

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

СИЛСИЛАИ ОСОРИ ИСЛОМӢ

*Ин силсила бо
дастгирии Ҳамаҷонибаи
Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон
Эмомалӣ Раҳмон
нашр мегардад*

ҲАЙАТИ УМУМИИ ТАҲРИР:

*А. Алимардонов, Н. Амироҳӣ (котиби масъул), З. Аҳрорӣ,
Ф. Бобоев, М. Диноршоев, М. Илолов, Ш.З. Имомов,
Т. Мардонӣ, К. Олимов (раис), И. Пирмуҳаммадзода, А. М.
Хуросонӣ, С. Шаҳобуддинов (ҷонишини раис)*

**АКАДЕМИЯИ УЛУМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ ШАРҚШИНОСӢ ВА МЕРОСИ ХАТӢ**

АБДУШАРИФИ БОҚИЗОДА

ФИҚҲИ ИСЛОМӢ

БАР АСОСИ МАЗҲАБИ ҲАНАФӢ

ҚИСМАТИ ИБОДОТ ВА АҲВОЛИ ШАХСӢ

Лоҳур – 2011

ББК 86.38+87.3+817
Б-90

Китоб аз чониби Кумитаи оид ба корҳои дини назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон (мактуби № 529/2-01 аз 29.04.2011, Ташхиси давлатии диншиносии № 273) ба чоп тавсия шудааст.

*Китоб ба рӯҳи ба ҳақнайвастаи падарам
– маҳдуми Боқичон эҳдо мегардад.*

Мухаррири масъул:
Саиднуриддин Шаҳобуддинов

Мухаррирон:
Нурмуҳаммади Амиршоҳӣ
Файзулло Бобоев

Абдушарифи Боқизода.

Б-90 Фикҳи исломӣ бар асоси мазҳаби ҳанафӣ. Қисмати ибодот ва аҳволи шахсӣ. – Лоҳур: Lahoria Book Banding in company, 2011. – 800 с.

ISBN 978-99947-42-16-5

Китоб нақши маънавии ибодат ва бандагии Худоро дар тамоми рӯҳӣ ва бинои шахсияти инсон мавриди таъкид қарор дода, аҳкоми ибодатҳо ва ҳолатҳои шахсӣ ва хонаводагиро бар асоси бузургтарин мактаби фикҳӣ дар ислом – мазҳаби ҳанафӣ баррасӣ ва пешкаши хонанда менамояд.

Китоб дар ороиши тоза ва бо истифода аз равиши дастабандӣ ва таснифи қонунҳои муосир таҳия гардида, барои доираи васеи хонандагон ва алоқамандон, ҳамчунин хавзаҳои гуногуни илмӣ, фарҳангӣ ва ҳуқуқӣ тақдим мегардад.

ISBN 978-99947-42-16-5

© А. Боқизода

МУҚАДДИМА

БАРОИ ОГОҲӢ

Китоб пас аз бозбинии комил, ислоҳи хатоҳои матбай ва ворид намудани баъзе иловаҳои зарурӣ ба чопи нав омода гардид. Ба хусус, дар бахши шашуми он ки шомили муносибатҳои шахсӣ ва хонаводагии мардум мебошад, матолиби зиёде афзуда шудааст.

Бояд қайд кард, ки китоб илова бар баёни аҳком ва масоили бобҳои гуногуни фикр ҷанбаи тарбиявӣ ва омӯзишӣ низ дорад. Дар он арзишҳои маънавӣ, омӯзаҳои ахлоқӣ ва шинохтҳои имонӣ ба таври ҷашмгире бозтоб ёфтаанд.

Мардум имрӯз, пеш аз ҳама, ба маърифати дурусти динӣ, шинохти воқеӣ аз арзишҳои қуръонӣ ва ба бинои ҷавҳари шахсияти имонии худ ниёз доранд. Ин ниёзи маърифатӣ ва шавқӣ рӯзафзуни онҳо ба дарки моҳияти дин бояд бо тақдими матолиби қуръонӣ ва омӯзаҳои имонӣ ба таври дуруст пур сохта шавад ва арзишҳои маънавии ислом ба таври равшане дар қаламрави оғаҳии онҳо қарор дода шавад, то Худои худро бо таъя ба пойгоҳи маърифати ҳақ доништа парастӣш кунанд ва аз аҳкоми дини Ё огоҳона пайравӣ намоёнд.

Аз ин рӯ, дар канори баъзе аз аҳком оятҳои аз китоби Худо ва порчаҳои аз аҳодиси расули акрам (с)-ро дар баёни далелҳои он зикр намудем. Ҳамчунин ба баъзе ҳикматҳои қонунгузории исломӣ дар ҷо-ҷои китоб ишора намудем.

Ислом дини илму дониш мебошад ва Қуръон мусалмононро ба донишомӯзӣ ва ривочи илму фарҳанг дар ҷома фаро меҳонад. Дар фарҳанг ва тамаддуни исломӣ падидае бо номи низоъ дар миёни «дину дониш» ва тазодди «ақлу нақл» вучуд надорад. Бар асоси таълимоти ислом буд, ки мусалмонон дар бисёре аз риштаҳои улуми инсонӣ ва таҷрибӣ пешгом гардиданд ва хидматҳои инкорнопазире барои пешрафти тамаддуни башарӣ арза доштаанд.

*Эй бародар, ту ҳамон андешай,
Мобақӣ ту устухону решаӣ.
Гар гул аст андешаи ту, гулиманӣ
В-ар бувад хоре, ту ҳемай гулханӣ.
Гар гулобӣ, бар сару чайбат зананд
В-ар ту чун бавлӣ, бурунат афкананд.*

(Маснавӣ)

Илми фикҳ баъд аз ақида дуввумин шохсутуни дини исломро ба вучуд овардааст. Дар ин китоб хонандаи гиромӣ ба мактаби фикҳии бузургтарин поягузори фикҳи исломӣ ҳазрати Имоми Аъзам Абӯҳанифа (рх) шинос мешавад.

Паёмбари гиромии ислом (с) мефармояд:

مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ

«Касе, ки Худо барояш хайрро бихоҳад, ӯро дар (улуми) дин донишманд мегардонад».

ОҒОЗИ МАТОЛИБ

Муддати хеле зиёдест, ки ҳавзаҳои фарҳангӣ ва марказҳои илмӣ ҷомеаи мо аз адабиётҳои динӣ, донишномаҳои фарҳангӣ ва маҷмӯаи нафиси фикҳи исломӣ ҳолӣ ва бебаҳра мондааст. Қишрҳои гуногуни ҷомеа ба як барномаи фарогири маънавӣ ва тарҳи комили фарҳангӣ ниёз доранд.

Кормандони доираҳои ҳукукии кишвар, мақомоти қонунбарор, коршиносони соҳаҳои гуногуни илмӣ ва ғайра ба омӯзиши ҷанбаҳои гуногуни фикҳи исломӣ барои ғанӣ гардонидани донишҳои ҳукукии худ ва барои омӯзишҳои муқоисавии он ба ҳамон андоза ниёз доранд, ки оммаи мардуми кишварамон дар ба даст овардани шинохтҳои дурусти динӣ ба он ниёз доранд.

Хушбахтона, бар асари сиёсати фарҳангии кишвар, ки бозгашт ба асолати миллӣ ва хувияти маънавии ҷомеа дар сарҳатти барномаҳои маърифатии он қарор гирифтааст, имрӯзҳо китобу рисолаҳои зиёде дар бораи арзишҳои динӣ ва фарҳанги исломӣ пешкаши хонандагон гардидааст. Ёлони соли 2009 ба унвони Соли бузургдошти Имоми Аъзам (рх) аз сӯи сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон ба ин раванди худшиносӣ такони тозае бахшид ва мардум бо шӯру шавқ ба омӯзиш ва ҷустуҷӯи арзишҳои фарҳанги ниёгон ва омӯзаҳои тамаддуни исломӣ рӯй оварданд.

Инак, ба муносибати Соли бузургдошти Имоми Аъзам (рх) китоби «Фикҳи исломӣ бар асоси мазҳаби ҳанафӣ»-ро бори дигар, пас аз бозбинӣҳои амиқи илмӣ, омодаи ҷоп ва пешкаши хонандагон гардонидем.

Ин китоб ҳарчанд ҷавобгӯи тамоми ниёзҳои омӯзишӣ ва маънавии мардум, ба хусус дар баҳши аҳволи шахсии қонуни маданӣ (шаҳрвандӣ)-и ислом, намебошад ва наметавонад ба танҳои ҳама (норасоӣ ва ҳолигии) фикҳии та-

моми кишрҳои чомааро пур намояд, вале умед дорем, ки заминаро барои тақомули омӯзишҳои баъдӣ фароҳам созад.

Қисмати аъзами китобро бахши ибодатҳо ташқил медиҳад. Онҳо ба забони содаву раван ба бастабандии зебо баён гардидаанд. Дар ҷо-ҷои китоб ва дар гулгаштҳои ҳар мавзӯе барои талмеҳи (ширинтар гардидани) калом оятҳо ва ҳадисҳои дарҷ гардидаанд, ки ба китоб хусни тозае бахшидаанд.

Албатта, далел ва мустанади тамоми рукнҳо ва амалҳои аз Қуръон ва суннат намешавад дар ин китоб дарҷ кард, зеро дар он сурат китоб хеле калонҳаҷм меомад. Вале набояд гумон кард, ки амалҳо ва рукнҳои, ки далел ва мустанаде барои онҳо зикр нагардидааст, ба ҳеҷ гуна далел ва санаде аз Қуръон ва суннат тақя надоранд. Зеро тамоми масоили фикҳие, ки дар китобҳои фикҳ баён гардидаанд, усули онҳо аз Қуръон ва тафсилоти онҳо аз суннати расули Худо (с) гирифта шудаанд.

Бахши охир ва ё қисмати дуҷоми китобро мавзӯҳои ташқил медиҳанд, ки дар қонуни шаҳрвандӣ ба аҳволи шахсӣ (кодекси оила) шинохта мешаванд. Онҳо аз никоҳ, талоқ, ширхорагӣ, идда, хуль, зихор, нафақа ва ғайра иборат мебошанд ва дар таҳкими бунёди хонавода, танзими пайвандҳои ҳешутаборӣ, ҳифзи муҳити солими оила ва парвариши фарзандони солим нақши муҳимме мебозанд.

Дар ин қисмат баъзан бандҳои аз қонуни аҳволи шахсӣ ва аҳкоми хонавода (кодекси оила) дар кишвари Миср ва Сурия, ки бо истинод ба аҳкоми фикҳ дар мазҳаби ҳанафӣ таҳия шудаанд, зикр намудем, то хонандаро дар дарки ҳарчи амиқтари масъала ва ҳифзи сареъи он мусоидат намояд.

Дар охири ин бахш фаслери ба баёни ҷойҳои иҷтимоӣ ва пойгоҳи ҳуқуқии зан дар фарҳанги исломӣ таҳсис додем, ки дар он порас аз қорномаҳои азими ислом дар

роҳи таъмини кафолатҳои ҳуқуқӣ ва баланд бардоштани мавқеи зан дар ҷомеа бо ихтисор зикр гардидаанд.

Бояд қайд кард, ки пас аз баёни ҳукми шаръӣ, моҳият ва қоидаи куллии ҳар мавзӯъ, тафсили масоили гуногуни он боб ба бандҳо ва зербандҳо ҷудо гардидааст. Ҳар банде бо рақамҳои тартибӣ, ҳарфҳои алифбой ва ё тиреҳо шуморагузорӣ ва муайян гардидааст, ки барои беҳтар ба хотир супоридани мавзӯҳои муҳим ва масъалаҳои гуногуни ҳар боб ба хонанда мусоидат менамояд.

Китоб бо истинод ба мӯътабартирин китобҳои фикҳи ҳанафӣ таҳия гардида ва барои доираи васеи хонандагон пешкаш мегардад.

Шоёни зикр аст, ки ин китоб барои аввалин бор бо дастгирӣ ва кӯмаки ҳолисонаи **бародар ва дӯсти арҷманд хоҷа Абдуғафурӣ Шарифзода** таҳия ва ба ҷоп расид. Худованди мутаъол ин амали солеҳро аз ӯ ба унвони ёдгории фарҳангии баёдмонданӣ бар фарози наслҳо, садакаи ҷория ва пасандози неке дар парвандаи аъмоли бандагонаш қабул фармояд ва идомаи ин суннати некро барои вай ва дигар дӯстдорони илму фарҳанги исломӣ иноят фармояд! Худованд ўро дар радифи бандагоне қарор диҳад, ки аз онҳо хушнуд буда, аъмоли эшонро бо беҳтарин вачҳ пазируфтааст. **«Ҳар марду зане, ки амали солеҳ анҷом диҳад, дар ҳоле ки мӯмин бошад, барои ӯ ҳаёти покизае ато намоем ва онҳоро ба беҳтарин вачҳе, ки амал кардаанд, подош диҳем».**¹

*Боз бош, эй боби раҳмат, то абад,
Боргоҳи молаҳу қуфуван аҳад.
Боз бош, эй боб, бар ҷӯёи боб,
То расад аз ту қушур андар лубоб.*

Он ҳамчунин соли 2009-ум аз сӯи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Институти шарқшиносӣ ва мероси

¹ Сураи Наҳл, 16: 97.

хаттӣ бори дигар омода ва бо дастгирии Ҳамаҷонибаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – Эмомалӣ Раҳмон дар зимни силсилаи осори исломӣ, ҳамон гуна ки дар сафҳаҳои аввали китоб мушоҳида мешавад, дар арафаи таҷлили 1310-солагии зодрузи ҳуҷастаи пешвои бузурги ҷаҳони ислом ва сарвари мактаби фиқҳи ҳанафӣ – Имоми Аъзам Абӯҳанифа (рх) нашр гардид.

Ҳоло бо назардошти ниёзи маънавӣ ва талаботи рӯзафзуни ҷомеа ба маорифи исломӣ ва донишҳои динӣ бори дигар бо иловаҳои зарурӣ ба ҷопи ҷаҳорум омода гардидааст.

Дар поён аз тамоми бародарони арҷманде, ки дар таҳия ва нашри ин китоб саҳме гузоштаанд, ба хусус **дӯсти ҳолис ва бародари некразӣ Нурмуҳаммади Амиршохӣ**, ки дар вероиши ҷадид, танзими матолиб ва ҷопи академии он саҳми арзандае дошта, самимона сипосгузорӣ менамоям ва аз даргоҳи Худованд комғории ду ҷаҳонро барои онҳо таманно дорам ва барои тавфиқи ин амали муҳим Худоро шукр мегӯям ва бар Муҳаммаду оли Муҳаммад салавот мефиристам.

ДАР БОРАИ ФИҚҲ

Фикҳи исломӣ ҳамеша яке аз ғанитарин ва пурбортарин ҳавзаҳои қонунгузорию ҷомеаи башарӣ буда ва ҳаст. Бо вучуди ҳолати руқуд ва ақибмондагӣ, ки ҷомеаҳои исломӣ дар мактабҳои гуногуни таърих, ба хусус дар ҷаҳор-панҷ асри ахир, дар он қарор доштанд ва бо вучуди таҳҷуми фарҳангии пурҳаҷме, ки бар зидди арзишҳои фарҳангӣ ва тамаддуни миллатҳои мусалмон сурат гирифта ва бо печидатарин шеваҳо идома дорад, фикҳи исломӣ тавонистааст пӯёӣ ва зиндарӯҳии худро ҳифз намояд ва ҳампойи замон ҳаракат кунад.

Донишмандони мунсиф ва пажӯҳишгарони воқеъбинӣ Ғарб низ ба ин ғановати фарҳанг ва фикҳи исломӣ бо сароҳат эътироф кардаанд. Яке аз ин донишмандон бо номи Сотело дар ин бора мефармояд: *«Фикҳ ва қонуни исломӣ ба андозае ғанӣ ва фарогир аст, ки агар нагӯем барои таъмини ҳуқуқҳои маданияи ҷомеаи башарӣ ба таври кулӣ кофӣ аст, ҳатман бояд бигӯем, ки барои таъмини ҳуқуқҳои маданияи тамоми мусалмонон кофӣ аст»*.¹

Аслан қонунҳои ҷомеаи башарӣ, ки тавассути андешаи худӣ одам вазъ ва тарроҳӣ гардидаанд, пас аз паймудани марҳалаҳои гуногун ва гузашти асрҳо ва наслҳо ба пояе аз пухтагӣ ва тақомули нисбии худ мерасанд. Зеро ин қонунҳо, умуман, ба таҷрибаи наслҳо, диққати мағзҳо ва сатҳи рушди мафкура ва шаффофияти нафсияти барнома-резон ва мақомоти қонунгузори он миллатҳо тақия меку-нанд ва аз зарфиятҳои ақлонӣ ва фикрии онҳо саҳт во-бастагӣ доранд.

¹ Афиф Абдулфаттоҳ Таббора. Рӯҳи дини исломӣ (тарҷимаи форсӣ, Абӯбақри Ҳасанзода). – Машҳад, 1375 ш. (1997). – С. 535. Минбаъд: Рӯҳи дини исломӣ.

Аммо маҷмӯаи гаронбаҳои фикҳи исломӣ ба пуштовнаи илоҳӣ ва ҳазонаи маорифи набавӣ тақя дорад. Коре, ки фақеҳони киром ва коршиносони фикҳи исломӣ дар ҳар асре анҷом медиҳанд, танҳо бозгӯ намудани он бо забони аср ва фароҳури зарфиятҳои фикрии мардумони ҳар замон аст.

Фикҳи исломӣ дар тӯли таърихи мавҷудияти худ то охирин лаҳзаҳои хилофати исломӣ, ҳам дар мӯҳтаво ва ҳам дар бастабандӣ аз ҳар навъ қонуни аврупоие бартарӣ дошт, вале дар садсолаи ахир, вақте аз арсаи ҳаёти миллатҳои мусалмон қисман ва ё куллан берун гардонида шуд, дигар он ҳозибаи қаблӣ ва пешгоӣ дар тамоми арсаҳои дар зохир аз даст дод ва ҳоло ба бастабандии тозае ниёз дорад.

Акнун ба шарофати истиқлолият ва дар сояи талошҳои ҳастагинопазир ва раҳнамоиҳои хирадмандонаи сарвари давлат, ки бозгашт ба асолати миллӣ ва ҳувияти аз дастдодаи фарҳангиро ҷузъи сиёсатҳои фарҳангии кишвар қарор додааст, бояд донишварони динӣ ва коршиносони соҳа ба бастабандии зебо ва бозгӯ намудани арзишҳои фарҳангӣ ва ганҷинаҳои нафиси тамаддуни ниёгон камар банданд, ки маҷмӯаи гаронбаҳои фикҳи исломӣ бахши ҷудоинопазири онро ташкил медиҳад.

Ҳамон гуна ки маҳсулоти дохилии кишвари мо, аз ҷумла меваву сабзавоти он дар сифат ва лаззат аз он чи дар дигар кишварҳои мутараққӣ истеҳсол мегардад, бартарӣ дорад, вале ба бастабандии зебо ва дар сатҳи стандартҳои байналмилалӣ ниёз дорад, ҳамчунин фарҳанг ва тамаддуни исломӣ, аз ҷумла маҷмӯаи фикҳии он, ба чунин чизе бештар ниёз дорад.

Шоёни зикр аст, ки бори сангини ин рисолати илоҳӣ ро дар тӯли таърихи наздик ба якуним ҳазорсола донишмандони бузурги ислом ва қишри уламо (муллоҳо) бо беҳтарин сурат ҳамл намуда ва ба наслҳои баъдӣ таҳвил додаанд. Бо ҷуръат метавон гуфт, ки агар онҳо намебуданд,

имрӯз чизе бо номи тамаддуни ҷаҳонии ислом вучуд наме-дошт, вале афсӯс, ки ин хидмати арзанда ва корномаи таърихӣ онҳоро имрӯз на ҳама кас мешиносад ва арҷ мегузрад.

Таърихан омилҳои зиёде сабаби пӯшида мондан ва ё камранг гаштани ин корномаи бузурги донишмандони ислом дар ҷаҳми мардум гардидааст ва шояд яке аз он омилҳо ин бошад, ки имрӯз дар миёни намояндагон ва пешоҳангони ин рисолати бузурги илоҳӣ як идда диндорони хушк, афсурдарӯх, бемӯхтаво ва дорои афқору андешаҳои пуч ва пур аз таассуб низ вучуд доранд, ки наشري арзишҳои волеи динро арсаи фаъолиятҳои кӯтоҳназарона ва андешаҳои номавзуни худ қарор додаанд. Онҳо на танҳо тамаддуни исломӣ ва арзишҳои фарҳангии ниёгонамонро бо забони аср ва усул (метод)-ҳои пешрафтаи илмӣ баён намеkunанд, балки аҳёнан худ барои нофаҳмиҳои ҳарчи бештар ва гурезонидани кишрҳои гуногуни ҷомеа аз тамаддун ва фарҳанги волеи исломӣ заминаро омодаатар месозанд.

Ҷаҳониён, ба хусус олами Ғарб, дар тӯли асрҳо ва наздик ба ҳазор сол китобҳои илмӣ ҷаҳони ислом, дастовардҳои таҷрибӣ ва кашфиётҳои фарзандони рашид ва барӯманди ин тамаддуно, ки дар риштаҳои гуногуни улум ба вучуд омада буданд, китобҳои рӯимизӣ ва маводи омӯзишии донишгоҳҳо ва марказҳои илмӣ худ қарор дода буданд. Тамоми ранҷҳои илмӣ ва ҳосили умри наслҳои ин миллатҳоро бо забонҳои худ тарҷима ва нашр намуда, ҷояи хезиши илмӣ (Ренессанс) худро бар асоси он бино ниҳоданд. Аллома Иқболи Лоҳурӣ дар ин бора ҷӣ бас наку гуфтааст:

*Ҳикмати ашё фарангизод нест,
Асли ӯ ҷуз лаззати эҷод нест.*

*Нек агар бинӣ, мусалмонзодааст,
Ин гуҳар аз дасти мо афтодааст.
Дона он саҳронишинон коштанд,
Ҳосилаш афрангиён бардоштанд.¹*

Гоҳе баъзе кашфиётҳои илмӣ ва таҳқиқотҳои бемонанди нобиғаҳои ҷаҳони исломро ба худ нисбат дода, аз номи худ ба ҷаҳониён муаррифӣ намуданд. Душвор буд, ки ба ин илмдӯзии онҳо касе ҳам пай барад, зеро тамоми манбаъҳои муҳими илмӣ ва дастхатҳои ноёби ҷаҳони ислом ба марказҳои илмӣ ва китобхонаҳои аврупоӣ интиқол дода шудаанд. Аксари он дастхатҳои нодир ва манбаъҳои дастнохӯрда танҳо дар китобхонаҳои кишварҳои аврупоӣ ёфт мешаванд.

Доктор ЗеҒрид Ҳунка дар китоби «Фарҳанги Ислом дар Аврупо»-и худ дар ин бора менависад: *«Тамаддуни исломӣ на танҳо мероси тамаддуни Юнонро аз нобудӣ ва фаромӯшӣ наҷот дод, ба он назму услуб бахшид ва ба Аврупо таҳвил дод, балки он поягузори химияи озмоишӣ, физика, ҷабр (алгебра), илми ҳисоб (арифметика) ба мафҳуми имрӯза, тригонометрияи куравӣ, заминшиносӣ ва ҷомеашиносӣ мебошад. Тамаддуни исломӣ кашфиётҳо ва ихтирооти гаронбаҳои бешуморе дар тамоми бахшҳои улуми таҷрибӣ ба Ғарб эҳдо намудааст, ки аксари онҳоро нависандагони аврупоӣ баъдҳо дуздида ба ҳисоби худашон гузаронидаанд. Аммо гаронбаҳотарини онҳо шояд равиши таҳқиқоти илмӣ табиӣ бошад, ки пеиҷафти мусалмонон дар ин ҷанба ҷои ҷое барои аврупоиён дар ин замина боз қард ва онҳоро ба шинохти қонунҳои табиат расонд».*²

Вале паҳлӯи дигари тамаддун ва фарҳанги волои ин паҳнои оламо, ки ҷанбаи илоҳӣ дошт, нагузоштанд ба-

¹ Муҳаммад Иқболи Лоҳурӣ, Куллии Иқболи Лоҳурӣ. Техрон: Интишороти Паймон, 2002. – С. 384.

² Доктор ЗеҒрид Ҳунка, Фарҳанги Ислом дар Аврупо (Islamic culture in Europe). – С. 419, 420. Техрон, 1386 ш. (2007 м.).

рои омӯзиш ва ҳатто мутолиаи назариявӣ ва муқоисавӣ дар дастраси мардумони кишварҳои худ қарор гирад.

Арзишҳои умумибашариӣ фарҳанги исломӣ, маънавияти инсонсозии мактаби ислом ва ганҷинаи нафиси фикҳи исломӣ ҳаргиз ба ҳавзаҳои фарҳангии мардумони болаёқати он кишварҳо ба сурати зебо ва беолоиши худ роҳ наёфт, балки ҳокимияти калисо дар асрҳои миёна ва давлатҳои мустамликадори аврупоӣ пас аз давраи Ренессанс ҳамвора бар зидди фарҳанг ва тамаддуни исломӣ мубориза бурда, мардумони худро аз мутолиаи ин захираи фарҳангӣ ва ҳазонаи илмӣ маҳрум нигоҳ доштанд. Агар ба фарзе аз он истифода гардида бошад ҳам, танҳо дар доираи маҳдуд ва бо мақсади ёфтани роҳҳои мубориза бар зидди он мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Бо ин ҳама, агар онҳо тавониста бошанд, ки дар арсаҳои гуногуни илмӣ, майдонҳои донишҳои дақиқи таҷрибӣ ва тадқиқотҳои гуногун ба дастовардҳои муҳимме даст ёбанд ва ба қанораҳои дурдасти ихтироот равона гарданд, агар дар ин бахш аз миллатҳои мусалмон пешӣ гирифта бошанд ҳам, вале дар ҳавзаи арзишҳои фарҳангӣ ва дастёбӣ ба қонунҳои қомил, фарогир ва маҳфуз аз норасоҳои фикри инсонӣ ҳеҷ гоҳ ба пояи арзишҳои тамаддуни исломӣ ва қонунҳои фикҳии он нарасидаанд.

Маҷмӯаи нафиси фикҳи исломӣ ва ҳазонаи маорифи илоҳӣ дар бароварда сохтани ниёзҳои фитрии инсон, дар таъмини оромиш ва амнияти рӯҳӣ ва иҷтимоии фард, ҳонавода ва ҷомеа, дар барқарор намудани робитаҳои мусбат ва дӯстона дар миёни қишрҳои гуногуни миллат, дар таъмини озодиҳои инсон ва ҳимояи ҳуқуқҳои шахрвандии вай, дар таъмини адолати иҷтимоӣ ва ҳулоса, дар фаро гирифтани тамоми паҳлӯҳои ҳаёти одамӣ аз пешрафтатарин қонунҳои дасти башар бартарӣ дорад.

Зеро қонуне, ки тавассути инсон гузошта мешавад, тобеи шароит ва маҳдудиятҳои мебошад, ки инсон, яъне шахси қонунгузор ҳеҷ гоҳ аз онҳо ҷудой надорад:

- в) таъсирпазирӣ;
- г) хатопазирӣ;
- д) вобастагӣ;
- ж) ниёзмандӣ;
- з) нисбият.

Такомулпазирии тадриҷӣ, маҳдудияти шинохтҳои илмӣ ва зарфиятҳои башарӣ, маҳдудиятҳои замонию маконӣ ва дигар маҳдудиятҳои инсон, ҳамчунин қобилияти таъсирпазирӣ ва хатопазирии ӯ ҳама боис мегарданд, то инсон натавонад як қонуни комили мутлақ, фарогир ва ба дур аз таъсироти омилҳои дарунӣ ва берунӣ ва ҳамчунин пок аз норасоию хатоҳо бино гузорад.

Вобастагиҳои гуногуни инсон ва ниёзмандиҳои фитрӣ ва ҳаётии ӯ суръати тақомули тадриҷии ӯро кундтар, маҳдудияташро бештар ва таъсирпазирӣю хатопазирӣю зиёдтар мегардонанд ва дар айни ҳол нисбӣ будани тамоми дастовардҳо ва пешрафтҳои ӯро ба исбот мерасонанд. Бинобар ин, қонуне, ки бо дасти чунин инсоне тарроҳӣ ва вазъ мегардад, аз ҳар ҷиҳат нокистар аз он қонунест, ки аз ҷониби Худованд поягузори гардидааст. Зеро Ӯ аз чунин маҳдудиятҳо, сифатҳои салбӣ ва норасоӣҳои инсонӣ пок ва бартар мебошад.

Бо дарназардошти ин маҳдудиятҳои вучудӣ, норасоӣҳои имконот ва сифатҳои салбӣ дар инсон аз назари шариати ислом қобилиятҳои ақлӣ, захираҳои фикрӣ ва зарфиятҳои маънавии ӯ, бо тамоми таҷрибаҳои иҷтимоӣ ва дастовардҳои илмиаш дар гузоштани тарҳи кулӣ ва низоми мутақомили иҷтимоие барои ҷомеа ноқофӣ ва нотавон доништа шудааст.

Аз сӯи дигар, танҳо бозгашт ба асолати фарҳангӣ ва эҳёи дубораи арзишҳои исломӣ метавонад хайру саодат ва пешрафту шукуфоиро барои мусалмонон таъмин намояд.

Пажӯҳишгари амрикоӣ ва устои фалсафа дар донишгоҳи Ҳорворд (Гарвард) Ҳокнер дар китоби хеш «Рӯҳи сиёсати ҷаҳонӣ» (чопи соли 1932) пас аз баррасии фикҳ ва қонунҳои исломӣ бар асоси мазҳабҳои ҷаҳоргонаи аҳли суннат мегӯяд: *«Тараққӣ ва пешрафти кишварҳои исломӣ дар ин нест, ки аз гуфтаҳои ғарбӣҳо пайравӣ намоянд, ки мегӯянд: Дин ҳақ надорад дар бораи инсонӣ имрӯзӣ чизе бигӯяд ва дар бораи қонун ва назми осмонӣ баҳс намояд, балки бар мусалмонон лозим аст асоси тараққӣ ва пешрафтро дар дини худ ҷустуҷӯ намоянд.*

Агар касе савол кунад ва бигӯяд: Магар низоми ислом метавонад бо андешаҳои тоза аҳком ва назарияҳои навро пешкаш намояд, ки мавриди ниёзи зиндагии ин аср бошанд? Дар ҷавоби ин савол мегӯям, ки тамоми имконоти дохилӣ барои рушду тараққӣ дар низоми ислом мавҷуд мебошанд, ҳатто қобилияти он барои пешрафт аз дигар низомҳои ҷаҳон беиштар аст. Мушкили мусалмонон дар ин нест, ки василаҳои тараққӣ, таҳаввул ва пешрафтро дар шарияти ислом надошта бошанд, балки мушкили онҳо дар ин аст, ки наметавонанд имконот ва василаҳои дини худро дар роҳи пешрафти хеш ба кор гиранд.

*Вақте мегӯям: шарияти ислом ба андозаи фаровоне дорои тамоми асосҳо ва пойгоҳҳои зарурӣ барои пешрафт ва тараққии ҷомеаи башарӣ аст, аз ин гуфтаи худ шодам ва эҳсос меунам, ки ҳаққеро адо кардаам».*¹

Хуб аст бидонем, ки таҳқиқи каромати инсонӣ ва таъмини кафолатҳои ҳуқуқии инсон дар зиндагӣ муҳимтарин ҳадаф ва дурномаи арзишҳои оӣини ислом ва қонунҳои фикҳии онро ташкил медиҳанд. Коршиносони доираҳои қонунгузорӣ ва донишмандони ғайриисломӣ низ ин воқеиятро хуб дарк карда, ба асли ҳақимонаи аҳкоми шаръ ва мақсадҳои пузарзиши фарҳанги исломӣ эътироф намудаанд.

¹ Рӯҳи дини исломӣ (тарҷимаи форсӣ, Абӯбақри Ҳасанзода). – С. 534.

Алфред Гейвум мудирӣ донишкадаи Голҳом ва усто-
ди собиқи забонҳои Шарқи донишгоҳи Дорҳом дар му-
қаддимаи китоби «Мероси ислом» ба нақл аз Арнест Чу-
зеф Ринон – нависандаи фаронсавӣ мегӯяд: *«Ислом ойини
(зиндагии ҷомеаи) башарӣ аст ва меҳодад қору фаъолияти
одамонро ба сатҳи боло бирасонад. Дар ин сурат
метавонем бо фақеҳони ислом ҳамақида бошем ва бигӯем,
ки асоси воқеии қонуни ислом озодиҳои инсон аст»*.¹

¹ Муҳйиддини Солеҳӣ. Шарҳи ҳол ва зиндагии асҳоби сиҳоҳи ситта.– Санандаҷ, 2002. – С. 8. Ба нақл аз китоби «Мероси ислом», ки тавассути сздаҳ нафар шарқшинос ва устодони донишгоҳҳои Англия таълиф гардидааст.

МАКТАБИ ФИҚҲИИ ИМОМ АБӮҲАНИФА (РҲ)

Барои ошноии бештар бо мактаби фиқҳии имом Абӯҳанифа (рх) фишурдае аз таърихи таъсисёбӣ ва марҳалаҳои инкишофи онро пешкаш менамоем:

Мактаби фиқҳи ҳанафӣ ва умуман, риштаи ҳуқуқ дар ислом ба дасти бузургтарин файласуфи ҷомеаи башарӣ ва донишмандтарин абармарди аҳди табаатобеин¹ Абӯҳанифа (рх) поягузори гардидааст. Дар рехтани пояҳои ин коти баланди илмӣ нухбагони фикри он рӯзгор – шогирдони муқарраб ва тирози аввали он устои беназир, ба монанди Абӯюсуф (рх), Муҳаммад (рх), Зуфар (рх), Ҳасан (рх) ва дигарон дар қанори он марди Худо ширкати бевосита ва нақши басо азиме доштанд.

Имом Абӯҳанифа (рх) ва нухбагони андешаи он рӯзгор – шогирдонаш ба сурати бузургтарин академияи илмӣ-таҳқиқотӣ ва шоистатарин маҷлиси қонунгузори амал қарда, бинои мазҳаби худро бар асоси шӯро ва ба таври дастаҷамъӣ гузоштаанд.

Дар он маҷмаи илмӣ пас аз муддатҳо баррасиву таҳқиқ дар масоили матраҳгардида ва ба ҳулосае расидани нуктаи назари тамоми онҳо, ба қотиботи маҷлис дастур

¹ Табаатобеин насли сеюми уммат дар садри аввал мебошанд, ки бевосита ба дасти тобеин – насли дуум – парвариш ёфтаанд. Тобеин насли дууми уммат ҳастанд, ки ба дасти саҳобагони қиром ба қамол расидаанл ва саҳобогон насли аввали умматро ташкил медиҳанд, ки тарбияёфтагон ва шогирдони бевоситаи расули ақрам (с) мебошанд.

Бисёре аз муҳаққиқон бар ин назаранд, ки имом Абӯҳанифа (рх) аз ҷумлаи тобеин – насли дууми уммат – мебошад ва ӯ чанд нафар саҳобаи расули ақрам (с)-ро дидааст.

мешуд, то онро сабт намоянд. Яке аз котибҳо худи имом Абӯюсуф (рх) буд. Сипас он масоил дар китобе бо номи «Усул» сабт мегардид.

Бояд қайд кард, ки дар маркази илмӣ ва ё маҷмаи қонунгузориё, ки имом Абӯҳанифа (рх) аз шогирдони саромади худ дар риштаҳо ва тахассусҳои гуногуни илмӣ ба вучуд оварда буд, дар тӯли бисту ду соли фаъолият бештар аз ҳаштоду ду ҳазор (82 000) ва ба қавле бештар аз панҷсад ҳазор (500 000) масъала мавриди баррасӣ ва муҳокима қарор гирифта, дар маҷмӯае бо номи «Ал-асл» китобат гардидаанд.

Тақрибан бештар аз нисфи ин маҷмӯаро қонунҳо ва масоиле ташкил медоданд, ки дар замони ҳаёти Абӯҳанифа (рх) ҳанӯз ба вуқӯъ напайваста буданд ва ин маҷмӯаи азимро дар илми аҳкомшиносӣ ба фикҳи тақдирӣ ва ё қонунҳои эҳтиётӣ ном мебаранд.

Яке аз равишҳои кори имом Абӯҳанифа (рх) ва маҷмаи қонунгузориё, ки ӯ таъсис дода буд, ин буд, ки масоил ва ҳаводисеро, ки ҳанӯз ба вуқӯъ напайваста буданд, ба таври назариявӣ мавзӯбандӣ, коркард ва баррасӣ менамуданд ва тамоми онҳоро низ дар ҳамон маҷмӯа китобат мекарданд. Онҳо, ҳамин тавр, аз замони худ асрҳо ва ҳазораҳо пешӣ гирифтанд ва роҳи берун омадан аз мушкилот ва тарзи ҳалли масоили зиёдеро пеш аз вуқӯъ пешбинӣ ва муайян намуданд.

Китоб, суннат, иҷмоъ ва қиёс асоси иҷтиҳодоти мазҳаб ва умуман, фикҳи аҳли суннатро ташкил медиҳанд.

Имом Абӯҳанифа (рх) дар асоси далелҳои ҷаҳоргона тамоми масоилро аз матни шариат истихроҷ (берун ва коркард) намуда, фикҳро дар чорҷӯбаи бобҳо, фаслҳо ва гурӯҳҳо дастабандӣ ва тадвин намуд.

Мактаби Абдуллоҳ ибни Масъуд (р) (в.32, 33х.) ва ёронаш, доварҳои Алӣ ибни Абӯтолиб (р) (в.40х.), Шу-

райҳи қозӣ ва Шаъбӣ, ҳамчунин фатвоҳои Иброҳим, ки ҳама дар Куфа сурат гирифтаанд, сарчашмаи чӯшони мазҳаби Имом (рх)-ро ба вучуд оварда, онро дар усулу фурӯъ тағзия ва сероб менамоянд.

Имом Абӯҳанифа (рх) мероси илмии Абдуллоҳ ибни Масъуд (р)-ро андӯхтааст. Ибни Масъуд (р) бошад, дар канори ривоятҳои худ аз расули Худо (с) фикҳи Умар ибни Хаттоб (р) (в.23х.) ва иҷтиҳодоти Алӣ ибни Абӯтолиб (р)-ро гирд овардааст.

Имом Абӯҳанифа (рх) мегӯяд: *«Бар амири мӯъминон Абӯҷаъфар (халифаи Аббосӣ ворид шудам. Вай пурсид: Илмро аз кӣ гирифтаӣ, эй Абӯҳанифа?. Гуфтам: Аз Ҳаммод, аз Иброҳим, аз Умар ибни Хаттоб ва Алӣ ибни Абӯтолиб ва Абдуллоҳ ибни Масъуд ва Абдуллоҳ ибни Аббос. Абӯҷаъфар гуфт: Чӣ аҷаб!»*.

Имом Абӯҳанифа (рх) барои ҳарчи маҳкамтар ниҳодани пояҳои мактаби худ ду қоидаи асосӣ ва асли куллиеро бино ниҳодааст, ки ҳам барои мазҳаби ҳанафӣ ва ҳам барои фикҳи исломӣ ба таври умум ҳамчун асос пазируфта шудаанд.

1) Аз ӯ ривоят шудааст:

«Вақте ҳадиसे ба таври саҳеҳ собит гардид, он (яъне ҳамон ҳадис) мазҳаби ман мебошад».¹ Ҳамчунин ба ёрони худ фармуд: *«Вақте далеле ба шумо расид, онро бипазиред ва таъйид намоед»*.²

¹ Зафараҳмади Усмонӣ. Эълоу-с-сунан. – Ҷ. 14, баҳши сеюм. – Бейрут, 1997. – С. 280. Минбаъд: Эълоу-с-сунан.

Имом Бурҳонуддин Абӯлмаъолий Маҳмуд ибни Садрушшариат ибни Мозаи Бухорӣ, Муҳити Бурҳонӣ, муқаддима. – Ҷ. 1. – С. 51. Минбаъд: Муҳити Бурҳонӣ Ибни Обидин,

Муҳаммадамин ибни Умар ибни Абдулазиз маъруф ба Ибни Обидин, Шарҳу укуди расми-л-муфтӣ. – С. 17. Минбаъд: Расму-л-муфтӣ.

² Муҳаммадамин ибни Умар ибни Абдулазиз маъруф ба Ибни Обидин, Радду-л-мӯхтор бар Дурру-л-мухтор. – Ҷ. 1. – С. 154. Минбаъд: Радду-л-мӯхтор.

Расму-л-муфтӣ. – С. 17.

Воқеан ҳам, татбиқи ин қоида шоҳраги ҳаёт ва пешрафтҳои доимии мазҳаб дар асрҳои тиллоии он ба шумор мерафт.

2) Аз имом Абӯҳанифа (рх) ва ёрони ӯ ривоят шудааст: *«Барои ҳеҷ касе ғатво додан ба қавли мо ҳалол ва дуруст намебошад, то надонад, ки мо онро аз кадом сарчашма ва бо кадом далел гуфтаем»*.¹

Вакте дар миёни мардум шоеъ гардид, ки гӯё имом Абӯҳанифа (рх) ва ёронаш қиёсро бар ҳадис тарҷеҳ медиҳанд ва мазҳаби фикҳии онҳо, яъне усули қорқард ва таснифи масоил дар мактаби онҳо бештар бар раъй ва афқори шахсии ҳуди онҳо тақя дорад, он ду қоида ро барои онҳо бозгӯ намуд.

Имом Абӯҳанифа (рх) на мактаби фикҳии ҳудро ба тарзи классик ва он чӣ машҳур буд, бино ниҳода ва на шогирдонаш ро дар қорҷубаи танғи назарӣ ва бар меъёрҳои маъмули ҳалқаҳои дарсӣ ва шогирдиву муридиш он рӯзгор тарбият намудааст, то ҳарчи ӯ бигӯяд, ҳама таслими он бошанд ва бо қалбу забони баста: Бале, дуруст меғӯй, Ҳазрат, бигӯянд.

Балки имом Абӯҳанифа (рх) ҳаракати илмие ба роҳ андохта буд, ки парвардағони мактабаш бо дилҳои вора та ва андешаҳои фарогир дар укёну си илмҳои шариат шино мекарданд. Истеъдодҳои ҳудодод дар онҳо ба қамол расида, нерӯи таҳлилу арзёбияшон дар тамоми масоил ба бор нишаста буд. Имом (рх) тариқаи истихроҷ ва беруи қашидани нуҳуфтаҳои илмии ҳар донишмандеро аз аъмоқи рӯҳаш ба онҳо омӯхта буд. Онҳо барҳоста аз қунии пойғоҳи илмие бо усто ди ҳуд, бо риояи одоби эҳтиром ва дарқи

¹ Ҳамон сарчашма. – С. 21, 25.

Абдулҳалими Қундӣ, Абӯҳанифа қаҳрамони озодӣ ва тасомӯҳ дар ислом. – Қоҳира. – С. 54. Минбаъд: Абӯҳанифа қаҳрамони озодӣ ва тасомӯҳ дар ислом.

чойгоҳи баланди пешвой нисбат ба устодашон, дар бисёре аз масоили асливу фаръӣ ба мунозира ва гуфтугузори илмӣ мепардохтанд.

Аз Абӯюсуф (рх) рӯзе пурсида шуд: *«Чаро дар ин мавзӯӣ бинобар назари Абӯҳанифа (рх) ҳукм намудӣ, дар ҳоле ки қаблан дар ҳамин масъала бо ӯ мухолиф будӣ? Гуфт: Мо бо ӯ ба ин хотир мухолифат мекардем, то макнуоти илмӣ ва нуҳуфтаҳои замираниро берун оварем».*

Боре пас аз хулосаи маҷлис ва муайян гардидани нуқтаи назари тамоми аҳли нишаст дар масъалае диданд, ки яке аз шогирдон ба номи Офияти Авдӣ ҳузур надорад, имом Абӯҳанифа (рх) фармуд: *«Мавзӯро набандед, то назари Офиятро низ дар он бишнавем».*

Имом Абӯҳанифа (рх) ҳангоми таълими парвардагонии боргоҳаш равишқоеро ба кор мебард, ки дар сохтани шахсияти инсонӣ, шукуфоии истеъдодҳои илмӣ ва расиши нубуғи фикрии онҳо натиҷаҳои худро доданд. Вай гоҳе пас аз матраҳ намудани масъалае яке аз эҳтимолоти мавзӯро бо бурҳону далел баён мекард.

Сипас назари онҳоро дар он мавзӯ меҳост. Вақте медид, ки онҳо хомӯш нишастаанд ва ҳеҷ гуна илова ва нақзе дар он надоранд, эҳтимоли дуҷуми масъаларо бо санадҳои дигаре баён медошт. Сипас фикри онҳоро дар он мепурсид. Чун онҳо чизе намегуфтанд, эҳтимоли дигари онро матраҳ ва бо санаду далел иброз медошт. Он гоҳ пас аз гирифтани назари онҳо дар он мавзӯ яке аз он эҳтимолотро бар дигараш тарҷеҳ медод.

Имом Абӯҳанифа (рх) зиёда аз ҳафтсаду сӣ шогирди варзида ва дар сатҳи болои илмӣ ба камол расонидааст. Аз он миён чаҳор нафари онҳо шӯҳрати чаҳонӣ ёфта, ду нафари онҳо – Абӯюсуф (рх) ва Муҳаммад (рх) ба мартабае аз илму маърифат расида буданд, ки ба унвони «Имомайн» ва «Соҳибайн» шинохта мешуданд.

Парвардагони мактаби он ҳазрат (рх), ба хусус ду шахсияти забардасти онҳо – Имомайн, ба мақоме расида бу-

данд, ки бисёре аз донишмандони он рӯзгор онҳоро пешвоёни мустақил, имомони асосгузор ва саромади замон, ба монанди имом Шофеъӣ (рх), имом Аҳмад (рх) ва дигарон медонистанд.

Имом Абӯҳанифа (рх) дар қалбу андеша ва замири шогирдон рӯҳ ва нафҳае дамид ва аз онҳо мардоне сохт, ки пас аз андак муддат зимомии ҷомеаи худро дар даст гирифтанд ва аз шарорати нафси ҳокимон то андозае костанд. Имом (рх) вақте Абӯюсуф, Муҳаммад, Зуфар, Ҳасан ва дигаронро ба оғӯши мактаби худ кашид, ба ҳақ, илҳомшуда ва аз нухуфтаҳои шахсияти онҳо огоҳ буд. Вай онҳоро падарвор ва ҳамчун маҳбубтарин фарзандонаш тарбия ва парвариш намуд. Исом (рх) мегӯяд: *«Он ҳаққе, ки Абӯҳанифа (рх) бар ёрони худ дорад, ҳеҷ касе бар дигаре надорад. Ўнашро намегузошт бар онҳо бинишинад»*.¹

Абӯюсуф (рх) низ борҳо ба мақоми баланди Имом (рх) дар дилхояшон ишора намудааст. Вай мегӯяд: *«Ман қабл аз падару модарам барои ӯ дуо мекунам, дар ҳоле ки ӯро шунидам, ки мегӯфт: Ман барои (устодам) Ҳаммод (рх) ҳамроҳи падару модарам дуо мекунам»*. Боз мегӯяд: *«Худованд Абӯҳанифаро дар сояи раҳматаш қарор диҳад ва ӯро подоши хайр диҳад. Зеро ӯ таъми дунёву охират ҳар ду ро ба ман ҷашонид»*.²

Имом Абӯҳанифа (рх) боре ба Абӯюсуф (рх) гуфта буд: *«Ман туро қозие дар оянда мебинам»*.³

Имом Абӯюсуф (рх) пас аз вафоти устодаш дар аҳди се халифаи Аббосӣ: Маҳдӣ, Ҳодӣ ва Ҳорун вазифаи қазо (қозигӣ)-ро дар даст дошт. Дар даврони Ҳорунааррашид ба мақоми қозиюлқузоти дорулхилофат даст ёфт.⁴ Вай ба қалбу рӯҳи халифа ба ҳадде наздик гардид, ки дигар халифа

¹ Абӯҳанифа қаҳрамони озодӣ ва тасомӯҳ дар ислом. – С. 100.

² Ҳамон ҷо.

³ Ҳамон ҷо. – С. 104.

⁴ Имом Абӯумар Юсуф ибни Абдулбарри Намирии Қуртубӣ маъруф ба Ибни Абдулбарр. Ал-интиқо. – Бейрут. – С. 173.

ба унвони устод барояш хидмат мекард, ҳатто савори шу-
тураш бар халифа ворид мегашт. Дар намозҳо имом ва дар
мавсими ҳаҷ раиси ҳуҷҷоч буд ва халифа Ҳорунааррашид
ба ӯ иқтидо мекард. Боре ӯ ҳамроҳи халифа ҳаҷ мекарданд
ва писараш Юсуф раёсати ҳоҷиёро бар ӯҳда дошт.

Халифа Ҳорун боре бо ишора ба пешгӯии имом Абӯ-
ханифа (рх) фармуд: *«Қасам ба ҷонам, ки илм дину дунё
ҳар ду ро ба баланд мебардорад»*. Сипас бар имом Абӯханифа
(рх) раҳмат фиристода гуфт: *«Ӯ бо ҷаими ақлаш чизеро ме-
дид, ки ба ҷаими сар дида намешавад»*.¹

Вақте Абӯюсуф (рх) вафот кард, халифа Ҳорунаарра-
шид бар вай намоз кард ва ӯро дар гӯристони қурайшиҳо,
дар ҷое, ки фарзандаш Амин ва ҳамсараш Зубайда дафн
гардидаанд, ба хок супорид.

*Ростӣ, Абӯюсуф (рх) роҳи нуфуз ва ҷовидонагиро ба-
рои мактаби устодаш – мазҳаби ҳанафӣ – кушод ва имом
Муҳаммад (рх) онро ҷовидона сохт.*

Имом Муҳаммад (рх) аз соли 158 то 169-уми ҳиҷрӣ бо
супорише аз ҷониби халифа Маҳдӣ сокини Мадина гар-
дид. Вай дар ин муддат аз имом Молик ибни Анас (рх) –
имоми дори ҳиҷрат (95-179х.) илми ҳадисро омӯхт ва «Му-
ваттаъ»-ро аз ӯ ривоят намуд, ки он беҳтарин ва мӯъта-
бартарин ривоятҳои «Муваттаъ»-и имом Молик (рх) ба
шумор меравад.²

Имом Шофеъиро (150-204х.) бо тӯҳмати гароиш ба
ташайуъ ба муҳокимаи халифа Ҳорун оварданд ва имом
Муҳаммад (рх) барои начоти вай талошҳои зиёде намуд.
Бо ҳамин дар миёни онҳо робитаи дӯстӣ барқарор гардид
ва ӯ мачзуб (шефта)-и таълимоти имом Муҳаммад (рх)
гашт. Имом Шофеъӣ (рх) дар васфи имом Муҳаммад (рх)
меғӯяд: *«Ҳеҷ кас дар илм он некӣ ва эҳсонеро, ки Муҳаммад
бар ман гузоштааст, наниҳода»*. Боз меғӯяд: *«Ҳар гоҳ Му-*

¹ Абӯханифа қаҳрамони озодӣ ва тасомӯҳ дар ислом. – С. 104

² Ёллоу-с-суна. – Ҷ. 14, баҳши сеюм. – С. 265. Абӯханифа қаҳра-
мони озодӣ ва тасомӯҳ дар ислом. – С. 109.

*ҳаммад ба баёни масъалае мепардохт, гӯӣ қуръонест, ки ғу-
руд меояд. Ҳеч ҳарфери муқаддам ва муаххар намесохт».¹*

Имом Шофеъӣ (рх) китобҳои Муҳаммад (рх)-ро хонд ва фикҳи ўро бардошт ва аз он роҳ фикҳи Абӯҳанифа (рх) ва гузаштагонро аз бар намуд. Аммо худи имом Муҳаммад (рх) ин нухбаи парвардагони Абӯҳанифа (рх) бошад, аз илми имом Молик (рх) сероб мегардад. Имом Шофеъӣ (рх) дар навбати худ он мероси гаронбаҳоро ба имом Аҳмад ибни Ҳанбал (164-241 ҳ.) интиқол медиҳад. Дар ин ҷо, чуноне мушоҳида мегардад, ҳар ҷаҳор мазҳаби фикҳӣ бо ҳам пайванд хӯрдаанд.

Имом Муҳаммад (рх) соли 189 ҳ. дар деҳаи Ранбуя аз тобеоти шаҳри Рай дар аснои сафаре, ки халифа Ҳорун-нарашид бо он ҳамроҳ буд, даргузашт. Дӯсти ӯ забоншиноси маъруфи араб – Касоӣ низ дар ҳамон сафар даргузашт. Пас аз дафни онҳо халифа фармуд: «*Имрӯз фикҳ ва лугат (забон) ҳар ду (бо соҳибонашон) мадфун гардиданд*».²

Имом Абӯҳанифа (рх) пеш аз он ки саромади ҷаҳеҳон ва ягонаи мучтаҳидон бошад, тавонмандтарин файласуф ва забардасттарин донишманди илми калом (фалсафа ва ҳикмати исломӣ) низ буд. Дар баҳсҳои фалсафӣ ва мунозира бо тоифаҳои даҳрӣ, бироҳ ва ғайра ҷаъолона иштирок намуда, ҳамеша бар онҳо дасти ғолиб дошт. Чӣ қадар аз ҷафтодагони ғуроҳ пас аз шунидани суҳанони Имом (рх) ба ҷодаи ҳақ ҳидоят меёфтанд.

Имом Абӯҳанифа (рх) на танҳо файласуф ва бузургтарин ҷаҳеҳи рӯзғори худ буд, балки парҳезғортарин муттақӣ ва дар айни ҳол огоҳтарин марди сиёсати он рӯзғор ба шумор мерафт.

¹ Ҳамон ҷо. – С. 110.

² Ҳамон ҷо. – С. 112.

Дар канори ғановати мактаби фикҳӣ ва машғулияти шабонарӯзияш дар тарбияи зубдае (элитae) аз шогирдон, ибодати Худо ва дигар аъмоли нек рӯху андешаи ўро ҳаловат ва гармӣ мебахшид. Ҳамасола дар моҳи Рамазон шаст бор, яъне дар як шабонарӯз ду бор Қуръонро хатм мекард. Ҳар сол ба ҳаҷ мерафт. Дар ҳафтад соли умри муборакаш панҷоҳ бор ба ҳаҷ рафтааст. Илова бар ин талошҳои илмӣ ва ҳаёти саршор аз ибодат, ҳеҷ кас аз хонаи ӯ бенаво бар намегашт.

Вусъати гунҷоиши қалби ӯ ҳамаро фаро гирифта буд. Ӯ ҳамеша мегуфт: *«Худовандо! Ҳар кӣ дилаш аз мо ба танг омадааст, мо ўро дар дилҳои худ ҷой додаем»*. Агар ўро ба файласуфе чун Афлотун муқоиса намоем, мебинем, ки вай бар дари мактабаш навишта буд: *«Ҳар кӣ ақли ҷандасӣ (геометрӣ) надошта бошад, ба назди мо наояд»*.¹

Бузургӣ ва ҷанбаҳои гуногуни шахсияти Имом (рх) тамоми ҷомеаро дар се баҳши: мардумӣ, сиёсӣ ва илмӣ он фаро гирифта буд ва мардум ўро ба ҳақ, бузургтарин имом (Имоми Аъзам) ва қаҳрамони озодиву самоҳат (осонгирӣ ва нармӣ) дар ислом номида буданд.

Ҳатто дар бораи ақидаи тавҳид ва усули эътиқодот дидгоҳҳои имом Абӯҳанифа (рх) аз он чи имрӯз ба номи ақидаи ашъарӣ ва мотуридӣ шинохта мешавад, фарқ доранд. Назари Имом (рх) дар робита ба тавҳиди улуҳият, сифоти зот, сифоти феъл ва бахшҳои дигари ақида ҳамон назари саҳобагонӣ киром, тобеин ва ҷумҳури уламои аҳли суннат мебошад.²

¹ Ҳамон ҷо. – С. 76.

² Гуфтанест, ки ақидаи гузаштагон ва салафи солеҳи уммат дар садри ислом аз сарчашмаи китоби Худо ва суннати расули акрам (с) бархоста ва таҳдоби он бо далоили он ду сарғаҳи файз бино ниҳода шудааст. Ақида ва шинохтҳои тавҳидӣ асли аввали динро ба вучуд оварда ва асли дуюм, ки аз аҳкоми шариат иборат аст, бар он зербинои эътиқодӣ устувор гардидааст. Имом Абӯҳанифа (рх) ва ҳалқаи нахустини шогирдонаш, ба хусус имом Абӯюсуф (рх) ва имом Муҳаммад (рх) аз ақобири насли сеюми уммат ба шумор мераванд ва дар ақвол ва

ифодоти эшон намои комиле аз низоми эътиқодии ислом таҷассум ёфтааст. Рисолаҳои каломии имом Абӯҳанифа (рх), аз қабиле «Фикҳи акбар», «Фикҳи абсат», рисолаи «Васият» ва ғайра аз нахустин таълифот ва осори илмие ҳастанд, ки ба таври мустақил дар бораи низоми эътиқодии аҳли суннат ва маҷмӯабинои тавҳид дар ислом навишта шудаанд.

Дар нимаҳои дуҷуми асри ду ва дар асри сеюм ва чаҳоруми пас аз ҳичрат ҷараёнҳои фикрӣ, равияҳои каломии ақлгаро ва мактабҳои эътиқодие бо рӯйкарди ҳосе аз бардоштҳои динӣ, ба хусус пайравони мактаби эътизол бо истифода аз фазои бози исломӣ ва таҳаммулпазирии мусалмонон дар баробари ақидаи аҳли суннат ба шиддат ба мубориза пардохтанд ва ба нуфузу иқтидори сиёсӣ даст ёфтанд. Ин ҷо буд, ки гурӯҳе аз нухбагони фикрӣ, мутафаккирони барҷаста ва диншиносони варзидаи ҷаҳони ислом, ба монанди Абулҳасани Ашъарӣ (в.324х./935м.), Абӯмансури Мотуридӣ (в.333х./944м.) ва дигарон ба ҳимояи ақидаи аҳли суннат бархоста, ба шубҳаҳо, ибҳомот ва эродҳое, ки аз сӯи пайравони он мактабҳои фикрӣ ба онҳо доман зада ва дар байни мардум тарвич мешуданд, бо далелҳои мантиқӣ ва бароҳини ақлӣ посух медоданд.

Ин пешоҳангони андешаи исломӣ ба ишколоти эроднамудаи пайравони он мактабҳои фикрӣ аз боби ҳамсайрӣ бо ҳасм бештар ба ҳамон силоҳи илмие, ки ҳуди онҳо ба қор мебарданд – далелҳои мантиқӣ ва бароҳини ақлӣ – посух медоданд. Зеро дар назди пайравони он мактабҳои фикрӣ бароҳини ақлӣ ва далоили мантиқӣ асл ва далоили қуръонӣ бар асоси таҷвиқи ақл устувор буд.

Аммо ин ҳаргиз ба маънои он нест, ки ҳомиёни ақидаи аҳли суннат ба далоили қуръонӣ ва бароҳини динӣ дар бораи тавҳид эътиное намедоданд, балки мантиқи мунозара бо ҷониби ҳамбахс тақозо мекард, ки ўро бо ҳамон равише қонеъ созанд, ки дар назди вай қобили қабул бошад.

Ин мавқеъ хатман аз онҳо талаб мекард, ки барои наздиктар сохтани мафҳуми динӣ, ба хусус матолиби илми тавҳид ба зехнӣи шунаванда ва ҳифзи андешаи мардум аз шакку шубҳа бештар аз табақаи салаф ба таъвили баъзе мафҳуми тавҳидӣ ва нусуси динӣ дар бораи сифоти Худованд ва дигар муташобеҳот рӯй оваранд. Ҳамин мавқеъ ва шеваи бархӯрд бо нусуси динӣ дар бораи сифоти Худованд ва муташобеҳот равиши мутааххиринро дар илми калом ва ё риштаи тавҳид ба вучуд овард.

Шоёни зикр аст, ки таъвили баъзе нусуси динӣ дар гуфтаҳои расули акрам (с) ва ақволи салаф низ вучуд дорад, вале аҳли салаф домани таъвилро ба ҳамон марзҳое, ки дар Китоб, Суннат ва ақволи бузургони садри ислом омадааст, маҳдуд медонанд ва дар дигар мавридҳо ну-

Имом Абӯҳанифа (рх) ба ҳақ, бунёдгузори тариқаи аҳли суннат ва муайянсозандаи нишондодҳои он мебошад.

Имом Абӯҳанифа (рх) дар миёни уммати ислом роҳ ва тариқаеро аз худ бар ҷой гузошт, ки мусалмонон то абад мадони хидматҳои ӯ дар соҳаҳои гуногуни илми фикҳ, тавҳид, қалом, худонарастиву тақво ва ғайра мебошанд.

Афкор ва назароти мазҳаб дар зери сарпарастӣ ва бо роҳнамоии ҳуди имом Абӯҳанифа (рх) тадвин гардидаанд. Вақте пас аз баррасӣ ва омӯзиши паҳлӯҳои гуногун ва суратҳои ҳар масъала ба натиҷае мерасиданд, онро ё ҳуди Абӯюсуф (рх) ва ё яке аз котибони маҷлис дар маҷмӯае бо номи «Усул» қайд мекарданд. Абӯюсуф (рх) баъзе афкор ва назароти мазҳабро дар чандин китоб, аз ҷумла «Амолӣ», «Осор», «Наводир» ва ғайра гирд овардааст, вале аввалин шахсе, ки нахустин донишномаи (энсиклопедияи) мазҳабро тадвин намуд, имом Муҳаммад ибни Ҳасани Шайбонӣ, дуввумин шогирд ва ёри Имом (рх) мебошад.

Имом Абӯюсуф (рх) агар халифа ва садри аввали мазҳаб пас аз ҳазрати Имом (рх) бошад, пас имом Муҳаммад

сусро тибқи далолати зоҳири онҳо дониста, чигунагӣ ва кунҳи воқеияти онро ба Худо вомегузоранд. Табақаи мутааххирин бошанд, бо истинод ба ин ки асли таъвил дар дин вучуд дорад, онро таъмин бахшида, ба таври васеътар аз он истифода кардаанд. Ҳамин аст он тафовути равиши (методӣ)-е, ки дар байни ақидаи аҳли салаф ва табақаи мутааххирин вучуд дорад.

Пас воқеияти таърихӣ ин аст, ки равиши мутааххирин дар бархӯрд бо масоили илми тавҳид бар таҳдоби мактаби ақидатии аҳли салаф поярезӣ шудааст, вале дар он аз таъвил ва тафсилоти фалсафӣ-ақлӣ ба таври васеъ истифода шудааст, на баръакс. (Барои касби маълумоти бештар дар ин мавзӯ ба «Рисолаҳои имом Абӯҳанифа (рх) дар бораи арзишҳои эътиқодии ислом» аз ҳуди муаллиф муроҷиат шавад).

Бо ин ҳол, поягузори равиши мутааххирин – Абулҳасани Ашъарӣ ва Абӯмансури Мотуридӣ – дар баъзе таълифот ва осори илмӣ худ ба ин воқеият ишора кардаанд, ки равиши бархӯрди салаф ба ин масоил авлотар ва ба саломати эътиқодӣ наздиктар аст.

муассиси дуҷуми он ба шумор меравад. Навиштаҷоти вай таҳдоб (асос)-и мазҳаб, балки сухангӯи расмии он мебошанд. Ҳатто китобхояш асоси тамоми китобҳои тадвингардида дар фикҳи ҳамаи мазҳабҳо мебошанд.

Кавсарӣ дар китоби худ «Булуғу-л-амонӣ» овардааст: *«Аз ҳеҷ донишманде аз табақаи Муҳаммад ибни Ҳасан ба андозаи китобҳои ӯ ба мо нарасидааст, балки китобҳои вай асоси тамоми китобҳои тадвингардида дар фикҳи мазҳабҳо мебошанд. Чӣ қадар ҳуқуқишносони пажӯҳишгар ва қозиёни шаръ ба нашири китобҳои Муҳаммад ибни Ҳасан пардохтаанд. Зеро ҳама китобҳои ӯро ба ҳайси асоси китобҳои тадвингардида дар фикҳи тамоми мазҳабҳо эътироф кардаанд»*.¹

Аз ҷумла «Асадия», ки асли китоби «Мудаввана» дар мазҳаби моликиро ташкил медиҳад, дар партави китобҳои Муҳаммад (рх) таълиф гардидааст. Шофеъӣ (рх) низ китобҳои қадим ва ҷадиди худро пас аз фаро гирифтани фикҳ ва китобат ва ҳифзи китобҳои имом Муҳаммад (рх) таълиф намудааст. Ибни Ҳанбал (рх) низ дар масоили гуногун аз китобҳои имом Муҳаммад (рх) ҷавоб мегуфт. Ҳамчунин, фақеҳон ва донишмандони баъдӣ низ ба ҳамон андоза аз китобҳои вай истифода намудаанд.

Донишмандон маҷмӯаи гаронбаҳои **фиқҳи исломиро** аз ҳайси мӯхтаво **ба ҷаҳор баҳи** – а) ибодот, б) муомалот, в) уқубот ва г) баҳши одоб чудо кардаанд ва дар заминаи қонунгузорӣ бошад, онро ба **ҳафт қисмат ва ё маҷмӯа** тақсим намудаанд, ки зикри онҳо барои хонанда муфид ва зарурӣ аст. Фикҳи хонавода, фикҳи муомалот, аҳкоми кишвардорӣ ва фикҳи сияр ҳама аз ҷиҳати мӯхтаво як баҳш ва фикҳи уқубот як баҳши дигари низоми фикҳиро ташкил медиҳанд.

¹ Умар ибни Абдулазиз ибни Мозаи Бухорӣ маъруф ба Садруш-шаҳид. Шарҳи «Ҷомеъу-с-сағир». – С. 15. Ба нақл аз китоби «Булуғу-л-амонӣ». – Бейрут, 2006. – С. 60. Минбаъд: Шарҳи «Ҷомеъу-с-сағир».

1. Фикҳи ибодот

Дар ин маҷмӯаи аҳкоми фикҳ робитаи банда бо Худо ва тарзи ибодат ва муносибати вай бо Парвардигораш муайян гардидааст. Бояд гуфт, ки тақомули шахсияти инсонӣ ва ҷавҳари маънавияти ӯ бар асоси таълимоти дини ислом бар рӯи ҳамин пойгоҳи бандагии Худо бино ниҳода шудааст. Ибодати Парвардигор ба маънои худсозии шахсияти инсон, поксозии он аз ҳар гуна ҳавову ҳавас ва дар масири камолот қарор додани вай мебошад.

Инсон бояд аз назари фикрӣ ва эътиқодӣ ба як сарчашмаи нерӯманде, ки ҳамон зоти Парвардигор аст, таъян намояд ва ҷавҳари шахсияти худро дар ҷорҷӯбаи таълимоти ҳаётбахши дини ӯ бисозад. Ибодати Парвардигор пойгоҳи нерӯманде дар ботини инсон ба вуҷуд меоварад ва ӯро дар маҷрои зиндагӣ ҳадафмандӣ, пайдорӣ ва ҷиҳат мебахшад.

Ин ҳамон барномаи амалие мебошад, ки имрӯз илмҳои инсонӣ (гуманитарӣ), ба монанди илми раваншиносии муносиб ва ҷомеашиносӣ дар ҳалли бӯҳронҳои раванӣ ва мушкilotи иҷтимоӣ ба чунин пойгоҳе дар замири инсон эҳсоси ниёз менамоянд ва нақси амалии барномаҳои таҷрибии худро дар ин замина дарк намудаанд.

Ин бахши фикҳ аҳкоми намоз, закот, рӯза, ҳаҷ ва умуман, барномаи ибодатхоро дар ислом дар бар мегирад ва ҷиғунагии робитаи банда бо Худоро муайян месозад. Онро аҳком ва ё бахши ибодатҳо меноманд.

2. Фикҳи хонавода (аҳволи шахсӣ)

Бахши дуҷуми фикҳро аҳком ва муносибатҳои хонаводагӣ, ба монанди никоҳ, талоқ, идда, ҳуль, нафақа, ширхорагӣ, мерос ва ғайра ташкил медиҳанд ва дар қонуни маданияи Ислом бинобар истилоҳоти имрӯза ба аҳволи шахсӣ (кодекси оила) ва ё ҳолатҳои шахрвандӣ шинохта мешавад.

3. Фикҳи муомалот ва ҳуқуқҳои шахрвандӣ

Дар ин маҷмӯаи фикҳӣ ҳукми тамоми додугирифтҳо ва навъҳои гуногуни муомалоте, ки инсон дар зиндагӣ ба онҳо ниёз пайдо мекунад, муқаррар гардидааст. Ин бахш муомалоти тиҷоратӣ, иҷора, ниғаҳдории амонат, ваколат, ҳавола, зироат, раҳн (гарав), даъвоҳои шахрвандӣ бонкдорӣ ва амсоли онро дар бар гирифтааст ва ҳеҷ ғӯшае аз зиндагонии инсон аз партави аҳкоми фикҳ дар ин замина берун намондааст. Ҳамчунин дар ин бахш назарияҳои умумӣ дар мавзӯҳои гуногуни муомалот мавриди омӯзиш қарор мегиранд.

Ин маҷмӯаро ҳамроҳи маҷмӯаи дуюм – аҳволи шахсӣ – дар истилоҳоти ҳуқуқӣ ва тибқи қонунгузориҳои имрӯза қонуни маданӣ (кодекси гражданин) меҷоянд. Ҳар чизе, ки ба ҷанбаҳои ҳуқуқии ҳаёт ва қору фаъолиятҳои фардӣ, ҳонаводагӣ ва иҷтимоии шахрвандон тааллуқ дорад ва ё дар зиндагӣ ба он ниёзе меафтад, дар ин бахш шомил мебошад, ҳатто муносибати инсон бо ҷанин, ки ҳанӯз дар шиками модар қарор дорад, ҳуқуқи ҳайвонот ва тарзи муносибати инсон ба табиат ва муҳити зист ба таври зебо ва фарогире дар он муайян сохта шудааст.

4. Фикҳи укубот (ҷиноӣ)

Ин бахш қонунҳои ҷиноии фикҳи исломиро дар бар мегирад ва барои ҳифзи амният ва таъмини назми иҷтимоии кишвар ба мучозоти қонунии ҷинояткорон, дуздон, шаробхорон, ришвахорон, зинокорон ва умуман, одамоне мепардозад, ки ба гунае пешрафти кишвар, тартиботи ҷамъиятӣ ва меъёрҳои ахлоқиро дар ҷомеа ҳалалдор менамоянд. Ин бахш дар марҷеи фикҳӣ ҳудуд ва укубот ва дар истилоҳи ҳуқуқии имрӯза қонун (кодекс)-и ҷиноӣ номида мешавад.

5. Фикҳ ва ё аҳкоми кишвардорӣ

Ин бахш консепсияҳои давлатдорӣ, султаи ҳоким бар раъият, ҳуқуқҳо ва вазифаҳои дучониба дар байни онҳо ва

дигар муносибатҳои иҷтимоиро дар бар мегирад ва аҳкоми султонӣ ва ё сиёсати шаръӣ номида мешавад. Дар он салоҳиятҳои мақомоти идорӣ, мустақилияти амалии судҳо ва мақомоти қонунгузор ва ҳамчунин меъёрҳои ахлокии онҳо дар чараёни фаъолияти кориашон, яъне ҳам ҳуқуқҳои дастурӣ (конститутсионӣ) ва ҳам ҳуқуқҳои идорӣ (административӣ)-и онҳо муқаррар гардидааст.

6. Фикҳи сияр ва ё равобити байналмилалӣ

Баҳши шашум равобити давлат ва тарзи муносибати ҳокими исломӣ бо давлатҳои ҳамсоя ва дигар кишварҳои дуру наздики дунё дар ҳолатҳои сулҳу ҷанг, танишҳои минтақавӣ, амнияти умумӣ ва ҳамчунин, робитаҳои дипломатӣ, аҳдномаҳои ҳамкорӣ, қарордодҳои иқтисодӣ ва ғайри инҳоро бо дигар кишварҳо пешбинӣ ва ба танзим медарорад. Онро дар фикҳи исломӣ аҳкоми сияр ва дар истилоҳи ҳуқуқшиносии имрӯза равобит ва ё ҳуқуқҳои байналмилалӣ умумӣ меноманд.

7. Фикҳ ва ё фарҳанги ахлоқ

Баҳши ҳафтум меъёрҳои ахлокии ҷомеа, одоби муошират, ҷазоҳои ҷомеа ва умуман, ҳолатҳои маънавӣ ва муносибатҳои ахлокии мардумро ба танзим медарорад ва дар зимни аҳкоми барҷастае ҷомеаро мавриди ҳидоятҳои амалии худ қарор медиҳад. Ин бахшро ахлоқ ва одоби исломӣ меноманд.¹

Пас хуб возеҳ аст, ки фикҳи исломӣ низоми ҳуқуқи рӯҳӣ ва маданӣ аст ва шарияти ислом барои танзими умри дин ва дунё ҳар ду омадааст. Аз ин рӯ, низоми ҳуқуқӣ (фикҳӣ)-и ислом аз тамоми қонунҳои вазъӣ ва низомҳои ҳуқуқие, ки моҳият (характер)-и динӣ надоранд, ба кулӣ фарқ мекунад ва бар фарози аҳкоми маданӣ, ҷиноӣ ва тамоми бахшҳои он рӯҳи маънавиёт ва ҷавҳари диёнат ва

¹ Алмаҳалу-л-фикҳию-л-омм, Мустафо Аҳмад Зарко. – С. 66, 67. – Димишқ. Минбаъд: Алмаҳалу-л-фикҳӣ; Фикҳи манҳаҷӣ (тарҷимаи форсӣ, Муҳаммадазизи Ҳусомӣ ва Фарзоди Порсо). – Ҷ. 1. – С. 19, 20.

тақво соя афкандааст.

Зеро қонун ва адаб (фарҳанг ва маънавиёт) ҳар ду воқеияти иҷтимоӣ ва иқтисодии миллатро тасвир намуда, муставои пешрафти зиндагӣ ва шуури ҷамъиятиро дар он ифода мекунад. Дар ҳоле ки ҳадафи асосии қонун дар ҳаёт барпо намудани адолати иҷтимоӣ, ҳифзи ҳуқуқи мардум ва эҷоди тавозун дар байни манофеи фардӣ ва ҷамъиятӣ мебошад, таҷрибаи чандинасраи миллатҳои мутамаддин амалан собит намуда, ки расидан ба ин ормони қонун бе таъя бар фарҳанги нерӯманди динӣ ва маънавиёти боасолат имкон надорад.

Ҳар қонун ва низоми ҳуқуқие, ки аз асосҳои ахлоқӣ ва фарҳанги нерӯманди маънавӣ бебаҳра бошад, ҳамеша дар тавҷеҳи андешаҳо ва танзими ҳаёти иҷтимоии мардум ноком мемонад ва дар маърази ҳилаву коршиканиҳои одамони зирак ва ҷинойткорони тезхуш қарор мегирад. Пеши роҳи чунин бархӯрдҳои манфиро дар ҷомеа танҳо ба василаи тарбияи дурусти ахлоқӣ, имон ба Худо ва таҳкими андешаи охират метавон гирифт.

Шариат ва қонунгузории исломӣ дар фарорӯи барномаҳои эътиқодӣ ва амалии худ асосан се ҳадафи ислоҳиро қарор додааст, ки ба тартиб яке пас аз дигаре таҳаққуқ меёбанд ва ҳар яке замина ва асоси зинаи баъдӣ ба шумор меравад:

1. Озодсозии фикру андешаи инсон аз қайдҳои банди тақлидкорӣ, хурофотпарастӣ ва пучигароӣ аввалин ҳадафи дини ислом аст, ки онро аз тариқи ақидаи солим, имон ба Худо ва ба рӯзи охират, эҷоди тафаккури илмӣ ва роҳнамоии ақли башарӣ ба қорбурди далелу бурҳон ба вуҷуд меоварад. Қуръони қарим дар ин бора мефармояд: **«Ва аз онҳо сангинӣ ва он бандҳоро, ки бар эшон буданд, фуру мегузорад...»**.¹

¹ Сураи Аъроф, 7: 157.

2. Ислоҳи ахлоқ, тазкияти нафс, тарбияи шахсияти афрод ва тавҷеҳи онҳо ба сӯи хайру некӣ, масъулиятшиносӣ ва ободкорӣ.

3. Ислоҳи чамъият ва баланд бардоштани фарҳанги иҷтимоии мардум, ба сурате ки дар он назму тартиб, амнияти умумӣ, адолати иҷтимоӣ, озодиҳои муносиб ва қадри инсонӣ таъмин шаванд.¹

Аз ин ҷо маълум мегардад, ки шариати ислом бар се асос: ақидаи муттақӣ бар ақл, ибодати рӯҳӣ ва низоми қонин ва фарогири ҳуқуқӣ ва ё қонуни танзимгари ҳаёти иҷтимоӣ бино гардидааст.

Бар ҳамин асос, дар баъзе масоил дар бахши қонуни маданияи фикҳи исломӣ ду эътибор: қазоӣ (ҳукми судӣ ва ба зоҳир) ва диёнатӣ вуҷуд дорад. Дар баъзе мавридҳо бар ҳасаби зоҳир шартҳо, коргузориҳо ва санадҳои собитсозандаи ҳақ фароҳам меоянд ва аз ҷиҳати қазоӣ (судӣ) ба нафъи шахсе, ки ин фурсат барояш фароҳам омадааст, ҳукм мешавад, вале дар асл ва аз рӯи диёнат ҷониби дигар ҳақ аст. Ин ҳолат вақте пеш меояд, ки шоҳидон бардурӯғ шаҳодат ва баёнот медиҳанд ё ҳуҷҷати қалбақӣ тартиб дода мешавад ва ё бар асоси баъзе қарорҳо ва коргузориҳои судӣ мӯҳлати даъво ба поён мерасад ва соҳиби ҳақ наметавонад ҳаққи худро собит созад.

Дар чунин ҳолат, ки даъво зоҳиран ба нафъи шахсе ҳал мешавад ва роҳе барои исботи ҳақ боқӣ наметавонад, шариат дар зоҳир ва аз рӯи қазо ҳукм мебарорад, вале ин аслро низ таъкид мекунад, ки агар дар ҳақиқат ва аз рӯи диёнат ҳақ ба ҷониби шахси дигар бошад, ин ҳукми судӣ ҳеҷ гоҳ онро барояш ҳалол намегардонад. Аҳкоми шариат бар ҳасаби зоҳир ва аз рӯи қазо бино ёфтаанд, вале он дар чунин мавридҳо ҳаргиз ҳаққи шахсоро барои шахси дигар ҳалол намегардонад. Пас он шахсе, ки даъво ба нафъи вай

¹ Алмадхалу-л-фикҳӣ. – С. 48, 49.

ҳал шудааст, метавонад онро бар ҳасаби ҳукми зоҳир та-соҳуб намояд ва ё аз рӯи диёнат онро рад кунад ва ба со-ҳиби аслиаш баргардонад.

Расули акрам (с) мефармояд: *«Ман ҳам башар ҳастам ва вақте шумо ба назди ман даъво пеш меоваред, шояд якеа-тон аз дигаре ҳуҷҷатдонтар ва дар ин бора зирактар бо-шад ва ман тибқи он чи мешунавам, барояш ҳукм мекунам. Пас барои касе чизе аз ҳақиқӣ бародараширо ҳукм қарда бо-шам, онро нагирад, зеро поре аз оташро барояш ҷудо на-мудаам»*.¹

Дар боби аҳкоми хонавода низ мавридҳое пеш меояд, ки аз рӯи диёнат эътибор (ҳукм)-е доранд, вале аз рӯи қазо ва дар додгоҳ ҳукми дигаре барои он пешбинӣ шудааст. Вақте кор ба додгоҳ ва ба назди қозӣ бардошта шуд, дар ин ҳолат танҳо ҳукми қозӣ нофиз аст.

Муфти дар шариат шахсияти мустақил ва ғайриказоӣ аст, вай дар фатвои худ ҳар ду эътиборро дар назар мегир-ад ва метавонад дар баъзе масоил аз рӯи диёнат фатво диҳад,² вале фатвои ӯ ғайри илзомӣ аст, яъне моҳият (ха-рактер)-и машваратӣ ва иршодӣ дорад. Вале қозӣ шахсия-ти қазоӣ (аз ҷумлаи ҳокимияти судӣ) буда, ҳукми вай ил-зомӣ аст, яъне моҳияти ҳукмӣ ва эътибори қонунӣ дорад. Аҳкоми содирнамудаи вай дар маҳдудаи додгоҳ илзомӣ ҳастанд, на фатво ва назароти ихтиёрӣ. Қозӣ дар додгоҳ вақте ҳар ду ҷониби даъво ҳузур дошта бошанд, ҳақиқӣ фатво доданро надорад, балки бояд пас аз таҳқиқи масъа-ла дар бораи он ҳукме барорад.

Масалан, шахсе ҳамсарашро ба хато талоқ кунад, ба ин тариқ ки қасди гуфтани дигар чиз дошта, вале ноҳост ба забонаш лафзи талоқ ҷорӣ шавад, дар ин масъала аз рӯи диёнат талоқи воқеъ намешавад, зеро мард онро қасд на-кардааст. Вале бар ҳасаби зоҳир ва аз рӯи қазо талоқ во-қеъ мешавад. Вақте масъала ба назди муфти бурда шавад,

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 2458, 6967, 7169; Саҳеҳи Муслим, 4448 (1713)-4

² Раддулмуҳтор. – Ҷ. 8. – С. 48.

вай метавонад аз рӯи диёнат дар он ба воқеъ нашудани талоқ фатво диҳад, вале ҳамин ки масъала ба додгоҳ ва ба пеши қозӣ бардошта шуд, вай аз рӯи қазо ба талоқ ҳукм мекунад ва дигар онро бозпас гардонида намешавад.¹

Фарқи фатво аз мавқеи додгоҳ ва ҳукми қозӣ низ дар он аст, ки фатво моҳияти тавсиявӣ ва ҷанбаи иршодӣ дорад, дар ҳоле ки ҳукми додгоҳ ва назари қозӣ эътибори ҳуқуқӣ ва ҷанбаи иҷроӣ дорад.

Илова бар ин, *масоил ва аҳкоми шаръӣ бар асоси мазҳаби ҳанафӣ ба се даста ва ё гурӯҳ тақсим мешаванд:*

а) Усул, б) наводир, в) фатвоҳо.

1. **Усул** он масоилеро ташкил медиҳанд, ки дар давраи таъсиси мазҳаб аз ҷониби ҳуди имом Абӯҳанифа (рх) ва ёрони ҳамкораш, ба монанди имом Абӯюсуф, имом Муҳаммад, имом Зуфар ва дигарон баррасӣ ва муҳокима гардида, аз тарафи котибот дар маҷмӯае бо номи «Асл» сабт гардидаанд ва ба «зоҳири ривоят» машҳур мебошанд. Ин масоил гоҳо бо иттифоқи назари ҳамаи онҳо қабул гардида ва гоҳе ҳам назари як ва ё ду нафари онҳоро, қавли роҷеҳ буд, ифода мекунанд.

Имом Муҳаммад (рх) тамоми масоили усулро дар китобҳои шайғонаи худ, ки ба китобҳои зоҳири ривоят машҳур мебошанд, гирд овардааст, ки иборатанд аз:

1. «Мабсут», ки бо номи «Асл» маъруф буда ва калонтарин таълифоти ӯро ташкил медиҳад.

2. «Ҷомеъу-с-сағир»: Он ҳудуди ҳазору панҷсаду сиву ду (1532) масъаларо дар бар гирифта,² ривоятҳои Абӯюсуф (рх) аз Абӯҳанифа (рх)-ро дар он гирд овардааст.

3. «Ҷомеъу-л-кабир»: Он чиро, ки ҳудудаш бевосита аз Абӯҳанифа (рх) ривоят намудааст, дар он гирд овардааст.

¹ Раддулмӯхтор. – Ҷ. 4. – С. 435; Алмадҳалу-л-фикҳӣ. – С. 67-69.

² Шарҳи «Ҷомеъу-с-сағир». – С. 35. Ба нақл аз китоби «Кашфу-з-зунун»-и Ҳочи Халифа. – Ҷ. 1. – С. 561, 562.

4. «Зиёдат».

5. «Сияри сағир».

6. «Сияри кабир».¹

Китобҳои Муҳаммад ибни Ҳасан (рх) асос ва таҳдоби мазҳабро ба вучуд овардаанд. Аксари донишмандони ҳанафӣ бар ин назаранд, ки манзур аз: *«Ин дар зоҳири ривоят аст, ин зоҳири мазҳаб мебошад ва ин мувофиқ ба ривояти усул аст»*, китобҳои шашгона ва машҳури имом Муҳаммад (рх) мебошад.

2. Наводир ба он масоиле гуфта мешавад, ки дар китобҳои ғайри зоҳири ривоят аз имом Абӯҳанифа (рх) ва ёронаш ривоят шудаанд.

3. Фатвоҳо маҷмӯаи гаронбаҳои назароти мучтаҳидони мутааххирӣ ҳанафиро ташкил медиҳанд. Фатвоҳо аслан дар бораи масоиле дода шудаанд, ки дар бораи онҳо чизе аз Имом (рх) ва ёронаш ривоят нашудааст. Мучтаҳидони мутааххир бо тақия бар усул ва қавоиди мазҳаб он масоилро қорқард ва таҳриҷ намудаанд. Аввалин китобе, ки дар ин бора дар мазҳаби ҳанафӣ навишта шудааст, китоби «Аннавозил»-и Абӯллайси Самарқандӣ мебошад.²

Қоршиносони соҳа марҳалаҳои гуногуни таърихӣ мазҳабро аз назари иҷтиҳодӣ ба се давраи муҳим ҷудо месозанд.

1) Давраи таъсис ва бунёдгузори мазҳаб: Он аз оғози ғабъолиятҳои илмӣ ва фикҳӣ худи имом Абӯҳанифа (рх)

¹ Имом Абӯабдуллоҳ Муҳаммад ибни Ҳасани Шайбонӣ. Муқаддимаи китоби «Ал-асл», ки бо номи «Мабсут» маъруф мебошад, ба қалами раиси кумитаи «Эҳёи маорифи нуъмонӣ» дар шаҳри Ҳайдарабод (Дакан)-и Ҳинд, Абӯлвафои Афғонӣ. – Бейрут, 1990. – С. 12.

² Муҳаммадали Соис. Таърихи фикҳи исломӣ. – Димишқ, 1999. – С. 177, 178. Минбаъд: Таърихи фикҳи исломӣ.

Наср ибни Муҳаммад маъруф ба Абӯллайси Самарқандӣ яке аз фақеҳони бузурги ҳанафӣ мебошад, ки соли 373-юми ҳиҷрӣ (983-юми милодӣ) вафот намудааст. («Ал-аъломи Зирикӣ». – Ҷ. 8. – С. 27).

шурӯъ гардида, даврони фаъолиятҳои илмӣ чаҳор шогирди бузургашро то вафоти Ҳасан ибни Зиёд (204х. мувофиқ ба соли 819-820-уми милодӣ) фаро мегирад. Имом ва чаҳор шогирди бузургаш: 1. Яъқуб ибни Иброҳим (Абӯюсуф), 2. Муҳаммад ибни Ҳасани Шайбонӣ, 3. Зуфар ибни Ҳузайл ва 4. Ҳасан ибни Зиёд мучтаҳидони дар шаръ ва муассисони мазҳаб ба шумор мераванд. **Онҳо табақаи салафи фақеҳони ҳанафӣ мебошанд.**

2) **Давраи интишор ва густариши он:** Ин давра аз вафоти Ҳасан ибни Зиёд (204х.) оғоз гардида, то поёни ҳаёти имом Абдуллоҳ ибни Аҳмади Насафӣ (710х. мувофиқ ба соли 1311-уми милодӣ)-ро дар бар мегирад. Донишмандон ва фақеҳони ин давра аксаран мучтаҳидони дар мазҳаб мебошанд. Онҳо бештар дар масоиле ба иҷтиҳод пардохтаанд, ки аз табақаи салаф ва соҳибони мазҳаб дар мавриди онҳо ривояте ба эшон нарасидааст. **Ин давра ҳалқаи мутавассит ва пайванди миёнаи мазҳабро таъкил медиҳад ва мучтаҳидони он ба табақаи «халаф» шинохта мешаванд.** Албатта, фақеҳони ин давра ва давраи баъдӣ ба сатҳҳои гуногуни иҷтиҳодӣ тақсим мешаванд.

Ин давра аз ибтидои қарни сеюми ҳиҷрӣ то поёни қарни ҳафтуми ҳиҷрӣ, яъне ҳудуди панҷ асрро фаро мегирад. Дар ин муддат донишмандони бешуморе дар мазҳаби ҳанафӣ пой ба ҳастӣ ниҳодаанд. Арсаи иҷтиҳодоти фикҳӣ густариш ёфт ва афкори мазҳаб рӯ ба инкишоф ниҳод. Дар сояи иҷтиҳодоти машоихи бузурги мазҳаб дар ин давра тарҳи куллии мафҳуми мазҳаб ва ҳутути он муайян гардиданд. Садҳо китобҳои мухтасар, матн ва ҳамчунин шарҳҳои боарзише дар фикҳи мазҳаб таълиф гардид.

Ин марҳала ба даврони ҳилофати наздик ба панҷасараи Аббосиҳо рост меомад, ки он даврони шукуфои ва яке аз пурбортарин давраҳои тамаддуни исломӣ ба шумор меравад. Фикҳи ҳанафӣ низ аҳди тиллоӣ ва ғанитарин фурсатҳои иҷтиҳодӣ-таҳқиқии ҳудро дар даврони онҳо пушти сар намудааст. Дар сарзаминҳои шарқии ҳилофат дар дав-

рони ҳукмронии сулолаҳои Тоҳириён, Сомониён, Салҷуқиён, Хоразмшоҳиён ва ғайра низ ҳамин мазҳаб мазҳаби расмӣ каламрави онҳо ба шумор мерафт.

3) Давраи истиқрор: Ин давра аз вафоти Насафӣ (710х.) то имрӯз идома дорад. Дар ин давраи сарнавиштсоз ҷаҳони ислом ба мадду ҷазрҳои бунёдбарандоз ва ҳамлаҳои беарахмонаи муғулон рӯ ба рӯ гардид. Муғулони муҳоҷим пас аз тасарруфи шаҳри Бағдод – пойтахти Аббосиҳо ба ҳилофати панҷасраи онҳо хотима доданд. Сарзаминҳо ва шаҳрҳои бузурги ҳилофати шарқӣ ба кулӣ хароб ва аз сакана ҳолӣ гардиданд. Он қавми бефарҳанг ба мисли гузаштагонии истилогари худ, яъне фарангиён дастхатҳои нодир, китобҳои илмӣ ва навиштаҷоти дастнохӯрдаи фарзандони мусалмонро бо худ набурданд, балки ҳамаро ба оташ кашиданд ва бо ҳар роҳе нобуд сохтанд. Ин буд, ки миллатҳои мусалмон дигар то асрҳо натавонистанд қомати фарҳангу тамаддуни худро рост намоянд.

Ҷаҳони ин давра дигар на манбаъҳои илмӣ гузаштара ба таври кофӣ дар ихтиёр доштанд ва на аз ҳимояи кофӣ ва дар сатҳи давлатӣ бархӯрдор буданд. То он ки туркҳои Усмонӣ дубора ҳилофати исломиро барқарор намуданд ва дар даврони онҳо тамаддун ва фарҳанги исломӣ, аз ҷумла фикҳ, дубора рӯ ба шукуфой ниҳод.

Бинобар ин, дар давраи сеюм дигар на мухтасару матнҳо ва на шарҳҳои пурарзиш, ба монанди давраи дуюм навишта шуд, балки аксари талошҳои илмӣ ҷаҳон ва дастовардҳои донишварони ин давра дар навиштани ҳошияхову поварақиҳо ҳулоса мегардад. Ҳатто барнома ва усул (метод)-и таълимӣ, ки мувофиқ ва ҳампояи аср бошад, дар ҳеч манбаъ аз онҳо мушоҳида нагардидааст. Танҳо дар давраи ҳилофати исломии туркҳо, ҷуноне ишора шуд, тамаддуни исломӣ дубора рӯ ба шукуфой ниҳод ва донишмандони фикҳи исломӣ ба дастовардҳои нисбие ноил гардиданд. *Донишмандони ин давраро муҷтаҳидони мутааххир меноманд.*

Хулоса, мазҳаби ҳанафӣ ҳамон гуна ки дар даврони хилофати Аббосиҳо мазҳаби расмии давлатӣ ба шумор мерафт, дар даврони хилофати ислонии туркҳо низ мақоми худро ҳифз кард, ба хусус пас аз фармоне, ки Султон Салим содир намуд, мазҳаби ҳанафӣ мазҳаби расмии тамоми сарзаминҳои қаламрави хилофат ба шумор мерафт.

Дар тӯли наздик ба ҳазор сол дар даврони ду хилофат, бо он ки мактаби фикрии ҳанафӣ ба унвони мазҳаби расмӣ амал мекард, вале ҳеҷ гуна фишори динӣ ва таассуби мазҳабие аз ҷониби тарафдорони он нисбат ба пайравони дигар мазҳабҳои ислонӣ сурат нагирифтааст.

Ду омили муҳим, яке мақоми расмӣ доштани мазҳаб дар муддати наздик ба ҳазор сол, дуввум, тавонмандии роҳбарони садри аввал ва даврони дуҷуми он, ҳамчунин, ғановати нерӯҳои фикрӣ дар онҳо боиси интишори васеи он дар ҷаҳони ислон ва ба вучуд омадани мероси гаронбаҳои фикрии он гардид, коре, ки ҳаргиз барои дигар мазҳабҳои аҳли суннат имконоти он фароҳам нагардидааст.

Аз ҳамин ҷост, ки бештар аз нисфи мусалмонони ҷаҳонро пайравони мазҳаби ҳанафӣ ташкил медиҳанд.

1. Имом Абӯҳанифа (рх), Нӯъмон ибни Собит маъруф ба Имоми Аъзам соли ҳаштодуми ҳиҷрӣ (699м.) дар шаҳри Куфа ба дунё омада, соли 150ҳ. (мутобиқ ба соли 767м.) дар давраи хилофати Мансур, дуввумин халифаи аббосӣ дар шаҳри Бағдод вафот намудааст.

Имом Абӯҳанифа (рх) аз аксари машоих ва бузургоне, ки дар асри ӯ ба сар бурдаанд, илм омӯхтааст. Аз ҳама бештар ва ба таври пайваста дар назди Ҳаммод ибни Абӯсулаймон (рх) ба таҳсил пардохтааст. Вай аз соли 102-юм то соли 120-уми ҳиҷрӣ ба муддати ҳаҷдаҳ сол дар назди устодаш Ҳаммод (рх) касби илм намудааст.

Пас аз он имом Абӯҳанифа (рх) ба тарбияи шогирдон ва бинои кохи боазамати фикрии ислонӣ пардохта, боқии

умро, ки ҳудудан сӣ соли дигарро дар бар мегирад, дар ин роҳ сарф намудааст.

2. Имом Абӯюсуф (рх), Яъқуб ибни Иброҳим ибни Ҳабиби Ансорӣ – қозиюлкузоти хилофати исломӣ дар даврони халифа Ҳорунааррашид – бузургтарин шогирд ва ёри имом Абӯҳанифа (рх) мебошад. Вай соли 113х. (мувофиқ ба соли 731-уми милодӣ) дар шаҳри Куфа ба дунё омада, соли 182х. (798м.) дар шаҳри Бағдод вафот кардааст.

Имом Абӯюсуф (рх) дар таърихи ислом нахустин шахсе мебошад, ки ба унвони қозиюлкузот шинохта шудааст. Вай осор ва таълифоти зиёде бар асоси мазҳаби ҳанафӣ аз худ бар ҷой гузоштааст, ки мутаассифона, аксари онҳо ба мо нарасидааст.¹

3. Имом Муҳаммад ибни Ҳасан ибни Фарқадӣ Шайбонӣ (рх) яке аз бузургтарин ва наздиктарин шогирдони имом Абӯҳанифа (рх) мебошад. Имом Шофеъӣ (рх) дар васфи ӯ гуфтааст: *«Ҳеҷ мардERO дар бораи ҳалолу ҳаром, иллатҳо ва носиху мансӯх олимтар аз Муҳаммад ибни Ҳасан надидам»*. Ҳамчунин, дар бораи фасоҳат ва шевоии забони ӯ мефармояд: *«Агар бихоҳам, метавонам бигӯям, ки Қуръон ба забони Муҳаммад ибни Ҳасан ҷорӣ гардидааст»*. Вай соли 131 ва ё 132х. (мувофиқ ба соли 748-уми милодӣ) дар шаҳри Восити Ироқ ба дунё омада, соли 189х. (804м.) дар аснои сафаре дар наздикиҳои шаҳри Рай аз дунё гузаштааст.²

Имом Муҳаммад (рх) хангоми вафоти имом Абӯҳанифа (рх) ба синни ҳаждаҳсолагӣ расида буд. Вай таҳсилоти худро пас аз вафоти имом Абӯҳанифа (рх) дар назди имом Абӯюсуф (рх) идома бахшид. Ҳамчунин дар байни солҳои

¹ Хайруддини Зирикӣ. Ал-аълom. – Ҷ. 8. – Бейрут, 2005. – С. 193. Минбаъд: Ал-аълomi Зирикӣ; Алмавсӯату-л-арабияту-л-оламия [Global Arabic Encyclopedia] (зери назар ва таҳрири доктор Аҳмад Шувайхот). – Нусхаи электронӣ, 1425х. (2004м.). Минбаъд: Алмавсӯату-л-арабияту-л-оламия.

² Ал-аълomi Зирикӣ. – Ҷ. 6. – С. 80; Алмавсӯату-л-арабияту-л-оламия.

160-ум ва 170-уми ҳичрӣ ба муддати се сол дар назди имом Молик (рх) ба омӯзиши ҳадис пардохта ва «Муваттаъ»-ро аз ӯ ба таври комил ривоят кардааст.¹ Ба ин тартиб имом Молик (рх) севумин устои имом Муҳаммад (рх) ба шумор меравад.

Баъзе донишмандон табақаи салафи ҳанафиро аз Абӯҳанифа (рх) то имом Муҳаммад (рх) медонанд. Имом Муҳаммад ва имом Абӯюсуфро якҷоя «Имомайн» ва «Соҳибайн» ва ҳамроҳ бо ҳазрати Имом (рх) «Имомҳои сегона» мегӯянд.

4. Зуфар ибни Ҳузайл ибни Қайси Анбарӣ (рх) шогирд ва ёри сеюми имом Абӯҳанифа (рх) буда, тамоми умр машғули илм боқӣ монда ва ҳеҷ гоҳ мансаби идориеро дар ҳукумати вақт қабул накардааст, ҳарчанд барои фишор додани ӯ борҳо хонааш ба ҳок яқсон карда шуд.² Вай пас аз вафоти имом Абӯҳанифа (рх) раёсати халқаи дарси шогирдонро бар ӯҳда дошт.

Имом Зуфар (рх) соли 110х. (мувофиқ ба соли 728-уми милодӣ) ба дунё омада, соли 158х. (775м.) дар шаҳри Басра дар синни чихилу ҳаштсолагӣ аз дунё даргузашт ва ӯ нахустин шогирде буд, ки ба лиқои Ҳақ пайваст ва ба ҷивори устодаш расид.³

Имом Зуфар (рх) ҳарчанд осори илмие аз худ бар ҷой нагузоштааст, вале яке аз шохсутунҳои амалии андешаҳо ва мактаби фикҳии устодаш имом Абӯҳанифа (рх) ба шумор меравад. Вай яке аз аввалин шогирдони имом Абӯҳанифа (рх) мебошад.

5. Ҳасан ибни Зиёд маъруф ба Абӯалии Лӯълӯӣ (рх) чаҳорум шахсияти илмӣ дар миёни шогирдони имом Абӯҳанифа (рх) мебошад. Вай дар шаҳри Куфа ба дунё омада,

¹ Имом Абӯабдуллоҳ Муҳаммад ибни Ҳасани Шайбонӣ, Китобу-л-хуччати ғало аҳли-л-Мадина.– Бейрут, 2006. – С. 9.

² Имом Зуфар (рх) муддати кӯтоҳе дар замони ҳаёти устодаш имом Абӯҳанифа (рх) дар шаҳри Басра ба ҳайси қозӣ кор кардааст ва ҷуз ин маврид дигар мансаберо напазируфтааст.

³ Ал-аъломи Зирикӣ. Ҷ. 3. – С. 45; Алмавсӯату-л-арабияту-л-оламия.

соли 204х. (мувофиқ ба соли 819-уми милодӣ) дар шаҳри Бағдод аз дунё гузаштааст. Ҳасан ибни Зиёд (рх) осор ва таълифоти арзишманди илмие дар риштаҳои гуногуни улуми динӣ аз худ бар ҷой гузоштааст. «Адабу-л-қозӣ», «Маони-л-имон», «Нафақот», «Хироч», «Фароиз», «Васоё» ва «Амолӣ» аз ҷумлаи таълифоти ӯ мебошанд.¹

Бояд қайд кард, ки имом Абӯҳанифа (рх) назароти фалсафӣ ва мактаби фикҳии худро қабл аз баргардон шудани афкор ва назароти мактабҳои фалсафии Юнон ба забони арабӣ ва интишор ёфтани андешаҳои онҳо дар олами ислом поягузори карда буд.

Дар хотима барои истифодаи бештари пажӯҳишгарони улуми исломӣ дар бораи се мазҳаби дигари аҳли суннат ва пешвоёни муассиси онҳо бо ихтисор гузориш медиҳем:

а) Мазҳаби молиқӣ дувумин мактаби фикҳӣ-ҳукукии аҳли суннат буда, пас аз мазҳаби ҳанафӣ аз бонуфузтарин мактабҳои фикҳии ҷаҳони ислом ба шумор меравад. Ин мазҳаб ба муассиси он имоми дори ҳичрат ва фақеҳи Мадина имом Молиқ ибни Анаси Асбаҳӣ (рх) (93-179х./712-795м.) мансуб аст.²

Мазҳаби молиқӣ равиш ва мактаби миёнае дар байни мактаби фикҳии аҳли ҳадис ва мактаби аҳли раъй ба шумор меравад. Зеро дар ин мазҳаб, бо вучуди он ки асосан ба ҳадис истинод шудааст, аз раъй ва иҷтиҳод ба таври васеъе истифода гардидааст ва он дар ин замина ба мактаби фикҳи ҳанафӣ хеле наздик аст. Аз ин рӯ, мутааххирини мазҳаби ҳанафӣ дар баъзе масоили фуруъ, вақте дар он бар асоси ривоёти машоихи мазҳаб роҳи ҳалле пайдо накарданд, ба мазҳаби молиқӣ фатво медиҳанд.

¹ Ал-аъломи Зирикӣ. Ҷ. 2. – С. 191; Алмавсӯату-л-арабияту-л-оламия.

² Ал-аъломи Зирикӣ. Ҷ. 5. – С. 257; Алмавсӯату-л-арабияту-л-оламия.

Китоби Муваттаи имом Молик (рх) аз нахустин таълифоти ҳадис буда, яке аз мӯътамадтарин марочеи суннати набавӣ дар ҷаҳони ислом ба шумор меравад. Марҷаи фикҳии мазҳаби моликиро китоби «Алмудаवванатул кубро» ташкил медиҳад, ки яке аз ганҷинаҳои гаронмояи ҳуқуқӣ дар ҷаҳони ислом аст.

б) Мазҳаби шофеъӣ низ ба пешво ва муассиси он имом Муҳаммад ибни Идриси Шофеъӣ (рх) (150-204х./767-820м.) мансуб буда, аз ҷиҳати таърихӣ сеумин мактаби фикҳии аҳли суннат ба шумор меравад.

Имом Шофеъӣ (рх) соли 150-уми пас аз ҳичрат дар шаҳри Ғаззаи Фаластин дар ҳамон сола, ки имом Абӯҳанифа (рх) вафот карда, дар замони хилофати Абӯҷаъфари Мансур – дувумин халифаи хонадони аббосӣ – ба дунё омада ва соли 204-уми ҳичрӣ дар замони хилофати Маъмуни Аббосӣ (198-218х./813-833м.) дар шаҳри Фустоти Миср вафот намудааст.¹

Мактаби фикҳии имом Шофеъӣ (рх) ҳарчанд ба мактаби аҳли ҳадис наздикии зиёде дорад, вале аз мазҳаби ҳанафӣ, ба хусус аз назароти фикҳии имом Муҳаммади Шайбонӣ (рх), хеле мутаассир гардидааст.

Аз он ҷо ки дар байни имом Шофеъӣ (рх) ва имом Муҳаммад (рх) – шахсияти сеюм дар мазҳаби ҳанафӣ – пайвандҳои амиқи илмӣ ва муколамоти ҳузурӣ барқарор буд, дар китобҳои фикҳии ҳар ду мазҳаб зикри назарот ва нақдҳои илмӣ дучониба дарҷ гардидаанд, ки он нишонаи ошкоре аз фазои бози илмӣ ва тасомӯҳи мазҳабӣ дар садри аввал буда, намои комиле аз ваҳдати фикрӣ ва ҳамгариӣ фарҳангии мусалмононро ба намоиш мегузорад.

Бузургтарин марҷаи ҳадис ва осори фикҳии мазҳаби шофеъӣ, ки аз таълифот ва имлооти бевоситаи имом Шофеъӣ (рх) ҳастанд, китоби «Муснад»-и имом Шофеъӣ дар

¹ Ал-аъломи Зирикӣ. Ҷ. 6. – С. 26; Алмавсӯату-л-арабияту-л-оламия; Таърихи сиёсӣ, динӣ, фарҳангӣ ва иҷтимоии ислом, доктор Ҳасан Иброҳим Ҳасан. – Ҷ. 2. – С. 66. – Қоҳира. Минбаъд: Таърихи ислом.

ҳадис ва китоби «Ал-умм» дар фикҳ мебошанд.

в) Мазҳаби ханбалӣ аз ҷиҳати замонбандии таърихӣ ҷаҳорумин мактаби фикҳии аҳли суннат буда, ба асосгузори худ – яке аз бузургтарин муҳаддисон ва пешвоёни ҷаҳони ислом Абӯабдуллоҳ Аҳмад ибни Муҳаммад ибни Ҳанбал (рх) мансуб мебошад.

Имом Аҳмад (рх) соли 164-уми ҳиҷрӣ (мутобиқ ба соли 780-уми милодӣ) дар шаҳри Бағдод – пойтахти хилофати Аббосӣ – дар замони хилофати Маҳдӣ (158-169х./775-785м.) аз силсилаи аввали хулафои аббосӣ ба дунё омада, соли 241х./855м. дар замони хилофати Алмутаваккил алаллоҳ (232-248х./847-861м.) аз силсилаи дууми хулафои аббосӣ дар ҳамонҷо вафот кардааст.¹

Мазҳаби ханбалӣ намунаи комили фикҳи аҳли ҳадис буда, тақрибан ба тарви комил ба осор ва аҳодиси ривоятшуда истинод намудааст ва дар ибтидо камтар ба иҷтиҳод ва он чи ба қорбурди раъй машхур аст, рӯй овардааст.

Аз он ҷо ки, имом Аҳмад (рх) мазҳаби худро тақрибан ба таври комил бар осор ва аҳодис бино ниҳода, тавонистааст ганҷинаи нафисеро дар заминаи ҳадис дар девоне бо номи «Муснад»-и имом Аҳмад гирд оварад, ки он сарвати бебаҳо ва бузургтарин доиратул маориф дар илми ҳадис ба шумор меравад.

¹ Ал-аъломи Зирикӣ. Ҷ. 1. – С. 203; Алмавсӯату-л-арабияту-л-оламия; Таърихи ислом. – Ҷ. 3. – С. 4.

РОҲНАМОИ КИТОБ

Фикҳ дар луғат ба маънои фаҳмидан ва дар-ёфтани мафҳум ва воқеъияти чизе аз тариқи корбурди мафҳумҳо ва ё чизҳои маълум мебошад. Яъне фикҳ ба маънои расидан ба мафҳуми даркношуда ва чизи ҳанӯз номуайян ба воситаи мафҳумҳо ва ё чизҳои маълум ва шинохташуда аст.

Аммо дар истилоҳи ҳуқуқӣ ва дар назди коршиносони соҳаи аҳком фикҳ илме мебошад, ки ба омӯзиши аҳкоми амалии шариат аз тариқи далелҳои тафсилии он мепардозад,¹ яъне он илмест, ки аҳкоми амалии шариатро, ки ба онҳо масоили фаръӣ ва ё фуруъ низ гуфта мешавад, дар тамоми бахшҳо мавриди омӯзиш қарор медиҳад ва онҳоро аз далелҳои тафсиلى ва асосҳои шаръӣ коркард ва муайян менамояд.

Фикҳ ба маънои дуҷуми худ дар истилоҳ ба маҷмӯи аҳкоми шаръӣ ва бахши қонунҳои он итлоқ мегардад ва вақте мегӯем: Фикҳро омӯхтем, ҳамин маънои дуҷуми он дарназар аст. Пас фикҳ маҷмӯаи аҳкоми амалии шариат аст.²

Китобе, ки инак рӯи даст доред, аҳком ва масоили шаръӣ дар он мувофиқи фикҳи ханафӣ баён гардида, бо истифода аз китобҳои мӯътабари ин мактаби фикҳӣ навишта шудааст ва дар он ҳаддалимкон кӯшиш ба харҷ дода шудааст, ки аҳком ва масоили гуногуни шаръӣ бо забони содаву равон барои навомӯзон баён шаванд, то ҳама

¹ Шарҳи Маҷалла, моддаи якум. – Ҷ. 1. С. 16. Салим Рустам Бози Лубноӣ, узви собиқи шӯрои давлатӣ дар императории Усмонӣ. – Бейрут.

Дурулул ҳукком, шарҳи Маҷаллатул аҳком, Алӣ Ҳайдарафандӣ (тарҷимаи арабӣ, Фаҳмӣ Ҳусайнӣ), моддаи 1. – Ҷ. 1. – С. 15. – Бейрут. Минбаъд: Дурулул ҳукком.

² Алмадхалу-л-фикҳию-л-омм, Мустафо Аҳмад Зарқо. – С. 65, 66.

битавонанд аз он баҳраманд гарданд.

Ангеза ва сабаби аслии нигориши он набудани ин гуна китобҳо барои навомӯзони улуми исломӣ дар кишварамон бо забони тоҷикӣ (бо ҳарфҳои кириллӣ) дар заминаи фикҳи ҳанафӣ мебошад.

Албатта, ба забони форсӣ дар ин замина китобҳои зиёде ҳастанд, ки арзиши баланди илмӣ доранд, аммо ҳам забон ва шеваи нигоришашон барои талабаи навомӯзи имрӯз вазнин ва ҳастакунанда мебошад ва ҳам бо алифбои ниёгон – ҳуруфи форсӣ навишта шудаанд, ки шумораи ҳелле ками ҷавонони мо ба он ошноӣ доранд ва алоқамандон тақрибан наметавонанд аз онҳо истифода намоянд.

Бинобар ин, мебинем, ки дар фароғии он вақти зиёд ва нерӯҳои фикрии донишомӯзон сарф мешавад, дар сурате ки мумкин аст ҳамон матолибро бо ҳарфҳои кириллӣ ва ба таври содаву раво баён кард ва онро дар муддати кӯтоҳе фаро гирифт ва сипас ба омӯзиши китобҳои болотари фикҳ пардохт. Илова бар ин, мардум низ аз он ба таври васеъ истифода мебаранд.

Хуб аст ёдовар шавем, ки тамоми масоили фикҳӣ дар ин китоб бар асоси назари ҷумҳури (аксарияти мутлақи) донишмандони мазҳаби ҳанафӣ таҳрир гардидааст. Дар баъзе масъалаҳои фаръӣ ҷумҳури донишмандони аҳли суннат, ки се мазҳаби дигари фикҳиро дар бар мегирад, назари дигаре доранд. Ин амр аз он ҷиҳат аст, ки дар баъзе масъалаҳо ҷанд сурати татбиқӣ аз паёмбар (с) собит гардидааст ва далелҳои шаръӣ ҳар ду тараф дар қуввату субут тақрибан бо ҳам баробаранд ё яке қавитар ва дигаре аз паҳлӯҳое заъифтар мебошад, вале дидгоҳҳои фикҳии ҳар ду тараф бо далелҳои шаръӣ асоснок гардидаанд.

Дар ин ҷо баъзе донишмандони мазҳаби ҳанафӣ ва ё ақаллияти нисбии онҳо дар поре аз масоил пас аз таҳқиқу баррасии далелҳои ҳар ду ҷониб далелҳои ҷумҳури донишмандони аҳли суннатро қавитар ёфта, назари онҳоро тарҷеҳ ва ҷонибдорӣ менамоянд. Ҳамчунин донишмандо-

ни мустақил ва ақаллияти нисбии дигар мазҳабҳои аҳли суннат низ дар поре аз масоил назари пешвоёни киром ва машоихи мазҳаби ҳанафиро тарҷеҳ ва ҷонибдорӣ менамоянд.

Дигар дар аксари масоили муҳимми фикҳӣ назари ҷумҳури донишмандони аҳли суннат, яъне ҳар ҷаҳор мазҳаб бо ҳам муттафиқ ва мувофиқ мебошад. Дар ин миён ҷаҳеҳоне низ ҳастанд, ки дидгоҳи фикҳии онҳо дар поре аз масоили фаръӣ аз назари ҷумҳури аҳли суннат фарқ дорад. Дар тамоми мавридҳои зикргардида нуқтаназарот ва дидгоҳҳои фикҳии ҳар даста бо далелҳои шаръӣ ба тавре ки гуфта шуд, асоснок мебошанд.

Ин гуногунназарии фикҳӣ дар асрҳои аввали ислом дар даврони ҳаёти поягузори маҷтабҳои фикҳи исломӣ низ вуҷуд дошт. Онҳо таҳқиқотҳои фикҳии ҳурро бо эҳтироми дидгоҳҳои фикрии дигарон ва ба дур аз ҳар гуна таассуби мазҳабӣ пеш мебарданд. Дар баъзе масъалаҳои фаръӣ назари ҳазрати Имоми Аъзам Абӯҳанифа (рх) як хел ва нуқтаи назари бузургтарин пайравони он ҳазрат Абӯюсуф (рх) ва Муҳаммад (рх), ки бо таҳаллуси Имомайн шинохта шудаанд, дигар хел буда ва дар мазҳаб низ гоҳе назари онҳо дар он масъала қавли роҷеҳ ва мавриди фатво қарор мегирифт.

Гоҳе яке аз онҳо дар масъалае бо имом Абӯҳанифа (рх) ҳамназар мегардид ва яке танҳо нуқтаи назари ҳурро дар он масъала дастгирӣ мекард. Замоне дидгоҳи Имомайн дар масъалае бо нуқтаи назари ҷумҳури ҷаҳеҳони аҳли суннат, яъне се мазҳаби дигар мутобиқат ва назари имом Абӯҳанифа (рх) дар он масъала аз онҳо фарқ мекард.

Гоҳе дар мавзӯе нуқтаи назареро бино ниҳода, аз он бо далелҳои фикҳӣ дифоъ мекарданд, вале пас аз муддате қавитар будани мавқеяи далелҳои ҷаҳеҳони дигар мазҳаб барояшон собит гардида, ба фикри онҳо бармегаштанд.

Дар миёни донишмандони дигар мазҳабҳои аҳли суннат низ ҳамин шеваи инсоф ва ҳудотарсӣ ҷорӣ ва пойдор буд. Дар назари онҳо ҳифзи якпорчагӣ ва боло бурдани

сатҳи фарҳангӣ ва маърифатнокии динии мардум аҳамият дошт, на чизи дигаре. Онҳо вучуд доштани нуктаназароти гуногуни фиқҳӣ ва дидгоҳҳои мутафовити донишмандони исломро дар баъзе мавзӯҳо вусъати пургунҷоиш ва паҳнои кушодаи боргоҳи фиқҳи исломӣ медонистанд, ки дар ҳар масъалае чандин роҳро дар пеши рӯи бандаи мӯъмин қарор додааст.

Ин боргоҳи бовусъати фиқҳӣ барои онҳо неъматӣ бузурге ба шумор мерафт. Мучтаҳидон ва фақеҳони баландпояи ислом пас аз асрҳо низ аз ҳамон меъёри имонӣ, чорҷӯбаи эҳтироми дидгоҳҳои дигарон ва арҷ ниҳодан ба ҳақиқат лаҳзае берун нарафтаанд.

Фақеҳони киром ва донишварони мутааххир низ пас аз таҳқиқотҳои тӯлонӣ ва баррасии далелҳои тамоми мактабҳои фиқҳии аҳли суннат назари дигаронро дар баъзе масоил тарҷеҳ дода, онро барои мазҳаби худ низ асос ва қавли мӯътабар донистаанд. Дар айни ҳол ба ҳамон мактаби фиқҳии худ вафодор боқӣ мондаанд, яъне ҳеҷ гуна таассуби мазҳабие онҳоро аз эътироф ва қабули ҳақ монё нагаштааст.

Дар гузаштаҳо дар қаламрави Осиёи Миёна ва сарзаминҳои шарқии хилофат, ба хусус дар марказҳои илмӣ ва шахрҳои бузурги он, пайравони мазҳабҳои гуногуни аҳли суннат дар қанори ҳам мезистанд ва ҳама бо ҳам дар ғанӣ гардонидани ҳавзаи фарҳанги динии мардум мекӯшиданд. Дар баъзе мавридҳо бо дарназардошти ҳолатҳои гуногуни бавучудодада барои бартараф намудани заруратҳои мардум назари фақеҳони мазҳабҳои дигари аҳли суннатро ба қор мебурданд, ҳарчанд назари онҳо дар айни ҳамон масъала қавли роҷеҳ ҳам набошад.

Салафи солеҳи ин уммат дар гузашта бо чунин кушодасадри, самоҳати динӣ ва диди пӯё ба Ислом менигаристанд ва ҳатто бузургтарин намояндагони илмӣ ва пешвоёни динии мардуми форс (точик), ба монанди имом Ғаззолий, имом Фаҳри Розӣ, шайх Абдулқодири Гелонӣ ва дига-

рон аз мазҳаби имом Шофеъӣ (рх) пайравӣ мекарданд, имом Бухорӣ – бузургтарин муҳаддиси ҷаҳони Ислом, имом Муслим, имом Тирмизӣ ва ғайри онҳо поягузор ва пайрави мазҳаби фикҳии дигаре бо номи мазҳаб ва ё тариқаи аҳли ҳадис буданд, дар ҳоле ки аксарияти мардуми тоҷик дар тӯли таърих аз мазҳаби ҳанафӣ мутобиат мекарданд.

Ба ин маъно, ки гузаштагони солеҳ дини мубини исломро тарҳи комили илоҳӣ ва тамоми мазҳабҳои барҳақро дар маҷмӯъ ифодагари комили дини Худо медонистанд. Зеро усули кулӣ ва арзишҳои тағйирнопазири Ислом дар ҳамаи ин мазҳабҳо як аст ва он ихтилофи назаре, ки дар байни онҳо вучуд дорад, дар масоили иҷтиҳодӣ ва ҳаводисе аст, ки дар раванди навшавии тарзи зиндагӣ ба вучуд меоянд.

Вале дар ду – се асри охири даврони ҳокимияти аморати Бухоро ва дигар хонигарӣҳои Осиёи Миёна бо сабабҳои гуногуне фарҳанги волои исломӣ дар миёни мардуми он рӯ ба сустӣ ва таназзул ниҳода, рафта-рафта онҳо дар қаламрави фикрии як мактаби фикҳӣ – мазҳаби ҳанафӣ қарор гирифтанд ва он ҳам ба сурати сусту камранге дар ҳаёти онҳо идома дошт. То он ки саранҷом, ҳокимияти Шӯравӣ бисоти тамоми дину мазҳаб ва ҳама гуна фарҳангу худшиносиро аз ин сарзамин барчид ва мардумро ба кулӣ аз гузаштаи худ ҷудо сохт.

Гузаштагони ориф ва пешвоёни солеҳи ин мардум он гуногунназариро дар поре аз масоил раҳмате барои мардуми мусалмон медонистанд, вале пас аз чунин ақибафтодагии фарҳангӣ дигар онро ба сурати азобе бар сари худ даровардаанд.

Вале набояд бо шунидани номи мактабҳои фикҳӣ, ба монанди мазҳаби ҳанафӣ, мазҳаби моликӣ ва мазҳабҳои дигар ба ин фикр роҳ дод, ки ин мактабҳои ҳуқуқӣ аз як-дигар қомилан фарқдоранд ва он ба маънои парокандагии эътиқодии мусалмонхост, балки ҳамаи онҳо дар усули

куллӣ ва асосҳои қорӣ ба ҳам ваҳдати умумӣ доранд ва ҳама аз сарчашмаи арзишҳои Қуръон ва суннат сероб мегарданд.

Аммо дар ҳавзаи фиқҳи исломӣ як даста масоили фаръие вуҷуд дорад, ки онҳоро масоили ихтилофӣ мегӯянд. Ба ин маъно, ки онҳо дар қаламрави таҳқиқоти иҷтиҳодии донишмандон қарор мегиранд ва он донишмандонро баррасиҳои гуногун ва таҳқиқотҳои озоди илмӣ дар он масоил ба натиҷаҳои умумие мерасонад, ки ҳосили талошҳои иҷтиҳодии эшон ба шумор мераванд.

УЛУМИ ИСЛОМӢ

Ислом охирин ва комилтарин дини Худо аст ва тамоми барномаҳои он мутобиқи фитрати инсон ва барои манфиати ҷомеаи башарӣ пешбинӣ шудаанд. Саодату некбахтии башариат бо татбиқи барномаҳои созанда ва бо пойбандӣ ба арзишҳои башариӣ он таъмин хоҳад шуд ва ҷомеае, ки дар он ба арзишҳои воло ва қонунҳои бемонанди ислом амал мешавад, ҷомеаи идеалӣ хоҳад буд.

Мавзӯи китоби ҳозир, чӣ тавре зикр гардид, аҳкоми шарият ва ё масоили фикҳӣ мебошад. Аҳком яке аз бахшҳои асосии ислом аст. Барномаҳои наҷотбахши ислом ба се бахши муҳим ҷудо мешаванд, ки иборатанд аз:

Бахши аввал: ақоид, яъне он чизҳое мебошанд, ки мо, мусалмонон, бояд ба онҳо имон ва бовар дошта бошем, ба монанди: *имон ба Худо, фарштагон, паёмбарон китобҳои осмонӣ ва рӯзи қиёмат*.

Бахши дуюм: аҳком фикҳӣ, яъне масоиле мебошанд, ки бояд ба он амал кунем, мисли: *намоз, рӯза, ҳаҷ, закот* ва ғайра.

Бахши сеюм: ахлоқ, яъне сифот ва хислатҳое мебошанд, ки бояд худро ба он биороем, ба монанди: *тақво*,

ростгӯӣ, амонатдорӣ ва ғайра.

Донишмандони ислом баҳши ақоиди дини исломро *усули дин*, яъне пояҳои дин ва баҳши аҳком ва ахлоқро *фурӯи дин*, яъне шоҳаҳои дин номидаанд.

Бо таваҷҷӯҳ ба аҳамияти ҷойгоҳи аҳком дар дини ислом, илми махсусе барои он поягузорӣ гардидааст, ки онро илми *фиқҳ* ва олим ва коршиноси ин соҳаро *фақеҳ* гӯянд. Ин илм васеътарин ва густардатарин улуми исломӣ аст. Таърихи он аз тамоми дигар улуми исломӣ қадимтар буда, дар ҳамаи замонҳо дар сатҳи бисёр густардае таҳсил ва тадрис мешуд.

Дар таърихи ислом фақеҳони зиёде гузаштаанд ва дар илми *фиқҳ* китобҳои зиёде навишта шудааст. Масъалаҳои зиёде, ки ҳама ҷанбаҳои зиндагии башарро фаро мегиранд, дар *фиқҳ* матраҳ мешаванд. Масоиле, ки дар ҷаҳони имрӯз таҳти унвони ҳуқуқ ном бурда мешаванд, бо анвои гуногунаш: ҳуқуқи асосӣ, ҳуқуқи маданӣ, ҳуқуқи хонаводагӣ, ҳуқуқи ҷазоӣ, ҳуқуқи сиёсӣ ва ғайра дар бобҳои гуногуни *фиқҳ* бо номҳои дигар зикр мешаванд. Инчунин дар *фиқҳ* масъалаҳое, ба монанди масоили ибодатҳо ҳастанд, ки дар ҳуқуқшиносии имрӯз гузориш наёфтаанд.

Сарчашмаи аслии аҳком

Сарчашмаи аслии аҳком Қуръони карим ва суннати расули ақрам (с) аст, яъне тамоми аҳкоми шаръие, ки дар китобҳои *фиқҳ* баён гардидаанд, дар ҳақиқат, қонунҳо ва дастурҳое мебошанд, ки Худои таъоло онҳоро дар Қуръони карим ба паёмбараш (с) ваҳй намудааст ва ё ба василаи суннати расули ақрам (с) поягузорӣ гардидаанд.

Танҳо коре, ки олимони соҳаи *фиқҳ* анҷом додаанд, ин аст, ки он аҳкомро аз матни Қуръон ва суннати паёмбар (с) берун оварда, барои мардум бо забони сода баёну тафсир намудаанд. Ин равиши кор тамоман ғалат ва беасос будани андешаи баъзе кӯтоҳназаронеро собит менамояд, ки мепиндоранд фақеҳон аҳкоми диниро аз пеши ҳудашон бофтаанд ва он аҳком бо Қуръон ва суннат муҳолифанд.

Мутаассифона, имрӯзо қисме аз бародарони мо низ чунин даъво мекунанд, ки бояд ҳар шахс аҳкомро ҳудаш мустақиман ва бевосита аз Қуръон ва суннат, бидуни он ки ба гуфтаҳои фақеҳон (донишварони масоили аҳком) ва коршиносони улуми динӣ рӯчӯ намояд, берун кашад.

Ин гуна афрод гӯё намедонанд, ки истинбот (коркард) ва берун овардани аҳком корест, ки аз дасти ҳар шахсе барнамеояд. Чӣ тавре ки бемор ба табиб муроҷиат мекунад ва ҳудаш дар ҳоле ки аз илми тиб хабаре надорад, наметавонад даст ба кор занад, ҳамин тавр дар фаҳмиши аҳкоми дин ҳам бояд ба мутахассиси он рӯй овард, зеро истинботи аҳком (ва берун овардани назари шаръ дар масоили динӣ аз Қуръон ва суннат) аз дигар тахассусот сангинтар ва душвортар аст.

Зеро дар он (тахассус) фақеҳ бояд аввал аз тафсири Қуръон ва донишҳои гуногуни он, ба монанди *носиху мансукх*, *муҳкаму муташибеҳ*, *асбоби* (*муҳит ва шароити*) *нузули оятҳо* ва бисёр мавзӯҳои дигар хуб огоҳ бошад ва сониян, дар бораи илми ҳадис (он чӣ ба таври саҳеҳ собит шудааст, ки онро паёмбар (с) гуфтааст) дониши амиқ ва мақоми болои илмӣ дошта бошад, то бар асоси он меъёрҳои илмӣ саҳеҳу заъиф ва ё мавзӯ (сохта) будани ҳадис ва ҳамчунин аз аҳли сиқа (мавриди боварӣ) ва ё дурӯғӣ будани ривояткунандаи онро ташхис дода тавонад. Ва улуми гуногуне аз ин қабил, ки фарогирии онҳо ба солҳои дароз ва заҳматҳои тоқатфарсое ниёз дорад ва маълум аст, ки ҳар шахс ҳам наметавонад аз пайи ин кор шавад.

Худованди бузург мефармояд:

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ

«Мӯъминон ҳамагӣ наметавонанд (дар роҳи мубориза ва дар талаби илм) хориҷ шаванд. Пас чаро аз ҳар гурӯҳ (ва фирқае) аз онҳо дастае хориҷ нагарданд, то дар (бораи

аҳком ва заруриёти) дин фаҳм ва дониши кофӣ пайдо намоянд ва қавм (мардум)-и худро, вакте ба сӯи онҳо баргаштанд, бим (ва инзор) диҳанд?»¹

Яъне, тамоми мардуми мусалмон ба сурати инфиродӣ наметавонанд дар бораи арзишҳо ва аҳкоми шариат то он сатҳе донишҳои илмӣ ба даст оваранд, ки худ бевосита аз Қуръон ва суннат он чиро меҳоҳанд, истинбот ва коркард намоянд, балки бояд ҳайатҳо ва одамони махсусе ба ин кор иқдом намоянд ва арзишҳо ва аҳкоми шаръро барои мардум бозгӯ намоянд.

Масъулияти илоҳӣ ва вазифаи динии онҳо назорати маънавиёти мардум ва баланд бардоштани сатҳи маърифати динии ҷомеа мебошад. Аз ҳамин ҷиҳат мардум дар замони баъд аз паёмбар (с) масоили шаръӣ ва аҳкомро аз ҳар шахс намерсиданд, балки онро фақат аз касоне дарёфт менамуданд, ки дар фикҳ ихтисос доштанд.

Пас аз онҳо мучтаҳидоне (коршиносони саршинос ва фақеҳони саромаде) ба монанди имом Абӯҳанифа, имом Молик, имом Шофеъӣ ва имом Аҳмади Ҳанбал марҷаъ (руҷӯъгоҳ)-и мардум дар аҳкоми дин қарор гирифтаанд.

Тамоми китобҳои фикҳие, ки имрӯз дар дастраси мусалмонони олам қарор доранд, ба гуфтаҳои ҳар яке аз ҳамин фақеҳони ҷалилулқадр мансуб мебошанд.

Ду сарчашмаи дигари аҳком иҷмоъ ва қиёс ҳастанд. **а)** Иҷмоъ ба маънои иттифоқи назари бузургон ва уламои мӯътабари ислом, ба монанди саҳобагон, тобеин ва ғайра, дар давраи муайяне дар бораи масъалае аз масоили динӣ аст. **б)** Қиёс ба маънои қиёс ва илҳоқ намудани масъалае, ки дар Китоб ва Суннат ҳукме дар бораи он собит нашудааст, ба он масъалае, ки ҳукми он дар яке аз он сарчашмаҳо собит шудааст.

Фикҳ дар истилоҳи диншиносӣ илмест, ки ба омӯзиши масоили амалии шаръӣ, ки аз далоили тафсилии худ

¹ Сураи Тавба, 9: 122.

истинбот шудаанд, мепардозад. Мавзӯи илми фикҳ аз аф-
ёл (аъмол)-и шахси мукаллаф субутан ва нафъан иборат
буда, ҳадафи он, ҳамон гуна ки зикр гардид, расидан ба
саодати дорайн аст.

Омӯзиши илми фикҳ дар он аҳкоме, ки ба ибодот та-
аллуқ доранд, ба таври иҷмоли бар ҳар марду зани мусал-
мон фарзи айн аст ва он ба ғайр аз илми тавҳид, тафсир, ҳа-
дис ва усули фикҳ аз ҳамаи улум боарзиштар аст.¹

Аҳком ва истилоҳоти фикҳӣ

Пеш аз фарогирии аҳком лозим аст бидонем, ки аҳко-
ми шаръӣ, яъне ҷойгоҳи ҳукмии қоръо бар асоси таълимо-
ти фикҳи ҳанафӣ аз инҳо иборат мебошанд:

1. Фарз – амалест, ки Худованд анҷом додани онро *ба таври ҳатмӣ* аз мо меҳаҳад ва анҷом додани он савоб ва тарк намудани он бидуни узр азоб дорад, ба монанди на-
моз, рӯза, закот, ҳаҷ ва дигар арқони ислом. Касе яке аз фа-
ризаҳо ва ё умуреро, ки аз сӯи дин ба таври қатъӣ собит
шудаанд, инкор намояд, кофир мешавад.

2. Воҷиб – воҷиб низ мисли фарз амалест, ки Худованд
анҷом додани онро *ба таври ҳатмӣ* аз мо меҳаҳад ва адо
кардани он савоб ва таркаш бидуни узр азоб дорад. Танҳо
фарқе, ки дар миёни фарз ва воҷиб вучуд дорад, иборат
аст аз:

а) фарз ба воситаи *далели қатъӣ* собит шудааст ва *во-
ҷиб* ба воситаи *далели заннӣ* (ғайри қатъӣ). *Далели қатъӣ*
он аст, ки дар ҳаққонияти он ҳеҷ шакку шубҳае вучуд на-
дорад, вале дар *далели заннӣ* шакку шубҳа ҷой дорад ва су-
бути ҳаққонияти он то ҷойгоҳи далели қатъӣ нарасидааст;

б) ҳар касе ***фарзро*** инкор кунад, кофир мегардад, вале
инкоркунандаи *воҷиб* кофир намешавад, балки фосиқ ва
гунаҳкор доништа мешавад. *Воҷиб* ба монанди хондани су-
раи «Фотиҳа» дар намоз.

¹ Дурулул ҳукком, моддаи 1. – Ҷ. 1. – С. 16.

3. Мандуб – амалест, ки Худованд анҷом додани онро *на ба таври ҳатмӣ* аз мо меҳаҳад. Ба ҷо овардани он савоб дорад, вале таркаш азоб надорад. Мандуб навъҳо ва ё дараҷаҳои гуногун дорад, вале дар умум ба ду навъ чудо мешавад: а) *суннат* ва б) *мустаҳаб*.

а) суннат – амали мандубест, ки дар анҷоми он таъкиди бештаре шудааст, тарккунандаи он мустаҳиққи азоб намегардад, вале шаръан мавриди маломат ва итоб қарор мегирад. Исрор варзидан дар тарки суннате ва ё суннатҳоро ба таври кулӣ тарк намудан гуноҳ аст.

Суннат бар ду навъ аст, суннати муаккада ва суннати зоида ва ё завоид. Суннати муаккада он амали шаръӣ ва кори диниест, ки расули Худо (с) онро бо мудовамат анҷом додааст ва ҷуз якду маврид онро тарк накардааст, ба монанди ду рақъат суннати қабл аз фарзи намози бомдод.

Суннати завоид он аст, ки анҷом додани он савоб дорад, вале бо таркаш инсон мустаҳиққи итоб ва иқоб намегардад, ба монанди суннатҳои завоид, нафлҳо ва дигар қорҳои ҷавонмардона. Инҳоро суннатҳои ғайри муаккада низ мегӯянд, зеро расули Худо (с) ба монанди суннатҳои қаблӣ бар онҳо мудовамат ва таъкид нафармудааст;

б) мустаҳаб – Амалҳои мандуб вақте ба такмил ва пурра намудани ҳусну савоби фарзҳо, вочибҳо ва суннатҳо алоқаманд бошанд, онҳоро мустаҳаб мегӯянд, вале агар ба қорҳои одии расули Худо (с) дар ҳаёташ вобастагӣ дошта бошанд, ба монанди одоби хӯрдану нӯшидан, либос пӯшидан, хоб рафтан ва ғайра, онҳоро одоб, фазилат ва ғайра мегӯянд. Пайравии расули Худо (с) дар ин қорҳо мустаҳаб мебошад ва ниҳоятӣ дилбастагии шахсро ба ӯ нишон медиҳад. Ҳарчанд тарки онҳо итоб ва нақӯҳишро барои инсон ба бор намеоварад, вале тарки онҳо ба таври кулӣ дар адолат ва муруввати инсонии ӯ таън ворид месозад ва беадабӣ ба шумор меравад.

4. Ҳаром – амалест, ки Худованд тарки онро *ба таври ҳатмӣ* аз мо меҳаҳад ва анҷом додани он азоб дорад, ба

монанди зино, хӯрдани моли ҷим ва дигар амалҳои мамнӯъ. Ҳаромро ба ибораи дигар маъсият ва гуноҳ ҳам мегӯянд. Касе ҳароми муттафақун алайҳро инкор намояд, кофир мегардад.

5. Макрӯҳи таҳримӣ – ин қисми ҳукм низ мисли ҳаром амалест, ки Худованд тарки онро *ба таври ҳатмӣ* аз мо меҳақад ва анҷом доданаш азоб дорад. Танҳо фарқе, ки дар миёни макрӯҳи таҳримӣ ва ҳаром вучуд дорад, ин аст, ки *ҳаром* ба воситаи далели қатъӣ собит шудааст, вале *макрӯҳи таҳримӣ* ба воситаи далели заннӣ (далеле, ки ба андозаи далели ҳаром қатъӣ нест) собит шудааст ва ҳамчунин азоби макрӯҳи таҳримӣ ба шиддати азоби ҳаром нест. *Макрӯҳи таҳримӣ* мисли хостгорӣ кардан бар болои хостгории каси дигар.

6. Макрӯҳи танзеҳӣ – амалест, ки Худованд тарки онро *на ба таври ҳатмӣ* аз мо меҳақад ва анҷом додани он азоб надорад, вале ҳилофи одоб ва равиши баргузида аст, ба монанди ба дасти чап хӯрдан.

7. Мубоҳ – амалест, ки анҷом додан ва надодани он (тарки он) баробар аст, на азобе дораду на савобе, ба монанди бештари корҳои рӯзмарраи мо.

8. Саҳеҳ – сикхат дар истилоҳи фикҳ ба маънои мувофиқати амал ба меъёрҳо ва муқаррароти шаръ мебошад. Саҳеҳ он амалест, ки тамоми рукнҳо ва шартҳои шариат дар он фароҳам омада бошанд. Саҳеҳии ибодат ба маънои он аст, ки он бар асоси талаботи шариат анҷом дода шавад ва аз зиммаи банда соқит гардад.

Ғайри саҳеҳ он амалест, ки рукнҳо ва шартҳо (талабот)-и шариат дар он фароҳам наомада бошанд.

Ибодатҳо ё саҳеҳ мешаванд ё ғайри саҳеҳ ва ибодати ғайри саҳеҳ ботил ва фосид ҳар ду ро дар бар мегирад, яъне ботил ва фосид дар боби ибодатҳо ба як маъно мебошанд. Вақте мегӯянд намоз фосид шуд, ин ба маънои аз асл ботил гардидани он аст ва манзур аз муфсидоти намоз ҳамон ботилкунандаҳои намоз аст. Аммо дар боби муомилот ботил

аз фосид фарқ мекунад.

9. Ботил – амалест, ки дар асос ва моҳияти аслии он халале ворид шудааст ва он аз асл бекор аст, яъне ҳеҷ ҳукм ва асоси ҳуқуқие дар натиҷаи он ба вучуд наомадааст. Масалан, хариду фурӯш ва ҳар гуна тасарруфоти молии шахси девона ва кӯдак аз асл ботил аст, яъне баста нашудааст.

10. Фосид – он амалест, ки дар яке аз васфҳо ва ё шартҳои тақмилкунандаи он, ба монанди шартҳо ва ғайра халале ворид шудааст, на дар рукнҳо ва асоси он. Вақте рукнҳо ва асоси он таҳаққуқ ёфта бошанд, пас он аз асл ботил нест, вале дар яке аз васфҳои фаръии он халале ворид шудааст, ки аз дуруст гардидани он моневъ шудааст.

Пас ботил будан ба маънои муҳолафати амал бо талаботи шаръ дар асл ва ҷавҳари он аст ва фосид будан ба маънои ҳалалдор гардидани яке аз паҳлӯҳои фаръӣ ва ҳолатҳои тақмилкунандаи он мебошад, яъне баъзе талаботи шаръ, ки шартҳои сикҳати он амал ба шумор мераванд, вайрон гардидааст.

Бинобар ин, дар сурати ботил гардидани амал ҳеҷ гуна осори ҳуқуқие аз он ба миён намеояд, вале дар сурати фосид гардидани он баъзе осори ҳуқуқӣ барои шахс ба вучуд меояд. Масалан, никоҳи бешоҳид фосид мебошад ва бояд зану мардERO, ки бешоҳид тану нафси худро ба якдигар бахшидаанд, ҷудо сохта шавад.

Дар ин ҷо никоҳи онҳо аз асл ботил нагаштааст, то ҳеҷ гуна осори ҳуқуқие барои онҳо надошта бошад, балки яке аз шартҳои он ки ҳузури шохид аст, ҳалалдор гардидааст. Бинобар ин, онҳо аз якдигар ҷудо сохта мешаванд, зеро никоҳи онҳо ғайри саҳеҳ аст, вале пардохти маҳр бар мард ва пойдани идда бар зан воҷиб мебошад, ҳамчунин агар аз онҳо фарзанде ба дунё ояд, насабаш аз онҳо собит мешавад.

Дар ин ҷо агар бе сифаи ақд, яъне бе иҷоб ва қабул, ки рукни асосии никоҳ ба шумор меравад, ҳаёти зановавҳарӣ барпо намоянд, ин амали онҳо аз асл ботил ва хилофи

муқаррароти шаръ буда, ҳеҷ гуна осори ҳуқуқиеро, ба монанди вучуби маҳр, субути насаб ва ғайра барои онҳо ба вучуд намеоварад, балки баръакс, алоқаи номашрӯъи онҳо зино ба шумор рафта, мавриди муҷозоти шаръ ва иқомаи ҳад қарор мегиранд.

Саҳеҳ ва носаҳеҳ, яъне фосид ва ё ботил шудани амал ба тарзи анҷом додани он бастагӣ дорад ва инҳоро набояд бо ҳалолу ҳаром, мубоҳ ва дигар аҳком иштибоҳан як донист. Зеро онҳо аҳкоми шаръӣ мебошанд ва инҳо, яъне саҳеҳ ва носаҳеҳ ба тарзи иҷрои амалҳое тааллуқ мегиранд, ки барои банда анҷом додани онҳо мубоҳ ва ҷоиз мебошад, ба монанди ақд (қарордод)-и хариду фурӯш, ақди ниҳо ва ғайра ва ё аз ҷумлаи воҷибот ва вазоифи шаръӣ мебошанд, ба монанди намоз, рӯза ва ғайра, ки бар зиммаи ӯ фарз мебошанд ва банда мумкин аст, ки онҳоро ба таври саҳеҳ ба ҷой оварад ва ё фосид ва ботил гардонад.

Аммо ҳаром бар қорҳои мамнӯъ ва аз назари шариат наҳйшуда итлоқ мешавад ва фосид ва ё ботил шудани амал ба маънои дар асл ҳаром ва мамнӯъ будани он нест.

11. Адо – ба маънои анҷом додани аъмол ва вазифаҳои динӣ дар вақтҳое мебошад, ки шариат барои онҳо муқаррар намудааст, ба монанди намозҳои панҷгона, ки шариат барои ҳар кадоми онҳо вақтеро муайян намудааст.

12. Иъода – ба маънои такроран ва ё бори дигар ба ҷой овардани амал ва вазифаи шаръӣ дар он вақте мебошад, ки шариат барои адои он муқаррар намудааст.

13. Қазо – ба маънои ба ҷой овардани аъмол ва вазифаҳои шаръӣ пас аз гузаштани вақти онҳост, ба монанди намозҳои панҷгонае, ки дар вақти муқаррарии ҳаррӯзаи худ гузорида нашуда, пас аз гузаштани он ба ҷой оварда шаванд.

Абдушарифи Боқизода

ИБОДОТ

Баҳиш аввал

КИТОБИ ТАҲОРАТ

يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ
فَآغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ
وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ

«Эй касоне, ки имон овардаед, вакте
ба сӯи намоз бархестед, (аввал) рӯйхо
ва дастони худро то оринҷхо бишӯед
ва (пас аз он) ба сархоятон масх
кашед ва пойхоятонро (низ)
то бучулхо бишӯед».
(Моида, 5:6).

Фасли аввал

В У З Ё

Ҳамон гуна ки дар муқаддима баён гардид, як навъи аҳком фарзҳо мебошанд ва намоз яке аз муҳимтарин ва асоситарин фаризаҳо ба шумор меравад. Намозгузор қабл аз анҷом додани намоз бояд вузӯ (таҳорат) намояд.

Худованд мефармояд:

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

«Худованд, воқеан ҳам, тавбакунандагони доимӣ ва покихоҳонро дӯст медорад».¹

Паёмбари ислом (с) низ фармудааст:

الطَّهْوُ شَطْرُ الْإِيمَانِ

«Покизагӣ нисфи имон аст».²

Таҳорат ва покизагӣ асоси тамоми ибодатҳост. Бинобар ин, намоз ҳам, ки меъроҷи рӯҳӣ, тулӯғоҳи маънавӣ ва шохсути дини мӯъмин аст, танҳо ва танҳо бо покизагӣ дуруст мегардад.

Абдуллоҳ ибни Умар (р) ривоят мекунад, ки расули Худоро (с) шунидам, ки мегуфт:

لَا تُقْبَلُ صَلَاةٌ بِغَيْرِ طَهْوٍ

«Ҳеҷ намозе бе покизагӣ қабул намегардад».¹

¹ Сураи Бақара, 2: 222.

² Саҳеҳи Муслим, 533; Сунани Доримӣ, 658. Ҷ. 1. – С. 176; Муснади имом Аҳмад, 22395, 22402. Ҷ. 6. – С. 469, 471; Мусаннафи Ибни Абӯшшайба, 3, 4. Ҷ. 1. – С. 16, 80. Ҷ. 7. – С. 228; Сунани Куброи Байҳақӣ, 186, 187. Ҷ. 1. – С. 72; Шуъабу-л-имон, 12. Ҷ. 1. – С. 45, 2709. Ҷ. 3. – С. 3, 2805. Ҷ. 3 – С. 38; Мӯъҷаму-л-кабир, 3424. Ҷ. 3. – С. 284.

Агар покизагии зоҳир шартӣ дуруст гардидани намоз бошад, пакизагии ботин шартӣ қабул ва суъуди (боло рафтани) он ба пешгоҳи Худованд аст.

*Чун биёрӣ таҳорати зоҳир,
Ботинат низ Ҳақ қунад тоҳир.²*

Паёмбари Худо (с) мефармояд:

مِفْتَاحُ الْجَنَّةِ الصَّلَاةُ وَمِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطَّهُّورُ

«Калиди (дарҳои) бихишт намоз аст ва калиди (дарвозаи) намоз покизагӣ аст».³

يَتَأْتِيهِمُ الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ
وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ

«Эй мӯъминон! Вақте ба намоз бархестед, (аввал) рӯй-хо ва дастони худро то оринҷҳо бишӯед ва (пас аз он) ба сарҳоятон масҳ кашед ва пойҳоятонро (низ) то бучулҳо бишӯед».⁴

Дар ояти боло фарзияти вузӯ пеш аз намоз баён гадидааст. Дар ин бора ҳадисҳои зиёде низ аз паёмбар (с) ворид гардидааст. Аз ҷумла мефармояд:

لَا تُقْبَلُ صَلَاةٌ مَنْ أَحْدَثَ حَتَّى يَتَوَضَّأَ

«Намози ҳар касе, ки вузӯаш шикаста бошад, то аз нав вузӯ нагирад, қабул намегардад».⁵

¹ Саҳеҳи Муслим 534; Сунани Тирмизӣ 1; Саҳеҳи Ибни Ҳиббон 3366. Ҷ. 8. – С. 152; Саҳеҳи Ибни Хузайма. 9. Ҷ. 1. – С. 8.

² Чаҳоркитоб, китоби аввал.

³ Сунани Тирмизӣ, 4; Муснади имом Аҳмад, 14252. Ҷ. 7. – С. 298; Мӯъҷаму-с-сағир, 597. Ҷ. 1. – С. 256; Мӯъҷаму-л-кабир, 4364. Ҷ. 4. – С. 532; Шуъабу-л-имон, 2711, 2712. Ҷ. 3. – С. 4; Мишкоти шариф. Ҷ. 1. – С. 39.

⁴ Сураи Моид, 5: 6.

⁵ Саҳеҳи Бухорӣ, 135; Саҳеҳи Муслим, 536; Муснади имом Аҳмад, 8017. Ҷ. 2. – С. 594; Сунани Куброи Байҳақӣ, 573. Ҷ. 1. – С. 205.

Боз мефармояд:

لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةَ أَحَدِكُمْ إِذَا أَحْدَثَ حَتَّى يَتَوَضَّأَ

*«Худованд намози ҳеҷ кадоме аз шуморо вақте вузӯаш шикаст, то аз нав вузӯ нагирад, намепазирад».*¹

Тарикаи вузӯ гирифтн

Вузӯгиранда ҳангоми вузӯ рӯй ба чониби қибла наму-
да, дар ҷои баланд бинишинад. Аввал «Бисми-л-лоҳи-р-раҳ-
мони-р-раҳим» гуфта, ҳар ду дасташро то банди даст се
бор бишӯяд, баъд се бор об дар даҳон гирифта, мисвок на-
мояд. Агар мисвок набошад, ба василаи порчаи дуруште
ва ё бо ангуштони дасти рост (ду ангушти бузург) дандон-
хояшро хуб тоза намояд. Дар сурате ки рӯзадор набошад,
даҳони худро бо об ғарғара кунад, то ба тамоми даҳонаш
об бирасад ва хуб пок шавад ва агар рӯзадор бошад, аз
ғарғара хуздорӣ кунад.

Баъд аз он се бор об дар бинӣ карда, онро бо дасти
чапаш биафсонад. Сипас се бор рӯи худро аз ҷои дамида-
ни мӯи сар то зерӣ занахдон (манаҳ) ва аз ин нармӣи гӯш
то он нармӣи гӯш шуста ва дар сурате ки абрӯвони фи-
шурда ё риши пурмӯй надошта бошад, обро то беҳи мӯйҳо
бирасонад. Пас аз он дасти росташро аз сари ангуштон
хамроҳ бо оринҷ ва ба ҳамин шакл дасти чапашро ҳам
бишӯяд.

Он гоҳ бо ангуштони як даст дасти дигари худро хи-
лोल намуда, бо оби тоза тамоми сарашро масҳ кашад.
Гӯшхояшро низ ба ҳамин тартиб масҳ кашад. Ҳар ду ан-
гушти саббобаро (ишора) ба сӯроҳи гӯшҳо карда, бо на-

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 6554; Саҳеҳи Муслим 225; Сунани Абӯдовуд, 60; Сунани Тирмизӣ 76; Сунани Куброи Байҳақӣ, 769. Ҷ. 1. – С. 270, 1123. Ҷ. 1. – С. 393, 3469. Ҷ. 1. – С. 139; Саҳеҳи Ибни Хузайма, 11. Ҷ. 1. – С. 9.

рми (шикам)-и ҳар ду ангушти ибҳом (ангушти бузург), пушти ҳар ду гӯшро молиш диҳад ва бо пушти ангуштони ҳар ду даст гарданаширо масҳ кашад.

Дар охир ҳар ду пой худро то шитолинг (бучулҳо) бишӯяд ва ангуштони пояшро ба ин тартиб хилол намояд: бо ангушти хурди дасти чап ангуштони пой росташро аз ангушти хурди пой шуруъ намуда ва ба ҳамин сурат ангуштони пой чапашро хилол намояд.

Амалҳое, ки вузӯгиранда дар аснои вузӯ анҷом медиҳад, ба чанд табақа тақсим мешаванд. Порое аз онҳо фароизи вузӯ ҳастанд, ки бо тарки он ва ё боқӣ мондани чизе аз он вузӯ дуруст намегардад.

Бахши дигаре аз он корҳо суннатҳои вузӯ мебошанд, ки дар шариат нисбат ба риояи онҳо таъкид шуда ва анҷом додани онҳо савоб ба ҳамаҳо дорад. Бо тарки яке аз онҳо ҳарчанд дар дурустии вузӯ ҳалале ворид намегардад, вале нақсе дар савобаш ҳосил мегардад ва тарки бештари онҳо гуноҳ мебошад. Қисмати дигаре аз аъмоли вузӯ мустаҳабботи он мебошанд, ки вузӯгиранда бо риояи он савоб ба даст меоварад ва тарки он низ гуноҳро мӯҷиб намегардад.

Пас аз тамои қардани вузӯ рӯяшро ба ҷониби қибла намуда, ин дуъохоро бихонад:

а) Ашҳаду ан-ло илоҳа илла-л-лоҳу ваҳдаҳу ло шарика лаҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан ғабдуҳу ва расулуҳу.

*«Гувоҳӣ медиҳам бар ин ки нест маъбӯде ба ҷуз Аллоҳ. Ягона аст, нест шарике Ӯро ва шаҳодат медиҳам бар ин ки Муҳаммад (с) банда ва фиристодаи Худо аст».*¹

¹ Паёмбар (с) мефармояд: *«Ҳар (банди) мусалмоне хуб ва ба тамои вузӯ гирад ва пас аз он: «Ашҳаду алло илоҳа илла-л-лоҳу ваҳдаҳу ло шарика лаҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан ғабдуҳу ва расулуҳу» бигӯяд, ҳаши дари бихишт ба рӯи кушода мегарданд. Аз кадом даре бихоҳад, дохил бихишт мегардад».* (Саҳеҳи Муслим, 552, 553; Сунани Ибни Моча, 470; Сунани Доримӣ, 717. Ҷ. 1. – С. 193; Мусаннафи Ибни Абӯшайба, 3. Ҷ. 1. – С. 13, 6. Ҷ. 1. – С. 14; Сунани Куброи Насой,

б) Аллоҳумма-ҷалнӣ мина-т-таввобина ва-ҷалнӣ мина-л-мутатахҳирин.

*«Худоё, маро дар шумори бандагони тавбакори худ қарор деҳ ва маро аз ҷумлаи покон ва покиҷӯён бигардон».*¹

в) Субҳонака-л-лоҳумма ва бихамдика, ашҳаду ан-ло илоҳа илло анта, астағфирука ва атубу илайка.

*«Бор Худоё, бо гузаштан аз раҳгузари ҷамду саноят Туро ба покӣ ёд мекунам. Гувоҳӣ медиҳам бар ин ки дигар маъбуде ба ҷуз Ту вуҷуд надорад. Аз Ту омурзиши меҳоҳам ва ба сӯи Ту бармегардам (тавба мекунам)».*²

Вузӯи комил гирифтани

Вузӯгиранда бояд хуб, зебо ва ба тамои вузӯ бигирад. Фарзҳо, суннатҳо ва одоби мустаҳабботи онро пурра риоя намояд, то дар натиҷа аҷру савоберо, ки дар ҳадис барои вузӯгирандагон зикр гардидааст, ба даст оварад ва аз азо-бе, ки дар натиҷаи бетаваҷҷӯӣ ба онҳо мерасад, эмин би-

9912; Сунани Куброи Байҳақӣ, 370. Ҷ. 1. – С. 135. Дар ривоятҳои дигар омадааст, ки онро се бор бигӯяд.

¹ Мусаннафи Ибни Абӯшшайба, 5. Ҷ. 1. – С. 14; Сунани Куброи Байҳақӣ, 371. Ҷ. 1. – С. 135. Дар ривоятҳои дигар ҳар ду дуъо: «Ашҳаду ан-ло илоҳа илла-л-лоҳу ваҳдаҳу ло шарика лаҳ ва ашҳаду анна Муҳаммадан ғабдуҳу ва расулуҳу» ва «Аллоҳумма-ҷалнӣ мина-т-таввобина ва-ҷалнӣ мина-л-мутатахҳирин» якҷоя зикр шудаанд. (Мусаннафи Ибни Абӯшшайба, 2, 7. Ҷ. 1. – С. 13; Мусаннафи Абдурраззоқ, 731. Ҷ. 1. – С. 186; Мӯъҷаму-л-авсат, 4895. Ҷ. 5. – С. 251).

² Аз Абӯсаъиди Худрӣ (р) ривоят шудааст, ки касе пас аз вузӯ: «Субҳонака-л-лоҳумма ва бихамдика, ашҳаду алло илоҳа илло анта, астағфирука ва атубу илайка» бигӯяд, ба он мӯҳр ниҳода ва ба зерӣ Ари бардошта мешавад ва то рӯзи қиёмат ношикаста нигоҳ дошта мешавад». (Сунани Куброи Насоӣ, 9909, 9911; Мустадраки Ҳоким, 2072. Ҷ. 1. – С. 752. Ҳоким онро саҳеҳ ва бар шартӣ Муслим гуфтааст. Мусаннафи Ибни Абӯшшайба, 1. Ҷ. 1. – С. 13; Мусаннафи Абдурраззоқ, 730. Ҷ. 1. – С. 186, 6023. Ҷ. 3. – С. 378; Шуъабу-л-имон, 2754. Ҷ. 3. – С. 21; Мӯъҷаму-л-авсат, 1478. Ҷ. 2. – С. 132).

монад.

Аз Хумрон – мавлои (ходими) Усмон (р) – ривоят шудааст, ки Усмон ибни Аффон (р) барои вузӯ об хост ва ин тавр вузӯ гирифт: Нахуст дастҳояшро се бор шуст. Пас аз он мазмаза (даҳонашро обгардон) кард ва ба биниаш об гирифт. Сипас рӯяшро се бор шуст. Баъд аз он дасти росташро бо оринчаш се бор ва дасти чапашро монанди дасти росташ шуст. Он гоҳ сарашро масҳ кашид ва пас аз он пой росташро ҳамроҳи бучул ва пой чапашро ба монанди он се бор шуст, сипас гуфт: Паёмбари Худо (с)-ро дидам, ки ҳамин тавр вузӯ гирифт ва фармуд:

مَنْ تَوَضَّأَ حَوْوً وَضُوءِي هَذَا، ثُمَّ قَامَ فَكَعَّ رَكَعَيْنِ لَا يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفْسَهُ،
غَفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ.

*«Ҳар касе ба монанди вузӯи ман вузӯ бигирад ва бо ҳузури дил ду ракъат намоз бихонад, гуноҳони (сагираи) гузаштааш баҳшида шаванд».*¹

Ибни Шихоб мегӯяд: Уламои мо мегуфтанд: Ин вузӯ комилтарин вузӯ барои намоз аст.

Аз Абдуллоҳ ибни Амр (р) ривоят шудааст, ки боре ҳамроҳи расули Худо (с) аз Макка ба Мадина баргаштем. Чун дар нимароҳ ба обе расидем, баъзеҳо ҳангоми намози аср шитоб намуданд ва саросема вузӯ гирифтанд. Вақте ба он ҷо расидем, дидем, ки пошнаи (ақиб) пойҳояшон бар асари хушкӣ (ҷойҳои хушкмондаи пойҳояшон) медурахшанд. Расули Худо (с) фармуд: *«Оташи ҷаҳаннам аст барои пошнаи пойҳое, ки ҳангоми вузӯ хушк боқӣ бимонанд. Ба тамои (пуррагӣ) вузӯ бигиред».*²

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 158, 162, 1832, 6069; Саҳеҳи Муслим 537, 538, (226); Сунани Абӯдовуд, 106, 108; Сунани Насоӣ, 116, 84, 85.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 60, 96, 161; Саҳеҳи Муслим, 569, 571; Сунани Абӯдовуд, 97; Сунани Ибни Моча, 450; Саҳеҳи Ибни Хузайма, 161. Ҷ. 1. – С. 83, 166; Ҷ. 1. – С. 86; Муснади имом Аҳмад, 6770. Ҷ. 2. –

Баръакс, касоне, ки ба хубӣ, бо оромӣ ва ба таври комил (пурра) вузӯ мегиранд, ҷои хушке дар узвҳои шуста-шавандаи худ боқӣ намегузоранд ва фарзҳо, суннатҳо ва мустаҳабботи онро бо диққати ҳар чӣ тамоми риоя менамоянд, барояшон он аҷру савобе, ки дар ҳадисҳои расули Худо (с) зикр гардидааст, ҳосил мешавад. Аз ҷумла ҳазрат паёмбар (с) фармуд:

مَنْ تَوَضَّأَ فَلَحَسَنَ الْوُضُوءَ، خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ جَسَدِهِ
حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِهِ.

*«Касе ба хубӣ ва ба таври комил вузӯ гирад, гуноҳонаш аз тамоми баданаиш, ҳатто аз зери нохунҳояш берун меоянд».*¹

Дар мавқеъҳо ва ҷойҳои дигар осор ва аҳодисе аз паёмбари ақрам (с) дар ин бора зикр хоҳад гардид.

Фарзҳои вузӯ

Амалҳое, ки дар вузӯ анҷом додани онҳо фарз аст, иборатанд аз:

1. Шустани рӯй аз ҷои дамидани мӯи сар то охири манаҳ ва аз нармӣ гӯши рост то нармӣ гӯши чап.
2. Шустани дастҳо аз сари ангуштон то оринҷҳо.
3. Масҳи ҷаҳорҷақ ҳиссаи сар.
4. Шустани пойҳо аз сари ангуштон то бучулақҳо.

Ҷаҳор фарзи вузӯ дар ояи фарзияи вузӯ ба тартиби боло зикр шудаанд.

С. 396, 6937. Ҷ. 2. – С. 427, 7063. Ҷ. 2. – С. 450.

¹ Саҳеҳи Муслим, 577 (245); Муснади имом Аҳмад, 478. Ҷ. 1. – С. 106; Мусаннафи Ибни Абӯшшайба, 15. Ҷ. 1. – С. 17; Шуъабу-л-имон, 2731. Ҷ. 3. – С. 12; Муъҷаму-л-авсат, 4439. Ҷ. 5. – С. 20; Муъҷаму-л-кабир, 7567. Ҷ. 8. – С. 124.

Масҳи риш

Ҳамон тавре ки мушоҳида намудем, масҳ кашидани риш дар ояти фарзияти вузӯ дар қатори чаҳор фарзи он наомадааст. Вақте риш қисмате аз узви шусташиаванда, яъне рӯйро мепӯшонад ва чун ғафс ва пурмӯй бошад, расонидани об ба зери он мушқил мегардад, бинобар ин, ғафсҳони киром масҳи онро ба унвони ҷойнишини шустан, на ҳамчун фарзи мустақил, ба он чаҳор фарз ҳамроҳ намудаанд. Вале фарзҳои вузӯ аслан ҳамон чаҳор фарз мебошанд.

Бо вучуди ин, дар назди аксари донишмандон ва пешвоёни ислом аз дидгоҳи мазҳаби ҳанафӣ дар вузӯ фарзе ба номи масҳи риш вучуд надорад. Вале агар риш анбӯх ва ғафс бошад, шустани қисми берунии он фарз аст, на масҳи он.

Дар сурате риш каммӯй ва тунук бошад, шустани зоҳири он кифоят намекунад, балки бояд ба зери он ба пӯсти рӯй об расонида шавад ва он фарз мебошад. Дар ин сурат шустани мӯйҳои овезони он фарз нест. Ҳамчунин масҳ кашидани он низ фарз намебошад. Фарз ҳамон шустани рӯй аст ва дар сурати ғафс будани риш ҳамон фарз – яъне шустан – ба қисми берунии риш интиқол меёбад.¹

¹ Дар китобҳои фикҳ соҳиби «Викоя», «Мухтасару-л-викоя» ва соҳиби «Канзу-д-дақоик» ҷониби масҳи ришро тарҷеҳ додаанд ва ин ривояти Биҳр аз имом Абӯюсуф (рх) ва Абӯҳанифа (рх) мебошад.

Аммо дигар матнҳои фикҳӣ ҳама шустани қисми берунии ришро фарз медонанд. Ҳатто шорехи «Канзу-д-дақоик» дар саҳифаи 33-юми «Табйину-л-ҳақоик» мегӯяд: Аз имом Абӯҳанифа (рх) ва Муҳаммад (рх) ривоят аст, ки расонидани об ба зоҳири риш вочиб мебошад ва ин саҳехтарин қавлест, ки аз онҳо ривоят шудааст.

Дар «Дарси Ҷомеъи Тирмизӣ» дар саҳифаи 303-юм омадааст: Соҳиби «Канзу-д-дақоик» ва мусаннифи «Викоя» масҳи рубъи ришро ихтиёр намудаанд, вале тамоми ғафсҳони дигар бо назарияи масҳи риш муҳолифат намуда, онро мавриди интиқод қарор додаанд. Дар назди ҳанафийён шустани тамоми риш, қавли муфто бих (фатвошуда ба он)

Суннатҳои вузӯ

Амалҳое, ки дар вузӯ анҷом додани онҳо суннат аст, иборатанд аз: ¹

аст. (Аллома Муҳаммадтақии Усмони, Дарси «Чомеи Тирмизӣ». – Ҷ. 1. – С. 303. – Зоҳидон, 2006. Минбаъд: Дарси Чомеи Тирмизӣ).

Аллома Ҳаскафӣ низ дар «Дурру-л-мухтор» дар боби «Аркони вузӯ» шустани тамоми ришро амалан фарз дониста, ин назарро дар мазҳаб кавли саҳеҳ ва муфто бих гуфтааст. (Раддулмӯхтор – хошияи Дуррулмухтор. – Ҷ. 1. – С. 225, 226).

Зафараҳмади Усмони дар саҳифаи 38-уми «Эълоу-с-сунан» боби махсусе дар бораи шустани риш овардааст. Дар он ҷо пас аз овардани далелҳои ду тараф шустани зоҳири риши ғафсро асли бе мунозиъ ва саҳехтарин қавл ва муфто бих медонад.

Дар китобҳои дигар низ ин масъала мавриди баррасӣ ва таҳқиқ қарор гирифтааст. Дар баъзе китобҳои фикҳӣ, ба монанди «Ҳидояи шариф» ва «Мухтасари Кудурӣ» мавзӯро то ҷое равшан медонанд, ки пас аз зикри ҷаҳор фарзи вузӯ дигар ба мавзӯи риш ишорае накардаанд.

Шарафуддини Бухорӣ дар манзумаи худ дар фасли фароизи вузӯ ба таври равшане ба ин масъала ишора кардааст, он ҷо ки мефармояд:

*Дар сабоҳу равоҳу лайлу наҳор,
Дар вузӯ нест ҷуз фаризи ҷаҳор.*

¹ Вакте инсон ба тафсили фарзҳо, суннатҳо ва мустаҳабботи вузӯ ва гусл бо диққат назар меафканад, воқеан ҳам, исломро бехтарин ойини покӣ ва барномаи беҳдошӣ (гигиенӣ) меёбад. Масалан, вакте мо таваҷҷӯҳ ва таъкиди илми тиб ва беҳдошти имрӯзаи ҷаҳонро дар бораи покизагӣ ва шустушӯи дандонҳо мебинем ва онро ба иршодот ва намунаҳои амалии расули Худо (с) дар ҳудуди тақрибан якуним ҳазор сол пеш муқоиса менамоем, мебинем, ки онҳо аз пешрафтатарин дастовардҳои илми тиббии имрӯз, бе ҳеҷ тардиде, бартарӣ ва пешӣ доранд.

Расули Худо (с) мефармояд: **«Агар бар умматам машаққат наmeshуд, онҳоро ба шустан ва мисвоки дандонҳо пеш аз ҳар намозе амр мекардам».** (Саҳеҳи Бухорӣ, 887; Сунани Абӯдовуд, 46, 47; Сунани Тирмизӣ, 22, 23). Аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки: **«Расули Худо (с) ҳеҷ гоҳ шаб ё рӯз хоб намекард, магар ин ки пас аз бедор шудан, пеш аз он ки вузӯ гирад, (дандонҳояшро) мисвок мекард».** (Сунани Абӯдовуд, 57).

Дар ҳадиси дигаре мисвок аз ҷумлаи даҳ кори фитрат дониста шудааст. (Саҳеҳи Муслим, 603, 604; Сунани Абӯдовуд, 53; Сунани Тирмизӣ, 2757; Сунани Насоӣ, 5055, 5056, 5057; Сунани Ибни Моҷа, 293).

Оиша (р) мефармояд: **«(Расули Худо (с) дар он бемориаш, ки вафот**

1. «Бисмиллоҳ» гуфтан дар ибтидои вузӯ.
2. Се бор шустани дастҳо то банди даст.
3. Мисвок намудани дандонҳо.
4. Се бор шустани даҳон (мазмаза).
5. Се бор кашидани об ба дохили бинӣ ва шустани он (истиншок).
6. Масҳи тамоми сар ва ҳамчуни гӯшҳо бо як об.
7. Хилол намудани ангуштҳо.
8. Хилол намудани риш аз зери он.
9. Се бор шустани ҳар узв дар вузӯ.¹

Мустаҳабботи вузӯ²

1. Ният кардан.
2. Ба тартиб анҷом додани амалҳои вузӯ.

кард, рӯзе сарашро бар синаи ман така дода меҳобид. Дар ҳамин вақт) Абдуллаҳи ибни Абубақр дохил шуд ва ҳамроҳаш мисвоке дошт, ки дандонҳояшро бо он мисвок мекард. Расули Худо (с) ба сӯи вай нигоҳ кард (ва мисли ин ки меҳост дандонҳояшро мисвок намояд).

Гуфтам: Эй Абдуллаҳи, мисвокатро ба ман деҳ. Онро гирифта, шикастам ва бо дандонҳоям нарма намуда, ба расули Худо (с) додам. Вай дар ҳоле ки бар синаи ман така дошт, дандонҳояшро мисвок кард. Ҳаргиз расули Худо (с)-ро надида будам, ки чунин зебо мисвок намояд. Ва ҳамин ки аз мисвок кардан фориғ гашт, даст ва ё ангушташро бардошт ва се бор: **«Бо рафиқи аъло»** гуфт ва бо ҳамин тамоми кард ...». (Саҳеҳи Бухорӣ, 890, 3100, 4438, 4449, 4450, 4451).

Ҳамин тавр, паёмбари ислом (с) ба пок ниғаҳ доштани мисвок ва тозагии василаи дандоншӯй низ ҷиддан таваҷҷӯҳ додааст. Оиша (р) мефармояд: **«Паёмбар (с) мисвок мекард. Сипас (чӯби) мисвокро ба ман меод, то онро бишӯям. Ман низ дандонҳоямро мисвок мекардам ва пас аз он онро шуста, ба ӯ меодам»**. (Сунани Абӯдовуд, 52).

¹ Узвҳое, ки дар вузӯ шуста ва ё масҳ кашиди мешаванд, ба онҳо узвҳои вузӯ гуфта мешавад. Онҳо ҷаҳор узв: се шусташаванда ва як масҳшаванда мебошанд. Рӯй, ду даст то оринҷо ва ду пой то бучулакҳо узвҳои шусташаванда ва сар узви масҳшаванда мебошанд, ки фарзияти онҳо бо ояти қарима собит шудааст.

² Зоҳиран, ният, тартиб ва муволат (пай дар пай шустани аъзо) аз ҷумлаи суннатҳои вузӯ ҳастанд.

3. Аз рост шурӯъ кардан.

4. Муволат, яъне пайи ҳам анҷом додан ва фосила на-
андохтани байни амалҳои вузӯ.

Шиканандаҳои вузӯ

Вузӯ ба сабаби корҳои зерин аз байн меравад, ки он-
хоро шиканандаҳои вузӯ мегӯянд:

1. Ҳар он чӣ ки аз пас ва пеши инсон хориҷ мешавад.¹

2. Начосате, ки аз бадани инсон хориҷ шуда ва сайа-
лон менамояд (ҷорӣ мегардад), ба монанди хун, рим ва
зардоб.

3. Қай намудан (дар сурате ки даҳонро пур кунад).

4. Хобидан (ба паҳлӯ, бар болин, бар пушт, бар рӯй ва
ҳамчунин, бо тақя бар чизе).

5. Хоби тақязада бар чизе, ба гунае, ки агар он чиз ги-
рифта шавад, шахси хобида бияфтад.

6. Беҳушӣ.

7. Девонагӣ.

8. Хандаи баланд (қаҳқаҳа) дар намозе, ки дорои сач-
да ва рукӯъ бошад.

Баёни муфасссалтари поре аз одоб, мустаҳабот ва шиканандаҳои вузӯ

Ғайр аз фарзҳо ва суннатҳои амалҳои дигаре низ дар
обдаст (вузӯ) вучуд доранд, ки ба онҳо одоб ва мустаҳаб-
боти вузӯ гуфта мешавад.²

¹ Таҳорат бо он чи аз бадан хориҷ мешавад, мешиканад, вале рӯза бо ворид
шудани чизе ба дохили бадан мешиканад, ҳоҳ он аз роҳҳои табиӣ сурат би-
гирад, ҳоҳ аз ғайри он. Аммо бо сӯзан задан (уқол) на таҳорат мешиканад,
на рӯза. Ба истисноӣ чанд маврид: Агар аз ҷои сӯзан ба андозае хун барояд,
ки дар сурати ба ҳоли худ гузоштани ҷорӣ гардад ё вақте сӯзан ба рағҳои
хунгард зада мешавад, хуно хориҷ гардад ва ё хун гирифта шавад, дар тамо-
ми ин ҳолатҳо вузӯ мешиканад, на рӯза.

² Калимаҳои одоб, мустаҳаб ва фазилат маъноӣ бо ҳам наздикро ифода
мекунанд. Фарқе, ки миёни одоб, мустаҳаб ва фазилат бо суннат аст, ин

1. Ҳар гоҳ чаҳор узве, ки шустани онҳо фарз аст, шуста шаванд, вузӯ ҳосил мешавад, хоҳ қасди вузӯ гирифтани карда бошад, ё не, вале, албатта, дар сурати надоштани қасди вузӯ, савобе ба даст намеояд.

2. Тарикаи суннат дар вузӯ гирифтани ҳамон буд, ки баён гардид. Агар шахсе бар хилофи он равиши суннат вузӯ бигирад, вузӯи ӯ дуруст бошад, вале чун бар хилофи роҳи суннат анҷом гирифтааст, эҳтимоли гуноҳ дорад.

3. Вақте як узвро шуст, дар шустани узви дигар чандон таъхир нанамояд, ки узви аввалӣ хушк шавад.

4. Дар шустани ҳар узв ҳамчунин суннат аст, ки онро бо даст бимолад, то ҳама ҷои он тар шавад.

5. Омода намудани асбоби вузӯ пеш аз даромадани вақт мустаҳаб аст.

6. То вақте ки узре надошта бошад, ба дасти худ вузӯ бигирад ва аз касе мадад нахоҳад. Ҳангоми вузӯ гирифтани аз сӯҳбати дунявӣ худдорӣ намуда ва дар ибтидои шустани ҳар узв «*Бисмиллоҳ*» гуфта, калимаи «*Таййиба*» ва дигар дуъоҳои маъсура (ривоятшуда)-ро бихонад.

7. Об ҳарчанд дар дастрас зиёд бошад ҳам, онро аз андозаи суннат бештар масраф накунад ва ҳар узверо аз се бор бештар нашӯяд.

8. Обро бо шиддат (сахт) бар рӯй ва дигар аъзо назанад.

9. Чашм ва лабҳояшро дар вақти шустани рӯй набандад ва агар чашмашро ба тавре пӯшад, ки пилки он хушк монад, вузӯ дуруст намегардад.

аст, ки суннатро паёмбар (с) ба таври ҳамешагӣ ва бо мудовамат анҷом додааст ва ҷуз дар як ё ду маврид онро тарк накардааст. Шаҳси мусалмон низ бо анҷом додани он савоб мегирад ва дар таркаш мавриди итоб (сарзаниш) ва накӯҳиш қарор мегирад. Аммо одоб ва мустаҳаб чизест, ки шахс бо анҷом додани он савоб ва мавриди ситоиш қарор мегирад, вале бо таркаш ба ҳеҷ гуна накӯҳиш ва итобе рӯ ба рӯ намегардад.

Одоб ва фазилат ба қорхое итлоқ мегардад, ки ба ҳаёти одии расули Худо (с) тааллуқ доранд ва мустаҳаб аксаран ба қорхое итлоқ мегардад, ки тақмилкунандаи ҳусну савоби амалҳои шаръӣ ба шумор мераванд.

10. Агар шахси вузӯгиранда дар ангушт ва дасти худ ангуштарӣ (чалла) ва дастина (дастпона) дошта бошад, чархонидани он мустаҳаб аст, ҳарчанд бе он ҳам қисмати зеринаш тар шавад. Вале агар об аслан ба зери он нарасад ва он қисмат хушк монад, чархонидани он вочиб ва зарурист. Ҳукми холи (овезаи) бинӣ низ ҳамин аст.

11. Агар зери нохунҳояш аз Ҳамир ё семент ё раған ва ғайра пур шуда ва хушкида бошад, ба гунае, ки об ба зери нохун намерасад, вузӯаш дуруст намегардад. Бояд нохунҳояшро тоза намуда, он чизҳои часпидаро дур созад ва баъд аз он вузӯ бигирад. Агар бо ҳамон вазъ намоз хонад, намозашро аз сар бигузорад.

12. Агар барои чанд вақт намоз як бор вузӯ намояд ва вузӯаш ҳамчунон бар ҳоли худ боқӣ бошад, дуруст аст, вале агар барои ҳар вақт намоз вузӯи нав бигирад, савоби бештаре дорад.

13. Вақте вузӯ гирифт, то замоне ки бо он вузӯ ибодатеро ба ҷой наовардааст, дубора вузӯ гирифтани макрӯҳ мебошад, вале агар ибодатеро ба ҷой овард, чун дубора вузӯ бигирад, нуре бар нур мегардад.

14. Агар дар вақти ғусл кардан вузӯ низ гирифт ва бо он вузӯ намоз хонд, дуруст бошад.

15. Агар дасту пояш кафида ва онро бо раған, мум ва ё дигар анвоъи доруворӣ ва марҳамҳо пур намуда бошад, дар сурате ки берун овардани он аз ҷои кафидагӣ зараровар бошад, бе берун овардани он вузӯ дуруст мегардад.

16. Агар пас аз анҷоми вузӯ бучули пой ва ё микдоре аз бақияи узвҳое, ки шустани онҳо дар вузӯ фарз аст, хушк бимонад, молидани он бо дасти тар кофӣ набошад, балки зарур аст обро бар он ҷорӣ намояд, яъне ҳамон ҷои хушкмондари бишӯяд.

17. Агар дар даст, пой ва ё бақияи узвҳои вузӯ захме вучуд дошта бошад ва ё дарде дорад, ки расонидани об ба он узв зарар мерасонад, дигар ҳамин қадар кофӣ бошад, ки дасти худро ба об занад ва бар он узв масҳ кашад. Ва

дар сурате ки масҳ ҳам ба он зарар бирасонад, онро низ тарк намояд.

18. Агар захми узвҳои бадан бандинапеч шуда ва ё порчае бар он баста шуда бошад ва вазъи он ба гунаест, ки набояд об бар он бирасад ва боз карданаши низ зараровар аст, пас бар рӯи он бандина (бинт) ва ё порча масҳ кашад ва боз карданаши зарурате надорад.

19. Агар зери порча ва ё тахтаи шикастабандиро ба тамоми захм ва мавзъи осеб ташкил надиҳад (яъне қисмате аз он солим бошад) ва дар айнаи ҳол боз кардани он низ бе ҳеҷ гуна азияте имкон дошта бошад, бояд он боз карда шавад. Он гоҳ ҷои солимашро шуста, ба рӯи захм масҳ кашад. Вале агар дар бозкарданаши эҳсоси дарду азият намояд, бар рӯи порча ва ё тахтаи шикастабандӣ масҳ кашад, хоҳ зери онро ба тамоми захм ва мавзъи осеб фаро гирифта бошад, ё не.

20. Вақте порчаеро, ки бар захм ва ғайра баста шуда буд, боз намуд ва дид, ки захм ҳанӯз хуб нашудааст, онро дубора бибандад ва масҳ бар ҳоли худ боқӣ аст. Вале агар захм хуб шуда, дигар эҳтиёҷе ба бастан надошта бошад, масҳ ботил (бекор) мегардад. Он мавзъро аз нав шуста, он гоҳ намоз бихонад.

21. Он чӣ аз пешу пас берун меояд, вузӯро мешиканад. Аммо аҳёнан (гоҳо) аз пеш бод хориҷ мешавад, ки он вузӯро намешиканад. Агар кирме аз пеш ё пас берун ояд, вузӯро мешиканад.

22. Агар дар ҷое аз бадан захме бошад ва аз он кирм берун ояд ва ё аз захми бадан гӯштпорае чудо гашта, ба замин афтад, вале хун наояд, вузӯ намешиканад.

23. Шахсе рағ зад (хун гирифт), ё донae (доначаҳое, ки дар пӯст мерӯяд, ба мисли пучак ва ғайра) дар баданаши кафид ва хун берун омад, ё аз ягон ҷои баданаши хун ва ё чирку зардоб берун омад, вузӯаш мешиканад. Агар хуни хориҷашта ба андозае кам бошад, ки аз ҷои захм таҷовуз накунад, вузӯ намешиканад, вале агар як зарра ба атроф

сироят кунад, вузӯ мешиканад.

24. Шахсе атса занад ва аз биниаш миқдоре хуни баста берун ояд, вузӯаш намешиканад, вале агар хуни қорӣ берун ояд, вузӯ мешиканад. Касе ангушт дар бинӣ намояд ва чун онро берун оварад, бар сари ангушташ хун дида шуд, вале он хун ба қадрест, ки ба ангушташ молида шуда, қорӣ нагардидааст, вузӯаш намешиканад.

25. Дар дохили пилки чашм донаи захме бошад, вақте онро кафонд ё худ кафиди, обаш дар чашм рехт, дар сура-те ки он об аз чашм берун ояд, вузӯ мешиканад ва агар берун наояд, вузӯ намешиканад. Ҳамчунин агар дар дохили гӯш ва ё бинӣ захме (обилае) бошад, дар сурати кафидани он обу чиркаш ба қое, ки шустани он дар ғусл фарз аст, расад, вузӯ мешиканад ва агар ба он мавзеъ нарасад, вузӯ намешиканад.

26. Пӯсти (қарахш) болои захмро бардошт ва дар зери он хун ё зардоб дида шуд, то вақте он хун ё зардоб аз қои худ сайалон (ҳаракат) накарда бошад, вузӯ бар ҳоли худ боқӣ мебошад, вале агар аз қои худ равон гардид ва ба беруни мавзеъи захм расид, вузӯ мешиканад.

27. Агар аз захм кам-кам хун берун ояд, вақте бар рӯи он хок ва ё пунба (пахта) бигзорад ва баъдтар мушоҳида намояд, ки хун ба ихтиёри худ аз қои захм таҷовуз кардааст, вузӯ мешиканад ва агар на, вузӯ низ намешиканад.

28. Шахсе дар оби даҳони худ хун бинад, вале хун ба қадре кам бошад, ки ранги оби даҳон ҳамчунон сафед боқӣ монда ва ё ба зардӣ моил гаштааст, вузӯаш намешиканад, вале агар хун аз об бештар ва ё ба он баробар бошад, ба гунае ки ранги оби даҳон ба сурхӣ моил гаштааст, вузӯ мешиканад.

29. Шахсе бо дандонаш чизеро бишиканад ва ё дандонашро хилол намояд ва бар он нишонаи хунро бинад, вале дар оби даҳон аслан асаре аз хун дида нашавад, вузӯаш намешиканад.

30. Золуе (шулук) хуни баданро бимакад ва ба андозае аз хун пур гардад, ки агар бикафад, хун ҷорӣ мешавад, вузӯ мешиканад, вале агар хуни макидаи он ба андозае кам бошад, ки чун бикафад, хуне ҷорӣ нагардад, дар ин сурат вузӯ низ намешиканад.

31. Агар пашшае ё магасе ва ё ҳашароте ба монанди онҳо аз бадан хун бимаканд, вузӯ намешиканад.

32. Агар аз бадани шахсе бо сӯзандору (шприс) ба андозае хун гирифта шавад, ки он пур гардад ва ё ба андозаи ҷоришавандагӣ бирасад, вузӯ мешиканад.

33. Агар гӯши касе дард кунад ва аз он об берун ояд, он об начис (нопок) аст, ҳарчанд захме ба назар нарасад. Аз ин рӯ, бо берун омадани он об, ба шарте аз ҷое, ки шустани он дар ғусл фарз аст, бигзарад, вузӯ мешиканад. Ҳамчунин, агар аз нофи дардманд ва ё аз чашме, ки сӯзиш ё хориш ва ё дард мекунад, обе берун ояд, вузӯ мешиканад, вале агар бедард ё безахм аз чашм об берун ояд, ин об шиканандаи вузӯ намебошад.

34. Агар истифроғ (қай) намояд ва дар он ғизо (хӯрок) ё об ва ғайра дида шавад, чун ба пурии даҳон бошад (яъне даҳон аз он пур гардад), вузӯ мешиканад, вале агар даҳон пур нагардад, вузӯ бар холи худ боқӣ мебошад. Дар ин ҷо пурии даҳон эътибор мешавад, на аз ҷӣ будани қай. Вале агар хун қай намояд, дар сурате ки он хуни соф бошад – хоҳ кам ва хоҳ бисёр – вузӯ мешиканад. Агар хун ғализ (ғафс) ва ба андозаи пурии даҳон бошад, вале қисмат – қисмат берун омада бошад, вузӯро ботил месозад ва чун миқдори қай даҳонро пур насозад, вузӯ намешиканад.

35. Агар кам-кам истифроғ намояд, дар сурате ки ҳамаи он чамъ карда шавад, даҳон пур мегардад ва сабаби ҳама низ яке бошад, вузӯ мешиканад, Вале агар сабаби ҳамашон яке набошад, вузӯ намешиканад. Мақсад аз сабаб ҳамон ҳолати таҳаввуъ (беҳузури)-и дил ва шӯридани он аст.

36. Шахсе дароз кашида, хоб равад ва ё бар чизе така намуда, хоб равад, ба гунае, ки агар он чиз (муттако) аз такааш бардошта шавад, ба замин меафтад, вузӯаш мешиканад. Агар дар ҳолати қиём (ростӣ) ва ё қуъуд (нишаста) бихобад, вузӯаш намешиканад.

Агар дар сачда бихобад ва намозгузор зан бошад, вузӯаш мешиканад, вале агар мард бошад ва сачдаро ба таври маснун ба ҷой оварда бошад, вузӯаш намешиканад. Вале агар сачдаро бар хилофи тарзи суннат ба ҷой оварда бошад, яъне узвҳои бадан дар ҳолати сачда сушт шуда, дар вай тағйироте ба вучуд омада бошад, вузӯ мешиканад.

37. Намозгузоре дар ҳолати қаъда (нишаст) хобаш барад, ба тавре ки ба болову поин ва ба ин тарафу он тараф бичунбад, вале ба замин наафтад, вузӯаш намешиканад. Ҳамчунин агар ба замин афтад ва ғавран чашмашро боз кунад, яъне бедор шавад, низ вузӯаш намешиканад, вале агар баъд аз афтодан пас аз чанд сонияе, яъне пас аз муддате чашмашро кушояд, вузӯаш мешиканад.

38. Агар шахси бовузӯ беҳуш гардад ва ё ба сабаби ҷунун (девонагӣ) ақлашро аз даст диҳад, вузӯаш мешиканад, муддати беҳушӣ ва беақлӣ, хоҳ кам бошад, хоҳ бисёр. Агар чизи нашъаоваре истеъмол карда маст гардад, ба гунае, ки дар рафтораш қачӣ ва каловише дида шавад, вузӯаш мешиканад, вале агар қачӣ ва каловише дар ӯ дида нашавад, вузӯаш намешиканад.

39. Шахсе дар намоз ба андозае саҳт хандад, ки ҳам ҳудаш ва ҳам намозгузорони ду тарафаш садои хандаашро бишунаванд, вузӯаш мешиканад ва намозаш низ фосид мегардад. Инро хандаи қаҳқаҳа гӯянд. Агар садои хандаашро танҳо ҳудаш шунавад ва намозгузорони ҳамроҳаш онро нашунаванд, намозаш фосид мегардад, вале вузӯаш намешиканад. Ин хандаро зиҳк гӯянд. Вале агар вақти хандидан танҳо дандонҳояш намудор шавад ва садое бе-

рун наояд, на вузӯаш мешиканад ва на намозаш фосид мегардад. Ин ханда ҳамон табассум бошад.

40. Хандаи бачаи хурдсол (ноболиғ) ҳарчанд бо қаҳқаҳа бошад ҳам, вузӯашро наmeshиканад. Хандаи (қаҳқаҳаи) шахси болиғ низ дар намози ҷаноза ва сачдаи тиловат шиканандаи вузӯ намебошад, зеро ин намозҳо дорои рукӯъ ва сучуд нестанд.

41. Агар баъд аз вузӯ нохун гирад ва ё пӯсти болои захм (ҷароҳат)-ро бардорад, ба вузӯ ҳеҷ нуқсоне намерасад.

42. Агар баъд аз вузӯ ба аврати (шармгоҳ) худ ё дигаре нигоҳ кунад ва ё бидуни ҳоил (макони пӯшидае) вузӯ гирад ва ё ғусл намояд, вузӯаш дуруст мегардад. Албатта, бе ҳеҷ узре ва ё зарурате ба аврати худ ё дигаре нигоҳ кардан ва ҳамчунин бе ҳоил дар ҷойҳои умум ғусл кардан, гуноҳ аст.

43. Ҳар чизе, ки бо хориҷ гаштани он вузӯ мешиканад, он чиз наҷис (нопок) ҳам мебошад. Ва ҳар чизе, ки бо хориҷ гаштани он вузӯ наmeshиканад, пок аст, ба монанди миқдори каме аз хуни захму ҷароҳат, ки ҷорӣ нагардад ва дар сурате ки бо пахта ва ё порчае хушк сохта шавад, атрофи захм бо хун олуда намегардад. Агар ин хун ба либос ё бадан бирасад, наҷис (нопок ва бенамоз) намешавад.

44. Тифли ширхора агар шир қай кунад ва ба андозаи пурии даҳон бошад, он қай наҷис аст ва ба ҳар ҷо, ки бирасад, он ҷоро нопок гардонад ва бе шустани он намоз дуруст набошад, вале агар ба ин миқдор набошад, пок аст ва бе шустани он намоз дуруст аст.

45. Шахсеро вузӯ гирифта ба ёдаш бошад, аммо дар шикастани он шак кунад, вузӯаш боқист ва намозаш дуруст мебошад, вале дубора вузӯ гирифта беҳтар аст. Вале агар дар шикастани вузӯ ба шубҳа афтод ва ҷониби шикастан ба гумонаш ғолиб омад, вузӯаш шикаста ба шумор меравад ва бо он вузӯ намозаш дуруст намебошад.

46. Агар дар аснои вузӯ гирифта ба шубҳа афтод, ки фалон узвро шустааст ё не, узверо, ки дар шустани он ба

шак омадааст, дубора бишӯяд, вале агар ин шак баъд аз вузӯ пеш омада бошад, ҳеҷ нигарон набошад, вузӯи вай комил аст. Аммо агар ба нашустанӣ узве яқин ҳосил шавад, шустани он узв ҳатман лозим аст.

47. Қироат (хондан)-и Қуръон аз рӯи ҳифз (ёд) бе вузӯ ҷоиз аст. Мисос кардан ва қапидани Қуръон бе вузӯ дурӯст нест. Агар Қуръони маҷидро боз карда, бе даст расонидан ба он, аз рӯи он тиловат намояд, боке надорад. Агар Қуръонро бо порчае, ки аз он ҷудост, гирифта, тиловат намояд, ҷоиз бошад. Даст расонидан ба ҷизе ва ё зарфе, ки бар он Қуръон навишта шудааст, бевузӯ ҷоиз нест.

48. Хангоми вузӯ гирифтани рӯ ба қибла дар макони баланде биистад, то қатраҳои оби истифодашуда аз замин пошида, ба либос ё баданаш нарасанд.

Навъҳои вузӯ

Гоҳе барои шахси бетаҳорат вузӯ гирифтани фарз мебошад, гоҳе вочиб ва гоҳе мустаҳаб аст.

Барои анҷом додани яке аз ҷаҳор қори зерин вузӯ гирифтани барои шахси бетаҳорат фарз мебошад:

1. Барои гузоштани намоз, ҷи намози фарз бошад ва ҷи намози нафл.

2. Барои хондани намози ҷаноза.

3. Барои ба ҷо овардани сачдаи тиловат.

4. Барои мисос кардан ва қапидани Қуръони маҷид.

Ҳамчунин барои даст расонидан ва қапидани оятҳои Қуръон, ки бар девор ё бар қоғаз ва ё бар сиккаву (пулҳои филизӣ) диҳраме навишта шудаанд, вузӯ гирифтани фарз мебошад, яъне бе вузӯ анҷом додани ин қорҳо қатъан мамнӯъ аст.

Ва дар як маврид вузӯ гирифтани барои шахси бетаҳорат вочиб мебошад ва он ҳам дар айёми ҳаҷ барои тавофи хонаи Каъба.

Мавридҳои дигаре низ ҳастанд, ки вузӯ гирифта дар онҳо барои инсон фарзу воҷиб ҳам набошад, вале хуб аст. Инак, ба муҳимтарини онҳо ишора менамоем:

1. Барои зикри Худо намудан ва Худоро ёд кардан.
2. Пеш аз хоб ва пои ба таҳорат ба хоб рафтан.
3. Барои шахси ҷунуб вақте қасди хӯрдан, ошомидан, хобидан ва ё наздикии дубора намояд.
4. Пеш аз ғусл вузӯ гирифта.
5. Барои ҳар намоз, вақте ҳанӯз вузӯ дошта бошад.
6. Пас аз шикастани ҳар вузӯ, ҳарчанд ҳанӯз вақти намози баъдӣ надаромада бошад.
7. Барои ғусл додани мурда.
8. Барои бардоштани ҷаноза (тобут).
9. Барои пайваста вузӯ доштан, пас аз шикастани ҳар вузӯе дарҳол вузӯ гирифта.
10. Барои азону қомат.
11. Барои фуру нишондани хашму ғазаб.
12. Барои шустани осори гуноҳ ва лағжиши содир гашта, аз қабилӣ ғайбат, суҳанчинӣ, дурӯғгӯӣ ва ғайра.
13. Барои вукуф дар Арафот.
14. Барои саъй дар байни Сафо ва Марва.

Ва мавридҳои дигаре низ ҳастанд, ки вузӯ гирифта дар онҳо хуб ва мустаҳаб мебошад ва ҳама аз роҳнамоиҳо, афъол ва суҳанони расули Худо (с) бардошт шудаанд.

Фасли дуюм

ҒУСЛ

Ғусл низ бар асоси ояти Қуръон ва суннати паёмбар (с) фарз гардидааст. Худованд дар ояти шашуми сураи Моида пас аз баёни фарзияти вузӯ дар бораи ғусл мефармояд:

وَأِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا

«Ва агар шумо нопок ва дар ҳолати чанобат қарор дошта бошед, пас худро хуб пок созед».¹

Паёмбари ислом (с) мефармояд: «*Вақте маҳалли хатнаи мард аз маҳалли хатнаи зан гузашиг, ғусл воҷиб мегардад*».²

Тарикаи ғусл қардан

Бинобар дастуроти шариати муқаддаси ислом, ғусл-гиранда бояд дар ибтидо ҳар ду дасти худро то банди дастҳояш бишӯяд. Он гоҳ истинҷо намуда, агар бар бада-наш наҷосате бошад, онро дур созад (бишӯяд). Пас аз он мисли вузӯи намоз вузӯ бигирад. Вале агар ғуслгоҳ ба тавре бошад, ки оби мустаъмал дар он ҷамъ мегардад, дар ин сураат ҳар ду пойи худро на дар вузӯ, балки пас аз ғусл,

¹ Сураи Моида, 5:6.

² Сунани Тирмизӣ, 108, 109; Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 1176, 1177, 1184. Ҷ. 3. – С. 452, 453, 457; Муснади имом Аҳмад, 20593. Ҷ. 6. – С. 133, 24516. Ҷ. 7. – С. 195, 24753. Ҷ. 7. – С. 231. Дар ривоятҳои дигар омадааст, ки расули Худо (с) фармуд: «*Вақте ду хитон (хатнагоҳ) ба ҳам расиданд ва ҳашиафа ғоиб гашт, ғусл воҷиб мегардад*». (Саҳеҳи Муслим, 783; Сунани Абӯдовуд, 216; Сунани Ибни Моча, 608, 611; Муваттаи имом Молик, 101. Ҷ. 1. – С. 45). Ин ривоят аз баъзе роҳҳо бо изофаи: «*Инзол шавад, ё не*» низ омадааст. (Сунани Куброи Байҳақӣ, 788, ҷ 1. – С. 276; Муъҷаму-л-авсат, 4489. Ҷ. 5. – С. 44).

ҳангоми берун рафтан аз он ҷо бишӯяд.

Аз Оиша (р) ривоят аст, ки: *«Паёмбар (с) ҳангоми ғусли ҷанобат аввал дастҳояшро мешуст. Пас аз он бо дасти росташ бар тарафи чапаш об мерехт ва шармгоҳашро мешуст. Он гоҳ ба мисли вузӯи намоз таҳорат мекард ва об бармедошт ва бо ангуштонаш байни мӯйҳои сарашро хилол мекард, то хуб мутмаин мегашт, ки об ба беҳи мӯйҳо (ва ба нӯсти сараш) расидааст. Сипас се каф об бар сараш мерехт. Пас аз он бар тамоми баданаш об мерехт ва дар охир пойҳояшро мешуст»*.¹

Мӯчиботи ғусл

Дар мавридҳои зерин ғусл фарз мегардад:

1. Ҷимӯъ (алокаи ҷинсӣ) қардан, ҳарчанд инзол ҳам на-
шавад.

2. Аз хоб бедор шуда, дар либоси худ манӣ (сперма) ё мазӣ (оби тунуктар қабл аз манӣ) ва ё тариеро мушоҳида қардан, чи мард ва чи зан. Зеро он ҳамон мание мебошад, ки дар ҳарорати бадан тунуктар гардидааст. Ин дар сура-
те аст, ки ба эҳтилом шуданаш яқин дошта бошад, вале агар чизе дар хотираш набошад, танҳо бо дидани манӣ дар бадан ва ё либосаш ғусл менамояд. Дар ин ҳолат мазӣ ва тарӣ мӯчиби ғусл намебошад.

3. Хориҷ шудани манӣ бо ҷаҳиш ва шаҳват.

4. Қатъ шудани ҳайз (хунбинии моҳонаи занон) ё ни-
фос (хунбинӣ пас аз вазъи ҳамл) барои занон.

Илова бар он ғусли воҷибӣ, ғусл намудан дар рӯзҳои ҷумъа, иди Фитр, иди Қурбон, ҳангоми бастанӣ эҳром ва вуқуф дар Арафа суннат аст. Ғусл дар ин рӯзҳо барои покизагӣ мебошад.

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 245, 269; Саҳеҳи Муслим, 716; Сунани Абӯдовуд, 242; Сунани Насой, 245, 247; Сунани Куброи Насой, 244; Муснади имом Аҳмад, 23736. Ҷ. 7. – С. 79.

Истифода аз ғилофак

Мӯчиботи ғусл аслан се чиз мебошанд. **а)** Алокаи чинсӣ кардан. Дар ин сурат, ҳамин ки миқдори ҳашафаи мард ба фарчи зан дохил гардид, ғусл бар онҳо вочиб мегардад, ҳарчанд инзол ҳам нашуда бошанд. **б)** Хориҷ шудани манӣ бо ҷаҳиш ва шахват. Ин вазъ дар ҳолати эҳтилом ва истимнои бо даст низ ба вучуд меояд. **в)** Ба поён расидани ҳайз ва ё нифоси зан.

Бинобар ин, агар марду зане бо истифода аз василаҳои пешгирикунадаи манӣ бордорӣ, ба монанди ғилофакҳо (презерватив)¹ алокаи чинсӣ намоянд, бар онҳо ғусли ҷанобат вочиб мегардад. Зеро шахват (лаззати чинсӣ) ва ҷаҳиш дар он тақрибан ба сурати табиӣ эҳсос мешавад.

Вале агар мард олати худро бо порчае печида, бо ҳамсараи алокаи чинсӣ намояд, дар ин сурат то инзол нашаванд, бар онҳо ғусл вочиб намегардад. Зеро онҳо дар ин сурат аз якдигар эҳсоси ҳарорат ва лаззати чинсӣ намекунанд. Агар онро эҳсос кунанд, бо ворид шудани ҳашафа, ҳарчанд инзол ҳам нашуда бошанд, ғусл бар онҳо вочиб мегардад.

Бар ҳамин асос, агар оби мании шавҳарро ба василаи сӯзандору (шпритс) ва ё дигар таҷҳизоти тиббӣ, бе анҷоми амали занонашавҳарӣ ба раҳм (баҷадон)-и зан расонанд, бар вай ғусл вочиб намешавад. Зеро дар он ҳеҷ яке аз ду мӯчиботи ғусл: ғойб шудани ҳашафа ва ё хуруҷи манӣ бо ҷаҳиш ва шахват сурат нагирифтааст.

Фарзҳои ғусл

Фарзҳои ғусл иборатанд аз:

1. Шустани даҳон (мазмаза).

¹ Ин василаи манӣ ҳамро ба забони тоҷикӣ имрӯзҳо рифола низ меғӯянд.

2. Кашидани об ба дохили бинӣ ва шустани он (истиншоқ).

3. Шустани тамоми бадан.

Суннатҳои ғусл

Суннатҳои ғусл инҳо ҳастанд:

1. Шустани дастҳо.
2. Шустани шармгоҳ (узвҳои зери ноф).
3. Дур сохтани начосат аз бадан.
4. Вузӯ гирифтани (ба ғайри шустани пойҳо).
5. Се бор расонидани об ба тамоми бадан.
6. Шустани пойҳо.

Барои касоне, ки дорои гесувон (кокулҳо)-и бофта ҳастанд, расонидани об ба беҳи мӯйҳояшон кифоят мекунад ва лозим нест, ки мӯйҳои худро кушода, мӯйҳояшонро тар намоянд. Аммо онҳое, ки мӯйҳои дарози бофтанашуда доранд, барояшон вочиб аст, ки мӯйҳои хешро тар намоянд ва ба беҳи он низ об расонанд.

Аҳкоми ғусл

Шахсро, ки бар вай ғусл вочиб шудааст, дар истилоҳи уламои фикҳ чунуб мегӯянд.

Барои шахси чунуб анҷом додани корҳои зерин ҷоиш нест:

1. Ламс кардани ва қапидани Қуръони карим, агар ғилоф надошта бошад.

2. Қироати Қуръони карим, чи аз рӯи мусҳаф (китоби Қуръон) ва чи аз ёд.

3. Дохил шудан ба масҷид, вале агар зарурате пеш ояд, дар он ҳол метавонад дохил шавад.

Ҳоиз (ҳайзбинанда) ва нуфасо (нифосбинанда) ҳам дар ин корҳо ҳукми чунубро доранд.

Дар бахшҳои оянда дар бораи ҳукми ҳоиз ва нуфасо ба тафсил суҳан хоҳем гуфт, вале ба таври мухтасар шар-

ҳаш ба ин тартиб аст:

Ҳоиз занест, ки ҳайз мебинад ва ҳайз хунест, ки аз раҳм (бачадон, захдон)-и занҳои ба синни балоғат расида берун меояд.

Нуфасо занест, ки нифос мебинад ва нифос хунест, ки пас аз таваллуди тифл аз раҳми модар хориҷ мешавад.

Тазаккури зарурӣ дар бораи мӯчиботи ғул

Обе, ки аз андоми ниҳонии мард ё зан берун меояд, бар се қисм аст: 1. мазӣ, 2. вадӣ ва 3. манӣ. Мазӣ обест, ки вақти шӯхию дастбозӣ бо зан ва ё ҳангоми ба фикри қаробат (наздиқӣ) афтодан, берун меояд. Ҳукми ин навъ об он аст, ки вузӯ мешиканад, вале ғул вочиб намегардад. Вадӣ обест, ки пас аз идрор (пешоб) аз чихати сустии асабҳо берун меояд. Ҳукми он низ ба монанди мазӣ аст. Манӣ обест, ки дар вақти чимоъ (наздикии чинсӣ) ва ё нигоҳи бо шахват бо части ҳамроҳ бо эҳсоси лаззат берун меояд. Ҳукми манӣ он аст, ки ғулро вочиб мегардонад.

1. Агар шахсе дар хоб эҳтилом (чунуб) шавад ва чун бедор гардад, дар ҳеҷ ҷои худ асаре аз оби манӣ набинад, ғул бар вай вочиб намегардад. Аммо агар дар либос ва ё дар баданаш оби манӣ дида шавад, ғул бар вай вочиб мегардад. Агар дар хоб эҳтилом нашавад (чизе дар хоб набинад), вале пас аз бедор шудан дар либос ва ё бадани худ оби манӣ бинад, ғул бар вай вочиб мегардад.

2. Агар манӣ берун омад ва ғул гирифт, вале пас аз ғул боз манӣ берун омад, барои бори дуввум ғул бар ӯ вочиб мегардад, ба шарте ки ин ҳодиса пеш аз идрор (пешоб кардан) ё хоб ва ё миқдоре роҳ рафтани ба вуқӯъ би-пайвандад. Зеро он бозмондаҳои ҳамон мании пешина аст ва бо берун шудани он ғул вочиб мегардад. Вале агар пас аз пешоб, миқдоре роҳ рафтани, ҳаракати кардан ва ғайра хо-

рич шавад ва бе ҷаҳиш ва эҳсоси лаззат бошад, он бо сабаби дигаре хориҷ гардида, ғуслро вочиб намегардонад.

3. Агар аз андоми зан пас аз ғул мании шавҳар бирезад, ғули дуҷумбора бар вай вочиб намегардад.

4. Агар бар асари дарде ва ё иллати дигаре оби манӣ хориҷ шавад ва бе ҷаҳиш ва эҳсоси лаззат бошад, дар ин сурат ғул вочиб намегардад.

5. Агар марду зан ҳар ду якҷоя ҳобиданд ва баъд аз бедор шудан бар либоси яке аз онҳо манӣ дида шуд, аз ғӯшаи эҳтиёт ҳар ду ғул бигиранд, зеро маълум нест, ки он об аз кадоми онҳост, яъне вақте бо ҳам наздики накарда бошанд.

6. Агар кофире мусалмон гардад, барои вай ғул мустаҳаб аст ба шарте ки пеш аз ислом оварданааш ғул бар вай вочиб нагашта бошад. Аммо агар пеш аз ислом оварданааш ғул бар вай вочиб гашта бошад, дар он сурат ғул бар вай вочиб аст.

7. Шахсе, ки ғул бар вай вочиб шудааст, агар бихоҳад пеш аз ғул чизе бихӯрад ва ё бинӯшад, беҳтар аст дасту даҳони худро бишӯяд. Агар ношуста хӯрад ё ошонад, низ гуноҳе надорад.

8. Хондани Қуръон, мисоси (қапидан) он ва дохил шудан ба масҷид бар шахсе, ки ғул бар вай вочиб шудааст, ҳаром аст. Албатта, ба забон овардани номи Худо, дуруд фиристодан ва калима гуфтан ҷоиз аст.

9. Мисос намудани китобҳои тафсир ва тарҷимаи Қуръон бе ғулу вузӯ макрӯҳ аст.

Баъзе масоили ин боб

1. Дар вақти ғул кардан бояд рӯи худро ба ҷониби қибла нагардонад. Дар об исроф нанамояд. Дар ҷое ғул кунад, ки касе ўро набинад. Дар вақти ғул кардан сухан нагӯяд. Баъд аз ғул бадани худро хушк намуда, он гоҳ дар пӯшидани либосҳояш шитоб кунад.

2. Агар дар ҷое ғул намояд, ки касе ӯро намебинад, бе ҳоил (макони пӯшида) ғул кардан дуруст аст, вале бо ҳоил беҳтар аст.

3. Ният дар ғул воҷиб нест, вақте се фарзи ғулро ба ҷой овард, ғул комил мегардад, хоҳ нияти ғул карда бошад, хоҳ не.

4. Агар ҷое аз бадан ба андозаи сари сӯзани хушк бимонад ё мазмаза ва истиншоқро фаромӯш кунад, ғул дуруст намегардад.

5. Агар пас аз ғул ба ёдаш омад, ки фалон ҷой хушк мондааст, дубора ғул кардан лозим намебошад, балки ҳамон ҷой хушкмондари бишӯяд ва молидани он ҷой бо дасти тар кифоят намекунад. Ҳамчунин агар мазмаза ва ё истиншоқро фаромӯш кунад, аз нав ғул гирифтани лозим намеояд, балки фақат ҳамон мазмаза ва истиншоқро анҷом диҳад, бо ҳамин ғул дуруст мегардад.

6. Агар аз сабаби дарде расонидани об бар сар зарар расонад, сарро тар карда, бақияи баданаширо бишӯяд, вале пас аз шифо ёфтани шустани сар зарур аст.

7. Агар ғулгиранда мард бошад, дар сурате ки мӯи сари худро дароз гузошта ва онро бофта бошад, вақти ғул боз кардани мӯйҳо барояш лозим аст. Агар ғулгиранда зан бошад, дар сурати тар шудани беҳи мӯйҳо (расидани об ба беҳи онҳо) кушодани онҳо лозим нест, вале агар беҳи мӯйҳо тар нашавад, ӯ низ бояд мӯйҳои худро бикушояд.

8. Агар ангуштарӣ ё гӯшвора ё соат ва ғайра тавре ҳасанд, ки дар вақти вузӯ ва ғул худ мечарханд ва об ба зери онҳо мерасад, дигар чархонидани онҳо зарурат надорад, вале агар худ ба худ намечарханд, зарур аст чархонида шаванд, то об ба қисмати зери онҳо бирасад.

9. Агар ба нохун ҳамир ё гил (лой) ва ё семент часпида бошад ва аз расидани об ба зери он монет шавад, ғул дуруст намегардад. Бояд нохун аз онҳо пок сохта шавад ва пас аз он шуста шавад. Пеш аз ин, агар намозе хонда бо-

шад, бояд онро иёода намояд. Ҳукми лаки пушти нохун низ ҳамин аст.

10. Агар даст ё пой кафида ва онро бо равған, мум ва ғайра пур намудааст, чорӣ сохтани об ба болои онҳо кифоят менамояд.

11. Расондани об ба сӯрохи гӯш ва ноф зарурӣ аст. Агар об ба дохили гӯш ё ноф нарасад, ғул дуруст намегардад.

12. Агар дар вақти ғул мазмаза накард, вале об нӯшид, ба тавре ки ба ҳамаи даҳон об расид, ғул дуруст мегардад.

13. Агар ба мӯйҳо ё дасту пой ва ё боқии бадан равған молида шуда бошад, ба тавре ки об дар онҳо қарор намегирад, ғул дуруст мегардад.

14. Агар дар миёни дандонҳо пораи гӯшт, нон ва ғайра монда бошад ва аз расидани об ба он чой монеъ гардад, ғул дуруст намегардад.

15. Агар бар дандонҳои солим рӯкаши тилло ва ғайра гузошта шавад, дар сурати нарасидани об ба зери онҳо ғул дуруст намегардад, вале агар дандон пӯсида ва дардманд бошад ва бо тавсияи табиб пур ва ё рӯкаш шуда бошад ва дигар имкони чудо кардани ғул дар вақти ғул набошад, расонидани об ба болояшон кифоя мекунад.

Чӣ тавре аз ривоятҳои расида ва фатвоҳои бузургони дин бармеояд, пур (пломба) кардани дандонҳои пӯсида, кирмхӯрда ва сӯрохашта шаръан ҷоиз мебошад ва ҳамчунин, дандон гузоштан низ на танҳо боке надорад, балки барои ҳифзи саломатӣ ва зебоии шахс зарур мебошад. Вақте шахс бо дарназардошти чунин зарурате дандон гузошта бошад ва ё дандонҳояшро пур карда бошад, он ба манзалаи дандони асли мебошад ва дар ғулу вузӯ бо расонидани об пок мегардад.

Дандонҳои гузошташудаи сунъӣ ё ба таври доимӣ ба силки дандонҳо пайваست карда мешаванд ва ё ба сурати маҷмӯае сохта мешаванд ва ҳар вақте шахс бихоҳад, онро

мегирад ва мегузорад. Дар сурати дуом расонидани об ба зери онҳо дар ғул вочиб мебошад ва дар сурати аввал расонидани об ба болои онҳо кифоя мекунад.

Дар ҳолате, ки дандонҳои сунӣ ба силки дандонҳо ба таври доимӣ пайваст карда мешаванд, ҳатман, онҳоро ба дандонҳои ду тараф устувор менамоянд. Дар ин сурат рӯкаш намудан ва пӯшонидани дандонҳои солими ду тараф ба ҳайси пойгоҳи дандонҳои сунӣ боке надорад, зеро бе он пайвасти дандонҳои сунӣ имкон надорад ва дар вақти ғул расонидани об ба болои онҳо низ кифоя аст.

Вале агар бе ҳеҷ зарурате дандонҳои солим барои зебӣ ва мӯди рӯз бо чизе рӯкаш карда шаванд, дар ин ҳолат то об ба зери онҳо нарасад, ғул дуруст намегардад.¹

Ҳукми узвҳои сунӣ низ ба монанди дандонҳои сунӣ мебошад. Вақте шахсе аз узви сунӣ, ба монанди даст, пой ва ғайра бо пайванди доимӣ истифода намояд, онро дар ҳолати ғул бояд бишӯяд ва агар аз узвҳои вузӯ бошад, шустани он дар вақти вузӯ низ вочиб мебошад. Зеро он ба ҷои узви ҳақиқӣ қарор гирифтааст. Вале агар он узви сунӣ ҷудошаванда бошад, дар вақти ғул ҷудо кардан ва шустани ҷои он вочиб мебошад.²

Узви сунӣ вақте ин ҳукмро мегирад, ки ба ҷои қисмате аз узви шусташаванда дар ғулу вузӯ насб (коргузорӣ) шуда бошад, зеро агар ин узвҳо комилан қатъ шуда бошанд, дар он сурат ҳукми шустани онҳо низ соқит мегардад ва он ба узви сунӣ интиқол намеёбад. Масалан, агар даст ва ё пой инсон ки аз ҷумлаи узвҳои шусташаванда дар вузӯ ба шумор мераванд, аз оринҷ ва бучул қатъ шуда бошанд, ҳукми шустани онҳо дар вузӯ соқит мегард.

¹ Масъалаи пур қардан ва ё гузоштани дандони сунӣ дар китобҳои фатво ба таври муфассал баён гардидааст. Дар «Маҳмудул-фатово» аз саҳифаи 22-юм то 46-уми ҷ. 1, тафсилоти хубе дар ин бора омадааст. Хоҳишмандон метавонанд ба он муроҷиат намојанд.

² Холид Сайфуллоҳи Раҳмонӣ, Масоили фикҳии муосир (тарҷиमाи форсӣ, Ғуломмуҳаммад Яҳёи Ҳалим). – Пешовар. – С. 28. Минбаъд: Масоили фикҳии муосир.

дад. Зеро бо аз байн рафтани ҷои иҷрои ҳукм анҷоми он ҳукм аз эътибор соқит мешавад. Пас шустани узви сунъие, ки ба ҷои узви комил насб шудааст, дар вузӯ ва ғусл зарурат надорад, вале агар ба ҷои қисмате аз узв насб шуда бошад, ҳукми дандонҳои сунъиро мегирад ва шустани он дар ғуслу вузӯ вочиб мебошад.

16. Заноне, ки дар вақти арӯсӣ ва ё дигар муносибатҳо равшан ё сурхӣ (ранг) ва ўсмаи часпдор бар сару рӯй ва лабу нохун мезананд ва дар вақти ғусл ё вузӯ онҳоро пок насохта, ҳамон тавр обро бар рӯи онҳо ҷорӣ месозанд, вузӯ ва ғуслашон дуруст намешавад.

17. Шахсе, ки дарди чашм дорад ва чашмаш чирк гирифтааст, дар вақти вузӯ ва ғусл бояд пилкҳояшро бикушояд. Агар пилкҳо ба ҳам часпида, боз нагарданд, вузӯ ва ғуслаш дуруст намегардад.

18. Шахсе дар оби ҷорӣ, ба монанди ҷӯй ва дарё, дохил шавад ва дар он бадани худро молиш диҳад, суннати ғусл барояш комилан таҳаққук ёфтааст. Ҳамчунин дар обе, ки ҳукми оби ҷориро дорад, ба монанди ҳавзи калон.

Фасли сеюм

АҲКОМИ ОБҲО

Ғусл, вузӯ ва поксозии ашё ба воситаи обҳои зерин сурат мегирад:

1. Оби борон. 2. Оби барф. 3. Оби жола. 4. Оби баҳр.
5. Оби дарё. 6. Оби чӯйбор. 7. Оби чашма. 8. Оби чоҳ.

Яъне ба тамоми обҳои рӯизаминӣ ва зеризаминӣ модоме пок бошанд, вузӯ ва ғусл қардан ва ҳамчунин, пок сохтани чизҳои наҷис ҷоиз аст

Бояд донист, ки об ҳамон тавре ки сарчашмаи ҳаёт ва воситаи бақо ва истимрори ҳастии тамоми мавҷудот аст ва дар покию гуворогии он ҳеҷ таъбе хилоф надорад, дар пок қардани палидиҳо ва наҷосатҳо низ аз ҷониби шаръ асл қарор дода шудааст ва ҳеҷ чизеро наметавон ҷойгузини он қарор дод, магар дар сурате ки шаръ боз ба чизе дастур дода бошад. Худованд мефармояд:

وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ

«Ва тамоми мавҷудоти зиндaro аз об пайдо кардаем».¹

Ҳамчунин мефармояд:

وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا

«Ва аз осмон оби пок ва поккунанда ғурӯ фиристодем».²

Паёмбари ақрам (с) дар бораи об мефармояд:

¹ Сураи Анбиё, 21: 30.

² Сураи Фурқон, 25: 48.

إِنَّ الْمَاءَ طَهُورٌ لَا يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ

«Об, дар ҳақиқат, пок ва поккунанда аст ва ҳеч чизе онро начис намегардонад».¹

Бинобар аҳамияти поккунандагӣ, ки обҳо аз дидгоҳи шариати ислом доранд ва дар покизагӣ поксозӣ аз онҳо истифода мешавад, ба мавзӯи об, навъҳои он ва аҳкоми обҳо таваҷҷӯҳи ғавқулодае дода шудааст. Муайян гардидааст, ки обҳои гуногун то чӣ замоне қобилияти поккунандагӣ худро нигоҳ медоранд ва дар кадом ҳолатҳо онро гум месозанд. Аз ин назар обҳо ба панҷ навъ тақсим мешаванд:

1. Оби пок ва поккунанда

Тамоми обҳое, ки дар боло зикр гардидаанд, аз ин навъи об мебошанд, яъне ҳам поканд ва ҳам қобилияти поккунандагӣ доранд. Покизагӣ шаръӣ ва поксозии ашъ бо онҳо ҳосил мешавад.

2. Оби пок ва поккунандаи макрӯх

Он обе аст, ки гурба, мокиён (мурғи хонагӣ),² паррандагони ваҳшӣ ва ё мору калтакалос ва дигар ҷонварони хонагард аз он ошомида бошанд. Гӯшти ин ҷонварон ҳа-

¹ Сунани Абӯдовуд, 66, 67; Сунани Тирмизӣ, 66; Сунани Насоӣ, 325; Муснади имом Аҳмад, 10864. Ҷ. 3. – С. 415, 11406, 11409. Ҷ. 3. – С. 508, 509; Насбу-р-рояи Зайлаъӣ. Ҷ. 1. – С. 113. Ҳадиси саҳеҳ: [Ал-ирво 14]. Ин покизагӣ ва поккунандагӣ об вақте аст, ки бисёр ва ҷорӣ бошад ва начосате, ки дар он афтодааст, бар яке аз васфҳои: ранг, бӯй ва таъмаш (маззааш) ғалаба накарда бошад. Ҳадиси мазкур дар ривояти Ибни Моҷа бо ин изофа омадааст: «... *магар он чизе, ки таъм, ранг ва ё бӯи онро тағйир диҳад*». (Сунани Ибни Моҷа, 521).

² Гӯшти мурғҳои хонагӣ ҳалол мебошад, вале вақте мурғҳои кӯчагард ва сардодашуда аз начосатҳо истифода намоянд, гӯшти онҳо то чанд рӯзе ҳаром мегардад. Агар онҳо дар ҳамин ҳолат ба обе нӯл бизананд, онро нопок мегардонанд.

ром мебошад ва пасмондаи оби онҳо низ бояд ҳаром бошад, вале аз сабаби он ки эҳтиёт намудан аз онҳо номумкин аст, шаръ пасмондаи онҳоро макрӯҳи танзеҳӣ ҳукм намудааст.¹

Вузӯ намудан ва ғусл кардан ба ин навъ об дар сурате ки обҳои навъи аввал, яъне обҳои мутлақ мавҷуд бошанд, макрӯҳи танзеҳӣ мебошад, вале агар аз обҳои навъи аввал чизе мавҷуд набошад, истеъмоли оби навъи дуюм ҳеч гуна кароҳияте надорад.²

3. Оби пок ва поккунандаи машкук

Ин об худ пок аст, вале дар қобилияти поккунандагии он шак воқеъ шудааст.

Он обе аст, ки ҳар ё ҳачир аз он ошомида бошанд. Ин об, бе ҳеч шакке, пок аст, аммо оё бо он об вузӯ гирифтани дуруст аст ё не, дар ин кор шак воқеъ шудааст. Гушти ҳар ва ҳачир бе ҳеч шакке, ҳаром мебошад ва аз ин ҷо лозим меомад, ки оби пасмондаи онҳо низ ҳаром ва нопок бошад, вале арақи онҳо пок аст. Паёмбар (с) ба хари беполон (пушти луч) савор мешуд ва арақи он ба либосаш мерасид ва бо ҳамон либос намоз меҳонд. Бо дарназардошти далелҳои ду тарафи масъала ба оби пасмондаи онҳо ҳукми машкук дода шудааст.

Пас агар чизе аз обҳои навъи аввал ва ё дуюм мавҷуд бошад, дар вузӯ ва ғусл аз онҳо бояд истифода намуд. Вале дар сурати набудани онҳо бо ин об вузӯ бигирад ва аз бо-

¹ Паёмбар (с) дар бораи пасмондаи гурба пурсида шуд, гуфт: *«Он наҷас (нопок) нест, зеро он аз (ҳайвоноти) бар шумо гардишкунанда мебошад»*. (Сунани Абӯдовуд, 75, 76; Сунани Тирмизӣ, 92; Сунани Ибни Моча, 367, 368; Сунани Насоӣ, 68, 339).

² Дар сурати мавҷуд будани обҳои навъи аввал бояд аз онҳо истифода шавад ва истифодаи обҳои навъи дуюм дар он ҳолат кароҳияти танзеҳӣ дорад. Масъалаи истифода аз обҳои навъи дуюм ва сеюм дар ҳолати ноёбӣ ва камии оби тоза пеш меояд. Ин ҳама инояти ислом нисбат ба об ба хоҳири он аст, ки инсон ҳеч гоҳ аз ҳавзаи покизагӣ ва истифодаи об дар канор намонад.

лояш таяммум намояд. Метавонад таяммумро пеш аз вузӯ намояд.

4. Оби поки ғайри поккунанда

Он оби мустаъмал мебошад. Оби мустаъмал худ пок аст, вале қобилияти поккунандагии худро аз даст додааст. Вузӯ гирифтан ба он дуруст нест.

– Оби мустаъмал, тавре зикр гардид, обест, ки барои рафъи чанобат ва бетаҳоратӣ ё ба қасди курбат – вузӯ бар болои вузӯ барои чалби ризои Худо ва ба нияти савоб – истеъмол гардидааст.

Ҳар гуна обе мустаъмал ба шумор намеравад. Шахси бо таҳорате барои хунук (салқин) сохтани аъзои бадани худ ва ё барои омӯзиш додани вузӯ ба дигаре ба обе вузӯ гирифт ва ё шахси поке барои салқинӣ ба обе оббозӣ (ғусл) кард, обҳои бакоррафта дар ин мавридҳо оби мустаъмали шаръӣ ба шумор намераванд. Аммо агар шахси бетаҳорате чунин кунад, хоҳ нияти вузӯ ва рафъи ҳадас (нопоқӣ) намуда бошад, хоҳ не, оби истифодабурдаи ӯ мустаъмал мегардад. Зеро дар як вақт ду натиҷа: ҳам рафъи бетаҳоратӣ ва ҳам салқинии баданашро ҳосил кардааст. Об он гоҳ мустаъмал мегардад, ки пас аз истифода аз бадани вузӯгиранда ва ғуслкунанда чудо гардад.

5. Оби начис (нопоқ)

Оби начис обест, ки ба вай начосате расида ва онро непоқ сохта бошад. Агар начосате (нопоқие) дар об афтода ва асари он дар об зоҳир шуда бошад, он об начис гардидааст. Чи об андак бошад, чи бисёр ва чи он об рокид (ва беҳаракат) бошад, чи оби чорӣ (ва равон). Вале агар об андак ва рокид (қарор ва беҳаракат) бошад, вақте начосате ба он биафтад ва асари он зоҳир нашуда бошад ҳам, он об начис мегардад.

а) Оби бисёр: Оби бисёр – оби равонро гӯянд ва ё он обро, ки дар ҳукми оби равон бошад, ба монанди оби ҳавзи калоне, ки бо ҳаракат додани об дар як тарафи он дар дигар тарафаш об ба чунбиш наояд. Ин об шаръан

оби бисёр ба шумор меравад.

Агар дарозии ҳавз даҳ газ ва пахноии он низ даҳ газ бошад ва чуқурии он ба андозае бошад, ки бо каф задан ва об бардоштан замини зери ҳавз ба чунбиш наафтад, он низ оби бисёр ба ҳисоб меояд. Масоҳати чунин ҳавзҳое тақрибан 36 метри мураббаъро ташкил медиҳад ва онро даҳ дар даҳ гази шаръӣ мегӯянд.

б) Оби андак: Он обест, ки аз ин андоза камтар бошад.

Ҳукми оби начис (нопок) ин аст, ки бо он об таҳорат ва покӣ ҳосил намешавад ва ҳатто агар ин об бо чизи дигаре ва ё оби дигаре омехта ва якҷоя гардад, он чиз ҳам начис ва олуда мегардад.

Омехтани чизе бо об

Таҳорат ва покизагии зоҳирӣ аз ду навъ иборат аст аз: а) покизагӣ аз начосатҳои ҳақиқӣ ва нопокиҳои зоҳирӣ, б) покӣ аз палидиҳои (нопокиҳои) ҳукмӣ: ҳадаси калон (чанобат) ва ҳадаси хурд (бетаҳоратӣ). Таҳорат аз нопокиҳо вақте таҳаққуқ пайдо мекунад, ки либос, бадан ва макони намозгӯзор бо оби поккунандае аз начосат пок сохта шавад.

Таҳорат аз нопокиҳои ҳукмӣ беҳтар аст, бо оби ҳолис ва дар ҳолати табиӣ он анҷом бигирад. Зеро ҳамон ҳолати табиӣ ва сафои табъи ноолудаи об барои пок соختани инсон аз нопокиҳои ҳукмӣ мувофиқтар мебошад. Худованд мефармояд:

وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا

«Аз осмон оби пок ва поккунанда фуру фиристодем».¹

а) Оби ҳолис ва мутлақ ҳамон обест, ки на чизҳои пок ва на чизҳои нопоке, ки ғолибан аз он ҷудо ҳастанд, бо он дарнаомехта бошанд.

¹ Сураи Фурқон, 25: 48.

б) Агар чизҳои поке, ба монанди собун, орд, заъфарон ва ғайра ба об омехта гаштанд, вале бар моҳияти об ғалаба накарданд (ва обро аз моҳияти обиаш берун наоварданд), он об пок ва поккунанда аст. Вузӯ ва ғусл бо он дуруст аст.

Аммо агар он чизҳо бар моҳияти об ғалаба карданд ва онро аз табиати обиаш: рикқат (тунуқӣ ва моеъӣ) ва сайёлият (равонӣ) хориҷ сохтанд, дар ин сурат он об пок аст, вале қобилияти поккунандагии худро гум мекунад, яъне аз моҳияти обӣ хориҷ мегардад. Дар ин ҳолат бо он об вузӯ ва ғусл дуруст намешавад.

в) Агар ба об чизҳои омехта гардад, ки ғолибан аз об чудо нестанд, ба монанди сабзии рӯи об,¹ баргу шохӣ дарахтон, хасу алаф, лойу рег ва ғайра ин об пок ва поккунанда аст. Таҳорат ба он дуруст мебошад.

г) Агар ба об чизи моеъе омехта гардад, ки дорои ду сифат аст, ба монанди шир, ки дорои ду сифат: ранг ва мазза (таъм) мебошад, вале бӯӣ надорад, дар ин ҳолат бояд дида шавад, ки агар яке аз ду сифати он чиз бар об ғалаба кардааст, он об аз табиати обиаш хориҷгашта ба шумор меравад ва вузӯву ғусл ба он дуруст намешавад.

д) Вале агар ба об чизе омехта гардад, ки дорои се сифат бошад, ба монанди сирко (уксус), пас бояд дида шавад, агар ду сифат аз сифатҳои сегонаи он чиз бар об ошкор гардидааст, он об аз моҳияти обиаш хориҷгашта ба ҳисоб меояд.

ж) Агар ба об чизи моеъе омехта гардад, ки ҳеҷ сифате надошта бошад, ба монанди оби мустаъмал ва оби гуле, ки бӯӣ он аз байн рафтааст², дар ин сурат ғалабаи яке бар дигаре бо вазн эътибор карда мешавад. Пас, агар ду литр

¹ Сабзии рӯи обро мардуми баъзе ноҳияҳои Тоҷикистон рӯймолак (чома)-и курбоққа мегӯянд.

² Оби мустаъмал ва оби гул пок ҳастанд. Начосати ҳақиқӣ ва палидҳои зоҳирӣ бо онҳо зоил (дур) ва пок мешаванд, вале таҳорати ҳукмӣ ба онҳо ҳосил намешавад.

оби мустаъмал ба як литр оби холис омехта гардад, вузӯ ба он дуруст набошад ва дар акси он ҷоиз аст.

з) Ҳамчунин таҳорат ва покӣ ба он обе, ки табиати обиаш бо пухтани чизе дар он аз байн рафта бошад, ҳосил намешавад, ба монанди шӯрбо, нӯшобаҳо (кампотҳо)-и мевагӣ ва ғайра.

Таҳорат ва поксозӣ ба василаи обҳои ҳаштгонаи мазкур ҷоиз аст, агарчи таъму мазза ва рангу бўи онҳо дар натиҷаи истодан дигаргун шуда бошанд, хоҳ ба мисли тамоми обҳои нӯшидани ширин бошанд, ё ба монанди оби баҳр шӯр.¹

Ҳамчунин, агар ягон чизи пок ва тохир дар ин обҳо омехта шуда, таъму мазза ва рангу бўи онҳоро тағйир дода бошад, вале онҳоро аз табиати обӣ берун насохта бошад, таҳорат ва поксозӣ ба онҳо ҷоиз мебошад. Мисли обе, ки дар он собун омехта шуда, вале табиати обии он боқӣ мондааст.

Вале агар онҳоро аз табиати обӣ хориҷ карда бошад, дар он сурат таҳорат ва поксозӣ ба воситаи он обҳо ҷоиз намебошад, мисли шӯрбо, сирко, оби мева ва ғайра, ки аз табиати обӣ хориҷ шудаанд.

Таҳорат ва поксозӣ бо обҳои, ки ба василаи фишурдан аз дарахт ва ё мева ба даст меоянд, ҷоиз нест.

Покӣ ва начосати обҳо

Агар дар оби ҷорӣ ва ҳамчунин ҳавзе, ки масоҳати он даҳ гази шаръӣ² ва бештар аст, начосате афтода, яке аз си-

¹ Ривоят шудааст, ки: «Марде аз расули Худо (с) пурсид: Эй расули Худо, мо дар баҳр савор мешавем ва ҳамроҳи худ оби каме бармеги-рем. Агар ба он об вузӯ гирем, (бе об ва) ташина мемонем, оё ба оби баҳр вузӯ гирем? Расули Худо (с) фармуд: **(Оре), он обаиш пок ва худмурдаиш ҳалол аст**». (Сунани Абӯдовуд, 83; Сунани Тирмизӣ, 69; Сунани Насой, 59, 331, 4361; Сунани Ибни Моҷа, 386, 3246).

² Як гази шаръӣ тақрибан баробари 60 см аст.

фатҳои сегонаи (таъм ва ё рангу бўи) онро тағйир диҳад, таҳорат ва поксозӣ ба воситаи он ҷоиз нест. Вале агар ҳеҷ сифати онро тағйир надод, дар он сурат таҳорат ва поксозӣ ба он ҷоиз мебошад.

Агар дар оби истодае, ки масоҳати он камтар аз даҳ дар даҳ гази шаръӣ аст, начосате биафтад, оби мазкур начис (палид) хоҳад шуд, хоҳ таъм ва рангу бўи онро, яъне яке аз сифатҳои сегонаи онро тағйир диҳад, хоҳ надихад.¹

Ҳайвоноти обие, ки таваллудашон дар об аст ва низ он ҳайвоноте, ки дорои хуни соил (равон) намебошанд, агар дар об бимиранд, обро начис намесозанд.²

Пӯсти ҳайвонот

Пӯсти даббоғишудаи ҳамаи ҳайвонот пок ва тоҳир аст,³ ғайр аз пӯсти хук, ки он начасулъайн аст⁴ ва пӯсти

¹ Барои ҳамин паёмбар (с) мефармояд: *«Ҳеҷ кадоме аз шумо дар оби қарор ва истодае, ки ҷорӣ нест ва онро барои гусл ва ошомидан истифода мебарад, бавл нанамояд»*. (Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 1256. Ҷ. 4. – С. 67; Саҳеҳи Ибни Хузайма, 94. Ҷ. 1. – С. 50). Ба ҳамин маъно ривояти дигаре низ омадааст: *«Ҳеҷ кадоме аз шумо дар оби истодае, ки ҷорӣ нест ва онро барои гусл ва шустушӯяи истифода мебарад, пешоб нанамояд»*. (Саҳеҳи Бухорӣ, 239; Саҳеҳи Муслим, 654, 655; Сунани Абӯдовуд, 69; Сунани Тирмизӣ, 68; Сунани Насоӣ, 57, 58, 221, 398).

² Паёмбар (с) вақте дар бораи вузӯ гирифтани ба оби баҳр пурсида шуд, фармуд: *«Он обаиш пок ва худмурдаиш ҳалол мебошад»*. (Сунани Абӯдовуд, 83; Сунани Тирмизӣ, 69; Сунани Насоӣ, 59, 331, 4361; Сунани Ибни Моҷа, 386, 387, 388; Мустадраки Ҳоким, 491, 492. Ҷ. 1. – С. 237, 493. Ҷ. 1. – С. 238, 497, 498. Ҷ. 1. – С. 239, 499, 500. Ҷ. 1. – С. 240). Бинобар ин, бо марғи ин ҳайвонот об нопок намегардад.

³ Паёмбар (с) мефармояд: *«Пӯст вақте дабоғат дода шавад, пок мегардад»*. (Саҳеҳи Муслим, 366. Сунани Абӯдовуд, 4123). Дар ривояти дигар мефармояд: *«Ҳар пӯсте дабоғат дода шавад, пок мегардад»*. (Сунани Тирмизӣ, 1728, Сунани Ибни Моҷа, 3609).

⁴ Худованд гӯшти хукро ричс (палид) гуфтааст, он ҷо, ки мефар-

одамӣ, ки дорои шарофат ва каромати хос аст.

Ҳайвоноте, ки пӯсташон ба воситаи даббоғӣ (офтоб додан ва дигар навъҳои коркард) пок ва тохир мешавад, бо забҳ ва сар буридан низ пӯст, гӯшт ва ҷасадашон пок мегардад. Албатта, покии гӯшти ин ҳайвонот на барои хӯрдан аст, балки тохири салотӣ мегардад. Масалан, агар ҳангоми намоз тиккае аз гӯшти он ҳамроҳи намозгузор бошад, намозаш ботил нахоҳад гардид. Вале ҳайвоноте, ки бо даббоғӣ пок намешаванд, бо забҳ ва сар задан ҳам гӯшт ва ҷасадашон пок нахоҳад шуд.

Пашм, устухон ва рағу пайи ҳайвони худмурда пок ва тохир аст¹ ва ҳамаи ин аъзои инсон низ ҳукми мазкурро доранд.

Баъзе масоили оби равон ва оби ҳавз

1. Ҳар обе, ки ба он чизе омехта гардад ё дар он чизе пухта шавад, ки дар урфият дигар ба он об гуфта намешавад, балки чизе бар номаш афзуда мегардад, ба монанди обгӯшт (хомшӯрбо), гулоб ва ғайра, вузӯ ва ғусл ба он дуруст намебошад.

2. Обе, ки ба он чизи поке омехта гашта ва дар яке аз васфҳо (хусусиятҳо)-и сегонаи он: ранг, таъм (мазза) ва ё бўи он каме дигаргунӣ ба вучуд омадааст, вале он чиз дар об рехта нашуда, балки дар натиҷаи ҷараёни об ба он ҳамроҳ гардидааст, мисли оби ҷорие, ки ба он регу лой ҳамроҳ гардидааст ва ё собун ва ё заъфарон ба он омехта гашта ва дар яке аз хусусиятҳои сегонааш каме дигаргунӣ ба вучуд омадааст, то вақте аз моҳияти обиаш берун нагашта бошад, вузӯ ва ғусл бо он об дуруст аст.

мояд: «... ва гӯшти ҳук, ки он ричс (палид ва нопок) мебошад». (Сураи Анъом, 6: 145).

¹ Худованд пӯст ва пашми ҳайвонотро барои истифодаи инсон офаридааст ва дар ин бора мефармояд: «... ва аз пашми онҳо (барои шумо) асбоби рӯзгор ва то муддате баҳрае гардонидааст». (Сураи Наҳл, 16: 80).

3. Агар дар об чизе пухта шавад, ки дар натиҷаи он ранг ё мазза ва ё бўи об тағйир ёбад, ба монанди оби нахӯд ва бокило, вузӯ ва ғусл бо он об дуруст аст.

4. Агар барои ранг намудани либос ва ришта дар об заъфарон ва ғайра андохта шавад, бо он об вузӯ ва ғусл дуруст нест.

5. Агар бо об шир, дӯғ ва ё чурғот (мост) омехта гардад, дар сурате ки ранг ва ё маззаи шир ва ғайра бар об ғолиб ояд, вузӯ ва ғусл бо он об дуруст нест ва дар акси он дуруст аст.

6. Агар дар биёбон ва кӯҳ оби андак пайдо гардад, то замоне ки ба начосати он яқин ҳосил нанамояд, он об пок мебошад ва ба он вузӯ гирифтани ҷоиш мебошад. Набояд ба маҳзи ин ки шояд ва эҳтимол ин об наҷис бошад, вузӯро ба он тарк намояд. Агар ба гумони ин ки шояд ин об наҷис бошад, вузӯро тарк намуда, даст ба таяммум барад, таяммумаш дуруст намегардад.

7. Вақте дар ҷох ва ё ҳавзи бузург баргу шохчаҳои дарахтон ва ё гиёҳон афтод ва пас аз чанде оби он бадбӯй гашта ва рангу маззааш низ тағйир ёфта бошад, то замоне ки дар рикқат (тунуқӣ, моеъӣ) ва сайлоният (равони)-аш ҳеҷ тағйире ба вучуд наёмада бошад, вузӯ ва ғусл бо он об дуруст мебошад.

8. Агар дар оби истода ва беҳаракат начосате бияфтад, бо он об вузӯ ва ғусл дуруст нест, хоҳ миқдори начосат кам бошад, хоҳ зиёд. Вале агар об ҷорӣ ва ё дар ҳукми оби ҷорӣ бошад, монанди ҳавзе, ки масоҳаташ даҳ дар даҳ гази шаръӣ, яъне тақрибан 36 метри мураббаъро ташкил медиҳад, то замоне ки яке аз васфҳои (хусусиятҳои) сегона (ранг, бўӣ ва мазза)-аш тағйир наёбад, вузӯ ва ғусл ба он дуруст мебошад.

9. Обе, ки пари коҳе ё барги дарахте ва ё монанди ин-хоро бибарад, оби равон (ҷорӣ) ба шумор меояд, ҳарчанд суръати ҷараёнаш оҳиста бошад. Вузӯ ва ғусл дар он об дуруст мебошад.

10. Ҳавзи даҳ дар даҳ гази шаръӣ (бо 36 метр масоҳат), ки қаъри (чуқурӣ) он низ ба қадрест, ки агар бо даст аз он об бардошта шавад, замини он ба чунбиш намеафтад, агар наҷосати диданашаванда, монанди арақ, пешоб ва ғайра дар он биафтад, дар чаҳор тарафаш вузӯ дуруст аст. Агар наҷосати дидашаванда, монанди саргин, ҳайвони худмурда ва ғайра биафтад, танҳо дар ҳамон тарафе, ки наҷосат дида мешавад, вузӯ дуруст нест ва дар се тарафи дигараш дуруст аст. Ин ҳам ба шарте ки дар яке аз васфҳои сегонааш тағйире ба вучуд наёмада бошад, ки дар он сурат дар ҳеч ҷои он вузӯ дуруст нест.

11. Ҷӯи обе, ки ду метр паҳно ва ҳаждаҳ метр дарозӣ дошта бошад, он ҷӯй дар ҳукми ҳавзи бузург аст.

12. Агар дар сатҳи боми хона наҷосат вучуд дошта бошад, вақте борон биборад ва оби сатҳ аз новдон ба замин бирезад, бояд мулоҳиза шавад: Агар нисфи сатҳи бом ё бештар аз он ба наҷосат олуда бошад, оби фурӯрехта аз новдон наҷис мебошад, агар камтар аз нисф олуда бошад, он об пок аст, агар наҷосат дар пеши даҳонаи новдон ҷамъ гардида бошад ва тамоми об пас аз гузаштан аз болои он ба замин бирезад, он об нопок аст.

13. Вақте оби андак оҳиста равон бошад, ором-ором вузӯ бигирад, то оби истеъмолгашта дубора ба каф наояд.

14. Агар кофире ё бачаи хурдсоле дасти худро дар об фурӯ кунад, дар сурате ки бар дастони эшон наҷосати зоҳир (намоён) набошад, об наҷис намешавад, вале аз он ҷо, ки ба бачаҳои хурдсол наметавон зиёд эътимод кард, чун оби дигар мавҷуд бошад, бо он вузӯ гирифтани беҳтар аст.

15. Агар дар об ҳайвоне, ки хуни равон надорад, монанди пашша, занбӯр, магас ва ғайра бимирад, ё дар беруни об бимирад ва баъд аз он ба об бияфтад, об наҷис намегардад, вузӯ ва ғусл бо он об ҷоиз аст.

16. Ҳайвоноте, ки пайдоиш ва зиндагии онҳо дар об аст, монанди моҳӣ, қурбоққа¹, мори обӣ ва ғайра агар дар

¹ Эзоҳ: Ҳукми қурбоққаи обӣ ва ҳокӣ якест. Агар қурбоққаи ҳокӣ

об бимиранд, об начис намешавад. Ҳамчуни агар ҳайвоноти номбурда дар зарфи шир, равған, шираву шарбат ва ғайра биафтанд ва бимиранд, онҳо низ начис намегарданд.

17. Ҳайвонот ва паррандагоне, ки дар об зиндагонӣ мекунанд, вале пайдоиши онҳо дар об нест, монанди мурғобӣ ва ғайра, хоҳ дар хориҷи об бимиранд ва баъд аз он ба об биафтанд, хоҳ дар дохили об бимиранд, дар ҳар ду сурат об начис мегардад.

18. Қурбоққа ва ғайра агар дар оби истода ва ё зарфҳои об бимирад ва пора-пора гардад, он об пок аст, вале аз нигоҳи беҳдошти нӯшидан ва хӯрок омода сохтан бо он ҷоиз нест.

19. Обе, ки дар офтоб гузошта шуда ва зери таъсири ҳарорати он гарм шудааст, аз он ҷо, ки қорбурди (истеъмол) он эҳтимоли пайдоиши доғҳои сафедро дар бадан дорад, беҳтар аст дар вузӯ ва ғусл аз истифодаи он худдорӣ шавад.

20. Пӯсти ҳайвони худмурда, вақте бо роҳи офтоб додан ва ё дигар воситаҳои оmodасозӣ ва қоркарди пӯстҳо ош (дабоғат) дода шавад ва хушк гардад, дар болои он намоз хондан ҷоиз аст. Пӯсти хушк бошад, ба ҳеҷ ваҷҳ пок намегардад. Пӯсти одамӣ, албатта, пок мешавад, вале қоркард ва қорбасти (истифода) он аз ҷиҳати шарофати инсонӣ ва ҷойгоҳи ҳоссаи вай дар миёни занҷираи офариниш ҷоиз нест.

хуни равон дошта бошад, бо мурдани он дар об, об начис мегардад. Фарқ миёни қурбоққаи обӣ ва ҳокӣ он аст, ки дар миёни панҷаҳои қурбоққаи обӣ парда аст ва ҳокӣ парда надорад.

*Фасли чорум***АҲКОМИ ЧОҲ**

Оби чоҳ бинобар хусусиятҳои чоҳӣ ва камии масоҳати он аз оби чорӣ (равон) ва ҳавзи даҳ дар даҳ гази шаръӣ фарқ мекунад ва ба он аҳкоми хоссе тааллуқ мегирад, ки аз аҳкоми оби чорӣ ва ҳавз тафовут доранд.

Ҳар гоҳ дар чоҳ начосате биафтад, чоҳи мазкур вақте пок мешавад, ки тамоми оби он кашида шавад ва агар ҳайвоне дар он чоҳ мурда варам кунад ва ё реза-реза шавад, ҳамин ҳукм аст, вале агар варам накунад ва ё реза-реза нагардад, вобаста ба ҳар навъи ҳайвоне, ки дар чоҳ мурдааст, ҳукми хоссе вуҷуд дорад, ки баъдан ба тафсил баён хоҳад шуд.

1. Агар ҳайвоне мисли қаду бастии одамӣ ё гӯсфанд ва ё сағ дар чоҳ афтида бимирад, барои покии оби он чоҳ бояд дар сурати имкон тамоми оби чоҳ кашида шавад, вале агар имкони кашидани тамоми он вуҷуд надошта бошад, оби чоҳ ба он миқдор кашида мешавад, ки ду нафар аз аҳли хубра (фаҳм ва дониш) ва таҷриба он миқдорро барои покии оби чоҳ кофӣ бидонанд.¹

¹ Дар тамоми масъалаҳои (суратҳои), ки берун кашидани тамоми оби чоҳ лозим мебошад, дар сурати имконнопазир будани он, кашидани дусад сатили миёна кифоя мекунад, вале то сесад сатил бехтар аст. Чоҳе, ки дар даруни он чашмаи об аст, ҳамин миқдор барои он низ басанда аст.

Аз Муҳаммад ибни Ҳасан (рх), ки яке аз ёрони Абӯҳанифа (рх) аст, ривоят шудааст, ки аз чунин чоҳе дусад то сесад сатил об кашида шавад.

Дар китоби «Дурру-л-мухтор» омадааст: Ривояти Муҳаммад ибни Ҳасан (рх) осонтарин роҳ аст, вале эътимод ба сухани ду шахси одил ва қорӣ дар масоили об қамолӣ ҳақиқат мебошад.

Агар дар кашидани оби чоҳ ба ҷои сатил аз дастгоҳҳо ва техникаи ҳозира, ба монанди движокҳо ва моторҳои обкашӣ истифода шавад, бехтар аст, зеро кашидани об ба ин василаҳо осонтар мебошад. Вале бояд дар

2. Агар ҳайвоне ба андозаи мурғ дар чоҳ афтода би-мирад, аз оби он чоҳ кашидани чиҳил сатил то шаст сати-ли миёна лозим аст. Агар ҳайвоне монанди андозаи гун-чишк дар чоҳ афтида бимирад, бояд бист сатил то сӣ са-тили миёна аз оби он чоҳ кашида шавад.

3. Бо афтидани наҷосат ва ё ҳайвони худмурда дар чоҳ оби он начис мешавад, вале гоҳе барои инсон чунин ҳолат рӯй медиҳад, ки аз начис шудани оби чоҳ беҳабар мемонад ва муддате баъд аз он огоҳ мегардад. Дар ин ҳолат гуфтаҳои фақеҳони мо мухталиф ва гуногун аст. Бархе бар онанд, ки агар мурдор варам карда бошад, оби чоҳ пеш аз се шабонарӯз ҳукми начис буданро дорад, вале агар мурдор варам накарда бошад, оби чоҳ қабл аз як шабонарӯз ҳукми начис буданро дорад.

Назари баъзе аз фақеҳони мо бар он аст, ки оби чоҳ аз ҳамон лаҳзаи ёфта шудани мурдор начис мебошад, ҳоҳ варида бошад, ҳоҳ не.

Баъзе масоили оби чоҳ

1. Агар пасафкандаи кабӯтар ё гунчишк дар чоҳ аф-тад, оби он начис намешавад. Агар пасафкандаи мурғобӣ афтад, оби чоҳ начис мешавад ва бояд ҳамаи оби чоҳ ка-

назар гирифт, ки аз миқдори муайянгардида кам кашида нашавад.

Чоҳҳо дар гузашта барои мардум аҳамияти ҳаёти доштанд. Тамоми мардуми дашту деҳот ва манотиқи дуру наздик, ки ба ҷӯйу дарёҳо ва ҷашмаву обҳои ошомидани чорӣ дастрасӣ надоштанд, аз оби чоҳ истифода менамуданд.

Албатта, он шабакаҳои обрасонӣ ва таъмини оби ошомидани тоза, ки имрӯз дар баъзе кишварҳои ҷаҳон мушоҳида мешавад ва ё таъмини оби тоза ба василаи мошинҳои обкашонӣ, дар гузашта вучуд надоштанд. Чоҳ-ҳо бошанд, аксаран даҳонкушода буданд ва ҳодисаҳои афтодани наҷосат ва ҷизҳои поку нопок дар онҳо бисёр ба вуқӯъ мепайваست.

Имрӯз низ мардуми баъзе минтақаҳо аз ҷиҳати ҳаробии вазъи иқтисодӣ боз ба истифодаи оби чоҳҳо рӯй овардаанд. Аз он ҷо, ки об ва покизагии он аз назари шаръи ислом аҳамияти ҳоссе дорад, ҳеҷ ҳолати он аз пар-тави аҳкоми шаръи канор намондааст.

шида шавад.

2. Агар дар чоҳ гове ё гӯсфанде ё гурбае ё саге ё хайвони дигаре ва ё инсоне пешоб кунад, оби он наҷис мешавад ва бояд тамоми оби он кашида шавад.

3. Агар чоҳ чашмасор аст, ки кашидани оби он душвор мебошад, аввал бояд андозагирӣ шавад, он гоҳ ба ҳамон миқдор об кашида шавад. Масалан, аввал пай дар пай ҳудуди панҷоҳ сатил об бикашанд ва бубинанд, ки об чӣ андоза кам шудааст, сипас ба ҳамон миқёс ва андоза об кашида шавад. Агар панҷоҳ сатил ба миқдори як метр оби чоҳро кам намояд ва чоҳ, масалан, панҷ метр об дошта бошад, барои чаҳор метри дигар дусад сатил об кашида шавад.

4. Шахсе, ки бар вай ғул вочиб гардида бошад, барои берун овардани сатил ба чоҳ фуру равад, дар сурате ки бар бадани вай наҷосати зоҳирӣ набошад, оби чоҳ наҷис намешавад. Ҳукми кофире, ки ба чоҳ фуру шавад, низ ҳамин аст. Вале агар бар бадани беруноварандаи сатил наҷосати зоҳирӣ бошад, оби чоҳ наҷис мешавад ва кашидани тамоми оби он вочиб мегардад.

5. Агар бузе ё муше дар чоҳ афтод ва зинда берун оварда шуд, оби чоҳ пок аст, дар сурате ки бадани онҳо бо наҷосате олуда набошад.

6. Агар гурба мушero захмӣ намояд ва муш аз чангаш начот ёфта, ба чоҳ афтад, оби он наҷис мешавад ва тамоми он бояд кашида шавад.

7. Агар думи муше ё калтакалосе қатъ гардида, ба чоҳ афтад, тамоми оби он бояд кашида шавад.

8. Агар дар чоҳ чизе афтод ва бо вучуди тамоми кӯшишҳо натавонистанд, онро берун оваранд, дар ин ҳолат, бояд мулоҳиза шавад, ки худи он чиз пок аст ё не.

Агар худи он чиз пок бошад, вале наҷосате ба он расида бошад, бо кашидани миқдори оби муқарраргардида аз чоҳ, оби он пок мегардад. Пас аз он ҳама саъю кӯшиш, боқӣ мондани он дар чоҳ муъоф (бахшуда) мебошад. Аммо агар чизи дар чоҳ афтода худ наҷис бошад, монанди

муш, ҳайвони худмурда ва ғайра дар ин сурат, то вақте ки ба пӯсидан ва нобуд гардидани он яқин ҳосил нагардад, оби чоҳ ҳамчунон наҷис боқӣ мемонад. Пас аз яқин гардидани нобудии он тамоми оби чоҳ кашида мешавад¹ ва об бо ҳамин пок мегардад.

а) Ҳамин ки оби чоҳ бо кашидани миқдори муқарраргашта пок гардид, деворҳои чоҳ, ресмон, сатил ва дигар васоили обкашӣ ҳама пок мегарданд ва тақроран шуста намешаванд.

б) Сатилҳое, ки мувофиқи ҳолатҳои гуногун муқаррар гардидааст, пас аз берун овардани лошаи ҳайвони афтода ба ҳисоб меоянд.

в) Ётибор ҳамон сатилест, ки аз чоҳ бо он об кашида мешавад. Аз ин рӯ, вақте дар ҳолати поксозии оби чоҳ бо сатили бузургтар ё хурдтар ғайр аз сатили ҳуди чоҳ об кашида шавад, бояд бо сатили ҳуди чоҳ шуморида шавад.

г) Начосате, ки дар чоҳ афтидааст, ҳарчанд андак ҳам бошад, ба монанди қатраи хуне ва ё чакраи шаробе (арақе), кашидани тамоми оби чоҳ лозим аст.

д) Агар ҳайвони начасулъайне, ба монанди хук, дар чоҳ биафтад, чӣ дар он бимирад ва чӣ зинда берун оварда шавад, дар ҳар ду ҳолат барои пок гаштани оби чоҳ тамоми оби он кашида мешавад.

ж) Ҳайвоне, ки дар чоҳ афтодааст, начасулъайн набуда, вале пасхӯрдаи он ҳаром ва нопок бошад, дар ин ҳолат низ тамоми оби чоҳ бояд кашида шавад.

з) Агар ҳар, ҳачир, паррандаи лошахӯр ва ё зоғе дар чоҳ афтид ва зинда берун оварда шуд, дар сурате ки бадани онҳо ба начосате олула набошад, об наҷис (нопок) намегардад. Ин ҳам то вақте, ки даҳони онҳо ба об нарасида бошад. Ҳамин ки оби даҳони онҳо ба оби чоҳ омехта гашт,

¹ **Эзоҳ:** мақсад аз кашидани тамоми оби чоҳ ин аст, ки об то замоне кашида шавад, ки дигар сатил аз об пур нагардад ва пас аз андохтан то нисф ё поинтар аз камар об берун ояд.

об ҳукми пасхӯрдаи онҳоро мегирад.

л) Оби чоҳ ҳам ба монанди дигар обҳо бо мурдани ҳайвоноте, ки хуни равон надоранд, ба мисли пашша, магас, занбӯр, акраб (каждум) ва ғайра начис намегардад. Ҳамчунин бо мурдани ҳайвоноти обӣ, ба монанди моҳӣ, қурбоққа, харчанг ва ғайра начис намегардад.

м) Бо афтодани саргини асп, хар, хачир, пушки шу-тур, гӯсфанд, оху ва саргини гову говмеш оби чоҳ начис намегардад, магар дар сурате ки он пушк ва саргин ба андозае бисёр бошад, ки ҳеҷ сатили обе ҳолӣ аз он барнаояд, дар чунин ҳолат оби чоҳ начис мегардад.

Оби рокид (қарор)

Оби рокид – оби беҳаракатест, ки на ҳукми оби равонро дорад ва на ҳукми оби чоҳро ва ҳамчунин аз масоҳати ҳавзи даҳ дар даҳ гази шаръӣ хурдтар мебошад, ба монанди кӯлмақҳо, ҳавзчаҳои сарбастаи хурд, обҳои дар зарфҳо гирифташуда ва ғайра. Ин об бо афтодани ҳар гуна начосати хурду бузург дар он начис мегардад ва дигар ҳеҷ роҳе ба-рои пок сохтан надорад. Зеро ҷараён ва ҳаракати оби равон асарӣ начосатро аз байн мебарад.

Ҳавзи бузург аз он ҷо, ки масоҳат ва ҳаҷми зиёди об-ро дар бар мегирад, начосат дар тамоми бахшҳои он си-роят намекунад ва оби чоҳ бо кашидани обаш пок мегар-дад. Вале оби рокид ва беҳаракат аз ҳамаи ин хусусиятҳо ҳолӣ мебошад.

Бинобар ин, паёмбар (с) ба ҳифз ва ниғаҳдории муҳи-ти солими обҳо аз ҳар гуна нопокие амр фармудааст: *«Ҳеҷ кадоме аз шумо дар оби истодае (рокиде), ки ҳаракат ва ҷараён надорад ва онро барои гуслу шустушӯи худ истифода мебарад, бавл накунад»*.¹

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 239; Саҳеҳи Муслим, 654, 655; Сунани Абӯдовуд, 69; Сунани Тирмизӣ, 68; Сунани Насоӣ, 57, 58, 221, 398.

Ҳамчунин мефармояд: *«Ҳангоме ки касе аз шумо аз хоб бархост, то замоне ки дастҳои худро се бор нашуста бошад, онҳоро дар зарфи об фурӯ набарад, зеро намедонад, ки дастӣ вай шаб дар куҷо будааст»*.¹

Аҳкоми пасхӯрда

1. Пасхӯрда обест, ки пас аз ошомидани одам ва ё ҳайвоне дар зарф, чоҳ ва ғайра боқӣ мондааст. Ин об бо дарназардошти он ҳайвоне, ки аз он ошомидааст, аҳкоми гуногуне дорад ва покию нопокии он ба ҳалолӣ ва ҳаромӣ ва андозаи кароҳияти гӯшти он ҳайвонот бастагӣ дорад. Пасхӯрда дар сурати ҳаром буданаш ҳам ба оби чорӣ ва оби ҳавзи бузург тааллуқ намегирад, зеро он обҳо бо олу-дани оби даҳони ҳайвонот наҷис намегарданд, чӣ тавре бо афтодани дигар наҷосатҳо нопок намегаштанд.

2. Пасхӯрдаи одамӣ дар сурате пок аст, ки шароб на-нӯшида бошад ё аз дандонҳояш хун набаромада бошад ва ё ба пурии даҳон қай (истифроғ) накарда бошад. Агар чунин бошад, то замоне ки даҳонашро се бор нашӯяд ва ё оби даҳонашро чанд бор фурӯ набарад ва пасмондаи он чизҳои наҷис аз лабону даҳонаш пок нагарданд, пасхӯрдааш ҳам-чунон наҷис боқӣ мемонад.²

3. Аз он чое, ки ҳукми арақи бадани ҳар ҳайвон ҳукми пасхӯрдаи онро дорад, бинобар ин, пасхӯрдаи одамӣ, чӣ мусалмон бошад, чи кофир,³ чи ҳоиз бошад,¹ чи нуфасо ва

¹ Саҳеҳи Муслим, 641, 644; Сунани Абӯдовуд, 105; Сунани Тирмизӣ, 24; Сунани Насой, 1, 161; Сунани Ибни Моҷа, 392.

² Зайнуддин ибни Иброҳим ибни Муҳаммад маъруф ба Ибни Нучайми Ҳанафӣ, Баҳру-р-роик. Ҷ. 1.– Бейрут, 2002. – С. 277. Минбаъд: Баҳру-р-роик. Аллома Муҳаммадамин ибни Умар ибни Абдулазиз, Ҳошияи Ибни Обидин маъруф ба «Радду-л-мухтор». Ҷ. 1.– Бейрут, 1998. – С. 149. Минбаъд: Радду-л-мухтор.

³ Ривоят шудааст, ки: «Барои расули Худо (с) дар қадаҳе шир оварданд. Вақте он Ҳазрат (с) аз он нӯшид, Умар гуфт: Онро ба Абӯбакр бидеҳ.

чи ҷунуб,² дар тамоми ин ҳолатҳо пок аст ва оби даҳонаш пок мебошад.

Аммо шахсе, ки ба шаробнӯшӣ одат кардааст ва ҳамеша ин амали зиштро содир менамояд, яъне шаробхора гардидааст, арақи (бадани) вай начис мебошад. Ба либос ва ҳар чизе бирасад, онро начис месозад.³ Аммо арақи бадани ҳоиз, нуфасо ва ҷунуб, ба шарте бо начосати дигаре олуда набошад, пок аст.

Он Ҳазрат (с) зарфи ширро ба аъробие, ки дар тарафи росташ нишаста буд, дод ва фармуд: «Аз рост (ба он тараф)». Пас аз он аз пасмондаи он аъробӣ Абӯбакр (р), ки дар тарафи чапи паёмбар (с) нишаста буд, нӯшид». (Саҳеҳи Бухорӣ, 2225; Саҳеҳи Муслим, 124). Дар ин ҷо манзур аз аъробӣ шахси мушрик мебошад.

¹ Ривоят шудааст, ки: «Расули Худо (с) аз Оиша либос ва ё чизе хост. Оиша гуфт: Ман дар ҳайз мебошам. Он Ҳазрат (с) фармуд: **Ҳайзи ту дар дастат нест**», яъне дастат пок мебошад. Манзур он аст, ки ҳайз нопокии ҳукмӣ мебошад ва ҳеҷ гоҳ бадани одамро ба начосат ва нопокии ҳақиқӣ табдил намедихад. (Саҳеҳи Муслим, 688, 689; Сунани Абӯдовуд, 261; Сунани Тирмизӣ, 134; Сунани Насоӣ 271, 382; Сунани Куброӣ Насоӣ, 266; Сунани Ибни Моҷа, 632).

² Ривоят шудааст, ки: «Расули Худо (с) аз Абӯҳурайра нурсид: **Дар кучо будӣ?** Гуфт: Ман дар ҳолати ҷанобат будам ва дӯст надоштам (бо он ҳолат) ҳамроҳи ту бинишам. Паёмбар (с) фармуд: **Субҳоналлоҳ, мўъмин начис (ва нопок) намешавад**», яъне ҷанобат ин начосати ҳукмӣ аст ва ҷисми одамро ба начосати ҳақиқӣ табдил намедихад. (Саҳеҳи Бухорӣ, 279, 281; Саҳеҳи Муслим, 371).

³ Дар «Дурру-л-мухтор» омадааст: Арақи шахси шаробхора вузӯро мешиканад..., хулосааш он қавлест, ки дар «Захоири Ашрафия»-и Ибни Шўҳна зикр гардида ва ба Мучтабо нисбат дода шудааст: «**Арақи мурғи қўчагард начис аст**». Меғҷад: Бар ҳамин қиёс арақи шахси шаробхора низ начис ва ба начас будан лоиктар аст. (Ба нақл ва каме тасарруф аз «Маҳмуду-л-фатово». Ҷ. 1. – С. 4, 5. Аллома Муфтий Худоназар. Маҳмуду-л-фатово. – Зоҳидон, 2004. Минбаъд: Маҳмуду-л-фатово. «Радду-л-мухтор». Ҷ. 10. – С. 483).

Вале соҳиби Раддулмўхтор ба нақл аз устодаш Хайри Рамлӣ ин қавл – начис ва нокизи вузӯ будани арақи шахси шаробхораро заъиф ва хилофи ривоят ва дирият гуфтааст. (Раддулмўхтор. – Ҷ. 1. – С. 286. – Ҷ. 10. – С. 484).

4. Гурба низ дар сурати хӯрдани муш, агар фавран даҳонашро дар оби зарфе дохил намояд, обро наҷис мегардонад, зеро оби даҳонаш наҷис гардидааст. Вале агар андаке истод ва лабҳову даҳонашро бо оби даҳонаш шуст ва наҷосатро аз онҳо дур сохт, дар ин вақт оби даҳонаш поки бо кароҳият мегардад.¹

5. Пасхӯрдаи одамӣ ва пасхӯрдаи асп ва ҳамчунин ҳайвоноте, ки гӯшташон хӯрда мешавад, дар сурате даҳони онҳо бо наҷосате олуда набошад, пок ва тоҳир аст.

6. Пасхӯрдаи гурба, мурғи кӯчагард, паррандаҳои ваҳшӣ ва ҳашарот ва мавҷудоте, ки дар хонаҳо сукунат доранд, ба монанди мор, муш, калтакалос, каждум ва ғайра макрӯҳ аст. Ин ҳам дар сурате ки даҳони онҳо бо наҷосате олуда набошад.²

7. Пасхӯрдаи ҳайвоноти ваҳшӣ, мисли: шер, паланг, гург ва ғайра наҷис аст ва дар пасхӯрдаи ҳар ва ҳаҷир шак аст, ки оё пок аст ё не. Аз ин рӯ, агар обе ба ғайр аз пасхӯрдаи ин ду ҳайвон (ҳар ва ҳаҷир) вучуд надошта бошад ва мо маҷбур шудем ба он об вузӯ намоем, дар он ҳолат бояд баъд аз вузӯ кардан бо оби мазкур таяммум ҳам на-

¹ Соҳиби Ҳидоя мегӯяд: *Ҳар гоҳ гурба мушро бихӯрад ва пас аз он фавран об бинӯшад, об наҷис мегардад. Магар дар сурате ки соате мукс намуда, даҳонашро бо луъбааш бишӯяд ва баъд аз он об бинӯшад, об наҷис намешавад.*

² Ислом дар ҳолати зарурат ва гирифториҳои ҳалнопазири инсон сабукиҳо ва роҳиҳалҳои муносиби дигареро дар назар гирифтааст ва инсонро аз ҳарачи дар зиндагӣ ва вартаи сахтиҳо берун овардааст. Ба таври мисол, ҳамин гурбаву муш ва дигар ҳайвоноте, ки зикрашон гузашт, аслан гӯшташон ҳаром мебошад.

Ин ҳайвонот бархе дар хонаҳо ҳамроҳи инсон зиндагӣ мекунанд ва баъзеи дигар бе ягон мумониъат метавонанд вориди хонаҳо гарданд ва эҳтимол дорад ба ҳар чизе нӯл бизананд ва ҳеҷ гуна ҳалосие аз онҳо вучуд надорад. Бинобар ин, шариати ислом бо дарназардошти чунин ҳолат ҳукми оби даҳон ва пасхӯрдаи онҳоро аз дараҷаи ҳаромӣ ба мартабаи кароҳият поин овардааст.

моем.¹

Пасхӯрдаи ҳук ва сағ начис мебошанд.

Ҳукми арақи аз бадан хориҷаштаи ҳар ҳайвоне мисли пасхӯрдааш мебошад.

¹ Ҳар ва ҳачир дар ибтидои ислом, то ҷанги Хайбар аз ҷумлаи ҳайвоноти ҳалолгӯшти ҳонагӣ ба шумор мерафтанд. Пас аз ғалаба дар ҷанги Хайбар гӯшти онҳо ҳаром ҳукм карда шуд. Пас аз он низ вақте бар ҳар савор мешуданд ва ҳарҳо арақ мекарданд, арақи бадани онро нопок намедонистанд. Ҳол он ки гӯшти ҳар ҳайвоне ҳаром бошад, арақи баданаш низ ҳамон ҳукмро дорад.

Бинобар ин, дар оби даҳон ва пасхӯрдааш низ шак воқеъ шуд, ки ҳукми гӯшташро дошта бошад ё ҳукми арақашро? Бо дарназардошти заруратҳои ҳаёти мардум фақеҳони киром оби даҳон ва пасхӯрдаи ҳару ҳачирро на ҳароми мутлақ ва на ҳалоли мутлақ, балки машқуқ донистанд, ки он навъе аз покиҳо мебошад.

*Фасли панҷум***ТАЯММУМ**

Ҳамон тавре гуфта шуд, Худованд обро асл ва асоси поккунанда барои инсон қарор додааст ва ҳеҷ чизе наме-тавонад ҷойгузини он гардад, магар ин ки Худованд боз чизеро барои ин амри ҳаётан муҳим таъйин намояд. Худованд дар зимни зарфиятҳо ва густараи қонунгузории худ тамоми ниёзҳои навъи башар ва ҳолатҳои гуногуни ҳаёти инсонро зери пӯшиш ва мавриди расидагӣ қарор додааст.

Пас ба хотири ин ки инсон ки гоҳе ба сабаби дар дастрас надоштани об ва ё ба сабаби беморӣ, захмдорӣ ва як силсила иллатҳои дигар, аз истифодаи об маҳрум мегардад, ҳамвора роҳе барои покӣ ва ҳузур дар пешгоҳи бандагии Худованд дошта бошад ва ҳеҷ гоҳ аз лаҳзаҳои гуворои ибодат дар канор намонад, барои вай таяммуфро машруъ ва сатҳи рӯи заминро, ки шомили хок, реғ, санг, шӯрахок ва ғайра аст, пок ва поккунанда гардонидааст. Вақте дар дастраси одамии обе вучуд надошта бошад ва ё аз сабабҳои беморӣ, захмдорӣ, сардӣ ва..., натавонад аз он истифода намояд, аз сатҳи поки замин барои поксозии худ истифода менамояд.

Худованд дар давоми ояти шашуми сураи Моида, пас аз баёни фарзияти ғул ва дар баҳше аз ояти 43-юми сураи Нисо мефармояд:

وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُم مِّنَ الْغَايَةِ أَوْ لَمَسْتُمُ
النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ
إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا

«Ва агар бемор ё мусофир бошед ё касе аз шумо аз қазои ҳоҷат баргардад ва ё бо занони худ наздикӣ (ва омезиш) намоед (ва барои поксозии худ дар ҳеч яке аз ин мавридҳо) обе наёбед, пас қасди хоки пок намоед ва чехраҳо (рӯйҳо) ва дастҳоятонро бо он масҳ кашед. Худованд, хатман, афвкунандаи омурзгор аст».

Паёмбари ислом (с) мефармояд: *«Хоки поки сатҳи замин поккунандаи мусалмон аст, агар то даҳсолаҳо об наёбад»*.¹

Дар ҳолатҳои зерин ба ҷои вузӯ ва гусл таяммум карда мешавад:

1. Пайдо накардани об дар масофаи камтар аз як мил (тақрибан ду километр).

2. Ба хотири беморие, ки истифода аз об дар он зараровар аст.

3. Ба хотири сармои сахт.

4. Ба хотири тарс аз душман ва ё чизи дигар, ки хатари ҷонӣ дорад.

5. Ҳангоми хавф аз ташнагӣ.

6. Он чое, ки барои ба даст овардани об воситаҳои обкашӣ мавҷуд набошанд.

7. Ҳангоми хавфи аз даст рафтани намозе, ки қазо надорад. Масалан, шахсе ба намози ид ҳозир шавад ва бими он дошта бошад, ки агар ба таҳорат кардан машғул шавад, намози ид ғавт мегардад, дар он сурат бояд таяммум карда, намози идро ҳамроҳи имом адо намояд.

Ва айни ҳамин ҳолат аст, агар ба намози ҷаноза ҳангоми оғози он ҳозир шуда бошад, вале ин амр дар сурате аст, ки ӯ валии (соҳиби) ҷаноза набошад. Зеро валий метавонад намози ҷанозаро ба таъхир андозад ва вузӯ намояд. Таяммум дар ин ҳолат низ барои вай ҷоиш нест.

¹ Сунани Абӯдовуд, 332, 333; Сунани Тирмизӣ, 124; Сунани Насоӣ, 321; Муснади имом Аҳмад, 20797, 20798. Ҷ. 6. – С. 179, 180, 20863. Ҷ. 6. – С. 193, 21058. Ҷ. 6. – С. 230.

Тариқаи таяммум кардан

Худованд дар ду ояти зикргардида дар зимни баёни машруъият ва фарзияти таяммум, ба нуқтаҳои зерин ишора намудааст:

1. Дар чӣ ҳолатҳо банда метавонад таяммум намояд: Беморӣ, пайдо накардани об ва ғайра.

2. Таяммум дар ивази вузӯ ва ғусл ҳар ду кифоят мекунад.

3. Таяммум бо масҳ кашидани рӯй ва дастҳо сурат мегирад.

Вале чӣ гуна таяммум намудан ва аз хоки поки сатҳи замин барои таяммум чӣ тавр истифода бурдан дар иршодоти расули акрам (с) омадааст.

Аммор ибни Ёсир (р) мефармояд: *«Ман ҳам дар миёни мардум будам, вақте амр ба таяммум дар ҳолати набудани об нозил гардид. Расули Худо (с) ба мо дастур дод, ки як бор барои масҳи рӯйҳо дастҳоямонро бар замин бизанем ва як бори дигар барои масҳи ҳар ду даст бо оринҷҳо дастҳоро бар замин бизанем»*.¹

Аз Аммор ибни Ёсир (р) боз ривоят шудааст, ки: *«Боре ҷунуб шудам ва обе пайдо накардам. Пас худамро ба рӯи замин молидам ва намоз хондам. Пас аз он ҷараёни корро барои паёмбар (с) нақл кардам. Паёмбар (с) фармуд: **Кофӣ буд, ки ҷунин мекардӣ ва паёмбар (с) ду кафи дасташро бар замин зад (ва онҳоро бардошта), дар онҳо пуф кард. Сипас бо онҳо рӯй ва кафи ду дасташро масҳ кашид»***.²

¹ Абубакр Аҳмад ибни Амр ибни Абдулҳолиқи Атки маъруф ба Баззор, Муснади Баззор (Албаҳру-з-захҳор), 1384. Ҷ. 4. – Бейрут, 1409х. (1989м.). – С. 221. Минбаъд: Муснади Баззор.

Ҳофиз Ибни Ҳачари Асқалонӣ дар «Дироя» овардааст: Баззор онро бо исноди ҳасан ривоят намудааст. Аҳмад ибни Алӣ ибни Ҳачари Асқалонӣ, Аддироя фӣ таҳриҳи аҳодиси-л-Ҳидоя. Ҷ. 1. – Бейрут. – С. 67. Минбаъд: Дироя.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 340; Саҳеҳи Муслим, 816; Сунани Абӯдовуд, 321,

Аз Ибни Умар (р) ва аз Ҷобир (р) ривоят шудааст, ки паёмбар (с) фармуд: **«Таяммум ду зарба аст. Яке барои (масҳи) рӯй ва дигаре барои (масҳи) дастҳо бо оринҷҳо»**.¹

Таяммумкунанда аввал ба хотири адои намоз ният мекунад ва сипас ду дасти худро ба рӯи ҳар чизи поке, ки аз чинси замин бошад, зада, рӯи хешро масҳ мекашад.

Баъд аз ин бори дуюм дастҳои худро ба он чизи пок зада, дасти росташро аз сари ангуштон то охири оринҷ бо дасти чап ва баъд дасти чапашро бо дасти рост ҳамин тавр масҳ мекашад.

АҲКОМИ ТАЯММУМ

Таяммум бо ҳар чизи поке, ки аз чинси замин аст, анҷом дода мешавад, ба монанди рег, гач, оҳак, сурма ва санг, агарчанде ғубор надошта бошад.

Таяммумкунанда метавонад пеш аз вақти намоз ва низ қабл аз талаби об аз ҳамроҳи худ таяммум намояд. Аз ин рӯ, воҷиб нест, ки мунтазири фарорасии вақти намоз бошад ва ё обро аз ҳамроҳаш талаб намуда ва баъд таяммум намояд.

322; Сунани Насой, 315, 316, 317, 318, 319; Сунани Куброи Насой, 302; Муснади имом Аҳмад, 17865, 17868, 17870. Ҷ. 5. – С. 228, 229. Ҳадис муттафақун алайҳ аст.

Ҷй тавре дар ин ҳадис мебинем, паёмбар (с) дастони худро як бор ба замин задааст. Ҳамин тавр ривоятҳои дигаре низ омадаанд, ки ба як зарба будани таяммум далолат доранд. Аммо дар ривоятҳои баъдӣ хоҳем дид, ки барои ду зарба будани таяммум низ ривоятҳои зиёде ворид шудааст.

¹ Мустадраки Ҳоким, 634, 635, 636, 637, 638. Ҷ. 1. – С. 287, 288. Ҳоким исноди ҳадиси 637-умро саҳеҳ гуфта, дар бораи ривоятҳои дигар сукут кардааст. Сунани Куброи Байҳақӣ, 1029. Ҷ. 1. – С. 354, 1030. Ҷ. 1. – С. 354; Байҳақӣ низ исноди онро саҳеҳ гуфтааст. 1031, 1032. Ҷ. 1. – С. 354; Сунани Дорақутнӣ, 14, 16. Ҷ. 1. – С. 179, 180; Муъҷаму-л-кабир, 13366. Ҷ. 12. – С. 281. Аз Аммор ибни Ёсир (р) низ ривојате ба ҳамин маъно ворид шудааст. (Сунани Ибни Моча, 571; Муснади имом Аҳмад, 18412. Ҷ. 5. – С. 419).

Барои касе, ки умед дорад шояд об пайдо кунад, мустаҳаб аст намозашро то охири вақт ба таъхир андозад. Шахсе, ки гумони зиёд дорад, ки дар наздикиаш об вучуд дорад, вочиб аст дар масофае то 200 метр дунболи об бигардад ва вақте об пайдо накард, он гоҳ таяммум намояд.

Иъода (аз сар хондан)-и намоз барои он касе, ки бо таяммум намозашро хонда, вале баъд аз адои намоз ба ёдаш омад, ки дар байни борҳояш об ҳаст, вочиб намебошад.

Бо як таяммум ҳар гуна намози фарз ва нафл ва чанд вақт намозро метавонад бихонад. Зеро таяммум бо баромадани вақт намешиканад

Фарзҳои таяммум

Дар таяммум се фарз аст:

1. Ният;
2. Масҳ кашидани тамоми рӯй;
3. Масҳ кашидани ҳар ду даст бо оринҷҳо.

Ҳамон тавре ки мебинем, дар вузӯ ва ғусл ният суннат аст, на фарз, вале дар таяммум ният яке аз се фарзи он мебошад. Бинобар ин, агар дар натиҷаи афтодани чизе ва ё вазидани бode, чангу ғубор ба ҳаво бархезад ва ба рӯй ва дастони касе бархӯрад, таяммум барои ӯ ҳосил намешавад, зеро он кас нияти таяммум надошт.

Аммо баръакс, шахси чунуб ва беузӯ ба обе биафтад ва ё ғутта занад ва ба тамоми аъзои баданаш, ки шустани онҳо дар ғусл фарз аст, об бирасад, вузӯ ва ғусл барояш ҳосил мегардад, ҳарчанд нияти вузӯ ва ғуслро накарда бошад. Ҳамчунин, агар дар зери борон аъзои вузӯаш тар шаванд ва сарашро бо дасташ масҳ кашад, барояш вузӯ ҳосил мешавад.

Суннатҳои таяммум

1. «Бисмиллоҳи-р-рахмони-р-рахим» гуфтан дар оғози таяммум.

2. Риояи тартиб дар ҳолати таяммум гирифтани: Аввал – масҳи рӯй, дуом – масҳи дасти рост ва сеюм – масҳи дасти чап.

3. Паёпай анҷом додани масҳи рӯй ва дастҳо ва фотила наандохтан дар миёни онҳо бо кори дигаре.

4. Ҳар ду дасти худро аз сари панҷаҳо то охири кафҳо ба замин гузоштан.

5. Афшондани дастҳо пас аз бардоштани онҳо аз хок.

6. Боз ва кушода гузоштани ангуштони дастҳо ҳангоми ниҳодани онҳо бар хок.

Шартҳои дуруст гардидани таяммум

Таяммум вақте дуруст мегардад, ки ҳашт шартҳои зерин барои таяммумкунанда фароҳам оянд:

Шарти якум ният. Дар нияти таяммуме, ки барои раво гардидани намоз сураат мегирад, шарт аст, ки таяммумкунанда яке аз се кори зеринро ният кунад:

а) Покии аз ҳадас (бетаҳоратӣ) ва ё рафъи ҳадасро ният кунад ва муайян сохтани навъи ҳадас зарурат надорад.

б) Раво гардидани намозро барои худ ният кунад.

в) Ибодати мақсуд ва мустақилро ният кунад, ки бевузӯ анҷом додани он ҳаргиз дуруст нест, ба монанди намоз ва сачдаи тиловат.

Пас агар барои нияти ба даст гирифтани Қуръон таяммум намояд, бо ин таяммум хондани намоз дуруст намешавад, зеро ба даст гирифтани Қуръон ба зоти худ, яъне ба таври мустақил ибодат ба шумор намеравад, балки тиловати Қуръон ибодат аст. Ҳамчунин, агар ба нияти гуфтани азон ва иқомат таяммум намояд, бо ин таяммум низ хондани намоз дуруст намешавад, зеро азон ва иқомат ҳеҷ кадом ибодати мустақил ва мақсуди ба зот намебошанд, балки онҳо омодагӣ ва муқаддима барои ибодати дигаре – намоз мебошанд.

Ҳамчунин, агар ба нияти тиловати Қуръон таяммум намояд, дар ҳоле ки бо ҳадаси хурд бевузӯ бошад, бо ин

таяммум низ хондани намоз дуруст намешавад, зеро ҳарчанд тиловати Куръон ибодати мақсуде аст, вале онро безузу ҳам анҷом дода мешавад.

Чуноне ки мебинем, дар нияти таяммум муайян сохтани навъи коре, ки таяммумгиранда мехоҳад анҷом диҳад, аҳамият дорад. Агар барои анҷоми коре таяммум намояд, ки ибодати мустақил ва мақсуд ба зоти худ нест ва ё барои корхое таяммум намояд, ки вузу гирифтани барои онҳо мустаҳаб мебошад, бо ин таяммумҳо наметавонад намоз бихонад. Вале бо таяммуме, ки барои намоз, сачдаи тиловат, намози чаноза ва ғайра анҷом медиҳад, метавонад ҳар гуна намози фарзу нафл ва чанд вақт намозро бо ҳамон таяммум ва тамоми корҳои дигаре, ки бо вузу метавонист анҷом диҳад, ба ҷой оварад. Фарқе миёни вузу ва ин таяммум вучуд надорад.

Шарти дуюм. Узре аз узрҳои ҷойнишинкунандаи таяммум ба ҷои ғуслу вузу пеш ояд, ба монанди:

а) Ба андозаи масофаи як мил ё бештар аз он дур будани об аз шахси таяммумкунанда.

б) Бими пайдо шудани беморӣ ё афзоиши бемории феълӣ ва ё ба таъхир афтодани шифои он дар натиҷаи истифодаи об.

в) Хавфи ҳалокат аз истифодаи оби сард дар сурати набудани шароити гармкунанда ва ё ҳаммому гармоба.

г) Бими ҳалокат аз ташнагӣ. Ин вақтест, ки оби каме дар ихтиёр дошта бошад, вале чун онро барои вузу харч намояд, хавфи он аст, ки аз ташнагӣ ҳалок гардад.

д) Набудани олату абзорҳои обкашӣ аз ҷох.

ж) Бим аз душмане, ки дар роҳи расидани ӯ ба об қарор гирифтааст, чи он одамӣ бошад ва чи ҳайвони даррандае.

з) Бинобар ғолиби гумонаш, агар машғули вузу гардад, дигар намози ид ва ё намози чанозаро дарнамеёбад. Ин ҳолат танҳо барои намозхоест, ки пас аз ғавт гардидан дигар ба сурати қазой ба ҷой оварда намешаванд.

Шарти сеюм. Ба чизи поке аз чинси замин таяммум кардан, ба монанди: хок, санг, рег ва ғайра. Таяммум бо чӯб, хезум, нукра, мис ва ғайра дуруст намешавад.

Шарти чаҳорум. Бо тамоми даст ва ё ба бештари он масҳ кашидан. Агар таяммумкунанда бо ду ангушти худ ба рӯй ва дастҳояш масҳ кашад ва тамоми он аъзоро бо ду ангушташ молиш диҳад, таяммумаш дуруст намешавад.

Шарти панҷум. Тамоми рӯй ва ҳар ду дастро ҳамроҳи оринҷо масҳ бикашад.

Шарти шашум. Ду зарба бо кафи дастҳо зада шаванд ва агар дар як ҷои замин зада шаванд ҳам, боке надорад. Агар ҳоку ғуборе ба баданаш расида бошад ва онро ба ниёти таяммум масҳ кашад, таяммумаш дуруст мегардад.

Шарти ҳафтум. Чизе миёни даст ва пӯсти бадани таяммумкунанда дар вақти масҳ ҳоил нашавад, ба монанди мум, чарбӣ ва ғайра. Агар рӯй ва дастҳои таяммумкунанда бо чунин чизҳое олуда ва пӯшонида шуда бошанд, пеш аз таяммум онҳоро дур созад.

Шарти ҳаштум. Шаҳси таяммумкунанда дар ҳолате қарор надошта бошад, ки аз дуруст гардидани таяммумаш монеъе ба амал ояд, ба монанди ҳайз ва нифос барои зани таяммумкунанда. Агар зане дар ҳолати ҳайз ва ё нифоси худ таяммум намояд, таяммумаш дуруст намешавад.

Шиканандаҳои таяммум

Шиканандаҳои таяммум иборатанд аз:

1. Ҳар он чизе, ки вузӯро мешиканад, мисли бавл (пешоб), хун, ғоит (қазои ҳаҷат) ва ғайра, таяммумро ҳам мешиканад.

2. Ёфтани об барои касе, ки ба сабаби дастрасӣ надоштан ба об таяммум карда буд.

3. Қодир шудан бар истеъмоли об барои касоне, ки ба сабаби беморӣ, захмдорӣ, пиронсолӣ, сардӣ ва ғайра аз истифодаи он очиз омада буданд.

Тафсили поре аз масоили таяммум

1. Шахсе дар биёбоне афтад, ки ҳеҷ нишонае аз об маълум набошад ва ҳеҷ кас ҳам дида намешавад, то ҳабари обро аз ӯ бипурсад, дар чунин мавқеъе барои намоз таяммум намояд. Аммо агар нафаре пайдо шавад ва нишони обро дар ҳудуди як мил роҳ ба ӯ бидиҳад ва гумони ғолиб низ бар ин бошад, ки вай рост мегӯяд, ё аз аломатҳои дигаре ба мавҷудияти об дар андозаи ҳамин масофа пай барад, ба шарте дар талаби об барои он шахс ва ё дигар ҳамроҳонаш машаққате пеш наояд, чустучӯи об зарур аст ва пеш аз чустучӯи об таяммум ҷоиз нест. Вале агар ба вучуд доштани об дар масофаи ёдшуда яқин дошта бошад, пас овардани об вочиб аст.

Агар ҷои об маълум гардад, вале он аз як мил роҳ дуртар бошад, овардани об вочиб набуда, балки таяммум ҷоиз мегардад.

2. Агар аз ободӣ ба андозаи як мил роҳ дур бошад ва аз ин масофа наздиктар обе вучуд надошта бошад, таяммум ҷоиз мегардад, хоҳ мусофир бошад, хоҳ не.

3. Агар дар роҳ ба ҷоҳи обе расад, вале сатил ва ресмоне дар даст надошта бошад, ки барои вузӯ об берун оварад, таяммум барояш ҷоиз мегардад.

4. Дар миёнаи роҳ об пайдо намояд, вале он об ба андозае кам бошад, ки узвҳои чаҳоргонаи вузӯро аз як бор бештар наметавонад бишӯяд, бо вучуди ин таяммум ҷоиз намегардад, бояд узвҳои мазкурро як борӣ бишӯяд ва бар сараш масҳ кашад, аммо суннатҳои вузӯро тарк намояд. Агар об аз ин ҳам камтар бошад, пас бояд таяммум намояд.

5. Агар дард ё чароҳате дошта бошад, ки бо расонидани об зиёдтар мегардад ва ё дар шифо ёфтани таъхир ба вучуд меояд, таяммум намояд. Агар истеъмоли об ба таври мутлақ, яъне оби сард барояш зараровар бошад, онро гарм намояд. Агар шароити гарм кардани об ба ҳеҷ

ваҷҳе мавҷуд набошад ва истеъмоли оби сард ба саломатиаш зарар расонад, дар ин сурат таяммум намояд.

6. Агар об дар масофаи камтар аз як мил мавҷуд бошад, барои зан ба хотири шарм доштаниаш аз мардҳо таяммум гирифтани ҷои назарнависӣ, балки худро дар ҳадди имкон сатр намуда, об биёварад ва дар ҷои хилват вузӯ гирифта, намозашро бихонад.

7. Об ёфта мешавад, вале ба баҳое (нарих) хариду фуруш назарнависӣ, дар ин сурат агар илова бар хароҷоти сафараш пул дошта бошад ва баҳои об низ дар бардошти муқаррари рӯз бошад, барои вузӯ об бихарад ва таяммум ҷои назарнависӣ. Агар илова бар бароварди хароҷоти сафари худ пуле надошта бошад ё пул дошта бошад, вале баҳои об зиёдтар аз тақозои рӯз аст, таяммум намояд.

8. Агар барои нӯшидан об дошта бошад ва бештар аз он оби дигаре набошад, обро барои нӯшидан бигзорад ва таяммум намояд.

9. Агар барои шахси ҷунуб гусл зарар расонад ва вузӯ зараре надошта бошад, вузӯ бигирад ва ба ҷои гусл таяммум намояд.

10. Агар шахсе ба гуслу вузӯ ҳар ду эҳтиёҷ дошта бошад, як таяммум барои ҳар ду кифоят мекунад.

11. Ҳамон гуна ки баён гардид, таяммум бар замин ва бар ҳар чизе, ки аз ҷинси он бошад, ҷои назарнависӣ аст. Ҳар чизе, ки ба оташ насӯзад ва боз нашавад, аз ҷинси замин ба шумор меравад ва ҳар чӣ бисӯзад ва ё боз шавад, аз ҷинси замин нест. Бар ҳокистар таяммум намудан ҷои назарнависӣ нест.

12. Бар зарфҳои, ки аз мис, шиша, биринҷ ва монанди инҳо сохта шудааст, вале бар онҳо ба қадре гард нишастааст, ки бо даст задан он гард ба ҳаво меҳезад, таяммум ҷои назарнависӣ аст. Бар зарфҳои сафолӣ бегард ҳам таяммум ҷои назарнависӣ аст.

13. Бар санг ва хишти хом гард ҳам набошад, таяммум ҷои назарнависӣ аст, зеро онҳо аз ҷинси замин мебошанд.

14. Таяммум бар гил (лой) низ ҷои назарнависӣ аст, лекин чандон муносиб нест. Агар ғайр аз гил чизи дигаре ёфт нашавад,

микдоре аз онро дар чое бигзорад то хушк шавад, он гоҳ ба он таяммум намояд.

15. Агар бар замин пешоб ё наҷосати дигаре рехта ва бар асари ҳарорати офтоб хушкида ва бўи он низ аз байн рафта бошад, боз ҳам таяммум бар он замин ҷоиз намешавад, вале дар он намоз хондан ҷоиз аст.

16. Ҳамон гуна ки дар ҳолати узр ба ҷои вузӯ таяммум ҷоиз аст, ба ҷои ғусл низ ҷоиз мебошад, яъне таяммум метавонад ҷонишини ҳар ду бошад.

17. Агар барои таълими касе таяммум намояд ва худ нияти таяммум надошта бошад, таяммуми вай барои ҳудаш дуруст намегардад, зеро ният дар таяммум фарз аст.

18. Дар вақти таяммум ба ҳамин андоза ният дошта бошад, ки *барои касби покӣ ё рафъи нопокӣ ва ё барои хондани намоз таяммум менамоям*, барои ният кифоят мекунад.

19. Агар барои мисос кардани Қуръон ё хондани он таяммум намояд, бо он намоз гузошта наметавонад, вале агар барои хондани намоз таяммум намояд, бо он метавонад намози дигаре низ бихонад ва Қуръонро низ мисос ва тиловат намояд.

20. Об агар аз масофаи як мил роҳ камтар дур бошад, бо вучуди тангии вақт, ки бо рафтани ба ҷои об вақти намоз ғавт мегардад, боз ҳам таяммум ҷоиз намешавад. Бояд ба лаби об равад ва вузӯ бигирад, агар вақт боқӣ бошад, хушо барояш ва агар не, намозро қазо ба ҷой оварад.

21. Об мавҷуд бошад, вале дар сурати вузӯ гирифтани бими он дорад, ки аз мошин ё қатора (поезд) дер мемонад, ё дар сари чашмаи об мор ё дигар дарранда ва ё газанда вучуд дорад, ки роҳро бар об бастааст, дар ин ҳолатҳо таяммум ҷоиз мегардад.

22. Агар аз ҷиҳати набудани об таяммум намояд ва баъд аз он ранҷур гардад ва расонидани об барояш зараровар гардад, вақте об барояш фароҳам гашт, таяммуми пешинааш ботил (бекор) мегардад ва барои ранҷуриаш бояд аз нав таяммум намояд.

Агар барои рафъи чанобат ва нопокӣ ғусл кунад ва об барои тамоми баданаш кифоя накунад ва каме аз баданаш хушк бимонад, бояд ба болои он таяммум ҳам намояд ва ҳар гоҳ об пайдо гашт, ҷои хушкмондари бишӯяд.

23. Агар бадан ё либосаш нопок бошад ва вузӯ ҳам бояд бигирад, вале об барои ҳар ду кифоя намекунад, дар ин сурат бадан ё либосашро бишӯяд ва ба ҷои вузӯ таяммум намояд.

Нуктаи латиф

Мебинем, ки Худованди меҳрубон аз дари банданавозии хеш бандаи мӯъминашро ҳамеша ба лутфу инояти хосяи худ парварда ва дар масири шаклгирии пояҳои ақидаву имон ва тақомулпазирии ҷавҳари маънояш пайваста дар қанори ӯ будааст.

Аз он ҷо, ки ворастигии маънавӣ, тақомули рӯҳӣ ва покизагии андешаву ақли ӯро дӯст дошта, зебоии сайру сулук ва латофати ахлоқу иҷтимоиёти ҳаётро барояш писандидааст, вайро бо паймудани тадриҷии ин роҳ водошта, аз тамошоғаҳи роз (донишҳои динӣ) барои дидааш пардаҳо бардоштааст. Аз таҳорати зоҳир (вузӯ ва ғусл) ӯро ба таҳорати ботин (намоз) раҳнамун гашта ва ҳеҷ гоҳ ҷудо гаштани ӯро аз навозишҳои бекаронаи худ, ҳарчанд барои як лаҳза бошад ҳам, нахостааст.

Аз ҳамин мунтаҳои лутфи парвардигориаш бархостааст, вақто мебинем, чун банда ба тангное биафтад, дарero бар рӯяш боз намудааст ва чун амре барояш мушқил бианҷомад, ки ҳама амрҳои ӯ осон ва сахл аст, роҳи бориқеро барои иртибот бо ӯ тадорук дидааст.

Вузӯ ва ғусл, ки беҳтарин покӣ ва мояи зебоии андоми инсониянд, замоне барои ӯ сангин тамошаванд, таяммумро ба ҷонишинии он ду баргузидааст. Обе, ки асоси зиндагонии мавҷудот ва моёи бемонанди поксоз аст, вақ-

те латофати обиаш бар табъи баргашта ва ҷисми тағйир-
ёфтаи инсон нахӯрад, хокро ҷойгузини он намудааст.

Агар банда аз анҷоми рукне аз рукнҳои намоз очиз
ояд, онро аз боби сабуқӣ соқит намуда, дар ҳолати хавф аз
душман ва саҳтиҳои сафар, намози комилро ба намози
хавф ва шикаста (қаср) иваз намудааст, то банда бо ишти-
ёқ ва пайваста бо Парвардигораш дар иртибот буда, лаҳ-
зае эҳсоси ғурбат ва танҳой нашоги рӯҳашро нақоҳад.

Фасли шашум

МАСҲ БАР МЎЗАҲО (МАСҲИҲО), ЗАХМБАНД, ТАХТАИ ШИКАСТАБАНДИ ВА АҲКОМИ ОН

Худованд мефармояд:

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمْ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمْ الْعُسْرَ

«Худованд осониро барои шумо мехоҳад ва сахттиву душвориро барои шумо намехоҳад».¹

Барои эҷоди суҳулат дар анҷоми ибодатҳо шариат як силсила сабукиҳоеро дар назар гирифтааст, ки масҳ кашидан бар масҳӣ, захмбанд ва ғайра аз он ҷумла мебошанд. Масҳ аслан бо суннати расули Худо (с) собит гардидааст.

Аз ҷумла аз Алӣ ибни Абӯтолиб (р) ривоят шудааст, ки паёмбар (с) муддати масҳро барои мусофир се шабонарӯз ва барои муқим як шабонарӯз муайян намудааст, он ҷо, ки мефармояд: «*Мусофир то се шабонарӯз ва муқим то як шабонарӯз (бар мӯзаҳояшон) масҳ мекашанд*».²

Ибни Абдулбарр дар китоби «Ал-истизкор» мегӯяд: Масҳи бар хуффайн (масҳиҳ)-ро аз расули Худо (с) наздик ба чихил саҳоба ривоят кардааст ва дар китоби «Ал-имом» омадааст, ки Ибни Мунзир мефармояд: Ҳасани Басрӣ (рх) гуфт: «*Ҳафтод нафар аз асҳоби паёмбар (с) ба-*

¹ Сураи Бақара, 2: 185.

² Ҳадиси саҳеҳ: [Мухтасари Саҳеҳи Муслим, 139]. Саҳеҳи Муслим, 276; Сунани Насоӣ, 127, 128, 129; Сунани Куброи Насоӣ, 131; Муснади имом Аҳмад, 21344. Ҷ. 6. – С. 278; Муъҷаму-л-кабир, 3764, 3772. Ҷ. 4. – С. 95, 96, 9246, 9247. Ҷ. 9. – С. 252.

*роям ривоят кардаанд, ки расули Худо (с) бар мӯзаҳои (масҳҳои) худ масҳ мекашид».*¹

Он касе, ки бо пой таҳорат мӯза (масҳӣ) пӯшидааст, пас ҳар гоҳ бевузӯ гардад, метавонад ҳангоми вузӯ ба ҷои шустани пойҳояш бар мӯзаҳои худ масҳ кашад.

Масҳ бар мӯзаҳо ба ин сурат аст, ки шахси вузӯгиранда ангуштони худро бо об тар намуда, сипас ба микдори се ангушт бар болои мӯзаҳои худ аз ҷое, ки сари ангуштонаш қарор гирифтааст, то поинтар аз соқ масҳ мекашад.

Масҳ бар пойафзорҳо дар сурате ҷоиз аст, ки шартҳои зеринро доро бошанд:

1. Ин ки пойафзор бучулаки пойро пӯшонида бошад.
2. Сафар ба василаи он мумкин бошад.
3. Ин ки шахс ҳангоми вузӯ доштан онро пӯшида бошад.

Агар як пой мӯза ё масҳӣ ба андозае шикоф шуда бошад, ки се ангушти кӯчаки по аз он намоён шавад, дар ин сурат масҳ кашидан бар он ҷоиз намебошад. Вале агар ҷои даридагӣ камтар аз ин микдор бошад, масҳ бар он ҷоиз аст.

Муқим (шахсе, ки дар ҷое истиқомат мекунад) то як шабонарӯз ва мусофир то се шабонарӯз метавонад бар мӯзаҳояш масҳ кашад. Оғози ин муддат аз вақти бевузӯ шудан ҳисоб мешавад. Масалан, агар шахси муқим пас аз вузӯи намози бомдод мӯза пӯшида ва баъд ҳангоми намози зӯҳр (пешин) бевузӯ гардад, дар ин сурат то зӯҳри рӯзи баъд бар мӯзаҳояш масҳ мекашад. Мусофирро низ ба ин қиёс кунед.

Муқиме, ки қабл аз ба поён расидани як шабонарӯз мусофир мегардад, метавонад то охири се шабонарӯз масҳ

¹ Аллома Ҷамолуддин Абӯмуҳаммад Абдуллоҳ ибни Юсуфи Зайлаъии Ҳанафӣ. Насбу-р-роя фӣ таҳриҷи аҳодиси-л-Ҳидоя. Ҷ. 1. – Бейрут, 1996. – С. 218, 219. Минбаъд: Насбу-р-рояи Зайлаъӣ.

намояд ва мусофире, ки муқим мешавад, агар муддати масҳаш як шабонарӯз ё зиёдтар шуда бошад, лозим аст, ки мӯзаҳояшро бароварда аз нав пойҳояшро бишӯяд, вале агар муддати масҳ камтар аз он бошад, як шабонарӯзро пурра менамояд.

Худованд мефармояд:

هُوَ أَجْتَبَكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ

«**ӯ (Худованд) шуморо баргузидааст ва ҳеҷ душворӣ ва ҳарачеро аз ноҳияи дин бар шумо бор накардааст**».¹

Агар узви бадани шахсе ҷароҳат бардорад ва бо захмбанд баста шавад ва ё бишиканад ва шикастабандӣ шавад, дар ин ҳолатҳо бар болои захмбанд ва тахтаҳои шикастабандӣ масҳ мекашад ва то замони беҳбудӣ ёфташ онро идома медиҳад.

Дар мавриди масҳи тахтаи шикастабандӣ (чабира)², захмбанд³ ва гачбастагӣ (гипс) лозим нест, ки пеш аз бастани он ғусл намуда ва ё вузӯ дошта бошад ва ҳамчунин муддати муайяне барои масҳи он вуҷуд надорад.⁴ Танҳо

¹ Сураи Ҳаҷ(ч), 22: 78.

² Чабира – тахтаҳо, ҷубҳо ва чизҳои дигареро меғӯянд, ки бо онҳо узвҳои шикаста ва кафидаи бадани инсон баста мешаванд.

³ Захмбанд – дастмол, бинт ва чизҳои дигаре мебошанд, ки бо онҳо ҷароҳатҳо ва захмҳои бадан баста мешаванд.

⁴ Дар бораи масҳ бар чабира (захмбанд, тахтаи шикастабандӣ ва ғайра) омадааст, ки: «Вақте яке аз пайвандҳои дасти Алӣ дар рӯзи ҷанги Уҳуд шикаст, расули Худо (с) ӯро ба масҳ кашидан ба болои он амр намуд». (Сунани Ибни Моҷа, 657). Аз ҳуди Алӣ (р) низ ривоятҳои ба ҳамин маъно зикр шудааст. (Сунани Доруқутнӣ, 3. Ҷ. 1. – С. 226; Мусаннафи Абдурраззоқ, 623. Ҷ. 1. – С. 161).

Дар ривояти дигаре аз Ҷобир (р) омадааст: «Дар яке аз сафарҳои санге бар сари марде аз ҳамроҳонамон зад ва сари ӯро кафонд. Пас аз он он мард эҳтилом шуд ва ба ҳамроҳонаш гуфт: Оё ҷузъат аст, ки (дар чунин ҳолате) таяммуи намоям? Ҳамроҳонаш гуфтанд: Вақте об ҳаст, мо бароят дар ин бора руҳсате намебинем. Он мард ғусл кард (ва дар натиҷа) вафот кард.

Вақте ба назди паёмбар (с) омадем (ва) аз ин кор хабар дода шуд, гуфт:

лозим аст, ки андозаи он аз ҳаҷми захм зиёд набошад.

Агар он чи захм бо он баста шудааст (тахтачаи шикастабандӣ ва ё порча ва латта) пеш аз беҳбуд ёфтани захм ё чароҳат бияфтад, дар ин ҳолат масҳ ботил намешавад, вале агар баъд аз беҳбудии он бияфтад, дар ин сурат масҳ ботил мегардад.

Масҳ бар дастор (салла), кулоҳ, рӯпӯш ва дасткаш ҷоиз нест.

Баъзе масоили масҳ

а) Агар масҳиҳо ба қадре кӯтоҳ бошанд, ки бучулаки пойҳоро напӯшонанд, масҳ бар он намуди масҳӣ ҷоиз нест.

б) Агар масҳиҳои маъмулиро (масҳиҳое, ки то соқи пойро мепӯшонанд) барои гарм нигоҳ доштани пойҳояш бетаҳорат пӯшида бошад, масҳ бар онҳо дуруст нест. Бояд дар ҳолати вузӯ онҳоро бароварда, пойҳояшро бишӯяд.

в) Шахсе мӯзаҳои худро бо таҳорат пӯшида бошад, вале баъдтар бар вай ғусл воҷиб гардад, дар ин сурат масҳ бар мӯзаҳояш барои покшавии ӯ аз ҷанобат кифоя намекунад, балки зарур аст, ки мӯзаҳояшро бароварда, пойҳояшро барои рафъи ҷанобат бишӯяд.¹ Масҳи мӯзаҳо

Худо онҳоро бидушад, ки ўро куштанд. Вақте намедонистанд, чаро напурсиданд? Дармони (дарди очизӣ ва) нодонӣ пурсиш аст. Кифоя буд, ки таъммум мекард. Порчаеро бар чароҳати сараш мебаст ва бар он масҳ мекашид ва дигар мавзеъҳои баданашро мешуфт». (Сунани Абӯдовуд, 336, 337; Сунани Ибни Моча, 572; Мустандақи Ҳоким, 585. Ҷ. 1. – С. 270, Ҳоким онро саҳеҳ гуфтааст. 630, 631. Ҷ. 1. – С. 285, 286; Сунани Куброи Байҳақӣ, 1107, 1110. Ҷ. 1. – С. 388, 390).

Байҳақӣ дар китоби «Маърифат» онро бо вучуди ихтилофе, ки дар иснодаш вучуд дорад, саҳеҳтарин чизе гуфтааст, ки дар ин боб ривоят шудааст. (Маърифат, 445. Ҷ. 2. – с. 34). Абӯбакр Аҳмад ибни Хусайн ибни Алӣ ибни Абдуллоҳ ибни Мӯсои Байҳақӣ, Маърифату-с-сунани ва-л-осор. – Қоҳира, 1412 ҳ. (1992).

Аз Ибни Аббос (р) низ чунин ривояте омадааст.

¹ Ривоят шудааст: «*Расули Худо (с) ба мо амр кард, ки дар сафар мӯзаҳо (ва пойафзорҳои) худро то се шабонарӯз (бо шикастани вузӯ) аз пешоб,*

эҷоди навъе сабуқӣ аз ҷониби шаръ барои вузӯгирандагон аст, ки дар шабонарӯз шояд борҳо вузӯ гиранд, на барои гуслкунанда.

г) Тарикаи масҳ ин аст, ки ангуштони дасташро тар намуда, аз сари ангуштони по шурӯъ намояд ва ба тарафи боло бикашад, вале кафи дасташро нагузорад. Дар сурате ки бар паҳнии по масҳ кашад, ҷоиз аст, вале хилофи мустаҳаб мебошад. Масҳ бар кафи по ё ду тарафи по ва ё пушти по дуруст нест.¹

д) Агар тамоми ангуштони дастро бар масҳиҳо нагузошт, балки бо нӯги ангуштонаш масҳ кашид, ин масҳ дар сурате дуруст мегардад, ки аз сари ангуштонаш об бирезад ва ба андозаи як ангушт болои масҳиро тар намояд.

ж) Ба миқдори се ангушт бар ҳар масҳие масҳ кашидан фарз аст ва камтар аз ин миқдор ҷоиз нест. Кушода доштани ангуштони даст дар вақти масҳ кашидан ва то соқи по кашидани масҳ суннат мебошад.

з) Назари имом Абӯханифа (рх) дар бораи масҳи чӯробҳо ин аст: Масҳи чӯробҳо дар сурате ҷоиз аст, ки онҳо чармкорӣ ва ё наълбандӣ шуда бошанд. Чармкории чӯробҳо ин аст, ки қисмати боло ва поёни онҳо бо пӯст ва чарм мустаҳкам сохта шаванд ва наълбандӣ он аст, ки дар қисмати зеринаш чармеро ба монанди наъл бичаспонанд.

Дар назди Имомайн (Абӯюсуф (рх) ва Муҳаммад (рх)) масҳи чӯробҳо вақте ҷоиз аст, ки сахту мустаҳкам бошанд,

қазои ҳоҷат ва хоб набарорем, магар аз ҷанобат». (Сунани Тирмизӣ, 96, 3535, 3536. Тирмизӣ онро ҳадиси ҳасан ва саҳеҳ гуфтааст. Сунани Насоӣ, 126, 127, 129, 158, 159; Сунани Ибни Моча, 4070; Муъҷаму-л-қабир, 7359. Ҷ. 8. – С. 58).

¹ Ривоят шудааст, ки Алӣ (р) фармуд: *«Агар кори дин ба рағӣ (ва андеши) воғузор мебуд, ҳатман, (аз назари ақл) масҳ кашидан бар кафи мӯза аз пуштаи беҳтар буд. Лекин расули Худо (с)-ро дидам, ки бар пушти онҳо масҳ мекашид».* (Сунани Абӯдовуд, 162, 164; Сунани Куброи Байҳақӣ, 1428. Ҷ. 1. – С. 491; Сунани Доруқутнӣ, 4. Ҷ. 1. – С. 204; Мусаннафи Ибни Абӯшайба, 43. Ҷ. 1. – С. 208).

на шаффофу нозук, вале чармкорӣ ва наълбандӣ шарт нест.¹

Дар «Ҳидоя» омадааст, ки имом Абӯҳанифа (рх) дар бораи ҷоиз будани масҳ бар ҷӯробҳо ба қавли Имомайн баргаштааст, яъне ҷӯробҳо ғафс ва мустаҳкаме бошанд, ки ба монанди масҳӣ тай намудани масофа бо онҳо мумкин бошад, дар ин ҳолат ҳукми масҳиро мегиранд. (Ба нақл аз Эълоу-с-сунан. – С. 324).

Шиканандаҳои масҳ

Шиканандаҳои масҳ иборатанд аз:

1. Ҳар он чи ки вузӯро мешиканад.
2. Сипарӣ шудани муддати масҳ, ки барои муқим як шабонарӯз ва барои мусофир се шабонарӯз мебошад.
3. Баровардани мӯзаҳо.
4. Берун шудани бештари акиби мӯза аз соқи по.

Дар сурати тамом шудани муддати масҳ ва ё баровардани мӯза ва ё хориҷ шудани бештари акиби он аз соқи по, агар вузӯ дошта бошад, шарт нест, ки бори дигар вузӯ намояд, балки шустани пойҳояш кифоя мекунад.

¹ Аз даҳ саҳоба ривоят шудааст, ки онҳо бар ҷӯробҳояшон масҳ мекашиданд. Абӯдовуд номи нӯҳ нафари онҳоро пас аз ҳадиси 159 зикр кардааст. Ҳамчунин аз Муғира ибни Шуъба ва Абӯмӯсои Ашъарӣ ривоят шудааст, ки: «*Расули Худо (с) бар ҷӯробҳо ва наълҳои масҳ кашидааст*». (Сунани Абӯдовуд, 159; Сунани Тирмизӣ, 99; Сунани Ибни Моҷа, 559, 560; Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 1338. Ҷ. 4. – С. 168). Абӯдовуд ин ҳадисҳоро ғайри қавӣ донистааст, вале Тирмизӣ ҳадиси Муғираро ҳасани саҳеҳ гуфтааст.

Ҳарчанд дар бораи қувват ва заъфи ҳадиси мазкур дар миёни аҳли илм ихтилофи назарҳо вучуд дошта бошад ҳам, вале аксари онҳо, аз ҷумла бузургони мазҳаби ҳанафӣ, масҳ бар ҷӯробҳоеро, ки дар ғафсӣ ва мустаҳкамӣ ба масҳӣ монанд бошанд, ҷоиз донистаанд. Зеро масҳ бар онҳо бо ривояти саҳеҳ собит гардидааст.

Фасли ҳафтум

Ҳ А Й З

Ҳайз хунест, ки аз раҳми (бачадони) занҳои болиғ дар вақтҳои муайян мебарояд. Хуне, ки хангоми бордор будани занҳо ва ё ба сабаби таваллуд кардан ва ё бемориашон берун меояд, хуни ҳайз ба шумор намеравад.

Камтарин муддати ҳайз се шабонарӯз ва дарозтарини он даҳ шабонарӯз аст.¹ Камтарин муддати туҳр (поки)-и миёни ду ҳайз понздаҳ рӯз мебошад ва аммо бештарини он муддати муайян ва андозае надорад.

Туҳре (поки), ки дар аснои ҳайз ба миён меояд, дар ҳукми ҳайз мебошад. Масалан, зане шаш рӯз одати ҳайзбинии моҳона дошта бошад, вале баъд аз се рӯз ногаҳон хуни ҳайз қатъ шавад ва боз аз рӯзи панҷум хун шурӯъ шавад. Ин покии муваққатие, ки дар миёни муддати одати зани мазкур ба вучуд омадааст, ҳукми ҳайзро дорад.

Ҳар ранг мосъоти хуние, ки зани ҳоиз бинад, ҳайз аст, магар сафедии холис, ки он ҳайз намебошад, балки аломати покшавии зан ба шумор меравад.

Ин суннати таквинӣ ва қонуни офариниши ҷисмонӣ аз сӯи Худо бар занон навишта шудааст.² Дар ин ҳолат

¹ Паёмбар (с) мефармояд: *«Камтарин муддати ҳайз (ҳам) барои духтари бикр ва (ҳам) барои зани шавҳардида (бева) се рӯз ва дарозтарин муддати он даҳ рӯз мебошад»*. (Сунани Дорақутнӣ, 59, 60, 61. Ҷ. 1. – С. 218, 219; Мӯъҷаму-л-авсат, 603. Ҷ. 1. – С. 261; Мӯъҷаму-л-кабир, 7586. Ҷ. 8. – С. 129).

² Ишора ба ҳадисе мебошад, ки аз Оиша (р) ривоят шудааст. Ё мефармояд: *«Ҳамроҳи паёмбар (с) эҳроми ҳаҷ баътеъ ва вақте ба Сараф (номи маконе дар наздикиҳои Макка) расидем, ҳайз дидам. Расули Худо (с) ба назди ман омад, дар ҳоле ки мегиристам. Гуфт: Туро чӣ шудааст? Оё ҳайз дидӣ? Гуфтам: Оре. Фармуд: Ин кор (ҳолат)-ест, ки Ху-*

шаръ онҳоро аз анҷом додани корҳое, ки ибодат ба шумор мераванд ва ба покии маънавии шахс бастагӣ доранд, манъ намудааст. Аз ҷумла, Худованд мефармояд:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ ۖ قُلْ هُوَ أَذًى فَأَعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ
وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ

«Туҳо дар бораи ҳайз мепурсанд. Бигӯ: Он палидӣ аст. Пас аз (наздики бо) занон дар (ҳолати) ҳайз канора гиред ва то пок нагарданд, ба онҳо наздики нанамоед».¹

Онҳо дар муддати ҳайз ҳамчунин аз хондани намоз, гирифтани рӯза, тавофи хонаи Каъба, тиловати Қуръон ва ғайра манъ шудаанд.

Дар робита бо ҳайз

Занони ҳайзбинанда ба се даста тақсим мешаванд:

1. Мубтадиа. 2. Мӯътода. ва 3. Мустаҳоза.

1. Мубтадиа (навҳайзбин): духтар ва ҷавондухтари нав ба балоғат расидаеро мегӯянд, ки бори яқум ҳайз мебинад. Ҳукми шаръ дар ин ҳолат он аст, ки пас аз дидани хун аз хондани намоз, гирифтани рӯза ва агар шавҳардор бошад, аз ҳамбистарӣ дурӣ намояд ва то сипарӣ шудани айёми ҳайз ва пок шуданаш мунтазир бимонад. Агар то даҳ рӯз, ки муддати болои замони ҳайзбинист ва ё камтар аз он ҳайз дид ва пок гашт, ғусл намуда, ба намозу рӯзааш шурӯъ намояд. Вале агар хунбинии ӯ бештар аз даҳ рӯз идома ёфт, он зан дар ҳукми «*мустаҳоза*» дохил мешавад, ки баъдтар баён мегардад.

Вақте хунбинии ин ҷавонзан чандин моҳ ва чанд бор давом ёфт ва дар миёни муддати боло ва поёнии замони

дованд онро бар духтарони Одам навиштааст». (Саҳеҳи Бухорӣ, 294, 305; Саҳеҳи Муслим, 119; Сунани Абӯдовуд, 1782, 1785; Сунани Насоӣ, 289, 347, 2740, 2762; Сунани Ибни Моҷа, 637, 2963.

¹ Сураи Бақара, 2: 222.

хайзбинии занон дар рӯзҳои муайяне (ба монанди чаҳор рӯз, панҷ рӯз ва ё бештар аз он) қарор гирифт, дар ҳукми «*мӯътода*» дохил мешавад ва одати муайяне барои хунбинии моҳонааш барқарор мегардад.

2. Мӯътода (дорои одат): занеро гӯянд, ки пештар дар рӯзҳои муайяне аз ҳар моҳ одати хунбинии моҳона дошт. Ҳукми шаръӣ барои чунин заноне низ он аст, ки дар рӯзҳои одати моҳонаи худ намозу рӯза ва ҳамбистариро тарк намоянд. Пас аз гузаштани рӯзҳое, ки одатан дар онҳо хуни ҳайз медид, агар хуни зардҷатоб ва ё тирарангеро мушоҳида намояд, он эътиборе надорад.

Уммиъатийя гуфтааст: «*Мо пас аз поёни рӯзҳои одати моҳонаи худ, ба хуни тираранг ва ё зардҷатоб тавачҷӯҳе намекардем*».¹ Аммо агар дар ҳамон рӯзҳои одати моҳонаи худ ранги хуни ҳайз зардча ва ё тира бошад, аз ҳамон одати моҳонаи ӯ ба ҳисоб меояд.

3. Мустаҳоза: ҳукми он дар боби истиҳоза баён мегардад.

Нифос

Нифос хунест, ки пас аз таваллуд шудани тифл аз раҳми (бачадон) модар хориҷ мешавад. Занони нифосбинанда низ ба *мубтадда* (навнифосбин) ва *мӯътода* (одатдошта) тақсим мешаванд.

Бештарин муддати нифос чиҳил рӯз мебошад ва аммо камтарини он муддати муайяне надорад.

Аз Уммисалама (р) ривоят шудааст: «*Заноне, ки хуни нифос доштанд, дар замони паёмбар (с) чиҳил шабонарӯз менишастанд (яъне аз намозу рӯза канора мегирифтанд)*»² ва мегӯяд: «*Аз расули Худо (с) пурсидам: Занон пас аз та-*

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 326; Сунани Абӯдовуд, 307, 308; Сунани Насоӣ 366; Сунани Ибни Моча, 647.

² Ҳадиси ҳасани саҳеҳ аст: [Саҳеҳи Сунани Ибни Моча 530]. Сунани Абӯдовуд, 311, 312; Сунани Тирмизӣ, 139; Сунани Ибни Моча, 648.

*валлуди фарзанд чанд рӯз аз хондани намоз ва гирифтани рӯза худдорӣ кунанд? Расули Худо (с) фармуд: **Чихил шабонарӯз, магар он ки пеш аз он муддат пок шаванд**».*

Бар ҳамин асос, ҳар гоҳ нифоси зане бештар аз чихил шабонарӯз идома пайдо кунад, бо пурра шудани чихил рӯз гусл намуда, намозу рӯзаашро ба ҷой меоварад ва он хуне, ки бештар аз чихил рӯз дидааст, хуни истиҳоза ба шумор меравад.

Оғози нифоси зане, ки дугоник таваллуд намояд, мавриди ихтилофи фақеҳон қарор гирифтааст. Баъзе аз фақеҳони мо оғози нифосро барои ҷунин зан аз тифли аввалӣ медонанд ва баъзе дигар аз тифли дуюмӣ мегӯянд. Вале дар бораи ба поён расидани иддаи¹ ҷунин зан, тамоми фақеҳон ба ҳам иттифоқи назар доранд, ки аз тифли дуюмӣ ҳисоб мешавад.

Зане, ки сиқт (гӯштпора) таваллуд намояд ва баъзе аз аъзои он сиқт, монанди даст, пой, ангушт ва ғайрааш зоҳиру намоён шуда бошад, дар ин сурат сиқти мазкур ҳукми тифли комилро дорад ва зан низ ҳукми нуфасоро пайдо мекунад. Вале агар чизе аз аъзои он сиқт намоён нагашта бошад, ҳукми нифос бар он зан ҷорӣ намешавад. Хуне, ки мебинад, хуни истиҳоза ба шумор меравад.

Корхое, ки барои зан дар аснои ҳайзу нифос мамнӯъ ва ҳаром аст

1. Хондани намоз ва гирифтани рӯза, чӣ фарз бошад, чӣ нафл.
2. Дохили масҷид шудан ва тавофи Каъба намудан.
3. Қироат кардани Қуръон аз ёд, бар хилофи шахси бевузӯ, ки барои ӯ хондани Қуръон аз ёд ҷоиз мебошад.

¹ Идда – он муддатеро мегӯянд, ки зан пас аз ҷудо гаштан аз шавҳараш бояд бипояд ва пас аз он метавонад ба шавҳари дигар барояд.

4. Даст расонидан ва гирифтани Қуръони карим, магар ин ки ғилоф дошта бошад, дар ин сурат ба даст гирифтани он барояш ҷоиз аст. Ҷунуб ва бевузу низ ҳамин ҳукмро доранд. Бо нӯги остин гирифтани Қуръон барои зани ҳоиз макрӯҳ аст.

5. Даст задан ба чизҳое, ки дар онҳо сурае ва ё ояте аз Қуръон навишта шуда бошад.

6. Ҳамбистарӣ ё равобити заношӯӣ. Худованд мефармояд:

... وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهَرْنَ

«...То вақте пок нагаштаанд, ба онҳо (занон) наздик ва ҳамбистар нашавед...».¹

Қазои намозҳое, ки дар муддати одати моҳонаи зан аз вай ғавт шудаанд, аз ӯ соқит мегарданд, вале қазои рӯзаашро бояд ҳатман ба ҷо оварад. Ҳазрати Оиша (р) мефармояд: *«Дар замони расули Худо (с) пас аз поёни одати моҳона мукаллаф будем, ки қазои рӯзаро ба ҷо оварем, вале ба қазо доштани намозҳои (дар он давра ғавтшуда) амр намешудем».*²

Ҳамбистарӣ бо зане, ки ҳайзи ӯ дар аксари муддати ҳайз (даҳ рӯз) қатъ шудааст, пеш аз ғусл кардани зани маз-

¹ Сураи Бақара, 2: 222.

² Зане аз Оиша пурсид: *Оё ҳар яке аз мо намозҳои дар айёми ҳайз (ғавтшударо пас аз пок шудан) қазо медорад? (Оиша) фармуд: Оё ту ҳарури ҳастӣ? Мо (дар замони пайғамбар (с) ҳайз медидем ва ба (қазои намозҳои он (давра) амр намешудем».* (Ҳадис муттафақун алайҳ аст: Саҳеҳи Бухорӣ, 321; Саҳеҳи Муслим, 759, 760, 761; Сунани Абӯдовуд, 262, 263; Сунани Тирмизӣ, 130; Сунани Насоӣ, 380, 2317; Сунани Ибни Моҷа, 631).

Дар баъзе ривоятҳо лафзи ҳадис ба сурате ки дар матн зикр шудааст, мувофиқат дорад. Ҳарурия нисбат ба шаҳри Ҳаруро аст, ки дар ду милии шаҳри Куфа ҷойгир шуда буд. Нахустин тоифаи хаворич дар замони хилофати Алӣ (р) дар он шаҳр пайдо шуда буд. Бинобар ин, хаворичро ҳарурӣ низ мегӯянд. Онҳо, аз ҷумла, намозҳои ғавтшудаи давраи ҳайзро бар занон воҷиб медонистанд. (Фатху-л-борӣ. Ҷ. 2. – С. 559; Лисону-л-араб. Ҷ. 4. – С. 185).

кур чоиз мебошад, ба хилофи зане, ки ҳайзаш дар камтар аз аксари муддати ҳайз (даҳ рӯз) қатъ шуда бошад. Зеро ҳамбистарӣ бо ин зан танҳо баъд аз он ки ӯ ғусл намояд ва ё вақти адои як намози комил бар вай бигзарад, чоиз мешавад. Нуфасо (зани таваллуднамуда) низ ҳамин ҳукмро дорад.

Корхое, ки барои занон дар аснои ҳайзу нифос мубоҳ (чоиз) мебошанд

1. Алоқа ва муошират бо онҳо бидуни амали заношӯӣ.
2. Хондани зикру вирд.
3. Эҳром бастан, ба Арафот рафтан ва тамоми аъмоли ҳаҷчу умра ба ҷуз тавофи хонаи Каъба барои онҳо чоиз ва мубоҳ мебошад. Вале хонаи Каъбаро танҳо пас аз поёни одати моҳона ва ғусл намудан метавонад тавоф намояд.
4. Сари як суфра (дастархон) нишастан, муошират ва нишасту бархост бо онҳо чоиз ва биломоней аст. Ҳазрати Оиша (р) мефармояд: *«Ҳангоми одати моҳона гоҳо чунин ҳам мешуд, ки аз зарфе ман об менӯшидам ва расули Худо (с) аз ҳамон зарф ва ҳамон ҷое, ки ман бар он лаб ниҳода будам, об менӯшид. Ман устухонеро меҳонидам, дар ҳоле ки дар ҳайз будам, сипас онро ба паёмбар (с) медодам. Вай даҳонаширо (айнан) дар ҷои даҳони ман мегузошт»*.¹

¹ Саҳеҳи Муслим, 690; Сунани Абӯдовуд, 259; Сунани Насоӣ, 280, 281, 377, 378; Муснади имом Аҳмад, 25066, 25237, 25264. Ҷ. 7. – С. 275, 301, 306. Барои огоҳии бештар ба «Аҳкоми пасхӯрда», банди 3 ва поварақиҳои марбут ба он муроҷиат намоед.

*Фасли ҳаштум***ИСТИҲОЗА**

Мустаҳоза: ба зане гуфта мешавад, ки чараёни хунбини *ӯ* катъ намешавад. Ҳукми шаръӣ барои вай ин аст, ки: агар пеш аз дучор шудан ба ҳолати истиҳоза, дар рӯзҳои муайяне аз ҳар моҳ одати моҳона дошта бошад ва шумораи он рӯзҳоро низ ба хотир дошта бошад, ба миқдори ҳамон рӯзҳо намозу рӯза ва ҳамбистариро тарк менамояд ва пас аз гузаштани он рӯзҳо гусл намуда, намозу рӯзаашро ба ҷой меоварад ва равобити заносҳӣ бо *ӯ* мумониъате надорад.

Ҳукми зани мустаҳоза дар тиловати Қуръон, дохил шудан ба масҷид, гирифтани рӯзаи фарзӣ ва нафлӣ ва ҳамбистарии шавҳараш бо *ӯ*, монанди ҳукми зани пок ва тоҳира мебошад, вале агар хун ҳама вақт аз вай равон бошад, вай ҳукми шахси маъзурро мегирад. Дар вақти ҳар намоз вузӯ мегирад ва ҳар қадар намози фарзу нафле, ки бихоҳад, бо он вузӯ ба ҷой меоварад. Бо хориҷ шудани вақти намоз вузӯаш мешиканад. Вақте вузӯ гирифт, намоз, тавофи хонаи Худо, ба даст гирифтани Қуръон ва тамоми корҳое, ки барои зани ҳоиз ва нуфасо мамнӯъ буданд, барои *ӯ* ҳоиз мебошанд.

Дар ҳолатҳои зерин хуне, ки аз зан ҷорӣ мешавад, хуни истиҳоза мебошад:

1. Ҳар гоҳ хун камтар аз се рӯз, ки ҳадди поёни муддати ҳайз аст, биёяд.

2. Зане, ки бори аввал хун бинад ва ин хун бештар аз даҳ рӯз, ки ҳадди болои муддати ҳайз аст, идома ёбад, дар ин сурат даҳ рӯзи он ҳайз буда, боқии он истиҳоза аст.

3. Агар зане бори аввал таваллуд намояд ва хунаш бештар аз чихил рӯз, ки ҳадди болои муддати нифос аст,

идома ёбад, дар ин сурат чиҳил рӯзи он нифос буда, бақи-
яаш истиҳоза мебошад.

4. Хуне, ки бештар аз аксари муддат (даҳ рӯз барои ҳайз ва чиҳил рӯз барои нифос) чорӣ мегардад, истиҳоза мебошад.

5. Хуне, ки зани ҳомила ҳангоми бордориаш мебинад, низ истиҳоза мебошад.

Корҳое, ки анҷом додани онҳо барои зани ҳоиз ва ну-
фасо ҷоиз набуд, барои зани мустаҳоза ҷоиз мебошанд ва
ҳамчунин, қазои намозҳои фарзии рӯзҳои истиҳоза (на-
мозҳое, ки барои мушаххас гардидани ҳолати хунбиниаш,
ки ҳайз аст ё не, тарк намудааст) бар вай воҷиб аст.

Тафсили поре аз масоили ҳайз, нифос ва истиҳоза

1. Аз он ҷо, ки ҳадди поёни муддати ҳайз се шабона-
рӯз аст, агар зане се шабу ду рӯз, ё се рӯзу ду шаб узри за-
нона бинад, масалан, аз субҳи рӯзи ҷумъа то шои рӯзи
якшанбе ё аз шои рӯзи ҷумъа то субҳи рӯзи душанбе, он-
ро ҳайз гуфта намешавад, зеро он аз муддати муайяни
ҳайз камтар мебошад.

2. Агар зан дар замони поёнтар аз синну соли боло-
ғат, ки одатан нӯҳсолагист ё болотар аз даврони аз баҳр
бозмонданаи, ки аз умри панҷоҳу панҷ ба боло мебошад,
узре ҳам бинад, ҳайз ба шумор намеояд, балки он исти-
ҳоза мебошад.

3. Занеро одат бар ин бошад, ки ҳар навбат ҷаҳор ё
панҷ рӯз узри моҳона бинад, вале якбора дар ин моҳ аз
одати қаблаиаш бештар бинад, агар то даҳ рӯз расад ва зи-
ёд нашавад, ҳамаи он даҳ рӯз ҳайз ба шумор меояд. Аммо
агар аз даҳ рӯз бештар шавад, ба андозаи одати қаблӣ
ҳайз ва зиёдатӣ истиҳоза мебошад.

4. Зане ҷаҳор рӯз одат дошта бошад, вале дар ин моҳ
панҷ рӯз ва дар моҳи дигар понздаҳ рӯз узр бинад, аз ҳар

моҳ панҷ рӯзаш ҳайз ва бақия истиҳоза мебошад. Одати қаблии вай, ки ҷаҳор рӯз буд, дигар эътибор надорад.

5. Занеро одати муайян набошад, балки як моҳ се рӯз, моҳи дигар панҷ ё ҳафт рӯз узри моҳона мебинад, ин тағйире, ки дар рӯзҳои ҳар моҳ пеш меояд, то замоне ки дар миёни ҳадди поён ва болои муддати ҳайз бошад, тамоми он рӯзҳо ҳайз ба шумор мераванд. Аммо агар дар моҳе бештар аз даҳ рӯз хун бинад, дар ин сурат бояд бидонад, ки дар моҳи гузашта чанд рӯз ҳайз дидааст. Баробари он аз ин моҳ ҳайз ва боқӣ истиҳоза ҳисоб мешавад.

6. Зане се шабонарӯз одати моҳона бинад ва понздаҳ рӯзи дигар пок бимонад ва пас аз он боз се шабонарӯз одаташ такрор ёбад, дар ин ҳолат ҳайз ва покии миёни ду ҳайз дар ҳадди поёни муддатҳои худ сурат гирифтаанд. Се рӯзи аввал ва охир ҳайз ва понздаҳ рӯзи миёна покӣ (туҳр) мебошанд.

7. Агар як ё ду рӯз узр бинад, сипас понздаҳ рӯз пок бимонад ва боз як ё ду рӯзи дигар узр бинад, понздаҳ рӯзи миёна, ки ба камтарин муддати покӣ мутобиқ аст, туҳр ва узри рӯзҳои аввал ва охир истиҳоза мебошад.

8. Агар як ё ду рӯз узр бинад, сипас дувоздаҳ ва ё ҷаҳордаҳ рӯз пок бошад, он гоҳ боз ба муддати як ё ду рӯз узраш такрор ёбад, аз он ҷо, ки покии ӯ аз ҳадди поёни муддати туҳр камтар аст, дар ҳукми рӯзҳои узр ҳисоб гашта, ба андозаи одати моҳи гузашта ҳайз ва бақия истиҳоза ба шумор меоянд.

9. Дар айёми ҳайз намозу рӯза қатъан барои зан манъ аст ва танҳо фарқаш дар ин аст, ки намоз комилан аз зиммааш соқит мегардад ва пас аз пок гаштан низ қазояш бар вай воҷиб нест, аммо қазои рӯзаро пас аз пок гаштан бояд ба ҷо оврад.¹

¹ Дар мавзӯи «Қорҳое, ки барои занон дар аснои ҳайзу нифос мамнӯ мебошанд» ва поварақии марбут ба он далели шаръии ин масъала зикр гардид.

10. Агар дар аснои намози фарз одати моҳонааш сурат гирад, он намоз аз зиммааш соқит мегардад. Агар дар аснои намози нафл ҳайз бинад, он намозро бояд қазой ба ҷо оварад.

11. Агар рӯзона дар моҳи рамазон ҳайз бинад, рӯзааш мешиканад ва бояд қазои он рӯзро ба ҷой оварад.

12. Одати моҳонаи зане камтар аз даҳ рӯз бошад, пас аз пок гаштан бар асоси одати муайянаш то замоне ки ғусл нагирифта ё фурсати вақти як намоз бар покиаш нагузашта бошад, ҳамбистарӣ бо вай ҷоиз нест.

13. Зане панҷ рӯз одати моҳона дошта бошад ва иттифоқан ин моҳ ҷаҳор рӯз ҳайз дида, пок гардад, ғусл намуда намозашро меҳонад, вале пеш аз комил шудани одати муқаррариаш (панҷ рӯз) ҳамбистарӣ бо вай ҷоиз нест. Агар баъд аз даҳ рӯз ё дар даҳ рӯзи комил пок гардад, пеш аз ғусл муқорабат бо вай ҷоиз аст.

14. Зане пас аз як ё ду рӯз хунбинӣ пок гардад, ғусл бар вай воҷиб намешавад, балки вузӯ гирифта, намоз меҳонад, вале ҳамбистарӣ бо вай ҷоиз нест. Агар пеш аз понздаҳ рӯз хунбиниаш дубора такрор ёбад, маълум мешавад, ки ин муддат замони ҳайз аст. Ба андозаи одати қаблашро ҳайз ҳисоб карда, ғусл намояд ва намозашро бихонад. Вале агар аз понздаҳ рӯз гузашт ва хунбинӣ такрор наёфт, маълум мешавад, ки он як ё ду рӯзи аввал истиҳоза буда, намозхоеро, ки дар он муддат тарк намудааст, қазой ба ҷой оварад ва ғусл бар вай воҷиб нест.

15. Занеро се рӯз одати моҳона бошад, вале дар ин моҳ одаташ бештар аз се рӯз давом ёбад, бояд сабр намояд; агар то даҳ рӯзи пурра ё камтар аз он расад, тамоми он рӯзҳо ҳайз ба ҳисоб меравад. Одати қаблаш бошад, тағйир ёфтааст. Аммо агар аз даҳ рӯз гузашт, ба андозаи одати қаблӣ ҳайз ва боқӣ истиҳоза ба шумор меояд. Намози он рӯзҳоро қазой ба ҷой оварад.

16. Агар аз даҳ рӯз камтар ҳайз бинад ва чун пок гардад, вақти бозмонда барои намоз хеле танг бошад, бояд

мулоҳиза шавад, ки вақти дарёбгашта оё гунҷоиши ғусл кардан ва тақбири таҳрима гуфтанро дорад ё не, агар дорад, намози он вақтро бояд қазой ба ҷой оварад, вагарна намози он вақт низ аз зиммааш соқит аст.

17. Аммо агар хунбиниаш аз даҳ рӯз бештар давом ёбад ва чун пок гардад, вақт танҳо гунҷоиши «Аллоҳу акбар» гуфтанро дошта бошад, боз ҳам намози он вақтро қазой ба ҷой оварад.

18. Агар дар моҳи Рамазон рӯзона аз ҳайз пок гардад, бақияи он рӯз аз хӯрдану нӯшидан худдорӣ намояд, вале он рӯза ба шумор намеояд, балки рӯзаи он рӯзро бояд қазой ба ҷой оварад.

19. Агар пас аз даҳ рӯз шабона аз ҳайз пок гардад, рӯзаи рӯзи оянда барояш воҷиб мебошад, агарчи аз шаб ба миқдори гуфтани тақбири таҳрима вақт боқӣ намонда бошад. Вале агар камтар аз даҳ шабонарӯз ҳайз бинад ва шабона пок гардад, агар аз шаб танҳо ба андозаи ғусл кардан, на тақбири таҳрима гуфтан, вақт боқӣ монда бошад, рӯзаи рӯзи оянда барояш воҷиб мегардад. Аммо агар дар ҳамин фурсати дар даст дошта низ ғусл нагирифт, рӯзаро ният намояд ва субҳ ғусл кунад. Вале агар ба ин андоза ҳам вақт намонда бошад, рӯзаи рӯзи оянда воҷиб намегардад, вале аз хӯрдану ошомидан бояд худдорӣ намояд.

20. Вақте хун ба фарҷи берунӣ расид, муддати ҳайз оғоз меёбад.

21. Ҳамон гуна ки гуфта шуд, муддати нифос ҳадди поён надорад, имкон дорад пас аз таваллуд як соат ё камтар хун бинад ва пок гардад. Аммо ҳадди болои он ки чиҳил рӯз аст, бештар аз он истиҳоза ба шумор меояд.

22. Зане дар ҳолати нифос бештар аз чиҳил рӯз хун бинад, агар он зан қаблан ҳам таваллуд намуда ва дар пок гаштан аз нифос одати муайяне дошта бошад, масалан, дар таваллудҳои пешинаи худ бист рӯз нифос дидааст, дар ин таваллудаш низ бист рӯзи он нифос ва боқӣ истиҳоза мебошад. Агар одати муайяне надошта бошад, чиҳил рӯзи он нифос ва бақия истиҳоза мебошад.

23. Ҳукми истиҳоза ба монанди хунест, ки аз бинӣ ё захме ба таври доимӣ берун меояд. Чунин зане намозу рӯзаашро бояд ба ҷо оварад ва бо вай муқорабат низ ҷоиз аст.

24. Аҳкоми истиҳоза низ ба монанди аҳкоми маъзур аст. Зани истиҳозабинанда бояд барои ҳар вақт намоз вузӯи нав бигирад.

Аҳкоми маъзур

Шахсеро маъзур мегӯянд, ки бинобар иллате яке аз шиканандаҳои вузӯ бардавом аз вай хориҷ мешавад ва ҳеҷ гоҳ наметавонад бо покӣ намозеро ба ҷой оварад.

Зане, ки ҳама вақт хунаш ҷорӣ мешавад ва ҳамчунин касе, ки ҳамеша пешобаш мечакад ва ё шахсе, ки хуни биниаш ҷорӣ аст ва низ дигар афроди маъзур бояд барои ҳар намозе вузӯ намоянд ва ҳар қадар, ки хоҳанд, метавонанд бо он вузӯ намози фарз ё нафл бихонанд.

Вузӯи афроди маъзури номбурда то баромадани вақти намоз идома дорад ва бо баромадани вақти намоз вузӯи эшон ботил мешавад.

Баъзе масоили маъзур

1. Агар дар миёнаи вақт, ки вузӯи шахси маъзур боқӣ аст, яке дигар аз шиканандаҳои вузӯ, ғайри узри қаблан доштааш, ба вучуд биояд, вузӯаш мешиканад. Бояд вузӯи нав бигирад.

2. Агар шахси маъзур вақти бомдод вузӯ гирифта бошад, бо баромадани офтоб вузӯаш мешиканад. Агар баъд аз баромадани офтоб вузӯ гирифт, метавонад бо он вузӯ намози пешинашро бигузорад, зеро вузӯи шахси маъзур бо баромадани вақт мешиканад, на бо даромадани вақт. Бинобар ин, ҳамин ки вақти намози пешин ба охир расид, муддати вузӯи вай низ ба охир мерасад.

3. Дар бадани шахс захмест, ки хун ё зардоб ҳамеша аз он чараён дорад, агар ин шахс вузӯ гирад, он гоҳ чаро-

ҳати дигаре ба вай расад ва аз он низ хун ба ҷараён афтад, вузӯаш мешиканад.

4. Одам бо ин узрҳо вақте маъзур шуморида мешавад, ки вақти як намози комил бар вай бигзарад ва хун ё зардоб ё ғайри он ҳамчунин дар ҷараён бошад, яъне он қадар фурсат наёбад, ки намозашро дар он бо вузӯ бигузорад. Вале агар ин фурсат барояш муяссар бошад, вайро маъзур гуфта намешавад ва ҳукми маъзур дар ҳаққи вай ҷорӣ наметардад. Албатта, дар фурсатҳои дигар ба таври доимӣ ҷорӣ будани хун шарт нест, балки барои маъзур шумурда шудани шахс ҳамин қадар кофӣ мебошад, ки хун гоҳе ҷорӣ бошад ва гоҳе биистад.

5. Агар чанд дақиқае аз вақти намози пешин гузашта, ки хун ё зардоб ва ё ҳар чизи дигаре дар ҷараён афтад, бояд то лаҳзаҳои охири вақт интизорӣ бикашад. Агар узри номбурда бозистод, вузӯ гирифта, намозашро бихонад ва агар наистод ҳам, вузӯ гирифта намозашро бихонад. Сипас дар вақти аср агар пайваста ҷорӣ бошад ва ҳеҷ гоҳ наистад, он вақт шахс маъзур доништа мешавад ва аҳкоми маъзур дар ҳаққи вай собит метардад. Вале агар дар вақти аср узри мазкур (хун, зардоб ва ғайра) аз ҷорӣ шудан бозмонд, дар ин сурат маъзур шумурда намешавад ва намози пешинро бояд қазо биёвад.

6. Шахси маъзур агар ба иллати дигаре ғайр аз узраш вузӯ гирифт ва баъд аз вузӯ узраш аз нав ба вучуд омад, бояд аз нав вузӯ бигирад.

7. Агар хун ё пешоб ва ғайра аз шахси маъзур ба либосаш рехт, нигоҳ кунад: Агар пеш аз пурра гузоштани намоз дубора мерезад, шустани он зарурат надорад, вале агар гумон меравад, ки ба ин зудӣ намерезад, шустани он лозим аст.

*Фасли нӯҳум***НАҶОСАТҲО ВА
ПОК КАРДАНИ ОНҲО**

Наҷосат – иборат аст: а) аз тамоми палидихое, ки шариат ба нопокии (начис будани) онҳо ҳукм намудааст ва б) ҳамчунин, аз қарор доштани инсон дар ҳолате, ки аз назари шариат нопок доништа мешавад. Наҷосатҳои навъи аввал аз назари шариат наҷосатҳои ҳақиқӣ номида мешаванд ва агар бадан, либос ва ҷои намози шахсе ва ё дигар чизҳои покиза ба онҳо олуида гарданд, нопок мегарданд ва бояд аз он пок сохта шаванд. Навъи дуюм бошад, наҷосати ҳукмӣ ба шумор меравад ва шахс вақте дар он ҳолат қарор гирад, шаръан бояд худро пок созад.

Пас наҷосат бар ду навъ – а) ҳақиқӣ ва б) ҳукмӣ чудо мешавад.

Наҷосати ҳақиқӣ

Наҷосати ҳақиқӣ: иборат аз палидӣ ва нопокие аст, ки шахси мусалмон бояд худ ва ҳар он чиро, ки наҷосат ба вай расидааст, пок созад.

Наҷосати ҳақиқӣ ду қисм аст:

а) Наҷосати ғализа ва б) наҷосати хафифа.

а) Наҷосати ғализа – иборат аз он навъи наҷосатҳоест, ки нопок будани онҳо бо далелҳои қатъӣ собит гардидааст ва ҳеҷ шакку шубҳае дар онҳо вучуд надорад.

Тамоми чизҳое, ки бо хориҷ шудани онҳо аз бадани инсон вузӯаш мешиканад ва ё ғусл бар вай воҷиб мегардад, ба монанди бавл (пешоб), ғоит (ахлот), оби манӣ, мазӣ, вадӣ, риму зардоб, қайе (истифроғе), ки даҳонро пур

созад, хуни ҳайз, хуни нифос ва хуни истиҳоза начосати ғализа ба шумор мераванд. Ҳамчунин саргин ва оби даҳони (луъоби) даррандагон, саргини тамоми ҳайвонот ва ҷонварон, саргин ва оби даҳони сағ, хуни рехта (мак), ҳайвони худмурда (гӯшт ва пӯсти он), пешоби ҳайвоноте, ки гӯшти онҳо хӯрда намешавад, шароб (арак) ва ғайра дар начосати ғализа дохил мебошанд.

б) Начосати хафифа – иборат аз он навъи начосатҳоест, ки ба нопок будани онҳо яқин ҳосил нагардидааст ва начас будани онҳо ба таври қатъӣ собит нашудааст, зеро дар баробари далелҳое, ки бар начас будани онҳо далолат мекунанд, далелҳои дигаре низ вучуд доранд, ки бар покии онҳо далолат мекунанд. Бинобар ин, аҳкоми ин начосатҳо аз аҳкоми начосатҳои навъи аввал сабуктар аст.

Дар начосати хафифа, ки ҳукмаш сабуктар аст, бавли (пешоби) ҳайвоноте, ки гӯшташонро хӯрда мешавад, ба монанди гов, шутур, гӯсфанд, асп ва ғайра ва пасафкандаи (ахлот) паррандаҳое, ки гӯшташон хӯрда намешавад, дохил мешаванд. Аммо пасафкандаи паррандаҳое, ки гӯшташон хӯрда мешавад, пок ва тоҳир аст, ба ҷуз пасафкандаи мурғ, мурғобӣ ва ғоз, ки начосатҳои ғализа ба шумор мераванд.

Фарқ миёни начосати ғализа ва хафифа дар он аст, ки агар начосати ғализа дар либос ё бадани намозгузор ба андозаи як дирҳам ва ё камтар аз он расида бошад, намози ӯ бо кароҳият ҷоиш мешавад.

Вале агар начосат хафифа бошад, ҳаҷми ками он мавриди бахшудагӣ қарор гирифтааст ва агар миқдори то камтар аз ҷаҳор як ҳиссаи либос ва ё бадани намозгузorro ихота карда бошад ҳам, намоз хондан бо он боке надорад.¹

¹ Дар бораи ин ки начосати хафифа аз ҷаҳор як ҳиссаи тамоми либос ва баданро фаро гирифта бошад, муоф аст ва ё аз ҷаҳор як ҳиссаи қисме аз пораҳои либос, ба монанди остин, доман ва ғайра (ва ё узве

Ва аммо ҳар гоҳ наҷосати ғализа аз миқдори як дир-хам бештар бошад ва ҳамчунин, наҷосати хафифа ба қад-ре бисёр бошад, ки ба андозаи чаҳоряк ҳиссаи либос ё ба-дани намозгузорро ихота намуда бошад, дар ин сурат на-моз гузорида бо онҳо ҷоиз намебошад.

Тарикаи поксозии чизҳои наҷис

1. Агар он наҷосат қобили дидан бошад, ба монанди хун, саргин ва ғайра поксозияш ба василаи ҳар мӯеъе, мисли об, гулоб, сирко ва чизҳои аз ин қабил сурат мегир-ад, то он ки айн ва чирми он наҷосат аз миён равад.

Баъзе вақтҳо дур сохтани асар (пай, доғ ва бўй)-и на-ҷосат мушқил мегардад, ки дар ин ҳолат боқӣ мондани он асар боке надорад.¹

2. Агар он наҷосат қобили дидан набошад, ба мо-нанди пешоб, оби наҷис ва ғайра бояд се бор шуста, онро фишурад (бичафад). Вале агар имкони фишурдан вучуд на-дошта бошад, баъди ҳар бори шустан бигзорем, ки та-риии он то охирин қатра битаровад.

Наҷосати ҳақиқӣ аз бадан, чома ва дигар ашё бо об ва бо ҳар навъ мӯеъоти поке, ки бо онҳо метавон наҷосатро дур сохт, ба монанди сирко, оби гул (гулоб) ва ғайра, пок

аз аъзои баданро, ба монанди даст, по, сар ва ғайра) дар повараки «Ҳидояи шариф» ду ривоят омадааст. Дар як ривоят аз чаҳор як ҳиссаи тамоми либос (ва бадан)-ро қавли саҳеҳ гуфтааст ва дар ривоя-ти дигар бинобар ваҷҳи эҳтиёт аз чаҳор як ҳиссаи қисме аз пораҳои либос (ва узве аз аъзои бадан)-ро саҳеҳтар доништа ва фатвои аксари машоихро бар ҳамин қавл гуфтааст. Ривояти якумро аз «Музмарот» ва ривояти дуюмро аз «Кирмонӣ» овардааст. («Ҳидоя». Ҷ. 1. – С. 132).

¹ Паёмбар (с) дар бораи хуни ҳайзе, ки ба либос расидааст, мефармо-яд: *«Оро бишӯй ва дар он намоз бихон»*. Пурсида шуд, ки: *«Ҳарчанд асари хун аз он дур нашуда бошад?», фармуд: «Шустани хун туро кифоя аст ва боқӣ мондани асари он дигар бароят зараре надорад»*. (Сунани Абӯдовуд, 365; Муснади имом Аҳмад, 8549, 8716. Ҷ. 3. – С. 52, 78; Сунани Куброи Байҳақӣ, 4218. Ҷ. 3. – С. 403).

мегардад, вале бо ин моеъот вузӯ гирифтад ҷоиз нест.

3. Агар наҷосат манӣ бошад, онро дар ҳолати тарӣ танҳо бо шустан пок сохта мешавад, вале агар хушк шуда бошад, бо молида пок кардани он ҳам метавон иктифо намуд.¹

Либос дар сурате ба шакидани манӣ пок мегардад, ки манӣ ғафс, чирмдор ва хушк шуда бошад. Аммо агар манӣ ғафсу чирмдор набошад, ҷуз бо шустан пок намегардад, чи тар бошад, чи хушк. Он ҳам ба шарте ки ба пешоб омехта нагашта бошад. Агар чунин бошад, ҷуз бо шустан пок намегардад.

4. Агар пойафзол наҷис гардида ва он наҷосат аз қабилӣ ғоит, хун ва ҳар чизе, ки айнаш мондани аст, бошад, поксозии он ба ин тариқа аст, ки онро ба замин бимолад, то айнаи он аз байн биравад ва агар наҷосат инчунин набошад, яъне аз қабилӣ бавл, шароб ва ҳар чизи беайн (бе-чирм) бошад, дар ин ҳолат танҳо бо шустан пок сохта мешавад.

5. Ҳар гоҳ ашӯе, мисли корд, шамшер, шиша ва ғайра наҷис гарданд, барои поксозиашон бо масҳ кашидан ба рӯи онҳо ё чанд бор ба замин шакидани онҳо ба тавре ки айнаи наҷосат дур шавад, метавон кифоя намуд.

¹ Оиша (р) мефармояд: «*Маниро аз либоси расули Худо (с), вақте хушк мебуд, (бо дастам) шакида тоза мекардам ва вақте тар мебуд, онро шуста пок месохтам*». (Сунани Доруқутнӣ, 3. Ҷ. 1. – С. 125. Муснади Баззор (Ал-баҳру-з-заххор).

Ҳамин тавр, аз Оиша (р) ривоят шудааст ки: «*Маниро аз либоси расули Худо (с) шакида пок мекардам*». (Саҳеҳи Муслим, 667; Сунани Абӯдовуд, 372; Сунани Насой, 295, 296, 297, 299; Муснади имом Аҳмад, 24415, 24487, 25250, 25493, 25733. Ҷ. 7. – С. 180, 191, 304, 341, 375; Мӯъҷаму-с-сағир, 1184. Ҷ. 1. – С. 488; Сунани Куброи Байҳақӣ, 4267, 4269, 4270, 4273. Ҷ. 3. – С. 418, 419, 420).

Дар баъзе ривоятҳо аз Оиша (р) омадааст, ки: «*Паёмбар (с) вақте мании хушкшударо дар либоси худаш ва ё дар либосҳои болопӯши яке аз мо мидид, онро (бо дасташ) шакида пок мекард*». (Саҳеҳи Ибни Ҳузайма, 294. Ҷ. 1. – С. 149; Мӯъҷаму-л-авсат, 6664. Ҷ. 7. – С. 29).

6. Пок ва тоҳир шудани замин (ва ҳар чизе, ки дар рӯи замин рӯидааст) аз начосате, ки ба он мерасад, ин аст, ки он начосат бар асари боду ҳаво ё тобиши офтоб хушк гардад ва дур шавад. Дар ин сурат намоз гузоридаи дар болои он ҷоиз мебошад, вале таяммум кардан бо он ҷоиз нест.

Дар тамоми мавридҳои шумораи 3, 4, 5 ва 6, ки ба тариқаҳои сабуктар ва табиӣ пок гардидани чизҳо аз начосатҳои гуногун баён гардида ва барои покии онҳо кофӣ доништа шудааст, обро ҳам метавон истифода кард ва онҳоро пок сохт. Масалан, замин, ки дар он пешобе рехтааст ва ё саргине афтодааст, бо пошидани ду-се сатил об пок мегардад. Асари начосатро замин ҳамроҳи об фуру мекашад.¹ Дар ин сурат, вақте айни начосат дур гардад, он қитъаи замин ҳам барои намоз ва ҳам барои таяммум пок мегардад.

¹ Дар «Ҳидоя» омадааст: Агар ба замин начосате расад ва дар зери таъсири ҳарорати офтоб хушк шуда, асараш аз байн биравад, намоз дар он қитъаи замин ҷоиз мегардад, вале таяммум ҷоиз намебошад, зеро покии хоки сатҳи замин маршрут ба насси китоб собит гардидааст ва он покиро ба он ҷӣ ба ҳадис собит гардидааст, фароҳам оварда намешавад. (Ба таври хулоса).

Дар «Кифоя» (174/1) ва дар «Хулоса» дар бораи начосате, ки ба замин расида ва ҳанӯз хушк нагаштааст, омадааст: Вақте пок сохтани он қитъаи заминро бихоҳад, ба он об рехта, сипас онро мешакад ва бо пораи пашме ва ё порчае онро хушк месозад. Се бор инро такрор менамояд ва замин бо ҳамин пок мегардад. Ва агар чунин накард, ба он оби бисёр мерезад, то начосат аз байн биравад ва ҳеҷ асаре (рангу бӯе) аз он боқӣ намонад. Бо ҳамин пок мегардад.

Агар замин ба андозае нарм ва ковок бошад, ки начосатро ҳамроҳи об бичабад (фуру кашад) ва ҳеҷ асаре аз начосат дар рӯи замин боқӣ намонад, замин пок мегардад. Агар замини начосатолуд нарм набошад, вале як тарафи он каме пасттар бошад, ки об начосатро шуста барад, ҳатто ба андозаи зироёе ҳам агар ҳаракат намояд, ҳам замин пок мегардад ва ҳам об ҳукми оби ҷориро ба худ мегирад.

Ё ҳамон ҷоеро, ки начосат ба он расидааст, бо бел гирифта, дур партояд, замин бо ҳамин пок мегардад. (Баргирифта аз саҳифаҳои 368, 370 ва 371 «Эълоу-с-сунан»).

Пӯсти худмурдае, ки ба василаи даббоғӣ шудан пок мегардад ва намоз бар болои он ҷоиз мешавад, агар аз он пӯст машке барои обгирӣ бисозанд, оби он пок ва вузӯ ба он ҷоиз аст.

Тафсили баъзе масоили поксозии начосатҳо

1. Ҳамон гуна ки баён гардид, ҳар ду навъи начосатҳо (ғализа ва хафифа) боз ба ду қисмат тақсим мешаванд: рақиқа (тунук) ва касифа (ғафс ва ҷирмдор) ё айнаш дидашаванда ва диданашаванда ва ҳар кадом бар асоси ғафсӣ ва тунукии худ дар мавридҳои гуногун ҳукмҳои хоси худро дорад.

2. Начосати ғализа агар рақиқ (тунук) бошад ва бадан ё либос ба он олуда шавад, ба андозаи кафи даст ва камтар аз он муъоф (бахшуда) аст, яъне бидуни шустан намоз ҷоиз аст, ҳарчанд шустан беҳтар аст. Агар аз андозаи кафи даст бештар бошад, шустани он воҷиб аст. Вале агар касиф (ғафс ва ҷирмдор) бошад, ҳамон гуна ки гуфта шуд, ба андозаи як дирҳам (ба миқдори шаш нахӯд) ва ё камтар аз он муъоф ва бештари аз он бояд шуста шавад.

3. Агар дар об начосати ғализа афтод, об ҳам начиси ғализ мегардад, агар начосати хафифа афтод, об начиси хафиф мегардад, начосат хоҳ кам бошад, хоҳ зиёд.

4. Агар либос бо рағани начис олуда гардад ва он ба миқдори камтар аз кафи даст бошад, вале баъдтар гудохта (гарм гашта), зиёд гардад, то замоне ки кам буд, боке надошт ва вақте зиёд гашт, шустани он воҷиб мегардад.

5. Хуни моҳӣ, магас ва кирм начис нест.

6. Агар бавл (пешоб) ба андозаи сарҳои сӯзан реза-реза бар либос ё бадан пошад, муъоф аст.

7. Агар начосат ба фаршҳои бузург, зарфҳо ва ғайра, ки онҳоро фишурда намешавад, бирасад, он гуна ки баён гардид, бояд аввал шуста ва гузошта шаванд, то қатраҳои

оби он аз чакидан биистад. Се бор ба ҳамин тариқ шуста шаванд.

8. Ҳар чизи равон (моеъ) ва пок наҷосати ҳақиқиро пок месозад, мисли сирко, гулоб ва ғайра, ба истиснои равған, шир ва дигар чизҳои чарб.

9. Бадан ва либос аз наҷосатҳо танҳо ба шустан пок мешаванд.

10. Ҳар санг ва хиште, ки ба замин фурӯ рафта бошад, покшавии он ҳукми покшавии заминро дорад, яъне бо хушк гаштан ва аз байн рафтани бўи наҷосат пок мегардад.

11. Санг ва хиште, ки дар рӯи замин афтода бошад, бидуни шустан пок намешавад.

12. Корд ва дигар абзорҳои наҷис, агар ба оташ андохта шаванд, пок мешаванд.

13. Агар кулолгарон аз хоки наҷис кӯза ё коса ва ё дигар зарфҳо сохта бошанд, пас аз берун овардани онҳо аз кураи оташ (пас аз пур мондан) пок мегарданд.

14. Асал, шир ва ё равған, агар ба сабаби афтодани наҷосати касиф (чирмдор) нопок шаванд, ба андозаи он об рехта, онро то замоне бичӯшонанд, ки он аз таркибаш тамом гардад. Ин корро се бор такрор намоянд, пок мешавад.¹

15. Агар порча ва ё либос ба ранги наҷис ранг карда шавад, бояд то берун омадани оби соф шуста шавад, он гоҳ пок мегардад.

16. Оташ, хокистар ва дуди чизи наҷис пок ҳастанд.

¹ Ривоят шудааст, ки: «Расули Худо (с) дар бораи равғани, ки дар он муш афтода ва мурда буд, пурсида шуд. Фармуд: **Муш ва равғани атрофишро бардошта ҷарроғро ба равғанатонро бихӯред**». (Саҳеҳи Бухорӣ, 235, 236, 5538, 5540; Сунани Абӯдовуд, 3841, 3842; Сунани Тирмизӣ, 1798; Сунани Насоӣ, 4269, 4270, 4971).

Баъзе уламо ин тавсияи расули Худо (с)-ро ба таври мутлақ ҳам дар равғани моеъ ва ҳам дар равғани ҷомид (ях) ҷоиз донистаанд, вале баъзеҳо онро танҳо дар бораи равғани ҷомид (ях) гуфтаанд. Пас равғани моеъ ба он сурате ки дар матн зикр шудааст, пок сохта мешавад.

Яъне начосат бо сӯхтан дар оташ пок мегардад, ба монанди тапак ва саргини ҳайвонот, ки пас аз сӯхтан хокистари онҳо пок аст.

17. Фарш (қолин, намад ва ғайра) вақте як гӯшаи он начис шавад ва бақия пок бошад, дар он гӯшаҳое, ки начосат ба онҳо нарасидааст, намоз хондан ҷоиз мебошад.

18. Пас аз шустанӣ пой агар бар замини начис роҳ биравад ва асари қадамаш (паи пояш) бар замин бимонад, пой начис намешавад, магар он қадар тар шавад, ки ҳок ё гил (лой) бар пояш бичаспад, ё асари начосат (ранг ва бўи он) бар пояш зоҳир шавад.

19. Агар бар фарши начис бихобад ва ба андозае арак кунад, ки либос ва баданаш тар шавад, либос ва баданаш то замоне ки начосат ё асари он бар онҳо дида нашавад, пок ҳастанд.

20. Агар ба дасту пой худ ҳиноӣ начисро бандад, се бор дасту пояшро бишӯяд, пок мешаванд, ҳарчанд ранги ҳино бар онҳо боқӣ бимонад. Агар сурмаи начисро дар чашмаш кашад, то замоне ки он аз чашмаш берун наомада бошад, шустанаш зарурат надорад.

21. Агар сари худро бо равғани начис ҷарб кунад, бо се бор шустан пок мешавад.

22. Агар саг ба орде даҳон занад, то ҷое, ки тарии оби даҳонаш расидааст, партофта шавад, боқимондаи он пок аст. Агар ба ҳамир даҳон занад, ҷои даҳонзадаашро партоянд, боқӣ пок аст.

23. Оби даҳони саг начис аст, на бадани саг. Бинобар ин, агар саг худро ба либос ё бадани касе бимолад, тар ҳам бошад, начис намешавад, ҷуз ин ки начосати зоҳири бар бадани вай бошад.

24. Берун шудани бод пас аз истинҷо, агар ҷи ҷои он хушк нашуда бошад ҳам, либосро начис намесозад.

25. Либоси начисро ҷафида, дар миёни либосҳои пок гузорад ва ё ҳамаи онҳоро якҷоя ба бугҷае бандад, агар бо бори дуҷум фишурда шудан аз он об берун ояд, дар ин су-

рат либоси покро начис мегардонад, вале агар бо фишурдани дуюмбора об берун наояд, боке надорад. Агар об начакад, вале дастро тар намояд, дар ин сурат низ либоси пок начис мешавад.

26. Як тарафи тахта начосатолуд бошад ва тарафи дигараш пок, агар тахта он қадар ғафс бошад, ки онро метавон аз миёна ду қисмат намуд, бар тарафи поки он намоз ҷоиз аст, вале агар на бо ин ғафсист, намоз бар он тарафаш низ ҷоиз нест.

27. Агар кампал (одеяло) ё чодар ва монанди онҳо аз ду қабат (астару авра) иборат бошанд ва як қабати он начосатолуд шуда бошад, дар сурате ки ба ҳам дӯхташуда набошанд, бар қабати дигари он намоз ҷоиз аст, вале агар бо ҳам дӯхта шуда бошанд, ҷоиз намебошад.

Агар начосат тағйир ёбад, ба монанди начосате, ки дар кони намак ва ё ҷойҳои махсуси коркарди намак афтода, пас аз муддате дар натиҷаи таъсири химиявии намак аз байн биравад ва ба намак табдил ёбад, пок мегардад. Ҳамчунин ҳайвони худмурда ва ё харҳои намаккашон ки дар кони намак бимиранд ва ба намак табдил ёбанд, пок мегарданд ва он намак пок аст.

Аз миёни ҳайвоноти худмурда, ки гӯшт ва пӯсти онҳо начис мебошад, худмурдаи моҳӣ ва малах истисно шудаанд. Абдуллоҳ ибни Умар (р) ривоят мекунад, ки паёмбар (с) фармуд: *«Ду навъи худмурда ва ду навъи хун барои мо ҳалол гардонида шудаанд: Худмурдаи моҳӣ ва малах ва ҷигар ва испурз»* (яъне ду узви тасфияи хун дар ҳайвонот).¹

Устухон, шох, сумб, пашм ва пари ҳайвон ва паррандаи худмурда, дар сурате ки чарбӣ ва равғани он ҳайвон дар онҳо сироят накарда бошад, пок ҳастанд. Зухрӣ дар бораи устухони ҳайвоноти худмурдае чун фил ва ғайра

¹ Муснади имом Аҳмад, 5690. Ҷ. 2. – С. 230; Сунани Куброи Байҳақӣ, 1244. Ҷ. 1. – С. 430. Байҳақӣ исноди онро саҳеҳ гуфтааст. 1245. Ҷ. 1. – С. 430; Шуъабун-л-имон, 5627. Ҷ. 5. – С. 20.

мегӯяд:

*«Афроде аз уламои салафро дидам, ки бо он (устухони хайвоноти мурда) шона мекарданд ва дар он равған ниғаҳдорӣ мекарданд ва дар ба қор бурдани он гуноҳе намедиданд».*¹

Начосати ҳукмӣ

1. Начосати ҳукмӣ – иборат аст аз қарор доштани инсон дар ҳолате, ки намоз барояш раво намебошад. Ин навъи начосатро «ҳадас» низ мегӯянд. Яъне дар мавқеи чанобат ва ҳайзу нифос як ҳолати дарунҷисмоние барои инсон рӯй медиҳад, ки аз назари шариат ҳукми нопокро мегирад ва рӯҳу маъноӣ ӯ дар дараҷае аз бетаҳоратӣ ва нопоқӣ қарор мегирад, ки ҳузури вай ба дарғоҳи Худованд барои ибодат бо он ҳол ноҷоиз доништа шудааст ва бояд худро барои ин амр пок гардонад.

Начосати ҳукмӣ ё ҳадас ба ду қисм тақсим мешавад:

а) Ҳадаси акбар (бузург): Он рӯй додани як ҳолати дарунҷисмоние барои инсон аст, ки ғуслро бар вай воҷиб мегардонад ва гузоридаи намоз барояш дар он ҳолат ҷоиз намебошад. Он ҳолатро чанобат мегӯянд. Тиловати Қуръон аз ӯд низ дар он ҳолат ҷоиз намебошад. Ҳайзу нифос ба начосати ҳукмӣ дохил мешаванд ва дар аксари мавридҳо аҳкоми онҳо бо аҳкоми чанобат якест, вале ба онҳо ҳадас гуфта намешавад.

б) Ҳадаси асгар (хурд): Он қарор доштани инсон дар дараҷае аз бетаҳоратӣ (нопоқӣ) аст, ки барояш вузӯ гирифтани воҷиб мебошад. Онро бевузӯгӣ мегӯянд.

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, боби начосатҳое, ки дар равған ва об меафтанд. Бухорӣ онро дар таълиқоти худ пеш аз ҳадиси 235-ум зикр кардааст. Сунани Куброӣ Байҳақӣ, 20173, 20174. Ҷ. 14. – С. 372, 373.

Одоби қазои ҳоҷат

Расули Худо (с) мефармояд: *«Воқеан ҳам, ман барои шумо ба манзалаи падаре ҳастам, ки (тамоми чизро) ба шумо таълим медиҳам. Пас ҳар касе аз шумо вақте барои қазои ҳоҷати худ меравад, набояд рӯй ӯ пушти худро ба сӯи қибла намояд (набояд рӯ ба қибла ӯ пушт ба қибла бинишинад) (ва пас аз қазои ҳоҷат ҳангоме худро бо чизе хушк менамояд) набояд он корро бо дасти росташ анҷом диҳад.*

Расули Худо (с) дар ин кор ба се санг амр мекард ва аз истифодаи саргини (ҳайвонот) ва устухонҳои нӯсида наҳй менамуд». ¹

Шариати ислом, чӣ тавре дар зимни иршоди падаронаи ҳазрати паёмбар (с) мебинем, инсонро дар тамоми аъмоли хурду бузург, ки ба гунае ба зиндагонии ӯ бастагӣ доранд, ҳатто дар қазои ҳоҷаташ ба риояи як силсила одоб ва дар камоли зебӣ анҷом додани он (яъне ба шинохт ва риояи эстетикаи ҳар кор) тавсия менамояд. Инак, порас аз одоби қазои ҳоҷат:

1. Барои қазои ҳоҷат, агар ҳоҷатхонае дар наздикиҳои шумо вучуд набошад, ҷое хилват ва дур аз чашми мардумро ихтиёр намояд, то таъби бинанда хира нагардад ва ҳолатҳое аз боду бӯи ҳоҷати ӯ аз дигарон пӯшида монад. ²

2. Барои қазои ҳоҷат макони нарм ва ҳамидаеро интихоб намояд, то зарраҳои пешобаш бо бархӯрдан ба за-

¹ Сунани Абӯдовуд, 8; Сунани Насоӣ, 40; Сунани Ибни Моча, 313; Сунани Доримӣ, 679. Ҷ. 1. – С. 182; Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 1431, 1440. Ҷ. 4. – С. 279, 288; Саҳеҳи Ибни Хузайма, 80. Ҷ. 1. – С. 43; Муснади имом Аҳмад, 7321, 7361. Ҷ. 2. – С. 489, 494; Сунани Куброи Байҳақӣ, 433, 434, 500, 549. Ҷ. 1. – С. 159, 179, 197.

² Ривоят шудааст, ки: *«Паёмбар (с) вақте барои қазои ҳоҷат мебаромад, чандон дур мерафт, ки касе ӯро намедид».* (Сунани Абӯдовуд, 1, 2. Ба ҳамин маъно ҳадиси дигаре дар Сунани Тирмизӣ, 20, Сунани Насоӣ, 17 ва Сунани Ибни Моча, 331, ривоят шудааст).

мин ба бадан ва либосаш наपोшанд.¹

3. Ҳар чизеро, ки дар он номи Худованд вучуд дошта бошад, то анҷоми қазои ҳочаташ канор бигузорад. Ривоят шудааст, ки расули Худо (с) дар ин гуна мавридҳо ангуштари худро, ки дар нигини он «*Муҳаммадун расулуллоҳ*» нақш гардида буд, берун меовард.²

4. Пеш аз даромадан ба ҳочатхона ва пас аз расидан ба ҷои қазои ҳочаташ, агар дар сахро ё фазои боз бошад, ин дуёро бихонад: «*Аллоҳумма иннӣ аъзуз бика мина-л-хубси ва-л-хабоиси*» (*Худоё, аз тамоми палидиҳо ва нопокиҳо ва ё аз тамоми чинҳои палиди нару мода ба Ту паноҳ мебарам*).³ Пеш аз хондани дуёи мазкур «*Бисмиллоҳ*» бигӯяд.

Аз Алӣ (р) ривоят шудааст, ки паёмбар (с) фармуд: «*Сатр ва парда миёни дидан чин ва аврати одаме, ки даст ба ҳок меравад, ин аст, ки «Бисмиллоҳ» бигӯяд*».⁴

5. Бо пои чапаш (бо пеш гузоштани пои чапаш) ба ҳочатхона равад ва бо пои росташ берун ояд.

6. Пас аз нишастан барои қазои ҳочат, каме бештар ба пои чапи худ така намояд, зеро ин ҳолат дар осонтар берун шудани ҳочат ба ӯ кӯмак мекунад.

7. Дар сӯроҳ пешоб накунад, зеро ин кор ба ҳашарот ва чизҳои дигаре, ки дар сӯроҳҳо зиндагӣ мекунанд, озор

¹ Паёмбари акрам (с) мефармояд: «*Вақте касе аз шумо қасди пешоб намояд, барои он ҷои муносиберо ҷустуҷӯ ва интиҳоб намояд*». (Сунани Абӯдовуд, 3. Ба ҳамин маъно дар таълиқоти Тирмизӣ бар ҳадиси 20-ум ривояти дигаре низ омадааст).

² Сунани Абӯдовуд, 19. Абӯдовуд онро ҳадиси мункар гуфтааст. Сунани Тирмизӣ, 1746. Тирмизӣ онро ҳадиси саҳеҳи ғариб гуфтааст. Сунани Насоӣ, 5228; Сунани Ибни Моча, 303.

³ Ривоят шудааст, ки: «*Паёмбар (с) вақте ба ҳалоҷо дохил мешуд, «Аллоҳумма, иннӣ аъзуз бика мина-л-хубси ва-л-хабоиси» мегуфт*». (Саҳеҳи Бухорӣ, 142, 6322; Саҳеҳи Муслим, 829; Сунани Абӯдовуд, 4, 5; Сунани Тирмизӣ, 5, 6). Ин ҳадис бо лафзи «*Аъзуз биллоҳи мина-л-хубси ва-л-хабоиси*» низ ривоят шудааст.

⁴ Ҳадиси саҳеҳ [Саҳеҳи Ҷомеъу-с-сағир, 3611]. Сунани Тирмизӣ, 606; Сунани Ибни Моча, 297.

мерасонад.¹

8. Аз қазои ҳочат дар сояи дарахтон, роҳи рафту омад ва гузаргоҳҳои мардум, наздики чоҳу чашма ва зери дарахтони мевадиханда, дар ғӯристонҳо, дар чойҳои чамъшавӣ ва нишастии мардум ва ғайра парҳез намояд. Паёмбар (с) мефармояд: *«Аз ду чизе, ки боиси лаънат мешаванд, парҳез намоед. Гуфтанд: Эй расули Худо (с), он ду кадоманд? Фармуд: Он касе, ки дар роҳи мардум ва ё дар сояе, ки менишинанд, қазои ҳочат менамояд»*.² Боз мефармояд: *«Аз қазои ҳочат дар наздикии чаппаҳо, гузаргоҳҳои мардум ва сояи дарахтон парҳез намоед»*.³

9. Дар аснои қазои ҳочат беузр сухан гуфтан макрӯҳ аст.⁴

10. Дар аснои қазои ҳочат ва дар аснои истинҷо ояти Куръон хондан ва зикр намудан макрӯҳ аст.

11. Дар қазои ҳочат рӯ ба қибла ё пушт ба қибла нишастан макрӯҳи таҳримист. Бояд дасти рост ё чапи худро ба тарафи қибла намояд.⁵

¹ Ривоят шудааст, ки: *«Паёмбар (с) аз пешоб кардан дар сӯроҳи наҳӣ намуд»*. (Сунани Абӯдовуд, 29).

² Ҳадиси саҳеҳ: (Саҳеҳи Чомеъу-с-сағир, 110). Саҳеҳи Муслим, 269; Сунани Абӯдовуд, 25.

³ Дар Сунани Абӯдовуд низ ҳадисе ба ҳамин маъно ривоят шудааст: *«Аз қазои ҳочат дар се ҷое, ки боиси лаънат (ва нафрин шудани одам) мегарданд, парҳез намоед: аз обгирҳо, аз миёнаи роҳ ва аз сояе, (ки ҷои нишаст ва ё дамгирии одамон мебошад)»*. (Сунани Абӯдовуд, 26; Сунани Ибни Моча, 328; Муснади имом Аҳмад, 2710. Ҷ. 1. – С. 491; Сунани Куброи Байҳақӣ, 473. Ҷ. 1. – С. 171; Муъҷаму-л-кабир, 247. Ҷ. 2. – С. 123; Мустадраки Ҳоким, 594. Ҷ. 1. – С. 273. Ҳоким исноди онро саҳеҳ гуфтааст).

⁴ Паёмбар (с) мефармояд: *«Вақте ду нафар дар аснои қазои ҳочат (ва) дар ҳоле ки авратҳояшон кушодааст, бо ҳам сухан мегӯянд, Худованд ин кори онҳоро бад мебинад»*. (Сунани Абӯдовуд, 15).

⁵ Паёмбар (с) мефармояд: *«Вақте ба қазои ҳочат меравед, бо бавлу гошти худ рӯй ва ё пушт ба сӯи қибла наоваред, балки ба ҷониби маширик ва ё мағриб бинишинед»*. (Саҳеҳи Бухорӣ, 144, 394; Саҳеҳи Муслим, 608; Сунани Абӯдовуд, 7, 8, 9, 10; Сунани Тирмизӣ, 8; Сунани Насой,

12. Дар оби рокид (қарор) ва андак пешоб намудан низ макрӯҳи таҳримӣ аст.¹

13. Дар гуслгоҳ пешоб намудан низ макрӯҳ аст.²

14. Дар ҳолати узр ва зарурат истода (рост) пешоб кардан ҷоиз аст, ба монанди фишори саҳти пешоб, нопокӣ ва ифлосии ҷои қазои ҳоҷат ва ғайра, вале беузр макрӯҳ мебошад.

15. Аз қатраҳои пешоб парҳез намояд. Ибни Аббос (р) ривоят мекунад, ки паёмбар (с) аз канори ду қабр гузашт ва фармуд: **«Соҳиби ин ду қабр дар азобанд. Албатта, ин азоби онҳо ба хотири иртиқоби гуноҳи бузурге нест. Он гоҳ фармуд: Оре, аз он ҷиҳат аст, ки яке аз онҳо аз пешобаши парҳез намекард ва дигараш дар мийни мардум суханчинӣ мекард».**³

21, 22; Сунани Ибни Моча, 318).

Албатта, ин дар минтақаҳои мебошад, ки дар сурати ба сӯи шарқ ва ё ғарб нишастан тарафи рост ва ё чапи одам ба сӯи қибла меояд, ба монанди Мадина, Шом ва ғайра. Аммо дар сарзаминҳои мо хангоми қазои ҳоҷат бояд ба сӯи шимол ва ё ҷануб бинишинем, то дасти рост ва ё чапамон ба тарафи қибла ояд.

¹ Паёмбар (с) мефармояд: **«Ҳеҷ касе аз шумо дар оби рокид (истода)-е, ки онро дар вуҷӯаши ба қор мегирад, бавл накунад».** (Саҳеҳи Муслим, 655; Сунани Абӯдовуд, 69, 70; Сунани Тирмизӣ, 68; Сунани Насой, 35, 221, 397; Сунани Ибни Моча, 343, 344, 345).

² Паёмбар (с) мефармояд: **«Ҳеҷ касе аз шумо дар гуслгоҳаши бавл (пешоб) нанамояд. Зеро аксари васвасаҳо аз он ба вуҷуд меоянд».** (Сунани Абӯдовуд, 27; Сунани Тирмизӣ, 21; Сунани Насой, 36; Сунани Ибни Моча, 304; Муstadраки Ҳоким, 595. Ҷ. 1. – С. 273. Ҳоким онро саҳеҳ ва бар шартӣ Шайхайн гуфтааст).

³ Саҳеҳи Бухорӣ, 216, 218, 1361, 1378, 6052, 6055; Саҳеҳи Муслим, 675; Сунани Абӯдовуд, 20, 21; Сунани Тирмизӣ, 70; Сунани Насой, 31, 2067, 2068; Сунани Ибни Моча, 347, 348). Дар идомаи ҳадис омадааст: **«Он гоҳ паёмбар (с) шохчаи хурмоеро ду тақсим карда, бар сари қабри онҳо шинонд».** Пурсида шуд, ки: Эй расули Худо (с), ин корро чаро кардед? Гуфт: **«Шояд аз азоби онҳо, то вақте (ин шохчаҳо) нахушикиданд, сабук карда шаванд».** Паёмбар (с), умуман, дар бораи худро аз пешоб пок доштан зиёд таъкид намудааст.

Дар ҳадиси дигаре мефармояд: **«Худро аз бавл (пешоб) пок нигоҳ до-**

16. Пас аз қазои ҳочат ва берун шудан аз ҷои он (ҳочатхона ва ғайра) «Ғуфронака» (*Худоё, аз ту бахшиши ме-хоҳам*) бигӯяд.¹ Ҳамчунин, «Алҳамду ли-л-лоҳи-л-лазӣ аз-ҳаба ʿаннӣ ал-азо ва ʿофонӣ» (*Худоро барои он ки нопокӣ ва нохушӣ (ва зиёнҳои онро) аз ман дур сохт ва офиятро ба ман қарин гардонд, сипосгузорам*) бигӯяд.²

Истинчо

Истинчо ба маънои пок намудани худ пас аз қазои ҳочат мебошад. Истинчо амали суннат буда, бо истифодаи кулӯх, санг ва ё ашёи тохир (пок) анҷом дода мешавад. Аз истинчо кардан бо устухон, саргин ва бо дасти рост бояд парҳез кард.³

ред, зеро аксари азоби қабр аз (ҳамин нопокӣ) аз бавл аст». (Сунани Дорақутнӣ, 7, 9. Ҷ. 1. – С. 128; Мустадраки Ҳоким, 653. Ҷ. 1. – С. 293. Ҳоким онро саҳеҳ ва бар шартӣ Шайхайн гуфтааст. 654. Ҷ. 1. – С. 293; Мӯъчаму-л-қабир, 11104, 11120. Ҷ. 11. – С. 66, 69; Сунани Куброи Байҳақӣ, 4242. Ҷ. 3. – С. 411).

¹ Оиша (р) мефармояд: «*Паёмбар (с) вақте аз қазои ҳочат хориҷ мешуд, «Ғуфронака» мегуфт*». (Сунани Абӯдовуд, 30; Сунани Тирмизӣ, 7; Сунани Ибни Моча, 300).

² Сунани Ибни Моча, 301; Мусаннафи Ибни Абӯшшайба, 2, 4, 5, 6, 7. Ҷ. 1. – С. 12.

³ Ривоят шудааст, ки паёмбар (с) ба Абӯхурайра гуфт: «*Бароям сангҳое биёвар, то худро пок созам ва устухон ва саргини хушк наовар*». Вақте ба роҳ баромадем, пурсидам: Устухон ва саргин чӣ ҳолат доранд?, фармуд: «*Онҳо хӯроки ҷинҳо мебошанд*». (Саҳеҳи Бухорӣ, 155, 3860). Дар ривояти дигар омадааст: «*Саргин нопок мебошад*». (Саҳеҳи Бухорӣ, 156).

Дар ҳадиси дигаре паёмбар (с) аз: худро бо дасти рост хушк кардан, бо дасти рост истинчо намудан ва дар об нафас кашидан наҳй кардааст, он ҷо ки мефармояд: «*Вақте касе аз шумо пешоб кард, худро бо дасти рост хушк накунад, (ҳамчунин) бо дасти рост истинчо нанамояд ва вақте об нӯшид, дар он нафас накашиад*». (Саҳеҳи Бухорӣ, 153, 154, 5630; Саҳеҳи Муслим, 612, 613, 614; Сунани Абӯдовуд, 31; Сунани Тирмизӣ, 15; Сунани Насой, 24, 25, 47, 48; Сунани Ибни Моча, 310).

Пас аз истинчо шустани мавзеи он бо об мустаҳаб мебошад, вале ҳар гоҳ наҷосат микдори бештар аз як дир-хамро олуда карда бошад, дар ин сурат шустани мавзеи истинчо воҷиб мегардад.

Бо об шустани мавзеи наҷосатро пас аз истинчо дар истилоҳи илми фикҳ истинко, яъне пок гардонидан мегӯянд, вале дар урфи мардуми мо бо номи мустаҳаб кардан шинохта шудааст.

Дар аснои истинчо, яъне мустаҳаб кардан рӯ ба сӯи қибла нишастан ва ё пушт ба тарафи қибла намудан макрӯҳ аст.

1. Истинчо бо чизҳои номбурда дар ҳолати маҳдуд будани наҷосат ҷоиз аст, вале дар сурати мавҷуд будани об, ҳамон гуна ки зикр шуд, боз бо об шустани ҷои он беҳтар аст, зеро бо он чизҳо басанда кардан то андозае ҳилофи покӣ ва сафои мизоч (табъ) мебошад. Аммо дар сурати набудани об иктифо бо он чизҳо як ҳолати маҷбурӣ ва изтирорӣ мебошад. Ба ҳар ҳол, агар наҷосат бештар аз ҷои хуручи (баромад) худро олуда созад, дигар ба ҷуз об ба чизе пок намегардад.

2. Истинчо бояд дар ҷое анҷом бигирад, ки аз чаҳми мардум дур бошад. Аввал ҳар ду дастро то банди дастҳо бишӯяд, сипас то замоне ки ба пок шудани худ итминон ҳосил намояд, он мавзеиро бишӯяд. Агар шахси васвосӣ бошад, се ё ҳафт бор ин амалро такрор намояд.

3. Агар аҳёнан (гоҳе) ҷое дур аз дидаи умум барои истинҷои зан мавҷуд набошад, бидуни истинчо вузӯ бигирад ва намозашро бихонад.

4. Вузӯ гирифтани ба боқимондаи оби истинчо ва ё баръакс, ҷоиз аст.

5. Обе, ки дар истинчо ба кор рафтааст, наҷис ва нопок аст. Онро набояд бо оби мустаҳмал иштибоҳ кард.

6. Вақте аз ҳоб бармехезад, то замоне ки дастҳояшро то банди даст наҳустааст, набояд онҳоро ба зарфи об би-

занад.¹ Тариқи шустани дастҳо ин аст: Агар зарфи дигаре (обгир, ба монанди ялоғу ва ғайра) мавҷуд бошад, бо он аз обдон (зарфи бузурги обнигоҳдорӣ) микдоре об бардошта, аввал дасти рост ва пас аз он дасти чапашро бишӯяд. Агар чунин обгире ёфт нашавад, дасти чапашро бо эҳтиёт ва ҳарчи камтар дохили об намуда, микдоре об бардорад ва дасти росташро бишӯяд ва сипас бо дасти рост дасти чапашро бишӯяд.

Ин тартиби шустани дастон вақте аст, ки аз наҷосати зоҳирӣ пок бошанд, вале агар дастҳо ба наҷосати зоҳирӣ олуда бошанд, қатъан набояд онҳоро ба об бизанад. Зеро тамоми об наҷис мегардад, балки бо порча ё дастмоли поке об бардошта, бо қатраҳои обе, ки аз он мечакад, аввал дасти рост ва пас аз он дасти чапашро бишӯяд.

Чӣ тавре мебинем, ислом дар миёни покӣ (об) ва намоз пайванде ниҳода ва онро барои ҳузур дар боргоҳи ибодат шарт донистааст ва ба ин тартиб барномаи беҳдоштӣ (гигиенӣ)-ибодатиеро барои мӯъминон пешкаш намудааст. Мӯхтавои аслии ин барномаи покизагӣ-ибодатӣ аз он иборат аст, ки бандаи мӯъмин доимо пок ва барои ҳузур дар боргоҳи ибодат омода бошад. Ба ин маъно, ки ҳеч намозе бе покӣ раво намегардад ва ҳеч рӯзи банда бе панҷ вақт намоз нест.

Намозҳо низ ба тавре барномарезӣ шудаанд, ки вақтҳои гуногуни ҳаёти инсонро дар шабонарӯз, аз субҳу нисфирӯзӣ, шомгоҳон ва то ҳангоми хоб дар партави баракоти худ фаро гирифтаанд. Пас бандаи мӯъмин бояд бардавом пок, бо таҳорат ва дар беҳтарин ҳолати беҳдоштӣ (гигиенӣ) бошад.

Дини ислом риоя ва иҷрои ин барномаи беҳдоштӣ-ибодатӣ ба отифаи неки инсонӣ ва хости ихтиёрии ӯ вогу-

¹ Тавсияи расули Худо (с) дар ин бора дар мавзӯи «Оби рокид» ва поварақии марбут ба он зикр гардидааст.

зор накардааст, балки онро шарти ибодат ва вазифаи шаръии ҳар мӯъмин донистааст. Равиш, ангеа ва механизми иҷрои он низ бо ҳамин диққат ва зебой аз ҷониби шаръ пешбинӣ ва муайян гардидааст.

Агар намоз меъроҷи рӯҳӣ ва барномаи тақомули шахсияти инсон бошад, пас покӣ ва таҳорат заминаи мусоид ва пойгоҳи табиӣ ин тулӯи маънавӣ ва раванди худсозии шахс мебошад. Ҳеҷ тақомуле дар шахсият ва ташаккуле дар одамияти ўро бе покӣ ва таҳорат тасаввур кардан имкон надорад. Камоли инсонӣ дар замини покӣ ба бор менишинад ва офтоби одамияташ аз мишкоти таҳорат тулӯ менамояд.

Калимаи намозгузор дар айни ҳоле ки маънои шахсияти тақомулёфта ва ҳамачониба рушдёфтаро ифода мекунад, ҳамзамон, маънои одами покиза, шахси озода ва дар беҳтарин ҳолати беҳдоштӣ (санитарӣ) қарордоштаро низ дар худ дарҷ намудааст. Бинобар ин, ин барномаи покизагӣ ва ойини беҳдоштӣ аз тамоми тавсияҳои беҳдоштӣ ва иршодоти гигиение, ки аз ҷониби мутахассисони соҳа ва донишмандони ин фан барои мардум пешниҳод гардидааст, болотар ва пурбортар мебошад.

Бахшии дуюм

КИТОБИ НАМОЗ

حَفِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ

وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ

«Намозҳо, ба хусус намози миёнаро,
хифозат ва пос доред ва барои Худо
фармонбарона қиём намоед».

(Сураи Бақара, 2:238)

إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ

وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ

«Ва намозро барпо дор, зеро намоз,
дар воқеъ, аз бадкорӣ ва (аъмоли)
зишт боз медорад ва зикри Худо,
бешак, (дар ин худсозии шахс аз ҳама)
бузургтар аст...».

(Сураи Анкабут, 29: 45)

НАМОЗ

Намоз дар назди Худованди ҷаҳон дорои мартаба ва ҷойгоҳи бисёр бузург аст. Намоз аз ҳар ибодати дигар азизтар ва маҳбубтар аст. Намоз ҳамзамон бо он ки меъроҷи маънавӣ ва тулӯъгоҳи рӯҳи бандаи мӯъмин ба шумор меравад ва бо созандагии ҷавҳару маъно барои инсон ва нузҷ (расиш)-у дурахшиш додани уфукҳои тақомул дар аъмоқи бекарони инсонияти ӯ шинохта шудааст, дар айни ҳол фарогирандаи ҷанбаҳои гуногун, созандаи ҳадафҳои тамоми паҳлӯҳои инсонияти фард ва офарандаи нақши таъйинкунанда барои ӯ дар ҷомеа низ мебошад.

Дар замоне ки намоз рӯҳи инсонро ба сӯи болоҳо ба парашонӣ меоварад, дар он лаҳзаҳое, ки ҳадафнок будани мақсуди офариниш ва ин ҳама назму ҳамоҳангӣ ва мавзунияти коинотро барояш муваҷҷаҳ месозад ва аз варои (он сӯи) пардаҳои он, марғу зиндагӣ ва тамоми масоили марбут ба ин ҷаҳону он ҷаҳон барояш мафҳуме пайдо мекунанд, дар ҳуди ҳамин вақт ҷисми ӯро бо анҷоми як силсила ҳаракоту саканоти мавзун парварда месозад.

Дар канори ин ҳама, нерӯи фикру андеша, қувваи ақл ва тамоми ҳавосси ӯ низ дар ба даст овардани зимомии ирода, ҷамъияти хотир ва тамаркуз бахшидани нерӯҳои ботиниаш, ба гунае дар ҳолати созандагӣ қарор мегиранд ва бо ҳамин, ин ҳама истеъдодҳои худодод ва тавоноииҳои халлоқ бебаҳра ва беҳуда аз байн намеравад. Ин хусусиятҳое, ки намоз метавонад дар сурати зинда ва дорои рӯҳу маъно баргузор гардидаш, онҳоро ба бор оварад, воқеан ҳам, дар пешрафт ва ба даст овардани тамоми омӯзишҳо, ҳадафҳо ва таҳассусҳо аз аҳамияти аввалиндарача бархӯрдор мебошанд.

Намоз ягона ва боарзиштарин ҳадяест, ки паёмбари бузурги ислом (с) шаби меъроҷ аз ҷониби Парвардигори меҳрубон барои умматони худ ба армуғон овардааст. Ҳад-яе, ки барояш ивазе ва ба арзишаш қимате пайдо набо-шад. Худованд панҷ вақт намозро бар бандагонаш фарз гардонида, то аз роҳгузари он дар пешгоҳи кибриёнаш қурб, ҷойгоҳи хосса ва савобу аҷри бисёре ба даст оваранд. Тарки он гуноҳи кабира (бузург) аст.

Дар хабар аст, ки: *«Ҳар касе хуб ва ба таври комил вузӯ гирад ва намозро бо хотири ҷамъ барпой дорад, рӯзи қиёмат гуноҳони сағира (хурд)-и гузаштааш баҳишида мешаванд ва дохили биҳишт мегардад»*.¹

Ҳамчунин омадааст, ки: *«Намоз илоҳсутуни дин аст. Ҳар касе намозро нақӯ барпой дорад, динро устувор ва пой-дор намуда ва ҳар касе онро тарк намояд, динро барбод до-дааст»*.²

¹ Саҳеҳи Муслим, 548; Сунани Насоӣ, 855; Сунани Куброӣ Насоӣ, 178; Мустадраки Ҳоким, 451, ҷ. 1. – С. 222; Муснади имом Аҳмад, 16995. Ҷ. 5. – С. 160; Сунани Куброӣ Байҳақӣ, 3611. Ҷ. 3. – С. 186; Мӯъҷаму-л-кабир, 4165, 5244. Ҷ. 4, 5. – С. 210, 249.

Ёдовар мешавем, ки дар матн охири ду ҳадис яққоя зикр шудааст, зеро дар баъзе ривоятҳои мазкур «... гуноҳони (хурди) гузаштааш баҳишида мешаванд» ва дар баъзе ривоятҳо «... дохили биҳишт мегардад», омадааст.

Дар ҳадиси қудсие омадааст, ки паёмбар (с) фармуд: *Худои бузург бартар гуфт: «(Эй паёмбар), панҷ вақт намозро бар умматат фарз гардонидам ва дар назди худ аҳде ниҳодам, ки касе онҳоро дар вақташон мувозабат ва посдорӣ намояд, ўро ҳатман, дохили биҳишт гардонам ва касе бар онҳо мувозабат ва посдорӣ наварзад, ҳеҷ аҳде дар назди Ман надорад»*. (Сунани Абӯдовуд, 430; Сунани Ибни Моҷа, 1403; Мӯъҷаму-л-авсат, 6807. Ҷ. 7. – С. 80).

² Абуҳомид Муҳаммад ибни Муҳаммади Ғаззоӣ, Ал-васит фи-л-мазҳаб. Ҷ. 2. – Қоҳира, 1417 х. (1997). – С. 5.

Алоуддин Абӯбақр ибни Масъуди Косонӣ, Бадоеъу-с-саноеъ фӣ тартиби-ш-шароеъ. Ҷ. 1. – Бейрут, 1997. – С. 115. Минбаъд: Бадоеъу-с-саноеъ.

Ҳадиси «Намоз сутуни дин аст» аслан дар китобҳои фикҳ ривоят шудааст ва дар баъзе китобҳо пас аз асли он ин ибораҳо: *«Пас касе онро барпо дорад, динро барпо диштааст ва касе онро тарк намояд,*

Низ ривоят шудааст, ки дар қиёмат пас аз тавҳид ва шинохту эътироф ба ягонагии Парвардигори якто, аввалин пурсиш аз намоз хоҳад буд.¹ Дар қиёмат аз тамоми вучуди шахси намозгузор нуре, ба монанди офтоб хоҳад дурахшид² ва бенамоз аз ин неъматӣ бузург бенасиб мемо-

динро барбод додааст» ва ё танҳо *«Пас касе онро тарк намояд, динро барбод додааст»* низ ривоят шудааст.

Баъзе муҳаддисон, ба монанди Фирӯзободӣ дар «Мухтасар» ва Саховӣ дар «Мақосиди ҳасана» онро заъиф гуфтаанд. Нававӣ дар «Танқех» онро мункар (ва) ботил гуфтааст, вале Ибни Ҳачар дар «Талхису-л-ҳабир» сухани Нававиро рад намуда, мегӯяд: Он тавр нест, зеро онро устои Бухорӣ Абӯнуъайм дар китоби «Салот» аз Ҳабиб ибни Сулайм аз Билол ибни Яҳё ба таври мурсал ривоят кардааст ва ҳамаи ровиёни он сиқа ва мӯътамад мебошанд.

Абӯлфазл Аҳмад ибни Алӣ ибни Аҳмад ибни Муҳаммад ибни Ҳачари Асқалонӣ, Талхису-л-ҳабир фӣ аҳодиси Аррофиъийи-л-кабир. Ҷ. 1. – Бейрут, 1419 ҳ. (1989). – С. 445.

Бо вучуди он гуногунраъйие, ки дар байни муҳаддисон дар бораи таъйиф ва таҳсини ин ҳадис дида мешавад, дар бораи ин ки намоз яке аз муҳимтарин рукнҳо ва усули дин аст, касе шак надорад ва ҳама ба аҳамияти асли намоз дар дин эътироф доранд. Зеро ин маъно ҳам дар чандин ояти Қуръон ва ҳам дар дигар суханони расули Худо (с) бо сароҳат таъкид шудааст.

Аз ҷумла дар ҳадиси дигаре омадааст, ки: *«Марде аз расули Худо (с) пурсид: Қадом амал дар назди Худо дӯстдоштатар аст? Он Ҳазрат (с) фармуд: Гузоридаи намоз дар вақти ҳудайи ва касе намозро тарк кунад, дин надорад. Намоз шохсутун (ва асос)-и дин аст»*. (Шуъабу-л-имони Байҳақӣ, 2807. Ҷ. 3. – С. 39).

¹ Ишора ба ҳадисе мебошад, ки дар он паёмбар (с) мефармояд: *«Аввалин амале, ки банда дар рӯзи қиёмат аз он бозхост (ва пурсида) мешавад, намоз аст. Агар намозаш ба таври дуруст (ва солим) ба бор нишаста бошад, муваффақ ва растагор мегардад. Вале агар намозаш табоҳ (ва беҳосил) гашта бошад, бешак, навмед ва зиёндида мегардад...»*. (Сунани Тирмизӣ, 413; Сунани Насоӣ, 464, 465, 466; Сунани Куброӣ Насоӣ, 325; Сунани Ибни Моча, 1425, 1426; Сунани Доримӣ, 1229. Ҷ. 1. – С. 333; Мустадраки Ҳоким, 965. Ҳоким исноди онро саҳеҳ гуфтааст. 966, 9667. Ҷ. 1. – С. 394; Канзу-л-ъумол, 18877. Ҷ. 1. – С. 905).

² Ишора ба ҳадисе мебошад, ки дар он паёмбар (с) мефармояд: *«Ман умматамро рӯзи қиёмат дар миёни тамоми умматҳо мешиносам. Гуфтанд: Онҳоро чӣ гуна мешиносӣ? Гуфт: Онҳоро аз ин мешиносам,*

над. Шахсе аз рӯи имон ба намоз пойбандӣ нишон диҳад ва ин фаризаи илоҳиро бо пайравӣ ва итоат аз китоби Худо ва суннати паёмбари акрам (с) ба ҷой оварад, дар қиёмат, ҳатман, ҳамроҳи паёмбарони бузург, сиддиқон, шуҳадои роҳи Худо ва некон (авлиёи бузург) мебошад.¹

Намоз дар баробари худсозӣ ва ташаккули шахсияти фард, шаффофияту пӯёӣ бахшидан ба нерӯи фикру андеша ва рехтани оромиш бар қалби намозгузор, ҳамзамон заминаҳои рушду некбахтӣ ва шукуфоии ҷомеаро бо тамоми маъно фароҳам меоварад. Зеро фарзонагӣ ва комгории ҳар миллате ба саломатии зехну андеша, ҷисму ҷон, пӯёии ақли таҳлилгар ва хулоса, ба вусъати уфукҳо ва гунҷоиши паҳноӣ ҷаҳонбинӣ ва нигариши расои фарзандони вай, ки сармояҳои ояндаи он ҳастанд, бастагӣ дорад.

Бо тарбия шудани шахсиятҳои созанда, ҷомеаи дорои шахсият шакл мегирад ва бо рехта шудани қолаби мардонии барӯманд, пояҳои солим ва зербиноӣ барозандагӣ ба роӣ ҷомеа рехта мегардад.

Намоз, ки фарогири зикри Худо ва дуъову муноҷоти банда мебошад, дар аҳли худ оромиши рӯҳӣ ва эътидоли равониро ба вучуд меоварад ва дар фарозу нишеби зиндагӣ барои ҷони афсурдаи одамӣ марҳам мегардад.² Намози

ки китобҳо (и аъмолашон) бо дастӣ росташон ба онҳо дода мешавад ва симояшон аз асари сачда дар чехраҳояшон намоён аст ва нури онҳо аз ҷану рост ва аз пеши рӯяшон мекурад». (Мустадраки Ҳоким, 3784. Ҷ. 2. – С. 520; Муснади имом Аҳмад, 21233. Ҷ. 6. – С. 258; Шуъбау-л-имони Байҳақӣ, 2745. Ҷ. 3. – С. 17).

Аз Убай ибни Каъб (р) ривоят шудааст, ки расули Худо (с) фармуд: *«Манзур аз симои эшон, ки он (нишона ва) асари сучуди онҳост ва дар чехраҳояшон намоён аст (бахше аз ояти 29-уми сураи Фатҳ), нури онҳо дар рӯзи қиёмат мебошад».* (Мӯъҷаму-с-сағир, 620. Ҷ. 1. – С. 265).

¹ Ишора ба ин оят аст, ки мефармояд: *«Қасе Худо ва паёмбарро итоат намоёнд, пас (чунин одамоне дар қиёмат) ҳамроҳи бандাগони инъомшудаи Худо мебошад, ки (онҳо) аз паёмбарон, сиддиқон, шаҳидон ва некон иборатанд ва онҳо ҷӣ ҳамроҳони хубе ҳастанд!».* (Сураи Нисо, 4: 69).

² Қуръони карим дар ин бора мефармояд: *«Бидонед, ки бо зикри Худо дилҳо ором мегиранд».* (Сураи Раъд, 13: 28).

бо рӯҳ дар гиру дорҳои зиндагӣ барои шахс пойгоҳи нерӯ-манди маънавиё мебошад.¹

Намоз дар айни ҳоле ки намозгузоро аз тамоюл ба бебандуборӣ ва тардоманӣ (фаҳшо), ки падидаи фардӣ бо пайомадҳои иҷтимоӣ мебошад, бозмедорад, ҳамзамон ўро аз содир намудани ноҳинчориҳо ва қорҳои хориҷ аз меъёрҳои шаръӣ (мунқар) низ метавонад ўро боз дорад.

Намоз беҳтарин роҳи иртиботи банда бо Парвардигораш мебошад, ки аз он роҳрав дарҳои лутфу навозиш ва баракоти ҳудовандияш бар вай қушода мегарданд ва ба ҳар мизоне, ки ин иртиботи ҳешро бо мавлояш таҳким бахшад, ба ҳамон андоза хостаҳо ва дуъояҳои бароварда ва мустақоб мегарданд.

Хондани намоз ба қуз девонагон ва қӯдакон дигар бар ҳама лозим ва зарурист. Ҳамин қӯдакон низ вақте ба синни ҳафтсолагӣ бирасанд, тибқи раҳнамудҳои паёмбари ислом (с), падару модарро мебояд онҳоро ба намоз хондан одат ва тарбият диҳанд. Агар дар синни даҳсолагӣ ҳанӯз ба баргузори намоз пойбанд нагашта бошанд, онҳоро танбех намоёнд.²

Дар бораи намоз то ҳоё таъкид шуда, ки агар намозгузор қудрати истода анҷом додани онро надошта бошад, нишаста ва агар нишаста натавонист, ҳобида ва бо ишораи сар намози ҳешро барпой дорад.

¹ Расули Худо (с) пас аз он ҳама саъйу талош, вақте эҳсоси ҳастагӣ мекард, ба Билол (р) мегуфт: *«Эй Билол, моро ба намоз роҳат ва оромии бибахш»*. Яъне азон бидеҳ, то дар борҳои намоз афсурдагии ҳудро бартараф намоем. (Сунани Абӯдовуд, 4985, 4986; Муснади имом Аҳмад, 22578, 22643. Ҷ. 6. – С. 500, 512).

² Ишора ба ҳадисе мебошад, ки дар он паёмбар (с) мефармояд: *«Фарзандони ҳудро дар синни ҳафтсолагӣ ба намоз амр қунед ва вақте ба синни даҳсолагӣ расиданд, онҳоро барои (тарқи) намоз бизанед ва онҳоро дар бистари хоб аз ҳам қудо созед»*. Яъне агар то синни даҳсолагӣ ба намоз шурӯъ накарда бошанд, онҳоро барои тарқи намоз танбех намоем. (Сунани Абӯдовуд, 494, 495; Сунани Тирмизӣ, 407).

Дар Қуръон борҳо ва борҳо ба некӯ гузоштан ва посдории намозҳо тавсия ва таъкид гардидааст. Худованд мефармояд:

حَفِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ

«Намозҳои (пачвақтаи фарзӣ) ва (ба хусус) намози миёна (аср)-ро, хифозат ва посдорӣ намоед ва фармонбарона (ба ибодати) Худо бархезед».¹

Ҳамчунин мефармояд:

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَىٰ سُبُلٍ مَّخْرُوجًا ۚ لَا تَمْلِكُ لَهُمْ أَرْسَالُهُمْ ۚ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۚ

«Пас намозро барпой доред. Зеро намоз бар мӯъминон дар вақтҳои муайян навишташуда (ва фарз гардида) аст».²

Паёмбари ислом (с) намозро рукни дуом аз панҷ рукни бинои ислом гуфтааст, он ҷо ки мефармояд: *«Ислом бар панҷ чиз (рукн) бино ниҳода шудааст: 1. Шаҳодат додан бар ин ки фармонраво ва фарёдрасе ба ғайр аз Худо вуҷуд надорад ва Муҳаммад фиристодаи Ӯст; 2. Барпо доштани намоз; 3. Додани закот; 4. Ҳаҷ намудани хонаи Худо; 5. Доштани рӯзаи моҳи Рамазон»*.³

Боз мефармояд: *«(Фосила ва марзе, ки) дар миёни банда ва ширку куфр аст, (яъне ўро ба куфр мерасонад), тарки намоз аст»*.⁴

¹ Сураи Бақара, 2: 238.

² Сураи Нисо, 4: 103.

³ Муттафақун алайҳ аст: Саҳеҳи Бухорӣ, 8, 4514; Саҳеҳи Муслим, 114; Сунани Тирмизӣ, 2609; Сунани Насоӣ, 107.

⁴ Саҳеҳ: [Саҳеҳи Чомеъу-с-сағир, 2848]. Саҳеҳи Муслим 242, 243; Сунани Абӯдовуд, 4678; Сунани Тирмизӣ, 2619, 2620; Сунани Насоӣ, 463; Сунани Ибни Моча, 1078, 1080. Дар баъзе ривоятҳо омадааст: *«(Фосилаи) байни куфр ва имон намоз аст»*. (Сунани Тирмизӣ, 2618). Дар ривояти дигар омадааст: *«Аҳд (ва марзи ҷудосозанда)-е, ки дар миёни мо ва онҳост, намоз аст»*. (Сунани Тирмизӣ, 2621; Сунани Насоӣ, 462; Сунани Ибни Моча, 1079).

Низ мефармояд: «Намозҳои панҷгона ба монанди дарёе ҳастанд, ки дорои оби поку мусалффо ва фаровон буда, аз пеши хонаи ҳар мусалмоне мегузарад ва ӯ ҳар рӯз панҷ бор худро дар оби он шустушӯ менамояд. Оё фикр мекунед, ки (пас аз ин) чирку нопокие бар бадани ӯ боқӣ мемонад?. Гуфтанд: Не, чизе боқӣ наемонад. Расули Худо (с) фармуд: Намозҳои панҷгона ҳам гуноҳонро аз байн мебаранд, ҳамон тавре ки об чирку нопокиро мешиӯяд».¹

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 528; Саҳеҳи Муслим, 1520; Сунани Тирмизӣ, 2868; Сунани Насой, 461.

Фасли аввал

НАМОЗҲОИ ПАНҶГОНА

Бар ҳар мусалмони мукаллаф¹ адои панҷ вақт намоз дар ҳар як шабонарӯз фарз аст.

Намозҳои панҷгона иборатанд аз:

1. Намози бомдод.
2. Намози пешин.
3. Намози аср.
4. Намози шом.
5. Намози хуфтан.

Вақтҳои намоз

Ҳар яке аз намозҳои панҷгона вақти муайяни худро дорад, ки аз ҷониби шаръ аввал ва охири он ба таври зерин муқаррар гардидааст.²

¹ **Мукаллаф** - шахсеро мегӯянд, ки барои ӯ шароити адои амрҳои илоҳӣ, ба монанди синну соли балоғат, ақл, тавоноии ҷисмӣ ва ғайра фароҳам омада бошад.

² Вақтҳои намозҳо аввал ва охир доранд, ки ҳар намоз дар тамоми он вақт, яъне дар байни аввал ва охири вақти худ ба ҷой оварда мешавад. Паёмбар (с) мефармояд: *«Вақти намоз аввал ва охир дорад. Аввали вақти намози пешин пас аз заволи офтоб ва охири вақташ ҳангоми даромадани вақти намози аср мебошад. Аввали вақти намози аср ҳангоми дохил шудани он (яъне пас аз ба поён расидани вақти намози пешин) ва охири вақташ ҳангоми зард ғаштани ранги офтоб аст.*

Аवвали вақти намози шом ҳангоми гуруб (фурӯ рафтан)-и офтоб ва охири вақташ ҳангоми ғоиб шудани (шафақ) дар уфуқ(-и офтобишин) мебошад. Аввали вақти намози хуфтан аз ғоиб шудани шафақ ва охири вақташ ҳангомест, ки шаб ба нисф мерасад. Аввали вақти намози бомдод бошад, ҳангоми дамидани субҳ ва охири вақташ ҳангоми баромадани офтоб аст». (Сунани Тирмизӣ, 151).

Дар ин ҳадис барои охири намозҳои аср ва хуфтан вақтҳои хуби-

1. Намози бомдод. Вақти намози бомдод аз тулӯи фачр (дамидани субҳи содиқ) то баромадани офтоб мебошад.

Субҳи содиқ (ростин) рӯшноист, ки ҳангоми дамида-ни субҳ аз тарафи машиқ намоён гардида, тамоми уфуқ-ро фаро мегирад.

Пеш аз он низ рӯшноие рӯ ба боло лаҳзаҳое намоён шуда, вале зуд аз байн меравад, ки онро субҳи козиб (ду-рӯгин) мегӯянд.

2. Намози пешин. Оғози намози пешин баъд аз заволи офтоб буда, охири он вақтест, ки сояи ҳар чиз ба ду баро-бари ҳудаш (бинобар назари Абӯҳанифа (рх)) ва ё ба як баробари ҳудаш (бинобар ривояте) бирасад. Ногуфта на-монад, ки сояи ҳар чиз ба ғайри он сояе, ки ҳангоми қиём, яъне гардиши завол дорад, ҳисоб мешавад.¹

3. Намози аср. Вақти намози аср аз вақти расидани сояи ҳар чиз ба ду баробари ҳудаш (бино ба назари имом Абӯҳанифа (рх)) ва ё ба як баробари ҳудаш (бинобар ри-вояте), яъне аз вақти поён ёфтани намози пешин то ниша-стани офтоб аст.²

4. Намози шом. Вақти намози шом аз нишастани оф-тоб то ғойб шудани шафақ аст. Шафақ он сурхие аст, ки пас аз нишастани офтоб дар доираи уфуқи офтобшин

шон зикр шудааст ва пас аз он вақти макрӯҳии онҳо мебарояд.

¹ **Завол** — ба он лаҳзаҳои гузарое гуфта мешавад, ки офтоб дар нимарӯз дар болои сари ҳар чиз, яъне дар ҳолати қиём қарор мегирад ва ба он нисфирӯзии адл низ мегӯянд.

² То зард шудани ранги офтоб вақти хубии намози аср аст ва пас аз он вақти қарохияти он дохил мешавад ва он то замони ғуруби офтобро дар бар мегирад. Дар ҳолатҳои зарурӣ намози асрро дар ин вақт низ ба ҷой оварда мешавад. Паёмбар (с) мефармояд: *«Касе як рақъати намози бом-додро пеш аз тулӯи офтоб дарёбад, дар воқеъ, намози бомдодро дарёфта-аст ва касе як рақъати намози асрро пеш аз ғуруби офтоб дарёбад, воқеан ҳам, намози асрро дарёфтааст»*. (Саҳеҳи Бухорӣ, 579; Саҳеҳи Муслим, 1373 (608)-163, 164, 165; Сунани Абӯдовуд, 412; Сунани Тирмизӣ, 186; Су-нани Насой, 516; Сунани Ибни Моча, 699).

зоҳир мешавад.¹

5. Намози хуфтан. Вақти намози хуфтан ва витр аз ғоиб шудани шафақ то ҳангоми (дамидани) субҳи содиқ аст,² вале намози витр бояд баъд аз намози хуфтан адо шавад ва пеш аз он хонда намешавад.³

¹ Шафақ дар назди Имомайн ҳамон сурхиест, ки пас аз фуру рафтани офтоб дар уфуқи офтобшин зоҳир мешавад, вале он дар назди ҳуди Имом (рх) сафедиест, пас аз он сурҳи зоҳир мешавад. Баъзе уламо қавли Имом (рх)-ро саҳеҳ ва фатвошуда ба он доништаанд ва баъзе қавли Имомайнро мавриди таъйид қарор додаанд. Яъне амал қардан ба ҳар ду қавл ҷоиш аст, дар қавли Имом (рх) вачҳи эҳтиёт (дар ибодат) ва дар қавли Имомайн чиҳати осонӣ ба мардум дар назар гирифта шудааст. («Ҳидоя». Ҷ. 1. – С. 145, 146).

² Дар ривоятҳо омадааст, ки Ҷабраил (ъ) ду рӯз дар намозҳои панҷгона барои паёмбар (с) имоматӣ намуда, аввали вақтҳо ва охири вақтҳои мустаҳаббии намозхоро барои он Ҳазрат (с) муайян кардааст. Паёмбар (с) мефармояд: *«Ҷабраил дар назди Хонаи ду бор (дар ду рӯз) маро имоматӣ намуд. Дар навбати аввал намози пешинро вақте гузошт, ки соя ба монанди риштае буд. Он гоҳ намози асрро вақте гузошт, ки сояи ҳар чиз баробари ҳудои ғашта буд. Сипас намози шомро вақте гузошт, ки офтоб фуру рафта ва рӯзадор ифтор намуда аст. Пас аз он намози хуфтанро вақте гузорид, ки шафақ ғоиб ғашта буд. Намози бомдодро бошад, вақте гузорид, ки субҳ дамида ва хӯрдан бар рӯзадор ҳаром ғаштааст.*

Дар навбати дуюм намози пешинро вақте гузорид, ки сояи ҳар чиз ба як баробари ҳудои расида ва вақти намози асри дирӯза шудааст. Он гоҳ намози асрро вақте гузорид, ки сояи ҳар чиз ба ду баробари ҳудои расида буд. Сипас намози шомро дар (ҳамон) вақти аввала (дирӯза)-аш ба ҷой овард.

Пас аз он намози хуфтанро ҳангоме ки аз се як ҳиссаи шаб гузашта буд, ба ҷой овард. Намози бомдодро бошад, вақте гузорид, ки замин рӯшан ғашта буд. Он гоҳ Ҷабраил ба ман нигоҳ кард ва гуфт: Ин вақти (намозҳои) паёмбарони пеш аз ту аст. Вақт(-и намозҳо) дар миёни ҳамин ду вақт мебошад». (Сунани Абӯдовуд, 393; Сунани Тирмизӣ, 149. Тирмизӣ онро ҳадиси ҳасан ва саҳеҳ гуфтааст. Мустадраки Ҳоким, 693. Ҷ. 1. – С. 306. Ҳоким исноди онро саҳеҳ гуфтааст).

³ Аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки: *«Шаб паёмбар (с) намози хуфтанро чандон ба таъхир андохт, ки шаб (қариб) ба тамоми ба ҷой расида буд ва аҳли масҷид ба хоб рафта буданд. Он гоҳ ҳориҷ шуд ва намози хуфтанро гузорид ва фармуд: Ин вақти на-*

Вактҳои мустаҳаб барои адои намоз

Мустаҳаб аст, ки намози **бомдодро** ҳангоми рӯшноие, ки пас аз торикӣ зоҳир мешавад, адо намоем.

Дар тобистон мустаҳаб аст, ки намози **пешин** бо таъхир хонда шавад, вале дар зимистон адои он дар аввали вақт мустаҳаб мебошад.

Таъхири намози **аср**, чи дар зимистон бошад ва чи дар тобистон, то вақте мустаҳаб аст, ки ранги рӯшноии офтоб тағйир наёфта бошад.

Тағйир ёфтани ранги офтоб ба ин тарик аст, ки рӯшноии он ба андозае кам шавад, ки чашмро хира насозад. Вале дар рӯзҳои абрӣ таъчил ва ҳарчи зудтар хондани намози **аср** мустаҳаб аст.

Таъчили намози **шом**, чи дар зимистон ва чи дар тобистон, мустаҳаб аст.

Таъхири намози **хуфтан** то сеяки шаб ва намози **витр** то охири шаб мустаҳаб аст, вале дар рӯзҳои абрӣ таъчили хуфтан мустаҳаб мебошад.

Вактҳое, ки дар онҳо намоз ҷоиз нест

Дар се вақт: дар аснои баромадан (тулӯъ), қиём ва нишастан (ғуруб)-и офтоб аз хондани намоз манъ шудааст ва ҳамчунин, сачдаи тиловат ва адои намози ҷаноза низ дар ин се вақт ҷоиз нест.¹

мози хуфтан аст, агар бар умматам машаққат намешуд». (Саҳеҳи Муслим, 1443 (638)-219; Сунани Насой, 535).

¹ Уқба ибни Омири Ҷуҳанӣ (р) мегӯяд: «*Расули Худо (с) моро дар се вақт аз гузоридани намоз ва хондани намози ҷаноза наҳй мекард: вақти баромадани офтоб, то он ки баланд шавад, вақти қиёми нисфирӯзӣ, то он ки офтоб бигардад ва вақти ба ғуруб наздик шудани офтоб, то он ки фуруи нишинад*». (Саҳеҳи Муслим, 1926 (831)-293; Сунани Абӯдовуд, 3192; Сунани Тирмизӣ, 1030; Сунани Насой, 559, 564, 2012; Сунани Ибни Моча, 1519. Ғайр аз Бухорӣ дигар сихоҳи шашгона онро ривоят кардаанд ва Тирмизӣ онро ҳадиси ҳасан ва саҳеҳ гуфтааст).

Вале як намозе ҳаст, ки дар вақти ғуруб (нишастани офтоб) хондани он бо кароҳият ҷоиз мебошад ва он аз ба-рои касест, ки намози асри ҳамон рӯзашро қабл аз ғуруб нахондааст. Шахси мазкур метавонад ҳангоми ғуруб на-мози асрашро (бо кароҳият) адо намояд.

Вақтҳои макрӯҳ

Адои намозҳои нафлӣ дар вақтҳои зерин макрӯҳ аст:

1. Баъд аз шурӯи имом ба хутба хондан.
2. Пас аз тулӯи субҳ (ба ҷуз суннати намози субҳ).
3. Баъд аз аср, то адои намози шом.

4. Баъд аз дамидани субҳ ғайр аз ду рақъат намози суннати бомдод дигар намози нафл ҷоиз нест, вале гузо-ридани намози қазоӣ ҷоиз аст. Баъд аз намози аср низ на-мози нафл ҷоиз нест, вале намози қазоӣ то замоне ки рӯшноии офтоб тағйир ва дар курси он хирагӣ пайдо на-гашта бошад, ҷоиз мебошад.¹

5. Агар то баромадани офтоб фурсати зиёде намонда бошад, ки суннат ва фарз ҳар ду ро бигунҷонад, дар сурате ки агар суннатро бигузорад, фарз ғавт мегардад, суннатро тарк карда, фарзро ба ҷо оварад. Суннат дигар қазоӣ на-дорад.

6. Шахсе дар намози бомдод ворида масҷид шавад ва

¹ Ривоят шудааст, ки: «*Расули Худо (с) аз гузоридани (ҳар гуна) на-моз(и нафли)-е пас аз дамидани субҳ то баромадани офтоб ва пас аз на-мози аср то фуру рафтани офтоб наҳй намудааст*». (Саҳеҳи Бухорӣ, 581; Саҳеҳи Муслим, 1918 (825)-285, 1919 (826)-286; Сунани Абӯдовуд, 1276; Сунани Тирмизӣ, 183; Сунани Насоӣ, 561; Сунани Ибни Моча, 1250. Тирмизӣ онро ҳадиси ҳасан ва саҳеҳ гуфтааст).

Ба ҳамин маъно ҳадиси дигаре низ омадааст, он ҷо ки мефармояд: «*Пас аз дамидани субҳ (дигар) намозе вуҷуд надорад, то он ки офтоб баланд шавад ва пас аз намози аср низ намозе вуҷуд надорад, то он ки офтоб фуру равад*». (Саҳеҳи Бухорӣ, 586, 1197, 1864, 1992, 1995; Саҳеҳи Муслим, 1920 (827)-288; Сунани Насоӣ, 566).

бинад, ки ҷамоат барпо гаштааст, ғавран ба ҷамоат пайвандад ва суннатро тарк кунад, вале агар ҷои ҷудогонае мавҷуд бошад, ки қироати имомро дар он ҷо нашунавад ва ба дарёфтани ҷамоат низ бовар дошта бошад, дар ин сурат суннатро дар он ҷо бигузорад ва пас аз он ба ҷамоат пайвандад.

7. Пеш аз хондани намози хуфтан бе узре хобидан макруҳ аст.

Фасли дуюм

АЗОН ВА ИҚОМАТ

Азон яке аз шаъоир (нишонаҳо)-и дин ва шиори ислом аст. Эҳтиром гузоштан ва муҳаббат бо азон муктазои имони ҳар мӯъмин аст. Азонро бозичае пиндоштан, мазҳакае шумурдан ва ба он истехзо кардан аломати куфр аст. Дар Қуръони маҷид омадааст:

وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوءًا وَلَعِبًا
ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ

«Ва чун ба намоз фаро хонед (азон диҳед), онро ба тамасхур ва бозӣ гиранд. Ин ба сабаби он аст, ки онҳо мардуми беақле ҳастанд».¹

Низ омадааст:

يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ
فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

«Чун барои намози рӯзи ҷумъа нидо (азон) дода шавад, пас ба сӯи ёди Худо (намоз) бишитобед ва хариду фурӯшро (то анҷоми намоз қанор) бигузored. Ин барои шумо беҳтар аст, агар (онро) медониста бошед».²

Аз ду ояти боло машрӯъияти азон низ собит мегардад. Аз Молик ибни Ҳувайрис (р) ривоят шудааст, ки расули Худо (с) мефармояд: «*Ҳамон тавре ман намоз мегузoram, намоз бигузored. Ҳамин ки вақти намоз фаро расид, як нафаратон барои шумо азон диҳад ва бузургтаратон барои*

¹ Сураи Моида, 5: 58.

² Сураи Ҷумуъа, 62: 9.

*шумо имоматӣ намояд».*¹

Бар намозгузор суннат аст, ки қабл аз намозҳои панҷгона ва низ намози ҷумъа аввал *азон* ва баъд аз он *иқома* гуфта, намозашро шурӯъ намояд.

Азон гуфтан ба ин тарик аст:

1. Аллоҳу акбар (4 бор)
2. Ашҳаду алло илоҳа илла-л-лоҳ (2 бор)
3. Ашҳаду анна Муҳаммадан расулуллоҳ (2 бор)
4. Ҳайя ғала-с-салоҳ (2 бор)
5. Ҳайя ғала-л-фалоҳ (2 бор)
6. Аллоҳу акбар (2 бор)
7. Ло илоҳа иллаллоҳ (1 бор)

Дар намози бомдод баъд аз «*Ҳайя ғала-л-фалоҳ*» ду бор «*Ассалоту хайрун мина-н-навм*» (Ҳаққо, ки намоз аз хоб беҳтар аст) гуфта мешавад.

Аммо *иқома* ба тарзи зерин гуфта мешавад:

- Аллоҳу акбар* (4 бор)
Ашҳаду алло илоҳа иллаллоҳ (2 бор)
Ашҳаду анна Муҳаммадан расулуллоҳ (2 бор)
Ҳайя ғала-с-салоҳ (2 бор)
Ҳайя ғала-л-фалоҳ (2 бор)
Қад қомати-с-салоту (2 бор)
Аллоҳу акбар (2 бор)
Ло илоҳа иллаллоҳ (1 бор)

АҲКОМИ АЗОН ВА ИҚОМАТ

Азон ва иқомаат баъд аз дохил шудани вақти намоз гуфта мешаванд ва агар пеш аз вақт гуфта шаванд, онҳоро иъода менамоянд.²

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 631.

² Ривоят шудааст, ки: «*Билол (боре) пеш аз дамидани субҳ азон гуфт. Паёмбар (с) ба ӯ дастур дод, ки баргардад ва нидо диҳад, ки: Банда, дар ҳақиқат, дар хоб мондааст, банда, дар ҳақиқат, дар хоб мондааст*». (Яъне нофаҳмида ва ҳоболуд пеш аз вақт азон гуфтааст). (Сунани Абӯдовуд, 532, 533). Дар Сунани Куброи Байҳақӣ омадааст, ки: «*Паёмбар (с) ўро*

Азонро бо оромӣ ва тааннӣ (наrm-наrm) мегӯянд, ба сурате ки шунаванда пас аз гуфтани ҳар ҷумла ҷавоби онро гуфта тавонад, вале дар иқомат каме суръат ва тезӣ ба кор гирифта мешавад.

Дар назди мазҳаби имом Абӯҳанифа (рх) дар азон тарҷеъ вучуд надорад. *Тарҷеъ* он аст, ки овозашро дар аввали азон (гуфтани шаҳодатайн) паст намуда ва пас аз он дубора баланд созад.

Аз *талҳин* низ дар азон манъ шудааст. *Талҳин* он аст, ки калимоти азон бо афзудани ҳарфе ё ҳаракате ва ё мадде бар онҳо аз ҳолати аслиашон тағйир дода шаванд.

Сухан гуфтан дар аснои азон ва иқомат ҷоиз нест.

Дар байни азон ва иқомат дар ҳар намозе, ба ҷуз намози шом, микдоре менишинанд.¹

Ҳамчунин дар байни азон ва иқомат дар ҳар намозе тасвиб шавад. *Тасвиб* иборат аз дубора огоҳ сохтани мардум аст. Дар ҷойҳои мо маъмулан бо гуфтани «*қомат-қомат*» мардумро огоҳ месозанд.

Барои намозҳои фавтшуда низ гуфтани азон ва иқомат суннат аст. Агар касеро чандин намоз фавт шуда бошад ва бихоҳад дар як вақт қазои онҳоро ба ҷо оварад, бояд дар аввалин намози он азон ва иқомат бигӯяд ва дар намозҳои баъдаш ихтиёр дорад, ки ҳар дуру бигӯяд ва ё бо гуфтани иқомат иктифо намояд.

Гуфтани иқомат бевузӯ карохият дошта, гуфтани азон бевузӯ боке надорад. Аз ин рӯ, агар шахсе бевузӯ азон ва

пурсид: Ҷаро пеш аз вақт азон гуфти? Гуфт: Бедор шудам ва хоболуд гумон кардам, ки субҳ дамидааст. Пайёмбар (с) ба вай дастур дод...». (Сунани Куброи Байҳақӣ, 1840. Ҷ. 2. – С. 125).

¹ Дар назди Абӯҳанифа (рх) дар байни азон ва иқомати намози шом наменишинанд, балки пас аз азон билофосила иқомат гуфта мешавад. Аммо дар назди Имомайн дар он низ каме менишинанд, то миёни азон ва иқомат фосилае ба вучуд ояд ва ба ҳадисе, ки дар ин маврид ворид шудааст, амал шавад. Дар ҳадиси «Азон ҷӣ гуна пайдо шуд» омадааст, ки: «*Пас аз азон каме истода, он гоҳ иқоматро ба ӯ таълим дод*». (Сунани Абӯдовуд, 499, 507).

иқомат гӯяд, онҳоро иёода наменаоянд.

Ҳамчунин гуфтани иқомат ва азон дар ҳоли ҷанобат низ макрӯҳ мебошад, Вале агар касе дар ин ҳол азон ва иқомат гӯяд, бояд азонро иёода намоянд, на иқоматро.

Намозгузoron Ҳангоми гуфтани «*Ҳайя ғала-с-салоҳ*» аз ҷои худ бармехезанд ва бо шунидани: «*Қад қомати-с-салот*» ба намоз шурӯъ менамоянд.

Баъзе масоили азон ва иқомат

1. Азон ва иқомат суннати муаккада мебошанд ва танҳо барои намозҳои фарз гуфта мешаванд. Он фарз, хоҳ бо ҷамоат баргузор гардад ва хоҳ бо танҳогузорӣ, чи намози вақтӣ бошад, чи қазой ва намозгузор, хоҳ муқим бошад, хоҳ мусофир.

2. Азон ва иқомат барои мардон суннат ва барои занон макрӯҳ аст.

3. *Азон понздаҳ ҷумларо дар бар мегирад.*

Мафҳуми ҷумлаи аввал, ки ҷаҳор бор такрор мешавад:

1. *Аллоҳ аз тамоми васфу баён ва ҳадсу ғумон бузургтар аст.*

Аллоҳ бузургтар аст.

Мафҳуми ҷумлаи дуюм, ки ду бор такрор мешавад:

2. *Шаҳодат медиҳам, ки ҳеҷ маъбуди дигаре ба ҷуз Худои яқто вуҷуд надорад ва ҳеҷ чизе ба ҷуз Ё сазовори парастии намебошад.*

Мафҳуми ҷумлаи сеюм, ки ду бор такрор мешавад:

3. *Шаҳодат медиҳам, ки Муҳаммад (с) фиристода ва паёмовари Худост.*

Ҷумлаи дуюм ва сеюмро маъмулан шаҳодатайн мегӯянд.

Мафҳуми ҷумлаи ҷаҳорум:

4. *Барои намоз бишитоб!*

Мафҳуми ҷумлаи панҷум:

5. *Ба сӯи растагорӣ бишитоб!*

Мафҳуми ҷумлаи шашум:

6. *Аллоҳ бузургвор аст.*

Мафхуми чумлаи охирин:

7. *Ҳеч маъбуди дигаре, ба ҷуз Ҳудои якто, вуҷуд надорад ва ҳеч чизе, ба ҷуз Ӯ, сазовори парастии намебошад.*

4. Ба забони тоҷикӣ (форсӣ) азон гуфтан ҷоиз нест, яъне маъноӣ тарҷимагаштаи ҳар ҷумла ва калимаро ба ҷои калимот ва асли арабии онҳо ба кор гирифтани ҷоиз нест, ҳарчанд азон будани он маълум бошад.

5. Барои муаззин (азондиҳанда) панҷ чиз мустаҳаб аст:

а) Азондиҳанда шахси парҳезгор бошад.

б) Аз аҳком ва дастуроти шариат огоҳ буда, вақтҳои намозро нағз бишиносад.

в) Пои ба вузӯ ва рӯй ба ҷониби қибла азон диҳад.

г) Ҳангоми азон ангуштони дастҳояшро дар гӯшҳояш бимонад.

д) Ҳангоми гуфтани «*Ҳайя ғала-с-салоҳ*» рӯяшро ба тарафи рост ва ҳангоми гуфтани «*Ҳайя ғала-л-ғалоҳ*» ба тарафи чапаш бигардонад.

6. Дар байни азон ва иқомат, гузашта аз он ки вақти истихбоб ва ҳубии ҳар намоз риоя гардад, бояд ба қадре фосила монад, то намозгузoron битавонанд ба ҷамоат ҳозир шаванд.

7. Дар намози шом ба андозаи қироати се оят фосила гузоштан дар байни азон ва иқомат мустаҳаб аст.

8. Азон ва иқомат гуфтани шахсони зерин: бевузӯ, ҷунуб, кӯдаки ба синни ақл норасида, девона, маст, зан ва одами фосиқ макрӯҳ мебошад ва ҳамчунин, нишаста гуфтани онҳо макрӯҳ аст.

9. Рӯзи ҷумъа дар масҷиди панҷвақта – дар ғайри масҷиди ҷомеъ барои баргузории намози пешин азон додан макрӯҳ аст.

10. Шунавандаи азон бояд хомӯшона ба он гӯш диҳад ва пас аз шунидани ҳар ҷумлае айнӣ ҳамонро оҳиста такрор намояд, ки ин ҳамон ҷавоби азон аст. Масалан, ҳангоме ки муаззин «Аллоҳу акбар» гуфт ва дар он лаҳзаҳои гузарое, ки барои гуфтани ҷумлаи баъдӣ омода мегардад, шунаванда ҳамон калимаи «Аллоҳу акбар»-ро такрор на-

мояд. Вакте муаззин ба «*Ҳайя ғала-с-салоҳ*» ва «*Ҳайя ғала-л-фалоҳ*» бирасад, шунаванда дар поён аини он калимотро такрор накарда, балки «*Ло ҳавла ва ло қуввата илло биллоҳи-л-ғалийи-л-ғазим*» (Қудрати боз истодан аз гуноҳон ва низ тавоноӣ бар анҷоми тоғатҳо танҳо бо мадади Худованди баландмартаба ва бузургвор муяссар мегардад), бигӯяд.

11. Баъд аз азон суннат аст, ки ҳам худи азондиханда ва ҳам шунавандагон *ин дуъоро бихонанд*:

Аллоҳумма рабба ҳозиҳи-д-даъвати-т-томмаҳ ва-с-салоти-л-қоимаҳ, оти Муҳаммадани-л-василата ва-л-фазилах, ва-бъасҳу мақоман маҳмудани-л-лазӣ ваъадта-ҳу. Иннака ло тухлифу-л-миъод.

«Бор Худоё! Парвардигори ин даъват ва нидои расо ва намози барпоғашта! Барои Муҳаммад (с) васила ва бузургворӣ ато фармо ва ҷанобаширо дар он ҷойгоҳ ва мақоми ситуде, ки барояш ваъда додаӣ, мабъус бигардон. Ростӣ, ки Ту ваъдаҳои хешро хилоф насозӣ».¹

¹ Паёмбар (с) мефармояд: «*Касе пас аз шунидани азон «Аллоҳумма рабба ҳозиҳи...»-ро бигӯяд, шафогати ман дар рӯзи қиёмат барояш воҷиб мегардад*». (Саҳеҳи Бухорӣ, 614, 4719; Сунани Абӯдовуд, 529; Сунани Тирмизӣ, 211; Сунани Насоӣ, 679; Сунани Ибни Моча, 722.

Ёдовар мешавем, ки ибораи охирин: «*Иннака ло тухлифу-л-миъод*» дар китобҳое, ки ҳадис аз онҳо таҳриҷ шудааст, наомадааст).

Ҳамчунин мефармояд: «*Касе пас аз шунидани нидои муаззин: «Ва ана ашҳаду ан ло илоҳа илаллоҳу, ваҳдаҳу ло шарика лаҳ ва анна Муҳаммадан ғабдуҳу ва расулуҳ. Разийту биллоҳи раббан ва би-л-исломи динан ва би Муҳаммадин расулан» бигӯяд, Худо гуноҳони ӯро мағфират намояд*». (Саҳеҳи Муслим, 849 (385)-12, (386)-13; Сунани Абӯдовуд, 525; Сунани Тирмизӣ, 210; Сунани Насоӣ, 678; Сунани Ибни Моча, 721. Тирмизӣ онро ҳадиси ҳасан, саҳеҳ ва ғариб гуфтааст).

*Фасли сеюм***ШАРТҲОИ НАМОЗ**

Риоя намудани шартҳои зерин барои ҳар намозгузор лозим аст ва онҳоро фарзҳои пеш аз намоз мегӯянд:

1. Бояд бадан ва либоси намозгузор ва ҳамчунин, он маконе, ки мевоҳад дар он намоз бигузорад, аз начосатҳо пок бошанд, яъне пок будани бадан, ҷой ва ҷомаи шахс барои гузоридани намоз шарт аст.¹

2. Сатр (пӯшидан)-и аврат.

3. Истиқболи қибла (рӯ ба сӯи қибла истодан).²

4. Ният. Намозгузор бояд бо ният дохили намоз шавад ва ҳамин тавр, аз оғоз то поёни намоз бидонад кадом намозро меҳонад ва онро барои анҷоми фармони Худованди олам ба ҷо меоварад.

5. Шинохтани вақт. Ҳар намозеро дар вақти ҳудаш адо намояд.

6. Пок будан аз ҳадас (бетаҳорати)-и хурд ва бузург, яъне аз бевузӯғӣ ва аз ҷанобат.³

¹ Худованд мефармояд: «**Ва либосҳоятро пок соз**». (Сураи Муддасир, 74: 4)

² Худованд мефармояд: «**Пас рӯи худро ба ҷониби Масҷиду-л-ҳаром бигардон ва дар ҳар кучое бошед, рӯйҳоятонро ба ҷониби он бигардонед**». (Сураи Бақара, 2: 150).

³ Паёмбари акрам (с) мефармояд: «**Намози ҳеҷ касе, то вузӯ нагирад ва покиро дар мавзӯҳои ҳудаш нагузорад, тамои (ва раво) намегардад...**». (Сунани Абӯдовуд, 857; Сунани Ибни Моча, 460). Ҳамчунин мефармояд: «**Касе вузӯ надошта бошад, намозе барои ӯ нест...**». (Сунани Абӯдовуд, 101; Сунани Ибни Моча, 398, 399, 400; Мустадраки Ҳоким, 518, 519, 520. Ҷ. 1. – С. 245, 246, 992, 9899. Ҷ. 1, 4. – С. 402, 66; Муснади имом Аҳмад, 9137. Ҷ. 3. – С. 146, 26604, 26605, 26606. Ҷ. 7. – С. 527). Ояти фарзияти вузӯ ва ғусл низ ҳамин ҳақиқи покиро дар назар дорад.

Баъзе масоили ин боб

1. Агар либоси касе нопок бошад ва чизе ҳамроҳи худ надошта бошад, ки либосашро бо он пок созад, метавонад бо ҳамон либоси нопок намоз хонда ва намозашро иъода нанамояд. Намоз бо он либоси начис беҳтар аст аз бараҳна гузоштани он.

2. Шахсе либосе надошта бошад, ки авраташро сатр намояд, метавонад ҳамон тавр урён ва луч намозашро бо рукӯъ ва сучуд адо намояд. Вале беҳтар аст нишаста рукӯъ сачдаашро анҷом диҳад.

3. Агар хангоми баргузори намоз аз чаҳор як ҳиссаи аврати намозгузор бараҳна бошад, намозаш дуруст намегардад.

4. Хангоми хондани намоз, агар сари духтари ба балоғат нарасида бараҳна гардад, намозаш ҷоиз аст.

5. Агар тамоми либос нопок бошад ва ё камтар аз чаҳор як ҳиссаи он пок ва боқӣ ҳамааш начис бошад, дар ин сурат намозгузор ихтиёр дорад: ё бо он либоси начис ва ё бараҳна намозашро бигузорад, вале бо он либос гузорида ни намоз беҳтар мебошад. Агар аз чаҳор як ҳиссаи либос пок бошад, гузорида ни намоз бо либос вочиб аст.

6. Дар мусофират агар ба андозае об дошта бошад, ки яке аз ду корро ё вузӯ ва ё пок сохтани начосатро кифоя кунад, дар ин сурат бо оби доштааш начосатро бишӯяд ва барои намоз таяммум бигирад.

7. Шахсе намози пешинашро адо намояд ва баъдтар маълум шавад, ки вақти намози пешин ба охир расида ва ин вақти намози аср мебошад, намози гузоштаи вай комил ва ҷоиз аст, дигар пешинашро қазой намегузорад.

8. Шахсе намозеро гузорад ва баъдтар маълум шавад, ки ханӯз вақти он намоз надаромадааст, он намозаш дуруст намегардад. Бояд онро бори дигар, пас аз даромада ни вақт бигузорад.

9. Бо забон ният кардан ҳатмӣ намебошад, балки намозгузор дар дил ҳамин қадар ирода намояд, ки меҳоҳам фалон намозро бигузорам, кифоя аст. Агар нияташро ба забон ифода намояд ва ҳамин қадар бигӯяд, ки: **«Ният кардам бигузорам ҷаҳор рақъат фарзи намози пешин ё аср ва ё хуфтан»**, кифоя бошад.

10. Агар дар дил нияти пешинро дошта бошад, вале бар забонаш масалан, намози аср ҷорӣ шавад, боке надорад ва намоз дуруст мешавад.

11. Агар ба фаромӯшӣ ба ҷои ҷаҳор рақъат шаш рақъат ва ё ба ҷои ду се рақъат бигӯяд, ҷоиш аст ва зараре надорад.

12. Агар касеро чанд вақт намоз қазо шуда бошад ва бихоҳад қазои онҳоро ба ҷой оварад, бояд вақтро дар нияти худ муайян намояд. Ин гуна ният кунад, масалан: **«Ният кардам ба ҷой оварам қазои ду рақъат фарзи аввалин бомдодро ё ҷаҳор рақъат пешини аввалинро ё қазои ду рақъат фарзи охири бомдодро ё ҷаҳор рақъат пешини охирино»**. Агар ба таври мутлақ фарз ният кунад, ҷоиш нест.

13. Агар аз касе намозҳои чанд рӯз пай дар пай ғавт шуда бошанд ва акнун меҳоҳад қазои онҳоро ба ҷой оварад, бояд ҷунин ният кунад: **«Ният кардам ба ҷой оварам қазои ду рақъат фарзи бомдоди рӯзи шанбе ё якшанберо»**.

Агар қазои намозҳои чандмоҳа ва ё чандсолаашро бихоҳад ба ҷой оварад, ҳамин ки бигӯяд: **«Ният кардам ба ҷой оварам ё бигузорам қазои ду рақъат фарзи аввалин бомдод ё ҷаҳор рақъат фарзи аввалин пешин ё асрро ё охирино...»**, кофӣ бошад.

14. Дар намозҳои суннат ва нафл ҳамин ки бигӯяд: **«Ният кардам бигузорам ду рақъат намоз барои Худо Аллоҳу акбар»**, кифоя бошад. Аммо дар намози таровеҳ беҳтар аст бигӯяд: **«ду рақъат суннати намози таровеҳ»**.

Микдори пӯшонидани аврат

Микдори аврати мардон ки пӯшонидани он ҳам дар намоз ва ҳам дар хориҷи он фарз ва лозим аст, аз зери ноф

то зери зону мебошад.¹

Он микдоре, ки барои мард аврат аст, барои зани каниз ба иловаи пушт ва шикамаш аврат буда, бақияи аъзои баданаш аврат ҳисоб намешаванд.

Аммо тамоми бадани зани озод, ба ғайри рӯ, дастҳо ва пойҳояш, аврат мебошад.²

Аҳкоми қибла

Касе аз тарси дарранда ва ё ҳар чизи дигаре қодир набошад дар вақти намоз рӯяшро ба тарафи қибла намояд, ба ҳар тарафе, ки метавонад, рӯй оварда, намозашро адо намояд.

Агар тарафи қибла барояш маълум набошад ва касеро ҳам пайдо накунад, ки аз ӯ қибларо бипурсад, дар ин сурат бояд таҳарро намояд. **Таҳарро** он аст, ки барои дарёфти ҷиҳати қибла кӯшишу диққат ба харҷ диҳад, то гумонаш ба ҷиҳате ғолиб гардад ва дилаш ба тарафе гувоҳӣ диҳад. Пас аз он рӯ ба ҳамон сӯ ниҳода, намозашро адо намояд ва агар баъд аз адои намоз дарёбад, ки ҷиҳати намози гузоридааш ба сӯи қибла набудааст, намозашро иёода нахоҳад кард (яъне намозашро аз сар намехонад).

Касе, ки ҷиҳати қибла барояш маълум нест, агар бе таҳарро намозашро бихонад, намозаш дуруст намешавад. Аз ин рӯ, бояд намозашро иёода намояд, агарчи баъдан

¹ Паёмбари акрам (с) мефармояд: **«Рони по аврат аст»**. (Саҳеҳи Бухорӣ, боби 12-ум. Бухорӣ онро ба ҳайси таълиқ пеш аз ҳадиси 371-ум овардааст. Сунани Абӯдовуд, 4014; Сунани Тирмизӣ, 2795, 2796, 2797. Тирмизӣ ҳадиси охирро ҳасан ва ғариб гуфтааст).

² Паёмбари акрам (с) мефармояд: **«(Бадани) зан (ба тамоми) аврат аст. Вақте (аз хонааш) хориҷ шавад, шайтон ӯро зери назар гирад»**. (Яъне дар пайи аз роҳ задани ӯ бошад). (Сунани Тирмизӣ, 1173. Тирмизӣ онро ҳадиси ҳасан, саҳеҳ ва ғариб гуфтааст). Вале рӯй, дастҳо ва қадамҳои зан аврат нестанд. Худованд мефармояд: **«Ва (занон) зинатҳои худро ошкор нанамоянд, магар он (мавзӯи зинат)-еро, ки намоён бошад»**. (Сураи Нур, 24: 31).

маълум гардад, ки намозашро рӯ ба сӯи қибла адо наму-
дааст. Ҳамчунин, агар касе пайдо мешуд, ки тарафи қиб-
ларо аз вай бипурсад, вале шарм намуда, аз вай напурсиду
намозашро хонд, намозаш ҷоиз нест.

Агар дар аснои намоз барои намозгузор пас аз та-
ҳарро маълум шавад, ки ҷиҳате, ки рӯ ба он намоз меҳо-
над, қибла нест ва ё ба гумони ӯ ғолиб гардад, ки қибла
дар ҷиҳати дигар аст, дарҳол бояд ба он тараф баргашта,
намозашро идома диҳад ва лозим нест, ки намозашро аз
сар хонад. Агар ҳамон тавр барногашта истод, намозаш
ҷоиз нест.

Агар касе дар дохили хонаи Каъба намоз хонад, ҳар
намозе, ки бигузорад ва ба ҳар тарафе, ки рӯй оварад,
ҷоиз аст.

Фасли чаҳорум

ФАРЗҲОИ НАМОЗ

Фарзҳои намоз, ки ба онҳо рукнҳои намоз низ гуфта мешавад, иборатанд аз:

1. Такбири таҳрима (бо гуфтани «Аллоҳу акбар» ба намоз дохил шудан).¹

2. Қиём (истодан).²

3. Қироат кардан, яъне Қуръон хондан дар ду рақъати намози фарз ва низ дар тамоми рақъатҳои витр ва намозҳои нафл. Камтарин микдоре, ки фарзи қироат ба чой меояд, хондани як ояти дароз ва ё се ояти кӯтоҳ аст.³

4. Рукӯъ.

5. Сучуд.⁴

¹ Ояти 3-юми сураи Мудассир фарзияи такбири таҳримаро собит месозад, он ҷо, ки мефармояд: «**Ва Парвардигоратро ба бузургӣ ёд кун**». Он такбир барои он такбири таҳрима номида шудааст, ки шахси намозгӯзор бо гуфтани он тамоми тааллуқоти дунявӣ ва қору бори зиндагиро дар муддати намоз бар худ ҳаром мегардонад. Пас бояд кӯшиш намояд, то андешаи худро низ дар ёди Худо тамаркуз бахшад.

Паёмбари ақрам (с) мефармояд: «**Калиди (дари) намоз покист ва таҳрим (ҳаром гардонидани дунё баро)-и он такбир аст ва таҳлил (ҳалол намудани дунё дар охир)-и он бо салом додан аст**». (Сунани Абӯдовуд, 61, 618; Сунани Тирмизӣ, 3; Сунани Ибни Моҷа, 275. Тирмизӣ меғӯяд: Ин ҳадис саҳеҳтарин ва беҳтарин чизест, ки дар ин боб ворид шудааст).

² Худованд дар ояти 238-уми сураи Бақара мефармояд: «**Ва барои Худо хошеъона (ва фармонбарона) қиём намоед**».

³ Худованд дар бораи қироат мефармояд: «**Пас (дар намозхоятон) аз Қуръон он микдоре, ки (бароятон) муяссар гардад, қироат намоед**». (Сураи Мудассир, 74: 20).

⁴ Худованд дар бораи рукӯъ ва сучуд мефармояд: «**Эй касоне, ки имон овардаед, рукӯъ ва сучуд намоед ва Худоятонро бипарастед ва (қорҳои)**

6. Қаъдаи ахир ба микдори хондани ташаххуд.¹

Адои фарзҳои мазкур барои намозгузор ҳатмӣ аст. Бинобар ин, агар яке аз онҳоро, хоҳ қасдан, ё аз рӯи фаромӯшӣ, тарк намояд, намозаш саҳеҳ набуда ва бояд онро аз сар бихонад. Тарк кардани фарз ба воситаи сачдаи саҳв ҷуброн ва ислоҳ намешавад.

Вочиботи намоз

Баъзе аъмоли дигар дар намоз вочиб мебошанд.² Вочиботи намоз ба тартиби зеранд:

1. Хондани сураи «*Фотиҳа*» (*Алҳамд*) дар ду рақъати аввали фарзҳо ва дар тамоми рақъатҳои витр ва намозҳои суннат ва нафл.

2. Замм (пайваст ва илова) намудани як сура (ва ё се оят) ба сураи «*Фотиҳа*» дар ду рақъати аввали намозҳои фарз ва дар тамоми рақъатҳои витр ва намозҳои суннат ва нафл.

3. Тақдим, яъне пеш хондани сураи «*Фотиҳа*» аз сурае, ки ба он зам мешавад.

хайро анҷом диҳед, то растагор гардед». (Сураи Ҳаҷ, 22: 77).

¹ Қаъдаи ахир низ дар зимни маънои: «**Намозро барпой доред**» дохил мебошад. Зеро намоз ба таври комил вақте барпой дошта мешавад, ки то ин қаъда бе нуқсон ба ҷой оварда шавад. Абдуллоҳ ибни Масъуд (р) мефармояд: «*Паёмбар (с) дастамро гирифт ва ташаххудро ба ман таълим дод ва дар охир гуфт: Вақте инро гуфти ё анҷом додӣ, намозатро ба ҷой овардаӣ. Агар хоҳӣ, пас аз он метавонӣ бихезӣ ва агар хоҳӣ, метавонӣ бинишинӣ*». (Сунани Абӯдовуд, 970).

Аз ин ҳадис бармеояд, ки фарзҳои намоз бо қаъдаи ахир комилан ба ҷой оварда мешаванд. Чӣ тавре мебинем, рукно ва ё фарзҳои намоз бо китоби Худо ва ба таври қатъӣ собит шудаанд.

² Вочиб – ба монанди фарз амали ҳатмӣ ва лозим мебошад, вале қотеъияти далеле, ки вочиб ба он собит шудааст, ба андозаи далелҳои фарзҳо намебошад, яъне дар қатъӣ будани он шубҳае мавҷуд аст. Ба монанди далелҳое, ки ба таври заннӣ (ба ғолиби гумон) собит шудаанд, на ба сурати қатъӣ, ба мисли хабари воҳид. Ё далолати он заннӣ бошад, ба монанди калимаҳое, ки ду маъно ва ё бештар аз он доранд.

4. Қаъдаи аввал ба миқдори Аттахийёт хондан.
 5. Хондани «ташаҳҳуд» (Аттаҳийёт) ҳам дар қаъдаи аввал ва ҳам дар қаъдаи ахир.
 6. Бо лафзи «салом» хориҷ шудан аз намоз.
 7. Хондани дуъои «қунут» дар намози витр.
 8. Такбироти зоид дар иди Фитр ва иди Қурбон ва он се такбирӣ дар ҳар рақъат аст.
 9. Таъйини қироат дар ду рақъати аввали фарзҳо.
 10. Итминон ва оромиш дар аркони намоз.
 11. Анҷом додани сачдаи дуҷум пас аз сачдаи аввал, бефосила андохтан дар миёни онҳо.
 12. Хестан ба сӯи рақъати сеюм ба сурати фаврӣ ва бетаъхир пас аз фориғ шудан аз хондани «Аттаҳийёт» дар қаъдаи якум.
 13. Чаҳр (баланд) хондани имом қироатро дар намози субҳ, дар ду рақъати аввали намози шом ва хуфтан, дар намози ҷумъа, идайн, таровеҳ ва дар намози витр дар моҳи рамазон.
 14. Хуфя (паст) хондани қироат дар намозҳои пешин, аср, як рақъати охири намози шом ва ду рақъати охири намози хуфтан. Шаҳси танҳогузор ва нафлгузори дар шаб дар баланд ва паст хондани қироат дар тамоми мавридҳое, ки баланд хонда мешавад, ихтиёр дорад.
- Ҳукми вочиботи мазкур ин аст, ки агар яке аз онҳо қасдан тарк шавад, бояд намоз аз сар гузорида шавад, вале агар аз рӯи саҳву фаромӯшӣ тарк карда шавад, ба восити сачдаи саҳв мумкин аст онро ҷуброн намуд.
- Бақияи амалҳои намоз, ба ғайри он чи дар боби фарзҳо ва вочиботи намоз зикр шудааст, баъзе суннат ва баъзе дигар мустаҳаб ҳастанд.

Суннатҳои намоз

Суннатҳои намоз ду навъ ҳастанд: қавлӣ ва феълӣ.

Суннатҳои қавлӣ:

Суннатҳои қавлӣ он зикрҳо, дуъоҳо ва калимаҳое ме-

бошанд, ки намозгузор онҳоро дар мавқеъҳои гуногуни намоз мегӯяд.

1. Дуъои истифтоҳ ва он дуъоест, ки дар аввали намоз хонда мешавад ва ба он *сано* низ мегӯянд. (*Субҳонакал-лоҳумма ва ...*).¹

2. Истиъоза: «Аъзу биллоҳи мина-ш-шайтони-р-раҷим» ва «Бисмиллоҳи-р-раҳмони-р-раҳим» гуфтан.

3. Гуфтани омин: Дар поёни сураи «*Фотиҳа*» шахси танҳогузор пас аз «*вала-з-золлӣн*» омин мегӯяд ва дар намози ҷамоат пас аз «*вала-з-золлӣн*» гуфтани имом дар намозҳои ҷаҳрӣ (баланд) ҳам худӣ имом ва ҳам намозгузори ҳамроҳӣ ӯ омин мегӯянд.² Паст гуфтани он (омин) низ суннат мебошад.

¹ Худованд мефармояд: «**Ва (ҳамроҳ) бо ҳамди Парвардигорат, вақте киём менамой, тасбеҳ бигӯ**». (Сураи Тур, 52: 48). Ривоят шудааст, ки: «*Паёмбар (с) вақте намозро ифтитоҳ мекард, (пас аз такбир) «Субҳонакал-лоҳумма ва биҳамдика ва таборакасмука ва таъоло ҷаддука ва ло илоҳа гайрук» мегуфт*». (Сунани Абӯдовуд, 775, 776; Сунани Тирмизӣ, 242, 243; Сунани Насоӣ, 898, 899; Сунани Ибни Моча, 804, 806).

² Дар бораи гуфтани асли «омин» ҳадисҳои саҳеҳи зиёде ривоят шудааст. Паёмбари акрам (с) мефармояд: «**Вақте яке аз шумо «омин» гӯяд ва фариштагон (низ) дар осмон омин гӯянд ва ин ду омин бо ҳам мувофиқ оянд, гуноҳони гузаштаи вай баҳшида шаванд**». (Саҳеҳи Бухорӣ, 781; Сунани Насоӣ, 929).

Ҳамчунин он Ҳазрат (с) мефармояд: «**Вақте имом «Ғайри-л-мағзуби ғалайҳим вала-з-золлӣн» (ва дар ривояте омин) гуфт, шумо низ омин бигӯед. Зеро омин гуфтани касе бо омин гуфтани фариштагон мувофиқ оянд, гуноҳони гузаштаи ӯ баҳшида шаванд**». (Саҳеҳи Бухорӣ, 780, 782, 4475, 6402; Саҳеҳи Муслим, 914 (410)-72, 75; Сунани Абӯдовуд, 935, 936; Сунани Тирмизӣ, 250. Сунани Насоӣ, 927; Сунани Ибни Моча, 851, 852).

Аммо ривоятҳое, ки дар бораи баланд ва ё паст гуфтани омин ворид шудаанд, дар қувват ва сихҳат ба дараҷаи ривоятҳои собитсозандаи асли он намебошанд. Бинобар ин, муҳаддисон ва фақеҳони киром пас аз таҳқиқ ва баррасии тамоми ин ривоятҳо яке аз онҳоро бар дигаре тарҷеҳ додаанд. Машоих ва бузургони мазҳаби ҳанафӣ ривояти паст гуфтани оминро бар ривояти баланд гуфтани он тарҷеҳ додаанд.

Аз Воил ибни Чухр дар ин бора ду ривоят омадааст, яке аз тариқи Суфён ва дигаре аз тариқи Шўъба. Дар ривояти Суфён аз Воил ибни Чухр омадааст, ки: «*Паёмбар (с)-ро шунидам, вақте «Ғайри-л-мағзуби*

4. **Такбироти интиқолот:** такбири ба рукӯъ рафтан, ба сучуд рафтан, аз сучуд хестан ва ғайра

5. Дар рукӯъ ва сучуд ҳадди ақал се бор «Субҳона раббия-л-ъазим» ва «Субҳона раббия-л-аъло» гуфтан.¹

6. «Самиъа-л-лоҳу лиман ҳамидаҳ» гуфтани имом вақте аз рукӯъ бармехезад ва оҳиста «Раббано лака-л-ҳамд» гуфтани муқтадӣ.² Шахси танҳогузор ҳар дуру якҷоя мегӯяд.

ъалайҳим вала-з-золлйн»-ро хонд, омин гуфт ва садоширо бо он баланд кард».

Дар ривояти Шӯъба аз Воил ибни Чухр омадааст, ки: «Паёмбар (с)-ро шунидам вақте «Ғайри-л-мағзуби ъалайҳим вала-з-золлйн»-ро хонд, оминро бо садои паст гуфт». (Тирмизӣ ҳар ду ривоятро дар Сунани худ бо рақами 248 овардааст). Ҳарчанд Тирмизӣ ривояти Суфёнро аз ривояти Шӯъба саҳеҳтар гуфтааст, вале машоихи мазҳаби ҳанафӣ ривояти Шӯъбаро аз ривояти Суфён саҳеҳтар медонанд ва Шӯъбаро аз Суфён дар ҳифз қавитар мегӯянд.

Аз Иброҳими Наҳаъӣ ривоят шудааст, ки: «Чаҳор чизро имом паст мегӯяд: Бисмиллоҳи-р-раҳмони-р-раҳим, истиғоза, омин ва раббано лака-л-ҳамд-ро». (Мусаннафи Абдурраззоқ, 2596. Ҷ. 2. – С. 87).

Дар ривояти дигаре аз Иброҳим омадааст, ки: «Имом панҷ чизро паст мегӯяд: Субҳонака-л-лоҳумма, истиғоза, бисмиллоҳ, омин ва раббано лака-л-ҳамд-ро». (Мусаннафи Абдурраззоқ, 2597. Ҷ. 2. – С. 87).

¹ Ривоят шудааст, ки паёмбар (с) фармуд: «**Вақте касе аз шумо рукӯъ кунад ва се бор «Субҳона раббия-л-ъазим» бигӯяд, дар ҳақиқат, рукӯъаш пурра гардидааст ва ин камтарин миқдори тасбеҳ аст ва вақте сачда кард ва се бор «Субҳона раббия-л-аъло» гуфт, сачдааш низ комил гардидааст ва ин камтарин миқдори тасбеҳ мебошад**». (Сунани Абӯдовуд, 886. Сунани Тирмизӣ, 261. Сунани Ибни Моча, 890. Абӯдовуд ва Тирмизӣ ҳадисро мурсал гуфтаанд ва Тирмизӣ афзудааст: «Ва аҳли илм ба ҳамин амал мекунанд»).

² Имом танҳо «Самиъа-л-лоҳу лиман ҳамидаҳ» мегӯяд ва муқтадӣ низ танҳо «Раббано лака-л-ҳамд» мегӯяд ва ҳамин онҳоро кифоя аст. Дигар зарурате вучуд надорад, ки онҳо ҳар ду зикрро якҷоя бигӯянд. Ин назари имом Абӯҳанифа (рх) мебошад. Паёмбар (с) низ мефармояд: «**Вақте имом «Самиъа-л-лоҳу лиман ҳамидаҳ» гуфт, шумо «Раббано ва лака-л-ҳамд» бигӯед...**». (Саҳеҳи Бухорӣ, 722, 733, 734; Саҳеҳи Муслим, 921 (411)-77, 930 (414)-86; Сунани Тирмизӣ, 361). Аммо назари Имомайн он аст, ки имом ҳар ду зикрро ҳамъ менамояд.

7. Хондани сураи «*Фотиҳа*» дар ду ракъати охири намозҳои пешин, аср, хуфтан ва дар ракъати сеюми намози шом.

8. Хондани салавотҳо (дурудҳо) бар расули Худо (с) пас аз ташахҳуди қабдаи ахир.

9. Дуъо кардан барои худ, пас аз хондани салавотҳо бо дуъоҳои маъсура (ривоятшуда).

Суннатҳои феълӣ:

Суннатҳои феълӣ он афъол, аъмол ва ҳолатҳои маснуне мебошанд, ки намозгузор онҳоро дар намоз анҷом медиҳад.

1. Бардоштани дастҳо то баробари гӯшҳо ҳангоми такбири таҳрима.¹

2. Ба сӯи қибла гардонидани кафи ҳар ду даст ва кафи ангуштон дар вақти такбири таҳрима.

3. Гузоштани дасти рост бар болои дасти чап ва ниҳодани онҳо дар зери ноф дар вақти қиём.²

¹ Анас (р) мефармояд: «*Расули Худо (с)-ро дидам, ки такбир гуфт ва ангуштони бузургашро то баробари гӯшҳои бардошт. Он гоҳ ба руқъа рафт, то он ки тамоми пайвандҳои қарор гирифт. Сипас такбир гуфта, ба поён рафт, то он ки дастҳои аз зонуҳои пеш гузафт*». (Сунани Доракутӣ, 12. Ҷ. 1. – С. 300, 7. Ҷ. 1. – С. 345; Мустандақи Хоқим, 822. Ҷ. 1. – С. 349. Хоқим исноди онро саҳеҳ ва бар шарт Шайхон гуфтааст).

² Дар бораи асли гузоштани дасти рост бар дасти чап дар қиём ривоятҳои саҳеҳе ворид шудааст. Аз Саҳл ибни Саъд ривоят шудааст, ки: «*Мардум (дар замони пайғамбар (с)) амр мешуданд, ки шахси намозгузор дасти ростро худро дар намоз бар дасти чапаш гузорад*». (Саҳеҳи Бухорӣ, 740). Аз Абдуллоҳ ибни Масъуд (р) ривоят шудааст, ки: «*(Дар намоз) дасти чапиро бар болои дасти ростам гузошта будам, ки пайғамбар (с) маро дид ва дасти ростамро гирифта, бар рӯи дасти чапам гузошт*». (Сунани Абӯдовуд, 755; Сунани Насоӣ, 887; Сунани Ибни Моҷа, 811).

Аммо пас аз он дар бораи ниҳодани дастҳо дар зери ноф ё дар болои ноф ва ё бар сари сина ривоятҳои гуногуне ворид шудааст, ки ҳеҷ кадоми онҳо дар қувват ба андозаи ривоятҳои аввал намебошанд. Бинобар ин, муҳаддисон ва фақеҳони киём пас аз таҳқиқи баррасии дараҷаи қувват ва заъфи онҳо якеро бар дигаре тарҷеҳ додаанд. Ма-

4. Кушода гузоштани миёни ҳар ду пой худ дар вақти қиём. Бояд фосилаи миёни қадамҳояш дар ҳолати қиём ба андозае бошад, ки тавозуни худро ҳифз намояд. Барои ҳамин фақеҳони киром фосилаи қадамҳоро дар ҳолати қиём барои шахси одӣ ва миёна ба миқдори чаҳор ангушти даст ихтиёр намудаанд ва барои одамони бузургҷусса ва фарбеҳ ба ҳар андоза, ки ба тавозуни онҳо муносиб бошад, ҷоида аст.¹

5. Доштани ҳар ду зонуи худ ба ҳар ду даст дар вақти рукӯъ ва кушода гузоштани ангуштони даст дар он ҳолат.

6. Ҳамвор намудани пушт ва сарро бо он баробар сохтан дар вақти рукӯъ.

7. Дур доштани дастҳо аз паҳлӯҳо дар ҳолати рукӯъ.

8. Ҳангоми ба сачда рафтан аввал ҳар ду зону, сипас

шоиҳи кироми мазҳаби ҳанафӣ ва қисми зиёде аз муҳаддисон санади ривоятҳои ниҳодани дастҳо дар зерӣ нофро саҳеҳтар ва қавитар доништа, онҳоро бар ривоятҳои дигар тарҷеҳ додаанд.

Аз Воил ибни Ҷуҳр (р) ривоят шудааст: *«Паёмбар (с)-ро дидам, ки дар намоз дастӣ росташро бар дастӣ чапаш дар зерӣ ноф мегузошт»*. (Мусаннафи Ибни Абӯшайба, 6. Ҷ. 1. – С. 427). Дар «Осору-с-сунан» исноди онро саҳеҳ гуфтааст. (Осору-с-сунан. – С. 77). Ҳамин тавр, дар «Мусаннафи Ибни Абӯшайба» ду ривояти дигар низ омадааст, ки паёмбар (с) дастҳояшро дар намоз дар зерӣ ноф мегузошт. (7, 10. Ҷ. 1. – С. 427). Дар «Осору-с-сунан» исноди ҳадиси аввалро ҳасан ва исноди ҳадиси дуюмро саҳеҳ гуфтааст. (Осору-с-сунан. – С. 78). Муҳаммад ибни Али Нимаӣ, Осору-с-сунан. – Мултон. Минбаъд: Осору-с-сунан.

¹ Дар ҳошияи «Таҳтовӣ» бар «Дур» омадааст: «Ва наздиктарин вазъи намозгузор ба ҳолати хушӯ ин аст, ки фосилаи миёни қадамҳояш дар рукӯъ ба андозаи чаҳор ангушти даст бошад». (Абӯсуъуд аз Ҳимаӣ). Меъям: Ин миқдор дар одами фарбеҳ ва соҳибудра (грижадор) хуб зоҳир намешавад, балки беҳтар он аст, ки миқдори он ба таври мутлақ ва ба одати мардум вогузор гардад. Агар миқдори он маҳдуд доништа шавад, пас бояд гуфта шавад, ки ҳолати зарурат истисно мебошад. (1/202).

Дар Саҳеҳи Бухорӣ дар боби «Часпонидани китф ба китф ва по ба по дар саф» аз Анас (р) пас аз зикри рост намудани сафҳо ривоят шудааст, ки: *«Ҳар яке аз мо китфаширо ба китф ва пояширо ба пой барода-раш (дар саф) мечаспонд»*. (Саҳеҳи Бухорӣ, 725).

ҳар ду даст ва баъд аз он пешонии худро ба замин бигузорад ва вақти аз сачда хестан аввал пешонӣ, сипас ҳар ду даст ва дар охир ҳар ду зонуи худро аз замин бардорад.

9. Дар вақти сачда рӯи худро дар миёни кафҳои ҳар ду дасташ бигузорад. Ҳар ду оринчашро (бозуяшро) аз паҳлӯҳояш ва ҳар ду соҳидашро (банди дастҳояшро) аз замин дур бидорад.

10. Дар вақти сачда ангуштони дастҳояшро бо ҳам часпида бидорад. Ва ангуштони ҳар ду пояшро ба сӯи қибла гардонад.

11. Дар миёни ҳар ду сачда вақте ором мегирад, дастҳои худро бар рӯи ронҳояш бигузорад.

12. Дар ҳолати нишастан дар қаъдаи ҳам аввал ва ҳам ахир пой чапашро фарш (пахн) намуда, пой росташро истода гузорад.

13. Бо ангушти мусаббиҳа (ишора) дар ташаххуд ишора намояд. Ҳангоми гуфтани «*ло илоҳа*» онро бардорад ва дар «*илла-л-лоҳ*» поён фарорад.

1. Салом доданро аз тарафи рост оғоз намояд ва овози худро дар саломии тарафи чап каме паस्तтар намояд.

2. Саломии муқтадӣ бо саломии имомаш пайваста бошад.

3. Масбуқ, пас аз салом додани имом ба ҳар ду тараф, барои хондани рақъатҳои боқимондааш бархезад.

Одобии намоз

Бархе одоби намоз иборатанд аз:

1. Берун кардани дастҳо аз остинҳо дар аснои гуфтани тақбир (барои мардон).

2. Нигоҳи намозгӯзор бояд ҳангоми қиём ба сачдагоҳаш ва дар аснои рукӯъ ба пушти пойҳояш ва вақти сучуд ба нармӣ биниаш ва дар вақти нишастан ба синааш ва ҳамчунин вақти салом додан ба шонаҳояш бошад.

3. Дар сурати имкон сурфа (сулфа)-ашро дафъ намояд.

Тафовутҳои намози зан аз намози мард

Намози зану мард дар тамоми сифатҳо ва тариқаи гузоридаи як хел аст ва танҳо дар баъзе мавридҳои ҷузъӣ, ки ба занон хос мебошанд, аз ҳам фарқ мекунад.

Инак, баёни онҳо:

1. Зан дар вақти тақбири таҳрима дастҳояшро аз остинҳояш берун намекунад.

2. Дар тақбири таҳрима дастҳояшро то баробари китфҳояш мебардорад.

3. Дастҳои худро дар вақти қиём бар синаи худ мегузорад.

4. Дар вақти рукӯъ танҳо дастҳояшро бар зонуҳояш мегузорад ва ангуштонашро кушода намесозад.

5. Дар рукӯъ худро андаке ҳам менамояд, то ба ҳадди рукӯъ бирасад, вале ҳамвор намудани пушт ва баробар сохтани сар бо пушт барои ӯ (зан) зарурат надорад.

6. Дар рукӯъ бозуҳояшро ба ронҳояш мечаспонад.

7. Дар сачда шикамашро ба ронҳояш мечаспонад.

8. Дар ҳар ду қабла бар рони чапаш менишинад, яъне ҳар ду пояшро ба тарафи рostaш берун бароварда, соқиҳои росташро бар болои пойи чапаш мегузорад ва бар замин менишинад.

9. Дар сачда соъидҳояш (банди дастҳояш)-ро бар замин мегузорад.

10. Дар намозҳои ҷаҳри (баланд) Куръонро баланд намехонад.

Фасли панҷум

ТАРЗИ ГУЗОРИДАНИ НАМОЗ

1. Намозгузор, вақте меҳаҳад намоз хонад, ангуштони бузурги худро баробари гӯшҳояш бардошта ва дар ҳоле ки дохили кафҳояш ба сӯи қибла ҳастанд, такбири таҳрима: «Аллоҳу акбар» (الله أكبر) бигӯяд. Дар такбири таҳрима набояд дар ҳамзаи «Аллоҳ» (الله) ва низ «бо»-и «акбар» (أكبر) мад кашад.

Зан ҳангоми такбири таҳрима дастҳояшро то баробари шонаҳояш (китфҳо) баланд мекунад.

2. Дасти росташро ба болои дасти чап қарор дода, ба зери ноф мениҳад ва сано меҳонад.

Сано чунин аст:

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ

«Субҳонака-л-лоҳумма ва биҳамдика ва таборака-смука ва таъоло ҷаддука ва ло илоҳа ғайрука».

«Парвардигоро, Туро ба покӣ ва ситоиш ёд мекунам ва пок аст номи Ту ва бисёр олий аст бузургии Ту ва нест худое ғайр аз Ту».

Зан кафи дасти росташро болои кафи дасти чап қарор дода, бар синаи худ мениҳад. Ҳар қиёме, ки дар он зикри маснун (дуъо ва қироате, ки аз ҷониби шаръ муқаррар гардидааст) вучуд дошта бошад, гузоштани дасти рост болои дасти чап дар он суннат аст.

3. Баъд аз сано бефосила: «Аъзузу биллоҳи мина-ш-шайтони-р-раҷим» ва пас аз он: «Бисмиллоҳи-р-рахмони-р-рахим»-ро барои қироат бихонад.

Муқтадӣ «Аъзуз биллоҳ»-ро намехонад.

Сано, Аъзуз биллоҳ ва Бисмиллоҳ хуфя ва паст хонда мешаванд.

«Бисмиллоҳ» дар байни сураи «Фотиҳа» ва сураи замгардида хонда намешавад, балки ҳамон «Бисмиллоҳ»-и аввали сураи «Фотиҳа» ўро кифоя мекунад.¹

4. Баъд аз он дарҳол сураи «Фотиҳа»-ро қироат намуда, дар поёни он оминро хуфя (паст) гӯяд ва пас аз он як сура ё се оят қироат намояд.

5. Баъд аз қироат такбир – «Аллоҳу акбар» гӯён ба руқӯъ равад² ва дар ҳоли руқӯъ, ки дастҳояшро бар зонуҳо-

¹ Вале зоҳир ин аст, ки гуфтани он пас аз сураи «Фотиҳа», яъне дар ибтидои сураи баъдӣ низ беҳтар мебошад, зеро «Бисмиллоҳ» аслан барои муайян намудани фосила ва ҷудоии байни сураҳо мебошад.

² Дар ҳолати ба руқӯъ рафтан дигар дастҳояшро баробари гӯшҳо ва ё китфҳояш намебардорад. Ин амал, яъне бардоштани дастҳо дар вақти ба руқӯъ рафтан ва аз он бархестанро дар истилоҳи фақеҳон ва муҳаддисон «*рафъи ядайн*» мегӯянд.

Дар ривоятҳо ҳам бардоштани дастҳо дар ин ҳолатҳо ва ҳам набардоштани онҳо ҳар ду ба таври саҳеҳ ворид шудаанд. Аз ҷумла Абдуллоҳ ибни Умар (р) мефармояд: «*Расули Худо (с)-ро дидам, ки вақте ба намоз меҳаст, дастҳояшро то баробари китфҳояш мебардошт ва ин (рафъи ядайн)-ро вақте барои руқӯъ такбир мегуфт ва вақте аз руқӯъ бармеҳаст, низ анҷом медод ... , вале онро дар сачда намекард*». (Саҳеҳи Бухорӣ, 735, 736, 738, 739; Сунани Абӯдовуд, 741; Сунани Насоӣ, 875, 876, 877). Ривоятҳои дигаре низ дар ин бора ворид шудааст.

Ҳамин тавр, дар бораи набардоштани дастҳо низ ривоятҳои саҳеҳе аз паёмбар (с) ворид шудааст. Аз ҷумла Абдуллоҳ ибни Масъуд (р) мефармояд: «*Оё намози расули Худо (с)-ро бароятон бигузoram? Пас намоз гузошт ва дастҳояшро, ба ҷуз дар навбати аввал, (яъне дар вақти такбири таҳрима), дигар набардошт*». (Сунани Абӯдовуд, 748; Сунани Тирмизӣ, 257; Сунани Насоӣ, 1025. Тирмизӣ онро ҳадиси ҳасан гуфтааст).

Аз Баро ибни Озиб (р) низ ривоят шудааст: «*Расули Худо (с) дастҳояшро танҳо дар ибтидои намоз мебардошт ва онҳоро (дигар то охир) намебардошт*». (Сунани Абӯдовуд, 749, 750, 751). Машоихи қиром ва пешвоёни мазҳаби ҳанафӣ набардоштани дастҳоро дар ғайри такбири таҳрима тарҷеҳ додаанд.

яш мегузорад, ангуштонашро кушода ва соқҳои пояшро рост намуда ва пушту камар ва сарашро бо якдигар баробар созад ва се маротиба тасбеҳ, яъне: *سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ* «Субҳона раббия-л-ъазим» «Парвардигори бузургамро ба покӣ ёд мекунам» бигӯяд.

Зан дар рукӯ ангуштони дасташро намекушояд ва лозим нест пушту камар ва сарашро бо якдигар баробар созад, балки андаке хам шавад, кифоят мекунад ва хамчунин, оринҷхояшро ба бағали худ бичаспонад.

6. Пас аз он: *سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ* «Самиъа-л-лоҳу лиман ҳамидаҳ» (Худованд ситоиши ситоишкунандаро мешунавад) гӯён сарашро аз рукӯ бардошта, рост биистад ва дар сурате ки мунфарид (танҳогузур) бошад, *رَبُّنَا لَكَ الْحَمْدُ* «Раббано лака-л-ҳамд» (Парвардигоро, шукр танҳо барои Туст) бигӯяд.

Вале дар намози ҷамоат имом ба гуфтани «Самиъа-л-лоҳу лиман ҳамидаҳ» ва муктадӣ ба «Раббано лака-л-ҳамд» иктифо менамоянд.

7. Сипас такбиргӯён ба сачда биравад, ба ин тариқ ки аввал зонуҳо, баъд дастҳо ва сипас рӯи хешро ба замин ниҳода, бо пешонӣ ва бинӣ сачда намояд.

Дар сачда ангуштони дастҳои худро ба хам ҷамъ намояд, шикамашро аз зонуҳояш, бозуҳояшро аз шикамаш ва соид (банд)-и дастонашро аз замин дур нигоҳ дорад ва ангуштони пойҳояшро ба тарафи қибла гардонида, се бор: *سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى* «Субҳона раббия-л-аъло» (Ба покӣ ёд мекунам Парвардигори бартари худро) гӯяд.

Зан дар аснои сачда шикамашро ба ронҳои худ часпонида, оринҷҳои худро ба замин бигузорад.

Сачда бар чизҳое дуруст аст, ки пешонӣ дар онҳо қарор гирифта, дар сурати фишор додан поён нараванд.

Намозгузор ҳангоми издиҳом метавонад бар пушти намозгузори дигаре, ки пеш аз ӯ қарор дорад, сачда намояд,

ба шарте ки ҳар ду дар ҳолати хондани як намоз бошанд.

8. Сипас такбир гӯфта сарашро аз замин бардорад ва дастҳои худро болои ронҳояш гузошта, ором бинишинад. Баъд аз он такбир гуфта дубора ба сачда рафта, ором бигирад ва се маротиба: «*Субҳона раббия-л-аъло*» бигӯяд.

9. Сипас такбиргӯён сарашро аз сачда бардошта, бидуни нишастан ва ниҳодани дастҳо бар замин, бо така бар пойҳояш барои ракъати дуюм бархезад. Хангоми бархостан аввал сар, баъд дастҳо ва сипас зонухояшро баланд намояд.

10. Рақъати дуюм ҳам монанди рақъати аввал мебошад. Танҳо ин ки дар рақъати дуюм дастҳояшро баланд намекунад ва *сано* (дуъо) ва *Аъзу биллоҳ* низ дар он вучуд надорад.

11. Ҳар гоҳ аз сачдаи дуюми рақъати дуюм фориғ гардад, барои *қаъда* бинишинад. Дар *қаъда* пой чапашро бар замин ҳамвор намуда, ба болои он менишинад ва пой росташро дар ҳоле ки ангуштони он ба сӯи қибла қарор дода шудаанд, рост менамояд ва дастанаашро дар ҳоле ки ангуштони дастҳояш кушода ва ба тарафи қибла ҳастанд, бар болои ронҳояш мениҳад ва сипас *ташаҳҳуд* (*Ат-таҳийёт*)-ро меҳонад. **Матни ташаҳҳуди Ибни Масъуд (р) ба ин тартиб аст:**

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَالصَّلٰوةُ وَالطَّيَّاتُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ اَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَ عَلَىٰ عِبَادِ اللّٰهِ الصّٰلِحِيْنَ، اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلَهَ اِلَّا اللّٰهُ وَ اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُوْلُهُ.

«Ат-таҳийёту лиллоҳи ва-с-салавоту ва-т-таййибот. Ас-салому ғалайка айюҳаннабийю ва раҳ-матуллоҳи ва баракотуҳ. Ас-салому ғалайно ва ғало ғабодиллоҳи-с-солиҳина. Ашҳаду ан-ло илоҳа илла-л-лоҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан ғабдуҳу ва расу-луҳ».¹

¹ Аз Абдуллоҳ ибни Масъуд (р) ривоят шудааст, ки: «Вақте аз пушти паёмбар (с) намоз меҳондем, (ба ҷои ташаҳҳуд): Салом бар Худо аз ҷониби бандагонаш, салом бар Ҷабраил ва Микоил ва салом бар фалон ва фалон мегуфтем. Паёмбар (с) ба мо гуфт: Нагӯед: Салом бар Худо,

«Дурудӯ саломҳо, дуъову таҳсинҳои бепоён ва тамоми покиҳо барои Худо бод. Дуъову дуруд ва раҳмату баракоти Худо нисори ту бод, эй паёмбар! Дуъову дуруд бар мо ва бар бандагони некӯкори Худо. Гувоҳӣ медиҳам, ки ҳеч ҳудое, гайри Аллоҳ вуҷуд надорад ва гувоҳӣ медиҳам, ки Муҳаммад бандаи Худо ва расули (фиристодаи) Ӯст».¹

Зан дар қаъда болои рони чапи худ пойҳояшро ба чо-ниби рост берун кашида, менишинад.

Вақте ба калимаи шаҳодат расид, сари ангушти миёнаи дасти росташро болои ангушти бузургаш (ибҳом) гузошта, онҳоро ҳалқа бидорад, сипас ангушти саббоҳашро ҳангоми гуфтани «*Ло илоҳа*» бардорад ва ҳамин ки ба «*иллаллоҳу*» расид, онро бифарорад. Ин ишораи саббоҳа (тасбеҳ ва зикр) гуфта мешавад, ки бо чашмпӯшӣ аз маънояш ба он саббоба гӯянд.² Ишораи саббоҳа суннат аст, камо ғӣ «Радд».³

зеро Худо худ (сарчаишмаи) салом аст, валекин бигӯед: «*Аттаҳийёту лиллоҳи...*». Он гоҳ беҳтарин дуъоро интихоб ва бо он барои худ дуъо намоед». (Саҳеҳи Бухорӣ, 831, 835, 1202, 6230, 6265, 6328, 7381; Саҳеҳи Муслим, 898 (402)-55; Сунани Абӯдовуд, 968; Сунани Тирмизӣ, 289; Сунани Насоӣ, 1164, 1168, 1169, 1276, 1278, 1297; Сунани Ибни Моча, 899).

Дар баъзе аз ин ривоятҳои Абдуллоҳ ибни Масъуд (р) мефармояд: «*Паёмбар (с) ташаҳҳудо ба монанди сурае аз Қуръон ба мо таълим медод*».

¹ Ташаҳҳуд – ба маънои шаҳодат ва гувоҳӣ додан аст. Чун дар охири «Аттаҳийёт» калимаи шаҳодатайн омадааст, онро ташаҳҳуд мегӯянд.

² Саббоба – ба маънои бисёр дашномдиханда мебошад. Мардум ода-тан вақте ба касе дашном медоданд, бо ангушти худ ба сӯяш ишора мекарданд. Бинобар ин, он ангушт дар забони арабӣ бо номи ангушти «саббоба» (дашномдихӣ) машхур гардидааст.

Аммо дар урфи шаръӣ ва дар аксари матнҳои динӣ онро ангушти шаҳодат, ишорат ва саббоҳа мегӯянд, зеро бо ишора ба он ангушт ба ягонагӣ ва тавҳиди Худованд шаҳодат медиҳанд ва бо он зикри Худоро менамоянд.

³ Дар бораи ишораи саббоҳа ривоятҳои зиёде аз паёмбар (с) ворид гардидааст. Аз ҷумла, дар «Саҳеҳи Муслим» дар ин бора бобе бо номи «Сифати нишастан дар намоз ва тарзи гузоштани дастҳо бар ронҳо» омадааст ва дар он шаш ҳадис дар бораи ишораи саббоҳа зикр гардидааст: 1307 (579)-112, 1308 (579)-113, 1309 (580)-114, 1310 (580)-

115, 1311 (580)-116, 1312 (580). Дар «Сунани Абӯдовуд» низ боби махсусе бо номи «Ишора дар ташаххуд» омадааст ва дар он илова бар ҳадиси 957-ум панҷ ҳадиси дигар зикр гардидааст: 987, 988, 989, 990, 991. Дар «Саҳеҳи Сунани Абӯдовуд», 851, дар «Сунани Тирмизӣ», 293, 294, дар «Сунани Насой», 1159, 1160, 1266-1269, 1271, 1274, дар Сунани Ибни Моҷа, 911, 912, 913, дар «Муснади имом Аҳмад», 15439, дар «Сунани Куброи Байҳақӣ», 313, дар «Сифати салоти Набӣ», 140, дар «Муснади Аҳмад» («Фатҳи раббонӣ»), 731 дар «Канзу-л-ъумол», 19879, 19880 дар бораи ишораи саббоҳа ҳадисҳои мазкур омадаанд. Тамоми ин ривоятҳо ба таври қатъӣ ба исбот мерасонанд, ки паёмбар (с) дар ташаххуд бо ангушти ишорааш ба тавҳиди Худо ишора мекард.

Дар суннат будани ишораи тавҳид (ишораи саббоҳа) тамоми бузургони садри ислом, пешвоёни мазоҳиб, аз ҷумла, бунёдгузорони мазҳаби ҳанафӣ – имом Абӯҳанифа (рх) ва Имомайн: Абӯюсуф (рх) ва Муҳаммад (рх) ва баъзе фақеҳони мутақаддим ва аксари муттаҳидони мутааххир, аҳли ҳадис, фикҳ ва дигарон иттифоқи назар доранд.

Ин мавзӯ дар китобҳои фикҳ, фатво ва ҳадис ба тафсил омадааст: Аз ҷумла аз саҳифаи 104 то 110, баҳши аввал, ҷилди дуҷуми «Эълоу-с-сунан», аз саҳифаи 112 то 124 ҷилди якуми «Маҳмуду-л-фатово», «Мухит» ҷилди 2, саҳифаи 127, шумораи 1389, 1390, саҳифаи 269 ва 270-уми «Мауроки-л-фалоҳ ва ҳошияи Тахтовӣ» ва ҳошияи «Шарҳу-л-виқоя» ба он баҳшида шудааст. Ҳамчунин, дар «Дурру-л-мухтор», «Радду-л-мухтор», «Маҷмӯату-л-фатово», «Фатовои Дору-л-улуми Девбанд» ва дигар китобҳои фатво зикри он рафтааст.

Китобҳои ҳадис ва шарҳҳо: «Дарси ҷомеъи Тирмизӣ» (2/64), «Канзу-л-ъумол» (1/939), «Сунани Абӯдовуд», «Сунани Насой», «Базлу-л-маҷҳуд», «Маорифу-с-сунан», «Ашиъъату-л-ламаъот» ва ғайра суннат будани ишораи тавҳидро зикр намуда ва ҳилофи онро рад кардаанд.

Соҳиби Дурру-л-мухтор пас аз зикри суҳанони тарафи муқобил (ҷонибдорони тарки ишора) мефармояд: «Он ҷӣ, ки шорехон, ба хусус шорехони мутааххир, ба монанди Камол, Ҳалабӣ, Баҳансӣ, Боқонӣ, Шайхулисоми Ҷад ва дигарон саҳеҳ донистаанд, мавриди эътимод мебошад. Яъне намозгузор бояд дар ташаххуд ишора намояд, зеро ин аз феъли паёмбар (с) собит шудааст. Ва ин нуқтаи назарро ба имом Муҳаммад (рх) ва Имоми Аъзам (рх) мансуб донистаанд, балки дар матни «Дуру-л-биҳор» ва шарҳаш «Ғуру-л-азкор» қавл ба ишораи тавҳидро муфто биҳ дар назди мо (дар мазҳаб) гуфтааст». (Радду-л-мухтор. – Ҷ. 2. – С. 265, 266).

Аллома Шомӣ дар «Радду-л-мухтор» мефармояд: «Ва дар Мухит омадааст, ки ишора (-и шаҳодат) суннат аст. Ҳангоми нафӣ (ло илоҳа) онро мебардорад ва вақти исбот (иллаллоҳу) мефарорад. Ва ин қавли Абӯҳанифа (рх) ва Муҳаммад (рх) аст. Осору ахбор дар ин бора зиёд

омадаанд. Пас амал ба он бехтар мебошад. Ин бо сарохат мавриди фатво қарор гирифтани ишораи шаҳодат бо ақд (ҷамъ кардан)-и ангуштонро мефаҳмонад».

Пас аз чанд сатри дигар мефармояд: «Дар «Шарҳи Кабир» гуфтааст: Аз имом Муҳаммад (рх) дар бораи тарзи ишора ва ҳамчунин аз имом Абӯюсуф (рх) дар китоби «Амолӣ» ривоят шудааст, ки ангуштон ҳангоми ишора ҷамъ карда шаванд». (Раддулмӯхтор. – Ҷ. 2. – С. 265, 267).

Ибни Ҳумом дар «Фатҳ» пас аз зикри тариқаи ишора аз имом Муҳаммад (рх) ва имом Абӯюсуф (рх) овардааст: Аз бисёри машоих ривоят шудааст, ки аслан ишора намекунад ва ин бар хилофи дирият ва ривоят аст. (Фатхулқадир. – Ҷ. 1. – С. 321).

Вале, аз он ҷо, ки дар зоҳири ривоят ва китобҳои мӯътабари ҳанафӣ зикри ишораи шаҳодат на ба сурати нафӣи он ва на ба сурати исботи он наомадааст, баъзе аз фақеҳони мутааххир ишораро ғайри суннат донистаанд, ба монанди «Хулоса», «Баззозия», «Кубро», «Итобия», «Ғиёсия», «Умдату-л-муфтӣ» ва ғайра ва баъзеи онҳо ишораро ҳатто макрӯҳ ва соҳиби «Фикҳи Кайдонӣ» онро бидъат ва ҳаром ҳам донистаанд. Онҳо ривоятҳои бешумореро, ки ишора бо онҳо собит гардидааст, ба эътибор нагирифтаанд.

Соҳиби «Радд» аллома Муҳаммадамин маъруф ба Ибни Обидин дар бораи ишораи тавҳид рисолаи мустақиле бо номи «Рафъи шубҳа дар бораи (ишораи тавҳид ва) бастанӣ ангуштон дар вақти ташахҳуд» таълиф намуда, дар он назари бузургони мазҳабро дар бораи суннат будани он ба тафсил баён кардааст. Вай пас аз баёни назароти машоихи мазҳаб ва зикри ибораҳои мутун ва шарҳҳо дар ин бора мефармояд: «Хулосаи калом ин аст, ки зоҳири ривоят ба адами ишора далолат дорад, вале аз пешвоёни сегонаи мазҳаб: Абӯҳанифа (рх), Абӯюсуф (рх) ва Муҳаммад (рх) ривоят шудааст, ки дар ташахҳуд ишора мекунад... ва мутааххирин ин ривоятро тарҷеҳ додаанд, зеро он бо ривоятшуда аз паёмбар (с) таъйид шудааст. (Маҷмӯаи расоили Ибни Обидин. – С. 120-129).

Дар ин давра замон қор аз ин ҳам гузаштааст. Баъзеҳо огоҳона ва амдан ва поре нохудоғоҳ аз паст будани сатҳи маърифати динӣ-этиқодии мардум суиистифода намуда, ба хоҳири ҳифзи манфиатҳои шахсии худ бар зидди суннатҳои расули Худо (с) мубориза мебаранд ва намегузоранд мардум аз тариқи омӯзиши арзишҳо ва фарҳанги динӣ дар он хусус биандешанд. Сухан аз расули Худо (с) ва пешвоёну сарварони мазҳаби ҳанафӣ меравад, вале боз ҳам гӯяндаи онро ба тоифаҳо ва фирқаҳои дигар нисбат дода, бо ҳамин мардумро аз пойбандӣ ба суннати расули Худо (с) ва суҳанони аиммаи дин боз медоранд.

Ин ҳама ба ҷои он аст, ки пойбандии мазҳаби ҳанафӣ ва пешвоёни

Воил ибни Хучр (р) мефармояд: *«Расули Худо (с)-ро дидам, ки ангушти бузург (ибҳом) ва миёнаширо бо ҳам ҳалқа намуда, ангуштеро, ки пеш аз миёна аст (ангушти шаҳодат), дар ҳоле ки бо он дар «Аттаҳиёт» ишора мекард, бардошт»*.¹

Молик ибни Нумайри Хузоъӣ аз падараш ривоят мекунад: *«Расули Худо (с)-ро дидам, ки дар намоз дасти рости худро бар рони росташ ниҳода ва бо ангушташ ишора мекард»*.²

Ташаҳхуд: иқрори забонӣ ба яғонагии Худованд аст ва ишора кардан ба ангушти шаҳодат, иқрори амалӣ мебошад. Он Ҳазрат (с) дар ин бора иршод мефармояд:

لَيْ أَشَدَّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنَ الْحَدِيدِ، يَعْنِي السَّبَابَةَ (رواه احمد)

«Он (ишора ба ангушти шаҳодат дар намоз) аз ҳар тезинае сахттар бар шайтон кора мекунад».³

12. Агар намоз ду рақъатӣ бошад, пас аз ташаҳхуд бар расули Худо (с) дуруду салавот мефиристад ва сипас барои худ дуъо намуда⁴ ва баъд аз он ба ҳар ду тараф са-

онро ба ҳадиси шариф ва суннати расули Худо (с) исбот намоянд. Ин ба ҷои он аст, ки пайравии кӯр-кӯрона ва пур аз таассубро канор бигзоранд ва бо биноию басират, бо омӯзиши илмӣ ва аз роҳи бурҳону санад, мазҳаби поки ғанафиро химоят намоянд.

Имом Муҳаммад (рх) пас аз ривояти ҳадиси ишораи шаҳодат мефармояд: *«Ва бисанеъи расулиллоҳи наъхузу ва ҳува қавлу Абиҳанифата (рх)» «Мо карда ва феъли расули Худо (с)-ро мегирем ва ин сухани имом Абӯҳанифа (рх) аст»*. Имом Муҳаммад ибни Ҳасан онро дар «Муваттаъ» (С. – 67 дар боби: Алъабасу би-л-ҳасо) ривоят кардааст. (Эълоу-с-сунан, 837. Ҷ. 2, баҳши аввад. – С. 104. Муваттаъ. – С. 67).

¹ Ибни Моча, 912.

² Сунани Абӯдовуд, 991; Сунани Насой, 1270; Сунани Ибни Моча, 911.

³ Муснади имом Аҳмад, 5964. Ҷ. 2. – С. 268; Мишкоту-л-масобих, 917. Ҷ. 1. – С. 179.

⁴ Ривоят шудааст: *«Расули Худо (с) мардери шунид, ки дар намозаш дуъо мекард, вале дар он на Худоро ба бузургӣ ёд кард ва на бар паёмбар дуруд фиристод. Расули Худо (с) фармуд: Ин мард ба шитоб роҳ дод. Он гоҳ ўро фаро хонд ва ба ў ва ба дигарон гуфт: Вақте касе аз шумо намоз хонд, (дар дуъояш) аввал ба бузургдошт ва санои Парвардигоро*

лом дода, аз намоз берун мешавад.

Тарзи гуфтани салавот ба ин тартиб аст:

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ
إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.
اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ
إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.

«Аллоҳумма, салли ғало Муҳаммадин ва ғало Оли Муҳаммадин, камо саллайта ғало Иброҳима ва ғало оли Иброҳима. Иннака ҳамидун мачид.

*Аллоҳумма, борик ғало Муҳаммадин ва ғало оли Муҳаммадин, камо борақта ғало Иброҳима ва ғало оли Иброҳима. Иннака ҳамидун мачид».*¹

«Парвардигоро! Бар Муҳаммад ва хонадони ӯ дуруд раҳмат фирист, ҳамчуноне ки бар Иброҳим ва аҳли байти Иброҳим раҳмат фиристодаӣ. Ростӣ, Ту ситудаи бузургворӣ.

Худовандо! Бар Муҳаммад ва хонадони ӯ баракат бинеҳ, ҳамчуноне ки бар Иброҳим ва хонадони Иброҳим баракат ниҳодӣ. Ба дурустӣ, ки Ту ситуда ва боазаматӣ».

Дуъое, ки баъд аз салавот гуфта мешавад, бояд айнан аз он дуъохое бошад, ки дар Қуръон ва суннат ворид шудааст ва ё ба монанди онҳо бошад ва бо каломи мардум монандӣ надошта бошад.

Ба таври мисол:

«Аллоҳумма раббано, отино фи-д-дунё ҳасанатан ва

раш шурӯъ намоёд, сипас бар паёмбар (с) дуруд фиристад ва пас аз он ҳар чӣ меҳаҳад, дуъо намоёд». (Сунани Абӯдовуд, 1481; Сунани Тирмизӣ 3476, 3477; Сунани Насоӣ, 1283).

¹ Аз Каъб ибни Учра (р) ривоят шудааст, ки аз расули Худо (с) пурсидем: «Эй расули Худо (с), бар шумо – аҳли байт чӣ гуна салавот фиристем? Фармуд: Бигӯед: Аллоҳумма, салли ғало Муҳаммадин ва...». (Саҳеҳи Бухорӣ, 3370, 4797, 6357; Саҳеҳи Муслим, 907 (406)-66, 908 (...) -67, 909 (...) -68; Сунани Абӯдовуд, 976, 977, 978; Сунани Тирмизӣ, 483; Сунани Насоӣ, 1286, 1287, 1288; Сунани Ибни Моҷа, 904).

фи-л-охирати ҳасанатан ва қино азоба-н-нор».

«Худоё! Парвардигоро! Моро дар дунё ва дар охират хубӣ бидеҳ ва моро аз азоби дӯзах нигоҳ дор».

Ин дуёро низ бихонад, хуб аст:

اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، فَاعْفِرْ لِي
مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ، وَارْحَمْنِي، إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ.

«Худоё! Ман бар нафси худ бисёр зулм кардаам ва ин танҳо Туй, ки гуноҳонро мебахшиӣ. Пас бо мағфирате аз ҷониби худ маро мавриди омурзиш қарор деҳ ва бар ман раҳм намо. Ростӣ, Туй бахшандаи меҳрубон».¹

Дар Мовароуннаҳр аслан «Аллоҳумма-ғфир лӣ»- ро мехонанд.

Дар салом **السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ** «Ассалому ғалайкум ва раҳматуллоҳ» гӯён рӯяшро аввал ба тарафи рост ва сипас ба тарафи чап бо он ният, ки барои имому намозгузoron ва малоика салом мегӯяд, баргардонад.

13. Ва агар намоз чоррақъатӣ бошад, баъд аз *ташаҳҳуд* барои гузоштани рақъати сеюм аз ҷой бархезад ва рақъатҳои сеюм ва чорумро ба ҳамон сурате ки рақъатҳои аввал ва дуюмро ба ҷо овардааст, бихонад.

Танҳо ин ки дар рақъатҳои сеюм ва чорум *Сано* ва

¹ Абӯбакр (р) ба паёмбар (с) гуфт: Дуъое ба ман биомӯз, ки дар намозҳоям бо он дуъо намоям. Паёмбар (с) фармуд: «**Бигӯ: Аллоҳумма, иннӣ заламту нафсӣ зулман касиран ва...**». (Саҳеҳи Бухорӣ, 834, 6326, 7388; Саҳеҳи Муслим, 6809 (2705)-48; Сунани Тирмизӣ, 3531; Сунани Насой, 1301; Сунани Ибни Моча, 3835).

Аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки паёмбар (с) дар намозаш дуъо мекард: «**Аллоҳумма, иннӣ аъзуз бика мин азоби-л-қабри ва аъзуз бика мин фитнати-л-масихи-д-даҷҷоли ва аъзуз бика мин фитнати-л-махъ ва фитнати-л-мамоти. Аллоҳумма, иннӣ аъзуз бика мина-л-маъсами ва-л-мағрами**». Шаҳсе пурсид: Чӣ бисёр аз қарз паноҳ мецоҳӣ? Гуфт: «**Мард вақте ба зерӣ бори қарз фуру равад, дар суханаши дурӯғ мегӯяд ва дар ваъдааш хилоф менамояд**». (Саҳеҳи Бухорӣ, 832, 833, 2397, 6368, 6375, 6376, 6377, 7129; Саҳеҳи Муслим, 1325 (589)-129; Сунани Абӯдовуд, 880; Сунани Насой, 1308).

«Аъзуз биллоҳ» вучуд надорад ва низ (агар намоз фарз бошад) фақат ба хондани сураи «*Фотиҳа*» дар онҳо бидуни замми (хондани) сураи дигар кифоя мекунад ва агар ба ҷои сураи «*Фотиҳа*» тасбеҳ гӯяд ва ҳатто хомӯш ҳам бошад, мушкеле надорад.¹ Ва баъд аз сачдаи дуҷумъ аз ракъати чаҳорум барои қаръаи ахир бинишинад ва бо хондани *ташаҳҳуд, салавот, дуъо ва салом* аз намоз берун ояд.

14. Дар намози серақъата, баъд аз сачдаи дуҷумъи ракъати сеюм, барои қаръаи ахир бинишинад.

Тафсили поре аз масоили намоз

1. Агар намозгузоре сураи «*Фотиҳа*»-ро нахонад, балки ба ҷои он сураи дигаре ё чанд ояте қироат кунад, ё сураи «*Фотиҳа*»-ро бихонад, вале онро ба охир нарасонад, ё дар поёни ду рақъат дар намозҳои бештар аз ду рақъатӣ ба қаръа нанишинад, ё ба қаръа бинишинад, вале «*Аттаҳиййёт*»-ро нахонад, дар тамоми ин суратҳо агар амалҳои

¹ Албатта, хондани сураи «*Фотиҳа*» дар ҷуфти дуҷумъи намоз, яъне дар рақъати сеюм ва ҷорум беҳтар мебошад, зеро ривоят шудааст, ки: «*Паёмбар (с) дар ду рақъати аввали намози пешин сураи «Фотиҳа» ва ду сураи дигарро меҳонд ва дар ду рақъати охири он танҳо сураи «Фотиҳа»-ро меҳонд ва (гоҳе садои) оятро ба мо мешунавонд. Дар рақъати якум каме дарозтар меҳонд, ба тавре ки дар рақъати дуҷумъ (қироатро) ба он андоза дароз намекард. Дар намози аср ва намози бомдод низ (қироатро дар рақъати аввал нисбат ба рақъати дуҷумъ) ҷунин (дарозтар) мекард*». (Саҳеҳи Бухорӣ, 776; Сунани Абӯдовуд, 799).

Аз он ҷо, ки қироат дар ҷуфти дуҷумъи намозҳои фарз вочиб намебошад, пешвоёни мазҳаб тасбеҳ гуфтан ва ё сукут қарданро низ ба ҷои он ҷоиз донистаанд, вале ҷи тавре мебинем, хондани сураи «*Фотиҳа*» дар он суннат ва беҳтар аз тасбеҳ ва ё сукути мутлақ мебошад. Ҷоиз будани тасбеҳ низ бинобар ривояте мебошад, ки аз Алӣ (р) ва Ибни Масъуд (р) омадааст. Онҳо мефармоянд: «*Дар ду рақъати аввал қироат кун ва дар ду рақъати охир тасбеҳ бигӯ*». (Мусаннафи Ибни Абӯшайба, 1, 2. Ҷ. 1. – С. 408).

Маълум аст, ки онҳо дар бораи дин бо раъйашон сухан намегӯянд, балки онро аз паёмбар (с) дидаанд ва ё шунидаанд.

ёдшударо қасдан содир намуда бошад, фарзаш адо меёбад, вале намоз бо нуқсон гашта, баргузории дубораи он вочиби мебошад. Аммо агар амалҳои мазкур саҳван ва бо фаромӯшӣ аз вай содир шуда бошанд, намоз бо сачдаи саҳв дуруст ва комил (чуброн) мегардад.

2. Агар вақти салом додан бо лафзи: *«Ассалому ҷалайкум ва раҳматуллоҳ»* аз намоз хориҷ нагардад, яъне калимаҳои *«Ассалому ҷалайкум ва раҳматуллоҳ»*-ро ногуфта, бо касе ба сӯхбат дарояд ё бархоста равад ва ё ба кори дигаре машғул гардад ва ҳамин тавр аз намоз хориҷ гардад, намозаш низ бо нуқсон анҷом ёфтааст, зеро хориҷ гаштан аз намоз ва намозро бо лафзи: *«Ассалому ҷалайкум ва раҳматуллоҳ»* ба поён расонидан вочиби аст.

3. Баъд аз сураи *«Фотиҳа»* дасти кам бояд се оят хонда шавад. Агар намозгузоре пас аз сураи *«Фотиҳа»* ду оят ва ё як оят хонад, ба шарте ки ин як ё ду оят ба андозаи се ояти кӯтоҳ бошанд, намозаш ҷоиз ва агар камтар аз ин бошанд, намозаш ноқис ва ҳукми ду сурати гузаштаро дорад.

4. Агар касе аз рукӯъ бархоста, *«Самиъа-л-лоҳ»*-ро нагӯяд, ё дар рукӯъ ва сачда *«Субҳона раббия-л-ъазим»* ва *«Субҳона раббия-л-аъло»*-ро нагӯяд, ё дар қаъдаи ахир баъд аз *«Аттаҳийёт»* салавот (дуруди шариф)-ро нахонад ва ё дуъо накунад, дар тамоми ин суратҳо намозаш ҷоиз ва комил аст, вале тарки суннат намудааст, ки он нуқсоне дар савоб мебошад.

5. Агар дар вақти *«такбири таҳрима»* дастҳояшро набардорад, намозаш ҷоиз мешавад, вале тарки суннат намудааст.

6. Дар ҳар рақъат пеш аз сураи *«Фотиҳа»* *«Бисми-л-лоҳи-р-Раҳмони-р-Раҳим»* гуфтан низ суннат аст.

7. Ҳангоми сачда пешонӣ ва бинӣ ҳар ду ба замин гузошта мешаванд. Агар пешонӣ ба замин расад ва бинӣ нарасад, намоз дуруст мешавад, вале баръакси он дуруст намегардад, магар дар сурати узр.

8. Агар дар бархостан аз рукӯъ хуб рост нашавад, балки нимарост шуда ба сачда равад, дар сурате ки ин ко-

ри ӯ аз рӯи қасд бошад, намозашро бояд аз сар бихонад, вале агар ба саҳв сурат гирифта бошад, сачдаи саҳв намояд, зеро пас аз бархостан аз рукӯъ, таваккуфи кӯтоҳе ва оромиши нисбие, ки ба он *қавма* гуфта мешавад, аз вочиботи намоз аст.

9. Агар аз сачдаи аввал сари худро миқдоре бардошта, ба сачдаи дуюм равад, сачдаи дуюмаш ба ҷой наомадааст ва намозаш комилан дуруст нест, вале агар он қадар баланд шавад, ки ба нишастан наздик гашта бошад, фарз бо нуқсон ба ҷой меояд. Дар сурате ки ин корро қасдан анҷом дода бошад, намозашро бояд аз сар бихонад, вале агар аз рӯи саҳв ба вукӯъ омада бошад, сачдаи саҳв намояд, зеро таваккуфи кӯтоҳе ва нишастии нисбие дар миёни ду сачда, ки ба он *ҷалса* гӯянд, аз вочиботи намоз аст.

10. Агар бар бӯрӯ ё фарше, ки аз замин мечунбад ва ба сӯи болову поён пасто-баланд мешавад, намоз бигузорад, ҳангоми сачда сари худро хуб фишор диҳад, то бӯрӯ ва фарш ба замин бихобад. Агар сари худро оҳиста ба рӯи он-ҳо гузорад, сачдааш дуруст намешавад.

11. Агар дар ду рақъати охири фарз баъд аз сураи «*Фотиҳа*» сураи дигаре хонад, намозаш комилан ҷоиз аст ва ҳеч боке надорад.

12. Агар дар ду рақъати охири фарз сураи «*Фотиҳа*»-ро нахонад, балки се бор «*Субҳоналлоҳ*» гӯяд, ё ба андозаи он хомӯш истад, намозаш ҷоиз аст, вале хондани сураи «*Фотиҳа*» беҳтар аст.

13. Дар ду рақъати аввали фарз хондани сураи «*Фотиҳа*» вочиб аст. Агар намозгузоре танҳо бо хондани сураи «*Фотиҳа*» иктифо намояд ва сураи дигаре ба он зам накунад, ё сураи «*Фотиҳа*»-ро ҳам нахонад, балки танҳо «*Субҳоналлоҳ*» гӯяд, бояд дар ду рақъати охир сураи «*Фотиҳа*»-ро бо сураи дигаре бихонад. Агар ин кори вай қасдан сурат гирифта бошад, иъодаи (аз сар хондан) намоз вочиб аст, вале агар саҳван бошад, сачдаи саҳв намояд.

14. Дар намозҳои хуфя (паст) бояд хондан ба андозае бошад, ки шахси намозгӯзор худ овози хонданаширо биш-

навад. Агар шахси намозгузор овози худаширо нашнавад, ки поёнтарин ҳадди қироат мебошад, намозаш ҷоиз нест. Зеро он дигар на паст хондан, балки ба дил гузаронидан мебошад, ки намоз бо он ҷоиз намешавад.

15. Рақъати дуум набояд аз рақъати аввал дарозтар бошад, балки баръакс, рақъати якум, агар каме аз рақъати дуум дарозтар бошад, беҳтар аст.

16. Аз хамёза ва даҳонвоза то ҳадди имкон худдорӣ намояд ва дар сурати ғалабаи даҳонвоза пушти дасташро ба даҳон бигузорад.

Масъалаҳое дар мавзӯи қироат

Имом қироатро дар намозҳои бомдод, ду рақъати аввали намози шом ва хуфтан, дар намози ҷумъа, идайн (иди Қурбон ва Рамазон), таровех ва витр дар моҳи Рамазон, чи дар адо (дар вақт) ва чи дар қазо, бо овози баланд бихонад, ки қавм қироати ўро бишнавад. Албатта, намозҳои ҷумъа ва ид қазо надоранд. Вале шахси танҳогузор (мунфарид) дар паст ва баланд хондани қироат дар мавридҳои зикршуда ихтиёр дорад, яъне ҳар ду сурат барои ў дуруст мебошад.

Дар тамоми рақъатҳои намози пешин, аср ва дар рақъати сеюми намози шом ва дар ду рақъати охири намози хуфтан ҳам имом ва ҳам танҳогузор қироатро паст бихонанд.

Сураҳое, ки паёмбар (с) дар баъзе мавридҳо бештар онҳоро меҳонд

Таъйин намудани як сураи муайян барои қироат дар намози хоссе ва ҳеҷ гоҳ ғайри онро нахондан макрӯҳ мебошад.

Дар китобҳои ҳадис ривоятҳое омадааст, ки паёмбари ақрам (с) гоҳе дар намозҳои муайян сураҳои махсусро бештар қироат мекард.

Намози бомдод: Расули Худо (с) дар баъзе мавридҳо дар намози бомдод сураҳои «Қоф ва-л-Қуръони-л-маҷид», «Ва-л-лайли изо ъасъас» ва сураи «Мӯъминун»-ро ва гоҳе ин бахши сураи «Бақара» «Қулу оманно биллоҳи ва мо унзила илайно» ва ин бахши сураи Оли Имрон: «Ё аҳла-л-китоби, таъолав ило калиматин савоин байнано ва байнакум»-ро меҳонд¹ ва баъзе вақтҳо сураи «Тур» ва гоҳе сураи «Тақвир»: «Изашиамсу қуввират»-ро қироат мекард.² Дар рӯзи ҷумъа дар намози бомдод сураи «Алиф, лом, мими танзил»-ро дар рақъати якум ва сураи «Даҳр: Ҳал ато ъалал инсон»-ро дар рақъати дуҷум меҳонд.³

Намози пешин: Дар намози пешин бошад, расули Худо (с) дар баъзе мавридҳо сураҳои «Валлайли изо яғшо» ва «Саббиҳисма раббика-л-аъло» ва ё «Ва-л-ъаср»-ро меҳонд⁴ ва гоҳе дар ду рақъати намози пешин чандон дер мекард, ки гӯё «Алиф, лом, мим, танзили саҷда»-ро тиловат мекард.⁵

Намози аср: Дар намози аср он Ҳазрат (с) гоҳе сураҳои «Валлайл» ва «Аъло»-ро ва гоҳе сураҳои «Ва-с-самои зоти-л-буруҷ» ва «Ва-с-самои ва-т-ториқ»-ро меҳонд.⁶

Абӯсаъиди Худрӣ (р) мефармояд: «Муддати қиёми расули Худо (с) дар ду рақъати намози аср ба андозаи нисфи қиёмиш дар ду рақъати пешин буд».⁷ Дар ривояти дигар аз Абӯсаъид (р) омадааст, ки: «Қиёми вай дар ду рақъати аввали намози аср ба андозаи қиёмиш дар ду рақъати охири намози пешин буд».

¹ Саҳеҳи Муслим, (456)-164; Сунани Ибни Моча, 816.

² Саҳеҳи Муслим, (456)-164; Сунани Абӯдовуд, 817; Сунани Насоӣ, 951; Сунани Ибни Моча, 817.

³ Саҳеҳи Бухорӣ, 891, 1068; Саҳеҳи Муслим, 2031 (459)-170, 2032 (...) -171; Сунани Насоӣ, 954; Сунани Ибни Моча, 821, 822, 823, 824.

⁴ Саҳеҳи Муслим, (459)-170; Сунани Абӯдовуд, 8064; Сунани Насоӣ, 979; Мишкот, 79.

⁵ Саҳеҳи Муслим, (452)-156; Сунани Абӯдовуд, 807; Сунани Тирмизӣ, 307; Сунани Насоӣ, 141.

⁶ Сунани Абӯдовуд, 805; Сунани Тирмизӣ, 307; Сунани Насоӣ, 978; Мишкот, 79.

⁷ Саҳеҳи Муслим, (452)-156; Сунани Абӯдовуд, 8044; Сунани Насоӣ, 474.

Намози шом: Расули Худо (с) дар намози шом гоҳе сураи «Тур» ва сураи «Мурсалот» ва гоҳе сураи «Аъроф»-ро дар ду рақъат ва аҳёнан сураи «Ҳо, мими Духон»-ро кироат мекард ва баъзан сураҳои «Кофирун» ва «Ихлос»-ро меҳонд.¹

Намози хуфтан: Дар намози хуфтан расули Худо (с) баъзе вақтҳо сураи «Ваттин»² ва гоҳе сураи «Инишқоқ»-ро кироат намуда³ ва гоҳе ҳам ба тиловати сураҳои «Аъло», «Вашиамс» ва «Валлайл» тавсия мекард.⁴

Намози витр: Расули Худо (с) гоҳе дар рақъати аввали витр сураи «Аъло», дар рақъати дуюм сураи «Кофирун» ва дар рақъати сеюм сураи «Ихлос»-ро меҳонд.⁵

Баъзе вақтҳо дар се рақъати витр нӯҳ сура – дар ҳар рақъате сесураи меҳонд ва сураи охирина, ки дар рақъати сеюм меҳонд, сураи «Ихлос» буд.⁶

Намози ҷумъа: Дар рақъати аввали намози ҷумъа расули Худо (с) баъзан сураи «Ҷумуъа» ва дар рақъати дуюм он сураи «Мунофиқун»-ро тиловат мекард⁷ ва аҳёнан сураи «Аъло» ва «Ғошия»-ро меҳонд.⁸

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 763, 764, 765, 3050, 4023, 4429, 4854; Саҳеҳи Муслим, (462)-173, 1033, 1035; Сунани Абӯдовуд, 810, 811, 812; Сунани Тирмизӣ, 308; Сунани Насой, 985-987; Сунани Ибни Моча, 831-833.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 767, 769, 4952, 7546; Саҳеҳи Муслим, 1036 (464)-175, 1037 (...) -176, 1038 (...) -177; Сунани Абӯдовуд, 1221; Сунани Тирмизӣ, 310; Сунани Насой, 999, 1000; Сунани Ибни Моча, 834, 835.

³ Саҳеҳи Бухорӣ, 766, 768, 1074, 1078; Саҳеҳи Муслим, (578) 106, 107, 108, 1304, 1305; Сунани Абӯдовуд, 1408; Сунани Насой, 967.

⁴ Саҳеҳи Бухорӣ, 701, 705, 6106; Саҳеҳи Муслим, (465)-178; Сунани Абӯдовуд, 790; Сунани Насой, 893, 996.

⁵ Сунани Абӯдовуд, 1423; Сунани Тирмизӣ, 462, 463; Сунани Насой, 1730; Сунани Ибни Моча, 1171-1173.

⁶ Саҳеҳи Муслим, 1717 (465)-178, 179.; Сунани Тирмизӣ, 459.

⁷ Саҳеҳи Муслим, 2023, 2024 (877)-61; Сунани Абӯдовуд, 1124; Сунани Тирмизӣ, 519; Сунани Ибни Моча, 1118.

⁸ Саҳеҳи Муслим, 2025 (877)-61; Сунани Абӯдовуд, 1122; Сунани Тирмизӣ, 519, 533; Сунани Насой, 1423, 1567; Сунани Ибни Моча, 1281-1282.

Намози идайн: Дар намози идайн – идҳои Рамазон ва Қурбон – низ расули Худо (с) сураи «Аъло» ва «Ғошия»-ро меҳонд, ҳатто агар ид дар рӯзи ҷумъа меомад, ҳам дар намози ид ва ҳам дар намози ҷумъа ҳамин ду сураро меҳонд.¹ Аммо гоҳе дар намозҳои ҳар ду ид сураи «Қоф» ва «Вақтарабати-с-соъату»-ро қироат мекард.²

Аз маҷмӯаи ривоятҳои саҳобагонӣ кирои (р), ки дар бораи қироати паёмбари ақрам (с) дар намозҳои гуногун ривоят мекунад, чунин бармеояд, ки дар намозҳои бомдод ва пешин қироат аз сураҳои тиволи муфассал ва дар намозҳои аср ва ҳуфтан аз авсоти муфассал ва дар намози шом аз қисори муфассал мустаҳаб мебошад.

Аз сураи «Ҳуҷурот» то сураи «Буруҷ» тиволи муфассал ва аз сураи «Ториқ» то сураи «Баййина» авсоти муфассал ва аз сураи «Зилзол» то охири Қуръон қисори муфассал гуфта мешаванд.

Албатта, чунин тартиби хондани сураҳо барои шахсе мустаҳаб ва ҳуб доништа шудааст, ки барои хондани намоз фурсати кофӣ дошта бошад, ба мисли шахси муқим. Аммо шахси мусофир ва ё шахсе, ки вақт барояш танг аст ва ё мушкил ва ҳоҷати ғаврии дигаре дошта бошад, метавонад ба ҷои сураҳои дароз аз сураҳои кӯтоҳтар қироат намояд. Ҳамчунин шахсе, ки фурсати бештаре дар ихтиёр дорад ва низ Қуръонро ҳуб медонад, метавонад қисматҳое аз сураҳои дарози Қуръонро дар намозҳояш тиловат намояд.

Ин равиш аз амали расули Худо (с) дар намозҳояш собит гардидааст. Барои мисол, боре он Ҳазрат (с) дар рақъати якуми намози бомдод сураи «Кофирун» ва дар рақъати дуюми он сураи «Ихлос»-ро хонд. Гоҳе дар ҳар ду рақъат сураи «Изо зулзилат»-ро меҳонд.³ Як бор дар са-

¹ Саҳеҳи Муслим, 2027 (878)-62; Сунани Абӯдовуд, 1122; Сунани Тирмизӣ, 533; Сунани Насоӣ, 1423, 1589; Сунани Ибни Моча, 1281, 1283.

² Саҳеҳи Муслим, 2056 (891)-14, 2057 (...) -15; Сунани Абӯдовуд, 1154; Сунани Тирмизӣ, 533, 534; Сунани Насоӣ, 1566; Сунани Ибни Моча, 1282.

³ Сунани Абӯдовуд, 816.

фар дар рақъати якуми намози бомдод сураи «Фалақ» ва дар рақъати дуюм сураи «Нос»-ро хонд.¹

Тиловати Қуръон

1. Хондани Қуръони карим ба таври саҳеҳу дуруст ва бо омӯзиш ва риояи таҷвид (илми омӯзиши талаффузи Қуръон) то ҳар ҳарфери аз маҳраҷи (талаффузгоҳ) худ адо намояд, воҷиб аст. Фарқ ва дигаргуниери, ки дар талаффузи ҳарфҳои гуногун вучуд дорад, ҳатман ба ҷой оварад.

2. Агар шахсе ҳарфери дуруст талаффуз карда натавонад, масалан: ба ҷои (ح) «ҳо»-и ҳуттӣ, (ه) «ҳо»-и ҳаваз ё ба ҷои син (س), (ث) се ва ё ба ҷои сод (ص), син (س) гӯяд, зарур аст тамрин ва машқи қироат намояд. Агар дар роҳи аз худ намудани талаффузи саҳеҳи ҳарфҳо ва хондани дурусти Қуръон ҳеҷ гуна кӯшише ба ҳарч надиҳад, гунаҳкор мегардад ва намозаш ҷоиз нест. Аммо пас аз ҳама гуна машқи кӯшиш боз ҳам натавонад ҳарфери дуруст талаффуз намояд, дар ин сурат маъзур аст ва аз ҳараҷ хориҷ гаштааст.

3. Тиловаткунандаи Қуръон, агар аз сабаби бепарвояи фарқи миёни ҳарфҳоро риоя накунад, гунаҳкор гашта, намозаш ҷоиз нест.

4. Агар сураеро, ки дар рақъати якум хонда, дар рақъати дуюм низ бихонад, боқе надорад, вале безарурат беҳтар аст чунин накунад.

5. Ба ҳамон тартибе, ки сураҳо дар Қуръон ҷойгир гаштаанд, дар намоз аз боло ба поён хонда мешаванд. Баръакс, яъне аз поён ба боло хондани Қуръон қасдан макрӯҳ аст, на саҳван.

6. Агар дар намоз сураеро шурӯъ кунад, вале бе қадом узре онро тарк намуда, ба сураи дигар гузарад, чунин гузаштан аз сура ба сурае макрӯҳ аст.

¹ Сунани Насой, 951.

7. Шахсе Қуръонро тамоман надонад ё тоза ислом оварда бошад, агар дар тамоми ҳолатҳо «Субҳоналлоҳ» бигӯяд, фарз адо меёбад, вале барои омӯхтани Қуръон ва намоз бояд хуб кӯшиш намояд. Агар барои омӯзиш ва аз худ кардани онҳо кӯшиш накунад, гунаҳкор мегардад.

8. Агар намозгузоре бо вучуди доштани қудрат ва истеъдоди дуруст талаффуз намудани ҳарфҳои фарқнок, фарқи миёни онҳоро дар талаффуз риоя накунад, намозаш фосид мешавад. Вале агар риоя нашудани фарқи миёни ҳарфҳо ва берун наовардани ҳар ҳарфе аз махраҷи худ, ба сабаби нотаъониӣ ӯ бар талаффузи дуруст бошад, ҳамон гуна ки ҳоли оммаи мардум аст, намозаш ҷои мебошад.

Бинобар ин, намози авом, ки қудрати фарқ намудан ва талаффузи дурусти баъзе ҳарфҳоро надоранд, ҷои аст, ҳарчанд онҳо низ ба сабаби тарки кӯшиш ва ҷиддият дар кори омӯзиш гунаҳкор мегарданд.

Фасли шашум

НАМОЗИ ЧАМОАТ

Намози ҷамоат суннати муаккада (таъкид кардашуда) мебошад. Дар намози ҷамоат яке аз намозгузорон (имом) пешопеши ҷамъият меистад ва дигарон дар сафҳои муназзам аз пушти ӯ бо якҷоягӣ намоз меҳонанд.

Касе, ки дар намози дастаҷамъӣ (ҷамоат) пешопеши мардум меистад, *имоми ҷамоат* аст ва касе, ки аз пушти ӯ намоз меҳонад, *муқтадӣ (иқтидоқунанда)* мебошад.

1. Сазовортарини мардум барои имомати ҷамоат до-нишмандтарини онҳо ба суннат аст, яъне касе, ки бештар аз дигарон ба қорҳои шаръӣ ва ба хусус масъалаҳои на-моз, огоҳ аст. Агар билфарз, дар миёни ҷамоат каси дига-ре ҳам вучуд дошта бошад, ки аз нигоҳи илми суннат бо ӯ баробар бошад, дар он сурат касе, ки қироати беҳтар до-рад, шоистатар мебошад ва агар аз ин назар ҳам баробар бошанд, касе ки тақвоӣ (худотарсӣ) бештаре дорад, имом хоҳад шуд ва агар ба фарзи мисол аз ҷиҳати худотарсӣ низ бо ҳам баробар бошанд, он гоҳ қалонсолтарашон сазово-ри имомат хоҳад буд.¹

¹ Паёмбар (с) мефармояд: «Мардумро касе имоматӣ менамояд, ки ки-тоби Худоро аз ҳама бештар хонда тавонад. Агар дар қироат ҳама бо ҳам баробар бошанд, он гоҳ аз ҳама олимтарашон ба суннат онҳоро имоматӣ менамояд. Агар дар илми ба суннат низ бо ҳам баробар бо-шанд, пас аз ҳама муқаддамашон дар ҳиҷрат онҳоро имоматӣ менамо-яд ва агар дар ҳиҷрат низ бо ҳам баробар бошанд, дар он сурат аз ҳама қалонсолашон барои онҳо имоматӣ менамояд.

Мардро дар (ҳавзаи нуфус ва) султонаш имоматӣ карда намешавад ва дар хонааш бар нишастгоҳ (и хоссаи) нишаста намешавад, магар ба иҷозати вай». (Саҳеҳи Муслим, 1530 (673)-290, 1531 (...) -291, 1532 (...) -292; Сунани Абӯдовуд, 582, 584; Сунани Тирмизӣ, 235; Сунани Насой, 779, 782; Сунани Ибни Моча, 980).

Агар дар синну сол ҳам баробар бошанд, пас хушахлоқтари онҳо ба имоматӣ шоистатар мебошад. Сипас шахсоне, ки қиёфа ва шаклашон беҳтаранд, бар дигарон муқаддам ҳастанд. Баъд касоне, ки аз лиҳози аслу насаб бошарофат мебошанд, муқаддам ҳастанд. Он гоҳ касоне, ки овози хубу беҳтаре доранд, пас аз он касоне, ки аз лиҳози вазъи либос покизапӯш ва пойбандтаранд, барои имоматӣ муқаддам бар дигарон мебошанд.

Агар дар тамоми ин сифатҳо ҳама бо якдигар баробар бошанд, пас ихтиёр дар дасти ҳуди намозгузoron аст. Ҳар касеро, ки аксарияти онҳо таъйин намоянд, имоми ҷамоат ҳамоно кас хоҳад шуд.

2. Агар қисме аз мардум бинобар ғаразҳои шахсии худ, ғайр аз шахсоне, ки шарият баён фармудааст, каси дигареро барои худ имом намоянд, ҳама гунаҳкор мешаванд. Масалан, хеле иттифок меафтад, ки дастае аз мардум яке аз ҳешовандони худро барои имомати масҷиди деҳ ё масҷиди ҷомеъ бо дарназардошти ғаразҳои шахсии худ пешбарӣ менамоянд, дар сурате ки дар миёни ҷамоат шахсони огоҳтар ба масоили дин, дорои қироати дуруст ва ё парҳезгортар аз шахси пешбаришуда вучуд доранд. Намоз, ки ҷойгоҳи аҷру савоб аст, бандаи ноогоҳ бо пай-

Дар замони расули Худо (с) онҳое, ки китоби Худоро аз ҳама бештар медонистанд, ба масоили шаръӣ низ аз ҳама бештар огоҳӣ доштанд. Аммо одамоне, ки танҳо дар бораи суннатҳои намоз ва ё умуман, суннати расули Худо (с) маълумоти кофӣ доштанд, вале дар ҳифзи Қуръон суғаттар буданд, дар ҷои дуюм меистоданд. Бинобар ин, дар ҳадис низ ҳамин тартибро мебинем. Ба ин маъно, ки онҳое, ки аз ҳама бештар китоби Худоро ҳифз карда буданд, ду хусусият доштанд. Онҳо ҳам қории Қуръон ва ҳам донишманди улуми шаръ ба шумор мерафтанд. Аммо одамоне, ки танҳо дар бораи суннат илми кофӣ доштанд, яке аз он ду хусусиятро доро буданд.

Ин амр дар давраҳои баъдӣ бар ҳилофи он дар аҳди рисолат сурат мегирад. Ҳофизони Қуръон аксаран танҳо як хусусият, ҳамоно ҳифзи каломи Худоро доро мебошанд. Пас шахси донишманде, ки миқдоре аз китоби Худоро низ ҳифз намудааст, барои имомати намоз аз ҳама муқаддам мебошад.

мудани роҳи худкомағӣ ва содир намудани аъмоли нобачо барои худ гуноҳ ба бор меоварад.

Аҳамияти намози ҷамоат

Аҳамият ва фазли намози ҷамоат дар иршодот ва тавсияҳои паёмбар (с) бисёр мавриди таъкид қарор гирифтааст. Он Ҳазрат (с) мефармояд: **«Намози ҷамоат бисту ҳафт маротиба бештар аз намози танҳогузор фазлу савоб дорад»**.¹ Дар робита ба аҳамияти ҳузур дар намози ҷамоат ва зиёнҳои иҷтимоӣ ва маънавии таҳаллуф аз он мефармояд: **«Боре қасд намудам, ки мардумро бифармоям ҳезум чамъ намоянд. Пас аз он барои намоз азон дода шавад ва шахсҳо ба баргузори намози онҳо маъмур созам ва худам ба назди онҳое биравам, ки ба намози ҷамоат ҳозир намешаванд ва онҳоро бо хонаҳояшон отаи занам»**.²

Боре як саҳобаи нобино аз расули Худо (с) пурсид: **«Эй расули Худо (с), касе нест, ки маро ба масҷид биоварад. Оё метавонам дар хонаам намоз бихонам? Он Ҳазрат (с) ба вай иҷозат дод. Ҳамин ки ба роҳ афтод, дубора ўро садо дод ва фармуд: Оё садои азонро мешунавӣ? Оре, мешунавам – гуфт он саҳоба. Расули Худо (с) фармуд: Пас ҳатман, даъвати онро иҷобат (ва дар ҷамоат ширкат намо)»**.³

Камтарин ададе, ки намозро мешавад бо он ба ҷамоат баргузор намуд, ду нафар аст.

Расули Худо (с) мефармояд: **«Ду нафар ва бештар аз он ҷамоат ба шумор мераванд»**.⁴

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 645, 649; Саҳеҳи Муслим, 1475 (649)-245, 246, 247; Сунани Тирмизӣ, 215; Сунани Насоӣ, 836; Сунани Ибни Моча, 789. Дар ривоятҳои зиёде бисту панҷ баробар низ зикр гардидааст.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 644, 657, 2420, 7224; Саҳеҳи Муслим, 1482 (651)-251, 252; Сунани Абӯдовуд, 548, 549; Сунани Тирмизӣ, 217; Сунани Насоӣ, 847; Сунани Ибни Моча, 791.

³ Саҳеҳи Муслим, (653)-255; Сунани Абӯдовуд, 552; Сунани Ибни Моча, 792.

⁴ Ибни Моча, 972. Ин ҳадисро Муғлатоӣ ва Қасталонӣ заъиф гуфтаанд.

Дар сурате ки намозгузoron ду нафар бошанд, яке аз онҳо имом ва дигаре муқтадӣ мешавад. Муқтадӣ дар самти рост ва каме ақибтар аз имом қарор мегирад. Вале агар дар ҳамин вақт муқтадии дигаре омад, вай дар тарафи чапи имом қарор мегирад ва имом кам-кам ба пеш меравад то ҳар ду муқтадӣ аз пушти ӯ ба ҳам наздик гардида, сафферо ташкил диҳанд.¹ Ин дар сурате аст, ки имом имконияти пеш рафтаниро дошта бошад. Дар ғайри он муқтадии дуом бояд дар пушти имом қарор гирад ва муқтадии аввал кам-кам ба ақиб равад, то дар паҳлӯи муқтадии дуом дар саф ҷой гирад.

Рост намудани сафҳо низ аз аҳамияти болое бархӯрдор аст. Расули Худо (с) мефармояд: **«Сафҳоятронро рост намоед, зеро рост намудани сафҳо аз барпоиши намоз – ва дар ривояте – аз камол ва тамомияти (пуррагии) намоз ба шумор меравад».**²

Ноҳамоҳангӣ ва нобаробарии сафҳо метавонад ба ноҳамоҳангии дилҳо бианҷомад. Абӯмасъуди Ансорӣ мефармояд: Расули Худо (с) дар намоз (ҳангоми саф бастан барои намоз) китфҳои моро бо дасташ рост мекард ва мефармуд: **«Рост биистед ва ба ноҳамоҳангӣ дар сафҳоятрон роҳ надихед, зеро он ба ноҳамоҳангӣ дар дилҳоятрон меан-**

¹ Ишора ба ҳадисе мебошад, ки аз Ибни Аббос (р) ривоят шудааст. Вай мегӯяд: *«Шаб дар хонаи холаам Маймуна, ҳамсари паёмбар (с) хобидам. Паёмбар (с) низ он шаб дар назди ӯ буд. Он Ҳазрат (с) фарзи намози хуфтаниро (дар масҷид) ба ҷой оварда, ба хонааш омад. Дар он ҷо ҷор рақъат намози дигар гузорид ва пас аз он хоб рафт.*

Пас аз чанде бархост ва аз машии овозоне вузӯ гирифт ва ба намоз пардохт. Ман низ бархоста, ба монанди ӯ вузӯ гирифтам ва омада аз тарафи чапи он Ҳазрат (с) истодам. Маро бо дасташ ба тарафи росташ гузаронид. Он гоҳ панҷ рақъат намоз гузорид ва пас аз он боз ду рақъати дигар гузорида, боз ба хоб рафт, то он ки садои хоб қашидани ӯро шунидам. Дар ин вақт ӯро барои намози бомдод хабар карданд, бархоста ба намоз рафт». (Саҳеҳи Бухорӣ, 117, 138, 183, 697, 698, 699; Саҳеҳи Муслим, (763)-181; Сунани Абӯдовуд, 1357; Сунани Насой, 1619).

² Саҳеҳи Бухорӣ, 722, 723; Саҳеҳи Муслим, 974 (433)-124; Сунани Абӯдовуд, 668; Сунани Насой, 814, 815, 845; Сунани Ибни Моҷа, 993.

ҷомад».¹

Намозгузoron бояд нахуст саффи аввалро пур намо-
янд ва пас аз он ба саффи дуюм гузаранд. Дар пушти сари
имом дар саффи аввал бояд соҳибони ақлу хирад ва до-
нишмандон қарор гиранд.

Вазифаи имом

Имом бояд ҳоли намозгузорони ҳамроҳи худро риоя
намояд ва қироатро аз андозаи маснуни (суннатии) он дар-
роз нанамояд, ҳамчунин рукӯъу сучудро бо афзудани зикр-
ҳои иловагӣ ва ё зиёд намудани адади онҳо аз андозаи
суннат дарозтар насозад. Паёмбар (с) мефармояд: *«Ҳар кас
аз шумо вақте бо мардум намоз меҳонад (ва барои онҳо
имоматӣ менамояд), намозро сабук бигирад, зеро дар миёни
онҳо одамони заъифу нотавон, бемор ва пирамардони сол-
хӯрда вучуд доранд. Вале вақте барои худ танҳо намоз ме-
гузорад, ҳар қадаре бихоҳад, онро дароз намояд»*.²

Шартҳои дуруст шудани имомат шаш чиз аст:

а) Ислоҳ. б) Балоғат. в) Ақл. г) Мард будан. д) Қуд-
рати хондани Қуръон доштан. ж) Солим будан аз узрҳо.

Масалан, имом набояд хунравии ҳамешагӣ аз бинӣ ё
дигар узрҳое, ки дар боби «**Маъзур**» баён гардидаанд,
дошта бошад ва ё нимагунг ва лакнати забон дошта бо-
шад.

Аҳкоми намози ҷамоат

Имоми ҷамоат шудани аъробӣ (шаҳси саҳронишине,
ки аз илм баҳрае надорад), фосиқ, нобино, бидъатгузор,
валадуззинои бесавод ва касе, ки намозро бисёр дароз ме-

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 717; Саҳеҳи Муслим, 978 (436)-127, 128; Сунани Абӯдовуд, 662, 663; Сунани Тирмизӣ, 227; Сунани Насоӣ, 809, 810; Сунани Ибни Моча, 994.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 90, 702, 703, 704, 7159; Саҳеҳи Муслим, (467)-183; Су-
нани Абӯдовуд, 794, 795; Сунани Насоӣ, 822; Сунани Ибни Моча, 984.

кунад, макрӯҳ аст.

Имоми ҷамоат намозро, ба ғайр аз намози бомдод, дароз накунад.

Сафҳои ҷамоат ба ин тартиб ташкил мешаванд:

Аввал мардҳо, баъд кӯдакон, сипас хунасо¹ ва дар саффи охир занҳо қарор хоҳанд гирифт.

Агар зан дар намози ҷамоат дар хатти баробар бо имом, яъне дар паҳлӯи вай қарор гирад, ба шарте ҳар ду як намоз бигуздоранд ва имом имоматиро барои он зан ният карда бошад, намози имом ботил (нодуруст) мегардад. Вале агар имоматиро барои он зан ният накарда бошад, танҳо намози зан ботил шуда ва намози имом дуруст боқӣ мемонад.

Агар зане дар баробар, яъне дар паҳлуи яке аз намозгуздорон истад ва имом низ имоматиро барои ӯ ният карда бошад, намози он мард ва зан ҳар ду ботил мегардад.²

¹ Хунсо ба одамоне гуфта мешавад, ки бо ду узви таносулии мардона ва занона таваллуд шудаанд, яъне узвҳои таносулии наринагӣ ва модинагӣ ҳар ду дар онҳо мавҷуд мебошанд.

² Дар саффи алоҳида ва аз қафои мардон истодани занон фарз дониста шудааст. Агар ин тартиб дар намоз риоя нагардад ва зане дар паҳлӯи имом ва ё дар саффи мардон дар паҳлӯи марде қарор гирад, намози онҳоро фосид мегардонад. Вақте намози мардеро, ки дар паҳлӯяш аст, фосид гардонад, намози марди дар пушт бударо ба тариқи авло фосид мегардонад.

Ин масъала дар сурате пеш меояд, ки имом имоматиро барои он зан низ ният карда бошад ва онҳо бе ҳеҷ фосила ва ҳоиле паҳлӯ ба паҳлӯ саф гиранд. Агар шартӣ аввал мавҷуд набошад, яъне имом имоматиро барои он зан дар назар нагирифта бошад, дар он сурат намозҳои онҳо аз ҳам ҷудо буда, дар намози якдигар таъсире надоранд.

Агар имом имоматиро барои он зан дар назар гирифта бошад, вале вақте онҳо дар баробари ҳам қарор мегиранд, дар миёни онҳо ҳоил ва ё андозаи як намозгузор фосила воқеъ шуда бошад, дар ин сурат низ намози якдигарро фосид намесозанд.

Ёдовар мешавем, ки зоҳири ривояти мазҳаб он аст, ки агар марде ба имом иқтидо намояд, бе ҳеҷ гуна шарте ворида намози ҷамоат ва тобеъи имом мегардад, вале агар зане бихоҳад ба намози ҷамоат бипайвандад, нияти имом имоматиро барои ӯ шарт дониста шудааст. То имом имоматиро барои он зан ният накунад, вай ҳамроҳи ҷамоат ба

Вазифаи муктадӣ

Бар муктадӣ вочиб аст, ки дар тамоми ҳолатҳо ба таври комил аз имом пайравӣ намояд. Ҳамроҳи имом ният намояд ва ҳамроҳи ӯ рукӯъ, сачда, қаъда ва тамоми рукнҳои дигари намозро ба ҷой оварад ва якҷоя бо ӯ салом диҳад. Албатта, кӯшиш намояд, ки ин амалҳоро пеш аз имом анҷом диҳад, балки лаҳза ба лаҳза пас аз вай анҷом диҳад, яъне пеш аз имом ният намудан ва пеш аз вай ба рукӯъу сучуд рафтани ва ё салом додан ҷои нест.

Ҳамчунин, бояд муктадӣ ба он андоза таъхир накунад, ки имом ба рукни дигаре гузарад ва муктадӣ дар рукни дигаре машғул бимонад. Агар ба ин андоза таъхир намояд ва миёни ӯ ва имомаш фосила афтад, намозаш дурӯст намешавад.

Аз Анас (р) ривоят шудааст, ки расули Худо (с) рӯзе бо мо намоз хонд ва чун аз намоз ғоиб гашт, рӯяшро ба сӯи мо гардонд ва фармуд: *«Эй мардум! Ҳангоми рукӯъ ва сучуд аз ман пешӣ нагиред...»*.¹

Аз Абӯхурайра (р) ривоят шудааст, ки расули Худо (с) фармуд: *«Он шахс(-и намозгӯзор)-е аз шумо, ки сараширо пеш аз имом мебардорад, оё наметарсад, ки Худованд сараширо ба мисли сари хар ва ё сураташиро ба сурати хар бигардонад?»*.²

Муктадӣ тамоми рукнҳои намозро ба монанди имом ба ҷой меоварад ва танҳо ҳангоми қироати имом ҳамроҳи ӯ қироат намекунад, балки хомӯшона қироати имомро гӯш менамояд.

шумор намеравад.

¹ Сунани Абӯдовуд, 619; Сунани Ибни Моча, 962, 963. Дар Саҳеҳи Бухорӣ, 690, 747, 811, Саҳеҳи Муслим, 961 (426)-112. Сунани Тирмизӣ, 281 ва Сунани Насоӣ, 828, низ дар бораи пешдастӣ накардан бар имом дар рукӯъ ва сучуд ҳадисе ворид шудааст.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 691; Саҳеҳи Муслим, 962 (427)-114, 964 (...) -115; Сунани Абӯдовуд, 623; Сунани Тирмизӣ, 582; Сунани Насоӣ, 827; Сунани Ибни Моча, 961.

Муқтадӣ дар ҳар ҳолате имомро дарёбад, бояд ба ҷамоат ҳамроҳ гардад. Агар имомро дар қиём ё дар рукӯъ дарёбад, он рақъатро комилан дарёфтааст. Агар имомро дар сачда ва ё қаъдаи охир ҳам, ки дарёбад, намозро бо ҷамоат дарёфтааст, ҳарчанд ҳеч рақъате барои ӯ ба шумор намеояд.

То ин ҷо маълум гардид, ки бинобар тафовути имкониятҳои ҷисмӣ, шароити шахси намозгузор ва гуногун будани заминаҳои поксозӣ ва баргузориҳои намоз барои намозгузoron суратҳо ва навъҳои гуногуне пеш меоянд ва тафовуте дар тариқа ва сатҳи вузӯ ва намози онҳо ба ҷашм меҳӯрад.

Шахсе бинобар фароҳам будани об ва сатҳи хуби тандурустиаш ба таври пурра вузӯ мегирад ва шахси дигаре бо наёфтани об ва ё имкониятҳои дигараш даст ба таяммум мезанад. Шахсе пояшро дар вузӯ мешӯяд ва ин фарзи вузӯро хуб ба ҷой меоварад ва дигаре бо пӯшидани масҳӣ ба масҳи он кифоя мекунад. Шахсе бо як вузӯ чанд вақт намозро ба ҷой меоварад ва шахсе бинобар маъзурияташ барои ҳар намозе вузӯи нав мегирад.

Яке тамоми рукнҳои намозро ба таври пурра ба ҷой меоварад ва дигаре аз анҷоми онҳо очиз мемонад ва намозашро бо ишора меҳонад ва ё баъзе аз рукнҳои онро наметавонад ба ҷой оварад. Яке аврати худро пӯшидааст ва дигаре бинобар шароити хоссе бараҳна мондааст, яке фарз ва дигаре нафл мегузорад.

Албатта, дар ҳолати баробар будани суратҳо ва сатҳи якхелаи ҳамаи намозгузoron ҳар яке аз онҳо метавонад ба дигаре иқтидо намояд. Ҳамчунин дар сурати болотар будани сатҳи имом муқтадӣ бе ҷуну-ҷаро ба вай иқтидо менамояд. Аммо дар суратҳои дигар, ки сатҳҳои гуногун доранд, ҳукми онҳо дар сафҳаҳои оянда баён мегардад. Чӣ касе бо чӣ касе метавонад иқтидо намояд ва чӣ касе бо чӣ касе наметавонад иқтидо намояд.

Муқтадӣ дар пайвастан ва идомаи намоз бо имом се ҳолат дорад, ё мудрик аст, ё масбуқ аст ва ё лоҳиқ.

1. Дар истилоҳи фикҳӣ **мудрик** ба он намозгузоре гуфта мешавад, ки намозро бо имом аз ибтидо, яъне дар тақбири таҳрима ва ё умуман, пеш аз рукуъ дар рақъати аввал дарёбад.

2. **Масбуқ** ба он намозгузоре гуфта мешавад, ки намозро бо ҷамоат пас аз рукуъи имом дарёбад, хоҳ имом бо як рақъат барӯ сабқат намуда бошад, хоҳ бо бештар аз он.

3. **Лоҳиқ** ба он намозгузоре гуфта мешавад, ки пас аз пайвастан бо ҷамоат бар асари хоб ва ё расидани ҳадас миқдоре аз намоз ҳамроҳи имом аз вай ғавт шуда бошад, хоҳ имомро дар рақъати аввал дарёфта бошад, хоҳ пас аз он.

Ба ин тартиб масбуқ гоҳо лоҳиқ ҳам шуда метавонад, вале лоҳиқ ҳеч гоҳ масбуқ намешавад.

Аҳкоми иқтидо кардан

Иқтидо ба шахсони зерин дуруст аст:

1. Касе таҳорат дорад, метавонад ба касе, ки таяммум намудааст, иқтидо намояд.

2. Он ки пойҳои худро шустааст, ба шахсе, ки ба маҳсиҳояш масҳ кашидааст.

3. Шахси истода ба касе, ки нишаста намоз мегузорад.

4. Касе, ки бо ишора намоз мегузорад, ба касе, ки ӯ низ бо ишора намоз меҳонад.

5. Касе, ки нафл меҳонад, ба шахсе, ки намози фарз мегузорад.

Иқтидо кардан ба шахсони зерин дуруст нест:

Иқтидо кардани:

1. Мард ба зан.

2. Мард ба кӯдак (-и ноболиғ)

3. Ғайри маъзур ба маъзур, яъне узрдошта. Масалан, шахси солим ва тандуруст наметавонад ба касе, ки пешобаш ҳамеша ҷараён дорад, иқтидо намояд.

4. Касе, ки метавонад қироат кунад, ба шахси бесавод.

5. Шахси либосдошта ва мастур ба шахси лув (урён).

6. Он ки бидуни ишора намоз меҳонад, ба касе, ки бо ишора намоз меҳонад.

7. Касе, ки фарз меҳонад, ба шахсе, ки намози нафл мегузорад.

8. Шахсе, ки фарз меҳонад, ба касе, ки фарзи дигаре меҳонад. Масалан, шахсе, ки меҳоҳад фарзи намози пешинро бигузорад, наметавонад ба касе, ки фарзи намози аср меҳонад, иқтидо намояд.

Барои дуруст шудани иқтидои намозгузoron ба имом сздаҳ чиз шарт аст:

1. Ният намудани иқтидокунанда пайравии имомро ва ин ният бояд бо такбири таҳрима пайваста бошад.

2. Ният намудани имом имоматиро барои заноне, ки ба ӯ иқтидо менамоянд. Агар имом барои заноне, ки ба вай иқтидо кардаанд, имоматиро ният надошта бошад, намози он занҳо бо ҷамоат дуруст намегардад, вале барои мардон нияти имоматӣ намудани имом шарт нест, бе он ҳам имоматиаш барои онҳо дуруст мегардад.

3. Пештар истодани имом аз намозгузoron.

4. Ҳоли имом аз ҳоли муқтадӣ болотар ва ё бо он баробар бошад, на пасттар. Масалан, агар имом намози нафл бихонад ва иқтидокунанда намози фарз, ин иқтидо дуруст намегардад, зеро дар ин сурат пайравии мартабаи болотар аз мартабаи пасттар мебошад.

5. Агар имом муқим бошад ва иқтидокунанда мусофир дар сурате ки вақтгузор бошад, иқтидоаш ба он имом дуруст аст, вале агар қазоиғузори намозҳои ҷаҳоррақъа-тии дар сафар ҷавткардааш бошад, иқтидоаш бо имоми муқим дуруст намегардад ва ҳамчунин барои шахси мусофир шахсе имом набошад, ки дар аввали намоз набудааст.

6. Дар миёни имом ва иқтидокунандагон саффи занҳо набошад.

7. Дар миёни имом ва иқтидокунандагон наҳри обе, ки метавонад дар он заврақ ҳаракат намояд, фосила набошад.

8. Дар миёни имом ва иқтидоқунандагон кӯча ва роҳе фосила набошад.

9. Дар байни имом ва намозгузoron деворе, ки метавонад ҳолати имомро бар иқтидоқунандагон пӯшида дорад, фосила набошад.¹

10. Имом савора ва иқтидоқунандагон пиёда ё баръакс набошанд.

11. Агар ҳар ду савора бошанд, набояд муктадӣ савораи маркабе (воситаи нақлиёте) ғайр аз маркаби имоми худ бошад.

12. Агар имом дар киштиё ва иқтидоқунандагон дар киштии дигаре бошанд, бояд ҳар ду киштӣ ба ҳам пайваст бошанд. Агар аз ҳам ҷудо бошанд, иқтидо дуруст нест.

13. То замоне ки иқтидоқунанда аз имоми худ чизе аз муфсидоти намозро набинад, вале агар донист, ки имомаш коре анҷом додааст, ки мутобиқи мазҳаби иқтидоқунанда вузӯ ва ё намозаш фосид гаштааст, дар ин сурат иқтидоаш ба он имом дуруст нест.

Агар имом пас аз анҷоми намоз дид, ки намозаш ба сабаби бевузӯ буданаш ё олуда шудани либосаш ба наҷосате дуруст нагардидааст, зарур аст то ҳадди имкон намозгузoronро огоҳ созад, то намози худро аз сар хонанд ва ҳуди ӯ низ намозашро аз сар хонад.

¹ Дар суратҳои зикргардида вақте иқтидои намозгузoron ба он имом дуруст намегардад, ки имом ба танҳой аз намозгузoron дар фосилаҳои номбурда қарор гирад ва он ҳолатҳо ҷамоатро аз вай ҷудо созанд. Аммо агар шуморе аз намозгузoron, яъне як ё чанд сафе ҳамроҳи ӯ ва дигарон дар он тарафи фосила қарор гирифта бошанд, ба монанди ҳолатҳои, ки бахше аз мардум дар хориҷи масҷидҳо ва имом бо қисме аз онҳо дар дохил намоз мегузоранд, ҳеҷ боке надорад.

Фасли ҳафтум

**МАСЪАЛАҲОИ
ПАЙВАСТАН БА ҶАМОАТ**

Ҳар гоҳ намозгузор танҳо машғули хондани намози фарз бошад ва баъдтар намози ҷамоате барпо гардад, дар баъзе мавридҳо метавонад ба он бипайвандад ва аз савоби намози ҷамоат бебаҳра намонад. Тарз ва ҷигунагии ба ҷамоат пайвастан намозгузор чанд ҳолат дорад, ки тафсилаш ба шарҳи зер аст:

1. Агар дар рақъати аввали намоз қарор дошта, ҳанӯз ба сачда нарафта бошад, намозашро қатъ намуда, ба ҷамоат бипайвандад.

2. Агар баъд аз рақъати аввал ба сачда рафта бошад, он гоҳ ду ҳолат вучуд дорад:

а) Он намозе, ки меҳонад, агар дуракъатӣ ва ё серакъатӣ бошад, дар он сурат бояд намозашро қатъ намуда, ба ҷамоат бипайвандад.

б) Он намозе, ки меҳонад, агар ҷаҳорракъатӣ бошад, дар ин ҳолат рақъати дуюмро низ пурра намуда, баъд аз он ба ҷамоат бипайвандад.

3. Дар намози ҷаҳорракъатӣ, агар дар рақъати сеюм қарор дошта ва ҳанӯз ба сачда нарафта бошад, намозашро қатъ намуда, ба ҷамоат бипайвандад.

4. Агар баъд аз рақъати сеюм ба сачда рафта бошад, бояд ҷаҳор рақъатро пурра сохта, сипас ба нияти хондани намози нафл ба ҷамоат бипайвандад, ба ҷуз аз намози аср, ки баъд аз он хондани нафл макрӯҳ аст.

Қатъ намудани намоз чунин аст, ки ба қаъда баргашта, ба як тараф салом диҳад ва пас аз он ба ҷамоат бипайвандад ва ё ин ки метавонад дар ҳоли истода такбир гуфта, бо ният ба ҷамоат ҳамроҳ шавад.

Ҳар гоҳ намозгузор суннатро нахонда ба ҷамоати бомдод бирасад, дар сурате метавонад суннатро ба ҷо оварад, ки пас аз гузоридани он ақаллан як ракъати намози ҷамоатро дарёбад, вале агар ба сабаби хондани суннат ҷамоатро дарнаёбад, бояд суннатро тарк кунад.

Ҳар касе бихоҳад қазои намози бомдодашро қабл аз заволи ҳамон рӯз ба ҷой оварад, бояд суннати бомдодро низ ҳамроҳи фарз қазо бихонад, вале баъд аз завол танҳо фарзро қазо медорад.

Ҳар гоҳ намозгузор ба хотири пайвастан ба ҷамоат ва ё ба сабаби тангии вақт суннати намози бомдодро тарк карда, танҳо фарзи онро хонда бошад, қазои онро на қабл аз завол ва на баъд аз он ба ҷо намеоварад.

Дар намози пешин ҳар гоҳ суннатро нахонда, ба ҷамоат бирасад, бояд ба он бипайвандад, гарчанде бо вучуди хондани суннат, имкони дарёфти миқдоре аз ракъатҳои ҷамоат барои ӯ муяссар бошад ва ё набошад ва қазои онро баъд аз хондани фарз ба ҷой оварад.

Қазои суннатҳои дигар ба ғайр аз ду намози зикршуда (яъне суннати намози бомдод ва суннати пеш аз фарзи пешин) ба ҷо оварда намешаванд.

Ҳолатҳое, ки ҳузури дар ҷамоатро аз намозгузор соқит месозанд

Ҳозир гашидан ба намози ҷамоат бо яке аз сабабҳои зерин аз намозгузор соқит мегардад:

1. Борони сахте, ки роҳи масҷидро душворгузар намояд.
2. Сардӣ ва сармои сахт.
3. Тарс бар ҷон, аҳлу аёл ва ё бар моли худ, агар ба ҷамоат ҳозир шавад.
4. Торикии сахт.
5. Зиндонӣ будан.
6. Нобиноӣ.
7. Фалаҷ будан.
8. Қатъ будани дасту пой.

9. Ранҷурӣ (ҳар гуна дардҳои ориз ва сахте, ки муваққатан монеи ҳузури шахс ба намози ҷамоат мегарданд).

10. Гирифтӯрӣ ба дарди музмин (касалии барҷомонда).

11. Лойу чал будани роҳҳо ва кӯчаҳо.

12. Пирамардӣ ва солхӯрдагӣ.

13. Ҳозир шудани таом дар ҳолати гуруснагии саҳт.

14. Қасди сафар ва омодабош барои он.

15. Парасторӣ аз бемор.

16. Боду тӯфони саҳт дар шаб.

Баъзе масоиле, ки баъд аз ғориғ ғаштани имом аз намоз муқтадӣ бояд анҷом диҳад ё надихад

1. Агар имом пеш аз он ки муқтадӣ «Аттаҳийёт»-ро тамома намояд, салом диҳад, муқтадӣ «Ат-таҳийёт»-ро тамома намуда, пас аз он салом диҳад, зеро пурра тамома кардани «Аттаҳийёт» аз воҷиботи намоз аст.

2. Агар дар рукӯъ ва ё дар сачда пеш аз се бор тасбеҳ гуфтани муқтадӣ имом сари худро бардорад, лозим нест, ки муқтадӣ се бор тасбеҳро такмил намояд, балки аз имом мутобиъат (пайравӣ) намуда, сарашро бардорад.

3. Агар имом дар намоз як сачдае зиёд намояд, ё баъд аз қаъдаи ахир ба фаромӯшӣ ба сӯи хестан ҳаракат намояд, дар ин сурат муқтадӣ набояд имомро мутобиъат намояд, балки ўро фатҳа (луқма) диҳад, то ба хотир оварда, баргардад. Вале агар имом ба қиёми (хезиш) худ идома диҳад ва рақъати панҷумро бо сачда мукаммал созад, муқтадӣ танҳо салом диҳад.

4. Агар имом пеш аз қаъдаи ахир ба фаромӯшӣ ба сӯи қиём ҳаракат намояд, муқтадӣ ҳаракат нанамояд, балки имомро фатҳа диҳад, то баргардад. Агар имом бо вучуди фатҳаи муқтадӣ барнагардад, дар ин сурат агар муқтадӣ пеш аз он ки имом рақъати панҷумро бо сачда мукаммал намояд, салом диҳад, намозаш фосид мегардад.

5. Дар сурате ки имом «Аттаҳийёт»-ро хонда бошад, салом додани муқтадӣ пеш аз салом додани имом макрӯҳ аст.

Масъалаҳои берун шудан аз масҷид

Берун шудан аз масҷид ҳангоме ки садои азон шунида мешавад, бидуни хондани намоз макрӯҳ аст, магар барои имом ё муаззин ва ё ҳар он касе, ки танзим ва баргузори намоз дар масҷиди дигаре ба ӯ вобаста бошад. Берун омадани онҳо пеш аз хондани намоз макрӯҳ нест.

Ҳамин тавр, барои касе, ки намозашро хондааст, хориҷ шудан аз масҷид баъд аз азон ҳам макрӯҳ нест. Танҳо ин ки дар намози пешин ва хуфтан, агар баъд аз азон иқоматро ҳам гуфта бошанд, дар он сурат берун омадан ҳатто барои он касе, ки намозашро хондааст, низ макрӯҳ мебошад. Зеро пас аз ин ду намоз, агар фарзашро қаблан хонда бошад, боз метавонад ба ҷамоат бипайвандад ва намозашро бори дигар ҳамчун нафл ба ҷой оварад, вале дар дигар намозҳо ҳатто баъд аз иқомат ҳам берун шудан мушките надорад.

Зикрҳои маснун ва мустаҳаб дар қавма ва ҷалса

Зикр ва тасбеҳе, ки дар қавма гуфта мешавад, дар ҳадисҳои паёмбар (с) бо ҷаҳор сурат ривоят гардидааст:

I. Аллоҳумма раббано ва лака-л-ҳамд: **اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ**

II. Аллоҳумма раббано лака-л-ҳамд: **اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ**

III. Раббано ва лака-л-ҳамд: **رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ**

IV. Раббано лака-л-ҳамд: **رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ**

Фақеҳони киром бо истинод ба суҳанони паёмбар (с) доираи ин зикрро барои намозгузор васеъ доништаанд ва фармудаанд: Ҳар ривояте, ки дар он калима ва ҳарфе зодидтар аст, гуфтани он авлотар мебошад. Дар «Дурру-л-мухтор» омадааст: Афзалтарини ин ҷаҳор тариқа «Аллоҳумма раббано, ва лака-л-ҳамд» (яъне бо калимаи «Алло-

ҳумма» ва ҳарфи «ва») мебошад. Он гоҳ бо ҳазфи «ва» ва субути «Аллоҳумма», яъне «Аллоҳумма раббано, лака-л-ҳамд», сипас бо ҳазфи «Аллоҳумма» ва субути «ва», яъне «Раббано, ва лака-л-ҳамд» ва охир «Раббано лака-л-ҳамд» ба ҳамин тартиб мебошад.

Дар ҷалса низ дар ривоятҳое аз паёмбар (с) ин дуъо омадааст:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَعَافِنِي وَاهْدِنِي وَارْزُقْنِي.

«Аллоҳуммағфир лӣ, варҳамнӣ, ва ӯофинӣ ваҳдинӣ, варзукнӣ».

Дуъо ва зикрҳои дигаре низ дар қавма ва ҷалса аз паёмбар (с) ривоят шудаанд. Машоихи киром, аз ҷумла соҳиби «Радду-л-мухтор» дуъои мағфиратро дар миёни ду сачда мустаҳаб медонад, вале ба хотири дароз нагаштани намози ҷамоат нагуфтани онро беҳтар донистаанд. Зеро дар намози ҷамоат риояи ҳоли намозгузoron зарурӣ мебошад ва набояд бо хондани дуъоҳои мустаҳаб заминаи нороҳатии намозгузoron ва парешонии ҳоли пирамардону беморон фароҳам гардад.

Аммо вақте шахс танҳо намоз мегузорад, чи фарз бигузорад, чи нафл, ҳар қадаре хоҳад, метавонад онро дароз намояд ва тамоми зикрҳои мустаҳаб ва маснунро ба ҷой оварад. Гузашта аз ин, ин дуъоҳо ва зикрҳо бештар дар намозҳои нафл ва шаб аз он Ҳазрат (с) ривоят гардидаанд.

Ба ҳар ҳол, имом бояд фароиз, воҷибот, суннатҳо ва мустаҳабботи намозро ҳатман мавриди таваҷҷӯҳ қарор диҳад, вале ба он андоза ба баъзе мустаҳаббот начаспад, ки намозгузoronро аз ҷамоат гурезон созад.

Зикрҳои маснун ва мустаҳаб баъд аз фарзҳои намоз

Баъд аз салом додан аз фарзҳои намоз дуъоҳо ва зикрҳои гуногун аз паёмбар (с) ривоят гардидааст. Ривоятҳои зиёде дар китобҳои ҳадис дар ин бора омадааст,

ки собит месозанд: Расули Худо (с) пас аз фарзи ҳар намозе ба зикру дуъо машғул мегашт, зеро баъд аз фарзҳо истиҷобати дуъо бештар аст.

Аз Абӯумомаи Боҳилӣ (р) ривоят шудааст, ки боре аз расули Худо (с) пурсида шуд: «Эй расули Худо, кадом дуъо ба иҷобат наздиктар аст? Фармуд: *«Дуъое, ки дар охири шаб ва баъд аз намозҳои фарз бошад»*.¹

Аз Савбон (р) ривоят шудааст, ки: «Расули Худо (с) вақте салом меод (аз намоз фориғ мешуд), се бор: *«Астағфируллоҳ»* ва баъд аз он *«Аллоҳумма, анта-с-салому ва минка-с-салом, таборақта ё залҷалоли ва-л-икром»* мегуфт». ² Гоҳе факат *«Аллоҳумма, анта-с-салому ва минка-с-салом, таборақта ё залҷалоли ва-л-икром»* мегуфт.³

1. Дуъоҳо ва зикрҳои кӯтоҳ, миёна ва дароз ҳар кадомро намозгузор бихонад, ҷоиш аст. Расули Худо (с) бар ҳасаби аҳвол ва гунҷоиши фурсатҳо гоҳе кӯтоҳ, гоҳе миёна ва гоҳе ҳам зикру дуъоҳои дароз менамуд. Аз ҳадиси Оиша (р) дуъои кӯтоҳ, аз ҳадиси Муғира ибни Шўба (р) дуъои миёна ва аз ҳадиси Абдуллоҳ ибни Зубайр (р) дуъо ва зикри дароз собит гардидааст.

Аз ҳазрати Оиша (р) ривоят шудааст, ки расули Худо (с) вақте намози худро тамом мекард, танҳо ба микдори гуфтани *«Аллоҳумма, анта-с-салому ва минка-с-салом, таборақта ё залҷалоли ва-л-икром»* менишаст. Яъне бияйниҳи ва ҳамеша ин зикрро намекард, балки он лаҳзаҳое, ки менишаст, гунҷоиши ҳамин қадар зикрро доштанд. Ин муайян намудани микдори нишастии паёмбар (с) ба таври тақрибист ва бо ривояти Муғира ва Абдуллоҳ муҳолифате надорад, зеро ривояти онҳо таҳқиқӣ ва айни зикр аст, ки аз назари замони бо ҳам фарқи чандоне намекунанд.

¹ Сунани Тирмизӣ, 3499; Фатху-л-борӣ, 11/113.

² Саҳеҳи Муслим, 1333; Сунани Абӯдовуд, 1513; Сунани Тирмизӣ, 300; Сунани Насоӣ, 1336; Сунани Ибни Моча, 928.

³ Саҳеҳи Муслим, 1334 (592)-136, 1335, 1336; Сунани Абӯдовуд, 1512; Сунани Тирмизӣ, 298, 299; Сунани Насоӣ, 1337; Сунани Ибни Моча, 924.

Дар Саҳеҳайн аз Муғира ибни Шўъба (р) омадааст, ки паёмбари акрам (с) пас аз фарзи ҳар намозе ин дуёро мекард:

*«Ло илоҳа илаллоҳу ваҳдаҳу ло шарика лаҳ, лаҳу-л-мулку ва лаҳу-л-ҳамд ва ҳува ғало кулли шайин қадир. Аллоҳумма ло мониға лимо ағтайта ва ло муғтия лимо манағта ва ло янфағу залҷадди минка-л-ҷадду».*¹

Дар Саҳеҳи Муслим аз Абдуллоҳ ибни Зубайр (р) омадааст, ки вақте расули Худо (с) аз намозе салом медод, бо садои баланд мегуфт:

*«Ло илоҳа илаллоҳу ваҳдаҳу ло шарика лаҳ, лаҳу-л-мулку ва лаҳу-л-ҳамд ва ҳува ғало кулли шайин қадир ва ло ҳавла ва ло қуввата илло биллоҳ ва ло наъбуду илло ийёҳу, лаҳу-н-ниғмату ва лаҳу-л-фазлу ва лаҳу-с-саноул ҳасану. Ло илоҳа илаллоҳу муҳлисина лаҳу-д-дин ва лав қариҳа-л-қофирун».*²

Ҳазрати Саъд (р) ба писаронаш калимаҳои зеринро ёд медод ва мегуфт: Расули Худо (с) онҳоро баъд аз намоз меҳонд:

*«Аллоҳумма, иннӣ ағузу бика мина-л-ҷубни ва ағузу бика мина-л-бухли ва ағузу бика мин арзали-л-ғумури ва ағузу бика мин фитнати-д-дунё ва ғазоби-л-қабри».*³

Дар ривояти Каъб ибни Уҷра (р) омадааст, ки расули Худо (с) фармуд: *«Муъаққибот (зикрҳо ва калимаҳо)-е вуҷуд дорад, ки гӯяндаи он ҳеҷ вақт (дар назди Худо) ноком намегардад. Баъд аз ҳар намозе сиву се (33) бор «Субҳоналлоҳ», сиву се (33) бор «Алҳамду лиллоҳ» ва сиву чор (34) бор «Аллоҳу акбар» бигӯяд».*⁴

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 844, 6330, 6473, 6615, 7292; Саҳеҳи Муслим, 1337 (593)-137, 1338 (...) -138, 1339, 1340; Сунани Абӯдовуд, 1505; Сунани Насоӣ, 1340, 1341.

² Саҳеҳи Муслим, 1338 (594)-139; Сунани Абӯдовуд, 1506; Сунани Насоӣ, 1338.

³ Саҳеҳи Бухорӣ, 2822, 6365, 6370, 6374, 6390; Сунани Тирмизӣ, 3567; Сунани Насоӣ, 5462, 5494; Мишкот, 1/88.

⁴ Саҳеҳи Муслим, 1348 (596)-144, 1349 (...) -145, 1350; Сунани Тир-

Ин зикрро тасбеҳи фотимӣ низ мегӯянд, зеро расули Худо (с) ин калимаҳоро ба ҳазрати Фотима (р) низ ёд дода буд.¹ Ва ғайри инҳо дигар зикрҳое, ки аз он Ҳазрат (с) собит шудаанд. Аз чумла, хондани сураи *«Ихлос»*, *«Муъаввизатайн»*, *«Оята-л-курсий»* ва ғайра баъд аз баъзе намозҳо аз он Ҳазрат (с) собит шудаанд.

2. Вале дар намозҳое, ки баъд аз фарзҳо суннат вучуд дорад, ба мисли намозҳои пешин, шом ва хуфтан, бехтар он аст, ки фосилаи зиёде миёни фарз ва суннат андохта нашавад. Тарикаи маснун ва собитшуда аз расули Худо (с) он аст, ки миёни фарз ва суннат як миқдоре фосила ва ҷудой оварда шавад, вале начандон тӯлонӣ ва дарозе, ки суннат комилан ба таъхир афтад.

Он миқдор фосилае, ки маснун аст, ҳамон гуна ки дар ривоятҳо дидем, бинобар аҳвол ва фурсатҳои ҳар намозгузоре гуногун мебошад. Ҳеч кас ҳам ба риояи як миқдори муайян маҷбур нест. Факеҳони киром ва машоихи мазҳаб аз маҷмӯи ривоятҳо чунин истинбот намудаанд, ки баъзе аз он зикрҳоро ба мобаъди суннатҳо мавкул намудан (вопас гузоштан) ҷоиз мебошад.

Ба таври хулоса, он чӣ аз маҷмӯи ривоятҳои гуногун ва гуфтаҳои машоихи мазҳаб бармеояд, пас аз фарзи ҳар намозе даст бардошта, дуҳо ва зикр намудан ва дар охир дастҳоро ба рӯи молидан мустаҳаб ва маснун аст. Дар намозҳое, ки баъд аз фарзҳо суннат вучуд дорад, зикри миёнае намудан ва боқии дуҳоҳоро ба мобаъди суннат мавкул намудан ҷоиз мебошад. Баъд аз фарзҳо даст бардошта, ҳамроҳи имом ба сурати ҷамоат дуҳо намудан ҷоиз аст ва танҳо дуҳо намудан низ боке надорад.

мизӣ, 3412; Сунани Насоӣ, 1348.

¹ Ривоят шудааст, ки Фотима (р) аз паёмбар (с) хидматгоре хост. Он Ҳазрат (с) ба онҳо (Фотима ва Алӣ) гуфт: *«Оё шуморо ба коре роҳнамоӣ кунам, ки бароятон аз ходим бехтар аст? Вақте ба бистари хоб рафтед, сиву се бор «Алҳамду лиллоҳ», сиву се бор «Субҳоналлоҳ» ва сиву чор бор «Аллоҳу акбар» мегӯед»*. (Сунани Тирмизӣ, 3408, 3409).

Вале дар зикрҳо ва дуъохое, ки ба мобаъди суннатҳо мавкул гардидаанд, мунтазири имом ништастан ва ба сура-ти ҷамоъӣ даст бардоштан ва дуъо кардан ҳаргиз аз паём-бар (с) собит нашудааст. Аз ҷониби ҷамоъи киром ва машоихи мазҳаб низ ҳеҷ гуна ривояте доир ба машруъияти он ворид нагардидааст.¹

Аммо набояд барои ислоҳи ҷунин ҷизҳое дар миёни мардум ба ихтилофоти кулӣ ва кашмакашҳои бемаъно даст зад, зеро ҳифзи иттиҳоду якпорчагии миллат ва ваҳ-дати мусалмонҳо аз муҳимтарин ғароизи иҷтимоии ислом мебошад. Ислоҳи қорҳои динӣ набояд аз роҳи барангех-тани фитнаву ошӯб ва додани дастовезе ба дасти ғаразҷӯ-ён сурат бигирад.

3. Имом пас аз салом додан ба ҷониби рост ё чапи худ баргашта ва ё рӯй ба ҷониби намозгузорон намуда, барои зикр менишинад. Агар намозҳое бошад, ки пас аз фарз ди-гар суннате вучуд надошта бошад, ба мисли намози бом-дод ва аср, ин қор барои имом муҳим ва зарурӣ мебошад, зеро пас аз онҳо зикрҳои зиёде мекунанд, вале он қор во-ҷиб намебошад. Дар ғайри он ду намоз ин қор мустаҳаб мебошад ва тарқи он на дар ҳолати аввал ва на дар ин ҳолат ҳеҷ гуна гуноҳ ва сарзанише, на барои имом ва на барои намозгузори дигар ба бор намеоварад.

4. Дар намозҳое, ки баъд аз фарзҳо суннате вучуд до-рад, агар намозҳои суннатро дар масҷид бигузоранд, пас беҳтар аст, ки ҷои худро иваз намоянд ва каме аз ҷои фарз дуртар биистанд. Вале намозҳои суннат ва нафлро беҳтар он аст, ки дар хона ва ё ҳар ҷое, ки аз ҷаҳми мардум дур-тар аст, бигузоранд.

¹ Барои огоҳии бештар ба китобҳои зерин муроҷиат шавад: «Маҳму-ду-л-фатово». Ҷ. 1. – С. 134, 138, «Эълоу-с-сунан». Ҷ. 2. – С. 184, 208, «Маорифу-с-сунан». Ҷ. 3. – С. 122.

Фасли ҳаштум

БЕТАҲОРАТӢ ДАР НАМОЗ

– Ҳар гоҳ таҳорати намозгузор дар аснои намоз бишканад, бе он ки намозашро қатъ намояд, рафта таҳорат кунад ва баъд аз он намозашро аз ҳамон ҷое, ки тарк карда буд, идома диҳад,¹ вале агар намозашро аз сар гирад, беҳтар аст. Шахси танҳогузор ҳамчунин метавонад намозашро дар он ҷое, ки таҳорат карда ва ё дар манзилаш ба итмом расонад.

– Агар имоми ҷамоат бошад, бояд аввал яке аз намозгузоронро ба ҷои худ халифа – ҷойнишин созад, то вай намози қавмро бо ҷамоат ба итмом расонад ва ҳудаш баъд аз он таҳорат карда, идомаи намозашро ба ҷой оварад. Имом бояд пеш аз хориҷ шудан аз масҷид яке аз намозгузоронро ба ҷои худ таъйин намояд, ба ин тариқ ки ўро аз либосаш ба ҷои худ бикашад ва ё ўро бо дасташ ба пеш гузаштан ишора кунад, на бо калом, зеро калом намозро фосид мекунад.

– Вақте яке аз намозгузоронро ба ҷои худ халифа гардонд, ҷое, ки таҳораташ дар он шикаста ва ҳамчунин миқдори боқимондаи намозро бо даст ва ангуштонаш ба вай бифаҳмонад. Агар намозро дар рукуъ қатъ карда бошад, даст ба зонухояш бигузорад, яъне аз рукуъ идома бидеҳ!, агар аз сачда қатъ карда бошад, даст ба пешониаш бигузорад, яъне аз сачда идома бидеҳ!, агар дар аснои қироат қатъ карда бошад, даст ба даҳонаш бигузорад, яъне аз

¹ Паёмбар (с) мефармояд: «*Касеро (дар намоз) қай, хунрезӣ аз бинӣ, берунишавии гизои сари меъда дар натиҷаи дилбеҳузурӣ ва мазӣ (оби ту-нуке аз роҳи пешоб) бирасад, баргашта (аз нав) вузӯ гирад (ва) пас аз он бар ҳамон намозаш бино намояд. Ин амр то замоне ҷоиш мебошад, ки сухан нагуфта бошад*». (Сунани Ибни Моча, 1222).

қироат шурӯъ кун! ва агар ду ракъат боқӣ монда бошад, бо ду ангушташ ба он ишора кунад.

– Агар имом касеро ба ҷои худ таъйин нокарда аз масҷид хориҷ гардад, имоматиаш бекор (ботил) мегардад ва дигар ҳаққи таъйин намудани халифаро аз берун надорад. Он гоҳ намозгузoron бояд якеро барои имоматии худ таъйин кунанд ва ё яке аз онҳо худааш пеш рафта, барои онҳо имоматӣ намояд. Агар онҳо низ пеш аз хориҷ шудани имом аз масҷид касеро таъйин накарданд ва касе ҳам пеш нагузашт, намозашон ботил мешавад, зеро масҷид, як лаҳза ҳам бошад, аз имом ҳолӣ мондааст. Пас бояд он намозашонро аз сар бигузоранд. Намози ҳуди имом бошад, ботил намегардад, зеро вай дар он ҳолат ҳукми танҳогузorro дорад.

– Агар намозгузор ҳангоми шикастани таҳораташ дар қаъдаи ахир ташахҳуро хонда ва танҳо салом боқӣ монда бошад ҳам, баъд аз таҳорати нав салом дода, намозашро тамоm менамояд.

– Ин ҳама дар сурате мебошанд, ки таҳораташро қасдан нашикаста бошад, яъне он ҳолат ба таври табиӣ ва бе ирода барояш пеш омада бошад. Вале агар таҳораташро пеш аз қаъдаи ахир қасдан ва бо амали худ шикаста бошад, дар ин сурат намозаш низ фосид мегардад ва ҷуз аз сар хондани он дигар роҳе надорад. Аммо агар онро пас аз қаъдаи ахир қасдан ва бо амали худ шикаста бошад, дар назди имом Абӯҳанифа (рх), ҳарчанд таҳораташ шикаста бошад ҳам, намозаш дуруст мешавад ва ба поён мерасад.

– Агар пас аз шикастани таҳораташ ба он узрҳои табиӣ ва ғайрииродӣ суҳан гӯяд ва ё яке аз корҳоеро, ки фосидкунандаи намоз ҳастанд, анҷом диҳад, намозаш низ фосид мегардад. Дигар наметавонад бо ҳамон ният ва бинои қаблӣ онро аз ҷои баскардааш давом диҳад, балки бояд намозашро аз сар бихонад.

– Агар дар намоз эҳтилом ва ҷунуб шавад ё ўро ҳолати девонагӣ ва ё беҳушӣ фаро гирад ва ё хандаи бо

қаҳқаҳа намояд, дар ин суратҳо ҳам таҳораташ мешиканад ва ҳам намозаш ботил мегардад. Дар сурати якум бояд ғусл намояд ва дар суратҳои баъдӣ вузӯ бигирад ва дар тамоми ин ҳолатҳо намозашро аз сар бихонад. Ҳамчунин агар узрҳое, ки қаблан дошта, ба монанди таяммум ва муддати масҳи пойафзор ва ғайра дар аснои намоз ба поён бирасанд, масалан, шахси соҳибтаяммум ба об дастрасӣ пайдо кунад, ҳам таҳорати онҳо мешиканад ва ҳам намозашон ботил мегардад.

– Имом пас таҳорати тоза, агар имоми нав намозро ба поён нарасонида бошад, бояд ба саффи намоз баргардад ва намозашро ба ҳайси муқтадӣ ҳамроҳи ҷамоат ба итмом расонад. Аммо агар имоми нав намозро ба поён расонида бошад, пас имоми қаблӣ метавонад намози худро дар ҷои буда ва ё дар манзилаш ба итмом расонад. Муқтадӣ низ ҳамин тавр амал мекунад.

– Агар имом пас аз шикастани таҳораташ он рӯкне аз намозро, ки дар он буд, анҷом диҳад ва ё ба микдори адои рӯкне пас аз расидани ҳадас дар намоз боқӣ бимонад, ҳам намози ҳудаш ва ҳам намози қавм фосид мешавад.

– Ҳамчунин агар имом ба сабаби ҳиҷолат, тарс ва ё инфӣёли нафсонӣ аз қироат бозмонад – қироат карда на-тавонад, ба шарте ба микдори мояҷузу биҳи салот қироат накарда бошад, метавонад яке аз намозгузоронро ба ҷои худ халифа созад. Аммо агар ба микдори сикҳати намоз қироат карда бошад, дигар халифа сохтан ҷоиз нест, балки бояд ба рукуъ равад ва намози худро идома диҳад.

– Имом аз байни намозгузорон он касеро, ки аҳлияти имоматиро дошта бошад, масбуқ ва ё лоҳиқ бошад ҳам, ба ҷойнишинии худ бармегузинад. Агар аз миёни онҳо кӯдак ва ё занеро барои имоматӣ баргузинад, намози қавм фосид мешавад.

– Агар имом пас аз расидани ҳадас шахси масбуқеро ба ҷои худ таъйин намояд, вай бояд намози имоми қаблиро ба итмом расонад, он гоҳ шахси мудрикеро пеш гузаронад, то бо мардум салом диҳад ва ҳудаш рақъатҳои

фавтшударо ба ҷой оварад. Агар имоми мусофир пас аз расидани ҳадас шахси муқимро ба ҷойи худ халифа созад, вай низ бояд пас аз итмоми намози имом шахси мудрикеро пеш гузаронад – ба ҷойи худ халифа созад, то бо мардум салом диҳад ва ҳудаш намозашро тамом созад.

Бинобар ин, беҳтар аст имом аз ҳамон ибтидо шахси мудрикеро ба ҷойи худ халифа созад ва шахси масбуқ, лоҳиқ ва муқим низ дар ҷунин ҳолатҳо метавонанд пешниҳоди имоматиро қабул накунад.

Агар шахси масбуқ, лоҳиқ ва муқим пас аз такмили намоз бар бинои имоми қаблӣ ҳамчунон ба намози худ идома диҳанд ва шахси мудрикеро ба ҷойи худ халифа насозанд, дар он сурат қавм бояд онҳоро мутобиат накунад, зеро дар ҳолати мутобиат аз онҳо намозашон фосид мешавад. Балки агар мусофир бошанд, салом диҳанд ва муқим бошанд, ба таври мустақил боқимондаи намозашонро ба ҷой оваранд.

– Агар шахси лоҳиқ ба ҷойи имом халифа шавад ва ба таври воҷиб он рақъатҳое аз намозашро, ки ҳамроҳи имом аз вай фавт шуда буданд, ба ҷой оварад, пас бояд қавмро бо ишора бифаҳмонад, ки то фориғ шудан ўро мунтазир бимонанд. Он гоҳ намозро бар бинои имоми қаблӣ ҳамроҳи қавм ба итмом расонад ва салом диҳад. Вале агар тартиби воҷиро вайрон намуда, аввал намози қавмро ба ҷой оварад, пас аз такмили намоз бар бинои имоми қаблӣ шахси мудрикеро ба ҷойи худ халифа созад, то бо қавм салом диҳад ва ҳудаш рақъатҳои фавтшударо ба ҷой оварад.

– Агар шахси масбуқ, лоҳиқ ва муқиме, ки ба ҷойи имоми мусофир дар намоз халифа шудааст, пас аз такмили намоз бар бинои имоми қаблӣ қайда накунад, ҳам намози ҳудашон ва ҳам намози қавм фосид мешавад.

Муфсидоти намоз

Вақте намозгузор такбири таҳрима гуфта, намозашро шурӯъ мекунад, бояд то поёни намоз аз корҳои хилофи ибодат ҳуддорӣ наояд ва одоб ва муқаррароти намозро ри-

оя кунад. Анҷом додани корҳое, ки бар хилофи моҳият ва берун аз доираи муқаррароти намоз мебошанд, намозашро фосид мегардонанд ва онҳоро **муфсидоти намоз** гӯянд.

Муфсидоти намоз иборатанд аз:

1. Сухан гуфтан, ҳарчанд як калима ҳам бошад, чи аз рӯи қасд ва чи аз рӯи фаромӯшӣ ва хато бошад.

2. Қасдан ба касе салом додан.

3. Ҷавоби саломро додан, чи аз рӯи қасд ва чи аз рӯи фаромӯшӣ ва хато.

4. Оху нола кашидан.

5. Барои кори дунё бо садо гиря кардан. Гиряи беовоз ва гиряи аз тарси Худо ва ё барои охират ҳарчанд босадо ҳам бошад, намозро фосид намегардонад.

6. Уф кашидан ва афсӯс хӯрдан.

7. Ҷавоби атсаро додан, яъне барои касе, ки атса мезанад, «*Ярҳамукаллоҳу*» гуфтан.

8. Ҷавоби сухани касеро додан, ҳарчанд ҷавобаш бо зикр ҳам бошад. Масалан, касе хабари хуше бидиҳад ва ӯ дар ҷавобаш «*Алҳамду лиллоҳ*» бигӯяд, намозаш фосид мегардад.

9. Фатҳа додан чуз барои имоми худ. Фатҳа додан он аст, ки агар касе машғули кироати Қуръон бошад ва дар ҷое ба сабаби фаромӯшӣ таваққуф кунад, намозгузор барои ӯ он чоро ёдрас намояд ва онро «лукма» додан ҳам мегӯянд.

10. Қироати оятҳои Қуръон аз рӯи мусхаф (Қуръон)-и шариф.

11. Дуъо кардани намозгузор ба дуъоҳое, ки монанди сухани мардум бошанд, ба мисли ин ки бигӯяд: «Худоё! Фалон занро ба никоҳи ман даровар ва ё ба ман себу анор рӯзӣ деҳ».

12. Сачда бар чизи наҷис.

13. Хӯрдан ва ошомидан.

14. Амали зиёд. Ҳар амале, ки ба ҳаракат додани дастҳо (ҳар ду даст) ниёз дошта бошад, ё намозгузор онро зиёд тақрор кунад, ҳарчанд бо як даст ҳам бошад ва

ҳамчунин, агар касе аз берун онро мушоҳида намояд, ҷунин пиндорад, ки анҷомдиҳандаи он дар намоз нест, амали зиёд ба шумор меравад.

15. Дар вақти намоз худро қасдан бетаҳорат сохтан, яъне таҳорати худро қасдан шикастан.

16. Баргардонидани сина аз сӯи қибла.

17. Бехушӣ.

18. Девонагӣ.

19. Ҷанобат.

20. Хандаи бо қаҳқаҳа.

21. Яке аз аркони намозро дар ҳоли бараҳнагии аврат адо намудан.

22. Вучуд доштани наҷосате, ки монеъи намоз гардад.

23. Тарк намудани шарте аз шартҳои пеш аз намоз, ки фарзҳои пеш аз намоз низ гуфта мешаванд ва ё тарк намудани рукне (фарзе) аз рукнҳои даруни намоз.

Тафсили поре аз муфсидоти намоз

1. Агар касе бе узре сулфа занад ё гулӯи худро соф намояд ба гунае, ки аз садои он ҳарфе ё нисфи ҳарфе пайдо шавад, намозаш фосид мешавад, аммо дар сурати узр маъзур аст ва намозаш ҷоиш мешавад.

2. Агар дар байни намоз ҳадаш атса занад ва «*Алҳамду лиллоҳ*» гӯяд, намозаш фосид намешавад, вале бехтар он аст, ки нагӯяд. Аммо агар ҷавоби атсаи дигареро бидиҳад, ҳамон гуна ки баён шуд, намозаш фосид мегардад.

3. Агар дар байни намоз тугмаҳои гиребон ё пероҳани худро ба ҳар ду дасташ бандад, он амали зиёд ба шумор рафта, намозаш фосид мегардад.

4. Агар чизе хурдтар аз ҳаҷми нахӯд дар миёни дандонҳояш бошад, бо фуру бурдани он намозаш фосид намегардад, вале агар ба андозаи нахӯд ё бештар аз он бошад, бо фуру бурдани он намозаш фосид мешавад. Ё аз нахӯд хурдтар бошад, вале онро аз даҳонаш бароварда, он гоҳ аз нав фуру барад, низ намозаш фосид мешавад.

5. Агар касе шириние хӯрад, ки ханӯз маззаи он аз дахонаш нарафтааст, чун дар байни намоз маззаи онро бо оби даҳон фуру барад, намозаш ҷоиз аст.

6. Агар дар аснои намоз кӯдаке ба замин афтад ва намозгузор «Бисмиллоҳ» гӯяд, намозаш фосид мешавад.

7. Дар аснои намоз тифле ба канори модар омад ва аз пистони вай, ки намоз меҳонд, шир макид, агар аз пистонаш шир берун ояд, намозаш фосид мегардад, зеро ин кори вай амали бисёр ба шумор меравад, вале агар шир берун наояд, намозаш дуруст мебошад.

8. Агар намозгузоре алифи «Аллоҳ» (الله)-ро ё ҳамзаи «акбар» (اَكْبَر) ё «бо»-и онро мад кашад, намозаш фосид мегардад.

9. Агар чашми намозгузор дар аснои намоз ба китобе ё тоблуе ё навишта ва лавҳае афтад ва онро ба забон нахонад, вале мафҳуми онро бо дил дарк намояд, намозаш ҷоиз аст, вале агар ба забонаш онро хонад, намозаш фосид мешавад.

10. Агар аз пеши намозгузор шахсе ё ҳайвоне гузарад, намозаш дуруст мешавад, вале ин кори шахси убуркунанда агар бо қасд бошад, гунаҳкор мегардад. Намозгузор дар ҳудуди имкон бояд намози худро дар ҷое бихонад, ки маҳалли рафту омади мардум набошад. Дар сурати набудани чунин ҷое чӯbero ба андозаи ним метр дар пеши рӯи худ дар он сӯи сачдагоҳаш ба шакли амудӣ ба замин халонад, то миёни ӯ ва роҳгузарон ҳоиле бошад. Чӯб ба андозаи як ангушт ё камтар аз он ғафс бошад. Агар онро ба сурати уфуқӣ ба замин гузорад, низ ҷоиз аст. Ин чизро сутра мегӯянд.

11. Агар дар намоз бо узре як қадам ё ду қадам пеш ё ақиб равад, ба шарте синааш аз қибла барнагардад, намозаш ҷоиз аст, аммо агар синааш аз қибла баргардад ё аз сачдагоҳ пештар равад, намозаш фосид мегардад.

12. Агар намози имом бо сабабе фосид гардад, намози намозгузори ҷамъроҳи ӯ низ фосид мегардад.

Макрӯҳоти намоз

Корҳое, ки дар намоз макрӯҳ ҳастанд, иборатанд аз:

1. Ҳар коре, ки фурутанӣ ва шикастагӣ (хузӯъ ва хушӯъ)-ро аз байн бибарад.

2. Дур кардани сангреса аз ҷои сачда. Агар бе дур кардани сангреса натавонад сачдаи том (пурра) анҷом диҳад, дар он вақт фақат як бор сангресаро аз сачдагоҳи худ дур созад, макрӯҳ нест, вале бештар аз як бор макрӯҳ хоҳад буд.

3. Пешонӣ ва рӯи худро аз хок пок кардан.

4. Сачда кардан ба печи дастор (салла).

5. Оринҷхоро дар сачда ба замин ҳамвор кардан.

6. Мӯйҳои худро боз кардан.

7. Либоси худро боло ва поён намудан.

8. Бозӣ кардан бо ангуштон ва дастҳо.

9. Истодан дар ақиби саффе, ки дар миёни он холигӣ вучуд дошта бошад.

10. Намоз гузоридан дар ҷое, ки акс ва ҳайкал дар он вучуд дошта бошад.

11. Сари бараҳна хондани намоз аслан ҳеҷ боке надорад, вале агар ба ҳолати фурутанӣ ва хушӯъ дар намоз халале эҷод намояд, дар он вақт карохият дорад. Зеро сар аз ҷумлаи аврати мард ба шумор намеравад ва дар бораи карохияти сарбараҳнагӣ дар намоз аз расули Худо (с) ва саҳобаи киром ривоят ва асаре собит нашудааст, вале фақеҳони киром онро вақте ба хушӯъ дар намоз халале ворид намояд, макрӯҳ донистаанд. Бинобар ин, пӯшонидани он дар баъзе мавридҳо ва вобаста ба урфи мардум фазилат ва хуб мебошад, на воҷиб.¹

¹ Соҳиби китоби «Рад» онро дар қисми макрӯҳоти танзеҳӣ зикр намудааст. Вай дар бораи сарбараҳна хондани намоз аз ҷиҳати тазаллул (хушӯъ ва фурутанӣ) овардааст: Қавли матн: «Сарбараҳнагӣ аз ҷиҳати тазаллул боке надорад» дар шарҳи «Муня» гуфтааст: Сухани матн ишора ба он аст, ки агар хушӯъу тазаллулро бо қалбаш анҷом диҳад ва сарашро бараҳна насозад, беҳтар аст. Зеро онҳо (хушӯъу фурутанӣ)

12. Бо даст шуморидани оятҳо ва ё тасбеҳоте, ки дар намоз меҳонад.

13. Тарки суннате аз суннатҳои намоз.

14. Намоз хондан дар замини шахси дигар бе ризояти соҳиби он.

15. Намоз хондан дар рӯ ба рӯи оташ, гулхан ва оташ-доне, ки дар он оташ бошад.

16. Намоз хондан дар ҷойҳои ҳақир ва олуда, ба монанди ҳаммом, гирду атрофи ҳочатхона ва роҳравҳои олу-даву нопок.

17. Намоз хондан дар миёни роҳ.

18. Намоз хондан дар ғӯристон.

Тафсили поре аз макрӯҳоти намоз

Макрӯҳ чизе аст, ки намоз ба сабаби он фосид наме-гардад, вале аз савобаш коста мешавад.

1. Ангуштони дасту пойро дар намоз шикастан (ба са-до водоштан), дастро дар тихигох (камар) ниҳодан,¹ гар-данро ба тарафи чапу рост гардонидан ва ба чапу рост ни-гоҳ кардан макрӯҳ аст.² Вале ба ғӯшаи чашм нигаристан

аз ҳолатҳои қалб мебошанд.

Дар «Имдод» бо истинод ба «Таҷнис» мавзӯро чунин пайгирӣ ме-намояд: «Бараҳна намудани сар барои намозгузор мустаҳаб мебошад, зеро хушӯ асоси намоз аст».

Сипас соҳиби «Дур» меафзояд: «Дар бораи ин ки хушӯ (тазаллул) ба монанди хавф аз афъоли қалб бошад, ё ба монанди оромӣ аз афъо-ли аъзо ва ҷаворих бошад ва ё аз маҷмӯи онҳо ҳосил мешавад, назар-ҳои гуногун вучуд дорад. Соҳиби «Ҳиля», бо нақли иҷмои орифон бар қавли аввал, зоҳир шудани ҳолатҳое аз қабилӣ фурутанӣ, чашмпӯшӣ, пастовозӣ ва оромиши аъзоро аз лавозими хушӯ медонад. Бинобар ин, барои ба вучуд овардан ва таҳкими ҳолати хушӯ дар дил бараҳна намудани сар дар намоз хуб аст». («Дур». Ҷ. 2.– Бейрут. – С. 491.).

¹ Ривоят шудааст, ки: «*Паёмбар (с) аз ниҳодани даст дар камар дар вақти намоз наҳй намудааст*». (Саҳеҳи Бухорӣ, 1219, 1220; Саҳеҳи Муслим, 1218 (545)–46; Сунани Абӯдовуд, 947; Сунани Тирмизӣ, 383).

² Аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки расули Худо (с)-ро дар бораи ил-

чоиз аст ва безарурат анҷом надодани он беҳтар аст.

2. Дар намоз бе узр сағнишин кардан (дастони худро аз пеш ба замин ниҳода, нишастан) ва ё ҳар ду пойро рост гирифтани (дар қаъда) макрӯҳ аст.

3. Ҷавоби саломро бо даст додан макрӯҳ аст.

4. Агар шахсе нишаста, машғули сӯхбат ва коре бошад ва шахси дигаре дар пушти он намоз бихонад, боке надорад, вале намоз нахондан дар чунин ҳолат беҳтар аст.

5. Бар фарше, ки акс (сурат) дорад, намоз хондан ба шарте ки дар болои сурат набошад, чоиз аст.

6. Қойнамози аксдор ва нигоҳ доштани суратҳо дар хона гуноҳ аст.

7. Агар акси ҷондор дар тарафи боло ва ё чапу рости намозгӯзор бошад, намоз макрӯҳ аст. Агар дар зерин бошад ё ба андозае хурд бошад, ки агар ба замин гузошта шавад, ба ҷашм нахӯрад, ё сарбурида бошад, макрӯҳ нест.

8. Сурату акси дарахтҳо ва манзараҳои гуногуни табиат кароҳият надоранд.

9. Ба андозаи се оят зиёд кардани қироат дар рақъати дуҷум нисбат ба рақъати якҷум макрӯҳ аст.

10. Бар китф андохтани қабо ва болопӯш ва аз остин берун кашидани дастҳо дар намоз макрӯҳ аст.

11. Бе узр либоси чиркину нопокиза пӯшида намоз хондан, макрӯҳ аст.

12. Ба даҳон чизе гирифтани, ҳарчанд ба рафти қироат ҳалале нарасонад, макрӯҳ аст, вале агар монеъи қироат шавад, намоз фосид мегардад.

тифот кардан ва нигаристан дар намоз пурсидам. Фармуд: *«Он як (сирқат ва) рабӯише мебошад, ки шайтон онро бо суръат аз намози банда медуздад»*. (Саҳеҳи Бухорӣ, 751, 3291; Сунани Абӯдовуд, 910, 911; Сунани Тирмизӣ, 590; Сунани Насоӣ, 1195, 1196, 1197, 1198).

Он Ҳазрат (с) дар ривояти дигаре мефармояд: *«Худои азза ва ҷал дар намоз пайваста ба банда илтифот ва таваҷҷӯҳ дорад, то замоне ки банда (таваҷҷӯҳ ва) нигоҳи худро ба дигар тараф равона накарда бошад. Вақте нигоҳ (ва таваҷҷӯҳ)-и худро ба тарафе равона сохт, Худо аз вай бармегардад»*. (Сунани Абӯдовуд, 909; Сунани Насоӣ, 1194).

13. Дар ҳолати танг омадани вузӯ хондани намоз кароҳият дорад.

14. Дар ҳолати гуруснагии саҳт ба шарте ғизо (таом) омода бошад ва вақт ҳам танг наёмада, пеш аз хӯрок намоз хондан макрӯҳ аст.

15. Пӯшидани чашмҳо дар намоз макрӯҳ аст.

16. Бе зарурат афкандани оби даҳону бинӣ макрӯҳ аст.

17. Агар дар намоз шупуш ё кайкери гирифта кушт ва ё берун андохт, боке надорад.

18. Дар намозҳои фарз бе узр така намудан макрӯҳ аст.

19. Пеш аз тамои шудани сура ё оят ба рукӯъ рафта, онро дар ҳолати рукӯъ тамои намудан кароҳият дорад.

20. Агар сачдағоҳ аз ҷои қадамҳо ба андозаи як ваҷаб ё беш аз он баландтар бошад, намоз ҷоиз нест. Агар аз ин камтар бошад, ҷоиз аст.

Баёни ҳолатҳое, ки метавон намозро барои онҳо бурид

1. Мошин ё қатора (поезд) ба роҳ афтад, дар ҳоле ки васоили сафар ва ё зану фарзандони намозгузор дохили он бошанд, дар ин сурат метавонад намози худро қатъ намуна, ба онҳо бирасада.

2. Аз пешорӯи намозгузор мор ё газандаи дигаре био-яд ва эҳтимоли газиданаши вучуд дошта бошад, намозашро раҳо кардан ҷоиз аст.

3. Ҳангоми намоз гург ё даррандаи дигаре ба чашм хӯрад, дарҳол намозро тарк карда, аз гӯсфандон ва дигар дорони худ ҳифозат кардан ҷоиз аст.

4. Дар байни намоз агар кафшаш (пояфзор)-ро касе бардошт ва дар сурати идомаи намоз бурдани он аз эҳтимол дур нест, метавонад барои бозпас гирифтани кафшаш намозро тарк кунад. Дигар васоил ва сомоне, ки қимати чанд дирҳамро дошта бошанд, низ ҳамин ҳукмро доранд.

5. Дар аснои намоз дег ба чӯш ояд ё самовар ва ғайра оташ бигирад ва эҳтимоли аз байн рафтани хӯрок ё дигар васоил вучуд дошта бошад, метавонад барои ҳифозат ва дуруст намудани он намозашро раҳо кунад.

6. Дар байни намоз қазои ҳоҷат ғалаба кунад, намозро қатъ намуда, ҳоҷати худро анҷом диҳад. Дар ҳолати танг омадани пешоб ва ҳоҷат идома додани намоз кароҳият дорад.

7. Нобиное рӯ ба сӯи чоҳе ё чуқуриё дар ҳаракат бошад ва бими афтоданааш дар он чоҳ ё чуқурӣ чой дошта бошад, барои наҷот додани вай тарки намоз воҷиб аст. Агар намозашро қатъ накунад ва нобино талаф ёбад, гунаҳкор мегардад.

8. Падару модар ё падаркалон ва модаркалон ба сабаби пешомаде (ҳодисае) намозгузorro садо диҳанд, намози фарзро тарк намудан ва додани ҷавоби онҳо воҷиб аст.

9. Агар бе ҳеч ҳодиса ва пешомаде падару модар ё падаркалон (бобо) ва модаркалон (бибӣ) ўро дар аснои намоз садо намоянд, агар намози фарз бошад, раҳо кардани он ҷоиз нест, вале агар намози нафл бошад, тарки он воҷиб аст.

Фасли нӯҳум

НАМОЗИ ВИТР

Намози витр ҳам ба монанди намози шом се рақъат буда, хондани он дар назди имом Абӯҳанифа (рх) вочиб мебошад ва баъд аз намози хуфтан хонда мешавад.¹

¹ Дар бораи се рақъат ва ҳамчунин як рақъат будани намози витр ривоятҳои сахеҳе аз паёмбар (с) ворид шудааст. *«Оиша (р) дар бораи намози расули Худо (с) дар моҳи Рамазон пурсида шуд, гуфт: Расули Худо (с) на дар моҳи Рамазон ва на дар ғайри он (шабона) аз ёздаҳ рақъат зиёд намехонд. Аввал чаҳор рақъат мехонд, ки аз зебӣ ва дарозии онҳо напурс. Пас аз он чаҳор рақъати дигар мехонд, ки аз зебӣ ва дарозии онҳо напурс. Дар охир се рақъат мехонд ...»*. (Саҳеҳи Бухорӣ, 1147, 2013, 3569).

Қосим пас аз зикри ҳадиси паёмбар (с) дар бораи як рақъат будани витр мегӯяд: *«Аз замоне ҳудро шинохтем, одамонеро дидем, ки намози витрро се рақъат мехонданд. Ва (доираи амал) дар ин қор васеъ мебошад. Умед дорам, ки дар ҳеҷ кадоми онҳо боке нест»*. (Саҳеҳи Бухорӣ, 993; Сунани Насоӣ, 1691).

Дар ривояти дигар омадааст, ки: *«Паёмбар (с) намози витрро се рақъат мехонд. Дар он (дар маҷмӯъ) нӯҳ сура, яъне дар ҳар рақъати он се сураи мехонд, ки охири сураи он Қул ҳуваллоҳу аҳад буд»*. (Саҳеҳи Муслим, 1717; Сунани Тирмизӣ, 459). Ҳамчунин, ривоят шудааст, ки: *«Расули Худо (с) дар се рақъати намози витр сураҳои «Саббиҳисма раббика-л-аъло», «Қул ё айюҳа-л-кофирун» ва «Қул ҳува-л-лоҳу аҳад»-ро мехонд»*. (Сунани Абӯдовуд, 1423, 1424; Сунани Тирмизӣ, 462, 463; Сунани Ибни Моча, 1172, 1173). Дар ин ривоятҳо се рақъат будани намози витр ба таври равшане муайян шудааст.

Аз Ибни Умар (р) ривоят шудааст, ки марде расули Худо (с)-ро дар бораи намози шаб пурсид. Фармуд: *«Намози шаб ду рақъатӣ – ду рақъатӣ мебошад. Вақте касе аз шумо хавфи дамидани субҳро дошта бошад, бо як рақъат намозҳои гузоштаиашро витр созад»*. (Саҳеҳи Бухорӣ, 472, 473, 990, 993, 995; Саҳеҳи Муслим, 1745 (749)-145, 146, 147 то 159; Сунани Абӯдовуд, 1326; Сунани Насоӣ, 1693).

Дар ин ривоят намози витр як рақъат зикр шудааст. Баъзе доираҳои илмӣ бо истинод ба ин ривоятҳо намози витрро се рақъат бо ду салом медонанд.

Тарзи хондани намози витр ҳам монанди намози шом мебошад, танҳо ин ки дар рақъати сеюми намози витр, баъд аз хондани сураи «*Фотиҳа*» як сураи дигареро мехонад ва пас аз фориғ шудан аз қироат, такбир – «*Аллоҳу акбар*» – гӯён, дастҳои худро баробари гӯшҳояш баланд намуда, сипас онҳоро дар зери ноф болои ҳам гузошта, «*дуъои қунут*»-ро мехонад ва баъд бо гуфтани такбир монанди дигар намозҳо рукӯъ, ду сачда, ташаххуд, салавот, дуъо ва саломро анҷом дода, аз намоз берун меояд.

Дар «Қунут» метавонад дуъои зеринро бихонад:

اللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْتَغْفِرُكَ، وَنُؤْمِنُ بِكَ، وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ، وَنُثْنِيْ عَلَيْكَ
الْخَيْرَ، نَشْكُرُكَ وَلَا نَكْفُرُكَ، وَنَخْلَعُ وَنَتْرُكُ مَنْ يَفْجُرُكَ.
اللّٰهُمَّ اِيَّاكَ نَعْبُدُ، وَلَكَ نُصَلِّيْ وَنَسْجُدُ وَآلِيكَ نَسْعٰى، وَنَخْفِدُ وَنَرْجُو
رَحْمَتَكَ وَنَخْشٰى عَذَابَكَ اِنَّ عَذَابَكَ بِالْكَفَّارِ مُلْحِقٌ.

«Аллоҳумма, инно настаъинука ва настағфирука ва нӯъмину бика ва натаваккалу ӯалайка ва нусни ӯалайка-л-хайра, нашкурука ва ло накфурука ва нахлаъу ва натруку ман яфҷурук.

Аллоҳумма, ийёка наъбуду ва лака нусалӣ ва насҷуду ва илайка насъо ва наҳфиду ва нарҷу раҳматака ва нахиё азо-бака. Инна азобака би-л-куффори мулҳиқ».¹

«Худоё, мо аз Ту мадад металабем ва мағфират ме-ҳем ва ба Ту имон меоварем ва бар Ту таваккал менамоем ва барои Ту санои хайр мегӯем ва шукр мегӯем ва Туро носипӣ намекунем ва раҳо месозем касеро, ки аз фармонҳоят

Машоихи киром ва пешвоёни мазҳаби ҳанафӣ, ба монанди аксари доираҳои илмӣ, ривоятхоеро, ки се рақъат будани намози витрро бо як салом собит месозанд, дар умум, бар ривоятҳои дигар тарҷех додаанд, вале онро низ дар ҳолатҳои зарурӣ ҷоиз донистаанд.

¹ Ривоят шудааст, ки Ҷабраил ин дуъоро ба паёмбар (с) таълим дод. (Сунани Куброи Байҳақӣ, 3226. Ҷ. 3. – С. 53; Мусаннафи Ибни Абӯшайба, 5. Ҷ. 2. – С. 200).

саркашӣ намояд.

*Худоё, танҳо Туро мепарастем ва холисона бароят намоз мегузorem ва Туро сачда мекунем ва ба сӯи Ту саъй ва ба сӯи тоъатат иштоб менамоем ва аз раҳматат умедворем ва аз азобат бим дорем. Ногузир, азоби Ту бар кофирон хоҳад расид».*¹

Суннат аст намози витр дар моҳи мубораки Рамазон, баъд аз намози таровех бо ҷамоат хонда шавад, ба ин тартиб, ки имом дар тамоми рақъатҳои он қироатро баланд бихонад.

«Дуъои кунут» дар ғайри намози витр хонда намешавад, магар ҳангоми вуқӯи ҳодисаҳои ногувор, монанди: тоъун (беморӣ ва вабо), ҳучуми куффор, қаҳтии саҳт ва ғайра. Ин навъ кунутро кунути нозила (мусибат) мегӯянд. Кунути нозила дар рақъати охири намозҳои фарз пас аз рукӯъ хонда мешавад.

Агар намозгузор дар намози витр ба касе иқтидо намояд, ки ӯ «кунут»-ро баъд аз рукӯъ мехонад, бояд ӯ ҳам «кунут»-ро бо пайравӣ аз имомаш бихонад. Вале агар дар намози бомдод ба касе иқтидо намояд, ки ӯ дар он «кунут» мехонад, дар он сурат дастҳои худро ба паҳлӯяш раҳо карда, ҳамроҳи ӯ биистад, сукут намояд ва «кунут» нахонад.

Агар дар рақъати сеюм хондани «дуъои кунут»-ро фаромӯш карда, ба рукӯъ равад, он гоҳ ба ёдаш ояд, дигар барои хондани «кунут» барнагардад, балки дар охири намоз сачдаи саҳв намояд. Агар баргашт, боз ҳам бояд сачдаи саҳв намояд.

¹ Дуъои дигаре дар кунут бо ривояти саҳеҳ собит шудааст. Ҳасан ибни Алӣ (р) мегӯяд: «Расули Худо (с) калимаҳои ба ман ёд дод, ки онҳоро дар (кунути) намози витр меҳонам: *Аллоҳумма-ҳдинӣ фиман ҳадайти, ва ӯфийнӣ фиман ӯфайти, ва тавалланӣ фиман таваллайти, ва борик лӣ фимо аътайти, ва қинӣ шарра мо қазайти. Иннака тақзӣ ва ло юқзо ёлайка, ва иннаҳу ло язиллу ман волайти ва ло яъиззу ман ӯдайти, таборакта раббано ва таъолайти*». (Сунани Абӯдовуд, 1425; Сунани Тирмизӣ, 464; Сунани Насой, 1744, 1745; Сунани Ибни Моча, 1178).

Агар ба фаромӯшӣ дар рақъати якум ё дююм «дюёи кунут» хонад, онро эътиборе нест. Бояд дар рақъати сеюм «дюёи кунут»-ро бихонад ва дар охир сачдаи сахв намояд.

Агар «дюёи кунут»-ро аз ёд надонад, ин дюёро би-хонад:

«Раббано отино фи-д-дунё ҳасанатан ва фи-л-охирати ҳасанатан ва қино ғазоба-н-нор».

Ё се бор «Аллоҳумма-ғфир лӣ», ё се бор «Ё рабб» би-гӯяд, намозаш ҷоиз мегардад, вале лозим аст барои ёд ги-рифтани «дюёи кунут» кӯшиш намояд.

Суннатҳои ҳаррӯза

Суннатҳои ҳаррӯзае, ки барои хондани онҳо таъкид карда шуда ва онҳоро «суннатҳои муаккада» мегӯянд, иборатанд аз:

1. Ду рақъат пеш аз фарзи намози бомдод.
2. Чор рақъат пеш аз фарзи намози пешин.
3. Ду рақъат баъд аз фарзи намози пешин.
4. Ду рақъат баъд аз фарзи намози шом.
5. Ду рақъат баъд аз фарзи намози хуфтан
6. Чор рақъат пеш аз намози ҷумъа.¹

¹ Чор рақъат суннати пеш аз фарзи намози ҷумъа низ бо ривоятҳое аз суннати паёмбар (с) собит шудааст, вале субути он ба дараҷаи чор рақъат суннати баъд аз фарзи он қавӣ нест. Аз Абдуллоҳ ибни Аббос (р) ривоят шудааст, ки: «*Паёмбар (с) пеш аз фарзи намози ҷумъа чор рақъат намоз мегузорид (ва) онҳоро аз ҳам ҷудо намесохт*». (Сунани Ибни Моча, 1129).

Ҳамчунин, бо санади сахҳ ривоят шудааст, ки: «*Абдуллоҳ ибни Масъуд моро амр мекард, то чор рақъат пеш аз фарзи намози ҷумъа ва чор рақъат баъд аз он бигузorem*». (Мусаннафи Абдурраззоқ, 5525. Ҷ. 3. – С. 427).

Бухорӣ дар Саҳеҳи худ бобе бо номи «Боби: Намоз баъд аз (фарзи) намози ҷумъа ва пеш аз он» овардааст. Вай ҳарчанд барои субути на-мози пеш аз фарз ҳадисе зикр накардааст, вале ин мавзӯбандии ӯ бо сароҳат ба субути суннати пеш аз фарзи намози ҷумъа далолат мена-мояд. Ин назари Бухориро тамоми коршиносони соҳаи ҳадис эътироф менамоянд.

7. Чор рақъат баъд аз намози чумъа.

Аз миёни суннатҳои зикршуда барои хондани ду рақъати пеш аз фарзи намози бомдод ва низ чор рақъати пеш аз фарзи намози пешин таъкиди бештаре шудааст.¹

Хондани чор рақъат пеш аз фарзи намози аср ва чор рақъат қабл аз фарзи намози хуфтан ва низ чор рақъат баъд аз фарзи хуфтан мустаҳаб аст.

¹ Аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки: «Паёмбар (с) бар чизе аз намозҳои нафлӣ ба андозаи ду рақъати (пеш аз) намози бомдод сахт таъоҳуд ва пойбандӣ надошт». (Саҳеҳи Бухорӣ, 1169; Саҳеҳи Муслим, 1683 (724)-94, 1684 (...)-95; Сунани Абӯдовуд, 1254).

*Фасли даҳум***НАМОЗҲОИ НОФИЛА**

Ба ғайр аз намозҳои ҳаррӯзае, ки зикр шуд, намозҳои нафлии дигаре низ вуҷуд доранд, ки ба хондани онҳо дар тамоми вақтҳои шабу рӯз дар шаръи муқаддас (ба ҷуз аз вақтҳои, ки хондани намоз дар онҳо манъ шудааст ва қаблан ба онҳо ишора рафт) тарғибу ташвиқ шудааст. Бархе аз навофил ҳамроҳ бо вақтҳоиашон ки аз аҳамияти бештаре бархӯрдор ҳастанд, инҳоянд:

1. Намози шаб (таҳачҷуд). Камтарин миқдори намози таҳачҷуд ду рақъат, миёнаи он чор рақъат ва бештаринаш ҳашт рақъат мебошад. Вақти намози таҳачҷуд аз нисфи шаб то ҳангоми азони субҳ аст.

Расули Худо (с) намози шабро гоҳе ҷаҳор, гоҳе шаш, гоҳе ҳашт ва баъзе вақтҳо даҳ рақъат меҳонд.¹ Бехтарин вақт барои намози таҳачҷуд нимаи охири шаб аст. Тарикаи суннат он аст, ки пас аз намози хуфтан бихобад ва дар охири шаб бархоста, намози шабро ба ҷо оварад.

2. Намози ҷошт (зуҳо) ду, чор, ҳашт ва дувоздаҳ рақъат ривоят гардидааст. Ин намоз ҳангоми ҷошт баъд аз ду ё дуюним соати баромадани офтоб то пеш аз завол хонда мешавад.

3. Намоз гузоридаи дар шабҳои моҳи мубораки Рамазон ва ба хусус шаби қадри он.

4. Намози шукронаи таҳорат (вузӯ), ки ду рақъат буда, баъд аз таҳорат ва ё ғусл хонда мешавад.

5. Намози таҳйияи масҷид ду рақъат буда, баъд аз дохил шудан ба масҷид ва пеш аз нишастан гузорида меша

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1147, 2013, 3569; Саҳеҳи Муслим, (738)-125, 126; Сунани Абӯдовуд, 1362; Саҳеҳи Ибни Ҳузайма. Ҷ. 2. – С. 192.

вад. Агар пас аз даромадан ба масҷид намози фарз ва ё намози дигаре хонд, ҳамон намоз ба ҷои таҳияи масҷид ҳам кифоя мекунад.

6. Намози ҳоҷат ва арзи ниёз. Шахсе, ки бо ягон мушкilotи зиндагӣ, саҳтиҳои рӯзгор ва ниёзҳои динӣ ва дунявӣ рӯ ба рӯ гардад ва ё дар ҳолати ногуворе қарор гирад, ду рақъат намоз ба нияти рафъи ҳоҷат ва ҳалли мушкilotи худ бигузорад ва пас аз намоз ба даргоҳи Худованд дуё намояд. Аз ҷумла ин дуёро бихонад:

«Ло илоҳа иллоллоҳу-л-ҳалиму-л-карим, субҳоналлоҳи рабби-л-ъарши-л-ъазим, ва-л-ҳамду лиллоҳи рабби-л-ъоламин. Ас-алука мӯҷиботи раҳматики ва ғазоима мағфиратики ва-л-ганимата мин кулли биррин ва-с-саломата мин кулли исмин. Ло тадаъ лӣ занбан илло гафартаху ва ло ҳамман илло фаррачтаху ва ло ҳоҷатан ҳия лака ризан илло қазайтахо, ё арҳама-р-роҳимин».

«Ҳеҷ маъбуде ба ҷуз Худованди ҳалиму карим вуҷуд надорад, пок аст Худованд, ки соҳиби Ариши бузург аст ва ҳамду ситоиш ҳама барои Худо, Парвардигори ҷаҳониён аст. Худоё! Мӯҷиботи раҳмат, ҳатмиёти мағфират, баҳрамандӣ аз ҳар неқӣ ва саломатӣ аз ҳар гуноҳоро аз Ту хоҳонам.

Ҳеҷ гуноҳоро аз ман нагузор, магар ин ки мавриди мағфирати хеш қарор деҳ ва ҳеҷ саҳтӣ ва андӯҳоро фурӯ нагузор, магар онро бартараф гардон ва ҳеҷ ниёз ва ҳоҷатеро, ки ризои Ту дар он бошад, боқӣ нагузор, магар онро бароварда соз, эй аз ҳама раҳмкунандатарин!». ¹

7. Намози истихора: Вақте бандаи мусалмон иродаи коре намояд, аз Худованди мутаъол хайри онро талаб намояд ва барои равшан шудани чанбаҳои мусбат ва уфукҳои оғоз кардани он дар дилаш ба даргоҳи Парвардигори маннон дуё намояд. Ҳамин чашмдӯзии банда ба хайри кори қасднамудааш ва ба ҳамин оҳанг дуё намудани ўро истихора мегӯянд. Дар суҳанони паёмбари бузурги ислом (с) ба

¹ Сунани Тирмизӣ, 479; Сунани Ибни Моча, 1384.

ин амр тавсияи зиёде шудааст.

Тарзи гузоридани намози истихора ин аст, ки аввал ду ракъат намози нафл бихонад, он гоҳ рӯи дили худро ба сӯи Парвардигор намуда, ин дуъоро бихонад:

*«Аллоҳумма, иннӣ астахирука биғилмика ва астақди-
рука биқудратика ва асъалука мин фазлика-л-ъазим. Фаин-
нака тақдиру ва ло ақдир ва таъламу ва ло аълам ва анта
ъаллому-л-ғуёуб.*

*Аллоҳумма, ин кунта таъламу анна ҳоза-л-амра хай-
рун лӣ фӣ динӣ ва маошӣ ва ӯқибати амрӣ, фақдурху лӣ ва
яссирху лӣ, сумма борик лӣ фикҳӣ ва ин кунта таъламу анна
ҳоза-л-амра шаррун лӣ фӣ динӣ ва маъошӣ ва ӯқибати ам-
рӣ, фасрифху ӯаннӣ васрифнӣ ӯанҳу вақдур лия-л-хайра
ҳайсу кона, сумма арзинӣ биҳӣ».*

Қобир писари Абдуллоҳ (р) мегӯяд, ки расули Худо (с) истихора кардан дар ҳар корро, ба монанди сурае аз Қуръон ба мо меомӯхт ва мефармуд:

*«Худоё! Ман ба илми Ту аз Ту талаби хайр мекунам ва
ба қудрати Ту аз Ту талаби қудрат ва тавоноӣ мекунам ва
аз Ту эҳсонӣ бузургтарро меҳоҳам. Албатта, Ту тавоноӣ
ва ман нотавон ва Ту медонӣ ва ман намедонам ва Ту ба
яқин, донандаи гайбҳо ҳастӣ.*

*Худоё! Агар медонӣ, ки ин кор (ва кори иродакардаашро
номбар мекунад) барои ман дар дину дунё ва саранҷоми ко-
рам хайру нек аст, пас қудрати анҷоми онро бароям фаро-
ҳам овар ва онро бароям осон бигардон, сипас дар он кор ба-
роям баракат бидеҳ ва агар медонӣ, ки ин кор барои ман дар
дину дунё ва саранҷоми корам бад ва ногувор аст, пас он
корро аз ман ва маро аз он кор бозгардон ва хайру некиро
бароям дар ҳар қуҷо ва ба ҳар сурате ки бошад, фароҳам
овар. Он гоҳ маро аз дастёбӣ ба он амр орому хушнуд би-
гардон».*¹

Баъд аз он болои рахти хоби покизае рӯ ба қибла би-

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1162, 6382, 7390; Сунани Абӯдовуд, 1538; Сунани Тирмизӣ, 480; Сунани Насой, 3253; Сунани Ибни Моҷа, 1383.

хобад ва вақте аз хоб бархост, ҳар чизе, ки дар дилаш мушаххас гардад ва қалбаш ба он бештар моил ва кушода бошад (кардан ё накардан), анҷом додани ҳамон беҳтар аст.

Агар дар навбати аввал дилаш ба чизе гувоҳӣ надод, бори дуюм, сеюм ва то ҳафт навбат ин корро такрор намояд.

8. Намози тавба. Агар банда амали хилофе ва маъсияте содир намояд, ду рақъат намоз бигузорад. Дар пешгоҳи Парвардигор ба сачда афтода, аз кардаи худ пушаймон шавад, он гоҳ бо талаби истиғфор ва омуризиши гуноҳонаш аз Худованд иродаи муҳкам намояд, ки дар оянда ин корро ҳаргиз анҷом надиҳад. Ба фазлу раҳмати Парвардигораш умед бандад, ки гуноҳаш бахшида мегардад.

9. Намози сафар. Ҳангоми ба сафар баромадан ва ё баргаштан аз он ду рақъат намоз бигузорад.

Ин намозро ва ғайри инро, ки дар ҷои худ зикр мегарданд, мустаҳаб мебошанд.

АҲКОМИ НАМОЗҲОИ НОФИЛА

Намозҳои нофила рӯзона ё ба сурати дурақъатӣ ва ё ин ки ба сурати чоррақъатӣ ба як салом хонда мешаванд ва бештар аз он ба як салом макрӯҳ аст, вале ҳашт рақъат нофилаи шабро метавон ба як салом адо намуд ва кароҳияти он дар бештар аз ҳаштрақъатӣ аст. Аммо беҳтар аст нафлҳо ба таври умум, чи дар рӯз ва чи дар шаб, ба сурати чор рақъатӣ ба як салом хонда шаванд.

Адои намозҳои нафлӣ ҳарчанд воҷиб нест, вале бо шуруъ карданааш воҷиб мегардад. Аз ин рӯ, дар сурате ки намози нафлро оғоз намуда ва сипас онро фосид гардонад, бояд намозашро аз он ҷое, ки фосид намудааст, қазо намояд.

Ҳар гоҳ намозгузор чор рақъат намози нафл ният карда, дар қаъдаи аввал бинишинад ва сипас ду рақъати баъдироси фосид кунад, кифоя аст танҳо ҳамон ду рақъати охирро қазо бидорад.

Қироати сура (ва ё ҳадди ақал се оят) баъд аз сураи

««Фотиҳа»» дар тамоми рақъатҳои суннатҳои ҳаррӯза ва намозҳои нафл лозим аст.

Хондани намозҳои нафл дар болои маркаб (ҳар, асп ва дигар васоили нақлия) бо ишора ва рӯй ба ҳар тарафе, ки дорад, кароҳият надорад, вале бояд ин кор дар беруни шаҳр бошад.

Нишаста хондани намозҳои нафл бо вучуди он ки қудрати рост истодан дошта бошад, ҳарач (ишқол ва нигарони)-е надорад, танҳо ин ки нисфи савоб насибаш мешавад.

Хуб аст бидонем, ки ҳар ду рақъати намози нафл намози пурра ва ҷудогона ба шумор меояд, ҳарчанд гоҳе бо як ният ва дар як салом ҷаҳор рақъат, шаш рақъат ва ё бештар аз он ирода ва гузорида мешавад.

Бар ҳамин асос нафлгузоре, ки ҷаҳор рақъат ва ё бештар аз онро бо як салом ният намудааст, метавонад пас аз гузоридани ду рақъат *Аттаҳийёт*, *дуруд ва дуъо* хонда, салом диҳад, сипас барои рақъати сеюм бархоста, аз нав «*Субҳонака-л-лоҳумма*», «*Аъзу биллоҳ*» ва «*Бисмиллоҳ*» хонда, ба бахши дуюми намози нафл шурӯъ намояд. Аммо агар бихоҳад, танҳо «*Аттаҳийёт*» хонда, бархезад ва «*Бисмиллоҳ*» гуфта, ба хондани сураи «*Алҳамд*» шурӯъ намояд. Ҳамчунин, дар шашрақъатӣ ва ҳаштрақъатии намози нафл дар шаб.

Аз ин рӯ, хондани сураи дигаре ба иловаи «*Алҳамд*» дар ҳар рақъати намози нафл воҷиб аст.

Вакте шахсе ба намози нафл шурӯъ намояд, гузорида ни он бар вай воҷиб мегардад ва бо таркаш гунаҳкор мешавад. Ҳар намозеро, ки бишканад (вайрон намояд), қазояш ба таври комил бар вай воҷиб мебошад, вале нафл аз он ҷо, ки ҳар ду рақъати он намози ҷудогона ба шумор меравад, агар ҷаҳор ё шаш рақъат ният кунад ва онро бишканад, танҳо ду рақъат қазо ба ҷой меоварад. Агар ҷаҳор рақъат ният кунад ва ду рақъати бахши аввалро хонда, салом диҳад, гунаҳгор намегардад ва қазое бар ӯ воҷиб намебошад, зеро ҳанӯз ба ду рақъати бахши дуюм шурӯъ

нанамудааст.

Агар чаҳор рақъат намози нафл ният кунад ва дар рақъати сеюм ё чаҳорум намозро бишиканад, дар сурате ки баъд аз рақъати дуум нишаста ва «Аттаҳийёт»-ро хонда бошад, танҳо ду рақъати охирро қазо биёварад. Вале агар, хоҳ аз рӯи саҳв ва хоҳ аз рӯи қасд, нанишаста бошад, чаҳор рақъатро бояд қазо биёварад.

Намози нафлро бе узор низ метавонад нишаста бихонад, ҳатто, агар онро истода шуруъ карда бошад, метавонад нишаста ва ё баръакс, тамом намояд. Ҳамчунин нафлро бо таъя бар девор ё бар ҳар чизи дигаре ҳарчанд бе-узор бошад ҳам, метавонад ба ҷой оварад.

Намози таровех

Яке аз суннатҳои муаккада намози таровех аст ва вақти он пеш аз намози витр ва ё баъд аз он аст. Ин намоз аз бист рақъат иборат буда, ҳар ду рақъати он бо як салом адо мешавад ва мустаҳаб аст баъд аз адои ҳар чаҳор рақъат микдоре бинишинад.

Намозгуздорон дар моҳи мубораки Рамазон баъд аз намози хуфтан намози таровехро бо ҷамоат меҳонанд ва намози витрро низ дар ин рӯзҳо бо ҷамоат адо менамоянд. Бояд гуфт, ки ба ғайр аз моҳи Рамазон намози витр дар вақтҳои дигар бо ҷамоат хонда намешавад.

Як хатми пурраи Қуръони карим дар намозҳои таровеҳи моҳи мубораки Рамазон суннат аст.

Қазои намозҳои ғавтшуда

Инсон бояд намозҳои фарзро дар вақти худ бихонад ва ҳар гоҳ бе узор намозро қазо намояд, гунаҳкор мегардад ва бояд тавба карда, қазои онро ҳар вақте ки ба ёдаш омад, бихонад.

Касе, ки намозҳои қазокардааш камтар аз шаш вақт

намоз бошанд, бояд онҳоро ба тартиб ва пеш аз намозҳои вақтӣ бихонад. Ба ин тариқ ки масалан, агар аз ӯ як намози бомдод ва ё як намози пешин қазо шуда бошад, аввал бояд қазои намози бомдодашро бигузорад ва пас аз он қазои пешинашро ва ё ин ки масалан, агар ҳангоми намози пешин ба ёдаш ояд, ки аз ӯ як намози бомдод қазо шудааст, аввал бояд қазои бомдодашро ба ҷо оварад ва баъд аз он намози пешини онрӯзаашро бихонад.

Шахсе, ки ҳеҷ намозеро қазо накардааст ва ё намозҳои қазоияш аз шаш вақт камтар мебошанд, ба вай соҳибтартиб гуфта мешавад. Барои шахси соҳибтартиб ҳам дар байни намозҳои қазоие, ки аз шаш вақт камтар мебошанд ва ҳам дар миёни онҳо ва намозҳои вақтии дигар риояи тартиб воҷиб мебошад.

Агар намозҳои қазоияш аз шаш вақт бештар шаванд, вай дигар аз соҳибтартибӣ хориҷ мегардад ва риояи тартиб ба сурати қаблӣ дар байни намозҳои қазоӣ ва ҳамчуни дар байни онҳо ва намозҳои вақтӣ бар вай воҷиб нест, вале ҳамин ки намозҳои қазоияшро пурра ба ҷой оварад ва ё аз шаш вақт камтар гарданд, боз он шахс соҳибтартиб мегардад.

Тартиби мазкур дар намозҳои қазошуда дар се ҳолат аз намозгӯзор соқит мешавад:

1. Намозҳои қазошуда аз шаш вақт бештар шаванд.
2. Вақт ба андозае танг биояд, ки танҳо гунҷоиши гузоридаи намози вақтиро дошта бошад. Зеро дар ин ҳолат бо гузоридаи намози қазо намози вақтӣ ҳам қазо мегардад.
3. Фаромӯш кардани намозҳои қазошуда.

Тафсили ҳолатҳое дар боби қазои намоз

1. Барои ба ҷой овардани қазои намозҳои ғавтшуда вақти хоссе муайян нашудааст, балки гузоридаи онҳо, ҷуз дар вақтҳои мамнӯа – вақти баромадани офтоб, нисфирӯзии адл ва вақти нишастани офтоб – дигар ҳама вақт ҷоиз аст.

2. Агар намози қазоғашта ба ёдаш омад, вале имрӯз

фардо карда, қазои онро ба чой наоварад ва ҳамон тавр би-
мирад, бар вай ду гуноҳ бошад: яке гуноҳи қазо сохтани на-
моз, дигар гуноҳи ба таъхир партофтани анҷоми қазои он.

3. Агар аз шахсе дар тамоми умр ҳеҷ намозе қазо на-
гашта ва ё агар буда, қазои онро ба чой оварда бошад, ба
ин шахс дар истилоҳи илми фикҳ *соҳиби тартиб* мегӯянд.
Шахси соҳиби тартибро, агар намози ғавтгаштае ба ёдаш
ояд ва дар вақт низ гунҷоиш буда бошад, набояд аввал на-
мози вақтиро бихонад, балки нахуст бояд намози қазоаш-
ро ба чой оварад, он гоҳ намози вақтиро адо намояд.

4. Агар аз касе шаш вақт намоз ё бештар аз он ғавт ша-
вад, дигар аз соҳибтартибӣ хориҷ мегардад ва дар пешу
ақиб гузорида ни қазоӣ аз вақтӣ ва ё вақтӣ аз қазоӣ, ҷуз дар
ҷанд ҳолати хос, риояи тартиб зарурат надорад.

5. Агар намози витраш ғавт гардад ва бар гардана ш
қазоии дигаре вучуд надошта бошад, пеш аз ба чой овар-
дани қазоии витр намози бомдод ҷоиз нест. Яъне риояи
тартиб дар байни намози қазоии витр ва намози бомдоди
вақтӣ низ воҷиб мебошад.

6. Шахси соҳибтартиб фарзи хуфтанро хонда бихобад
ва замоне ки барои намози шаб (таҳачҷуд) бархост, вит-
рро ба чой оварад, вале рӯзона ба ёдаш расад, ки намози
хуфтанро бе вузӯ хондааст, дар ин сурат танҳо қазоии
фарзи хуфтанро ба чой меоварад.

7. Намозҳои фарз ва витр қазо оварда мешаванд, на
суннатҳо ва нафлҳо. Албатта, агар намози бомдоди касе
қазо шавад ва пеш аз заволи ҳамон рӯз қазои онро ба чой
оварад, фарз ва суннат ҳар ду қазо меоварад ва баъд аз
завол (нисфирӯзӣ) дигар танҳо фарзро қазоӣ мегузорад.

8. Агар касе аз бенамозӣ тавба намояд ва тасмим ги-
рад, ки дар оянда дигар аз ӯ намозе қазо нахоҳад шуд, бо-
яд қазои намозҳои гузаштаре ба чой оварад.

9. Агар аз касе намозе қазо гардад ва ғурсати адои
онро наёбад, бар вай воҷиб аст, ки пеш аз марғ ворисо-
нашро ба ғидя додан васият намояд, агар васият накунад,

гунаҳкор мегардад.

10. Қазо доштани намозҳои фавтшудаи фарз фарз ва намозҳои вочиб, ба монанди витр вочиб мебошад. Намози нафл бо шурӯъ намудан вочиб мегардад. Агар намози нафлашро пас аз шурӯъ намудан фосид гардонад, қазои он бар вай вочиб мебошад.

11. Агар намозҳои қазогаштаи шахсе бисёр шуданд, хангоми ба ҷой овардани қазоии онҳо бояд ҳар намозро муайян созад.

Вале агар барои вай муайян намудани ҳар намозе душвор ва номумкин бошад, пас ният кунад, ки ӯ масалан, аввалин намози пешини қазокардаашро ва ё охирин намози пешини қазокардаашро ба ҷой меоварад.

Намозу рӯза дар минтақаҳои қутбӣ

Дарачаҳои арзие, ки болотар аз параллели 45 ҷойгир шудаанд ва дигаргуншавии шабу рӯз дар онҳо аз ҳад зиёд аст, ба се минтақаи замонӣ тақсимбандӣ шудаанд:

а) Минтақае, ки дар ҳар ду нимкураи шимолӣ ва ҷанубӣ дар миёнаи хатти арзи 45 ва 48 воқеъ шудааст. Ин минтақа иқлими нисбатан мӯътадилтареро, ки дар байни ақолими субтропикӣ ва иқлимҳои наздиарктикӣ (субарктикӣ) ва наздиантарктикӣ (субантарктикӣ) дар шимол ва ҷануб ҷойгир шудааст, фаро гирифта, нишонаҳои зоҳири фалакӣ (астрономӣ) барои шинохтани вақт дар он дар тӯли бисту чаҳор соат ба ҳубӣ дида мешаванд, ҳарчанд ҳаҷми дигаргуншавии шабу рӯз дар он ба ҳадди баланде расида бошад.

б) Минтақае, ки дар миёнаи хатти арзи 48 ва 66 воқеъ шудааст. Ин минтақа минтақаи болоии иқлими мӯътадил ва иқлимҳои субарктикӣ ва субантарктикиро дар бар гирифта, дар он баъзе нишонаҳои фалакӣ барои шинохти вақт ба муддатҳои муайяне аз байн мераванд, ба монанди шафақи шом, ки то дамидани субҳ боқӣ мемонад ва бо фалак (сапеда)-и субҳ пайваست мешавад.

в) Минтақае, ки дар миёнаи хатти арзи 66 ва 90 воқеъ

шуда, то манотиқи кутбиро фаро мегирад ва нишонаҳои фалакӣ барои шинохти вақт дар он ба муддати дарозе аз байн мераванд, яъне ба муддати чандин моҳ дар он ё шаб ҳукмфармост ё рӯз. Аз охирҳои моҳи март рӯзҳо дар қутби шимол бениҳоят дароз гардида, аз охирҳои моҳи апрел то аввалҳои моҳи август дигар офтоб гуруб намекунад. Пас аз он офтоб кам-кам фурӯ рафта, шабҳо мушоҳида мешаванд ва ҳамин тавр шабҳо андак-андак дароз ва рӯзҳо кӯтоҳ мешаванд, то он ки дар моҳи октябр офтоб комилан ғойб мешавад ва ба муддати чанд моҳи дигар шаби пайваста дар он ҷо ҳукмфармо мегардад. Аз ибтидои моҳи феврал боз офтоб кам-кам тулӯ менамояд ва рӯзҳо андак-андак дароз ва шабҳо кӯтоҳ мешаванд. Дар қутби ҷануб низ айнан ҳамин чарағни дигаргуншавии шабу рӯз сурат мегирад. Вақте дар қутби шимол шаб бошад, дар он ҷо рӯз аст.

Дар чунин ҳолат ҳатман барои сокинони мусалмони ин минтақаҳо дар баргузории намозҳои панҷвақта, доштани рӯзаи моҳи Рамазон ва дигар муносибатҳои динӣ, ки бар пояи солшумории қамарӣ бино ёфтаанд, мушкили вақт пеш меояд.

Ин масъала имрӯз пас аз фароҳам омадани шароит ва имконоти шиносӣ бо тамоми ғўшаву канори замин ба таври ҷиддитаре матраҳ гардида бошад ҳам, дар маҷмӯаи фикҳи исломӣ муддатҳо қабл ба он ишора шудааст. До-нишмандон ва поягузорони маҷмӯаи фикҳи исломӣ ба дарозии шабу рӯз дар минтақаҳои дорои дараҷаҳои баланди арзи ҷуғрофӣ¹, яъне минтақаҳои қутбӣ ва атрофи он ва чигунагии намозу рӯзаи сокинони он ҷойҳо хеле барвақт

¹ Арз (عَرْض) -/ҳо/. геогр: ба маънои паҳно ва ё параллели ҷуғрофӣ аст ва он фосилаи ҷойгиршавӣ ва дурии ҳар минтақаро аз хатти истиво (экватор) мувофиқи дараҷаи параллели ҷуғрофӣ он ташкил медиҳад. Ибтидои параллели ҷуғрофӣ аз хатти истиво, яъне сифр шуруъ гардида, он ба тарафи шимол ва ҷануб ба масофаи 90 дараҷа имтидод меёбад. Ба параллели ҷуғрофӣ болотар аз 65 дараҷа арзи баланд ва ба параллели ҷуғрофӣ воқеъ дар миёнаи паҳнои 30 ва 60 дараҷа арзи миёна меғунд.

пардохтаанд.

Назари роҷеҳ ва қавли мӯътамад дар мазҳаб бар асоси таҳқиқоте, ки Камол ибни Ҳумом дар «Фатҳу-л-қадир» дар ин маврид анҷом дода ва Ибни Обидин дар «Радду-л-мӯхтор», Зайлаъӣ дар «Табйину-л-ҳақоиқ», соҳиби «Дурру-л-мухтор» ва дигарон онро таъйид намудаанд, он аст, ки сокинони ин минтақаҳо барои анҷоми намозу рӯза ва дигар муносибатҳои динии худ бояд вақтро ба андозаи шабонарӯзи муқаррарӣ баршуморанд,¹ ба ин тарик, ки ҳар бисту чаҳор соатро як шабонарӯз дониста, намоз ва вақтҳои ибодатҳои худро бар асоси соат муайян намоянд.

Маҷлиси Маҷмаи фиқҳи исломӣ низ дар нишасти нӯхуми худ дар шаҳри Маккаи муқаррама, ки дар таърихи 12-19 моҳи раҷаби соли 1406ҳ. баргузор гардид, масъалаи вақти намозу рӯза барои сокинони минтақаҳои воқеъ дар хатти баланди арзи ҷуғрофиёро мавриди баррасӣ қарор дода, қарори зеринро ба тасвиб расонд:

1. Сокинони минтақаи якум, ки дар миёнаи арзи ҷуғрофиёи 45 ва 48 воқеъ шудааст, бо амал ба нусуси шаръӣ дар бораи вақти намозу рӯза ин ду фаризаро дар вақтҳои муқаррариашон ба ҷой оваранд ва рӯзаро аз дамидани субҳи содиқ то фуру рафтани офтоб бидоранд. Касе ба сабаби дарозии рӯзҳо аз гирифтани ва ё ба итмом расонидани рӯза очиз монад, онро бихӯрад ва дар вақти муносибе қазои онро ба ҷой оварад.

2. Сокинони минтақаи дуюм, ки дар миёнаи хатти арзи 48 ва 66 воқеъ шудааст, барои баргузори намози хуфтан ва бомдод бо қиёси нисбӣ ба вақти онҳо дар шаби наздиктарин минтақае, ки дар он нишонаҳои вақти ин ду намоз шинохта мешаванд, вақтеро муайян намоянд. Маҷлиси Маҷмаъ хатти арзи 45-ро ба эътибори наздиктарин минтақа барои ин амр пешниҳод мекунад. Масалан, агар вақти намози хуфтан дар хатти арзи 45 пас аз гузашти сея-

¹ Камол ибни Ҳумом, Фатҳу-л-қадир. – Ҷ. 1. – С. 420, 421; Радду-л-мӯхтор. – Ҷ. 2. – С. 18, 19.

ки шаб сар шавад, пас сокинони минтақаи дуюм низ вақти намози хуфтанашонро ба он қиёс намоянд.

3. Дар минтақаи сеюм, ки болотар аз хатти арзи 66 то қутбҳо воқеъ гардидааст, тамоми вақтҳо бо қиёс ба вақтҳои замоние, ки дар хатти арзи 45 вучуд доранд, муқоиса ва муайян карда шаванд, ба ин тариқ, ки дар минтақаи миёнаи хатти 66 то қутбҳо ҳар бисту чаҳор соат як шабонарӯз эътибор карда шавад ва намозҳо дар он дар ҳамон вақтҳое, ки (дар он фасли сол) дар минтақаи хатти 45 вучуд дорад, ба ҷой оварда шаванд.

Агар дарозии шаб (дар он фасл) дар минтақаи хатти арзи 45 ҳашт соатро ташкил диҳад ва офтоб дар соати ҳашт ғуруб намояд ва соати ёздаҳ вақти намози хуфтан шавад, дар минтақаҳои болотар аз хатти арзи 66 низ ба ҳамин сурат ба ҷой оварда шавад. Агар субҳ дар хатти арзи 45 дар соати ду бидамад, дар минтақаи болотар аз хатти арзи 66 низ рӯзаи худро аз ҳамон соати ду сар кунанд ва онро то вақти ғуруб ба итмом расонанд.¹

¹ Барои касби огоҳии бештар аз мавзӯ ба китоби «Рӯзаи моҳи Рамазон», таълифи ҳудӣ муаллиф мавзӯи «Намозу рӯза дар минтақаҳои қутбӣ» муроҷиат намоед.

Фасли ёздаҳум

САЧДАИ САҲВ

Гоҳе мумкин аст намозгузор вочибе аз вочибот ё ҳамаи вочиботи намозро саҳван тарк намояд, ба ин тариқа, ки рукнеро¹ аз рукни дигар пештар адо кунад (масалан, рукӯро бар қироат муқаддам созад) ва ё рукнеро ду бор такрор намояд (масалан, рукӯро ду бор такрор намояд) ва ё ин ки вочиберо тағйир диҳад (масалан, он ҷо, ки ҷаҳр (баланд) хонда мешавад, хуфя (паст) бихонад ва ё вочиберо тарк намояд (масалан, қаъдаи аввалро тарк намояд).

Дар ин мавридҳо ва ҳамчунин дар дигар ҳолатҳое, ки дар он намозгузор саҳв (хато) мекунад, бо анҷоми «сачдаи саҳв» онро ҷуброн менамояд. Ба ин тариқ ки намозгузор дар поёни ташахҳуди ахир, баъд аз салом ба тарафи рост,² ду сачда ба ҷо оварда, сипас дубора ташахҳуд, салавот ва дуъо хонда, салом медиҳад.³

¹ Рукни намоз ҷузъи асосӣ ва ҷудоинопазири он ба шумор меравад ва ба он фарз ҳам меғунд. Рукнҳои намоз иборатанд аз: қиём, қироат, рукӯ, сучуд ва қаъдаи ахир.

² **Эзоҳ:** Дар назди ҷумҳури донишмандони мазҳаб ба тарафи рост як салом медиҳад ва сачдаи саҳвро ба ҷой меоварад. Дар «Мухит» онро савобтарин назар ва дар «Кофӣ» низ савоб донистаанд. Зеро ҳамагон як салом барои фосила дар миёни асли намоз ва сачдаи саҳв кифоя мебошад. Аммо ба ақидаи баъзе донишмандон, ҳамагон тавре ки дар «Ҳидоя», «Муфид», «Янобей» ва шарҳи «Муния» омадааст, ба ду ҷониб салом медиҳад. Зеро калимаи салом ҳам дар ривоятҳои ҳадис ва ҳам дар «Асл»-и имом Муҳаммад мутлақ омадааст ва он ба саломи комил, яъне ба ду тараф бармегардад. (Эълоу-с-сунавн. – Ҷ. 3, баҳши 7. – С. 164; Мухит. – Ҷ. 2. – С. 306, шумораи 1843; Дур. – Ҷ. 2. – С. 652).

³ Ҳамагон тавре ки мебинем, сачдаи саҳв барои ба ислоҳ овардан ва ҷуброн намудани норасоие мебошад, ки дар аснои намоз барои намозгузор пеш меояд. Албатта, ин тақмили ислоҳ дар мавқеиятҳои ба қор мео-

Қобили таваҷҷӯҳ аст, ки агар воҷиборо қасдан тарк намояд, гунаҳкор мегардад ва бояд намозашро аз сар хонад. Ин маврид мавриди сачдаи сахв нест ва бо он ҷубронаш натавон кард.

Аҳкоми сачдаи сахв

Ҳар гоҳ имом дар намоз сахв намояд, сачдаи сахв ҳам барои имом ва ҳам барои намозгузор (муқтадӣ) воҷиб аст, вале агар имом сачдаи сахвро анҷом надод, муқтадӣ низ бояд имомро пайравӣ кунад. Ҳар гоҳ муқтадӣ дар намоз сахв намояд, сачдаи сахв на барои худӣ ӯ ва на барои имом воҷиб намегардад.

Касе, ки аз рӯи сахв дар қаъдаи аввал (дар намозҳои чаҳор ва ё серақъатӣ) нанишаст, агар қабл аз қиём ба ёдаш омад, дар сурате ки ба нишастан наздиктар бошад, ба қаъда баргардад ва намозашро идома диҳад ва барои ӯ сачдаи сахв лозим нест. Вале агар баъд аз қиём ё дар ҳолате, ки ба қиём наздиктар аст, ба ёдаш омад, дар ин сурат ба қаъда барнагашта, ба намозаш идома диҳад ва сипас дар охир адои сачдаи сахв бар вай воҷиб аст.

Ҳар гоҳ дар қаъдаи ахири намозҳои дурақъатӣ ё серақъатӣ ва ё чаҳоррақъатӣ сахван нанишаст ва бархост, дар ин ҳолат то вақте ки ба сачда нарафтааст, ба қаъда

яд, ки намозгузор сахван ва аз рӯи фаромӯшӣ воҷيبة аз воҷибот ва ё чандин воҷиборо аз воҷиботи намоз тарк намуда бошад. Воҷиботи намоз дар фаслҳои гузашта баён гардидаанд.

Танҳо ин нукта мондааст, ки риояи тартиби ҷо ба ҷой ва замониҳои рукнҳои намоз ва ҳифзи сурати ҷойгиршавии маконӣ ва замониҳои онҳо низ яке аз воҷиботи намоз мебошад. Бинобар ин, дар сурати такрори рукне ва ё пеш ё ақиб намудани рукне бар рукни дигар ҳамин тартиби маконӣ ва замониҳои рукнҳо ҳалалдор мегардад ва он бо тарк гардидаани воҷиб ба вучуд меояд.

Аз ин ҷост, ки дар натиҷаи такрори рукне, тақдим ва таъхири рукне бар рукни дигаре ва ё тарки воҷيبة сачдаи сахв воҷиб мегардад. Паёмбар (с) мефармояд: *«Барои ҳар сахве ду сачда аст пас аз салом додан»*. (Сунани Абӯдовуд, 1038; Сунани Ибни Моҷа, 1219).

баргардад ва бояд сачдаи сахв намояд. Аммо агар ба сачда рафта бошад, намози фарзаш ботил мегардад ва бояд бо зиёд кардани рақъати шашум, агар намозаш чаҳор рақъатӣ бошад, намозашро ба нафл табдил намояд ва намози фарзи худро бояд аз сар бихонад. Намози серақъата, ки он танҳо намози шом аст, бо он рақъат ба чаҳор рақъат мерасад ва ҳар чаҳораш ба нафл табдил меёбанд.

Илова кардани рақъати дигаре зарурат надорад, вале барои он ки намозашро лоақал ба нафл табдил диҳад, хуб аст. Намози дурақъата, ки намози бомдод мебошад, дар ин сурат ботил мегардад, зеро дар он вақт нафл низ ҷоиз намебошад.

Агар дар қаъдаи ахир (дар намозҳои серақъатӣ ва ё чаҳоррақъатӣ) нишаст ва ташахҳуд хонд ва сипас ба гумони ин, ки рақъати дуум аст, бархост ва баъд ба ёдаш омад, дар он сурат то вақте ки ба сачда нарафтааст, ба қаъдааш баргардад ва сачдаи сахв намояд ва намозаш дуруст аст ва агар ба сачда рафта бошад, дар ин ҳолат низ намози фарзаш саҳеҳ (дуруст) ва тамом аст, танҳо ин ки бояд рақъати шашумро (агар намозаш чаҳоррақъатӣ бошад) ва панҷумро (агар намозаш серақъатӣ бошад) ба он афзуда, сачдаи сахв намояд ва ду рақъати изофии он нафл хоҳад буд.

Касе дар намозаш шак кунад ва надонад, ки чанд рақъат хондааст, агар ин амр аввалин бор бошад, намозашро қатъ намуда, аз сари нав бихонад. Вале агар то кунун ин ҳолат (шак кардан) барояш бисёр пеш омада бошад, бояд ба ғолиби гумони худ амал намояд. Масалан, дар намози пешин (зӯҳр) шак кунад ва надонад, ки се рақъат хондааст ё чаҳор рақъат, дар ин ҷо бибинад, ки ғолиби гумонаш бар чист. Агар ғолиби гумонаш бар ин бошад, ки чаҳор рақъат хондааст, бояд ба қаъда бинишинад ва сачдаи сахв лозим намегардад, вале агар ғолиби гумонаш бар ин бошад, ки дар рақъати сеюм аст, бояд рақъати чаҳорумро бихонад ва сачдаи сахве лозим наояд.

Дар масъалаи шак намудани намозгузор, ки чанд рақъат гузоридааст ва ғолиб омадани гумонаш бар яке аз ҷонибҳои мавриди шак, фуқаҳо (донишмандони илми фикҳ) се нуктаи назари фикҳӣ доранд. Яке ҳамон ки баён гардид, яъне сачдаи саҳв воҷиб нест. Дуюм он ки сачдаи саҳв воҷиб мебошад¹ ва сеюм он ки, агар то ғолиб омадани гу-

¹ Шорехи «Кудурӣ» назари дуҷуми фақеҳонро дар мавриди шак намудани намозгузор дар адади рақъатҳои гузоштааш ва қарор гирифтани ғолиби гумонаш бар чизе тарҷеҳ медиҳад. Вай бо истинод ба ҳадиси саҳеҳ ва муттафакун алайҳе, ки Абдуллоҳ ибни Масъуд (р) ба таври марфуъ онро ривоят мекунад, назари «Фатху-л-қадир»-ро дар ин масъала тарҷеҳ дода, мегӯяд: «Он чӣ дар «Фатх» омадааст, дуруст аст, зеро ҳадиси саҳеҳ ва муттафакун алайҳ онро таъйид мекунад».

Аз Абдуллоҳ ибни Масъуд (р) марфуъан омадааст: «*Расули Худо (с) (боре) намози пешинро панҷ рақъат гузорид. Гуфтанд: Эй расули Худо (с), оё дар намоз чӣ дигаргунӣ пеш омадааст? Пурсид: Чӣ дигаргунӣ? Гуфтанд: Намозро чунин гузоштӣ! Расули Худо (с) пойҳояшро гардонада, ба сӯи қибла баргашт ва ду сачда намуда, пас аз он салом дод.*

Вақте ба мо рӯй овард, фармуд: Агар дар намоз чӣ дигаргунӣ рӯй диҳад, ман ҳатман, шуморо аз он хабар менамоям, вале ман ҳам ба мисли шумо одам мебошам (ва) ба монанди шумо фаромӯш мекунам. Вақте чизеро фаромӯш кардам, онро ба ёдам оваред. Ҳар гоҳ касе аз шумо дар намозаш шак қард, бояд дар мавриди ёфтани (ҷониби) савоб, диққат ба ҳарч дода (таҳарро намояд) ва намозашро мутобиқи он ба поён расонад. Пас аз он салом дода, ду сачда кунад». (Саҳеҳи Бухорӣ, боби: Рӯй овардан ба ҷониби қибла дар ҳар ҷо ки бошад, 401, 404, 1226, 6671, 7249; Саҳеҳи Муслим, 1274 (572)-89, 90, 1275, 1276, 1277, 1278, 1279, 1280; Сунани Абӯдовуд, 1020; Сунани Насоӣ, 1240, 1241, 1242, 1243; Сунани Ибни Моча, 1211, 1212).

Дар мавриди қайди тўлонӣ шудани тафаккур ва тааммули намозгузор дар воҷиб гардидани сачдаи саҳв дар чунин ҷое нас (далеле аз суннат) вучуд надорад. Яъне дар мавриди боло бар асоси ҳадиси мазкур, хоҳ то ғолиб омадани гумонаш бар чизе муддати тааммулаш тўлонӣ гардад ва ё не, дар ҳар ду сурат сачдаи саҳв воҷиб мегардад.

Дар мавриди тўлонӣ шудани тааммулаш, ки боиси ба таъхир афтодани рукне гардад, дар дигар мавқеъҳо низ, ки баён гардидаанд, сачдаи саҳв воҷиб мегардад. (Шарҳи Кудурӣ. – С. 71, 72).

Ҷуломуддинии Панҷшерӣ, Шарҳи Кудурӣ (тарҷимаи форсии «Ат-тасхилу-з-зарурӣ»). – Мадинаи мунаввара, 2003. Минбаъд: Шарҳи Кудурӣ.

монаш бар ҷонибе муддате ба фикр фурӯ равад, сачдаи саҳв воҷиб мегардад ва ҳангоме ки ҷунин ҳолате пеш наояд, коре, ки мучиби сачдаи саҳв аст, содир нашудааст то сачдаи саҳв лозим ояд.

Ва аммо агар гумонаш бар чизе ғолиб наояд, он гоҳ биноро бар камтарин миқдор бигузорад. Масалан, дар намози пешин агар шак кунад ва надонад, ки ду рақъат хондааст ё се рақъат ва ё чаҳор рақъат, бояд биноро бар ду рақъат бигузорад ва ба намози худ идома диҳад ва дар охир сачдаи саҳв намояд.

Вале бояд ба ин нуқта таваҷҷӯҳ дошта бошад, ки он ҷо, ки биноро бар камтарин миқдор мегузорад, бояд дар ҳар ҷое эҳтимол дорад мавзеи қаъда бошад, бинишинад. Масалан, дар намози пешин агар байни рақъати аввал ва дуюм шак кунад ва надонад, ки дар рақъати аввал қарор дорад ё дар дуюм, биноро бар рақъати аввал, ки камтарин миқдор аст, қарор диҳад ва пас аз он ба қаъда бинишинад, зеро мумкин аст, рақъати дуюм бошад, ки қаъда дар он воҷиб аст ва баъд бархоста рақъате бихонад, пас аз он боз ба қаъда бинишинад, зеро ки бар асоси бинои мо рақъати дуюм аст, ки қаъда дар он воҷиб мебошад.

Сипас бархоста рақъати дигаре бихонад ва пас аз он боз ба қаъда бинишинад, зеро эҳтимол дорад, ки рақъати чаҳорум бошад ва пас аз он бар асоси бино, боз рақъати охирро хонда ва ба қаъдаи ахир бинишинад. Намозҳои саррақъатӣ низ ба ҳамин қиёс аст.

Тафсили масоиле аз сачдаи саҳв

1. Агар ба фаромӯшӣ фарзе аз фароизи намозро тарк намояд, намозаш дуруст намегардад, бояд намозашро аз сар бигузорад. Тарки фарз бо ҳеҷ чиз ҷуброн намегардад. Ин воҷиботи намоз ҳастанд, ки тарки онҳо аз рӯи саҳву фаромӯшӣ бо сачдаи саҳв ҷуброн мегарданд.

2. Агар бо фаромӯшӣ пеш аз салом додан сачдаи саҳвро ба ҷой оварад ва «Аттаҳийёт», дурудҳо ва дуо-

хоро хонда салом диҳад, намозаш тамом мегардад ва ҳеҷ боке надорад.

3. Агар хондани «Алҳамд»-ро фаромӯш кунад ё сураи дигареро пеш аз «Алҳамд» хонад, сачдаи саҳв воҷиб мегардад.

4. Агар дар ду рақъати аввал замми сура накунад, дар ду рақъати охир замми сура кунад. Агар дар як рақъат замми сура накунад, дар ду рақъати охир зам кунад. Агар дар ҳар чаҳор рақъат замми сура накард, бояд сачдаи саҳв намояд. Дар ду сурати гузашта низ сачдаи саҳв намояд.

5. Дар тамоми рақъатҳои намозҳои суннат, нафл ва воҷиб, зам намудани сурае бар «Алҳамд» воҷиб аст. Агар дар як рақъате аз ин се навъ намоз замми сура накунад, сачдаи саҳв бар вай воҷиб мегардад.

6. «Алҳамд»-ро хонда ва пас аз он дар фикр афтад, ки кадом сураро бихонад, агар ҳолати тафаккури вай чандон тӯлонӣ гардад, ки гунҷоиши се бор «Субҳоналлоҳ» гуфтанро дошта бошад, сачдаи саҳв бар вай воҷиб мегардад.

7. Агар дар рақъати охир пас аз хондани «Аттаҳийёт» ба шакл афтад, ки се рақъат гузорида бошад ё чаҳор рақъат ва дар ҳамин фикр ба андозаи се бор «Субҳоналлоҳ» гуфтан хомӯш нишинад, он гоҳ ба ёдаш ояд, ки чаҳор рақъат хондааст, дар ин сурат низ сачдаи саҳв бар вай лозим мегардад.

8. Агар намозгузор пас аз хондани «Алҳамд» ва замми сура ба фикр фуру равад ва ба фикр фуруравию ба андозаи се тасбеҳ тӯл кашад, сачдаи саҳв бар вай воҷиб мегардад. Ҳамчунин, ҳангоми қироат ё дар қаъдаи ахир ё дар миёнаи ду сачда ба фикр фуру равад, дар тамоми ин мавридҳо сачдаи саҳв бар вай лозим мегардад.

9. Дар намозҳои серақъатӣ ва ё чаҳор рақъатӣ, агар дар қаъдаи аввал «Аттаҳийёт»-ро ду бор ё дурудро то «ёло Муҳаммадин» ба фаромӯшӣ хонад, он гоҳ ба ёдаш ояд, ки бояд бархезад, бархоста намозашро пурра созад ва дар охир сачдаи саҳв намояд.

10. Дар намозҳои нафл ё суннат, агар дар қаъдаи аввал пас аз «Аттаҳийёт» дурудхоро низ хонад, сачдаи саҳв лозим намегардад, вале агар «Аттаҳийёт»-ро такроран хонад, сачдаи саҳв бар вай воҷиб мегардад.

11. Агар дар қаъда аз рӯи фаромӯшӣ ба ҷои «Аттаҳийёт» дуъои дигаре ё сураи «Алҳамд»-ро хонад, сачдаи саҳв барояш лозим мегардад.

12. Агар ба ҷои «Субҳонакаллоҳумма» дар оғози намоз дуъои кунутро хонад ё дар ду ракъати охир ба ҷои «Алҳамд» дуъои кунутро хонад, сачдаи саҳв барояш лозим мегардад.

13. Дар намози нафл, агар қаъдаи аввалро фаромӯш карда ва бархост, то вақте барои ракъати сеюм сачда накарда бошад, баргардад ва агар барои ракъати сеюм сачда кард, ракъати ҷаҳорумро низ бихонад ва дар ҳар ду сурат сачдаи саҳв бар ӯ воҷиб мешавад.

14. Агар дар намоз рӯи ҳам чанд саҳв кунад, ки ҳар як ба танҳои сачдаи саҳвро мучиб мегардад, барои ҳамаи онҳо як сачдаи саҳв кифоя мекунад.

15. Агар пас аз сачдаи саҳв амале кунад, ки боз мӯчиби сачдаи саҳви дигар гардад, масалан, пас аз сачдаи саҳв ба ҷои «Аттаҳийёт» «Алҳамд»-ро хонад, ҳамон сачдаи саҳви аввали кифоя бошад.

16. Агар сачдаи саҳвро фаромӯш кунад ва ба ҳар ду тараф салом диҳад ва намозро тамом кунад, лекин ҳанӯз дар ҷои худ нишаста ва рӯйшро аз қибла нагардонида бошад ва бо касе ҳам ба сӯҳбат надаромада бошад, ҳоло ҳам сачдаи саҳвро ба ҷой оварад, агарчи зикр ё дуруд хонда бошад.

17. Бар шахсе сачдаи саҳв воҷиб гашта бошад, вале қасдан ба ҳар ду тараф салом дода ва ният кунад, ки сачдаи саҳвро ба ҷой намеоварад, бо вучуди ин ҳама, то вақте, ки амали хилофи намоз анҷом надода бошад, метавонад сачдаи саҳвро ба ҷой оварад.

18. Агар касе дар намози серақъатӣ ё ҷаҳоррақъатӣ аз рӯи фаромӯшӣ дар қаъдаи аввал салом дод, он гоҳ ба ёдаш омад, ки ҳанӯз қаъдаи якум аст, то вақте аз вай ама-

ли хилофи намоз – ҳамчун сӯҳбат кардан ё чизе хӯрдан – сар назада бошад, бархеста намозашро тамом созад ва дар охир сачдаи саҳвро ба ҷой оварад.

19. Шахсе дар намози витр ба шак афтод, ки дар рақъати дуом аст ё сеюм ва ҳар ду тарафи гумонаш баробар бошад, биноро бар камтарин миқдор ниҳода, дар ҳамон рақъат «дуъои кунут»-ро бихонад, пас аз он нишаста, «Ат-таҳийёт»-ро бихонад, он гоҳ бархоста, як рақъати дигар бигузорад ва дар он ҳам «дуъои кунут»-ро бихонад ва дар охир сачдаи саҳвро ба ҷой оварад.

20. Агар қасе дар рақъати якум ё дуоми витр ба фаромӯшӣ «дуъои кунут» хонад, онро эътиборе нест, дар рақъати сеюм «дуъои кунут»-ро аз сар бихонад ва дар охир сачдаи саҳв наояд.

21. Агар дар намози витр ба ҷои «дуъои кунут» «Субҳонака-л-лоҳумма»-ро хонад, он гоҳ ба ёдаш ояд, «дуъои кунут»-ро бихонад ва сачдаи саҳв бар вай воҷиб намешавад. Ҳамин тавр, агар баъд аз хондани «Субҳонака-л-лоҳумма» «дуъои кунут» ба ёдаш наояд ва ба рукӯъ равад, дар ин ҳолат низ сачдаи саҳв бар вай лозим намешавад.

22. Агар дар ду рақъати охири фарз баъд аз сураи «Алҳамд» сураи дигаре ҳам хонад, боз ҳам сачдаи саҳв бар вай лозим намешавад.

23. Бо тарки суннатҳои намоз, монанди хондани «Субҳонака-л-лоҳумма» ё тасбеҳоти рукӯъу сучуд ва ғайра ё аз рӯи фаромӯшӣ бошад ва ё ба қасд, сачдаи саҳв лозим намешавад.

Фасли дувоздаҳум

САЧДАИ ТИЛОВАТ

Дар чаҳордах (14) сураи Қуръон ояти сачда аст. Ҳар гоҳ шахсе яке аз он оятҳоро бихонад ва ё онро аз дигаре бишунавад, чӣ қасди шунидани онро дошта бошад, ё не, баъд аз тамом шудани он оят, бояд ғавран сачда кунад.

Сурахое, ки ояти сачда доранд, инҳо мебошанд:

1. Сураи «Аъроф».
2. Сураи «Раъд».
3. Сураи «Наҳл».
4. Сураи «Исро».
5. Сураи «Марям».
6. Сураи «Ҳач».
7. Сураи «Фурқон».
8. Сураи «Намл».
9. Сураи «Алиф Лом Мими сачда».
10. Сураи «Сод».
11. Сураи «Ҳо Мими сачда».
12. Сураи «Наҷм».
13. Сураи «Иншиқоқ».
14. Сураи «Алақ».

Дар мусхафҳо (китобҳои Қуръон) оятҳои сачда аломат ва нишонагузорӣ шудаанд.

Тарзи сачдаи тиловат ба ин тариқ аст, ки дастҳоро баланд накарда, такбир – «Аллоҳу акбар»-гӯён ба сачда ме-равад ва як сачда ба чой меоварад, сипас боз такбиргӯён сарашро аз сачда мебардорад. Сачдаи тиловат ташаххуҷуд ва салом надорад.

Шартҳои, ки барои фарз гардидани намоз бар намозгузор вуҷуд доранд, барои қасе, ки сачдаи тиловат ба ҷо меоварад, низ собит мебошанд, ба монанди: мусалмон бу-

дан, булуғ (балогат), хушёр будан, аз хайзу нифос пок будан. Бинобар ин, сачдаи тиловат бар кофир, ноболиғ, девона, ҳоиз ва нуфасо воҷиб намебошад. Ҳар чизе, ки барои дуруст гардидани адои намоз шарт аст, ба монанди вузӯ доштан, аз ҷанобат пок будан, ҷои пок, ҷомаи пок ва рӯй ба қибла, барои сачдаи тиловат низ шарт мебошанд.

Аҳкоми сачдаи тиловат

Одам, чи дар намоз бошад, чи берун аз намоз, бо хондан ё шунидани ояти сачда, сачдаи тиловат бар вай воҷиб мегардад.

Ҳар гоҳ имом ояти сачдаро, чи ба таври ҷаҳрия (баланд) ва чи хуфя (паст), тиловат карда, барои он сачда намояд, муқтадӣ низ ҳамроҳи ӯ он сачдаро ба ҷо меоварад.

Агар муқтадӣ (иқтидокунандаи ба имом) ояти сачдаро хонад, сачда на бар ҳуди ӯ ва на бар имом воҷиб намешавад.

Он касе, ки ба имом дертар иқтидо кардааст, вақте аз имом ояти сачдаро бишнавад, агар пеш аз хондани сачдаи тиловат ба имом иқтидо карда бошад, бо ҳамроҳии имом сачда намояд ва агар баъд аз адои сачдаи тиловат дар ҳамон ракъате, ки дар он ояти сачдаро хондааст, бо ӯ иқтидо карда бошад, сачда бар ӯ лозим нест. Вале агар дар ракъати баъдӣ ба ӯ иқтидо кунад, бояд баъд аз намоз сачда намояд.

Ҳар гоҳ намозгузор ояти сачдаро аз касе, ки дар намоз бо ӯ нест, бишнавад, бояд баъд аз хондани намоз сачдаи тиловатро ба ҷо оварад. Агар дар намоз барои он сачда намояд, барояш кифоя намекунад, бояд пас аз намоз онро ба ҷой оварад. Аммо он сачдаи зиёдатӣ намозашро фосид намегардонад.

Сачдаи тиловат бар шахсе, ки дар беруни намоз ояти сачдаро аз намозгузорон бишнавад, низ воҷиб мегардад.

Ҳар гоҳ намозгузор дар намоз ояти сачдаро бихонад, бояд ғавран барои он сачда кунад ва агар ғавран сачда

накард, бояд то вақте ки дар намоз аст, қазои онро ба ҷо оварад ва *баъд аз намоз қазои он анҷом дода намешавад*. Микдори ғаврият, ки дар он сачдаи тиловатро дар намоз бояд ба ҷой оварад, ба андозаи хондани се оят аст.

Аммо дар беруни намоз ба ҷой овардани сачдаи тиловат ба сурати ғаврӣ воҷиб нест. Ҳар вақте имкон дошта бошад, онро ба ҷой меоварад, вале бесабаб ба таъхир андохтани он макруҳи танзеҳӣ мебошад.

Агар дар намоз сураеро бихонад, ки ояти сачда дар охири он аст, метавонад ба рукӯъ ва сипас ба сачда биравад ва сачдаи намоз ба ҷои сачдаи тиловат кифоя хоҳад кард ва агар бидуни рукӯъ мустақиман ба сачда рафта, сачдаи тиловатро ба ҷо оварад, бояд бархезад ва чанд ояте аз сураи баъдӣ қироат намуда, баъд ба намозаш идома диҳад.

Агар як ояти сачдаро дар як маҷлис (нишаст) чанд бор такрор намояд, анҷоми як сачдаи тиловат барои ҳамаи он кифоят менамояд, ҳоҳ дар охир сачда кунад, ё ин ки барои навбати аввал сачда намояд ва баъд аз он чанд бор он ояти сачдаро тиловат кунад. Дар ҳар ду сурат ҳамаи он як сачда барои ҳамааш кифоят бошад.

Агар дар як нишаст чанд ояти сачда аз сураҳои гуногун хонда шавад, барои ҳар оят сачдаи ҷудогона лозим мегардад. Вале агар нишастҳо гуногун ва ҷудогона бошанд ва дар тамоми онҳо як ояти сачдаро ҳам, ки тиловат намояд, бояд барои ҳар як нишаст сачдаи алоҳида ба ҷо оварад.

Сачдаи тиловат бар кӯдак, девона ва шахси хобида воҷиб намегардад.

Сачдаи тиловат бо шунидани ояти сачда аз радио, телевизион ва дигар асбобҳои забти савт воҷиб намегардад. Фақеҳони киром онро ба монанди садои паррандагони таълимпазир ва акси садои кӯху водӣ зикр кардаанд, зеро дар сурати шунидани ояти сачда аз онҳо сачда воҷиб намегардад, вале агар гузориш ва паҳши мустақими радиой ва ё телевизионӣ бошад, дар он ҳолат бо шунидани ояти сачда сачдаи

тиловат вочиби мегардад.

Баъзе масоили сачдаи тиловат

1. Ҳамон гуна ки гуфта шуд, сачдаи тиловат ҳам бар хонанда ва ҳам бар шунаванда вочиби мешавад, хоҳ қасди шунидани онро дошта бошад, ё не. Бинобар ин, дар чое, ки имкон дорад шунавандагон сачдаи тиловатро ба чой нахоҳанд овард, беҳтар аст ояти сачдаро оҳиста бихонад, то бар дигарон вочиби нашавад.

2. Агар бар зиммаи касе сачдаи тиловати зиёде вочиби гардида бошад, бояд онҳоро бо мурури вақт ва кам-кам ба чой оварад. Агар чунин накунад, гунаҳкор мегардад.

3. Агар ояти сачдаро дар ҳолати ҷанобат ҳам шунавад, бар вай сачдаи тиловат вочиби мешавад. Баъд аз ғусл гирифтани бояд сачдаи тиловатро ба чой оварад.

4. Агар дар вақти ранҷури ояти сачдаро шунавад ва тавони сачда карданро надошта бошад, бо ишора сачда намояд.

5. Пас аз хондани ояти сачда дар намоз, агар ғавран ба рукӯъ равад ва дар рукӯъ ният кунад, ки ба ҷои сачдаи тиловат рукӯъ мекунам, сачда адо меёбад, вале агар дар рукӯъ ин ниятро накунад ва ба сачда равад, сачдаи тиловат низ бо ҳамон сачдаи намоз адо меёбад, хоҳ нияти онро карда бошад, ё не.

6. Агар касе нишаста ояти сачдаро тиловат кунад, сипас аз ҷой бархоста, боз он оятро такрор намояд, як сачда вочиби мешавад, вале агар ҷанд қадам роҳ равад ва пас аз он ояти сачдаро хонад, ду сачда вочиби мешавад.

7. Агар касе нишаста ояти сачдаро хонад, сипас бархоста, ба дунболи коре шавад ва пас аз муддате дубора баргашта, дар ҳамон ҷои аввал боз ҳамон ояти сачдаро хонад, ду сачдаи тиловат бар вай вочиби мешавад.

8. Агар касе ояти сачдаро тиловат кунад, пас аз он дар ҳамон ҷо машғули коре шавад, ба монанди: хӯрдан,

ошомидан, либос пӯшидан ва ғайра он гоҳ бори дигар ояти сачдаро хонад, ду сачдаи тиловат бар вай воҷиб мешавад, зеро машғул шудан ба коре ҳукми тағйири макнӯро дорад.

9. Агар дар як гӯшаи хона ояти сачдаро хонад ва баъд аз он ба гӯшаи дигари хона рафта, он оятро такрор намояд ё бар як шохи дарахт ояти сачдаро хонад ва баъд аз он ба шохи дигаре гузашта он оятро дубора такрор кунад, як сачдаи тиловат бар вай воҷиб мешавад. Вале агар дар ҷои кушодае, ба монанди саҳни хона бошад, чун аз ин гӯша ба он гӯша дар ҳаракат бошад ва дар ҳар гӯшае ояти сачдаро ба такрор хонад, ҳар гӯша ҳукми ҷои ҷудогонаро дорад. Бинобар ин, чанд боре, ки дар ҳар гӯшаи саҳн ояти сачдаро тиловат намояд, ба ҳамон андоза сачдаи тиловат бар вай воҷиб мешавад.

Дар ин ҷо назари дигаре низ вучуд дорад, ки гузаштан аз як шохи дарахт ба шохи дигарашро тағйир хӯрдани макнӯ медонад. Бинобар ин, бар хондан ё шунидани ояти сачда дар ҳар шохе сачдаи ҷудогона лозим меояд. Ҳамон гуна ки рафтани карбосбоф ва дигар кормандони сари дастгоҳҳо аз як тарафи дастгоҳи бофандагӣ ба тарафи дигараш тағйири макнӯ ба шумор меравад.

10. Дохили масҷид дар ҳукми як ҷой аст, яъне дар ҳар ҷое аз гӯшаҳои масҷид ояти сачдаро бихонад, як сачда воҷиб мешавад, ҷи тавре гӯшаҳои хона дар ҳукми як макнӯ мебошанд.

11. Агар шахсе ояти сачдаро тиловат кунад ва ҳанӯз сачда накарда дар ҳамон ҷой нияти намоз намояд ва ҳамон оятро дар намоз боз тиловат кунад, вақте дар намоз сачдаро ба ҷой оварад, барои ҳар ду кифоя бошад. Вале агар ҷояшро иваз намояд ё баъд аз тиловат дар беруни намоз сачда кунад, он гоҳ ба намоз шурӯъ намояд ва ҳамон оятро дар намоз хонад, бори дигар сачдаи тиловат бар вай воҷиб мешавад.

12. Агар хонанда дар маконе собит бошад ва шунаванда чои худро тағйир диҳад, бар хонанда як сачда ва бар шунаванда чанд сачдаи тиловат вочиб мешавад. Агар хонанда тағйири макон диҳад ва шунаванда дар чое собит бошад, бар хонанда чанд сачдаи тиловат ва бар шунаванда як сачда вочиб мешавад.

13. Хондани тамоми сура ва тарки ояти сачда макрӯҳ аст ва баръакс, яъне тарки тамоми сура ва хондани ояти сачда ишколе надорад, вале агар ин корро дар намоз анҷом диҳад, бояд ояти сачда ба андозаи се ояти кӯтоҳ дароз бошад.

Фасли сездаҳум

НАМОЗИ БЕМОР

Касе, ки ба сабаби беморӣ ва ё тарси зиёд шудани беморӣ натавонад намозашро истода (бо қиём) бихонад, бояд нишаста бо рукӯъ ва сучуд намоз бихонад, агарчи беморӣ дар вақти намоз барои намозгузор пайдо шуда бошад. Ва агар ба рукӯъ ва сачда ҳам қодир набошад, нишаста рукӯъ ва сучудахро бо ишораи сар анҷом диҳад. Танҳо ин, ки дар сучуд сарахро андаке бештар аз рукӯъ поин намояд ва ҳамчунин лозим нест чизеро аз замин баланд карда ва ба он сачда намояд.

Касе, ки қодир ба рукӯъ ва сачда набошад, вале битавонад намозро истода бо ишора ба ҷо оварад, беҳтар он аст, ки нишаста ва рукӯъу сучудахро ҳам бо ишора анҷом диҳад ва ҳар гоҳ ба нишаста намоз хондан қодир набошад, метавонад бар паҳлӯ рӯ ба қибла хобида бо ишора намоз бигузорад ва ё ин ки пойҳояшро ба сӯи қибла қарор дода, бар пушт бихобад ва бо ишора намозашро адо намояд ва ин дуҷумла беҳтар аст. То ин марҳала набояд намозро дар ҳеҷ ҳолате тарк намояд.

Вале агар бар ишора кардани бо сар низ қодир набошад, ҷоиз нест, ки бо ишораи чашм ё абрӯ ва ё бо қалби (дил) худ намоз бигузорад, балки бояд намозашро ба таъхир (дертар) андозад.

Агар қисмате аз намозашро бо ишора адо намояд ва сипас дар вақти намоз аз беморӣ сиҳат ёфта, ба рукӯъу сучуд қодир гардад ё битавонад нишаста рукӯъу сучуд намояд, намозашро аз сар хонад, зеро намозаш ботил мегардад.

Касе, ки ба сабаби беморӣ нишаста бо рукӯъ ва сучуд намоз мегузорад, агар дар вақти намоз аз беморӣ хуб шавад, намозашро аз сар нахонад, балки бақияи намозашро дар ҳолати истода адо намояд.¹

Дар болои киштие, ки дар ҳаракат аст, бидуни узр нишаста намоз гузоридан боке надорад.

Касе, ки девона ва ё беҳуш гардида, панҷ вақт намоз ва ё камтар аз он аз вай қазо гардад, баъд аз он ки ба ҳуш ояд, қазои намозҳои ғавтшударо бихонад, вале агар бештар аз панҷ вақт намозаш қазо гардад, лозим нест чизеро қазо биёварад. Намозҳои ғавтшуда аз вай соқит мегарданд.

Агар ҳолати бемор ба марҳалае расида бошад, ки аз ишораи сар бозмонда ва ин вазъ як шабонарӯз тӯл кашад, намоз аз ӯ соқит мегардад, яъне баъд аз беҳбуд ёфтани қазои намозе бар гарданиш воҷиб намебошад, вале агар он вазъ аз муддати як шабонарӯз камтар идома ёбад, сипас қудрати бо ишора анҷом додани намозро пайдо кунад, намозашро бо ишора бигузорад ва он чиро, ки дар ин муддат аз вай ғавт шудааст, қазо биёварад. Корро ба имрӯзу фардо нагузорад, ки шояд хуб шавам, зеро шояд ҳам, ки бимирад ва дар ин сурат ҳам гунаҳкор мемирад.

Шахси мубталоғашта ба ғалаҷ ё бемории дигаре, ки истеъмоли об барояш зиёновар аст, бо порча ва кулӯх истинҷо гирифта, таяммум намояд ва намозашро ба ҷой оварад. Агар худ қудрати таяммум гирифтани надошта бошад, шахси дигаре ўро таяммум диҳад ва агар худ қудрати истинҷо намудан ба кулӯху порчаро надошта бошад, аёлаш ўро истинҷо диҳад ва намозро дар ҳеҷ сурат тарк насозад.

Агар шахсе дар ҳоли тандурустиаш намозро тарк намуда бошад, вақти беморӣ ба ҳар гунае метавонад, қазои

¹ Сурати қаблӣ барои касест, ки бо ишора намоз мегузорад ва сурати дуюм барои шахсест, ки бо рукӯъ ва сучуд намоз мегузорад.

онро ба ҷой оварад.

Агар бистар, раҳти хоб ва фарши бемор нопок ва на-
чис (бенамоз) гашта бошад ва дар табдили он барояш норо-
ҳатӣ ба вучуд ояд, ҳамин тавр болои он намозаш ҷоиз аст.

Агар табиб беморро аз нишасту барҳост манъ намо-
яд, дароз кашида, бо ишора намозашро ба ҷой оварад.

ФИҚҲИ ИСЛОМӢ

Фасли чордаҳум

НИЯТ ВА НАВЪҲОИ САФАР

Сафар одатан ду навъ мешавад: 1) сафари хос барои дин, 2) сафари хос барои дунё.

Намунаи навъи якум сафари ҳаҷ, чиҳод, талаби илм, зиёрати донишмандон, некон, бародарони динӣ, хешовандон ва дӯстон. Ин сафар тибқи чиҳати қасдшуда ва самти ҳадаф ё фарз аст, ё вочиб ва ё мустаҳаб. Ба ҳар ҳол, дар сари ҳар қадам савоб ҳосил мешавад.

Мисоли дуум сафар барои тичорат ва касби маош ё барои фароғату хушҳолӣ. Лекин барои шахси оқил муносибтар он аст, ки дар ин сафар низ нияти дин дошта бошад, зеро тамоми қору бори дунё вақте иродаи динӣ ва нияти нек ба он сояфкан гардад, ибодат ба шумор меоянд. Масалан, барои тичорат бо ин ирода берун шавад, то нону нафақаи шахсонеро, ки шариат сарпарастии зиндагии онҳоро бар гарданааш гузоштааст, ба даст оварад ва мозод (бештар аз эҳтиёҷ)-ро дар қорҳои хайр ба масраф расонад.

Вақтҳои беҳтарин ва одоби дуъои сафар

1. Сафар дар тамоми рӯзҳои Худо ҷоиз аст ва ҳеҷ зиёне надорад, вале рӯзи ҷумъа ё шанбе барои мусофират беҳтар ва бо баракааттаранд. Паёмбари Худо (с) бештар дар ин рӯзҳо сафар мекарданд.¹

¹ Паёмбар акрам (с) илова бар он рӯзҳо дар рӯзи панҷшанбе низ ба сафар мебаромад. Каъб ибни Молик (р) мефармояд: «*Расули Худо (с) дар аксари сафарҳои рӯзи панҷшанбе хориҷ мешуд*». (Саҳеҳи Бухорӣ, 2949; Сунани Абӯдовуд, 2605).

2. Рӯзи чумъа пеш аз намози чумъа ба сафар баромадан ҷоиз аст, вале пеш аз намоз нарафтани авлоқ. Вақте азони чумъа гуфта шуд, пеш аз хондани намоз сафар ҳаром аст.

3. Субҳ барвақт ба сафар баромадан баракат дорад. Расули Худо (с) дар саҳархезии уммат ва қорхӯе, ки аз ҷониби онҳо саҳар барвақт анҷом дода мешаванд, дуӯи баракат намудааст.¹

4. Дар мусофират, ба хусус сафарҳои тӯлонӣ беҳтар аст ҳамоҳӯ дошта бошад, ки он аз ғавоиди диниву дунявӣ ҳама намешавад. Як ҳамоҳӯ қароӣ аст ва агар ҳамоҳӯи зиёдтар бошад, беҳтар мешавад.² Сафар қардан ба танҳоӣ ҷоиз аст, вале қандон ҳама нест.³

5. Агар қамоат ва ё дастае аз мардум қароӣ ба сафар қароянд, муносиб он аст, ки қаро аз миёни ҳама роҳбар (амир) қаргузинанд ва дар қурати ихтилофи назарҳо дар маъзое дастур ва қурани ўро ба қар қаранд, қарқанд ба нуқтаи назари онҳо мувофиқ мешавад.⁴

6. Пеш аз баромадан асбобу омодагии сафарро қаргурад, то қароӣ тақлифу озори ҳамоҳӯи ҳама нақардад. Дар мусофират доштани қурма, ойина, шона, мисвоқ, микроз (қарқӣ) ва қар қаруриёт суннат аст.

7. Пеш аз мусофират истиқора намуздан, қӣ тақре дар қасли намози истиқора қарӣ шуд, муқтаҳаб мешавад.

¹ Ишора ба ҳадисе мешавад, ки расули Худо (с) дар он фармудааст: *«Худоё, қароӣ умматам дар саҳарашон баракат қарнеҳ»*. (Сунани Абӯдовуд, 2606; Сунани Тирмизӣ, 1212; Сунани Ибни Моча, 2236).

² Дар ҳадиси мурсале омадааст, ки: *«Беҳтарин (қарди) ҳамоҳӯи (дар сафар) қар нафар мешавад...»*. (Сунани Абӯдовуд, 2611; Сунани Тирмизӣ, 1555; Сунани Ибни Моча, 2827).

³ Қармбар (с) мефармояд: *«Агар он қаро ман аз танҳо сафар қардан меқонам, мардум низ меқонистанд, ҳама саворае шақона (танҳо) қаракат намеқард»*. (Саҳеҳи Бухорӣ, 2998; Сунани Тирмизӣ, 1673; Сунани Ибни Моча, 3768).

⁴ Қармбар (с) мефармояд: *«Вақте (қарӯҳе ба микрои) се нафар ба сафар қароянд, қатман, қард якеашонро амир (ва роҳбари сафар)-и ҳама қардонанд»*. (Сунани Абӯдовуд, 2608, 2609).

8. Одати мардуми баъзе минтақаҳо ин аст, ки вақте иродаи сафар намоянд, аз ситорагон, ҳайвонот ва ё чизҳои дигар фол мегиранд, ё як гуна эътиқодот ва тасаввуроте доранд, ки хилофи раҳнамоиҳои паёмбар (с) ва баръакси равиши шариати ислом мебошанд. Ва танҳо чизе, ки роҳкушо ва писандида аст ва ислом эътиқод ба онро ҷоиз донистааст, ҳамон истихора мебошад.

9. Хангоми ба сафар баромадан бо дӯстон ва хешовандон хайру хуш намояд ва ҳамин ки аз эшон чудо гашт ва фосила гирифт, ин дуёро бихонад: **«Аставдиъу-л-лоҳа динӣ ва амонатӣ ва хавотима ғамалӣ»**. *«Дину амонат ва саранҷоми корҳоямро ба Худо амонат месупорам»*. Барои онҳо низ чунин дуё намояд: **«Аставдиъукуму-л-лоҳа-л-лазӣ ло тазиъу вадоиъуху»**. *«Шуморо ба он Худое амонат месупорам, ки ҳеҷ супурдае аз назди Вай зоеъ намегардад»*.¹

Бозмондагон ин дуёро бихонанд: **«Фӣ ҳифзи-л-лоҳи ва фӣ канафиҳи. Заввадака-л-лоҳу-т-тақво ва ғафара занбака ва ваччаҳака ли-л-хайри ҳайсу кунта»**. *«Дар зери сояи ҳимоя ва парасториш Худо бошӣ. Аллоҳи пок тӯшаи тақворо бароят рӯзӣ бинад ва гуноҳат биёмурзад ва ҳар кучо, ки бошӣ, ба сӯи хайру некӣ раҳнамоят бошад»*.²

Дар ҳабаб аст, ки бехтарин нигоҳбон ва ҷойгузин барои бозмондагон, арзиши ҷаҳор рақъат намозест, ки пас аз пӯшидани либоси сафар ба шукронаи Парвардигораи мегузорад. Дар ҳар ҷаҳор рақъати ин намоз пас аз «Алҳамд» сураи муборакаи **«Кул ҳуваллоҳ»**-ро меҳонад. Пас аз хатми намоз ин дуёро меҳонад: **«Бор Худоё! Ман аз барақати ин намоз қурбу наздикӣ бо Туро меҳоҳам ва ҳифозати молу аёли худро ба Ту вомегузорам»**.

¹ Ривоят шудааст, ки паёмбар ақрам (с) вақте бо ҳамроҳонаш хайру хуш мекард, **«Аставдиъу-л-лоҳа динақум ва амонатақум ва хавотима аъмолиқум»** (Дин, амонат ва хотимаи корҳоямонро ба Худо амонат месупорам), мегуфт». (Сунани Абӯдовуд, 2601)

² Ин ҳадисро Тирмизӣ низ дар Сунани худ ривоят кардааст, вале ба ҷои «Ваччаҳака ли-л-хайри» «Яссара лака-л-хайра» гуфтааст. (Сунани Тирмизӣ, 3444).

Паёмбар (с) вакте барои мусофират хориҷ мегаштанд, ин дуъоро меҳонданд: *«Парвардигоро! Ба кӯмаки Ту бар-мехезам ва ба сӯи Ту рӯй меоварам. Аз Ту қуввату тавоноӣ меҳоҳам ва хос бар Ту эътимод меварзам. Худоё! Ту ҷойгоҳи эътимоду умеди манӣ. Худоё! Дар ин коре, ки талош ме-варзам, қафилу паноҳи ман бош».*

Вакте аз хона берун шавад, ин дуъоро бихонад: **«Бисмиллоҳи, таваккалту ʔалаллоҳи ва ло ҳавла ва ло қуввата илло биллоҳи».** *«Ба номи Худо, таваккал (эътимод) наму-дам бар Худо ва нест тавоноӣ (барои парҳезгорӣ ва худдо-рӣ аз маъсият) ва нест қудрате (барои тоʔат), магар бо кӯмаку ёрии Худованд».*¹

«Аллоҳумма, иннӣ аъзуз бика ан азилла ав узалла, ав азилла ав узалла, ав азлима ав узлама, ав аҷҳала ав юҷҳала ʔалайя». *«Бор Худоё! Ба Ту паноҳ мебарам аз ин ки худ гум-роҳ шавам, ё ба гумроҳӣ қаида шавам, ё билағжам ё лағ-жонда шавам (ҳам лағжиши қадам ва ҳам лағжиши маъна-вӣ ва имониро дар бар мегирад), ё худ ҷафо (зулм) наоям ё бар ман ҷафо шавад, ё худ бадхулқиву тундӣ кунам ва ё бар ман бадхулқӣ ва тундӣ раво дида шавад».*²

Вакте ба маркаб ва воситаҳои нақлиёт савор шавад, се бор **«Аллоҳу акбар»** гуфта, сипас ин дуъоро бихонад: **«Бисмиллоҳи, алҳамду лиллоҳ (Субҳона-л-лазӣ сахҳара ла-но ҳозо ва мо кунно лаҳу мукринин ва инно ило раббино ламунқалибун).** *Алҳамду лиллоҳ, алҳамду лиллоҳ, алҳамду лиллоҳ, Аллоҳу акбар, Аллоҳу акбар, Аллоҳу акбар, субҳо-накаллоҳумма, иннӣ заламту нафсӣ, фағфир лӣ фаиннаҳу*

¹ Паёмбар акрам (с) мефармояд: *«Вақте шахс аз хонааш берун меша-вад, Бисмиллоҳи... (дуъои мазкур)-ро бигӯяд, барояш гуфта мешавад: Ҳидоят ёбӣ, кифоят ва нигаҳ дошта шавӣ ва шайтон аз вай дур ша-вад».* (Сунани Абӯдовуд, 5095; Сунани Тирмизӣ, 3426).

² Уммисалама (р) мефармояд, ки: *«Паёмбар (с) ҳар боре аз хонаам хориҷ мешуд, ба сӯи осмон нигариста, Аллоҳумма иннӣ аъзуз бика... (дуъои мазкур)-ро меҳонд».* (Сунани Абӯдовуд, 5094; Сунани Тирмизӣ, 3427; Сунани Насой, 5501, 5554; Сунани Ибни Моча, 3884).

ло яғфиру-з-зунуба илло анта.¹

«Ба номи Худо, ситоиш аз онӣ Худост. (Пок аст он зоте, ки барои мо ин маркаб (васила)-ро мусаххару сар ба фармон гардонд, ки мо ҳаргиз қудрати тасхир ва сар ба фармон намудани онро надоишем ва ба дурустӣ, мо ба сӯи Парвардигори хеш бозгашткунанда бошем.

Ситоишу ҳамд аз онӣ Худост (се бор). Худо бузургвортар аст (се бор). Бор илоҳо! Ту пок ҳастӣ, ҳаққо, ки ман бар худ ҷафо (зулм) кардам, пас маро биёмурз. Ба ростӣ, ин танҳо Ту ҳастӣ, ки гуноҳонро меомурзӣ».

Дар охир ин дуёро бихонад: **«Аллоҳумма, инно насъалука фӣ сафарино ҳозо албирра ва-т-тақво, ва мина-л-ғамали мо тарзо. Аллоҳумма, ҳаввин ғалайно сафарано ҳозо ватви ғанно буъдаху. Аллоҳумма, анта-с-соҳибу фи-с-сафари, ва-л-халифату фи-л-аҳли. Аллоҳумма, иннӣ аъзуз бика мин ваъсои-с-сафари ва каобати-л-манзари ва суи-л-мунқалаби фи-л-аҳли ва-л-моли».**²

«Бор Илоҳо! Албатта, мо дар ин сафарамон аз Ту некӯӣ ва парҳезгориро ва аз кирдору аъмол он чи мояи хушнудии Туст, хоҳонем. Худоё! Бар мо ин сафарамонро осон бигардон ва дурияширо бар мо кӯтоҳ соз ва онро аз мо дарнавард.

Худоё! Туй ҳамроҳ дар сафар ва ҷойнишин дар хонавода. Худоё! Ман аз сахтии сафар ва андӯҳбории манзар (чеҳра) ва бозгашти баду ногувор ба сӯи хонавода ва дорой ба Ту паноҳ мебарам».

Вақте дар роҳ рӯй ба баландӣ биравад ё аз канори та-лу теппае бигзарад, **«Аллоҳу акбар»** (Худо бузургвор аст) гуфта, ин дуёро бихонад: **«Аллоҳумма, лака-ш-шарафу**

¹ Аз Алӣ (р) ривоят шудааст: «Расули Худо (с)-ро дидам, вақте пой ба рикоб (эзангу) ниҳод, ин дуёро хонд ва хандид. Пурсидам: Эй расули Худо, аз чӣ хандидӣ? Фармуд: **Парвардигоратро аз банда аҷабаи ҳамеояд, вақте мегӯяд: Парвардигоро, гуноҳони маро биомурз. Ҳаққо, ки гайр аз Ту касе гуноҳонро намеомурзад».** (Сунани Абӯдовуд, 2602; Сунани Тирмизӣ, 3446).

² Саҳеҳи Муслим, 3262 (1342)-425; Сунани Абӯдовуд, 2599; Сунани Тирмизӣ, 3447; «Амалу-л-явми ва-л-лайла»-и Насой, 548. – С. 382.

ъало кулли шараф ва лака-л-ҳамду ъало кулли ҳол». «Парвардигоро! Турост бузургворию баландӣ бар ҳар баландие ва барои Туст ситоиши бар ҳар ҳоле».¹

Чун ба нишебие поин шавад, «Субҳоналлоҳ» бигӯяд.²

10. Бо ҳамроҳони худ дар ниҳояти лутфу хушахлоқӣ рафтор намояд. Агар аҳёнан аз ҳамроҳонаш озоре бинад, сабр намояд. Агар аз ҳудуди эҳтиёҷоташ васоили бештаре дошта бошад, ба ҳамроҳонаш кӯмак намояд.

11. Дар мусофират саг ба ҳамроҳ набарад. Дар ҳабаб аст, ки фариштаи некӣ аз ҷамоате, ки саг ба ҳамроҳдоранд, ҷудо мегардад.³

12. Агар маркаби савориаш ҳайвоне аст, аз қудраташ бештар бар вай бор накунад ва бар сару рӯяш задан ҳаром

¹ Ривоят шудааст, ки: «*Паёмбар (с) вақте аз сафари ҳаҷ, умра ва ё ғазое бармегашт ва ҳамин ки ба баландӣ ва ё тептае мерасид, се бор: «Аллоҳу акбар» мегуфт ва пас аз он ин дуъоро меҳонд: Ло илоҳа иллаллоҳу ваҳдаҳу ло шарика лаҳ, лаҳу-л-мулк ва лаҳу-л-ҳамду ва ҳува ъало кулли шайъин қадир. Ойибуна тоибун, ӯбидуна соҷидун, лираббино ҳомидун. Садақаллоҳу ваъдаҳ ва насара ъабдаҳ ва ҳазамал-аҳзоба ваҳдаҳ».* (Саҳеҳи Бухорӣ, 1797, 2995, 3084, 4116, 6385).

² Дар ривояте аз Ҷобир (р) омадааст: «*(Дар сафарҳо) вақте ба баландие мебаромадем, тақбир мегуфтем ва вақте рӯ ба нишебӣ мениҳодем, тасбеҳ мегуфтем*». (Саҳеҳи Бухорӣ, 2993, 2994).

³ Ривоят шудааст, ки: «*Ҷабраил дар соате ба расули Худо (с) ваъдаи мулоқот намуд, вале аз он вақт дер кард. Ин таъхири ӯ ба он Ҳазрат (с) вазнин омад. Паёмбар (с) берун баромад ва Ҷабраилро дид, ки дар пеши дар истодааст. Гуфт: Ҷаро дер кардӣ ва ба хона намедарой? Гуфт: Дар хонаат саге аст ва мо ба хонае, ки дар он саг ва ё сурате бошад, намедароем*». (Саҳеҳи Бухорӣ, 3227, 5960; Саҳеҳи Муслим, (2104)-81; Сунани Ибни Моҷа, 3651).

Ин ҳадис дар ривоятҳои дигар бо тафсили бештаре омадааст. «*Он сазбача аз Ҳасан ва ё Ҳусайн буда, ба зерӣ либосовези онҳо дар хонаи он Ҳазрат (с) даромадааст. Пас аз он амр кард ва онро берун карданд*». (Сунани Абӯдовуд, 4158; Сунани Тирмизӣ, 2806; Сунани Насоӣ, 5380).

Илова бар ин, дар ривояти саҳеҳе омадааст, ки: «*Фариштагон ба хонае, ки дар он саг ва ё сурат бошад, намедароянд*». Саҳеҳи Бухорӣ, 3225, 3222, 4002, 5949; Саҳеҳи Муслим, 5481 (2106)-83, 5482 (...) -84; Сунани Тирмизӣ, 2804; Сунани Насоӣ, 4293, 5362, 5363; Сунани Ибни Моҷа, 3649, 3650).

бошад.

13. Гоҳе пиёда биравад ва ба ҳайвон навбати истироҳат диҳад.

14. Дар хабар аст, ки вақте савора (мусофир) машғули ёди Худо бошад, фаришта ҳамроҳи ӯст ва чун аз ёди Худояш ба чизи дигаре машғул гардид, шайтон рафиқи ӯ бошад.

15. Вақте мусофир ба чое фуруд омад, мустаҳаб аст, ду рақъат намоз бигузорад, он гоҳ ин дуъоро бихонад: *«Аъзу би калимоти-л-лоҳи-т-томмоти мин шарри мо халақ»*. «Ба калимоти комили Худо аз шарру бадиhi ҳар он чи офаридааст, паноҳ мебарам».¹

16. Вақте шаб даромад, ин дуъоро бихонад: *«Ё арзу, раббӣ ва раббуки-л-лоҳ, Аъзу биллоҳи мин шаррики ва шарри мо хулиқа фик ва шарри мо дабба ғалайки, Аъзу биллоҳи мин шарри сокини-л-балад ва мин шарри волидин ва мо валад»*.

«Эй сарзамин! Парвардигори ҳар дуямон Аллоҳ аст. Ба Худо паноҳ мебарам аз бадиhi ту ва ҳар он чи дар ту офарида шуда ва ҳарчи дар болои ту дар ҳоли ҷунбиhi аст (ҳар ҷунбандае, ки дар болои ту дар ҳаракат аст). Ба Худо паноҳ мебарам аз шарри бошандаи ин сарзамин ва аз шарри ҳар зоянда ва ҳарчи бизод».²

17. Ҳангоме ба субҳ расид, ин дуъоро бихонад: *«Са-миъа сомиъун биҳамдиллоҳи ва ниъматихи ва ҳусни балоиҳи ғалайно. Раббано соҳибно ва афzil ғалайно ғоизан биллоҳи мина-н-нор»*.

«Бошад, ки шунавандае бишнавад ва шоҳиде гувоҳӣ диҳад ба сипосгузориhi Аллоҳ ва ба неъмату озмоиши некаш бар мо. Парвардигоро! Бо мо ҳамроҳ бош ва фазли хешро бар

¹ Паёмбар (с) мефармояд: *«Касе дар манзиле фуруд ояд ва: Аъзу бикалимотиллоҳи... (дуъои мазкур)-ро бигӯяд, то вақте дар он манзил аст, чизе ба вай зарар намерасонад»*. (Саҳеҳи Муслим, 6817 (2708)-54, 6818 (2708)-55; Сунани Тирмизӣ, 3437; Сунани Ибни Моҷа, 3547).

² Сунани Абӯдовуд, 2603.

мо бинеҳ, дар ҳоле ки ба Худо паноҳбарандаем аз отаиш».¹

18. Вақте аз дур он шаҳру диёро, ки озими он ҷо буд, мушоҳида намояд, ин дуёро бихонад: *«Аллоҳумма, рабба-с-самовоти-с-сабъи ва мо азлална, ва рабба-л-аразина-с-сабъи ва мо ақлална, ва рабба-и-шайотини ва мо азлална ва рабба-р-риёҳи ва мо зарайна, асъалука хайра ҳозиҳи-л-қаряти ва хайра аҳлиҳи ва хайра мо фиҳи ва аъзу би-ка мин шарриҳи ва шарри аҳлиҳи ва шарри мо фиҳи».*

«Илоҳо! Эй Парвардигори осмонҳои ҳафтгона ва он чи бар вай соя афкандаанд ва эй Парвардигори заминҳои ҳафтгона ва он чи бар худ бардоштаанд ва эй Парвардигори шайтонҳо ва он чи бераҳ намудаанд ва эй Парвардигори бодҳо ва он чи парокандаанд, аз Ту хайри ин ободӣ, хайри бошандагонаи ва хайри он чиро ки дар он аст, мехоҳам ва ба Ту аз шарри ин ободӣ, шарри бошандагонаи ва шарру бадии ҳар он чи дар он аст, паноҳ мебарам».²

19. Вақте мехоҳад воридаи он диёр ва ободӣ шавад, ба андозаи тобу тавони худ либосҳои хубу покиза пӯшад. Ҳангоми аз сафар баргаштанаш барои аҳлу аёл ва дӯстонаш тӯхфаву ҳадяҳо овардан мустаҳаб аст.

20. Вақти бозгашт низ ҳамин ки аз канори нишебу фарозҳо бигзарад, дуёҳои номбурдари бихонад. Ин дуёро низ бихонад: *«Ло илоҳа илла-л-лоҳу ваҳдаҳу ло шарика лаҳ, лаҳу-л-мулку ва лаҳу-л-ҳамд, юҳйи ва юмити ва ҳува ҳайюн ло ямут. Биядиҳи-л-хайр ва ҳува ғало кулли шайин қадир».*

«Нест маъбуде бар ҳақ, магар Аллоҳи ягона ва бешарик. Аз Ўст мулки ҳастӣ ва барои Ўст ситоиш; Зинда мегардонад (ҳаёт мебахшад) ва мемиронад ва Ў худ ҳамеша зинда аст ва ҳаргиз намирад. Неқӯӣ ба дасти Ўст ва Ў бар ҳама чизе тавоност».

«Ойибуна, тоибуна, ғобидуна, лираббину ҳомидуна. Садақа-л-лоҳу ваъдаҳу ва насара ғабдаҳу ва ҳазама-л-аҳзо-

¹ Саҳеҳи Муслим, (2718)-63; Сунани Абӯдовуд, 5086.

² Амалу-л-явми ва-л-лайлаи Насой, 543, 544. – С. 379, 380.

ба ваҳдаҳу». «Яъне, мо ручӯъкунон, тавбакунон, ибодаткунон ва барои парвардигорамон ситоишкунон бозмегардем. Худо ба ваъдааш вафо кард ва бандаашро нусрат дод ва Ё худ аҳзоб (ҷамъҳои душман)-ро дар ҳам шикаст».¹

21. Вақте чашмаш ба шаҳри ҳудаш афтод, ин дуъоро бихонад: **«Аллоҳуммаҷъал лано биҳо қароран ва ризқан ҳасанан».** «Парвардигоро! Оромиш ва рӯзии неки моро дар он фароҳам овар».

22. Аз ногаҳон дохил шудан ба хона ва ба назди аҳли аёли худ пас аз сафарҳои тӯлонӣ манъ гардидааст. Вале агар пеш аз омадан хабар дода бошад ё сафар тӯлонӣ набошад, моневе надорад.

23. Вақте мусофир ворида шаҳр ё деҳи ҷои зиндагонии худ мегардад, бояд аввал ба масҷид биравад ва ду ракъат намоз бигузорад.

24. Бо истиқболкунандагон даст ба даст ва оғӯш ба оғӯш салом кардан мустаҳаб аст.

Сафари шаръӣ ё сафаре, ки намоз дар он қаср хонда мешавад

Ин сафар бар се шарт бино ёфтааст:

1. Дурии он ба андозае бошад, ки пиёдагард дар зарфи се рӯз (аз рӯзҳои кӯтоҳи зимистон) он роҳро ба осонӣ тай намояд, гарчи ба воситаи васоили имрӯзӣ дар муддати кӯтоҳе паймуда шавад. Масофаи он ба ҳисоби километр тақрибан ҳафоду ҳашт (78) километр мебошад.

2. Аз ҳамон ибтидои мусофират қасди паймудани ин миқдор масофаро дошта бошад, аммо агар қасди сафараш аз ин миқдор камтар бошад, дар шумори ин қисм сафар (шаръӣ) дохил намешавад.

3. Вақте нияти сафар намуд, аз ҷои истиқоматаш берун шавад. Ба маҳзи ният, агар аз ҷои сукунаташ хориҷ

¹ Дар поваракии қабл аз охири банди 9-уми «Вактҳои бехтарин ва одоби дуъоҳои сафар» ба он ишора шуд.

нагардад, ханӯз ўро мусофири шаръӣ гуфта намешавад. Ҳамин ки аз ҷои зисти худ хориҷ гашт, дигар хоҳ дар боғистонҳои атроф бошад ё дар истгоҳи роҳи оҳан ва ё дар фурудгоҳи ҳавоӣ, аҳкоми сафар бар вай ҷорӣ мегарданд.

Микдори масофаи сафар

Албатта, масофаи сафаре, ки ба он сафари шаръӣ гуфта мешавад, дар осор ва суҳанони паёмбар (с) бо се шабонарӯз муайян гардидааст ва ин ҳадди камтарин масофаест, ки андозаи замони он муайян шудааст ва дар он сайр ва ҳаракати миёнаи одами миёнаҳолу миёнарав дар рӯзҳои кӯтоҳи сол дар назар гирифта шудааст. Ин ҳаракат ва сайри шахси миёнарав аз кӯҳҳо то ҳамвориҳо фарқ мекунад. Бинобар ин, масофаи тайнамудаи ӯ дар кӯҳҳо ва роҳҳои душворгузар ҳатман камтар аз масофаест, ки дар ҳамвориҳо мепаймояд.

Имом Абӯҳанифа (рх) дар муайян намудани масофаи сафари шаръӣ воҳиди ченаки масофаи маъруфи сафарҳои он рӯзгорро асл доништа ва онро бо марҳала ва манзил андозагирӣ намудааст ва ҳар рӯзеро як марҳала роҳ эътибор қардааст.

Фақеҳон ва коршиносони мутааххири фикҳи исломӣ фарсанг ва милро дар муайян намудани масофаи сафар ба кор бурдаанд. Вале аз он ҷо, ки ин воҳидҳои ченаки масофа бинобар эътиборҳои махсус ва аз давра то даврае каму беш фарқ мекунанд, дар баргардон ва бароварди онҳо ба микёси маъмулии имрӯза – километр тафовутҳое дида мешавад.

Инак, таҳқиқи мавзӯро ба таври хулоса аз «Маҳмудул-фатово» барои шумо нақл менамоем:

Масофаи сафари шаръӣ дар назди ҷумҳури имомони ҷаҳоргона 48 мили шаръист. 48 мил дар назди ҷумҳури ғайри ҳанафиён бо ҳаштоду ҳафт километру ҳафтсаду чор (87704) метр (тақрибан 88 км) баробар мебошад ва дар назди ҳанафиён ба 77248 метр баробар аст, ки қавли мӯъ-

тамад дар назди онҳо ҳамин аст.

Муфти Рашид Аҳмад дар рисолае бо номи «Замимаи қавли азҳар дар таҳқиқи масофаи сафар» ин масъаларо мавриди баҳсу таҳқиқ қарор дода, қавле, ки дар таъйини масофаи сафар бар он фатвост, (77/248) ҳафтоду ҳафт километру дусаду чилу ҳашт метр тахрир намудааст.

Барои огоҳии бештар аз миқдори масофаи қаблии сафар дар назди донишмандон адади онҳоро ба тартиби зер меоварем:

Масофаи қаср:

1. Дар Фикҳи исломӣ: дар назди ғайри ҳанафиён: 89 км.¹

2. Дар Аҳсану-л-фатово, қавли аввал: 98 км. 752 м.

Дар Аҳсану-л-фатово, қавли дуюм: 98 км. 784 м.

Дар Аҳсану-л-фатово, қавли сеюм: 82 км. 296 м.

3. Қавли охир ва мӯътамад: 77 км. 248 м.²

Сафаре, ки камтарин муддати он се шабонарӯз ва ё масофаи 78 км-ро дар бар гирад, он сафари шаръӣ номида мешавад, ки аҳком ва сабукиҳои ҳосе аз ҷониби шариат, аз қабилӣ қасри намозҳои чаҳоррақъатӣ, фурсати масҳи сешабонарӯза бар масҳиҳо, хориҷ шудани зан ҳамроҳи маҳрам, соқит шудани рӯзаи моҳи Рамазон ва қурбонӣ ва ғайра ба он тааллуқ мегиранд.

Ин аҳком ва сабукиҳо ба сафаре, ки камтар аз ин миқдор бошад, тааллуқ намегиранд ва ба он дар исти-лоҳоти фикҳӣ сафари шаръӣ гуфта намешавад. Зеро он сафар ҳанӯз аз доираи сафарҳое, ки боиси ранчу саҳти-ҳо мегарданд, поинтар мебошад. Аммо аз назари мо-ҳият метавонад дар чорҷӯбаи муқаррароти шариат сурат бигирад.³

¹ Доктор Ваҳба Зухайлӣ, Алфиқҳу-л-исломӣ ва адиллатуху. – Ҷ. 2. – С. 1343. – Димишқ, 1428 ҳ. (2007). Минбаъд: Фикҳи исломӣ.

² «Маҳмуду-л-фатово». – Ҷ. 1. – С. 216-220.

³ Паёмбар (с) мефармояд: *«Сафар поре аз азоб аст, ки яке аз шумо (мусофир)-ро аз хӯрдану нӯшидан ва хобаш боз медорад. Пас вақте ҳавас (ва кор)-аширо анҷом дод, ҳарчи зудтар ба сӯи аҳлаш баргардад»*. (Саҳеҳи Бухорӣ, 1804, 3001, 5429).

Намози мусофир

Намозгузор бояд дар сафар фарзҳои чаҳоррақъатиро ду рақъат, яъне қаср (кӯтоҳ) ба ҷо оварад, ба шарт он ки аз шаҳр ё деҳаи худ берун омада ва қасд кунад, ки фосилаи роҳи серӯзаро мепаёмояд. Дар паймудани роҳи серӯза ҳаракати миёнаҳолу одӣ, на шитобу тезӣ ва сусту оҳистагӣ дар назар гирифта шудааст. Дар хушкӣ сайри пиёдарав ё шугур миёнаҳол ба шумор меравад. Дар кӯҳҳо микдоре, ки муносиб ба роҳ рафтан дар он аст ва дар дарё ҳаракати кишгӣ дар ҳоли мӯътадил будани бод эътибор карда мешавад.

Масофае, ки бо сайр (паймоиш)-и шахси миёнаҳол дар муддати се рӯз паймуда мешавад, агар онро ба василаи асп ва ё мошин ва қатора (поезд) ва ё ҳавопаймо дар муддати андаке бипаймояд ҳам, намозашро қаср (кӯтоҳ) меҳонад.

Меъёр дар паймудани роҳи серӯза он аст, ки фақат рӯзона роҳ биравад, ҳарчанд то заволи офтоб бошад ва шарт нест ҳар се рӯз то шаб роҳ бипаймояд.

Мусофир то вақте намозашро қаср меҳонад, ки боз ба шаҳри худ дохил шавад ва ё ин ки муддати понздаҳ рӯз дар як шаҳр ва ё деҳае нияти иқомат намояд.¹ Пас агар

¹ Дар бораи камтарин муддате, ки нияти иқомат дар он дуруст меагардад, дар миёни мактабҳои фикҳӣ назарҳои гуногуне вучуд дорад. Исроқ бо истинод ба ҳадиси Ибни Аббос (р) камтарин муддати нияти иқоматро дар сафар нуздаҳ рӯз ва Авзоӣ дувоздаҳ рӯз медонад. Имом Молик (рх), имом Шофеъӣ (рх) ва имом Аҳмад (рх) камтарин муддати нияти иқоматро чор рӯз гуфтаанд. Суфёни Саврий ва бузургони аҳноф онро понздаҳ рӯз эътибор кардаанд.

Аз Ибни Умар (р) ривоят шудааст, ки: *«Қасе понздаҳ рӯз нияти иқомат намояд, намозҳояшро пурра бихонад»*. (Сунани Тирмизӣ, 548). Аз Ибни Аббос (р) низ ривояте ба ҳамин маъно дар Ҷомеъулмасониди Абӯҳанифа (404: 1) омадааст. Ин ривояти Ибни Умар (р) ва Ибни Аббос (р)-ро Зайлаъӣ дар «Насбу-р-роя», Ибни Ҳачар дар «Дироя», (С. 129), Айний дар «Умда», (Ҷ. 3. – С. 530), Шавконӣ дар «Найл», (Ҷ. 3. – С. 85) ва Зарконӣ дар шарҳи «Муваттаъ» таъйид намудаанд. (Эълоу-с-сунан. – Ҷ. 3, бахши 3. – С. 299).

нияти иқоматро дар муддати понздаҳ рӯз дар ду шаҳри гуногун кунад, намозаширо қаср меҳонад.

Хайманишинон метавонанд дар саҳро ва биёбон нияти иқомат намоянд. Коргарон ва ҳайати идории (экипажи) киштиҳое, ки ҳамеша дар ҳоли мусофиркашонӣ ва ё боркашонӣ мусофират ҳастанд ва бо аҳлу аёли худ дар ҳучрае аз он ба сар мебаранд, он киштӣ ба манзалаи хонаи онҳост, намозро доим пурра мегузоранд, ба монанди саҳронишинони кӯчманчӣ. Вале агар дар берун хона дошта бошанд ва гоҳ-гоҳе ба он баргарданд, дар ин сурат дар тамоми муддате, ки дар сафар ҳастанд, намозхояшонро қаср меҳонанд.

Ҳар гоҳ лашкари ислом дохили сарзамини душман гардад ва ё дар мавзеъе боғиёро (саркашоне, ки бар имоми мусалмонон зид баромадаанд) муҳосира намояд, намозашонро қаср меҳонанд, ҳарчанд нияти иқомат ва мондан дар он чоро дар муддати понздаҳ рӯз ва ё бештар аз он карда бошанд.¹

¹ Аз расули Худо (с) ва саҳобагони киром дар ин бора ривоятҳои зиёде ворид шудааст. Аз ҷумла, аз Ҷобир (р) ривоят шудааст, ки: «*Расули Худо (с) дар Табӯк бист рӯз боқӣ монд, дар ҳоле ки намозро (дар ин муддат) қаср меҳонд*». (Сунани Абӯдовуд, 1235; Сунани Куброи Байҳақӣ, 5574. Ҷ. 4. – С. 355; Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 2749, 2752. Ҷ. 6. – С. 456, 459; Муснади имом Аҳмад, 13726. Ҷ. 4. – С. 220; Мусаннафи Абдулраззоқ, 4335. Ҷ. 2. – С. 532).

Наср ибни Имрон мефармояд, ки ба Ибни Аббос гуфтаам: «*Мо дар Хуросон дар ғазо муддати дарозе боқӣ мемонем, пас (дар бораи намоз дар ин муддат) чӣ мефармой? Гуфт: (Намозатро) ду рақъатӣ (яъне қаср) бигузор, агар даҳ сол ҳам боқӣ монӣ*». (Мусаннафи Ибни Абӯшайба, 8. Ҷ. 2. – С. 341).

Аз Ибни Умар (р) низ ривоят шудааст, ки: «*Мо дар ғазое дар Озарбойҷон будем, ки муддати шаши моҳ барфбандон шуд. Намозро (дар ин муддат) ду рақъатӣ (қаср) меҳондем*». (Сунани Куброи Байҳақӣ, 5577. Ҷ. 4. – С. 356). Нававӣ дар «Хулоса» исноди онро бар шарти Шайхайн гуфтааст. Ибни Ҳачар низ дар «Дироя» исноди онро саҳеҳ гуфтааст. (Эълоу-с-сунан. – Ҷ. 3, баҳши 3-юм. – С. 307).

Аз ин ривоятҳо бармеояд, ки лашкари ислом дар сарзамини душман чанд муддате боқӣ монад, намозро қаср мегузорад, ҳарчанд барояшон

Мусофире, ки нияти иқомат ва боқӣ мондан дар як чоро ба муддати понздаҳ рӯз надошта бошад, намозашро қаср меҳонад, ҳарчанд солҳо дар ҳоли мусофират ба сар барад.¹

Барои мусофир қаср хондани фарзҳои чаҳоррақъатӣ (пешин, аср ва хуфтан) воҷиб аст ва набояд онро пурра бихонад.² Агар онро пурра хонад, яъне ҳар чаҳор рақъати

маълум бошад, ки муддати зиёде дар он ҷо боқӣ мемонанд. Сарзамини душманро дар ин ҳолат «дору-л-ҳарб» меғунанд, ки он ба вазъи ҷанг ва ё сулҳу ҷанг вобастагӣ дорад. Зеро бақои доимӣ ва пешбиниҳои вазъи оянда дар он номумкин аст.

Вале набояд инро бо сарзаминҳои дигаре, ки мусалмонон дар он ҷойҳо ба сурати ақаллиятҳои динӣ зиндагӣ мекунанд ва дар вазъи ҷанг бо кофирон қарор надоранд, як донист ва дар он ҷойҳо низ нияти иқоматро нодуруст гуфт. Ба монанди аксари кишварҳои куфр, ки дар онҳо аз қадим ақаллиятҳои калони мусалмон зиндагӣ мекунанд.

¹ Тирмизӣ мефармояд: *«Аҳли илм бар ин нуқта иттифоқи назар доранд, ки мусофир то вақте нияти иқомат накунад, намозашро қаср меҳонад, ҳарчанд бар вай солҳо бигзарад»*. (Сунани Тирмизӣ, шарҳи ҳадиси 548).

² Дар бораи воҷиб ва ё рухсат (ҷоиз) будани қасри намозҳои чоррақъата дар сафар дар миёни мактабҳои фикҳӣ назарҳои гуногуне вучуд дорад. Аз ҷумла имом Шофъӣ (рх) ва баъзе аҳли илм бо таъя ба зоҳири ояти қаср ва баъзе ривоятҳои онро ҷоиз донистаанд. Зеро дар оят мефармояд: **«Ва вақте дар рӯи замин ба сафар баромадед, бар шумо гуноҳе нест, ки намозро қаср намоед, агар аз фитнаи қасоне, ки кофир шудаанд, бим дошта бошед»**. (Сураи Нисо, 4: 101).

Чӣ тавре мебинем, оят қасрро воҷиб нагуфтааст, балки мефармояд, ки он барои шумо ҷоиз мебошад ва он бар шумо гуноҳе надорад. Он ҳам ба шарте ҷоиз аст, ки аз кофирон хавфи фитна дошта бошед.

Вале назари бузургони ҳанафӣ ва аксари аҳли салаф бар он аст, ки қасри намозҳои чоррақъата дар сафарҳо воҷиб мебошад ва ин аз мувозабати расули Худо (с) ва аксари саҳобагони кӣром бар қасри он собит мешавад. Ибни Умар (р) мефармояд: *«Дар сафар ҳамроҳ ва ҳамсӯҳбати расули Худо (с) будам. Он Ҳазрат (с) дар ҳеҷ сафаре аз ду рақъат зиёд намоҳонд. Бо Абӯбакр, Умар ва Усмон (низ дар сафарҳо) ҳамроҳӣ доштам. (Онҳо низ чунин мекарданд)»*. (Саҳеҳи Бухорӣ, 1102).

Дар ривояти дигар аз Ҳафс ибни Осим омадааст, ки дар сафаре ҳамроҳи Ибни Умар будем. (Дар роҳ) бо мо намоз гузорид ва вақте ба сӯи қавм баргашт, дид, ки мардуме (хеста) намоз мегузоранд. Пурсид: Онҳо

онро хонад, намозаш ба шарти он ки дар қаъдаи аввал нишаста бошад, дуруст аст. Танҳо ин ки чун тарки вочиб намудааст, гунаҳкор шуда, намозаш макрӯҳ хоҳад буд ва ду рақъати он нафл ҳисоб мешавад. Вале агар дар қаъдаи аввал нанишаста бошад, намози фарзааш ботил мегардад ва бояд онро аз сар хонад.

Ҳар гоҳ мусофир дар намози вақтӣ ба муқим иқтидо кунад, намозашро бо пайравӣ аз имоми муқим пурра меҳонад, вале дар ғайри намози вақтӣ, яъне дар намозҳои қазой, иқтидо кардани мусофир ба муқим ҷоиш нест.

Иқтидои муқим ба мусофир, чи дар намозҳои вақтӣ ва чи дар ғайри он, саҳеҳ аст. Аммо мусофир, вақте имом мешавад, бояд ба муқтадии муқим хабар диҳад, ки «ман

чӣ кор мекунам? Гуфтам: Намоз мегузоранд. Гуфт: Агар намозе мегузоштам, ҳамон чор рақъат (фарз)-ро пурра мекардам!

Он гоҳ фармуд: *«Эй бародарзодаам, расули Худо (с)-ро дар сафар ҳамроҳӣ кардам. Он Ҳазрат (с) (дар сафар) аз ду рақъат зиёд намегузошт, то он ки Худои азза ва ҷал(л) ўро қабз намуд. Бо Абӯбақр ҳамроҳӣ доштам. Вай аз ду рақъат зиёд намегузошт, то он ки Худои азза ва ҷал(л) ўро қабз кард. Бо Умар ҳамроҳӣ доштам. Вай низ (он намозхоро) аз ду рақъат зиёд намегузорид, то он ки Худои азза ва ҷал(л) ўро низ қабз кард ва бо Усмон низ ҳамроҳӣ доштам. Вай ҳам (намозҳои чоррақъатаро) аз ду рақъат зиёд намегузорид, то он ки Худои азза ва ҷал(л) ўро ҳам қабз кард. Худои азза ва ҷал(л) фармудааст: «Барои шумо дар (ҳаёти) расули Худо намунаи неке вуҷуд дорад». (Саҳеҳи Бухорӣ, 1101; Саҳеҳи Муслим, 1577 (689)-8, 1578 (...) -9; Сунани Абӯдовуд, 1223; Сунани Насоӣ, 1457; Сунани Ибни Моҷа, 1071).*

Пайваста қаср хондани расули Худо (с) ва саҳобагони киром намозҳои чоррақъатаро дар сафарҳо далели вучуби қаср ба шумор меравад. Дар ривояти дигар омадааст, ки: Яъло ибни Умайя аз Умар (р) пурсид: Худованд қасрро дар оят ба ҳолати хавф аз фитнаи кофирон вобаства ва маршрут донистааст. Ҳоло, ки мардум эмин гаштаанд, дигар чаро қаср меҳонанд?

Гуфт: Ман низ аз ин оят ба монанди ту тааҷҷуб намудам ва расули Худо (с)-ро дар бораи он пурсидам. Фармуд: **(Он) садақаест, ки Худо онро ба шумо додааст. Пас садақаи Ўро бипазиред**. (Саҳеҳи Муслим, 1574 (686)-4). Яъне соқит намудани ду рақъати охири намозҳои чоррақъата дар сафарҳо садақаест, ки Худо ба мусалмонон ато намудааст, онҳо набояд онро рад намоянд.

мусофир ҳастам, шумо намозатонро пурра намоед» ва баъд аз он ки имоми мусофир дар рақъати дуум салом медиҳад, муқим бархоста, намозашро пурра намояд.

Баъзе масоили сафар ва мусофир

1. Агар дар ибтидои вақт муқим бошад ва пеш аз хондани намоз ба сафар барояд, ин намозашро мусофирона бихонад. Ҳамчунин, агар дар аввали вақт мусофир бошад ва пеш аз хондани намоз муқим гардад, намозашро муқимона бихонад.

2. Агар истгоҳи роҳи оҳан ва ё фурудгоҳи ҳавоӣ аз шаҳр берун ҷой гирифта бошанд, мусофир дар рафту баргашт дар он ҷойҳо намозашро мусофирона мегузорад.

3. Мусофир агар дар ҷои мутмаин бошад, суннатҳои муяккадаро бигузорад, вале агар шитоб дошта бошад, ки аз қатора, мошин ва ё ҳамроҳонаш дер намонад, дар ин сурат метавонад суннатҳоро тарк намояд.

4. Мусофир бо ҷаҳор чиз муқим мегардад: 1. Ин ки дар ҷое, ки қобили сукунат ва дорои шароити буду бош аст, нияти понздаҳрӯза иқомат намояд. 2. Ё ин ки нияти иқоматро ба тариқи тобеъият пайдо кунад. Ба воситаи нияти иқомати шавҳар, хўҷаин ва фармондеҳи лашкар зан, ғулом ва сарбозон муқим мегарданд, ҳарчанд ҳуди онҳо нияти иқомат накарда бошанд. 3. Дохил шудан ба ватани асли. 4. Қасди баргашт аз ҷое, ки ханӯз ба масофаи сафар нарасидааст. Масалан, қасди маконеро дошт, ки аз ватанаш то он ҷо шонздаҳ фарсанг роҳ буд, вале ба он ҷо нарасида, аз ҳашт фарсангӣ баргашт.

5. Иқомат аз ҷаҳор бахш ба вучуд меояд:

а) Ният. Бе ният ҳеҷ мусофире муқим намегардад, агарчи тамоми муддат дар як ҷой бимонад. Масалан, агар шахсе ворида шаҳре гардад ва ҳар рӯз аз он шаҳр қасди рафтанро дошта бошад, вале бар асари пешомаде (ҳодиса ва амре) натавонад берун равад ва ба ҳамин ҳол чандин

моҳ ё сол дар он шаҳр боқӣ монад, вай дар тамоми ин муддат шаръан мусофир аст ва ҳеҷ гоҳ муқим намегардад. Зеро нияти онро накардааст.

б) Муддати иқомат, ки камтарин ҳадди он понздаҳ рӯз аст. Агар аз ин муддат камтар нияти иқомат намояд, муқим намегардад.

в) Дар як ҷой мондани понздаҳ рӯзро қасд намояд. Агар нияти таваккуфи понздаҳрӯзаро дар деҳоти гуногун дошта бошад, муқим намегардад. Вале ноҳияҳои гуногуни як шаҳр ҳукми як ҷойро доранд.

г) Нияти иқомат дар ҷое намояд, ки одатан ва урфан қобили сукунат бошад. Бинобар ин, нияти иқомат дар биёбон, ҷангал, киштӣ ва ҳавопаймо ҷоиш нест ва бо ин гуна ният мусофир муқим намегардад.

6. Хонабадӯшон ва саҳронишинони кӯчманҷӣ ҳамон хаймаҳо ва хонаҳои нимқорае, ки доранд, барояшон ҷои иқомат ба шумор мераванд ва бояд ҳамеша намозро пурра бихонанд, зеро бо нияти мусофират сафар намекунанд, балки танҳо аз як чашмаи об ба чашмаи дигар, аз як дара ба дараи дигар ва аз як деҳу ҷарогоҳ ба ҷои дигар мераванд. Вале агар онҳо низ бо нияти мусофират озими сафар шаванд, мусофир доништа мешаванд ва аҳкоми сафар бар онҳо татбиқ меёбанд.

7. Шаҳсоне, ки ба воситаи тобеъият муқим мегарданд, ба монанди сарбозон ва аёл, вақте муқим мегарданд, ки аз нияти фармондеҳ ва шавҳари худ огоҳ шаванд. Пеш аз огоҳӣ мусофир ба шумор мераванд.

8. Яке аз шартҳои ин навъ сафар доштани салоҳияти мустақилона сафар намудан аст. Шаҳсоне, ки аз чунин салоҳият маҳрум мебошанд, ба монанди зан, хидматгор, сарбоз ва ғайра ҳеҷ гоҳ нияти сафари онҳо эътибор намешавад. Онҳо дар сафару иқомат тобеъи нияти шавҳар, мавло ва фармондеҳи худ мебошанд.

Аҳкоми гуногуни намози мусофир

Ҳар гоҳ мусофире муқим гардад ва бихоҳад намозҳои дар сафар қазошударо адо намояд, бояд фарзҳои пешину аср ва хуфтанро қаср бихонад ва ҳамин тавр, агар дар сафар бихоҳад намозҳоеро, ки дар ҳоли иқомат қазо шудааст, ба ҷо оварад, бояд намозҳои зикршударо пурра бихонад:

Қаср хондани фарзҳои чоррақъатӣ барои ҳар мусофире, агарчи барои қорҳои номашрӯъ ва гуноҳ, ба монанди дудӣ ва роҳзанӣ сафар карда бошад ҳам, лозим аст.

Ватан кучост?

1. Ватани аслии ҷоест, ки инсон барои истиқомат ва зиндагии худ ва аҳлу аёлаш ихтиёр мекунад, хоҳ дар он ҷо ба дунё омада бошад ё не, зодгоҳаш набошад, балки дар он ҷо зан гирифта ва ё коре пайдо намуда, қасди истиқомат намояд.

2. Шахсе дар ватани аслиаш, ки дар он ба дунё омадааст, муддате ба сар бурда ва баъд ҳамроҳ бо аҳлу аёлаш ба ҷои дигаре бикӯчад ва он ҷоро барои истиқомат ва зиндагӣ баргузинад, он ҷо ҳам ватани аслии ӯ хоҳад буд. Дигар ватани аслиаш аз ватани қаблӣ ба ҷои зисти наваш таъдил меёбад.

Агар инсон бидуни қасди истиқомат дар ҷое муддате ҳар чанд дароз бимонад, он ҷо ватани иқомат ҳисоб мешавад, на ватани аслии, монанди донишҷӯе, ки муддате барои таҳсил дар шаҳре мемонад.

Ватани аслии танҳо ба ватани аслии ботил (бекор) мешавад. Масалан, шахсе аз зодгоҳаш ба шаҳри дигаре кӯчида, он ҷоро барои худ ватан ихтиёр мекунад. Пас ҳар гоҳ ба ватани аввалини худ биравад, мусофир аст.

Ватани аслии ба ватани иқомат ботил намешавад. Масалан, донишҷӯе, ки барои таҳсил дар шаҳре муддате боқӣ мондааст, ҳар гоҳ ба ватани аслии худ, ҳарчанд барои муддати кӯтоҳе ҳам, биёяд, мусофир нест ва бояд намозашро пурра бихонад.

Ватани иқомат ба ватани иқоматии дигар ва низ бо сафар намудан ботил мешавад ва ҳамчунин ватани иқомат ба ватани аслӣ ҳам ботил хоҳад шуд.

Ватан аз лиҳози шаръӣ се қисм аст:

а) Ватани аслӣ, ки баёни он гузашт.

б) Ватани иқоматӣ.

в) Ватани сукунати гузаро.

1) Ин нуктаро низ дар бораи ватани аслӣ меафзоём, ки он ҳамон гуна ки дидем, метавонад як ҷой бошад ва ба макони нав табдил ёбад, ҳамчунин метавонад чанд ҷой бошад. Масалан, шахсе дар шаҳрҳои гуногуне чанд зан дорад, ки дар он шаҳрҳо зиндагӣ мекунанд ва муқими ҳамон ҷойҳоянд. Ҳамаи ин шаҳрҳо барои шавҳар ватани аслӣ ба шумор меоянд ва ба маҳзи дохил шудан ба яке аз онҳо муқим мегардад.

Агар падару модар ва хешовандони шахс дар шаҳре зиндагонӣ кунанд ва аҳлу аёлаш дар шаҳри дигаре, ватани аслии он шахс ҳамон шаҳрест, ки аҳлу аёлаш дар он ҷо зиндагонӣ мекунанд.

2) Ватани иқоматӣ иборат аз ҷоест, ки мусофир дар он ҷо нияти понздаҳрӯза иқомат ва ё бештар аз онро намояд.

3) Ватани сукунати гузаро ҷоест, ки мусофир қасди иқомати камтар аз понздаҳ рӯзро дар он бинамояд.

Ҳар ду навъи ватани аслӣ ва ватани иқоматӣ бо фароҳам омадани шароити ҳосси худ ва ният ҳукм (статус)-и худро пайдо мекунанд. Дар ватани аслӣ нияти зиндагонии ҳамешагӣ шарт аст ва дар ватани иқоматӣ нияти зисти муваққат ва сипас баргашт шарт аст. Камтарин муддати зисти муваққатӣ понздаҳ рӯз мебошад. Агар шахсе солиёни дароз ҳамроҳ бо аҳлу аёлаш дар ҷое ба сар барад, чун нияти оқибат баргаштанро аз он ҷой дошта ва зиндагии яқумраро қасд надошта бошад, боз ҳам он ҷо ватани аслиаш намегаздад.

Ҳукми ватани аслӣ он аст, ки ҳамеша намозашро дар он комил (пурра) ба ҷой меоварад;

Хукми ватани иқоматӣ низ он аст, ки то замоне ки дар он ҷо муқим аст, намозашро пурра мегузорад ва ҳа-мин ки барои тай қардани масофаи сафари шаръӣ аз он ҷо берун шуд, мусофир мегардад. Нияти иқоматаш бекор (ботил) гашта, намозашро мусофирона ба ҷой меоварад. Агар дубора ба ватани иқоматиаш баргардад, нияти иқомати нав лозим меояд, яъне сафари шаръӣ нияти иқомат ва ватани иқоматино бекор месозад;

Хукми ватани сукунати гузаро он аст, ки бо вучуди будубошаш барои чанд муддате дар он ҷо, ҳамчунон му-софир боқӣ мемонад ва намозашро мусофирона ба ҷой меоварад.

Тафсили поре аз масоил ва аҳкоми таяммуи мусофир

1. Агар шахсе аз сабаби набудани об тибқи меъёрҳо ва дастуроти муайянгардида, таяммум гирад ва савори мошин ё қатора (поезд) гардад, дар тӯли роҳ агар борҳо чашмаш ба ҷӯй ё нуқтаҳои об афтад ҳам, таяммумаш бо ин гуна дидани об намешиканад, зеро ба истеъмоли он қодир нест.

2. Агар дар истгоҳ қатора бозистод ва об ҳам мавҷуд буд, таяммумаш мешиканад, зеро об дар дастрасаш қарор гирифта ва ба истеъмоли он қодир гардидааст. Агар дар истгоҳ вузӯ нагирифт ва қатора ба роҳ баромад, дубора таяммум бигирад.

3. Агар зарфи обе барои вузӯ омода намуд ва зери миз гузошт, сипас обро фаромӯш намуда, таяммум гирифт ва намозашро бо таяммум ба ҷой овард, вале баъдтар об ба ёдаш омад, иёдаи намоз вочиб нест, агарчи вақт барои он боқӣ бошад. Агар зарфи обро болои миз дар рӯ ба рӯ-яш гузошта бошад ва онро фаромӯш кунад, он гоҳ бо та-яммум намоз хонад, дар ин сурат, вақте об ба ёдаш мера-сад, бояд вузӯ гирифта, намозашро иёда намояд.

4. Агар дар зарфе ба андозаи вузӯ об мавҷуд бошад,

вале ба гумони ин ки дар зарф обе нест, таяммум гирад ва намоз хонад, пас аз он маълум гардад, ки дар зарф об будааст, дар ин сурат вочиб аст вузӯ гирифта намозашро аз сар бихонад, хоҳ вақт боқӣ бошад, ё не.

5. Агар дар қатора ғолиби гумони мусофир ин бошад, ки дар истгоҳ об ба даст меояд ва вақт ҳам гунҷоиш дорад, аммо бо вучуди ин таяммум намуда, намоз хонад, ҷоиз мебошад, вале беҳтар аст, ки он истгоҳро мунтазир гардад ва ба об бирасад.

6. Агар дар қатора таяммум гирад ва ба намоз шурӯъ кунад, аммо пеш аз хатми намоз қатора ба истгоҳ расад, агар дар он ҷо наистад ё истад, аммо об ёфт нашавад, намозаш ҷоиз аст, вале агар об ёфт шавад ва бар истеъмоли он низ қудрат дошта бошад, намозаш ҷоиз намегардад. Бояд вузӯ гирифта, намозро аз сар бихонад.

7. Дар мусофират агар шахс бими онро дошта бошад, ки чун ба дунболи таҳияи оби вузӯ шавад, мумкин аст бору бизоъаташ талаф ёбад ва касе ҳам пайдо намешавад, ки бо музд барояш об биёварад, дар ин сурат таяммум ҷоиз аст.

8. Бар гарду губоре, ки бар курси (нишастгоҳ)-ҳои қатора нишастааст, таяммум гирифтани ҷоиз аст.

9. Вақте қатора дар ҳаракат бошад ҳам, хондани намоз ҷоиз аст. Вале дар ҳудуди имкон ва тавон беҳтар аст кӯшиш шавад ҳамин ки қатора дар истгоҳ таваққуф кард, фуруд ояд ва намозашро бо оромӣ ба ҷой оварад.

10. Дар ҳоли ҳаракати қатора беузр нишаста хондани намоз ҷоиз нест.

11. Рӯй овардан ба қибла дар мобайни қатора, чи дар ҳолати ҳаракат бошад, чи истода, лозим аст. Ин ҳама дар сурати имкон аст.

12. Агар имкони рӯй овардан ба қибла ва ё истода хондани намоз набошад, нишаста ва ба ҳар тараф, ки қодир бошад ва қатора ўро бигардонад, намозашро бигузорад. Аммо дар оғози намоз кӯшиш намояд, то рӯяшро ба сӯи қибла намояд.

Аҳкоми сафари баҳрӣ

Аҳкоми мусофирати баҳрӣ, ки бо киштӣ сурат мегирад, ҳамон аҳкоми сафари хушкӣ аст ва танҳо дар чанд маврид фарқ мекунад, ки баёнаш чунин аст:

1. Дар сафари заминӣ се рӯз мусофират, ба масофаи шонздаҳ фарсанг (78 километр) роҳ муайян ва андозагирӣ шудааст. Вале дар сафари баҳрӣ ва кӯҳ ин қадар масофат дар назар гирифта нашудааст, балки бояд мулоҳиза шавад, ки киштии миёнарав ҳангоми вазидани бодҳои мӯътадил дар зарфи се шабонарӯз чи қадар масофаро тай мекунад, ҳамон миқдор масофаи қаср аст.

Ҳамчунин, дар сафари кӯҳ одами миёнаҳол ва миёнақувват дар зарфи се шабонарӯз чӣ андоза масофаро тай мекунад, дар ин ҷо низ ба ҳамин миқдор масофа ҳукми қаср дода мешавад.

2. Дар киштӣ намозро бе узр нишаста хондан, ҷоиз нест, вале дар сурати узр метавонад намозашро нишаста бигузорад ва дар ҳар ҳол рӯй овардан ба қибла лозим аст.

Аҳкоми сафари ҳавоӣ

Аҳкоми сафари ҳавоӣ ҳамон аҳкоми сафари заминӣ мебошанд. Гузоридани намоз дар ҳавопаймо то вақте дар саҳни фурудгоҳ қарор дошта бошад, ба монанди қатора (поезд) аст. Бо иттифоқ намоз дар он ҷоиз аст. Ва вақте ба парвоз даромад, бинобар саҳеҳтарин қавл (гуфта)-ҳо намоз дар ин ҳолат низ ҷоиз аст.

Агар дар ҳавопаймо намозро битавонад истода бигузорад, беҳтар аст ва дар ғайри он намозро нишаста ба ҷой оварад.

Агар дар ҳавопаймо об бошад, вузӯ бигирад ва агар набошад, таяммум, ба шарти хавфи ғавт гардидани вақти намоз пеш аз расидан ба мақсадгоҳ, ҷоиз аст.

Ҳамон гуна ки дар қатораву киштӣ рӯй овардан ба қибла лозим мебошад, дар ҳавопаймо низ лозим аст. Агар

чихати қибла барои вай ва дигар мусофирони ҳамроҳ маълум набошад, таҳарро¹ намояд.

Намозҳои суннат дар сафар

Дар бораи суннатҳои муаккада, яъне суннатҳое, ки ҳамроҳи (пеш ё баъд аз) фарзҳо хонда мешаванд ва ба онҳо суннатҳои равоиб низ мегӯянд, дар сафар осор ва ривоятҳои зиёде омадааст. Донишмандон онҳоро чунин бо ҳам татбиқ додаанд, ки суннатҳои муаккада дар он таъкиде, ки дар бораи онҳо гардидааст, таҳфиф ба вучуд меояд ва бо ҳоли мусофир бештар бастагӣ доранд. Агар мусофире вақти кофӣ дошта бошад ва бе эҳоди ҳеҷ гуна мушкилӣ ва машаққате барои худ ва ҳамроҳонаш битавонад суннатҳоро ба ҷо оварад, суннатҳоро бештар аст бихонад.

Вале агар вақти кофӣ надошта бошад ва ё ҳамроҳонаш шитоб дошта бошанд, суннатҳоро тарк намояд ва аз миёни намозҳои суннат танҳо суннати бомдодро ба ҷо оварад, зеро таъкиди он ҳамчунон бар ҳоли худ боқӣ аст.²

Ҷамъи байни ду намоз

Худованд мефармояд:

إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا

«Албатта, намоз барои мӯъминон фарзест бо вақтҳои муқарраргардида».³

Ҷамъ намудани ду намоз дар як вақт ба ду сурат аст: ҷамъи феълӣ ва вақтӣ.

Ҷамъи феълӣ: он аст, ки намозгузор намози пешинро

¹ Таҳарро ва ё таҳаррӣ – ба маънои пас аз диққату баррасӣ ва ба харҷ додани кӯшиш дар ёфтани ҳақиқат ва ё вачҳи бехтари коре, касди он кор намудан аст. Ҷустуҷӯ кардани ҳақиқати коре.

² «Махмуду-л-фатово». – Ҷ. 1. – С. 257; Эълоу-с-сунан. – Ҷ. 2. – С. 289; Фатҳу-л-мулҳим. – Ҷ. 2. – С. 251.

³ Сураи Нисо, 4: 103.

ба таъхир андохта, онро дар охири вақташ бигузорад ва намози асрро таъчил намуда, дар аввали вақташ бигузорад. Ҳамчунин намози шомро дар охири вақти он ва намози хуфтанро дар аввали вақташ ба ҷо оварад. Чунин ҷамъро ҷамъи феълӣ мегӯянд, ки дар истилоҳи Ҷамъон ба «*ҷамъи сурӣ ё суварӣ*», яъне ба зоҳир ва дар сурат маъруф мебошад.

Албатта, чунин ҷамъ намудани байни ду намоз дар шарият ҳеҷ мамнӯъияте надорад, зеро ҳар намоз дар вақти худ ба ҷо оварда мешавад ва танҳо дар зоҳир бо ҳам ҷамъ гардидаанд. Вале агар зарурате вуҷуд набошад ва намозгузор фурсати кофӣ дар ихтиёр дошта бошад, ҳар намозро дар вақти мустаҳаббии он ба ҷо овардан беҳтар аст. Зеро дар сурати ҷамъи феълӣ намозҳо баъзан аз вақтҳои мустаҳаббии худ берун мешаванд. Дар сафар, машғулияти саҳт, сардии ҳаво ва дигар заруратҳо ҷамъи сурӣ бе ҳеҷ гуна ҳараче ҷоиз мебошад.

Ҷамъи вақтӣ – он аст, ки намози як вақт ба вақти намози дигар оварда шавад ва ҳар ду намоз якҷоя дар як вақт гузорида шаванд. Намози асрро ба вақти намози пешин ва намози хуфтанро ба вақти намози шом оварда шавад, ки ба он «*ҷамъи тақдим*» гуфта мешавад. Ё намози пешинро ба вақти намози аср ва намози шомро ба вақти намози хуфтан бурда шавад, ки ин суратро «*ҷамъи таъхир*» мегӯянд. Чунин ҷамъро дар истилоҳи Ҷамъон «*ҷамъи ҳақиқӣ*» мегӯянд.

Берун намудани як намоз аз вақти худаш ва ба ҷо овардани он дар вақти намози дигар бо ҳамроҳии он ки ба он «ҷамъи байни салотайн» гуфта мешавад, дар назди ҳанафӣён на дар сафар (ба ҷуз ҳаҷ) ва на дар ҳазар ҷоиз нест.

Ҷамъи ҳақиқӣ танҳо дар мавсими ҳаҷ барои ҳоҷӣён суннат мебошад. Онҳо дар рӯзи Арафа намози асрро дар вақти намози пешин дар Арафот ҷамъи тақдим ва намози шомро дар вақти намози хуфтан дар Муздалифа ҷамъи таъхир менамоянд ва онҳоро ба сурати намози қаср ба ҷо меоваранд.

Дар назди дигар мазҳабҳои исломӣ ҷамъи ҳақиқӣ, чи дар ҳаҷ бошад, чи дар сафарҳои дигар, ҷоиз аст.¹ Лозим ба ёдоварист, ки дар ҷамъи ҳақиқӣ низ риояи тартиби намозҳо, яъне аввал пешин баъд аср ва аввал шом баъд хуфтан зарурӣ аст.

ФИКҲИ ИСЛОМИ

¹ Дар бораи ҷамъи ду намоз дар як вақт дар сафар ривоятҳои зиёде ворид шудааст, ки машоихи аҳноф онҳоро ба ҷамъи сурӣ ва зоҳирӣ ҳамл кардаанд. Аммо ҳамагон тавре зикр шуд, ҳар кас метавонад намозҳои пешину аср ва шому хуфтанро ҳам дар сафар ва ҳам дар ҳазар дар зарурат ҷамъи зоҳирӣ намояд. Аз ҷониби шаръ дар ин кор ҳеҷ гуна монеъе вуҷуд надорад, вале ҷамъи ҳақиқиро танҳо дар сафари ҳаҷ суннат донистаанд.

Фасли понздаҳум

НАМОЗИ ЧУМӢА

Яке аз иҷтимоъоти ҳафтагии мусалмонон намози чумъа мебошад ва намозгузорон дар рӯзи чумъа ба ҷои намози пешин намози чумъа меҳонанд. Ин намози бошукӯҳ бар асоси китоби Худо фарз гардидааст, он ҷо, ки мефармояд:

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا اِذَا نُودِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَّوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلَىٰ ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوْا الْبَيْعَ ۚ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ

«Эй касоне, ки имон овардаед, вақте дар рӯзи чумъа барои намоз нидо (азон) дода шуд, ба сӯи зикри Худо биширобед ва хариду фурӯшро (дар он лаҳзаҳо) канор бигузored. Ин бароятон беҳтар аст, агар медониста бошед».¹

Намози чумъа бар ҳар касе, ки дорои шароити зерин бошад, фарзи айн аст:

1. Болиғ бошад.
2. Мард бошад.
3. Озод бошад.
4. Тандуруст бошад.
5. Бино бошад.
6. Муқим бошад.

Инҳо шартҳои фарз гардидани намози чумъа мебошанд. Бинобар ин, намози чумъа бар ноболиғ, зан, ғулом, бемор, нобино ва мусофир фарз нест.² Вале агар шахсони зикршуда

¹ Сураи Ҷумуъа, 62: 9.

² Паёмбар (с) мефармояд: «Намози чумъа ҳаққи воҷиб бар ҳар шахси мусалмон аст дар ҷамоат, ба истиснои чор нафар: банда (ғулом), зан, қўдак ва бемор». (Сунани Абӯдовуд, 1067).

ҳозир шаванд ва як ҷо бо мардум намози ҷумъаро бихонанд, ин намозашон ба ҷои фарзи пешин ҳисоб хоҳад шуд.

Шароити баргузории намози ҷумъа

Иқома ва баргузории намози ҷумъа ба мавҷудияти шартҳои зерин вобаста аст, ки шартҳои дуруст гардидани баргузории намоз мебошанд:

Шарти аввал: Шаҳри калон.

Намози ҷумъа бояд дар намозгоҳи шаҳри калон ё марказҳои маъмурӣ ва ҷамоати деҳот барпо гардад, бинобар ин, хондани он дар деҳот ва рустоҳои хурд ҷои нест.

Шаҳри бузург ба шаҳре гуфта мешавад, ки масҷиди марказӣ ва калонтарини он гунҷоиши ҳамаи намозгузори он шаҳро надошта бошад.

Дар финои шаҳри бузург ҳам барпо намудани намози ҷумъа дуруст аст ва финои шаҳр маконе аст, ки барои қорҳои иҷтимоии мардуми он шаҳр омода карда шудааст, ба монанди маҳалли аспдавонӣ, майдонҳои варзишӣ, поёнаи мусофирбарӣ ва ғайра.

Шарти дуюм: Султон.

Намози ҷумъа тавассути ҳоким ва ё касе, ки ҳоким ёро маъмур ба адои он кардааст, барпо мегардад.

Шарти сеюм: Вақт.

Намози ҷумъа дар вақти намози пешин баргузор мегардад. Қабл аз вақти пешин ва ё баъд аз он дуруст нест.

Шарти чорум: Хутба.

Хутба пеш аз намоз ва баъд аз дохил шудани вақти пешин хонда мешавад ва фарзи хутба ба гуфтани як таҳмид (*Алҳамду лиллоҳ*) ва ё (*Субҳоналлоҳ*) ва ё (*Ло илоҳа иллаллоҳ*) адо меёбад.

Тарзи хондани хутба ба ин тариқ аст, ки имом истода ва пой ба таҳорат ду хутба меҳонад ва дар миёни ду хутба бояд андаке бинишинад.

Шарти панҷум: Чамоат.

Намози чумъа бояд бо чамоат баргузор гардад ва ҳадди ақалли шумораи афроди чамоат се нафар ба ғайри имом аст.

Агар чамоате ба имом иктидо карда, дар вақти намоз баъд аз сачда онро тарк намоянд, имом чумъаро такмил намояд, вале агар пеш аз сачда онро тарк кунанд, намози чумъа ботил хоҳад шуд ва имом бояд намози пешинро би-хонад.

Шарти шашум: Иҷозати умумӣ.

Иҷозаи умумӣ ва ҳамагонӣ ба ин тариқ сурат мегирад, ки дарвозаи масҷиди ҷомеъ ба рӯи мардуме, ки ба намози чумъа меоянд, кушода шавад ва барои дохил шудани онҳо монеае набошад. Бинобар ин, дар ҷое, ки барои оммаи мардум иҷозати вуруд набошад ва ё дар ҷое ба сурати пинҳонӣ гузоридаи намози чумъа ҷоиз нест.

Ёдовар мешавем, ки шартӣ якум ва дуум аз ҷумлаи шартҳои афзалияти баргузории намози чумъа мебошанд. Зеро бо мавҷудияти он ду шарт таассуроти маънавӣ ва ҳикматҳои иҷтимоии намози чумъа бештар зоҳир мешаванд. Агар ин ду шарт вучуд надошта бошанд ҳам, ба ҷой овардани намози чумъа фарз мебошад, вале бе мавҷудияти шартҳои дигар намоз дуруст намегардад.

Тарзи хондани намози чумъа

Рӯзи чумъа ду бор азон гуфта мешавад. Бо азони аввал мардум харидаи фурӯш ва дигар корҳои дунявӣ хешро тарк карда, ба сӯи масҷид мешитобанд. Канор гузоштани харидаи фурӯш ва дигар корҳои зиндагӣ дар соати баргузории намози чумъа ва шитофтан ба сӯи намоз бар одамони дорои шароити баргузории он фарз мебошад. Касе бар хилофи ин амри илоҳӣ амал намояд, тарки фарз кардааст ва ба азоби Худо гирифта мегардад.

Сипас, имом ба минбар баромада, рӯ ба чамоат қарор

мегирад ва он гоҳ азони дуҷум гуфта мешавад. Баъд аз он имом шурӯъ ба хутба карда, ду хутба эрод менамояд ва дар миёни он ду андаке менишинад. Ҳар гоҳ хутбаи дуҷумро ба поён расонид, ду рақъати намози ҷумъаро бо ҷамоат ба ҷо меоварад.

Аҳкоми намози ҷумъа

Макрӯҳ аст, ки рӯзи ҷумъа шахсони маъзур (ғуломон, беморон, нобиноён ва мусофирон) ва зиндонӣён намози пешинро дар шаҳри бузург бо ҷамоат адо намоянд. Ҳамчунин макрӯҳ аст, ки дар ин рӯз одами ғайри маъзур, яъне дорои шароити баргузории намози ҷумъа, намози пешинро дар хонааш пеш аз ҷумъа бихонад. Агар баъд аз адои он (бо карохият) дар хонааш ба сӯи намози ҷумъа бишитобад, дар ҳоле ки имом ҳанӯз машғули хондани намози ҷумъа бошад, намози пешини ӯ ба мучарради берун шудан аз хонааш, ботил мегардад, ҳарчанд ба намози ҷумъа нарасад.

Ҳар гоҳ намозгузор ба ҷамоати намози ҷумъа ҳангоми ташаҳҳуд ва ё сачдаи саҳв ҳам, ки расад, бояд намози ҷумъаро ният карда, намозашро такмил намояд.

Ҳар гоҳ имом ба минбар баромада, машғули хондани хутба шавад, намозгузoron бояд рӯ ба рӯи имом бинишинанд ва вочиб аст ба хутбаҳо гӯш диҳанд. Шунавандагон ҳангоми хондани хутбаҳо аз сухан гуфтан ва намоз хондан то охири хутбаҳо бипарҳезанд, зеро сухан гуфтан ва намоз хондан дар он вақт ҳаром аст.

Суннат аст, ки имом дар хутбаҳо нукоти зеринро баърои мардум зикр намояд:

1. Ҳамд ва санои илоҳиро ба ҷо оварад.

2. Бар паёмбари ислом (с) дуруду салом бифиристад.

3. Мардумро ба тарси Худо ва парҳез аз гуноҳон тавсия намояд.

Ҳамчунин, сазовор аст дар хутбаҳо ин матолибро ҳам бигӯяд:

1. Он чи мусалмонон дар зиндагӣ ва охират ба он ниёз доранд.

2. Мардумро ба он чи дар ҷаҳон мегузарад ва ба суду зиёни мусалмонон аст, огоҳ кунад.

3. Аз масоили сиёсӣ ва иқтисодӣ, он чӣ ба истиқлол ва озодии онҳо дахл дорад ва аз чигунагии муносибатҳои онҳо бо дигар миллатҳо сухан гӯяд.

4. Мусалмононро аз даҳолати давлатҳои ситамгару истеъморгар дар умури сиёсӣ ва иқтисодӣ, ки ба баҳракашӣ ва истисмори онон хотима меёбад, огоҳ кунад.

Порае аз фазоиلى рӯзи ҷумъа

Паёмбари акрам (с) ғамудааст, ки: *«Беҳтарин рӯзе, ки офтоб дар он тулӯғ намудааст, рӯзи ҷумъа мебошад. Дар ҳамин рӯз Одам офарида шуда, дар ҳамин рӯз дохили биҳишт гардонида шуда ва дар ҳамин рӯз аз биҳишт берун оварда шудааст. Рӯзи қиёмат низ дар ҳамин рӯз воқеъ мешавад»*.¹

Имом Аҳмади Ханбал мефармояд: «Мартаба ва дараҷаи шаби ҷумъа аз баъзе ҷанбаҳо аз шаби қадр беҳтар аст, зеро дар ҳамин шаб паёмовари барҳаққи илоҳӣ – ҳазрати Муҳаммад (с) дар батни модар чилваафрӯз шуда ва ин инояти Ҳақ боиси ин ҳама хайру баракат гардидааст, ки онҳоро ҳадду ҳисобе нест».

Паёмбари акрам (с) фармудааст, ки: *«Дар рӯзи ҷумъа соате ва лаҳзаҳое мавҷуд аст, ки ҳар дуё ва хоҳиши банди мӯъмин аз даргоҳи Ҳақ дар он иҷобат ва бароварда мешавад»*.² Аммо ин соат ва лаҳзаҳои гуворо муайян нагар-

¹ Саҳеҳи Муслим, 1974 (854)-18; Сунани Абӯдовуд, 1046; Сунани Тирмизӣ, 488, 491. Дар охири яке аз ин ривоятҳо омадааст: *«Дар он рӯз соате вуҷуд дорад, ки агар намоз ва ҳастаи банди мӯъмин аз Худо ба он мувофиқ ояд, ҳатман, онро барояш ато мекунад»*. Ин бахши ҳадис дар «Саҳеҳи Бухорӣ» низ бо шумораи 935 ва дар «Саҳеҳи Муслим» бо шумораи 1966, (852)-13, 14, 15 зикр шудааст.

² Сунани Тирмизӣ, 490; Сунани Ибни Моҷа, 1137, 1138.

дида, то шахси мусалмон ва бандаи мӯъмин тамоми лаҳзаҳо ва соатҳои ин рӯзро дар ҳолати таваҷҷӯҳи ба Худо ба сар бибарад.

Одоби рӯзи ҷумъа

Аз он ҷо, ки рӯзи ҷумъа рӯзи озодӣ ва истироҳати ҳафтагии мусалмонон аст, дар он рӯз бехтар аст бандаи мӯъмин ба фикри корхое бошад, ки ба покизагию истироҳати баданӣ ва зебоиву латофати рӯҳӣ мусоидат мекунад. Аз ҷумла: 1. Гусл намудан ва мӯи сар ва ғайраро тарошидан. 2. Бехтарин либосҳои худро пӯшидан. 3. Атру хушбӯӣ задан. 4. Нохун гирифтан. 5. Ба зиёрати хешону дӯстон рафтан. 6. Дар аввали вақти намоз ба масҷиди ҷомеъ рафтан ғайра.

Фазилатҳои намози ҷумъа

1. Намози ҷумъа фарзи айн (қатъӣ) аст, ки дар Қуръони маҷид, ҳадисҳои мутавотир ва иттифоқи назари тамоми уммати ислом собит шудааст. Он яке аз бузургтарин маросимҳои исломӣ ба шумор меравад. Мункири (инкоркунанда) он кофир ва беузр тарккунандаи он фосиқ мебошад. Худованд мефармояд:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

«Эй касоне, ки имон овардаед (мӯъминон), чун дар рӯзи ҷумъа барои намоз азон дода шавад, ба сӯи зикри Худо бишитобед ва хариду фурӯшро раҳо созед. Ин барои шумо бехтар аст, агар бидонед».¹

2. Паёмбари акрам (с) фармуда: «*Ҳар кас рӯзи ҷумъа гусл намуда, пас аз истеъмоли хушбӯию атр ба сӯи масҷиди*

¹ Сураи Ҷумуъа, 62: 9.

*ҷомеъ биравад ва бе ин ки қадам бар сари касе ниҳад (ва касе озор диҳад), ворида масҷид гашта, ба андозаи ҳоли худ намози нафл бигузорад ва вақте имом барои хондани хутба болои минбар рафт, бо риояи хомӯшӣ ба хутбаҳо гӯиш ҷон бисупорад, аз ҷумъаи гузашта то ҷумъаи ҳозир тамоми гуноҳонаш омурида шаванд».*¹

3. Паёмбари акрам (с) дар бораи шахсоне, ки намози ҷумъаро тарк мекунад, мефармояд: *«Мардумоне, ки намози ҷумъаро тарк мекунад, бояд аз ин қорашон даст кашанд, вагарна Худованд бар дилҳои онҳо мӯҳри (гафлат) мезанад ва бо ҳамин дар ҷумлаи гофилон қарор мегиранд».*²

Низ мефармояд: *«Касе се ҷумъаро аз рӯи бетаваҷҷӯӣ ва сахлангорӣ тарк намояд, Худованд бар дилаш мӯҳр мезанад».*³

Хутба хондан

1. Вақте мардум барои намоз гирди ҳам омаданд, имом бар минбар бинишинад ва муаззин рӯ ба рӯи имом истода, азон диҳад. Баъд аз азон имом бархоста, ба хутба шуруъ намояд.

2. Дар хутба ин чизҳо суннат аст: 1) истода хондани хутба, 2) ду хутба хондан, 3) дар миёни ду хутба ба андозаи се бор тасбеҳ гуфтан нишастан, 4) дар вақти хондани хутба ба мардум рӯй овардани имом, 5) пеш аз шуруъи хутба оҳиста «Аъзубиллоҳ» гуфтан, 6) хондани хутба ба тавре ки мардум садои имомро бишнаванд, 7) дар хутба мафҳими зеринро баён кардан:

а) Ҳамди Худо, **б)** додани шинохтҳое дар бораи Худованд ва баёни ягонагии Ӯ, **в)** дуруд фиристодан ба паёмо-

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 883, 910; Муснади имом Аҳмад, 21029; Сунани Ибни Моча, 1097.

² Саҳеҳи Муслим, (865)-40; Сунани Насой, 1369.

³ Сунани Абӯдовуд, 1052; Сунани Тирмизӣ, 500; Сунани Насой, 1367, 1368; Сунани Ибни Моча, 1125.

вари илоҳӣ ва баёни воқеияти рисолати (маъмурият) ҳазрати Муҳаммад – фиристодаи Худо, ғ) панду андарзҳои лозим, д) тиловати оятҳои аз Қуръони азимушшаън, ж) дар хутбаи дуум барои мусалмонон дуъо намудан.

8) дароз накардани хутба, 9) бар минбар хондани хутба ва агар минбар набошад, бар чизи дигаре такя зада хондани он, 10) ҳар ду хутбаро то ҷои дуруд фиристодан ба арабӣ хондан ва бақияро ба забони мардуми намозгузор баён кардан, 11) рӯй ба қибла нишастани намозгузoron.

3. Вақте имом барои хондани хутба бархест, дигар намоз хондан ва ё бо ҳам сӯҳбат кардан макрӯҳ аст ва чун ба хутба шурӯъ намуд, ба хутбаҳо гӯш супоридани намозгузoron воҷиб мебошад ва ҳар гуна машғулияти дигаре ноҷoиз аст.¹

4. Вақте хутба шурӯъ шуд ва касе суннат меҳонад, агар суннати муаккада бошад, онро тамом намояд ва агар муаккада набошад, ду рақъат хонда, салом диҳад.

5. Хутбаро аз рӯи навишта хондан ҷoиз аст.

6. Дар вақти ёди номи паёмбар (с) намозгузoron бо дили худ ба ў дуруд бифиристанд, ҷoиз аст.

Порае аз масоили намози ҷумъа

1. Ҳар касе, ки хутбаро хонд, беҳтар аст ҳамон кас намозро бо мардум бигузорад. Агар шахси дигаре намозро баргузор намояд, ҷoиз аст.

2. Пас аз тамом шудани хутба фавран бояд намозро шурӯъ намоянд. Дар миёни хутба ва намоз анҷом додани

¹ Расули Худо (с) мефармояд: *«Вақте дар рӯзи ҷумъа дар асное, ки имом хутба меҳонад, ба ҳамроҳат бигӯй хомӯш бош ва гӯш кун, дар ҳақиқат, беҳуда гуфтай»*. (Саҳеҳи Бухорӣ, 934; Саҳеҳи Муслим, 1962 (851)-11, 1963; Сунани Тирмизӣ, 1512; Сунани Насoй, 1400, 1401).

Яъне дар он лаҳзаҳои гуворо ва фазои маънавӣ бояд шахси мусалмон болотарин тамаркузи фикрӣ ва таваҷҷӯҳи ботинии худро ба шунидани суханони имом равона созад. Зеро ҳатто ба ҳамроҳи худ чунин муруҷиат намудан беҳудагӣ ва лағв ба шумор меравад.

корҳои дунявӣ макрӯҳ аст ва корҳои динӣ боке надорад.

3. Бехтар аст, ки намози ҷумъа дар як шаҳр як ҷо хонда шавад, ҳарчанд баргузори он дар чандин ҷои шаҳр боке надорад.

4. Агар касе дар қаъдаи ахир ё баъд аз сачдаи саҳв ба намози ҷумъа бипайвандад, ҷамоатро дарёфтааст, намозашро пас аз салом додани имом тамом намояд.

5. Пас аз намози ҷумъа баъзе одамон фарзи пешини эҳтиётӣ меҳонанд, ки дар китобҳои усули мазҳаб дар ин бора чизе наомадааст, балки он бо асле, ки дар китобҳои зоҳири ривоят дар бораи намози ҷумъа муқаррар гардидааст, муҳолиф мебошад. Дар ин китобҳо бо сароҳат гуфта шудааст, ки агар баъзе аз шартҳои воҷиб гардидани намози ҷумъа барои касе фароҳам нагардида бошанд, вале бо ин ҳол намози ҷумъаро ҳамроҳи дигарон ба ҷой оварад, намозаш дуруст мешавад ва намози пешин аз вай соқит мегардад. Масалан, зан, бемор, мусофир ва ҳамчунин дигар одамоне, ки намози ҷумъа бар онҳо воҷиб нест, агар намози ҷумъаро ҳамроҳи дигарон ба ҷой оваранд, намозашон дуруст мешавад ва намози пешин аз онҳо соқит мегардад.

Дар ҳеҷ китоби зоҳири ривоят ба ин одамон амр нашудааст, ки шартҳои вучуби намози ҷумъа дар шумо фароҳам набуданд, бинобар ин, фарзи пешинро низ аз боби эҳтиёт бигузored.

Дар назди имом Абӯҳанифа (рх) ва имом Абӯюсуф (рх) агар шахсе дар хонааш намози пешинро хонда, пас аз он ба сӯи ҷумъа ҳаракат кунад, намози пешинаш дарҳол бекор мегардад, яъне ба нафл табдил меёбад. Зеро дар он рӯз дар вақти пешин барои одамони дорои шароит ғайр аз намози ҷумъа фарзи дигаре вучуд надорад.

Аммо агар яке аз шартҳои афзалияти баргузори намози ҷумъа, ба монанди вучуди миср (шаҳри калон), ҳоким ва ё ноиби он ва ғайра таҳаққуқ наёфта бошад, ин амр фарзияти намози ҷумъаро, ки бо насси сареҳи Қуръон собит шудааст, бекор намесозад.

Илова бар ин, банда набояд дар дуруст гардидани ибодати худ шакке дошта бошад, ки агар чумъа шуд, хуб ва илло пешинро ҳам ба чой овардам. Зеро Худо ҳамон дуъо ва ибодатеро мепазирад, ки соҳибаш дар он шакке надошта бошад. Агар шартҳои вучуби намози чумъа барои касе фароҳам нагардида бошанд, пас беҳтар аст бо камоли яқин ҳамон намози пешинашро бигузорад.

ФИКҲИ ИСЛОМИ

Фасли шонздаҳум

НАМОЗИ ИДАЙН

Дар ду ид – Фитр (Рамазон) ва Қурбон хондани намози махсуси ид бар онҳое, ки намози ҷумъа барояшон воҷиб аст, воҷиб мебошад.

Таърихи аввали моҳи шавволро иди Фитр ва таърихи даҳуми моҳи зулҳиҷро иди Азҳо (Қурбон) меноманд. Ин ду рӯз дар ислом рӯзи иду хуш аст ва ба унвони шукрона ду ракъат намоз дар ин ду рӯз воҷиб мебошад.

Тамоми он шарту шароите, ки барои сикхат (дурустӣ) ва вучуби намози ҷумъа баён гардид, барои намози идайн низ зарурӣ мебошанд. Ғайр аз хутба, ки дар намози ҷумъа хондани он фарз ва шарт аст ва пеш аз намоз хонда мешавад, вале дар намози идайн хутба шарт нест, балки суннат аст ва баъд аз намоз хонда мешавад. Аммо гӯш кардани ин хутба мисли хутбаи ҷумъа воҷиб аст ва корҳои хилофи он ҷоиз нест.

Вақти намози идайн

Вақти намози идайн аз баланд шудани офтоб аст, яъне он ҳангоме ки хондани намоз ҷоиз мешавад, то заволи офтоб.

Суннатҳо ва мустаҳабботи идайн

Дар рӯзҳои ид мисвок ва ғусл кардан, хушбӯӣ истеъмол намудан ва беҳтарин либосҳоро пӯшидан суннат аст.

Дар иди Фитр пеш аз рафтан ба намозгоҳ бо чизе

дахон ширин намудан¹ ва закоти фитр (садакаи фитр)-ро ҳам пардохтан мустаҳаб аст.² Вале дар иди Қурбон хӯрданро то адои намоз ба таъхир гузоштан лозим аст ва агар қурбонӣ дошта бошанд, аз он бихӯранд.³

Тарзи адои намози идайн

Тамоми шароите, ки барпо намудани намози ҷумъа ба онҳо бастагӣ дошт, барои баргузории намози идайн ҳам лозим мебошанд, ба ғайр аз хутба, ки он дар намози идайн суннат буда ва баъд аз адои ду ракъат намоз хонда мешавад.

Намози иди Фитр ва Қурбон ду ракъат аст ва тарзи адои он ба ин тариқ аст, ки аввал имом такбири таҳрима «Аллоҳу акбар» гуфта, ба намоз сар мекунад. Аввал чун дигар намозҳо сано меҳонад ва баъд аз он се бор бо садои баланд такбир – «Аллоҳу акбар» гуфта, дар ҳар такбир даст-ҳояшро мебардорад. Пас аз он «Аъзу биллоҳ» ва «Бисмиллоҳ»-ро паст ва баъд сураи «*Фотиҳа*»-ро ҳамроҳ бо сураи дигаре баланд меҳонад. Сипас ба рукӯъ ва сучуд рафта, ракъати аввали намозро ба ҷо меоварад.

Он гоҳ барои ракъати дуюм бармехезад ва бо садои паст «Бисмиллоҳ» гуфта, сураи «*Фотиҳа*» ва сураи дигаре-ро бо садои баланд меҳонад. Пас аз он се бор бо садои ба-

¹ Аз Анас (р) ривоят шудааст, ки: «Расули Худо (с) дар рӯзи иди Фитр то чанд хурмое намехӯрд, (ба намоз) хориҷ намешуд». (Саҳеҳи Бухорӣ, 953; Сунани Ибни Моча, 1754).

² Ибни Аббос (р) мефармояд: «Расули Худо (с) закот (садақа)-и Фитрро барои покии шаҳси рӯзидор аз беҳудагӣ ва дигар ҳарзакориҳо ва барои гизои бенавоён фарз гардонидаст. Касе онро пеш аз намоз (-и ид) адо намояд, он закоти пазируфташуда аст ва касе онро баъд аз намоз адо намояд, он садақае аз садақот мебошад». (Сунани Абӯдовуд, 1609; Сунани Ибни Моча, 1827).

³ Дар ривояти дигар омадааст: «Расули Худо (с) дар рӯзи иди Фитр то намехӯрд, (ба намоз) хориҷ намешуд ва дар рӯзи иди Наҳр (Қурбон) то (аз намоз) барнамегаишт, намехӯрд». (Сунани Тирмизӣ, 542; Сунани Ибни Моча, 1756).

ланд такбир мегӯяд ва дар ҳар такбир дастҳои худро мекӯшад. Ҳоло дигар такбиргӯён ба рукӯъ ва пас аз он ба сучуд рафта, монанди дигар намозхоро рақъати дуюмашро ҳам анҷом медиҳад.

Хондани ду хутба барои намозгуздорон баъд аз анҷоми намоз суннат аст ва имом дар он бояд аҳкоми идайнро барои мардум баён созад. Масалан, дар иди Фитр масоили садакаи Фитрро ва дар иди Қурбон масоили қурбонӣ ва такбироти ташриқро баён намояд.

Ва ҳамчунин сазовор аст матолиберо, ки дар хутбаи чумба барои мардум мегӯяд, дар хутбаҳои намози идайн низ бигӯяд.

Аҳкоми намози идайн

Ҳар гоҳ узре пеш ояд ва натавонанд дар рӯзи ид намози иди Фитрро ба ҷо оваранд, фардои он рӯз онро адо менамоянд ва агар дар рӯзи дуюм ҳам узре ба миён омада, монанд аз баргузори намози ид гардад, дигар наметавонанд онро дар рӯзи сеюм адо намоянд.

Аммо намози иди Қурбонро наметавонанд то рӯзи сеюм адо намоянд, ҳоҳ узре пеш омада бошад, ҳоҳ не, аммо таъхири он бе узр карохият дорад.

Ҳар гоҳ намози идайн қазо шавад, дигар онро қазо хонда намешавад, зеро намози идайн қазо надорад.

Намози идайн азону қомат надорад, балки мустаҳаб аст онро ба ин тариқ эълон намоянд: «*Ассалоту ҷомиятун*».

Ҳангоми рафтани ба намозгоҳ мустаҳаб аст дар роҳ бо садои баланд такбири ташриқ гӯянд.

Одобу суннатҳои ид

Рӯзҳои ид рӯзҳои покизагиву озодагӣ, шодмониву фарогат ва анҷоми амалҳои башардӯстона мебошанд. Бинобар ин, шахси мусалмон дар он рӯз бояд баландтарин одоби муошират ва меъёрҳои ахлоқи шаръиро риоя намояд.

1. Дар рӯзи ид корҳои зерин суннат мебошанд: 1. Ғусл намудан, 2. мисвок кардан, 3. беҳтарин либосҳои худро пӯшидан, 4. атру хушбӯӣ задан, 5. субҳ барвақт аз хоб бархестан, 6. ба идгоҳ зуд рафтан, 7. пеш аз рафтан ба идгоҳ садакаи Фитрро пардохтан, 8. пеш аз рафтан ба идгоҳ дар иди Фитр чизе хӯрдан, 9. дар иди Қурбон то баргузории намоз чизе нахӯрдан, 10. намози идро дар идгоҳ хондан, 11. аз роҳе ба намозгоҳ рафта ва аз роҳи дигаре баргаштан,¹ 12. пиёда ба намозгоҳ рафтан, 13. дар роҳ рӯзи иди Фитр такбирро оҳиста гуфтан, 14. дар рӯзи иди Қубон такбирро баланд гуфтан.

2. Дар идгоҳ гузоридани намози дигаре пеш ё баъд аз намози ид макрӯҳ аст.

3. Барои касоне, ки намози ид бар онҳо воҷиб нест, низ пеш аз баргузор шудани намози ид хондани намози нафл макрӯҳ аст.

4. Намози идро дар чандин масҷиди шаҳр баргузор намудан ҷоиз аст.

5. Касе, ки ба ҷамоат нарасад, наметавонад намози идро танҳо бигузорад. Ҳамчунин, агар намози намозгузоре аз аҳли ҷамоат фосид гардад, наметавонад онро қазо ба ҷой оварад, зеро намози ид қазо надорад, аммо агар чанд нафари дигаре пайдо шаванд, метавонанд бо ҳам ҷамоати дигаре барпо намоянд ва намози идро бо ҳам бигузоранд.

6. Шахсе пас аз ғориг шудани имом аз такбироти ракъати якум ба ҷамоат пайваست, агар имом дар ҳоли қиём аст, баъд аз ният кардан ғавран такбиротро бигӯяд, агарчи имом машғули қироат бошад. Агар имомро дар рукӯъ дарёбд, дар сурате ки гумони ғолибаш ин бошад, ки баъд аз гуфтани такбирот метавонад дар рукӯъ ба имом бирасад, такбиротро ғавран баъд аз ният бигӯяд ва ба рукӯъ равад.

¹ Аз Ҷобир (р) ривоят шудааст, ки: «*Паёмбар (с) дар рӯзи ид роҳи (рафту) баргашташро (аз намоз) иваз мекард*». (Саҳеҳи Бухорӣ, 986; Сунани Тирмизӣ, 541).

Вале агар ғолиби гумонаш ин бошад, ки дар сурати гуфтани такбирот наметавонад дар рукӯъ ба имом бирасад, ният карда, ба рукӯъ равад ва дар рукӯъ ба чоӣ тасбеҳоти рукӯъ, такбиротро бигӯяд. Агар пеш аз тамои кардани такбирот имом аз рукӯъ баланд шавад, ӯ низ ҳамроҳи имом баланд шавад ва бақияи такбирот аз вай муъоф (соқит) аст.

7. Агар касе пас аз хондани як рақъат ба ҷамоат пайваст, дар вақти ба чоӣ овардани ин рақъат аввал қироат намояд ва баъд такбиротро бигӯяд.

8. Агар имом гуфтани такбиротро фаромӯш кунад ва ба рукӯъ равад, дар рукӯъ такбиротро бигӯяд ва ба қиём барнагардад. Агар баргашт ва такбиротро гуфт, низ намоз чоиз мешавад ва дар ҳар ду сурат, аз сабаби издиҳом сачдаи саҳв воҷиб намешавад.

Такбири ташрик

Такбири ташрик пас аз намози фарзи бомдоди рӯзи нӯҳуми зулҳиҷҷа – рӯзи Арафа – шурӯъ мешавад ва баъд аз намози асри рӯзи сиздахум ба поён мерасад. Як бор гуфтани такбири ташрик бар ҳар намозгузор пас аз ҳар намози фарзӣ фавран воҷиб аст, зан бошад ё мард, бо ҷамоат намоз бихонад ё танҳо.

Пас аз намози фарз фавран такбир гуфта мешавад. Занҳо такбирро оҳиста мегӯянд. Пас аз намози ид низ гуфтани такбир воҷиб аст. Такбири ташрик муддати панҷ рӯз ё пас аз бисту се вақт намоз гуфта мешавад.

الله أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، لا إِلَهَ إِلاَّ اللهُ و اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ و اللهُ الْحَمْدُ.

«Аллоҳу акбар, Аллоҳу акбар, ло илоҳа илла-л-лоҳу валлоҳу акбар, Аллоҳу акбару ва лиллоҳи-л-ҳамд».

Ҳар гоҳ имом такбироти ташрикро фаромӯш кунад, муқтадӣ бояд такбир гӯяд.

Фасли ҳабдаҳум

НАМОЗИ КУСУФ

Ҳангоми гирифта шудани офтоб (кусуф) ва моҳтоб (хусуф) гузорида ни ду рақъат намоз суннат аст. Расули Худо (с) дар ин бора мефармояд: *«Офтоб ва моҳ ду нишонае аз нишонаҳои (илм ва қудрати) Худованд ҳастанд ва ҳаргиз онҳо барои марг ва зиндагии касе гирифта намешаванд. Пас ҳар гоҳ онро дидед, намоз бихонед»*. Дар ривояти дигар омадааст: *«Пас вақте онро дидед, дуъо намоед, тақбир бигӯед, намоз бигузored ва садақа намоед»*.¹

Ҳангоми гирифтани офтоб имоми чумъа бо мардум ба сурати дастачамъӣ ду рақъат намоз меҳонанд, ки онро намози кусуф гӯянд.

Намози кусуф монанди намози нафл аст ва хуфя (паст) хонда мешавад. Азон ва иқомат ҳам надорад ва дар ҳар ду рақъати он сураҳои дароз кироат мешавад.

Баъд аз намоз то рӯшан гардидани офтоб дуъо мекунаманд. Агар имоми чумъа дар намози кусуф ҳозир наштавад, то рӯшан шудани офтоб мардум танҳо намоз меҳонанд.

Намози хусуф (ҳангоми гирифта шудани моҳтоб) низ монанди намози кусуф аст, танҳо ин ки намози хусуф бо ҷамоат адо намешавад, балки ба сурати танҳоӣ хонда мешавад. Зеро дар ин мавридҳо муҳим он аст, ки мусалмонон бо зикру намоз ва дуъо ба ин нишона ва падидаи Худованд таваҷҷӯҳ кунанд.

Дар намози кусуф ва хусуф хутба вуҷуд надорад, аммо имом метавонад мардумро ба тақво, покӣ ва парҳез-

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1042, 1043, 1044, 1046, 1047, 1058, 1212, 3203; Саҳеҳи Муслим, 2086 (901)-1; Сунани Насой, 1473.

горӣ тавсия намояд.

Расули Худо (с) ҳамон тавре дар ҳадис дидем, дар ҳолати кусуф ва хусуф ба додани садақа низ тавсия намудааст.

Намози истиско

«Истиско» ба маънои талаби борон аст. Ҳангоми омадани хушксолӣ ва ё ниёзмандӣ ба об, шодобӣ ва сарсабзии табиатро аз боргоҳи Худованд хоستان аст.

Намози талаби борон маснун аст, вале на ба таври муаккад. Яъне паёмбар (с) агар гоҳе пас аз баргузории ду ракъат намоз борон, шодобии сарзаминҳо ва эҳёи табиати зиндaro аз Худо талаб мекард, гоҳе ҳам ба дуъо аз болои минбари худ, ба хусус дар рӯзҳои ҷумъа иктифо менамуд.

Истиско ба ин тариқ аст, ки ҳар гоҳ мусалмонон ба борон ва серобӣ ниёз пайдо кунанд, рӯ ба қибла истода, ба даргоҳи илоҳӣ дуъо ва истиғфор (талаби омуриши гуноҳон) карда, фурутанона аз Ӯ резиши борон ва сероби-ро дархост менамоянд.

Метавонанд ба ҷои дуъо ва истиғфор ду ракъат намоз ба ҷо оваранд ва тарзи адои намози истиско ба ин шакл аст, ки имом ҳамроҳ бо мардум хоксорона ва сарафканда пиёда ба саҳро ё замини ҳамвор баромада, ду ракъат намоз, монанди ду ракъати намози идайн меҳонанд. Аммо дар намози истиско такбироти зиёде вучуд надорад ва баъд аз намоз имом рӯ ба мардум гардонида, ду хутба меҳонад. Сипас ҳама рӯ ба сӯи қибла оварда, ба дуъо ва истиғфор мепардозанд.

Мустаҳаб аст, ки хабари баргузории намози талаби борон чанд рӯз пештар ба василаи имом ва райси қавм дар миёни мардум эълон шавад. Имом дар хутбае, ки пас аз ду ракъат намози талаби борон эрод менамояд, мардумро ба тавба, талаби омуриши аз Худованд, баргардонидани мазолими мардум, рӯза, садақа ва дигар аъмоли нек фаро ҳонад.

Анҷом додани ин корҳо пеш аз намози талаби борон хуб аст. Зеро фазои иҷтимоии гуноҳолуд, зулму ситам, тарки бандагии Худо ва ғайра заминасози пешомадҳои нохуш, хушксолӣ, обхезию тӯфон, заволи неъмат ва паридани баракат аз зиндагӣ ва дигар фалокатҳо мегарданд. Сазои аъмоли бади одамон вақте муқаррароти дини Ёро зери по мениҳанд, ба сурати пешомадҳои нохуше дар табиат зоҳир мешавад.¹

Аммо он чизе, ки имрӯз баъзе мардум дар чунин ҳолат бо номи «оши пеши мазор» ва ғайра анҷом медиҳанд, аз назари шариат ҷоиз нест ва бар хилофи суннати расули акрам (с) мебошад.

Шарт нест имом дар вақти хутба челақ ва ридои худро чаппа бикунад (бипӯшад).

Мардум метавонанд намози истисқоро ба сурати танҳо низ бихонанд.

¹ Расули Худо (с) мефармояд: *«Дар миёни ҳар қавм ва мардуме амали ғайри ҳалал дар зинаи ғайри ҳалал пайдо кунад, онҳо азоби Худоро ба сари худ фуруда овардаанд»*. (Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 4410. – Ҷ. 10. – С. 258; Муснади имом Аҳмад, 3799. – Ҷ. 1. – С. 663; Муснади Абӯяъло, 4981. – Ҷ. 8. – С. 396; Мустадраки Ҳоким, 2261. – Ҷ. 2. – С. 43; Шуъабун-наҷм, 5531. – Ҷ. 4. – С. 397).

Оё аз азоби иқтисодие, ки имрӯз дар натиҷаи муомилоти ғайри ҳалал бонкҳо ва қарзҳои бо протсент ба сари мардуми бенаво ва камбизоати дунё омадааст, чизе саҳтаре ҳаст? Оё аз бемории СПИД ва вируси норасоии масунияти бадан, ки дар натиҷаи ғайри ҳалал кардани зинаҳои ғайри ҳалал ба бандубориҳои ғайри ҳалал дар ҷомеаҳо ба ҷони миллионҳо одам таҳдид мекунад, имрӯз чизе хатарноктар мушоҳида мешавад?

Расули Худо (с) дар ҳадиси дигаре мефармояд: *«Дар миёни ҳар қавм ва миллате амали ғайри ҳалал интишор ёбад, онҳо ба хушксолӣ ва қашқарӣ гирифта мегарданд ва дар миёни ҳар қавме ришвахорӣ ғайри ҳалал ёбад, онҳо ба тарсу ваҳшат гирифта мегарданд»*. (Муснади имом Аҳмад, 17367. – Ҷ. 5. – С. 233).

Бибинед, имрӯз тамоми кормандони мақомоти идорӣ ва коргузорони соҳаҳои гуногун, дар натиҷаи интишори беравияи ришвахорӣ дар тору пуди ҷомеа, дар ҳолати тарсу ваҳшат аз якдигар ба сар мебаранд.

Намози хавф

Бояд донист, ки намоз ҳеҷ гоҳ ва дар ҳеҷ ҳоле аз бандаи мӯъмин соқит намешавад. Ҳатто агар мусалмонон дар майдони ҷанг ва дар ҳолати рӯёрӯӣ ва задухӯрд бо душманон қарор дошта бошанд ҳам, бояд намозро ба ҳар сурате ки имкон дорад, баргузор намоянд. Бинобар ҳамин аҳамияти намоз аст, ки намози хавф ё намози ҳолати ҷанг аз ҷониби Худованд амр гардидааст.

Ҳангоми набард ҳар гоҳ тарс аз ҳучуми душман шиддат гирад, мусалмонон намозашонро ба ин сурат адо мекунанд: Имом мардумро ба ду даста тақсим мекунад. Дастаеро дар муқобили душман қарор медиҳад ва бо дастаи дуюм рақъати аввали намозро адо менамояд ва ҳамин ки сарашро аз сачдаи дуюм баланд кард, ин дастаи намозгузoron мераванд ва дар муқобили душман қарор мегиранд ва дастаи аввал омада, ба имом иқтидо мекунанд ва имом рақъати дуюмро бо онҳо хонда, салом медиҳад. Аммо иқтидокунандагон салом намедиханд, балки рафта, дар баробари душман меистанд.

Сипас он даста, ки дар муқобили душман қарор гирифта буданд, меоянд ва рақъати дуюмашонро бе қироат пурра намуда, салом медиҳанд. Баъд аз он онҳо рафта, дар баробари душман қарор мегиранд. Сипас дастаи дуюм бар мегарданд ва бақияи рақъаташонро бо қироат ба итмом расонида, салом медиҳанд.

Ин буд тафсили чигунагии баргузории ду рақъат фарзи намози фаҷр (бомдод) ва ё ин ки намози қаср, агар имом мусофир бошад. Ва агар имом муқим бошад, дар фарзи намозҳои чаҳоррақъатӣ бо ҳар дастае ду рақъат намоз мегузорад.

Дар намози мағриб (шом) имом бо дастаи аввал ду рақъат ва бо дастаи дуюм як рақъати намозро меҳонад.

Дар аснои намози хавф мусалмонон силоҳи худро ба замин намегузоранд.

Агар шиддати хавф ба ҳадде бошад, ки натавонанд намозашонро бо ҷамоат барпо намоянд, метавонанд бар болои маркабҳояшон (аспҳо, харҳо ва дигар техникаи ҷангӣ) ва бо ишораи сар ва рӯ ба ҳар тарафе, ки доранд, намозашонро ба сурати инфиродӣ (танҳо-танҳо) хонанд.

Агар дар вақти баргузори намоз душман ба онҳо ҳамла намояд ва онҳо мачбур ба ҷанг шаванд ё роҳ раванд ва ё ин ки ба сӯи маркабҳояшон ҳаракат кунанд, намозашон ботил мегардад.

Намоз дар Каъба

Хондани намози фарз ва нафл дар дохили Каъбаи муаззама саҳеҳ аст, вале дар болои боми он макрӯҳ мебошад.

Намоз дар Каъба, чи ба сурати инфиродӣ (танҳой) ва чи бо ҷамоат дуруст аст, ҳарчанд рӯи намозгузoron ба як тараф набошад, магар дар сурате ки пушти муқтадӣ ба сӯи рӯи имом бошад. Дар ин сурат намози муқтадӣ дуруст нахоҳад шуд.

*Фасли ҳаждаҳум***АҲКОМИ ЧАНОЗА****Эҳтизор**

Мусалмоне, ки маргаш фаро расида, дар ҳоли «эҳтизор» (назъи чон) қарор гирад, вайро бар пушт хобонида, пойҳояшро ба сӯи қибла намоянд ва дар зери сараш болишт ё чизе бигузоранд, то рӯяш ба ҷониби қибла шавад. Он гоҳ ба атрофаш нишаста, калимаи «таййиба»-ро ба вай талқин намоянд, вале барояш дастури гуфтан надиханд, зеро вақти ниҳоят нозукест ва маълум нест аз даҳонаш чӣ берун меояд.¹

Ҳамин ки ғавтид, даҳонаш (манаҳаш)-ро баста ва чашмонашро бипӯшонанд. Ҳар ду ангушти бузурги пойҳояшро бо ҳам бибанданд ва рӯяшро бо чодаре бипӯшонанд.

Ҳамин ки калима як бор бар забонаш ҷорӣ шуд, дар атрофаш хомӯш бинишинанд ва кӯшиш накунанд, ки пай дар пай калима бигӯяд, чун мақсуд дар ин лаҳазот ин буд, ки калима бигӯяд, он ҳосил шуд. Аммо агар пас аз ҷорӣ шудани калима бар забонаш боз сухани дунявӣ зад, дубора калима бигӯянд, то ӯ ҳам ба забон оварад.

Вақте нафас тунду (тез-тез ба задан афтод) пойҳо суст ва бинӣ зарду қач гардид, марг наздик расидааст. Дар ин вақт пай дар пай ва бо овози баланд калимаи таййибаро

¹ Аз Абӯсаъиди Худрӣ (р) ривоят шудааст, ки паёмбар (с) фармуд: *«Ба мурдагон худ (яъне одамоне, ки дар дами марг қарор доранд) калимаи: «Ло илоҳа илла-л-лоҳ»-ро талқин намоед»*. (Саҳеҳи Муслим, 2120 (916)-1; Сунани Абӯдовуд, 3117; Сунани Тирмизӣ, 976; Сунани Насой, 1825; Сунани Ибни Моҷа, 1445).

барояш талқин намоянд.

Хондани сураи муборакаи «*Ёсин*» дар тахфиф (сабуқӣ овардан) ва таҳаммули сахтиҳои марғ барои вай кӯмак ва қуввате мегардад. Бинобар ин, онро дар болои сараш тиловат намоянд.¹

Дар ин вақт бояд аз сӯҳбат ва гуфтугузори дунявӣ, ки дилашро ба сӯи дунё бикашонад, худдорӣ шавад, зеро дигар вақти ҷудой аз дунё ва расидан ба пешгоҳи Парвардигор аст. Аз ин рӯ, зарур аст калимоте гуфта шавад, ки рағбату шавқ ба дидори Худоро дар дилаш бештар ва алоқамандиву дилбастагӣ ба дунёро сардтар намояд.

Дар вақти марғ, агар калимоти куфромезе ба забонаш омад, ба он набояд таваҷҷӯҳ кард, зеро дар он сахтиҳои ҷон кандан ақлашро аз даст дода, бе қасду ирода он калимот аз забонаш берун меоянд ва дар ин ҳол ҳарчи бигӯяд, муъоф аст.

Ғусли маййит

Шустани мурда фарзи кифоя аст, ҳар гоҳ баъзе аз мардум онро анҷом диҳанд, аз дигарон соқит мешавад.

1. Шустани мурда ба ин тариқ аст, ки ўро дар болои тахте хушбӯишуда мегузоранд ва порчаҳоеро рӯи авраташ ниҳода, аввал истинҷояш медиҳанд. Ба ин тартиб, ки шӯянда ба дасти худ дастак пӯшида ва ё порча ё пахтаеро печонида, дасташро ба зерӣ чодар бурда, ба ў истинҷо меди-

¹ Паёмбар (с) дар ҳадисе мефармояд: «*Сураи Ёсинро бар мурдагонӣ худ бихонед*». (Сунани Абӯдовуд, 3121; Сунани Ибни Моҷа, 1448; Му-снади имом Аҳмад, 19790. Ҷ. 5. – С. 661; Мустандраки Ҳоким, 2118. Ҷ. 2. – С. 273; Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 3002. Ҷ. 7. – С. 269; Амалу-л-явми ва-л-лайла-и Насоӣ, 1074. – С.595). Ҳофиз Ибни Ҳачар дар «Талхисул ҳабир» онро ҳадиси ғариб ва музтариб гуфтааст, вале Ибни Ҳиббон онро саҳеҳ гуфтааст. Ба ҳамин маъно дар зимни ҳадиси дигаре низ омадааст: «...*Сураи Ёсин дили Қуръон аст... Онро бар мурдагонӣ худ бихонед*». Вале онро низ ба тартиби ҳадиси аввал мавқуф ва музтариб гуфтаанд.

ҳад. Он гоҳ бе он ки даҳону бинияшро бишӯянд, таҳораташ медиҳанд. Нохунҳояш гирифта намешаванд ва ришашро ҳам шона намекунад. Сипас мурдaro бар паҳлӯи чапаш хобонида ва ўро аз сар то по бо об мешӯянд ва баъд аз он бар паҳлӯи росташ хобонида, ҷойҳоеро, ки об нарасидааст, гусл медиҳанд.

2. Пас аз он шӯянда мурдaro мешинонад ва ба худ тақия дода, бо оҳистагӣ шикамашро молиш медиҳад. Агар чизе аз он берун ояд, онро мешӯяд ва шустанро аз аввал сар намекунад. Баъд аз он боз ўро ба паҳлӯи чапаш хобонида, бори сеюм бо обе, ки бо кофур омехта аст, мешӯяд.

3. Бо як бор шустан, ба сурате ки об ба тамоми бадани мурда бирасад, фарзи шустан ҳалос мешавад ва аммо шустан бори дуюм ва сеюм суннат аст.

4. Агар моддаҳои ҳанут ва кофур (хушбӯиҳо) набoшанд, бо оби муқаррарӣ мурдaro бишӯянд.

5. Дар вақти гусл додан гӯшҳо ва бинияшро бо порча ва ё пахтае бибанданд, то об дохили онҳо наравад.

6. Агар мурда дар ҳолати ҷанобат ё зан дар ҳолати ҳайзу нифос аз дунё гузашта бошад, дохил намудани об дар даҳону бинияш лозим мебошад. Обро пас аз он бояд ба воситаи қитъаи пахта ё порчае аз даҳонаш берун оваранд.

7. Вақте мурдaro болои кафан гузоштанд, бар сараш хушбӯӣ бизананд. Агар мард бошад, ришашро низ хушбӯӣ созанд. Сипас пешонию бинӣ, кафи ду даст, ҳар ду зону ва кафи ҳар ду пой маййитро бо кофур ё хушбӯии дигаре хушбӯӣ намоянд. Ин ҳафт мавзёи бадан сачдагоҳҳои ў дар даврони зиндагияш буданд.

8. Агар марде фавт кард ва аз мардон касе пайдо нашуд, ки ўро бишӯяд, зане, ки бо вай маҳрам бошад, ўро бишӯяд ва агар зани маҳрам ҳам пайдо нашуд, вайро таяммум диҳанд. Агар таяммумдиҳанда номаҳрам бошад, дасти худро бо порчае печида, таяммум диҳад.

9. Агар шавҳари зан фавт кунад, дар сурати набудани марде ва ё маҳрамҳои дигар занаш метавонад вайро гусл диҳад (бишӯяд), вале агар зан бимирад, шавҳар наметаво-

над вайро даст расонад. Аммо назар кардан ва бо кафан бардоштани чанозааш (мурдааш) барои шавҳараш ҷоиз мебошад.

10. Зан дар ҳолати ҳайзу нифос наметавонад мурдаро бишӯяд.

11. Барои шустани зан, зане, ки аз хешовандони наздикаш бошад, беҳтар аст. Агар чунин зане пайдо нашавад, ҳар зани диндор ва покдомане бошад, ҷоиз аст.

12. Агар мурдашӯй дар вақти шустани маййит айберо (норасоӣ) бинад ё дид, ки сурати вай дигаргун гаштааст, ба касе дар он бора изҳор накунад.

13. Агар касе дар дарё ғарқ шуда, ғавт намояд, ҳар гоҳ берун оварда шавад, лозим аст аз сар шуста шавад. Ғарқ шудан дар об ҷои ғуслро намегирад, аммо вақти берун овардан агар ба нияти ғусл дар об ҳаракат дода шавад, ғусл анҷом меёбад. Боридани борон бар болои ҷуссаи маййит низ ҳамин ҳукмро дорад.

14. Агар танҳо сари касе пайдо шавад, шуста намешавад, балки ҳамон тавр ба порчае печида, дафн шавад. Агар аз нисф бештари бадан пайдо шавад, хоҳ бо сараш бошад, хоҳ бидуни сар, шустани он вочиб аст ва агар танҳо нисфи бадан пайдо шавад, дар сурате ки бо сараш бошад, шустани он вочиб ва агар бидуни сар бошад, шустаниш вочиб нест. Вале агар камтар аз нисфи бадан ё узве аз аъзойиш пайдо шавад, хоҳ сараш бошад, хоҳ набошад, шуста намешавад.

15. Агар ҳасади мурдае ёфт шавад ва маълум набошад, ки мусалмон аст ё кофир, модоме ки дар сарзамини ислом (дору-л-ислом) аст, ғусл, кафан ва намоз карда мешавад.

16. Дар майдони ҷанг ё ҷои дигаре ҳасади мусалмонҳо ва кофирон бо ҳам омехта шаванд, дар сурати шинохта нашуданашон ҳама шуста мешаванд ва дар сурати шинохта шудани мусалмон аз ғайри мусалмон, танҳо мусалмон шуста мешаванд.

17. Шахсони ёғӣ ва дузд (роҳзанон), ки ҳангоми даргирӣ бо сарбозони ислом кушта мешаванд, куштагони онҳо шуста мешаванд, вале бе намози ҷаноза дафн карда мешаванд.

18. Агар ҳешованди мусалмоне кофир бошад, чун бимирад, ҳасадашро ба ҳамдинонаш таҳвил диҳанд. Агар ҳамдине барояш ёфт нашавад ё қабул накарданд, ўро шуста, ҳамчун чизи наҷис дафн намоянд, зеро кофир наҷис аст ва бо шустан пок намегардад.

19. Шахси муртад (аз дин баргашта) аз кофири модарзод фарқ дорад. Агар муртадде бимирад, на шуста мешавад ва на ба ҳамдинонаш супорида мешавад.

20. Дар сурати набудани об маййитро таяммум диҳанд ва то замоне ки дафн нашуда бошад, агар об пайдо гардад, ўро бишўянд.

Такфин

Такфин – кафан кардани мурда низ монанди шустани вай фарзи кифоя аст.

Кафани мардон мутобиқи суннат иборат аст аз:

1. Лифофа (ҷодар, танпеч): аз сар то пойро мепӯшонад.
2. Пероҳан (курта): аз беҳи гардан то поро дар бар мегирад.
3. Изор: ки ба монанди лифофа аз сар то пойи мурдаро фаро мегирад.

Кафани занон мутобиқи суннат иборат аст аз:

1. Лифофа.
2. Пероҳан.
3. Изор.
4. Сарбанд ва он ҷодарест, ки бо он рӯяш пӯшонида мешавад.
5. Синабанд ва он порчаест, ки синаҳояшонро бо он мебандад.

Тарзи печидани кафани мард

1. Аввал кафанро хушбӯ мекунанд.
 2. Лифофа (чодар, танпеч)-ро ҳамвор намуда, бар рӯи он изорро мениҳанд.
 3. Мурдари болои изор мегузоранд.
 4. Ба сару рӯяш ғанут (атре, ки аз чизҳои хушбӯ таркиб ёфтааст) ва ба ҷойҳое, ки ба онҳо сачда мекард, кофур мезананд.
 5. Куртаро ба баданаш мепӯшонанд.
 6. Изорро болои мурда мегузоранд ба ин тариқ ки аввал аз тарафи рост ва сипас аз тарафи чап сар кунанд.
 7. Лифофаро рӯи мурда давр медиҳанд ба тавре ки рӯпӯши росташ болои чапаш қарор гирад.
- Ҳар гоҳ бими кушода шудани кафан вучуд дошта бошад, гӯшаҳои онро бо чизе гирех мезананд.

Тарзи кафан кардани зан

1. Кафанро хушбӯ мекунанд.
 2. Лифофаро ҳамвор карда, болои он изорро мегузоранд.
 3. Мурдари болои изор мегузоранд.
 4. Ба сари ӯ ғанут (моддаи хушбӯ) ва ба сачдагӯҳои ӯ кофур мезананд.
 5. Куртаашро ба баданаш мепӯшонанд.
 6. Гесувонашро баста аз рӯи курта бар болои синааш мегузоранд.
 7. Сарбандро ба рӯяш мениҳанд.
 8. Синабандро болои куртааш мебанданд.
 9. Изор ва сипас лифофаро рӯи мурда давр медиҳанд.
- Агар дар кафани зан панҷ порчаи гуфташуда фароҳам набошад ё бошад, вале ба он миқдор боло нарафтанд, балки ба се порчаи он иктифо (басанда) намуданд, ҷоиз аст, ба шарте ки он се аз лифофа, изор ва сарбанд иборат бошанд. Камтар аз ин бе ягон узре макрӯҳ аст.

Кафани суннат барои мард се порча аст. Агар ба ду порчаи он – лифофа ва изор иктифо намоянд, ҷоиз аст ва камтар аз ин бе ягон узре макрӯҳ мебошад.

Баъд аз кафан кардан суннат аст, ки ғавран барои намоз ва дафн берун оварда шавад.

Дар қабати кафан гузоштани аҳднома ё шаҷара ва ё дуъои дигаре ҷоиз нест, ҳамчунин навиштани калимаи «таййиба» ё дуъои дигаре бар синааш рӯи кафан ҷоиз нест. Аммо гузоштани порчае аз пардаи хонаи Каъба монеъе надорад.

Агар тифле мурда ба дунё омада бошад, шуста шуда ва дар порчае печида бе номгузорӣ ва намоз дафн мешавад.

Агар ҳамле (ҷанине) соқит шуд (афтод), бояд дида шавад, агар узвҳои бадан ва хилқаташ пайдо гаштаанд, ҳукми тифли мурда ба дунёомадаро дорад. Аммо агар узвҳояш ҳанӯз пайдо нагашта бошанд, дар порчае печида, дафн карда шавад.

Агар дар ҳолати вазъи ҳамл, вақте сари тифл берун меояд, зинда бошад, вале ҳанӯз ҷасадаш берун нагашта, бимирад, ҳукми тифли мурда ба дунёомадаро дорад. Аммо вақте бештари бадани тифл берун омад, зинда бошад ва баъд аз он бимирад, ҳукми зинда бар он ҷорӣ мегардад.

Духтари наздик ба балоғат ҳукми зани болиғро дорад, ки бояд дар панҷ порча кафан шавад. Духтари хурд, агар дар панҷ порча кафан шавад, беҳтар аст ва агар дар ду порча ҳам – лифофа ва изор кафан шавад, ҷоиз аст.

Мурда дар ҳар шахру маконе ғавт кунад, ҳамон ҷо дафн мешавад. Интиқол доданаҳ ба ҷои дигаре хуб нест, магар дар сурати узр.

Агар қабре берун рехта, яъне бо сабабе канда шавад ва дар он ҷасади бе кафане ёфта шавад, ба тариқи суннат кафан кардани он воҷиб аст.

Фасли нуздаҳум

НАМОЗИ ЧАНОЗА

Намози чаноза низ монанди шустан ва кафан кардани мурда фарзи кифоя аст. Ҳар гоҳ баъзе аз мардум онро анҷом диҳанд, аз дигарон соқит мешавад.

Намози чаноза, дар ҳақиқат, дуё аст барои ғавтшуда ба пешгоҳи Парвардигори меҳрубон. Тарзи хондани намози чаноза ба ин сурат аст, ки имом дар баробари сини мурда қарор гирифта, ният мекунад. Мардум низ бо ният дар ақиби ӯ саф мебанданд. Сипас, такбир гуфта, сано меҳонанд. Баъд аз он такбири дуюмро мегӯянд ва бар расули Худо (с) дуруд мефиристанд. Пас аз он такбири сеюмро гуфта, барои мурда ва ҳамчунин барои зиндагон ва мурдагони мусалмонон дуё мекунанд. Бехтар аст дар дуё дуёи маъсура (ривоятшуда)-ро бихонанд ва аз ҷумлаи дуёҳои маъсура ин дуё аст:

«Аллоҳумма-ғфир ли ҳаййино ва маййитино ва шохидино ва ғоибино ва сағирино ва кабирино ва закарино ва унсоно. Аллоҳумма, ман аҳйитаҳу минно, фааҳйиҳи ғала-л-ислом ва ман таваффаитаҳу минно, фатаваффаҳу ғала-л-имон».¹

¹ Авф ибни Молики Ашчаъӣ (р) мегӯяд: «Паёмбар (с)-ро дар намози чанозае шундам, ки дуё мекард: *Худоё, ўро мағфират ва раҳмат намо, барояи офият бидеҳ ва аз (ғуноҳони) вай даргузар, меҳмониширо боикром ва даромадгоҳиширо васеъ бигардон ва ўро бо обу барф ва жола бишўй ва ҳамон тавре ки либоси сафед аз чирк пок сохта мешавад, ўро аз ғуноҳонаш пок бигардон, манзиле беҳтар аз ин манзилаш, аҳле беҳтар аз аҳлаш ва ҳамсаре беҳтар аз ҳамсараи ба вай ато фармо ва ўро аз озмоиши қабр ва азоби оташ нигаҳ дор».* Авф ибни Молик, ровии ҳадис мегӯяд: Вакте ин дуёро аз паёмбар (с) шундам, орзу кардам, ки кош ман дар ҷои ин мурда мебудам. (Саҳеҳи Муслим, 2229 (963)-85; Сунани Тирмизӣ, 1025).

«Худовандо, гуноҳони зиндагон, мурдагон, ҳозирон ва гоибон, хурду калон ва мардону занони моро биомурз. Парвардигоро, барои ҳар касе аз мо неъматҳои зиндагонӣ арзонӣ доштӣ, ҳаёти ӯро бо зевари ислом биорой ва ҳар касеро, ки аз миёни мо мемиронӣ, ӯро бо имон бибар».¹

Пас аз дуъо такбири чорумро гуфта, салом медиҳанд.

Ҳангоми такбироти чоргонаи намози ҷаноза, ба ҷуз дар такбири аввал, дастҳоро баланд намекунанд.

Агар мурда тифл (писарак) бошад, ин дуъоро мегуянд:

«Аллоҳумма-ҷалҳу лано фаратан ва-ҷалҳу лано аҷ-ран ва зухран ва-ҷалҳу лано шофиъан ва мушаффаъан».

«Парвардигоро, ин тифлро подоши нешираванда ва аҷру захира, шафоаткунанда ва шафоатхоҳи мо бигардон».

Агар духтараки норасида бошад, ҳамон дуъоро ин тавр бихонанд:

«Аллоҳумма-ҷалҳу лано фаратан ва-ҷалҳу лано аҷ-ран ва зухран ва-ҷалҳу лано шофиъатан ва мушаффаъатан».

Ба ҷои замири «ху» замири «ҳо»-ро ба кор баранд, яъне ба ҷои «иҷалҳу» «иҷалҳо», ба ҷои «шофиъан» «шофиъатан» ва ба ҷои «мушаффаъан» «мушаффаъатан» бигуянд.

Дар хондани намози ҷаноза ҷамоат шарт нест. Бинобар ин, агар як нафар, чи мард бошад ва чи зан, намози ҷанозаро бихонад, фарз адо меёбад, вале бо ҷамоат беҳтар аст.

Намози ҷаноза дар дохили масҷиди ҷомеъ ва панҷ-вақта макрӯҳ аст.

Сазовортарини мардум барои имомати намози ҷаноза ҳоким аст ва агар ҳузур надошта бошад, қозӣ ва агар ӯ ҳам набошад, имоми масҷиди деҳа ва дар сурати набуда-

¹ Ривоят шудааст, ки: «Расули Худо (с) вақте бар ҷанозае намоз ме-хонд, Аллоҳуммағфир лиҳаййино ва маййитино... (дуъои мазкур)-ро ме-хонд». (Сунани Абӯдовуд, 3201. Сунани Тирмизӣ, 1024). Дар ривояти Абӯдовуд дар охири дуъо ибораи зерин: «Аллоҳумма, ло таҳримно аҷраҳу ва ло тузиллано баъдаҳу» омадааст, ки ба маънои: «Худоё, моро аз аҷри ӯ маҳрум ва пас аз вай гумроҳ нагардон», мебошад.

ни ӯ, валии (соҳиби) мурда сазорвортарини мардум барои имоматии намози ҷаноза мебошад.

Ҳар гоҳ бе иҷозати вали ва ҳоким каси дигаре, ки мустаҳиққи имомат набошад, бар мурда намози ҷаноза хонад, вали (соҳиби мурда) агар бихоҳад, метавонад намозро аз нав адо намояд.

Баъд аз он ки вали бар мурда намоз гузорида, барои каси дигаре дуруст нест бори дуюм бар ӯ намоз гузорад.

Агар мурдае бе намоз дафн гардад, то замоне ки бар вайрон нашудани ҷасадаш гумон ғолиб ояд, яъне то се рӯз болои қабраш намоз гузорида мешавад ва пас аз се рӯз намоз хонда намешавад.¹

Порае аз масоили намози ҷаноза

1. Шахси ғавтида (даргузашта) мусалмон бошад, агарчи фосиқ (бадқора) ҳам бошад, бар вай намоз гузорида мешавад. Бар ёғи ва дузд (роҳзан) ба шарте дар ҳолати ҷангу даргирӣ бо лашкари ислом кушта шаванд ва низ бар кушандаи падару модари худ намози ҷаноза хонда намешавад.

2. Агар падару модар ҳар ду ё яке аз онҳо мусалмон бошад, тифл ва кӯдаки эшон мусалмонзода буда, бар он намоз хонда мешавад.

3. Майит касе аст, ки зинда бошад ва бимирад. Агар тифле мурда ба дунё ояд, ҳукми майитро намегирад. Бинобар ин, бар ӯ намоз хонда намешавад.

¹ Ривоят шудааст, ки: «Марде ва ё зане, ки масҷиди паёмбар (с)-ро ме-руфт, вафот кард ва он Ҳазрат (с) аз марги вай огоҳ нашуд. Рӯзе ӯро ба ёд овард ва гуфт: **Фалон одам чӣ қор кард?** Гуфтанд: Вафот кард, эй расули Худо (с). Гуфт: **Пас ҷаро маро хабар накардед?** Гуфтанд: Вай чунину чунон буд ва шағни ӯро наст заданд. Фармуд: **Қабрашро ба ман нишон диҳед.** Он гоҳ ба қабри вай омада, бар вай намоз гузошт». (Саҳеҳи Бухорӣ, 458, 460, 1337; Саҳеҳи Муслим, 2212 (956)-71; Сунани Абӯдовуд, 3203; Сунани Ибни Моҷа, 1527).

4. Бадан ва кафани маййит бояд аз наҷосати ҳақиқӣ ва ҳукмӣ пок бошанд. Вале агар наҷосати ҳақиқӣ аз худи он берун ояд ва дур кардани он боиси ҳараҷ гардад, бо ҳамон ҳол намоз бар вай ҷоиз аст.

5. Агар мурда аз наҷосати ҳукмӣ пок набошад, яъне онро ғусл ё таяммум надода бошанд, намоз бар вай ҷоиз нест. Аммо дар сурате ки бидуни ғусл дафн шуда бошад, бар қабри вай намоз ҷоиз аст. Агар бидуни ғусл ё таяммум бар вай намоз хонда, он гоҳ ўро дафн карда бошанд, бояд дубора бар қабраш намоз хонда шавад, намози яқум ҷоиз нагардидааст.

6. Барои гузоштани мурда пок будани макон шарт нест. Агар замин ё тахта ва ё тобут наҷосатолуд бошанд, ба гунае, ки кафан наҷис намегардад, мурдари бар вай гузошта, намоз хондан ҷоиз аст.

7. Аврати маййит бояд пӯшида бошад. Агар маййит комилан бараҳна бошад, намоз ҷоиз нест.

8. Мурдае ё тобуте, ки мурда бар он хобидааст, бояд дар вақти намоз ба замин гузошта шавад. Агар беузре бар сари дасти мардум ва ё дар болои мошин бошад, намоз ҷоиз нест.

9. Дар намози ҷаноза ду чиз фарз аст: 1) ҷаҳор бор такбир гуфтан, 2) қиём. Бе узр тарк кардани қиём ҷоиз нест. Дар ин намоз рукӯъу сучуд ва қаъда вучуд надорад. Се чизи дигар суннат аст: 1) санои ҳақро гуфтан, яъне «Субҳонака-л-лоҳумма» хондан 2) бар ҳазрати Муҳаммад (с) салавот фиристондан (дурудхоро хондан), 3) барои маййит дуъо кардан.

10. Дар хондани сано, дурудҳо, дуъоҳо ва ғайра дар намози ҷаноза имом ва дигар намозгузoron ҳама баробаранд, яъне ҳама онҳоро меҳонанд. Танҳо фарқ дар ин аст, ки имом такбирҳо ва саломро баланд ва муқтадӣ онҳоро оҳиста мегӯяд.

11. Агар шумораи намозгузoron кам ҳам бошад, яъне ҳафт нафар бошанд, боз ҳам се саф бастанашон мустаҳаб аст. Як нафар имом, се нафар саффи яқум, ду нафар саффи

дуом ва як нафар саффи сеюмро ташкил диҳанд.¹

12. Ҳар он чи муфсиди намоз аст, барои намози чаноза низ муфсид мебошад. Танҳо хандаи бо қаҳқаҳа дар намози чаноза вузӯро намешиканад ва агар зане дар баробари ӯ қарор гирад, низ намозаш фосид намегардад. Дар сурате ки ин баробарӣ дар намози фарз намози мард-ро фосид месозад ва хандаи бо қаҳқаҳа низ дар намози фарз вузӯро мешиканад.

13. Барои зиёд гардидани шумораи намозгузoron ба таъхир андохтани намози чаноза макрӯҳ аст, балки онро бояд ҳарчи тезтар ба ҳок супоранд.²

14. Бе узор нишаста хондани намози чаноза макрӯҳ аст.

15. Агар чанд чаноза бошад, ба ҳар яке ҷудогона намоз гузоридан беҳтар аст ва агар ҳама паҳлӯи ҳам гузошта шаванд ва бар ҳама як намоз хонда шавад, низ ҷоиш аст.

16. Агар мурдаҳо аз кишрҳои гуногун бошанд, аввал мардон, дуом писарҳо, сеюм занон ва ҷаҳорум духтарҳо гузошта шавад.

17. Агар намозгузоре баъд аз он ки имом чанд такбирро гуфт, бирасад, ғавран ба ҷамоат напайвандад, балки мунтазир бошад, вақте имом такбир гуфт, вай ҳам такбир гуфта, ба ҷамоат бипайвандад ва ҳамин ки имом салом дод, бақияи такбиротро бидуни он ки чизе бихонад, бигӯяд ва салом диҳад.

¹ Расули Худо (с) мефармояд: *«Касеро бар вай се саф намоз гузорад, дар ҳақиқат, (рахмати Худоро барои худ) воҷиб гардонидаст»*. (Сунани Абӯдовуд, 3166; Сунани Тирмизӣ, 1028; Сунани Ибни Моча, 1490). Молик ибни Хубайра, ровии ҳадис дар қадом чанозае адади намозгузoronро кам медид, онҳоро ба се саф ҷудо месохт.

² Паёмбар (с) мефармояд: *«Мурдаро ҳарчи тезтар ба ҳок супоред. Агар он солеҳ бошад, пас хайре аст, ки ӯро ба сӯи он мерасонед ва агар ғайри солеҳ бошад, пас шарре аст, ки онро аз гардани худ ғуру мегузоред»*. (Саҳеҳи Бухорӣ, 1315; Саҳеҳи Муслим, 2183 (944)-50; Сунани Абӯдовуд, 3181; Сунани Тирмизӣ, 1015; Сунани Насой, 1909; Сунани Ибни Моча, 1477).

Аммо агар вақте расид, ки имом такбири чаҳорумро гуфтааст ва меҳоҳад салом диҳад, ғавран такбир гуфта, дохили ҷамоат гардад ва баъд аз салом додани имом ғавран такбироти дарнаёфтаре бигӯяд ва салом диҳад, ҷандон таъхир нанамояд, ки мурдари бардошта баранд.

18. Агар намозгузоре пеш аз саршавии намоз барои ширкат дар намоз омода буд, вале ба сабаби ғафлат ба намоз ҳамроҳ нагашт, ҳанӯз ки имом пас аз такбир машғули хондани «Субҳонакаллоҳумма» аст, ғавран такбири аввалро бигӯяд ва ба намоз ҳамроҳ шавад ва ба шарте пеш аз такбири дуюмро гуфтани имом ба ҷамоат ҳамроҳ гашта бошад, иёдаи он (такбир) лозим нест.

Бардоштан ва дафни мурда

Суннат аст, ки ҷанозаро (тобут) чор мард бардошта ба суръат, вале бидуни давидан ҳаракат кунанд.

Бардоштани ҷаноза ба ин тарз аст, ки бардоранда аввал тарафи пеши тобутро бар шонаи рости худ мениҳад, сипас даҳ қадам, ки роҳ рафт, ба тарафи ақиб тобут омада ва даҳ қадами дигар ба шонаи росташ, аз гӯшаи ақиб ҷанозаро бармедорад. Пас аз он ба тарафи пеши ҷаноза мегузарад ва ба шонаи чапи худ даҳ қадам роҳ меравад, баъд ба ақиб мегузарад ва даҳ қадам бо шонаи чапаш ҷанозаро мебардорад ва ҳамин тавр дигарон ҳам мебардоранд.

Беҳтар аст, ки мардум аз қафои тобут роҳ бираванд.

Вақте ба қабристон расиданд, аввал тобутро ба замин гузошта, баъд аз он мардум бинишинанд ва нишастан пеш аз гузоштани тобут макрӯҳ аст.

Қабр ба андозаи нисфи қомат канда мешавад ва дар он лаҳад сохта мешавад, вале беҳтар аст бештар аз нисфи қомат то ба андозаи қомат канда шавад.

Мурдари аз тарафи қибла дохили қабр мекунад ва касе, ки ўро дар лаҳад мениҳад, чунин мегӯяд:

«Бисмиллоҳи ва ғало миллати расулиллоҳи (с)».¹ Сипас мурдаро ба паҳлӯи рост хобонида, рӯяшро ба сӯи қибла қарор медиҳад. Баъд аз он гиреҳхоро аз кафанаши мекушо-яд ва сипас хиштхоро дар лаҳад баробар чид, болояш хок мерезанд, то ба қадри як шибр (ваҷаб) ва ба монанди кӯ-хони (куфи) шутур қабрро дуруст мекунанд.

Ҳангоми дафни зан бар қабраш парда кашида мешавад.

Истеъмоли хишти пухта ва чӯб дар лаҳад макрӯҳ аст, вале истеъмоли най мушките надорад.

Агар маййит бачаи хурд бошад, даст ба даст бурдани он мустаҳаб аст.

Дар вақти реҳтани хок аз тарафи сар шурӯъ намудан мустаҳаб аст, ҳамчунин мустаҳаб аст, ки мардум бо даст-хояшон хок бардошта, бирезанд. Дар марҳалаи аввали реҳ-тани хок «**минҳо халақнокум**», дар навбати дуюм «**ва фиҳо нуъидукум**» ва дар охир «**ва минҳо нухричукум торатан ухро**» бигӯянд.²

Пас аз анҷоми дафн микдоре бар сари қабр истода, ба-рои мутаваффо (ба хок супурда) дуъо қардан мустаҳаб аст.³

¹ Сунани Абӯдовуд, 3213; Сунани Тирмизӣ, 1046; Сунани Ибни Моча, 1550. «Бисмиллоҳи ва ғало суннати расулиллоҳ» низ ривоят шудааст. Дар Ҳидояи шариф омадааст, ки расули Худо (с) вақте Абудучона (р)-ро дар қабр ниҳод, «Бисмиллоҳи ва ғало миллати расулиллоҳ» гуфт. Дар повараки он ҳадиси дигари матн низ оварда шудааст. (Ҳидоя. – Ҷ. 1. – С. 426). Дар ривояти Тирмизӣ дар ҳар ду ҳадис пас аз Бисмиллоҳи ва биллоҳи низ омадааст: «Бисмиллоҳи ва биллоҳи ва ғало миллати расулиллоҳ».

Шоёни зикр аст, ки баъзе фақеҳони киром дар китобҳои фикҳӣ дар ба-ёни ибораҳои ҳадис калимаҳои «вазънока» ва «салламнока»-ро афзу-даанд, ки онҳо дар матни ҳадис вучуд надоранд, вале шарҳи маъноӣ он ба шумор мераванд. Маъноӣ ҳадис ин аст: *Ба номи Худо туро дар хок ниҳодем ва бар миллат ва ё суннати расули Худо (с) таслим намудем.*

² Ин ибораҳо ояти 55-уми сураи Тоҳо ҳастанд, ки Худованд дар он сарғаҳи пайдоиш, ҳокмҳо ва сарнавишти ухравии инсонро баён наму-дааст: «**Шуморо аз хок офарида ва (боз) ба (бистари) хок бармегардонем ва бори дигар аз он берун меоварем**».

³ Аз Усмон ибни Аффон (р) ривоят шудааст, ки: «*Паёмбар (с) вақте аз дафни мурдае фориғ мешуд, бар сари қабраш истода, мегуфт: Барои*

Рӯи хоки қабр пошидани об мустаҳаб аст.

Ҳеч мурдаеро набояд дар хона ё бинои махсус дафн намоянд, зеро ин хоссаи паёмбарон аст.

Чаҳоркунча кардани қабр макрӯҳ аст, балки мустаҳаб он аст, ки ба сурати кӯҳони шутур ва ба андозаи як ваҷаб (тақрибан бист сантиметр) баланд карда шавад. Аз ин баландтар бардоштани қабр макрӯҳи таҳримӣ мебошад.

Пас аз дафн ба қасди зинату ороиш бар рӯи қабр сохтани иморат ва гунбад ҳаром аст ва ба унвони ҳифозат макрӯҳ мебошад, балки бояд ба ҳамон ҳоле ки қаблан буда, гузошта шавад.

Баъзе масоили ҷаноза

1. Агар дар қабр ба фаромӯшӣ рӯи мурдаро ба тарафи қибла нагардониданд ва баъд ба ёдашон омад, дар сурате ки ҳок рехта шуда ва ё лаҳад баста гардидааст, дигар боз кардани он ҷоиш нест.

2. Рафтани занҳо аз дунболи тобут макрӯҳ аст.

3. Рафтани занони навҳагар ҳамроҳи ҷаноза ҳаром ва мамнӯъ аст.

4. Агар имом аз чаҳор такбир бештар бигӯяд, муктадӣ ба имом пайравӣ нанамояд.

5. Агар шахсе дар киштӣ ва дур аз бандаргоҳ ва хушкӣ вафот кунад, дар сурате ки мумкин аст ҳасади мурда бадбӯӣ ва вайрон гардад, онро пас аз шустан, кафан кардан ва намоз гузоридан ба об афкананд, вале агар хавфи бадбӯӣ ва вайрон гаштани он вучуд надошта бошад ё ба василаи сардхонаи киштӣ мешавад онро ниғаҳдорӣ намуд, ба баҳр пантофтани мурда ҷоиш нест.

6. Агар намозгузоре дуъои намози ҷанозаро аз ёд надонад, хондани «Аллоҳумма-ғфир ли-л-мӯъминина ва-л-мӯъминот» кифоя бошад ва агар ин дуъоро ҳам надонад, гуф-

бародаратон омурзиш ва пойдорӣ бихоҳед, зеро вай ҳозир нурсида мешавад». (Сунани Абӯдовуд, 3221).

тани танҳо чаҳор такбир кифоят менамояд.

7. Баъд аз дафн дубора бе узре берун овардани мурда аз қабр ҷоиз нест.

8. Агар зане даргузашт ва тифл дар шикамаш ҳанӯз зинда бошад, дарҳол паҳлӯи онро шикоят (чок карда), тифлро берун оваранд. Ҳамчунин, агар пешопеши марг моли касеро бихӯрад ва ба ҳамон ҳол бимирад, агар яқин бошад, ки мол дар шикамаш мавҷуд аст, шикамашро чок карда, моли ғайрро берун оваранд.

9. Таъриф ва ситоиши маййит бо шеър ва суҳан то ҷое, ки дар он муболиға набошад, ҷоиз аст.

10. Таслият додани ҳешону наздикони маййит, изҳори ҳамдардӣ бо онҳо, ба гӯши онҳо расонидани фазоил ва савоби сабр, тарғиб намудани онҳо ба сабру шикоят ва низ дуъо барои маййит ҷоиз аст. Инро таъзия мегӯянд. Таъзия гуфтан беш аз се рӯз макрӯҳ аст. Танҳо дар сурате ки яке аз наздикони маййит дар сафар бошад, пас аз баргаштани вай, ҳарчанд аз се рӯз хеле гузашта бошад ҳам, таъзия баён қардан ҷоиз аст.

11. Омода намудани қабан барои худ пеш аз марг ишколе надорад, вале омода сохтани қабр макрӯҳ аст.

12. Дар як қабр беш аз як нафарро гӯронидан хуб нест, вале дар сурати зарурат ҷоиз аст. Агар ҳамаи гузаштагон, ки аз боби зарурат дар як қабри умумӣ дафн мешаванд, мард бошанд, аввал донишмандону бузургон ва аз пушти онҳо дигарон гузошта шаванд. Агар марду зан бо ҳам бошанд, аввал мардон ва аз пушти онҳо занон гузошта шаванд.

13. Ба зиёрати гӯристон рафтани мардон барои панд гирифтани ва ба ёд овардани охират ва ҳамчунин дуъо барои гузаштагон мустаҳаб аст ва беҳтар аст, ки рӯзи ҷумъа бошад. Ҳамчунин, зиёрати қабрҳои бузургони дин, ба шарте ки амали хилофи шариат аз шахси зиёраткунанда содир

нашавад, мустаҳаб аст.¹

Аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки: *«Паёмбар (с)-ро ҷус-тучӯ кардам, ўро дар гӯристонӣ Бақиъ ёфтам. Он Ҳазрат (с) дуъо карда, гуфт: Ассалому алайкум, эй манзили мардуми мўъмин! Шумо пешфаришудаи мӯед ва мо ба шумо пайвастишаванда. Худоё, моро аз аҷрашон маҳрум ва пас аз онҳо мафтун нагардон!»*.²

Аҳкоми шаҳид

Шаҳид он мусалмонест, ки дар набард бо кофирон кушта шудааст ва ё дар майдони ҷанг маҷрӯҳ гардида, сипас ба сабаби ҳамон ҷароҳат ҷон супоридааст ва ё ин ки ба ноҳақ кушта шуда ва ба кушта шуданаш хунбаҳо (дият) воҷиб нагардидааст, ҳарчанд ба дасти мусалмонон кушта шуда бошад.

Тариқи дафн кардани шаҳид ба ин шакл аст, ки ҷасади ӯ шуста намешавад, либосашро ҳам намекашанд, ма-

¹ Расули Худо (с) мефармояд: *«Шуморо (қаблан) аз зиёрати қубур (гӯристон) наҳй карда будам, ҳоло онҳоро зиёрат кунед. Зеро он марг (ва охират)-ро ба ёди шумо меоварад»*. (Саҳеҳи Муслим, (977)-106; Сунани Абӯдовуд, 3235; Сунани Насой, 2031; Сунани Ибни Моҷа, 1571).

Аз ин иршоди набавӣ бармеояд, ки зиёрати гӯристон таъсири созандае дар афкори умумӣ ва авотифи инсонии мардум меғузорад ва онҳоро ба сӯи салоҳ ва андешаи охират раҳнамун мегардад. Ин ҳолат дар худсозии инсон, ташаккули шахсият ва бинои маънавияти ӯ таъсири муҳимме дорад.

Чӣ басо одамони худкома, бадрафтор ва сатҳнигар бо мушоҳидаи сахнаи марг, рафтани аз дунё ва хомӯшии таассурбарангези қабристон ба сар меоянд ва дар фикри ислоҳи худ мешаванд. Зеро он манзили ҳамешагии ҳама аст.

² Саҳеҳи Муслим, (249)-39; Сунани Абӯдовуд, 3237; Сунани Тирмизӣ, 1053; Сунани Насой, 150; Сунани Ибни Моҷа, 1546, 1547. Ин ҳадис аз Абӯхурайра (р) ва Ибни Аббос (р) низ ривоят шудааст. Дар ривояти Тирмизӣ аз Ибни Аббос (р) омадааст: *«Расули Худо (с) аз назди гӯристонӣ Мадина гузашт ва рӯй ба он оварда, фармуд: Ассалому ғалайкум, эй аҳли қубур! Худо мо ва шуморо мағфират намояд. Шумо салаф (ва пешгарад)-и мӯед ва мо аз пайи шумо»*.

гар пӯстин, мӯза, силоҳ ва ҳамчуни либосҳои пиназада-ашро (кӯҳна, фарсуда), агар дар тан дошта бошад, мебароранд ва баъд кафан намуда, барояш ҷаноза меҳонанд ва сипас дафнаш мекунанд.

Ҷасадҳои шаҳидони зерин шуста мешаванд:

1. Касе, ки ўро дар ҳоли маҷрӯҳӣ, вале зинда биёбанд ва пас аз он ҷон бисупорад ва кушандааш маълум набошад.

2. Касе, ки дар майдони набард маҷрӯҳ шуда, сипас ўро муъолича намоянд ва ё ин ки чизе бихӯрад ё биёшомад ва пас аз он ҷон бисупорад.

3. Касе, ки дар майдони набард маҷрӯҳ шуда, сипас ўро аз майдони ҷанг зинда берун оваранд ва баъд аз он ҷон бисупорад.

4. Касе, ки дар майдони набард захмӣ шуда, ҳамчунон хушёр боқӣ бимонад, то муддати вақти як намоз бар ў бигзарад, он гоҳ ҷон диҳад.

Шаҳид бар се қисм аст

1. Шаҳиди дунё ва охират ва он шаҳиди комил мебошад.

2. Шаҳиди охират.

3. Шаҳиди дунё.

1. **Шаҳиди комил:** Шаҳодати комил вақте таҳаққук меёбад, ки дар шахси кушташуда шаш шартҳои зерин вучуд дошта бошад:

а) Ақл, б) булуғ, в) кушта шудани ба ноҳақ, г) куштани, ки дар ивази он моле воҷиб нагардад д) пок будан аз ҷанобат ва ҳайзу нифос, ж) адами иртисос.¹ Мусалмон будан асоси он мебошад.

¹ Иртисос ба маънои кӯҳна намудан ва гузаронидани фурсате мебошад ва бо сифати маҷхул дар бораи шахсе ба қор меравад, ки пас аз захм хӯрдан аз майдони ҷанг зинда берун бурда шавад. Адами иртисос ба маънои наёфтани ҷунин фурсате мебошад, яъне пас аз захм хӯрдан бевосита ба шаҳодат расидан.

Агар шахси ба шаҳодат расида дорои шартҳои боло бошад, ба вай шаҳиди комил (аъло) ва ё шаҳиди дунё ва охират гуфта мешавад. Яъне дар дунё аҳкоми хоссе ба вай тааллуқ мегирад ва бо риояи муқаррароти махсусе ба ҳок супорида мешавад.

Аҳкоми дунявӣ ин навъ шаҳид он аст, ки ҳар чизе аз либосҳояш, ки салоҳияти кафаниро надошта бошанд, аз танааш бароварда мешаванд, ба монанди пӯстин, кулоҳ, мӯза, силоҳ ва ғайра. Вале агар либоси дигаре ба ҷуз пӯстин ва болопӯш надошта бошад, онҳоро берун намекунад. Дар сурате ки либосҳояш аз миқдори кафани суннатӣ, яъне аз се даст кам бошанд, чизе ба онҳо илова мешавад ва агар аз он (кафани суннатӣ) зиёд бошанд, аз онҳо кам карда мешавад. Аммо тамоми либосҳояшро берун овардан ва бо порчаи нав кафан кардани вай макрӯҳ мебошад.

Бар ин навъ шаҳид намози ҷаноза хонда мешавад ва ношуста бо ҳамон хуну халаф ва либосҳояш ба ҳок супорида мешавад. Ин аҳкоми дунявӣ барои ҳамин гурӯҳ аз шаҳидони роҳи Худо хос мебошад. Паёмбари Худо (с) дар бораи шаҳидони ҷанги Уҳуд фармудааст: **«Онҳоро бо ҳамон заҳмҳо ва хунҳояшон дафн намоед»**.¹

Фарқе намекунад, ки он шахс дар майдони ҷанг ва дар ҳолати задухӯрд ба ҳалокат расида бошад, ё аз дасти ёғиёни саркаш, роҳзанон ва дуздони шабгард кушта шуда бошад, ҳатто агар дар вақти дифоъ аз ҷону мол, аҳлу аёл ва обрӯи худ ба шаҳодат расида бошад.

2. Шаҳиди охират шахсест, ки ба монанди шаҳидони навъи аввал ба шаҳодат расидааст, вале яке аз шартҳои зикршуда барои ӯ фароҳам нагардидааст. Ин табақаи шаҳидон низ аз тамоми имтиёзҳо ва неъматҳое, ки Худованд барои шаҳидон дар охират ваъда додааст, бархӯрдор мебошанд, вале аҳкоми дунявӣ, ки ба гурӯҳи аввали шаҳидон ихтисос доштанд, ба шаҳидони охират тааллуқ намегиранд. Яъне онҳо бар асоси муқаррароти дигаре, ки ба-

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1346.

рои умуми фавтидагони мусалмон анҷом дода мешаванд, дафн мегарданд. Яъне ба мисли дигар фавтидагон шуста ва кафан карда мешавад ва пас аз намози ҷаноза ба хок супорида мешавад.

а) Шаҳси ба шаҳодатрасида, агар шарти ақл барои ӯ фароҳам нагардида бошад, яъне девона ва ноқисулақл ба воя расида бошад, ё шарти балоғат барояш фароҳам нагардида бошад, яъне кӯдак ва хурдсол бошад, ё шарти покӣ барояш фароҳам набошад, яъне дар ҳолати ҷанобат ва ё ҳайзу нифос бошад, ё шарти ба ноҳақ кушта шудан барояш фароҳам набошад, яъне дар натиҷаи афтиши девор ба рӯяш ё ғарқ шудан дар об ё сӯхтан дар оташ ва ё ҳодисаҳои нохуши дигар бимирад ва ё ба ҳақ дар иваз (қасос)-и қасе ва ё дар асоси ҳадди шаръие кушта шавад, ё дар ивази кушта шуданаш мол ва хунбаҳо воҷиб гардад, на қасос, ба монанди қатли ба хато ва ё шибҳи амдӣ ва ё дар кушта шуданаш иртисос ба вучуд ояд, дар тамоми ин суратҳо шаҳиди охират мегардад.

Иртисос ин ҳамон гузаштани муддатест, ки дар миёни зарба хӯрдани шахси ба шаҳодат расида ва ҷон супорида ни ӯ ҷудой ва дерӣ меандозад, яъне пайвастан ба Ҳақро пас аз хӯрдани зарба каме кӯҳнатар ва дертар месозад. Фосилаи кам зараре надорад.

Адами иртисос ва «лам яртасс» будани шаҳид, кӯҳна нашудан ва ба сурати тару тоза ва бо ҳамон зарба ба ҳақ пайвастанӣ ўст. Чун гулҳои шаҳодат бо ҳамон тароват ва тозагӣ, ки ҷида мешаванд, ба хирмани Ҳақ фиристода шаванд, онро адами иртисос (кӯҳна нашудан) мегӯянд, ки яке аз шартҳои шаҳодати комил ба шумор меравад.

Баҳраманд гардидани шахси зарбахӯрда бо чизе аз баҳраҳо ва хидматрасониҳои зиндагӣ, ба монанди хӯрдан, ошомидан, хоб рафтан, дармон шудан, гузаштани вақти як намоз бар вай, дар ҳоле ки ақлу ҳушашро аз даст навода бошад ва ғайра дар шаҳодати вай иртисос (кӯҳнагӣ) ба вучуд меоварад ва ўро дар гурӯҳи дуҷуми шаҳидон қарор медиҳад.

Тамоми корхое, ки бо онҳо иртисос ба вучуд меояд, агар дар рафти чанг сурат бигиранд, дар шаҳодати вай таъсире намегузоранд ва он шахс дар ҷумлаи шаҳидони ғуруҳи аввал боқӣ мемонад.

б) Шаҳидони охират, яъне табақаи дуюм бисёранд: 1. Шаҳиди муртасс (кӯҳна шаҳодат). 2. Ноқису-л-ақл ва девона, ки зулман ва ба ноҳақ кушта шавад. 3. Кӯдак ва хурдсоле, ки ба ноҳақ кушта шавад. 4. Кушташудае, ки дар ивазаш мол воҷиб гардад. 5. Касе, ки ба бемории тоъун (вабо, эпидемия) бимирад. 6. Дар замони эпидемияи вабо бо дигар беморӣ ҳам бимирад. 7. Зане, ки дар ҳолати вазъи ҳамл ва ё баъд аз он дар вақти нифос сари фарзанд биравад (бимирад). 8. Касе, ки қасди куштани душманро дошт, вале тираш ба ҳудаш ва ё силоҳаш ба ҳудаш бархӯрд ва кушта шуд. 9. Касе, ки дар об ғарқ шуда бимирад. 10. Касе, ки дар оташ сӯхта бимирад. 11. Касе, ки шаби ҷумъа бимирад. 12. Касе, ки дар талаби илм бимирад. 13. Касе, ки дар натиҷаи гаштани девор ва ё хона бар рӯяш бимирад. 14. Касе, ки бо бемории сил бимирад. 15. Касе, ки даррандае ўро бикушад. 16. Тоҷири ростгӯ ва амонатдоре, ки бимирад. 17. Касе, ки дар талоши ризқу рӯзии фарзандонаш аз роҳи ҳалол ва ё дар роҳи боло бурдани маърифатнокии динӣ ва пойбандии онҳо ба арзишҳои исломӣ бимирад ва ғайра.

3. Шаҳиди дунё – ин ҳамон мунофиқ ва шахси беақидаест, ки дар саффи мусалмонҳо кушта мешавад. Аҳкоми дунявӣ шаҳиди комил бар вай низ тааллуқ мегиранд, вале аз охират баҳрае надорад.

Ҷасади боғӣ (касе, ки бар валии амри муслимин саркашӣ кардааст) ва роҳзан шуста мешавад, вале бар онҳо намоз гузорида намешавад.

Вочиботи бозмондагони мурда

1. Вақте банда аз дунё мегузарад, ҳарчӣ тезтар омода сохтан ва барои дафн хориҷ намудани вай бар бозмондаго-

наш лозим аст. Паёмбари акрам (с) мефармояд: *«Дар омода сохтан ва дафни чаноза (мурда) шитоб намоед. Зеро агар (чаноза) инсонӣ солеҳе (нек) бошад, пас хайрест, ки ӯро ҳарчи тезтар ба он мерасонед ва агар гайри ин бошад, пас бадӣест, ки онро аз гарданатон (тезтар) поин мениҳед»*.¹

2. Баъзе аз наздикон ва хешу табори мурда фавран ба пардохти қарзҳои вай аз молу дороияш бипардозанд. Аз Ҷобир ибни Абдуллоҳ ривоят шудааст, ки: «Марде (дар замони расули Худо (с)) фавт кард. ӯро ғусл дода, кафан намудем ва дар ҷои намозгоҳ, ки дар назди мақоми Ҷабраил аст, гузоштем, то расули Худо (с) бар вай намоз гузорад. Он гоҳ паёмбар (с)-ро барои хондани намоз хабар кардем. Он Ҳазрат (с) чанд қадаме бо мо омад ва фармуд:

«Шояд бар гардани дӯстатон қарзе бошад (аз касе қарздор бошад)? Гуфтанд: Бале, ду динор қарздор аст. Паёмбар (с) ба қафо баргаишт. Марде аз мо, ки Абӯқатода ном дошт, ба вай гуфт: Пардохти он ду динор бар ӯҳдаи ман. Паёмбар (с) гаштаву баргаишта пурсид: Оё он ду динор бар гардани ту аст ва онҳо аз моли ту пардохт мешаванд ва мурда аз он барӣ (халос) аст? Гуфт: Оре. Он гоҳ (паёмбар (с)) бар вай намоз хонд».

Баъд аз он ҳар вақте расули Худо (с) Абӯқатодаро медид, мепурсид: *«Бо он ду динор чӣ кор кардӣ? Пас аз муддате Абӯқатода гуфт: Эй расули Худо (с)! Онҳоро пардохт кардам. Паёмбар (с) фармуд: «Ҳоло азоб аз вай бардошта шуд»*.²

¹ Муттафақун алайҳ: Саҳеҳи Бухорӣ, 1315; Саҳеҳи Муслим, 2183 (944)-50; Сунани Абӯдовуд, 3181; Сунани Тирмизӣ, 1015; Сунани Насоӣ, 1909; Сунани Ибни Моҷа, 1477.

² Ҳадиси саҳеҳ: Сунани Тирмизӣ, 1069; Сунани Насоӣ, 1959, 4706; Сунани Ибни Моҷа, 2407; [Ҷаноиз 16]; Мустадраки Ҳоким, 2393. – Ҷ. 2. – С. 370; Сунани Куброӣ Байҳақӣ. – Ҷ. 6. – С. 74.

Ин ҳадис аз Абдуллоҳ писари Абӯқатода (р) низ ривоят шудааст. Дар Сунани Тирмизӣ, Насоӣ ва Ибни Моҷа бо рақамҳои мазкур ҳадиси Абдуллоҳ зикр гардидааст, вале Тирмизӣ дар поёни он қайд кардааст, ки ин ҳадис аз Ҷобир (р) низ ривоят шудааст.

3. Бозмондагони мурда метавонанд парда аз рӯи вай бардоранд ва пешониашро бибӯсанд ва се рӯз барои вай мотам гиранд. Аз Оиша (р) ривоят шудааст: *«Паёмбар (с) бар Усмон ибни Мазъун, ки аз дунё гузашта буд, ворид шуд ва парда аз рӯяш бардошт ва хам гашта, ўро бӯсид. Он гоҳ гирифт, ба тавре ки дидам, ашк бар рухсораҳояш ҷорӣ гардид»*.¹

Аз Абдуллоҳ ибни Ҷаъфар ривоят аст, ки: *«Паёмбар (с) баъд аз вафоти Ҷаъфар, се рӯз ба аҳли байташ (барои азодорӣ) мӯҳлат дод ва назди онҳо нарафт. Пас аз он ба назди онҳо омад ва фармуд: Аз имрӯз ва баъд бар бародарам ғияра накунад»*.²

4. Бар бозмондагони мурда вочиб аст, ки сабр ва розӣ будан аз тақдирро пеш гиранд.

Сабр бар вафоти фарзандон аҷри зиёде дорад. Аз Абӯсаъиди Худрӣ (р) ривоят шудааст, ки занон ба паёмбар (с) гуфтанд: Рӯзе барои (мавъизаи) мо муқаррар кун. Паёмбар (с) барои онҳо мавъиза кард ва фармуд: *«Ҳар зане се фарзандашро аз даст бидиҳад, онҳо барои вай пардае аз оташи дӯзах мешаванд. Зане гуфт: Ду фарзанд ҳам? Паёмбар фармуд: Ду фарзанд ҳам»*.³

Ҳамин тавр ривоят шудааст, ки: *«Вақте мурдаи қарздореро барои намози ҷаноза ба назди расули Худо (с) меоварданд, мепурсид: Оё барои пардохти қарзаш чизе боқӣ гузоштааст? Агар мегуфтанд: Оре, бар вай намоз меҳонд. Дар ғайри он, ба мусалмонон мегуфт: Бар рафиқатон намоз бихонед»*. (Саҳеҳи Бухорӣ, 2298, 5371; Саҳеҳи Муслим, 4134; Сунани Тирмизӣ, 1070).

¹ Ҳадиси саҳеҳ: Сунани Абӯдовуд, 3163; Сунани Тирмизӣ, 989; [Ирво 693]; [Саҳеҳи Сунани Ибни Моча 1191]; Сунани Ибни Моча, 1456. Ҳамчунин ривоят шудааст, ки: *«Абӯбақр паёмбар (с)-ро пас аз вафоташ бӯса кард»*. (Тирмизӣ онро дар шарҳи ҳадиси боло ҳадиси ҳасан ва саҳеҳ гуфтааст).

² Саҳеҳ : [Саҳеҳи Сунани Насоӣ 4823]; [Ҷаноиз 21]; Сунани Абӯдовуд, 4192; Сунани Насоӣ, 182.

³ Муттафақун алайҳ: Саҳеҳи Бухорӣ, 101, 1249, 7310; Саҳеҳи Муслим, 6642 (2633)-152.

Ҳамчунин бозмондагони мурда бояд истирчоъ ва дуъо намоянд. *Истирчоъ* он аст, ки шахс «*Инно лиллоҳи ва инно илайҳи роҷиъун*» ҳамон гуна ки дар оят омадааст, би-гӯяд ва дуъо намояд: «*Аллоҳумма очирнӣ фӣ мусибатӣ вах-луф лӣ хайран минҳо*», «*Худовандо! Маро дар ин мусибатам аҷр бидеҳ ва беҳтар аз онро бароям ҷойгузин фармо*».¹

5. Бар бозмондагони мурда, ба хусус занон, нолаву фиғон ва навҳа намудан, бар сару рӯи худ задан ва гире-бон пора кардан, мӯи сар кандан ва ё жӯлида намудан ҳаром аст.

Абӯмолики Ашъарӣ (р) ривоят мекунад, ки Паёмбар (с) фармуд: «*Чаҳор коре аз корҳои даврони ҷоҳилият дар уммати ман боқӣ мондаанд, ки аз онҳо даст барнамедо-ранд: Фаҳрфурӯшии (беҷо) ба ниёгон, таън дар насабҳо, талаби борон аз ситорагон ва навҳагарӣ*». Ҳамчунин фар-муд: «*Агар зани навҳагар пеш аз маргааш тавба накунад, рӯзи қиёмат дар ҳоле зинда мешавад, ки пероҳане огушта ба равгани (қирмонанд) ва зиреҳе аз зангор бар тан дорад*».²

Паёмбар (с) ҳамчунин фармуд: «*Касе, ки бар сару рӯи худ бизанад ва гиребонаширо пора намояд ва ба монанди давро-ни ҷоҳилият навҳаву фиғон намояд, чунин одаме аз мо нест*».³

Он чи дар ин маврид ҷоиз аст, ором-ором гиристан аст. Расули Худо (с) пас аз марги фарзандаш Иброҳим, фармуд: «*Чашмҳо ашкборанд ва дил андӯҳгин ва ба ҷуз он чӣ Худоро хушнуд намояд, чизи дигаре намегӯем. Иброҳим!*

¹ Аз Уммисалама (р) ривоят шудааст, ки расули Худо (с) фармуд: «*Ба касе аз шумо мусибате расад, Инно лиллоҳи ва... (дуъои мазкур)-ро бигӯяд*». (Сунани Абӯдовуд, 3119; Сунани Ибни Моча, 1598).

² Саҳеҳ: [Ҷаноиз 28]; Саҳеҳи Муслим, 2157 (934)-29; Сунани Тирмизӣ, 1001; Сунани Ибни Моча, 1582; Муснади имом Аҳмад, 9562. Ҷ. 3. – С. 211; Муснади Абӯяъло, 1577. Ҷ. 3. – С. 148; Сунани Куброи Байҳақӣ, 7211. Ҷ. 5. – С. 420.

³ Муттафақун алайҳ: Саҳеҳи Бухорӣ, 1294, 1297, 1298, 3519; Саҳеҳи Муслим, 281 (103)-165, 282 (...)-166; Сунани Тирмизӣ, 999; Сунани На-сой, 1859, 1860-1864; Сунани Ибни Моча, 1584.

*Мо ба ростӣ, аз фироқи ту гамгинем».*¹

6. Ҳарчанд барои намози ҷаноза ҷамоат шарт нест, вале шумораи намозгуздорон ҳар андозае бештар бошад, беҳтар аст.

Паёмбар (с) фармудаанд: *«Ҳар ғавтидае, ки сад нафар мусалмон бар вай намоз бигуздоранд ва дар ҳаққи вай дуъо намоянд, дуъо ва шафоъати (хостаи) онҳо барояш иҷобат мегардад».*²

Дар ҷои дигар мефармояд: *«Ҳар мусалмоне бимирад ва чиҳил нафар бандаи мӯъмин, ки ба Худо ширк наовардаанд, бар ҷанозаи вай намоз бигуздоранд, ҳатман, Худованд (дуъои онҳоро барои ӯ иҷобат менамояд) ва онҳоро дар ҳаққи ӯ шафеъ қарор медиҳад».*³

7. Барои шахси мусалмон шоиста аст, ки аз ғазилату савоби намози ҷаноза ва рафтани аз қабри тобут ақиб намонад.

Абӯхурайра (р) ривоят мекунад, ки паёмбар (с) фармуд: *«Ҳар касе бар ҷанозае намоз бихонад, вале онро ташиъ накунад, як қирот (аҷр) мегирад ва агар онро ташиъ намояд, ду қирот (аҷр) мегирад. Пурсида шуд, ки ду қирот чӣ қадар аст? Фармуд: хурдтарини он ба андозаи кӯҳи Уҳуд аст».*⁴

8. Яке дигар аз вочиботи динӣ, меъёрҳои ахлоқӣ ва арзишҳои инсонии ислом дар рӯзи мусибат он аст, ки ҳамсоягон, наздикон ва дӯстони хонаводаи мурда дар муддати се рӯз барои онҳо таом ва ягон хӯроке бифиристанд. Зеро ин се рӯз рӯзҳои мусибат ва азодории онҳост

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1303; Саҳеҳи Муслим, (2315)-62; Сунани Абӯдовуд, 3126; Сунани Насоӣ, 1868; Сунани Ибни Моҷа, 1589.

² Саҳеҳи Муслим, (947)-58; Сунани Тирмизӣ, 1029; Сунани Насоӣ, 1991.

³ Саҳеҳи Муслим, 2193 (948)-59; Сунани Абӯдовуд, 3170; Сунани Ибни Моҷа, 1489.

⁴ Саҳеҳ: [Саҳеҳи Ҷомеъу-с-сағир, 6355]; Саҳеҳи Бухорӣ, 47, 1323, 1325; Саҳеҳи Муслим, 2186 (945)-52, 2187 (...) -53, 2188 (...) -54, 2191 (...) -56; Сунани Насоӣ, 1995, 5047; Сунани Ибни Моҷа, 1540.

ва онҳо дар ин муддат гирифтори ғаму мусибати хеш мебошанд.

Ривоят шудааст, ки вақте хабари шаҳодати Ҷаъфар расид, паёмбар (с) фармуд: *«Барои хонадони Ҷаъфар таоме омода созед. Зеро ба сари онҳо амр (ва мусибат)-е омадааст, ки онҳоро (аз ҳар чизе) машгул медорад»*.¹

9. Аъмол ва корҳои бозмондагон дар мавридҳои зерин барои ғавтидагон нафъ мебахшанд:

а) Дуъои хайри мусалмонон барои онҳо.

б) Пардохтани қарзҳои ғавтида.

в) Қазо доштани назрҳои ғавтида, хоҳ рӯза бошанд хоҳ назрҳои молӣ.

г) Аъмоли неке, ки фарзандони солеҳи ғавтида анҷом медиҳанд.

Худованд мефармояд:

وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى

«Дар ҳақиқат, барои инсон подош ва баҳрае, ҷуз он чи худ барои он талош намудааст, нест».²

Ва паёмбар (с) мефармояд: *«Поктарин чизе, ки одамі меҳӯрад, ҳамон чизест, ки аз касби худаш бошад ва фарзанди одам низ аз касби ӯ ба шумор меравад»*.³

д) Садақоти ҷория ва аъмоли неке, ки аз худ бар ҷой гузошта бошад

Абӯхурайра (р) ривоят мекунад, ки паёмбар (с) фармуд: *«Вақте инсон мемирад, амал (ва ҳар робитае, ки бо дунё дошт), бурида мешавад, магар аз се чиз: садақаи ҷория (пайдор ва давомнок), илме, ки мавриди истифодаи дигарон*

¹ Сунани Абӯдовуд, 3132; Сунани Тирмизӣ, 998; Сунани Ибни Моча, 1610.

² Сураи Начм, 53: 39.

³ Саҳеҳ: Сунани Абӯдовуд, 3528, 3529; Сунани Тирмизӣ, 1358; Сунани Насой, 4461, 4462; Сунани Ибни Моча, 2137, 2290.

қарор гирад ва фарзанди неке, ки барои ӯ дуъо кунад».¹

10. Анҷом додани корҳое, ки хилофи муқаррароти шариати ислом ва роҳнамоиҳои арзишманди расули акрам (с) мебошанд, дар канори қабрҳо бар мусалмонон ҳаром аст.

а) Забҳ намудани чорвое барои ризои Худо дар канори қабре. Паёмбари акрам (с) мефармояд: **«Ло ӯақра фил-исломи», «Ақр (забҳ намудан бар сари қабр) дар ислом нест».**²

Абдурраззоқ ибни Хумом мегӯяд: Аҳли ҷоҳилият гов ва ё гӯсфандеро дар канори қабр сар мебуриданд.³

б) Рӯ ба рӯи қабр намоз хондан.

Паёмбар (с) мефармояд: **«Рӯ ба сӯи қабрҳо намоз нахонед».**⁴

в) Намоз хондан дар канори қабрҳо ҳарчанд рӯ ба сӯи онҳо набошад ҳам, макрӯҳ аст, зеро расули акрам (с) мефармояд: **«Метавон дар тамоми сатҳи (рӯи) замин намоз хонд, ба ҷуз гӯристон ва ҳаммом».**⁵

г) Сохтани масҷид ва гунбаз бар рӯи қабр.⁶

¹ Саҳеҳи Муслим, 4199 (1631)-14; Сунани Абӯдовуд, 2880; Сунани Тирмизӣ, 1376; Сунани Насоӣ, 3653; Сунани Ибни Моҷа, 241, 242.

² Хитобӣ мегӯяд: «Аҳли ҷоҳилият шутуреро бар сари қабри шахси солеҳе (неке) сар мебуриданд ва мегуфтанд: Ин подоши корҳое хаст, ки шахси фавтида дар даврони зиндагонияш анҷом додааст». (Сунани Абӯдовуд, 3222. Он кори даврони ҷоҳилиятро «ақр» мегӯянд, ки он дар ислом ҷоиз нест).

³ Сунани Абӯдовуд, 3222.

⁴ Саҳеҳи Муслим, 2247 (972)-97; Сунани Абӯдовуд, 3229; Сунани Тирмизӣ, 1050; Сунани Насоӣ, 759.

⁵ Сунани Абӯдовуд, 492; Сунани Тирмизӣ, 317; Сунани Ибни Моҷа, 745.

⁶ Ҷобир (р) ривоят менамояд, ки: **«Расули Худо (с) аз гачқорӣ намулдани қабрҳо, навиштани катибаҳо (ва лавҳаҳои ёдгорӣ) бар онҳо, бино кардан бар рӯи онҳо ва аз зери по кардани онҳо наҳй намудааст».** (Саҳеҳи Муслим, 2242 (970)-94; Сунани Абӯдовуд, 3225, 3226; Сунани Тирмизӣ, 1052; Сунани Насоӣ, 2026, 2027; Сунани Ибни Моҷа, 1562, 1563, 1564).

Дар ривояти дигар омадааст: **«Дар аснои бемориш паёмбар (с) Умми-салама ва Умми-ҳабиба аз калисое ёдовар шуданд, ки онро дар сарзамини**

д) Табдил додани қабристон ба ҷои баргузорию идҳо ва маросимҳои ҷашну сурур ва рафтан ба қабристон дар вақтҳои муайян ва бино бар муносибатҳои хоссе бо мақсади ибодату ниёиш ва тазарруёу гиря дар назди онҳо.

ФИКҲИ ИСЛОМИ

Ҳабаша дида буданд. Зебӯй ва суратҳои онро ба ёд оварданд. Расули Худо (с) сар бардошт ва гуфт: **Онҳо (мардумеанд), ки вақте марди солеҳ (ва нек)-е аз эшон бимирад, бар рӯи қабраи масҷиде бино менамоянд ва дар он ҳамон (гуна) суратҳоро мекашанд. Онҳо бадтарини халқ дар назди Худо мебошанд**». (Саҳеҳи Бухорӣ, 427, 434, 1341, 3873; Саҳеҳи Муслим, 1181 (528)-16; Сунани Насой, 703).

Бахши сеюм

КИТОБИ ЗАКОТ

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا

«Аз молҳояшон садақа (закот)-е
баргир, ки эшонро ба василаи
он пок ва тазкия намой»

(Сураи Тавба, 9:103).

Фасли аввал

ЗАКОТ

Закот яке дигар аз фароизи Худованди мутаъол бар мусалмонон ва яке аз рукнҳои ислом аст. Дар аҳамияти закот ҳамин далел бас аст, ки дар сӣ ояти Қуръони маҷид ҳамроҳи намоз зикр гардида ва нишонаи имон ва сабаби растагории шумурда шудааст. Аз ривоятҳои гуногун, ки аз расули Худо (с) нақл шудааст ва аз амалкарди хулафои рошидин бармеояд, ки *«касе аз пардохти закот ҷилавгари кунад, аз дин хориҷ аст»*.

Закот, ушр, садакаи Фитр ва дигар пардохтҳои молӣ, бахше аз низоми мутақомили иҷтимоӣ – иқтисодии исломро ба вучуд овардаанд. Ин низоми молӣ ба гунае тарҳрезӣ гардидааст, ки бар сарватмандон ва соҳибони сармоя чандон сангинӣ ва бори гаронеро ба вучуд намеоварад, зеро он миқдори ночизе аз молу сармояи онҳоро, ки худудан дувуним (2,5) дар садро ташкил медиҳад, дар бар мегирад.

Аз тарафи дигар, ин низоми мутақомил ва дақиқи молӣ дар миёни кишрҳои гуногуни ҷомеа фазои таъотуфу ҳамдардӣ, таъовуну ҳамкорӣ, авотифи нек нисбат ба якдигар ва эҳтироми мутақобиларо ба вучуд меоварад. Бо ҳамин, амният ва заминаҳои шукуфои иқтисоди кишвар ва рушди молии сармоядорони дохилӣ, на танҳо аз назари қонунҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва мақомоти кишварӣ таъмин ва фароҳам мегардад, балки дар қалби ҷомеа фазои муносибе барои он ба вучуд меояд.

Сатҳи баланди афкори умумӣ ва авотифи неки иҷтимоӣ кишрҳои гуногуни ҷомеаро дар ҷодаи ҳамкорихон мутақобил, инкишофи ҳамачонибаи фарҳанги амонатдорӣ, ҳифзи эҳтиром ва арзиши моликияти хусусӣ ва риояи меъёрҳои ахлоқӣ, ифбат ва покӣ ба ҳаракат ва пӯёй воме

дорад. *Шахси сарватманд дар назари мардум дигар на як унсури манфур, судҷӯй, моландӯз, бахил ва бори гарони ҷомеа, балки инсони неку босалоҳият, наҷиб ва хайрхоҳи миллат ба шумор меравад.*

Ин пардохтҳои моӣ:

а) Нафси одами сарватмандро аз палидиҳои бухлу тамаъ ва шароратҳои тангчашмию дунёпарастӣ пок мегардонад ва нафси камбағалро аз ҳасадварзию адоват ва орзуи заволи неъматӣ дигарон раҳо месозад.

б) Масолеҳи умумиеро, ки зиндагӣ ва саодати мардум дар гавари онҳост, ба вучуд меоварад.

в) Дар шахси сарватманд эҳсоси масъулият нисбат ба қишри ниёзманд ва камбағали ҷомеа ба вучуд меоварад.

г) Барои сарватҳо ва боигарие, ки дар ихтиёри сарватмандон, тоҷирон ва сармоядорон қарор дорад, ҳадду андозае ба вучуд меоварад, то молу сармоя дар ихтиёри табақаи (элитаи) ҳосе қарор надишта ва танҳо дар миёни онҳо даст ба даст нагардад, балки дигар қишрҳои ҷомеа низ аз он баҳраманд бошанд.

д) Аз ҳама муҳимтар, пок гардидани молу дороии шахси сарватманд ва рушду нумӯи он аст, ки бо пардохти закот, ушр, садақаи Фитр ва дигар пардохтҳои моӣ барояш ҳосил мегардад ва ба хайру пешрафти худӣ ӯ меанҷомад.

Барои шахси закотдиҳанда ҳамин ифтихор бас аст, ки закоти ӯ, вақте ба дасти мустаҳикки худ мерасад, ба ин маъно аст, ки онро Худо мегирад ва қабул менамояд. Қуръони карим пас аз зикри моҳият ва ҳикмати гирифтани закот мефармояд:

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ
وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ أَتَّوَابٌ الرَّحِيمُ

«Оё надонистанд, ки (танҳо) Худо тавбаро аз бандагонаш мепазирад ва садақотро мегирад ва ин ки Худо тавба-

пазиру меҳрубон аст».¹

Бо ин ҳама, агар мусалмоне аз додани закот худдорӣ наояд ва аз анҷоми ин вазифаи муқаддаси илоҳӣ ва тақлифи иҷтимоии ислом шона ҳолӣ кунад ва боз фикр кунад, ки ҳамин ки ба ойини ислом эътиқодманд мебошад ва намозу рӯзаашро ба ҷо меоварад, кифоя аст, бояд хуб бидонад, ки чунин эътиқодмандӣ ва диндорие аз ҷониби Худо пазируфтани нест.

Дар садри ислом саҳобагони бузурги расули акрам (с) бо сарварии халифаи он ҳазрат Абӯбакри Сиддиқ (р) тоифае аз мардуми арабро, ки аз додани закот сар боз зада буданд, дар ҷумлаи хориҷаштагони аз дини Худо дониста, бар зидди онҳо ба мубориза бархостанд. Он тоифа танҳо аз додани закот сар боз зада буданд, вале дигар рукнҳо ва асосҳои исломро қабул доштанд. Ислом як тарҳ (комплекс)-и мутақомили илоҳист, ки чунин таҷзияҳо ва бозигарихоро наменпазирад. Бинобар ин, барои як мусалмони хуб ва хайрхоҳи дину миллат шоиста нест, ки худро ногоҳона дар саффи муҳолифони ислом қарор диҳад.

Закот дар луғат ба маънои «поқӣ» ва «зиёдат» аст ва дар истилоҳи шаръ иборат аз як миқдор молест, ки тибқи шароити махсус бояд ба мустаҳиққи закот дода шавад.

Мавридҳои закот

Закот дар навъҳои моликияти зерин фарз аст:

1. Чизҳои қиматбаҳо, монанди тилло, нуқра, пул ва ғайра.
2. Чаҳорпоёни хонагӣ, мисли шутур, гов, гӯсфанд, асп ва ғайра.
3. Молҳои тичоратӣ.
4. Зироат ва мевачот.
5. Канданиҳои фоиданок (маъданҳо).

¹ Сураи Тавба, 9: 104.

Закоти ин чизҳо дар сурате фарз мешавад, ки ба як миқдори муайяне, ки онро «нисоби том» мегӯянд, бирасанд. Пас агар миқдори чизҳои зикршуда аз ҳадди нисоби том камтар бошад, закот надоранд.

Нисоби томи (комил) ҳар яке аз чизҳои мазкур ба тафсил хоҳад омад.

Лозим ба ёдоварист, ки тамоми чизҳои, ки инсон ва хонаводааш дар зиндагии худ ба онҳо ниёз дорад, аз ҳисоби нисоби том ҷудо мебошанд, магар вақте ки дар онҳо мақсади тиҷорат дошта бошад. Ба намунае аз лавозими мавриди ниёз ишора мекунем:

1. Хӯрок ва пӯшоки зарурӣ.
2. Заруриёти хона, монанди косою табак, қоллин ва ғайра.
3. Василагоҳи нақлия дар ҳадди зарурат.
4. Хонаҳои истиқоматӣ.
5. Китобҳои мавриди ниёз ва ғайра.

Шахсе дорои нисоб буда, вале қарздор ҳам бошад, агар миқдори қарзаш ба андозаи тамоми молаш бошад, закот бар ӯ фарз нест, вале агар молаш бештар аз миқдори қарзаш бошад ва ин моли зиёд ба ҳадди нисоби том бирасад, он гоҳ закот бар он тааллуқ мегирад.

Закот бар моли гумшуда низ тааллуқ намегирад.

Закот бар кӣ фарз аст?

Пардохти закот бар ҳар мусалмоне, ки шароити зерино доро бошад, фарз аст:

1. Озод бошад.
2. Болиғ бошад.
3. Оқил бошад.
4. Молики комилу-л-ихтиёри нисоби том бошад.
5. Як соли қамарӣ бар молаш бигузарад, яъне як сол молики он шуда бошад.¹

¹ Ҳар гоҳ соли қамарӣ пурра ба поён бирасад, баровардани закот бар вай фарз мегардад. Дар солҳои баъдӣ, дар ҳамон таърихе, ки бори

6. Мол нумӯкунанда, яъне қобили афзоиш ва зиёдшавӣ бошад. Бинобар ин шарт моли гумшуда аз тааллуқи закот хориҷ аст.

Пардохти закот аз ҷумлаи муҳимтарин ибодатҳо ва рукни сеюми ислом мебошад. Бинобар ин, бояд он чи ме-пардозад, ба нияти закот ва бо қасди қурбат¹ бошад. Ниятро метавонад ҳангоми пардохти закот ва ё ҳангоме кунад, ки миқдори закотро аз молаш ҷудо месозад.

Шахсе, ки тамоми молашро садақа мекунад, пардохти закот аз зиммаи ӯ соқит мешавад, ҳарчанд нияти закотро дар он накарда бошад.

аввал закоташро дода буд, пардохтани закот фарз мегардад. Бинобар ин, мусалмонҳо аксаран моҳи мубораки Рамазонро барои закоти худ ихтиёр кардаанд, ҳарчанд моҳҳои дигар низ боқе надоранд.

Паёмбар (с) мефармояд: **«Дар ҳеҷ моле закот воҷиб намегардад, то он ки соле бар вай бигузарад»**. (Сунани Абӯдовуд, 1573; Муснади имом Аҳмад, 1264).

¹ Қурбат ба маънои наздикӣ ба Худои бузург ва ба даст овардани ризои ӯ мебошад.

Фасли дуюм

НАВЪҲОИ АМВОЛЕ, КИ ЗАКОТ ДАР ОНҲО ВОЦИБ МЕБОШАД

Чӣ тавре гуфта шуд, *молҳое, ки дар онҳо закот вочиб мегардад, панҷ навъ мебошанд:*

1. Нақдинаҳои муомилоти тилло ва нукра ва андӯхтаҳои он ду, ба монанди зеваролот, василаҳои ороишӣ ва ғайра. Пулҳои роиҷи кишварҳо, бонкнотҳо, қоғазҳои баҳодор, сиккаҳо (чекҳо)-и бонкӣ ва ғайра дар ҳукми нақдинаҳои муомилоти тилло ва нукра буда, ба онҳо муқоиса мешаванд.

2. Молҳои тиҷоратӣ. Он тамоми амволи манқул ва ғайриманқули шахсро, ки дар он қасди хариду фурӯш ва тиҷоратро дошта бошад, дар бар мегирад.

3. Сарвати ҳайвонии шахс, ба монанди шутур, гов ва гӯсфанд.

4. Маҳсулоти зироатӣ, ба монанди гандум, ҷав ва ғайра, мевачот, ба монанди ангур, хурмо ва меваҳои дигар ва ҳосили асал.

5. Канданиҳои фоиданок, сарватҳои зеризаминӣ ва рӯизаминии табиат, бозёфтҳои ганҷӣ ва дигар ашёи нодир. Ин навъи панҷум дар фикҳ дар зери унвони «маъданҳо» баён мешавад.

**Нисоби муайяни ҳар навъи мол
ва миқдори ҳаққи закоти он**

Нисоби ҷаҳорпоён

Барои вочиб шудани закот дар ҷаҳорпоён соима (дар пушта ҷароқунанда) будани онҳо шарт аст. Соима ба

хайвоне гуфта мешавад, ки ду ҳолат (шароит)-и зерин дар он ёфт шавад:

Аввал: аксари солро дар биёбон ва пуштаҳо чаро кунад. Агар нисфи сол ё бештар аз он охурбанд бошад, ба он соима гуфта намешавад.¹

Дуюм: мақсад аз нигоҳдории онҳо, ширу насл ва фарбеҳӣ бошад. Агар барои гӯшт ва ё саворӣ нигоҳдорӣ шаванд, ба онҳо соима гуфта намешавад ва закот дар онҳо воҷиб намегардад, ҳарчанд бештари сол бо даҳони худ чаро кунанд.

Агар ҳайвон соима бошад (яъне бештари солро дар пушта чаро кунад) ва дар нисфи сол соҳибашон онҳоро ба нияти тичорат бифурӯшад, закоти он сол бар вай воҷиб намешавад, балки аз ҳангоми байъ (фурӯш), вақте сола бар он тамоm шавад, аз қимати он закот дода мешавад.

Дар барраҳо, бузғолаҳо ва ғӯсолаҳо вақте танҳо бошанд (яъне ҷудо аз модаронашон), закот воҷиб намешавад. Аммо агар ҳамроҳ бо модаронашон бошанд, аз ҳамааш закот дода мешавад. Агар ҳанӯз сола тамоm нагашта, ҳайвонҳои калон бимиранд, закот аз бачаҳои онҳо боз соқит мешавад.

Аспҳо вақте на ру мода бо ҳам якҷо бошанд (яъне ба сурати галла бошанд), закот бар онҳо воҷиб намешавад. Бояд қиматгузорӣ шаванд ва аз ҳар чихил дирҳам як дирҳам закот бароварда шавад.

Дар хару ҳачир агар барои тичорат набошанд, закот воҷиб намешавад, аммо агар барои тичорат бошанд, аз қимати онҳо мисли асп закот дода мешавад.

1. Шутур

Нисоби томи шутур аз панҷ сар шурӯъ мешавад. Ҳар кӣ дорои панҷ сар шутур ва ё бештар аз он буда ва як сол бар онҳо бигзарад, закот бар ӯ фарз мегардад, ки тар

¹ Соима – ба даҳони худ чарокунанда.

тибаш ин аст:

1. Закоти панҷ сар шутур то нӯҳ шутур, як гӯсфанд аст.
 2. Закоти даҳ сар шутур то чордаҳ шутур, ду гӯсфанд аст.
 3. Закоти понздаҳ сар шутур то нуздаҳ шутур се гӯсфанд аст.
 4. Закоти бист сар шутур то бисту чаҳор шутур, чаҳор гӯсфанд аст.
 5. Закоти бисту панҷ сар шутур то сию панҷ шутур, як шутури модаи яксола аст.
 6. Закоти сию шаш сар шутур то чилу панҷ шутур, як шутури модаи дусола аст.
 7. Закоти чилу шаш сар шутур то шаст шутур, як шутури сесола аст.
 8. Закоти шасту як сар шутур то ҳафтоду панҷ шутур, як шутури чаҳорсола аст.
 9. Закоти ҳафтоду шаш сар шутур то навад шутур, ду шутури дусола аст.
 10. Закоти наваду як сар шутур то яксаду бист шутур, ду шутури сесола аст.
- Сипас, аз яксаду бист боло то замоне ки саршумори шутурҳо ба яксаду чилу нӯҳ адад бирасад, мувофиқи ҳисоботи боло ҳисоб мекунем, ба ин тариқ ки:
11. Закоти яксаду бисту панҷ сар шутур то яксаду бисту нӯҳ шутур, ду шутури сесола ва як гӯсфанд аст.
 12. Закоти яксаду сӣ сар шутур то яксаду сию чаҳор шутур, ду шутури сесола ва ду гӯсфанд аст.
 13. Закоти яксаду сию панҷ сар шутур то яксаду сию нӯҳ шутур, ду шутури сесола ва се гӯсфанд аст.
 14. Закоти яксаду чил сар шутур то яксаду чилу чаҳор шутур, ду шутури сесола ва чор гӯсфанд аст.
 15. Закоти яксаду чилу панҷ сар шутур то яксаду чилу нӯҳ шутур, ду шутури сесола ва як шутури яксола аст.
 16. Закоти яксаду панҷоҳ сар шутур, се шутури сесола аст.

Сипас аз яксаду панҷоҳ ба боло то замоне ки шумо-

раи шутурҳо ба яксаду наваду шаш то дусад шутур нара-
сад, тибқи ҳисоботи боло ҳисоб хоҷем кард ва дар яксаду
наваду шаш сар шутур то дусад шутур, чор шутури сесола
закот вучуд дорад ва пас аз он боз ҳисобро аз сар мегирем
ва то охир.

Барои закот шутури мода бидиҳад. Агар шутури нар
бошад, нигоҳ кунад вақте қиматаш бо қимати шутури мо-
да баробар бошад, ҷоиш аст.

2. Гов

Нисоби пурраи (том) гов аз сӣ сар шурӯъ мешавад.

1. Закоти сӣ сар гов як гӯсолаи яксола аст.

2. Закоти чил сар гов як гӯсолаи дусола аст ва то
панҷоҳу нӯҳ сар гов ба ҳамин андоза ҳисоб мешавад.

3. Закоти шаст сар гов ду гӯсолаи яксола аст.

4. Закоти ҳафтод сар гов як гӯсолаи дусола ва як гӯ-
солаи яксола аст.

5. Закоти сад сар гов ду гӯсолаи яксола ва як гӯсолаи
дусола аст. Аз ин ба боло ба ҳамин гуна дар ҳар даҳ сар гов
фарзияти закот аз гӯсолаи яксола ба дусола тағйир меёбад.

3. Гӯсфанд

Нисоби пурраи гӯсфанд аз чил сар шурӯъ мешавад.

1. Закоти чил сар гӯсфанд то яксаду бист гӯсфанд, як
гӯсфанд аст.

2. Закоти яксаду бистуяк сар гӯсфанд то дусад гӯс-
фанд, ду гӯсфанд аст.

3. Закоти дусаду як сар гӯсфанд то сесаду наваду нӯҳ
гӯсфанд, се гӯсфанд аст.

4. Закоти чорсад сар гӯсфанд чор сар гӯсфанд аст.
Аз ин ба боло дар ҳар сад сар гӯсфанд як гӯсфанд закот
вучуд дорад.

Ҳукми гӯсфанд ва буз дар закот як хел аст.

4. Асп

Назди имом Абӯҳанифа (рх) дар асп низ закот вучуд дорад. Соҳиби нисоби асп метавонад барои ҳар асп як динор закот бипардозад ва ё аспро нарх карда ва аз ҳар дусад дирҳам панҷ дирҳам бипардозад. Вале дар назди имом Абӯюсуф (рх) ва имом Муҳаммад (рх) дар асп закот вучуд надорад.

Дар ҳар ва ҳачир закот вучуд надорад, яъне фарз нест, магар ин ки онҳоро ба мақсади тичорат гирифта бошад.

Ҳамон тавре мебинем, тамоми ҷаҳорпоёне, ки аз нисоб ва саршумори муайяни онҳо закот бароварда мешавад, вақте рӯ ба афзоиш ва наслдиҳӣ мегузоранд, барои афзоиши рӯ ба болои онҳо зинаҳои муайяне муқаррар гардидааст. Вақте шумораи онҳо ба зинае расид ва саршумори муайяни онро комил намуд, пардохти наवे, ки илова бар пардохти нисоби аслист, бар соҳибашон воҷиб мегардад.

Ҳар миқдор афзоише, ки аз як зина то зинаи дигар (боло) ба вучуд меояд, то замоне ки нисоби он зинаро пурра (комил) насохта бошад, муъоф аст. Баъзе фақеҳон ҳар зинаеро, ки пас аз нисоби аслист, нисоби дуюм, нисоби сеюм ва ғайра мегӯянд.

Бояд донист, ҷаҳорпоёни мазкур, вақте нисоби онҳо ададӣ ва бо саршумор аст, ки барои наслгириӣ, фарбеҳӣ ва пашму шир ниғаҳдорӣ ва парвариш шаванд. Вале агар бо мақсади тичорат ва хариду фурӯш парвариш шаванд, дигар закоти онҳо аз рӯи нисоби ададӣ ва саршумор воҷиб намегардад.

Балки ҳамчун моли тичорат қиматгузориӣ мешаванд ва аз пули онҳо агар ба нисоби закот бирасад, закот бароварда мешавад. Дар сурати нарасидани миқдори онҳо ба нисоб, бо пули дигар чинсҳои тичоратӣ ва ё тиллову нуқра ҷамъ карда мешаванд ва аз ҳамаашон, вақте ба нисоб расиданд, закот бароварда мешавад.

Вақте чаҳорпоёни мазкур барои тиҷорат бошанд, дигар соима будани онҳо шарт нест, яъне дигар зарурат надорад, ки тамоми сол ва ё бештар аз ними онро бо даҳони худ дар пушта чаро намоянд. Чи дар саҳро бичаранд, чи дар хона нигоҳубин шаванд, дар ҳар сурат аз қимати онҳо закот бароварда мешавад.

Аҳкоми гуногун

Зақоти чаҳорпоён дар сурате фарз мешавад, ки:

1. Як соли қамарӣ бар онҳо гузашта бошад. Бинобар ин, масалан, сад сар говро харидорӣ кунад ва пас аз нӯҳ моҳ онҳоро биғурушад, зақоти онҳо бар он шахс фарз нест.

2. Чаҳорпо дар тамоми сол бекор бошад. Бинобар ин, гов, асп ва ё шутуре, ки дар кори зироат ва ё боркашӣ аз онҳо истифода мекунанд, закот надоранд.

3. Чаҳорпо дар тамоми сол ё бештари он аз алафи биёбон (пушта) бичарад. Пас агар дар тамоми сол ва ё миқдоре аз он, аз алафи чида (даравида)-шуда ва ё кошташуда бихӯрад, закот надорад.

Чаҳорпоёни хурд (бачагиҳо) закот надоранд, магар он ки чаҳорпоёни калон бо онҳо якҷо бошанд.

*Фасли сеӢо***ЗАКОТИ ТИЛЛО, НУҚРА ВА
МОЛҲОИ ТИҶОРАТӢ**

Нисоби тилло бист мисқол (воҳиди вазн) ва нисоби нуқра дусад дирҳам аст, ки дар вазн ба яксаду чил мисқол баробар аст ва зақоти ҳар ду рубъи (чоряки) ушри онҳо, яъне аз чил як ҳиссаи он (1/ 40) мебошад.¹

¹ Мисқол воҳиди вазн аст. Дирҳам ҳам воҳиди вазн аст ва ҳам воҳиди пули нуқра. Воҳиди пули тилло бошад, динор аст. Зақот ба асли тилло ва нуқра тааллуқ мегирад, на ба қимати онҳо. Яъне вақте вазни онҳо ба нисоби муайян расид, ки дар тилло бист мисқол ва дар нуқра дусад дирҳам мебошад, зақот дар онҳо воҷиб мегардад. Аммо қимати онҳо дар ҳар замон ва бо ҳар шароите тағйир меёбад ва зақот ба қимати онҳо вобастагӣ надорад. Тилло ва нуқра дар зақот асл қарор мегиранд ва пулҳои роиҷи ҳар замоне, банкнотҳо, коғазҳои баҳодор ва ғайра дар муайян намудани миқдори зақоти онҳо, ба қимати ҳамон-рӯзаи тилло ва ғ нуқра муқоиса ва баровард мегарданд.

Дар муайян намудан ва баргардони миқдори воҳидҳои вазни тилло ва нуқра, яъне мисқол ва дирҳам, ба воҳидҳои вазни роиҷи имрӯза – грамм ва миллиграмм – дар миёни қоршиносони соҳа тавофуқи назаре вучуд надорад. Дар гузашта онҳоро бо ченақҳои одӣ ва муқаррарие, ки барои ҳама равшан ва осон буд, вазн ва муайян намудаанд. Ба ин шакл, ки як мисқол ба бист (20) қирот ва ҳар қироте ба панҷ (5) донаи чав баробар аст. Яъне як мисқол ба вазни сад донаи чав баробар мебошад ва бист мисқол вазни ду ҳазор (2000) донаи чавро дорад.

Як дирҳам бошад, ба чордах (14) қирот ва ҳар қирот ба панҷ (5) донаи чав баробар мебошад, яъне вазни як дирҳам баробари ҳафтод донаи чав аст. Пас дусад дирҳам, ки нисоби зақоти нуқра мебошад, баробари вазни чордах ҳазор (14000) донаи чав аст.

Дар ҳар замоне ки сиккаҳои (тангаҳои) тилло ва нуқра ба муомила гузошта шаванд, ҳамон гуна ки дар гузашта маъмул буд, бар асоси меъёрҳо ва стандартҳои ҳар кишваре метавонад дар вазни онҳо қамӣ ва зиёдие ба ҳисоби миллиграмм ба вучуд ояд. Вале зақот ба асли ин

ду унсур (элемент)-и қимат тааллуқ гирифтааст ва вазни онҳо муайян гардидааст.

Бо вучуди ҳамаи ихтилофи назарҳое, ки дар муайян намудани миқдори мисқол бар асоси воҳидҳои вазни роиҷи имрӯза – грамм – дар миёни қоршиносони соҳа ҷой дорад, бист (20) мисқол аз ҳаштоду як грамму сесаду шаст (81,360) мг. то навад (90) гр. баровард шудааст. Яъне ҳар мисқол ба чор грамму шасту ҳашт (4,68) мг., чор грамму сесаду шасту ҳашт миллиграмм (4 гр 368 мг.) ва ё каме бештар аз он ва ё ба чоруним (4,5) гр. баробар дониста шудааст. Ин нисоби тилло аст.

Нукра бошад, ҳар даҳ дирҳами он бояд ба ҳафт мисқол баробар бошад. Ҳафт мисқол бинобар вазни миёна дар назди қоршиносони соҳа 29,876 гр. мебошад. Бар ҳамин асос, дусад дирҳам (200) бояд яксаду чил мисқол (140) вазн дошта бошад, ки бинобар тафовути назари фақеҳон аз панҷсаду наваду панҷ (595) грамм то шашсаду дувоздаҳ (612) граммо ташкил медиҳад.

Дар баъзе луғатномаҳо вазни як мисқолро ба чор грамму шасту ҳашт миллиграмм (4,68 гр.) баробар донистаанд, ки дар миллиграмми он норасоие ба ҷашм меҳӯрад. Зеро дар он сураат бист мисқол ба ҳаштоду як грамму сесаду шаст миллиграмм (81,360 гр) баробар мешавад ва он аз поёнтарин бароварди фақеҳон ки ҳаштоду панҷ грамм (85 гр.) аст, хеле кам мебошад.

Пас ҳар касе, ки ба вазни бист мисқол (20) тиллои соф ва ё ба вазни дусад (200) дирҳам нукраи соф ва ё асбобу анҷом, зарфҳо ва зеваролоти аз онҳо сохташуда дошта бошад ва як соли моҳтобӣ бар моликияти вай бигузарад, закот бар вай вочиб мегардад. Истеъмол шуда бошанд, ё не, аҳамияте надорад.

Ин дар бораи нисоби закот буд, ки ба вазни тилло ва нукра тааллуқ мегирифт. Аммо миқдори пардохти зақоти онҳо бошад, аз бист (20) мисқол тилло ним мисқол ва аз дусад (200) дирҳам панҷ (5) дирҳами он ҳаққи пардохти закот аст. Ним мисқол тақрибан ба ду грамму яксаду ҳаштоду чор миллиграмм (2,184 гр.) ва ё ба ду грамму дусад панҷоҳ (2,250) мг. ва панҷ (5) дирҳам тақрибан ба понздаҳ (15) грамм баробар мебошад. Шахси соҳибнисоб метавонад ҳамон ним мисқол тилло ва ё панҷ дирҳам нукраро ба унвони ҳаққи закот пардохт намояд ва ё қимати онҳоро бо нархи фурӯши ҳамонрӯзаи ҳар грамми тилло ва нукра бипардозад.

Бояд донист, ки ҳамон гуна ки арзиши тиллову нукра дар ҳар замоне ва дар ҳар шароите фарқ мекунад ва поёну боло меравад, дар муқоисаи миёни онҳо бо якдигар низ чунин нопойдорӣ ва тағйирёбиҳои даврай ба вучуд меояд. Яъне набояд чунин тасаввур кунем, ки арзиши дусад (200) дирҳам ва ё худуди шашсад (600) грамм нукра

Рубъи (чоряки) ушри бист мисқол тилло ним мисқол ва рубъи ушри дусад дирҳам панҷ дирҳам аст. Бинобар ин, касе дорои бист мисқол тилло бошад ва як сол аз он бигзарад, ним мисқоли онро барои закот мепардозад ва ҳамчунин ҳар касе дорои дусад дирҳам (нукра) бошад ва бар дорои вай як сол бигзарад, панҷ дирҳами онро мепардозад.

ҳамеша ба бист (20) мисқол ва ё ҳаштоду панҷ (85) грамм тилло баробар аст. Балки гоҳо мешавад, ки нархи шашсад (600) гр. Нукра ба арзиши понздаҳ ва ё шонздаҳ (15-16) ва ё аз он ҳам камтар мисқол тилло баробар бошад.

Пас дар сурате ки ҳар грамм тилло бар асоси нархҳои ҳамонрӯза, баробари даҳ ё дувоздаҳ ва ё чордаҳ доллари амрикоӣ арзиш дошта бошад, ҳаштоду панҷ (85) грами он ки нисоби тилло аст, ба ҳаштсаду панҷоҳ (850) то ҳудуди ҳазору дусад (1200) доллари амрикоӣ баробар мебошад. Нархи шашсад (600) грамм нукра, агар масалан, ба арзиши чордаҳ (14) мисқол тилло баробар бошад, дар он сурат ба шашсад (600) доллар (то ҳаштсаду чил доллар) баробар мебошад. Дар ин ҳолат бинобар назари факеҳони динӣ ва коршиносони соҳаи фиқҳ, бояд дид, ки арзиши кадом яке аз ин ду меъёри шаръӣ, ки дар баровард ва муайян намудани миқдори закоти чизҳои дигар асл қарор гирифтаанд, барои табақаи камбизоат ва камбағалони ҷомеа нафъовартар аст.

Сарватмандон ва соҳибони сармоя, вақте аз пули миллии кишвар, бонкнотҳо, коғазҳои баҳодор, евро, доллар ва ғайра меҳоҳанд закоти бидиҳанд, нисоби онро бо муқоиса ба арзиши бист (20) мисқол тилло муайян месозанд ва ё ба арзиши дусад (200) дирҳам? Агар бо нархи тилло баровард шавад, дар сурати даҳ доллар будани ҳар грами он, нисоби закоти аз миқдори ҳаштсаду панҷоҳ (850) доллар шурӯъ мешавад. Аммо бо муқоиса ба нархи нукра аз миқдори шашсад (600) доллар закоти мепардозад. Дар сурати паст будани нисоби закоти шумораи закотидаҳандагон ва соҳибнисобон бештар мегардад ва барои оммаи мардум манфиати зиёдтаре ҳосил мешавад. Ин барои равшан намудани мавзӯ буд, вагарна на доллар ва на пули дигаре дар муайян сохтани нисоби закоти асл шуморида намешавад.

Агар аз зеваролот ва дигар васоили ороиши тиллоӣ ва нукрагӣ хонумҳои хона барои зебӣ ва ороиши худ истифода баранд ва ё барои боигарӣ, тичорат ва ё ягон рӯзи мабодо (лозимӣ) харида шуда бошанд ва хонумҳо гоҳ – гоҳе барои зебоии худ онҳоро истифода намоянд, дар ҳар ду ҳолат закоти онҳо вочиб мебошад.

Аз назари вазнҳои имрӯза (воҳиди вазнҳои ин аср) бист мисқол тилло тақрибан ба ҳаштоду панҷ (85) грамм ва рубъи ушри он ба 2,184 ва ё 2,5 грамм баробар мебошад.

Дусад дирҳам нуқра дар вазн тақрибан ба панҷсаду наваду панҷ грамм баробар аст ва рубъи ушри он тақрибан 14/8 грамм мебошад.¹

1. Ҳар кӣ баробари қимати бист мисқол тилло ва ё дусад дирҳам (нуқра)-ро (аз пули дар гардиш ва роиҷи кишвар) доро бошад, бар ӯ низ закот фарз мебошад ва бояд онро бипардозад.

2. Дар мавриди тилло дар бештар аз 20 мисқол дар ҳар 4 мисқол ду қирот, (ки тақрибан бо ним грамм баробар аст) закот аст ва дар мавриди нуқра дар бештар аз дусад дирҳам, дар ҳар чил дирҳам як дирҳам закот вучуд дорад.

3. Зеваролот ва зарфҳое, ки аз тилло ва ё нуқра сохта шудаанд, дар сурате ки дар онҳо мақсади тиҷорат дар назар дошта шуда бошад ҳам, закот доранд.

4. Агар тилло ва ё нуқра ноҳолис ва бо филизе омехта бошанд, нигоҳ мекунем, масалан, агар дар тиллои омехта (ноҳолис) миқдори бештари онро тилло ташкил диҳад, дар ҳукми тилло ҳоҳад буд, вале агар миқдори бештараш чизи дигаре бошад, дар ҳукми коло мебошад. Ҳукми нуқраи омехта ва ноҳолис низ ҳамин тавр аст.

5. Закот дар тамоми амвол ва колоҳои тиҷоратӣ дар сурате ки қимати онҳо ба нисоби тилло ва ё нуқра бира-

¹ Бар асоси воҳидҳои вазни имрӯза дар баргардон намудани мисқол, динор ва дирҳам ба грамм ва миллиграмм соҳибназарон ва қоршиносони соҳа ихтилофи назар доранд. Баъзеҳо бист мисқолро ба ҳаштоду панҷ (85) грамм баробар донистаанд. Баъзе дигар бист (20) мисқолро ба ҳаштоду ҳафт (87) грамм ва соҳиби «Маҳмуду-л-фатово» ба ҳаштоду ҳафт грамму чорсаду ҳафтоду нӯҳ миллиграмм баробар донистаанд. Баъзе дигар онро ба навад грамм баробар медонанд.

Дар мавриди бароварди дусад (200) дирҳам низ назарҳои гуногун доранд. 1) 200 д. = 595 гр., 2) 200 д. = 598 гр., 3) 200 д. = 609 гр., 4) 200 д. = 612 гр. ва 612,35 гр.. Вале дар ҳар ду маврид аз рӯи эҳтиёт хуб аст ба камтарин андозаи нисоби онҳо амал карда шавад.

сад, фарз аст ва нисобаш тавре ба тилло ва ё нукра қиматгузорӣ мегардад, ки барои фақирон ва табақаҳои камбизоат бештар фоида дошта бошад.

6. Агар касе дорои понздаҳ мисқол тилло ва чанд мисқол нукра бошад, ки қимати нукраҳо ба қимати панҷ мисқол тилло расад, ҳар ду бо ҳам ҷамъ мешаванд ва он шахс дорандаи бист мисқол тилло ба шумор меравад ва ҳамин тавр закоти бист мисқол тиллоро мепардозад.

7. Дусад дирҳам нукра ба яксаду чихил мисқол баробар аст. Агар шахсе яксаду бист мисқол нукра ва панҷ мисқол тилло дошта бошад, ки қимати он ба бист мисқол нукра баробар бошад, закот аз яксаду чихил мисқол нукра вочиб мешавад.

8. Шахсе дорои бист мисқол тилло бошад ва он дар охири сол ҷаҳор мисқоли дигар афзоиш ёбад, хоҳ он ҷаҳор мисқолро мерос бурда бошад ва ё касе онро барояш бахшида бошад, ҳисоби ин ҷаҳор мисқол аз ҳисоби асл ҷудо нест, балки ҳар гоҳ як сол бар он бист мисқол тамои шуд, аз бистуҷаҳор мисқол закот бароварда мешавад.

9. Ғайр аз тиллову нукра дигар чизҳо, ба монанди оҳан, биринҷ, мис, алюмин ва ғайра ва асбобу олате, ки аз онҳо сохта шуда ва ҳамчунин либос, фарш ва ғайра агар дар онҳо мақсади тиҷорат дошта бошад ва қимати онҳо ба қимати бист мисқол тилло ва ё саду чихил мисқол нукра баробар бошад, баъд аз гузаштани сол баровардани закот аз онҳо вочиб аст ва ҳукми моли тиҷоратро доранд. Аммо агар барои тиҷорат набошанд, ҳукми асбобу анҷоми хонаро доранд ва бар онҳо зақоте вочиб намегардад.

10. Шахсе дорои чанд манзил (хона) бошад, ки онҳо ба қироя медиҳад, ҳарчанд қимати онҳо бисёр ҳам бошад, дар онҳо зақоте вочиб нест. Аммо даромад ва пули қирояи онҳо дар охири сол, агар пули дигаре низ дошта бошад, якҷо дар нисоби закот ҳисоб мешаванд. Ҳукми зарфҳо ва дигар чизҳои ба қироя додашуда низ ҳамин аст.

11. Дар либоси пӯшидани ҳарчанд гарон бошад ҳам, закот нест. Аммо агар бо тиллову нукра мурассаъ ва оро-

ста шуда бошад, ки ба миқдори нисоб бирасад, дар он вақт закоти онҳо вочиб аст.

12. Шахсе дорои чанд мисқол тилло, чанд мисқоли дигар нукра ва миқдоре моли тичорат бошад, ки баъд аз киматгузорӣ арзиши ҳамаи онҳо ба нисоби закот мерасад, бояд аз онҳо закот бароварда шавад.

13. Вasoили савдогарӣ ва моли тичорат ба он асбоб ва дороие гуфта мешавад, ки ба нияти тичорат ва муомала харидорӣ мешаванд. Агар барои манзили (хона) худ хору-бор (озуқаворӣ), мисли қанд, биринҷ, чой ва ғайра харад, вале баъдтар зарурате пеш ояд ва онҳоро ба фурӯш гузорад, дар қимати онҳо закот вочиб намешавад.

14. Соҳиби нисоби закот, агар пеш аз тамои (пурра) шудани сол закоташро бидиҳад, ҷоиш аст. Ҳамчунин, агар закоти чанд соли ояндаро пеш баровард наояд, ҷоиш мебошад.

15. Шахсе ҳанӯз соҳиби нисоб нагашта, вале эҳтимоли ба даст омадани даромаде ба миқдори нисоб вучуд дошта бошад, агар пеш аз ба даст омадани он маблағ закот бидиҳад, ҳанӯз на заките бар зиммааш буда ва на заките аз зиммааш соқит мегардад, балки бояд пас аз ба даст омадани маблағ ва гузаштани сол закоташро бипардозад.

16. Дар сурате ки закот барои чанд соли ояндаро пардохт наояд, вале дар ин миён дар молаш афзоише пеш ояд ва дороияш афзоиш ёбад, ба андозаи афзоиш изофаи закотро бипардозад.

17. Шахсе, масалан, дорои даҳ ҳазор пул аст ва эҳтимоли расидани даҳ ҳазори дигарро медиҳад, агар закот барои бист ҳазор пулро пеш аз расидани нисфи эҳтимолии он бипардозад, ҷоиш аст.

18. Агар шахсе пас аз тамои шудани сол закоташро надиҳад ва ҳамаи молаш талаф ёбад, закот аз вай соқит мегардад.

19. Аммо агар ҳуди шахс бо иродаву ихтиёри ҳудаш сарваташро аз байн бибарад, закот аз вай соқит намегардад.

20. Пас аз тамои шудани сол, агар нисфи молаш талаф ёбад, ба миқдори талафгашта соқит ва аз боқимондаи мол закот вочиба аст. Ин се масъала дар сурате мебошанд, ки аз рӯзи ба нисоб расидани молаш як соли пурра гузашта бошад.

Шахсе, ки молу пулаш ба нисоб расида бошад, шарт нест, ки дар тӯли сол ҳамон миқдори нисобро ҳифз намуда бошад, балки муҳим он аст, ки лоақал дар ду тарафи сол молики нисоби пурра бошад. Пас агар пеш аз тамои шудани як соли пурра молаш талаф ёбад ва ё аз нисоб кам гардад, закот аз вай соқит мегардад.

Вале агар молаш афзоиш ёбад, пас дар ҳар зинае аз афзоиш, ки дар бахшҳои гуногуни закот муайян гардидаанд, ба миқдори муайянгардида барои ҳар зина закот мегирад. Ин ба иловаи он миқдорест, ки аз нисоби аслии мол бароварда мешавад. Пас аз нисоб он афзоише, ки дар миёни ҳар зина, яъне аз ҳар зина то зинаи дигар ба вучуд меояд, муъоф мебошад. Ҳамон гуна ки нисоби том барои пардохти закот шарт аст, пурра гардидани нисоби ҳар зина барои пардохти иловагӣ низ шарт мебошад.

21. Агар моли ҳалолу ҳаромро якҷо ҷамъ ва ба ҳам омезад, закоти онро бояд бигирад, яъне ҳаром будани миқдоре аз мол монеъи закот намегардад.

22. Агар шахсе пас аз вочиба шудани закот аз дунё гузарад, аз моли вай закот бароварда намешавад. Агар ба додани закот васият наояд, аз ҷаҳор як ҳисса закот дода мешавад, агарчи кифоят накунад. Аммо агар ворисон ба майли худ бештар аз ҷаҳор як ҳисса барои закот доданд, ҷоиш аст.

23. Баъд аз гузаштани сол, агар қарздох қарзи худро ба қарздор бахшад, закоти он сол аз қарздох соқит мегардад. Агар қарздор сарватманд бошад, ин бахшиш дар ҳукми истифода мебошад ва қарздох закоти он солро бояд барорад.

24. Садақоти (пардохтҳо) ғайри фарзӣ ва вочибӣ, яъне садақоти нафлӣ вақте ҷоиш мегарданд, ки бештар аз зару-

риёт ва эҳтиёҷоти худ ва аҳлу аёлаш мол дошта бошад, дар ғайри ин сурат макрӯҳ аст.

Молҳои тичоратӣ

Ба фарз будани закот дар даромадҳои ба даст омада аз касбу кор, аз тичорат ва аз зироату меваҷот ояти ша-рифаи 267-уми сураи Бақара далолат менамояд, он ҷо, ки мефармояд:

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا اَنْفِقُوْا مِنْ طَيِّبَتِ مَا كَسَبْتُمْ
وَمِمَّا اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ

«Эй касоне, ки имон овардаед, аз даромадҳои поке, ки касб намуздаед ва аз он чи Мо бароятгон аз замин берун ова-рдаем, инфоқ намоед...».

Ҳар чизеро, ки инсон барои тичорат ва хариду фурӯш ба даст оварад, ба он моли тичорат гуфта мешавад ва бо фароҳам гардидани шароити махсус дар он закот воҷиб мегардад.

1. Нияти тичорат доштани соҳиби он.

2. Ба ҳадди як нисоб аз тилло ва ғ нукра расидани қимати он.

3. Гузаштани як соли тичоратӣ.

Ҳангоми нархгузориҳои молҳои тичоратӣ асбобу анҷом, васоили зарурӣ барои пешбурди тичорат ва дастгоҳҳои мавҷуд дар дӯкони тичоратӣ ба онҳо ҳамроҳ карда на-мешаванд. Агар арзиши молҳои тичоратиаш ба як нисоб нарасад, аз онҳо закот намедихад.

Вақте шахси тоҷир чинсҳои (ассортимент) гуногуни тичорӣ, аз қабилҳои хӯроқа, пӯшок, асбобу анҷом, мошин ва ғайра дошта бошад, тамоми онҳоро якҷоя қиматгузорӣ ме-кунад ва аз пули ҳамаи онҳо агар миқдори нисоб ва беш-тар аз онро ташкил диҳад, закот медиҳад.

Шарт нест, ки дар вақти баровардани закот тамоми моли тичораташ фурӯхта шуда ва ба пул табдил ёфта бо-

шад, балки гардиши чархи тичорат аст. Гоҳе мол фурӯхта ва ба пул иваз мешавад ва замоне бо он пул ба чояш моли дигаре харида мешавад. Ба ҳамон вазъе, ки ҳаст, нархи молу ашёи тичориаш муайян сохта мешавад ва аз қимати маҷмӯи онҳо закот бароварда мешавад.

Агар мусалмони сарватманде саҳмия (аксия)-ҳои корхона, завод ва ё биноҳои тичоратию саноатиеро харид ва дар онҳо мақсади тичорат дошта бошад, яъне дар назар дошта бошад, ки онро пас аз муддате боз ба фурӯш гузорад, дар ин сурат бо фароҳам гардидани шароити хосси закот, аз қимати умумии он закот медиҳад.

Вале агар дар назар дошта бошад, ки онро дар корҳои саноатӣ, тичоратӣ, истеҳсолот ва ғайра мавриди истифода қарор медиҳад ва ё қисмате аз онро ба иҷора медиҳад, дар ин ҳолат аз даромади он закот медиҳад. Он ҳам вақте ба нисоб бирасад ва агар ба нисоб нарасад, бо дигар дороиҳояш, ки дар онҳо шароити закот таҳаққуқ ёфта буд, ҷамъ намуда, аз ҷамааш закот медиҳад.

Автопаркҳои хусусӣ ва марказҳои, ки васоили нақлиа ва дигар васоили техникаи худро ба иҷора (кироя) медиҳанд, ҳукуми корхонаҳо ва биноҳои тичоратиро доранд.

Шахсе як миқдор пули худро аз муомила берун сохта, барои эҳтиёт ё барои кори муҳимме дар оянда, пас аз баровардани зақоташ, он пулро ба бонке амонат мегузорад ва ё дар хонааш нигоҳ медорад. Ҳарчанд он пулро аз зоиш ва афзоиш берун намуда, дар ҷое онро беҳаракат нигоҳ медорад, вале пас аз гузашти соле зақоти онро бояд бипардозад. Зеро аз нумӯ бозмондани он дар натиҷаи таҷмид ва аз гардиш боздоштани он ба вучуд омадааст.

Зақоти қарзҳо

Шахсе як миқдор пулу мол дошта бошад ва дар айни ҳол қарздор ҳам бошад: Агар қарзе, ки бар гардани ӯст, тамоми пулу моли дар даст доштаашро фаро гирад, дар ин сурат зақоте бар вай воҷиб нест. Вале агар қарз қисмате аз

молашро фаро гирад ва қисмате аз он ҳамчунон боқӣ монад, пас дар қисмати боқимондаи он, агар ба ҳадди нисоб бирасад ва соле ҳам аз рӯзи молик гардидани он гузашта бошад, закот бар вай вочиби мегардад. Аммо агар қисмати боқимондаи молаш ба ҳадди нисоб нарасад, закот бар вай вочиби намегардад.

Агар он шахс пеш аз қарздор гаштанаш соҳиби нисоб буда ва соле ҳам бар вай гузашта бошад, вале пеш аз пардохти закот қарздор гардида бошад, дар ин сурат закот ба ҳеҷ вачҳ аз вай соқит намегардад, хоҳ қарзаш тамоми молашро фаро гирад, хоҳ нима аз молашро, зеро закот пеш аз қарздор гаштанаш бар вай вочиби гардидааст.

Аммо шахси қарздиханда нисбат ба пардохти закоти пулҳои қарздодааш яке аз се ҳолатро дорад:

1. Қарзи пурқувват: Он ҳамон қарзест, ки қарздиханда пули соф ва ё моли тичоратӣ бо арзиши муайяне ба касе қарз додааст ва қарздор ҳам ба он ʼэтироф дорад, ҳарчанд муфлис ҳам бошад. Ё қарздор мункир гардидааст, вале қарздиханда гувоҳу ҳуҷҷат барои исботи он дорад.

Қарз дар ин сурат пурқувват буда, закоти он бар қарздиханда вочиби аст. Ҳар боре, ки чил дирҳам аз қарздор дарёфт намояд, як дирҳами онро ба унвони закот мепардозад. Агар камтар аз чил дирҳам дарёфт кунад, аз он чизе намепардозад. Дар сурате ки ҳамаи онро якбора дарёфт намояд, закоти ҳамаашро медиҳад.

Гардиши сол дар мавриди ин қарз аз замоне ки қарздиханда молики нисоб гардида буд, ʼэтибор дорад, на аз вақти дарёфти пули қарз. Пас закоти солҳои гузашта низ бар вай вочиби мебошад, вале пардохти он пас аз дарёфт ва қабзи тамоми қарз лозим мегардад.

2. Қарзи миёна: Он пули чизест, ки аз ниёзмандиҳои аслии зиндагиаш, ба монанди хона, либоса, хӯрока, гандум ва ғайра фурухтааст ва пули он дар гардани харидор боқӣ мондааст.

Закот дар қарзи миёна то вақте, ки қарздиханда ба миқдори як нисоби комилро дарёфт нанамояд, вочиби на-

мебошад.

Масалан, агар бар гардани қарздор ба арзиши ҳазор дирхам пул аст, вақте қарздиҳанда ба арзиши дусад дирхами онро қабз намояд, миқдори панҷ дирхами онро ба унвони закот мепардозад. Агар камтар аз миқдори як нисоби комилро дарёфт намояд, закот бар вай вочиб на- мешавад.

Гардиши сол дар қарзи миёна низ аз рӯзе, ки қарзди- ханда молики нисоб гардидааст, яъне рӯзе, ки он чизҳоро ба фурӯш баровардааст, эътибор мешавад, на аз вақти қабз. Пас закоти солҳои гузашта бар вай вочиб мебошад, вале пас аз қабзи тамоми мол пардохта мешавад.

3. Қарзи заъиф: Он қарзест, ки дар ивази чизи дигаре ғайри молу пул қарор дошта бошад, ба монанди маҳри зан, қарзи васият, қарзи сулҳ дар қатли амдӣ ва дият. Дар тамоми ин суратҳо шахси қарздор аз касе чизе нагирифта- аст, то онро баргардонад. Дар ҳар сурат, закот бар соҳибони ҳақ дар ин навъи қарзҳо то замоне ки миқдори нисоби комило дарёфт нанамояд ва соле аз рӯзи қабзи пул бар онҳо нагузарад, вочиб намегардад. Закоти солҳои гузашта низ бар онҳо вочиб нест.

Ушр

Ушр дар луғат ба маънои даҳяк мебошад ва дар истилоҳи фикҳ ба маънои он закоте мебошад, ки аз маҳсули зироатҳо, мевачот ва ҳосили асал бароварда мешавад ва аз даҳ як ҳиссаи маҳсулро дар бар мегирад.

Расули Худо (с) мефармояд: *«Дар он (зироат ва ме- вое), ки бо оби осмон ва чашмаҳо обёрӣ шавад ва ё лалмӣ бошад, ушр аст ва дар он (маҳсуле), ки ба василаи обка- шонӣ обёрӣ шавад, нисфи ушр аст»*.¹

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1483; Саҳеҳи Муслим, (981)-7; Сунани Абӯдовуд, 1596, 1597; Сунани Тирмизӣ, 639, 640. Дар ривояти Абӯдовуд пеш аз калимаи «чашмаҳо» лафзи «наҳрҳо» низ омадааст. Ҳадисро аз Абӯху- райра (р), Ҷобир (р) ва Ибни Умар (р) ривоят кардаанд. Тирмизӣ

Закоти зироат ва мевачот

Зироат, мевачот ва ба таври умумӣ он чӣ аз замин мерӯяд, ба истиснои чӯб, алаф ва ҳезум, закот доранд ва дар ҷойҳои мо закоти ин ашёро маъмулан «ушр» меноманд. Нисоби мушаххасе ҳам надоранд ва дар каму зиёди онҳо бояд закот пардохт.¹

меғӯяд: Ҳадиси Ибни Умар саҳеҳ аст ва оммаи факеҳон дар ин боб ба он амал мекунанд.

Зироатҳо, киштзорҳо ва дарахтоне, ки танҳо аз оби борон баҳра мегиранд, лалмӣ мебошанд ва он зироат ва мевасе, ки аз наҳрҳои равон, каналҳои умумӣ ва чашмаҳои табиӣ, бе ҳеҷ гуна василаҳои обкашӣ ва хароҷоти пулӣ, обёрӣ мешаванд, обӣ мебошанд ва дар ҳарду сурат аз онҳо ушр бароварда мешавад. Вале дар ҳадис ба ҳолати дигаре низ ишора шудааст, ки мо онро лалмӣ тарҷима кардем ва манзур он дарахтоне мебошанд, ки дар наздикиҳои наҳрҳо ва чашмаҳои об воқеъ шудаанд ва решаи онҳо аз оби ҳамон наҳр ва ё чашма баҳра мегирад.

¹ Дар бораи нисобе доштан ва ё надоштани мевачот ва зироат назарҳои гуногуне дар миёни мактабҳои фикҳӣ вучуд дорад. Он чи назари Абӯҳанифа (рх) аст, ин аст, ки дар закот (ушр)-и зироат ва мевачот нисобе вучуд надорад. Ҳосили онҳо, хоҳ кам бошад, хоҳ зиёд, аз онҳо ушр бароварда мешавад. Аммо дигар мазҳабҳои фикҳӣ нисоби онро бо истинод ба ҳадиси расули Худо (с) дар ин бора панҷ васқ донистаанд.

Паёмбар (с) мефармояд: «*Дар калитар аз панҷ васқ садақае воҷиб намешавад*». (Саҳеҳи Бухорӣ, 1405, 1447, 1459, 1484; Саҳеҳи Муслим, 2260 (979)-1, 2261 (...)–2, 2263 (...)–3, 2264 (...)–4; Сунани Абӯдовуд, 1558, 1559; Сунани Тирмизӣ, 626, 627; Сунани Насоӣ, 2444, 2445, 2472, 2474, 2475, 2483, 2484; Сунани Ибни Моҷа, 1793, 1794).

Як васқ шаст соъ мебошад ва панҷ васқ сесад соъ мешавад. Албатта, соъи набавӣ аз он вазне, ки дар луғатномаҳо барои соъ гуфта шудааст, яъне се килову шашасад (3600) гр фарқ мекунад. Соъи набавиро дар китоби «Шарҳи мумтеъ», таълифи фазилати Шайх Муҳаммад ибни Солеҳи Усаймин. – Ҷ. 6, саҳ 70 ва китоби «Мухтасари фикҳи исломӣ», таълифи Муҳаммад ибни Иброҳим ибни Абдуллоҳи Тўйҷирӣ, саҳ 602 тақрибан ду килову чил (2,40) гр ва сесад соъро шашасаду дувоздаҳ (612) килограмм гуфтаанд.

Д. Юсуф Қарзовӣ соъи набавиро ба ду килову яксаду панҷову шаш (2,156) гр баробар медонад ва сесад соъро шашсаду чилушаш килову навадушаш (646,96) грамм, яъне тақрибан шашсаду чилуhaft кило гуфтааст. (Фикҳу-з-закот. – Ҷ. 1. – С. 421).

Чӣ тавре мушоҳида мекунем, ушр ва ё закоти маҳсулоти зироатӣ, мевачот ва асал аз закоти дигар чизҳо дар чанд маврид фарқ мекунад:

а) Барои воҷиб гардидани ушр нисобе вучуд надорад.

б) Гузашти сол шарт нест.

в) Қарздор будан монеъи вучуби ушр намегардад.

Меҳвари воҷиб гардидани ушр ва ё нисфи ушр, ба каму зиёд будани хароҷоти обёрии зироат вобастагӣ дорад. Дар ҷое, ки машаққат ва корҳои обёрӣ камтар бошанд, ушр ва дар ҷое, ки зиёд бошанд, нисфи ушр воҷиб мегардад.

Миқдори закоти зироат ва мевачот гуногун аст ва бастагӣ ба ҷиғунагии обёрии онҳо дорад.

1. Миқдори закоти маҳсулоте, ки бо оби ҷорӣ ва ё оби борон обёрӣ мешавад, ушри (1/10, яъне аз даҳ яки) он аст.

2. Миқдори закоти маҳсулоте, ки бо далв (сатил) ё матор (движок) ва ё ба воситаи гов ва ё шутур обёрӣ мешавад ва эҳтиёҷ ба порузанӣ ва меҳнату заҳмат дорад, нисфи ушр, яъне аз бист як (1/20) аст.

Пас дар назди онҳо дар камтар аз панҷ васқ зироат ва мева, ки худудан ба шашсаду дувоздаҳ (612) ва ё шашсаду чилуҳафт (647) кило баробар аст, зақоте воҷиб намешавад. Имомайн: Абӯюсуф (р) ва Муҳаммад (р) низ ҳамин назарро доранд. Яъне вақте маҳсулоти зироатӣ ва ҳосили меваҳои касе ба 612 ва ё 647 кило расид, аз он 61,200 гр ва ё 64,700 гр ушр мебарорад. Зеро таъйини нисоби зироатҳо ва мевачот сароҳатан дар ҳадиси саҳеҳ зикр гардидааст.

Вале Абӯҳанифа (рх) ин ҳадисро ба закоти дигар молҳо марбут медонад. Зеро дар он калимаи садақа ба кор рафтааст, ки он дар ҷунин ҳолатҳо ба маънои зақот мебошад ва қимати як васқ дар ин сурат ба чил дирам баробар аст. Илова бар ин, дар ҳадиси дигаре аз Ибни Умар (р) омадааст, ки расули Худо (с) фармуд: *«Дар он ҷизе, ки бо оби осмон ва ҷаишаҳо обёрӣ шавад ва ё лалмӣ бошад, ушр аст ва дар он ҷизе, ки ба (яке аз васоили) обкашӣ обёрӣ шавад, нисфи ушр аст»*. (Саҳеҳи Бухорӣ, 1483; Сунани Абӯдовуд, 1596; Сунани Тирмизӣ, 639, 640; Сунани Насоӣ, 2487; Сунани Ибни Моча, 1816, 1817).

Чӣ тавре дар ин ҷо мебинем, барои ушри ин маҳсулот ҳеҷ гуна нисобе муайян нагардидааст. Тирмизӣ мегӯяд: Ҳадиси Ибни Умар (р) дар ин боб саҳеҳ мебошад ва дар назди умуми ғуҷаҳо ба он амал мешавад.

Дар асал ҳам, чи кам бошад ва чи зиёд, агар аз кӯху чангал ва ё аз ҷое ба даст ояд, ки закоти он замин ушр аст, бояд ушр пардохт. Албатта, агар аз замини хироҷӣ ба даст ояд, дар он чизе воҷиб намегардад.

Музди деҳқонон ва масрафҳои масоили зироатӣ, баъд аз он ки закоти умумии маҳсулотро мепардозанд, бардошта мешавад, яъне закот ба тамоми маҳсули ба даст омада дахл дорад.

Хариду фурӯши коҳу паҳол (коҳи дурушти нокӯфта) ҷоиз аст. Дар гузашта се чиз: обу алафу оташ мулки муштарақ ва умуми мардум ба шумор мерафтанд ва ҳамаи афроди миллат дар истифодаи онҳо баробар буданд. Ин се чиз мулки хосси касе ба шумор намерафтанд. Бинобар ин, дар ҷӯбу алаф ва меваҳои пуштагӣ, ки аз кӯху чангал меҷиданд, ушре воҷиб намегардид. Хариду фурӯш ва ба иҷора додани чарогоҳҳо низ нодуруст (ботил) буд. Ҳоло бошад, вазъ тағйир хӯрдааст ва ҳамон ҷӯбу алаф ва чарогоҳҳо ба сурати моликияти хусусӣ ва ё нимахусусӣ даромадаанд.

Коҳ аз ду роҳ ба даст оварда мешавад: ё аз ҳамон пушта ва чарогоҳҳо, ки зикрашон гузашт ва ё аз заминҳои қорам, яъне ба монанди дигар зироатҳои кишоварзӣ навҳои гуногуни алаф низ кишт ва барои хӯроки чорво парвариш мешаванд. Пас коҳу паҳоле, ки аз ин роҳ (яъне кишту парвариш) ба даст меоянд, агар ҳо аз оби борон баҳра гиранд ва ё бо оби ҷорӣ обёрӣ шаванд, дар онҳо ушр аст. Аммо агар аз оби ҷоҳ ва ё аз тариқи дигар василаҳои зикршуда обёрӣ шаванд, пас дар онҳо нисфи ушр аст.

Ушр дар сурати қарздор будани шахси кишоварз ҳам бар вай воҷиб мегардад, ҳатто агар қарз қимати тамоми маҳсулоти ба даст овардаашро фаро гирад.

Ушр ба гузашти сол вобастагӣ надорад. Агар аз заминҳои кишоварзӣ ду ва ё се бор ҳосил гиранд, ҷӣ тавре дар баъзе минтақаҳои гарм имкон дорад, аз ҳар ҳосили он ушри алоҳида дода мешавад.

Имрӯзо пас аз таҳаввулоти азими саноатӣ ва иқтисодӣ дар ҷаҳони муосир ва ба вучуд омадани шаклҳои калони сармоядорӣ тарзи истифодабарии нави замин низ ба миён омадааст. Ширкатҳои хусусӣ ва сармоядорони калон дахҳо ва садҳо ҳазор гектар заминро ба сурати киштзорҳо (плантатсияҳо)-и бузурге дар ихтиёр доранд. Онҳо маҳсулотҳое, аз қабилӣ ҷой, пахта, гандум ва дигар маводи авалиндарачаи ҳаёти мардуми ҷаҳонро истехсол менамоянд. Дар ин ҷо истифодаи заминҳои қорам ҳаҷман калон гардидааст.

Боз навъи дигари истифодаи замин ба вучуд омадааст. Ширкатҳои бузурги хусусӣ ва сармоядорони калон дар шаҳрҳои бузург, марказҳои иқтисодӣ, атрофи шаҳрҳо ва ҳар ҷои дигаре заминҳо ва маҳалҳо (микрорайонҳо)-ро харида, дар он манзилҳои маскунӣ, маҳаллаҳо, шаҳракҳо ва ғайра бино менамоянд. Сипас он хонаҳо ва марказҳоро ё ба мардум мефурӯшанд ва ё ба иҷора медиҳанд. Замин дар ин ҳолат, на ҳамчун киштзор, балки ба сурати дигар мавриди истифода қарор гирифтааст.

Агар он биноҳо ва марказҳои маскунӣ ба фурӯш гузошта шаванд, ҳукми моли тижоратро мегиранд. Дар сурати ба иҷора додани онҳо низ назари ҷумҳури уламо он аст, ки пас аз баровардани ниёзҳои яксолаи шахси сармоягузор ва гузашти як соли тижорӣ закоти пули ба даст омада бароварда мешавад.

Вале ба ақидаи баъзе муҳаққиқони муосир, ба монанди Абӯзӯҳра, онҳо ҳукми маҳсулоти зироатиро мегиранд. Зеро ба ҳар шакле, ки бошад, ҳосили замин ба ҳисоб меояд. Пас бояд дар ҳар ҷамъоварии ҳосил (пули иҷора)-и онҳо, хоҳ моҳона бошад, хоҳ фаслона (ҳар семоҳа), ушри он бароварда шавад.

Навъҳои замин

Замин ду қисм аст: ушрӣ ва хирочӣ. Замини ушрӣ ба он замин гуфта мешавад, ки мусалмонон онро бо қудрату

галаба аз дасти кофирон фатҳ карда, дар миёни мардуми мусалмон тақсим намудаанд ва ё аҳли он сарзамин бо майлу рағбати худ ислом овардаанд ва замин дар дасти худашон боқӣ мондааст. Хирочӣ иборат аз заминест, ки мусалмонон пас аз пирӯзӣ ва фатҳи он кишвар онро ба сокинони ҳуди ҳамон ҷо вогузошта, ба гирифтани ҷизя иктифо намудаанд.

Ушр ба маънои аз даҳ як ҳисса буда ва хироч ба маънои он ҷи аз маҳсулоти замин хориҷ мешавад, мебошад. Шариати муқаддаси ислом барои баъзе аз заминҳо ушр таъйин намудааст, ки аз даҳ як ҳиссаи маҳсули замин бояд ба ғакирону бечорагон дода шавад ва барои баъзе хироч, ки давлат барои ҳар қитъае аз он маблағе таъйин менамояд ва солони ба байтулмол (ҳазинаи давлат) ворид мешавад.

Дар китоби «Фатҳу-л-қадир» (Ҷ. 6. – С. 359) марҳалаҳои фатҳ гардидани бахшҳои аз сарзамини Ирон ва Осиёи Миёна ба дасти сарбозони мусалмони садри ислом ба тафсил зикр гардидааст, ки аз он ҷо ба ушрӣ будани заминҳои ин паҳнои ҷуғрофӣ метавонем пай бибарем:

«Диёри Аҳвоз, Форс ва Исфохон дар замони Умар (р) ба дасти сарлашкарон: Абӯмӯсо (р), Усмон ибни Абӯльос ва Утба ибни Ғазвон (р) бо пирӯзии лашкари ислом (анватан) фатҳ гардиданд, ки фатҳи Исфохон ба Абӯмӯсо тааллуқ дорад. Хуросону Марвруд бошанд, дар замони хилофати Усмон (р) ба дасти Абдуллоҳ ибни Омир бо мусолиҳа фатҳ гардиданд.

Он сӯи Хуросону Марв бошад, пас аз замони Усмон (р) ба дасти Саъид ибни Усмон ибни Аффон дар замони амир Муъовия (р) ба таври сулҳомез фатҳ гардиданд. Самарқанд, Кеш, Насаф ва Бухоро бошанд, пас аз он тавассути Муҳаллаб ибни Абӯсуфра ва Қутайба ибни Муслим фатҳ гардиданд».

Барои воҷиб гардидани ушр ҳеҷ кадом аз моликият, миқдори нисоб, гардиши сол, ақлу балоғат шарт нест. Бинобар ин, ҳар гоҳ аз замини ушрӣ маҳсуле ба даст ояд, дар сурате ки камтарин миқдори он як соъ (се килову шашсад

грамм)-ро ташкил диҳад, ушр дар он воҷиб мегардад.

Дар хироч муайян намудани ҳаҷми маблағ аз ҷумлаи салоҳиятҳои давлат аст. Аммо он чи аз муқаррароти ҳулафои рошидин дар бораи хироч ривоят шудааст, ин аст, ки ҳазрати Умар (р) бар аҳли Савод (бахше аз сарзамини Ироқ) дар ҳар ҷариб замини обӣ як соъ аз маҳсули ба даст омада ва як дирҳам ва дар ҳар як ҷариб замини кишти хиёр (бодиринг), бодимчон, харбуза ва монанди инҳо панҷ дирҳам ва дар ҳар ҷариб боғи ангур ва хурмо (нахлистон) даҳ дирҳам хироч таъйин намудааст.

Ҷариб бинобар таҳқиқоти заминшиносӣ шаст зироъ дар шаст зироъ мебошад, ки ҳар зироъи он тақрибан шаст сантиметр аст.

Агар зироатҳои замини хирочиро об ё борон аз байн бибарад ё обу борон аз он хушк гардад ва ё офати дигаре ба он бирасад ва ҳеҷ маҳсуле нарӯяд, хироч аз он замин соқит мегардад. Вале агар соҳибаш онро бекор гузорад, хирочашро бояд бипардозад.

Хироч барои ҳар соле таъйин мегардад, агарчи заминро соҳибонаш соле ду бор ё бештар кишт намоянд.

Дар сурати номаълум будани ҳолати аввалаи минтақа, замин агар ба мерос аз мусалмоне ба мусалмони дигар интиқол ёфта бошад, замин ушрӣ мебошад. Агар дар дасти куффор бошад ё аз кофире харидорӣ шавад, хирочӣ мебошад.

Агар шахсе дар ҳавлии пеши хонаи худ дарахт ва ё сабзӣҳои дигар кишт намояд, дар он ушр воҷиб намешавад, чи микдоре, ки бошад.

Агар кофире замини ушрро аз мусалмоне харид, ушрияти он бартараф мешавад ва агар баъдҳо боз ба дасти мусалмонон баргардад ҳам, дигар ушрӣ нахоҳад гашт, яъне хирочӣ боқӣ мемонад.

Агар замини ушрӣ аз тарафи деҳқон (касе, ки бо соҳиби замин музораа намудааст) кошта шавад, ушр бар деҳқону соҳиби замин бар ҳар ду воҷиб мешавад, вале

агар замин ба дасти ичоракор дода шавад, ушр танҳо бар ичорагиранда воҷиб аст, на бар ичорадиҳанда.

Тафовутҳои ушр аз закот

Ушр дар сурати қарздор будани шахси кишоварз ҳам бар вай воҷиб мегардад. Ҳатто агар қарз қимати тамоми маҳсулоти ба даст овардаашро фаро гирад.

Агар маҳсулоти зироатӣ ва ҳосили меваи шахси ушрдиҳанда хароҷот ва нафақаи яқсолаи хонаводаашро таъмин нанамояд, вай дар айни ҳоле ки ушрдиҳанда аст, мустаҳикки закот ҳам ба шумор меравад. Метавонад аз закоти дигарон миқдоре дарёфт намояд. Ин ба ҳаҷми хароҷот ва калониву хурдии оила вобастагӣ дорад. Бинобар ин, аз як оила то оилаи дигар фарқ мекунад.

Ушр ба гузашти сол вобастагӣ надорад. Агар аз заминҳои кишоварзӣ ду ва ё се бор ҳосил гиранд, чи тавре дар баъзе минтақаҳои гарм имкон дорад, аз ҳар ҳосили он ушри алоҳида дода мешавад.

Агар соҳиби замин барои кишту кори замин ва нигоҳубини зироат коргар бигирад ва барои вай музде муайян намояд, ушри зироатро худаш пардохт менамояд. Вале агар заминро ба касе ичора диҳад, дар ин сурат ушр бар ичорагиранда воҷиб мебошад ва соҳиби замин аз маблағе, ки аз ичора ба даст меоварад, агар ба нисоб бирасад ва ё пас аз ҷамъ кардан бо қимати дигар молҳояш ба нисоби закот бирасад, закот медиҳад.

Агар заминро ба музораа диҳад, ушри зироат бар молик ва музореъ ҳарду мебошад. Ҳар кас аз ҳиссаи худ ушр медиҳад. Музораа он аст, ки соҳиби замин барои кишту кори заминаш бо шахсе қарордод мебандад ва ҳосилро ба сурати нисф дар нисф, сеяк, чоряк, панҷяк ва ҳоказо дар миёни худ ва шахси музореъ (деҳқон) тақсим менамояд.

Зоҳири мазҳаби машоихи ҳанафӣ он аст, ки агар базр (тухмӣ) низ аз соҳиби замин бошад, пас ушр ва ё нисфи ушр бар зиммаи ўст ва он ҳаққе, ки музореъ аз ҳосили ба-

дастомада мегирад, музди меҳнати вай ба шумор меравад ва дар он закоте нест. Аммо агар тухмӣ аз ҷониби кишоварз ва деҳқон бошад, дар он сурат ушр бар ҳарду вочиб мебошад.

Мусоқот низ ҳамин ҳукмро дорад, яъне ушри ҳосили мева ҳам бар молик ва ҳам бар шахси ҳамкори бо мусоқот вочиб мебошад. Ҳар як аз ҳиссаи худ ушр медиҳад. Мусоқот дар истилоҳи фақеҳон ба маънои об додан ва нигоҳубини дарахтони мевадиханда ва боғҳо мебошад.

Шоёни зикр аст, ки ушр ва ё нисфи ушр ба соҳиби замин ва деҳқоне, ки дар он киштукор мекунад, тааллуқ дорад. Аммо касе, ки ба хариду фурӯш ва тичорати маҳсулоти зироатӣ ва ё мевачот машғул аст, онро аз соҳиби замин ва ё деҳқон меҳарад ва ба бозор меоварад, вай пас аз фароҳам гардидани шартҳои закот ва гузашти сол закоти молҳои тичоратиро аз онҳо пардохт менамояд.

Хумс

Хумс дар луғат ба маънои панҷак мебошад ва дар истилоҳи фиқҳ ба он пардохти молие гуфта мешавад, ки аз ғаниматҳои ҷангӣ, бозёфтҳои ғанҷӣ ва сарватҳои зеризаминии табиат бароварда мешавад ва он аз панҷ як ҳиссаи мол ва бозёфтро дар бар мегирад.

Хумс дар молҳои ғанимат бар асоси ояти 41-уми сураи Анфол фарз гардидааст, он ҷо, ки мефармояд:

«Бидонед, ҳар чизеро, ки ба шакли ғанимат ба даст меоваред, хумс (аз панҷ як ҳисса)-и он барои Худо, Паёмбар, ҳешовандон (и Паёмбар), یتимон, бенавоён ва ибни сабил мебошад, агар ба Худо ва ба он чи дар рӯзи фурқон – рӯзи бархӯрди ду ҷамъ - бар бандаамон нозил намудаем, имон оварда бошед. Ва Худо бар ҳар чизе тавоноست».

Бозёфтҳои ғанҷӣ ва сарватҳои зеризаминие, ки бо тақдири илоҳӣ насиби бандаи мӯъмин мегарданд, онҳо низ навъе ғанимат ба шумор рафта, бар асоси аҳодиси паёмбар (с) аз онҳо хумс бароварда мешавад.

Хумс дар умум бахше аз пардохтҳои молии Ислом ба шумор меравад, вале ҷузъи закот намебошад. Бинобар ин, шартҳои умумии закот, ба монанди ният, нисоб ва гузаштани сол ба он таъаллуқ намегирад. Ҳамчунин, хумс дар масрафҳои ҳаштгонаи закот сарф намешавад, балки он ҳаққи байтулмол мебошад ва ба ҳазонаи давлат супорида мешавад.

Паёмбар (с) мефармояд: «...*Дар рикоз хумс аст*».¹ «*Дар рикоз хумс аст. Пурсида шуд, ки рикоз чист, эй расули Худо, фармуд: (Рикоз) ҳамоно тилло ва нуқрае аст, ки Худо онро дар замин офаридааст*».²

Дар бораи конҳо ва сарватҳои зеризаминӣ дар байни фақеҳон ва муттаҳидон ду назари асосӣ вучуд дорад. Яке он ки конҳо ва сарватҳои зеризаминӣ рикоз ба шумор мераванд ва ба онҳо хумс таъаллуқ мегирад. Ин назари бузургони ҳанафӣ мебошад. Дигар он ки онҳо рикоз ба шумор намеравад ва дар ҳавзаи закот дохил мебошанд, яъне аз онҳо пас аз таҳаққуқи шароит ва шартҳои закот закот бароварда мешавад, на хумс.³

Маъданҳо

Ҳар кӣ аз мусалмонон ва ё аҳли зимма (аҳли китоб: яҳуд ва насоро, ки таҳти ҳимояи ҳукумати исломӣ қарор дошта ва ҷизя мепардозанд) маъдани тилло ё нуқра ё оҳан ё мис ва ё монанди онҳоро дар замин, ки ушр ва ё хироч дошта ва мулки касе ҳам набошад, ёфтанд, бояд панҷаки (1/5) онро бипардозанд ва бақияаш барои ҳуди онҳост ва агар он замин мулки касе бошад, дар он сурат он бозёфт ба соҳибаш тааллуқ дорад.

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1499, 2355, 6912; Саҳеҳи Муслим, (1710)-45, 46; Сунани Тирмизӣ, 642.

² Сунани Куброи Байҳақӣ, 7429, ҷ. 4, с. 152.

³ Бухорӣ дар таълиқ (мукаддима)-и ҳадиси 1499 инро қайд кардааст.

Ҳар гоҳ афроди мазкур маъданро дар манзил ва ё замини худашон ёфтанд, чизе бар онҳо воҷиб намешавад. Он мулки хосси худашон мегардад.

Агар маъдан аз сӯи аҳли ҳарб (кофире, ки бо мусалмонон дар ҳоли ҷанг аст) дар замине, ки ба мусалмонон таъаллуқ дорад, ёфта шавад, ҳамааш ба унвони ғанимат дар ихтиёри ҳокими исломӣ қарор мегирад.

Ҳар кӣ ганче биёбад ва дар он аломат ва нишоне аз мусалмонон вучуд дошта бошад, он ганҷ мисли луқата (моле, ки афтода бошад ва соҳиби он маълум набошад, моли гумшуда) хоҳад буд, вале агар аломат ва нишонае аз мушрикони дошта бошад, монанди ғанимат аст, ки бояд панҷаки ($1/5$) онро бипардозад ва бақияаш барои ёбанда аст.

Қавохирот, ба монанди лӯълӯ, ёкут, фирӯза ва дигар сангҳои қиматбаҳо ва бозёфтҳо ва фаровардаҳои баҳрӣ, ба монанди анбар, моҳӣ ва ғайра панҷак ($1/5$) надоранд, магар вақте ба ҳайси моли тичорат ба гардиш дароварда шаванд. Дар он сурат ба унвони моли тичорат қиматгузори мегарданд ва пас аз фароҳам гардидани шартҳои вучуби закот зақоти онҳо дода мешавад. Икрима (р) мефармояд: *«Дар сангҳои (қиматбаҳо ба монанди) лӯълӯ ва зумуррад зақоте намебошад, магар ин ки барои тичорат бошанд. Вақте барои тичорат бошанд, дар онҳо закот аст»*.¹

Ҳамчунин аз Ибни Аббос (р) ривоят шудааст, ки: *«Анбар рикоз ба шумор намеравад, (балки) он чизе аст, ки баҳр ба берун партофтааст»*.²

¹ Мусаннафи Ибни Абӯшшайба, 10067. – Ҷ. 2. – С. 374.

² Саҳеҳи Бухорӣ, таълиқ (муқаддима)-и ҳадиси 1498; Сунани Куброн Байҳақӣ, 7385. – Ҷ. 4. – С. 146.

Фасли чорум

МАСРАФҲОИ ЗАКОТ

Закот ҳашт масраф дорад, ки метавон онро дар ҳама ва ё баъзе аз он мавридҳо сарф кард. Масрафҳои закот инҳо мебошанд:

1. Фақир: касе, ки моли ӯ камтар аз ҳадди нисоб мебошад.

2. Мискин: касе, ки ҳеҷ чизе надошта бошад.

3. Омили закот: касе, ки аз тарафи имоми мусалмонҳо ё ноиби ӯ масъули ҷамъоварӣ, нигоҳдорӣ ва тақсими закот аст. Имом ба андозаи қораш аз молҳои закот барои ӯ ҳаққи хидмат медиҳад.

4. Барои озод қардани бардағони мукотаб. Мукотаб барда ва ғуломеро ғўянд, ки худро аз мавлояш бихарад.

5. Барои қарздоре, ки наметавонад қарзи худро бидиҳад.

6. Дар роҳи Худо: назди имом Абӯҳанифа (р) шомили онҳое аст, ки ба ҷиходи дар роҳи Худо баромада, вале аз ҷамоат ё ғурӯҳи хеш ҷудо шудаанд ва ба нафақа эҳтиёҷ дошта бошанд.

7. Мусофире, ки дар сафар дармонда аст ва харҷи баргашт ба ватанро надорад, харҷанд дар ватани худ фақир набошад.

8. Барои муаллафату-л-қулуб: онҳое, ки ба василаи закот ба ислом ва мусалмонон улфат дода мешавад, яъне дилгарм ва ҳавасманд қарда мешаванд, ба монанди ғайримусалмонон ки агар ба онҳо кўмаке бишавад, ба дини ислом моил мешаванд ё дар ҷанг ба мусалмонон кўмак мекунанд.

Ин ҳашт масрафи закот дар ояти қарима муайян гардидаанд, он ҷо, ки мефармояд:

إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمِلِينَ عَلَيْنَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ
وَالْغُرَمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

«Садакот (закот ва дигар пардохтҳои фарзӣ) танҳо барои фақирон, бенавоён (мискинҳо), коргузорони бар он, муаллафатулкулуб ва дар (озод намудани) гарданҳо (ғуломон), қарздорон, дар роҳи Худо ва дар (бораи) мусофири дар роҳ монда (сарф карда мешаванд), ки он фаризае аз ҷониби Худо мебошад. Ва Худо донову боҳикмат аст».¹

Соҳиби «Хидоя» мегӯяд: «Хукми пардохти закот барои муаллафатулкулуб соқит гардидааст, зеро Худованди мутаъол исломро иззат баҳшида ва аз эшон бениёз гардонидаст».

Додани закот ба одамони зерин ҷои нест:

1. Ба ҳешовандоне, ки миёни эшон ва закотдиҳанда қаробати вилодат (насаб) ва ё зановашавҳарӣ вучуд дошта бошад: а) асли ӯ, ба монанди падару модар, падаркалон, модаркалон, б) фаръи ӯ, ба монанди фарзандҳо, набераҳо ва монанди инҳо. Ба дигар ҳешовандон додани закот хуб аст.

2. Зан ба шавҳар ё шавҳар ба зан (бино бар назари имом Абӯҳанифа (рх)).

3. Ба зердастони худ (ғуломон ва хидматгори дар гузашта).

4. Ба бардае, ки нисфи пул барои озодии ӯ дода шудааст.

5. Ба сарватманд, фарзанди сарватманд ва низ ба зердастони сарватманд.

6. Барои бани Ҳошим, ҳарчанд фақир ва мискин бошанд. Бани Ҳошим иборат аз авлоди Алӣ, авлоди Ҷаъфар, авлоди Ақил ва авлоди Ҳорис ибни Абдулмутталиб ҳастанд. Он барои маволи (ғуломони озодкарда)-и бани

¹ Сураи Тавба, 9: 60.

Ҳошим низ дуруст намебошад. Зеро паёмбар (с) фармудааст: **«(Гирифтани) садақа (закот) барои мо ҳалол нест ва маволии қавм аз худӣ онҳо ба шумор мераванд»**.¹

7. Ба аҳли зимма, ҳарчанд фақир ва мискин бошанд. Зеро закот ибодат аст ва он дар ғайри мусалмон дуруст намегардад.

Паёмбар (с) вақте Муъоз (р)-ро ба ҳайси коргузори худ ба Яман фиристод, дар зимни тавсияҳо ва супоришҳояш ба ӯ фармуд: **«... Пас онҳоро хабар деҳ, ки Худо бар онҳо закоти молро фарз гардонидаст, ки аз сарватмандонашон гирифта ва ба камбағалонашон дода мешавад»**,² яъне аз мусалмонони сарватманд гирифта ва ба қишри мӯхточи онҳо дода мешавад.

Порae аз масоили ин боб

1. Шахсе, ки дорои яксаду чихил мисқол нукра ё бист мисқол тилло ва ё ба андозаи қимати онҳо соҳиби моли тичорат аст ва ин дороияш изофа бар эҳтиёҷоти зиндагӣ ва заруриёти рӯзгораш мебошад, дар истилоҳи шаръ ба он шахс сарватманд гуфта мешавад. Закоти молро ба чунин шахсе додан ҷоиз нест, балки ӯ худ бояд аз молу дороияш закот бароварад.

2. Дар ин ҷо хуб аст бо баёне равшан созем, ки эҳтиёҷоти зиндагӣ ва заруриёти рӯзгор шомили чӣ чизҳое мешаванд ва кадом бахшҳое аз дороии инсон ҷузъи он ба шумор намеоянд. Фаршу зарфҳое, ки гоҳо мавриди исти-

¹ Сунани Абӯдовуд, 1650; Сунани Тирмизӣ, 657; Сунани Насой, 2611. Дар ҳадиси дигаре мефармояд: **«Ин садақа (моли закот) чирки (моли) мардум аст ва он барои Муҳаммад ва хонадони Муҳаммад ҳалол намебошад»**. (Саҳеҳи Муслим, (1072)-167; Сунани Абӯдовуд, 29854 Сунани Насой, 3608. Дар Саҳеҳи Бухорӣ низ ба монанди ин ривоят шудааст. 2055).

² Саҳеҳи Бухорӣ, 1395, 1496, 4347, 7371, 7372; Саҳеҳи Муслим, 121 (19)-29, 122 (...)-30, 123 (...)-31; Сунани Абӯдовуд, 1584; Сунани Тирмизӣ, 625, 2014; Сунани Насой, 2134, 2521; Сунани Ибни Моча, 1783.

фодаи худаш қарор мегиранд, бахше аз заруриёти зиндагӣ ба шумор мераванд. Агар худаш онҳоро мавриди истифода қарор надихад, вале барои истифода ба ҳамсоягон ва хешовандонаш дода шаванд, аз ҷумлаи заруриёти рӯзгор ба ҳисоб намеоянд.

3. Хонаи шахсӣ, либос, васоиле, ки ба онҳо эҳтиёҷ меафтад, ҳамчунин хидматгор ва василаи саворӣ ҷузъи заруриёти зиндагӣ мебошанд. Бо доштани онҳо, ҳарчанд арзиши болое дошта бошанд ҳам, шахс молдор доништа намешавад. Китобҳои динӣ низ аз ҳамин доира берун нестанд.

4. Шахсе дорои чанд манзил (хона) ё чанд порча замин бошад, дар сурате ки онҳоро ба иҷора дода, аз пули иҷораи онҳо махориҷи (хароҷот) зиндагии худро таъмин ва бароварда созад, вале илова бар он, дигар моле, ки дар он закот воҷиб шавад, надошта бошад, ин шахс молдор ба шумор намеояд.

5. Шахсе дорои панҷ ҳазор ё бештар пул бошад ва ҳамчунин ба ҳамин андоза аз дигарон қарздор бошад, гирифтани закот барояш ҷоиш аст.

Аз он ҷӣ дар боло гузашт, маълум мешавад, ки сарват ва боигарӣ ду навъ аст:

а) Яке он сарватест, ки ба нисоб расида ва бо фароҳам гардидани шароити махсус пардохти закотро бар соҳибаш воҷиб ва гирифтани закотро аз дигарон бар вай ҳаром мегардонад. Ин молест, ки ё аз рӯи хилқат дар нумӯ ва афзоиш мебошад ва асоси тамоми муомилотро ташкил медиҳад, ба монанди тилло ва нукра, ё аз роҳи парваришу наслигӣ дар нумӯ ва афзоиш мебошад ва афзоиши он афзоиши дар шумора аст, ба монанди ҷаҳорпоён ва ё аз роҳи тиҷорат ва доду ситад дар афзоиш мебошад, ба монанди амволи тиҷоратӣ. Ин навъ мол ва сарват тамоми воҷиботи молиро бар соҳибаш воҷиб мегардонад.

б) Мол ва сарватест, ки соҳиби худро дар мақоме аз рафохият қарор медиҳад, ки на пардохти закот ҳанӯз бар вай воҷиб гардидааст ва на гирифтани закот барояш ҷоиш

мебошад. Ин мол ва боигариест, ки агар қиматгузорӣ шавад, ба нисоб мерасад ва ё бештар аз он мебошад, вале дар ҳолати таҷмид ва беҳаракатӣ қарор дорад, яъне аз нумӯ ва афзоиш ҳам тақдиран ва ҳам амалан боз мондааст.

Ин мол бо аз даст додани шартӣ нумӯкунандагӣ ва қобилияти тавлиду афзоиш закот аз вай соқит гардидааст. Ин навъи боигарӣ танҳо вочиботи сегонаи молӣ: садакаи Фитр, қурбонӣ ва нафакаи хешовандонро бар соҳибаш вочиб мегардонад.

6. Додани закот, садакаи Фитр, назрҳо ва каффоратҳо ба кофир ва зиммӣ, яъне шахсоне, ки аз миллати ислом хориҷ мебошанд, ҷоиз нест, аммо хайрҳои дигар ҷоиз аст.

Худованд мефармояд:

لَا يَتَنَهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقْتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن دِينِكُمْ أَن تَرْوَهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

«Худо шуморо аз неқӯй ва адл кардан ба онҳое, ки дар бораи дин бар зидди шумо ҷанг накардаанд ва шуморо аз диёратон берун нарондаанд, наҳй намекунад. Худо ҳатман, адлкунандагонро дӯст медорад».¹

7. Пули закот то ба шахси мустаҳиққаш таслим нагардад, сарфи он дар дигар корҳои хайрия ва масолеҳи иҷтимоӣ, ба монанди сохтани масҷид, кафан кардани даргузашта, пардохтани қарзи даргузашта, бино кардани ҳаммом ва ғайра ҷоиз нест.

8. Вақте пули закот ба мустаҳиққаш таслим шавад, он гоҳ вай бо майли худ метавонад онро дар корҳои хайрия ба масраф расонад.

9. Додани закот ба хешовандони соҳибқаробати номбурда ҷоиз нест, вале ба хешовандони дигаре, аз қабилӣ хоҳар, бародар, амак, тағо ва ғайра на танҳо ҷоиз, балки савоби зиёд ҳам дорад. Паёмбар (с) мефармояд: *«(Чунин шахсе) ду савоб мегирад: ҳам савоби хешутабориро ва ҳам*

¹ Сураи Мумтаҳана, 60: 8.

савоби закотро».¹

10. Ҳамон гуна ки баён гардид, ба фарзандони шахси сарватманд, яъне фарзандони хурдсолаш додани закот ҷоиз нест, зеро нафақаи онҳо ҳанӯз дар зиммаи падарашон (шахси сарватманд) мебошад, вале ба фарзандони бузургаш, ки дар зиндагӣ мустақил гардидаанд, ба шарте ки факир бошанд, ҷоиз аст.

11. Ба шахси муздор (кироякор) ва хидматгори хона, ба шарте аз ҳуқуқи онҳо коста нашавад, додани закот ҷоиз аст.

12. Додани закот ба фарзандони разой, ки аз ҷиҳати ширхорагӣ барояш фарзанд ба шумор мераванд, ҷоиз аст.

13. Шахсеро мустаҳиққи дарёфти закот гумон карда, закоташро ба вай диҳад ва пас аз чанде маълум шавад, ки вай мустаҳиқ набудааст, ё дар торикии шаб закоташро ба шахсе таслим кунад ва рӯзона маълум шавад, ки он шахс падар ё модар ё фарзанд ва ё нафари дигаре аз ғайри мустаҳиққони закот будааст, закоташ адо меёбад ва аз сар додани закот зарурат надорад.

14. Дар додани закот ва хайру садақот ҳешону бастагон аз ҳама муқаддамтаранд.

15. Тарк кардани шаҳру деҳи худ ва додани закот дар шаҳру рустои дигар макрӯҳ аст. Аммо дар сурате ки дар он шаҳру рустои дигар ҳешовандони фақиру мӯҳтоҷтаре дошта бошад, ё дар он ҷо донишмандону донишҷӯёни улуми динӣ бештар ва мӯҳтоҷтар бошанд, дар тамоми ин суратҳо интиқоли закот ба ҷои дигар кароҳияте надорад.

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, муқаддимаи ҳадиси 1461.

Фасли панчум

САДАҚАИ ФИТР

Пас аз поён ёфтани моҳи мубораки Рамазон, яъне дар рӯзи иди Фитр, шахси мусалмон бояд миқдоре аз моли худро ба унвони **«садақаи Фитр»** ба фақир ё мискин бидиҳад.

Садақаи Фитр сабаби погизагии нафси инсон аз баъзе беҳудагӣҳо ва ҳарзагӯӣҳое мебошад, ки имкон дорад гоҳо рӯзадорон дар моҳи Рамазон ба он олуда шуда бошанд. Ҳамчунин, камбағалон ва қишри ниёзманди ҷомеа лоақал дар рӯзҳои ид аз хӯрок ва эҳтиёҷоти муносибе баҳрааманд мегарданд.

Ибни Аббос (р) ривоят мекунад, ки: *«Расули Худо (с) закоти Фитрро барои пок гардидани рӯзадор аз беҳудагӣ, бадсуханӣ ва ҳамчунин барои фароҳам гардидани гизои муносибе барои ниёзмандон воҷиб гардонидаст. Касе онро пеш аз намоз (-и ид) адо намояд, он закоти пазируфташуда аст ва касе онро баъд аз намоз адо намояд, он садақае аз садақот мебошад»*.¹

Чӣ касе садақаи Фитрро мепардозад?

Пардохти садақаи Фитр бар ҳар касе, ки дорони шаброити зерин бошад, фарз аст:

1. Мусалмон бошад.

2. Озод бошад.

3. Сохиби нисоб бошад (ба ғайр аз махориҷи мавриди ниёз). Яъне шахсе ба он андоза молу сарват дошта бошад, ки баровардани закот бар вай воҷиб гашта бошад ва ё агар чунин набуда, илова бар эҳтиёҷот ва зарурияти

¹ Сунани Абӯдовуд, 1609; Сунани Ибни Моҷа, 1827.

зиндагӣ ва рӯзмарраи худ, чандон васоил дар ихтиёр ва мулки хеш дошта бошад, ки арзиши онҳо баробари саду чихил мисқол нуқра бошад. Бар чунин шахсе садакаи Фитр воҷиб мебошад, хоҳ моли тичорат бошанд, ё не, сол бар вай гузашта бошад, ё не.

– Шахсе дорои хона ё васоиле аст, ки агар фурӯхта ва ё нархгузорӣ шаванд, арзиши онҳо зиёд аст, вале ҳудаш ба онҳо ниёз дорад, то аз иҷораи онҳо зиндагияро таъмин намояд ва васоил низ мавриди эҳтиёҷи ҳудаш ҳаст, бар чунин шахсе садакаи Фитр лозим намешавад. Аммо агар ду манзил дошта бошад ва якеро ба иҷора диҳад, харчанд заруриёти зиндагии ҳудро аз даромади иҷораи он бароварда созад ҳам, садакаи Фитр бар вай воҷиб мешавад, зеро хонаи дуум изофа бар заруриёти зиндагияш ба шумор меояд.

– Шахсе дорои васоил ва хонаи изофа бар зарурияти рӯзмаррааш бошад ва дар айни ҳол қарздор ҳам бошад, дар ин сурат баъд аз қаноатгузаштани ҳиссаи қарз, агар ба андозаи закот боқӣ бимонад, садакаи Фитр бар вай воҷиб мешавад.

– Садакаи Фитр баъд аз дамидани субҳи рӯзи ид воҷиб мешавад. Бинобар ин, агар шахсе пеш аз дамидани субҳ даргузарад ё баъд аз дамидани субҳ ба дунё ояд, садакаи Фитр бар он ду воҷиб намешавад. Тифле пеш аз дамидани субҳ ба дунё ояд, дар сурате ки падараш дорои шароити закот бошад, бар вай зим аст, ки аз тарафи тифлаш садакаи Фитр бидиҳад.

– Садакаи Фитрро аз тарафи ҳудаш, фарзандони хурдсолар ва хидматгорунаш, харчанд кофир бошанд ҳам, мебардозад. Зан бояд ҳудаш садакаи Фитрро бидиҳад, вале агар шавҳараш аз ҷониби вай онро пардохт намояд, ҷоиз аст. Фарзандони хурдсол низ, агар дорои молу сарват бошанд, садакаи Фитр аз моли ҳудашон дода мешавад.

Микдори садакаи Фитр

Микдори садакаи Фитр барои ҳар нафар дар ҳисоби гандум ва орди гандум ним соъ ва дар ҳисоби ҷав, хурмо ва монанди онҳо як соъ аст.

Агар пули (арзиши) яке аз чинсҳои мазкурро барои садакаи Фитр бипардозад ҳам, кофӣ аст.

Як соъи набавӣ тақрибан ба ду килову чил (2,40) ва ё ду килову яксаду панчовушаш (2,156) грамм баробар аст.¹

Вақти пардохти садакаи Фитр

Садакаи Фитр бо дамидани субҳи рӯзи иди Фитр воҷиб мегардад ва мустаҳаб аст, ки пеш аз рафтан ба намозгоҳ пардохта шавад. Нофеъ аз Абдуллоҳ ибни Умар (р) ривоят мекунад, ки: *«Расули Худо (с) моро ба пардохтани закоти Фитр пеш аз баромадани мардум ба намоз амр намуд. Ва ҳуди Абдуллоҳ як ё ду рӯз пеш аз ид онро пардохт мекард»*.²

Агар қабл аз рӯзи иди Фитр онро пардохт намояд, ҷоиз аст ва агар онро аз рӯзи ид ба таъхир андозад, аз зиммааш соқит намешавад. Ҳатман, онро бояд пардохт намояд.

Садакаи Фитр бар ҳама, хоҳ рӯза гирифта бошад, ё нагирифта бошад, воҷиб аст. Мустаҳиққони садакаи Фитр ҳамон шахсони мустаҳиққи закот ҳастанд, яъне ба ҳар касе закот дода мешуд, садакаи Фитр низ ба ҳамонҳо дода мешавад.

¹ Микдори соъи набавӣ ба вазнҳои имрӯза дар поваракии саҳ 385, 386 марбут ба «Закоти зироат ва мевачот» ба тафсил баён гардидааст.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 1503, 1509; Саҳеҳи Муслим, 2285 (986)-22, 23; Сунани Абӯдовуд, 1610, 1612; Сунани Тирмизӣ, 677; Сунани Насоӣ, 2520.

Баҳши чорум

КИТОБИ РЌЗА

يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ

الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى

الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

«Эй касоне, ки имон овардаед,
рўза бар шумо фарз гардонида шуд,
хамон гуна ки бар пешгузаштагони
аз шумо фарз гардида буд,

то такво намоед».

(Сураи Бақара, 2:183).

Фасли аввал

Р ӯ з а

Яке дигар аз фароиз ва барномаҳои солонаи ислом барои худсозии инсонҳо «рӯза» аст ва рӯза он аст, ки ҳар мусалмони болиғ ва оқил ҳатман бояд аз дамидани субҳи содиқ то ғуруби офтоб бо нияти итоати фармони Худо-ванд аз бархе корҳо, ки шарҳашон хоҳад омад, худдорӣ намояд.

Паёмбари акрам (с) фармудаанд, ки: *«Ҳар кас рӯзаи моҳи Рамазонро хос барои хушнудӣ ва ризои Парвардигор ва бо мақсади ба даст овардани аҷру савоб бигирад, тамоми гуноҳони гузаштааш баҳишида мешаванд»*.¹ Ҳамчунин фармудаанд, ки: *«Бӯи даҳони рӯзадор дар пешгоҳи Парвардигор дар рӯзи қиёмат аз бӯи мушқу анбар маҳбубтар аст»*.²

Аз баъзе аҳли салаф омадааст, ки: *«Дар рӯзи қиёмат барои рӯзадорон суфрае (хоне) густарда мешавад ва эшон аз он тановул мефармоянд, яъне меҳӯранду менӯшанд, дар ҳоле ки дигарон дар интизори ҳисобу китоби худ ҳастанд. Онҳо мефурсанд, ки ин тоифа киёнанд, ки аз суфраи ҷаннат тановул мефармоянд ва мо ҳанӯз дар интизор ба сар мебарем? Нидо мерасад, ки инҳо рӯзадорони барои Худо ҳастанд, дар сурате ки шумо рӯзаро меҳӯрдед»*.³

Худованд рӯзаро ҳамон гуна ки бар умматҳои пеш аз ислом фарз гардонида буд, онро бар уммати ҳазрати Мухаммад (с) низ фарз гардонидаст, он ҷо, ки мефармояд:

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 38; Сунани Насоӣ, 2204; Сунани Ибни Моча, 1641.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 1894, 1904, 5927, 7492, 7538; Сунани Абӯдовуд, 2363.

³ Абӯлфараҷ Абдуррахмон ибни Аҳмад ибни Раҷаби Ҳанбалӣ, Ла-тоифу-л-маориф. Ҷ. 1. – С. 176.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ
كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ

«Эй касоне, ки имон овардаед! Рӯзаи моҳи Рамазон бар шумо фарз гардонида шуд, ҳамон гуна ки бар миллатҳои пеш аз шумо фарз гардида буд, бошад, ки парҳезгор шавед».¹

Рӯза рӯзи душанбе, дуҷуми моҳи шаъбони соли дуҷуми ҳичрат фарз гардидааст.

Фоидаҳои рӯза

Рӯза дорои фоидаҳои маънавӣ, ҷисмӣ ва иҷтимоии зиёде мебошад.

Аз ҷумла рӯза:

а) Инсонро дар мактаби (озмоишгоҳи) сабру шикебой ва пурбардошти тарбият менамояд.

б) Хештандорӣ ва равиши худидоракуниро ба инсон омӯзиш медиҳад.

в) Назму ҳамоҳангиро дар миёни мардуми мусалмон густариш медиҳад.

г) Ишқу дилбастагӣ ба адолат ва баробарию дар вучуди инсон решадор месозад.

д) Отифаи меҳрубонию дилсӯзӣ ва эҳсоси масъулиятро дар ботини одам бедор месозад.

ж) Шарру фасод ва разоили ахлокиро дар миёни мардум коҳиш медиҳад.

з) Дастгоҳи гувориш (меъда)-ро полоиш ва покиза менамояд.

л) Баданро аз зиёдатиҳои бозмонда ва русуботи такшонгашта, ки аз боқимондаҳои хӯроқӣ ва ошомиданӣ ба вучуд меоянд, пок мегардонад.

¹ Сураи Бақара, 2: 183.

м) Фарбеҳии зиёди бадан ва ҷарбиҳои таркиби онро хошиш медиҳад. Расули Худо (с) фармудааст: *«Рӯза бигиред, то саломатиатон барқарор шавад (ва боқӣ бимонад)»*.¹

н) Аз ҳама муҳимтар ҳислати парҳезгорӣ ва поку некистанро дар инсон тақвият медиҳад, ки муҳимтарин ҳадафи ибодатҳои илоҳӣ низ ҳамин мебошад.

Аҳкоми рӯза

Барои ошноӣ бо аҳкоми рӯза аввал бояд қисмҳои онро бишиносем. Рӯза панҷ навъ мешавад:

1. Фарз. 2. Вочиб. 3. Нафл. 4. Макрӯҳ. 5. Ҳаром.

Рӯзаи фарзӣ

1. Рӯзаи моҳи мубораки Рамазон.

Рӯзаи вочиб

Ин рӯзаҳо вочиб мебошанд:

1. Рӯзаи қазо.

2. Рӯзаи каффорат, ба монанди каффорати қасам, каффорати ифсоди рӯза, каффорати зихор² ва каффорати қатл.

3. Рӯзае, ки ба сабаби назр вочиб мегардад. Рӯзаи назр ё муайян аст ё мутлақ. Рӯзаи назри муайян ба монанди он аст, ки касе назр бикунад, ки ман дар фалон рӯзи муайян барои ризои Худованд рӯза мегирам. Рӯзаи назри мутлақ ба монанди он аст, ки назр намояд, ки ман ба хотири ризои Худованди мутаъол рӯза мегирам ва рӯзи муайянеро мушаххас насозад.

¹ Мӯъҷаму-л-авсат, 8312. Ҷ. 8. – С. 213. Ибни Синнӣ ва Абӯнуъайм низ онро дар китоби «Тиб» бо исноди заъиф ривоят кардаанд.

² Зихор он аст, ки шахсе ба ҳамсараш бигӯяд: «Ту ба мисли ҳамшира ва ё модарам ҳастӣ». Зихор навъе қасам мебошад, ки шахс ба василаи он ҳамсарашро бар худаш ҳаром мегардонад.

Рӯзаҳои нафл

Рӯза гирифтани дар тамоми айёми сол, ба ҷуз рӯзҳои ҳаром, рӯзаи нафл ба шумор меравад, вале нисбати баъзе аз онҳо таъкиди бештаре шудааст, ки баъзе аз онҳоро зикр мекунем:

1. Рӯзаи рӯзҳои душанбе ва панҷшанбеи ҳар ҳафта.
2. Рӯзаи рӯзҳои сиздахум, чордахум ва понздаҳуми ҳар моҳ, ки рӯзҳои биз – сафед – номида мешаванд.
3. Рӯзаи рӯзи Арафа (нӯҳуми зулҳиҷча) барои ғайри ҳоҷӣ.
4. Рӯзаи шаш рӯзи моҳи шаввол, пас аз моҳи мубораки Рамазон ба истиснои рӯзи аввали шаввол, ки рӯза дар он ҳаром аст. Дар рӯзи понздаҳуми шаббон низ рӯза гирифтани дорони савоб ва ғазилати бисёр аст. Рӯзи нӯҳум ва даҳуми моҳи муҳаррам низ рӯза гирифтани мустаҳаб аст.

Рӯзаҳои макрӯх

Рӯзаи рӯзи Арафа барои ҳоҷӣ, рӯзаи рӯзи шак, рӯзаи висол, рӯзаи даҳр (тамоми умр) ва рӯзаи рӯзҳои ҷумъа ва ё шанбе ба танҳои макрӯх мебошанд.

Рӯзи шак он рӯзест, ки даромадани моҳи Рамазон ба таври аниқ муайян нагаштааст. Аммор ибни Ёсир (р) мефармояд: *«Касе рӯзи шак рӯза гирад, воқеан ҳам, Абулқосим – Муҳаммад (с)-ро нофармонӣ кардааст»*.¹

Аз Абӯхурайра (р) ривоят шудааст, ки Расули Худо (с) фармуд: *«Рамазонро бо доштани як ё ду рӯз рӯза пешдастӣ нанамоед, магар касе, ки қаблан рӯзадор бошад, пас вай метавонад он рӯзро рӯза бигирад»*.²

¹ Сунани Абудовуд, 2334; Сунани Тирмизӣ, 686; Сунани Насоӣ, 2187; Сунани Ибни Моҷа, 1645. Бухорӣ онро дар Саҳеҳи худ дар муқаддима (таълиқ)-и ҳадиси 1906 овардааст.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 1914; Саҳеҳи Муслим, 2515 (1082)-21; Сунани Абудовуд, 2335; Сунани Тирмизӣ, 685.

Бар ҳамин асос рӯза доштани рӯзи шак барои одамон, ки қаблан рӯзадор бошанд, мамнӯбияте надорад, вале барои ғайри онҳо макрӯҳ мебошад.

Рӯзаҳои ҳаром

Дар панҷ рӯзи сол рӯза гирифтани ҳаром аст.

1. Рӯза гирифтани дар рӯзи иди Фитр, ки ба рӯзи аввали моҳи шаввол рост меояд.

2. Рӯза гирифтани дар рӯзи иди Қурбон ки ба рӯзи даҳуми моҳи зулҳиҷча рост меояд ва рӯза гирифтани дар айёми ташриқ. Айёми ташриқ се рӯзи баъд аз иди Қурбон: рӯзҳои ёздаҳум, дувоздаҳум ва сёздаҳуми зулҳиҷча мебошанд.

Баъзе масоили ин боб

1. Рӯзаи нафлиро метавон муайян кард, ба ин тарик ки бигӯяд: Рӯзаи нафли мегирам ва метавон навъи онро муайян накарда, танҳо бигӯяд, ки рӯза мегирам.

2. Агар шахс то пеш аз завол амале хилофи рӯза анҷом набода бошад, метавонад то он вақт нияти рӯзаи нафли намояд.

3. Рӯзаи нафли ба ният воҷиб мешавад. Бинобар ин, агар касе нияти рӯза кунад ва пас аз шуруъ рӯзаашро бихӯрад, бояд қазои онро ба ҷо оварад.¹

4. Агар касе шаб ният кунад, ки фардо рӯза мегирад, вале пеш аз дамидани субҳ нияти худро иваз накунад, рӯза нагирад, қазое бар вай воҷиб намешавад. Зеро ҳанӯз ба рӯза шуруъ накардааст.

5. Бе иҷозати шавҳар зан наметавонад рӯзаи нафли бигирад. Агар бе иҷозат рӯзаи нафли гирад, ба дастури шав-

¹ Аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки, «Ман ва Ҳафса рӯзаи нафл гирифтём. (Дар ҳамин вақт) бароямон таоме оварда шуд ва ҷиҳти карда, аз он хӯрдём. Пас аз он расули Худо (с) бар мо ворид шуд ва Ҳафса пешдастӣ карда, ӯро дар ин бора пурсид. Фармуд: **Рӯзро ба ҷои он қазо бидоред**». (Сунани Тирмизӣ, 735. Имом Молик ва Насоӣ низ онро ривоят кардаанд).

ҳараш, дар сурате рӯзадориашро нахоҳад, рӯзаашро қатъ намояд ва ҳар гоҳ фурсат ёфт, қазоашро ба ҷо оварад.

6. Барои шахсе, ки рӯзаи нафлӣ гирифтааст, меҳмоне ояд ва ё касе ўро ба меҳмонӣ даъват намояд ва дар сурате ки наравад, ранҷиш ва нороҳатие пеш меояд, дар ин ду ҳолат шикастани рӯзаи нафлӣ ҷоиз аст.

Рӯзаи назр

Агар шахсе назр кунад, вафо кардан ба назр вочиб аст ва тарки он гуноҳ.

Назр бар ду қисм аст: назри муайян ва назри номуайян. Навъи аввал он аст, ки таърих ва рӯзаашро муайян намояд, ба ин тариқ ки бигӯяд: Эй Худо, агар фалон кори ман анҷом гирад, фардо ё рӯзи ҷумъаи оянда масалан, барои ризои Ту рӯза мегирам. Дар чунин назре, агар аз шаб ният кунад, ҷоиз аст ва агар аз шаб ният накунад, метавонад то як соат пеш аз завол (нисфирӯзӣ) ният намояд ва назр адо меёбад.

Агар шахсе рӯза гирифтани рӯзи ҷумъаро назр кунад, чун рӯзи ҷумъа омад, ҳамин қадар бигӯяд, ки имрӯз рӯза мегирам ва навъи рӯзаро муайян насозад ва ё нияти нафл кунад, дар ҳар дуи ин суратҳо назр адо меёбад. Вале агар нияти қазой карда бошад, рӯзаи гирифтааш дар рӯзи ҷумъа рӯзаи қазой ҳисоб мешавад ва назрашро бояд рӯзи дигар бигирад.

Қисми дуюми назр ин аст, ки барои он таърих ва рӯзе муайян накунад, балки бигӯяд: Агар фалон корам анҷом бигирад, як ё якчанд рӯз рӯза хоҳам гирифт. Дар ин қисми назр ният барои рӯза ва таъйин кардани рӯзи оянда барои он, аз шаб шарт аст.

Агар касе рӯзаи рӯзи идро назр кунад, бояд рӯзи идро бихӯрад ва дар ивази он рӯзи дигаре рӯза бигирад.

Агар шахсе назр кунад, ки тамоми солро рӯза мегирад, ҳамон панҷ рӯзи мамнӯъро бихӯрад ва дигар тамоми солро бигирад ва он панҷ рӯзро қазо ба ҷо оварад.

Нияти рўза

Рўза аз чумлаи муҳимтарин ибодатҳо аст ва бояд бо нияти анҷоми фармони Худои мутаъол ба ҷо оварда шавад. Амалҳои банди, ба хусус ибодатҳо, бе ният дар назди Худо пазируфта намешаванд. Паёмбар (с) мефармояд: *«Амалҳо, бе ҳеҷ шакке, ба ниятҳо вобастаанд (ва бар тибқи онҳо пазируфта мешаванд)...*».¹ Ният аслан ҳамон қасду ирода ва омодагии амалии инсон барои анҷоми кор мебошад, на ифодаи он бо забон.

Дар моҳи Рамазон нияти рўзаи ҳар рўзи он вочиб аст, зеро ҳар рўзи он ибодати мустақил ба шумор меравад ва ба таври умумӣ нияти рўзаи як моҳ кифоя намекунад. Агар аз аввали моҳи Рамазон нияти рўзаи тамоми моҳро намояд, хуб аст, вале он танҳо барои рўзи аввал дуруст мегардад ва бояд барои рўзҳои дигар аз нав ният намояд. Саҳарӣ хӯрдан дар моҳи Рамазон ният ба шумор меравад.

Шарт нест, ки нияти рўзаро бо забон бигӯяд, балки ҳамин қадар қасд кунад, ки барои анҷоми дастури Худои мутаъол аз дамидани субҳ то нишастани офтоб коре, ки рўзаро фосид мекунад, анҷом намедихад, кофӣ аст.

Нияти рўза ду шарт дигар низ дорад: а) шабона пеш аз дамидани субҳ баста шавад, б) навъи рўза дар он муайян карда шавад. Ин ду шарт дар рўзаи моҳи мубораки Рамазон, рўзаи назри муайян ва рўзаи нафл аз чумлаи шартҳои сихати рўза доништа нашудаанд, балки шартҳои камол ба шумор мераванд. Пас ҳамон гуна ки шахс метавонад дар шаб барои фардои он нияти рўза кунад, ҳамчунин пас аз дамидани субҳ то пеш аз завол (нисфирузӣ) агар чизе нахӯрда бошад, метавонад нияти рўза намояд.

Аммо дар рўзаҳои қазо, назри мутлақ ва каффоратҳо ба ҷой овардани ҳар ду шарт ба вақти ният вочиб мебо-

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1, 54. Саҳеҳи Муслим, 4904 (1907)-156. Сунани Абӯдовуд, 2201. Сунани Тирмизӣ, 1647. Сунани Насой, 75. Сунани Ибни Моча, 4227.

шад, бинобар ин, бояд ҳар шаб барои фардои он ният намояд ва навъи рӯзаро дар нияташ муайян созад, масалан, дар рӯзаҳои қазо ният кунад:

«Ман қазои фалон рӯзаро мегирам».

Аммо дар рӯзаи моҳи мубораки Рамазон, рӯзаи назри муайян ва рӯзаи нафл шарт нест, ки навъи он дар ният муайян сохта шавад, зеро он табиатан муайян мебошад.

Агар шахсе тамоми рӯз аз ҳӯрдану нӯшидан ва ҳамбистарӣ бозистад, лекин нияти рӯза надошта бошад, рӯздор ба шумор намеравад. Зеро ният, ки шарт дуруст гардидани аъмол аст, дар ин ҳолат таҳаққуқ наёфтааст.

Касе назр намояд, ки агар фалон қорам дуруст шавад, барои Худо ду рӯз рӯза мегирам, баъд аз он қораш анҷом гирифт ва дар моҳи Рамазон ба унвони вафои ба назр нияти рӯзаи назрӣ намуд, рӯзаи Рамазон адо меёбад, на он чи ният кардааст.

Собит шудани моҳи мубораки Рамазон

Бо дидани ҳилол (моҳи нав)-и моҳи мубораки Рамазон рӯза шурӯъ ва бо дидани ҳилоли моҳи шаввол ба поён мерасад.

Паёмбари ақрам (с) мефармояд: ***«Бо дидани моҳи нав рӯза бигиред ва бо дидани моҳи нав ифтор (ва ид) намоед. Агар (осмон) абрӣ ва бар шумо пӯшида бошад, пас моҳи шаъбонро сӣ рӯз комил созед».***¹

Аз ин рӯ, лозим аст, ки мардум ҳангоми ғуруби рӯзи бисту нӯҳуми моҳи шаъбон дар талаб ва ҷустуҷӯи моҳи

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1909; Саҳеҳи Муслим, 2512 (1081)-18; Сунани Насоӣ, 2116, 2117. Дар ҷои дигар мефармояд: ***«То моҳи навро набинед, рӯза нагиред ва то моҳи навро набинед, ифтор (ва ид) нанамоед. Агар (осмон) бар шумо пӯшида ва абрӣ бошад, пас барояш ҳисоб намоед».*** (Саҳеҳи Бухорӣ, 1900, 1906, 1907; Саҳеҳи Муслим, 2495 (1080)-3, 8; Сунани Насоӣ, 2120).

нав бароянд.

Агар осмон абрнок буда, имкони дидани моҳи нав мавҷуд набошад, сӣ рӯз аз моҳи шаъбонро пурра намуда, баъд аз он рӯза бигиранд. Дар чунин ҳолат рӯза гирифтани рӯзи сиёми моҳи шаъбон ки ба рӯзи шак маъруф аст, макрӯҳ мебошад.

Ҳар гоҳ осмон абрнок буда, имкони дидани моҳи нав (хилол) вучуд надошта бошад ва як нафар мусалмони одил (озод ё барда, мард ва ё зан) гувоҳӣ диҳад, ки дар рӯзи бисту нӯҳи моҳи шаъбон моҳи навро дидааст, шаҳодати ӯ пазируфта мешавад.

Агар осмон соф бошад, гувоҳии як ё ду нафар дар мавриди дидани моҳи нави моҳи мубораки Рамазон пазируфта намешавад, балки дар ин ҳолат, бояд шумораи шоҳидҳо ба ҳадде бошад, ки бо хабари онҳо илми яқинӣ (аниқи қор) дар бораи дидани моҳи нав ҳосил шавад.

Ва аммо дар мавриди субути моҳи нави иди Фитр ҳангоми абрӣ будани осмон, шаҳодати як нафар мусалмони одил кофӣ доништа нашуда, балки шаҳодати ду марди мусалмони одил ва ё як марди мусалмони одил ҳамроҳ бо ду зани мусалмони одил мавриди қабул аст ва ҳангоми соф будани осмон бояд шумораи шоҳидҳо ба ҳадде бошад, ки бо хабари онҳо илми яқинӣ дар бораи дидани моҳи нав ҳосил шавад.

Сухани мунаҷҷимон (астрологҳо) ва ҳисоби уламои фалак (астрономҳо) дар дидани моҳи нав шаръан эътиборе надорад ва бо он ҳукми рӯъяти моҳ собит намешавад. Он бояд танҳо ба тариқи дидан собит шавад, вале истифода аз дурбин, расадхонаҳо ва дигар васоили илми муосир дар мушоҳидаи он боке надорад ва вақте моҳи нав бо ин васоил дида шавад, дар сурате шартҳои шаръан зарурӣ дар шахси бинанда таҳаққуқ ёфта бошанд, рӯъят эътибори шаръӣ пайдо мекунад. Ба ин маъно, ки шахси бинандаи ҳилол бо дурбин ва ё аз тариқи расад мусалмони оқил ва одил бошад.

Шоёни зикр аст, ки ҳисоби астрономӣ ва пешбиниҳои мунаҷҷимон аз рӯйате, ки дар таълимоти исломӣ мавриди эътибор аст, фарқ дорад. Дар ҳисоби астрономӣ ибтидои моҳ аз лаҳзаи ба вучуд омадани ҳилол ва чудо ғаштани он аз хатти буриши офтоб сар мешавад ва ибтидои рӯзи якуми моҳ аксаран пеш аз завол шурӯъ мегардад, дар ҳоле ки аз назари шаръ аз шаб сар мешавад ва вақте моҳи нав аз бегоҳ ва ё шаб дида шавад, фардои он аввали моҳ ба шумор меравад. Дидани он пеш аз завол эътиборе надорад ва бо он чизе собит намешавад.

Тафовути матлаъҳо

Аз назари ҷумхури аҳли илм, аз ҷумла имом Абӯханифа (рх), имом Молик (рх) ва имом Аҳмад (рх) вақте ҳилоли моҳи Рамазон дар сарзамине дида шуд, рӯза бар тамоми мусалмонон дар сар то сари олам воҷиб мегардад, зеро рӯи хитоб дар фармоиши Расули акрам (с): **«Бо дидани моҳи нав (дар ибтидои моҳи Рамазон) рӯза бидоред ва бо дидани он (дар аввали моҳи шаввол) ифтор намоед»** ба сӯи тамоми мусалмонон аст. Тафовуте, ки дар матлаъ (моҳтоббаро)-и як сарзамин бо тулӯъгоҳи сарзамин ва минтақаи дигар вучуд дорад, дар ин ҳукм таъсире надорад. Зеро бо тафовути чандсоатае, ки дар миёни матлаъҳо вучуд дорад, дар курси моҳ ва гузариши шабу рӯз таъсири ҷиддие ба вучуд намеояд.¹

Назари дигаре дар ин маврид низ вучуд дорад, ки он аз дидгоҳи фикҳии имом Шофеъӣ (рх) ва мувофиқонаш иборат аст ва дар он тафовути матлаъҳо ба эътибор гирифта шудааст. Аз назари инҳо вақте ҳилоли моҳи Рамазон дар сарзамине дида шуд, рӯза танҳо бар аҳли он сарзамин ва мардуми сокини манотиқи ҳамҷавори он воҷиб

¹ Дар «Радду-л-мухтор» мефармояд: Ин зоҳири ривоят (дар мазҳаб) ва (қавли) муътамад дар назди мо, моликиҳо ва ҳанбалиҳо аст. (Радду-л-мухтор. – Ҷ. 3. – С. 325).

мегардад.¹ Зеро аз Курайб ривоят шудааст, ки Уммулфазл бинти Ҳорис ўро ба назди Муъовия дар Шом фиристод. Сипас гуфт: *«Ба Шом рафтам ва ҳочат (кор)-и ўро анҷом додам. Пас моҳи Рамазон бар ман дар Шом фаро расид ва ҳилол (-и моҳи Рамазонро) дар шаби чумъа дидам, пас аз он дар охири моҳ ба Мадина баргаштам. Абдуллоҳ ибни Аббос (р) аз ман пурсид: Моҳи навро кай дидед? Гуфтам: Шаби чумъа онро дидем. Гуфт: Ту онро дидӣ? Гуфтам: Оре, ва мардум ҳам онро диданд ва рӯза доштанд ва Муъовия (ҳам) рӯза дошт. (Ибни Аббос) гуфт: Лекин мо онро шаби шанбе дидем ва ҳанўз рӯза медорем то он ки сӣ рӯзро қомил гардонем ва ё боз моҳи навро бибинем. Гуфтам: Оё бо дидани Муъовия иктифо намекунӣ? Гуфт: Не, Расули Худо (с) ба мо ҳамин тавр амр кардааст».*²

Ҳарчанд аз назари чумҳури аҳли илм тамоми матлаъҳо дар субути ҳилоли моҳи Рамазон як матлаъи умумӣ ба шумор раванд ҳам, дидгоҳи дуҷум низ хеле қавӣ ва бар асоси далели шаръӣ бино ёфтааст. Бинобар ин, ҳайати қибори уламои мамлакати Суъудӣ ҳеҷ кадоми онҳоро бар якдигар тарҷеҳ надода, барои ҳар кишвари исломӣ ва сарзаминҳои ҳамчавори он ҳаққи интиҳоби яке аз ду назари фикҳиро қоиладар шудааст, яъне уламои ҳар кишвар метавонанд бо яке аз ду дидгоҳи фикҳӣ дар бораи матлаъҳо, ки ба шароити иҷтимоӣ ва ҷуғрофиёи хоси ҳадашон муносибтар бошад, амал намоянд.³

Назари чумҳур дар ин маврид бехтар ба назар мерасад, зеро ваҳдати дар матлаъҳо, ки ваҳдати дар рӯза ва дар идро ба вучуд меоварад, сабаби ваҳдат ва ҳамбастагии мусалмо-нон мегардад. Бинобар ин, Маҷлиси Маҷмаи

¹ Ин назарро аз ҳанафиҳо имом Зайлаъӣ ва соҳиби «Файз» мавриди ʔтимод қарор додаанд. (Радду-л-мухтор, ҳамон ҷо).

² Саҳеҳи Муслим, 2523 (1087)-28. Сунани Абӯдовуд, 2332. Сунани Тирмизӣ, 693. Сунани Насоӣ, 2110.

³ Алӣ ибни Нойифи Шухуд, Мавсӯаи Ад-дин ан-насиҳа, Фатовои Рамазон ва мушкилоти рӯза ва қиёми шаб. – Нусхаи электронии он дар мактабаи шомила.

фиқҳи исломӣ дар нишасти сеюми худ дар шаҳри Уммон – пойтахти кишвари Урдун, ки дар таърихи 8-13 моҳи сафари соли 1407 ҳ. мутобиқ ба 11-16 октябри соли 1986 м. баргузор гардид, пас аз баррасии ду масъала дар қазияи якпорчасозии оғози моҳҳои қамарӣ: а) ҳаҷми таъсири ихтилофи матлаъҳо дар ваҳдати оғози моҳҳо ва б) ҳукми исботи аввали моҳҳои қамарӣ ба василаи ҳисоби астрономӣ қарори зеринро ба тасвиб расонд:

Якум, вақте рӯъяти моҳ дар кишваре собит гардид, бар ҳамаи мусалмонон воҷиб аст, ки ба он амал намоянд. Тафовути матлаъҳо эътиборе надорад. Зеро рӯи хитоб дар амри ба рӯза ва ифтор бо дидани моҳ ба сӯи умуми мусалмонон аст.

Дуюм, он бояд танҳо ба тариқи рӯъят собит шавад, вале ба хотири риояи аҳодиси набавӣ ва ҳақоиқи илмӣ аз ҳисоби астрономӣ ва расадҳо дар дидани он кӯмак гирифта шавад.¹

Вале чун масъала аз ҷумлаи масоили ихтилофӣ аст, пас аҳли ҳар сарзамине метавонад ба яке аз онҳо амал намояд ва касе ҳам шаръан ҳаққи сарзаниши онҳоро надорад.

Дидгоҳи дигаре низ дар ин масъала вучуд дорад, ки қоил ба ин мавқеъ аст: Агар матлаъҳои сарзаминҳои гуногун ва минтақаҳои ҳамҷавор дар тӯлу арзи ҷуғрофиёии худ ба ҳам наздик бошанд, пас матлаъи яке аз онҳо матлаъи дигарон низ ба шумор меравад, вале агар дар миёни онҳо тафовуте ба андозаи фосилаи байни қитъаи Осиё ва Амрико вучуд дошта бошад, пас метавон матлаъҳои онҳоро гуногун эътибор кард. Зеро фосилаи замоние, ки матлаъи ин ду минтақаро аз ҳам ҷудо месозад, ҳудуди дуваздаҳ соат, яъне ним шабона-рӯзро ташкил медиҳад. Аммо ин дидгоҳ ба эродҳои илмие рӯ ба рӯ шуда, ҳанӯз аз мавқеи фиқҳии муносибе бархӯрдор нагаштааст.

¹ Қарорҳо ва тавсияҳои Маҷмаи фиқҳи исломӣ, қарори № 18 (3/6). – Нусхаи электронии он дар мактабаи шомила.

Порае аз масоили ин боб

1. Шахсе танҳо моҳи нави Рамазонро рўзи бисту нўҳи шаъбон бинад, бар худӣ он шахс лозим аст, ки рўза бигирад, на бар дигарон. Вақте сӣ рўз тамом шуд ва ҳилоли моҳи нави шаввол барои ид дида нашуд, рўзи сиву якумро низ бояд рўза бигирад ва бо дигарон якҷоя ид намояд.

2. Агар шахсе ҳилоли идро бинад, дар сурате ки дигар ҳеч кас онро надид, диданаш эътиборе надорад, бояд рўза бигирад. Албатта, ин ду ҳолат ба соф будани осмон иртибот доранд.

3. Агар дар натиҷаи абрӣ будани осмон дар таърихи (29) бисту нўҳуми шаъбон моҳи нав дида нашуд, рўзона то пеш аз завол чизе нахӯранд ва нанӯшанд, агар хабари дида шудани моҳ ба онҳо расид, нияти рўза кунанд ва агар на, бихӯранд.

4. Агар дар таърихи 29-уми шаъбон ҳилоли моҳи Рамазон дида нашуд, касе чунин фикр накунад, ҳоло ки моҳ дида нашуд, рўзаи қазой ё назрӣ мегирам, зеро дар ин рўз рўзаи қазой ва назрӣ ҳам макрӯҳ аст. Бо вучуди ин, агар нияти рўзаи қазой ё назрӣро кунанд ва баъд аз манбаъҳои мӯътабар хабари дидани моҳ расад, рўзааш рўзаи моҳи Рамазон ба шумор меравад. Қазой ва назрӣро дар вақти дигар бигирад.

5. Агар дар ягон шахре ё сарзамине моҳ дида шавад, барои тамоми шахрҳо дидани моҳ собит мегардад, ҳарчанд миёни ин шахр ва бақияи шахрҳо фосилаҳо дурӣ бошад.

6. Агар дидани моҳи нав дар аввали Рамазон бо шаҳодати ду нафар мусалмони дорои шароит собит шавад ва ба ҳамон ҳисоб сӣ рўз рўза гиранд, аммо дар охир барои ид моҳи нав дида нашавад, ҳоҳ осмон соф бошад, ё не, дар рўзи сиву якум ифтор кунанд ва он рўз рўзи аввали шаввол доништа мешавад.

7. Агар дар рўзи сиюм моҳи нав дида шуд, моҳ аз шаби оянда ҳисоб мешавад, ҳоҳ пеш аз завол (нисфирӯзӣ) бошад, ё баъд аз завол.

8. Касе, ки пойбанди меъёрҳо ва арзишҳои динӣ нест ва ба сурати ошкоро дар малаи ом ба гуноҳу бебандубориҳо роҳ медиҳад, масалан, намоз намехонад, рӯза намегирад, дурӯғ мегӯяд ва ҳоказо сухани ўро ҳеҷ эътиборе нест, ҳатто савганд ҳам ёд намояд ва чанд нафар ҳам бошанд, зеро ин қабил мардум бинобар меъёрҳои ахлоқӣ ва стандартҳои арзёбии инсонияти шахс аз нуқтаи назари шариати ислом одил дониста намешаванд ва поёнтар аз мақоми шоистагӣ ба пазируфта шудани гувоҳиашон дониста шудаанд.

Шартҳои вочиб гардидани рӯза

Дини Ислом тамоми ҳолатҳои гуногуни инсонро, аз қабил тандурустиву беморӣ, марҳалаҳои синну солӣ, пириву ҷавонӣ, қудрату тавоноӣ ва аҷзу нотаваънӣ ва ғайра дар вақти анҷоми ибодатҳо дар назар гирифтааст ва онҳоро бар ҳама ба таври яқсон вочиб нагардонидааст, балки бар асоси таълимоти Ислом анҷоми тамоми ибодатҳо пас аз фароҳам гардидани маҷмӯаи шартҳои, ки аз ҷониби шариат пешбинӣ шудаанд, бар банда вочиб мегардад ва рӯзаи моҳи Рамазон низ вақте бар банда вочиб мегардад, ки шартҳои зерин дар вай фароҳам омада бошанд. ин шартҳо бар се қисманд:

а) Шартҳои вочиб гардидани рӯза:

1. Ислом.
2. Булуғ (ба синни балоғат расидан).
3. Ақл.

б) Шартҳои вучуби адо:

4. Қудрати рӯза гирифтани.
5. Иқомат (муқим будан).
6. Сихат (тандурустӣ).
7. Поки аз ҳайзу нифос барои занон.

в) Шартҳои дуруст гардидани рӯза:

8. Ният.

9. Дурӣ аз муфсидоти рӯза.

Се шарти аввал шартҳои вочиб гардидани рӯза, чаҳор шарти баъдӣ шартҳои вучуби адои рӯза ва ду шарти ахир шартҳои дуруст гардидани он мебошанд.

Бинобар ин, гирифтани рӯзаи моҳи Рамазон бар кофрон, кӯдакони ба балоғат норасида, одамони аз ақл беғона, беморони дармонда, пирони бемадор, шахсони мусофир ва занони дар ҳоли ҳайзу нифос вочиб намебошад. Ҳамчунин, касе нияти рӯза накарда бошад, рӯз то бегоҳ гурусна бинишинад ҳам, он рӯза ба шумор намеравад. Зеро дар баъзеи онҳо шартҳои вучуб ва дар баъзе дигар шартҳои сихҳати рӯза таҳаққуқ наёфтааст.

*Фасли дуюм***МУФСИДОТИ РӢЗА**

Ҳамон тавре ки гуфтем, рӯзадор бояд аз дамидани субҳи содиқ то ғуруби офтоб аз баъзе корҳо худдорӣ намояд ва агар яке аз онҳоро анҷом диҳад, рӯзааш фосид мешавад. Маҷмӯи ин корҳоро муфсидоти рӯза меноманд.

Бо содир намудани бархе аз онҳо ҳам қазо ва ҳам каффорат бар ӯ воҷиб мегардад. Аз ҷумла:

1. Чимоъ (алокаи чинсӣ) кардан.
2. Қасдан хӯрдан ё ошомидан.

Каффорат аслан дар ду ҳолат: алокаи чинсӣ ва хӯрдану ошомидан, ки дар ҳар ду сурат нақзи комил ва ошкор (бешубҳа)-и рӯза ба амал омадааст, воҷиб мегардад.

Дар дигар мавридҳои муфсидоти рӯза, ки нақзи комил ва бешубҳаи рӯза сурат нагирифтааст, танҳо қазои онро ба ҷо меоварад ва каффорат надорад. Муфсидоте, ки танҳо қазо доранд, инҳо мебошанд:

1. Бо бўсидан ва ё ламс кардан ва даст расонидан ба ҳамсараш инзол шавад.

2. Сангреза ё оҳан ва ё чизҳои дигареро, ки маъмулан хӯрда намешаванд, фуру барад ва ё донаи меваеро бибалғад, яъне фуру барад.

3. Дар ғайри фарҷ (олати зан) чимоъ кунад ва инзол шавад.

4. Ба бинӣ ва ё гӯши худ даво бичаконад.

5. Давое ба димоғаш бирасад.

6. Ба гумони ин, ки бомдод (субҳ) ҳанӯз надамидааст, саҳархӯрӣ намояд ва баъд маълум шавад, ки гумонаш дуруст набудааст.

7. Ба гумони ин, ки офтоб ғуруб кардааст, ифтор намояд ва баъд ошкор гардад, ки гумонаш хато будааст.

8. Губоре ва ё ҳашаротеро қасдан ба ҳалқаш фурӯ барад.

9. Бо даҳони пур қай намояд. Ин дар ҳолест, ки ба ихтиёри худ қай намояд, вале агар қай бар вай ғолиб ояд ва дигар онро ниғаҳ дошта натавонад, қазо ҳам бар вай вочиб намешавад, ҳарчанд ба пурии даҳон бошад. Паёмбар (с) мефармояд: *«Касеро қай бар вай ғолиб ояд, қазое бар вай нест, вале касе бо иродаи худ қай намояд, пас бояд (он рӯзро) қазо дорад»*.¹

10. Иҷборан бихӯрад ё биёшомад.

11. Бо дасташ истимно намояд.

Тазриқи сӯзандору дар моҳи Рамазон

Ҳар чизе ки баёнгар ва ба бороварандаи тандурустӣ, нашоғ ёфтаи ва қувват гирифтани бадан бошад ва аз роҳҳои ҳақиқӣ (табӣӣ), яъне ҳалқу бинӣ вориди меъда ё шикам ва ё мағз (димоғ) гардад, муфсиди (шиканандаи) рӯза мебошад. Аз ин лиҳоз доруву дармонҳое, ки ба василаи сӯзандору (укол) дар бадан тазриқ (ворид карда) мешаванд, албатта, ба бороварандаи беҳӣ ва шукуфоии бадан ҳастанд, вале чун аз роҳи рағҳо ва гӯшт вориди бадан мешаванд, муфсиди рӯза намебошанд. Ҳамчунин, онҳо комилан дохили меъда ва ё мағз намешаванд ва агар гоҳе ҳам бишаванд, чун аз гузаргоҳи аслии ворид нашудаанд, муфсиди рӯза намебошанд.

Доктор Ваҳба Зухайлӣ назари мазҳаби ҳанафиро дар бораи сӯзандору чунин овардааст: «Ҳукнаҳо (уколҳо)-е, ки дар мушакҳо, зери пӯст ва рағҳои варид (вена) карда мешаванд, рӯзаро фосид намекунанд, аммо беҳтар аст агар имкон бошад онро ба пас аз ифтор ба таъхир андозад. Аммо имола (клизма) кардан рӯзаро мешиканад.² Назари соҳиби «Маҳмуду-л-фатово» низ он аст, ки бо тазриқи ҳеч

¹ Сунани Абӯдовуд, 2380; Сунани Тирмизӣ, 720; Сунани Ибни Моҷа, 1676.

² Фикҳи исломӣ. – Ҷ. 3. – С. 1712.

гуна ампул (сӯзандору)-е рӯза фосид намешавад.¹

Албатта, бояд донист, ки бо ин ҳукнаҳо вақте рӯза намешиканад, ки маводи ғизобахш ва қувватдиҳандае дар таркиби худ надошта бошанд.

Вале шуморе аз донишмандон бо дарназардошти ҳамамон шукуфой ва қувват пайдо кардани бадан, ки ҳадафи якуминдараҷаи тағзия (тановули хӯрок) низ ҳамин аст, таъриқи сӯзандоруро шиканандаи рӯза медонанд.

Баъзеҳо дар ин масъала назари дигаре доранд: Агар таъриқи сӯзандору аз роҳи рағҳои хунгард ва умуман, барои қувват сурат бигирад ва ниёзи бадан ба об ва ғизоро ба тавре бароварда созад, рӯзаро мешиканад. Дар ғайри ин сурат барои рӯза ҳеҷ зараре надорад. Ин назар роҷеҳтар мебошад.

Дар мавридҳои зерин рӯза фосид намешавад:

1. Аз рӯи фаромӯши чизеро бихӯрад ё биёшмад ва ё ҳамбистарӣ намояд, ҳарчанд ин аъмол борҳо аз вай содир шаванд.²

¹ Маҳмуду-л-фатово. – Ҷ. 2. – С. 226, 227.

² Паёмбар (с) мефармояд: *«Касе (рӯзадоре) бо фаромӯши бихӯрад ва бинӯшад, рӯзаашро пурра намояд. Зеро ӯро (дар ин ҳолат) Худо хӯронида ва нӯшонидаст»*. (Саҳеҳи Бухорӣ, 1933, 6669. Сунани Тирмизӣ, 722. Сунани Ибни Моҷа, 1673).

Дар ривояти Тирмизӣ омадааст, ки: *«Касе бо фаромӯши бихӯрад ва ё бинӯшад, рӯзаашро пурра намояд. Зеро он ризқе буд, ки Худо барояш рӯзи додааст»*. Дар ривояти Доракутӣ омадааст, ки: *«Вақте рӯзадоре бо фаромӯши бихӯрад ва ё бинӯшад, он ризқе мебошад, ки Худо ба сӯи ӯ равона кардааст. Қазое (дар ин ҳолат) бар вай нест»*. (Сунани Доракутӣ, 27. – Ҷ. 2. – С. 178).

Дар ривояти дигаре омадааст: *«Касе дар моҳи Рамазон бо фаромӯши ифтор намояд (бихӯрад ва бинӯшад), на қазо бар вай бошад, на каффорт»*. (Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 3521. – Ҷ. 8. – С. 287; Мустандақи Ҳоким, 1569. – Ҷ. 1. – С. 595. Ҳоким онро саҳеҳ ва бар шартӣ Муслим гуфтааст).

2. Дар хоб ихтилом (чунуб) шавад.¹
3. Ба хонумаш назар намояд ва инзол (баромадани манӣ) шавад.
4. Ба баданаш равған бимолад.
5. Ҳичомат (хунгирий) намояд.
6. Сурма бимолад ва ё мисвок намояд.
7. Бусидан ва дастбозӣ кардан, ба шарте инзол на-шавад.

8. Агар касе чизеро, ки дар миёни дандонҳояш боқӣ мондааст, фуру барад ва андозааш аз донаи нахӯд хурдтар бошад, рӯзааш фосид намешавад, магар ин ки онро аз дахонаш берун оварда, сипас аз нав фуру барад. Вале агар аз донаи нахӯд калонтар бошад, бо фуру бурдани он рӯза фосид мешавад.

9. Рӯзона дар моҳи Рамазон гусл ва оббозӣ намояд. Абубакр ибни Абдуррахмон аз яке аз ёрони Паёмбар (с) ривоят мекунад, ки: *«Паёмбар (с)-ро дидам, ки аз шиддати ташинагӣ ва ё гармӣ бар сараш об мерехт, дар ҳоле, ки рӯзадор буд»*.²

Ҳамчунин барои салқинӣ худро ба сачок, чодар ва ё порчаи таре печидан рӯзаро наmeshиканад.

10. Ҳамин тавр, агар шаб ба ҳамсараш ҳамбистар шавад ва ҳанӯз гусл нокарда, ки субҳ бидамад, ин ҳолат ба рӯзаи вай ҳеҷ зараре намерасонад. Бояд гусл намояд ва рӯзаашро давом диҳад.

Аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки: *«Паёмбар (с)-ро дар моҳи Рамазон, дар ҳоле, ки ўро аз гайри эҳтилом ҷанобат расида буд, субҳ фаро мерасид. Вай (ҳамон тавр) гусл на-муда, рӯза медошт»*.³

¹ Расули Худо (с) мефармояд: *«Се чиз рӯзаи шахсро наmeshиканад: қай (и голиб), ҳичомат (хунгирий) ва эҳтилом»*. (Сунани Тирмизӣ, 719; Мўъҷаму-л-авсат, 4806. – Ҷ. 5. – С. 195; Сунани Куброи Байҳақӣ, 8124. – Ҷ. 6. – С. 232).

² Сунани Абудовуд, 2365; Муснади имом Аҳмад, 15944 – Ҷ. 3. – С. 475.

³ Саҳеҳи Бухорӣ, 1930, 1931; Саҳеҳи Муслим, 2585 (1109)-76. Дар ин бора ҳадиси дигаре аз Уммисалама (р) низ ривоят шудааст. (Саҳеҳи Бухорӣ, 1932; Саҳеҳи Муслим, 2586 (1109)-77).

11. Агар кӯдаки ноболиге дар моҳи Рамазон ҳамроҳи калонсолон рӯза бигирад, вале пеш аз вақти ифтор онро ба ягон сурате бишиканад, ҳеҷ гуна қазо ва каффорате бар вай вочиб намегардад. Вале агар намозашро фосид намо-яд, бояд калонсолҳо ўро роҳнамоӣ кунанд, то намозашро аз сар бихонад. Зеро дар иёдаи намоз ҳеҷ гуна машаққате ҳосил намешавад, вале қазо доштани рӯза бои-си машаққат ва саҳтӣ мегардад.

12. Истифодаи занон аз курсҳо (таблеткаҳо) ва дигар доруҳои маънкунандаи ҳайз дар моҳи Рамазон, ба шарте ба саломатии онҳо зараре надошта бошад, ҷоиз аст, ҳарчанд аз назари Ислом риояи ҳолати табиӣ ҳар чиз беҳтар мебошад. Яъне дар ҳолати покӣ рӯзаро гирифтани ва дар рӯзҳои узри моҳона онро нагирифтани ва пас аз поёни моҳи Рамазон қазои он рӯзҳоро ба ҷой овардани за-нон ҷараёни табиӣ ҳолатҳои ҷисмӣ (физиологӣ) ва мутобиқ бо ҳостаҳои шаръ мебошанд.

13. Хуни истиҳоза низ рӯзаро фосид намекунад.

14. Ҳамчунин ҳоидани сақич, агар ба он маводи хуш-таъмкунанда ва ё хушбӯкунандае илова нашуда бошад, бо қароҳият ҷоиз аст. Зеро он даҳон ва дандонҳоро то андо-зае тоза нигоҳ медорад. Аммо он сақичҳое, ки имрӯз бо номи жвачка маъмул гаштаанд, ба онҳо маводи дигаре ба-роӣ хуштаъмӣ ва хушбӯӣ илова шудааст ва агар оби да-ҳонашро пас аз ҳоидани ин навъ сақич (жвачка) фуру ба-рад, рӯзаашро фосид месозад.

Ба ҳар ҳол, нахоидани сақич дар моҳи Рамазон беҳтар аст, зеро мардум ўро дар он ҳолат рӯзахӯр гумон меку-нанд ва нисбат ба вай бадгумон мешаванд.

15. Агар касе чизеро, ки дар миёни дандонҳояш мон-дааст, фуру барад ва андозааш аз донаи нахӯд хурдтар бошад, рӯзааш фосид намешавад, магар ин ки онро аз даҳонаш берун оварда, сипас аз нав фуру барад.

Макрӯҳоти рӯза

1. Чашидани тамъи ашё, ба монанди доруворӣ, ғизо ва ғайра.

2. Хоидани чӯбе ба баҳонаи мисвок.

3. Бӯсидан ва дастбозӣ кардан бо зан, дар сурате ки ба худ итминон надошта бошад.

4. Ҳамон гуна ки баён шуд, молидани рағғану сурма бар сару рӯй ва бӯидани хушбӯиҳо чоиз аст, агарчи баъд аз истеъмоли сурма ранги он ҳамроҳ бо обе, ки аз чашм берун меояд, мушоҳида шавад.

5. Чуноне зикр шуд, ба ҳалқи рӯзадор фуру рафтани ҳашароте мисли магас ва ё дуду ғубор, агар ба қасд сурат нагирифта бошад, рӯзаро фосид намесозад.

6. Фуру бурдани дуди анбар, уд ва дигар чизҳо ва ҳамчунин кашидани чилим, нос ва монанди инҳо рӯзаро фосид месозад ва қазову каффорат ҳар ду лозим меояд.

7. Бо фуру бурдани оби даҳон, чӣ микдоре бошад, рӯза фосид намешавад.

8. Дар вақти бо об шустани даҳон (мазмаза), агар ба нохост ҳалқашро ғарғара кард ва микдоре об ба ҳалқаш рафт, дар сурате ки рӯза дар ёдаш бошад, рӯзааш фосид мешавад. Дар ин маврид танҳо қазо биёварад ва каффорате бар вай воҷиб намегардад.

9. Агар барои шахси рӯзадор беирода қай ояд, хоҳ кам бошад, ё зиёд, рӯзааш фосид намешавад, вале агар қасдан қай кунад, дар сурате ки кам бошад, рӯзааш фосид намешавад, вале агар ба микдори пурии даҳон бошад, рӯза фосид мегардад ва қазо лозим меояд, на каффорат, ҳамон гуна ки дар ин бора гузашт.

10. Рӯзадоре рӯзона нос кашад ё дар гӯшаш рағгани бодом резад, ё дар мақъадаш шиёф (марҳам ва дору) ниҳад, дар тамоми ин суратҳо рӯзааш фосид мешавад ва қазо лозим меояд, на каффорат, ҳамон гуна ки зикр шуд. Вале агар дар гӯшаш об резад, рӯзааш фосид намешавад.

11. Агар даҳони рӯзадор хун гирад ва бо оби даҳон хамроҳ гардад, он гоҳ онро фурӯ барад, бинигарад: агар хун ғолиб бошад ва маззаи онро фаҳмад, рӯзааш фосид мешавад. Бояд қазои онро ба ҷо оварад. Вале агар хун ғолиб набошад ва маззаи онро низ эҳсос накунад, рӯзааш фосид намегардад.

12. Чашидани таъми хӯрок бидуни фурӯ бурдани он, рӯзаро фосид намекунад, вале бе зарурат макрӯҳ мебошад.

13. Бо даҳон ҳоида нарм (маҳлул) кардани хӯрок ба-рои тифл дар ҳолати зарурат ҷоиз аст ва бе зарурат ва уз-ре макрӯҳ мебошад.

14. Бо мисвоки табиӣ мисвок кардани дандонҳо, агар-чи талхии он маълум шавад ҳам ҷоиз аст, вале бе зарурат истифодаи хамираи дандоншӯӣ макрӯҳ аст. Агар аз ха-мираи дандоншӯӣ (паста) чизе ба халқ фурӯ равад, рӯза фо-сид мегардад ва қазо лозим меояд.

Мисвок кардан ва покиза нигоҳ доштани даҳон ва дандонҳо яке аз суннатҳои расули Худо (с) мебошад. Он Ҳазрат (с) ҳам дар ҳолати рӯзадорӣ ва ҳам берун аз он ҳамеша даҳони худро мисвок мекард.

15. Рӯзadore ба фаромӯшӣ рӯзаашро бихӯрад ва бо фикри он ки дигар рӯзааш фосид шудааст, қасдан таом хӯ-рад, бар вай қазо воҷиб мешавад, на каффорат. Агар пас аз қай низ ҷунин кунад, ҳамин ҳукмро дорад.

16. Рӯзadore ба чашмаш сурма кашид ё рағ зад (хун гирифт) ва ё бар сару сурати худ равған молид ва бо гу-мони ин ки дигар рӯзааш шикастааст, қасдан хӯрд ё нӯ-шид, қазову каффорат ҳар ду бар вай лозим мегардад.

17. Дар моҳи Рамазон, агар иттифоқан рӯзаи шахсе фосид шавад, бақияи он рӯз бояд аз хӯрдану нӯшидан ва амалҳои хилофи рӯза худдорӣ намояд.

18. Шахсе дар моҳи Рамазон нияти рӯза накарду хӯрд, бар вай танҳо қазо воҷиб мешавад, вале агар нияти рӯза карду хӯрд, қазову каффорат ҳар ду бар вай воҷиб мешавад.

19. Рӯзадоре худ ба худ қай кунад ё эҳтилом шавад, ё бо нигоҳ кардан ба занаш инзол шавад, вале аз чихати на-
донистани масъала, ки рӯзааш дар ин ҳолатҳо зараре на-
мебинад, ҳаёл кунад, ки рӯзааш фосид гаштааст ва ба он
пиндор қасдан бихӯрад ё бинӯшад, қазо бар вай лозим ме-
гардад, на каффорат. Вале агар масъала барояш маълум
бошад, ки рӯза дар чунин ҳолат фосид намешавад ва бо ин
вучуд, бихӯрад ё бинӯшад, қазову каффорат ҳар ду бар
вай воҷиб мешавад.

20. Агар дар сӯрохи мардии худ доруе резад, аз сабаби
нарасидани он дору ба шикам рӯза фосид намешавад.

21. Агар бо ҳайвоне расад ва инзол шавад, ё занашро
бӯсад ва инзол шавад, рӯзааш фосид ва танҳо қазо бар вай
воҷиб мешавад.

22. Агар бо зӯр ба зане мучомаат (ҳамбистарӣ) кунад
ё дар ҳолати хоб ва ё девонагӣ чунин кунад, рӯзаи зан фо-
сид мешавад ва бар вай қазо лозим аст, на каффорат. Агар
мард ҳам рӯзадор бошад, бар вай қазову каффорат ҳар ду
лозим мегардад.

23. Шахсе бо кашидани чилим одат дошта ва аз рӯи
одат дар моҳи Рамазон чилим кашад, рӯзааш фосид ва
қазову каффорат ҳар ду бар вай лозим мегардад.

24. Агар шахси муқиме баъд аз нияти рӯза ба сафар
барояд ва пас аз микдоре роҳ рафтан ба ёдаш ояд, ки чизе
аз васоили сафарашро фаромӯш кардааст, вақте барои ги-
рифтани он ба хона баргашт ва дар хона рӯзаашро хӯрд,
қазову каффорат ҳар ду бар вай воҷиб мешаванд.

Нагирифтани рӯзаи моҳи мубораки Рамазон барои чӣ қасоне иҷозат аст?

Мусофире, ки намозҳои чаҳоррақъатиро дар сафар ду
рақъат меҳонад, дар он сафар рӯза намегирад, вале бояд
қазои онро пас аз баргашт ба ҷо оварад ва мусофире, ки на-
мозашро тамоми меҳонад, монанди қасе, ки кори ӯ сафар
аст, бояд дар сафар рӯзаашро бигирад. Вале дар сафаре, ки

рӯза боиси машаққат нагардад, гирифтани рӯза беҳтар аст.

Беморе, ки тарс дорад, ки бо рӯза гирифтани беморияш зиёд мешавад, рӯза нагирад ва қазои онро пас аз барқарор шудани саломатияш ба ҷо оварад. Вале агар рӯза гирифтани ба бемории ӯ зарар надошта бошад, беҳтар аст, ки рӯза бигирад.

Занони ҳомила ва ширдиҳанда, агар аз ҳалокати хеш ё тифлонашон бим дошта бошанд, ҷоиз аст дар моҳи мубораки Рамазон рӯза нагиранд, вале бояд қазои онро ба ҷо оваранд.

Ҳоиз ва нуфасоро ҷоиз нест рӯза бигиранд, вале пас аз ба поён расидани давраи ҳайз ва нифосашон бояд қазои онро ба ҷо оваранд.

Касе, ки бар асари пирӣ наметавонад рӯза бигирад ва баъд аз моҳи мубораки Рамазон ҳам наметавонад қазои онро ба ҷой оварад, ҳамчунин беморе, ки то охири умр ба саломатияш умед нест, метавонанд дар моҳи мубораки Рамазон рӯза нагиранд, вале бояд барои ҳар рӯзаш фидя диҳанд. Фидя он аст, ки ҳар рӯз як мискинро таом диҳанд.

Худованд дар ин бора мефармояд:

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ

«Ва бар касоне, ки (бар асари пирӣ ва заъфу нотавањӣ) бо сахтӣ метавонанд рӯза гиранд, фидя додан аст (ба андозаи) таоми (як) мискин...».¹

Ҳар гоҳ дар рӯзи моҳи мубораки Рамазон тифле болиғ гардад ё кофире мусалмон шавад, лозим аст дар рӯзҳои боқимонда рӯза бигирад.

¹ Сураи Бақара, 2: 184.

Фасли сеюм

КАФФОРАТИ РӯЗА

Каффорат ҳамон чаримаест, ки барои чуброни рӯзаи фосидшуда муайян шудааст ва аз инҳо иборат аст:

1. Озод кардани як гулом.

2. Агар ба озод кардани як гулом кодир набошад, ду моҳ пай дар пай рӯза бигирад.

3. Агар тобу тавони (қудрат) рӯза гирифтани низ на-дошта бошад, ба шаст мискин барои субҳу шом таом диҳад.

1. Агар бо сабабҳои дигаре, ғайр аз ҳамбистарӣ, бар рӯзадор каффорате вочиб шавад ва ҳанӯз он каффоратро напардохта, ки каффорати дигаре бар вай вочиб гардад, барои ҳар ду додани як каффорат кифоя мебошад, агарчи дар ду рамазон иттифоқ афтада бошанд.

Аммо агар ба воситаи ҳамбистарӣ бар вай чанд каффорат вочиб гашта бошад, агар ҳама дар як Рамазон бошанд, додани як каффорат барои ҳамааш кифоят бошад ва агар дар ду Рамазон ба вучуд омада бошанд, як каффорат барои ҳамаи онҳо кифоят намекунад, бояд ду каффорат бидиҳад.

2. Агар касе қасдан як рӯзи Рамазон, бе ҳеҷ гуна беморӣ ва узрҳои шаръӣ, рӯзаашро бихӯрад, бояд қазо ва каффорати онро ба ҷо оварад. Дар сурате ки барои адои каффорат рӯзаро ихтиёр намояд, бояд ду моҳро паёпай рӯза бигирад. Ба шарте дар миёни он ду моҳ якду рӯзро бихӯрад, бояд аз сари нав ду моҳ рӯза бигирад, албатта, рӯзҳои ҳайз барои занон муъоф (бахшида) аст. Агар зане дар миёни ду моҳи рӯзаи каффораташ ҳайз бинад, бақияи онро пас аз пок гаштаниш идома медиҳад.

3. Агар ба сабаби нифос аз паёпай гирифтани бозмонад, пас аз покӣ бояд аз нав ду мохро паёпай рӯза бигирад.

4. Барои каффорат, агар таом додани шаст мискин ба ҳолаш мувофиқ бошад, пас барои субҳу шом онҳоро то хуб сер шудан таом бидиҳад.

5. Агар нони гандуми холис бошад ҳам, кифоя мекунад, Вале агар ғайри нони гандум бошад, бояд онро бо хӯрише ҳамроҳ намояд.

6. Дар сурате ки барои шаст мискин ба ҷои таом гандум диҳад, ҷоиз аст ва ба ҳар яке ба миқдори садакаи Фитр – ним соъ – дода мешавад. Пардохти қимати гандум, хурмо ва ғайра низ ҷоиз аст.

7. Касеро аз ҷониби худаш барои додани каффорат вакил кунад ва ӯ низ дар навбати худ каффоратро пардохт намояд, ҷоиз мебошад, вале агар касе бе ваколат бидиҳад, ҷоиз намешавад.

8. Метавонад ба ҷои шаст мискин як нафар мискино шаст рӯз таом диҳад.

9. Дар таом додан пай дар пай будани хӯрок шарт нест. Бинобар ин, агар мискино чанд рӯз таом диҳад ва чанд рӯзи дигар таътил намояд, вале саранҷом шаст рӯзро комил гардонад, дуруст аст.

10. Агар миқдори каффорати шастрӯза ва ё қимати онро якбора ба мискине бидиҳад, ҷоиз нест.

11. Агар аз миқдори садакаи Фитр камтар бидиҳад, низ ҷоиз нест.

Рӯзаи қазо

Бемор ва мусофир дар сафари шаръӣ метавонанд рӯзаи моҳи Рамазонро ифтор кунанд, вале пас аз солим ва муқим гаштанашон бояд қазои онро ба ҷо оваранд. Нагирфтани рӯзаи моҳи Рамазон дар чунин ҳолатҳо ва пас аз он ба сурати қазо ба ҷо овардани он шаръан ҷоиз мебошад ва ҳеҷ гуноҳе надорад. Худованд мефармояд: «**Касе аз шумо бемор ё дар сафар бошад (ва рӯзаи моҳи Рамазонро**

ифтор намояд), пас аз он чанд рӯзи дигареро (ба ҷои он) рӯза бидорад».¹

Аммо бе ҳеҷ гуна узри шаръие хӯрдани рӯзаи моҳи Рамазон гуноҳи бузург мебошад ва банда дар он сурат аз ҷумлаи фосикон ба шумор меравад. Аммо бо вучуди гунаҳгор гаштанаш фарзи Худо аз вай соқит намешавад ва бояд онро ба сурати қазо ба ҷой оварад.

Ба ҳар ҳол, касе рӯзаро дар вақташ нагирад, бояд рӯзҳои дигаре ба ҷои он рӯза бигирад. Пас рӯзае, ки баъд аз вақти он ба ҷо оварда мешавад, рӯзаи қазо ном дорад.

Дар рӯзаи қазо пай дар пай рӯза гирифтани шарт нест. Агар бихоҳад пай дар пай онро ба ҷо оварад ва агар бихоҳад ҷудо-ҷудо рӯза бигирад, вале бе узре ба таъхир андохтани он гуноҳ аст ва бояд ҳарчи зудтар ба ҷо оварда шавад.

Дар сурате рӯзаи қазоро то моҳи мубораки Рамазони баъдӣ ба таъхир андозад, аввал бояд рӯзаи моҳи мубораки Рамазонро гирифта, баъд аз он рӯзаи қазои соли гузаштаашро ба ҷо оварад, барои ин кор ба ӯ фидя лозим намегардад.

Касе, ки рӯзаи қазоро ба ҷо наоварда, маргаш фаро расад, аз Худованд талаби омурзиш намуда, барои валии ҳеш васият кунад, то барои ҳар рӯзаш як мискинро таом диҳад.

Барои гирифтани рӯзаҳои қазоӣ таърихи муайяне нест, вале агар қазои ду Рамазон бар зиммааш бошад, дар ин сурат муайян намудани солу моҳ лозим аст.

Дар рӯзаи қазоӣ ният аз шаб шарт аст. Агар баъд аз дамидани субҳ ният кунад, рӯзааш нафл ҳисоб мешавад ва каффоратро низ ҳамин ҳукм аст.

Агар чанд рӯз рӯзаро қазо карда бошад, ихтиёр дорад, ки қазои он чанд рӯзро пай дар пай бигирад, ё ҷудо.

Шахсе дар моҳи Рамазон нияти рӯза карду беҳуш гашт ва ин ҳолати вай аз се рӯз бештар идома пайдо кард, ҳамагӣ ду рӯзро бояд қазоӣ бигирад. Агар дар шаб беҳуш

¹ Сураи Бақара, 2: 184.

шуд низ ду рӯз қазо бигирад, магар ин ки дар шаб нияти рӯза накарда бошад ё субҳ ба ҳалқаш дору рехта бошанд, дар ин сурат ҳар се рӯзро қазой бигирад. Агар тамоми моҳро беҳуш монд, бояд ҳамаи моҳро қазо ба ҷо оварад.¹ Аммо агар девона шуд, муддати девонагӣ ба ҳар андозае бошад, қазой надорад.

Занҳое, ки дар моҳи Рамазон курсҳои (таблетка) манъи ҳамл ва зидди бордорӣ меҳӯранд ва тамоми моҳи Рамазон ҳайз намебинанд, рӯзаи тамоми он моҳи онҳо дуруст аст.

Фазоили саҳарӣ

Саҳарӣ хӯрдан суннат аст. Дар сурате ки иштиҳои хӯрок надошта бошад, чанд дона хурмо ё аз ҳар навъ меваи дигар чанд дона бихӯрад ва ё қадре об бинӯшад, то савоби саҳариро дарёбад.

Паёмбари Худо (с) мефармояд: *«Тасахҳарӯ, фаинна фи-с-суҳури баракатан»*. (Саҳарӣ бихӯред, зеро дар саҳарӣ хӯрдан баракат аст).²

Ё ин ки мефармояд: *«Агар бо ҷуръаи обе ҳам бошад, саҳархӯрӣ намоед»*.³

Рӯзadore саҳарӣ нахӯрад, балки чанд пиёла чой нӯшад, савоби саҳарӣ ҳосил мешавад.

Саҳариро ҳарчи дертар хӯрдан беҳтар аст, вале на бояд он қадар таъхир шавад, ки субҳ пой дар дамидан ниҳад ва дар рӯзааш иштибоҳ пайдо шавад.

¹ Рӯза бо ният ба ҷо меояд. Вақте дар рӯзи аввал хоҳ аз шаб хоҳ аз саҳарӣ нияти рӯза намуда ва бо ҳамин беҳуш гашта бошад ва то бегоҳ ба ҳамон ҳол боқӣ монда, рӯзаи он рӯзаш дуруст мегардад. Аммо дар ду рӯзи дигар ӯ беҳуш буд, то нияти рӯза намояд. Бинобар ин, ҳамон ду рӯзи баъди қазо меоварад.

² Муттафақун алайҳ: Саҳеҳи Бухорӣ, 1923; Саҳеҳи Муслим, 2544 (1095)-45; Сунани Тирмизӣ, 708; Сунани Насоӣ, 2145; Сунани Ибни Моҷа, 1692.

³ Саҳеҳ: [Саҳеҳи Ҷомеъу-с-сағир, 2945]; Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 3476. – Ҷ. 8. – С. 253; Муснади Абӯяъло, 3340. – Ҷ. 6. – С. 87.

То охирин лахзаҳое, ки субҳи содик надамида бошад, сахарӣ хӯрдан ҷоиз аст.

Паёмбари Худо (с) дер сахарӣ хӯрданро таъкид менамояд. Дар ҳадисе мефармояд: **«Вақте касе аз шумо садои азони (субҳ)-ро шунид ва дар дасташ зарфи обе бошад, то ниези худро аз об бартараф нанамояд, зарфро ба замин нагузорад»**.¹

Агар хаёл кунад, ки ханӯз шаб аст ва ба хӯрдани сахарӣ машғул гардад ва баъд маълум шавад, ки субҳ муддатест дамида ё хаёл кунад, ки офтоб ғуруб намудааст ва ифтор кунад ва сипас маълум гардад, ки ханӯз офтоб ғуруб накардааст, дар ҳар ду сурат ба монанди дигар рӯзадорон аз хӯрдану нӯшидан худдорӣ намояд. Қазо бар вай воҷиб ояд, на каффорат.²

Хӯрдану нӯшидан дар ҳолати иштибоҳ ва нафаҳмидани тулӯъ ё ғуруб макрӯҳ аст.

Баробари ғуруб намудани офтоб кушодани рӯза мустаҳаб аст ва таъхири он макрӯҳ мебошад.

Таъчили ифтор

Паёмбар (с) мефармояд: **«Мардум, то замоне барвақт ифтор намоянд, дар хайру хубӣ ҳастанд»**.³

Таъчил намудан дар ифтор ва пеш аз намоз кушодани рӯза аз суннатҳои расули Худо (с) мебошад. Мустаҳаб аст, ки рӯзадор бо хурмои тоза (рутаб) ва агар муяссар набо-

¹ Саҳеҳ: Сунани Абӯдовуд, 2350; Мустадраки Ҳоким, 729, 740. – Ҷ. 1. – С. 320, 323, 1552. – Ҷ. 1. – С. 588. Ҳоким онро саҳеҳ ва бар шартӣ Муслим гуфтааст. Муснади имом Аҳмад, 9189. – Ҷ. 3. – С. 154; Сунани Куброи Байҳақӣ, 8111. – Ҷ. 6. – С. 228; Сунани Дорақутнӣ, 1. – Ҷ. 2. – С. 165.

² Асмо духтари Абӯбакр (р) мефармояд: **«Дар замони паёмбар (с) дар рӯзи абре ифтор кардем. Пас аз он офтоб баромад. Аз Ҳишом писари Урва, ровии хабар пурсида шуд, ки: Оё ба қазои рӯза амр шуданд? Гуфт: Албатта, қазо зарурӣ аст»**. (Саҳеҳи Бухорӣ, 1959; Сунани Абӯдовуд, 2359; Сунани Ибни Моҷа, 1674).

³ Саҳеҳи Бухорӣ, 1957; Саҳеҳи Муслим, 2550 (1098)-48; Сунани Тирмизӣ, 699.

шад, бо хурмои хушк (тамп) ифтор намояд ва агар он ҳам муяссар нагардид, бо об ва ё ҳар мева ва нӯшобаи дигаре ифтор намояд. Аз Анас (р) ривоят шудааст, ки: *«Расули Худо (с) пеш аз он ки намози шомро бихонад, бо чанд хурмои тозае ифтор мекард. Агар хурмои тозае пайдо намебуд, бо чанд хурмои хушке ва агар он ҳам мавҷуд намебуд, бо чуръаи обе ифтор мекард»*.¹

Баёни ҳолатҳое, ки шикастан ё нағирифтани рӯза дар онҳо ҷоиз аст

1. Рӯзадоре дар аснои моҳи Рамазон ногаҳон бемор гардад, ки агар нахӯрад ва ё нанӯшад, бими ҳалокат ё зиёдашавии беморӣ ва ё таъхири дар барқароршавии тандурустиаш вучуд дорад, дар ин ҳолатҳо шикастани (хӯрдан) рӯза барояш ҷоиз аст.

2. Ташнагӣ то ҷое рӯзадорро беҳол намояд, ки агар об нанӯшад, эҳтимоли фавтиданааш вучуд дошта бошад, шикастани рӯза барояш ҷоиз аст.

3. Зани бордор, вақте хавфи ҳалокати худ ё тифлашро эҳсос намояд, хӯрдани рӯза барояш ҷоиз аст. Дар ду ҳолати номбурда (беморӣ ва бордорӣ) агар ҳанӯз барои рӯза ният набаста бошад, метавонад рӯзаро нағирад, лекин барои бемор ба маҳзи тахмину ҳаёл ин кор ҷоиз нест, балки бояд табиби ҳозиқ (донишманд) ва бодӣёнате ин ҳолатро таъйид намояд.

4. Табиб чизе нагуфта бошад, вале аз таҷриба ва нишонаҳои дигар донад, ки ба сабаби рӯза беморияш шиддат пайдо мекунад ва ё дар барқароршавии тандурустияш таъхир меафтад, дар ин сурат низ ҷоиз аст рӯза на-

¹ Сунани Абӯдовуд, 2356; Сунани Тирмизӣ, 696. Дар ривояти дигар омадааст: *«Вақте касе аз шумо рӯзадор бошад, бо хурмо ифтор намояд, агар хурмо наёбад, бо об ифтор намояд, зеро об поксозанда аст»*. (Сунани Абӯдовуд, 2355; Сунани Тирмизӣ, 694, 695; Сунани Насой, 2581; Сунани Ибни Моча, 1699).

гирад.

5. Агар бемор солим гардад, вале ханӯз бемадор бошад ва ғолиби гумон ин аст, ки бо рӯза гирифтани мумкин аст дубора бемор шавад, рӯза нагирад.

6. Шахси бемор ва ё мусофире дар ҳолати беморӣ ва сафар даргузаранд, барои рӯзаи хӯрдаашон дар охират бозхост намешаванд.

7. Шахсе муддати даҳ рӯз бемор бошад ва саломатӣ аш панҷ рӯз беҳтар шавад, вале дар ин муддат қазои даврони беморияшро нагирад ва баъд аз он даргузарад, панҷ рӯзи даврони беморияш муъоф буда, барои панҷ рӯзи дигараш бозхост хоҳад шуд.

8. Дар мусофират рӯзаро нагирад ва чун ба хона баргашт намояд, аз дунё даргузарад, ба андозаи ҳамон чанд рӯзе, ки дар хона буда ва қазои рӯзаашро ба ҷой наовардааст, бозхост мешавад. Барои чунин шахс муносиб аст васият намояд, то ворисон фидяи рӯзҳои қазо наёвардашро пардохт намоянд. Фидяи рӯза барои ҳар рӯз ним соъ гандум аст.

9. Мусофире барои камтарин муддати иқомат (15 рӯз) ё бештар аз он нияти иқомат намояд, дигар хӯрдани рӯза барояш ҷоиз нест. Агар аз он миқдор камтар нияти иқомат намояд, ҳар ду тарафи қор барояш яқсон аст. Бубинад, агар хӯрдани барояш муносибтар бошад, бихӯрад ва агар рӯза доштан беҳтар бошад ва машаққате барояш ба вучуд намеояд, рӯза бигирад. Зеро нияти иқомат барои муддати камтар аз понздаҳ рӯз дуруст намешавад ва вай мусофир ба шумор меравад.

10. Қофире дар миёнаҳои рӯз мусалмон шавад ва ё хурдсоле ба балоғат расад, бозмондаи он рӯзро аз хӯрдани нӯшидан худдорӣ намоянд ва агар бихӯранд ҳам, қазое бар онҳо лозим нест.

11. Шахсе дар мусофират қасди нагирифтани рӯзаро дошта бошад, вале пеш аз нисфирӯзӣ (завол) ба хонааш баргашта, муқим шавад, ё дар як чунин вақте нияти иқомат

намоёд ва то ҳол чизе нахӯрда ва нанӯшида бошад, метавонад аз ҳамон вақт барои рӯза ният бандад.

12. Шахси пиру нотавон вақте бардаму тавоно гардад ва ё бемори барҷомондае бар асари кӯшиши табибон саломатияш дубора барқарор гардад, бояд қазои рӯзаашро ба ҷой оварад, зеро дар ин сурат фидя наметавонад ҷойгузини рӯза гардад.

13. Бар зиммаи шахсе чанд рӯз рӯзаи қазоӣ бошад ва дар вақти мурдан ба додани фидя васият кунад, он (васият) пас аз кафан ва дафн аз як сеюми молаш бароварда мешавад. Бе васият аз моли ба мерос гузаштааш фидя додан ҷоиз нест.

14. Агар миқдори фидяе, ки бояд дода шавад, аз як сеюми моли даргузашта зиёдтар бошад, бо вучуди васият, бе ризояти ворисон баровардани миқдори зиёдагии фидя ҷоиз нест.

15. Васият барои додани фидя дар ивази намозҳои қазо кардааш низ ҳамин ҳукмро дорад.

16. Бар зиммаи шахсе закоти молаш монда бошад ва ба хангоми марг ба додани он васият намоёд, дар ин ҳолат низ бар ворисон воҷиб аст, ки баъд аз кафан, дафн ва адои қарз аз як сеюми молаш закотро бидиҳанд.

17. Аз тарафи шахси даргузашта намоз хондан ва рӯза гирифтани қаси дигаре ҷоиз нест ва чизе аз зиммааш соқит намешавад.

18. Бе узр хӯрдани рӯзаи моҳи мубораки Рамазон гуноҳи кабира (гуноҳи бузург) аст. Набояд бандаи мӯъмин ин фикри хаторо дар сар бипарваронад, ки ҳоло ки вақт аст, меҳӯрам ва чун умрам ба ҷое расид, рӯза мегирам ва қазоҳои гузаштаро ба ҷо меоварам. Зеро дар ҳадиси шариф омадааст, ки агар тамоми умрро рӯза бигирад, бо як рӯзи рӯзаи моҳи Рамазон баробар наояд.¹ Дигар ин ки

¹ Ишора ба ҳадисе мебошад, ки аз Абӯхурайра (р) ривоят шудааст. Расули Худо (с) мефармояд: «*Қасе як рӯзе аз Рамазонро бе ҳеч узр ва беморие бихӯрад, агар тамоми даҳр (замон)–ро рӯза дорад, қазои онро*

шояд ачал ўро фурсат надихад, то умраш ба ҷое бирасад ва рӯза бигирад.

19. Кӯдаки ханӯз ба балоғат нарасида, агар рӯза гирад ва сипас онро бихӯрад, қазое бар вай вочиб намегардад, вале агар намозро ният кунад ва онро пас аз ният фосид намояд, бояд онро аз сар бихонад.

Арзиши эҳсону некӣ дар моҳи Рамазон

Ислом дар озмоишгоҳҳои тарбиявии худ на танҳо бо саркӯб намудани сифатҳои даррандахӯӣ ва сарпӯш гузоштан ба рӯи разоили ахлоқӣ дар ботини инсон иктифо наменамояд ва бо ин роҳи ҳалҳои муваққати ва ба зоҳир сатҳӣ хушнуд намегардад, балки бо ҷалб намудани таваҷҷӯҳи ӯ ба ҳадаф ва моҳияти аҳкоми ибодӣ ва рукнҳои тарбиявии худ, меҳодад дар ботини одамӣ ҳамон фитрати беолоиш, камолхоҳ ва ҳудои ўро ба ҳаракат ва пӯёӣ дароварад ва бо ба вучуд овардани вичдони имонӣ ва малакаи (нерӯи) худидоракунандаи дохилӣ, ҳамеша ўро бар сохтани шахсият ва сарнавишти худ қодир ва мусаллат намояд.

Дар чунин ҳолат аст, ки рӯзадор дигар на танҳо аз хӯрдану нӯшидан ва ҳамхобагӣ бо ҳамсараш рӯзона худдорӣ наменамояд, балки аз беҳудагӯию зиштсуханӣ, сару садоҳои бечо ва аз тамоми аъмоли ҷоҳилона худдорӣ мевазад. Аз ҷангу хусуматҳо, дурӯғу тӯҳматзаниҳо, гайбаткуниҳо ва корҳои дигаре, ки хилофи моҳияти рӯза ва ҷойгоҳи шахси рӯзадоранд, ба кулӣ дурӣ мечӯяд.

Паёмбар (с) рӯи ин нукта таъкид намуда, мефармояд: ***«Вақте касе аз шумо рӯзадор бошад, ҳаргиз сухани беҳудаву зишт нагӯяд ва доду фарёд накашад ва аз аъмоли ҷоҳилона парҳез намояд. Агар касе ба ӯ дашном диҳад, ё ба***

ба ҷой намеоварад». (Сунани Абӯдовуд, 2396, 2397; Сунани Тирмизӣ, 723; Сунани Ибни Моча, 1672. Бухорӣ онро дар муқадиमाи ҳадиси 1935 аз Абӯхурайра (р) ба таври марфуъ ривоят кардааст).

*ситеза (чанчол) бархезад, ба вай бигӯяд: Ман рӯзадор ҳастам, ман рӯзадор ҳастам».*¹

Он Ҳазрат (с) боз мефармояд: *«Касе аз гуфтори дурӯғ ва беҳуда ва амал ба он даст барнадорад, Худо ҳеҷ ниёзе ба худдори вай аз хӯрдану нӯшиданиш надорад».*²

1. Пас аз тай намудани ин марҳалаҳои инсонсоз, рӯзадор ба шахсияти нек ва хайрхоҳи чома табдил меёбад. Эҳсонунекӣ, тоъату ибодат ва тамоми корҳои хайре, ки дар моҳи Рамазон анҷом мегиранд, ба хоҳири фазила-те, ки ин моҳ дар пешгоҳи Худованд дорад, аз корҳои, ки дар моҳҳои дигар анҷом дода мешаванд, бартарӣ доранд.

Паёмбари ислом (с) мефармояд: *«Беҳтарин ва дӯс-тдоштатарин амалҳои солаҳ дар назди Худо он аст, ки дар даҳаи охири моҳи Рамазон анҷом гирад».*³ Ҳамчунин, расули Худо (с) пурсида шуд: Кадом садақа беҳтар аст? Фармуд: *«Садақае, ки дар моҳи Рамазон бошад».*⁴

Расули Худо (с) дар моҳи мубораки Рамазон беш аз дигар моҳҳо ба бахшишу эҳсон мепардохт ва дар моҳи Рамазон, вақте Ҷабраил (ъ) ба назди эшон (с) меомад, аз дигар рӯзҳо бештар некию эҳсон мекард.⁵

2. Эҳёи шабҳои Рамазон: Паёмбар (с) мефармояд: *«Касе (шабҳои) моҳи Рамазонро аз рӯи имон ва ба умеди аҷру*

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1894, 1904, 5927; Саҳеҳи Муслим, 2700 (1151)-163; Сунани Насоӣ, 2215, 2216. Қисмати аз ҳадиси муттафакун алайҳи *«Кул-лу амали ибни одама лаху...»* мебошад.

² Саҳеҳ: [Мухтасари саҳеҳи Бухорӣ, 921]; Саҳеҳи Бухорӣ, 1903, 6507; Сунани Абӯдовуд, 2362; Сунани Тирмизӣ, 707; Сунани Ибни Моча, 1689.

³ Саҳеҳи Бухорӣ, 969; Сунани Абӯдовуд, 2438; Сунани Тирмизӣ, 757.

⁴ Сунани Тирмизӣ, 663.

⁵ Ишора ба ҳадисе мебошад, ки аз Ибни Аббос (р) дар ин бора ривоят шудааст: *«Паёмбар (с) босахотарини мардум дар бораи хайр буд ва (боз) аз ҳама босахотар дар моҳи Рамазон буд, вақте Ҷабраил бо вай дидор мекард. Ҷабраил (ъ) ҳар шаб то охири моҳи Рамазон бо ӯ дидор мекард ва дар ин муддат Қуръонро бар ӯ арза мекард. Вақте Ҷабраил (ъ) ба ӯ мулоқот мекард, он Ҳазрат аз боди вазон ҳам бочӯдтар буд».* (Саҳеҳи Бухорӣ, 6, 1902, 3220, 3554, 4997; Саҳеҳи Муслим, 5964 (2308)-50; Сунани Насоӣ, 2094).

савоб зинда дорад (ба намоз бархезад), гуноҳони пешини ӯ омурзида шаванд».¹

3. Тиловати Қуръон: Расули Худо (с) дар моҳи мубораки Рамазон бештар ба тиловати Қуръон мепардохт. Ҷабраил (ъ) барои мудораса ва такрори Қуръон ҳар сол дар моҳи мубораки Рамазон ба назди эшон меомад.²

Он Ҳазрат (с) мефармояд: *«Рӯза ва Қуръон рӯзи қиёмат ба шафоъати банда (соҳиби худ) бармехезанд. Рӯза мегӯяд: Парвардигоро! Рӯзҳо ман аз хӯрдану (нӯшидан) ва дигар хостаҳои ӯ монев мешудам, пас маро (имрӯз) барои ӯ шафев бигардон. Ва Қуръон мегӯяд: Ман шабҳо аз хоби ӯ монев мегардидам, пас шафоъати маро дар бораи ӯ биназир. Онҳо ҳар ду барояи шафев мегарданд».³*

4. Ётикоф.

5. Ҳаҷҷи умра: Дар моҳи мубораки Рамазон ба зиёрати хонаи Худо рафтан дар муқоиса ба моҳҳои дигар аҷру фазилаи бештаре дорад. Расули Худо (с) мефармояд: *«Умрае дар моҳи Рамазон бо ҳаҷце баробар мебошад».⁴*

Ётикоф

Ётикоф яке аз суннатҳои расули Худо (с) мебошад ва шахси рӯзадор дар даҳ рӯзи охири моҳи Рамазон худро барои ибодати Худо дар масҷиде фориг месозад.

Бандаи мӯъмин бо фаро расидани моҳи Рамазон шомили иноёт ва баракоти Худованд мегардад. Бо гузашта-

¹ Муттафақун алайҳ: Саҳеҳи Бухорӣ, 37, 1901, 2008, 2009; Саҳеҳи Муслим, 1776 (759)-173; Сунани Абӯдовуд, 1371; Сунани Тирмизӣ, 808; Сунани Насоӣ, 1601, 2103, 2198.

² Ба манобеи поваракии яқум мурочиат шавад.

³ Муснади имом Аҳмад, 6589. – Ҷ. 2. – С. 366; Мустадраки Ҳоким, 2036. – Ҷ. 1. – С. 740. Ҳоким онро саҳеҳ ва бар шартӣ Муслим гуфтааст. Шуъабу-л-имон, 1994. – Ҷ. 2. – С. 346.

⁴ Муттафақун алайҳ: Саҳеҳи Бухорӣ, 1782, 1863; Саҳеҳи Муслим, 3028 (1256)-221, 222; Сунани Тирмизӣ, 939; Сунани Насоӣ, 2109; Сунани Ибни Моҷа, 2993.

ни ду даҳаи аввал ва миёнаи он шахси рӯзадор ба баландтарин қуллаи сафои ҷисму ҷонаш мерасад. Аз сӯи дигар, муборактарин айём ва гуворотарин лаҳзаҳои навозиши Худованд, ки дар даҳаи охири он моҳ гузошта шудаанд, фаро мерасад ва олитарин фурсати даст ёфтан ба мақсуд барои ӯ муҳайё мегардад.

Расули акрам (с) барои фароғати ҳарчи бештар ва ба қор бурдани тамоми ҷидду ҷаҳди бандагӣ дар ин лаҳзаҳои нотақрор суннати эътиқофро барои умматонаш асос гузоштааст, то шахси рӯзадор барои қамоли бандагӣ ва розу ниёз бо Худованд ва ҳамзамон матраҳ намудани тамоми орзуҳои нек ва хостаҳои машрӯъаш дар пешгоҳи ӯ комилан фароғат ёбад.

Эътиқоф иборат аст аз макс (нишастан) ва рӯза гирифтани ба нияти ибодат ва итоати фармони Худованд дар масҷид ва камтарин муддати он як рӯз аст.

Эътиқоф дар ҳар замоне ки рӯза гирифтани дар он ҷоиш бошад, дуруст ва қобили таҳаққуқ аст, вале беҳтарин замон барои эътиқоф моҳи мубораки Рамазон, махсусан, даҳ рӯзи охири ин моҳ аст, ки эътиқоф дар он суннати муаккада мебошад, зеро расули Худо (с) бар он мудовамат варзидаанд.

Дар шаръи муқаддас асли эътиқоф мустаҳаб аст, аммо ҳар гоҳ қасе назр кунад, ки эътиқоф менишинад, он гоҳ бар ӯ воҷиб мегардад.

Ҳар гоҳ назр кунад, ки чанд рӯзи муайян эътиқоф менишинад, лозим аст як ҷо ва пай дар пай онро ба ҷо оварад.

Мубошират ва наздикӣ бо занон, аз қабили ҷимӯъ (ҳамбистарӣ) қардан, дастбозӣ қардан ва ё бўсидани бо шаҳват бар мӯътакиф (эътиқофшинанда) ҳаром аст.

Эътиқоф бояд дар масҷид ба таври доимӣ ва пайваста бошад ва агар бе зарурат як соат аз масҷид хориҷ шавад, эътиқофи ӯ фосид мегардад.

Агар дар масҷиде эътиқоф нишинад, ки дар он намози ҷумъа намехонанд, метавонад бо фаро расидани рӯзи ҷумъа барои адои намози ҷумъа ба масҷиди ҷомеъ равад ва пас аз

хатми намоз ба ҷои эътиқофи худ баргардад.

Ҳамон гуна ки аз гуфтаҳои боло бармеояд, дар эътиқоф нишастан се чиз лозим аст: 1) Масҷиди ҷомеъ ва ё ҳар масҷиде, ки дар он намоз бо ҷамоат баргузор мегардад. 2) Нияти эътиқоф. Шахсе рӯз то бегоҳ дар масҷид ба сар барад, вале чун нияти эътиқоф накарда бошад, ба сар бурдани ӯро дар масҷид, эътиқоф гуфта намешавад. 3) Пок будан аз хайзу нифос ва ҷанобат.

Эътиқоф аз ҳама беҳтар аст, ки дар Масҷиду-л-ҳаром (хонаи Каъба), баъд аз он дар Масҷиди Набавӣ ва баъд аз он дар Масҷидулақсо (дар Байтулмуқаддас) ба ҷо оварда шавад, сипас дар масҷиди ҷомеъ ва ба дунболи он масҷиди маҳалла ва ҳар масҷиде, ки дар он ҷамоат бештар бошад.

Эътиқоф бар се қисм аст

1. Вочиб, 2. суннат, 3. мустаҳаб.

а) Эътиқофи вочиб он эътиқофи назристон. Шахсе назр намояд, ки эътиқоф менишинад, хоҳ назри мутлақ намояд, ё назри вобаста ба шарте. Мисли ин ки бигӯяд: Агар бародарам ба саломат аз сафар боз ояд, даҳ рӯз барои Худо эътиқоф менишинам ё назр намояд, ки барои Худо даҳ рӯз эътиқоф менишинам.

б) Эътиқоф нишастан дар даҳ рӯзи охири моҳи мубораки Рамазон суннати муаккада аст. Дар бораи эътиқоф нишастани паёмбар (с) дар даҳаи ахири моҳи мубораки Рамазон ривоятҳои зиёде ворид шудааст. Оиша (р) мефармояд: *«Паёмбар (с) даҳаи ахири моҳи Рамазонро эътиқоф менишаст, то он ки Худо ӯро қабз кард. Он гоҳ ҳамсарони он Ҳазрат (с) пас аз вай (даҳаи ахири Рамазонро) эътиқоф менишастанд»*.¹

Нофеъ аз Ибни Умар (р) ривоят мекунад, ки: *«Паёмбар (с) вақте эътиқоф менишаст, раҳти хоби ӯ (дар мас-*

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 2026; Саҳеҳи Муслим, 2776 (1172)-5; Сунани Абӯдовуд, 2462; Сунани Тирмизӣ, 790.

қид) *дар пушти Сутуни Тавба гузошта мешуд*».¹

Расули Худо (с) ба эътиқофи даҳаи ахири моҳи Рамазон аз худ рағбат ва иштиёқи зиёде нишон медоданд. Ривоят шудааст, ки сола натавонист дар он эътиқоф бинишинад, пас ба ҷои он дар даҳ рӯзи аввали моҳи шаввол эътиқоф нишаст.²

в) Дар ғайри ин ду ҳолат эътиқоф нишастан мустаҳаб аст.

Барои эътиқофи вочиб рӯза шарт аст. Бинобар ин, шахсе, ки эътиқоф менишинад, рӯза ҳам бояд бигирад. Ба ҳамин хотир, агар нияти эътиқоф нишастан дар шабро намояд, он ботил (бекор) аст. Зеро дар шаб рӯза гирифта намешавад.

Вақте нияти эътиқоф нишастан дар рӯзро намояд, шаб таъан дар он дохил мешавад ва бояд рӯзро бо шабаш бинишинад, вале касе нияти танҳо як рӯз эътиқоф нишастанро намояд, шабро дар бар намегирад.

Касе ба тариқи назр ду рӯз эътиқоф ва ё бештар аз онро бар худ вочиб гардонад, шабҳояш низ дар он дохил мешаванд ва бояд он ду рӯзро бо шабҳояш ба таври пайваста эътиқоф бинишинад. Шаби аввал пеш аз ғуруби офтоб бо нияти эътиқоф ба масҷид дохил мешавад ва дар рӯзи охири эътиқоф пас аз ғуруб аз он хориҷ мешавад. Шабҳо тобеи рӯзҳои оянда мебошанд.

Дар эътиқофи суннат бошад, дигар даҳаи охири моҳи Рамазон аст, рӯза ҳатман ҳаст ва шарт донишманди рӯза дар

¹ Сунани Ибни Моҷа, 1774. Сутуни Тавба яке аз сутунҳои масҷиди набаъӣ мебошад, ки Абӯлӯбоба (р) барои пазируфта шудани тавбааш худро ба он баста буд. Он сутун ба сутуни Абӯлӯбоба низ машҳур мебошад. Расули Худо (с) вақте эътиқоф менишаст, раҳти хобашро дар пушти он мегузошт. Ҳоло бошад дар ҷои он сутуне бо номи сутуни тахт бино гардидааст. (Масоил ва аҳкоми эътиқоф, Муҳаммадтакии Усмонӣ. – С. 13).

² Саҳеҳи Бухорӣ, 2033, 2041; Саҳеҳи Муслим, 2777 (1173)-6; Сунани Абӯдовуд, 2464; Сунани Тирмизӣ, 791; Сунани Насоӣ, 708; Сунани Ибни Моҷа, 1771.

он маъное надорад, зеро онро бе рӯза тасаввур кардан имкон надорад.

Барои камтарин муддати эътикофи мустаҳаб микдори вақт муайян нагардидааст, он метавонад як рӯз, нисфи рӯз, як соат ва ё камтар аз он ва ҳатто чанд лаҳзае ҳам бошад.

Дар ҳолати эътикоф нишастан, чуноне зикр гардид, ду навъ кор бар мӯътакиф ҳаром аст, яъне бо иртиқоби (содир намудан) он корҳо эътикофи вочиб ва суннат фосид мегардад ва бояд қазои он ба ҷо оварда шавад. Аммо эътикофи мустаҳаб хотима меёбад. 1. Аз ҷои эътикофи худ бе зарурат хориҷ шудан. 2. Бо зан муқорабат (ҳамбистарӣ) ва бӯсу бозӣ кардан.

Ниёзҳо ва заруратҳои, ки шахси эътикофнишаста метавонад барои онҳо аз ҷои эътикофаш берун ояд, бар се қисманд. Дар ду қисми аввал эътикоф фосид намегардад, вале дар қисми сеюмаш эътикоф фосид мешавад.

1. Табиӣ – ба монанди: а) қазои ҳочат рафтан; б) омода намудани хӯрду хӯрок, дар сурате ки касе набошад, ки дар ин кор ба ӯ кӯмак намояд.

Корҳои зерин низ аз ҷумлаи ниёзҳои табиӣи шахси мӯътакиф буда, анҷом додани онҳо дар масҷид барояш ҷоиш мебошад:

Хӯрдану нӯшидан, 2. хоб рафтан, 3. шона ва тоза кардани мӯи сар ва риш, 4. бо мардум сӯхбатҳои шаръӣ кардан, 5. иваз кардани либосҳо ва аз атру хушбӯӣ истифода кардан, 6. агар бемор гардад, ҳудро муолиҷа намудан, 7. таълим гирифтани ва таълим додани Қуръон ва дигар илмҳои шаръӣ, 8. шустани ва дӯхтани либосҳои чиркин-гашта ва дарида, 9. хориҷ шудани бод аз шикам дар ҳолати зарурӣ ва дигар ниёзҳои бадан.¹

¹ Шайхулислом Мавлоно Муҳаммадтақии Усмонӣ, Масоил ва аҳкоми эътикоф (тарҷимаи форсӣ, Ёрмуҳаммади Амро). – С. 57. – Интишороти Шайхулислом Аҳмади Ҷом, 2001. Минбаъд: Масоил ва аҳкоми эътикоф.

Ҳамчуни шаҳси мӯътакиф метавонад барои азон гуфтан аз масҷид берун барояд ва пас аз азон фавран ба масҷид баргардад, хоҳ дар он масҷид муаззини расмӣ бошад, хоҳ не.¹

2. Шаръӣ – ба монанди ба ҷо овардани намози ҷумъа ва намози идайн. Ҳамчуни барои анҷом додани гусли ҷанобат, агар дар дохили масҷид имконоти гусл гирифтани мавҷуд набошад, метавонад ба беруни масҷид барояд ва дар гуслгоҳ гусл намояд. Агар дар атрофи масҷид низ гуслгоҳ ва ё имконоти гусл намудан мавҷуд набошад, метавонад ба хонааш биравад ва пас аз гусл фавран ба масҷид баргардад. Барои вузӯ низ метавонад аз масҷид хориҷ шавад ва собуна сарҷоқ ва асбоби дандоншӯиёро ба ҳамроҳ бигирад.² Вале агар барои гусли мустаҳабӣ ва суннатӣ, ба монанди гусли рӯзи ҷумъа аз масҷид хориҷ шавад, эътиқофаш фосид мегардад.

3. Зарурӣ – ба монанди наҷот додани ғарқшаванда, хомӯш кардани сӯхтор, тарси фуру рафтани сақфи боми масҷид ва ғайра. Тарк намудани ҷои эътиқоф ба сабаби пешомадхое, ки аҳёнан (гоҳе) воқеъ мешаванд, ба монади ҳодисаҳои мазкур бар ҳилофи мароми эътиқоф мебошад ва эътиқофро фосид мегардонад. Дар тамоми ин ҳолатҳо хориҷ шудан аз эътиқоф гуноҳ нест, балки барои наҷот ва ниғадории ҷони худ ва дигарон лозим аст, аммо эътиқоф фосид мешавад. Ҳамчуни, бо аёдати бемор ва ҳузур дар маросими ҷаноза ва ғайра эътиқоф фосид мешавад, вале гунаҳгор намегардад.

Пас аз бароварда сохтани заруратҳо ва ниёзҳо эътиқофшинанда бояд фавран ба ҷои эътиқофи худ баргардад.

– Агар имоми панҷвақтае эътиқофро дар масҷиди ҷомеъ (ҷумъахонӣ) гузаронад, бо кароҳият ҷоиш бошад.

– Агар дар сурати фаромӯшӣ ҷои эътиқофашро тарк намояд, эътиқофаш фосид мегардад.

¹ Ҳамон ҷо. – С. 47.

² Ҳамон ҷо. – С. 44, 45.

– Тарк намудани ҷои эътикоф ба сабаби пешомадҳое, ки аҳёнан (гоҳе) воқеъ мешаванд, ҳилофи мароми эътикоф мебошад. Масалан, ба иёдати беморе рафтан ё барои наҷоти ғарқшавандае ё барои ҳомӯш кардани сӯхторе ё аз тарси фурӯ рафтани сақфи боми масҷид ҳориҷ гаштан. Дар тамоми ин ҳолатҳо ҳориҷ шудан аз эътикоф гуноҳ нест, балки барои наҷот ва ниғадории ҷон лозим аст, аммо эътикоф фосид мешавад.

– Эътикофништае барои бартараф намудани заруратҳои табиӣ ё шаръӣ берун шавад ва пеш ва ё баъд аз бартараф намудани он ба иёдати беморе равад, ишколе надорад.

– Барои адои намози ҷумъа бояд фурсатеро дар назар бигирад, ки дар он фурсат битавонад таҳйии масҷид ва суннати ҷумъаро дар масҷиди ҷомеъ бигузорад. Баъд аз гузоридани фарз метавонад барои хондани суннат таваккуф намояд.

– Вақте ба таври маҷбури аз ҷои эътикофаш берун карда шавад, эътикофаш фосид мегардад. Масалан, бо иттиҳоми ҷинояте аз тарафи додгоҳ дастгир ва аз масҷид берун бурда шавад.

– Барои рафъи зарурати шаръӣ ё табиӣ аз ҷои эътикофи худ берун гардад ва баъд аз он бемор шавад ва ё пешомади дигаре рӯй диҳад, ки сабаби таъхири баргаштан ба ҷои эътикофаш гардад, эътикофаш фосид мегардад.

– Дар ҳолати эътикоф бе амри зарурат ба корҳои дунявӣ машғул гардидан макрӯҳ аст, мисли тиҷорат ва ғайра, вале бо сабаби зарурат боқе надорад. Албатта, дар сурати раво будан низ амволи тиҷоратияшро ба масҷид наёварад.

– Дар вақти эътикоф куллан ҳомӯш ништастан макрӯҳи таҳримӣ мебошад, албатта, аз суҳанони зишту беманфиат парҳез намояд ва вақти ҳудро сарфи Қуръон хондан, зикр кардан ва намоз гузоридан кунад.

Вақте эътикофи воҷиб ва суннат бо яке аз ҳолатҳои номбурда фосид гардад, қазои он дар вақти дигар воҷиб

мебошад. Ёътикофи вочибро ба андозаи рӯзҳое, ки бар худ вочиб гардонидааст, қазо медорад ва ёътикофи суннатро як рӯз қазо медорад. Дар ёътикофи вочиб пай дар пай ба ҷо овардани он вочиб мебошад ва қазои он низ бояд пай дар пай, яъне пайваста ба ҷо оварда шавад.

Чӣ тавре зикр гардид, ёътикофи даҳаи ахири моҳи Рамазон суннат аст, вале чун ёътикофи ҳар рӯзи он аз рӯзҳои дигар мустақил мебошад, дар сурати фосид шудан танҳо қазои як рӯз бар вай вочиб мегардад. Ёътикофи мустаҳаб бошад, бо маҳзи фосид шудан ба поён мерасад ва дигар қазое надорад.

Шоёни зикр аст, ки бо хӯрдани рӯза ёътикоф низ фосид мешавад. Зеро рӯза дар ёътикофи вочиб ва суннат шарт аст. Дар вақти ба ҷо овардани қазои ёътикофи вочиб ва суннат пас аз моҳи Рамазон ҳатман бояд рӯза бигирад.

Фасли чорум

ҚУРБОНӢ¹

Қурбонӣ кардан савоби бисёре дорад. Паёмбари акрам (с) фармуда: *«Дар рӯзи иди қурбон (пас аз ибодатҳои фарз) ҳеҷ ибодате ба даргоҳи илоҳӣ ба андозаи рехтани хуне (қурбонӣ кардан) мақбулу писандида нест...»*.² Пеш аз расидани қатраҳои хуни ҳайвони забҳгашта ба замин, қурбонии шумо мақбули даргоҳи Парвардигор мегардад. Аз ин рӯ, бандаи мӯмин бояд бо дили пургунҷоиш (кушода) ва шавқи некӣ қурбонӣ намояд. Паёмбари акрам (с) низ фармуда: *«Қурбоникунанда ба андозаи мӯйҳои ҳайвони забҳгашта савоб мегирад»*.³ Пас барои ба даст овардани чунин савобе шахсе, ки ханӯз қурбонӣ бар вай вочиб нагаштааст, агар қурбонӣ кунад, корест бас наку.

Қурбонӣ яке аз бошукӯхтарин шиорҳои Исломи дар рӯзи иди Қурбон буда, дар пешгоҳи Худованд аз пурарзиштарин аъмол ба шумор меравад. Аз ин рӯ, дар Қурбон карим дар қанори намоз зикр гардидааст, он ҷо ки мефармояд: *«Пас барои Парвардигорат намоз бигузор ва қурбонӣ кун»*.⁴

¹ Қурбонӣ -/ҳо/. дин: ба маънои ҳайвоне аст, ки онро барои ба даст овардани ризои Худо ва наздикӣ ба Ӯ қурбон мекунад. Он-ро дар истилоҳи уламои фикҳ узҳия меӯянд, ки он низ ба маънои ҳайвони қурбонӣ аст.

² Сунани Тирмизӣ, 1493. Сунани Ибни Моча, 3126. Дар идоми аҳадис омадааст: *«...Рӯзи қиёмат ҳайвони қурбонӣ ҳамроҳи шохҳо, пашмҳо ва сумҳои дар ҳисоби некиҳои шахс бармеояд. Хуни қурбонӣ пеш аз он ки ба замин бирезад, дар ҷойгоҳе дар пеши Худованд қарор мегирад. Пас бо хоштири шод қурбонӣ намоед»*.

³ Сунани Тирмизӣ, 1493. Сунани Ибни Моча, 3127.

⁴ Сураи Кавсар, 108: 2.

Ин ойн ва расми ибодӣ дар рӯзҳои ид аз куҳантарин шиорҳои динӣ ва суннатҳои Худовандӣ аст, ки дар муносибатҳои динӣ ва идҳои умматҳои пешин низ ба таври барҷастае ба чашм меҳӯрад. Худованд мефармояд: **«Ва барои ҳар уммате шиор (ва мансак)-е гардонидаем, то номи Худоро бар он чи аз баҳимаи анъом ба онҳо рӯзӣ додааст, ёд намоянд».**¹ Аз Алӣ ибни Абӯталҳа аз Ибни Аббос (р) ривоят шуда, ки мурод аз калимаи «мансак» дар ин оят ид аст ва аз Иқрима ривоят шудааст, ки манзур аз он забҳ ва қурбонӣ аст.²

Баъзе муфассирон гуфтаанд, ки манзур аз намоз ва наҳр дар ояти қарима: **«Пас барои Парвардигорат намоз бигузор ва наҳр кун»**³ намози иди Қурбон ва қурбонӣ дар он рӯз мебошад.⁴

Қурбоникунанда ҳангоми забҳ ин дуъоро бихонад:

«Иннӣ ваччахту вачҳия лиллазӣ фатара-с-самовоти вал арза ҳанифан ва мо ана минал мушрикин. Инна салотӣ ва нусукӣ ва маҳёя ва мамотӣ лиллоҳи раббил ʼоламин. Ло шарика лаҳу ва бизолика умирту. Ва ана минал муслимин. Аллоҳумма, минка ва лака».

«Ба таҳқиқ, ман рӯи ҳеширо ба сӯи он Зоте намудам, ки осмонҳо ва заминро биофарид, покона (аз тамоми динҳои ботилу бе бунёд ба сӯи ҳақ рӯй оваранда) ва ман аз ҷумлаи мушрикон нестам. Ҳаққо, ки намозу парастии ӯ ва зиндагониву марғам ҳама барои Худо, он Парвардигори ҷаҳониён аст, ки шарике онро набошад. Ва ба ҳамин асл амр шудаам

¹ Сураи Ҳаҷ, 22: 34.

² Мисбоҳи мунир (гузидаи тафсири Ибни Касир). – С. 895.

³ Сураи Кавсар, 108: 2.

⁴ Тафсири Табарӣ. – Ҷ. 10. – С. 8807.

Ҷумҳури муфассирон иттифоқи назар доранд, ки мурод аз наҳр (نحر) дар ин оят қурбонӣ аст, вале дар мавриди намозе, ки дар ин оят ба он амр шудааст, ихтилофи назар доранд. Баъзеҳо онро намозҳои фарзӣ гуфтаанд, баъзеҳо намози иди Қурбон донистаанд ва баъзеҳо ба маънои дигар гирифтаанд.

ва ман аз ҷумлаи бандагони мусалмони Худо ҳастам. Бор Худоё! Ин қурбонӣ аз Ту ва барои ризои Ту мебошад».¹

Он гоҳ «Бисмиллоҳ валлоҳу акбар» гуфта, онро забҳ намояд.² Пас аз забҳ ин дуъоро бихонад: «Аллоҳумма, тақаббалҳу миннӣ, камо тақаббалта мин ҳабибика Муҳаммадин (с) ва халилика Иброҳима (ъ)». (*Бор Худоё! Ин қурбониро аз ман бо ҳамон дастуре, ки аз дӯстдошта ва дӯсти Худ ҳазрати Муҳаммад (с) ва ҳазрати Иброҳим (ъ) қабул фармудӣ, қабул бифармо*).

Бар шахсоне, ки садакаи Фитр воҷиб буд, қурбонӣ низ воҷиб аст. Шахсе, ки бар вай қурбонӣ воҷиб нагаштааст, агар қурбонӣ кунад, кори накӯ ва аҷри беҳисобе касб менамояд.

Шартҳое, ки қурбонӣ бо фароҳам омадани онҳо бар шахс воҷиб мегарданд: а) ислом, б) озодӣ (дар қайди гуломӣ набудан), в) ғино ва боигарӣ ва г) муқим будан (дар ҳолати сафар қарор надоштан) ҳастанд ва шартҳои дуруст гардида-ни он: а) чорвои қурбонӣ аз ҷумлаи баҳимаи анъом – шутур, гов ва бузу гӯсфанд бошад, б) синнаш барои қурбонӣ расида бошад ва в) аз айбҳо ва бемориҳое, ки аз сӯи шаръ зикр шудаанд, солим бошад.

Вақти қурбонӣ кардан

Дар моҳи зулҳиҷча аз аввали бомдоди рӯзи даҳум, яъне рӯзи ид то шомӣ рӯзи дувоздаҳум қурбонӣ кардан ҷозиз аст, хоҳ шаб бошад, ё рӯз, вале он рӯзи даҳум, ки рӯзи якуми ид ва аввали вақти қурбонӣ аст, беҳтар аст.

¹ Сунани Абӯдовуд, 2795. Дар Сунани Абӯдовуд омадааст, ки: «*Паёмбар (с) дар рӯзи иди қурбон ду қўҷқоре... забҳ кард ва вақте онҳоро рӯй ба қибла хобонд, ин дуъоро хонд*».

² Аз Ҷобир ибни Абдуллоҳ (р) ривоят шудааст, ки: «*Расули Худо (с) ҳангоми забҳи қурбонӣ гуфт: Бисмиллоҳи валлоҳу акбар. Ин аз ҷониби худам ва ҳар касе аз умматам, ки қурбонӣ накардааст*». Сунани Абӯдовуд, 2810. Сунани Тирмизӣ, 1521.

Дар ҷойҳое, ки хондани намози ид вочиб мебошад, пеш аз ба ҷо овардани маросими намоз қурбонӣ кардан ҷоиз нест ва дар ҷойҳое, ки намози ид вочиб нест, ба монанди деҳаҳои хурду дурдаст ва рустоҳои камодам, пас аз дамидани субҳи рӯзи даҳум қурбонӣ кардан ҷоиз аст.¹

Шахсе дар шаҳр зиндагӣ мекунад ва қурбонии худро ба рустое (деҳае) мефиристад, то пас аз дамидани субҳ ба тариқи ваколат аз тарафаш қурбонӣ кунанд, ҷоиз аст.

Дар рӯзи дувоздахуми зулҳиҷча то замоне ки офтоб гуруб накарда бошад, қурбонӣ ҷоиз аст. Пас аз гуруб дигар ҷоиз намегардад.

Шахсе дар рӯзи даҳум ва ёздаҳуми зулҳиҷча мусофир бошад ва рӯзи дувоздахум муқим гардад, ё дар рӯзи аввал мискин бошад ва дар рӯзи сеюм сарватманд гардад, қурбонӣ бар онҳо вочиб мегардад.

Шахсе, ки метавонад ҳудаш забҳ намояд, беҳтар аст қурбонии худро шахсан ҳудаш забҳ намояд, агар ҳудаш на-тавонад, каси дигаре дар ҳузури вай онро забҳ намояд.

Қурбонӣ танҳо аз тарафи ҳудаш вочиб аст, на аз тарафи фарзандон ва ё шахси дигаре.

¹ Дар ривоятҳои зиёде омадааст, ки забҳи пеш аз намоз қурбонӣ ба шумор намеравад. Паёмбар (с) мефармояд: *«Аввалин ибодате, ки рӯзи идамонро бо он шурӯъ мекунем, он аст, ки намозро мегузорем. Пас аз он бармегардем ва қурбониамонро забҳ менамоем. Касе чунин кунад, суннатро дарёфтааст ва касе пеш аз намоз забҳ намояд, он қурбонӣ нест, балки ғӯште аст, ки бо иштиб барои хонаводааш тақдир намудааст»*. (Саҳеҳи Бухорӣ, 951, 955, 965, 968, 976; Саҳеҳи Муслим, 5042 (1961)-4, 5043 (...) -5, 5044 (...) -6; Сунани Абӯдовуд, 2800, 2801; Сунани Тирмизӣ, 1508; Сунани Насоӣ, 1562, 1569).

Дар ривоятҳои дигар омадааст: *«Касе пеш аз намоз забҳ карда бошад, ба ҷои он қурбонии дигаре забҳ намояд ва касе ҳанӯз забҳ накарда бошад, пас бо номи Худо қурбониаширо забҳ намояд»*. (Саҳеҳи Бухорӣ, 985, 5500; Саҳеҳи Муслим, 5037 (1960)-1, 5041 (...) -3; Сунани Насоӣ, 441, 4380; Сунани Ибни Моча, 3152).

Хайвоноте, ки қурбонии онҳо ҷоиз аст

1. Хайвоноти қурбонӣ буз, гӯсфанд, шутур, гов ва говмеш мебошанд. Зикри васфҳо ва хусусиятҳои ҳайвоне, ки барои қурбонӣ пешбинӣ мешавад, дар фасли «Қурбонӣ» дар китоби ҳаҷ меояд, вале дар ин ҷо низ бо ихтисор ба баъзе масоили он ишора менамоем.

2. Дар шутур ва гов чи гунае, ки ширкати ҳафт нафар дуруст аст, агар панҷ нафар ва камтар аз он ҳам бо ҳамон шартҳои зикршуда шарик гарданд, ҷоиз аст.

3. Ҳайвоне, ки барои қурбонӣ омода намуда буд, ногаҳон гум шавад ва ба ҷои он ҳайвони дигаре бихарад, дар ҳамин вақт ҳайвони якум низ пайдо шавад, агар шахс сарватманд бошад, қурбонӣ кардани яке аз онҳо бар вай воҷиб мебошад, вале агар фақир бошад, қурбонӣ кардани ҳар ду воҷиб мебошад.¹

4. Шахс метавонад гӯшти қурбониро ҳам худаш бихӯрад ва ҳам ба хешону ҳамсоягонаш миқдоре аз онро бидиҳад.²

¹ Аз назари ислом қурбонӣ бар шахси сарватманд воҷиб аст, на ба фақир. Бинобар ин, шахси сарватманд чанд гӯсфанде ҳам барои қурбонӣ омода намояд, ҳамон як қурбонӣ бар вай воҷиб мебошад ва аз ин бештарро ислом маҷбуран аз вай нахостааст. Аммо агар бо майли худ бештар аз он тақлиф ва вазифаи динии худ, ҳайвони дигаре низ забх намояд, ин отифаи болои ҷавонмардӣ ва ҳисси неки динии ўро нишон медиҳад. Вале қурбонӣ барои шахси фақир ва камбизоат амри мустаҳаб ва нафл мебошад. Вақте вай дар ҳар ду гӯсфанд нияти қурбонӣ намудааст, куштани ҳар ду гӯсфанд бар вай воҷиб мегардад.

² Ривоят шудааст, ки: «*Паёмбар (с) фармуд: Касе аз шумо қурбонӣ карда бошад, пас аз се рӯз чизе аз он дар хонааш боқӣ намонад (яъне ҳамаашро ба мардум тақсим намояд)*» ва чун соли оянда шуд, гуфтанд: Эй расули Худо (с), оё (қурбониҳои худро) мисли соли гузашта кунем? Гуфт: (Худатон) бихӯред, (ба дигарон) таом диҳед ва аз он захира ҳам намоед. Соли гузашта мардум дар сахтӣ буданд ва хостам ба онҳо кӯмак намоем». (Саҳеҳи Бухорӣ, 5569; Саҳеҳи Муслим, 5082 (1971)-28).

Дар ривояти дигар омадааст: «*Ман шуморо аз боқӣ мондани гӯшти қурбониҳоятон бештар аз се рӯз наҳӣ карда будам, то аз ҷониби дорандагон барои мардуми нодор фароҳие ба вуҷуд ояд. Ҳоло бошад, чанде*

5. Пӯсти қурбонӣ ё қимати онро хайр намояд ва ё онро худаш истифода намояд. Аз пули гӯшт ё пули қурбонӣ таъмир намудани масҷид ва ё дигар маконҳои хайрия ҷоиз нест.

6. Шахси қурбоникунанда метавонад пӯсти қурбониро ба масрафи худ бирасонад, ба монанди ин ки аз он машк ё фарш бисозад.

7. Музди забҳкунандаро аз пӯсту гӯшти қурбонӣ надихад.

8. Чизҳое, ки ба ҳайвони забҳшуда тааллуқ доранд, аз қабилӣ ресмон, нӯхта ва ғайра, бояд ҳамаро хайр намояд.

9. Шахсе, ки қурбонӣ бар вай вочиб нагаштааст, агар ба нияти қурбонӣ гӯсфанде харида бошад, пас аз харидорӣ қурбонӣ кардан бар вай вочиб мегардад.

10. Бар касе, ки қурбонӣ вочиб мебошад, агар дар рӯзҳои муайян қурбонӣ накунад, бояд дар рӯзҳои баъдӣ қимати гӯсфанд ё ҳуди гӯсфандро, агар харидорӣ шуда бошад, хайр намояд.

11. Шахсе назр намояд, ки агар фалон қорам амалӣ шавад, барои Худо гӯсфанде хайр хоҳам кард, пас аз амалӣ гардидани маромаш, назр бар зиммааш вочиб мегардад. Бояд ба он вафо намояд ва гӯшти ҳайвони назршударо ба фақирону бечорагон бидихад. Барои ҳуди шахси назркунанда ҳӯрдан аз гӯшти қурбонии назриаш ҳалол ва ҷоиз нест.

Забҳи ҳайвони назргашта, агар онро ба рӯзи ид марбут ва махсус нагардонида бошад, яъне рӯзашро муайян насохта бошад, пас аз амалӣ гардидани маромаш дар ҳар рӯзе сурат гирад, ҷоиз мебошад.

12. Шахсе бо майлу рағбати худ чихати ризои Худо барои расидани савобе ба гузаштагонаш, гӯсфандеро қурбонӣ кунад, аз гӯшти он бою камбағал метавонанд бихӯранд, вале агар бино ба васияти ҳуди даргузашта ин

меҳоҳед бихӯред, ба дигарон таом диҳед ва аз он барои худ захира ҳам намоед». (Сунани Тирмизӣ, 1510).

корро карда бошад, бояд танҳо фақирону бечорагон аз гӯшти он бихӯранд.

13. Бе иҷозат аз тарафи касе қурбонӣ кардан ҷоиз нест ва ҳамчунин ширкати шахси ғоиб дар қурбонии муштарак бе иҷозати худи ӯ саҳеҳ намебошад.

14. Ҳайвонотеро барои насловарӣ ва фарбеҳсозӣ ба дасти касе ба сурати муносафа (нисф дар нисф) ва ғайра супорад, чунин қарордод ҷоиз нест ва он шахс коргари бомузд (даҳмарда) гуфта мешавад. Бинобар ин, харидани ҳайвоне аз вай барои қурбонӣ бе иҷозати соҳибаш ҷоиз нест.

15. Чанд нафаре дар гов ё шутур бо ҳам шарик гарданд, метавонанд тамоми гӯшти онро ҳам ё пухта хайр намоянд. Дар вақти ҷудо намудани ҳиссаи ҳар як шарик хатман, он бояд ба тарозу тақсим шавад.

16. Гӯшти қурбониро метавон ба кофирон ҳам тақсим намуд.

Қурбонӣ кардани ҳайвони бордор ҷоиз аст, вале ҳайвони бе ҳамл беҳтар аст. Пас агар барра ё бузғола ва ғайра пас аз забҳи модар зинда монад, онро низ бояд қурбонӣ намояд.

А қ и қ а

Худованди мутаъол, вақте барои шахсе фарзанд ато намояд, муносиб аст, ки вайро дар рӯзи ҳафтум номгузорӣ намуда, барояш ақиқае (таоми хурсандие) бидиҳад.¹ Тарзи ақиқа кардан ин аст, ки агар навзод писар бошад, ду гӯсфанд ва агар духтар бошад, як гӯсфанд забҳ (хун) намояд.²

¹ Расули Худо (с) мефармояд: «*Ҳамроҳи писар ақиқа аст. Аз ҷониби ӯ хуне намоед ва нороҳати (мӯи сараши)-ро аз вай дур созед*». (Саҳеҳи Бухорӣ, 5471, 5472; Сунани Абӯдовуд, 2839; Сунани Тирмизӣ, 1515; Сунани Ибни Моҷа, 3164).

² Аз чандин вачҳ аз паёмбар (с) ривоят шудааст, ки: «*Аз ҷониби писар ду гӯсфанд ва аз ҷониби духтар як гӯсфанд ақиқа карда мешавад*». (Сунани Тирмизӣ, 1513, 1514, 1516; Сунани Ибни Моҷа, 3162, 3163). Тирмизӣ дар шарҳи ҳадиси 1514 мефармояд: «*Ривоят шудааст, ки паём-*

Агар дар гову шутур ширкат намояд (шарикӣ), барои писар ду ҳисса ва барои духтар як ҳисса бигирад. Дар худӣ ҳамон рӯз мӯи сари навзодро тарошида, ба вазни он хайр намояд.

Расули Худо (с) мефармояд: *«Кӯдак дар ғарави ақиқааш мебошад. Аз ҷониби ӯ дар рӯзи ҳафтум забҳе карда шавад ва сараш тарошида шавад ва номгузорӣ шавад»*.¹

Бар асари пешомаде агар натавонист рӯзи ҳафтум ақиқа намояд, рӯзеро баргузинад, ки ба ҳафтум мувофиқ ояд, ба мисли рӯзи чаҳордахум, бисту якум ва ғайра. Пас аз як моҳ ҳар вақте имконият пайдо намуд, метавонад ақиқа намояд. Дигар мувофиқ омадани он ба рӯзи ҳафтум шарт нест.

Ҳамон ҳайвоне, ки барои қурбонӣ даргузар мебошад, барои ақиқа низ ҷоиз аст ва ҳар ҳайвоне, ки дар қурбонӣ мақбул набошад, дар ақиқа низ ҳамон ҳукмиро дорад.

Гӯшти ақиқаро метавонад хом ё пухта хайр намояд. Чун барои хӯрдан даъват намояд, ҳама метавонанд дар он иштирок варзанд.

Шахсе тавоноии ду гӯсфандро надошта бошад, як гӯсфанд ақиқа намояд ва агар ин ҳам барояш муяссар нагардад, ақиқа накунад ва ҳеч гуна ҳараче бар вай набошад. Ақиқа кардан аз назари шарияти ислом кори мустаҳаб ва амали писандида аст, вале онро набояд бар ҳама воҷиб донист.

Чамъ омадани аҳли хонавода дар ақиқаи навзод кифоя бошад. Даъват намудани тамоми дӯстони дуру наздик ва ҳамсоягон дар маҳфили ақиқа шарт нест.

бар (с) аз ҷониби Ҳасан писари Алӣ як гӯсфанд ақиқа кард» ва баъзе аҳли илм ба ҳамин ҳадис амал мекунанд.

¹ Сунани Абӯдовуд, 2837, 2838; Сунани Тирмизӣ, 1522; Сунани Насоӣ, 4231; Сунани Ибни Моҷа, 3165.

Таҳники тифл ва азон гуфтан дар гӯшаш

Яке аз суннатҳои дигари расули Худо (с) дар лаҳзаи таваллуди кӯдак он аст, ки пеш аз шири модар шахси табаррук ва бузургворе ўро таҳник намояд, яъне чизеро хоида, дар даҳони ӯ бигузорад. Инро таҳник (ширинком гардонидан) мегӯянд.

Асмо духтари Абӯбакр (р) мегӯяд: *«Дар Макка ба Абдуллоҳ писари Зубайр бордор будам. Вақте ба Мадина ҳиҷрат кардам ва ба Қубо расидам, таваллуд кардам. Тифлро ба назди расули Худо (с) бурда, дар канораи гузоштам. Вай хурмое хост ва онро хоида, дар даҳони тифл гузошт ва аввалин чизе, ки ба шиками ӯ фуру рафт, оби даҳони расули Худо (с) буд. Он гоҳ ўро бо хурмо таҳник кард ва дар ҳаққиаш дуъои баракат намуд. Вай нахустин навзод дар ислом буд»*.¹

Суннати дигар он аст, ки дар гӯши ӯ азон гуфта шавад. Абӯрофеъ мегӯяд: *«Расули Худо (с)-ро дидам, ки дар гӯши Ҳасан писари Алӣ, вақте Фотима ўро ба дунё овард, азони намозро гуфт»*.²

Абӯмӯсо (р) мефармояд: *«Дар хонадонамон тифле ба дунё омад. Ўро ба назди наёмбар (с) бурдам. Он Ҳазрат (с) ўро Иброҳим ном кард ва бо хурмое таҳник намуд ва дар ҳаққиаш дуъои баракат карда, ўро ба ман баргардонд»*.³

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 3909, 5469.

² Сунани Абӯдовуд, 5105; Сунани Тирмизӣ, 1514.

³ Саҳеҳи Бухорӣ, 5467; Саҳеҳи Муслим, 5580 (1349)-437.

Баҳии панҷум

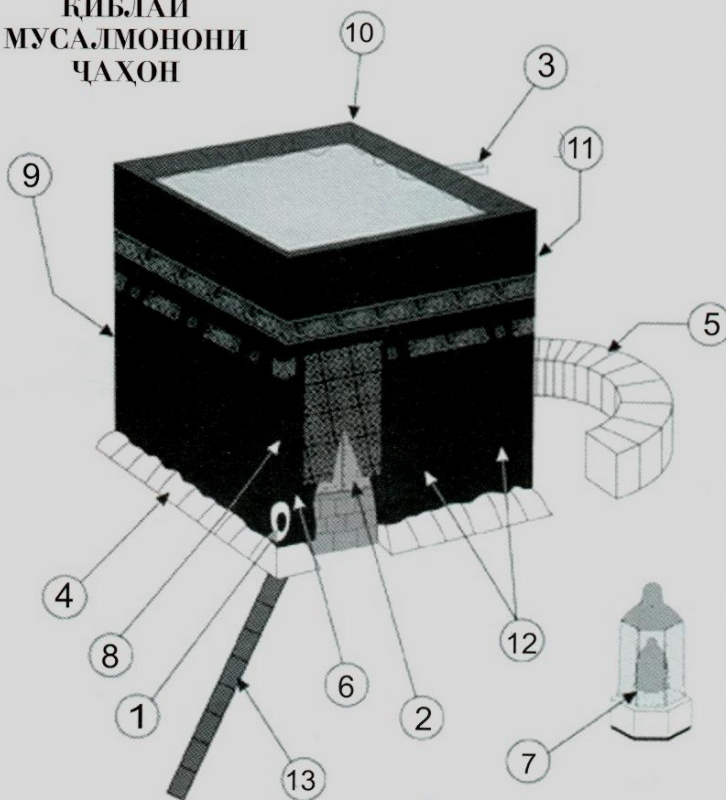
КИТОБИ ҲАҶ

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ
ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴿٢٧﴾ لِيَشْهَدُوا
مَنْفَعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا أَسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ
عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ

«Ва дар миёни мардум эълони ҳаҷ кун,
онҳо пиёда ва савораи ҳар маркаби
логаре аз дараҳо (ва сарзаминҳо)-и
амиқ ба назди ту меоянд, то (дар он ҷо)
шоҳиди манобеи худ гарданд ва номи
Худоро бинавбар ризке, ки аз ҷаҳорпоён
ба онҳо додааст, ёд наоянд...».

(Сураи Ҳаҷ, 22:27, 28).

КАЪБАИ МУШАРРАФА ҚИБЛАИ МУСАЛМОНОНИ ҶАҲОН

1. Ҳаҷару-л-асвад
2. Дари хонаи Каъба
3. Повдони хонаи Каъба
4. Шозарвон (қисмати беруни пойдевор)
5. Ҳичри Исмоил (ъ) (Ҳатим)
6. Мултазам
7. Мақоми Иброҳим (ъ)
8. Рукни (бурҷ) Ҳаҷару-л-асвад
9. Рукни (бурҷ) Ямони
10. Рукни (бурҷ) Шомӣ
11. Рукни (бурҷ) Ироқӣ
12. Чодари Каъба
13. Ҳатти қаҳвагини, ки аз болои он тавоф оғоз мегардад

Фасли аввал

Ҳ А Ч

«Ҳаҷ» дар луғат ба маънои қасди амри бузург ва азим аст ва дар истилоҳи шаръ аз қасд ба сӯи Байтуллоҳи ҳаром (хонаи Худо) бо аъмоли махсус ва дар замони махсус иборат мебошад. Ҳаҷ дар шариати ислом аз муҳимтарин фароиз буда, мункири он аз дин хориҷ аст.

Шароити вочиб шудани ҳаҷ

Ҳаҷ дар тамоми умр як маротиба бар ҳар шахсе, ки дорои шароити зерин бошад, фарз аст:

1. Мусалмон бошад.
2. Болиғ ва оқил бошад.
3. Озод бошад.
4. Саломат ва сихҳатманд бошад.
5. Тавоноии сафарро дошта бошад.

6. Нафақаи рафт ва баргаштро дошта бошад (илова бар масорифи мавриди ниёзи аҳли байташ то вақти баргаштани ӯ аз ҳаҷ).

7. Амнияти роҳ низ вучуд дошта бошад.

Занҳо наметавонанд бидуни шавҳар ва ё маҳрами хеш, агар миёни эшон ва Макка фосилаи қаср ва ё бештар аз он вучуд дошта бошад, ҳаҷро ба ҷо оваранд. Доштани маҳрам яке аз шартҳои дуруст гардидани ҳаҷчи занҳо мебошад.¹

¹ Аз назари мазҳабҳои дигари аҳли суннат ҳаҷчи занҳо бемаҳрам, вақте онҳо ба таври ҷамоат ва гурӯҳӣ сафари ҳаҷ намоянд, ҷоиз мебошад.

Фарзҳои ҳаҷ

1. Эҳром.
2. Истодан дар Арафот.
3. Тавофи зиёрат.

Вочиботи ҳаҷ

Вочиботи ҳаҷ аз инҳо иборатанд:

1. Вукуф дар Муздалифа баъд аз дамидани субҳи содиқи рӯзи наҳр (ид).
2. Саъйи байни Сафо ва Марва.
3. Партофтани чимор (санг задан бар шайтонҳо).
4. Тавофи видоъ (ё тавофи садр) барои касоне, ки аз берун меоянд.
5. Тарошидан ва ё кӯтоҳ кардани мӯи сар.
6. Давом додан ва истодан дар Арафот то нишастани офтоб.
7. Куштани қурбонӣ барои қорин ва мутаматтеъ.
8. Тартиб: барои муфрид дар миёни рамй (сангзанӣ) ва ҳалқ (сартарошӣ) ва барои қорину мутаматтеъ дар миёни рамй, забҳ (куштан) ва ҳалқ.
9. Адои тавофи зиёрат дар айёми наҳр (се рӯзи ид).
10. Тарошидан ва ё кӯтоҳ кардани мӯи сар дар Ҳарам.
11. Тарошидан ва ё кӯтоҳ кардан дар айёми наҳр (ид).

Суннатҳои ҳаҷ

Суннатҳои ҳаҷ иборатанд аз:

1. Тавофи қудум барои муфриде, ки аз берун меояд ва барои қорин.
2. Рамал (шитоб ва суръат дар се даври аввали тавофи Каъба) ва изтибоъ (либоси эҳромро ба китфи чап партофта, шонаи ростро бараҳна гузоштан) дар тавофе, ки баъд аз он иродаи саъй миёни Сафо ва Марва дошта бошад.

3. Рафтан ба сӯи водии Мино дар рӯзи ҳаштум, ки онро рӯзи тарвия гӯянд ва сипарӣ намудани шаби оянда дар Мино.

4. Берун шудан аз Мино ва ҳаракат ба сӯи Арафот баъд аз баромадани офтоб дар рӯзи Арафа.

5. Сипарӣ намудани шаби ид дар водии Муздалифа.

6. Ғул намудан дар водии Арафот.

7. Сипарӣ кардани шабҳои айёми наҳр (ид) дар Мино.

Миқотгоҳ

Миқот (эҳромгоҳ) – маҳал ва ҷои махсусест, ки расули ақрам (с) онро барои эҳром бастанӣ ҳоҷиён муайян намулдаст ва онҳо аз панҷ мавзёи зерин иборатанд:

1. **Зулҳулайфа** миқоти мардуми Мадина ва мардуме, ки аз роҳи Мадина меоянд, мебошад.

2. **Зотуирқ** миқоти мардуми Ироқ аст.

3. **Ҷӯҳфа** миқоти мардуми Шом аст.

4. **Қарнулманозил** миқоти мардуми Начд аст.

5. **Яламлам** миқоти мардуми Яман аст.

Ин эҳромгоҳҳо барои он касоне, ки аз манотиқи мазкур (Мадина, Ироқ, Шом, Начд ва Яман) ҳастанд ва низ барои онҳое, ки аз он ҷойҳо мегузаранд, таъйин шудаанд. Аммо касоне, ки дар ҳудуди миқотгоҳҳо сукунат доранд, бояд аз ҳамон ҷо эҳром банданд ва миқоти онҳое, ки дар марзҳои миёни миқот ва Ҳарам зиндагӣ мекунанд, минтақаи Ҳил аст. Миқоти касоне, ки дар ҳудуди Ҳарам маскан гирифтаанд, дар айёми ҳаҷ худӣ Ҳарам ва дар айёми умра минтақаи Ҳил мебошад.

Бастанӣ эҳром пеш аз эҳромгоҳ ҷоиз аст, вале таъхири он аз миқот раво нест ва ҳар гоҳ баъд аз убур кардан аз миқот эҳром бандад, бар ӯ дам (хун ва ғаромат) воҷиб мешавад.

Агар ба сабаби вучуди монеае ҳаҷгузор натавонад аз худӣ миқот убур намояд, пас аз муқобил ё дар баробари он эҳром мебандад.

Эҳром

Ҳаҷ дорои се рукн (фарз) ва умра дорои ду рукн мебошад. Рукнҳои ҳаҷ иборатанд аз: 1. эҳром; 2. вукуфи (истодани) дар Арафот; 3. тавофи ифоза (фарзӣ). Рукнҳои умра иборатанд аз: 1. эҳром ва 2. тавоф.

Рукни аввали ҳаҷ ва умра эҳром мебошад. Эҳром барои ҳарду ибодат – ҳаҷ ва умра як ҳел аст. Шахси ҳаҷгузор ҳамин ки ба яке аз миқотҳо расид, бо нияти анҷом додани ҳаҷ ва ё умра вузӯ ва ғусл менамояд ва ду порча либоси нодӯхтаи эҳромро мепӯшад. Он гоҳ ду ракъат намоз мегузорад ва бо ҳамин муҳрим мегардад. Яъне бо ҳамин расму тартибот ва аъмоли бастанӣ эҳром комилан ба ҷо меоянд.

Ҳангоми бастанӣ эҳром бо дилаш анҷоми ҳаҷ ва ё умраро ният мекунад ва бар хилофи дигар ибодатҳо дар ин ҷо суннат аст, ки нияташро ба таври ошкор ва бо садои баланд изҳор намояд. Изҳори он чӣ тавре бо гуфтани талбия сурат мегирад, бо ифодаи ният ва ё бо дуъои тайсир ва қабули он аз сӯи Худованд низ ба ҷой меояд. Ривоят шудааст, ки расули Худо (с) барои умра ва ҳаҷ якҷоя эҳром баста, мегуфт:

لَبَّيْكَ عُمْرَةً وَحَجًّا، لَبَّيْكَ عُمْرَةً وَحَجًّا

*«Лаббайк бо умра ва ҳаҷ, лаббайк бо умра ва ҳаҷ».*¹

Дар ҳолати бастанӣ эҳром ва ё пештар аз он хуб аст як силсила омодагиҳоеро ба тартиби зер ба ҷо оварад:

– Нохунҳояшро бигирад, мӯйҳои зери ноф ва зери бағалашро тоза намояд ва мӯйлабҳояшро низ кӯтоҳ кунад. Зеро пас аз бастанӣ эҳром то замони ҳалол ва аз эҳром берун гаштан анҷоми ин амалҳо мамнӯъ мебошанд. Дар вақти бастанӣ эҳром, агар бихоҳад, бар худ хушбӯӣ ва атр занад, зеро ин кор низ то поёни эҳром ҷоиз нест.

¹ Саҳеҳи Муслим, 3018, 3019 (1251)-214, 215.

– Либосҳои эҳром беҳтар аст, ки сафед бошанд ва ё моил ба сафедӣ. Қисме аз амалҳои боло суннат ва қисме мустаҳаб мебошанд. Ғусл кардан, хушбӯӣ задан ва омодагиҳои пеш аз эҳромро анҷом додан мустаҳаб аст.

– Ҳамин ки тартиботи бастанӣ эҳромро ба ҷо овард, ғавран нияти худро муайян созад. Агар нияти умра ва ё ҳаҷи таматтуъ дошта бошад, дар ҳар ду сурат барои умра ният намояд ва бигӯяд:

اللَّهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ الْعُمْرَةَ، فَيَسِّرْهَا لِي وَتَقَبَّلْهَا مِنِّي

«Аллоҳумма, иннӣ уриду-л-умрата, ғаяссирҳо лӣ ва тақаббалҳо миннӣ».

«Худоё! Инак, ман иродаи умраро дорам, пас онро бароям осон бигардон ва онро аз ман бипазир».

Вале, агар нияти ҳаҷи ифрод дошта бошад, танҳо нияти ҳаҷ намояд ва бигӯяд:

اللَّهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ الْحَجَّ، فَيَسِّرْهُ لِي وَتَقَبَّلْهُ مِنِّي

«Аллоҳумма, иннӣ уриду-л-ҳаҷча, ғаяссирҳу лӣ ва тақаббалҳу миннӣ».

Агар нияти ҳаҷи қирон намояд, барои ҳаҷ ва умра ҳарду ният намуда, бигӯяд:

اللَّهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ، فَيَسِّرْهُمَا لِي وَتَقَبَّلْهُمَا مِنِّي

«Аллоҳумма, иннӣ уриду-л-ҳаҷча ва-л-умрата, ғаяссирҳумо лӣ ва тақаббалҳумо миннӣ».

Маъноӣ инҳо низ ба монанди ҷумлаи аввал мебошад, танҳо ба ҷои умра ҳаҷ ва ё ҳаҷ ва умра бигӯяд.

– Вақте ният кард, дарҳол ба гуфтани талбия шуруъ намояд. Вочиб аст, ки нияти эҳром ба яке аз зикрҳои пайваст шавад, вале суннат он аст, ки бо талбия пайваст бошад. Талбия дар ин ҷо изҳори ният ва вуруд ба боргоҳи ибодат аст. Ба дил гузаронидани талбия кифоя нест. Бояд онро ба забон талаффуз намояд, ба андозае, ки ҳадди ақал ҳудаш онро бишнавад, вале баланд гуфтани он беҳтар аст. Талбия чунин аст:

لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ،
 إِنَّ الْحَمْدَ وَالنَّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكُ، لَا شَرِيكَ لَكَ

«Лаббайка-л-лоҳумма лаббайк, лаббайка ло шарика ла-ка лаббайк. Инна-л-ҳамда ва-н-ниҳмата лака ва-л-мулк, ло шарика лак».

– Ҳамон тавре, ки эҳром аз миқот баста мешавад, агар роҳхо каме тағйир хӯрда, аз паҳлӯи миқот ва ё дуртар аз он гузаранд, аз рӯ ба рӯи он низ эҳром бастан ҷоиз аст. Агар пеш аз миқот эҳром бандад, низ дуруст, балки афзал аст. Мухим он аст, ки аз миқот нагузашта бошад.

Имрӯз қофилаҳои ҳаҷгузорон бештар аз роҳи ҳавой ба Ҷадда фуруд меоянд. Ҷадда дар самте воқеъ гардида аст, ки на ба миқоте наздик мебошад ва на дар баробари миқоте қарор дорад. Бояд ба яке аз наздиктарин миқотҳо баргардад ва эҳром бандад. Вале агар аз ҳамон Ҷадда эҳром баста, ба Макка равад, барои шикастани яке аз муқаррароти эҳром бар вай хуне (забҳе) воҷиб мегардад. Яъне барои ислоҳ ва ҷуброни ин хилофкорӣ забҳи чорвоя бар гарданаи воҷиб гардида ва бо ҳамин эҳромаш низ дуруст мешавад. Барои ҳамин, беҳтар аст пеш аз миқот эҳром бандад. Лозим ба ёдоварист, ки аз миқот бастан эҳром воҷиб мебошад.

Маҷлиси Маҷмаи фиқҳи исломӣ – тобеи Робитаи олами исломӣ – дар нишасти сеюми худ, ки субҳи рӯзи панҷшанбе дар таърихи 10/04/-1402 ҳ. мувофиқ ба 4/02/-1982 м. баргузор гардид, ба баррасии мавзӯи ҳукми эҳром аз Ҷадда ва он мушкиле, ки имрӯз бисёре аз зоирони хонаи Худо дар натиҷаи надонистани миқотгоҳҳо ба он рӯ ба рӯ мегарданд, пардохта, пас аз омӯзиши нусуси шаръие, ки дар ин бора ворид шудаанд, қарори зайлро ба тасвиб расонд:

1. Миқотгоҳҳое, ки расули Худо (с) муайян намуда ва эҳромро аз онҳо бар аҳли он манотик ва ҳамчунин бар касоне, ки бо нияти ҳаҷ ва ё умра аз онҳо убур мекунанд, во-

чиб гардонидааст, иборатанд аз: а) Зулхулайфа барои аҳли Мадина ва касоне, ки аз он убур намоянд ва ҳоло онро Абёри Алӣ меноманд, б) Қўҳфа барои аҳли Шом, аҳли Миср ва аҳли Мағриб ва касоне, ки аз он убур намоянд ва ҳоло аз Робиг эҳром баста мешавад, в) Қарнулманозил барои мардуми Начд ва касоне, ки аз он убур намоянд ва ҳоло водии Мухаррам ва ё водии Сейл номида мешавад, г) Зотуирқ барои аҳли Ироқ, Хуросон ва касоне, ки аз он убур намоянд ва ҳоло Зариба номида мешавад, д) Яламлам барои аҳли Ямман ва касоне, ки аз он убур намоянд.

Ва дар ин бора қарор қабул мекунад: бар зоирони хо-наи Худо воҷиб аст, ки вақте аз қанор ва ё наздики яке аз ин панҷ миқотгоҳ гузаштанд, эҳром банданд. Агар қор бар онҳо муштабаҳ гардад ва касеро пайдо накунад, ки онҳоро ба он иршод намояд, пас аз боби эҳтиёт бар онҳо воҷиб аст, ки муддате пештар аз он ба андозае, ки ба ғолиби гумонашон ҳанӯз дар хориҷи миқотгоҳҳо қарор до-ранд, эҳром банданд. Зеро эҳром бастан пеш аз миқот (дар назди баъзе мазҳабҳо ба таври мутлақ ва дар назди баъзеҳо) бо қарохият ҷоиз аст ва вақте аз боби таҳарро, эҳтиёт ва аз бими бе эҳром гузаштани миқот сурат гирад, қарохияти аз он баргараф мегардад.¹

¹ Дар идомаи қарори Маҷмаъ омадааст: Аҳли илм аз тамоми мазҳабҳои ҷаҳоргона ин гуфтаи моро зикр намуда ва барои он ба ҳадисҳои саҳеҳе, ки дар бораи таъйини миқотгоҳҳо аз Расули Худо (с) собит шудаанд, ҳамчунин ба асаре, ки дар ин бора аз Умар (р) собит шудааст, истинод намудаанд. Аҳли Ироқ ба ӯ гуфтанд: Қарн аз тариқи мо бироҳтар воқеъ шудааст. Ба онҳо фармуд: Нигоҳ кунед ва аз баробари он аз роҳатон эҳром бандед.

Бинобар ин, набояд ҳаҷгузорон ва умрақунандагоне, ки аз роҳҳои ҳавой, баҳрӣ ва ғайри он меоянд, бастан эҳромро то замони расидан ба Ҷадда ба таъхир андозанд. Зеро Ҷадда аз он миқотгоҳҳои, ки расули Худо (с) муайян намудааст, ба шумор намеравад, ҳатто агар либоси эҳром надошта бошанд ҳам, набояд эҳромро то Ҷадда ба таъхир адозанд, балки ҳарчи барояшон муяссар бошад, бипӯшанд ва агар он ҳам муяссар нашуд, пас бо ҳамон либосҳои муқаррариашон эҳром

Маҷлиси ҳайати кибори уламо низ дар давра (сессия)-и чаҳордаҳуми худ, ки дар таърихи 10-21 моҳи шавволи соли 1399 ҳ. дар шаҳри Тоиф баргузор гардид, пас аз баррасии мактуби раиси маҳкамаҳои шаръӣ ва умури динии давлати Қатар – Абдуллоҳ бин Зайд Оли Маҳмуд – дар бораи ҷавози миқот қарор додани Ҷадда барои мусофироне, ки бо ҳавопаймо ва ё бо кишти ба он ҷо меоянд, айнан ҷавоби Маҷмаи фикҳи исломиро додааст.¹

Вақте ба сафари ҳаҷ баромад, ҳуб аст се бор «Аллоҳу акбар» бигӯяд, пас аз он ин оятро бихонад: «Субҳона-ллазӣ сахҳара лано ҳозо ва мо кунно лаҳу муқринин ва инно ило раббино ламунқалибун»² ва дар охир дуъо кунад: «Аллоҳумма, инно насъалука фӣ сафарино ҳозо албирра ваттақво ва минал ғамали мо тарзо. Аллоҳумма, ҳаввин ғалайно сафарано ҳозо ватви ғанно бўъдаху. Аллоҳумма, анта-с-соҳибу фиссафари вал халифату фил аҳли. Аллоҳумма, иннӣ аъзуу бика мин ваъсои-с-сафари ва каобатил ман-

банданд ва вақте ба Ҷадда расиданд, онҳоро дарҳол ба либоси эҳром иваз намоянд, вале сарашонро барҳна гузоранд. Он гоҳ барои пӯшидани либосҳои дӯхташуда ба миқдори таъоми шаш мискин – барои ҳар кадоме ним соъ – каффорат бидиханд ё се рӯз рӯза бидоранд ва ё ғусфанде забҳ намоянд.

2. Узви маҷлиси Маҷмаи фикҳи исломӣ ҷаноби Мустафо Аҳмад Зарқо ба ин қарор эътироз намуд, ҳамчунин ҷаноби Абӯбакр Маҳ-муди Ҷумӣ – узви маҷлиси Маҷмаъ – танҳо дар бораи мардуми ҷазира ва шаҳри Сувокин, ки ба Ҷадда меоянд, ба қарор муҳолифат кард. Ва бо ҳамин қарор ба имзо расид. (Қарорҳо ва тавсияҳои Маҷмаи фикҳи исломӣ, қарори №2, давраи 5. – Нусхаи электронии он дар мактабаи шомила, бо каме ихтисор ва тасарруф дар ибораҳо).

¹ Маҷаллату-л-буҳуси-л-исломия. – Ҷ. 32. – С. 328. Қарорҳои ҳайати кибори уламо, қарори №33, таърихи 21/10/1399 ҳ. – Нусхаи электронии он дар мактабаи шомила.

² Ояти 12-ум ва 13-уми сураи Зухруф мебошад. «Пок аст он Худое, ки ин василаи саворӣ (ва нақлия)-ро барои мо мусаххар гардонд ва мо ҳаргиз тавони (тасхири) онро надоштем. Ва мо бе ҳеҷ шакке, ба сӯи Парвардигорамон бармегардем».

зар ва суил мунқалаби фил моли вал аҳл». Дар бозгашт низ онҳоро мегӯяд ва ин ибораро меафзояд: «*Ойибуна, тоибуна, ӯбидуна, лираббино ҳомидуна*».¹

Эҳром бастан ба тариқи суннат ба ин сурат аст:

1. Ҳаҷгузор аввал ғул ва ё таҳорат намояд ва ғул афзалтар аст.
2. Ду либоси нав ё шусташудаи нодӯхтаро ба тан кунад, якero ба ҷои изор истифода намуда, бо дигаре худро бипечонад.
3. Дар сурати имкон худро хушбӯ созад.
4. Ду рақъат намоз бихонад.
5. Пас аз адои намоз нияти ҳаҷ намояд.

Мамнӯоти эҳром

Ҳаҷгузор ҳамин ки вориди эҳром, яъне муҳрим гардид, бояд аз чизҳое, ки дар аснои эҳром манъ шуда аст, бипарҳезад. Маҷмӯи онҳоро мамнӯоти эҳром мегӯянд.

Мамнӯоти эҳром ба шарҳи зеранд:

1. Лаҳву беҳуда гуфтан.
2. Фиск анҷом додан.
3. Ҷангу ҷидол кардан.
4. Шикори ҳайвоноти саҳроӣ кардан ва ё бар сайд ва куштану хӯрдани он кӯмак кардан.
5. Касеро ба сӯи сайд раҳнамоӣ кардан.
6. Истеъмоли хушбӯиҳо.
7. Гирифтани нохунҳо.
8. Пӯшонидани сару рӯй ва ба сар кардани (мондани) амома (салла).
9. Пӯшидани пероҳан: изор, або, қабо ва ҳар чизе, ки дӯхта ё бофта шудааст.

¹ Саҳеҳи Муслим, 3262 (1342)-425. Сунани Абӯдовуд, 2599. Сунани Тирмизӣ, 3447. Ибни Умар (р) – ровии ҳадис – мегӯяд: «Расули Худо (с) хангоми сафар вақте бар шутураш савор мешуд, се бор тақбир мегуфт ва ин дуёро меҳонд ва вақти бозгашт низ онҳоро мегуфт».

10. Пӯшидани мӯза ва дасткаш.

11. Тарошидани мӯи сар ва бадан.

12. Сару рӯй ва риши худро бо маводи хушбӯ шустан.

13. Равғанмолии бадан.

14. Буридан ё кандани дарахт ва ё зироате, ки дар Ҳарам рӯида бошад.

Занҳо сари худро мепӯшонанд ва танҳо рӯяшонро нампӯшонанд ва ҳамчунин ҷоиз аст дар ҳолати эҳром либоси дӯхташуда ба тан кунанд. Ғусл кардан барои муҳрим гуноҳ ва мамнӯбияте надорад.

Баъд аз ҳар намозе бештар талбия гуфтан ва ҳамчунин зиёд гуфтани он ҳангоми боло баромадан ва ё поён омадан аз водихо мустаҳаб аст.

Фасли дуюм

**ТАРЗИ АНЧОМ
ДОДАНИ ҲАЧ**

Доҳил шудан ба Макка

Дар ҳаҷчи ифрод ҳар гоҳ ба Макка доҳил шавад, аз масҷиди Ҳаром сар мекунад. Вақте чашмаш ба хонаи Каъба афтод, такбир ва таҳлил гӯяд. Сипас рӯ ба рӯи Ҳачару-л-асвад истода, такбиргӯён дастони худро баланд карда, Ҳачару-л-асвадро бӯса намояд ва кӯшиш кунад, ки ба мардум азият (озор) нарасонад. Аз ин рӯ, метавонад дастони хешро бар санги муқаддас гузошта, баъд дастҳояшро бибӯсад, ё ин ки бо асои хеш Ҳачару-л-асвадро масҳ намуда, сипас онро бибӯсад.

Агар натавонад ба санги муқаддас наздик шавад, дар рӯ ба рӯи он, аз дур ҳам бошад, истода, такбиргӯён бо дастҳои худ ба сӯи санг ишора мекунад ва сипас онҳоро мебӯсад.

**Тавофи қудум ва тарзи
анҷом додани он**

Баъд аз он тавофи қудумро анҷом медиҳад. Тавофи қудум барои қорин (ҳаҷкунандаи қирон, яъне ҳаҷчу умра якҷоя) ва муфриде (ҳаҷкунандаи ҳаҷчи ифрод), ки аз берун меояд, суннат аст ва лозим нест аҳли Макка онро анҷом диҳанд.

Тавофи қудум барои шахсе, ки ҳаҷчи таматтӯъ анҷом медиҳад ва ё барои умра дар ғайри моҳҳои ҳаҷ ба Макка меояд ва ҳамчунин, барои сокинони миқотгоҳҳо, минтақаи Ҳил ва Ҳарам суннат нест, яъне онҳо тавофи қудум

намекунанд.

Мухрим дар ҳоли анҷом додани тавофи қудум як гӯшаи эҳромашро (либоси эҳром) аз зери бағали ростӣ худ гузаронида, бар шонаи (китфи) чапаш мениҳад ва шонаи росташро бараҳна боқӣ мегузорад. Инро «**изтибоъ**» гӯянд.

Дар тавофи қудум ҳафт бор ба атрофи Каъба давр мезанад. Тавофро пас аз бўсидани Ҳачару-л-асвад, аз тарафи ростӣ он ки дари хона ҷойгир шудааст, шурӯъ мекунад ва Хонаро дар тарафи чапи хеш қарор дода, аз ақибӣ Ҳатим¹ мегузарад.

Вақте аз Рукни ямонӣ мегузарад, онро масҳ мекунад ва ҳамин ки бори дуюм ба Ҳачару-л-асвад расид, онро масҳ намуда, бўса мезанад. Бо ҳамин як даври тавоф пурра мешавад ва ба ҳамин тартиб, ҳафт давр ба даври Каъба тавоф мекунад. Тавоф бо масҳи Ҳачару-л-асвад шурӯъ ва бо масҳи он ба поён мерасад.

Дар се даври аввали тавоф тавре роҳ меравад, ки қадамҳояшро наздик гузошта, суръати ҳаракаташро метезонад ва хангоми роҳ рафтан китфонаш мечунбанд. Ин гуна роҳ рафтанро «*рамал*» меноманд.

Намози тавоф

Баъд аз тавоф гузоридаи ду рақъат намоз вочиб аст. Ин намозро метавонад дар ҳар ҷои масҷид адо намояд, вале беҳтар аст онро дар пушти Мақоми Иброҳим бигузорад, ба тавре ки Мақом дар миёни ӯ ва Каъба қарор гирад.

Саъйи миёни Сафо ва Марва

Вақте аз намози тавоф фориғ гардид, Ҳачару-л-асвадро масҳ ва бўса намуда, сипас ба тарафи кӯҳи Сафо ҳаракат мекунад ва ҳамин ки болои он баромад, рӯ ба Каъба

¹ Ҳатим ҷоест дар паҳлӯи Каъба, ки ба даври он девори қавсмонанде ба андозаи баландтар аз нисфи қомати инсон бардошта шудааст. Он макон дар асл аз Каъба мебошад, ки аз девори он берун мондааст.

гардонида, такбиру таҳлил мегӯяд ва бар расули Худо (с) дуруд мефиристад. Баъд аз он дастони худро баланд карда, ба даргоҳи Худованди мутаъол дуъо менамояд.

Се бор гуфтани ин дуъо мустаҳаб аст:

لااله الاالله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد، وهو علي كل شيء قدير
لااله الا الله وحده، انجز وعده، ونصر عبده وهزم الاحزاب وحده

«Ло илоҳа илла-л-лоҳу ваҳдаҳу ло шарика лаҳу, лаҳу-л-мулку ва лаҳу-л-ҳамду ва ҳува ало кулли шайъин қадир. Ло илоҳа илла-л-лоҳу ваҳдаҳу, анчаза ваъдаҳу, ва насара ҷабдаҳу ва ҳазама-л-аҳзоба ваҳдаҳу».

«Нест маъбуди ҳақиқие, ба ҷуз Аллоҳи ягона, ки ҳеч шарикӯ анбозе барои Ў нест. Аз они Ўст мулки ҳастӣ ва барои Ўст ситоиш ва Ў бар ҳар чизе таваност. Нест маъбуди барҳақ, магар Аллоҳ, ки ягона аст. Ба ваъдааш вафо намуд ва бандаашро нусрату пирӯзӣ дод ва Ў худ аҳзоб (дас-таҳои душман)-ро шикаст дод».

Пас аз он ба сурати одӣ (бе шитоб) ба сӯи Марва ҳаракат мекунад ва ҳамин ки ба нишонаи сабз расид, аз он ҷо то нишонаи сабзи дигар давон – давон мегузарад ва ин дуъоро меҳонад:

رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ وَتَجَاوَزُ عَمَّا نَعْلَمُ

«Рабби-ғфир ва-рҳам ва анта-л-аъаззу-л-акраму ва таҷоваз ҷаммо таълам».

Ҳамин ки аз нишонаи сабзи дуум убур намуд, дубора ба сурати одӣ роҳ меравад ва вақте ба Марва расид, болои он баромада, ҳамон аъмолеро, ки дар кӯҳи Сафо анҷом дода буд, дар кӯҳи Марва низ ба ҷо меоварад.

Ин аст як даври ҳаракат аз Сафо то Марва. Ва ҳамин тавр ҳафт бор саъй менамояд.

Занҳо дар фосилаи миёни ду нишонаи сабз монанди мардҳо намедаванд, балки дар ҳамаи давраҳои саъй ба сурати одӣ роҳ меванд.

Рафтан ба Мино ва Арафот

Баъд аз анҷоми тавофи қудум ва саъйи миёни Сафо ва Марва, агар то анҷоми ҳаҷ чанд рӯзе боқӣ монда бошад, бо ҳамон эҳроми хеш дар Макка иқомат ихтиёр карда, ҳар қадаре хоҳад тавофи нафл анҷом медиҳад. Як рӯз пештар аз рӯзи тарвия имом дар хутбаҳои хеш масоиле, ба монанди чигунагии рафтан ба Мино ва Арафот, ҷӣ гуна хондани намоз, вуқуф (истодан) дар Арафот, тавофи ифоза ва ғайраро ба мардум меомӯзад.

Рӯзи тарвия (рӯзи ҳаштуми зулҳиҷа) баъд аз адои намози бомдод ба сӯи Мино ҳаракат мекунад. Дар Мино то хангоми тулӯи офтоби рӯзи Арафа боқӣ мемонад ва пас аз баромадани офтоб ба сӯи Арафот ҳаракат намуда, дар он ҷо то ғуруби офтоб боқӣ мемонад.

Дар Арафот вақте офтоб завол намуд, имом намози пешин ва асрро якҷо бо як азон ва ду қомат бо мардум адо менамояд. Пеш аз намоз ду хутба эрод мекунад ва дар онҳо барои мардум аҳкоми намоз, вуқуфи (истодан) дар Арафа ва Муздалифа, партофтани санг бар шайтон, қурбонӣ, тарошидани сар ва тавофи зиёратро меомӯзад.

Баъд аз намоз ба тарафи мавқиф (ҷои истодан) меравад. Ҳамаи Арафот ба ҷуз «Батни Урана» мавқиф аст, вале истодан дар «Ҷабали Раҳмат» мустаҳаб аст ва ҳамчунин мустаҳаб аст, ки ғусл намуда, то ғуруби офтоб ба дуъову ниёиш машғул шавад.

Ҳаракат ба сӯи Муздалифа

Ҳамин ки офтоб нишаст, Арафотро ба қасди Муздалифа тарк мекунад. Дар Муздалифа намози шом ва хуфтанро ба як азон ва як иқомат якҷоя адо менамояд ва ҷоиз нест ин ду намозро дар Арафот ва ё дар роҳи ба сӯи Муздалифа адо кунад ва агар хонда бошад, онҳоро аз сар меҳонад.

Шабро то субҳ дар Муздалифа гузаронида, баъд аз тулӯи субҳи содиқ намози субҳро дар торикӣ бо ҷамоат

ба ҷо меоварад. Сипас то каме пеш аз тулӯи офтоб дар Муздалифа истода, ба зикру дуъо дар пешгоҳи Худованди мутаъол машғул мешавад.

Ҳамаи Муздалифа ба ҷуз «Батни Муҳассар» мавкиф аст.

Ҳаракат ба сӯи Мино

Баъд аз вуқуф дар Муздалифа, ки то каме пештар аз тулӯи офтоб идома меёбад, ба сӯи Мино ҳаракат мекунад. Дар Мино ба «Ҷамраи Ақаба» наздик гардида, ба он ҳафт сангрёза партоб менамояд. Дар вақти партофтани ҳар сангрёза такбир гуфта, ин дуъоро низ мехонад:

بِسْمِ اللَّهِ، اللَّهُ أَكْبَرُ، رَضِيَ لِلرَّحْمَنِ وَرَغْمًا لِلشَّيْطَانِ

«Бисмиллоҳи Аллоҳу акбар, ризан ли-р-рахмони ва рагман ли-ш-шайтони».

а) Ҳафт адад сангрёзаи миёна, ба ҳаҷми донаи хурмо.

б) Сангчаро ба пушти ангушти калон мегузорад ва бо раҳо кардани он аз ангушти дуюм онро партоб менамояд. Агар онҳоро ба таври одӣ ҳам партояд, ҷоиш аст.

в) Кӯшиш намояд, ки дар издиҳоми мардум ба сару сурати касе барнахӯранд. Агар ду-се сангча зиёдтар гирифта бошад, беҳтар аст, зеро имкон дорад санге пеш аз партофтани аз дасташ биафтад ва адади сангҳояш кам гардад.

г) Бо партоби аввалин сангрёза талбияро бас менамояд.

д) Вақте сангрёзаи ҳафтумро партофт, дар назди Ҷамраи Ақаба дигар намеистад.

ж) Вақти партоби сангҳои рӯзи ид аз баромадани офтоб то дамидани субҳи рӯзи ёздаҳум мебошад, вале беҳтар аст, ки то пеш аз ғуруби офтоби ҳамон рӯз партофта шаванд.¹

¹ Барои занон, пирамардон, беморон ва шахсони заъифу бемадор ҷоиш аст, ки пеш аз дамидани субҳ, яъне нимаи дуюми шаб аз Муздалифа хориҷ гардида ва пас аз дамидани субҳ, ки Ҷамарот ҳалӣ мебошад, сангҳои рӯзи идро дар Ҷамраи Ақаба партоб намоянд. Вале беҳтар он аст, ки баъд аз баромадани офтоб рамӣи чи-мор намоянд. Зеро аз Ибни Аббос (р) ривоят шудааст, ки: «*Расули Худо (с) заъифони аҳлашро*

з) Сангчаҳоро якто-якто мепартояд.

Касе ҳаҷчи ифрод мекунад, бар вай қурбонӣ воҷиб нест, вале мустаҳаб аст. Аз ин рӯ, баъд аз партофтани сангреза ба «Ҷамраи Ақаба», мӯи сари худро кӯтоҳ мекунад ва ё метарошад, вале тарошидан беҳтар аст ва бо ҳамин, аз эҳром берун меояд ва барои ӯ, ба ҷуз наздикӣ бо зан, ҳама чиз ҳалол мегардад. Дигар метавонад либоси дӯхташуда бипӯшад, хушбӯӣ истеъмол намояд, нохунҳояшро бигирад ва ғайра.

Аммо касе, ки барои ҳаҷчи таматтӯъ ва ё қирон эҳром бастааст, баъд аз партофтани сангрезаи «Ҷамраи Ақаба» қурбонӣ намуда ва баъд аз он мӯи сарашро кӯтоҳ менамояд ва ё метарошад.

Агар ҳаҷгузори муфрид қурбонӣ намояд, кӯтоҳ намудан ва ё тарошидани сар барои ӯ, чи қабл аз қурбонӣ ва чи баъд аз он, ҷоиз аст, вале беҳтар аст сарашро баъд аз қурбонӣ битарошад.

Мӯи сарашро дар худуди Ҳарам кӯтоҳ кунад ва ё битарошад ва агар онро дар беруни Ҳарам анҷом диҳад, бар вай дам (хун) воҷиб мешавад.

Аз Анас (р) ривоят шудааст, ки: *«Расули Худо (с) ба Мино (ва минтақаи Ҷамарот) омад ва сангҳои рӯзи идро ба Ҷамраи Ақаба партоб кард. Сипас ба манзили худ дар Мино баргашт ва қурбонӣ намуд. Он гоҳ ба сартарош бо шиора ба ҷониби рост ва чапи сараш фармуд: Бигир! ва қабзаҳои мӯяшро ба мардум медод»*.¹

торико-торик фиристод ва ба онҳо амр кард, ки то офтоб набарояд, раӣ нанамоянд». (Сунани Абӯдовуд, 1941. Сунани Тирмизӣ, 893. Сунани Насоӣ, 3065. Сунани Ибни Моҷа, 3025). Ин назари бузургони мазҳаби ҳанафӣ мебошад.

Бар асоси баъзе ривоятҳои дигар ҳатто пеш аз дамидани субҳ низ раӣи ҷимор намудани онҳо ҷоиз аст. Аз Оиша (р) дар ин бора омадааст: *«Паймбар (с) Уммисаламаро шаби ид равон кард ва вай пеш аз дамидани субҳ раӣ намуд...»*. (Сунани Абӯдовуд, 1942).

¹ Саҳеҳи Муслим, (1305)-323. Сунани Абӯдовуд, 1981, 1982. Сунани Тирмизӣ, 912. Дар ривояти Тирмизӣ омадааст, ки: *«Мӯйҳои тарафи*

Тавофи зиёрат

Баъд аз кӯтоҳ кардан ва ё тарошидани мӯи сар вочиб аст тавофи зиёратро анҷом диҳад. Вақти тавофи зиёрат, ки ба он «тавофи ифоза» низ мегӯянд, аз тулӯи офтоби рӯзи ид то ғуруби рӯзи дувоздаҳум аст, яъне се рӯз идома меёбад, вале дар рӯзи ид тавоф беҳтар аст.

Тарзи анҷом додани тавофи зиёрат ба монанди тавофи қудум аст, танҳо ин ки агар дар тавофи қудум рамал ва баъд аз он саъйи миёни Сафо ва Марваро анҷом надода бошад, дар тавофи зиёрат ин ду маносикро адо менамояд. Вале агар онҳоро дар тавофи қудум анҷом дода бошад, дар тавофи зиёрат ба ҷо овардани онҳо зарурӣ нест. Изтибоъ низ дар тавофи зиёрат вучуд надорад. Зеро аз ҳолати эҳром хориҷ шудааст.

Бо анҷоми тавофи зиёрат зан низ бар ҳоҷӣ ҳалол мегардад.

Сангзанӣ ба шайтон

Баъд аз тавофи зиёрат ба Мино бармегардад ва дар рӯзҳои ёздаҳум ва дувоздаҳум баъд аз заволи офтоб ба шайтонҳо санг мепартояд.

Сангзаниро аз «Ҷамраи Суғро» (рамзи хурди шайтон), ки наздик ба масҷиди Хиф аст, шуруъ карда, ба «Ҷамраи Вусто» (рамзи миёнаи он) мегузарад ва ниҳоятан, дар «Ҷамраи Кубро» (бузург) ба охир мерасонад.

Ба ҳар ҷамрае ба микдори муайян сангреза партоб мешавад ва ҳангоми бо сангреза задани рамзҳои шайтон такбир ва таҳлил мегӯяд.

Баъд аз партоби сангреза ба Ҷамраи аввал ва ҳамчунин ба ҷамраи дуюм дар канори рости онҳо рӯ ба қибла

рости сарашро ба Абӯталҳа дод ва мӯйҳои тарафи чапашро ба вай дод ва гуфт: Онҳоро дар байни мардум тақсим кун».

истода, ба дуъо ва ниёиш ба даргоҳи Худованди мутаъол мепардозад, вале баъд аз задани сангресаҳо ба чамраи бузург, дигар наистода, зуд бармегардад ва дар ҳоли ҳаракат дуъо мекунад.

Баъд аз фориғ шудан аз сангресапартоӣ ба чамароти сегона дар рӯзҳои ёздаҳум ва дувоздаҳум метавонад ба Макка баргардад ва ё дар Мино боқӣ монда, дар рӯзи сиздаҳум низ ба чамароти сегона санг партоб намояд.

Агар рӯзи дувоздаҳум то баъд аз ғуруби офтоб дар Мино монда бошад, дар ин ҳолат хориҷ гаштани ӯ аз Мино пеш аз партоби сангресаҳои рӯзи сиздаҳум макрӯҳ аст.

Агар рӯзи сиздаҳум то баъд аз тулӯи субҳи содиқи он рӯз дар Мино бошад, партоби сангреса ба чамарот барояш воҷиб мегардад.

Тавофи видоъ

Пас аз партоби сангресаҳо ба чамарот ба ҷуз тавофи видоъ, ки онро «тавофи садр» низ мегӯянд, чизи дигаре аз маносики ҳаҷ боқӣ наметавонад.

Тавофи садр барои онҳое, ки аз хориҷ меоянд, воҷиб аст. Ин тавофро пеш аз баргаштан ба ватани худ анҷом медиҳад.

Дар тавофи садр низ ҳафт бор дар атрофи Каъба давр мезанад ва тарзи анҷом додани он ба монанди тавофи кудум аст, танҳо ин ки дар ин тавоф рамал ва ҳамчунин баъд аз он саъй вучуд надорад. Пас аз тавофи кудум низ саъй вучуд надорад, вале агар пас аз он саъй намояд, ба ҷои саъйи фарзӣ ҳисоб мешавад.

Масоиле аз ҳар боб

Касе аз миқотгоҳ эҳром баста, ба Макка надарояд ва рост ба Арафот равад, дар он ҷо меистад ва тавофи кудум аз вай соқит мегардад ва чизе ҳам барояш лозим намешавад.

Касе то ҳангоми тулӯи субҳи рӯзи ид вукуфи (истодан) дар Арафотро дарк намояд, ҳарчанд андак замоне бошад, ҳаҷро дарёфтааст.

Тамоми маносики ҳаҷ ва тарзи анҷом додани онҳо барои мардон ва занон баробар аст, танҳо фарқиятҳое, ки дар ҳаҷчи занон вучуд дорад, иборатанд аз:

1. Сари хешро бараҳна намекунанд.
2. Рӯяшонро ба василаи ҷодар ва ниқоб намепӯшонанд.
3. Садои худро ҳангоми талбия баланд намекунанд.
4. Дар тавоф рамал наменамоянд.
5. Дар саъй дар миёни нишонаҳои сабз намедаванд.
6. Сарашонро наметарошанд, вале мӯяшонро кӯтоҳ мекунанд.

Тавофи зани ҳоиз

Чӣ тавре зикр гардид, заноне, ки дар ҳолати ҳайз ва ё нифос қарор доранд, тамоми аъмол ва маносики ҳаҷро ба мисли дигарон анҷом медиҳанд ва танҳо амале, ки онро наметавонанд дар он ҳолат анҷом диҳанд, даромадан ба Масҷид ва тавофи фарзӣ аст.

Дар ҷараёни ҳаҷчи Расули Худо (с) дидем, ки Оиша (р) – ҳамсари он Ҳазрат (с) – ҳангоми ворид шудан ба Макка пеш аз анҷоми умра ҳайз дид ва натавонист умраашро, ки аз тавоф ва саъй иборат аст, ба ҷой оварад. Расули Худо (с) ба вай гуфт: **«Ҳар ҷиро ҳаҷгузор анҷом медиҳад, ба ҷой овар, ба ҷуз тавофи Хона, ки то пок нашавӣ, онро анҷом надеҳ»**.¹ Пас аз анҷоми фаризаи ҳаҷ Расули Худо (с) вақте шунид, ки Сафийя (р) – ҳамсари дигари он Ҳазрат (с) – ҳайз дидааст, фармуд: **«Оё моро аз ҳаракат бозмедошта бошад?»** Гуфтанд: Тавофи фарзиро ба ҷой овардааст. Фармуд: **«Набошад, не»**.² Дар ривояте омадааст: **«Агар**

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 305, 1650.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 1757.

*тавофи рӯзи идро анҷом дода бошӣ, пас (ҳамроҳамон) ҳаракат кун».*¹

Аз маҷмӯи ҳадисҳое, ки дар ин бора ривоят шудаанд, бармеояд, ки назари бузургони мазҳаби ҳанафӣ дар ин масъала мустанад ва хеле қавӣ аст ва зан то аз ҳайз ва ё нифос пок нагрдад, тавофи фарзиро ба ҷой оварда наметавонад. Вале дар сурате зарурати бозгашт пеш омада ва он барояш ногузир бошад, агар имконоти молиаш хуб бошад, пас тавофро бо ҳамон ҳол анҷом медиҳад ва барои ҷуброни норасоии ба вучудодада як шутур ва ё як гов забх менамояд ва бо ҳамин фарз аз вай соқит мегардад.

Аммо дар сурате иститоати забҳи шутур ва ё говро надошта бошад ва дар айни замон имкони боқӣ мондан дар он ҷо то давраи пок гаштан низ барояш муяссар набошад, дар ин вақт аз назри фикҳӣ ба мушкил рӯ ба рӯ мешавад. Бинобар ин, барои ҳалли ин қазия Муфтӣ Худоназар дар китоби арзишманди худ «Маҳмуду-л-фатово» бо истинод ба «Фатовои исломӣ»-и Дору-л-ифтои Миср ҷаҳор вачҳи дигарро пешниҳод намудааст:

а) Шахсеро аз ҷониби худ ба ҳайси намоянда бифиристад, то пас аз анҷоми тавофи фарзии худ барои вай тавоф намояд. Пас ҳамон гуна ки намояндагӣ дар партоби санғҳо ҷоиз аст, дар ин маврид ҳам ҷоиз мебошад. Агарчи дар мазҳаби ҳанафӣ ниёбат дар тавофи фарзӣ ҷоиз нест, вале дар ин замон мушкilotи зиёде пеш омадааст, ки ҷуз ин роҳи ҳалле надорад,

б) ё доруи боздоранда ва пешгирикунанда аз ҳайз истифода намояд ва ғусл намуда тавофаширо ба ҷой оварад,

в) ё дар вақтҳое, ки хуни ҳайз дар ин миёна гаҳ-гоҳе қатъ мегардад, дар он вақт тавоф намояд. Ин қавл ба мазҳаби имом Молик (рх), имом Аҳмад (рх) ва як қавле аз имом Шофёӣ (рх) мувофиқат мекунад.

г) ва ё ғусл намуда, мавзеи хунро бо порчае муҳкам бибандад ва тавофи фарзиро ба ҷой оварад. Бар асоси

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1762.

мазҳаби имом Аҳмад (рх) ва имом Шофеъӣ (рх) дар ин сурат низ бар вай чизе вочиб намегардад.¹

Тазаккур: Бо таваҷҷӯҳ ба ин ки бисёре аз занон ба ин масъала рӯ ба рӯ мешаванд, дар ҳоле ки имкони мондан то давраи пок гаштан аз ҳайзро надоранд ва боқӣ мондан дар эҳром то соли оянда аз як сӯ, барои онҳо мӯҷиби чандин чиноят ва шикастани мамнӯъоти эҳром мегардад ва аз сӯи дигар, омадан ба Макка дар соли оянда ва ба ҷой овардани тавоф имрӯз барои як шахси одӣ тасаввурнопазир аст ва ҳамзамон тибқи гуфтаи Муфти Муҳаммадтақии Усмоӣ дар ҷилди сеюми «Дарси ҷомеъи Тирмизӣ» дар китобҳои мазҳаби ҳанафӣ роҳи ҳалле барои он ёфт намешавад, пас агар дар вақти зарурат ба ақвол ва назароти фикҳие, ки дар ин ҷо зикр шудаанд, амал шавад, шаръан ҳеҷ ишколе надорад.²

¹ Хулосаи он чи, ки дар Фатовои исломии Дору-л-ифтои Миср дар ин бора омадааст. – Ҷ. 8. – С. 2926, 2927.

² Махмуду-л-фатово. – Ҷ. 2. – С. 235-238. Бо каме ихтисор ва тасарруф дар ибораҳо.

*Фасли сеюм***У М Р А**

Умра дар лугат ба маънои зиёрат кардан ва обод доштан аст ва дар истилоҳи шаръ ба умури чоргонаи зерин умра гӯянд:

1. Эҳром.
2. Тавофи Каъба.
3. Саъйи миёни Сафо ва Марва.
4. Тарошидан ва ё кӯтоҳ кардани мӯи сар.

Аз ин умури чоргона ду чиз, яъне эҳром ва тавоф фарз буда, ду чизи дигари он, яъне саъй ва тарошидан ва ё кӯтоҳ кардани мӯи сар воҷиб мебошад.

Адои умра дар тамоми умр як бор барои касоне, ки кудрат ва тавоноии расидан ба Маккаи мукаррамаро дошта бошанд, суннати муаккада аст.

Дар мавриди адои умра вақти муайяне вучуд надорад, вале дар моҳи мубораки Рамазон савоб ва фазилати бештаре дорад.

Адои умра ҳамроҳ бо ҳаҷ саҳеҳ мебошад. Иншоаллоҳ, ҳангоми баёни ҳаҷчи қирон ва таматтуъ онро шарҳ хоҳем дод.

Аммо тарзи адои умра ба ин тариқ аст, ки аз миқотгоҳ эҳром баста, ду рақъат намоз бигузорад, он гоҳ нияти умра карда бигӯяд:

اللّٰهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ الْحُمْرَةَ، فَيَسِّرْهَا لِي وَبَقِلْهَا مِنِّي

«Аллоҳумма, иннӣ уриду-л-умрата, фаяссирҳо лӣ ва тақаббалҳо миннӣ».

«Бор Худоё, қасди анҷоми умра дорам, пас онро бароям осон бигардон ва онро аз ман қабул бифармо».

Сипас, ҳамон тавре ки дар эҳроми ҳаҷ аст, талбия мегӯяд. Бо адои ин кор муҳрим (эҳромбаста) мегардад. Вақте

ба Маккаи мукаррама расад, аввал ҳафт бор тавофи умра намуда, баъд аз он ҳафт бор миёни Сафо ва Марва саъй мекунад. Сипас мӯи сари худро кӯтоҳ мекунад ё метарошад ва бо ҳамин аз эҳром берун гашта, умрааш анҷом мепазирад.

Дар эҳроми умра низ аз ҳамон умуре, ки дар эҳроми ҳаҷ аз онҳо манъ шудааст, парҳез бикунад.

Дар эҳроми умра ҳангоми аввалин тавоф талбияро бас намояд.

Қирон

Чамъ миёни эҳроми ҳаҷ ва умраро қирон ва он касе-ро, ки миёни онҳо чамъ менамояд, қорин мегӯянд.

Қирон беҳтар аз ифрод ва таматтуъ аст ва таматтуъ аз ифрод авлост.

Тарзи адои қирон ба ин шакл аст, ки аз ҳамон аввал аз миқотгоҳ барои ҳаҷ ва умра якҷоя эҳром баста, ду рақбат намоз бигузорад, он гоҳ ният карда, бигӯяд:

اللَّهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ ، فَيَعِزُّهُمَا لِي وَنَقِلُهُمَا مِنِّي

«Аллоҳумма, иннӣ уриду-л-ҳаҷча ва-л-умрата, фаяс-сирҳумо лӣ ва тақаббалҳумо миннӣ».

«Бор Худоё, қасди анҷоми ҳаҷ ва умра дорам, пас онҳоро бароям осон бигардон ва онҳоро аз ман қабул бифармо».

Сипас, талбия гуфта, муҳрим мегардад. Ҳамин ки ба Маккаи мукаррама дохил шуд, нахуст ҳафт бор тавофи умра менамояд. Дар ҳоли анҷом додани тавоф як гӯшаи эҳромашро аз зери бағали рости худ гузаронида, ба китфи чапаш мениҳад ва китфи росташро бараҳна боқӣ мегузорад. Дар се даври аввали тавоф тавре роҳ меравад, ки қаддамҳояшро наздик гузошта, ҳаракаташро суръат медиҳад ва ҳангоми роҳ рафтан китфу шонаҳояш мечунбанд.

Сипас миёни Сафо ва Марва саъй менамояд. Пас аз саъйи умра ба маносики ҳаҷ шурӯъ намуда, дубора тавофи қудум ва пас аз он саъй менамояд, ки ин саъйаш барои ҳаҷ аст.

Баъд аз он дар ҳолати эҳром боқӣ мемонад, то он ки дар рӯзи тарвия (ҳаштум) ба Мино биравад. Дигар маносикаш (аъмол ва ҷузъиёти ҳаҷ), мисли мондани дар Мино, истодан (вуқуф) дар Арафот ва Муздалифа, рамйи (партофтан) Ҷамраи Кубро дар рӯзи ид, гузаронидани шаб дар Мино, партоби санг ба ҷамароти сегона ва тавофи зиёратро ҳам монанди ҳаҷчи ифрод анҷом медиҳад, танҳо ин ки бар қорин вочиб аст баъд аз рамйи Ҷамраи Кубро дар рӯзи ид қурбонӣ намояд.

Пас аз қурбонӣ мӯи сари худро кӯтоҳ ва ё тарошида, аз эҳроми ҳаҷ ва умра якҷоя берун меояд ва ба ҷуз наздикӣ бо зан корҳои дигар барояш ҳалол мегарданд. Баъд аз тавофи зиёрат зан низ барояш ҳалол мегардад.

Касе эҳроми ҳаҷ ва умраро якҷоя баста бошад, агар ба Маккаи мукаррама дохил нашуда, бевосита ба Арафот бирасад, қиронаш ботил ва қурбонии он соқит мегардад. Ва ба сабаби тарки умра бар ӯ дам (хун) вочиб мешавад ва ҳамчунин қазои умраашро пас аз ҳаҷ ба ҷо меоварад.

Қорин агар барои харидани чорвои қурбонӣ чизе надошта бошад, метавонад ба ҷои он даҳ рӯз рӯза бигирад, ба ин тариқ ки се рӯзи онро хангоми ҳаҷ, ки охири рӯзи он мусодиф бо рӯзи Арафа бошад, адо намуда ва пас аз он вақте ба ватанаш баргашт, бақияи ҳафт рӯзаашро дар он ҷо пурра намояд.

Агар ин се рӯзаш қазо гардида ва рӯзи ид фаро расад, он гоҳ ҷуз куштани қурбонӣ чизи дигаре онро адо намекунад. Агар бақияи ҳафт рӯзаашро баъд аз ҳаҷ ва пеш аз баргаштан ба диёраш рӯза гирад, боке надорад.

Таматтӯ

Таматтӯ он аст, ки дар яке аз моҳҳои ҳаҷ аз микотгоҳ эҳроми умра баста, ба Маккаи мукаррама дохил мешавад, сипас аввал тавоф, баъд саъй ва пас аз он мӯи сари худро кӯтоҳ намояд ё битарошад ва бо ҳамин ҳалол гардида, умрааш ҳам ба поён мерасад. Бо оғози тавоф

талбияро бас менамояд.

Баъд аз он бо ҳамин ҳолат, бе эҳром дар Маккаи мукаррама боқӣ мемонад, то ин ки рӯзи тарвия (ҳаштуми зулҳиҷча) фаро расад. Он гоҳ барои адои ҳаҷ аз минтакаи Ҳарам эҳром баста, маносики ҳаҷро ба монанди касе, ки ҳаҷчи ифрод мекунад, анҷом медиҳад, танҳо ин ки мутаматтеъ бояд пас аз партофтани санг ба Ҷамраи Кубро дар рӯзи ид қурбонӣ намояд ва агар барои харида қурбонӣ чизе надошта бошад, метавонад ба ҷои он даҳ рӯз, ба ҳамон тарзе, ки барои қорин баён гардид, рӯза бигирад.

Таматтӯъ ду навъ аст:

1. Он ки мутаматтеъ дар он бо худ қурбонӣ набарад. Он чи дар боло шарҳ додем, тарзи адои ҳамин навъи таматтӯъ мебошад.

2. Он ки мутаматтеъ дар он бо худ қурбонӣ барад. Тарзи адои ин навъи таматтӯъ ба ин гуна аст, ки аз миқотгоҳ барои умра эҳром баста, ҳамроҳ бо қурбонии худ ба Маккаи мукаррама раҳсипор мегардад. Агар қурбониаш гов бошад, як тикка чарм ва ё таноберо ба гардани он бибандад ва агар шутур бошад, бинобар назари имом Абӯҳанифа (рх) нишонагузорӣ намешавад, вале ба назари имом Абӯюсуф (рх) ва имом Муҳаммад (рх) онро нишонагузорӣ менамояд ва кухонашро (куф) аз тарафи рост шақ (чок) мекунад.

Вақте ба Маккаи мукаррама дохил шуд, ибтидо барои умра тавоф ва саъй намуда, сипас дар ҳолати эҳром то рӯзи тарвия боқӣ мемонад. Он гоҳ барои ҳаҷ эҳром баста, ҳамаи маносикро ба монанди касе, ки ҳаҷчи ифрод мекунад, адо менамояд. Бо ин фарқият, ки мутаматтеъ баъд аз рамй (партофтан)-и Ҷамраи Кубро қурбонии худро кушта ва пас аз он мӯи сарашро кӯтоҳ менамояд ва ё метарошад ва бо ҳамин аз ҳар ду эҳром берун меояд.

Мутаматтеъ метавонад пеш аз рӯзи тарвия эҳром бандад.

Фасли чорум

МОҲҲОИ ҲАҚ

Худованд мефармояд: *«Ҳақ моҳҳои маълуме аст»*.¹ Яъне ҳаҷро дар моҳҳои маълуме, ки аз ҷониби шаръ муайян гардидаанд, ба ҷо оварда мешавад.

Моҳҳои ҳақ иборатанд аз:

1. Шаввол.
2. Зулқаъда.
3. Даҳаи аввали Зулҳиҷча.

Ҳаҷчи мардуми Макка ва атрофи он

Қирон ва таматтӯ барои мардуми Макка, дохили Ҳарам ва ҳамчунин, мардуми минтақаи Ҳил ҷои нест. Ҳаҷчи ифрод махсуси онҳост.

Ҷиноятҳо

Ҷиноятҳо ду навъанд:

а) Ҷиноятҳои дар эҳром, яъне муртакиб гаштани корҳое, ки дар ҳоли эҳром аз онҳо манъ шудааст. Ба ибораи дигар, вайрон намудани мамнӯоти эҳром.

Худованд мефармояд:

«Пас касе дар он моҳҳо ҳаҷро бар худ фарз гардонад, (боъд бидонад, ки) дар ҳаҷ рафас (наздики бо занон), фусук (бадқорағӣ) ва ҷидол (чангу ситеза) вучуд надорад».² Яъне тамоми ин корҳо дар ҷараёни баргузории маросими ҳаҷ мамнӯъ мебошанд.

б) Ҷиноятҳои дар афъол ва маносики ҳаҷ ва умра.

¹ Сураи Бақара, 2: 197.

² Сураи Бақара, 2: 197.

Тафсили чиноятҳои дар эҳром ва ҷазои он

Ҳар гоҳ муҳрим муртакиби яке аз мамнӯоти зерин гардад, бар вай дам (хун) воҷиб мешавад, яъне бояд як гӯсфанд бикушад:

1. Узви комиле аз аъзои бадани худро хушбӯ созад. Дар хушбӯ кардани камтар аз узви комил хуне бар вай воҷиб намешавад, вале садақа мепардозад.

2. Як рӯзи пурра либоси дӯхташуда бар тан кунад ва дар камтар аз як рӯзи пурра садақа лозим мешавад.

3. Як рӯзи пурра сари худро бипӯшад ва дар камтар аз он садақа лозим аст.

4. Аз чор як ҳиссаи сари худ ва ё мӯйҳои баданаширо битарошад. Дар камтар аз ин миқдори муайян садақа мепардозад.

5. Нохунҳои дастҳо ва пойҳояш пурра ва ё як даст ва ё як пояшро пурра ва дар як вақт бигирад. Бо гуногунии вақтҳо ҷазо низ гуногун мегардад, яъне бар вай дигар хун воҷиб намегардад, балки онро бо садақае ҷуброн менамояд.

Баёни чиноятҳо дар аъмол ва маносики ҳаҷ ва ҷазои он

Бо содир кардани чиноятҳои зерин дар ҷараёни баргузории маросими ҳаҷ бар шаҳси ҳаҷгузор хун воҷиб мегардад, яъне бояд як гӯсфанд бикушад:

1. Тавофи кудум ё тавофи садрро дар ҳоли ҷанобат анҷом диҳад.

Зане, ки дар ҳоли ҳайз ё нифос ба тавофи кудум ва ё тавофи садр бепардозад, низ ҳамин ҳукмро дорад, вале агар ин ду тавофро бетаҳорат адо намояд, садақа мепардозад.

2. Тавофи зиёратро бевузӯ ба ҷо оварад.

3. Ҳар гоҳ пеш аз ғуруб Арафотро тарк карда ва қабл аз ғуруби офтоб ба он барнагардад.

4. Истодан (вукуф) дар Муздалифаро баъд аз тулӯи субҳ тарк намояд.

5. Саъйи миёни Сафо ва Марваро тарк кунад.

6. Рамӣ (партофтан)-и чамаротро дар тамоми рӯзҳо ё рамӣи Чамраи Ақабаро дар рӯзи ид ё рамӣи аксари сангрезаҳоро дар яке аз рӯзҳои сангпартой тарк намояд. Дар ғайри ин сурат, садақа мепардозад.

7. Тавофи видоъро комилан ва ё аксари даврҳо, яъне чор даври онро тарк намояд, вале агар се даври тавофро тарк намояд, бар вай садақа лозим мешавад.

8. Се давр аз тавофи зиёрат ва ё камтар аз онро тарк кунад.

Дар ҳар чое, ки бо содир намудани ҷинойте бар шахси ҳаҷгузор хун воҷиб мегардад, манзур аз он забҳи як ғӯсфанд аст ва дар чое садақа воҷиб гардад, манзур садақае ба андозаи садақаи Фитр аст.

Масъалаҳои гуногун

1. Агар дар ҳоли ҷанобат тавофи зиёрат намояд, бояд як шутур бикушад. Ҳоиз ва нуфасо низ агар тавофи зиёрат намоянд, ҳукмашон ҳамин аст.

2. Агар бо аврати кушода, тавофи зиёрат намояд, модоме ки дар Макка бошад, бояд дубора тавофро иъода намояд ва агар дубора ба ҷо наоварад, бар гарданааш хун воҷиб мешавад ва бояд як ғӯсфанд забҳ намояд.

3. Агар пеш аз истодан дар Арафот бо ҳамсараш ҳамбистарӣ намояд, ҳаҷчааш фосид мегардад, бояд як ғӯсфанд кушта, маносикашро идома диҳад ва лозим аст, ки дар соли оянда қазои ҳаҷчи худро ба ҷо оварад.

4. Агар баъд аз истодани (вукуф) дар Арафот ва пеш аз тавофи зиёрат ва ё қабл аз он ки сари худро битарошад, бо ҳамсараш ҳамбистарӣ (алоқаи ҷинсӣ) намояд, ҳаҷчааш фосид намешавад, балки бар вай куштани як шутур воҷиб мегардад.

5. Агар баъд аз тарошидани сар ва пеш аз тавофи зиёрат ва ё баъд аз тавофи зиёрат ва пеш аз тарошидани са-

раш муқорабат (ҳамбистарӣ) намояд, бар вай хуне вочиб мегардад, бояд як гӯсфанд забҳ намояд.

6. Касе эҳроми умра баста ва пеш аз он ки чаҳор даври тавофро ба чо оварад, бо ҳамсараш наздикӣ намояд, умрааш фосид мегардад. Бояд қазои онро ба чой оварад ва як гӯсфанд забҳ намояд.

7. Аҳкоме, ки дар бораи муқорабат ва ҳамбистарӣ зикр гардид, хоҳ он аз рӯи қасд сураат гирифта бошад, хоҳ аз рӯи фаромӯшӣ, баробар мебошад.

8. Касе, ки ҳаҷчаши фосид шуда ва қазои онро ба чо меоварад, дар сафаре, ки ба мақсади он азм намудааст, лозим нест занашро аз худ дур нигоҳ дорад. Яъне ҳамроҳ бо худ бурдани ҳамсараш мамнӯъияте надорад, вале набояд бо вай пеш аз анҷоми маносики ҳаҷ ва ҳалол гаштан наздикӣ намояд.

9. Садақае, ки дар баъзе мавридҳо бояд бипардозад, ба монанди садакаи Фитр аст, ки зикри он дар боби аҳкоми рӯза гузашт.

Ҳукми маъзур

Агар шахсе ба хотири узре либоси дӯхташуда бипӯшад, ё хушбӯӣ бимолад, ё сару рӯи худро бипӯшонад, ё мӯи худро битарошад ва ё нохунҳояшро бигирад, дар анҷоми чунин корҳо гуноҳе бар вай нест, вале бояд барои баҳраамандӣ аз ин рухсати шаръӣ яке аз корҳои зеринро ба чо оварад: ё гӯсфанде забҳ намояд ва ё се соъ гандум ё шаш соъ чав, мева ё хурмо барои шаш мискин садақа намояд ва ё ба ҷои он се рӯз рӯза бигирад.

Худованд мефармояд:

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ

فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسْكَ

«Ва касе аз шумо бемор бошад ва ё ба ӯ аз (ҷониби) са-

раш озор (ва норохати)-е расида бошад, пас (худаширо бо дорухо табобат намояд ва сарашро битарошад) ва ба чои он фидяе аз рӯза ё садақа ва ё забҳи гӯсфанд бипардозад».¹

Вайрон намудани тартиб

– Тартиб дар миёни он аъмоли ҳаҷ, ки дар рӯзи ид анҷом дода мешаванд, вочиб аст. Ҳаҷгузори муфрид бояд дар миёни партоби санғҳои Ҷамраи Ақаба ва тарошидани сараш тартибро риоя намояд. Ҳаҷгузори қо-рин ва мута-маттеъ бояд дар миёни: а) партоби санғҳои Ҷамраи Ақаба, б) забҳ ва в) ҳалқ (тарошидан ва ё кӯтоҳ намудани мӯи сараш) тартибро риоя намояд. Ин тартибро ба ҳар шакле вайрон кунад, бар вай хун вочиб мешавад.

Назди имомайн риояи тартиб дар байни ин вочиботи рӯзи ид суннат мебошад ва бо тарки он хуне вочиб наме-гардад.²

¹ Сураи Бақара, 2: 196. Аз Каъб ибни Уҷра (р) ривоят шудааст, ки: «*Ин оят хос дар бораи ман нозил шудааст ва барои ҷамаатон ом аст. Ба назди расули Худо (с) бурда шудам, дар ҳоле ки шунуш бар (сару) рӯям мерехт. Гуфт: Ман фикр намекардам, ки (дард ва) сахтӣ туро ба ин ҳол оварда бошад. Оё гӯсфанде меёбӣ? Гуфтам: Не. Фармуд: (На-бошад), се рӯз рӯза бигир ё шаш мискинро ним соъӣ таом бидеҳ ва са-ратро битарош».* (Саҳеҳи Бухорӣ, 1814, 1815, 1816, 1817; Саҳеҳи Мус-лим, 2869 (1201)-85; Сунани Абӯдовуд, 1856, 1857; Сунани Тирмизӣ, 953, 2973, 2974; Сунани Насоӣ, 2851).

² Зеро дар ҳадисе аз Абдуллоҳ ибни Амр (р) ривоят шудааст, ки: «*Расули Худо (с) дар аснои ҳаҷҷатулвадоъ дар Мино барои посух ба са-волҳои мардум истод. Марде омад ва пурсид: Нофаҳмида неш аз забҳ сарамро тарошидам?. Фармуд: Забҳ кун, ҳеҷ боке надорад. Марди дигаре омад ва гуфт: Нофаҳмида неш аз рамӣи чимор қурбонӣ кардам? Фармуд: Рамӣ кун, ҳеҷ боке надорад. Паймбар (с) аз ҳеҷ чизе, ки тақдим ва ё таъхир шуда буд, пурсида нашуд, магар ба ҷамааш гуфт: Бикун, ҳеҷ боке надорад».* (Саҳеҳи Бухорӣ, 83, 124, 1736, 1737. Саҳеҳи Мус-лим, 3143, (1306)-327, 328, 329).

Вале чӣ тавре дидем, он Ҳазрат (с) дар суннати амалиаш тартибро дар байни онҳо риёба кардааст. Пас риёбаи тартиб дар байни аъмоли

– Аммо дар миёни сартарошӣ ва тавофи фарзӣ ҳеҷ гуна тартибе вучуд надорад. Агар пеш аз тавофи фарзӣ сарашро тарошад, нимаҳалол ва ё ҳалоли аввал мегардад, вале агар онро пас аз тавофи фарзӣ анҷом диҳад, комилан ҳалол мегардад ва дигар ду таҳаллул вучуд надорад.

рӯзи ид дар назди Имомайн бар ҳамин асос суннат мебошад, на вочиб.

*Фасли панҷум***ШИКОР ДАР ҲОЛИ ЭҲРОМ**

Вақте шахси зоири хонаи Худо барои ҳаҷ ё умра эҳром мебандад, хоҳ худӣ ӯ дар ҳоли эҳром сайдери бикушад ва ё касеро ба сӯи он раҳнамоӣ намояд ва ӯ сайдро бикушад, дар ҳар ду сурат ҷазояш он аст, ки ду нафар мусалмони одил он сайдро дар ҳамон ҷои кушташуда ва ё дар ҷое, ки ба макони қатл наздик аст, қиматгузорӣ намоянд.

Сипас шахси содиркунандаи ҷиноят ихтиёр дорад: метавонад ба андозаи қимати сайд ғусфандери қурбонӣ намояд ё ба ҳамон қимат таом харида, ба мискинҳо садақа диҳад ва ё барои ҳар мискин ним соъ гандум ё як соъ ҷав ва ё хурмо садақа бидиҳад ва ҳамчунин метавонад дар баробари ҳар ним соъи гандум ё як соъи ҷав як рӯз рӯза бигирад. Ва агар дар охир камтар аз ним соъ боқӣ монад, метавонад онро садақа диҳад ва ё дар баробари он як рӯз рӯза бигирад.

Худованд мефармояд:

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا لَا تَقْتُلُوْا الصَّيِّدَ وَاَنْتُمْ حُرْمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُّتَعَمِّدًا
فَجَزَاءُ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعْمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ هَدِيًّا بَلِيْغَ الْكَعْبَةِ اَوْ
كَفَّرَةٌ طَعَامُ مَسْكِيْنٍ اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا لِّيَذُوْقَ وَبَالَ اَمْرِهٖ

«Эй касоне, ки имон овардаед, дар ҳоле ки муҳрим ҳастед, сайдро накушед. Ва касе аз шумо касдан сайдери бикушад, пас ҷазое ба мисли сайди куштааш аз ҷаҳорпоён (медихад), ки ду шахси (соҳибтаҷриба ва) соҳибадолате онро (қиматгузорӣ ва) ҳукм мекунад (ва он) қурбониест, ки (бояд) ба Каъба расанда бошад, ё (ба ҷои он) каффорате (мепардозад), ки таоми (чанд) мискин бошад, ё баробари он

рӯза медорад. (Ин чазои Худо барои он аст), ки вабол (ва зиёни) корашро бичашад...».¹

Ҳар гоҳ сайдеро захмӣ намояд ё мӯяшро биканад ва ё узве аз аъзояшро қатъ кунад, бояд нуқсонеро, ки дар қиматаш ворид намудааст, ҷуброн кунад.

Агар боли паррандаеро биканад ё пойҳои сайдро қатъ кунад, ки парранда ва сайд дигар натавонанд парвоз ва фирор намоянд, бояд қимати пурраи парранда ва сайдро бипардозад.

Агар тухмҳои паррандаеро бишиканад, бояд қимати онро бипардозад.

Агар малах ва монанди онро бикушад, ҳар чӣ хост, садақа кунад.

Ҳар гоҳ даррандае ба муҳрим ҳамла намояд ва муҳрим онро бикушад, чизе бар вай вочиб намегардад.

Куштани зоғ, заған (калхот), гург, мор, каждум, муш, кайк, шупуш ва саги девона барои муҳрим ҷоиз аст.

Паёмбар (с) мефармояд: **«Панҷ ҳайвонест, ки дар куштани онҳо бар муҳрим гуноҳе нест».**² Ҳамчунин мефармояд: **«Панҷ ҳайвонест, ки бар кушандаи онҳо гуноҳе нест: Зоғ, калхот, муш, каждум ва саги гиранда».**³

Вакте муҳрим сайдеро забҳ кард, хӯрдани он ҳам барои ӯ ва ҳам барои ғайри муҳрим ҷоиз нест, зеро ҳайвони кушташуда дар ҷумлаи мурда ва ё ҳайвоноти худмурда ба шумор меравад.

Барои муҳрим куштани ҳайвоноте ба монанди гов, гӯсфанд, мурғ, мурғобӣ ва хӯрдани гӯшти онҳо ҳам барои ӯ ва ҳам барои дигарон ҷоиз аст.

Хариду фурӯши сайде, ки ба дасти муҳрим ё ба ишораи ӯ шикор шудааст, ботил аст.

¹ Сураи Моида, 5: 95. Дар ояти 96-уми ҳамин сура мефармояд: **«Ва сайди хушкӣ, то вакте муҳрим ҳастед, бар шумо ҳаром гардониди шудааст».**

² Саҳеҳи Бухорӣ, 1826, 3315; Саҳеҳи Муслим, 2864 (1199)-76.

³ Саҳеҳи Бухорӣ, 1827, 1828, 1829, 3314; Саҳеҳи Муслим, 2859 (1199)-72, 2861 (...) -72, 2862 (...) -77.

Ҳукми қорин дар содир кардани ҷиноят дар мамнӯоти эҳром

Агар қорин баъзе аз мамнӯоти эҳромро муртакиб гардад, бар ӯ ду хун воҷиб мешавад, яъне бояд ду гӯсфанд бикушад, яке ба хотири ҳаҷчаши ва дигаре барои умрааш. Вале агар бе эҳром аз миқот убур намояд ва баъд аз он эҳром бандад, дар он сурат бар ӯ як хун воҷиб мешавад.

Аммо агар дар аъмол ва маносики ҳаҷ ҷиноят ва норасоие содир намояд, бар вай як хун воҷиб мегардад.

Бе эҳром гузаштани миқот

Шаҳси мусалмон ва мукаллафе, ки аз берун омада, меҳодад ба Маккаи мукаррама дохил шавад, ҳарчанд ба мақсади тиҷорат ва ё саёҳат ҳам бошад, агар аз маҳалли миқоте бе эҳром убур кунад, гунаҳкор мегардад ва бар вай хун (забҳ) лозим мешавад. Баъд аз убур эҳром бастан ё набастани ӯ ҷиноятро рафъ намесозад. Вале агар дубора ба ҳамон миқоте, ки аз он убур кардааст ва ё ба ҳар миқоти дигаре баргашта, эҳром бандад, хун ва гуноҳаш соқит мешавад.

Ҷиноятҳои дар Ҳарам

Ҷиноятҳои дар Ҳарам иборатанд аз:

1. Куштани сайди Ҳарам.
2. Буридани дарахт ё гиёҳи Ҳарам.

Ҳар кӣ, чи муҳрим, чи ғайри муҳрим, сайдери дар Ҳарам бикушад, чазояш он аст, ки бояд баробари қимати онро ба фақирон садақа кунад ва гирифтани рӯза низ дар ин маврид кифоя мекунад.

Ҳар кӣ дарахт ё гиёҳи Ҳарамро бибурад ва ё биканад, лозим аст баробари қимати онро садақа кунад. Ин дар сурате аст, ки он дарахт ё гиёҳ дар мулкият (ихтиёр)-и касе

набошад. Зеро агар мулки касе бошад, бояд ду баробар қимати онро бипардозад, якero барои садақа ва дигарero барои молики он.

Буридан ё кандани изхир, ки гиёҳи маъруфе аст ва буридани дарахту гиёҳи хушкшуда дар зарурат чоиз мебошад ва ҳеҷ чазое надорад.

Куштани ҳайвоноти хонагии Ҳарам, вақте соҳиб дошта бошанд, ду чазоро бар муҳрим бор месозад, яке барои соҳибаш ва дигаре барои каффорати ҷинояташ.

Фасли шашум

ЭҲСОР

Ҳар гоҳ муҳрим ба сабаби душман ё ба сабаби беморӣ ё вуҷуд надоштани маҳрам ва ё аз байн рафтани нафақа на-тавонад ба ҳаҷ биравад, метавонад худро ҳалол карда, аз эҳром берун ояд.

Ҳалол гаштан ба ин тариқ аст, ки агар дар худуди Ҳа-рам бошад, гӯсфандеро забҳ намуда, сипас мӯи сари худро кӯтоҳ менамояд, ё метарошад ва бо ҳамин ҳалол мегардад, яъне аз эҳром хориҷ мешавад. Вале агар ба Ҳарам нараси-да бошад, шахсеро вакил (намоянда) гирифта, гӯсфанде ё кимати онро ҳамроҳаш мефиристад, то вай (намояндааш) дар як вақти муайян аз тарафи ӯ дар Ҳарам қурбонӣ на-мояд ва ҳар гоҳ, ки қурбонӣ дар он вақт сураат гирифт, вай ҳалол мегардад.

Қорин ду гӯсфанд ё баробари кимати онҳоро мефи-ристад.

Вакил метавонад гӯсфандро ҳатто пеш аз рӯзи ид би-кушад.

Агар шахси боздошташуда эҳроми ҳаҷ баста бошад, қазои ҳаҷ ва умра бар вай вочиб мегардад ва агар эҳроми умра баста бошад, барояш қазои умра вочиб мешавад ва агар эҳроми ҳаҷчи қирон баста бошад, як ҳаҷ ва ду умра ва ё як ҳаҷчи қирон ва як умра бар вай вочиб мегардад.

Шахси боздошташуда гӯсфанде фиристод, вале баъ-дан монеа аз сари роҳаш бардошта шуд, дар ин сураат, агар қудрати дарёфти гӯсфанд ва ҳаҷ ҳар ду роҳ дошта бо-шад, набояд аз эҳром худро ҳалол кунад, балки лозим аст ба ҳаҷ биравад. Вале агар тавони дастбӣ танҳо ба гӯс-фандро дошта ва ба дарёфти ҳаҷ қодир набошад, худро ҳалол гардонад.

Агар ба дарёфти ҳаҷ қодир гардида, тавони дарёфти ғӯсфандро надошта бошад, метавонад худро ҳалол намояд, вале беҳтар аст, ки ҳаҷро ба ҷо оварад. Агар имкони дарёфти ҳаҷ дуру надошта бошад, дигар худ маълум аст.

Шахсе, ки эҳроми ҳаҷ баста ва ба Макка расида бошад, вале аз истодан дар Арафот ва тавофи зиёрат боздошта шуда бошад, дар ҳукми муҳсар, яъне, боздошташуда мебошад. Вале агар танҳо дар яке аз он ду (истодан дар Арафот ва ё тавофи зиёрат) боздошта гардад, дар ҳукми боздошташуда нест.

Зеро агар истодан (вуқуф)-ро дарёбад ва аз тавофи фарзӣ боздошта шавад, дар Арафот истода, баъд аз он ҳаҷро, ки боздошташ аз миён рафт, ба тавофи зиёрат мепардозад. Аммо агар аз истодан манъ гардад, ҳаҷҷаш қазо мешавад ва бояд баъд аз қорҳои умра худро ҳалол гардонад. Гирди Каъба тавоф намуда, миёни Сафо ва Марва саъй намояд ва баъд муъи сарашро кӯтоҳ намуда ва ё тарошида, аз ҳолати эҳром берун меояд ва қазои ҳаҷ дар соли оянда бар вай воҷиб мебошад.

Ҳаҷчи ниёбатӣ

Аз ҷониби мурда ва ё очизе, ки нотавағияш то марг давом дорад, шахси дигаре метавонад ба ҷои ӯ ҳаҷ намояд ва *онро ҳаҷчи ниёбатӣ гӯянд*.

Ҳаҷро шахсе бихоҳад ба ҷои яке аз шахсони зикршуда ҳаҷ намояд, аз ҷониби ӯ ният карда, мегӯяд:

«Лаббайка биҳаҷҷатин ған фулон».

«Худоё, барои адои ҳаҷ аз ҷониби фалонӣ эҳром бастам». Ва сипас қорҳои ҳаҷро ба ҷо меоварад.

Баъзе масоили ҳаҷ

1. Шахсе дар даврони туфулият ва пеш аз синни балоғат ҳаҷ карда бошад ва пас аз балоғат сарватманд ва дорои шароит гардад, ҳаҷ бар вай фарз мегардад. Он чи дар кӯдакӣ анҷом додааст, пеш аз фароҳам гардидани шароити

ти ҳаҷ, яъне пеш аз фарз гардидани ҳаҷ бар гарданаш анҷом гирифтааст.

2. Бар нобино, ҳарчанд сарватманд бошад ҳам, ҳаҷ фарз нест.

3. Барои зан, агар ба андозаи масофаи сафар аз Макка дур бошад, будани маҳраме шарт аст. Дар чунин сурат маҳорич ва ҳазинаи сафари маҳрам бар зиммаи зан аст.

4. Шахсе бо вучуди фароҳам омадани шароити ҳаҷ барояш, бар асари нобиноӣ ва ё беморие тавоноии сафари ҳаҷро аз даст дода бошад, бояд васият намояд, то аз ҷонибаш ҳаҷчи иваз (ниёбатӣ)-ро ба ҷо оваранд. Агар шахси мазкур пас аз сари худ он қадар мол ба мерос гузошта бошад, ки баъд аз баровардани ҳароҷоти қабан, дафн ва пардохти қарзҳои, ба як сеюми он ҳаҷ қарда мешавад, бар ворисонаш лозим аст, ки васияташро иҷро намоянд. Вале агар як сеюми молаш барои баровардани ҳароҷоти ҳаҷ қифоя накунад, ворисон дар ин сурат ихтиёрдоранд, ки аз тарафаш ҳаҷ намоянд ё не.

5. Зан дар муддати иддаи талоқ наметавонад иддаашро тарк намуда, ба ҳаҷ равад.

6. Шахсе маблағи ҳароҷоти ҳаҷро дошта бошад, вале он барои рафтан ба Мадинаи мунаввара қифоят намекунад, ҳаҷ бар вай фарз аст ва дар сурати набудани имконот, бо нарафтан ба Мадинаи мунаввара гуноҳе домангираш намегардад.

7. Соя гирифтани ба ҷатр, ба шарте ки ба сар наҷаспад ва ба хонаву хайма, мошин ва дигар ҷизҳои соядор ва низ ҳаммом гирифтани бе истеъмоли атриёт ба эҳром ҳалал намеҷасонад.

8. Пас аз намози тавоф ба назди ҷоҳ ва ё нуқтаҳои оби Замзам рафта, об бинӯшад ва аз он ҳаловат барад. Ҳангоми нӯшидани оби Замзам ин дуъоро бихонад:

«Аллоҳумма, иннӣ асъалука ʔилман нофиъан ва ризқан восиъан ва шифоан мин кулли доин ва сақам» (Бор Худоё! Ман дар нӯшидани ин об баракотеро чун илми бо манфиат,

рӯзии фарох ва саломатӣ аз тамоми дарду беморӣ аз Ту меҳоҳам).

9. Баъд аз тамои шудани саъйи байни Сафову Марва ба масҷид баргашта, ду рақъат намози шукрона ба ҷо оварад. Дар ҳамин ҷо умраи шахси мутаматтеъ ва қорин ва низ тавофи кудуми ҳаҷкунандаи муфрид тамои мешавад.

10. Тарошидани ҳоҷоҳ сарҳои якдигарро монегӣ шаръие надорад. Шахсоне, ки сарҳои онҳо мӯй надоранд (кал ҳастанд), бояд асбобҳои сартароширо бар сари худ бикашанд.

11. Дар Макка пас аз ҳалол гаштан, аз тавофи хона, намоз дар Масҷиду-л-ҳаром, нӯшидани оби Замзам, умраи нофила ва зиёрати мақомоти (ҷойҳои) мутабаррика хуб истифода намояд ва ҳар як лаҳзаи вақти хешро ғанимат бидонад.

12. Ҳамин ки аз Макка азми хориҷ шуданро намуд, дар охирин дидори худ бо хонаи Каъба, тавофи видоъро анҷом диҳад. Бо хона, Мултазам, Ҳаҷару-л-асвад, Мақоми ҳазрати Иброҳим (ӯ) ва оби Замзам видоъ ва хайру хуш намояд. Бо зориву тазарруъ, мартабаи дигар муваффақ шудан ба зиёрати хонаи Каъбаро аз Худо хоста, аз оби Замзам бинӯшад ва ҳудро ба пардаҳои Каъба овехта, ҳоҷот ва ниёзу орзуҳои ҳудро аз Парвардигор бихоҳад.

13. Қонуни куллии ислом дар аҳкоми шаръӣ аз назари мазҳаби ҳанафӣ он аст, ки шахс метавонад савоби амали хайри ҳуд, ба монанди намоз, рӯза, садақа, кори нек ва ғайраро ба ҳисоби шахси дигаре бигзаронад. Масалан, ду рақъат намоз меҳонад ва савобашро ба рӯҳи падар ё модар ва ё дӯсти ҳуд мебахшад.

Ибодатҳо бар се қисм мебошанд: 1. Молии холис (соф), ба монанди закот ва садакаи Фитр. 2. Бадани холис, ба монанди намоз ва рӯза. 3. Молӣ ва баданӣ, ба монанди ҳаҷ.

1. Дар ибодатҳои молӣ ниёбат (ва аз тарафи шахси дигар иҷро кардани онҳо) ҳам дар ҳолати ихтиёрӣ ва ҳам дар вақти изтирорӣ (маҷбурӣ) ҷоиз аст. Масалан, барои

тақсими пули закот бо он ки худи шахс қудрати бар мустаҳиқ расонидани онро дорад, метавонад дигареро барои ҳамин мақсад намоянда бигирад.

2. Дар ибодатҳои баданӣ, ба монанди намоз ва рӯза ба ҳеҷ унвоне ноиб гирифтани ҷоиш ва саҳеҳ нест. Масалан, шахс наметавонад ба ҷои шахси дигаре намоз бихонад ва ё рӯза бигирад, чи он шахс бемор бошад, чи солим, чи зинда ва чи мурда.

3. Дар ибодатҳои молиқӣ баданӣ, ба монанди ҳаҷ, агар ҳаҷчи фарзӣ бошад ва худи шахс аз сабаби беморӣ ва ё пирӣ аз адои он очиз гашта бошад, метавонад барои адои ҳаҷ ноиб бигирад, вале беморияш бояд ба он андоза бошад, ки дар оянда низ аз беҳбудии худ маънос гашта бошад.

Дар ҳаҷчи нафлӣ бо вучуди тандурустӣ ва қудрату тавоноӣ бар анҷоми ҳаҷ, боз метавонад, ноиб ва иҷроқунандаи ниёбатие бигирад. Агар шахсе пас аз даргузашти падару модар ва ё бародараш барои онҳо ҳаҷ намояд, ҷоиз аст ва Худованди бузург савобашро ба онҳо мерасонад.

Фасли ҳафтум

ҚУРБОНӢ ДАР ҲАҚ – ҲАДӢ¹

Шутур, гов, гӯсфанд ва буз барои қурбонӣ, чи узҳия бошад, чи ҳадӣи Ҳарам, забҳ мешаванд ва ба ҷуз инҳо дигар ҳайвонот барои он ҷоиз нест. Қурбонӣ ва забҳи чорпоёни мазкур ба ду шартӣ зерин дуруст аст:

1. Синнаш барои қурбонӣ расида бошад. Синни қурбонӣ барои чорпоёни мазкур он аст, ки гӯсфанд як, гов ду ва шутур панҷ солро пур карда бошанд. Танҳо гӯсфанде, ки шаш моҳро пур карда, аз ҷиҳати ҷисм аз гӯсфанди яксола чандон фарқе надошта бошад, низ қурбонияш ҷоиз аст.

2. Солим буда, ҳеҷ айбу нуқсе надошта бошад, яъне ҳеҷ як аз аъзои он, ба монанди даст, пой, дум ва ё гӯшаш бурида нашуда бошад ва ҳамчуни ҳайвони кӯр, лоғар (хароб) ва ё ланг, ки натавонад то қурбонгоҳ биравад, қурбонияш ҷоиз нест.²

Аз Алӣ (р) ривоят шудааст, ки паёмбар (с) фармуд: *«Чашм ва гӯши моли қурбониро бо диққат нигоҳ кунед ва чорвои кӯр, гӯшбурида, ки нӯғ ва ё бари гӯшаш бурида шуда-*

¹ Ҳадӣ – ҳайвонест, ки шахси ҳаҷгузори қорин ва мутаматтеъ ба хо-тири шукронаи анҷом додани ду ибодат – ҳам ҳаҷ ва ҳам умра – дар як вақт барои Худо забҳ менамояд. Ин қурбониро **ҳадӣ** мегӯянд ва он бар ҳоҷиён воҷиб ва забҳи он танҳо дар Ҳарам ҷоиз аст.

Аммо забҳи ҳайвоне, ки бар ҳаҷгузор ва умракунанда барои содир намудани ҷиноят дар ҳоли эҳром воҷиб мегардад, онро **дам** мегӯянд, яъне барои ҷуброни нақси ба вучуд омада хун кардан. Вале он қурбоние, ки бар ҳар шахси мусалмони дорои шароит воҷиб мебошад ва ба эҳрому Ҳарам иртиботе надорад, онро **узҳия** мегӯянд.

² Расули Худо (с) мефармояд: *«Қурбонӣ бо чор навъи мол дуруст намешавад: ланги ошкор, кӯри ошкор, касали ошкор ва лоғаре, ки мағз надорад»*. (Сунани Абӯдовуд, 2802; Сунани Тирмизӣ, 1497; Сунани Насой, 4381, 4382, 4383; Сунани Ибни Моҷа, 3144)

*аст ва чорвои гӯшчок ва гӯшсӯроҳкардаро қурбонӣ наку-
нед».*¹

Қурбонӣ (ҳадй) фақат дар Ҳарам сураат мегирад.

Куштани шутур ва ё гов танҳо дар ҳолатҳои каффори шаҳсони зерин пешбинӣ шудааст:

1. Касе дар ҳоли ҷанобат тавофи зиёрат намуда, онро дубора ба ҷо наоварда бошад.

2. Касе баъд аз истодан дар Арафот ва пеш аз тарошидани сар ва тавофи зиёрат бо ҳамсараш наздики карда бошад. Вале дар ҳолатҳои дигар, ба монанди хуни таматтӯъ ва қирон, хуни эҳсор (боздошташудан), хуни ҷиноят, хуни нафлӣ ва татаввӯъ (нафл) куштани гӯсфанд пешбинӣ шудааст.

Аммо агар ду нафар ва ё бештар аз он то ҳафт нафар дар як қурбонӣ шарик бошанд, дар ин сураат, агар хосту иродаи ҳамаи шарикон наздики ба Худованди мутаъол бошад, метавонанд як шутур ва ё як гов қурбонӣ намоянд.

Барои соҳиби қурбонӣ, хӯрдани гӯшти қурбонии таматтӯъ, қирон ва нафл боке надорад, вале хӯрдани гӯшти хуни (ҷаримаи) ҷиноят ва хуни эҳсор барои ӯ ҷоиз нест.

Куштани қурбонии қирон ва таматтӯъ пеш аз рӯзи ид ҷоиз нест, балки бояд дар рӯзи ид, баъд аз задани Ҷамраи Ақаба ва ё дар ду рӯзи баъд аз он кушта шавад, вале забҳи дам (хун кардан) барои эҳсор ва ҷиноятҳо дар ҳар замоне ҷоиз аст.

Агар куштани қурбонии таматтӯъ ва қирон баъд аз айёми ид сураат гирад, он гоҳ ба хоҳири таъхири куштани қурбонӣ аз вақти муқаррарӣ бар ӯ хуни дигаре лозим мешавад.

¹ Сунани Абӯдовуд, 2804; Сунани Тирмизӣ, 1498; Сунани Насой, 4384, 4385; Сунани Ибни Моҷа, 3142, 3143.

Фасли ҳаштум

ЗИЁРАТИ РАВЗАИ МУБОРАКИ ПАЁМБАРИ АКРАМ (С)

Ҳоҷӣ вақте аз маносики ҳаҷ фориг гардид, ба тарафи Мадинаи мунаввара ба қасди зиёрати қабри паёмбари акрам (с) раҳсипор мегардад, зеро зиёрати қабри он Ҳазрат (с) аз бузургтарин мустаҳаббот мебошад ва он Ҳазрат (с) ба андозае барои он тавсия кардаанд, ки гӯй аз вочибот бошад.

Тарзи зиёрати қабри паёмбар (с) ба ин тариқ аст:

Ҳар гоҳ ба Мадинаи мунаввара наздик шавад ва чашмонаш ба деворҳо ва ё манзилҳои шаҳр афтад, бар паёмбар (с) салавот мефиристад ва мегӯяд:

«Аллоҳумма, ҳозо ҳараму набиййика, фаҷъалҳу виқоятан лӣ мина-н-нори ва амонан мина-л-азоби ва суи-л-ҳисоби».

«Парвардигоро, ин ҳарамии паёмбари Туст. Пас онро барои ман аз оташу азоби дӯзах ва аз азобу ҳисоби бад паноҳ бигардон».

Ҳоло пеш аз дохил шудан ба шаҳр ва ё баъд аз он, агар ғусл намудан барояш мушкил бошад ва ё шароити онро надошта бошад, пас худро хушбӯй намояд ва некӯтарин либосҳояшро бар тан карда, дохил шавад ва бигӯяд:

«Бисмиллоҳи ва ғало миллати расулиллоҳи: Раббӣ адхилнӣ мудҳала сидқин ва ахриҷнӣ муҳраҷа сидқин ва-ҷғал ли ман ладунка султонан насиро».

«Аллоҳумма, салли ғало Муҳаммадин ва ғало оли Муҳаммадин ва-ғфир лӣ зунубӣ ва-фтах лӣ абвоба раҳматика ва фазлика».

«Ба номи Худованд ва бар миллати расули Худованд! Парвардигоро, маро ба даромадгоҳи ростин дохил бикун (то охири оят).

Дуруди Ту бар Муҳаммад ва бар хонадони ӯ. Гуноҳони маро бибахш ва биомурз ва барои ман дарҳои раҳмат ва фазлатро бикушо».

Сипас ба масҷид дохил шуда, ба назди минбари он Ҳазрат (с) дар ҳоле ки сутуни минбар дар баробари китфи росташ қарор гирад, ду рақъат намоз гузорад. Ин макон ки ба равзаи расули акрам (с) маъруф буда, дар миёни қабр ва минбари он Ҳазрат (с) воқеъ шудааст, истгоҳи паёмбар (с) мебошад ва дар мавриди он паёмбар (с) фармудаанд: **«Байни қабр ва минбари ман боге аз богҳои бихишт аст»**.¹

Сипас сачдаи шукрона ба ҷо оварда, даст ба дуъо бардорад ва ба ниёиш ба даргоҳи Худованд пардозад. Пас аз он ба тарафи қабри паёмбар (с) рафта, ба андозаи се ё чаҳор зироъ наздиктар ба он дар назди сари он Ҳазрат (с) рӯ ба қибла биистад.

Паёмбар (с) фармудаанд: **«Ҳар касе бар ман дуруд фириштад, Худо рӯҳамро бармегардонад ва ҷавоби саломашро медиҳад»**.² Ба ин бовар, ки дуруд саломҳои ӯ ба он Ҳазрат (с) мерасанд ва паёмбар (с) ўро мешунавад, бар вай салавот фириштад:

«Ассалому ғалайка ё расулаллоҳи, ассалому ғалайка ё набийяллоҳи, ассалому ғалайка ё сафийяллоҳи, ассалому ғалайка ё ҳабибаллоҳи, ассалому ғалайка ё набийя-р-раҳмати, ассалому ғалайка ё шафиъа-л-уммати, ассалому ғалайка ё саййида-л-мурсалин, ассалому ғалайка ё хотама-н-набиййин».

«Салом бар ту, эй фиристодаи Худо, салом бар ту, эй паёмбари Худо, салом бар ту, эй дӯсти самимии Худо, салом бар ту, эй маҳбуби Худо, салом бар ту, эй паёмбари раҳмат, салом бар ту, эй шафоаткунандаи уммат, салом бар ту, эй хоҷаи фиристодаишудагон, салом бар ту, эй хотами паёмбарон».

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1195, 1196, 1888, 6588, 7335.

² Сунани Абӯдовуд, 2041. Дар ҳадиси дигар мефармояд: **«...Қабрамро ба идғоҳ табдил надихед ва бар ман салавот фиристед. Салавоти шумо дар ҳар қучое бошед, ба ман мерасад»**. (Сунани Абӯдовуд, 2042).

Сипас саломӣ ҳар касеро, ки тавсия кардааст, то аз номи ӯ бар паёмбар (с) салом бифиристад, ба пешгоҳи Ҳазраташ мерасонад ва мегӯяд: **«Ассалому ҷалайқа ё расулаллоҳ мин фулон ибни фулон, ястаифиъу бика ило раббика фаифаъ лаҳу ва лиҷамиъи-л-муслимин».**

«Салом бар ту, эй расули Худо (с), аз ҷониби фалонӣ. Ту ро ба сӯи Парвардигорат шафеъ қарор медиҳад, пас ӯро ва низ ҳамаи мусалмононро шафоат кун».

Пас ҳар қадаре, ки метавонад барои худаш, падару модараш ва барои касоне, ки аз ӯ талаби дуъо кардаанд, дуъо бикунад. Ҳамчунин миёни минбари расули Худо (с) ва қабрашон ки яке аз равзаҳо (боғҳо)-и ҷаннат ба шумор меравад, ҳар миқдоре, ки барояш муяссар шавад, намоз бигузорад ва тасбеҳу зикр, истиғфор ва шукри Аллоҳ таъолоро зиёд гӯяд ва кӯшиш кунад, ки шабро то рӯз дар он ҷойгоҳи муқаддас бо қироати Қуръон ва санову дуъо бигузаронад.

Вақте шахси мусалмон қасди зиёрати турбати расули ақрам (с)-ро дошта бошад, хатман зиёрати масҷиди набавиро низ ният кунад, зеро он яке аз се масҷиде мебошад, ки ба сӯи он оҳанги раҳил мешавад ва зиёрати он ибодат ба шумор меравад. Паёмбари ақрам (с) мефармояд: **«Рахт-ҳо баста намешаванд, магар ба сӯи се масҷид: Ин масҷиди ман, Масҷиду-л-ҳаром ва Масҷиду-л-ақсо».**¹

Он гоҳ каме он тарафтар рафта, ба Абӯбакри Сиддик (р), халифаи расули Худо (с) салом мефиристад. Боз каме он тарафтар рафта, ба халифаи дуюми расули Худо (с) Умари Форук (р) низ салом мефиристад.

Баъди фориғ шудан аз зиёрати паёмбар (с) мустаҳаб аст ба тарафи қабристони Бакеъ омада, дар ҳаққи наздикон ва саҳобагони гиромии ҳазрати паёмбар (с) дуъои хайр намояд ва низ мустаҳаб аст қабри шуҳадои ҷанги Уҳудро зиёрат карда, бигӯяд:

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1189. Саҳеҳи Муслим, 3370 (1397)-511.

«Ассалому ғалайкум бимо сабартум фаниъма ѓуқба-ддор, саломун ғалайкум дора қавмин мўъминин ва инно иншоаллоҳ бикум лоҳикун».

Ҳамчунин хуб аст аз масҷиди Қубо, масҷиди Қибла-тайн ва дигар маконҳои муқаддас ва осори таърихӣ, ки дар он сарзамин вучуд дорад, дидор намояд. Осори боқимонда дар он ҷо аз таърихи садри ислом ҳатман хотироти поки зиндагонии расули Худо (с) ва рашодатҳои саҳобаи киромро дар зеҳни бандаи мўъмин зинда месозанд ва ўро ба пайравӣ аз сираи он бузургон ва чиддият дар роҳи эҳёи арзишҳои исломӣ ҳидоят мекунанд. Қуръони карим гашту гузор дар рӯи замин ва мушоҳидаи осори гузаштагонро дар биноии дил, сохтани зеҳнияти солим ва ташаккули шахсияти инсон муассир донистааст, он ҷо ки мефармояд:

«Оё пас дар (рӯи) замин гашту гузор накарданд, то барояшон дилҳое бошад, ки бо он тааққул намоянд ва ғӯшҳое бошад, ки бо он бишунаванд. Зеро дар воқеъ, дидаҳо кӯр намегарданд, валекин он дилҳое, ки дар синаҳост, кӯр ме-гарданд».¹

¹ Сураи Ҳаҷ, 22: 46.

АҲВОЛИ ШАХСӢ

Бахшии шашум

ЗАН ВА ХОНАВОДА ДАР ФАРҲАНГИ И С Л О М

إِنْ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي
هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ
الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا

«Ин Қуръон, дар ҳақиқат, ба роҳи усту
вор хидоят менамояд ва он мӯъминоне
ро, ки (амалҳои) солеҳ анҷом медиҳанд,
ба подоши бузурге мужда медиҳад».

(Сураи Исро, 17: 9).

Хусусиятҳои низоми ислом

Аз ҷумлаи бартариятҳои низоми ислом бар қонунҳои башарӣ он аст, ки барои одамони каромат ва ҳайсиати инсонии хоссе қоиладар шуда, ӯро боарзиштарин офаридаи илоҳӣ ва гули сари сабади мавҷудот дар занҷираи офариниш медонад. Қуръони карим дар ин бора мефармояд: **«Ва дар воқеъ, ба фарзандони одам (навъи башар) каромат бахшидем...»**.¹

Бинобар ин, тамоми арзишҳои имонӣ ва аҳком (қонунҳо)-и шаръӣ, ки фазои зиндагонии инсонро дар бахшҳои гуногун зери пӯшиш қарор додаанд, барои таъмин ва таҳкими пояҳои каромати инсонӣ барномарезӣ шудаанд, чизе, ки дар қонунҳои вазънамудаи дасти башар ба он тавассути намунаи ҳақиқат ба даст оварда шудааст.

Дар қонунҳое, ки тавассути ҷаҳидҳои фикри инсон поягузорӣ шудаанд, танҳо таъмини озодии ҳаққи ҳақ ва фароҳам гардидани шароити баҳрамандии моддӣ инсон бештар мавриди назар қарор гирифтааст. Дар ин марзбандии фикрӣ, ба ҷуз каромати инсон, дигар ҳама чиз ба гунае мавқеияти қонунии ҳақро пайдо намунаи ҳаққи ҳақ ба даст оварда шудааст.

Оре, бо номи арзишҳои маънавӣ барномаҳои фарҳангии вучуддоранд, ки на танҳо дар таъмин ва таҳкими пояҳои каромати инсонӣ таъсире надоранд, балки аз назари шаръӣ қомилан бар ҳилофи шаъну шараф ва каромати инсонии ӯ мебошанд.

Муҳимтарин бартарии низоми ислом бар қонунҳои башарӣ дар он аст, ки барои ташаккули шахсияти инсон ва ба вучуд овардани пойгоҳи устуворе барои ҳифзи каромати ӯ дар ботини шахс тарҳи ибодатҳо ва барномаи ҳаққи ҳақ ба даст оварда шудааст.

¹ Сураи Исро, 17: 70.

допарастиро пешбинӣ намудааст. Ин барномаи худопарастӣ василаи ивазнопазире дар фароҳам овардани заминаҳои рушди зеҳнӣ, ташаккули шахсияти солим, таъзияи нафс (худсозии инсон), ҳифзи қаромати инсон ва парвариши рӯҳиёти нек дар одамии мебошад.

Қонунҳои маданӣ ва ғайра дар маҷмӯаи аҳкоми динӣ бар меҳвари қаромати инсонӣ ва бар таҳдоби шахсияти худшинос ва худопарастии ӯ барномарезӣ шудаанд ва ин бузургтарин нақси қонунгузориҳои башарӣ мебошад, ки ба ҳеҷ чизе ҷои онро пур карда наметавонанд.

Дар кишварҳои, ки бар зидди арзишҳои динӣ, шаъонири исломӣ ва барномаи худопарастии он дар ҷомеа мубориза мебаранд, ин ба он маъност, ки бар зидди қаромати инсонӣ, фазилатҳои ахлоқӣ ва ташаккули одамият дар он мубориза мебаранд.

Бинои хонавода

Хонавода яке аз ҳалқаҳои муҳими ҷомеа, мактабе баърои парвариши дурусти шахс ва василаи ҳифзи бақо ва идомаи ҳаёт дар рӯи замин аст. Бинобар ин, дини мубини ислом ба бинои хонаводаи солим аҳамияти ҷиддие додааст.

Бо тавачҷӯх ба аҳамияте, ки масоили никоҳ, ширхорагӣ ва талоқ дар ҳаёти иҷтимоӣ ва хонаводагии инсонҳо доранд ва бо дар назардошти ниёзи мубрами мардум ба доштани шинохти воқеӣ ва бардошти дурусте аз аҳкоми шарияти ислом дар робита бо ин бахш аз масоили фикҳӣ ва бо дарки мизони умқиғарию арзёбии ҳақиқӣ до-нишварони исломӣ дар баррасии паҳлӯҳои гуногуни ҳаёт бахши шашуми китобро, ки шомили чанд мавзӯӣ дар заминаи бунёди хонавода, ширхорагӣ, талоқ ва масоили му-тааллиқ ба онҳо мебошад, ба дунболи панҷ бахши ибодот омода намудем.

Дар ин бахш масоил ва табақабандии аҳком ба сура-ти фишурда ва ниҳоят кӯтоҳе пешкаши алоқамандон ва

дӯстдорони улум ва фарҳанги исломӣ мегардад. Зеро шахсони ҷӯёи донишҳои динӣ ва ташнаи дарёфти шинохтҳои исломӣ, пас аз ба даст овардани маълумоти мухтасар ва огоҳиҳои муқаддамотӣ (аввалия), метавонанд воридаи омӯзишҳои васеътаре гарданд. Ҳамчунин аҳкоми кулӣ ва табақабандии масоили асосӣ дар заминаи ҳаёти хонаводагӣ аз дидгоҳи ислом ба таври умум дар ин бахш дарҷ ва баён гардидаанд, ки бо фаро гирифтани ин асосҳо роҳе ба сӯи омӯзиш ва дарёфти масоили гуногуни ин боб кушода мегардад.

Имрӯзҳо танишҳои хонаводагӣ ва пешомадҳои пешгӯиношудаи ҳаёти зановуӣ дар ҷомеаҳои дунявӣ ва ба ном мутамаддин ба сурати пурсарусадотарин мавзӯи рӯз даромадааст. Дар ҷой-ҷои ин кишварҳо ҳаводиси гӯшхарош ва мочароҳои ошuftае назми ҳаёти хонаводагиро аз ҳам пошида, пояҳои тамаддуни дунявӣ ва бе маънавиётро ба ларза даровардааст.

Коршиносони масоили иҷтимоӣ дар ин кишварҳо ба хулосае омадаанд, ки барномаҳои нодурусти чандасраи ҷаҳони Ғарб дар бораи зан ва арзишҳои хонавода ин ҷомеахоро ба бӯхронҳои саҳти хонаводагӣ, фурупошии маънавиёт ва аз ҳам гусастани назми оилаҳо рӯ ба рӯ сохтааст, коре, ки роҳи ҳалле ҷуз бозгашт ба асолати хонавода, барои онҳо надорад.

Донишманди англис Самуэл Смойлес, ки яке аз пешвоёни ҷунбиши Британия мебошад, мефармояд: *«Низоме, ки занро ба фаъолият дар корхонаҳои саноатӣ кашонд, ҳарчанд сарвати бебаҳое барои кишварҳо ба бор овард, вале дар ниҳоят бунёди ҳаёти хонаводагиро фуру рехт. Зеро он сохтори оиларо мавриди ҳамла қарор дод, пояҳои онро фуру рехт ва равобити иҷтимоиро аз ҳам гусехт. Ин низом дар натиҷаи рабудани ҳамсар аз канори шавҳар ва фарзандон аз оғӯши модар, ҳеҷ натиҷаи дигаре ҷуз ба пастӣ кашонидани ахлоқи зан ба бор наовард. Зеро вазифаи асосии зан, пеш аз ҳама, анҷом додани вазифаҳои манзил, ба монанди ба тан-*

*зим даровардани корҳои хона, тарбияи фарзандон, сарфако-
рӣ дар васоили зиндагӣ ва бартараф намудани дигар эҳтиё-
ҷоти хона мебошад, вале коргоҳҳо ўро аз ҳамаи ин вазоиф
ҷудо сохта, хонаҳоро бе сарпараст ва фарзандонро бе парас-
тор боқӣ гузоштааст».*

Коршиноси амрикоӣ доктор Эйда Олин дар ин бора мегӯяд: *«Сабаби тамоми бӯҳронҳои оилавӣ дар Амрико ва
рози бисёри ҷиноятҳо дар ҷомеа он аст, ки зан ба хотири
афзудани даромадҳои оилавӣ хонаро тарк кард. Дар натиҷа
даромадҳо зиёд гардиданд, вале савияи ахлоқ паст шуд».* Ин
коршиноси амрикоӣ ба тағйири бунёдии низоми ҷамъияти
зан ва бозгашти вай ба оғӯши хонавода фаро хонда, ме-
фармояд: *«Таҷрибаҳо собит намудаанд, ки баргашти зан ба
ҳарими хонавода роҳи ягонаи наҷоти насли нав аз ин таназ-
зуле мебошад, ки бо суръат дар он пеш меравад».*¹

Мутаассифона, миллатҳои мусалмон низ бар асари
барномаҳои фарҳангии пучсоз ва равандҳои арзишзудои
ҳоким бар онҳо, аз ин бемориҳои иҷтимоӣ ва сабук барчи-
дани бисоти иффат ва покизагии хонавода ба дур намон-
даанд.

Вале, бо ин ҳама, ҳаҷми вуқӯъи солонаи чунин пе-
шонадҳо дар миёни мардумоне, ки аз сатҳи болои ого-
ҳии динӣ бархӯрдор ҳастанд ва фарҳангу арзишҳои
исломӣ дар он ҷо пойдортаранд, ба маротиб поён мебо-
шад, ки ин худ нишонаи бисёр равшане аз таъсири созан-
даи таълимоти исломӣ дар ҳаёти иҷтимоию хонаводагии
онон ба шумор меравад.

Он чи ба сурати ҳаракатҳои сарсарӣ ва тасарруфоти
санҷиданошудае, ки аз ҷониби баъзе мусалмонон сар ме-
занад, набояд ба унвони тобише аз арзишҳои исломии
онон ё дурахшише аз ҷавҳари имон ва ба маънои ислом-
шиносии онҳо пазируфта шаванд, балки ин даста аз му-

¹ Доктор Абдулкарим Зайдон, Ал-муфасссал фӣ аҳкоми-л-маръати ва-
л-байти-л-муслим. – Ҷ. 4. – Бейрут, 1417 х. (1997). – С. 309, 310. Мин-
баъд: Ал-муфасссал.

салмонон аз ислом чуз ном ва аз андӯхтаҳои фарҳанги исломӣ чуз ёди бузургон, чизе надоранд.

Ростӣ, боиси сарафкандагист, ки имрӯз мардуми ҷаҳон ба сӯи Мирриху Муштарӣ роҳ кушодаанд ва каронаҳои дурдасти осмони бекаронаро дар ҳоли дарнавардидан ҳастанд, дар асное, ки мусалмон аз дарки оддитарин муқаррароти исломӣ ва шинохти равшантарин дастовардҳои азими тамаддуни ислом очизу ноогоҳ мебошад. Аз ин ҳам хичолатбортар он аст, ки мардуме бо ин ҳол худро ворисони барҳаққи бузургмардони гузаштае медонанд, ки барои асрҳо пеш аз дигарон аз қаъри гили сиёҳ то авҷи Зухал, ба ҳалли тамоми мушкилоти гетӣ даст ёфта буданд.

Аз дидгоҳи ислом меросрасии маънавӣ ва ворисии ормонӣ бар пояи забон ва аз тангнои сулолаҳои қавмию наҷодӣ арзёбӣ нашоуда ва як чунин даъвоеро аслан қабул надорад, балки ислом ворисони ҳақиқӣ ва соҳибони аслии гузаштагони неқном, ҳамон посдорони арзишҳои маънавӣ, ҳомиёни андӯхтаҳои фикрию фарҳангӣ ва идомадиҳандагони роҳу масири тақомулии онҳоро медонад. Ин ворастагони пӯё, ки дар ҳифзу тақмили дастовардҳои гузаштагон марзу банде наmeshиносанд, ҳамон зубдагон ва ҳимматгумордагони қавму миллатҳои гуногуне ҳастанд, ки дар ҳар давра замоне зухур менамоянд.

Вақте яҳудиёну насронийн ин даъворо бардоштанд, ки мо ворисони Иброҳим (ӯ) ҳастем ва Иброҳим (ӯ) низ яҳудӣ ва ё насронӣ буд, Худованд ин пиндор ва тасаввури ҳамаи онҳоро ба боди интиқод кашида, меъёри шинохти ворисони ҳақиқиро дар чунин ҳолатҳо барои бандагони мӯъминанш бино мегузорад, он ҷо ки Қуръони қарим мефармояд:

إِنَّ أَوَّلَى الْإِنسَانِ لِإِبْرَاهِيمَ الَّذِي اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا

«Беҳтарин ва наздиктарини мардум ба Иброҳим ҳамонҳое буданд, ки аз ӯ пайравӣ намуданд ва ин паёмбар – паёмбари ислом – ва қасоне ҳастанд, ки дар қанори ӯ имон

овардаанд».¹

Яхудиён, ки худро дунболаи насли Иброҳим (ъ) медонистанд, даъво ва пиндори бебунёди худро аз дидгоҳи нажодию қавмӣ матраҳ мекарданд. Насронӣён бошанд, маслаки худро дунболаи дини поки Иброҳим ба қалам дода, он пиндори эътиқодии худро бо ҳамин биниш шакл бахшида буданд.

Вале ҳамин ки онҳо аз дини илоҳӣ ва арзишҳои имонии паёмоварони худ, ки дунболаи дини поки Иброҳим (ъ) ба ҳисоб меоянд, ба бироҳа афтоданд ва ба таҳрифу (нодурустсозӣ) беранг сохтани арзишҳои имонӣ ва вожгуна (чаппа) нишон додани таърихи мароҳили гуногуни ҳаёти башарият, аз ҷумла паёмбарони илоҳӣ даст ба қор шуданд, бо ҳамин аз силки ворисони ҳақиқат ва соҳибони ойини поки иброҳимӣ ҳазф (партофта) гардиданд.

¹ Сураи Оли Имрон, 3: 68.

К И Т О Б И Н И К О Х

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ
أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً
وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

Ояке аз нишонаҳои (қудрат ва ҳикмати)
Худо он аст, ки барои шумо аз худатон
камсароне офаридааст, то ба сӯи онҳо
ҷорӣ гиред ва дар миёни шумо маводдат
(муҳаббат) ва раҳмат (дилсӯзи)-ро
ниҳодааст. Албатта, дар ин (қор)
барои мардуме, ки тафаккур намојанд,
оятҳои (равшане) вучуд дорад».
(Сураи Рум, 30: 21).

Фасли аввал

**ХУЛОСА ВА МОҲИЯТИ НИКОҲ
АЗ ДИДГОҲИ ИСЛОМ**

Дар мавзӯи никоҳ ё худ бинои занонашавхари дар ҳазонаи фарҳангӣ ва қонунгузории ислом, ба маҷмӯаи муқаррарот ва раҳнамоиҳое бармеҳурем, ки пойдевори бинои ҳаёти занонашавхариро аз нахустин лаҳзаҳои шаклгирӣ, интиҳоби қувва (ҳамто)-и муносиб ва ҷуфти шоиста, то марҳалаҳои ниҳой ва сояфкан гардидани гунбади хонавода бар сари зану шавхар, зери пӯшиш қарор додааст.

Аз ҳамон қадамҳои аввал барои ҳарчи муваффақтар сурат гирифтани интиҳоби ҳамрадиқ ва ҳамроҳи ҳаёти хонаводагӣ ба як силсила меъёрҳои дучор меоем, ки инсон бо риояи онҳо метавонад ҳудуд аз пешомадҳои пешгӯиношудае дар амон нигоҳ дорад.

Дар барпо намудан ва ё бастани ақд низ мушаххасот, шартҳо ва бастабандиҳое гузошта шудаанд, ки бе риояи онҳо ақд баста намегардад, ҳамаҷун сурати доду қабул, ҳузурӣ ду шохид ва дар ғӯшраси онҳо баргузор гардидани маросими доду қабул (ақд). Ҳар сурати занонашавхари ва робитаҳои пайванддиҳандае, ки берун аз ин муқаррарот анҷом бигирад, фосид ва бепоя мебошад.

Аз як сӯ, шарияти ислом ба хотири ғамхорӣ, шинохти ҳассосият ва раҳнамоии лаҳзаҳои бетачрибагии ҷавон дар коргоҳи зиндагӣ ва давраи ҳомии фикри инсонӣ тозаворид ба арсаи ҳаёти хонаводагӣ, асли сарпарастӣ ва бунёди валигиро бино ниҳодааст, то писару духтарро аз ҳамон даврони хурдсолӣ қадам ба қадам то марҳалаҳои рушди фикрӣ ва расиши балоғат зери назорат ва мавриди роҳнамоӣ қарор диҳанд, то онҳо дар ниҳоят ҳаётдида шуда, барои як бор ҳам бошад, дар баҳри таҷрибаҳои зиндагӣ

шиновар гарданд.

Аз сӯи дигар, озодиҳо ва ҳаққи интиҳоби ҷуфтро ба-рои писару духтар мавриди таъкид қарор додааст. Писару духтари наврас ва хурдсол, ки ханӯз аз зиндагии худ таҷрибаи кофие наандӯхтаанд, ниёзи домангире ба роҳнамоиҳо ва назорати лаҳза ба лаҳзаи сарпараст ва валии худ доранд ва ҳамин ки ба синни рушду балоғат расиданд, дигар ба андозае аз таҷрибаи рӯзгор баҳра гирифтаанд. Ин ҷост, ки ҳаққи интиҳоби ҳамсар комилан ба ҳуди онҳо интиқол меёбад ва барои валӣ танҳо нақши роҳнамоӣ ва насихат боқӣ мемонад, на ҳаққи тасмимгирӣ.

Вале бо бардоштани қадами дигаре, ки камар бастан ба ҳаёти зановарӣ аст, дигар зан шавҳардида ва дорои таҷрибаи кофӣ ба шумор меояд ва валӣ дар интиҳоби вай ҳаққи эътирозе ҳам надорад.

Агар ҳукуки тасмимгирӣ ва сарпарастӣ барои писару духтари хурдсол, умуман, аз салоҳиятҳои валӣ ба шумор ояд, ки аз маҳдудтар будани ихтиёроти амалии онҳо то андозае хабар медиҳад, пас аз расидан ба синни балоғат ва рушди фикрӣ, ҳукуки валӣ ҳарчи костатар ва ихтиёрогу салоҳиятҳои писару духтар пурра мегарданд. Вале пас аз ин ҳам ҳаққи роҳнамоӣ ва насихат барои валӣ маҳфуз мемонад, то дар сурати ба фиреб афтодани духтару писар дар интиҳоби ҳамрадифи шоиста ва куфви ҳамсанг, ба кӯмак ва ислоҳи онҳо бархезад.

Дар бораи маҳр низ ислом роҳи ҳарчи муносибтар ва фароғири ҳолатҳои факру бенавой ва дороию бениёзии табақаҳои гуногуни мардумро пешкаш намудааст. Барои дуруст гардидан ва ҷанбаи шаръӣ пайдо кардани ақди зановарӣ камтарин миқдори маҳрро, ба ҳаҷми даҳ дирҳам, муайян намуда, барои ҳадди болои он марзе муайян накардааст.

Даҳ дирҳам (пули нуқра) аз ҷиҳати вазн ба ҳафт мисқол ва аз назари ифодаи ҳаҷми дороии шахс дар суботи ҳукми фарзияи закот ва дигар пардохтҳои молӣ дар сад-

ри ислом ба як мисқол тилло (бештар аз чаҳор грамм) баробар буд.¹ Ин миқдор поёнтарин меъёри тавоноӣ ва марзи қудрати эҷоди як хонаводаи фақиронаро нишон медиҳад. Ва дар сурате ки шахсе ба андозаи чаҳор-панҷ грамм тилло пулу дорой надошта бошад, дар ҳақиқат, чунин одаме поёнтар аз марзи фақру тангдастӣ ба сар мебарад.

Дар он ҳолат инсон на ба додани маҳр ва на ба баровардани ниёзҳои зиндагӣ (нафақа) қодир мебошад. Иқдом ба бинои хонавода бо чунин дасти тӣҳӣ на танҳо мушкилофарин аст, балки худ, нашнохтан ва сарфаҳм нарафтани моҳияти зиндагӣ ба шумор меравад. Худованд дар ин бора мефармояд:

وَلَيْسَتَعْفِيفُ الدِّينَ لَا يَتَّخِذُونَ نِكَاحًا حَتَّىٰ يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ

«Онҳое, ки имконоти издивочро надоранд, бояд, то он замоне ки Худо онҳоро аз фазли худ бениёз гардонад, ифбат ва покдоманӣ намоянд».²

Ҳамин аст, ки бархе аз имомони фикҳӣ ва донишварони исломӣ аввал сару сомон бахшидан ба вазъи зиндагӣ ва сипас бунёди хонаводаро тавсия намудаанд.³

Аз дигар ҷониб, ислом ҳарчанд барои ҳадди болои маҳр дар ҳолати рафоҳияту бениёзӣ марзе таъйин накардааст, вале аз фармоишоти паёмбари ислом (с) ва равиши амалии бузургони пешин бармеояд, ки ислом ҳамчунин бо гаронмахрӣ рӯи хуше надорад, зеро он (гаронмахрӣ), маҳ-

¹ Дар садри ислом арзиши даҳ дирҳам (пули нукрагӣ) ба як мисқол тилло баробар буд. Бинобар ин, аҳком ва пардохтҳои молӣ бо яке аз ин ду нақдина муайян сохта мешуд. Вале баъдҳо арзиши нукра поён рафт.

² Сураи Нур, 24: 33.

³ Имом Абӯҳанифа (рх) дар зимни тавсияҳо ва насихатҳое, ки хитоб ба бузургтарин шогирд ва ёри худ Абӯюсуф – Яъқуб ибни Иброҳим – фармудааст, мегӯяд: «Пеш аз таъмини заруриёти зиндагӣ ва моҳҷӯчи зан издивоҷ накун. Аввал, илм биомӯз, дуом, худро аз назари молӣ таъмин намое ва он гоҳ издивоҷ кун». (Фаридун Сипарӣ, Пажӯҳише дар бораи имомони аҳли суннат. – С. 23. – Санандаҷ, 1380 ш. (2001)).

румият ва аҷзи наслҳои ҷавони ҳар миллатеро аз бунёди ороми хонавода ва ҳаёти занонавҳарӣ дар пай дорад.

Паёмбари Худо (с) мефармояд: **«Бобаракаттарин ва ё беҳтарин занон ҳамон заноне мебошанд, ки маҳрашон камтар бошад»**.¹

Аз назари шарияти ислом бузузи (рӯй додан) бисёре аз мушкилоти ҳалнопазири иҷтимоӣ, фасод ва таназзули ахлоқӣ ва дар ниҳоят, таназзули маънавию фарҳангии ҷомеа аз ҳамин вазъи ошуфтаи ҷисмонӣ ва равонии наслҳои ҷавон сарчашма мегирад.

Қуръони карим се чиз: оромиш, муҳаббат ва дилсӯзиро муҳимтарин фалсафаи ҳаёти занонавҳарӣ ва асоси тамоми хушиҳо дар зиндагии хонаводагӣ мегӯяд. Чӣ тавре дар ояти 21-уми сураи Рум меҳонем, яке аз нишонаҳои қудрат ва осори ҳикмати Парвардигор дар офариниши ҷинси зан он аст, ки мард бо ҳамзистӣ дар канори вай оромиши ҳамаҷонибаи худро пайдо намояд ва барои таҳаққуқи ормонҳои зиндагӣ дар ҳаёти якҷояи онҳо Худованд дар миёнашон муҳаббат ва дилсӯзиро ниҳодааст.

Пас таҳаққуқи ёфтани ин се чиз: оромиш, муҳаббат ва дилсӯзӣ дар зиндагонии муштараки зану шавҳар муҳимтарин ҳадафи бинои хонавода аз дидгоҳи Қуръон мебошад. Бинобар ин, бар фазои хонавода ва ҳаёти оилавии зану шавҳаре ин се чиз сояфкан набошад, умуман, дар он муҳимтарин ҳадафи бинои хонавода таҳаққуқи наёфтааст ва дар он муҳит рӯй додани ҳар нохушии аз имкон дур нест.

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا
وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

¹ Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 4034. – Ҷ. 9. – С. 342; Мустандраки Ҳоким, 2732. – Ҷ. 2. – С. 194. Ҳоким онро саҳеҳ ва бар шартӣ Муслим гуфтааст. Сунани Куброи Байҳақӣ, 14705. – Ҷ. 11. – С. 10; Мӯъҷаму-л-кабир, 11100, 11101. – Ҷ. 11. – С. 65.

«Ва яке аз нишонаҳои (қудрат ва осори ҳикмати) Худо он аст, ки барои шумо аз худатон ҳамсароне офарид, то ба сӯи онҳо ором гиред ва дар миёни шумо маваддат ва раҳмате ниҳода. Албатта, дар ин (қор) барои мардуме, ки тафаккур намоянд, оятҳои (равшане) вучуд дорад».¹

Барои ба даст овардани ин маънои зиндагӣ ва ҳадафи биноӣ оила бояд ба тамоми муқаррароти ҳуқуқӣ, меъёрҳои ахлоқӣ ва тавсияҳои шариат дар ин бора амалан таваҷҷӯҳ дод.

Издивоч дар Қуръони карим

Худованди мутаъол тамоми мавҷудоти олам ва навъҳои ҳастӣ, аз ҷумла инсонро ҷуфт ва ба сурати ду чинси нарина ва модина офарида, афзоиши насл, шароити бақои навъ ва имтидоди сулолаи онҳоро аз ҷиҳати биологӣ ва физиологӣ ба тариқи омезиши чинсӣ, васлати таносулии чинси нарина ва модина бо якдигар ва бордоршавӣ аз ин роҳ пешбинӣ ва муқаррар намудааст. Пас барои роҳандозӣ ва таъмини фаъолияти ин механизм дар фитрат ва вучуди онҳо ғаризаи чинсӣ ва майл ба ҷониби муқобилро ниҳодааст. Қуръони карим дар ин бора мефармояд: **«Офаридгори осмонҳо ва замин аст, барои шумо аз чинси худатон ҳамсароне гардонида ва аз ҷаҳорпоён (низ) ҷуфтҳо офаридааст, ки ба ин восита шуморо бисёр мегардонад ва (наслатонро) афзоиш медиҳад...»**.²

Вакте Худованд офариниши инсон ва заминаи афзоиши насли ӯро ба ин тариқ пешбинӣ ва тадбир намуда, пас ҳатман барои пешгирӣ аз суи истифодаи ғаризаи чинсӣ ва аз инҳироф дар баровардани майлҳои шахвонӣ роҳи дурусти таъмини нӣёзҳои фитрӣ ва баровардани майлҳои чинсиро дар ҷорҷӯбаи муқаррароти шаръ пешбинӣ намуда, издивоч ва биноӣ хонаводаро барои он тадорук дидааст.

¹ Сураи Рум, 30: 21.

² Сураи Шӯро, 42: 11.

Дини мубини ислом бо тавачҷӯҳ ба ин ниёзи фитрии инсон ва ба манзури таъмини дигар ҳадафҳои олие, ки барои шахсияти инсон ва ҷомеа дар назар дорад, бо равишҳои гуногуне ба бинои хонавода ва барпо намудани оила тарғиб намудааст. Қуръони карим мефармояд: **«Мардони безан ва бевазанони худро ба никоҳ бароред ва ғуломон ва канизони солеҳи худро (низ). Агар онҳо фақирӯ бенаво бошанд, Худо онҳоро аз фазли худ бениёз мегардонад. Ва Худо кушодафзлу доно аст»**.¹

Чӣ тавре мушоҳида мешавад, Худованд дар ин оят ба шахсе, ки ба бинои хонавода иқдом менамояд, ваъдаи бениёзӣ, ғино ва кушодани дарҳои фазли худро медиҳад ва ўро аз факр мераҳонад. Аз Ибни Масъуд (р) ривоят шудааст, ки фармуд: *«Бой ва молу сарватро дар никоҳ биҷӯед»* ва ояти каримаро тиловат намуд.²

Худованд дар ҷои дигар бо ёдоварӣ аз паёмбарони баргузидаи худ ба расули акрам (с) хабар медиҳад, ки барои онҳо низ ҳамсар ва фарзанд ато кардааст ва аз ин тариқ бандагони мўъминро ба никоҳ ва бинои хонавода ташвиқ менамояд, он ҷо ки мефармояд: **«Ва дар ҳақиқат, пеш аз ту расулоне фиристодаем ва барои онҳо ҳамсарон ва зуррийя ато намудаем...»**.³

Дар ояти 74-уми сураи Фурқон дар зимни баёни сифатҳои ситудай бандагони солеҳ ба яке аз он сифатҳо ишора менамояд ва ғӯшае аз ҳаёти онҳоро барои мо васф мекунад, ки онҳо бо калимоти пурмўхтавое бораи ҳамсарон ва фарзандонашон дуё мекунанд, он ҷо ки мефармояд: **«...ва онҳое, ки мегўянд: Парвардигоро! Барои мо аз ҳамсарон ва фарзандонамон нури ҷашм ва хушнудие ато фармо ва моро пешвои муттакиён гардон!»**.

¹ Сураи Нур, 24: 32.

² Тафсири Табарӣ. – Ҷ. 7. – С. 6040; Тафсири Қуртубӣ. – Ҷ. 6, ҷузъи 12. – С. 220.

³ Сураи Раъд, 13: 38.

Дар оятҳои 23-24 сураи Раъд манзараи даромадани аҳли имон ва салохро ба ҷанноти адн, дар ҳоле ки падарон, ҳамсарон ва фарзандони некашон дар канори онҳо ба бихишт медароянд, васф менамояд ва мефармояд: **«Ба бихишти ҷовидона медароянд ва падарон, ҳамсарон ва фарзандони солахашон низ ва фариштагон аз тамоми дарҳо (-и бихишт) бар эшон ворид шуда, (ба шодбоши ин комгоии азим ба онҳо меғоянд) салом бар шумо бо ончи сабр намудед! Пас ҷӣ зебо ва хуб аст сарои охират!»**.

Издивоч дар суннати набавӣ

Дар суннати набавӣ низ бо шеваҳои гуногуне ба издивоч ва бинои хонавода ташвиқ шудааст, то ҷое, ки расули ақрам (с) ҳамбистарӣ ва наздикӣ бо ҳамсари шаръиро ибодат ва мӯҷиби аҷру савоб гуфтааст. Ривоят шудааст, ки мардуме гуфтанд: *Эй расули Худо! Аҳли дусур (молу сарват) аҷру савобро ба даст оварданд: ҳамон гуна ки мо намоз мегузорем, намоз меҳонанд, ҷӣ тавре рӯза мегирем, рӯза медоранд ва (илова бар ин) молҳои зоид аз ниёзҳои зиндагиашонро садақа мекунад. Фармуд: «Оё чунин нест, ки Худо барои шумо низ ҷизе додааст, ки онро садақа намоед? Дар ҳар тасбеҳе садақа аст, ҳар такбире садақа аст, ҳар ҳамде садақа аст, ҳар таҳлил (Ло илоҳа иллаллоҳ)-е садақа аст, амри ба маъруф садақа аст, наҳйи аз мункар садақа аст (ва ҳатто) дар бузъ (баровардани ниёни ҷинсӣ)-и ҳар кадоми шумо садақа аст»*. Гуфтанд: *Эй расули Худо! Оё касе аз мо шаҳвати худро бароварда созад, дар он барояш аҷр аст? Фармуд: «Бигӯед, ки агар онро дар ҳароми мегузошт, оё бар вай гуноҳе буд? Пас ҳамчунин вақте онро дар ҳалол бигузорад, барояш аҷр аст»*.¹

Паёмбари ақрам (с) боз фармуда: **«Никоҳ аз ҷумлаи суннатҳои ман аст ва касе ба суннати ман амал нанамояд,**

¹ Саҳеҳи Муслим, 2326 (1006)-52.

аз ҷумлаи умматони ман нест».¹

Яъне барои баровардани ниёзҳои фитрӣ ва хостаҳои табиӣ инсон паёмбар (с) роҳи машруъ ва мутаодилеро по-ягузорӣ намудааст, ки башариятро ҳам аз васвасаҳои гӯшанишинӣ, зиёнҳои гуногунчанбаи ҳаёти беҳонавода ва ваҳшатҳои танҳои раҳо месозад ва ҳам аз ҳар гуна беиффатӣ, тардоманӣ ва лаззатҷӯӣҳои номашруъ ниғаҳ медорад.

Пас касе дар бароварда сохтани ниёзҳои фитрӣ ва майлҳои ҷисмонӣ нафсонӣ худ аз равиши мӯътадил ва дурусти паёмбари акрам (с) пайравӣ нанамояд ва ё бо паймудани маслакҳои хилофи фитрат, аз посухи мусбат ба ин чанбаи ҳаёти инсон ҷашмпӯшӣ намояд, чунин инсоне аз роҳи дуруст ва суннати зебӣ, ки он Ҳазрат (с) бино ни-ходааст, берун ва бенасиб мондааст.

Ҳамзамон расули акрам (с) аз танҳо зистан ва канора-гирӣ аз издивоҷ наҳй намудааст. Аз Самура (р) ривоят шу-дааст, ки: «*Паёмбар (с) аз табаттул (безанӣ ва танҳои) наҳй намудааст*» ва ровӣ ҳадис, Қатода: «**Ва дар ҳа-қиқат, пеш аз ту паёмбароне фиристодем ва барои онҳо ҳамсарон ва насле гардонидем**» (оятӣ 38-уми сураи Раъд)-ро тиловат кард».² Яъне издивоҷ яке аз суннатҳои паёмба-рон мебошад.³

Ҳазрати паёмбар (с) дар яке аз фармоишоти дигари худ ба нуктаи муҳимме ишора фармудааст: «*Шахсе, ки*

¹ Сунани Ибни Моча, 1846. Дар Саҳеҳи Бухорӣ дар зимни ҳадиси му-фассале омадааст: «...**Ва ман бо занон издивоҷ менамоям. Пас касе аз сун-нати ман рӯй гардонад, аз (уммати) ман нест**». (Саҳеҳи Бухорӣ, 5063).

Ба ин маъно ҳадисҳои дигаре низ аз паёмбар (с) ворид шудааст. Аз ҷумла, мефармояд: «*Касе аз суннати ман пайравӣ намояд, аз ман аст ва никоҳ яке аз суннатҳои ман аст*». (Мусаннафи Абдурраззоқ, 10379. – Ҷ. 6. – С. 169). Ҳамчунин мефармояд: «*Касе фитрат (роҳ)-и маро дӯст дорад, аз суннати ман пайравӣ намояд ва яке аз суннатҳои ман ни-коҳ мебошад*». (Мусаннафи Абдурраззоқ, 10378. – Ҷ. 6. – С. 169; Сунани Кӯброи Байҳақӣ, 13736. – Ҷ. 10. – С. 235).

² Сунани Тирмизӣ, 1082 Сунани Насоӣ, 3214; Сунани Ибни Моча, 1849.

³ Дар ривояте омадааст, ки: «*Чор чиз аз суннати паёмбарон мебошад: ҳаё, хушбӯӣ задан, мисвок кардан ва никоҳ*». (Сунани Тирмизӣ, 1080).

*издивоч менамояд, аз се ду ҳиссаи дини худро дар амони Худованд даровардааст».*¹ Зеро аз як ҷониб, ҳадафи асосии издивоч ҳифзу нигоҳдории иффат ва покдомани марду зани мусалмон аст ва аз ҷониби дигар, ба вучуд омадани фарзандон ва насли солеҳ мебошад. Чунончи, паёмбари ислом (с) мефармояд: *«Издивоч намоед, то насли мусалмонон зиёд шавад, зеро рӯзи қиёмат ба бисёрии умматонам ифтихор хоҳам кард».*²

Ҳифзи иффат ва покдомани мардум, ки яке аз муҳимтарин мақсадҳои қонунгузорӣ дар ислом аст, бо бунёди оила ва дар оғӯши гарми хонавода таъмин мегардад. Куръони карим мефармояд:

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ

«Бигӯ: Парвардигорам тамоми зиштиҳо (ва беванду-борихо)-ро, чи ошкор бошанд, чи пинҳон, ҳаром гардонидаст...».³

Издивоч ва бунёди хонавода дар шароити одӣ ва дар ҳолати эътидоли майлҳои шахвонӣ дар инсон низ аз пардохтан ба ибодатҳои нафлӣ афзал аст. Гузаштагони солеҳи уммат ба барпо намудани оила ҳамеша ташвиқ намуда, тарки издивочро бад медиданд. Ҳатто аз имом Шофеъӣ (рх) ривоят шуда, ки фармуд: *«Танҳой ва гурбат дар ҳеҷ чизе аз амри ислом набуда ва касе ба тарки издивоч фаро хонад, воқеан ҳам, ба сӯи ғайри ислом даъват намудааст».*⁴

Дар сурате марду зан дар кори издивоч саҳлангорӣ намоянд, имкон дорад – Худо накунад – муртакиби амали

¹ Дар ривояти дигар омадааст: *«Касе издивоч намояд, нисфи имонашро комил гардонидаст, пас дар нисфи дигараш Худоро тақво намояд».* (Муъҷаму-л-авсат, 7647, 8794. Ҷ. 7, 8. – С. 382, 394). Яъне издивоч кардан бандаро дар ҳифзи иффат ва комил гардидани имонаш кӯмак менамояд.

² Сунани Абӯдовуд, 2050; Сунани Насоӣ, 3228; Сунани Ибни Моча, 1846; Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 4028. Ҷ. 9. – С. 338; Мустадраки Ҳоким, 2685. Ҷ. 2, с. 176.

³ Сураи Аъроф, 7: 33.

⁴ Алфиқҳу-л-ҳанафӣ фӣ савбиҳи-л-ҷадид. – Ҷ. 2. – С. 36.

қабехи зино шаванд ва меваи умри худро барбод диҳанд ва дигар пардаи иффат дарида хоҳад шуд.

Донишмандони ғайриисломӣ пас аз қарнҳо мутолиаву талош ва чашидани талхтарин самароти бебандуборию фаҳшо дар ҷомеаҳои ба истилоҳ мутамаддини худ, имрӯзҳо эъҷози (мӯъҷиза будани) фармоиши паёмбари акрам (с)-ро, ки фармуд: **«Амали зино баракатро аз умр мебарад»**,¹ пай бурдаанд. Зеро шахси зинокор илова бар чашидани таъми мучозоти (чазо) шаръӣ, дар ҳолати даст задан ба амали зишти зино имони худро аз даст медиҳад ва дар он ҳолат имон аз дилаш хориҷ мегардад.²

Ҳамчунин, бар касе пӯшида нест, ки шахсони зинокор гирифтори бемориҳои гуногуне мешаванд, ки ин ҳамон рафтани баракат аз умри онҳо аст. Агар чанд рӯзе ҳам зинда бошанд, зиндагяшон бадтар ва фалокатбортар аз марг аст ва бешак, рӯзи қиёмат дар пешгоҳи Парвардигорашон рӯсиёҳ хоҳанд буд.

Ҷомеае, ки дар он танфурушиву фаҳшо ва ҳар гуна тардоманӣ ривож меёбад, бемориҳои сирояткунанда ва дармоннопазир дар он зиёд мегарданд. Ҳар гуна вабоҳо ва вирусҳои ҳалокатовар ҳаёти солими ҷомеаро мавриди таҳдид қарор медиҳад. Ҳамчунин, дар чунин ҷомеаҳо наслҳои машқук, фарзандони бенасаб ва хонаводаҳои беасл арзи вучуд менамоянд. Ин падидаи номатлуб боиси пайдоиши инсонҳои мизочан ва рӯҳан номутаодил мегардад ва хатари беасл ва ё бадасл будан ояндаи он миллатро таҳдид менамояд. Худованд дар ояти 32-юми сураи «Исро» мефармояд: **«Ба зино наздик нагардед, ки он фоҳиша (тардоманӣ) ва роҳи бад (ва зиёнбор)-ест»**.

¹ Матни ҳадисро дар китобҳои ҳадисе, ки дар дастрасам қарор доштанд, пайдо накардам.

² Ишора ба ҳадисе мебошад, ки паёмбар (с) дар он мефармояд: **«Банда, дар ҳоле зино мекунад, даст ба он намезанад ва ӯ мӯъмин бошад...»**. (Саҳеҳи Бухорӣ, 2475, 5578, 6772, 6809, 6810; Саҳеҳи Муслим, 200 (57)-100, 201 (...)-104; Сунани Ибни Моча, 3936.

Расули Худо (с) дар ҳадиси дигаре мефармояд: *«Фоҳиша ва бебандуборӣ дар миёни ҳеҷ қавме зоҳир нагардида ва ба таври ошкор ба он даст назадаанд, магар ин ки онҳо ба навъҳои тоғун (вабоҳо) ва бемориҳои гирифта мегарданд, ки дар пешиниён ва гузаштагонӣ онҳо мушоҳида нашуда буданд»*.¹

Лозим ба ёдоварист, ки мавзӯҳои никоҳ, талок, идда, нафақа, мерос ва ғайра бахши аҳволи шахсии қонуни маданияи исломо ташкил медиҳанд.

Ҷоидаҳои никоҳ

Худованд мефармояд:

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا
وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

¹ Сунани Ибни Моча, 40194; Шуъабу-л-имон, 3314. – Ҷ. 3. – С. 196, 10550. – Ҷ. 7. – С. 351; Муъҷаму-л-авсат, 4671. – Ҷ. 5. – С. 133.

Ҳадиси мазкур аз роҳҳо ва бо ибораҳои дигаре низ ривоят шудааст. Аз ҷумла, дар «Мустадраки Ҳоким» ва «Муъҷаму-л-кабир» омадааст: *«Вақте зинакорӣ ва рибаҳорӣ дар шаҳре (ва дар миёни қавме) зоҳир шаванд, азоби Худоро бар худ фуруд овардаанд»*. (Мустадраки Ҳоким, 2308. – Ҷ. 2. – С. 339; Муъҷаму-л-кабир, 460. – Ҷ. 1. – С. 178). Дар ривояти дигар омадааст: *«Фоҳиша ва танфурушӣ дар миёни мардуме зоҳир намешавад, магар ин ки Худованд марғу мирро бар онҳо мусаллат менамояд»*. (Мустадраки Ҳоким, 2623. – Ҷ. 2. – С. 461; Сунани Куброи Байҳақӣ, 6490, 6491. – Ҷ. 5. – С. 157. 19364. – Ҷ. 14. – С. 106).

Пешгуии паёмбари ислом (с) имрӯз воқеиятест, ки ҷомеаи ҷаҳонӣ дар он басар мебаррад. Дар натиҷаи густариши мавҷи бебандубориҳои ҷинсӣ ва фасоди ахлоқӣ дар бештар аз ним асри гузашта бемориҳои воғир ва дармоннопазире, ба монанди ВИЧ СПИД, сифилис ва ғайра дар ҷаҳон бо суръат дар ҳоли паҳншавӣ мебошанд ва ҳамаҷуз ҳазорон одамро ба коми марғ фуру мебаранд. Дар ҷаҳон имрӯз наздик ба панҷоҳ миллион нафар гирифтагони бемории СПИД ба қайд гирифта шудааст, ки муддиштарин вабои аср ба шумор меравад.

«Яке аз нишонаҳои (қудрат ва осори ҳикмати) Худованд он аст, ки аз навъи худатон барои шумо ҳамсароне офаридааст, то дар канори онҳо сукунат ва оромиш пайдо кунед ва дар миёнатон дӯстию (муҳаббат) ва (дилсӯзию) раҳмат ба вучуд овардааст».¹

Ҳикматҳои маънавӣ, равонӣ ва иҷтимоии никоҳ зиёд мебошанд. Аз ҷумла никоҳ:

а) Заминаи бақо ва идомаи насли одамро фароҳам месозад.

б) Ниёзи фитрӣ ва майли табиӣ марду занро барои баровардан ва ишбоъ (сер намудан)-и ғаризаҳо ва майлҳои ҷисмӣ якдигар аз роҳи машрӯъ посух медиҳад.

в) Ҳамкорӣ ва шинохти масъулияти зану мардро барои ниғадорӣ ва тарбияи фарзандон ба вучуд меоварад.

г) Равобити миёни марду зан, бар асоси риояи ҳуқуқ ва анҷоми масъулият дар ҷаҳорҷӯбаи се асли: «оромиш», «дӯстӣ» ва «дилсӯзӣ» ва ё ба таъбири Қуръон «сукунат, маваддат ва раҳмат» танзим мешаванд.

д) Дар инсон эҳсоси масъулият ва талошу пӯёӣ дар роҳи таъмини заминаҳои рафоҳияти зиндагӣ барои хонавода ба вучуд меоварад ва пояҳои шахсияти иҷтимоӣ ўро таҳким мебахшад. Ҳулоса, хонавода барои парвариши ҷанбаҳои гуногуни шахсияти фард мактаби амалӣ ва сайқалдиҳандаи зарфиятҳои фитрии ў мебошад.

ж) Хонавода зинаи болотар ва пайванди миёнаи фард ва ҷомеа мебошад. Бинобар ин, ворид шудан ба ҳаёти оилавӣ рӯҳиёти иҷтимоӣ ва таҷрибаи муошират бо мардумро амалан дар шахсияти ў таъвият мебахшад.

¹ Сураи Рум, 30: 21.

Ҳолатҳои издивоч

Издивоч ва хонадор шудан се ҳолат дорад:

1. Ҳолате аст, ки издивоч кардани шахс дар он вочиб ва зарур мебошад. Ин дар вақти саҳт бедор шудани майлҳои шахвонӣ ва ғаризаҳои ҷисмӣ вай ба ҷинси муқобил мебошад. Зеро дар ин ҳолат, агар издивоч нанамояд, ба яқин, анғезаҳои бедоргаштаи шахвонӣ ўро ба ҳаром ва зино гирифтор мегардонанд. Издивоч кардан дар ин ҳолат вочиб мебошад ва он ҳам ба шарте имкони барпо намудани оилаеро аз лиҳози иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дошта бошад.

Дар чунин ҳолат бояд аз ба дӯш гирифтани бори зиндагӣ, мушкilotи ҳаёти хонаводагӣ, ва шароити саҳти иқтисодӣ наҳаросад, зеро барпо намудани оила ҳамон гуна ки барои ҳуди шахс дар ин марҳала зарур аст, гоҳо барои кишвар ва миллат низ аҳамияти демографӣ¹ дошта, дар таъйини сарнавишти наслҳои баъдӣ ва ҳифзи генофонди милли нақши муассире мебозад ва Худованд ўро дар чунин ҳолат мададгор аст. Паёмбари акрам (с) мефармояд: *«Кӯмаки се гурӯҳи одамон бар Худованд ҳақ аст: а) муқотабе, ки адои зимми худро меҳақад, б) барпокунандаи оилае, ки афсури покиро аз он меҷӯяд, в) муҷоҳиди дар роҳи Худои таъоло»*.²

2. Дар шароити табиӣ ва дар ҳолати эътидоли анғезаҳои шахвонӣ ва майлҳои ҷисмӣ дар инсон, вақте заминаҳои бунёди хонавода фароҳам бошанд, издивоч кардан суннати муаккада аст.

3. Дар сурате шахс барои бинои хонавода ва ба дӯш гирифтани бори масъулияти зиндагӣ омода набошад ва бо гумони ғолиб бидонад, ки наметавонад ҳадафҳои бинои

¹ Демография яке аз соҳаҳои илми статистика (оморшиносӣ) буда, таркиби ҷойгиршавӣ, шумора, ҳаҷми афзоиш ва дигар ҳолатҳои аҳолиро меомӯзад.

² Сунани Тирмизӣ, 1655; Сунани Насоӣ, 3120, 3218; Сунани Ибни Моҷа, 2518.

хонаводаро барои худ ва ҳамсараш таҳаққуқ бахшад ва ё ин, ки издивоҷ сабаби ҷавру зулми ҳамсараш ва поймол намудани ҳуқуқҳои якдигар мегардад, дар ин ҳолатҳо издивоҷ барои вай макрӯҳи таҳримӣ мебошад.

Вале агар ба сар задани ин вазъ – ҷавру ҷафои зан ва сар задани ҳар гуна рафтори хилофи шаръӣ – яқин ва ба таври қатъӣ бовар дошта бошад, пас издивоҷ бар вай ҳаром мебошад.

ФИКҲИ ИСЛОМИ

*Фасли дуюм***ШАРТҲО ВА РУКНИ НИКОҲ**

1. Ҳузур ва иҷозати валӣ: Зану марде, ки ҳанӯз аз валӣ ва сарпараст бениёз нагашта бошанд, яъне аз назари хурдсолӣ ва ё норасоии фикрӣ (ноқисулақлӣ) ҳанӯз ҳуқуқи мустақилона зистан ва дигар салоҳиятҳои ҳуқуқии худро соҳиб нагашта бошанд, иҷозат ва ҳузури валӣ ва сарпарастии онҳо барои дуруст гардидани ақди никоҳ шарт ва зарурӣ мебошад. Паёмбари Худо (с) мефармояд: **«Никоҳ дуруст намегардад, магар бо иҷозат ва ҳузури валӣ»**.¹

Аз назари ҷумҳури аҳли суннат иҷозати валӣ ва сарпараст ҳатто барои дуруст гардидани никоҳи зани болиға низ шарт доништа шудааст, зеро расули Худо (с) дар ҳадисе фармудааст: **«Кадам зане бе иҷозати валии худ ба никоҳ (шавҳар) барояд, никоҳи вай ботил аст, ботил аст, ботил аст ...»**.²

Вале машоихи мазҳаби ҳанафӣ бо истинод ба оятҳои Қуръони карим дар ин бора ва ба маҷмӯаи осоре, ки дар ин замина ривоят шудаанд, ин ҳадис ва иршоди набавиро бар аҳамияти иҷозат ва ҳузури валии зан дар ақди никоҳ ҳамл намудаанд, на ҳамчун шарт, ки никоҳ бе он дуруст нагардад. Бинобар ин, ақди никоҳи зани болиғаро бе иҷозати сарпарасташ ҷоиз доништа ва дар айни ҳол агар зан ба ноҳамшаъне ақд баста бошад, ҳаққи даҳлат ва фасхи никоҳро барои валияш қоиладар шудаанд.

¹ Сунани Абӯдовуд, 2085; Сунани Тирмизӣ, 1101; Сунани Ибни Моча, 1881.

² Сунани Абӯдовуд, 2083, 2084; Сунани Тирмизӣ, 1102; Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 4062. – С. 705.

2. Ҳузури ду шоҳид: Дар маросими ақд ҳузури ҳадди ақал ду нафар шоҳид шарт аст.¹ Шоҳидҳо низ бояд дорои хусусиятҳо ва шартҳои зерин бошанд, то шаҳодати онҳо пазируфта шавад:

а) Шумораи онҳо – ду нафар мард ва ё як мард ва ду зан бошад.

б) Мусалмон бошанд.

в) Оқил ва болиғ бошанд.

г) Озод бошанд.

в) Одил ва парҳезгор бошанд.

Меъёри адолати шахс аз назари шаръ он аст, ки аз гуноҳони қабира ба кулӣ дурӣ намояд ва гуноҳони сағираро низ аксаран анҷом надихад. Бинобар ин, аз назари ҷумҳури аҳли суннат шаҳодат (гувоҳӣ)-и одамони фосиқ: зинокор, шаробхор, рибохор ва ғайра дар ақди никоҳ ҷоиз нест. Аммо бар асоси назари бузургони мазҳаби ҳанафӣ шоҳидии одамони фосиқ хуб ҳам набошад, вале ҷоиз аст ва ақди никоҳ бо он дуруст мегардад.²

¹ Тирмизӣ дар боби: «Никоҳ бе шоҳидон дуруст намешавад», овардааст: *«Амал бар ҳамин асл аст дар назди аҳли илм аз саҳобагони паёмбар (с) ва пас аз онҳо тобеиш ва ғайрашон. Онҳо (ҳама) гуфтанд: Ҳеҷ никоҳе дуруст намегардад, магар бо ҳузури шоҳидон (ва) дар ин (амр) ихтилофе надоранд»*. (Сунани Тирмизӣ, китоби никоҳ, боби 16. – С. 463). Ҳамчунин ривоят шудааст, ки паёмбар (с) фармуд: *«Ҳеҷ никоҳе дуруст намегардад, магар бо баййина (ҳуччат)»*. (Сунани Тирмизӣ, 1104). Ҳамон шоҳидон ҳуччати он мебошанд.

Боз ривоят шудааст, ки расули Худо (с) фармуд: *«Никоҳе нест, магар бо валӣ ва ду шоҳиди адл ва ҳар никоҳе ба ғайри ин бошад, он ботил аст...»*. Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 4063. – С. 705. Ибни Ҳиббон ба нақл аз Абӯхотим мефармояд: Ба ҷуз ин хабар дар бораи зикри шоҳидҳо (дигар ривояти) саҳеҳе вучуд надорад. Ҳидояи шариф. – Ҷ. 3. – С. 5.

² Чӣ тавре мулоҳиза мешавад, дар ҳадис ба одил будани шоҳидон ишора шудааст ва адолати комил шартҳои зикршуда дар матнро тақозо менамояд, вале машоихи мазҳаб онро ба вачҳи истихбоб ҳамл карда, адолати нисбии шоҳидонро дар ақди никоҳ кофӣ донистаанд. Адолати нисбӣ дар ҳаққи онҳо бо исломашон таъмин мешавад.

Ба ин маъно, ки шоҳидон вақте мусалмон бошанд, ҳарчанд фосиқ ҳам бошанд, ақди никоҳ бо гувоҳии онҳо саҳеҳ мегардад ва дар ин

Бар ҳамин асос, акди никоҳ бо ҳузури ва гувоҳии як шохид ё ду кӯдаки ба балоғат норасида ва ё ду девона ва ё ду ғулом дуруст намешавад. Ҳамчунин дар ҳузури ду шохиди ғайри мусалмон низ дуруст намегардад, вале агар марди мусалмоне бо зане аз аҳли китоб: яҳудиён ва насронӣён издивоҷ намояд, никоҳи онҳо бо ҳузури ду шохид аз ҳуди онҳо, яъне аҳли китоб дуруст мегардад. Зеро дар никоҳи занони ғайри мусалмон мусалмон будани шохидон шарт нест.¹

Шоёни зикр аст, ки ҳузури ду шохид дар вақти бастанӣ акд шартӣ сиҳат ва дуруст гардидани никоҳ аст.

3. Ризояти зан. Яке аз шартҳои дигари дуруст гардидани никоҳ дар назди ҷумҳури мазоҳиби аҳли суннат ризояти ҷонибайн, ба хусус ба даст овардани ризояти зан аст. Дар замони ҷоҳилият зан дар таъйини сарнавишти хеш ҳеҷ дахле надошт ва барои вай дар интиҳоби ҳамрадифи ҳаёт ҳеҷ гуна ҳаққи тасмимгирие қоиладар набуданд, балки вайро ба таври маҷбурӣ ва бе пурсиши қаблӣ ба касе, ки сарвари хонавода бар асоси манофеи қабилавию худ муносиб медонист, ба занӣ меод.

Дини ислом тамоми кафолатҳои иҷтимоиро аз назари ҳуқуқӣ барои зан таъмин намуда, вайро ҳамчун узви комил-ҳуқуқӣ ҷомеа амалан дорои шахсияти мустақил ва соҳиби иродаву тасмим эълон кард. Дар мавриди никоҳ, ки аз ҳассостарин масоили иҷтимоӣ аст, ризояти ӯро ба эътибор гирифта, ҳаққи тасмими ӯро дар дасти вай қарор дод.

Расули ақрам (с) мефармояд: **«Зани бева ба никоҳ (шавҳар) бароварда намешавад, то он ки амр ва тасмими вай ба**

боб адолати комили онҳо шарт нест. Зеро бар асоси меъёрҳои шаръ шахси фосиқ дар баъзе ҳолатҳо метавонад ҳоким бошад, қозӣ таъин намояд, имомӣ намоз бошад, пас шохид ҳам шуда метавонад, ҳарчанд ҳузури шохидони одил хуб ва марвиди таъйини ҳамешагии шаръ аст.

Дар матнҳои фиқҳӣ ва китобҳои мӯтабарӣ мазҳаб, ба монанди Ҳидояи шариф (Ҷ. 3. – С. 5), Радду-л-мӯхтор (Ҷ. 4. – С. 73-76) ва ғайра бо сароҳат ба ин амр ишора шудааст.

¹ Абдулҳамид Маҳмуд Таҳмоз, Алфиқҳу-л-исломӣ фӣ савбиҳи-л-ҷадид. – Ҷ. 2. – С. 65; Алфиқҳу-л-исломӣ ва адиллатуҳу. – Ҷ. 7. – С. 86.

*даст оварда шавад ва духтари бикр ба никоҳ бароварда на-
мешавад, то он ки аз вай иҷозат пурсида шавад» Гуфтанд:
Эй расули Худо (с), иҷзати вай чӣ гуна ба даст оварда ме-
шавад? Фармуд: «Иҷозати вай ин аст, ки сукут намояд».*

Бинобар ин, назари шаръ дар ин маврид он аст, ки хангоми хостгорӣ падар ва ё дигар сарпарастони зан дар бораи марди хостгор ва барпо намудани оила бо вай машварат намоянд ва назари ўро дар ин бора чўё шаванд ва тасмими ниҳии ўро ба даст оваранд. Зани бева ва шавҳардида бояд бо сароҳат назар ва тасмими худро эълон намояд ва духтари бикр агар пас аз машварат ва пурсидан сукут кард ва хомўш истод, он аломати ризои ўст ва ҳамин кифоя аст.

Аммо вақте зани бева бо сароҳат пешниҳоди хостгори рад кард ва духтари бикр ба ҷазаъ афтод ва ё ба тариқе норизоияти худро изҳор намуд, дигар онҳоро маҷбуран ба никоҳ бароварда намешавад. Ин ибора ба ду маъно далолат мекунад: а) Аввал ин ки бе иҷоб ва қабули он (зан)-ҳо – бе бахшидани тану нафс ва қабули мард ба шавҳарӣ никоҳ дуруст намегардад ва б) агар онҳо ба гуфтани лафзи иҷоб ва бахшидани тану нафси худ маҷбур сохта шаванд ва дар зери фишор ба он розӣ шаванд, дар ин сурат дар назди бузургони мазҳаби ҳанафӣ никоҳ шаръан дуруст мегардад, вале зан ҳаққи мурочиат ба додгоҳ ва талаби фасхи онро дорад.

Тавсияи ислом дар ин ҳолат, бо вучуди дуруст гардидани никоҳ, он аст, ки ба ирода ва тасмими зан арҷ ниҳода шавад ва аз чунин васлатҳои маҷбури худдорӣ ба амал ояд. Зеро эҳтимоли бурузи хушунат ва ҳаводиси ғайриҷашмдошт дар чунин издивоҷҳо дар ҳар лаҳза вучуд дорад ва илова бар ин, чунин пайвандҳои зановашҳарӣ аз хайру баракат ва муҳаббатҳои дуночиба низ ҳолӣ мебошанд.

Ибни Аббос (р) ривоят мекунад, ки духтари бикре ба расули Худо (с) шикоят кард, ки падараш ўро ба никоҳ баровардааст, дар ҳоле ки онро намехоҳад. Паёмбар (с)

ихтиёри ўро ба дасти худааш дод.¹ Ҳамчунин ривоят шудааст, ки шавҳари Хансо бинти Хизоми Ансорӣ Унайс ибни Қатода дар ҷанги Ухуд ба шаҳодат расид. Пас аз он падараш ўро ба марде аз банӣ Авф ба шавҳар дод. Хансо он мардро бад дид ва ба Абӯлубоба ибни Абдулмунзир аз худ тамоюл нишон дод ва амри худро ба расули Худо (с) бардошт. Расули Худо (с) ба падараш амр кард, ки ўро ба касе, ки дӯст медорад, бидиҳад. Вай пас аз он ба Абӯлубоба издивоҷ намуд.²

Шоён зикр аст, ки ин амр – ба даст овардани ризояти зан барои ақди никоҳ бинобар назари машоихи ҳанафӣ ба занони болиғ иртибот дорад, на ба духтарони ба балогат норасида, ки ҳанӯз дар зери сарпарастии падаронашон қарор доранд.

4. Салоҳият ва фориғ будани маҳал – зан барои ақди никоҳ. Яке аз шартҳои умумӣ барои дуруст гардидани ақди никоҳ салоҳият ва фориғ будани маҳал барои он аст. Манзур аз маҳал зани ақдшаванда аст, ки мавзеи бастанӣ ақд ба шумор меравад. Ба ин маъно, ки аз ҷавози он монеи шаръие, ба монанди маҳрамият, дар қайди никоҳи шахси дигар будан ва ғайра, монеъ нагардад. Масалан, агар зан аз ҷумлаи маҳрамҳои мард бошад, дигар салоҳияти маҳалли ақди никоҳ қарор гирифтани надорад, агар дар қайди никоҳи шахси дигар бошад, маҳаллият дар вай собит аст, вале бо никоҳи шахси дигаре машғул ва банд аст.

Маҳаллияти ақди никоҳ ба сабаби монеи шаръӣ ё муваққатан банд ва машғул мегардад ва ё ба таври абадӣ аз байн меравад. Ин мавзӯ – аз байн рафтани маҳаллият барои ақди никоҳ ба сабаби монеи шаръӣ ва ё банд шудани он ба никоҳи шахси дигаре дар фасли маҳрамҳо ва занони шавҳардор пайгири мешавад.

¹ Сунани Абӯдовуд, 2096; Сунани Ибни Моча 1875.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 5138, 6945; Сунани Абӯдовуд, 2101; Сунани Насоӣ, 3268; Сунани Ибни Моча, 1873; Мусаннафи Абдурраззоқ, 10308, 10309. – Ҷ. 6. – С. 65.

5. Иҷоб ва қабул ва ё бастанӣ ақд: Иҷоб ва қабул ва ё бастанӣ ақд рукни никоҳ ба шумор меравад. Сигайи ақд ва лафзҳои ифодакунандаи иҷоб ва қабул, ҳамон гуна ки баён хоҳад шуд, аз калимаҳои махсусе иборат ҳастанд, ки бавучудоварандаи ин қарордод буда, ҳарду ва ё яке аз онҳо ба замони гузашта (мозӣ) далолат мекунанд ва он (ақд) бо калимаҳои замони оянда, ки ифодагари ҷумлаи хабарӣ ва навъе ваъда мебошанд, дуруст намегардад. Ба ин маъно, ки бояд лафзи иҷоб ва қабул ҳарду ва ё лоақал яке аз онҳо сигайи замони мозӣ бошад. Агар ҳарду ба замони ҳол ва ё мустақбал (оянда) далолат намоёнд, ақди никоҳ дуруст намегардад.

Тафовути рукн аз шарт дар муомилот ва қарордодҳои дучониба, чӣ тавре дар муқаддимаи китоб зикр гардид, дар он аст, ки бо набудани рукн он амал аз асл бекор ва ботил мебошад ва ҳеч гуна осори ҳуқуқӣ ва масъулияти иҷтимоӣ ба бор намеоварад, вале бо ғуҷдони шарт фосид мегардад ва баъзе осор ва масъулиятҳои ба хамроҳ дорад.

Одоб ва суннатҳои никоҳ

1. Нигоҳ қардан ба зани хостгоришуда. Яке аз тадбирҳои маърифатӣ, ки ислом барои эҷоди муҳаббат дар байни марду зан ва таҳкими пояҳои ҳаёти оилавӣ ба он тавсия намудааст, нигоҳ қардани марди хостгор ба зани мавриди назараш ва дидани якдигар пеш аз хостгорӣ ва ақди никоҳ мебошад. Зеро онҳо бо ин тадбир ва ё иқдоми муқаддамотӣ ба шакли қиёфа ва ҳусну ҷамоли якдигар шинос мешаванд ва Худованд –агар хоста бошад – дар қалби онҳо дар ҳамон нигоҳи аввал муҳаббати ҳамдигарро меандозад.

Аз Муғира ибни Шуъба ривоят шудааст, ки ӯ занеро хостгорӣ кард. Паёмбар (с) фармуд: **«Ба вай нигоҳ кун (вайро бубин), зеро он барои эҷоди улфат ва идомаи му-**

*ҳаббат дар байни шумо муносибтар аст».*¹

Аз Ҷобир ибни Абдуллоҳ (р) ривоят шудааст, ки расули Худо (с) фармуд: *«Вақте касе аз шумо занеро хостгорӣ кард, агар битавонад ба он (мавзеъҳое аз ҷисми зан) назар кунад, ки ӯро ба никоҳаш ҳавасманд гардонад, онро анҷом диҳад».* (Ровии ҳадис – Ҷобир) мегӯяд: *Пас аз он занеро хостгорӣ кардам. Пинҳон мешудам ва ба вай нигоҳ мекардад, то он ки аз ӯ чизеро дидам, ки маро ба никоҳаш шавқманд намуд ва ӯро тазвиҷ кардам».*²

Дар илми равоншиносии муосир низ таъсироти нигоҳи аввал дар рӯҳиёти инсон бисёр созанда ва азим арзёбӣ шудааст.

Ин нигоҳи мард ба зан вақте ҷоиз аст, ки нияти хостгории вайро дошта бошад. Расули Худо (с) мефармояд: *«Вақте Худо дар дили касе аз шумо хостгории занеро андохт, боке надорад, ки ӯро бубинад ва ба вай нигоҳ кунад».*³

Огоҳ намудан ва ё иҷозат пурсидан аз зан дар ин кор шарт нест, балки бе огоҳсозии пешакӣ, вақте нияти хостгории занеро дошта бошад, метавонад ба вай нигоҳ кунад.

Дар назди ҷумҳури аҳли суннат мард метавонад чанд бор ва ба таври муқаррар ба зане, ки хостгории вайро меҷӯяд, нигоҳ кунад, вале бояд танҳо ба рӯй, кафи дастон ва коматаш назар намояд. Рӯй асосан зеботарин андоми зан ва тамошоғаҳи ҳусни ӯст, пас бо нигоҳ ба рӯи ӯ метавон ба ҳусну ҷамол ва дигар ҳолатҳои равонии вай пай бурд.

Шоёни зикр аст, ки ин тадбир – нигоҳ кардани марди хостгор ба зани мавриди назараш амри мустаҳаб ва шаръан хуб ва писандида аст.

Моҳиятан метавонем шиносоии мардро аз зане, ки меҷӯяд аз ӯ хостгорӣ намояд, ба се зина тақсим намоем:

¹ Сунани Тирмизӣ, 1087; Сунани Насоӣ, 3235; Сунани Ибни Моча, 1866; Алфиқху-л-ҳанафӣ фӣ савбиҳи-л-ҷадид. – Ҷ. 2. – С. 63

² Сунани Абӯдовуд, 2082.

³ Сунани Ибни Моча, 1864; Мустадраки Ҳоким, 5895. – Ҷ. 4. – С. 540. Ҳадис бо роҳҳои ривоятшудааш саҳеҳ аст.

а) шиносоии зоҳирӣ, б) шиносоии ботинӣ ва в) шиносоии хонаводагӣ.

а) Шиносое, ки аз нигоҳ ба рӯй, кафи дастон ва қомати зан барои мард ҳосил мешавад ва дар аҳодиси набаӣ ба он амр шудааст, шиносии зоҳирӣ мебошад ва мард дар ин зина танҳо ба зебоии чехра, сару сурат, қаду қомат ва саломати ҷисмонии зан шинос мешавад.

б) Зинаи дигаре аз шиносӣ, ки мард бояд аз ҳамсари ояндаи худ дошта бошад, шиносоии ботинӣ аст ва он аз шиносӣ ба эътиқодоти динӣ, ахлоқи фардӣ ва иҷтимоӣ ва ба таври умумӣ аз шиносӣ ба тарзи тафаккур, фарҳанги иҷтимоӣ ва андешаи инсонии вай иборат аст.

Ростӣ, касе, ки на барои баровардани майлҳои шахвонӣ, балки барои тақвияи арзишҳои имонӣ, рушди андешаҳои инсонӣ, расидан ба ҳадафҳои баланди иҷтимоӣ ва пурбор намудани хирмани маърифат издивоҷ менамояд, ба ин зинаи шиносӣ аз ҳама бештар аҳамият медиҳад. Қуръони карим мефармояд: «...**Ва канизи мӯминне аз озодазани мушрик бехтар аст, ҳарчанд (зоҳири зебои вай) шуморо ба шигифт оварад**».¹

Дар ҷои дигар дар баёни фалсафаи созгории ҳамаҷонибаи марду зан мефармояд: «...**Онҳо барои шумо либосе ҳастанд ва шумо барои онҳо либосе ҳастед**».² Бинобар ин, ҳар кас бояд барои ҳаёти хонаводагии худ либосе интиҳоб намояд, ки барои ифодаи ҳадафҳои зиндагонӣ комилан ҷавобгӯ бошад.

Расули акрам (с) низ дар ин замина мефармояд: «*Дунё иборат аст аз баҳрамандӣ ва бехтарин баҳраи он зани солеҳа аст*».³

в) Шиносӣ бо хонаводаи зан зинаи охирин ва болотарин сатҳи шиносӣ бо зан ба шумор меравад ва ҷониби

¹ Сураи Бақара, 2: 221.

² Сураи Бақара, 2: 187.

³ Саҳеҳи Муслим, 3628 (1467)-64; унани Насоӣ, 3232.

мард дар он на танҳо ба роҳу рафтор, диёнат, ахлоку фарҳанг ва начобати зан ва аҳли хонаводааш шиносӣ пайдо мекунад, балки аз тариқи он метавонад ба умқи шахсият, андешаҳои инсонӣ ва ҳатто хусусиятҳои ирсии зан пай бибарад. Ҳадисҳое, ки дар мавзӯи «Интиҳоби ҳамсари муносиб» зикр шудаанд, ба ҳубӣ назари шаръро дар ин маврид баён месозанд.

2. Хостгорӣ: Дар маросими хостгорӣ бехтар аст одамони бодӣёнат ва парҳезгор ширкат намоёнд ва маросими хостгориро бо номи Худованд ва ҳамду санои Ӯ оғоз кунанд. Аз омехтани мардону занони номаҳрам мумониат ба амал оваранд.

3. Арӯсӣ: Дар маросим ва ҷашни арӯсӣ омода намудани таом ва даъвати хешону дӯстон ва камбағалон мустаҳаб аст.¹ Аммо иштирок намудани даъватшудагон дар ҷашн, агар қорҳои хилофи шаръие дар он сурат нагирад, вочиб мебошад.

4. Дуъо ва табриқоти шодбошӣ. Ҳамчунин ҳуб аст, ки хешону дӯстон ва дигар даъватшудагон барои хушбахтиву саодати ду ҷуфтшаванда дуъои хайр ва орзуҳои нек намоёнд. Паёмбар (с) вақте шахси навиздивочкардаеро табриқ мекард, дар ҳаққаш дуъо мекард: **«Борака-л-лоҳу лака ва борака ғалайка ва ҷамаъа байнақумо фӣ хайрин»** (Худо ин қорро бароят муборак гардонад ва бар ту дар он баракат

¹ Ривоят шудааст, ки: «Абдурраҳмон ибни Авф ба назди расули Худо (с) омад, дар ҳоле ки бар ӯ (нишонаи хурсандӣ ва) сафедие дида мешуд. (Паёмбар (с) пурсид: **Ин нисонаи чист?** Уро хабар дод, ки бо зане аз ансор издивоҷ намудааст. Боз аз вай пурсид: **Чӣ қадар ба наздаш бурдӣ, яъне чӣ қадар маҳр додӣ?** Гуфт: Ба вазни як дона тилло. Он Ҳазрат (с) фармуд: **Бо ғусфанде ҳам бошад, валима (тӯй) кун**». (Саҳеҳи Бухорӣ, 2049, 5153, 5167; Сунани Насоӣ, 3351).

Аз маҷмӯи аҳодис, иршодот ва амалкардҳои расули Худо (с) бармеояд, ки додани тӯе барои издивоҷ ва даъвати баъзе одамон ба он аз ҷумлаи суннати он Ҳазрат (с) мебошад, вале куштани ғусфанд ва умуман, забҳ қардани қорвое зарурати вочибӣ надорад, балки мешавад онро бо ҳар навъ таом ва ҳурише барпо намуд.

ниҳад ва шуморо бо хайр гирд оварад).¹

5. Худдорӣ аз хостгорӣ бар хостгории шахси дигар. Яке аз меъёрҳои ахлоқӣ ва арзишҳои имонӣ дар мавриди хостгорӣ он аст, ки бандаи мӯъмин ба болои хостгории бародари мӯъминаш аз зане иқдом нанамояд ва ба барномаи пеш аз издивоҷии ӯ ҳалал нарасонад. Агар зан хостгории мардро қабул кард, бар дигарон ҳаром аст, ки ба болои он иқдом намоянд ва кори ӯро вайрон кунанд. Аммо агар пешниҳоди мардро рад кард ва ё марди хостгор бо сабабе аз идомаи кор худдорӣ намуд, дар он сурат дигарон метавонанд худро барои хостгорӣ пешниҳод кунанд.

Аз Ибни Умар (р) ривоят шудааст, ки *«расули Худо (с) аз хостгорӣ кардани мард ба болои хостгории бародариаш наҳй намуд, то он ки хостгори аввал онро тарк намояд ва ё ба вай дар ин кор иҷозат диҳад»*.²

Шоёни зикр аст, ки пас аз хостгорӣ, ба хусус пас аз ризояти ҷониби зан, бе ҳеч узр ва сабабе қатъ кардани кор дар нимароҳ ва тарки идомаи он макрӯҳ аст.

Машварат пурсидани зан дар бораи хостгорон аз шахси ботаҷриба ва аҳли амонат ва ҳамчунин машварат додани онҳо ба вай шаръан ҷоиз аст. Ривоят шудааст, ки Фотима духтари Қайс ба назди паёмбар (с) омад ва гуфт, Муъовия ва Абӯҷаҳм ба хостгории ӯ омадаанд. Паёмбар (с) фармуд: **«Аммо Муъовия фақири бемол аст ва аммо Абӯҷаҳм асояширо аз гарданаши намегузорад. Бо Усома ибни Зайд издивоҷ кун!»**.³

¹ Сунани Абӯдовуд, 2130; Сунани Тирмизӣ, 1091; Сунани Ибни Моҷа, 1905. Дар Саҳеҳи Бухорӣ омадааст, ки паёмбар (с) ба Абдуррахмон гуфт: *«Худо ин корро бароят муборак гардонад. Бо ғусфанде ҳам боишад, тӯй кун»*. (Саҳеҳи Бухорӣ, 5155).

² Муттафақун алайҳ: Саҳеҳи Бухорӣ, 5143; Саҳеҳи Муслим, 3440 (1412)-49.

³ Саҳеҳи Муслим, 3681 (1480)-36, 3696-99 (1480)-47-50.

Муҳаммадтақии Усмонӣ дар Дарси Ҷомеи Тирмизӣ мефармояд: Вазъи зани хостгоришуда дар ин вақт се ҳолат дорад: 1. Ё пешниҳоди хостгорро қабул карда, барои издивоҷ бо вай розӣ шудааст, ки дар ин су-

Тафсили мавзӯи никоҳ

1. Зан ба воситаи ақди никоҳ барои мард ҳалол мегардад. Бинобар ин, аз назари шариати ислом ҳамин ки барои мард ҳалол гардид, онҳо ҳақ доранд аз якдигар коми васл ва ҳар навъ хушиҳоро бичӯянд, ба ҷуз ҷимоъ кардан аз роҳи ақиб, ки ҳароми маҳз аст.

2. Ақди никоҳ паймони дучонибае аст, ки бояд аз таърифи марду зан ва ё вакили (намоянда) онҳо, дар ҳузурӣ на кам аз ду нафар шоҳид, эрод ва баста гардад. Зан: *«Худро ба никоҳи ту даровардам ва мард: «Қабул кардам», бигӯянд.*¹

Ё масалан, вакили зан бигӯяд: *«Фотима, духтари фалониро ваколатан ба никоҳи доимӣ ва ақди ҳамешагӣ ба му-*

рат иқдоми шахси дигаре ба болои хостгорӣ вай бо иттифок ҷоиз нест, 2. пешниҳоди хостгорро рад намуда ва ё ба он тамоюле нишон надидааст, дар ин сурат иқдоми шахси дигаре ба хостгорӣ ӯ бо иттифок ҷоиз аст, 3. ба пешниҳоди хостгор тамоюл дошта, вале онро ҳанӯз бо сароҳат ҷавоб надида бошад, дар ин сурат низ дар назди машоихи ҳанафӣ ва молиқ иқдоми шахси дигаре ба хостгорӣ ҷоиз аст. (Дарси Тирмизӣ. – Ҷ. 3. – С. 348, 349. Бо каме ихтисор ва тасарруф дар ибораҳо).

Вале ба назар мерасад, ки хостгорӣ шахси дигар дар сурати сеюм, ки зан дар ҳоли тараддуд ва машваратҳои аст, ҳаром ҳам набошад, қарохият дорад, то амри хостгори аввал ба кулӣ равшан гардад, ҷуноне дар Алфиқху-л-исломӣ ва адиллатуху (Ҷ. 7. – С. 25) омадааст.

Ба назар мерасад, ки Муъовия (р) дар он давра дар ҷаҳри нодорӣ ба сар мебудаст ва ҳанӯз ба молу сарвати қазонӣ даст наёфта будаст. Абӯҷаҳм бошад, ҳамон гуна ки аз дигар ривоятҳо бармеояд, бадмуомила ва дуруштрафтор буда, нисбат ба замон ҳушунат доштааст.

Аз баъзе ривоятҳои ин ҳадис бармеояд, ки Усома ибни Зайд (р) низ аз ҷумлаи хостгорони Фотима духтари Қайс буда ва расули Худо (с) шахсияти ӯро дар ин маврид бар дигарон тарҷеҳ додааст

¹ Ҳарчанд никоҳ паймони дучонибае дар миёни марду зан мебошад, вале он на дар сатҳи муқаррарии дигар қарордодҳои дучониба аст, балки Қуръони карим онро мисоқи муҳкам ва паймони устувор номидааст, он ҷо, ки мефармояд: **«...Ва бо якдигар (бо маҳрамонатарин сурат муошират ва) наздикӣ намудед ва (илова бар ин) аз шумо паймони сахте гирифтаанд».** (Сураи Нисо, 4: 21).

вакили (вакилкунанда) ту (намояндаи мард) додам». Вакили мард бигӯяд: «*Фотима, духтари фалониро ба никоҳи доимӣ барои муваккили худ Аҳмад қабул кардам*». Ё аз як тараф ин корхоро вакил иҷро намояд ва аз тарафи дигар ҳуди ақдшаванда ҳузури шахсӣ дошта бошад ва онро қабул кунад.

3. Сиға (шакл)-и феъли ду калимаи иҷоб (пешниҳод) ва қабул бояд ба замони гузашта далолат намоянд, мисли ин, ки шахсе бигӯяд: «*Духтари ҳудро ба никоҳи ту додам*» ва ҷониби дигари қарордод «*Қабул кардам*» бигӯяд. Ё ин, ки каломи яке шакли мутолиба ва дархостро дошта бошад, мисли ин ки мард бигӯяд: «*Духтари ҳудро ба никоҳ ба ман бидеҳ ва ё ӣ зан, ҳудро ба никоҳи ман дарор*». Падари духтар ё ҳуди зан бигӯяд: «*Ба никоҳи ту додам*». Ин калимаҳо агар аз тарафи ҳар яке аз вакилони марду зан ҳам дар ҳузури ду шохид ба забон оварда шаванд, ақд саҳеҳ ва баста мегардад.

4. Як нафар метавонад дар як вақт вакили марду зан ҳар ду шавад ва онҳоро ба ақди никоҳи якдигар дароварад. Масалан, дар ҳузури ду шохид бигӯяд: «*Оиша муваккила (вакилкунанда)-и ҳудро ба ақди никоҳи Маҳмуд муваккил (вакилкунанда)-и худ даровардам*».

5. Агар зане ба марде иҷозат дод, ки ӯро барои ҳудаш ақд намояд, мард метавонад дар ҳузури ду шохид занро ваколатан барои ҳуд ақд намояд ва ба никоҳи ҳуд дароварад.

6. Агар шахсе чанд духтар дошта бошад, ҳангоме ки яке аз онҳоро ба шавҳар медиҳад, зарур аст номи вайро шахсан бигиранд.

7. Шахсе ба дигаре бигӯяд: «*Духтари ҳуд Марямро ба никоҳи ман бидеҳ ё дарор*» ва ӯ бигӯяд: «*Додам ва ё даровардам*», дар ин сурат, хоҳ тарафи дигари паймон (мард) бигӯяд, «*Қабул кардам ё не*», ақди никоҳ баста мегардад.

8. Дар сурате ки зан дар маҷлиси ақди никоҳ шахсан ҳузури дошта бошад ва ҳангоми бастанӣ паймони издивоҷ

(зановашварӣ) (падар) бо ишора ба сӯи ӯ (зан) ба мард бигӯяд, ки «*Ин шахсро ба никоҳи ту додам*» ва тарафи дигар қарордод (мард) гӯяд: «*Қабул кардам*», агарчӣ номашро набаранд ҳам, ақд баста мегардад.

9. Вале, дар сурате ки зан дар маҷлиси ақд шахсан ҳузури надошта бошад, гирифтани номи вай ва номи падараш ва ба шарте падараш машхур набошад, бурдани номи падаркалонаш (бобояш) лозим мебошад, то ҳозирон ва иштироккунандагони маҷлис бидонанд, ки барои кадом зан ақд баста мешавад.

10. Ақди никоҳ бояд дар ҳузури ду шохид, ки аз ду мард ё як мард ва ду зани оқилу болиғ, озод ва мусалмон иборат ҳастанд, баргузор гардад, ба шарте ки ҳар ду шохид калимаҳои доду қабули тарафайнро яққоя ва дар як вақт ба ӯши худ бишунаванд.

11. Шахсе дар хилват (танҳой, бе шохид) бигӯяд, ки: «*Духтари худ, Руқияро ба ту додам*» ва ҷониби мард ҳам бигӯяд, ки: «*Қабул кардам*», ё ин корро дар ҳузури чанд зан ва ё дар ҳузури як мард ба мавриди иҷро гузоранд, ин ақд саҳеҳ намешавад.

12. Дар сурате ки ду шохид кофир ё хурдсол бошанд, ё як марди мусалмон ҳамроҳ бо ду зани хурдсол бошанд, никоҳ дуруст намегардад. Ҳамчунин агар шохидон ҳарду девона ва ноқисулақл ва ё яке аз онҳо ҷунин бошад, ақди никоҳ дуруст намегардад.

Вале агар марди мусалмоне бо зане аз аҳли китоб: яҳудиён ва насронӣён издивоҷ намояд, ақди онҳо дар ҳузури ду шохид аз аҳли китоб дуруст мегардад, зеро барои дуруст гардидани ақди никоҳ бо занони аҳли китоб мусалмон будани шохидон шарт нест.¹

13. Агар духтару писари болиғе пас аз муайян сохтани маҳр бо якдигар ақди никоҳ бастанд ва баъд дар ҳузури ду

¹ Манзур аз аҳли китоб дар истилоҳи шаръ ҳамон яҳудиён ва насронӣён ҳастанд. Зеро ба сӯи онҳо пеш аз даврони рисолати ислом китобҳои аз ҷониби Худованд фиристода шудааст.

шоҳид гуфтанд, ки: «*Мо якдигарро никоҳ кардаем*», ин гуфтаи онҳо никоҳи нав ба шумор омада, ақд баста мегардад, зеро чун қаблан шоҳиде дар миён набуда, никоҳашон саҳеҳ нагашта ва ақд таҳаққуқ наёфтааст.

Ҳуқуқ ва масъулиятҳои дучонибаи зану шавҳар

Хонавода рукни асосии ҷомеа мебошад, агар он ислоҳ шавад, тамоми ҷомеа ислоҳ мешавад. Бинобар ин, ислом таваҷҷӯҳи зиёде ба хонавода додааст ва бар зану мард масъулиятҳои дучониба ва вазифаҳои умумиро вочиб гардондааст, ки риояи онҳо саодату хушбахтӣ ва муҳити солими хонаводаро таъмин менамояд.

Ислом хонаводаро муассисаи хурде медонад, ки аз ду нафар (марду зан) бино ёфтааст ва мард масъулияти сарпарастӣ, пешбурд ва ҳифозати онро бар ӯҳда дорад. Қуръони карим мефармояд:

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ ۚ فَالْصَّالِحَاتُ قَنَاطَتْ حِيفَظَتْ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ

«Мардон бар занон сарпарастанд (ва дар ҷомеаи кӯчаки хонавода ҳаққи раҳбарӣ доранд ва ҳифзу нигоҳбонии занон ба ӯҳдаи онҳост), ба он хотир, ки Худои бод (барои ҳифзи низоми ҷомеа ва танзими хонавода, мардонро дар баъзе сифатҳо бар занон бартарӣ бахшидааст) ва баъзеро бар баъзе фазилат додааст. Ҳамчунин барои он ки (маъмулан мардҳо ранҷ мекашанд) ва аз моли худ (барои хонавода) харч менамоянд. Пас занони солеҳа онҳое ҳастанд, ки фармонбардори (амрҳои Худо ва мутеъи гуфтаҳои шавҳарони худ) буда, ҳифзкунандаи асрори (занонашавҳарӣ) мебошанд, зеро Худои бод ба ҳифзи он (асрор) дастур додааст».¹

¹ Сураи Нисо, 4: 34.

Масъулиятҳои шавҳар

Аз нигоҳи ислом зан ҳуқуқи зиёде бар шавҳари худ дорад. Ояти зерин асоси ҳуқуқи занонро дар ҳаёти оилавӣ ташкил медиҳад:

وَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْنَّ بِالْمَعْرُوفِ

«(Занон) ба монанди масъулиятҳо ва ҳуқуқҳое, ки бар онон аст, ба таври шоиста ҳуқуқе ҳам ба (ӯҳдаи мардон) доранд».¹

Баҳше аз ҳуқуқҳои занон бар шавҳаронашон

1. Таъмини ҳӯроку пӯшок ва ҷои хобашон ба сурати шоиста ва муносиб ба холи ҳар дуяшон.
2. Анҷоми робитаҳои ҳамсарӣ дар ҳадди маъмул.
3. Риояи ҳуқуқ ва баробарӣ дар байни онҳо, агар аз як зан зиёд дошта бошад.
4. Барои мард хуб аст, ки ба ҳамсараш иҷозат диҳад, то ба иёдати хешовандони бемораш равад, дар ҷанозаи онҳо иштирок намояд ва дигар бастагони худро хабар гирад. Албатта, вақте бар ҳилофи масолеҳи шаръии мард набошанд.

Масъулиятҳои зан

Мардон ҳам бар занони худ ҳуқуқҳое доранд. Худованд дар ояти зикршуда мефармояд: «Занон ба монанди масъулиятҳое, ки (дар баробари шавҳарони худ) доранд, онҳо низ бар мардон ҳуқуқҳои шоистае доранд».

¹ Сураи Бақара, 2: 228.

Бахше аз ҳуқуқҳои мард бар ҳамсараш

1. Зан бояд дар тамоми корҳо аз шавҳараш итоат намояд, албатта, корҳое, ки дар онҳо гуноҳ ва нофармонии Худованд набошад ва корҳое, ки аз тобу тавонаш берун набошанд.

2. Зан бояд мол, хона, номус ва ҳайсиати шавҳарашро ҳифз намояд ва бе ризоят ва огоҳии ӯ аз хона хориҷ нашавад.

3. Зан дар сурати зарурат ва дархости шавҳар ҳамроҳи вай ба сафар биравад.

4. Зан бояд ба хостаҳои фитрӣ ва ниёзҳои машруъи шавҳар посухи мусбат диҳад.

5. Вақте шавҳар дар хона ҳузур дошта бошад ва мусофир набошад, зан бе иҷозати вай наметавонад рӯзаи нафлӣ бигирад.¹

6. Фарзандонашро ба ҳубӣ тарбият намояд ва дар ҳузури шавҳараш аз фарзандонаш нороҳат ва ғзабонӣ нашавад. Онҳоро дашном надихад ва дар ҳаққашон дуъои бад накунад, зеро ин корҳо боиси нохушӣ ва ранҷиши шавҳараш мешаванд.

7. Бо падару модар ва ҳешону наздикони шавҳараш хуш бархӯрд намояд, зеро зане, ки бо падару модар ва наздикони шаҳараш бадӣ ва муомилаи бечо менамояд, дар ҳақиқат, ба шавҳараш бадӣ кардааст.

Калимаҳое, ки акди никоҳ бо гуфтани онҳо баста мегардад

Никоҳ бо лафзҳои: а) никоҳ, б) тазвич, в) бахшиш, г) тамлик (ба мулки касе даровардан) ва д) садақа таҳаққуқ ва эътибори айнӣ (қонунӣ) пайдо мекунад. Мисли ин, ки

¹ Инҳо бахши андаке аз ҳуқуқҳо ва масъулиятҳои дучонибаи зану шавҳар бар якдигар мебошанд. Зикри ҳамаи онҳо ба тафсил ҷои дигар ва навиштаи ҷудогонае меҳаҳад.

вакили зан бигӯяд: «Зайнабро ба никоҳ ё издивоҷи ту додам» ва ё «Ўро ба ту бахшидам» ва ё «Туро молики вай гардонидам» ва ё «Ўро ба ту садақа кардам» ва ҷониби мард ё вакили вай бигӯяд: «Қабул кардам».

Агар касе бигӯяд: *Фалон зан ё духтарро ба ту фурӯхтам* ва мард гуфт: *қабул кардам*, никоҳ саҳеҳ мешавад, зеро аз он ҷо, ки фурӯхтани шахси озод дуруст нест, калимаи «фурӯхтан» маҷозан (ба таври ғайри сарех) никоҳро ифода мекунад.

Никоҳ бо калимаҳои «ичора» ё «орият», мисли ин, ки шахсе бигӯяд: «*Духтари худро ба ичора ё ба орият ба ту додам*» ва ҷониби мард ҳам бигӯяд: «*Қабул кардам*», саҳеҳ намегардад.

Яъне барои баста шудани ақди никоҳ ва қарордоди заношавҳарӣ истилоҳот ва ибораҳои махсусе аз ҷониби шаръ ниҳода шудааст, ки ба ғайри онҳо ақд баста намегардад.

Фасли сеюм

ҲУКМИ СИҒА Ё НИКОҲИ МУВАҚҚАТ

Никоҳи муваққат он аст, ки дар ақди никоҳ қайд на-
моянд, ки фалон занро барои чанд моҳе ё чанд рӯзе ва ё
чанд соате ба никоҳи ту додам. Ин навъ никоҳро сиға ва
никоҳи мутъа меноманд. *Сиға ё никоҳи муваққат* аз дид-
гоҳи ислом бар асоси мактаби аҳли суннат ва ҷамоат бо-
тил ва нодуруст мебошад.

Ёдовар мешавем, ки дар чараёни ташаккули мавҷуди-
ят ва шаклгирии пайкари уммати ислом анъанаҳо, расму
ойини зиндагӣ ва муқаррароти иҷтимоии даврони ҷоҳили-
ят марҳала ба марҳала дигаргун ва бекор карда шудаанд.
Никоҳи мутъа ва издивоҷи муваққат низ, ки яке аз навъ-
ҳои никоҳҳои роиҷи замони ҷоҳилият буд,¹ то давраи ҷан-
ги Хайбар идома дошт ва дар ин давра паёмбари Худо (с)
ду чиз: яке ҳамон никоҳи муваққат ва дигаре гӯшти хари
хонагиро ҳаром гардонид. Аз Алӣ (р) ривоят шудааст, ки:
*«Паёмбар (с) аз мутъаи занон ва аз гӯшти хари хонагӣ
дар замони ҷанги Хайбар наҳй намуд».*²

¹ Соҳиби китоби «Зан дар андешаи исломӣ» никоҳи мутъа (сиға)-ро дар
радифи шашуми навъҳои никоҳҳои даврони ҷоҳилият зикр намудааст.
(Ҷамол Муҳаммадфақии Расул, Зан дар андешаи исломӣ (тарҷимаи д.
Маҳмуди Иброҳимӣ. – С. 44. – Техрон, 1383 ш. (2004)).

² Саҳеҳи Бухорӣ, 4216, 5115, 5523, 6961; Саҳеҳи Муслим, 3417 (1407)-
29, 4981 (...) -30, 4982 (...) -32; Сунани Тирмизӣ, 1121, 1794; Сунани
Насоӣ, 3365, 3366, 3367, 4345; Сунани Ибни Моча, 1961.

Баъзе ривоятҳо ҳаром гардидани онро пас аз фатҳи Макка ва ё дар
ҷанги Автос меғунд. Шояд сабаби он чунин бошад, ки дар ҷанги
Хайбар ҳукми он эълон гардида буд, вале баъзе одамон пас аз фатҳи
Макка ва ё дар ҷанги Автос аз он огоҳ шуда бошанд ва ё ҳамон гуна
ки Муслим ривоят мекунад, дар он давраҳо низ барои чанд рӯзе иҷо-
зат ва пас аз он ба таври абадӣ ҳаром гардониди шуд.

Куръони карим низ дар ин бора мефармояд:

وَالَّذِينَ هُمْ لِأُفْوَاجِهِمْ حَافِظُونَ ﴿٦٠﴾ إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ
غَيْرُ مُلْكُمِينَ ﴿٦١﴾ فَمَنْ أَبْغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ

«Ва он мӯъминоне, ки фарҷҳо (шармгоҳҳо)-и худро хифзкунандаанд, магар бар ҳамсарон ва милки яминашон. Пас онҳо (дар ин сурат) ғайри маломатшудагонанд. (Дигар) ҳар касе (барои баровардани шаҳавоти худ) берун аз ин роҳе бичӯяд, онҳо ба яқин, тачовузкоронанд».¹

Аз Ибни Аббос низ ривоят шудааст, ки: «Никоҳи мутъа дар ибтидои ислом ҷоиз буд..., то он ки ин ояти сураи Мӯъминун нозил шуд. Пас ҳар гуна никоҳ (ва лаззатҷӯӣҳои чинсӣ) ба ғайри ин роҳи машрӯъ (бар асоси ин оят) ҳаром гардидааст».²

Гузашта аз ин, никоҳи мутъа танҳо барои одамоне, ки дар ҷангҳо ширкат дошта ва муддате аз аҳли худ дур мемонданд, иҷозат шуда буд ва ба ҳолатҳои изтирорӣ бастагӣ дошт, на ҳама вақт ва барои одамони муқим. Дар «Саҳеҳ»-и Муслим аз Ибни Абӯамра ривоят шудааст, ки мутъа дар ибтидои ислом, ба монанди худмурда, хун ва гӯшти хук барои касе, ки дар ҳолати изтирорӣ қарор гирад, ҷоиз буд. Пас аз он Худованд (пояҳои) динро пойдор намуд ва онро (ба таври доимӣ) мамнӯъ гардонд.³

Издивоч бо кофирон

Аз назари ислом кофирон ба ду гурӯҳ: аҳли китоб ва ғайри аҳли китоб ва ё бе китоб ҷудо мешаванд. Пайравони Тавроту Инҷил, яъне яҳудиён ва масеҳиён аҳли китоб ба шумор рафта ва дигар мушрикони, мулҳидон ва пайра-

¹ Сураи Мӯъминун, 23: 6-8.

² Сунани Тирмизӣ, 1122.

³ Саҳеҳи Муслим, 3429 (1407)-22.

вони динҳои ботил ва ғайриосмонӣ ғайри аҳли китоб доништа мешаванд.

Ислом ба хотири арҷ ниҳодан ба паёмоварони илоҳӣ ва асли китобҳои осмоние, ки барои яҳудиён ва масеҳиён аз ҷониби Худо фиристода шудаанд, асоси илоҳӣ доштани динҳои эшонро эътироф менамояд ва онҳоро ба унвони аҳли китоб мепазирад. Зеро онҳо ба асли динҳои илоҳӣ ба гунае ошноӣ ва эътиқод доранд ва дар ин бора ба мусалмонон хеле наздик мебошанд, ҳарчанд динҳояшон қомилан таҳриф (дастхӯрда ва дигаргун) гашта, ба ширку бутпарастие табдил ёфтаанд.

Яке аз пояҳои муҳимми эътиқодӣ дар ислом эҳтироми ҳуқуқи мансубиятҳои динӣ ва ҳамзистии мусолимотомез бо пайравони тамоми динҳо ва ҷараёнҳои мебошад, ки дар ҷорҷӯбаи муносибатҳои дӯстона ва ҳусни ҳамҷаворӣ бо мусалмонон ба сар мебаранд ва ба амнияти онҳо таҳдиде ба вучуд намеоваранд. Илова бар ин, ислом барои аҳли китоб имтиёзҳои дигареро, ба монанди ҷоиш будани никоҳи занон ва ҳалол будани забоеҳ (гӯшти ҳайвоноти забҳкарда)-и онҳо барои мусалмонон, дар назар гирифтааст. Қофирони ғайри аҳли китоб аз ҷунин имтиёзҳои маҳрум мебошанд. На никоҳ ва барқарор намудани муносибатҳои хонаводагӣ бо онҳо ҷоиш аст ва на забҳи онҳо барои мусалмонон ҳалол доништа мешавад. Зеро онҳо аз назари эътиқодӣ ва тарзи тафаккури зиндагӣ қомилан аз мусалмонон фарқ доранд.

Муҳити хонавода ва робитаҳои занонавҳарӣ эҷоди муҳаббат, дӯстӣ, ҳамрангӣ дар зиндагӣ, таъсирпазирии мутақобил ва таъсиргузори дар якдигарро тақозо менамояд ва бе фароҳам гардидани ин заминаҳои ботинӣ ҳадафи аслии ақди издивоҷ таҳаққуқ намеебад. Вақте дар миёни зану шавҳар ва аҳли хонавода ҷунин ҳолатҳои бояд ҳатман вучуд дошта бошанд, пас ин ишқу алоқа ва дилбастагӣ ба дурнамои зиндагӣ ногузир дар ҳамдигар таъсир мегузорад ва ҷонибҳоро ба сӯи эътиқодоти ягдигар ғароиши фӣқрий медиҳад.

Ислом бо дарназардошти ҳамин ҳолати таъсиргузори ва тафовути асосӣ дар эътиқодот ва тарзи тафаккури мушрикони ва дигар кофирони ғайри аҳли китоб эҷоди равобӣти занашавҳарӣ ва ақди никоҳ бо онҳоро барои мусалмон мамнӯъ намудааст. Зеро дар натиҷаи барқарорӣи равобӣти занашавҳарӣ ва ишқу алоқаи муҳити хонаводагӣ заминаҳои таъсиргузориҳои мутақобил фароҳам мегарданд. Куръони карим мефармояд: **«Ва ҳаргиз Худованд барои кофирон бар (сари) мӯъминон роҳ (-и нуғуз ва султае) нагардонад»**.¹

Дар чунин фазое мӯъминонро ба сӯи ширку куфр кашида, дар дилашон тухми бадбинӣ ва нафрат нисбат ба эътиқодоти исломиро ба вучуд меоваранд. Ба ҳамин сурат одамро ба сӯи ҷаҳаннам ва оташи дӯзах мебаранд.

Манзури ислом, пеш аз ҳама, солим мондани эътиқодоти динӣ ва ҷавҳари шахсияти инсон мебошад ва дар ҳар ҷое, ки хавфи аз байн рафтани онҳо вучуд дошта бошад, инсонро қотеъона аз он барҳазар доштааст. Бинобар ин, канизи мӯъмине дар ин бора аз озодазани мушрика беҳтар аст, ҳарчанд ҳусну зебӣ, латофати ҷисмӣ ва ё ҷозибаҳои моддиаш шуморо мафтун намоянд. Ҳамчунин, занони мӯъминро ба никоҳи мардони мушрик дароварда намешавад. Дар ин бора ғуломи мӯъмине аз озодамарди мушрик беҳтар аст, ҳарчанд ҳусну зебӣ, ҷусту чолокӣ, вазъи иҷтимоӣ ва ё дигар хусусиятҳои вай шуморо ба ҳайрат оваранд. Онҳо охир одамро ба сӯи оташ мекашонанд ва Худованд бо ёрӣ ва иродаи худ ба сӯи биҳишт ва мағфират фаро меҳонад. Яъне заминаҳои расидан ба биҳишт ва роҳҳои ба даст овардани мағфирати худро бо бунёди низоми ҳакимонои қонунгузорӣ дар ихтиёри мӯъминони некӯкор мегузорад. Худованд дар ин бора мефармояд:

«Занони мушрикро ба никоҳ (-и худ) надароред, то он ки имон оваранд ва ҳатман канизи мӯъмине (дар ин бора) аз озодазани мушрика беҳтар аст, ҳарчанд (ҳусну зебоии)

¹ Сураи Нисо, 4: 141.

вай шуморо ба шигифт оварад. Ва занони мӯъминро ба никоҳи мушрикони дарнаоваред, то он ки имон оваранд ва хатман ғуломи мӯъмине аз озодмарди мушрик беҳтар аст, ҳарчанд вай шуморо ба шигифт оварад. Онҳо (охир) ба сӯи оташ фаро меҳонанд ва Худо бо кӯмак ва иродаи худ ба сӯи биҳишт ва мағфират фаро меҳонад ва оятҳои худро (бо ин равшанӣ) барои мардум баён менамояд, то онҳо панд бардоранд».¹

Бинобар ин, издивоҷ бо кофирони маҷусӣ (оташпарастон) ва пайравони дигар динҳои ботил ва ғайриосмонӣ, ба монанди буддоӣҳо, чинӣҳо, ҳиндуҳо ва ҳамчунин онҳое, ки Худоро сохтаи фикри инсон ва динро хурофот медонанд, ба мисли коммунистҳо ва атеистҳо ба монанди издивоҷ бо мушрикони ҳаром ва шаръан мамнӯъ мебошад, на зани мусалмон метавонад ба никоҳи онҳо дарояд ва на марди мусалмон метавонад аз онҳо зан гирад.

Худованд дар бораи дуруст будани никоҳи занони аҳли китоб барои марди мусалмон ва шарту шароити он дар зимни ояти 5-уми сураи Моида мефармояд.: **«Имрӯз барои шумо покиҳо ҳалол гардонида шудаанд ва таъом (забоях)-и онҳое, ки ба эшон китоб дода шудааст, барои шумо ҳалол ва таъоми шумо барои онҳо ҳалол мебошад ва (ҳамчунин) занони покдоман аз занҳои мӯъмина ва занони покдоман аз онҳое, ки пеш аз шумо ба онҳо китоб дода шудааст, (барояшон ҳалол мебошанд), вақте маҳри онҳоро бидихед, дар ҳоле, ки (ин корро) покдоманона анҷом диҳед, на бо (роҳи) тардоманӣ ва дӯст (маъшуқа)-гирина...»**.²

¹ Сураи Бақара, 2: 221.

² Дар ин оят ҳам ҳайвоноти забҳкардаи аҳли китоб ва ҳам занони покдомани онҳо барои мӯъминон ҳалол гардонида шудаанд, вале чи тавре мушоҳида менамоем, барои ин кор чор шарт низ зикр гардидааст: а) Он занҳо покдоман бошанд. б) Маҳрашон дода шавад, яъне ақди никоҳ ба таври дуруст ва шаръӣ сурат гирад. в) Он бо мақсади хифзи покдоманӣ ва иффати худ ва он зан анҷом гирад. г) Мақсади тардоманӣ (зинокорӣ) ва дӯст (маъшуқа)-бозӣ дар он вучуд нашофта бошад.

Лозим ба ёдоварист, ки никоҳи занони аҳли китоб барои мардони мусалмон ҷоиз аст, вале никоҳи зани мусалмон бо мардони аҳли китоб қатъиян манъ аст.¹ Қуръони карим дар ин бора мефармояд: «...**На он (занони мӯъмин)-хо барои кофирон ҳалол ҳастанд ва на кофирон барои онҳо ҳалол мебошанд**».²

Чуноне гуфта шуд, ислом никоҳи занони аҳли китобро барои мусалмонон бо шароити ҳосе иҷозат додааст, вале агар никоҳи онҳо ба манофеи ҷомеаи исломӣ дар тазод қарор гирад ва ё аз ҷиҳати демографӣ ба зарари мусалмонон тамом шавад, дар он сурат никоҳи онҳо макрӯҳ аст ва ҳокими шаръ метавонад аз он моневъ шавад.

Абӯбакри Ҷассос дар тафсири худ овардааст, ки Ҳузайфа ибни Ямон – яке аз бузургони саҳоба – ба зани яҳудие (дар шаҳри Мадоин) издивоҷ намуд. Халифаи мусалмонон, Умар (р) ба вай навишт: Ёро раҳо кун! Ҳузайфа дар зимни номае аз вай пурсид: Оё вай ҳаром аст? Умар (р) дар ҷавобаш навишт: Не валокин бим дорам, ки бо занони бадкорай онҳо наздикӣ намоед!³

Дар китоби «Ал-осор»-и имом Муҳаммад (рх) дар ин бора омадааст: Ҳузайфа дар шаҳри Мадоин бо зани яҳудие издивоҷ намуд. Умар (р) ба вай навишт: Ёро раҳо кун! (Ҳузайфа) дар номае аз вай пурсид: Эй амиралмӯъминин! Оё вай (бар ман) ҳаром аст? Умар (р) боз ба вай навишт: Ман ба таври қатъӣ ба ту амр мекунам, пеш аз он ки номаи маро ба замин бигузорӣ, ёро раҳо кун! Зеро бим дорам, ки дигар мусалмонон (дар ин қор) аз ту пайравӣ намојанд ва занони аҳли китобро аз ҷиҳати зебӣ баргузинанд ва

¹ Ин мавзӯ ба таври пурра аз Тафсири «Навини Қуръони карим», таълифи муаллиф, тафсири ояти 221-уми сураи «Бақара» иқтибос шудааст.

² Сураи Мумтаҳана, 60: 10.

³ Абӯбакр Аҳмад ибни Алӣ маъруф ба Ҷассоси Ханафӣ, Тафсири Аҳкомулқуръон. – Ҷ. 2. – С. 459. – Бейрут. Минбаъд: Аҳкоми Қуръони Ҷассос.

дар натиҷа онҳо сабаби гирифтори ва бешавҳар мондани занони мусалмон гарданд.¹

Баъзе масоили боби никоҳ

1. Никоҳ кардани занҳои аҳли китоб, ба монанди яҳудиён ва насронӣ, ба шарте ки ба китоби осмонии худ пойбанд бошанд, ҷоиз аст, вале барои шахсияти мусалмон аз ин гуна зангирӣ худдорӣ намурад бехтар аст.

2. Издивоҷ бо занони ситорапараст, оташпараст ва ғайра агар ба дине эътиқодманд буда, ба яке аз китобҳои осмонӣ эътироф намоёнд, ҷоиз аст, вале агар танҳо ситорапараст ва ё оташпараст буда, ба китобе имон надошта бошанд, ба ҳеҷ вачҳ ҷоиз нест.

Издивоҷ бо заноне, ки на мусалмон ҳастанд ва на аҳли китоб, яъне на яҳудӣ ва насронӣ, балки ба ҳеҷ дини осмоние эътиқод надоранд, қатъан ҳаром ва мамнӯъ мебошад.

Ҳатто аксари аҳли китоб (яҳудиён ва насронӣ) аз ҳайси милли ва наҷодӣ яҳудӣ ва насронӣ мебошанд ва аз нигоҳи динӣ даҳрӣ ҳастанд. Агар пас аз таҳқиқ зане аз аҳли китоб пайдо шавад, ки даҳрӣ ва ё бедин набошад, никоҳи вай дуруст аст, аммо ҷуноне гуфта шуд, бо вай низ никоҳ накардан бехтар аст.

Никоҳи фузулӣ

Ба никоҳи якдигар даровардани марду зане бе иҷозат ва огоҳии онҳо *никоҳи фузулӣ* гуфта мешавад. Никоҳи фузулӣ се қисм аст: Ё танҳо аз тарафи зан мешавад, яъне дар ғиёби зан вайро ба никоҳи касе дармеоваранд, дар сурате ки ӯ худ беҳабар аст. Ё танҳо аз тарафи мард мешавад, яъне дар ғиёби вай касеро бо ӯ ақд мебаранд ва ё аз ҳар ду та-

¹ Алфиқху-л-исломӣ ва адиллатуху. – Ҷ. 7. – С. 160. Ба нақл аз китоби Ал-осори имом Муҳаммад (рх).

раф, яъне марду занеро, дар сурате ки худи онҳо хабар надоранд, ба ҳам ақд мебаранд.

Ин навъ никоҳ ба ризояти ҷониби ғоиб пас аз огоҳ гардидаи мавқуф (вобаста) аст. Дар сурате ки пас аз огоҳ шудан ба он розӣ гардиданд ва ба ҳукми он тан дардоданд, никоҳ дуруст ва агар не, никоҳ ботил мегардад. Яъне марду зан агар пас аз шунидани хабари ақдашон гуфтанд розӣ ҳастем, он ақд ҷанбаи шаръӣ пайдо мекунад ва дуруст мегардад, вале агар гуфтанд, ки *розӣ нестем*, ботил (бекор) мегардад.

Шахсе ба дигаре дастур дод, ки духтари хурдсоларо бо номи Омина барои Маҷид ақд намояд ва он шахс дар ҳузури падар ва як шоҳиди дигар никоҳро ба мавриди иҷро гузошт, ақд дуруст мешавад, зеро падар дар сурати ҳузури шахсии худ, дар ҳақиқат, ба унвони никоҳдиханда ва сарпарастии духтар ва вакил ба унвони шоҳид ҳисоб мегарданд, ки бо ҳамин ду шоҳид низ такмил меёбад.

Ақди никоҳ ба воситаи китобат, ваколат ва рисолат¹

Масъалаи никоҳ ба василаи китобат – нома, фиристода (расул) ва вакил (намояндаи ваколатдор) дар фикҳи исломӣ, ба хусус фикҳи ҳанафӣ, ба таври шоёне мавриди баррасӣ ва таҳқиқ қарор гирифтааст. Ин се сурати масъала дар ҷузъиёт каме аз якдигар фарқ доранд. Ибни Ҳумом дар Фатҳ² мегӯяд: Ақди никоҳ бо китоб – нома ба монанди хитоб – калом баста мешавад.³

¹ Манзур аз рисолат дар ин ҷо фиристодани пайғом ба воситаи расул ва қосиде аст, ки ваколоти маҳдуд – танҳо ҳаққи расонидани пайғомро дорад.

² Фақеҳон аксаран дар навиштаҳои худ номи Фатҳро ба таври мутлақ зикр менамоянд ва манзури онҳо китоби Фатҳулқадир – шарҳи Ҳидояи шариф, таълифи Камолуддин Муҳаммад ибни Абдулвоҳиди Сивосӣ маъруф ба Ибни Ҳумоми Ҳанафӣ аст.

³ Фатҳулқадир. – Ҷ. 3. – С. 189.

1. Сурати масъалаи нома ин аст, ки мард дар номае аз зан хостгорӣ ба амал оварад. Вақте нома ба зан расид, онро дар ҳузури ду шоҳид бихонад ва бигӯяд: Худро ба никоҳи ӯ даровардам ва ё бигӯяд: Фалонӣ ба ман номае навишта, маро барои худ хостгорӣ намудааст ва шумо шоҳид бошед, ки худро ба никоҳи ӯ даровардам.

Агар мӯхтавои мактубро барои шоҳидон нахонда, бигӯяд: Худро ба никоҳи фалонӣ даровардам ва ё зан ҳам дар ҷавоби нома бинависад: Худро ба никоҳи ту даровардам, он дуруст намегардад. Зеро шунидани шоҳидон каломи ҳар ду тарафро шартӣ сӣҳати никоҳ аст. Дар сурати аввал шоҳидон каломи мардро, ки дар нома дарҷ гардида ва дар сурати дуюм каломи ҳар ду ро нашунидаанд.

Ин дар сурате аст, ки мард аз маҳфили ақд ғоиб бошад. Аммо агар ҳар ду ҷониб – марду зан – дар маҳфили ақди никоҳ ҳозир бошанд ва мард дар варақе бинависад: Туро ба никоҳи худ даровардам ва зан ҳам бинависад ва ё бигӯяд: Қабул кардам, никоҳ дуруст намегардад. Зеро дар он яке аз шартҳои сӣҳати ақди никоҳ – шунидани шоҳидон лафзи иҷоб ва қабулро аз онҳо таҳаққуқ наёфтааст. Дар ин ҷо дар сурати китобати ҳар ду иҷоб ва қабул ба таври комил ва дар сурати китобати мард ва қабули лафзии зан нисфи ақд аз сӯи шоҳидон шунида нашудааст.

Фарқ китоб – нома аз хитоб – калом дар он аст, ки идтиҳоди маҷлис дар ҳар ду шарт аст, вале он дар шакли хитоб ба як маҷлис маҳдуд мегардад ва дар китоб ба як маҷлис маҳдуд намебошад. Бинобар ин, агар зан тану нафси худро бахшид ва мард дар он маҷлис ҷизе нагуфт ва пас аз он дар маҷлиси дигар гуфт: Қабул кадрам, никоҳ дуруст намешавад. Зеро иҷоб ва қабул, яъне баста шудани ақд дар як маҷлис сурат нағирифтааст. Аммо китоб ба як маҷлис маҳдуд намебошад, балки қироати он дар маҷлиси дигар ба манзалаи хитоби нав аст ва агар зан қабул кунад, ақд саҳеҳ мегардад.

2. Никоҳ ба тариқи ваколат низ ҷоиз аст. Сурати он чунин аст, ки мард шахсеро аз ҷониби худ вакил менамо-

яд, ки фалон занро ба никоҳи вай дароварад. Вакил он занро ваколатан ба никоҳи вакилқунанда мебарорад. Дар мазҳаби ҳанафӣ зан низ метавонад шахсеро аз ҷониби худ барои бахшидани тану нафсаш вакил созад.

Ваколоти шахс ё мутлақ мешавад ва ё муқайяд ва маҳдуд. Агар мард шахсеро ба таври мутлақ аз ҷониби худ барои никоҳи зане ваколатдор намояд, салоҳиятҳои зиёде ба вай вогузор мегардад, вале аз назари Имомайн набояд дар тасарруфоти худ аз эътиборот ва меъёрҳои маъмул дар урф берун гардад.

Дар назди имом Абӯҳанифа (рх) бошад, ваколоти мутлақ дар боби никоҳ, ҷуз дар мавридҳои, ки мазаннаи суиистифода аз сӯи вакил дар онҳо вучуд дорад, бар асоси қоидаи «Мутлақ бар итлоқи худ ҷорӣ дошта мешавад» ба ҷизе муқайяд ва маҳдуд намегардад. Аммо дар ҷое, ки мазаннаи суи истифода аз сӯи вакил вучуд дошта бошад, тасарруфоти вай ба иҷозати муваккил мавқуф мебошанд. Бар ҳамин асос, дар бораи қорбурди салоҳиятҳо дар ваколоти мутлақ дар баъзе мавридҳо дар байни имом Абӯҳанифа (рх) ва Имомайн тафовути назар вучуд дорад.

Дар навъи ваколоти муқайяд шахси вакил бояд аз маҳдудиятҳои, ки ваколатдиханда барояш муайян намудааст, берун набарояд. Агар қорро дар доираи салоҳиятҳои маҳдуди ваколаташ ва ё берун аз он, вале ба нафъи муваккил анҷом дод, ақд бар муваккил нофиз мегардад. Аммо агар берун аз ҳудуди ваколаташ ба зарари муваккил дар қор тасарруф намуд, он ба иҷозати вакилқунанда мавқуф аст, агар иҷозат диҳад, нофиз мешавад ва агар онро рад намояд, ғайри мақбул аст.

Намунаи ваколоти муқайяд дар боби никоҳ он аст, ки шахсеро барои баستاني ақди никоҳ ба зани муайяне ё аз хонаводаи махсусе ва ё бо сифатҳои ва нишондодҳои мушаххасе вакил намояд. Ваколоти мутлақ аз зикри ин ҷизҳо ва ҷунин қайдҳои ҳоли аст.

3. Расул (фиристода) бошад, танҳо ҳомили пайғоми мард аст ва ҷуз расонидани каломи вай дигар ҳеҷ гуна ва-

колате надорад. Вақте пайғоми мардро ба зан расонд, ва-зифаи вай тамом мешавад. Агар зан дар ҳамон маҷлис он-ро қабул кунад ва шохидон каломи онҳоро бишунаванд, ақд саҳеҳ мешавад, вале агар дар он маҷлис чизе нагуфт ва шахси фиристода дар маҷлиси дигар онро такрор кард ва зан қабул намуд, никоҳ дуруст намегарадад, зеро вазифа ва ё ваколати расул дар ҳамон навбати аввал ба поён ра-сида буд.¹

Бастани ақди никоҳ аз тариқи воситаҳои алоқа – телефон, барқия, факс, интернет ва ғайра

Шоёни зикр аст, ки башарият дар асри гузашта ба дастовардҳои азиме дар соҳаҳои гуногуни илмӣ даст ёфта, зиндагиро бо имконоти пешрафтаи техникӣ ва шароити рафоҳияти моддӣ таъмин намудааст. Аз ҷумла, дар зами-наи алоқа ва васоили иттисолот имкони муколама ва гуф-тугӯи мустақимро аз дуртарин нуқтаҳои олам барои худ муяссар сохтааст. Ин таҳаввули сареи илмӣ ва техникӣ ҳаёти инсонро аз паҳлӯҳои гуногун, ба хусус аз ҷанбаҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ зери таъсир ва пӯшиши иттилоотӣ қарор дода, маҷоли бастани ҳар гуна қарордод-ро аз роҳи дур фароҳам овардааст, ки ҳаёти шахсӣ, хонаводагӣ ва иҷтимоии мусалмонон низ аз ҳавзаи он бе-рун намондааст.

Саволе, ки дар ин ҷо матраҳ мешавад, ин аст, ки оё дар ин аср бастани ақди никоҳ ва дигар қарордодҳои шар-тӣ аз тариқи воситаҳои нави алоқа – барқия, факс, теле-фон, интернет ва ғайра – ба монанди ирсولي нома, вако-лат ва ғайра, ки дар фикҳи исломӣ ба таври муфасссал мав-риди баррасӣ қарор гирифтаанд, дуруст мешавад ё не?

Аз он ҷо ки ин масъала ба тозагӣ ворида ҳавзаи фикҳи исломӣ гардидааст, ҳанӯз ба таври дақиқ мавриди арзёбӣ қарор нагирифта ва ба тартиби мавзӯбандиҳои масоили фик-

¹ Фатҳулқадир. – Ҷ. 3. – С. 189, 190.; Раддулмӯхтор. – Ҷ. 4. – С. 83-87.

ҳӣ дар сохтори аҳкоми динӣ қолабрезӣ нашудааст. Аз ин рӯ, донишмандон ва маҷмеи фӣқҳӣ дар ҷаҳони ислом ба он бархурди эҳтиётomezе намудаанд.

Ба ҳар ҳол, ҷизе ки метавон онро дар ин боб ба ма-соили китобат – нома мулҳақ сохт, бастанӣ ақди никоҳ аз тариқи барқия ва факс аст. Аз тариқи онҳо имкони пеш-рафтатаре барои ирсоли нома ва мукотиба аз роҳи дур му-яссар гардидааст. Вале дар онҳо ду ҷиз бояд ба инобат ги-рифта шавад: Яке ҳамон шартӣ нома, ки пас аз расидан ба зан бояд дар ҳузури шоҳидон ҳонда шавад ва онҳо каломи ҳар ду ҷониби ақдро бишунаванд. Ва дигаре таҳқиқ ва ташҳиси нусхаи он, то нисбат ба аслӣ будани он итминон ҳосил шавад ва аз тақаллуб ва сохтакорӣ эмин монад.

Шоёни зикр аст, ки васоили алоқа дар маҷмӯъ ба се қисм тақсим мешаванд: а) хаттӣ, б) савтӣ, в) савтӣ ва суратӣ.

а) Аз тариқи баъзе васоили алоқа, ба монанди барқия ва факс тамоси хаттӣ ва алоқа аз роҳи мукотиба ҳосил мешавад ва он шакли пешрафтатари ирсоли нома ба шумор меравад.

б) Аз тариқи телефон танҳо тамоси савтӣ сурат меги-рад ва дар он ҷонибҳо садои якдигарро мешунаванд.

в) Аз тариқи интернет бошад, имрӯзҳо бо истифода аз камераҳо ва дигар дастгоҳҳои эфирӣ тамоси савтӣ ва суратӣ ҳар ду сурат мегиранд ва ҷонибҳо метавонанд якдигар-ро бубинанд.

Дар тамоси савтӣ эҳтимоли тақаллуб ва сохтакорӣ бештар вучуд дорад. Зеро дар он тақлид (имитация)-и са-до ва паҳши ҳар гуна гузоришҳои ғайривоқеъ ва садоҳои калбақӣ имкон дорад.

Аз тариқи интернет бошад, имкони шунидан ва дида-ни савту сурати ҷонибҳо ва ҳамин тавр шоҳидон вучуд до-рад, вале бо ин вучуд Маҷмаъи фӣқҳӣ исломӣ тобеи Соз-мони Конфронси исломӣ ва Кумитаи доимӣ барои ифто дар мамлакати Суъудӣ аз иҷозати фатво барои ҷавози он худдорӣ кардаанд.

Маҷмаи фӣқҳӣ исломӣ дар нишасти давраи ҷаҳоруми худ, ки дар таърихи 17-23 моҳи шаъбони соли 1410х. му-

тобик ба 14-20 марти соли 1990м. дар шаҳри Чадда баргузор гардид, пас аз мутолиаи матолиби пешниҳодшуда ба Маҷмаъ дар бораи бастанӣ қарордодҳо ба воситаи дастгоҳҳои нави алоқа дар бораи ақди никоҳ қарори зеринро ба тасвиб расонд:

4. Қоидаҳои мазкур (сиҳати қарордодҳо ба воситаи дастгоҳҳои нави алоқа) ақди никоҳро шомил намегарданд, зеро дар он гузаронидани шохид шарт аст.¹

Дар фатвои Кумитаи доимӣ барои ифто омадааст:

Савол: вақте рӯкнҳо ва шартҳои никоҳ фароҳам гарданд, ...оё бастанӣ ақди никоҳ ба воситаи телефон ҷоиз аст ё не?

Ҷавоб: Бо назардошти фиребкорӣ ва найрангбозӣ ва тақлиди садо, ки дар ин рӯзгор бисёр шудаанд ва бо таваҷҷӯҳ ба эътинои шариати ислом ба ҳифзи фарҷҳо ва номусҳо Кумита зарур медонад, ки дар бастанӣ ақди никоҳ ва додани ваколат дар он ба муколамаҳои телефонӣ эътимод карда нашавад.²

Аммо муфтии пешини Суъудӣ Абдулазиз ибни Абдуллоҳ бин Боз дар ҷавоби ин савол: Духтарамро ба никоҳи фалонӣ даровардам, вай гуфт: Қабул кардам, духтар розӣ аст ва шохидон суҳанони моро аз тариқи баландгӯи телефон мешунаванд, оё ин ақди никоҳ шаръан эътибор дорад (ва дуруст аст)? Фармуд: Агар ончи гуфта шуд, саҳеҳ бошад (ва дар он бозӣ ва сохтакорие вучуд надошта бошад), пас дар он мақсади шартҳои никоҳи шаръӣ ҳосил шудаанд ва ақд саҳеҳ аст.³

Пас дар чунин ҳолат, яъне дар вақте, ки аз як сӯ, масъала ҳанӯз ба таври пурра дар қолаби мавзӯбандиҳои

¹ Қарорҳо ва тавсияҳои Маҷмаи фикҳи исломӣ тобеи Созмони Конфронси исломӣ, қарори № 52 (6/3). – Нусхаи электронии он дар мактабаи шомила.

² Мавқеъ – ислом: савол ва ҷавоб. – Нусхаи электронии он дар мактабаи шомила.

³ Ҳамон сарчашма.

фиқҳӣ надаромадааст ва аз сӯи дигар, эҳтимоли тақлиди садо, тақаллуб ва пахши гузоришҳои нодуруст аз сӯи дигар одамон дар ин васоил, ба хусус дар телефон ва интернет, вучуд дорад, агар ба амал баровардани ақди никоҳ аз роҳҳои дигар, ба монанди ваколат, имкон дошта бошад, он авлотар аст.

Дар бораи талоқ ҳарчанд он шартҳое, ки барои дуруст гардидани никоҳ зарур буданд, дар назар гирифта нашудаанд, вале агар аз роҳҳои нави алоқа сурат гирад, бояд мавзӯ ҳатман таҳқиқ ва пайгирӣ шавад, то дар он низ тақаллуб ва сохтакорие роҳ наёфта бошад.

Дар боби никоҳ ва талоқ зикри ду нуктаи дигар зарур ба назар мерасад:

а) Никоҳ пас баста шудан бар асоси муқаррароти шаръ хуб, балки зарур аст, ки дар назди мақомоти дахлдори давлатӣ доир ба асноди шахсӣ ва қорҳои шахрвандӣ – дар идораи сабту қайди асноди шахрвандӣ ба қайд гирифта шавад. Зеро он дар таҳкими бинои хонавода ва расмияти равобити занонашавҳарӣ дорои аҳамияти ҳосе аст ва аз сӯи дигар, барои исботи насаби фарзандон, муайян сохтани синну сол, мансубияти миллӣ, шаҷара ва ҳамин тавр идомаи таҳсилот ва касбу кори онҳо дар оянда нақши ҳаётан муҳим дорад.

б) Дар бораи ҳаллу фасли масоили талоқ, баррасии сабабҳои фурӯпошии хонаводаҳо ва таҳқиқи бӯҳронҳои оилавӣ хуб аст ба донишмандони масоили динӣ ва мутахассисони аҳкомшинос муроҷиат шавад, вале беҳтар, балки зарур аст, ки доир ба ин қор ниҳоди салоҳиятдори давлатие таъсис дода шавад ва бо бақоргирии шахсиятҳои бодӣёнат ва қоршиносони воқеӣ ба сурати расмӣ ба ин масоил расидагӣ шавад.

Зеро ташкили хонаводаи солим, пешгирӣ аз фурӯпошии оилаҳо ба сабабҳои ночиз, ҳифзи насаби фарзандон, ҳаллу фасли боҳирадонаи масоили талоқ ва ҳифозат аз номус ва қаромати инсонии мардум аз муҳимтарин мақсадҳои шариат ба шумор мераванд. Аз сӯи дигар, таҳкими

бинои хонавода, таъмини шароити рушди нерӯҳои зеҳнӣ ва зарфиятҳои инсонӣ дар насли ҷавон ва ҳифзи генофонди милли асоси стратегияи рушди арзишҳои милли ва дар сарҳатти барномаҳои фарҳангӣ-маърифатии кишвар қарор доранд. Барои расидан ба ҳадафҳои стратегияи рушди арзишҳои милли, ҳифзи сармояи инсонӣ дар кишвар ва ба вуҷуд овардани наслҳои шоиста ин кор ба иқдоми амалӣ ва дастгириҳое дар сатҳи давлат ниёз дорад.

Зеро бӯҳронҳои хонаводагӣ ва баррасии масоили оилавӣ, ба хусус дар замиинаи талоқ ва ҷудой, ба ҷавобҳои назариявӣ ва ба дур аз ҳавзаҳои фикҳӣ татбиқӣ ҳалли комили худро пайдо намеkunанд. Балки расидагӣ ба ин умур ба як силсила коргузориҳо ва имконот ниёз дорад, ки онҳоро мухтасаран зикр менамоем: **а)** салоҳияти иҷроӣ ва дар сатҳи давлатӣ, **б)** маркази санадгузорӣ ва қайди ҳаводис ва воқеот – фатвоҳо: пурсишҳо ва посухҳо, **в)** таҳқиқот ва барҳӯрди амалӣ бо рӯйдодҳо – омӯзиши мавзӯ ва саволи пешниҳодшуда, таҳқиқи амалии он, ҷамъи шавоҳид дар бораи он ва ғайра, **г)** таъсиси шабакаи корӣ ва ҷалби кадрҳои мутахассис, **д)** имконоти молӣ.

*Фасли чорум***ЗАНҲОЕ, КИ НИКОҲИ ОНҲО
ҲАРОМ АСТ – МАҲРАМҲО*****Маҳрамҳо се қисм мешаванд:***

1) Маҳрамҳои насабӣ ва онҳо хешовандоне мебошанд, ки ақди никоҳ бо онҳо барои ҳамеша ва абадан ҳаром аст. *Ва эшон иборатанд аз:* 1 – модар, 2 – модари модар (бибӣ) ва модари падар то чанд насле (пуште) боло раванд, 3 – духтар, 4 – духтари духтар ва духтари писар то чанд насле (пуште) поён раванд, 5 – хоҳар, 6 – духтари хоҳар ва духтари бародар то чанд насле (пуште) поён раванд, 7 – амма, 8 – хола.

Маҳрамҳои насабӣ ва абадӣ дар маҷмӯъ ҳафт навъ мебошад, ки бо китоби Худо маҳрамият ва ҳурмати никоҳи онҳо собит шудааст. Худованд мефармояд:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبنَاتُكُمْ وَأَخُوتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ
وَخَالَاتُكُمْ وَبنَاتُ الْأَخِ وَبنَاتُ الْأُخْتِ

«Бар шумо модарон, духтарон, хоҳарон, аммаҳо, холаҳо, духтарони бародар ва духтарони хоҳаратон ҳаром гардонида шудааст».¹

2) Маҳрамҳои сабабӣ ва онҳо хешовандоне мебошанд, ки ба сабаби издивоҷи шахс барои вай маҳрами абадӣ гардидаанд ва ё ба сабаби издивоҷи падар ва ё писараш барои вай маҳрами абадӣ гардидаанд. Ин силсилаи маҳрамҳо низ ҳамеша барои ӯ ҳаром мебошанд. Ба инҳо маҳрамҳои бо мусоҳарат (домодӣ) низ мегӯянд, яъне маҳрамҳое,

¹ Сураи Нисо, 4: 23.

ки аз тариқи домод шудан барояш ба вучуд омадаанд. *Ва онҳо иборатанд аз:* 1 – модари зан (хушдоман), ба маҳзи ин, ки занеро ба ақди худ даровард, модараш барои вай ҳароми абадӣ мегардад, хоҳ бо он зан ҳамбистарӣ карда бошад, ё не, 2 – духтари зан дар сурате ки бо модараш ҳамбистарӣ карда бошад, вале агар модарашро пас аз ақд ва пеш аз он ки бо вай ҳамбистарӣ кунад, талоқ дод, метавонад бо вай издивоҷ намояд, 3 – зани падар (моиндар) ва зани падаркалон то чанд насле (пуште) боло раванд, 4 – зани писар (келин) ва занони писарони писар.

Ин чор навъи маҳрамҳои сабабӣ низ бо китоби Худо собит шуда, маҳрамияти онҳо абадӣ мебошад. Худованд мефармояд:

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ
إِنَّهُمْ كَانُوا فُجِحَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا

«Ва он занонро, ки падаронатон никоҳ кардаанд, ба никоҳи худ дарнаёваред, магар он чи (то ин замон) гузашт. Ин дар ҳақиқат, фоҳиша ва роҳи баде аст».¹ Ҳамчунин мефармояд:

وَأُمّهتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ الَّتِي فِي حُجُورِكُمْ مِّنْ نِّسَائِكُمُ الَّتِي
دَخَلْتُم بِهِنَّ فَإِن لَّمْ تَكُونُوا دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ
وَاحْلِيلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِّنْ أَصْلَابِكُمْ

«Ва модарони ҳамсаронатон ва он пешдухтаронатон ки дар канори шумо аз он занонатон мебошанд, ки бо онҳо ҳамбистар шудаед, вале агар бо онҳо ҳамбистар нашуда бошед, (никоҳи духтаронашон пас аз ҷудой аз онҳо) бар

¹ Сураи Нисо, 4: 22.

шумо гуноҳе надорад ва занони писаронатон ки аз пушти худатон мебошанд, бар шумо ҳаром гардонида шудаанд».¹

Эзоҳ: Мамнӯбияте, ки дар мавриди бародару хоҳар собит шудааст, барои се навъи бародарию хоҳарӣ, яъне бародарону хоҳарони аъёнӣ, ғаллотӣ ва аҳёфӣ яқсон аст. Манзур аз бародарону хоҳарони аъёнӣ он аст, ки ҳама аз як падару модар бошанд ва аз ғаллотӣ он аст, ки аз як падар ва ду модар (модарчудо) бошанд ва аз аҳёфӣ он аст, ки аз як модару ду падар (падарчудо) бошанд.

а) Маҳрамҳои сабабие, ки никоҳ бо онҳо муваққатан ҳаром ва манъ аст. Инҳо хоҳар, хола ва аммаи ҳамсараш мебошанд. Яъне, то замоне ки ин ҳамсараш дар никоҳи ўст, онҳо бар вай ҳаром мебошанд.

б) Маҳрамҳои сабабие, ки аз тариқи зино барои шахси зинокор пайдо шудаанд. Инҳо низ барои ў маҳрамҳои абадӣ гардида, барои ҳамеша никоҳаш бо онҳо ҳаром мебошад. Яъне агар шахсе бо зани бегонае зино кунад, усул ва фуруъи он зан ба ҳамон тартибе, ки дар маҳрамҳои сабабии абадӣ зикр шудааст, барои вай маҳрам мегарданд. Мусоҳарат (домодӣ) ҳамон тавре ки бо никоҳи шаръӣ собит мешавад, бо зино низ собит мешавад.

Мусоҳарат ва маҳрамати сабабӣ чӣ тавре ки аз зино собит мешавад, аз бўсидан, даст расонидан ва ба фарҷи зани бегонае нигоҳ кардан, агар он амалҳо бо шаҳват бошанд, низ собит мешавад. Агар зане ҳам бо шавҳат ба марде даст расонад ва ё бо якдигар бўсу канор намоянд, маҳрамият миёни онҳо собит мешавад.

Дар ин се ҳолат (бўсидан, даст расонидан ва ба фарҷаш нигоҳ кардан) ҳурмати мусоҳарат (аз тариқи домодӣ) то вақте собит мешавад, ки омил ва анғезаи ба зино расонанда боқӣ бошад, яъне мард инзол нашуда бошад. Вақте мард инзол шавад, дигар он омил бартараф мешавад ва бо ҳамин ҳурмати мусоҳарат собит намешавад.

Ин амр, албатта, ба маънои он нест, ки он занҳо ба-

¹ Сураи Нисо, 4: 23.

рои марди зинокор маҳрам гардидаанд ва вай бе монёи шаръие бо онҳо шину хез ва ҳар кучое, ки бихоҳад, бо онҳо сафар менамояд. Балки ба маънои он аст, ки дигар наметавонад бо ҳеч кадоми онҳо ақди никоҳ бандад ва робитаи машруъи занонашавҳарӣ барқарор созад.

3) Маҳрамҳои разоӣ ва онҳо ҳешовандоне мебошанд, ки аз тариқи ширхорагӣ барои инсон маҳрами абадӣ гардидаанд ва ақди никоҳ бо онҳо ҳамеша ва то абад ҳаром аст. *Ва онҳо иборатанд аз:* 1 – модари разоӣ (зане, ки ба ӯ шир додааст), 2 – хоҳари разоӣ (духтаре, ки ҳар ду аз писони як зан шир хӯрдаанд).

Ҳурмати никоҳи маҳрамҳои разоӣ низ бо китоби Худо собит шудааст. Худованд мефармояд:

وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُم مِّنَ الرَّضْعَةِ

«Ва он модаронатон ки ба шумо шир додаанд ва хоҳаронатон аз разоат (низ) бар шумо ҳаром гардонида шудаанд».¹

Илова бар ин мавридҳо, никоҳи занони шавҳардор ва чамъ намудани байни ду апаву хоҳар дар як вақт бо китоби Худо ҳаром гардонида шудааст. Худованд мефармояд:

وَأَن تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا

«Ва ин, ки байни ду хоҳар (дар як вақт) чамъ намоед, магар он (чи то ин замон) гузашт. Худо, бешак, омуззандаи меҳрубон аст».² Ҳамчунин мефармояд:

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ

«Ва занони шавҳардор, ...».³

Ба ғайр аз мавридҳое, ки зикр гардид, издивоҷ бо за-

¹ Сураи Нисо, 4: 23.

² Сураи Нисо, 4: 23.

³ Сураи Нисо, 4: 24.

нони дигар шаръан ҷоиз мебошад. Қуръони карим мефармояд:

وَأَحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ

«Ва (заноне) пас аз инҳо барои шумо ҳалол гардонида шудаанд».¹

– Бинобар ин, шахсе наметавонад ду хоҳарро дар як замон ба никоҳи худ дароварад.

– Шахсе ду хоҳарро дар ду ақд ба никоҳи худ даровард, вале мушаххас карда нашуд, ки кадом яке аз онҳо аввал ақд шудаанд, ин никоҳ барои ҳеҷ кадоми онҳо ҷоиз нест. Бояд аз он мард ҷудо шаванд ва ҳар ду нисфи як маҳрро аз мард бигиранд.

– Шахсе наметавонад ду занро дар сурате ки агар яке аз он (ду зан)-ро мард фарз кунем, наметавонанд ба ақди ҳамдигар дароянд (никоҳи онҳо бо якдигар мамнӯъ аст), масалан, зан ва аммааш ё зан ва холааш ё зан ва духтари бародараш ва ё зан ва духтари хоҳарашро дар як замон болои ҳам ба никоҳ ҷамъ намоянд.

Ривоят шудааст, ки Расули Худо (с): «аз никоҳ кардани зан бар болои аммааш ё амма бар болои духтари бародараш ё зан бар болои холааш ва ё хола бар болои духтари хоҳараш наҳй намудааст».²

– Шахсе бо зане зино кунад, модар ва духтари он зан барояш ҳароми абадӣ мегарданд, яъне наметавонад ба онҳо ақди никоҳ бандад.

– Шахсе бо шахват ба зане даст расонад ва шахвати он зан низ ба ҷунбиш дарояд, модар ва духтари он зан барояш ҳароми абадӣ мегарданд.

– Шахсе бо нигоҳи шахватолуд ба дохили фарҷ (аврати ниҳон)-и зане назар афканад, модар ва духтари он зан

¹ Сураи Нисо, 4: 24.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 5108, 5109, 5110; Саҳеҳи Муслим, 3422 (1408)-33, 3424 (...) -35, 3425 (...) -36; Сунани Абӯдовуд, 2065, 2066; Сунани Тирмизӣ, 1125, 1126; Сунани Насой, 3288, 3289, 3296.

барояш ҳароми абадӣ мегарданд.

Андарзи муҳим:

Қавони мусалмонро зарур аст, ки аз боби эҳтиёт модарарӯси (хушдоман) худро бар аспу хар ё дучарха ё хар василаи нақлияе, ки баданҳо бо ҳам расиш ва молиш меҳӯранд, дар пушти худ савор нанамояд ё дасти худро ба ногоҳ ба тани вай нарасонад, зеро иттифоқо дар ҳолати нохудоғоҳ эҳсоси лаззат барояш рӯй диҳад ва шаҳваташ ба чунбиш дарояд, ҳамсари ҳалолияш барои он мард ҳаром мегардад.

– Агар шахсе ҳамсари худро талоқи боин ё раҷъӣ намояд ва ё ҳамсараш даргузарад, пеш аз гузаштани иддаи (муддати интизорӣ) талоқ ё вафот наметавонад хоҳари ҳамсари қаблияшро ба никоҳи худ дароварад.¹

– Занҳои дигаре аз ҳешовандони ҳамсараш, ки чамъи миёни онҳо бо ҳамсараш ҷоиз набуд, ба монанди ҳолаву аммааш низ ҳамин ҳукмро дорад.

– Никоҳи занони оташпарасти ва кофир (бедин) ҷоиз нест.

– Дар шариати расмӣ писархондагӣ ва фарзандхондагӣ эътибори қонунӣ надорад. Агар зане писареро барои худ ба писархондагӣ пазируфта бошад ҳам, он писар метавонад аз назари шаръӣ бо ҳамон зан ақди никоҳ бандад.

– Дар никоҳи худ чамъ намудан миёни духтари аммаву ҳола ва духтари тағову амак ҷоиз аст.

– Занҳое, ки аз паҳлӯи насабӣ никоҳашон барои шахсе ҷоиз набошад, аз рӯи разоӣ (ширхорагӣ) ҳам никоҳашон

¹ Соҳиби китоби «Анису-н-нисо» ҳолати вафоти ҳамсарашро аз он ҳукм истисно намудааст, яъне пас аз вафоти ҳамсараш бе гузаштани иддаи вафот метавонад ба хоҳар ва ё дигар бастагони ҳамсараш, ба монанди амма ва ҳолааш ақди никоҳ бандад. Вале соҳиби «Хулосату-л-масоил» чуноне дар матн омадааст, миёни вафот ва талоқи ҳамсараш дар масъалаи мазкур фарқе намегузорад. (Ҳафизуллоҳ Тоҳирӣ ва Ғуломаҳмади Муваҳҳидӣ, Хулосату-л-масоили фикҳи ҳанафӣ. – Ҷ. 2. – С. 9. – Турбати Ҷом, 2003; Анису-н-нисо. – С. 117, 118).

ҷоиз нест.

– Ҳамон гунае, ки чамъ миёни ду хоҳари насабӣ ҷоиз намебошад, миёни ду хоҳари разоӣ ҳам ҷоиз нест.

– Гирифтани (никоҳ)-и зани талоқшуда ё шавҳармурда пеш аз гузаштани иддаи талоқ ва вафот ҷоиз нест.

– Як мард бештар аз ҷаҳор занро наметавонад дар як вақт дар никоҳи худ дароварад. Аммо, дар сурате ки яке аз ҷаҳор занро талоқ намояд, пас аз гузаштани иддаи метавонад зани дигареро ба никоҳи худ дароварад.

– Ба шавҳар баромадани духтар ё зани суннимазҳаб ба марде, ки бинобар эътиқоди вай, таҳриф (қачсоӣ) ва каму зиёдати ба Қуръони маҷид роҳ ёфтааст ё бинобар эътиқоди вай модари мӯъминон ҳазрати Оишаи Сиддиқа (р) нопок ва тӯҳматзада бошад ва ё саҳоба ва ёри бовафои паёмбари акрам (с) будани ҳазрати Абӯбақрро (р) инкор намояд, ҷоиз нест.

– Ба никоҳ даровардани зан ва духтаре, ки нисбат ба гуфтаҳои боло, як чунин эътиқоди нодуруст ва олуда дорад, низ барои марди мусалмон ҷоиз нест.

– Марде зани озода дар никоҳи худ дошта бошад, наметавонад ба болои он канизеро ба ақди худ дароварад, вале баръакс, агар канизеро дар қайди никоҳ дошта бошад, наметавонад бо зани озода ақди занонашавҳарӣ бандад.

– Марде занеро ба ақди никоҳи худ даровард, ки аз зино бордор мебошад, ақд ҷоиз аст, вале то замони вазъи ҳамл (таваллуд) набояд бо вай ҳамбистар шавад.

– Марде ду занро дар як ақд ба қайди никоҳи худ дароварад ва баъд маълум гардад, ки яке аз онҳо барои вай ҳалол намебошад, масалан, хоҳари разоӣ ё мебошад, никоҳи он зани дигар дуруст аст.

Фасли панҷум

АҲКОМ ВА САЛОҲИЯТҲОИ ВАЛӢ ДАР АҚДИ НИКОҲ

Валӣ дар луғат ба маънои дӯст аст ва дар истилоҳи илми фикҳ валӣ касеро мегӯянд, ки сарпарастӣ, ихтиёр ва салоҳияти никоҳи писару духтарро дар даст дошта бошад.

Валии писару духтар аввал падар аст ва дар сурате ки падар набошад, падаркалон (бобояш) аст, то кадом дараҷа (пушт)-е, ки дар қайди ҳаёт бошанд. Агар аз инҳо касе мавҷуд набошад, пас бародари аъёнӣ ва агар он ҳам ёфт нашавад, бародари ғаллотӣ. Чун то ин ҷо аз бародарон ва насли эшон касе пайдо нагашт, он гоҳ амаки аъёнӣ ва дар сурати набудани вай, амаки ғаллотӣ ва агар инҳо худ набуданд, фарзандони онҳо ба ҳамон тартиби баёнгардида, сарпарастии духтару писари хурдсолро ба ўҳда мегиранд.

Чун аз онҳо низ касе пайдо нагардад, навбат ба амаки падар ба ҳамон тартиби зикршуда ё амаки падаркалон бар ҳамон тартиби номбурда мерасад. Вақте то ба ин ҷо аз тарафи падар касе ёфт нашуд, дигар валӣ ва соҳиби ихтиёр модар аст. Агар модар набошад, модаркалон (бибӣ) ва чун инҳо низ набошанд, хоҳари аъёнӣ, баъд аз он хоҳари ғаллотӣ ва дар сурати набудани эшон низ, сарпарастии онҳо (духтару писар) ба хоҳари ахёфӣ (падарчудо) воғузур мегардад.

Писару духтари ба балоғат расида, дар амри никоҳи худ соҳибихтиёр мебошанд. Ҳеҷ касе ҳаққи маҷбур кардани онҳоро барои никоҳ надорад. Агар худи онҳо бо касе ақди никоҳ бастанд, ҷоиз аст, хоҳ валии онҳо ба ин амр огоҳ бошад ё не. Розӣ будан ё набудани валӣ дар кори эшон таъсире надорад.

Аммо агар духтару писари ба балоғат расида ба ғайри куфв ақд бастанд, дар сурате ки валии эшон ба ин никоҳ розӣ набошад, ақдашон ҷоиз нест. Вале агар бо куфви худ ақд намуда ва танҳо ин ки маҳраш аз маҳри мисл камтар бошад, бо вучуди эътирози вали, ақд ҷоиз мегардад, лекин вали метавонад ба маҳкамаи шариат муроҷиат ва аз тариқи ҳокими шаръ ақдро фасх (бекор) намояд. Яъне, вали ҳаққи талаби фасхро дорад. Куфв ба маъноӣ ҳамто, монанд, ҳампо ва ҳамвазн мебошад.

– Аз байни валиҳои (соҳибон) писару духтар танҳо мардон метавонанд ақдро фасх намоянд, на занон;

– Агар вали бе иҷозати духтару писари ба балоғат расида онҳоро барои касе ақд намуд, ин ақд мавқуф бар иҷозати онҳо аст. Агар иҷозат доданд, ҷоиз мегардад ва агар иҷозат надоданд, ҷоиз нест ва никоҳ ботил мешавад;

– Агар валии духтар ба духтари болиға (ба балоғат расида) гӯяд, ки туро барои фалонӣ ақд кардам, ё меҳоҳам ақд намоям, духтар дар ҷавоб хомӯш истод, ё бо овози баланд ханда кард ва ё ғиря намуд, ин ҳама ба манзалаи ризоият ва иҷозат мебошанд. Дигар иҷозати сареҳ лозим нест. Аммо агар валии духтар номи шавҳарро нагирифт, инҳо далолат бар ризоият намекунанд;

– Ҳангоми гирифтани иҷозати никоҳ аз духтар, агар маблағ ва миқдори маҳр барояш баён карда нашавад, вале баъдҳо маълум гардад, ки аз маҳри мисл хеле камтар будааст, дар ин сурат, бе ризоияти зан ба ин маҳр никоҳ баста (мунъақид) намегардад. Агар зан ба ин маҳр розӣ нашуд, бояд дуҷумбора аз ӯ иҷозати никоҳ гирифта шавад, то никоҳ баста гардад;

– Зани шавҳардида (бева) бояд иҷозати никоҳро ошкоро бигӯяд, бо рамзҳо аз ӯ қабул нест;

– Агар пардаи бакорати (духтари) зане ба сабаби часту хези зиёд ё хайз дидани бисёр ё бар асари ҷароҳату беморӣ ва ё дар натиҷаи боло рафтани синну сол, аз байн равад, он зан дар ҳукми занҳои бокира (духтар) ҳисоб мешавад;

– Дар сурати ҳузур доштани падар, агар бародар ё амак бе иҷозат ва фармоиши вай барои ба даст овардани ризоияти духтар дар хусуси ба шавҳар бароварданааш миёнарав шуданд, дар ин сурат хомӯшии зан далели иҷозат ва аломати ризоят ба шумор намеояд, бояд бо сароҳат (ошкоро) иҷозат диҳад. Аммо агар ин кори онҳо ба дастури падар бошад, хомӯшӣ далели ризоят ба шумор меояд;

– Дар сурате ки валӣ бе иҷозати духтар ўро барои касе ақд намояд, он гоҳ ҳудаш хабари ба шавҳар доданаширо биоварад ва зан бо шунидани он хомӯш истад, ин сукут ва хомӯшӣ аломати ризоят аст ва ақд ҷоиз мегардад. Вале агар шахси дигаре ғайр аз валӣ хабари ақдро оварад ва зан сукут кунад, ин хомӯшӣ аломати ризоят нест, бояд ризояти худро бо сароҳат нишон диҳад;

– Агар зан дар мавридҳое, ки изҳори назар барояш бо сароҳат лозим аст, хомӯш истод, вале ҳангоме ки шавҳар барои ҳамбистарӣ ба наздаш омад, норизоятӣ ва эътирозе аз худ нишон дод, дигар суде (фоидае) надорад, никоҳ ҷоиз гардидааст;

– Падар бе иҷозати духтари хурдсоли худ метавонад ўро ба шавҳар диҳад ва ё барои писари хурдсоли худ занеро ақд намояд, фарқе намекунад, ки духтари хурдсол бикр бошад ё шавҳардида;

– Духтару писари хурдсол бе иҷозати валиашон наме-тавонанд барои худ ақди никоҳ банданд. Иттифоқо агар онҳо худ ё шахси дигаре бе иҷозати валӣ онҳоро ба никоҳ бароварад, ин никоҳ мавқуф ба иҷозати валӣ мебошад. Агар иҷозат диҳад, никоҳ ҳамчунон ба эътибори қонунии худ боқӣ мемонад ва агар рад намояд, никоҳ ботил мегардад;

– Дар сурате ки падар ё падаркалон (бобо) барои писари хурдсоли худ ақд бандад ва ё духтари хурдсолашро ба шавҳар диҳад, пас аз расидан ба синну соли балоғат барои онҳо дигар ҳаққи фасхи (чудо намудан) ақди пешин боқӣ наемонад. Аммо агар дигаре ғайр аз падар ва падаркалон ин корро карда бошанд, пас аз синни балоғат

низ ихтиёри ин ҳақ барои онҳо маҳфуз (боқӣ) аст;

– Дар сурате ки шахси дигаре ғайр аз падар ин корро барои онҳо анҷом дода бошад, агарчанде ақд бо ҳамкуфв ва маҳри мисл анҷом гирифта бошад ҳам, боз то синни пас аз балоғат барои онҳо ҳаққи фасх боқӣ мемонад, вале агар ақд ба нокуфв ва ё камтар аз маҳри мисл сурат гирифта бошад, никоҳ аслан баста намегардад;

– Дар сурати мудохилаи шахсони дигаре ғайр аз падар ва падаркалон дар амри никоҳи писару духтари хурдсол, ба шарте ки онҳо ба ақд розӣ набошанд, пас аз синни балоғат бояд фавран норизоятии худро эълон намоянд ва ин эълони онҳо барои фасхи ақд кофӣ (басанда) нест. Ақд бояд бо қароре аз тарафи маҳкамаи шаръ, фасх (чудо) гардад;

– Дар сурате ки писару духтари хурдсол пас аз синни балоғат чанд муддате тааммул ва даранг (таъхир) намузданд ва эътирозу норизоятии худро фавран эълон накарданд, дигар ҳаққи ихтиёри фасхи ақд аз дасти онҳо хориҷ мешавад, минбаъд наметавонанд никоҳи худро фасх намоянд;

– Дар сурате ки писару духтари хурдсолро шахси дигаре ғайр аз падару падаркалон ба никоҳ бароварда бошад ва хабари ақд пас аз балоғат низ то муддате ба онҳо нарасид, дар чунин ҳолат ҳаққи ихтиёри фасх аз онҳо соқит намегардад. Ҳар гоҳ, ки хабардор шуданд, ҳаққи ихтиёри фасх ё иҷозат барои онҳо боқист. Ба шарте ки пеш аз балоғат бо ҳам ҳамбистар шуда ва баъдҳо ба балоғат расида бошанд, фавран эълони назар лозим нест, метавонанд пас аз муддате ақдро фасх намоянд;

– Дар ҳолати ғиёби (набудан) наздиктарин валии хурдсол, агар дар интизори расидани ӯ бимонанд, фурсати салоҳу хайри онҳо аз даст меравад, дар ин ҳолат валии дур низ метавонад чашни ақдро баргузор созад. Аммо агар як чунин зарурате наомада бошад, ақд бар иҷозати валии наздик мавкуф аст. Вақте ҳозир гашт, метавонад ё ақдро фасх намояд ва ё ба дурустии он иҷозат диҳад;

– Валии зани девона барои ақд дар сурате ки ҳам падар ва ҳам писари бузург дошта бошад, писараш мебошад;

– Дар сурате ки писару духтари хурдсол валӣ ва соҳибе барои интиҳоби никоҳ надошта бошанд, сарпарастӣ ва назорати онҳо барои никоҳ бар зиммаи ҳокими шаръ мебошад.

Эзоҳ: Агар яке аз зану шавҳари хурдсол пеш аз синни балоғат бимирад, он дигар аз вай ирс мебарад.

Эзоҳ: Чунин барқарор намудани ақди никоҳ дар миёни ду хурдсол, ки ҳанӯз ба балоғат нарасида бошанд, ё дар даврони ширхорагӣ ба сар баранд ва ё яке чунин хурд ва ҷониби дигар бузург бошад, дар гузашта маъмул буда, имрӯзҳо танҳо як сурати он дар миёни мардум роиҷ мебошад ва он ҳамон расми гаҳворабахиши мебошад, ки валӣ ва сарпарастӣ ду навзод он дуру бо ҳам гаҳворабахиши менамоянд.

Фасли шашум

ИНТИХОБИ КУФВ БАРОИ ҲАЁТ

Куфв дар луғат ба маънои мислу монанд ва ҳамшаён аст. Аслан дар шариати ислом меъёри шарофатмандӣ ва мизони бузургӣ диёнат ва тақвост. Худованди бузург дар Куръони мачид мефармояд:

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقَىٰكُمْ

«Ба ҳақ, арзишмандтарин ва гиroomитарини шумо дар пешгоҳи Худованд ҳамон парҳезгортар ва поктари шумо аст).¹

Вале аз он ҷо, ки шариати муқаддаси ислом ба воқеиятҳои амалии ҳаёти инсон сару қор дорад ва меҳодад пайравони худро ба сӯи беҳтарин хотима дар тамоми қорҳо раҳнамун бошад, қафот ва ҳамшаёниро дар амри издивоҷ ва зановарӣ саҳт эътибор додааст, то қонаводаи қаматарафа солим ва бо дурнамои воқеӣ барпо наояд. Муҷтаҳидон ва доғишварони бузургӣ ислом дар сояи арзишҳои фикрию маънавии волои он ва бо дарки масъулият ва эҳсоси оқибатандеши ба ин амри ҳаётан муҳим дар ҳаёти зановарӣ эҳтимоми ҷиддӣ варзида, онро аз паҳлӯҳои гуногун мавриди баррасӣ қарор додаанд.

Шариати ислом, ҷӣ тавре мебинем, барои ҳифз ва таъмини ҳадафҳои муҳимми худ аз бинои қонавода, ҳар гуна лаззатҷӯиҳои гузарои ҷинсӣ ва никоҳи муваққатро ҳаром қардондааст, зеро дар он гуна қомҷӯиҳо ва васлатҳои муваққатӣ ҳадафҳои арзишманди ислом аз бинои қонавода таҳаққуқ намеёбанд. Балки дар он гуна пайвандҳои муваққатӣ

¹ Сураи Хучурот, 49: 13.

инсон танҳо ба унвони мояи таъмини лаззатҷӯиҳои ҷинсӣ зуҳур менамояд.

Ҳамин тавр, барои таҳкими пояҳои хонавода, ҳифзи он аз фурупошии ва низ барои пешгирӣ аз бурузи ҳар гуна мушкилот ва пешомадҳои хонаводагӣ як силсила меъёрҳои маърифатӣ, баробарӣ дар ҷанбаҳои гуногун ва ҳамшаъниро дар миёни марду зан пешбинӣ намудааст. Суханон ва иршодоти амалии расули Худо (с) дар ин маврид роҳнамои онҳо мебошанд.

Арзишҳои фарҳангӣ, сатҳи бинишҳои динӣ, бардоштҳои иҷтимоӣ, муставои молӣ ва умуман, тарзи зиндагии ҳар миллат бо миллати дигар, ҳар минтақа бо минтақаи дигар ва ҳатто ҳар қишри ҷомеа бо қишри дигари он фарқ мекунанд. Дар чунин ҳолат он издивоҷе муваффақ ва он хонаводае пойдор менамояд, ки дар миёни марду зан тавофуқ ва ҳамсангӣ дар сатҳҳои гуногун вучуд дошта бошад.

Бар ҳамин асос, ҳамшаън ва ҳамсанг (куфв) буданро дар амри интиҳоби ҷуфти ҳаёт донишмандон мӯътабар донистаанд, то дар оянда низ аз ба хатар афтодан ва қатъ гардидани робитаҳо дар байни мусалмонон ки мумкин аст бар асари васлатҳои (пайвандҳо) осебпазир дар зиндагонии иҷтимоии онҳо ба вучуд биояд, пешгирӣ шавад.

Аз назари илмҳои ҷомеашиносӣ ва раваншиносии муосир низ исбот шудааст, ки ба эътибор нагирифтани асли қафоат ва ҳамшаънӣ ва сарфи назар намудан аз тафовутҳои гуногуни фарҳангӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, равонӣ ва ғайра дар марду зан ҳангоми бунёди оила аз муҳимтарин омили бурузи бўҳронҳои хонаводагӣ ва сабаби фурупошии аксари оилаҳо ба шумор меравад.

Асли қонуни қафоат ва ҳамшаънӣ дар миёни марду зани хонадоршаванда дар шарияти ислом барои ҳимояи ҳуқуқҳои маданиян замон поягузорӣ шудааст ва он ҳаққи зан ва сарпарастони вай мебошад, яъне ҳангоми иқдом ба бунёди хонавода ва оғози ҳаёти нав зан ва сарпарастии вай бояд хуб диққат намоянд, ки он марде, ки ба хостгории ӯ

омадааст, оё куфв ва ҳамшаъни вай мебошад ё не?

Кафоат, яъне баробарӣ, ҳамшаънӣ ва ҳамтирозии мард бо зани чуфтшаванда аз назари мазҳаби ҳанафӣ дар шаш амр ва ё чиз мавриди эътибор қарор мегирад:

1. Дар аслу насаб, 2. дар мусалмон будан, 3. дар мизони диёнат, 4. дар вазъи молӣ ва маишӣ, 5. дар касбу ҳунар ва 6. дар озодӣ.

1. Баробарӣ ва ҳамшаънӣ дар насаб ин аст, ки марди саййидзода бо зани саййида издивоҷ намояд, агарчи яке хошимӣ ва дигаре ғайри хошимӣ бошанд. Ҳамчунин арабҳо бо якдигар куфв мебошад ва мардуми ачам (ғайриараб) бо якдигар куфв ҳастанд, вале бо арабҳо куфв намебошанд. Зеро онҳо дар урфу одатҳои зиндагӣ ва хусусиятҳои қавмӣ аз якдигар фарқ мекунанд.

Албатта, ин ба маънои он нест, ки арабҳо аз мардуми ачам бартаранд ва инҳо аз назари шарофатмандӣ ва арзиши инсонӣ аз онҳо пасттаранд, балки ба маънои он аст, ки тарзи зиндагӣ ва урфу одатҳои онҳо аз якдигар фарқ мекунанд ва ҳамин тафовутҳои сатҳҳои гуногуни зиндагӣ дар дурнамои ҳаёти хонаводагӣ таъсир мегузоранд.

Аз сӯи дигар, ин амр то замоне эътибори шаръӣ дорад, ки қавмҳо ва миллатҳои гуногун ҳанӯз дар сатҳи густардае бо ҳам омезиши иҷтимоӣ наёфта бошанд ва тарзи зиндагонӣ ва урфу одатҳои онҳо бо ҳам наздик нагашта бошанд.

а) Дар насаб падар эътибор аст. Агар падар саййидзода бошад, фарзандон низ саййидзода ба шумор мераванд ва агар падар саййидзода набошад, ҳарчанд модар саййида бошад ҳам, фарзандон саййидзода намебошанд. Қураишиҳо бо якдигар куфв ҳастанд.

б) Кафоат ва баробарии дар насаб дар миёни қавмҳо ва халқиятҳои дигар низ, агар дар урфи онҳо роиҷ бошад, эътибор дорад.

2. Дар миёни қавмҳо, халқиятҳо, хонаводаҳо ва одамон, ки нав ба ислом мегараванд, баробарӣ дар ислом низ мавриди эътибор қарор мегирад. Бинобар ин, марде,

ки танҳо аз падараш ба ин сӯ мусалмон омадааст, намета-
вонад бо зане, ки падар ва падаркалонаш мусалмон бу-
данд, куфв ва ҳамшаён бошад. Ҳамин тавр, марде, ки тан-
ҳо ҳудаш мусалмон аст ва падараш кофир, бо зане, ки ҳам
ҳудаш ва ҳам падараш мусалмон аст, куфв ва ҳамрадиф
намебошад.

Марде, ки падар ва падаркалонаш мусалмон гузашта-
анд, бо зане, ки пушт ба пушт мусалмон омадааст, куфв
мебошад. Вақте дини ислом се наслро дар бар гирифт, ди-
гар ҳама баробар мешаванд.

3. Аз назари ислом диёнат, салоҳ ва поксирӣ мард
низ дар бинои хонавода бояд ба эътибор гирифта шавад.
Марди шаробхор ва бебандубор аз назари диёнат бо зани
диндору покдоман куфву ҳамсанг намебошад.

Зеро ҳам шаръан ва ҳам аз назари инсонӣ шаробхорӣ,
бебандуборӣ ва дигар олудагоҳи ахлоқӣ ба шаъну шараф
ва каромати инсонии шахс латма мезананд ва ўро дар бай-
ни ҷамъият ба инсонии беҳайсиёт ва беобрӯ табдил медиҳанд.
Пас дар шаъни як зани покдоман ва бодиёнат нест, ки бо
чунин марде ҳамрадифи ҳаёт гардад. Худованд мефармояд:

**«Оё касе, ки мӯъмин аст, ба мисли касе аст, ки фосик
бошад? (Онҳо харгиз) бо ҳам баробар намебошанд».**¹

4. Баробарии вазъи молӣ ва наздикии сатҳи маишӣ
мард бо хонаводаи зан низ бояд ба эътибор гирифта ша-
вад. Кафоат аз лиҳози вазъи молӣ ва сарватмандӣ ин аст,
ки мард қудрати додани маҳри занро дошта бошад. Бино-
бар ин, агар марде қудрати додани нафақа ва маҳри занро
надошта бошад, бо як духтари сарватманд ва молдор куф-
ву ҳамрадиф намебошад. Дар сурате ки қудрати додани маҳ-
ру нафақаи занро дошта бошад, вале танҳо аз нигоҳи до-
рой бо зан баробар набошад, бо вай куфв ба шумор меояд.

5. Баробарӣ дар касбу ҳунар ин аст, ки ҳар ду ҳамкасб
бошанд ва ё ду касби бо ҳам наздик дошта бошанд. Зеро
гуногунии муҳитҳои касбу кор дар вазъи иҷтимоӣ ва раво-

¹ Сураи Сачда, 32: 18.

нии онҳо низ таъсироти гуногун мегузорад. Бинобар ин, мардоне, ки ба корҳои дар урфи мардум ҳақир машғул мебошанд, бо занони хонадоне, ки ба касбҳои обрӯмандона шугл меварзанд, куфв намебошанд.

6. Худованд одамо озод офаридааст ва касеро дар асли офариниш ғуломи касе нагардонидаст, вале дар гузаштаи таърих баъзе одамон дар натиҷаи омилҳои гуногуне баъзе ҳамнависи худро ба ғуломӣ кашиданд ва онҳоро аз озодӣ ва ҳайсиати иҷтимоӣ маҳрум намуданд.

Бадеҳист, ки ҳаёти ғуломона тарзи тафаккур, ҳолатҳои равонӣ ва вазъи ҳосеро дар инсон ба вучуд меоварад, ки комилан аз шахси озод фарқ мекунад. Бинобар ин, дини ислом ин воқеияти амалии ҳаётро дар он давра ба инобат гирифта, марди ғуломро куфв ва ҳамшаъни зани озода надонистааст. Ҳатто ба марди озода, ки зани озодае дар никоҳ дорад, иҷозат надодааст, ки ба болои вай канизро ба никоҳи худ дароварад.

– Марди девона шоиста ва куфви зани хушёр нест.

– Агар марде бо фиреб худро ҳамшаън ва куфви зан нишон диҳад, вале баъдан маълум шавад, ки дар яке аз сифатҳои мазкур бо вай куфв нест, падар ва дигар сарпарастони зан метавонанд никоҳи ӯро бекор намоянд, яъне вақте мардро ҳамшаъни духтари худ набинанд ва идомаи зиндагии ӯро бо он мард нахоҳанд, метавонанд духтари худро аз вай ҷудо созанд.

– Ҳамшаън ва бо ҳам куфв набудани марду зане, ки мевоҳанд дар оянда бо ҳам ҷуфт шаванд, монети издивоҷ ва бинои занонаварии онҳо намегардад. Яъне ҳамшаън ва куфв будан шартӣ афзалият барои издивоҷ аст, на шартӣ монетишавандаи никоҳ. Аммо дар қанори он ки ояндаи равшане барои ин ношоистагӣ маълум нест, дар сурате ки зан бе иҷозати вай ва соҳиби худ ба никоҳи нокуфв даромада бошад, вай метавонад бо мурочиат ба додгоҳ ақдро ғасх намояд.

Бояд зан ва сарпарастии вай, пеш аз ҳама, ба роҳи рафтор ва фарҳанги диёрати мард нигоҳ кунанд ва аз миёни

хостгорон марди бодиёнат, боахлоқ ва аҳли салохро интихоб намоянд. Зеро тақво, арзишҳои имонӣ ва фарҳанги динии мард ёро ба ҳусни муошират ва риояи ҳуқуқҳои ҳамсараш вомедорад ва аз зулм ва рафтори хушунатомез бозмедорад.

Расули Худо (с) дар ин бора тавсия ва иршод мефармояд: *«Вақте ба хостгориш (духтари шумо) шахсе омад, ки аз дину ахлоқи вай розӣ бошед, духтаратонро ба никоҳаш дароваред (ва ёро ба домодӣ бипазиред), зеро агар ин корро накунад, дар рӯи замин фитнаву фасоди бузурге ба вуҷуд меояд»*.¹

Падар ва сарпарасти зан барои шинохти шахсият, мизони одамият ва сатҳи ахлоқ ва диёнати хостгор бояд ба таври дақиқ аз ҳоли вай чӯё шаванд, ба ҳамнишинони вай бинигаранд, аз аҳли хонавода ва муҳити иҷтимоии вай огоҳ шаванд, то дар интиҳоби ҳамсари муносиб ба хатое роҳ надиханд. Яъне набояд дар амри интиҳоби чуфти муносиб барои духтар ва ё хоҳари худ кӯтоҳӣ намоянд ва шахси фуруҷа, бадқора, беномус ва ё носипосеро, ки аз Худо наметарсанд, бар ирзу номус ва ҷони вай мусаллат созанд ва ёро ба шақои абадӣ гирифтадор намоянд.

Интиҳоби ҳамсари муносиб

Дини мубини ислом барои мардон низ тавсияҳо ва иршодоти гаронбаҳоеро дар заминаи интиҳоби ҳамсари муносиб иноят фармуда, ки фуруҷи он ҳамвора бар фарози роҳи башарият метобад. Муҳимтарин сифоте, ки аз назари ислом дар интиҳоби ҳамсар аҳамият доранд, иборатанд аз:

1. Диёнат, ахлоқ ва фарҳанги баланди динӣ. Расули акрам (с) дар мавриди хостгорӣ ба мардон занонро тавсия мекунад, ки ҷанбаи диндорӣ онҳо баланд бошад. Он

¹ Саҳеҳ: [Саҳеҳи Сунани Тирмизӣ, 866]; Сунани Тирмизӣ, 1084, 1085; Сунани Ибни Моҷа, 1967.

Ҳазрат (с) мефармояд: *«Занон (аслан) ба хотири чаҳор чиз барои издивоҷ ва ҳаёти хонаводагӣ (заношавҳарӣ) интиҳоб мешаванд:*

а) ё ба хотири молу дорой (ва шароити беҳтари зиндагонияшон),

б) ё барои аслу насаби хубашон,

в) ё аз ҷиҳати зебӣ ва ҷамолашон,

г) ё барои диндорӣ (ва ахлоқи хубашон).

*Пас зани диндореро интиҳоб кун, дастанат ба ҳок олу-да бод».*¹

Албатта, дар ин ҷо ба диндор будани зан набояд мансуб будани вай бо яке аз динҳои осмониро дар назар дошта бошем, балки фарҳанги волои динӣ, шинохтҳои дуруст ва ҷамъонибаи исломӣ ва ахлоқи ҷамиди бархоста аз ҷунин фарҳанге мавриди назар мебошад.

2. Ҳусну ҷамол ва зебӣ. Пас аз он ҳусну ҷамол ва зебоии зан низ дар таъмини оромиши нафс, ҳифзи нигоҳ ва ҷалби муҳаббати мард нақши муассире доранд ва эҳсон (иффат ва покӣ)-ро барои ӯ ҳосил менамоянд. Расули Худо (с) пурсида шуд: *Беҳтарини занон кадом аст?* фармуд: *«Зане, ки шавҳараширо, вақте ба ӯ нигоҳ кард, масрур созад ва ҷун амре кард, ӯро итоат намояд ва дар нафси худ ва моли шавҳараши қоре накунад, ки ӯро бад ояд».*²

Шоёни зикр аст, ки ҳусну ҷамол ва зебоии зан вақте хуб ва дар боби издивоҷ дорои аҳамият аст, ки вай бодӣёнат, боахлоқ ва дорои фарҳанги динӣ бошад.

3. Зоянда ва насловар будан. Мард бояд барои ҳамсарӣ зани зоянда ва насловарро интиҳоб намояд. Зеро бенасли ва ақимӣ ҳарчанд аз назари инсонӣ нақсе ба шумор намеравад, вале зояндагӣ ва насловарӣ дар зиндагӣ камол ва салоҳи зан аст. Худованд дар бораи зани Закарийёи паёмбар (ъ), ки ақим ва нозо буд, мефармояд: *«...ва аслаҳно лаҳу завҷаҳу»* (ва ҳамсараширо барои ӯ ба салоҳ

¹ Муттафақун алайҳ: Саҳеҳи Бухорӣ, 5090. Саҳеҳи Муслим, (1466)-53.

² Сунани Насой, 3231.

овардем),¹ яъне ба вай қобилияти зоиш ва насловарӣ бахшидем.

Ривоят шудааст, ки марде ба расули Худо (с) гуфт: Ман зани боҳасаб ва соҳибчамолеро ёфтаам, вале нозо аст. Оё бо вай издивоҷ намоям? (Расули Худо (с)) фармуд: Не. Он мард бори дуум ва сеюм ба назди он паёмбар(с) омад ва он Ҳазрат (с) ўро аз ин кор наҳй кард, он гоҳ фармуд: *«Бо зани бонавозиш ва зоянда издивоҷ намоед. Зеро ман бо (бисёриш) шумо дар миёни дигар умматҳо ифтихор менамоям»*.²

Дар ин тавсияҳо ба роҳи беҳтари интиҳоби ҳамсар ва аҳамияти фарзанд дар ҳаёти иҷтимоии зану шавҳар таъкид шудааст ва набояд онро ба маъноӣ тарк ва раҳо кардани занони ақим ва нозо ва ё нодуруст будани никоҳи онҳо донист.

4. Аз хонаводаи наҷиб ва мардуми боасл интиҳоб кардани ҳамсар. Барои мард хуб аст, ки ҷуфт ва ҳамрадифи ҳаёти хешро аз мардуми наҷиб ва аз хонаводаи боасле интиҳоб намояд, то фарзандонаш ба мисли онҳо наҷиб, хуш-ахлоқ ва нексифат биоянд. Зеро илман собит шудааст, ки бисёре аз сифатҳо ва хусусиятҳои ирсии падарон, модарон ва дигар гузаштагон аз роҳи виросат ба фарзандон интиқол меёбанд.

Баъзе аходиси набавӣ низ ба ин воқеият ишора доранд, аз ҷумла: *«Барои нутфаҳоятон баргузинед, зеро замон шабеҳи бародарони худро мезоянд»*.³

Расули Худо (с) ҳамчунин дар бораи интиқоли хусусиятҳои ирсӣ ба чанин мефармояд: *«... Вақте рӯзи ҳафтум (-и қарор гирифтани нутфа дар раҳм) шавад, Худованд тамоми реша ва насаберо, ки дар байни ӯ ва Одам вуҷуд дорад, ҳозир созад, он гоҳ ояти «Дар кадом шакл ва сурате бихоҳад, туро таркиб намояд»-ро тиловат кард»*.

¹ Сураи Анбиё, 21: 90.

² Сунани Абӯдовуд, 2050; Сунани Насой, 3227.

³ Алфиқху-л-ҳанафӣ фӣ савбиҳи-л-ҷадид. – Ҷ. 2. – С. 46.

[Сураи Инфитор, 82:8].¹

Ҳамчунин ривоят шудааст, ки расули Худо (с) аз марде пурсид: *Чӣ ёфтӣ?* Он мард гуфт: Эй расули Худо, дигар чӣ меёфтам, ё писар аст ва ё духтар. Расули Худо (с) боз пурсид: *Ба кӣ монанд аст?* Мард гуфт: Эй расули Худо, ба кӣ ҳам метавонад монанд бошад, ё ба падараш ва ё ба модараш. Расули Худо (с) фармуд: *Эй мард, гӯш кун (ва) ин суҳанро нагӯй! Нутфа вақте дар раҳм қарор гирад, Худои таъоло тамоми насаберо, ки дар байни ӯ ва Одам вучуд дорад, ҳозир созад. Оё ин оятро дар китоби Худои таъоло нахондаӣ, ки мефармояд: «Дар кадом шакл ва сурате бихоҳад, турси таркиб намояд», яъне шакл ва сурати турси муайян намояд.* [Сураи Инфитор, 82: 8].²

Калимаи «ирқ», ки дар чунин мавридҳо одатан ба маънои реша, пушт ва насаб тарҷима мешавад, дар ин қабил аҳодиси расули ақрам (с) бинобар истилоҳоти имрӯзаи илмӣ ба маънои ҳамон хромосомаҳо ва ё генҳои ҳомили хусусиятҳои ирсӣ омадааст.³

5. Муоинаи тиббӣ ва таҳлили лабораторӣ. Гузаронидаани муоинаи тиббӣ ва таҳлили лабораторӣ дар тамоми мавридҳо амалан зарурате надорад. Вале дар баъзе мавридҳо, агар имкон бошад ва ҳеҷ гуна ҳолати ҳилофи шаръи мушохида нашавад, пеш аз ақди никоҳ супоридани таҳлил (анализ)-и умумӣ, таҳлили таркиби оби мании мард ва муайян

¹ Ҳадисро Табаронӣ дар Муъҷаму-л-кабир (19/290) ривоят карда ва Ҳайсамӣ дар Маҷмаъу-з-заъид (7/11472) риҷоли онро сика гуфтааст.

² Ҳадисро Ҳайсамӣ дар Маҷмаъу-з-заъид (7/11473) ва Ибни Касир дар Тафсири сураи Инфитор (6/7180) ба сабаби вучуди Мутаҳҳар ибни Ҳайсам дар силсилаи санадаш заъиф гуфтаанд, вале ҳадиси қаблӣ ва ҳамчунин ҳадиси «назъаи ирқ», ки дар Саҳеҳайн (Бухорӣ, 5305, 6847 ва Муслим, 3745 (1500)-18, 19, 20) ривоят шудааст, ин маъноро таъйид менамоянд.

³ Карим Начиб Ағарр, Эъҷози Қуръон дар он ҷи дар раҳмҳо нуҳуфтааст. – С. 142.

Барои огоҳии бештар ба ин мавзӯ ба тафсири ояти шашуми сураи Оли Имрон дар «Тафсири навини Қуръони карим» таълифи муаллиф муроҷиат кунед.

кардани навъи хун ҳам барои мард ва ҳам барои зан шаръан хуб ва гоҳо зарур аст.

Зеро имрӯзҳо илман ба исбот расидааст, ки агар шумораи табиӣ ҳайвоноти манавӣ (сперматозоидҳо) дар ҳар миллиметри таркиби оби манӣ аз чихил миллион ва нисбати фаъолияти зиндаи онҳо ҳангоми ҷаҳиш ва берун шудан аз 65 дарсад камтар бошад, дар чунин ҳолат эҳтимоли бордор нашудани зан пеш меояд.

Агар гурӯҳ (группа)-и хуни марду зан бо ҳам мувофиқ наоянд, он ё ба бордоршавии зан ҳалал мерасонад ё ба иҷозати пешазвақтӣ меанҷомад ва ба сабаби зиёд шудани чисмҳо ва моддаҳои бегона (антитела) дар таркиби хуни модар ба саломатии ҷанин дар навбати бордории дуум ва сеюм зарар мерасонад. Ин ҳодиса дар сурати манфӣ будани гурӯҳи хуни зан ва мусбат будани гурӯҳи хуни мард ба амал меояд.

Баъзе бемориҳои занон, ба монанди бемории қанди пешоб, фишори баланди хун, дарди гурда ва ғайра, низ метавонанд ҳамин ҳолатро ба вуҷуд оваранд.

Сифоти зани гузида ва вежагиҳои чуфти муносиб ба таври хулоса инҳоянд: а) зани бодиёнат, боахлоқ ва бофарҳанг бошад, б) зоянда ва насловар бошад, в) аз хонадони боасл ва наҷибзода бошад, г) зебо бошад.

Хилвати саҳеҳа

Хилвати саҳеҳа дар истилоҳи фикҳӣ ба маънои он аст, ки марду зан пас ақди саҳеҳ дар ҷои хилвате бо ҳам гирдоянд, ки аз муоширати ҷинсӣ чизе монеашон нагардад. Монеаҳое, ки аз саҳеҳ гардидани хилват шаръан монеъ ба ҳисоб мераванд, ба се навъ тақсим мешаванд: монеаҳои табиӣ, монеаҳои ҷисмӣ ва монеа (узр)-ҳои шаръӣ.

1. Монеаҳои табиӣ. Фазои боз, ба монанди ҳавлӣ, сатҳи бом, даруни боғ, хонаи даркушода ва ғайра аз ҷумлаи монеаҳои табиӣ ба шумор мераванд, ки дар онҳо нишастани мард бо ҳамсараш хилвати саҳеҳа ба шумор наме-

равад. Ҳамчунин хилват дар ҳузури шахси сеюм, ки оқил, болиғ ва ё кӯдаки ба синни рушди фикрӣ расида бошад, харчанд хобида ва ё нобино ҳам бошад, саҳеҳ намегардад. Вале агар он шахс девона, беҳуш ва ё кӯдаки поёнтар аз синни тамйиз (рушди фикрӣ) бошад, хилват дар ҳузури вай саҳеҳ мегардад.

Ин монеаҳо барои он табъӣ номида шудаанд, ки табиати инсон дар он ҳолат аз анҷоми муоширати чинсӣ хира мегардад.

2. Монеаҳои қисмӣ (ҳиссӣ). Монеаҳои қисмӣ иборатанд аз он беморихое, ки аз анҷоми муоширати чинсӣ боздоранд, ҳар навъ беморие, ки бошад. Ратақ (баста будани даҳони фарчи зан), қаран (вучуд доштани шох ва ё устухоне дар фарчи зан), афал (ғадуд) ва ғайра низ аз ҷумлаи монеаҳои ҳиссӣ ба шумор мераванд.

Бемории мард низ, агар дар вай футур ва афсурдагӣ ба вучуд оварад ва аз анҷоми алоқаи чинсӣ монеъ гардад ва ё дар он ҳолат алоқаи чинсӣ ба вай зарар дошта бошад, ҳамин ҳукмро дорад – монеи қисмӣ ба шумор меравад. Агар бемориаш ба ин дараҷа саҳт набошад, вай дар ҳукми солим аст.

Аммо дар сурати иннин, маҷбуб, ҳасӣ (ахта) ва хунсои зоҳирулҳол будани мард хилвати онҳо саҳеҳ ба шумор меравад. Зеро онҳо айб (иллат)-ҳое ҳастанд, ки ба онҳо аҳкоми дигаре дар ин замина тааллуқ мегирад.

3. Монеаҳои шаръӣ. Манзур аз монеаҳои шаръӣ узрҳое мебошанд, ки шаръ анҷоми муоширати чинсиро дар аснои онҳо иҷозат надиҳад, ба монанди рӯзаи моҳи Рамазон, эҳроми ба ҳаҷ ва ё умра, эътиқоф, ҳайзу нифос ва ғайра.

Вақте хилвати мард бо ҳамсрааш бо фароҳам омадани шароити муқаррардоштаи шаръ саҳеҳ гардад, баъзе аҳкоми шаръӣ ва осори иҷтимоие, ки ба он иртибот доранд, собит мешаванд. Агар пас аз хилвати саҳеҳа ва пеш аз духул талоқ воқеъ шавад, харчанд бо лафзҳои сареҳ ҳам бошад, талоқи боин воқеъ мешавад ва он (хилвати саҳеҳа) дар умури зерин: такмили маҳр, субути насаб, вучуби ид-

да, лузуми нафақа, ҳаром будани издивоҷ бо хоҳари ҳамсараш дар муддати идда ҳукми духулро дорад.

а) Субут маҳр. Агар мард пас аз хилвати саҳеҳа занашро талоқ намояд, вай ба таври комил мустаҳиққи дарёфти маҳри худ мегардад.

б) Субути насаб. Агар мард пас аз хилвати саҳеҳа занашро талоқ намояд ва зан пас аз шаш моҳ фарзанд ёбад, насаби вай аз он мард собит мешавад.

в) Вуҷуби идда. Агар мард пас аз хилвати саҳеҳа занашро талоқ намояд, бар вай ба муддати се ҳайз пойдани идда воҷиб мегардад.

г) Зарурати нафақа дар идда. Агар мард пас аз хилвати саҳеҳа занашро талоқ намояд, нафақаи вай то поёни муддати идда бар мард воҷиб аст. Нафақа иборат аст аз хӯрду хӯрок, сару либос ва ҷои хоб.

д) Субути ҳурмати издивоҷ бо яке аз маҳрамҳои вай дар муддати идда.

Шоёни зикр аст, ки насаб бо ақд собит мешавад, маҳр ва идда бо анҷоми хилват собит мешаванд ва аҳкоми боқимонда аз ҷумлаи осори идда ҳастанд.

Зарур аст бидонем, ки барои собит гардидани тамоми аҳком ва осори издивоҷ бояд ду зинаи дигар пас аз ақди никоҳ тай карда шавад: а) хилвати саҳеҳа ва б) духул (ҳамбистарӣ). Агар пеш аз ин ду зина – пеш аз хилвати саҳеҳа ва духул занашро талоқ намояд, ҳеҷ чизе аз аҳкоми ғавқ собит намешавад. Вале агар пас аз хилвати саҳеҳа ақди никоҳ бо духул ва ватӣ тасбит шавад, дигар тамоми аҳком ва осори боқимондаи ақди никоҳ ва пайванди занонашавҳарӣ собит мегарданд. Бинобар ин, хилват ҳанӯз ватӣ ва ё духул (ҳамбистарӣ) ба шумор намеравад ва аз онҳо дар бандҳои зерин фарқ дорад:

1. Эҳсон. Бо хилвати саҳеҳа ҳанӯз дараҷаи эҳсон барои зану шавҳар собит намешавад, яъне онҳо бо хилвати саҳеҳа муҳсан намегарданд. Эҳсон барои марду зан ҳар ду бо духул ва ҳамбистарӣ дар никоҳи саҳеҳ собит мешавад.

Эҳсон бо сод (إحسان) ва ё мӯҳсан (مُحْصِن) шудан дар истилоҳи фикҳ ба маънои таъмин гардидани шароити иффат барои зану шавҳар аст, ки агар пас аз он зино намоянд, барои онҳо ҳукми сангсор пешбинӣ шудааст.

2. Ғусл. Бо анҷоми хилват бар онҳо ғусл воҷиб намегардад, вале бо духул ва ватӣ собит мешавад.

3. Таҳлил ва ё ҳалол гардонидан. Хилвати саҳеҳа бо шавҳари дуом, агар дар он духул сурат нагирифта бошад, занро барои шавҳари аввалаш ҳалол намегардонад. Ин амр бо духули воқеӣ ва пас аз он талоқи шавҳари дуом собит мешавад.

4. Ручӯъ. Хилвати саҳеҳа бо ҳамсар дар муддати иддааш дар ин ҳолат ручӯъ ба ҳисоб намеравад, зеро талоқи пеш аз духул, ҳарчанд пас аз хилвати саҳеҳа ҳам бошад, талоқи боин аст.

5. Ақди нав. Агар пас аз хилвати саҳеҳа ва пеш аз духул талоқ воқеъ шавад, он талоқи боин аст ва мард дар муддати идда ҳаққи ручӯъ ба занашро надорад. Ин корро танҳо бо ақди нав ва маҳри дигар метавонад анҷом диҳад.

Аммо агар талоқ пас аз духул ба амал омада ва нисоби он бо се талоқ такмил нашуда бошад, он талоқи раҷъӣ буда, мард метавонад дар муддати идда занро ба мулки худаш баргардонад, яъне ба никоҳи қаблашон ручӯъ намоянд.

6. Мерос. Талоқи паз аз хилвати саҳеҳа ва пеш аз духул талоқи боин аст. Пас агар яке аз завҷайн дар аснои идда аз ин талоқ ғавт намояд, он дигаре аз вай мерос намебарад. Зеро дар муддати иддаи талоқи боин агар яке аз завҷайн ғавт намояд, он дигаре аз вай мерос намебарад.

Аммо талоқи пас аз духул, агар бо се талоқ такмил нагашта бошад, талоқи раҷъӣ ба шумор меравад ва бо ғавти яке аз онҳо дар муддати идда дигараш аз вай мерос мебарад.

7. Бақои ҳукми бикрӣ барои зан. Ба қавли мухтор дар мазҳаб зане, ки пас аз хилвати саҳеҳа ва пеш аз духул талоқ мешавад, вай ҳанӯз ҳукми бикрро дорад.

Тамоми ин аҳком пас аз хилвати саҳеҳа вақте собит мешаванд, ки ақди никоҳ саҳеҳ бошад. Дар никоҳи фосид низ баъзе аҳком ва осори шаръӣ собит мешаванд, ки дар мавзӯи «Никоҳи фосид ва ботил» ба тафсил баён гардидаанд.

Пардохти маҳр

1. Маҳр шаръан воҷиб аст ва камтарин миқдори он хафт мисқол нукра мебошад. Куръони карим дар ин бора мефармояд:

وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَتَيْنِ حِلَّةً

«Ва маҳри занонро ба таври ҳатмӣ пардохт намоед».¹

Яке аз ҳадафҳо ва ҳикматҳои вучуби маҳр нишон додани аҳамияти паймони издивоҷ, таҳкими пояҳои истиқлоли шахсияти зан, изҳори ҳусни ният ва садоқати мард ба издивоҷ бо он зан ва эҳоди заминаҳои бақо ва пойдории зиндагӣ дар ояндаи ин хонавода мебошад. Зан бо таъйини маҳр аз ҳамон ибтидо ҳамчун фарди комилҳуқуқ, дорои хайсият ва каромати иҷтимоӣ ва шахсияти мустақили иқтисодӣ вориди арсаҳои зиндагонии муштарак мегардад.

Вай агар дорои иқтисоди дар гардише бошад, бо моли маҳрияи худ метавонад онро суръати тозае бахшад ва ё онро барои рӯзе ба сурати пасандозҳои молии худ нигоҳ дорад. Вазифаи шаръӣ ӯ нест, ки онро ба тамои харид ва ба шакли ашё ва дигар лавозими зиндагӣ ба хонаи шавҳар баргардонад.

Бинобар ин, зан метавонад аз шавҳар маҳри мисли худро ба тартибе, ки баён хоҳад шуд, бигирад. Аз ин рӯ, агар занеро бе ин ки зикре аз маҳр ба миён ояд, ё шарт гузошта шавад, ки барои вай маҳре набошад, бо марде ба никоҳ доданд, никоҳ ҷоиз аст, вале пас аз духул барояш

¹ Сураи Нисо, 4: 4.

махри мисл воҷиб мешавад.

2. Агар барои зане камтар аз миқдори ҳафт мискол нукра маҳр буридаанд, ҳамон ҳафт мискол нукра, ки камтарин миқдори маҳр аст, воҷиб мегардад. Бештарин миқдори маҳр дар дастуроти шариат муайян нагардидааст.

3. Пас аз ақди никоҳ ҳамин ки мард бо зани худ ҳамбистар гардид ё миёни эшон хилвати саҳеҳа анҷом гирифт ва ба дунболи он занро талоқ дод ё шавҳар аз дунё даргузашт, дар ин ду сурат тамоми маҳр бояд ба зан пардохта шавад.

4. Хилвати саҳеҳа он аст, ки пас аз ақди саҳеҳ мард бо ҳамсараш дар ҷои танҳое бо ҳам ҷамъ оянд ва ғайр аз онҳо шахси дигаре ҳузур надошта бошад ва ҳамчунин ҳеҷ монеге аз ҳамбистар шуданашон вучуд надошта бошад. Инро хилвати саҳеҳа меноманд ва он дар баъзе аҳком – такмили маҳр ва вучуби идда – ҳукми ватӣ (ҳамбистар шудан)-ро дорад. Пас бо сурат гирифтани хилвати саҳеҳа ба мисли ҳамбистар шудан тамоми маҳр лозим мегардад.

5. Дар сурате ки ба ҳангоми хилват яке аз ҳамсарон (мард ва ё зан) бемор бошад ё рӯзаи моҳи Рамазон дошта бошад ё яке барои ҳаҷҷу умра эҳром баста бошад ё зан дар ҳолати ҳайз буда ва ё монеге дигаре вучуд дошта бошад, ин хилват саҳеҳа ба шумор намеояд. Агар пас аз ин хилвати нопурра талоқ воқеъ шавад, барои зан нисфи маҳр лозим мегардад.

Зеро ин талоқ талоқи пеш аз ҳамбистарӣ ба шумор меравад ва дар талоқи пеш аз ҳамбистарӣ пардохти нисфи маҳри муайянгардида бар мард воҷиб мешавад. Худованд мефармояд:

وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ
وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ

«Ва агар онҳоро пеш аз ҳамбистарӣ ва даст расонидан талоқ намоед ва ин дар ҳоле бошад, ки барои онҳо маҳре муайян намуда бошед, пас нисфи он (маҳре)-ро, ки муайян

намудаед, (пардохт намоед)».¹

6. Аммо агар яке аз чуфтҳо рӯзаи нафлӣ ё қазоӣ ва ё назрӣ дошта бошад, хилват саҳеҳа (пурра) ҳисоб мегардад.

7. Мардери андоми ниҳон қатъ шуда бошад ва ё сус-тандом бошад, ки қудрати ҳамбистарӣ бо занро надошта бошад, агар бо ҳамсари худ хилват намояд, хилвати онҳо саҳеҳа (пурра) ба шумор меояд. Дар сурате баъд аз он талоқе воқеъ шавад, тамоми маҳр лозим мегардад ва идда ҳам лозим меояд.

8. Хилват миёни зану шавҳар сурат гирад, вале яке аз онҳо ба қадре хурдсол бошад, ки наметавонад бо занаш ҳамбистарӣ намояд ё бо вай ҳамбистарӣ сурат гирад, ин хилват саҳеҳа ба шумор намеравад ва бо воқеъ шудани чу-дой пардохти нисфи маҳр лозим меояд.

9. Дар сурате ки марду зан бо никоҳи фосид (ноду-руст) ба ҳам ақд баста бошанд, ба монанди зане, ки дар ҳолати идда ба марди дигаре ба шавҳар баромадааст ё ақд миёни онҳо бе ҳузури шохидон сурат гирифта бошад, дар чунин ҳолатҳо пеш аз он ки бо ҳам ҳамбистар ша-ванд, чудоӣ афтод, ҳеч чизе аз маҳри муқарраргардида лозим намегардад, бо вучуди он ки хилвати саҳеҳа анҷом гирифта бошад.

Аммо агар пас аз ҳамбистар шудан чудоӣ воқеъ ша-вад, барои зан маҳри мисл лозим мегардад. Агар маҳри буридаашон камтар аз маҳри мисл бошад, ҳамон маҳри бо ҳам иттифок қардашон лозим мегардад.

10. Шаҳсе иштибоҳан бо зане ба гумони ин ки аёли худаш мебошад, ҳамбистар шавад, пас аз он маълум гар-дад, ки зани дигар кас будааст, бояд ба он зан маҳр бидиҳад ва то гузаштани иддааш набояд шавҳараш бо вай ҳамбистар шавад. Ва чун ин кор иштибоҳан сурат гириф-тааст, онро дар истилоҳи фақеҳон ватӣ бо шубҳа мегӯянд ва марду зан дар он гунаҳкор маҳсуб намегарданд ва ҳад-ди зино низ бар онҳо барпо дошта намешавад.

¹ Сураи Бақара, 2: 237.

11. Зан метавонад барои ба даст овардани маҳри муъаччали (маҳре, ки фавран бояд пардохта шавад) худ, ки дар урфи мардум онро пешпардохт меноманд, аз ҳамбистар шудан ва ба шаҳру рустои шавҳар рафтан имтиноъ варзад. Агар боре ҳам ҳамбистар шуда бошад, дар маротиби баъдӣ метавонад аз он худдорӣ намояд.

Пеш аз пардохтани маҳри муъаччал шавҳар наметавонад аз ба сафар баромадани зан бо маҳрамҳои дигараш ва аз дидори хешовандонаш мумониат варзад. Вале пас аз пардохти маҳри муъаччал зан бе узри шаръие дигар наметавонад ба чунин икдоми мустақилона ва тасарруфҳои озод даст занад. Мард бошад, бо тайи ин марҳала тамоми салоҳиятҳои шавҳарияш пурра ва мукамал мегарданд.

12. Агар ҳангоми ақди никоҳ сухане аз маҳр ба миён наомада бошад, ё шарт гузоштанд, ки зан маҳре надошта бошад, дар ҳар ду сурат маҳри мисл вочиб мегардад. Дар ин сурат, агар пеш аз анҷом гирифтани ҳамбистарӣ ё хилвати саҳеҳа, ҷудой ва талоқе пеш омад, мард бояд ба зан мутъае (тӯҳфае) пардохт намояд. Ин мутъа ба ивази маҳр буда, аз чодар (рӯймол), зерчома, пероҳан ва шолчае иборат мебошад.

Дар додани мутъа (сару либос) ба зан вазъи молии мард ба эътибор гирифта мешавад. Агар мард сарватманд бошад, сару либоси боарзиштаре ва агар миёнаҳол бошад, сару либоси миёнаҳолоне, вале агар факиру мустаманд бошад, ҳадяи факиронае вочиб мебошад.

13. Вақти бастанӣ ақд маҳре таъйин накарданд, вале пас аз ба ҳона овардани зан бо ризояти якдигар маблағе ба унвони маҳр муқаррар намуданд, маҳри муқаррар сохтаашон вочиб мегардад.

14. Пас аз ақд, агар бо ризояти якдигар бар миқдори маҳри муайянсохтаашон чизе афзуданд, он ҳам лозим мегардад ва дар сурате ки пеш аз анҷом гирифтани ҳамбистарӣ ва ё хилвати саҳеҳа миёнашон ҷудой афтод, нисфи маҳри асли лозим мегардад.

15. Агар зан бо майлу рағбати худ тамоми маҳр ё миқдоре аз маҳрро ба шавҳараш бахшад, ҷоиз аст, вале агар

шавҳар ўро ба бахшидани маҳраш маҷбур созад ва зан ҳам ноилоҷ онро бахшад, бахшида ба ҳисоб намеояд.

16. Агар барои маҳр заминест ҳонаест ва ё боғеро муқаррар намоянд, айни онҳо маҳр қарор мегирад ва шавҳар наметавонад ба ҷои худӣ онҳо қимати онҳоро пардохт намояд.

17. Агар барои маҳр чанд асп ё чанд ғўсфанд ва ё чанд гов муқаррар карданд, ҷоиз аст ва бояд ҷорҳои миёна ба маҳр дода шаванд.

18. Агар чанд саршумор ғўсфанди муайянеро муқаррар намуданд, ҷоиз аст ва шавҳар наметавонад айни ҳамон ғўсфандонро ё ғайри онҳоро маҳр диҳад.

19. Мард вақте ба зан гуфт: «*Чанд ҳайвоне маҳр хоҳам дод*» ва навъи онро муайян накард, ҷоиз нест. Дар ин сурат маҳри мисл лозим мегардад.

20. Роҳу расм ва урфу одати мардуми ҳар сарзамин фарқ мекунад. Ҳар ҷоеро расм бар ин бошад, ки маҳрро аввал бипардозанд, зан наметавонад дар нахустин марҳалаҳои зановуҷӯ маҳри худро дархост намояд. Агар дар ин фурсатҳои аввалин дархост накард, пас ҳар гоҳ, ки моил бошад, наметавонад онро талаб намояд, шавҳар низ ногузир аст, онро бипардозад. Агар расми сарзамини ин бошад, ки пас аз талоқ ё аз дунё гузаштани шавҳар маҳрро талаб намоянд, зан наметавонад пеш аз он маҳрро дархост намояд.

21. Агар мард ба нияти адои баҳше (ҷузъе) аз маҳр чизе ба зан диҳад, ба ҳамон андоза аз маҳр пардохта ҳисоб мегардад, ҳоҳ зан аз ҷараёни мавзӯи огоҳ бошад ё не. Ба шарте зан он чизро ба унвони табарруъ (хайр) ва эҳсон пазируфт, вале мард онро ҷузъи маҳр ба шумор овард, бояд бубинанд: агар чизе хӯрдани ва нӯшидани (яъне, тез табохшаванда) аст, даъвои зан дуруст мебошад, вале агар ғайри ин бошад, даъвои мард саҳеҳ аст ва баҳше аз маҳр ба ҳисоб меояд.

22. Марди озодест занеро ба ин шарт издивоҷ намояд, ки чанд вақте ба унвони маҳр барои вай хидмат кунад ё

ӯро Куръон биомӯзад, ақд ҷоиз аст. Аммо дар ин суратҳо барои зан маҳри мисл вочиб мешавад.

23. Мард занеро бо маҳри муайян ба никоҳи худ даровард, зан бошад, маблағи маҳрашро қабз (дарёфт) намуда, онро ба шавҳараш бахшид ва иттифоқан ба дунболи ин муомила ва пеш аз он ки бо ҳам ҳамбистар шаванд, миёни эшон ҷудой афтод, мард нисфи он маҳрро аз зан бигирад.

24. Агар мард занеро бо маҳри муайян ва бо ин шарт ба никоҳи худ даровард, ки ӯро аз фалон шаҳр берун набарад, ё ба ғайр аз ӯ зани дигаре нагирад, вақте мард ба аҳди худ вафо кард, маҳри зан ҳамон маблағи муайянгардида мебошад, вале агар ба аҳдаш вафо накард, барои зан маҳри мисл лозим мегардад.

Маҳри мисл

Маҳри мисл иборат аз маҳре аст, ки барои духтар ва зане аз қавми падари ба шавҳарбароянда дода шудааст, ба шарте ки он духтар аз назари синну сол, ҳусну ҷамол, молу манол, ақлу хирад, диёнат тақво, ҷои будубош, замон, духтар (бикр) будан ё набудан ва саводнокию бесаводӣ бо шавҳаркунанда баробар бошад. Бо муқоиса ба ҳамназири худ барояш маҳр бурида мешавад.

Манзур аз қавми падар, хоҳарҳо, аммаҳо, духтари аммаҳо ва агар модару холааш аз қавми падараш бошанд, модару холаҳо ва духтарони холаҳо мебошад. Вале агар модару холааш аз қавми дигаре бошанд, онҳоро мисл ба шумор оварда намешавад ва маҳрашро ба маҳри онҳо муқоиса карда намешавад.

Никоҳи шиғор

Марде духтар ва ё хоҳари худро ба никоҳи марди дигаре ба шарт ин диҳад, ки ӯ низ духтар ва ё хоҳари худро ба қайди никоҳи вай дароварад ва ҳар яке аз ду ақд ба ивази ақди дигар бошад, ҳар ду ақд ҷоиз аст. Инро аз назари

шариат никоҳи шиғор меноманд ва барои ҳар ду зан маҳри мисл воҷиб мешавад. Зеро бо воҷиб гардонидани маҳри мисл онҳо никоҳи мустақил мегарданд ва дигар дар ивази якдигар боқӣ намонанд.

Вале дар дигар мазҳабҳои аҳли суннат ин гуна ақди никоҳ нодуруст аст. Дар мазҳаби ҳанафӣ низ ин гуна ақди никоҳ бо ҳамон асли худ нодуруст аст, вале пас аз воҷиб гардонидани маҳри мисл, ки мӯҳтавои аслии он тағйир меҳӯрад, дуруст мегардад.

Он чи дар китобҳои «Сихоҳи ситта» дар бораи никоҳи шиғор омадааст, бо сароҳат ба ҳамин мавқеи бузургони аҳноф далолат менамояд. Ривоят шудааст, ки Расули Худо (с) *«аз никоҳи шиғор наҳй намуд ва шиғор он аст, ки марде духтараширо ба никоҳи касе дароварад, ба шарте ӯ низ духтараширо ба никоҳи вай дароварад ва дар байнашон маҳре набошад»*.¹

Чӣ тавре мушоҳида менамоем, дини ислом барои кишри занон пойгоҳи ҳуқуқии пойдор, ҷойгоҳи иҷтимоии муносиб ва арзишҳои маънавии бемонандеро ба вуҷуд овардааст ва онҳоро ҳамачониба мавриди ҳимояи қонун қарор додааст, то ба зӯр ҳамчун мол мавриди муомила қарор нагиранд ва низ бо ҳар гуна шиёорҳои фиребандае, ба монанди баробарии марду зан ва ҳифзи озодиҳои ҳуқуқии занон бозичаи дасти ҳавасронон ва тамаъҷӯён қарор нагиранд.

Никоҳ барои ҳалола

Он ақди никоҳе мебошад, ки бо мақсади ҳалол гардонидани зани сеталоқа барои шавҳари аввалаш баста мешавад. Сурати он чунин аст, ки сарпарастони зан ва мутасаддиёни қор бо марде қаблан маслиҳат мекунанд ва ё бе мас-

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 5112, 6960; Саҳеҳи Муслим, 3450 (1415)-57; Сунани Абӯдовуд, 2074; Сунани Тирмизӣ, 1124; Сунани Насой, 3337; Сунани Ибни Моча, 1883.

лиҳати пешакӣ занеро, ки аз шавҳари пешинааш се талоқ шудааст, ба никоҳи марде медароранд ва пас аз як шаб ва ё чанд муддате он мард ўро талоқ мекунад ва ё мутасаддиёни кор талоқи ўро аз он мард талаб мекунанд. Ба ҳар ҳол, ин никоҳ бо мақсади ҳалол гардонидани зан барои шавҳари аввалаш сурат мегирад.

Аз назари пешвоёни киром ва машоихи мазҳаби ҳанафӣ ин никоҳ макрӯҳи таҳримӣ мебошад, вале бо вучуди макрӯҳ ва ночноиз будани ин равиши ҳалолгардонӣ зан барои шавҳари аввалаш ҳалол мегардад.

Аммо аз дидгоҳи бузургони мазҳаби шофеъӣ, агар дар ҷараёни бастанӣ ақди никоҳ мақсади худро ошкор нагӯянд, никоҳ дуруст мегардад ва ҳеҷ гуна кароҳияте надорад, ҳарчанд ба сурати пинҳонӣ ва дар пушти парда дар бораи он ба тавофуқ расида бошанд. Нияти нодуруст ва чунин мақсадгузории онҳо ба Худо ҳавола мешавад. Вале агар он мақсадро дар ҷараёни бастанӣ ақд бо сароҳат ба миён гузоранд ва бо ҳамон мақсад ақд баста шавад, он катъан ҳаром аст.

Ба ҳар ҳол, он аз назари тамоми пешвоёни дин кори манфур ва нохуше мебошад. Ривоят шудааст, ки Расули Худо (с) *«ҳалолагар ва он мардеро, ки барои вай ҳалола мешавад, ҳар дуру лаънат кардааст»*.¹

Равиши табиӣ ва тариқи шаръии ҳалол гаштани занӣ сеталоқа барои шавҳари аввалааш он аст, ки зан ба таври машрӯъ ба шавҳар барояд ва бо он мард зиндагӣ намояд. Пас аз он, агар дар натиҷаи пешомаде аз шавҳари дуюмаш чудо гардад, он гоҳ барои шавҳари аввалааш ҳалол мегардад. Қуръони карим бо сароҳат дар ин бора мефармояд:

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ^ط

¹ Сунани Абӯдовуд, 2076, 2077; Сунани Тирмизӣ, 1119, 1120; Сунани Насой, 3416.

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا

«Агар мард занашро се талоқ намояд, пас аз он барояш ҳалол намебошад, то он ки шавҳари дигаре намояд. Пас, агар он шавҳар (-и дуюмаш) ўро талоқ намояд, бар онҳо (зан ва шавҳари аввалааш) гуноҳе нест, агар ба сӯи якдигар баргарданд...».¹

Бар асоси ин ояти карима дар ҳалол ғаштани зани сеталоқа барои шавҳари аввалааш пайи ҳам ва ба тартиб амалӣ гардидани панҷ амр шаръан шарт ва зарур аст: 1. Иддаи он зан аз шавҳари аввалааш сипарӣ шавад, 2. бо никоҳи саҳеҳ ба шахси дигаре ба шавҳар барояд, 3. шавҳари нав бо вай духул, яъне ҳамхобагӣ намояд, 4. бо ягон сабабе шавҳари дуум ўро талоқ намояд ва ё вафот намояд, 5. пас аз он иддаи талоқ ва ё вафотро бигузаронад.

Зани сеталоқа то ин панҷ ҳукми шаръиро ба тартиб ва зина ба зина аз сар нагузаронад, ба ҳеҷ вачҳ барои шавҳари аввалааш ҳалол намегардад.

Навъҳои никоҳ

Никоҳ бар асоси шартҳо ва шароите, ки аз сӯи маъшоихи мазҳаби ҳанафӣ барои он дар назар гирифта шудаанд, бар панҷ навъ аст: а) никоҳи саҳеҳ, б) никоҳи саҳеҳи қобили фасх, в) никоҳи мавкуф, г) никоҳи фосид, д) никоҳи ботил.

Никоҳи саҳеҳ

Никоҳи саҳеҳ он аст, ки рукни ақд ва тамоми шартҳои инъикод, сихат, лузум ва нофиз гардидан дар он ба таври комил таҳаққуқ ёфта бошанд. Рукни никоҳ дар назди бузургони мазҳаб баста шудани ақд бо лафзи иҷоб ва қабул

¹ Сураи Бақара, 2: 230.

аст. Аммо шартҳои никоҳ бар чаҳор навбанд: а) шартҳои инъикод, б) шартҳои сихат, в) шартҳои лузум ва г) шартҳои нофиз гардидани ақд.

1. Шартҳои инъикод аз он шартҳое иборатанд, ки дар таҳдоби рукн ва тарафҳои ақд – мард ва зан – ҳангоми баста шудани ақд фароҳам омада бошанд ва бо таҳаллуф ва ғафди яке аз онҳо ақд ботил мегардад. Барои инъикоди никоҳ бояд ду шарт дар тарафҳои ақд – марду зан ва умулман, шахси оқид (мутасаддии ақд) вучуд дошта бошад:

а) Аҳлияти тасарруф. Марду зан вақте ақди никоҳро худ ва ё ба воситаи вакил анҷом диҳанд, бояд барои ин кор дорои камоли аҳлият бошанд. Камоли аҳлият барои тасарруф дар амри никоҳ аз доштани ақл иборат аст. Бинобар ин, агар шахси девона ва ё кӯдаке пеш аз синни тамйиз барои худ ақди никоҳ банданд, он мунъақид намегардад. Ҳамчунин тавкил ва тазвичи онҳо ботил аст ва мунъақид намегардад.

б) Шунидани шохидон каломи завҷайнро – дар вақти бастани ақд, то ризои онҳо бо сароҳат собит шавад. Шунидани каломи онҳо ҳукман низ ҷоиз аст, ҳамоно гуна ки дар ирсоли нома ба зан сурат мегирад.

Барои инъикоди ақди никоҳ ҳамчунин бояд ду шарт дар зан вучуд дошта бошад: яке он ки дар ҳақиқат зан бошад ва хунсои мушқил набошад, дуюм он ки маҳаллияти ақд дар вай собит бошад, яъне аз ҷумлаи маҳрамҳои мард, зани шавҳардор ва ё дар ҳолати идда аз талоқи раҷъӣ набошад. Зеро маҳаллият дар маҳрамҳо ба таври абадӣ ва дар ду сурати охир муваққатан аз байн рафтааст ва ақди никоҳ дар чунин мавридҳо ботил аст.¹

Дар ҳуди ақд – иҷоб ва қабул – чаҳор чиз шарт аст: а) иттиҳоди маҷлиси ақд, агар ҳар ду ҷониб дар он ҳозир бо-

¹ Дар бораи никоҳ бо маҳрамҳо дар байни машоихи мазҳаб ду назар вучуд дорад: яке фосид ва дигаре ботил будани он аст ва қавли роҷеҳ дар мазҳаб ботил будани он аст.

шанд, б) қабул бо иҷоб мутобиқат дошта бошад, в) иҷоб-кунанда то қабули ҷониби дигар бар иҷоби худ боқӣ монад, г) ақд ба сурат танҷиз (дарҳолӣ) анҷом дода шавад.

Агар яке аз ин шартҳо дар эҷоди ақд – иҷоб ва қабул – мавҷуд набошад, ақд аслан мунъақид (баста) намегардад. Масалан, агар дар маҷлисе, ки зан иҷоб кардааст – тану нафси худро бахшидааст, мард онро қабул накунад, ақд ҳосил намешавад, агар қабул бо иҷоб мутобиқат на-дошта бошад, ба ин тариқ ки падар ва ё вакили зан бигӯяд: Фотима духтари фалониро ба ақди никоҳи ту даровардам ва мард бигӯяд: Тану нафси Зайнабро қабул кардам, он ақд мунъақид намегардад, агар зан пеш аз қабули мард аз иҷоби худ баргардад, ҷое барои қабул боқӣ намемонад ва агар он ба оянда изофа шавад ва ё ба шарте дар оянда муаллақ гардад, ба ин тариқ ки бигӯяд: Туро фардо ба никоҳи худ медарорам ва ё ҳамин ки фалонӣ омад, туро ба никоҳи худ медарорам, ақде баста намегардад. Зеро ақди никоҳ бар асоси муқаррароти шаръ бояд ба сурати танҷиз анҷом дода шавад.

Қонуни аҳволи шахсии Сурия дар моддаи 13 ба ҳамин чиз ишора кардааст: «Никоҳе, ки ба замони мустақбал (оянда) изофа шуда ва (ё) ба шартӣ ғайри мутаҳаққиқе во-баства шуда бошад, мунъақид намегардад».¹

Дар моддаи (11) қонуни аҳволи шахсии Сурия дар бо-раи ҷаҳор шартӣ инъиқоди никоҳ омадааст:

1. Маҷлиси иҷоб ва қабуд (баستاني ақд) муттаҳид – як бошад.

2. Иҷоб ва қабул аз тамоми вачҳҳо бо ҳам мутобиқ бошанд.

3. Ҳар кадоме аз ақдкунандаҳо каломе (ҷониби) ди-гарро бишунавад ва бифаҳмад.

4. Аз ҳеҷ кадоме аз тарафайни ақд пеш аз қабул чизе ба вучуд наояд, ки иҷобро ботил созад, ба ин тариқ ки

¹ Алфиқху-л-исломӣ ва адиллатуху. – Ҷ. 7. – С. 65.

иҷобкунанда пеш аз қабули тарафи дигар аз иҷобаш баргардад.¹

2. Шартҳои сӯҳати никоҳ он шартҳои мебошанд, ки бо фароҳам омадани онҳо осори шаръии никоҳ собит мешаванд ва онҳо се чиз ҳастанд: а) фориғ будани маҳалл – зан – аз монаеҳ ва ё маҳарамҳои муваққатӣ, б) сӯғай иҷоб ва қабул ифодакунандаи ақд ба таври абадӣ бошанд, на муваққатӣ, в) ҳузури шохидон.

Вақте шарти фориғ будани маҳалл аз монсаҳои муваққатӣ фароҳам набошад, ба монанди никоҳи зане, ки дар иддаи талоқи боин қарор дорад, ҷамъи байни ду хоҳар ва ғайра, ё сӯғай иҷоб ва қабул ифодаи никоҳи муваққатро намояд ва ё ақд бе ҳузури шохидон баста шавад, никоҳ дар тамоми ин ҳолатҳо фосид аст.

3. Шартҳои лузум аз он шартҳои иборатанд, ки идома ва бақои ақд ба онҳо вобаста аст ва вақте яке аз онҳо мавҷуд набошад, лузумият (истимрори амалӣ ва бақо)-и ақдро хатар (эҳтимол)-и нақз таҳдид менамояд. Маънои лузумияти ақд он аст, ки ҳеч кадоме аз ҷонибҳо – марду зан – ва ё ғайри онҳо ҳаққи фасхи онро пас аз инъикод надошта бошад, яъне ҳаққи хиёр ва талаби ҷудой дар он вучуд надошта бошад. Барои лузуми ақд ҷаҳор шарт вучуд дорад:

а) Шаҳси мутасаддӣ ва валии амри никоҳ барои одамони фоқиди аҳлият, ба монанди девона, маътӯҳ ва писару духтари хурдсол, падар ва ё бобии онҳо бошад. Зеро ақди бастаи онҳо барои одамони фоқиди аҳлияти тасарруф илзомӣ аст ва давом ва бақои онро ҳеч ҳолати шаръӣ ва ҳуқуқие таҳдид намекунад.

Агар мутасаддии амри никоҳ сарпарастии дигаре ғайр аз падару бобӣ бошад, онҳо (одамони фоқиди аҳлият) пас аз пайдо кардани аҳлияти тасарруф ҳаққи фасх ва талаби ҷудоиро доранд, вале никоҳи онҳо то замони бартараф шудани монеъ ба ҳоли худ боқӣ мемонад, яъне саҳеҳ аст. Пас аз он агар ба он никоҳ эътироз оварданд, он бекор ме-

¹ Алфиқҳу-л-исломӣ ва адиллатуху. – Ҷ. 7. – С. 72.

гардад ва агар розӣ шуданд, он идома пайдо мекунад.

б) Вақте зани оқила ва болиға бе ризояти валӣ ва сарпарасташ ба шавҳар баромад, бояд мард кув ва ҳамшаъни ӯ бошад. Агар ба нокуфве ақди никоҳ бандад, валӣ агар ба он розӣ набошад, метавонад, аз додгоҳ ҷудоии ӯро талаб кунад.

в) Вақте зани оқила ва болиға бе ризояти валӣ ба ба шавҳар барояд, бояд барои худ маҳри муносибе муайян созад. Агар бо маҳри камтар аз мисл ба шавҳар барояд, валӣ ва сарпарасташ ҳаққи талаби маҳри изофӣ ва ё ҷудоии ӯро аз додгоҳ дорад.

г) Мард аз айбҳои чабб, унна ва хасо солим бошад.

Никоҳе, ки дар он рӯки никоҳ ва тамоми шартҳои интиқод, сикат ва нофиз гардидани ақд фароҳам омада бошанд, вале дар он яке аз шартҳои лузум вучуд надошта бошад, он никоҳи саҳеҳ, вале фоқиди илзомият аст. Ин никоҳ ақди саҳеҳ ва нофиз аст, вале то замони иҷозат ва таъйиди шахси соҳибҳақ ҳамчунон қобили фасх ва ғайриилзомӣ боқӣ мемонад. Ба ин маъно, ки он ба иҷозати шахси соҳибҳақ ва ё қаси дигаре мавқуф нест, вале қобили фасх аст.

4. Шартҳои нофиз гардидани ақд аз он шартҳои иборатанд, ки пас аз фароҳам омадани онҳо осори амалии ақди саҳеҳ нофиз ва ҷорӣ мегарданд. Барои нофиз гардидани ақди никоҳ се шарт вучуд дорад:

а) Марду зан вақте ақди никоҳро худ ва ё ба воситаи вакил анҷом диҳанд, бояд барои ин кор аз ҷиҳати синну соли балоғат ва озодӣ дорои аҳлияти ҳуқуқӣ бошанд. Пас ақде, ки аз сӯи онҳо бо доштани аҳлияти ҳуқуқӣ баста мешавад, нофиз мебошад ва тамоми осори шаръӣ, ба монанди ҳалол гардидани духул, вучуби маҳр ва ғайра, дар он собит мешаванд.

Бинобар ин, агар кӯдаки аҳли тамйиз пеш аз синни балоғат ва ё мамлук (ғулом)-е барои худ ақди никоҳ банданд, он фоқиди шартӣ нофиз гардидани ақд аст ва дар кӯдак ба иҷозати сарпараст (падар) ва дар мамлук ба иҷо-

зати мавлояш мавқуф мебошад. Агар онҳо иҷозат диҳанд, ақд нофиз мегардад, вале агар иҷозат надиханд, ақд бекор мегардад.

б) Вакили муқайяд вақте бар ҳилофи салоҳиятҳои вақолаташ амал накунад ва ҳамон гуфтаи муваккилро анҷом диҳад, ақд бар шахси вакилқунанда нофиз мегардад ва дар ғайри он ба иҷозати вай мавқуф аст.

в) Мутасаддии ақди никоҳ шахси фузулӣ набошад, зеро вай вилояти тазвичро надорад.

Агар яке аз шартҳои нофиз гардидани ақд фароҳам набошад, ақд ба иҷозати шахси соҳибҳақ дар ин боб мавқуф аст.

Вақте ақди никоҳ бо фароҳам омадани тамоми шартҳо баста шавад, он никоҳи саҳеҳ ба шумор рафта, аҳком ва осори шашгона барои завҷайн собит мегардад: а) вучуби маҳр, б) нафақаи зан, в) вучуби мутобиаи зан аз мард, г) ҳаққи меросбарии онҳо аз якдигар, д) насаби фарзандон ва ж) ҳурмати мусоҳарат. Қонуни аҳволи шахсии Сурия дар моддаи (47) ба аҳком ва осоре, ки аз никоҳи саҳеҳ собит мегардад, ишора намудааст:

«Дар никоҳи саҳеҳи нофиз тамоми осоре, ки ба ҳуқуқҳои занонашварӣ, ба монанди: вучуби маҳр, нафақаи зан, вучуби мутобиа, меросбарии завҷайн ва ё ба ҳуқуқҳои оилавӣ, ба монанди: насаби фарзандон ва ҳурмати мусоҳарат, бастагӣ доранд, собит мегардаднд».¹

Никоҳи фосид ва ботил

1. Никоҳи фосид. Агар дар никоҳ яке аз шартҳои дуруст гардидани ақд фароҳам наомада бошад, он никоҳи фосид ба шумор меравад, ба монанди ақде, ки бе ҳузури шохидон баста шуда, никоҳи муваққат, никоҳи ду хоҳар дар як вақт, никоҳи хоҳар қабл аз поёни иддаи хоҳари талоқгаштааш, никоҳи зани шахси дигар, ба шарте аз

¹ Алфиқҳу-л-исломӣ ва адиллатуху. – Ҷ. 7. – С. 104.

шавҳардор будани вай бохабар набошад, никоҳи зане, ки аз талоқи шавҳари қаблиаш дар идда бошад ва ғайра.

Дар никоҳи фосид, ҳеч ҳукм ва осоре аз зановшавҳарӣ собит намегардад: на духул ва ҳамбистарӣ барояшон ҳалол мегардад, на маҳр ва нафақае барои зан воҷиб мегардад, на иддае пас аз ҷудо гаштан бар вай воҷиб мешавад, на ҳурмати домодӣ ва мусоҳарат дар он собит мешавад, на насаби кӯдак собит мешавад ва на ҳаққи меросбарӣ дар миёнашон собит мегардад. Ин дар суратест, ки онҳо пеш аз ҳамбистарӣ ҷудо шаванд.

Агар пас аз баста шудани никоҳи фосид бо зан ҳамбистарӣ намояд, бо вучуди он ки маъсият аст, вале баъзе аҳкоми фикҳӣ ва осори иҷтимоӣ ба сабаби он собит мешавад: **а)** маҳри мисл воҷиб мегардад, **б)** насаби тифле, ки аз он никоҳ ба дунё меояд, аз мард собит мешавад, **в)** пас аз ҷудо гаштан бар зан ба муддати се ҳайз пойдани идда воҷиб мегардад, **г)** ҳурмати мусоҳарат дар байни мард ва усул ва фуруъи зан, ба ҳамон тартибе, ки дар фасли маҳрамҳо дар бораи зино зикр шудааст, собит мешавад.

Насаби фарзанд, ҳамон гуна ки дар никоҳи саҳеҳ аз мард собит мешавад, дар никоҳи фосид ва ватӣ бо шубҳа низ собит мешавад.¹ Барои субути фарзанд дар никоҳи фосид се шарт вучуд дорад: **а)** мард болиғ ва ё мулоҳиқ бошад, то тасаввури анҷоми ҳамбистарӣ ва бордоркунӣ дар ҳаққи вай дуруст ояд, **б)** духул амалан сурат гирифта бошад, анҷоми хилвати саҳеҳа барои субути насаб дар никоҳи фосид кофӣ нест, **в)** зан пас аз шаш моҳ ва ё бештар аз он аз таърихи духул фарзанд ёбад.

Дар никоҳи фосид аҳком ва осори дигаре, ғайр аз инҳо, пас аз ҳамбистарӣ ҳам собит намешавад ва бар онҳо ба сабаби вучуд доштани шубҳа ҳадди зино низ барпо дошта намешавад. Ба ҳар ҳол, бояд ҳатман аз ҳам ҷудо шаванд, то аз гуноҳ берун оянд. Ҳар кадоми онҳо бе ҳузури ҷониби

¹ Ҳидояи шариф. – Ҷ. 3. – С. 309; Фатҳулқадир. – Ҷ. 4. – С. 329; Раддулмӯхтор. – Ҷ. 5. – С. 235.

дигар ҳам метавонад онро фасх (чудо) созад. Агар ҳудашон чудо нагарданд, бояд додгоҳ онҳоро аз ҳам чудо созад.

Никоҳи муваққат (мутъа) дар баъзе мутуни фиқҳӣ, аз қабили Ҳидоя, аз назари ҳукмӣ ботил доништа шудааст, вале дар Дурр онро фосид гуфтааст. Агар пас аз он духул сурат гирад, аҳкоми никоҳи фосид, ба монанди вучуби идда бар зан, дар он собит мешавад.¹

Ин ҷудой фасх аст ва бояд бо сухан ва ифодаи забонӣ анҷом дода шавад, масалан, ба вай бигӯяд: Туро раҳо кардам ва ё туро тарк намудам. Тарк намудан ва ба пеши якдигар наомадан, бе ифодаи он ба сухан, фасх ба шумор намеравад.

Дар моддаи 51 қонуни аҳволи шахсии Сурия дар бо-раи ҳукми никоҳи фосид омадааст:

1. Никоҳи фосид пеш аз духул дар ҳукми ботил аст.

2. Дар никоҳи фосид бо ватӣ (духул) натиҷаҳо (ва осор)-и зерин собит мешаванд: а) маҳр дар поёнтарин ҳадди маҳри мисл ва маҳри мусаммо, б) насаби фарзандон бо ҳамон натиҷаҳое, ки дар моддаи (133) ҳамин қонун пешбинӣ шудаанд, в) ҳурмати мусоҳарат, г) иддаи ҷудой дар ҳар ду ҳолати ҷудой ва ё марғи шавҳар ва д) нафақаи зан дар муддати идда, бе субути ҳаққи меросбарӣ дар миёни онҳо.²

2. Никоҳи ботил. Агар дар бастанӣ ақд рукни никоҳ – баста шудани ақд бо иҷоб ва қабул – таҳаққуқ наёфта бошад ва ё дар яке аз шартҳои инъикод (бастан)-и он ҳалале ворид шуда бошад, он аз асл ботил ба шумор меравад. Никоҳи кӯдаки ба синни тамйиз (рушди фикрӣ) норасида, никоҳ бо сигаи феъли музорӣ (оянда), издивоҷ бо маҳрамҳо, ба монанди хоҳар, амма, хола ва ғайра, издивоҷ бо зани шавҳардор, агар аз оиладор будани вай бохабар бошад, никоҳ бо занони ғайрикитобӣ: оташпарастон, бутпарастон, говпарастон, мулҳидон (бединон) ва ғайра ва никоҳи зани мусалмон бо марди ғайримусалмон аз ҷумлаи никоҳ-

¹ Раддулмӯхтор бар Дур. – Ҷ. 5. – С. 186.

² Алфиқҳу-л-исломӣ ва адиллатуху. – Ҷ. 7. – С. 118.

ҳои ботил ҳастанд.

Ҳукми никоҳи ботил он аст, ки бар асоси он ҳеҷ гуна аҳком ва осори занонаварӣ, аз қабилӣ ҳаққи ҳамбистарӣ, маҳру нафақа барои зан, идда паз аз ҷудой бар вай, ҳукми мусоҳарат ва ҳаққи меросбарӣ дар байни онҳо, ҳатто паз аз духул ҳам, собит намегарданд.

Гуфтанист, ки никоҳи маҳрамҳо, агар мард ҳаром будани онро бидонад, дар назди имом Абӯҳанифа (рх) фосид ва дар назди Имомайн ботил аст.¹

Дар назди соҳибайн (имом Абӯюсуф ва имом Муҳаммад) агар бо маҳрамҳо дар никоҳи ботил ҳамбистар шавад, бар вай ҳад воҷиб мешавад. Ҳамчунин дар никоҳи зани шавҳардор ва зани дар идда аз марди дигар, агар аз ҳаром будани он бохабар бошад, бар вай ҳад воҷиб мешавад.²

Дар моддаи (50) қонуни аҳволи шахсии Сурия дар бораи ҳукми никоҳи ботил омадааст: Дар никоҳи ботил чизе аз осори никоҳи саҳеҳ собит намешавад, ҳарчанд дар он духул сурат гирифта бошад.

Дар банди 2 моддаи 48 ин қонун омадааст: Никоҳи зами мусалмон бо ғайри мусалмон ботил аст.³

Никоҳи мавқуф

Никоҳе, ки фоқиди яке аз шартҳои лузум ва ё нофиз гардидани ақд буда, ба иҷозат ва таъйиди шахс вобаста ва мавқул бошад, онро никоҳи мавқуф мегӯянд. Сурати он чунин аст, ки шахсоро пеш аз оғаҳӣ ва пурсиш ва ё пеш аз синни булуғ ба никоҳи касе ва ё касеро ба никоҳи ӯ дароваранд. Дар ин сурат нофиз ва ҷоиз – лозимуличро – гардидани никоҳ ба иҷозат ва таъйиди он шахс пас аз оғаҳӣ ва ё расидан ба синни балоғат мавқуф аст.

Никоҳи мавқуф аслан дар никоҳи фузулӣ, никоҳи пи-

¹ Фатҳулқадир. – Ҷ. 4. – С. 288; Раддулмӯхтор. – Ҷ. 5. – С. 199.

² Алфиқҳу-л-исломӣ ва адиллатуху. – Ҷ. 7. – С. 118.

³ Ҳамон сарчашма. – Ҷ. 7. – С. 118.

сару духтари хурдсол ба василаи сарпарастони дигар ғайр аз падару бобӣ ва баъзан дар ваколати ба никоҳ ба амал меояд. Масалан, шахси фузулие ба таври ғоибона занеро ба никоҳи марде медарорад, дар ин ҳолат никоҳ вақте эътибори шаръӣ пайдо мекунад ва нофиз мегардад, ки он зан пас аз оғаҳ шудан онро иҷозат диҳат ва таъйид намояд.

Шоёни зикр аст, ки дар никоҳи мавкуф яке аз шартҳои лузум ва ё нофиз гардидани ақд таҳаққуқ наёфтааст. Бинобар ин, никоҳи мавкуф се ҳолат дорад: а) агар шахс пас аз шунидани хабарӣ он ва ё пас аз тақмили синни балоғат ва расидан ба салоҳитяҳои худ онро иҷозат диҳад ва таъйид намояд, нофиз ва ҷоиз (дуруст) мегардад, б) агар ба он эътироз оварад ва онро рад намояд, он бекор мегардад ва ҳеҷ гуна осори шаръие барои он собит намегардад, в) агар онро ханӯз таъйид ва ё рад нокарда, бо зан духул намояд, дар ин ҳолат дар субути тамоми аҳком, ба ҳамон тартибе, ки дар никоҳи фосид баён гардида, ҳукми никоҳи фосидро дорад.¹

Дар моддаи (52) қонуни аҳволи шахсии Сурия дар бораи никоҳи мавкуф пеш аз иҷозат омадааст: «Никоҳи мавкуф пеш аз иҷозат ҳукми никоҳи фосидро дорад».²

Фарҳанги муоширати ҷинсӣ

Муоширати ҷинсӣ илова бар он, ки ниёзи фитрӣ ва ҳостаи табиӣ ҳар инсон аст, дар фарҳанги исломӣ аз ҷумлаи заруратҳои динӣ низ шинохта шуда, барои он аҳком, омӯзаҳо ва одобро пешбинӣ намудааст. Аз ҷумла, дар таълимоти исломӣ барои шаби зифоф одоб ва суннатҳои пешбинӣ шудааст, ки бо маънавиёти он ва бо фитрати поки инсонӣ ҳамсозӣ дошта, аз эҳтимоми ғоибии дини ислом ба назофати ахлоқӣ ва эҳёи салиқаи зебоишиносӣ дар замири инсон хабар медиҳанд.

Имрӯз мутаассифона, ҳамроҳи таҳаввулотҳои ҷаҳонӣ ва

¹ Раддулмӯхтор. – Ҷ. 5. – С. 199, 200.

² Алфиқҳу-л-исломӣ ва адиллатуху. – Ҷ. 7. – С. 105.

дар ғиёби барномаҳои дурусти фарҳангӣ ва чорабиниҳои динӣ-маърифатӣ навиштаҳо, филмҳо, намоишҳои телевизионӣ ва таълимоти пурҳаҷм ва барномарезии шудае дар заминаи фарҳангии муоширати ҷинсӣ ба сабки ғарбӣ барои ҷавонони мусалмон пешкаш шуда истодааст, ки фазои фарҳангии ҷомеаи моро олуда ва майлҳои ҷинсиро дар ҷавонон ба сурати сарсомоваре бедор менамоянд.

Дар ин ҷо ламҳае аз омӯзаҳои ахлоқӣ ва тавсияҳои исломро дар бораи фарҳангии муоширати ҷинсӣ пешкаши хонандагон мегардонем, бошад, ки Худо ба шарофати он одамонеро ба роҳи дуруст ҳидоят намояд.

1. Яке аз ин суннатҳо дар шаби зифоф ороستاني арӯс бо пероиши мубоҳ ва дар зеботарин мазҳари ҷамол ба истиқболи шавҳар бурдани ӯ дар шаби арӯсӣ аст. Аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки модараш ӯро дар шаби зифоф ба назди гуҷе аз занони ансор бурд. Онҳо бо хайру баракат гуфта, сарамро шустанд ва маро оростанд.¹

2. Яке аз одоби дигари шаби зифоф он аст, ки вақте мард бо арӯсаш хилват мекунад, дасташро ба пешонаи вай бигузорад ва дуъо намояд: **«Аллоҳумма, иннӣ асъялука хайраҳо ва хайра мо ҷабалтаҳо ғалайҳи ва аъзуз бика мин шарриҳо ва шарри мо ҷабалтаҳо ғалайҳи»**.

«Бор Худоё! Ман аз Ту хайри ӯ ва хайри он чизеро, ки ӯро бар он сириштаӣ, меҳоҳам ва ба Ту аз шарри вай ва шарри он чизе, ки ӯро бар он сириштаӣ, паноҳ мебарам».²

3. Суннати дигар дар шаби зифоф он аст, ки пеш аз ҳамбистарӣ вақте оҳанги висол кард, **«Бисмиллоҳ...»** гуфта, ин дуъоро бихонад: **«Аллоҳумма, ҷаннибна-ш-шайтона ва ҷанниби-ш-шайтона мо разақтано»**.³

¹ Алфиқху-л-ҳанафӣ фӣ савбиҳи-л-ҷадид. – Ҷ. 2. – С. 112.

² Сунани Абӯдовуд, 2160.

Паёмбар (с) мефармояд: *«Вақте касе аз шумо зан бигирад ва ё ходиме бихарад, ин дуъоро бихонад ва вақте шутуре бихарад, даст бар болои кӯҳонаш бигузорад ва ин дуъоро бихонад»*.

³ Саҳеҳи Бухорӣ, 141, 3271, 3283, 5165, 6388, 7396; Саҳеҳи Муслим, 3519 (1434)-116.

4. Ҳамчунин хуб аст, ки мард пеш аз ҳамбистарӣ бо бозию унсҷӯӣ ва ишқварзию хушкаломӣ майли чинсӣ ва шахвати ҳамсарашро барангезад, то ҳарду чониб барои комҷӯӣ омода гарданд.

5. Вақте мард пеш аз ҳамсараш ниёзи чинсӣ ва шаҳваташро бароварда сохт, набояд худро дарҳол канор кашад, балки хуб аст, ки аз худ каме сабру тамоюл нишон диҳад, то зан низ баҳраи худро аз он баргирад. Расули Худо (с) мефармояд: **«Вақте касе аз шумо бо аҳлаш мучомиат кард, (онро) бо сидқу муҳаббат анҷом диҳад. Чун ҳоҷати худро пеш аз вай бароварда сохт, ӯро ба иштибонадорӣ, то вай низ ҳоҷаташро бароварда созад»**.¹

6. Ба тариқи истиҳбоб бояд зан хирқае ба ҳамроҳ гирад, то пас аз фароғ ҷойҳои олудаи худро бо он пок намоянд. Аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки мегуфт: **«Зани оқила бояд хирқае ба ҳамроҳ гирад ва чун (аз мучомиат) фориғ гашиданд, онро ба ҳамсараш диҳад ва пас аз он худро пок созад...»**.²

7. Аз ҳусни муоширати зану шавҳар ва масъулияти имонии онҳост, ки асрори занонашавҳарии худро фош насозанд ва онро вирди забонҳо нагардонанд. Зеро ин кор аз як сӯ, бадзабонӣ ва носазо ба шумор меравад ва аз сӯи дигар, ба каромат ва обрӯи иҷтимоии онҳо ва дар оянда фарзандонашон таъсири манфӣ мегузорад. Расули Худо (с) мефармояд: **«Бадтарини мардум дар назди Худо рӯзи қиёмат марде аст, ки бо ҳамсараш наздикӣ намояд, пас аз он**

Расули Худо (с) мефармояд: **«Вақте касе аз шумо иродаи наздикӣ бо аҳлашро дошта бошад, агар бигӯяд: (дуъои мазкур) ва дар он ҳамбистарӣ барои онҳо фарзанде ато шавад, шайтон ҳаргиз ба ӯ осебе нарасонад»**.

¹ Мусаннафи Абдурраззоқ, 10468. – Ҷ. 6. – С. 85; Муснади Абӯяъло, 4200. – Ҷ. 7. – С. 208; Маҷмаъу-з-заъид, 7566. – Ҷ. 4. – С. 387.

Ҳайсамӣ дар Маҷмаъу-з-заъид дар бораи ин ҳадис фармудааст: Онро Абӯяъло ривоят намуда, дар он номи як ровӣ зикр нашудааст ва дигар ровиёнаш сика ҳастанд. Аммо баъзе муҳаддисон ба сабаби маҷҳул будани он ровии тобей ҳадисро заъиф гуфтаанд.

² Саҳеҳи Ибни Ҳузайма, 280. – Ҷ. 1. – С. 142; Сунани Куброн Байҳақӣ, 4235. – Ҷ. 3. – С. 407. Алфиқху-л-ҳанафӣ фӣ савбиҳи-л-ҷадид. – Ҷ. 2. – С. 113.

*сирри ӯро фош созад».*¹

8. Пас аз баста шудани ақди никоҳ барои зану шавҳар, ба чуз баҳраҷӯии чинсӣ аз роҳи акиб, дигар ҳама гуна комҷӯиҳо ва ба ҳар тарзе, ки барояшон муносиб бошад, ҷоиз аст. Дар аснои давраи ҳайз ва дар вақти нифос низ, ба чуз алоқаи чинсӣ, дигар навъҳои муошират раво аст. Куръони карим дар оятҳои 222-223 сураи Бақара, ки дар назди муфасссирон ба оятҳои «ҳайз» шинохта мешаванд, маҷмӯае аз аҳком ва одоби ҳамбистарино зикр намуда, бо таъбириоти ахлоқӣ баландтарин фарҳанги муоширати чинсино барои мусалмонон баён доштааст, он ҷо ки мефармояд:

«Ва туро аз ҳайз мепурсанд. Бигӯ: Он азо (палидӣ, нохушӣ ва ранҷ)-е аст, пас аз (омезиши чинсӣ) бо занон дар муддати ҳайз канора гиред ва ба онҳо наздикӣ нанамоед, то он ки пок гарданд! Вақте пок гаштанд, пас аз ҳамон ҷое, ки Худо ба шумо амр намудааст, ба онҳо наздикӣ намоед. Худованд, ҳатман, тавбақорон ва покихоҳонро дӯст медорад. Занонатон киштзори шумоянд, пас ба киштзори худ ҷӣ гунае мецоҳед, биоед! Ва барои худ (аъмоли хайреро) аз пеш фиристед ва тақвои Худоро намоед ва бидонед, ки шумо ҳатман (рӯзе) бо Ё мулоқот хоҳед кард ва мӯъминоно ро мужда бидеҳ!».

Истимно бо даст

Истимно² дар луғат ба маънои берун овардани манӣ ба василае ғайр аз тариқи ҳамбистарӣ аст ва он аз таскини шаҳвати чинсӣ бо молиш ва ё фишор додани узвҳои таносулӣ ва ё бо истифода аз василаҳои дигар иборат аст.

¹ Саҳеҳи Муслим, 3527 (1437)-123.

² Онро дар истилоҳи илмӣ онанизм [Onanisme] мегӯянд ва имрӯзҳо калимаҳои дигаре низ, ба монанди мастурбатсия [Masturbation] (худирзой), манипулятсияи чинсӣ [Sexual Manipulation] (дастқории чинсӣ) ва ғайра, ба он маъно қорбурди умумӣ пайдо кардаанд. (Бо ихтисор аз китоби Аъмоли ҳилофи ифбат дар ислом. – С. 259. Абдулҷалил Бароҳуӣ. – Турбати Ҷом).

Дар фарҳанги исломӣ ҳазорон сол қабл аз таҷрибиёти донишмандон дар илми равоншиносии муосир барои баланд бардоштани ғаризаи чинсӣ ва хостаҳои шахвонӣ дар уфукҳои илмӣ ва фарҳангӣ дар ҳолати тааззури ишбоӣ он аз роҳҳои машруъ тавсияҳои арзишманде дода шудааст. Куръони карим пас аз тарғиби насли ҷавони уммати ислом ба издивоч дар ояти сию сеюми сураи Нур ба баёни ин падидаи иҷтимоӣ ва равонӣ пардохта, ба одамоне, ки имконоти молии муносибе барои издивоч надоранд, тавсия мекунад: **«Ва онҳое, ки барои издивоч имконоти муносиби молие пайдо накардаанд, покиро пеша намојанд, то он ки Худо онҳоро аз фазли хеш бениёз гардонад».**

Расули акрам (с) низ дар яке аз тавсияҳои худ ба ҷавонон мефармояд: *«Эй ҷамоаи ҷавонон, касе аз шумо имконот ва тавоноии издивочро дошта бошад, ҳатман издивоч намојад, зеро он барои ҳифзи нигоҳ ва покии фарҷ беҳтарин васила аст. Ва аммо касе издивоч қарда натавонад, пас рӯзаро бар худ лозим бигирад, ки он барояш виқоя ва сатр аст».*¹

Дар оятҳои 29-31 сураи Маорич ва 5-7 сураи Мӯъминун низ омадааст: **«Ва касоне, ки фарҷҳои худро ҳифзкунадаанд, магар аз ҳамсарон ва милки яминашон, пас онҳо ғайри маломатшудагонанд. (Ва) касе (барои ишбоӣ шаҳавоти худ) он сӯи (берун аз) инро бичӯяд, воқеан ҳам, онҳо таҷовузкоронанд».** Яъне касе барои ишбоӣ шаҳавоти худ ҷуз аз тариқи ҳамсар ва милки яминаш роҳи дигаре бичӯяд, чунин одамоне аз ҳудуди Худованд таҷовуз намудаанд.

Аз ин омӯзаҳои исломӣ ба ҳубӣ бармеояд, ки баровардани майлҳои шахвонӣ ва ғаризаи чинсӣ, ҷуз аз тариқи ҳамбистарӣ бо ҳамсари шаръӣ, ҳаром ва нораво аст. Истимно бо даст ва ё бо ҳар чизи дигаре аз дидгоҳи ислом на танҳо роҳи нодурсте барои ишбоӣ ғаризаи чинсӣ ба шумор меравад, балки он ба гунае таҳрики ангезаҳои чинсӣ ва ишбоӣ онҳоро аз роҳи ғайримуқаррарӣ дар инсон бештар мегардонад.

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1905, 5065, 5066; Саҳеҳи Муслим, 3384-3387 (1400)-1-4.

Дар тибби муосир низ ба исбот расидааст, ки истимно илова бар он, ки ба узвҳои таносули ва ҳайвоноти манаӣ (сперма)-и шахс зиён мерасонад, ўро аз ҷиҳати ҷисмонӣ низ заъиф ва бемадор менамояд ва дар рӯҳиёти инсонӣ ва абъоди иҷтимоии вай таъсири манфӣ мегузорад.

Истимно аз назари фикҳӣ дар назди ҷумҳури аймма ҳаром аст,¹ вале агар шахси безан онро аз бими вуқӯъ дар зино анҷом дода бошад, пас умед меравад, ки бар вай (дар он ҳолат) гуноҳе набошад. Ибни Ҳумом дар Фатҳулқадир мефармояд: «Истимно бо даст ҳалол нест (яъне ҳаром аст), вале агар шахвати ҷинсӣ бар шахс ғалаба кунад ва ба хо-тири таскини нафсаш истимно намояд, умед меравад, ки ба иқобе гирифтор нагардад».² Дар китоби Сироч омадааст: Агар онро барои таскини шахвати муфрити худ, ки қалбашро машғул дошта, анҷом диҳад, дар сурате ки безан бошад ва ё зандор бошад, вале ба сабаби узре ба наздаш рафта натавонад, Абӯллайс (-и Ҷаъфӣ) фармуда: Умед дорад, ки ваболе бар вай набошад.³

Аммо агар бо даст ҷамъсараши истимно намояд, он ба монанди тафҳиз ва табтин боке надорад.⁴

Ҳукми ҳаром будани истимно бо дастро Ҷаъфӣ ки-ром аз мӯҳтавои умумии оятҳои сураи Маорич ва Мӯминун дар ин замина истинбот намудаанд.

Хутбаи никоҳ

¹ Ба ҷуз имом Аҳмад (рх), ки истимно бо дастро ҷоиз донистааст. (Раддулмӯхтор. – Ҷ. 3. – С. 426; Тафсири Рӯҳулмаонӣ. – Ҷ. 7. – С. 285).

² Фатҳулқадир. – Ҷ. 2. – С. 334. Соҳибӣ Ҳидояи шариф низ дар китоби «Тачнис»-и худ ин қавлро таъйид намудааст, камо ғай ҳошияти Фатҳулқадир.

³ Раддулмӯхтор. – Ҷ. 3. – С. 426, 427. Алфиқху-л-ҳанафӣ ғай савбиҳи-л-чадид. – Ҷ. 2. – С. 37.

Дар Дуррулмухтор дар боби муфсидоти рӯза (Ҷ. 3. – С. 426, Рад бар Дур) истимноро макрӯҳи таҳримӣ ва дар китоби Худуд (ҳамон сарчашма. – Ҷ. 6. – С. 44), агар барои ҷалби шахват бошад, онро ҳаром гуфтааст.

⁴ Раддулмӯхтор. – Ҷ. 3. – С. 427.

Хондани хутбае, ки фарогири ҳамду санои Худованд, салавот бар паёмбар (с) ва оятҳои шомили амр ба тақво бошад, пеш аз бастанӣ ақди никоҳ аз тарафи як шахсияти донову фаҳмида мустаҳаб аст.

Абдуллоҳ ибни Масъуд (р) ривоят мекунад, ки расули Худо (с) ташаххуд дар намоз ва хутбаи ҳоҷатро ба мо таълим дод. Хутбаи ҳоҷат – амри муҳим, ба монанди ақди никоҳ, дар ривоятҳо чунин омадааст:

«Алҳамду лиллоҳ, наҳмадуху ва настаъинуху ва настағфируху ва наъзу биллоҳи мин шурури анфусино ва мин саййиоти аъмолино. Ман яҳдихиллоху, фало музилла лаҳ ва ман юзлил, фало ҳодия лаҳ ва ашҳаду ан ло илоҳа иллаллоху ва ашҳаду анна Муҳаммадан ғабдуху ва расулуху» ва се оят меҳонад, ки Суфёни Саврӣ онҳоро аз ояти 102-юми сураи Оли Имрон, ояти 1-уми сураи Нисо ва оятҳои 70-71 сураи Аҳзоб:

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهٖ وَلَا تَمُوْتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ﴿١٠٢﴾

يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيْرًا وَنِسَاءً ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِى تَسَاءَلُوْنَ بِهِۦ وَالْاَرْحَامَ ۚ اِنَّ

اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيْبًا ﴿١٠٣﴾

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا اتَّقُوا اللّٰهَ وَقُوْلُوْا قَوْلًا سَدِيْدًا ﴿١٠٤﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ اَعْمَالَكُمْ

وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوْبَكُمْ ۗ وَمَنْ يُطِيعِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيْمًا ﴿١٠٥﴾

иборат донистааст.¹

Хондани хутбае бо ин равиш пеш аз ақди никоҳ мустаҳаб аст ва агар ба дигар сурат ҳам хонда шавад, боке

¹ Сунани Абӯдовуд, 2118; Сунани Тирмизӣ, 1105; Сунани Ибни Моҷа, 1892.

надорад. Хутбаи никоҳ аз назари истиҳбоб шомили ин ҳадиси набавӣ мегардад, он ҷо ки мефармояд:

«Ҳар амри бошаън ва дорои аҳамият (вақте) бо ҳамди Худо оғоз нагардад, он бурида ва нотамои аст».¹

Вале бояд донист, ки вақте руқн ва шартҳои ҳолати никоҳ фароҳам омада бошанд, ақд бе хондани хутбаи никоҳ ҳам дуруст мегардад, зеро ҷӣ тавре зикр гардид, хондани хутба пеш аз ақди никоҳ мустаҳаб аст ва бо тарки мустаҳаб амал ботил ва ё фосид намегардад. Ривоят шу-дааст, ки марде аз банӣ Сулайм гуфт:

«Умои духтари Абдулмутталибро аз расули Худо (с) хостгорӣ кардам. Ӯро бе он ки хутбае бихонад, ба никоҳам даровард».²

¹ Сунани Ибни Моча, 1894.

² Сунани Абӯдовуд, 2120.

Фасли ҳафтум

ШАРТ ГУЗОШТАН ДАР ВАКТИ АҚДИ НИКОҲ

Шартҳо бар ду навъанд:

а) шартҳое, ки бо аслу ҳадафи никоҳ мувофиқ мебошанд ва дар чаҳорчӯбаи ҳадафҳои ҳаёти хонаводагӣ ва муктазои ҳамзистии занонашавҳарӣ қарор доранд, б) шартҳое, ки бо ҳадаф ва моҳияти никоҳ ва ҳаёти оилавӣ созгор набуда, ба мақсадҳои он ҳеч гуна иртиботе надоранд.

1. Шартҳои навъи аввал, ба монанди таъмини нафакаи муносиб, ҷои хоб, анҷоми робитаҳои занонашавҳарӣ, риояи эҳтиром ва ҳайсиати зан ва бемаврид лату кӯб накардани вай ва ғайра аз ҷумлаи масъулиятҳои динӣ ва вазифаҳои шаръие мебошанд, ки аз нигоҳи шариат мард бояд ба онҳо пойбанд бимонад, ҳарчанд аз ҷониби зан шарт ҳам гузошта нашаванд. Ҳатто, агар зан дар вақти никоҳ аз онҳо номе ҳам набурда бошад, дар сурати пойбанд намондани мард ба ин масъулиятҳои шаръии худ, зан метавонад ба додгоҳи шаръ муроҷиат намояд ва аз шавҳараш шикоят кунад.

Агар зан, валии вай ва ё вакилаш дар вақти ақди никоҳ ин шартҳоро гузошта бошанд, ба ин сурат, ки гуфта бошанд: *«Тану нафси худро ё муваккилаамро ба ту додам, ба шарте ки қорҳои зикришуда риоя гарданд ва дар сурати риоя нагардидани онҳо ихтиёри талоқ ба худам баргардад»* дар назди ҷумҳури аҳли суннат дар ҳолати пойбанд намондани мард ба он шартҳо, зан мухаййара ба нафси худ мегардад. Агар идомаи ҳаёти занонашавҳариро бо он мард бихоҳад, ба зиндагонии муштараки худ идома медиҳанд, вале агар ҳамзистиро бо вай нахоҳад, худро метавонад

чудо созад.

Уламо ва бузургони мазҳаби ҳанафӣ бошанд, ҳар ду навъи шартҳоро ботил ва никоҳро ҷоиз ва дуруст донистаанд. Зеро талоқ ҳаққи мард мебошад ва бо чунин шартгузориё аз дасти вай берун намегардад, ҳарчанд дар вақти ақди никоҳ мард он шартҳоро қабул карда бошад.

2. Шартҳои навъи дуюм, агар бо моҳияти ҳаёти занонашавҳарӣ комилан муҳолиф бошанд, ба монанди ин ки зан бигӯяд: *Худро ба шарт ба никоҳи ту додам, ки бо ман ҳамбистар нашавӣ ва ё қорҳои хонаро анҷом надиҳам*, дар ин сурат низ никоҳ дуруст мегардад ва ин шартҳо ботил ва бекор мебошанд, дар никоҳ ҳеҷ гуна таъсире надоранд ва бар мард лозиму-л-иҷро ҳам намебошанд.

Аммо агар шартҳо бо вучуди он ки ба моҳияти никоҳ ва ҳадафҳои ҳаёти занонашавҳарӣ ҳеҷ гуна иртиботе надошта бошанд, ба он муҳолиф ҳам набошанд, дар ин сурат ваъдаҳое мебошанд, ки мард бояд ба онҳо вафо намояд. Агар ба онҳо вафо накунад, бо он ки ҳилофи ваъда намуздааст, вале дар дурустии никоҳ ҳеҷ гуна таъсире надоранд, ба мисли ин ки зан бигӯяд: *Ба шарт худро ба никоҳи ту даровардам, ки дар хонаи падару модарам бимонем, ё аз шаҳрам ба ҳеҷ ҷо наравем ва...*

Ҳуққи никоҳи кофирон

Агар кофирон бар асоси маслаку дини худ бо якдигар ақд баста бошанд, никоҳи онҳо аз назари шариат мӯътабар дониста мешавад. Дар сурате ҳар ду бо ҳам ислом оварданд, аз нав никоҳ намудани онҳо зарурате надорад ва ҳамон никоҳашон қиёят бошад.

Агар яке аз марду зани кофир ислом овард ва дигаре бар қуфраш боқӣ монд, никоҳашон ботил (бекор) мегардад.

Риояи адолат дар байни занон

– Вақте мард ду зан ва ё бештар аз он дошта бошад, ўро лозим аст, ки дар байни онҳо дар сару либос, хўрду хўрок, хона ва шабгузаронӣ баробарӣ ва адолат намояд, чи баъзе аз онҳоро бикр ва баъзе дигарашонро бева гирифта бошад. Агар ду шаб дар хонаи ҷавон шабро гузаронид, ду шаби дигар бояд дар хонаи зани пиру қадимӣ шаб бигзаронад.

– Баробарию адолат дар шабгузаронӣ лозим аст, на дар рӯзгузаронӣ ва ҳамбистарӣ. Дар сурате рӯзона ба хонаи яке рафтуомад намояд ва ё бо яке бештар ҳамбистарӣ кунад, монеге надорад ва гунаҳкор намегардад.

– Агар ба хонаи яке аз занон пас аз шом ва ба хонаи дигаре пас аз хуфтан рафт, ҷоиз нест, адолату баробарӣ бояд комилан риоят шавад.

– Касеро касбу қор дар шаб бошад ва рӯзона дар хона ба сар барад, дар ин сурат баробарӣ дар рӯзгузаронидан дар қанори онҳо лозим аст.

– Фарқе надорад, ки мард бемор бошад ё солим, баробарию адолат дар шабгузаронӣ дар хонаҳои онҳо воҷиб аст. Ҷунончи, дар ривоятҳо омадааст, паёмбари ақрам (с) ҳангоми бистарӣ шуданашон дар беморие, ки бар асари он даргузаштанд, адолат ва баробарию дар шабгузаронӣ дар хонаҳои ҳамсаронаш ҳаргиз тарқ нақарданд, то дар охир аз ҳамаи онҳо хост, ки минбаъд даврони бемории худро дар хонаи Уммулмўъминин ҳазрати Оиша (р) бигзаронад. Онҳо ҳама розӣ гаштанд ва он Ҳазрат (с) гоҳ дар хонаи Оиша (р) ором гирифт ва дар ҳамон ҷо рӯҳи покаш ба рафиқи аъло (Парвардигор) пайваст ва дар ҳамон ҳуҷра ҷасади покаш ба ҳок супурда шуд.¹

¹ Ишора ба ҳадисе мебошад, ки Оиша (р) дар он мефармояд: «Вақте бемори паёмбар (с) сахт шуд, аз ҳамаи ҳамсаронаш иҷозат гирифт,

– Риояи адолату баробарӣ дар муҳаббати қалбӣ дар байни занон аз тавони инсон берун мебошад, бинобар ин, чунин баробарие воҷиб нест. Аз паёмбари бузург (с) ривоят шудааст, ки вақте чизеро дар байни занони худ тақсим мекард, адл мекард ва мефармуд: *«Худоё, ин аст тақсимот (ва адолат)-и ман дар он ҷи ки молик ва соҳиби он ҳастам ва он чиро, ки аз доираи қудрати ман берун аст ва Ту молики он мебошӣ, бар ман мағир»*¹ ва бо он муҳаббати қалбро дар назар дошт.

– Дар сафарҳо ҳаққи интиҳоби ҳамроҳ ба дасти мард аст ва занҳо дар интиҳоби ҳамроҳӣ бо ӯ ҳаққи надоранд. Шавҳар бо ҳар кадом, ки тамоюл дошта бошад, метавонад онро бо худ бибарад, вале қуръа партофтан беҳтар аст.

Аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки: *«Расули Худо (с) вақте оҳанги сафар мекард, дар байни ҳамсаронаш қуръа мепартофт. Саҳми касе аз онҳо мебаромад, дар сафар ўро ҳамроҳи худ мегирифт...»*.²

то дар хонаи ман бистарӣ шавад ва онҳо барояш (дар ин қор) иҷозат доданд...». (Саҳеҳи Бухорӣ, 198, 664, 665, 679; Саҳеҳи Муслим, 936 (418)-90, 937 (...)-91, 938 (...)-92; Сунани Ибни Моҷа, 1618).

¹ Сунани Абӯдовуд, 2134; Сунани Тирмизӣ, 1140; Сунани Насоӣ, 3953; Сунани Ибни Моҷа, 1971.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 2593, 2637, 2661.

К И Т О Б И Р А З О А Т

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ
لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنْعِمَ الرَّضَاعَةَ

«Модарон фарзандони худро
барои касе, ки итмоми (муддати)
ширхорагиро бихоҳад,
ду соли комил шир медиҳанд».
(Сураи Бақара, 2:233).

ШИРХОРАГӢ

Шир дар сохтани рӯҳиёт, рушду нумӯ, тарбият, тарзи тафаккур ва ахлоқи тифл то андозае муассир мебошад, ки зани ширдеҳ аз назари ислом дар радифи зоянда ва ба бороварандаи фарзанд, яъне модари тифл қарор мегирад. Аз роҳи шир тамоми хусусиятҳои ирсӣ ва хунӣ вориди ҷисму вучуди навзод мегардад ва дар шаклгирии шахсияти ӯ дар оянда нақши асосиро мебозад.

Бо таваҷҷӯҳ ба аҳамияте, ки шир дар ҳаёти навзод дорад, шариати ислом дар маҷмӯаи фикҳии худ фасле ва китобе бо номи «Разоат» (ширхорагӣ) кушодааст, ки тамоми аҳком ва марзҳои он бо тифл баён гардидаанд.

Аз як сӯ, бо собит шудани аҳкоми ширхорагӣ дар миёни тифли ширхора ва зани ширдеҳ силсилаи қаробат ва хешовандӣ паҳлӯ ба паҳлӯи қаробати насабӣ густариш меёбад ва аз сӯи дигар, барои додани шир ба тифле аз ҷониби шаръ аҳком ва баёноте гузошта шудааст, то ин асл ба сурати беравияе шакл нагирад, зеро аз дидгоҳи ислом мақсад аз зоду насл тақдими фарзандони ҳамаҷониба солим ба ҷомеа мебошад.

Имрӯзҳо илми тиб ба ин моҳияти шир пай бурда, дар поре аз кишварҳои аврупой, аз ҷумла Олмон, барои он ки аз зиёнҳои ояндаи шири хушк дар амон бимонанд ва то андозаи мумкин аз шири одамӣ истифода намоянд, ба хулосае омадаанд, ки аз шири заноне, ки шири зиёд доранд ё тифлашон аз дунё гузаштааст, пас аз гузаштани мароҳили озмоишҳои беҳдоштӣ ва таҳлили саломатии он дар бемористонҳои махсусе онро ҷамъоварӣ намуда, пас аз омехтан ба шири гов ё гӯсфанди пустиризашуда ба тифлҳои бе шир ё модармурда бидиҳанд.

Он гоҳ дар шиносномаҳои ҷунин тифлҳо нишонаи махсусе мегуздоранд, ки ба парвариш ёфтани онҳо аз шир

хои гуногуни одамӣ ва ҳайвонӣ далолат менамояд. Агар аз назари равоншиносӣ ва рафтори инсонӣ норасоӣ ва мушкиле дар оянда дошта бошанд ва амали хилофе аз онҳо содир шавад, иллат ва омили нахустини онро медонанд.

Баёни масоили ин боб

1. Вақте навзоде ба дунё омад, шир додани вай бар модараш воҷиб аст, вале агар падараш сарватманд бошад ва барои ширдиҳии фарзандаш занеро пайдо намояд, ки хусусиятҳои ирсӣ ва шири вай ба мизочи навзод мувофиқ бошад, дигар модар метавонад навзодашро худ шир надихад, ҳеч гуноҳе аз назари шаръ барояш набошад.

2. Зан бе иҷозати шавҳари худ наметавонад фарзанди дигар касро шир диҳад, ҳарчанд хоҳари ҳудаш ҳам бошад. Вале агар тифле аз гуруснагӣ дар маърази ҳалокат қарор гирад, бе иҷозати шавҳар метавонад ба хотири ҳифзи ҷонаш вайро шир диҳад.

3. Ҳадди болои муддати ширхорагӣ барои кӯдак бар асоси муқаррароти шариат аз нигоҳи фиқҳи мазҳаби ҳанафӣ дувуним сол аст. Аз дувуним сол ба боло шир додани кӯдак ҳаром аст. Аз назари шуморе аз фақеҳони исломӣ муддати ширхорагӣ ду сол мебошад. Соҳиби «Фатҳу-л-қадир» ва имом Таҳовӣ ду солро саҳеҳтарин қавлҳо донистаанд.

4. Агар кӯдакero пас аз ду сол аз шир чудо карданд ва ба хӯрдани таом омӯхта шуд, пас аз ин агар аз пистони зане шир нӯшад ҳам, аҳкоми ширхорагӣ дар бораи вай собит намешавад.

5. Микдори шире, ки бо нӯшидани он аҳкоми ширхорагӣ собит мегарданд, нӯшидани як қатра шир ё як бор макидан аст.

6. Пиразане набераи худро бо пистонаш машғул намояд ва пистонаш оҳиста-оҳиста шир пайдо кунад, он набера агар писар бошад, писари разой ва агар духтар бо-

шад, духтари разоии модаркалони (бибӣ) худ мегардад. Агар ҳамаи набераҳои писарӣ ва духтариҳои худро ба ҳамин сурат ба пистони хушкаш саргарм кард ва андак-андак дар пистонаш шир пайдо гашт, ҳама фарзандони разоии пиразан мегарданд ва никоҳи онҳо бо якдигар ҳаром мебошад.

7. Он чи аз лиҳози насабӣ бар шахс ҳаром аст, яъне бо онҳо маҳрам буда, бо якдигар никоҳрас намебошанд, аз пахлуӣ разой (ширхорагӣ) низ бар вай ҳаром мебошад. Дар ин ҷо танҳо сурати масъалаи модари разоии бародари насабӣ ва хоҳари разоии писари насабӣ аз ин ҳукм берун мебошад. Чунончи, паёмбари бузург (с) фармудаанд: *«Инналлоҳа ҳаррама мина-р-разоӣ мо ҳаррама минаннасаби, илло умма ахиҳи ва ухта ибниҳи»*.

«Худованд, дар ҳақиқат, он чиро, ки аз ҷиҳати насаб барои шахс ҳаром гардонидаст, аз ҷиҳати ширхорагӣ низ онро ҳаром сохтааст, магар модари бародари насабӣ ва хоҳари писари насабӣ».¹

а) Сурати масъалаи модари разоии бародари насабӣ ин аст: масалан, Ҷалилу Аҳмад ҳар ду бародарони аъёнӣ (аз як падару модар) насабӣ мебошанд. Ҷалил (яке аз бародарон) аз пистони зане бо номи Фотима шир нӯшид ва ҳукми ширхорагӣ барояш собит гардид. Аҳмад (бародари дигар) метавонад бо Фотима, ки модари разоии бародари насабиаш мебошад, ақди никоҳ бандад. Ҳамчунин гирифтани духтарони он зан (Фотима) барои Аҳмад дуруст аст, зеро Фотима ва духтаронаш ҳеҷ гуна нисбату пайванди ширхорагӣ бо Аҳмад надоранд, балки фарзанди разоии Фотима Ҷалил аст.

¹ Сунани Тирмизӣ, 1146, 1147. Ин ҳадис дар дигар китобҳои сиҳоҳи шашгона ба ин лафз омадааст: *«(Барои шахс) аз ҷиҳати разоат ҳамон одамоне ҳаром мебошанд, ки аз ҷиҳати (қаробати насаб ва) вилодат (барои ӯ) ҳаром буданд»*. (Саҳеҳи Бухорӣ, 2645, 2646, 3105, 5099, 5100; Саҳеҳи Муслим, 3568 (1444)-1, 3569 (...)-2. Вале ибораи охир дар онҳо наомадааст.

б) Сурати масъалаи хоҳари разоии писари насабӣ ин аст: масалан, Халил фарзанди Аҳмад аз пистони зане бо номи Нурҷон шир нӯшид. Раҳима духтари Қосим ҳам аз пистони Нурҷон шир нӯшидааст. Ҳоло Халилу Раҳима бо ҳам бародару хоҳари разой гаштаанд. Дар ин ҷо Аҳмад – падари Халил метавонад хоҳари разоии писари худ Раҳимаро ба занӣ бигирад.

Донишмандони исломӣ тамоми масоили вобаста ба мавзӯи ширхорагиро дар як байти тоҷикӣ чамъ овардаанд, ки бо таваҷҷӯҳ ба он калиди мавзӯ ба даст меояд:

*Аз ҷониби ширдеҳ ҳама хеш шаванд,
Аз ҷониби ширхора завҷону фуруъ.*

Шарҳи мисраи аввал: Зани ширдеҳ модари ширхора ва шавҳари ширдеҳ падари вай мегарданд. Писарону духтарони дар синну сол гуногуни он зан бародарону хоҳарон ва набераҳои писарию духтарию вай бародарзодаҳо ва хоҳарзодаҳои ширхора мегарданд. Ба ҳамин шакл то охири насл риштаи хешовандии разой собит мешавад.

Модари зани ширдеҳ ва модари шавҳараш барои ширхора модаркалон (бибӣ) ва падари он зан ва падари шавҳараш барои ӯ падаркалон (бобо) мебошанд. Хоҳарони зани ширдеҳ ва хоҳарони шавҳараш холаҳову аммаҳои ширхора ва бародарони он зан ва бародарони шавҳараш тағоиҳо ва амакҳои ӯ мегарданд. Хулоса, ҳамон тавре ки дар насаб аммаву холаву ғайра тасаввур мешавад, дар разоат низ ҳама собит мегарданд.

Шарҳи мисраи дуюм: Фуруъ ба ин маъност, ки худӣ тифли ширхора ва дар оянда фарзандону набераҳояш то охири насл бо тамоми касоне, ки дар мисраи аввал шарҳи онҳо гузашт, қаробати ширхорагӣ пайдо меkunанд. Ба ин тартиб, ки вақте худӣ ширхора фарзанди зани ширдеҳ мегардад, фарзандони вай барои зани ширдеҳ ва шавҳараш набераҳо ба шумор мераванд то охири риштаи насл.

Мақсуд ин аст, ки ҳар нисбате, ки фарзандони насабии зани ширдеҳ бо ҳудаш доранд, фарзандони разоии ӯ

низ ҳамон нисбатро бо вай пайдо мекунанд, ба монанди махрамияти абадӣ ва ғайра. Масалан, Маҳмуд, ки аз пистони Фотима шир нӯшидааст, писари разоии Фотима мебошад ва фарзандони пуштии (насабӣ) Маҳмуд барои тамоми фарзандони Фотима бародарзодаҳои разой мегарданд. Масалан, Фотима Парвинаро шир додааст, Парвина духтари разоии Фотима мебошад. Фарзандону наберагони Парвина ҳама барои фарзандони разой ва насабии Фотима хоҳарзода ҳастанд.

Вале хоҳарону бародарони насабии Парвина, ки аз Фотима шир нанӯшидаанд, бо фарзандони вай ҳеҷ қаробати шаръие надоранд. Бинобар ин, заношавҳарӣ дар байни бародарони насабии Парвина ва фарзандони пуштии Фотима ҷоиз аст».

Мурод аз завҷон ин аст: Масалан, Зайнаб аз пистони Гуландом шир нӯшидааст, дар оянда шавҳари Зайнаб барои Гуландом домод мебошад. Гуландом хушдоман ва шавҳараш хусури он домод ба шумор меоянд ва махрами абадӣ мебошанд, зеро паёмбари акрам (с) фармуда: **«Никоҳи духтари разой бо падари разой ҷоиз нест».**

8. Аҳкоми разоат бо нӯшидани шири ҳайвонот собит намешавад. Агар ду тифле аз шири як гов ё гӯсфанд нӯшиданд, байни онҳо разоат (ширхорагӣ) собит намешавад.

9. Иттифоқан духтари бокирае дар пистонаш шир пайдо шавад ва тифле дар синну соли субути разоат аз пистони вай як қатра шир нӯшад ё як бор мақад, аҳком ва ҳурмати разоат собит мегардад. Масалан, вақте он духтари бокира ба шавҳар барояд, ширхора барои ҳудаш фарзанди разой ва барои шавҳараш фарзанди зан мебошад, ки онро пешзода меноманд. Дар сурате ки миёни онҳо пеш аз анҷом гирифтани ҳамбистарӣ ва ё хилвати саҳеҳа ҷудой афтад, он мард метавонад бо пешзодааш ақди никоҳ барқарор наояд.

10. Тифле дар аснои муддати субути разоат аз пистони зани мурдае шир нӯшад, аҳкоми разоат собит мегардад.

11. Агар аз чанд зан шир дӯшида шавад ва бо ҳам омехта ба чанд тифле нӯшонида шавад, миёни ҳамаи он занон ва тифлҳо аҳкоми разоат собит ва ҳама бо ҳам маҳраи абадӣ мегарданд.

12. Марде бо зане ақди никоҳ барқарор намояд ва пас аз анҷоми ақд зани дигаре даъво намояд, ки ҳар дуи онҳоро (марду занро) шир додааст, агар вай барои ин даъвои худ шоҳиде надошта бошад, гуфтааш эътибори шаръие надорад. Бояд барои собит шудани даъво ду марди одил ва ё як мард ва ду зан шаҳодат бидиҳанд.

Аммо агар зану шавҳар гуфтаи он занро на ба унвони ғаразнокӣ, балки ба гуфтаи холис ва насихати рост тасдиқ намоянд, беҳтар аст ба хотири эҳтиёт ва покиҷӯӣ аз идомаи заношавҳарӣ сарфи назар намоянд. Вале ҳокими шаръ ба гуфтаи як зан наметавонад ҳукми чудосозии онҳоро содир намояд.

13. Шахсе дар қайди никоҳи худ ду зан дошта бошад, яке бузургсол ва дорои шир ва дигаре хурдсолу ҳанӯз ширмак ва зани бузург зани хурдсолро, ки ҳанӯз даврони разоаташ нагузашта, шир диҳад, ҳар ду зан бар шавҳар ҳаром мегарданд. Дар сурате ки зани бузург аз рӯи ноогоҳию нодонӣ боғчун (палонч)-и худро шир дода бошад, бояд шавҳар маҳри ҳар ду ро бидиҳад, ки барои зани хурдсол нисфи маҳр лозим аст.

Аммо агар бо мақсади фосид сохтани никоҳи шавҳараш ба вай шир дода бошад, маҳри ҳудаш соқит мегардад ва барои зани хурдсол нисфи маҳр лозим мешавад.

14. Марде ду зан дошт, яке аз онҳо духтари Абдулғафурро ва яке дигараш писари Абдулмачидро шир доданд. Ин духтару писар минбаъд наметавонанд бо ҳам ақди никоҳ барқарор намоянд, агарчи аз ду зан шир нӯшидаанд. Аз он ҷо, ки шири ҳар ду бо ҳамбистарии як мард ба вучуд меояд, хоҳару бародари разоии ʔаллотӣ (модарҷудо) мегарданд. Ҳамчуноне, ки ақди никоҳ дар миёни хоҳару бародари ʔаллотии насабӣ ҷоиз намебошад, миёни хоҳару бародари ʔаллотии разоӣ низ ҷоиз намебошад.

15. Ду зане, ки дар никоҳи як мард мебошанд, агар яке духтареро бо номи Фотима ва дигаре духтареро бо номи Раҳима шир доданд, минбаъд шахсе наметавонад Фотима ва Раҳима ҳар дуру ба никоҳи худ дароварад ва он дуру болои ҳам чамъ намояд, зеро Фотимаву Раҳима хоҳарони разоии ʔаллотӣ ҳастанд, ки наметавон миёни он ду, ҳамчуноне миёни ду хоҳари ʔаллотии насабист, чамъ намуд.

16. Барои субути разоат нӯшидани шир аз пистони як зан шарт аст, на як будани замони нӯшидан. Масалан, як зан тифлеро дар синни бистсолагии худ, тифли дигареро дар синни бисту панҷсолагиаш, тифли сеюмро дар сисолагиаш ва чаҳорумро дар синни сиву панҷсолагиаш шир дод, ҳурмати (мамнӯъият) ширхорагӣ дар миёни зани васфшуда ва тамоми тифлоне, ки дар солҳои гуногун аз ӯ шир нӯшиданд, собит мешавад. Он зан барои тамоми онҳо модар мешавад, бо дар назардошти тафсилоте, ки гузашт.

17. Агар марде аз пистони зани худ шир нӯшад, занаш бар вай ҳаром намегардад, вале мард гунаҳкор мешавад. Албатта, агар зани бузургсолеро ба писарбачае, ки ҳанӯз даврони ширхорагияш сипарӣ нагаштааст, издивоҷ намојанд ва зан шавҳари хурдсоли худро шир диҳад, зан бар вай ҳаром мегардад.

18. Марде духтари ширхораеро ба никоҳи худ даровард ва пас аз муддате вайро талоқ намуда, зани бузургсолеро ба никоҳи худ даровард. Агар ин зан духтари ширхораеро, ки қаблан дар қайди никоҳи шавҳараш буда, шир диҳад, ин зани бузург бар шавҳари худ ҳаром мегардад, зеро ин зан дар воқеъ модари занаш ба шумор меравад. Разоате, ки баъд аз никоҳ собит шуда, мисли разоати пеш аз никоҳ мебошад.

19. Шахсе духтари ширхораеро, ки ҳанӯз даврони разоаташ сипарӣ нагаштааст, ба никоҳи худ даровард. Он гоҳ модар ё хоҳар ва ё духтари мард вайро шир дод, он духтари ширхора бар мард ҳаром мегардад, зеро ҳукми он ба мисли масъалаи гузашта аст.

20. Агар зане аз пистонаш дар бинии тифле шир дӯшид (чӯшид), ширхорагӣ собит мегардад, вале агар дар гӯшаш дӯшид, собит намегардад.

21. Шири занеро бо об ё давое (дорӯе) омехта, ба тифли ширхорое доданд, дар сурате ки шир аз обу даво бештар ва ё бо он баробар бошад, аҳкоми ширхорагӣ собит мешавад. Аммо агар обу даво аз шир бештар бошанд, разоат собит намешавад. Ҳамчунин агар шири занеро бо шири ҳайвоне омехта намуданд, аксарият эътибор дорад.

22. Табобат намудан бо шири зан дар зоҳири мазҳаб ҷоиз нест, вале ба қавли муфто биҳ, агар шифо будани он аниқ бошад ва ғайр аз он давое пайдо нашавад, дар он сурат табобат бо он ҷоиз аст.¹

Ин масъала фаръе аз масъалаи табобат бо чизҳои ҳаром аст. Дар зоҳири мазҳаб табобат бо чизҳои ҳаром ҷоиз нест ва чизҳои ҳаром ё айни онҳо начис (ҳаром) аст, ба монанди пешоби ҳайвоноти ҳалолгӯшт, ки табобат бо он, умуман, ҷоиз нест ва ё айни он ҳалол аст, вале истеъмоли он барои инсон мамнӯъ – ҳаром аст, ба монанди шири одаӣ. Ба таври умумӣ агар шифо будани чизи начис (ҳаром) барои дарде аниқ бошад ва ғайр аз он давои ҳалоле ёфт нашавад, истеъмоли он ба микдори дафъи зарурат ҷоиз мегардад.²

Аз ин назари мутааххирин бармеояд, ки қавли зоҳири мазҳаб дар ҷоиз набудани табобат бо чизи ҳаром ба вақте бармегардад, ки шифо будани он аниқ набошад ва давои ҳалоле ғайр аз он ёфт шавад.³

Эзоҳ: Дар гузашта чунин расм ривож дошт, ки тифлҳои ширхора ва духтарчаҳои хурдсолро ба никоҳи калонсолон дармеоварданд ва шавҳараи то калон шудани он мунтазир мешуд, он танҳо бастанӣ ақд буд. Имрӯз дар ҷомеаи мо чу-

¹ Раддулмӯхтор. – Ҷ. 4. – С. 390; Алфиқху-л-ҳанафӣ фӣ савбиҳи-л-ҷадид. – Ҷ. 2. – С. 154.

² Раддулмӯхтор. – Ҷ. 1. – С. 405, 406.

³ Ҳамон сарчашма. – Ҷ. 1. – С. 406.

нин расме тақрибан вуҷуд надорад.

Камоли таваҷҷӯҳ ва таъкидоти пураҳамияте, ки ислом дар мавзӯи ширхорагӣ ва пайванди разоат намудааст, бештар ба хотири он аст, ки вақте чунин пайванди хешутаборӣ ва занҷираи хешовандӣ ба вуҷуд меояд, мардум сипосгузорона гиреҳҳои онро таҳким бахшанд ва аз бунёди хонавода ва никоҳи хоҳарону бародарон ва хешу табори разоӣ, ки ба манзалаи хоҳарону бародарон ва хешу табори насабӣ мебошанд, огоҳона хуДДорӣ намоянд. Бо маҳрамҳои разоии худ ақди занонашавҳарӣ барқарор насозанд ва ояндаи худро покиза нигоҳ доранд.

КИТОБИ ТАЛОҚ

أَطْلُقْ مَرَّتَانِ فَلِمَسَاكُ بِمَعْرُوفٍ
أَوْ تَسْرِيحُ بِإِحْسَنِ

«Талок(-е, ки пас аз он зану
шавҳар имкони бозгашт доранд)
ду бор аст. Пас аз он ё нигах
доштани бо хубист ва ё раҳо
кардан бо некӣ».
(Сураи Бақара, 2: 229).

*Фасли аввал***ТАЛОҚ АЗ ДИДГОҲИ ИСЛОМ**

Талоқ дар луғат ба маънои бардоштани қайдӯ банд ва раҳо кардан аст ва дар истилоҳи шариат талоқ аз ҳукми шаръие иборат аст, ки қайди никоҳ ва ресмони ақдро бо гуфтани калимаҳои махсус бардошта месозад ва ба ҳаёти заношавҳарӣ дар миёни марду зан хотима мебахшад.

Талоқ ба унвони охирин роҳи ҳалли қазияҳо (мушкилот) ва бўҳронҳои даргирифта дар хонавода доништа шудааст ва он ҳам дар сурате ки дари тамоми роҳи ҳалҳо баста гардад, ба иҷро гузошта мешавад. Агар чора ва илоҷи дигаре ғайр аз он барои ҳалли мушкилоти хонаводагӣ пайдо шавад, дар он сурат набояд ба он мутавассил шуд.

Аз ин ҷост, ки дар суҳанони гаронмояи паёмбари ислом (с) мебинем, ки талоқро ба унвони ногувортарин ва бадтарин ҳалолҳо дар назди Худо гуфтааст.¹ Ё дар ҷои дигар баён шудааст: Зане, ки бе ҳеч узре аз шавҳараш дархости талоқ намояд, бўи бихишт ба машомаш (димоғаш) намерасад, яъне дарҳои бихишт бар рӯяш баста аст.²

Бо ин ҳама, вақте зарурат пеш омад ва дигар роҳе барои созишу ҳамзистӣ боқӣ намонд ва идомаи заношӯӣ дар як чунин фазои пурташаннуче дигар имкон дорад ба рӯй додани ногувориҳои бештару бузургтаре бианҷомад, дар

¹ Ишора ба ҳадисе мебошад, ки паёмбар (с) дар он мефармояд: *«Бадтарин ва нохуштарини ҳалолҳо дар назди Худо талоқ аст»*. (Сунани Абӯдовуд, 2178; Сунани Ибни Моҷа, 2018).

² Ишора ба ҳадисе мебошад, ки расули Худо (с) дар он мефармояд: *«Ҳар зане бе узр ва сабабе аз шавҳараш дархости талоқ намояд, бар вай бўи бихишт ҳаром бошад»*. (Сунани Абӯдовуд, 2226; Сунани Тирмизӣ, 1187; Сунани Ибни Моҷа, 2055).

ин марҳала талоқ дармони талхест, ки барои бартараф намудани ташаннучу ихтилоф дар зиндагии хонаводагӣ ва иҷтимоӣ аз тарафи шариати ислом тадорук дида шудааст.

Ислом барои таҳаққуқи ҳадафҳо ва ҳикматҳои бинои хонавода, идомаи бомуваффақияти зиндагонии занонав-ҳарӣ ва таҳкими пояҳои ҳаёти оилавӣ аз марду зан хостааст, ки ба ҳуқуқҳо ва масъулиятҳои дучонибаи худ нисбат ба якдигар ва робитаҳои неки ҳамсарӣ аз худ пойбандӣ нишон диҳанд ва дар баробари кӯтоҳҳои якдигар ва норасоии зиндагӣ бурдборӣ ва таҳаммулпазирӣ намоянд. Қуръони карим мефармояд:

وَعَاثِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا
وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا

«Ва ба онҳо бо неки (ва ба таври шоиста) муошират намоед. Агар онҳоро бад дидед, пас шояд шумо чизро бад бинед, вале Худованд хайри бисёро дар он ниҳода бошад».¹

Дархости Қуръони карим дар ин оят аз бандаи мӯъмин он аст, ки ҳагто дар сурати дӯст надоштани ҳамсар низ бояд бо вай муносибати некро ба роҳ монад. Паёмбар (с) мефармояд: «*Ҳеҷ гоҳ марди мӯъмин набояд ҳамсари худро бад бинад ва бо ӯ душманӣ ва кина варзад. Зеро агар ахлоқ ва рафтореро аз ӯ нохуш дорад, ахлоқ ва сифатҳои дигаре аз вай ӯро писанд меоянд*».²

Роҳҳои ҳалли пешниҳодии Қуръон

Ба ҳар сурат Қуръон роҳи ҳалҳоеро барномарезӣ ва бар фарорӯи мӯъминон қарор додааст ва аз онҳо хостааст, ки пеш аз даст задан ба талоқ ва бастани пеши роҳи тамоми

¹ Сураи Нисо, 4: 19.

² Саҳеҳи Муслим, 3633 (1469)-61.

чораҳо ба он равишҳои пешгирикунанда мутавассил шаванд.

Пеш аз ҳама Худованд дар ояти 21-уми сураи Рум асосҳои муҳиммеро баён намудааст, ки бунёди хонавода ва таҳдоби оила бар пояи онҳо бино меёбад, он ҷо, ки мефармояд:

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ

بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْتَكِرُونَ

«Ва яке аз нишонаҳои (қудрат ва намунаҳои илму ҳикмати) Худованд он аст, ки барои шумо аз навъи худатон ҳамсароне офарид, то дар канори онҳо оромиш (ва сукунат) пайдо намоед ва дар миёни шумо маваддат (муҳаббату дилбастагӣ) ва раҳмат (меҳрубонӣ ва дилсӯзи)-ро ба вучуд овард. Албатта, дар ин (равии зебои офаришиш) барои одамоне, ки андеша менамоянд, оятҳо ва нишонаҳое вучуд дорад».

Қуръони карим дар се калимаи ин оят: «оромиш», «маваддат» ва «раҳмат» тамоми фалсафаи бунёди хонавода ва ҳадафҳои асосии ба вучуд овардани оиларо бозгӯ намудааст. Бар асоси таълимоти дини мубини ислом асоси зиндагонии хонаводагӣ ва меҳвари бинои оиларо бояд ҳамин се чиз ба вучуд оваранд. Ҳадафи нахустини бинои оила он аст, ки онҳо (зану шавҳар) ва пас аз он фарзандон оромиши равонӣ, иҷтимоӣ ва ғаризаҳо (майлҳо)-и ҷисмонӣ худро дар оғӯши гарми он пайдо намоянд. Онҳо бо вучуди якдигар ин фароғи ҳамагирро дар зиндагӣ пур менамоянд.

Ин оят бо камоли эъҷоз ва зебоӣ фалсафаеро аз ҳаёти муштаракӣ марду зан баён намудааст, ки дигар ҷое барои хушунат, нафрат аз якдигар ва бурузи ҳар гуна мушкilot ва ташаннучро дар зиндагонии шахси дорои маърифати динӣ боқӣ намегузорад. Зеро хушунат, зӯроварӣ ва ҳар гуна ташаннуче аслан бо ҳадафҳои асосии бинои оила

(оромиш, маваддат ва раҳмат) дар таноқуз мебошад. *Хушунату оромиш, бадбиниву муҳаббат ва ташаннуҷу дилсӯзӣ бар асоси бадеҳиёти мантиқӣ, ки ду чизи зид ҳаргиз бо ҳам ҷамъ намеоянд, бо ҳам ҷамънопазиранд.* (Ин матлаб дар фасли «Ҷойгоҳи зан дар ислом» пайгирӣ мешавад).

Бо баррасии фалсафаи ин се асл: оромиш, маваддат ва раҳмат, ба ин нуктаи муҳим мерасем, ки фарҳанг ва тамаддуни бузурги исломӣ аслан фарҳанги оромиш, дӯстӣ, ҳамзистии мусолимадомез ва шафқату дилсӯзист.

Фасли дуюм

Шароити талокдиханда

Шариати ислом барои танзими раванди чудоии марду зан, ҳифзи манофеи кишрҳои гуногуни ҷомеа ва ҳарчи маҳдудтар намудани доираи фурупошии хонаводаҳо барои рукни талок, шахси талокдиханда ва дигар умури марбут ба он шароитеро дар назар гирифтааст, ки агар яке аз онҳо фароҳам наомада бошад, талоке воқеъ намешавад.

Рукни талок иборат аст аз лафз ва вожае, ки дар луғат барои ифодаи талок вазъ гардидааст ва ё дар истилоҳи шаръ барои он ба кор бурда мешавад ва ё ишорае, ки ба он далолат намояд ва ҷойнишини лафз гардад. Он дар мабҳаси сифаи талок ва лафзҳои сареху киноя зикр мешавад.

Аммо шартҳое, ки барои шахси талокдиханда дар назар гирифта шудаанд, иборатанд аз **шартҳои таклиф**:

а). Яке аз шартҳои таклиф ақл ва дигаре синну соли балоғат аст ва бояд дар шахси талокдиханда мавҷуд башанд. Ба ин маъно, ки шахси талокдиханда бояд оқил ва болиғ бошад. Агар яке аз ин шартҳо – ақл ва синни балоғат – дар шахси талокдиханда мавҷуд набошад, талок воқеъ намешавад. Бинобар ин, талоқи шахси девона (мачнун), ноқисулақл (маътӯх) ва навҷавоне, ки ба синни балоғат нарасидааст, воқеъ намешавад. Аммо бо дастури додгоҳ ва амри қозӣ метавон девона ва кӯдакро аз аёлашон бо назардошти шароити махсус аз ҳам чудо сохт.

Дар қонуни аҳволи шахсии Миср марҳалаи синну соли аҳлияти шахс барои талоқро бисту яқсолагӣ ва дар қонуни Сурия ҳаждаҳсолагӣ эътибор кардаанд. Ба назар мерасад қонуни аҳволи шахсӣ дар Сурия ба яке аз қавлҳои мазҳаби ҳанафӣ дар ин бора мутобиқат дорад, Зеро писар

дар назди имом Абӯҳанифа (рх) дар синни ҳаждаҳсолағӣ ба балоғат мерасад.¹

Дар банди якум ва дуҷуми моддаи 85-и қонуни аҳволи шахсии Сурия дар ин бора омадааст:

1. Мард дар тамоми синни ҳаждаҳсолағӣ дорои аҳлияти комил барои талоқ мегардад.

2. Қозӣ метавонад талоқи шахси болиғро пеш аз синни ҳаждаҳсолағӣ, агар вазъ онро талаб намояд, иҷозат диҳад ва ё ба ҷавози он амр намояд.²

б) Шарти дигари таклиф ғаёл будани ирода ва дарку хушаст. Ба ин маъно, ки дар вақти талоқ **бедор ва хуш-ёр** бошад. Агар шахсе дар ҳолати хоб ва ё беҳушӣ аёли худро талоқ диҳад, ба тавре ки калимаҳои «талоқ» аз даҳонаш берун оянд ва шунида шаванд, вале ҳудаш дар хоб ва ё беҳуш бошад, талоқ воқеъ намешавад. Зеро дар ҳолати беҳушӣ нерӯи ақл ва дарк дар инсон аз ғаёлият бозмондааст ва дар ҳолати хоб ихтиёр ва ирода аз дасташ берун аст, яъне он беирода ва беихтиёр аз вай содир шудааст.

в) Талоқи шахси мукрах (мачбуршуда) дар мазҳаби ханафӣ воқеъ мешавад. Бинобар ин, агар шахсери мачбур ва таҳдид намуданд, ки занашро талоқ намояд, масалан, ба вай гуфтанд, агар ҳамсарашро талоқ надихад, ўро хоҳанд кушт ва вай мачбуран ҳамсарашро талоқ дод, талоқ воқеъ мешавад. Зеро шахси мукрах, агарчи ба таври мачбури он корро анҷом дода ва ба он розӣ набошад ҳам, қасди талоқ аз вай содир шудааст ва вай зарари сабуктарро барои худ ихтиёр намудааст.

Дар назди ҷумҳури аймма талоқи шахси мукрах воқеъ намешавад, зеро икроҳ (ичбор) ва ихтиёр ҳар ду бо ҳам ҷамъ намеоянд. Паёмбар (с) мефармояд: *«Худованд се ҷиз*

¹ Масъалаи синну соли балоғат дар мавзӯи «Синни балоғат» ба таври муфассал пайғирӣ мешавад.

² Алфиқҳу-л-исломӣ ва адиллатуху. – Ҷ. 7. – С. 355.

*ро аз умматам бароям гузаштааст: хато, фаромӯшӣ ва он чизе, ки ба он маҷбур сохта шаванд».*¹

г) **Талоқи маст**, агар ба тариқи ҳаром, яъне бо истеъмоли машрубот ва маводи мастиовар, ки аз назари шаръ ҳаром доништа шудаанд, маст шуда бошад, воқеъ мешавад. Шахсе, ки машруботи масткунандаро истеъмол менамояд, аз назари шариати ислом дар собит шудани аҳком дар ҳукми оқил аст. Бар ҳамин асос, агар касе шароб, ҳашиш,² афюн³ ва ғ маводи масткунандаи дигаре истифода барад ва дар ҳолати мастӣ ҳамсари худро талоқ кунад, талоқ воқеъ мешавад.

Аммо агар бо истеъмоли маводи доруӣ ва гиёҳон ба тариқи ҳалол ё бо ҳӯрдани афюн барои табобат ё бо маҷбуран нӯшонида шудани машруботи масткунанда ва ё бо нӯшидани онҳо ба таври изтирорӣ маст ва беҳуш гардад⁴ ва ё ба сабаби судӯъ (сардари) пас аз нӯшидан беҳуш шавад ва ҳамсарашро дар ҳоли мастӣ ва беҳушӣ талоқ диҳад, воқеъ намешавад.⁵

¹ Сунани Ибни Моҷа, 2043

² Ҳашиш моддаи қарахт ва масткунандае аст, ки аз барги қанаб таёр карда мешавад.

³ Афюн моддаи давоӣ ва масткунандае аст, ки аз шираи ҳашиш (кӯкнор) ҳосил мешавад.

⁴ Дар бораи вуқӯи талоқ аз шахсе, ки ба таври маҷбурӣ машрубот ва ё маводи масткунанда нӯшонида шавад ва ё дар ҳолати изтирорӣ аз онҳо бинӯшад ва маст шавад, дар назди фақеҳони мазҳаб ду қавл вучуд дорад: Яке он ки талоқ дар ин ҳолат воқеъ намешавад ва ин назари соҳиби Тӯҳфа ва ғайри он аст. Соҳиби Фатҳ (Ҷ. 3. – С. 472, 473) ва соҳиби Радд (Ҷ. 4. – С. 433) низ воқеъ нашудани талоқро дар ин ҳолат таъйид намудаанд. Қавли дуюм он аст, ки талоқ дар ин ҳолат низ воқеъ мешавад ва соҳиби Хулоса ва бисёре аз фақеҳон ин назарро таъйид намудаанд.

⁵ Ҳидояи шариф. – Ҷ. 3. – С. 141; Фатҳулқадир. – Ҷ. 3. – С. 472-474; Раддулмуҳтор. – Ҷ. 4. – С. 432, 433.

Дар ҳошияи Ҳидоя овардааст: Ҳамчунин агар (барои давоӣ) афюн бихӯрад ва (ё) шири асп (қимиз) бинӯшад ва маст шавад, талоқаш дар он ҳолат воқеъ намешавад. (Ҳидояи шариф. – Ҷ. 3. – С. 141).

Дар назди мазохиби чаҳоргонаи аҳли суннат ба қавли рочех талоқ дар сурати якум воқеъ мешавад, ҳамон гуна ки бо иттифоқи тамоми мазохиби аҳли суннат дар сурати дуҷум талоқе воқеъ намешавад.

Вале дар қавле аз имом Шофеъӣ (рх) ва дар ривояте аз имом Аҳмад (рх) талоқи маст умуман воқеъ намешавад ва ин қавлро аз байни аиммаи мо имом Зуфар (рх), имом Таҳовӣ ва Кархӣ ихтиёр намудаанд.¹ Зеро шахси маст дар ҳолати беҳушӣ ва берун аз ирода қарор дорад ва вай дар ин ҳолат ба манзалаи маҷнун ва маътӯҳ аст.

д) Талоқ дар ҳолати ҳашму ғазаби одӣ воқеъ мешавад, вале аз шахси мадҳуш ба иттифоқи ҳамаи мазҳабҳои аҳли суннат воқеъ намешавад.² Мадҳуш ба он шахсе гуфта ме-

Дар ҳошияи Ҳидоя (Ҷ. 3. – С. 141) ҳамчунин овардааст, ки агар ақлаш бо истеъмоли банг ва даво зоил шавад, талоқи вай дар он ҳолат бо иттифок (ичмоъ) воқеъ намешавад. Вале дар ҳошияи Мухтасари Кудурӣ пас аз зикри ин қавл овардааст, ки дар «Ҷавоҳир» омадааст: Ва дар ин замон вақте аз (истеъмоли) банг маст шавад, талоқи вай дар он ҳолат аз боби заҳр воқеъ мешавад ва фатво бар ҳамин қавл аст. (Мухтасари Кудурӣ. – С. 503).

Шоёни зикр аст, ки дар Раддулмӯхтор низ ба тасхеҳи Кудурӣ аз Ҷавоҳир ишора кардааст, он ҷо ки овардааст: Ва дар ин замон вақте аз (истеъмоли) банг ва афюн маст шавад, талоқи вай дар он ҳолат аз боби заҳр воқеъ мешавад ва фатво бар ҳамин қавл аст. Қайди «аз боби заҳр» ба ин маъност, ки агар онҳоро барои давои бихӯрад, ҷое барои заҳр боқӣ намонанд.

¹ Мурод аз маст дар ин ҷо ниҳояти мастӣ аст, ки шахс дар он дигар заминро аз осмон (ва мардро аз зан) нашиносад. (Ҳошияи Ҳидоя. – Ҷ. 3. – С. 141).

Ба ақидаи баъзе муҳаққиқон, ба монанди Ибни Ҳумом ва Ибни Обидин), ба ин дараҷа расидани мастӣ дар ин мавридҳо (ғайр аз масъалаи ҳад) шарт нест, балки гуфтани ҳазён ва ихтилол дар калом кифоя аст. (Раддулмӯхтор. – Ҷ. 4. – С. 432).

Агар мастии шахс ба ин дараҷа нарасида бошад, вай дар ҳукми ҳушёр ва оқил аст ва суҳанонаш шаръан эътибор дорад.

² Фатҳулқадир. – Ҷ. 3. – С. 468; Раддулмӯхтор. – Ҷ. 4. – С. 438-440.

Дар Раддулмӯхтор овардааст: Ҳамин ҳукм аст дар ҳаққи касе, ки ба сабаби пирӣ ё беморие ва ё мусибати ногаҳоние ба ихтилоли ақлӣ (ва равонӣ) мубтало шуда бошад. То замоне, ки дар рафтор ва гуфтораш

шавад, ки дар натиҷаи асабонияти саҳт ва ё аз шиддати ғазаб ба дараҷаи беҳудӣ расидааст ва ё вазъи равониаш ба ҳадде мунфайил ва афсурда гардидааст, ки рафтору гуфтораш дучори ошуфтагӣ ва ихтилол гардидаанд. Ҳолати аввалро дар илми равоншиносӣ аффе́кт (беҳудӣ) мегӯянд ва ҳолати дуюм ҳам, ки дар он тавозуни ақлиро ба гунае аз даст додааст, аз дараҷаи ҳастагии равонӣ (стресс) болотар ва ба ҳолати аффе́кт наздик аст.

Дар қонуни аҳволи шахсии Миср (моддаи 25) ва Сурия (моддаи 89) дар бораи мадҳуш қавли ҷумҳур (аз ҷумла мазҳаби ҳанафӣ), дар бораи маст назари дуюм ва дар бораи мукраҳ назари ҷумҳур (ғайри мазҳаби ҳанафӣ) ба эътибор гирифта шудааст. Дар қонуни Сурия дар ин бора омадааст:

1. Талоқи маст, мадҳуш ва мукраҳ воқеъ намешавад.

2. Мадҳуш шахсе аст, ки аз (шиддати) ғазаб ва ё ба сабаби дигаре дарку хушашро аз даст додааст.¹

ж) Талоқ аз шахси лол (гунг) бо ишора воқеъ мешавад. Зеро ишораҳои маълум ва мушаххас дар ҳаққи ӯ дар ҳукми калом ҳастанд. Аммо агар шахси лол хуб китобат карда битавонад, талоқаш бо ишора ҷоиш намешавад.

Талоқ ва никоҳи шахси дорои қобилияти нутқ дар назди ҷумҳур бо ишора воқеъ ва ҷоиш намегарданд. Зеро ишораи мушаххас ва фаҳмо танҳо дар ҳаққи шахси лол шаръан ба эътибор гирифта шудааст.

Дар қонуни аҳволи шахсии Сурия (моддаи 87/1) омадааст: «Талоқ бо лафз ва бо китобат воқеъ мешавад ва аз шахси очиз аз нутқ ва китобат бо ишораи мушаххас ва фаҳмо воқеъ мешавад».

Дар банди сеюми он омадааст: «Талоқ аз шахси гунг ё забонгирифта бо ишораи равшане, ки дар ишораҳои гунгон ба вуқӯи талоқ далолат мекунад, воқеъ мешавад, вақ

он ҳолати ихтилол ба мушоҳида мерасад,, суҳанонаш (шаръан) эътиборе надоранд. (Раддулмӯхтор. – Ҷ. 4. – С. 439).

¹ Алфиқху-л-исломӣ ва адиллатуху. – Ҷ. 7. – С. 353.

те аз китобат очиз бошад».¹

з) Шарти дигари вуқӯи талоқ бо ирода ва ихтиёр ба забон овардани лафзҳо ва вожаҳои ифодакунандаи талоқ аст, ҳарчанд ҳукм ва маънои онҳоро дарназар надошта бошад. Бинобар ин, талоқи шахси ҳазлкун воқеъ мешавад. Агар шахси дорои шароити фавқ ба тариқи ҳазлу шӯхӣ ба ҳамсараш бигӯяд: Туро талоқ кардам ва ё ту талоқ, занаш талоқ мешавад. Зеро вай бо ирода ва ихтиёри худ лафз ва вожаҳоеро, ки барои ин кор вазъ шудаанд, ба забон овардааст, ҳарчанд ҳукми онро нахоста бошад. Расули худо дар ин бора мефармояд: **«Се чиз аст, ки қиддият ва ҳазл дар онҳо қиддӣ аст: никоҳ, талоқ ва ружӯ»**.²

Бар ҳамин асос, талоқи шахс ба вачҳи хато дар назди ҷумхури аҳли суннат – мазҳаби ҳанафӣ, моликӣ ва ҳанбалӣ ба ҷуз шофеъӣ – аз рӯи қазо (ҳукми судӣ) воқеъ мешавад, ба монанди шахсе, ки меҳост каломе бигӯяд, вале нохост (беирода) лафзи талоқро ба забон овард. Зеро он, ҳарчанд беирода ба забонаш омада бошад ҳам, онро бо ихтиёри худ талаффуз кардааст.

Аммо касе таҳқиқ (анҷом)-и талоқро бо гуфтани лафзҳо ва вожаҳои ифодакунандаи он надошта бошад, ҳарчанд онҳоро дониста ва огоҳона талаффуз намояд ҳам, талоқе воқеъ намешавад, ба монанди ғаеҳ ва мударрисе, ки он калимотро бо мақсади таълим такрор менамояд ва ё шахсе, ки онҳоро ба тариқи ҳикоя аз номи худ ва ё аз номи шахси дигаре нақл менамояд ва ё ҳоби худро нақл мекунад.

л) Талоқ ба ҳузури шоҳид зарурате надорад. Шахс дар ҳузури худи ҳамсараш ва ё худ дар танҳой агар занашро талоқ диҳад, талоқ воқеъ мешавад.

м) Талоқ бо мукотиба ҳам сурат мегирад. Масалан, аз ҷои зисти худ номае хитоб ба ҳамсараш менависад, ки ту талоқ ва ё туро талоқ додам, аз ҳамон лаҳзаи навиштани

¹ Алфиқху-л-исломӣ ва адиллатуху. – Ҷ. 7. – С. 372.

² Сунани Ибни Моҷа, 2039.

нома ҳукм эътибор пайдо мекунад, яъне талоқ воқеъ мешавад ва аз ҳамон дам идда шуруъ мешавад. Аммо агар дар нома навишт: Вақте номаи ман ба ту расид, ту талоқ, талоқ аз вақти расидани нома ҳисоб мешавад.

Номаҳое, ки ҳукми талоқ дар онҳо китобат мешавад, ба мисли дигар мактубҳо ба ду навъанд: номаи расмӣ ва ба ном, номаи ғайрирасмӣ ва бе унвон.

а) Номае, ки ба номи ҳамсараш оғоз шуда, талоқ ба унвони вай ирсол шуда бошад, ҳукми сарехи талоқро дорад ва ба ҳамон сурате, ки дар он зикр гардидааст, воқеъ мешавад, хоҳ талоқро ният карда бошад хоҳ не.

б) Номае, ки ба таври умумӣ навишта шуда, ба номи ҳамсараш оғоз нагардида бошад, ба ин тариқ ки дар варақе навишта бошад: Занам фалонӣ талоқ, он ҳукми кинояи талоқро дорад. Агар аз он нияти талоқро дошта бошад, тибқи нияташ воқеъ мешавад, вале агар нияти онро на дошта бошад, чизе воқеъ намешавад.¹

Дар банди дуюми моддаи 87 қонуни аҳволи шахсии Сурия дар ин бора омадааст: «Талоқ бо китобат воқеъ мешавад, ба ин тариқ ки ба ҳамсараш номае бинависад ва дар он ўро аз талоқаш хабар диҳад».²

н) Талоқ ба василаи вакил ва намоянда, яъне ба тариқи ваколат низ воқеъ мешавад. ба ин тариқ ки шахсиро вакил мекунад, ки занашро аз ҷониби вай талоқ диҳад.

о) Талоқ бо пайғом низ воқеъ мешавад, ба ин тариқ ки талоқи ҳамсарашро ба воситаи шахсе ба вай мефиристад ва шахси қосид пайғоми мардро ба ҳамон сурат ба занаш мерасонад. Он ҳукми талоқи сарехро дорад.

п) Талоқ ба тариқи тафвиз – супоридани талоқ ба зан низ воқеъ мешавад. Тафсили ин масъала дар мавзӯи «Тафвизи талоқ» баён мешавад.

¹ Раддулмўхтор. – Ҷ. 4. – С. 442, 443; Алфиқху-л-исломӣ ва адиллатуху. – Ҷ. 7. – С. 369, 371.

² Алфиқху-л-исломӣ ва адиллатуху. – Ҷ. 7. – С. 372.

Шоёни зикр аст, ки дар тамоми ин суратҳо – талоқ аз шахси лол, талоқ бо мукотиба, ваколат ба талоқ, талоқ бо пайғом ва тафвизи талоқ ба зан – бояд мард оқил, болиғ, бедор ва хушёр бошад.

р) Талоқ бо гузаронидани ба дил воқеъ намешавад, яъне то шахс онро ба забон талаффуз накунад, воқеъ намешавад.

Шарте, ки барои дуруст гардидани вуқӯи талоқ дар бораи маҳалли талоқ – зан дар назар гирифта шудааст, иборат аст аз субути мулк ва ё субути ҳукми никоҳ ба тариқи ақди саҳеҳ ва он ду ҳолат дорад:

а) Зан бо ақди саҳеҳ дар қайди никоҳи мард бошад.

б) Дар давраи идда аз талоқи раҷъӣ бошад, зеро ханӯз пайвандҳои занонашавҳарӣ дар байни онҳо дар ин муддат ба гунае барқарор ҳастанд.

Аммо агар дар давраи идда аз талоқи боин бо байнунаи кубро (сеталоқа) бошад, нисоби талоқ дар ҳаққи вай ба поён расидааст ва дигар талоқи бар вай воқеъ намешавад. Дар муддати идда аз талоқи боини якталоқа ва дуталоқа дар назди машоихи ҳанафӣ талоқи сарех ба он мепайвандад.

Пас аз ба поён расида иддаи зан аз талоқи раҷъӣ он низ ба талоқи боин табдил меёбад ва дигар ҷое барои талоқ боқӣ намондад.

Барои барҳам додани никоҳи фосид низ талоқи пешбинӣ нашудааст, балки онҳо (марду зан) дар никоҳи фосид бояд ба тариқи фасх аз ҳам ҷудо карда шаванд.

Навъҳои талоқ

Дини мубини ислом дар ҳар коре дарки зебӣ ва нақў анҷом гирифтани онро дӯст медорад, ҳарчанд кори ҳақир ва камарзише бошад. Ба ҳамин хотир, барои тамоми корҳо одоб ва расму роҳе гузоштааст. Барои талоқ низ расму роҳе гузошта, ки дар сурати вуқӯи риояи он равиш беҳтар аст.

Талоқ бар се қисм аст: талоқи ҳасан, ба маънои хуб, талоқи аҳсан ба маънои хубтар ва талоқи бидъӣ, яъне хи-

лофи суннат.

Талоқи ҳасан он аст, ки мард ҳамсари худро дар се тўҳр (поқӣ) се талоқ – дар ҳар поқие як талоқӣ намояд.

Талоқи навъи аҳсан он аст, ки мард ҳамсарашро вақте як талоқ медиҳад, ки аз одати моҳонаи худ пок гашта ва дар он поқӣ ба ӯ наздикӣ накардааст. Ва вайро ба ҳамон ҳол мегузорад, то иддааш бигзарад, яъне се бор ҳайз бинад ва пок гардад.

Талоқи бидъӣ он аст, ки мард ҳамсари худро бо як калима (се талоқ) ё дар як тўҳр (поқӣ) се талоқ намояд.

Дар китобҳои фикҳ талоқро ба ду навъ: суннӣ (ба таври суннат) ва бидъӣ (хилофи суннат) тақсим менамоянд. Талоқи ба таври суннат ду навъи ҳасан ва аҳсанро дар бар мегирад.

Аз ҷумла соҳиби китоби «Анису-н-нисо» мефармояд: Талоқи суннӣ талоқест, ки мувофиқи роҳнамоиҳо ва иршодоти паёмбарӣ акрам (с) сураат гирифта бошад ва ҷунин талоқе бо фароҳам омадани се шарт таҳаққуқ меёбад:

1. Талоқ фақат як талоқи раҷъӣ бошад.
2. Талоқ дар вақти одати моҳонаи зан воқеъ нагашта бошад.
3. Дар тўҳре (поқие), ки бо занаш ҳамбистар гардидааст, вайро талоқ надода бошад.

Агар дар вақти талоқ ин се шарт риоя шуда бошанд, талоқе, ки воқеъ мешавад, талоқи суннӣ аст.

Талоқи бидъӣ талоқест, ки дар он яке аз ин се шарт риоя нагардида бошад. Бинобар ин, талоқе, ки дар яке аз ҳолатҳои зерин воқеъ мегардад, талоқи бидъӣ гуфта мешавад:

1. Се талоқ дар як бор.
2. Талоқ дар ҳолати одати моҳонаи зан.
3. Талоқ дар тўҳре (поқие), ки бо ҳамсараш ҳамбистар шуда бошад.

Талоқи бидъӣ, гарчи муҳолифи фармоишоти шаръ аст, вале воқеъ мегардад.

Талоқи сунӣ фурсати дар кори худ андешиданро бори дигар дар ихтиёри зану шавҳар мегузорад. Дар ин муддат хашму ғазаби онҳо фуру менишинад, бо аҳли салоҳ менишинанд ва аз одамони ботаҷриба ва аҳли диёнат машварат меपुरсанд. Кори худро борҳо ба ченаки ақл месанҷанд ва пас аз ин ҳама роҳе барои бозгашти худ доранд.

Вале дар талоқи бидъӣ чунин фурсатеро аз даст медиҳанд, зеро дар сурати аввали он роҳи бозгаштро бар рӯи худ бастаанд ва дар ду сурати дигари он мард мӯчиби зарарҳои маънавие нисбат ба ҳамсараш мегардад. Шурӯи идда ва покизагии раҳм (бачадон)-ро барои вай печида месозад.¹

Зани ҳомиларо шавҳараш метавонад пас аз ҳамбистарӣ бифосила талоқ намояд ва мунтазири ҳайзу покие нагардад, зеро вай то замони вилодат (зоиш) ҳайз намебинад.

Агар касе ҳамсари худро дар ҳолати ҳайз талоқ кунад, гунаҳгор мегардад, вале талоқ воқеъ мешавад. Агар вайро як талоқ ва ё ду талоқи раҷъӣ дода бошад, беҳтар аст ручӯъ намояд ва вақте ки аз ҳайз пок гашт ва дуюмбора ҳайз дид ва пок гашт, агар хоста бошад, вайро талоқ намояд.

Ривоят шудааст, ки: «Абдуллоҳ ибни Умар дар замонӣ расули Худо (с) ҳамсари худро дар ҳолати ҳайз талоқ кард. Умар ибни Хаттоб расули Худо (с)-ро дар ин бора пурсид, он Ҳазрат (с) гуфт: *«Ўро бифармо, то ба ҳамсариаш ручӯъ намояд...»*.²

Навъҳои талоқ ба эътибори калимаҳо

Талоқ ба эътибори калимаҳои ифодакунандаи он бар ду қисм аст: *сарех* ва *киноя*.

¹ Д. Фирӯзи Ҳиравӣ, Анису-н-нисо. – С. 184 -188. – Риёз, 2001. Бо каме тасарруф дар ибораҳо.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 4908, 5251, 5252, 5253; Саҳеҳи Муслим, 3637 (1471)-1; Сунани Абӯдовуд, 2179; Сунани Насой, 3390.

Сареҳи талоқ:

Лафзи (калимаи) сареҳи талоқ он калимаҳое ҳастанд, ки ғайр аз ифодаи талоқ корбурди дигаре надоранд ва аз ҷиҳати забонӣ ва ҳамчунин дар корбурди урфӣ танҳо барои ифодаи маънои талоқ гузошта шудаанд. Чунин вожа аз калимаи талоқ ва муштаққоти он иборат аст. Мисли ин ки шахсе ба ҳамсари худ бигӯяд: *«Ту талоқӣ ё туро талоқ кардам ё аёли ман талоқ аст ва ё ту муталлақай»*.

Ибораи: *«Ту бар ман ҳаромӣ ва ё туро бар худ ҳаром гардонидам»*, ҳарчанд аз дар луғат барои ифодаи талоқ вазъ нагардида бошад ҳам, вале аз ҷиҳати корбурди зиёдаш дар ин маъно ба лафзи сареҳи талоқ илҳоқ шудааст.

Дар ин гуфтаҳо зан як талоқи раҷъӣ мешавад, ҳарчанд мард нияти бештарро дошта бошад. Агар ҳеҷ нияте накарда бошад ҳам, як талоқи раҷъӣ воқеъ мешавад, зеро он лафзҳо ба нияте ҳам эҳтиёҷ надоранд.

Аммо агар шахсе ин ибораҳоро ба сурати нақли қавл аз дигарон ва ё дар ҳолати тадрис ба шогирдон бигӯяд, чизе воқеъ намешавад. Зеро ин ибораро ба ҳамсараш нагуфтааст.

Талоқи раҷъӣ он аст, ки мард ҳаққи таҷдиди назар ва бозгардонидани ҳамсарашро пеш аз поёни идда дорад. Вай метавонад бе ақди нав (дуюмбора), аз гуфтаи худ ручӯъ кунад ва ё ба мулки худ ручӯъ намояд. Баёни талоқи раҷъӣ хоҳад омад.

Дар банди якуми моддаи 87 қонуни аҳволи шахсии Сурия дар ин бора омадааст: *«Талоқ бо лафзҳои сареҳе, ки бо вазъи луғат ва ё аз рӯи урф ба он далолат мекунанд, воқеъ мешавад»*.¹

Кинояи талоқ

Киноя лафзест, ки аслан ба маънои дигаре далолат кунад ва корбурди он барои маънои мавриди назар эҳтимо

¹ Алфиқху-л-исломӣ ва адиллатуху. – Ҷ. 7. – С. 372.

лӣ ва ғайри сарех бошад. Киноя дар мавриди талоқ лафзе мебошад, ки маъмулан ва бар асоси вазъи луғавӣ барои талоқ ва ҷудой гузошта нашудааст, вале эҳтимоли талоқ ва ҷудой низ аз он фаҳмида мешавад. Лафзҳои кинояе, ки дар боби талоқ ба кор мераванд, бар ду қисманд:

Қисми аввал он аст, ки бо гуфтани он як талоқи раҷъӣ воқеъ мешавад ва он аз се лафз (калима) иборат аст: 1- идда бипой, 2- раҳмат (бачадон)-ро пок соз, 3- ту як ҳастӣ. Мард ҳар кадоме аз ин се лафзро барои ҳамсари худ бигӯяд, талоқи раҷъӣ воқеъ мешавад. Вале агар дар ин се лафз мард нияти талоқро надошта бошад, талоқ воқеъ намешавад. Ин се ибора, вақте дар боби талоқ ба кор бурда шаванд, ба маънои лафзҳои сарехи талоқ мебошанд.

Қисми дуюми кинояҳои талоқ он аст, ки бо гуфтани онҳо як талоқи боин воқеъ мешавад ва агар нияти се талоқро дошта бошад, се талоқ воқеъ мешавад, вале агар нияти ду талоқро дошта бошад, як талоқи боин воқеъ мешавад.

Онҳо бисту як лафз (калима) ҳастанд: 1. Ту ҷудо ҳастӣ, 2. ту қатъӣ ҳастӣ, 3. ҳаромӣ, 4. ресмонат бар гарданат, 5. ба аҳли худ бипайванд, 6. ту ҳолӣ ҳастӣ, 7. ту барӣ ҳастӣ, 8. туро ба хонаводаат бахшидам, 9. раҳо кардам туро, 10. аз ту ҷудо шудам, 11. ихтиёрат ба дастат, 12. ихтиёр намоӣ, 13. ту озодӣ, 14. рӯбанд бипӯш, 15. ҷодар бипӯш, 16. покӣ намоӣ, 17. дур шав, 18. берун шав, 19. бирав, 20. ҳаракат кун, 21. барои худат шавҳар бичӯй.

Агар ин қабил калимаҳоро мард дар рафти гуфтугӯи талоқ ва кашмакашҳои ҷудой ба зани худ бигӯяд, ҳокими шаръ ба талоқ ҳукм медиҳад. Зеро қаринаи ҳол (мотиви талоқ) ҷониби вуқӯи талоқро тарҷеҳ медиҳад. Аммо агар ба он калимаҳо талоқро ният надошта бошад ва қаринае ҳам барои тарҷеҳи ҷониби вуқӯи талоқ вучуд надошта бошад, чизе воқеъ намешавад.

Лафзҳои кинояи талоқ ба ду чиз: ният ва қаринаи ҳол (матив) вобаста мебошанд.

Агар яке аз ин ду чиз дар вақти гуфтани лафзҳои кинояи талоқ мавҷуд бошад, талоқ воқеъ мешавад ва дар

гайри он чизе воқеъ намегардад. Зеро ин лафзҳо эҳтимоли ду маъно: талоқ ва гайри онро доранд. Вақте мард бо гуфтани ин калимаҳо нияти талоқро накарда бошад, яъне онҳоро бо мақсади талоқ ба кор набурда бошад ва ҳамчунин қарина (мотив)-и он вучуд надошта бошад, онҳо маънои аслий ва луғавии худро ифода менамоянд, на маънои талоқро.

Дар моддаи 93 қонуни аҳволи шахсии Сурия дар бораи сарех ва кинояи талоқ омадааст: «Талоқ бо лафзҳои, ки аз рӯи урф дар боби талоқ қорбурди сарех доранд, бе ниёз ба ният воқеъ мешавад ва бо лафзҳои киноя, ки эҳтимоли маънои талоқ ва гайри онро доранд, бо ният воқеъ мешавад».¹

Васфери ба лафзи талоқ афзудан

Агар васфи зиёдате ба калимаи талоқ биафзояд ва талоқро бо қатъӣ, саҳтӣ, қалонӣ, бисёрӣ, тезӣ, бурандагӣ ва гайра васф намояд, талоқи боин воқеъ мешавад. Ба монанди ин ки бигӯяд: «Ту талоқи боин ҳастӣ, ту ба саҳттарин талоқ талоқ ҳастӣ ё ба қабехтарин талоқ талоқ ҳастӣ, ту ба талоқи шайтон талоқ ҳастӣ ё ту ба талоқи бидъат талоқ ҳастӣ ё ту монанди кӯҳ талоқ ҳастӣ ё бо пурии хона талоқ ҳастӣ ва ҳоказо». Бо чунин калимаҳо як талоқи боин воқеъ мешавад.²

Қорбурди лафзҳои сарехи талоқ ду ҳолат дорад ва бинобар он, сарехи талоқ ба ду навъ – сарехи раҷъӣ ва сарехи боин ҷудо мешавад:³

¹ Ҳамон сарчашма. – Ҷ. 7. – С. 372.

² Дар «Ҳидоя» омадааст: «Дар ин суратҳо, агар ҳеҷ нияте надошта бошад (зеро лафзҳои сарехи талоқ ба ният ниёз надоранд) ва ё нияти як ва ё ду талоқро дошта бошад, як талоқи боин воқеъ мешавад, вале агар нияти се талоқро дошта бошад, се талоқ воқеъ мешавад» (Ҳидояи шариф. – Ҷ. 3. – С. 163-167).

³ Раддулмӯхтор. – Ҷ. 4. – С. 447.

а) Ҳолати аввал он аст, ки лафзҳои сареҳи талоқ бе ҳеҷ қайде ба кор раванд ва дар он сурат, ҳамон гуна ки дар мавзӯи «Сареҳи талоқ» зикр гардид, як талоқи раҷъӣ воқеъ мешавад.

б) Ҳолати дуюм он аст, ки ба онҳо васфи қатъӣ (албатта), ҷудой (боин), шиддат (сахтӣ), калонӣ, тезӣ ва ғайра, чӣ тавре дар боло зикр шуд, афзуда шавад. Дар ин сурат бо лафзҳои сареҳ талоқи боин воқеъ мешавад.

Агар талоқро нисф ва ё се қисмат намояд ва бигӯяд: «Ту ним талоқ ҳастӣ ё сулси (аз се як ҳиссаи) як талоқ ҳастӣ ва ё аз се ду ҳиссаи як талоқ ҳастӣ», дар тамоми ин суратҳо як талоқи комил воқеъ мешавад, зеро талоқ таҷзияпазир (тақсимшаванда) нест.

Агар бигӯяд: «Ту якуним талоқ ҳастӣ» ду талоқ воқеъ мешавад.

Нисбат додани талоқ ба узвҳои бадани зан

Нисбат додани талоқ ба узвҳои ҳаётан муҳимми бадани зан низ ҷои ҷиз аст ва воқеъ мешавад. Узвҳои бадан дар суботи ҳукми талоқ ба ду қисманд:

а) Он узвҳое, ки аз итлоқи онҳо қулли бадан мавриди назар мебошад, ба монанди гардан, сар, рӯй, фарҷ, рӯҳ ва нафс. Ин узвҳо дар суботи талоқ ҳукми қулли баданро доранд. Ҳамчунин агар талоқро ба бадан ва ё қисми зан нисбат диҳад, бегуфтугӯ он воқеъ мешавад.

б) Узвҳое, ки итлоқи онҳо аз қулли бадан таъбир намешавад, ба монанди нохун, ангушт, мӯй, дандон, оби даҳон, арақи бадан ва ғайра. Ин узвҳо ҳукми қулли баданро надоранд ва бо нисбати талоқ ба онҳо ҷизе воқеъ намешавад.

Ҳамчунин бо нисбат додани талоқ ба даст, по, зону, соқ, пушт (заҳр), шикам (батн), забон, даҳон, дандон, гӯш, занаҳдон ва ғайра, ҷизе воқеъ намешавад.¹ Дар ин калима-

¹ Ҳидояи шариф. – Ҷ. 3. – С. 146-147; Фатҳулқадир. – Ҷ. 4. – С. 12-14; Раддулмуҳтор. – Ҷ. 4. – С. 456-460.

хо талоқ то вақте воқеъ намешавад, ки дар корбурди урфӣ ба маънои кулли бадан наомада бошанд. Агар корбурди онҳо дар замоне тағйир ёфта ба маънои кулли бадан ба кор раванд, дар он сурат талоқ воқеъ мешавад.¹

Вале агар ба таври киноя аз ин узвҳо кулли баданро дар назар гирад, талоқ дар онҳо низ воқеъ мешавад. Пас корбурди ин калимаҳо дар маҷмӯъ се навъ аст:

а) Калимаҳое, ки бо сароҳат ба маънои кулли бадан ба кор бурда мешаванд, ба монанади сар, гардан ва ғайра. Бо нисбати талоқ ба онҳо талоқ воқеъ мешавад.

б) Калимаҳое, ки ба таври киноя ба маънои кулли бадан ба кор бурда мешаванд, ба монанди даст, по ва ғайра. Дар ин калимаҳо вақте ба таври киноя ба маънои кулли бадан ба кор раванд ва дар онҳо талоқро ният кунад, дар он сурат талоқ воқеъ мешавад.

в) Калимаҳое, ки на сароҳатан ва на ба таври киноя ба маънои талоқ ба кор бурда намешаванд, ба монанди нохун, дандон, мӯй ва ғайра. Дар инҳо ният ҳам намояд ва масалан, бигӯяд: Дандони ту талоқ, чизе воқеъ намешавад.²

Агар талоқро ба ҷузъи умумие, ба монанди нисф, сулс, ҷаҳорҷа ва ғайра, нисбат диҳад ва масалан, бигӯяд: Нисф ва ё сулси ту талоқ, он воқеъ мешавад.

Баёни масоили ин боб

– Шахсе талоқро ба узвҳои бадани зани худ нисбат дода, бигӯяд: *«Гардани ту талоқ, ё сари ту талоқ, ё рӯҳ (ҷон)-и ту талоқ, ё бадани ту, ё ҷасади ту, ё фарҷи ту, ё рӯи ту, ё нисфи ту ва ё сулс (сеяк)-и ту талоқ»* ва қисматҳое аз баданро ном барад, ки ҳукми тамоми баданро доранд, дар тамоми ин гуфтаҳо зан талоқ мешавад.

– Шахсе дар як маҷлис (нишаст) ба зани худ бигӯяд:

¹ Раддулмӯхтор. – Ҷ. 4. – С.

² Раддулмӯхтор. – Ҷ. 4. – С. 460.

«Як талоқ, ду талоқ, се талоқ ё якбора бигӯяд: се талоқ, ё ҳазор талоқ, ё беистар», ҳамсараш се талоқ мешавад. Он зан то бо марди дигаре ба шавҳар набарояд ва шавҳари нав бо ихтиёри худ ўро талоқ надихад ва ё намирад, барои шавҳари якум ба ҳеҷ унвон ҳалол намешавад ва он ҳам дар сурате ба шавҳари аввал ҳалол мегардад, ки шавҳари дуум бо ӯ ҳамбистар шавад. Дар ин маврид никоҳи танҳо басанда намебошад.

– Шахсе аёли худро як талоқи раҷъӣ диҳад ва ружӯ кунад, боз пас аз чанд соли ваъдо як талоқи раҷъӣ дигар намояд ва ҳамчунин ружӯ кунад ва бори сеюм пас аз чанд муддате, агарчи даҳсолаҳо бошад, боз ўро талоқи раҷъӣ дигаре намояд, он зан сеталоқа мешавад ва талоқҳои пароканда ҳам мегарданд.

Ҳукми сеталоқа

Вақте мард ҳамсарашро се талоқ намояд, тамоми пайвандҳо дар миёнашон қатъ мегарданд ва пас аз он ҳамсараш барои вай ҳалол намегардад, яъне шавҳар дигар ҳаққи бозгаштро ба занаш бо никоҳ ҳам надорад, то он ки зан ба марди дигаре ғайр аз шавҳари қаблаш ба шавҳар барояд ва дар оянда аз вай ҷудо гардад. Вақте шавҳари дуум ўро талоқ кунад, ӯ ва шавҳари аввалаш метавонанд бо ҳам бозгашт намоянд. Он ҳам дар сурате, ки ба таври яқин ва ё бо ғолиби гумонашон бовар дошта бошанд, ки ҳудуди Худовандро барпо медоранд ва бозгашти онҳо дар чунин шакле бар онҳо гуноҳе ба ҳамроҳ надорад. Қуръони карим дар ин бора мефармояд:

«Агар шавҳар пас аз он (ду бор талоқи раҷъӣ боз) ҳамсарашро талоқ намояд, он гоҳ то бо марди дигаре ғайр аз ӯ ба шавҳар набарояд, барояш ҳалол намегардад. Пас аз он

агар (шавҳари дуҷум) ўро талоқ кунад, дар сурате, ки бо ғолиби гумонашон ба барпо доштани ҳудуди Худованд яқин дошта бошанд, дар бозгашти онҳо ба якдигар ҳеч гуноҳе бар онҳо нест».¹

Аз ифодаҳои қуръонӣ ва марзбандии саҳти ҳукмие, ки пас аз талоқи сеюм муқаррар гардидааст, чунин бармеояд, ки манзури шаръи муқаддаси ислом аз иҷоза ва эътибори қонунии се талоқ ҳаргиз ин нест, ки ба иҷро баровардани он беҳтарин роҳ аст. Нахуст бо омодаسازی мардум аз назари равоӣ ва эътиқодӣ ба онҳо тавсия намудааст, ки талоқ умуман, дар пешгоҳи Худованд кори бад ва нописанде мебошад, вале агар зиндагонӣ то ҷое номумкин гардад, ки ба ҷудоии онҳо анҷомад, дар он сурат як талоқи раҷъӣ ва пас аз он, агар дар ояндаи зиндагӣ боз вазъи ҳалнопазире пеш омад, талоқи дуҷуми раҷъӣ намояд. Ва бо ҳамин, зану шавҳар агар ба тавофуқе нарасиданд, роҳи ҷудогонаи ҳудудро дар пеш гиранд.

Барои ҳамин имом Молик (рх) ва баъзе фақеҳони дигар талоқи сеюмро ноҷоиз ва бидъат гуфтаанд. Имомони дигар, ҳарчанд се талоқеро, ки ба таври ҷудогона ва дар се покӣ ба вуқӯъ пайваста бошад, ҷоиз ва ғайри бидъӣ гуфтаанд, вале ҳама онро нописанд ва кори баде донистаанд. Насоӣ дар ривояте аз Маҳмуд ибни Лабид мефармояд, ки: *«Ба расули Худо (с) хабар расид, ки марде якбора занаширо се талоқ кардааст. Он Ҳазрат (с) бо ҳашим аз ҷой бархест ва фармуд: Оё бо китоби Худо бозӣ мешавад, дар ҳоле, ки ман ҳанӯз дар миёни шумо ҳастам? То он ки марде аз ҷой бархост ва гуфт: Эй расули Худо (с) оё ўро бидушам?»*.²

Чӣ тавре мушоҳида менамоем, расули Худо (с) барои риояи ҳудуди Худованд ва ҳимояи ҳуқуқҳои занон ба гунае ба ҳашим омад, ки баъзе саҳобагон ҷоизулқатл будани чунин қонуншикан ва бозикунанда ба муқаррароти Ҳу

¹ Сураи Бақара, 2: 230.

² Сунани Насоӣ, 3401; Сунани Куброӣ Насоӣ, 5594.

доро истинбот намуданд.

Бар ҳар ҳол, агар талоқ пас аз ин ҳама таълимоти дақиқи қуръонӣ ва иршодоти гуҳарбори расули Худо (с) якбора ва ба сурати се талоқ ба иҷро бароварда шавад, аз назари ҷумҳури аҳли суннат се талоқ воқеъ мешавад. Бар асоси ин оят талоқи сеюме, ки пас аз ду талоқи раҷъӣ ва ба таври чудо-чудо карда мешуд, воқеъ мегардад. Ҳатто агар се талоқ бо талоқҳои боин, вале дар се навбат ва ба таври чудо аз ҳам ба иҷро бароварда шаванд, он низ воқеъ мешавад ва дар он ҳеҷ гуногунраъйие вучуд надорад. Танҳо дар воқеъ шудани се талоқи якбора ва дар як лафз назароти гуногун дар миёни баъзе фақеҳон вучуд дорад, вале ба ақидаи ҷумҳури аҳли суннат он низ воқеъ мешавад.

Ба ақидаи аксари муфасссирон ва фақеҳон дар вуқӯи се талоқе, ки ба як лафз ва бо адади се ба иҷро бароварда шудааст, ҳеҷ гуна ихтилофе вучуд надорад ва дар замони расули Худо (с) низ чунин талоқе се талоқ ба шумор мерафт. Аммо он чи ки дар Саҳеҳи Муслим аз Ибни Аббос (р) ривоят шудааст, ки дар аҳди расули Худо (с), дар даврони хилофати Абӯбакр (р) ва дар ду соли аввали хилофати Умар (р) «се талоқ» як талоқ ба шумор мерафт, он гоҳ Умар ибни Ҳаттоб (р) фармуд: *Мардум дар коре, ки дар он фурсат доштанд, шитоб намуданд. Пас бояд онро бар онҳо ба иҷро дароварем ва пас аз он се талоқро ба ҳукми се талоқ даровард*,¹ ба талоқе бармегардад, ки калимаҳои ба кор рафта дар он эҳтимоли се талоқ ва як талоқ ҳар ду ро доранд ва адади онҳо пас аз пурсидани ният ва савганд додани талоқдиханда муайян сохта мешавад.

Ҳарчанд муфасссирон ва фақеҳони киром пас аз таҳқиқи мавзӯ ба ин нуқтаи назар бештар таъя намудаанд, ки ин масъала дар замони Умар (р) бо иҷмои саҳобагони расули Худо (с) сурат гирифтааст ва иҷмои (иттифоқи назари) онҳо эътибори шаръӣ дорад ва лозим ба пайравӣ мебошад, вале муҳаққиқони дигар, ба монанди Муфти Му-

¹ Саҳеҳи Муслим, 3673 (14772)-15.

ҳаммадшафеи Усмони ва доктор Ваҳба Зуҳайлӣ назари дақиқтареро барои хонандагон пешниҳод намудаанд.¹

Соҳиби тафсири «Маорифу-л-куръон» пас аз таҳқиқ мегӯяд: Бо тааммул дар баррасиҳои боло ду савол матраҳ мегардад: Яке ин ки дар навиштаҳои боло бо истинод ба ривоятҳои ҳадис ин амр собит мешавад, ки ҳуди расули Худо (с) се талоқро бар шахси талоққунанда ба иҷро бароварда, иҷозати ручӯъ ва ё таҷдиди никоҳро барои ӯ намодааст ва се талоқ дар замони он Ҳазрат (с) низ се талоқ ба шумор мерафт. Пас манзури Ибни Аббос (р) дар ин ривоят, ки: «...*то ду соли аввали хилофати Умар (р) се талоқ як талоқ ба ҳисоб мерафт*» чист?

Дуюм он ки агар тасдиқ карда шавад, ки дар замони расули Худо (с), даврони хилофати Абӯбакр (р) ва ду соли аввали хилофати Умар (р) се талоқ як талоқ ба ҳисоб мерафт, пас ҳазрати Умар (р) чӣ гуна онро тағйир дод? Агар, фаразан, ӯ ба иштибоҳе роҳ дода бошад, тамоми саҳобагон чаро онро пазируфтанд?

Ҷавоби дуруст он аст, ки имом Нававӣ дар шарҳи Саҳеҳи Муслим баён намудааст. Ин дастури ҳазрати Умар (р) ва иҷмои саҳобагон танҳо дар як навъи сеталоқа мебошад ва он ин аст, ки агар шахсе ба ҳамсараш се бор: Ту талоқӣ, ту талоқӣ, ту талоқӣ ва ё се бор: Ман туро талоқ кардам, талоқ кардам, талоқ кардам бигӯяд. Ин сурат ва шакли (формулаи) талоқ эҳтимоли ду маъноро дар худ дорад, яке он ки тақрори калимаҳо дар ду бори охир барои таъкиди маънои ибораи аввал мебошад ва шахс ҳаргиз нияти се талоқро аз онҳо надорад. Нияти шахсро дар чунин мавридҳо аз баёнот ва иқрори ҳуди ӯ фаҳмида мешавад. Яке аз қоидаҳо ва асосҳои дастури забони арабӣ (низ) таъкиди лафзӣ мебошад, ба ҳамон сурате, ки дар ибораҳои боло омадааст.

¹ Доктор Ваҳба Зуҳайлӣ мавзӯи сеталоқаро дар китоби Алфиқҳу-л-исломӣ ва адиллатуху, мавзӯи «Ақволи фақеҳон дар бораи се талоқ ба як лафз» (Ҷ. 7. – С. 390-396) ба тафсил баён кардааст.

Дар замони расули Худо (с) диндорӣ, ростгӯӣ ва худотарсии мардум дар ҷомеаи фарогир буд ва намои намунавӣ он ба шумор мерафт. Бинобар ин, расули Худо (с) изҳороти шахси талоқдихандаро пас аз савганд ёд намуданаш тасдиқ ва агар мегуфт, ки аз калимоти боло нияти як талоқро дорад, як талоқро барояш ҳукм мекард.

Дар замони хилофати Абӯбакр (р) ва ду соли аввали хилофати Умар (р) низ ҳанӯз ғазои олии маънавӣ ва рӯҳи беолоиш бар ҷомеаи исломӣ ҳоким буд. Пас аз он бо густариши қаламрави хилофати исломӣ ва пайвастании миллатҳо ва мардумони нав ба ислом он ғазои қаблӣ то андозае тағйир хӯрд ва дар оммаи мардум дигар он сафои ният камтар мушоҳида мешуд.¹

Дар чунин ҳолат баъзан мардум барои нофиз сохтани дурӯғҳояшон низ савганд меҳӯрданд. Пас марҳалаи ба кор бурдани калимаҳо дар зоҳири маънояшон ба вучуд омад. Эҳтимоли дуюм ва зоҳири лафз аз назари забонӣ низ онро тақозо менамояд. Умар (р) ва саҳобагони киром дигар ба кор рафтани калимаҳоро ба шакли мазкур дар боби таъкид аз эҳтимол дур доништа, онҳоро се талоқи ҷудогона ҳукм намуданд. Дар замони қабл бошад, танҳо дар сурати эътирофи шахс ба нияти се талоқ ҳукми се талоқро мегирифт.

Ин кори ҳазрати Умар (р) ва саҳобагони киром барои он буд, ки аҳком ва ҳудуди Худованд, ба монанди никоҳу талоқ бозичаи дасти мардум қарор нагиранд. Аммо се талоқе, ки якбора ва бо адади се ба иҷро бароварда мешуд, дар замони ҳуди расули Худо (с) ҳам се талоқ ба ҳисоб мерафт. Сухани ҳазрати Умар (р): *«Кореро, ки дар он ғурсат доштанд, ба ишоб афтоданд»* низ ба ҳамин амр далолат менамояд.²

¹ Қайд кардан зарур аст, ки ин ҳолат дар оммаи мардуми нав ба ислом гароида мушоҳида мешуд, вале ҳуди саҳобагони киром ҳамон сафои маънавӣ ва ғазои имонии ҳудро то охир ҳифз намудаанд.

² Тафсири «Маорифу-л-Қуръон». – Ҷ. 2. – С. 305-308. «Фикҳи исломӣ ва адиллатуҳу», Доктор В. Зуҳайлӣ. Мавзӯи «Ҳукми сетаалоқа» то ин

Он чи аз гуфтаҳои пешвоёни мазҳабҳои аҳли суннат дар бораи воқеъ шудани се талоқ дар як маҷлис бар меояд, ин аст, ки се талоқ ба як лафз ва дар як маҷлис воқеъ мешавад.

Дар китоби «Фикҳ бар асоси мазҳабҳои ҷаҳоргона» омадааст, ки се талоқ бо як лафз ва дар як маҷлис бар асоси ҷаҳор мазҳаби аҳли суннат се талоқ воқеъ мешавад ва ин раъйи ҷумҳури аҳли суннат дар масъалаи се талоқ бо як лафз мебошад, вале назари баъзе муҷтаҳидон ва дар садри онҳо Абдуллоҳ ибни Аббос (р) бар хилофи назари ҷумҳур дар ин масъала он аст, ки бо гуфтани се талоқ бо як лафз як талоқ воқеъ мешавад.

Дар ҳадисе, ки онро Муслим аз Ибни Аббос (р) ривоят мекунад, омадааст: *«Се талоқ дар замони расули Худо (с), дар (давраи хилофати) Абӯбақр ва ду соли аввали хилофати Умар як талоқ ба шумор мерафт. Пас аз он Умар ибни Хаттоб гуфт: Мардум дар қоре, ки барояшон дар он фурсат буд, шитоб намуданд. Агар онро бар эшон ба мавриди иҷро гузорем ва онро бар мардум ба мавриди иҷро гузошт»*.¹

Ба ҳар сурат, се талоқ бо як лафз аз ҷумлаи масоили иҷтиҳодӣ мебошад, ҳамон гуна, ки ба қавли Умар (р) ва амалкарди аксари саҳобагон дар он давра амал кардан ҷоиз аст, ба қавли баъзе саҳобагоне, ки назари онҳо бар хилофи раъйи ҷумҳур аст, низ амал кардан ҷоиз мебошад, зеро назари иҷтиҳодии ҳеҷ муҷтаҳидеро бар назари муҷтаҳиди дигар тарҷеҳ дода намешавад, магар бо далеле, ки онро тақвият намояд. Чи тавре мушоҳида менамоем, далели Ибни Аббос (р) ва ҷонибдорони вай дар ин масъала, ҳарчанд ақаллиятро ташкил диҳанд ҳам, хеле қавӣ мебошад.²

Бо вучуди ин, раъйи ҷумҳури аҳли суннат дар ин масъала барои пайравӣ авлотар аст ва мавқеи мазҳабҳои ҷаҳор

ҷо аз тафсири «Навини Қуръони карим», таълифи муаллиф, тафсири ояти 230-юми сураи «Бақара» иқтибос шудааст.

¹ Саҳеҳи Муслим, 3658 (1472)-15.

² Абдурахмони Ҷузайрӣ, Фикҳ бар асоси мазҳабҳои ҷаҳоргона. Ҷ. 4. – С. 258, 259. – Қоҳира: Мактабату-с-сафо, 2003.

гонаи аҳли суннат дар ин масъала низ ҳамин мебошад, ҳарчанд дар ҳолатҳои зарурӣ амал кардан ба қавли Ибни Аббос (р)-ро низ баъзе фақеҳон ҷоиз мешуморанд.

Бояд гуфт, ки се талоқ ҳамон гуна ки бо зикри адади се лафзан воқеъ мешавад, бо ишора низ воқеъ мешавад. Масалан, агар ба занаш бигӯяд: Туро талоқ кардам ва бо се ангушташ ишора намояд, се талоқ воқеъ мешавад. Агар бо ду ангушташ ишора намояд ду талоқ ва агар бо як ангушташ ишора намояд, як талоқ воқеъ мешавад.¹

¹ Ҳидояи шариф. – Ҷ. 3. – С. 162; Фатҳулқадир. – Ҷ. – С. 43; Раддулмӯхтор. – Ҷ. 4. – С. 482-485.

Фасли сеюм

АҲКОМИ ТАЛОҚ ПЕШ АЗ ҲАМБИСТАРӢ ВА ХИЛВАТИ САҲЕҲА

Шахсе ҳамсари худро, ки ханӯз бо ӯ ҳамбистарӣ накарда ва хилвати саҳеҳа миёни онҳо сурат нагирифтааст, талоқ намояд, он талоқи боин мешавад, чи лафзҳои сареҳи талоқро ба кор бурда бошад ва чи кинояҳои талоқро. Талоқи боин, чуноне баёнаш меояд, тамоми пайвандҳои занонашавҳариро, ба ҷуз нафақа ва ҳаққи сукно то поёни муддати идда, аз байн мебарад, яъне агар хоста бошанд, ки аз сари нав ба зиндагии занонашӯӣ идома диҳанд, бояд миёни онҳо маросими ақд сурат бигирад.

Талоқи зан пеш аз духул (ҳамхобогӣ) ва хилвати саҳеҳа ниёзе ба идда надорад, яъне дар талоқи пеш аз духул ва хилвати саҳеҳа ба мучарради воқеъ шудани талоқ, зан метавонад шавҳари дигар намояд. Қуръони карим мефармояд:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ
أَنْ تَمْسُوهُنَّ ۖ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَةٍ تَعْتَدُونَهَا

«Эй касоне, ки имон овардаед, вақте занони мӯъминаро никоҳ намудед, он гоҳ онҳоро пеш аз ҳамбистарӣ ва даст расонидан талоқ кардед, бар онҳо иддае нест, ки онро барои шумо бинишинанд...».¹

Шахсе ба ҳамсари худ, ки миёни онҳо ҳамхобогӣ ва хилвати саҳеҳа сурат нагирифтааст, бигӯяд: «*Се талоқӣ*», он зан сеталоқа мешавад ва аҳкоми сеталоқа бар вай чорӣ мегардад, яъне агар шавҳар бихоҳад зиндагии хешро бо

¹ Сураи Аҳзоб, 33: 49.

вай аз нав барқарор намояд, то он зан шавҳари дигар накунад ва миёни онҳо ҳамхобагӣ сурат нагирад, сипас он шавҳар ўро талоқ нанамояд ва ё намирад, шавҳари якум наметавонад бо вай зиндагии дубора барқарор намояд.

Агар ба чунин зане гуфт: *«Ту талоқӣ, ту талоқӣ, ту талоқӣ»*, ин зан дар ҳамон калимаи аввал талоқи боин мешавад ва ду лафзи охир амал надоранд. Дар сурате хоста бошанд, аз сари нав ба зиндагии зановуҷӣ идома диҳанд, онҳо ниёз ба бастанӣ ақди нав доранд. Ёдовар мешавем, ки талоқи сареҳ пеш аз ҳамхобагӣ ва хилвати саҳеҳа талоқи боин мебошад.

Тафвиқи талоқ – ба ихтиёри зан супоридани талоқ

Талоқ аслан аз ҷумлаи салоҳиятҳои шавҳар мебошад, вале дар ду ҳолат ба ҳавзаи салоҳиятҳои зан бармегардад ва вай ҳаққи худҷудосозиро пайдо менамояд.

Якум, вақте дар асноӣ бастанӣ ақди никоҳ зан шарт гузорад, ки ба никоҳи он мард ба шарт мебарояд, ки дар сурати вуқӯи пешомадҳо ва ҳолатҳои муайяне талоқи вай ба ҳудаш баргардад ва мард ўро бо ҳамин шарт ба занӣ бипазирад, ба монанди бадрафтории мард нисбат ба зан, раво доштани хушунат дар зиндагӣ, надодани нафақаи вай дар вақти муайян ва ғайра.

Вақте он ҳолатҳои муайян ба вуқӯъ омаданд, зан салоҳияти худҷудосозиро пайдо мекунад ва ба нафси худ мухайра мегардад. Ҳарчанд ин шартҳо ба ин сурат аз назари мазҳаби ҳанафӣ ботил ва никоҳ дуруст мегардад, зеро он пеш аз баста шудани ақди никоҳ буда ва мард пеш аз молик шудан ҳаққи ба дигаре супоридани онро надорад, вале аз дидгоҳи ҷумҳури аҳли суннат он ҷоиз аст. Машоихи мазҳаби ҳанафӣ низ дар ин ҳолатҳо мурочиат ба додгоҳ ва ҳукми онро дар ин бора аз ҷумлаи ҳуқуқҳои машруӣ зан донистанд.

Аммо агар иҷоб аз чониби зан ва ё вакилаш шурӯъ гардида бошад, ба ин тариқ ки гуфта бошад: Ба никоҳи ту ба он шарте даромадам, ки талоқ ба дасти ман бошад ва ё ҳар вақте бихоҳам худро талоқ намоям ва мард қабул намояд, дар ин сурат ҳар вақте зан бихоҳад, ба нафси худ мухайяра мегардад. Зеро тафвиз дар ин ҳолат ҳамзамон бо баста шудани ақд сурат гирифтааст, на пеш аз он.¹

Дуом, он ки пас аз бастанӣ ақди никоҳ дар натиҷаи носозгорӣ мард талоқи занро ба дасти вай супорад.

Воғузори талоқ ба шахси дигаре ғайр аз зан ба сурати ваколат ва рисолат анҷом мегирад, ки дар гузашта дар мабҳаси «ваколат ва рисолат» баён гардид ва ба зан ба сурати тафвиз анҷом дода мешавад.

Лафзҳое, ки дар тафвиқи талоқ ба қор мераванд, аслан аз се калима: а) таҳйир (талоқро ба ихтиёри зан супоридан), б) амрашро ба дасташ воғузоштан ва в) машиат (талоқро ба хости зан мавқул намудан) иборатанд, ки ду лафзи аввал дар боби тафвиз аз лафзҳои киноя ва лафзи сеюм – машиат – аз лафзҳои сарех ба шумор мераванд.

Тафвиз бо лафзҳои киноя ба ин сурат аст: а) «Худатро ихтиёр намо!» ва б) «амрат ба дастат!» ва бо лафзи сарехи машиат (хостан), ба мисли ин аст: «Ту талоқ, агар бихоҳӣ! ва ё қадом вақте бихоҳӣ, худро талоқ кун!».

Тафвиз бо дигар лафзҳои сарех низ сурат мегирад, ба монанди ин ки мард ба занаш бигӯяд: «Худатро талоқ кун». Дар ин шакл низ талоқ ба зан тафвиз мегардад.

Дар тафвиз бо лафзи сарехе, ки аз навъи талоқи раҷъӣ аст ва ҳамин тавр бо лафзи машиат, агар зан худро талоқ намояд, талоқи раҷъӣ воқеъ мешавад ва ба ният ниёзе надорад. Аммо дар тафвиз бо яке аз лафзҳои киноя – худро ихтиёр намо ва ё амрат ба дастат – талоқи боин воқеъ мешавад. Магар вақте бар онҳо лафзи сарехеро, ба монанди «як талоқ», биафзояд, ба ин тариқ ки: «Худро бо як

¹ Раддулмӯхтор. – Ҷ. 4. – С. 561.

талоқ ихтиёр намо!» ва ё «Амрат ба дастат дар як талоқ», пас дар ин сурат дар онҳо низ як талоқи раҷъӣ воқеъ мешавад. Зеро вақте ба кинояи талоқ яке аз лафзҳои сарех афзуда шавад, он ба талоқи раҷъӣ табдил мешавад.

Агар тафвиз бо яке аз лафзҳои киноя сурат гирифта бошад, субути ҳукм – талоқ дар он ба нияти мард бастагӣ дорад. Агар нияти талоқро надошта бошад ва ё маъноӣ дигареро ғайр аз талоқ дар назар дошта бошад, чизе воқеъ намешавад.

Илова бар ин, дар тафвиз бо лафзи «ихтиёр» зикри калимаи нафс (худ) ё талоқ ва ё он чизе, ки қоиммақоми онҳо бошад, дар каломи яке аз онҳо зарур аст.¹ Масалан, мард бигӯяд: Худро ихтиёр намо! Ва зан бигӯяд: Ихтиёр кардам ва ё мард бигӯяд: Ихтиёр намо! Ва зан бигӯяд: Худро ихтиёр кардам ва ё талоқро ихтиёр кардам. Вале агар каломи ҳар ду ҷониб аз зикри калимаи нафс ва ё талоқ ҳолӣ бошад ба ин сурат ки мард бигӯяд: Ихтиёр кун! ва зан бигӯяд: Ихтиёр кардам, чизе воқеъ намешавад.

Оиша (р) мефармояд: «Вақте расули Худо (с) ба таҳйири ҳамсаронаш амр шуд, аз ман шурӯъ кард ва гуфт: *Ман кореро бароят зикр менамоям (ва) бар зиёни ту нахоҳад буд, ин ки (дар он) ба шитоб роҳ надихӣ, то бо падару модарат машварат намой!* (Оиша) фармуд: Ё хуб доништа буд, ки падару модарам маро ба фироқи вай амр намекунанд.

Он гоҳ фармуд: *Худованди азза ва ҷалл мефармояд: «Эй паёмбар! Ба ҳамсаронат бигӯ: Агар шумо зиндагонии дунё ва зинати онро мехоста бошед, пас биед, то шуморо (аз он) баҳраманд созам ва бо зебӣ раҳо намоям, ва(ле)*

¹ Лафзи «амрат ба дастат» дар тамоми масоил ва аҳкоми худ, ба монанди шарт будани зикри калимаи нафс ва ё ончи қоиммақоми он шуда тавонад, дар каломи яке аз завҷайн, ҳаққи рӯҷӯ аз қавли ҳешро надоштани мард пас аз тафвиз ва ғайра, мисли лафзи «ихтиёр» аст. Фарқи лафзи «ихтиёр» ва лафзи «амрат ба дастат» танҳо дар он аст, ки дар ибораи дуҷумлӣ нияти се талоқ саҳеҳ аст, дар ҳоле ки дар лафзи «ихтиёр» танҳо як талоқ воқеъ мешавад. (Фатҳулқадир. – Ҷ. 4. – С. 78).

агар Худо ва расулаш ва дори охиратро меҳоста бошед, пас Худо барои некӯкорони аз шумо ачри бузурге омода намулдааст».¹

(Оиша) мефармояд: Гуфтам: Оё дар ин кор аз падару модарам машварат пурсам!? Ман Худо, расулаш ва дори охиратро меҳохам. (Боз) фармуд: Он гоҳ дигар ҳамсарони расули Худо (с) низ чунин карданд».²

Ҳамчунин ҳукми тафвиқи талоқ – ҳаққи тасарруфи зан дар талоқ – дар ҳар ду навъ: сареҳ ва киноя ба маҷлиси илмаш маҳдуд мебошад ва ба маҳзи тағйир ёфтани ва ё ба поён расидани маҷлис он аз дасти зан хориҷ мегардад.³

Мард пас аз тафвиқи талоқ ба зан, ки он тамлик ба шумор меравад, дигар ҳаққи рӯҷӯ аз қавли худро надорад, то он ки зан яке аз ду роҳ – боқӣ мондан дар никоҳи мард ва ё ҷудой аз ӯро баргузинад ва ё ҳаққи тасарруфаш бо тағйири маҷлис ба поён бирасад.⁴

Аммо агар тафвиқро бо калимаҳои ҳамроҳ созад, ки ба таври мутлақ ҳама вақтро дар бар мегиранд, ба монанди: «Ҳар вақте хоҳӣ, хуло талоқ кун!» ва ё «Ту талоқ, қадом вақте бихоӣ!» ва ғайра, дар ин сурат ҳукми он ба маҷлиси илми зан маҳдуд намегардад, балки зан ҳар вақте бихоҳад, метавонад худро талоқ созад.

¹ Сураи Аҳзоб, 33: 28, 29.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 4785, 4786; Саҳеҳи Муслим, 3665 (1475)-22; Ҳидояи шариф. – Ҷ. 3. – С. 179.

Дар ривояти дигари Муслим дар охири ҳадис омадааст: «Балки Худо ва расулаш ва дори охиратро ихтиёр мекунам». (Саҳеҳи Муслим, 3674 (1478)-29).

³ Ҳидояи шариф. – Ҷ. 3. – С. 177.

⁴ Ҳамон сарчашма. – Ҷ. 3. – С. 177.

Бар ҳилофи ваколат, ки муваккил метавонад дар он аз раъи худ дар бораи талоқ баргардад ва вакилро пеш аз анҷоми ваколаташ бе-кор намояд.

Баёни масоили ин боб

– Дар сурате ки марде ба зани худ гӯяд: *«Ихтиёр намой ва ё ин ки нафси худро талоқ бидеҳ»*, то вақте зан дар ҳамон маҷлис аст, метавонад худро талоқ намояд, вале агар аз он маҷлис ҳаракат намояд ва ё ба кори дигаре машғул гардад, ба маҳзи ин ки аз он маҷлис ҳаракат намояд, ихтиёри талоқ аз дасташ хориҷ мешавад. Тағйири маҷлис салоҳияти ба ӯ воғузоргардидаро аз дасташ берун месозад.

– Дар сурати додани ихтиёри талоқ ба зан, бояд калимаи нафс дар сӯҳбатҳои мард ва ё зан ба миён ояд, мисли ин ки мард бигӯяд: *«Нафси худро ихтиёр намой»*, зан бигӯяд: *«Ихтиёр кардам»*, ё мард бигӯяд: *«Ихтиёр намо»* ва зан бигӯяд: *«Ихтиёр кардам нафси худро»*. Аммо агар мард бигӯяд: *«Ихтиёр намо»* ва зан гуфт: *«Ихтиёр кардам»*, бе он ки зикри нафс дар каломи яке аз онҳо ба миён ояд, ин калом ботил (бекор) аст.

– Агар мард бигӯяд: *«Нафси худро ихтиёр намо»* ва зан гуфт: *«Ихтиёр кардам»* як талоқи боин воқеъ мешавад.

– Марде ба зани худ бигӯяд: *«Амрат ба дасти худат (кори ту ба дасти худи ту)»* дар сурате ки бо ин гуфтаи худ нияти се талоқро дошта бошад ва зан дар ҷавоб бигӯяд: *Ихтиёр кардам нафси худро ба яке, дар чунин ҳолат се талоқ воқеъ мешавад, вале агар дар ҷавоб гуфт: «Талоқ додам нафси худро ба яке ва ё ихтиёр кардам нафси худро ба талоқ додан»* дар ин ду маврид як талоқи боин воқеъ мешавад.

– Шахсе ба зани худ бигӯяд: *«Худатро талоқ деҳ»* ва ҳеҷ гуна нияте надошта бошад ва ё нияти як талоқро дошта бошад ва зан дар ҷавоб гӯяд: *«Худамро талоқ додам ва ё кардам»*, дар ин сурат як талоқи раҷъӣ воқеъ мешавад. Вале агар мард бо ин гуфтаи худ нияти се талоқро дошта бошад ва зан ҳам гӯяд: *«Худро се талоқ додам»*, се талоқ воқеъ мешавад.

– Шахсе ба зани худ бигӯяд: «*Худатро талоқ деҳ*» ва зан гӯяд: «*Худро боин кардам*», як талоқи раҷъӣ воқеъ мешавад. Вале агар дар ҷавоб гӯяд: «*Худро ихтиёр кардам*» талоқ воқеъ намешавад.

– Шахсе ба зани худ бигӯяд: «*Худатро талоқ деҳ*», ди-гар наметавонад аз гуфтаи худ пушаймон шавад ва гуфтаи худро боз пас гирад. Аммо агар зан аз маҷлис берун ояд ва пеш аз худро талоқ кардан макон тағйир хӯрад, ихтиёр дар дасти зан боқӣ наметавонад.

– Шахсе ба ҳамсари худ бигӯяд: «*Ҳар гоҳ, ки хоста бошӣ, худатро талоқ деҳ*», ҳам дар он маҷлис ва ҳам баъд аз он ҳар гоҳ, ки моил бошад, метавонад худро талоқ на-мояд.

– Шахсе як нафарро барои талоқ додани ҳамсараш ва-кил намояд, вакил ҳам дар он маҷлис ва ҳам баъд аз он ме-тавонад вайро талоқ намояд. Шахси вакилқунанда низ ме-тавонад вакилашро пеш аз танфиз ва ба иҷро баровардани талоқ аз ваколат бекор ва барканор намояд.

Талоқи бо шарт

Талоқ аз ҷиҳати сиғаҳое, ки дар он ба кор мераванд, ба се навъ ҷудо мешавад: талоқи танҷиз, ки баёни он гу-зашт, талоқи муаллақ ба шарт ва талоқе, ки ба замон изо-фа шудааст.

Суратҳое, ки қаблан барои талоқ зикр гардиданд, ба онҳо талоқи танҷиз (фаврӣ) гуфта мешавад. Дар он сурат-ҳо бо гуфтани калимаи «талоқ» он фавран ва дарҳол воқеъ мешавад.

Талоқи муаллақ ва ё вобаста ба шарт он аст, ки мард вуқӯи онро ба рӯй додани ҳодиса ва ё коре дар оянда мавкул ва вобаста гардонад ва дар он калима (бандак)-ҳои шартиро, аз қабилӣ: агар, чунончи, ҳар гоҳ, ҳар вақте, дар сурате ки, ба шарте ки ва ғайраро ба кор барад. Ба таври мисол, мард ба ҳамсараш бигӯяд: «*Агар ба хонаи фалонӣ*

биравӣ ва ё дохил шавӣ, талоқ». Бар асоси мазҳабҳои чаҳоргонаи аҳли суннат, вақте шарт мавҷуд шуд – зан ба ҳонаи фалонӣ рафт ва ё дохил шуд, талоқ мешавад.

Талоқе, ки ба замон изофа шавад, се сурат дорад: ё ба замони ҳол изофа мешавад ё ба замони мустақбал (оянда) ва ё ба замони гузашта.

1. Агар мард талоқро ба замони ҳол изофа намояд ва ба ҳамсараш бигӯяд: Ту имрӯз талоқ ва ё ҳамин ҳоло талоқ, талоқ дарҳол воқеъ мешавад. Зеро изофаи талоқ ба замони ҳол танҷиз ба шумор меравад ва талоқ фавран воқеъ мешавад.

2. Агар талоқро ба замони мустақбал ва фаро расидани вақти муайяне дар замони оянда изофа ва вобаста намояд, масалан ба вай бигӯяд: Ту фардо талоқ ва ё дар аввали фалон моҳ (феврал, март ва...) талоқ ва ё ту дар моҳи рамазон талоқ, талоқ бо фаро расидани лаҳзаи аввали он вақт воқеъ мешавад. Дар ибораи: Ту фардо талоқ, бо дамидани субҳи фардо ва дар ибораи: Ту дар моҳи рамазон талоқ, бо ғуруби офтоб дар рӯзи охири моҳи шаъбон, ки он шаб моҳи рамазон фаро мерасад, талоқ воқеъ мешавад.

3. Аммо агар талоқро ба замони гузашта изофа намояд ва бигӯяд: Ту дирӯз талоқ, ба шарте дар он гузашта зан дар қайди никоҳи ӯ буда бошад, талоқ дарҳол воқеъ мешавад. Зеро ба вучуд овардани талоқ дар гузашта ба маънои эҷоди он дарҳол аст.

Вале агар вайро имрӯз ба никоҳи худ дароварда бошад ва бигӯяд: Ту дирӯз талоқ, чизе воқеъ намешавад, зеро талоқро ба вақте изофа кардааст, ки ҳанӯз молики он нагашта буд.¹

Дар таълиқ (вобаста кардан)-и талоқ ба шарт калима (бандак)-ҳои шартӣ ё бо сароҳат зикр мешаванд, чӣ тавре баён шуд ва ё ба таври ғайрисареҳ меоянд, яъне дар маъно вучуд доранд, ба монанди ин ки мард бигӯяд: Занам та-

¹ Раддулмӯхтор. – Ҷ. 4. – С. 470, 471.

лоқ, ки фалон корро мекунам ва ё намекунам ва ё бар ман талоқ, ки фалон корро мекунам. Ин корбурдҳо низ урфан таълиқи талоқ ба шумор мераванд.

Дар таълиқи талоқ ба ягон шарте дар оянда то ба вучуд омадани он шарт мулки мард – ҳамсараш – ба ҳолаш боқӣ мемонад, вале дигар аз қавлаш баргашта наметавонад.

Таълиқи талоқ ба никоҳ низ шаръан дуруст аст. Агар талоқро ба никоҳ вобаста намояд ва ба зане (ба таври мушаххас) бигӯяд: Агар бо ту издивоҷ намоям, ту талоқ ва ё ба таври мутлақ бигӯяд: Ҳар зане бигирам (бо ҳар зане издивоҷ намоям), вай талоқ, пас аз баста шудани ақди никоҳ талоқ дарҳол воқеъ мешавад.

Тафсили масоили ин боб

1. Шахсе ба зани бегонае бигӯяд: *«Агар бо ту издивоҷ намоям, ту талоқ»*, ё ин ки *«Ҳар зане, ки издивоҷ намоям, вай талоқ»*, ба маҳзи сурат гирифтани ақди никоҳ, талоқ воқеъ мешавад.

2. Шахсе ба зани худ бигӯяд: *«Агар дохили хонаи фалонӣ шавӣ, талоқӣ»*, ҳар гоҳ зан дохили хонаи ҳамон одам гардад, талоқ воқеъ мешавад.

3. Шахсе ба зани бегонае бигӯяд: *«Агар дохили фалон хона шавӣ, талоқӣ»*, он гоҳ вайро ба қайди никоҳи худ дароварад ва пас аз издивоҷ он зан дохили ҳамон хона гардад, талоқ воқеъ намешавад.

4. Шахсе бигӯяд: *«Ҳар занеро, ки никоҳ кунам, талоқ аст»*, бо ҳар зане, ки ақд бандад, талоқ воқеъ мешавад, вале агар занеро мартабаи дуум никоҳ кунад, дигар талоқ воқеъ намешавад. Аммо ҳар занеро бори аввал никоҳ намояд, талоқ воқеъ мешавад.

5. Шахсе ба зане бигӯяд: *«Ҳар гоҳ ва ҳар замоне туро никоҳ намоям, ту талоқ»* ҳар гоҳе ин занро никоҳ намояд, талоқ воқеъ мешавад ва барои барқарор намудани занонашавҳарӣ бо ин зан роҳе вучуд надорад. Ҳамчунин, агар ба

таври мутлақ бигӯяд: «Ҳар гоҳ ва ҳар замон бо зане издивоҷ намояд, вай талоқ», ҳар занеро дар ҳар вақте никоҳ намояд, талоқ воқеъ мешавад.

6. Он масъалае, ки дар мавзӯи талоқ бо номи «қулламо» баён шудааст, ҳамин аст: «*Қулламо тазавваҷту имратан, фаҳия толиқун*», яъне ҳар гоҳ ва ҳар замон занеро никоҳ намоям, вай талоқ. Ин мард дар тамоми умри худ, ҳар гоҳ занеро никоҳ намояд, ғавран талоқ мешавад ва ҳеҷ гоҳ наметавонад соҳиби зан гардад. Зеро дар ибораи худ зарфи замонеро ба кор бурдааст, ки тамоми замон-хоро фаро мегирад.

Талоқ дар ҳолати беморӣ

Дар қонунгузории исломӣ асле бо номи «Ло зарара ва ло зирора» (на зарар расонидан ва на дар пайи зиёнкорӣ будан) вуҷуд дорад, ки фақеҳони киром бар асоси он тамоми эҳтимолоти зиёнкорӣ ва зарар расониданро ҳам ба афроди ҷомеа ва ҳам ба манофеи иҷтимоии миллат дар зимни аҳкоме пешгирӣ намудаанд. Аз ҷумлаи ин масоил яке он аст, ки мард дар ҳолати бемориаш занаширо бо мақсади зарар расонидан ва аз ҳаққи мерос маҳрум сохтан талоқ намояд. Дар қонунгузории исломӣ барои ҳимояи ҳаққи шаръии зан дар ин вазъ пешбинӣ шудааст, ки зан то вақте дар идда аст, агар мард ғавт намояд, аз вай мерос мебарад.

Дар ҷомеа баъзан одамоне ҳам вуҷуд доранд, ки ҳатто дар дами марг меҳоханд ба баъзе афроди зердасти худ зарар расонанд ва паллаи тарозуро ба нафъи дигар ворисонашон сангин намоянд. Вале шореъи қонуни ислом – Худованди ҳаким – аз тамоми абъоди зиндагонии инсон ва нуҳуфтаҳои ботини вай огаҳ буда, аҳкоми дини худро дар камоли дақиқӣ поярезӣ намудааст ва ҷое барои қавраӣ ва ҷафокорӣ боқӣ нагузоштааст.

Масъалаи ҳаққи меросбарии зане, ки шавҳараш ўро дар аснои бемориаш талоқ намудааст, дар фиқҳи исломӣ ба

номи масъалаи «форр» (гурезон) ва ё «фирор» (гурез) аз мерос машхур буда, ба суратҳои зерин тартиббандӣ шудааст:

1. Агар марде дар аснои бемориаш занашро талоқи раҷъӣ намояд ва дар муддати иддаи вай вафот кунад, бо иттифоқи тамоми мазоҳиб зан аз мард мерос мебарад. Зеро дар талоқи раҷъӣ то давраи ба поён расидани иддаи зан ҳанӯз пайвандҳои занонавҳарӣ дар миёни онҳо ба гунае мавҷуд мебошанд ва мард ҳаққи рӯҷӯ ба занашро дорад. Бинобар ин, зан дар ҳолати фавти ӯ дар ин муддат аз вай мерос ҳам мебарад.

2. Аммо агар дар ҳолати тандурустиаш занашро талоқи боин ва ё раҷъӣ намояд ва бо сипари шудани муддати идда ба боин табдил шавад ва пас аз он яке аз онҳо бимирад, дар ин ҳолат ҳеҷ кадоми онҳо аз якдигар мерос намебаранд.

3. Агар дар ҳолати бемориаш ҳамсари худро талоқ боин намояд ва ҳанӯз иддаи зан ба поён нарасида, ки мард аз дунё даргузарад, дар назди ҷумҳури мазоҳиби аҳли суннат (ҳанафия, моликия ва ҳанбалия) зан аз моли ба меросгузоштаи шавҳараш мерос мебарад, зеро эҳтимол меравад, ки мард дар он ҳолат бо талоқ додани зан, қасди маҳрум сохтани вайро аз мерос дошта бошад.

4. Вале агар иддаи зан ба поён расад ва пас аз он мард аз дунё даргузарад ва ё аз он беморӣ беҳбудӣ ёбад ва сипас бо дарди дигаре қазо кунад, ҳарчанд иддаи зан ҳанӯз ба поён нарасида бошад ҳам, зан дигар аз моли вай мерос намебарад.

5. Дар сурате ки зан талоқи худро аз мард талаб кунад ва мард вайро талоқи боин намояд, дар ин ҳолат агар мард қазо кунад, зан хоҳ дар ҳолати идда бошад ва ё иддааш ба поён расида бошад, мерос намебарад. Аммо агар вайро талоқи раҷъӣ карда бошад, то замоне ки иддааш бокист, аз вай мерос мебарад.

6. Ҳамчунин агар мард дар аснои бемориаш коре анҷом диҳад, ки сабабгори фасхи ақди никоҳ гардад, маса

лан, ба модар ва ё духтари занаш зино кунад, дар ин ҳолат низ агар дар муддати иддаи фасх вафот намояд, зан аз вай мерос мебарад.

7. Дар масъалаи мавриди назар – дар талоқи боин, агар тасодуфан зан дар аснои идда вафот кунад, бо иттифоқи тамоми фуқаҳо мард аз вай мерос намебарад. Зеро тамоми пайвандҳои занонавхари бо талоқи боин дар байни онҳо қатъ мегарданд.¹ Зан бошад, аз боби таъмини кафолатҳои иҷтимоӣ ҳаққи мерос дар ин ҳолат барояш собит шудааст.

8. Шахс дар ҳолати бемории марг шаръан дигар ҳаққи тасарруф дар моли худро ба сурати табарруъ, бахшиш, ҳиба ва ғайра, ҷуз дар сулси он надорад, зеро он ба ворисонаш тааллуқ гирифтааст.

Шоёни зикр аст, ки ҳаққи мерос барои зан дар масъалаи мазкур ба фароҳам омадани шартҳои зерин собит мешавад:

а) Ин кор дар бемории марг сурат гирифта бошад ва мард бар асари ҳамон беморӣ фавт намояд. Бемории марг он аст, ки бар вай осори марг зоҳир шуда бошанд;

б) талоқ боин бошад, зеро дар талоқи раҷъӣ ҳатман мерос мебарад;

в) талоқи боин пас аз духул воқеъ шуда бошад, на пас аз хилвати саҳеҳа ва на пеш аз он;

г) талоқ бе ризоят, бе дархост ва бе сабабгории зан сурат гирифта бошад;

д) иддаи зан аз он талоқ ҳанӯз ба поён нарасида бошад;

ж) зан аҳлият (салоҳият)-и меросбариро дошта бошад, яъне муслима бошад, на китобия. Зеро зани китобия аз марди мусалмон ба сабаби ихтилофи динаш мерос намебарад.

Агар яке аз ин шартҳо дар масъалаи мазкур мачуд набошад, ҳаққи мерос барои зан собит намешавад.

¹ Фатҳулқадир. – Ҷ. 4. – С. 129, 132; Алфиқҳу-л-исломӣ ва адиллатуху. – Ҷ. 7. – С. 432.

Ин масъала агар баръакс ба амал ояд, яъне зан дар аснои бемориаш аз мард талаби фасх намояд ва ё ба сабаби вай дар миёнашон чудоӣ афтад ва дар муддати иддааш вафот кунад, мард аз вай мерос мебарад.

Баёни масоили ин боб

– Шахсе дар ҳолати бемориаш ба зани худ бигӯяд: *«Агар аз хона хориҷ шавӣ, талоқи боинӣ»*, вақте зан берун рафт, талоқи боин воқеъ мешавад. Дар чунин вазъе агар мард даргузарад, зан аз вай ирс намебарад.

– Аммо агар ба вай бигӯяд: *«Агар хӯрок бихӯрӣ, ё намоз бихонӣ, талоқи боинӣ»*, бо хӯрок хӯрдан ва намоз хондани зан талоқи боин воқеъ мешавад. Аммо дар ин сурат, агар мард бимирад ва зан ханӯз дар идда бошад, аз моли мард меросбар мебошад, зеро таом хӯрдан ва намоз хондан, аз ҷумлаи заруриятҳои ҳаёти ва динии инсон мебошанд.

– Шахсе дар ҳолати саломатии худ ба занаш бигӯяд: *«Ҳар гоҳ падарат аз шаҳр ва ё деҳ биояд, ту талоқи боинӣ»* ва падараш вақте аз шаҳр омад, ки мард бемор гаштааст, зан талоқ мешавад ва агар мард бо ҳамон дард даргузарад, зан аз моли вай ирс намебарад.

*Фасли чорум***ТАЛОҚИ РАЧӢӢ ВА БОИН**

Талоқи рачӢӢ он аст, ки мард бо сароҳат (яъне бо лафзҳои сареҳи талок) як бор ё ду бор лафзи талокро ба занаш нисбат диҳад. Дар талоқи рачӢӢ, чӣ тавре зикр гардид, мард метавонад, пеш аз поёни идда ба мулки худ рӯчӯ намояд ва ҳамсарашро ба сӯи худ боз гардонад.

Яъне дар ин навъи талок то поёни иддаи зан ҳанӯз пайвандҳои занонашавҳарӣ дар миёни зану шавҳар ба сурате боқӣ мебошанд ва онҳо ҳаққи бозгашт ба ҳаёти якҷояи худро доранд. Вақте онҳо бо ҳам рӯчӯ карданд, тамоми аҳком, ҳуқуқҳо ва салоҳиятҳои занонашавҳарӣ дар миёнашон бо ҳамон никоҳи қаблӣ барқарор мегардонанд.

Рачъат дар истилоҳи фиқҳӣ ба маънои бозгашт ба ҳолати пешинаи зиндагӣ дар муддати иддаи зан мебошад. Ин бозгашт ҳеҷ гуна корғузориҳои наvero, аз қабилҳои никоҳи нав, маҳр ва ғайра аз онҳо талаб намекунад. Пас талоқи рачӢӢ он талоқи мебошад, ки зану шавҳар пеш аз ба поён расидани иддаи зан ҳаққи бозгаштро доранд.

Ин асли ҳуқуқӣ барои бозгашти онҳо бо китоби Худо собит гардидааст, он ҷо, ки мефармояд:

وَيُعَوِّلُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا

«Ва шавҳаронашон ба боз гардонидани онҳо дар ин маврид ҳақдортаранд, агар (дар зиндагии нави худ) иродаи ислохро дошта бошанд».¹

Дини ислом ҳатто барои ҷудоии марду зан барномаи комил ва тарҳи фарогиреро пешбинӣ намудааст, ки бо рио-

¹ Сураи Бақара, 2: 228.

яи бандҳои он имкон дорад аз фурӯпошии ниҳони бисёре аз хонаводаҳо ҷилавгирӣ ба амал ояд ва ё марҳалаҳои ҷудой зина ба зина амалӣ гарданд ва аз ҳар гуна хушунат ва тундӣ дар ҷараёни он неигирӣ шавад.

Бинобар ин, яке аз ҳикматҳои поягузории талоқи раҷъӣ ва ҳаққи бозгашт он аст, ки марду зан фурсати андешидан дар ихтилофоти худ ва таҷдиди назар дар мавриди талоқ ва ҷудоиро дошта бошанд. Онҳо дар ин муддат пас аз таҳаммули нахустин зарбаҳои ҷудой бори дигар дар пайомадҳои ин ҷудой ва мушкилоти пас аз он меандешанд ва дар бораи он хулосаи заруриро мебароранд. Агар аз он ба сар хӯрда бошанд ва ҳар гуна ихтилофро канор гузоранд, дар он сурат ба ҳаёти муштараки худ бозгашт менамоянд.

Вақте зану шавҳар ба зиндагонии якҷояи худ бозгашт намуданд, тамоми ҳуқуқҳо, аҳком ва салоҳиятҳои занашавҳарӣ дар миёнашон дубора барқарор мегарданд. Талоқи раҷъӣ ва ҳаққи бозгашт барои онҳо дар қонунгузории исломӣ ду бор дар назар гирифта шудааст. Худованд мефармояд:

الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَنٍ

«Талоқ(-е, ки пас аз он зану шавҳар ҳаққи бозгашт доранд) ду бор аст. Пас аз он ё бо ҳубӣ ниғаҳ доштан аст ва ё бо некӣ раҳо кардан».¹

Талоқе, ки дар он чор шартӣ зерин вучуд дошта бошад, талоқи раҷъӣ мебошад:

1. Пас аз духул (ҳамхобагӣ) ба вукӯъ омада бошад. Зеро талоқи пеш аз духул талоқи боин мебошад, хоҳ хилвати саҳеҳа дар миёни онҳо сурат гирифта бошад, хоҳ не. Хилвати саҳеҳа дар ин маврид ба ҷои духул эътибор на мешавад.

2. Талоқ дар ивази чизе ба амал наомада бошад. Зеро талоқе, ки дар ивази чизе сурат мегирад, дар истилоҳи

¹ Сураи Бақара, 2: 229.

фақеҳон ба он хуль гуфта мешавад ва он талоқи боин мебошад.

3. Талоқ адади комили худро фаро нагирифта бошад, яъне се талоқ ба пуррагӣ воқеъ нашуда бошад. Зеро вақте се талоқ ба таври пурра воқеъ шавад, онҳо талоқи боин ба шумор мераванд ва зан пас аз он то ба шавҳари дигар набарояд ва аз вай чудо нагардад, барои шавҳари аввалаш ҳалол намегардад.

4. Талоқ бо калимаҳое ба амал ояд, ки танҳо дар мавриди талоқ ба кор бурда мешаванд ва дар истилоҳи фақеҳон ба онҳо лафзҳои сареҳи талоқ гуфта мешавад.

Пас талоқе, ки баъд аз духул (ҳамхобагӣ), бо адади камтар аз се, бе ҳеҷ гуна иваз (бе хуль) ва бо лафзҳои сареҳи талоқ ба вуқӯъ омада бошад, талоқи раҷъӣ ба шумор меравад.

Се лафзи кинояи талоқ: а) идда бинишин, б) раҳмат (бачадонат)-ро пок соз ва в) ту воҳидаӣ аз ҷумлаи иборатҳое мебошанд, ки дар мазҳаби ҳанафӣ бо онҳо низ талоқи раҷъӣ воқеъ мешавад.

Талоқи боин он аст, ки мард лафзи ҳаром ва ё дигар лафзҳои кинояи талоқро ба занаш нисбат диҳад, масалан, ба зани худ бигӯяд: *«Ту бар ман ҳаромӣ ё мисли хоҳар ва модарам ҳастӣ»* ва нияти талоқро дошта бошад, дар ин суратҳо талоқи боин воқеъ мешавад. Агар мард бихоҳад бо он зан зиндагонии муштараки худро идома диҳад, занро аз сари нав бояд ақд намояд. Ин ақд пеш аз гузаштани идда ё баъд аз он саҳеҳ аст.

Боин ба маънои ҷудой аст ва дар истилоҳи фиқҳӣ ба он талоқе гуфта мешавад, ки дигар ҳаққи бозгаште барои зану шавҳар бар асоси никоҳи қаблӣ боқӣ намондааст. Агар дар ин сурат онҳо ба зиндагонӣ бо ҳам изҳори алоқамандӣ намоянд, ақд ва маҳри нав лозим меояд.

Талоқи раҷъӣ ниёзе ба ақди дубора надорад. Ҳамин ки мард гуфт: *«Аз талоқи худ рӯҷӯ кардам»*, ё бо зани худ пас аз талоқ ҳамхобагӣ намуд ё ўро бўсид ё дасташро бо шах-

ват ба баданаш молид ё бо нигоҳи шахватолуд ба фарчаш (андоми ниҳон) назар афканд, ҳамаи инҳо пеш аз гузаштани идда рӯчӯ ба ҳисоб меоянд ва бо ҳамин, зан ҳамсараш мегардад, вале аз нисоб (марра)-и талоқ, ки ҳадди болоаш се талоқ аст, коста мешавад.

Яъне агар пас аз чанд сол дар сурате ду талоқи раҷъии дигар воқеъ шавад, ё агар ду талоқ дода бошад ва як талоқи дигар воқеъ шавад, он зан сеталоқа мегардад. Яъне дар як ва ду талоқи раҷъӣ робитаҳои занонавҳарӣ аз тамоми вачҳ (ба таври комил) канда намешаванд, балки пайванде дар миёни онҳо то поёни идда боқӣ мемонад ва метавонанд бо раҷъат (бозгашт)-и худ онро аз нав барқарор намоянд.

Дар вақти рӯчӯ кардан ҳузури ду шохид мустаҳаб мебошад ва дар сурати набудани шохиде ҳам рӯчӯ саҳеҳ мешавад. Ризояти зан дар рӯчӯ ва бозгашт шарт нест. Мард агар моил бошад, бе ризояти зан метавонад рӯчӯ намояд. Зеро рӯчӯ аз ҷумлаи салоҳиятҳои мард аст.

Агар пас аз гузаштани идда мард ғӯяд, рӯчӯ кардам ва зан ҳам тасдиқ намояд, рӯчӯ саҳеҳ аст, вале агар зан тасдиқ накунад, сухани зан бидуни қасам дуруст доништа мешавад.

Шахсе ҳамсари худро пеш аз ҳамхобагӣ талоқи сарех диҳад, дигар наметавонад ба вай рӯчӯ намояд, ҳарчанд хилвати саҳеҳа сурат гирифта бошад, зеро талоқи зани ғайримадхула (ҳамхобанашуда) бо ҳар лафзе сурат гирад, талоқи боин мебошад.

Зане, ки талоқи раҷъӣ гаштааст, метавонад худро занату ороиш диҳад, то дили шавҳарашро ба сӯи худ моил намояд ва ба рӯчӯ алоқаманд гардонад.

Зане, ки талоқи боин гардидааст, пеш аз гузаштани идда наметавонад бо марди дигаре ба шавҳар барояд, вале ҳамон шавҳари аввалааш, ки вайро талоқ кардааст, метавонад дар ҳолати идда бо вай дубора ақд бандад.

Талоқи боин ду навъ аст: а) боини хурд ва ё байнунаи суғро (ҷудоии хурд) ва б) боини гализ ва ё талоқи гализ ва

байнунаи кубро (ҷудоии калон) ва он ҳамон сеталоқа аст.

Пайвастанӣ талоқҳо

Талоқи сарех (раҷъӣ) ба талоқи сарех пайваст мешавад. Масалан, шахсе ба зани худ бигӯяд: *«Ту талоқӣ»* ва пас аз чанд рӯз, пеш аз гузаштани идда, бори дигар бигӯяд: *«Ту талоқӣ»*, ин зан дуталоқа мешавад ва агар бештар бигӯяд, бештар воқеъ мешавад. Талоқи сарех ба талоқи боин низ пайваст мешавад. Масалан, шахсе ба ҳамсари худ бигӯяд: *«Ту боинӣ»* ва пас аз чанд рӯз, дар муддати иддааш, боз бигӯяд: *«Ту як талоқӣ»*, ду талоқ воқеъ мешавад.

Талоқи боин низ ба талоқи сарех пайваст мешавад. Масалан, шахсе ба зани худ бигӯяд: *«Ту талоқӣ»* ва пас аз чанд рӯз боз бигӯяд: *«Ту боинӣ»*. Ин боинӣ ба талоқи сарех пайваст мешавад ва ду талоқ воқеъ мегардад. Вале талоқи боин ба талоқи боин пайваст намешавад. Масалан, шахсе ба ҳамсари худ бигӯяд: *«Ту боинӣ»* ва пас аз чанд рӯз бори дигар бигӯяд *«Ту боинӣ»*, гуфтаи мартабаи дуюм ба мартабаи аввал пайваст намешавад ва танҳо як талоқи боинӣ қаблӣ воқеъ мегардад.

Аммо агар боин баста ба шарте бошад, мисли ин ки шахсе ба зани худ бигӯяд: *«Агар дохили хона гардӣ, ту боинӣ»* ва пас аз он ба ӯ бигӯяд: *«Ту боинӣ»* ва зан дар муддати иддааш дохили хона гардад, ин талоқи боинӣ баста ба шарт ба талоқи боинӣ гузашта пайваст мешавад.

Дар панҷ маврид зан талоқи боин мешавад

а) Марде занашро талоқи раҷъӣ намояд, вале дар муддати идда ба ӯ рӯчӯъ накунад ва ӯро ба мулки худ боз нагардонад, пас аз гузаштани идда ҳамон талоқи раҷъӣ ба боин табдил мешавад.

б) Мард дар ивази дарёфти микдори моле аз занаш ӯро талоқ намояд, вай талоқи боин мешавад. Ин мавзӯро

дар истилоҳи фикҳ хулъ мегӯянд.

в) Дар сурате ки қозӣ пас аз маъракаи лиён марду занро аз ҳам чудо созад, он талоқи боин ба шумор мешавад. Ҳамчунин агар қозӣ онҳоро ба сабаби иннинӣ (ҳезӣ), маҷбубӣ (бурида ва канда будани олати таносулӣ) ва хисо (ахтагӣ)-и мард аз ҳам чудо созад, он низ талоқи боин ба шумор мервад.

г) Зане, ки пас аз ақди никоҳ ва пеш аз ҳамхобагӣ бо шавҳараш талоқ шавад, талоқаш боин мебошад.

д) Вақте мард ҳар се талоқро дар як ҷумла ва ё дар чанд ҷумла, вале дар як маҷлис қорӣ намояд ва ё пешакӣ дар гузашта ду талоқ воқеъ шуда ва ин талоқи сеюм бошад, дар тамоми ин суратҳо талоқи боин бо «байнунаи кубро», яъне сеталоқа мешавад.

Саркашӣ ва нофармонии зан

Вақте зан аз анҷоми масъулиятҳои ҳамсарӣ саркашӣ намояд ва хостаҳои маҷрӯъи шавҳарашро ба ҷой наоварад, дар марҳалаи аввал шавҳар бояд ўро дилсўзона насихат намояд ва зарурати пойбандӣ ба таахҳудот ва масъулиятҳои занашавҳариро барои вай ёдовар шавад.

Агар насихат дар вай таъсир накард, то муддате ҳамбистариро бо ў тарк намояд, то ғуруру ҳавобаландиаш шикаста шавад, аммо беш аз се шабонарӯз қаҳрӣ кардан ва бо ҳам сухан нагуфтан ҳаром аст.

Агар пас аз чанд муддате ба худ наомад ва худро ислоҳ накард, мард метавонад ба ғайр аз рӯй ва қисматҳои ҳассоси бадан, ўро ба таври ғайри дардовар бизанад ва дуруст танбех диҳад.¹

¹ Ин зарбу таъдибе, ки дар доираи маҳдуд барои мард иҷозат шудааст, танҳо ҷанбаи ислоҳӣ ва тарбиявӣ дорад. Набояд мард барои таҳқиқи ғаразҳои шахсӣ ва ҷомаи амал пӯшонидани мақсадҳои дигари худ, аз қабилӣ интиқомгирӣ ва ҳамаҷониба саркӯб намудани зан, аз ин василаи тарбиявӣ суиистифода намояд ва боргоҳи беолоиши хонаводаро ба шиканҷагоҳе табдил диҳад.

Агар ин илоҷ ва чорабинӣ низ натиҷаи мусбат надод, пас бояд аз хонаводаи ҳар ду барои гуфтугӯ ва мусолаҳаи миёни онҳо ҳакам ва довароне интиҳоб шаванд ва тамоми саъйу талоши худро дар пайи ислоҳ ва оштии онҳо ба кор баранд. Дар сурати баррасӣ ва омӯзиши ҳамаҷонибаи ҳаёти онҳо, вақте ҳакамҳо ба ҳулосае омаданд, ки дигар зиндагии якҷоя барои онҳо аз имкон берун аст, гузориши худро ба қозӣ мебардоранд, то барои рафъи бӯҳрон чораи дигаре биандешад.

Ҷумҳури мазҳабҳои аҳли суннат ба ҷуз мазҳаби молиқӣ чудо сохтани онҳоро барои рафъи бӯҳрон дар ин ҳолат на аз тарафи қозӣ ва на ба воситаи ҳукми ҳакамон ҷоиз надонистаанд, балки қозӣ бояд чораи боздорандае дар таъдиби онҳо биандешад.

Равиши дар боло зикргардида ва интиҳоби ҳакам аз ҷониби ҳар ду ва кӯшиши ба ислоҳ овардани онҳо дар Қуръони карим дар оятҳои 34 ва 35-уми сураи «Нисо» омадааст.

Истисно дар талок

Истисно ба маънои корбурд ва ё гуфтани лафзе аст, ки аз маъно ва ҳукми умумии лафзи қаблӣ баъзе маъно ва ё ҳукми онро истисно ва берун мекунад ва ё аз лафзи пешин ҳукми онро рафъ месозад. Мисоли навъи аввал қавли

Бар асоси таълимоти ислоҳӣ ва нишондодҳои тарбиявии ислом, вақте ин равиш (метод)-и боздоранда натиҷаҳои мусбати худро надод, фавран дастури гузаштан ба марҳалаи дигаре аз ислоҳоварио медиҳад. Яъне миёнҷигарони ислоҳҳои ва бетарафи ҳар ду ниби қазия пой дар миён гузоранд ва аз тамоми имкониятҳо барои ислоҳи онҳо истифода намоянд.

Лозим ба ёдоварист, ки агар суитафохум ва носозгорие аз ҷониби мард низ ба вуқӯъ ояд, миёнаравони ду тараф метавонанд вазифаи ислоҳоварии худро анҷом диҳанд.

Худои таъоло аст, он чо ки мефармояд: **«Бигӯ: Дар ончи ба ман ваҳй шудааст, харома бар хӯрандае, ки онро бихӯрад, намеёбам, магар ин ки он худмурда бошад».** (Сураи Анъом, 8: 145). Мисоли навъи дуҷум қавли гӯянда: Ба Худо, чунин мекунам, агар Худо бихоҳад, занаш талоқ, агар Худо бихоҳад ва ғайра.¹

Истисно дар фарҳанги исломӣ ба маънои баргашт додани саранҷоми корҳо ва қудрати тасарруфи мутлақ дар онҳо ба сӯи Худованд аст, ки бандаи мӯъмин аз ин раҳгузар тасмими хешро дар анҷоми корҳо дар зимни машияти Парвардигор медонад ва эътимод ва таъияи худро ба қудрати мутлақи Ӯ изҳор менамояд. Қуръони карим дар бораи соҳибони боғе, ки бо таъия ба нерӯи инсонии худ ба чидани меваҳои он боғ тасмим гирифтанд ва фаромӯш карданд, ки онҳо ин корро вақте анҷом дода метавонанд, ки Худо онро бихоҳад, мефармояд:

«Мо онҳо (кофирони Қурайш)-ро озмоиш намудем, ҳамоно гуна ки соҳибони боғро озмоиш кардем, вақте савганд хӯрданд, ки онро ҳатман саҳаргоҳон мечинанд ва истисно намекунам. Ин буд, ки аз сӯи Парвардигорат дар ҳоби онҳо офате бар он бигузашт (ва) он (сӯхта) ба мисли шаб сиёҳ гардид...».²

Инсон гоҳо ба сабаби сарватмандӣ ва молу дороии бисёр ва гоҳе дар натиҷаи эҳсоси қудратмандӣ ва расидан ба ҳокимият мағрур мегардад ва аҷзу нотаъони башари хешро фаромӯш карда, дар баробари одамони бенаво ва беқудрат тавонмандӣ ва сарвату қудрати хешро ба намоиш мегузорад ва ҳама аз доноӣ ва тавоноии худ мебинанд. Истисно накардан – ба хости Худо баргашт надодани корҳо – намое аз ин фаромӯшкориҳо ва худбартарбинии ҳақиқатии инсон аст.

¹ Муфрадоти Роғиби Исфahонӣ. – С. 179: моддаи «санӣ».

² Сураи Қалам, 68: 17, 18.

Бинобар ин, Худованд ба паёмбари акрам (с) тавсия мекунад, ки анчоми ҳама чиз ва тамоми корро ба машияти Парвардигор баргашт диҳад, он ҷо ки мефармояд: **«Ҳеч гоҳ нисбат ба кор ва ё чизе нагӯй, ки ман онро фардо анҷом хоҳам дод, магар ин ки Худо бихоҳад ...»**.¹ Яъне вақте анчоми кореро бихоҳӣ, онро ба машияти Парвардигор баргардон ва бигӯй: Агар Худо хоҳад, онро анҷом медиҳам.

Дини ислом барои онҳое, ки пас аз қасам хӯрдан, талоқ кардан, зихор намудан ва ғайра дарҳол ва бефосила истисно менамоянд – ибораи: «Иншоаллоҳ»-ро мегӯянд, сабуқӣ ато намуда, ҳукми онҳоро безътибор донистааст. Ба ин маъно, ки агар шахсе, масалан, пас аз талоқи занаш дарҳол истисно намояд – иншоаллоҳ бигӯяд, талоқи воқеъ намешавад.

Расули Худо (с) мефармояд: **«Қасе бо қасаме савганд бихӯрад (ва) пас аз он иншоаллоҳ бигӯяд, ҳонис намешавад»**.²

Ҳонис шудан дар луғат ба маънои гунаҳгор шудан ва хинс ба маънои занб (гуноҳ) аст. Дар истилоҳи фикҳӣ бошад, дар боби қасам ба маънои шикастан ва хилофи он кардан аст³ ва дар боби талоқ, зихор ва ғайра ба маънои собит шудани ҳукми онҳо дар ҳаққи муртакиби он аст.

Бар ҳамин асос, вақте пас аз талоқ истисно намояд – иншоаллоҳ бигӯяд, ҳонис намешавад, яъне ҳукми он барояш собит намешавад.

Ибораҳои: «илло ан яшоаллоҳ» (магар ин ки Худо бихоҳад), «ин лам яшаиллоҳ» (агар Худо нахоҳад), «фимошоаллоҳ» (дар он чи Худо бихоҳад), «молам яшаиллоҳ» (модоме Худо нахоҳад) ва «мошоаллоҳ» дар боби истисно ҳукми «иншоаллоҳ»-ро доранд, яъне бо гуфтани онҳо бефосила пас аз талоқ он воқеъ намешавад.⁴ Агар ба ҷои ма

¹ Сураи Каҳф, 18: 23, 24.

² Сунани Абӯдовуд, 3261, 3262; Сунани Тирмизӣ, 1531, 1532; Сунани Насоӣ, 3802, 3838; Сунани Ибни Моча, 2105, 2106.

³ Саъдӣ Абӯҷайб, Алқомӯсу-л-фикҳӣ луғатан ва истилоҳан. – С. 104. – Димишқ.

⁴ Фатҳулқадир. – Ҷ. 4. – С. 120; Раддулмӯхтор. – Ҷ. 4. – С. 623.

шият калимаҳои ирода ва ихтиёрро ба кор барад ҳам, истисно бо онҳо собит мешавад.

Ҳамчунин агар пас аз талоқ бефосила бигӯяд: Ту талоқ, магар ин ки Худо ниятамо тағйир диҳад ё ниятама дигар шавад ё магар ин ки бихоҳам ва ё ирода кунам, дар тамоми ин суратҳо истисно дуруст мешавад ва талоқе воқеъ намешавад.

Агар бигӯяд: Ту талоқ, агар падарат намебуд ё агар хуснат намебуд ва ё агар туро дӯст намедоштам, дар ин суратҳо низ истисно саҳеҳ аст ва талоқе воқеъ намешавад.¹

Маҷмӯаи даҳ лафзи «машият ва ҳамроҳонаш» бо пешвандҳо ва ҳарфҳои «ба», «барои», «дар» ва «агар» дар бо-би талоқ қорбурди зайлро доранд.

а) Дар ибораҳои: Ту ба хости Худо ё ба иродаи Худо ё ба муҳаббати Худо ва ё ба ризои Худо талоқ, талоқе воқеъ намешавад. Зеро он қорҳо ғайб ҳастанд ва қасе ҷуз Худо онҳоро намедонад. Агар ин ибораҳоро ба сӯи банда изофа кунад, онҳо тамлик ба шумор рафта, ба маҷлиси илм маҳдуд мешаванд.

Аммо агар бигӯяд: Ту ба амри Худо ё ба ҳукми Худо ё ба қазои Худо ё ба изни Худо ё ба илми Худо ва ё ба қудрати Худо талоқ, талоқ дарҳол воқеъ мешавад. Агар ин шаш калимаро ба сӯи банда изофа намояд ҳам, дар онҳо талоқ дарҳол воқеъ мешавад. Зеро дар ин гуфтаҳо, вақте бо пешванди «ба» (ба амри Худо ва ё ба амри фалонӣ) омадаанд, урфан талоқи танҷиз (дарҳолӣ) дарназар аст.²

б) Агар дар ибораҳои фавқ ҳарфи «барои»-ро ба қор барад, ҳоҳ онҳоро ба сӯи Худо изофа намояд ва бигӯяд: Ту барои хост ва ё ризои Худо талоқ ва ҳоҳ ба сӯи банда нис-

¹ Раддулмӯхтор. – Ҷ. 4 – С. 623.

² Пешванд ва ё пешоянди «ба» дар имлои забони форсӣ ба шакли «به» навишта шавад ва ба маънои мусоҳабат (ҳамроҳӣ), истиёнат, илтисоқ (ҷаспидан, пайвастан) ва ғайра ба қор равад. Асли ин масъала дар забони арабӣ бо ҳарфи «ب» аст, ки дар забони тоҷикӣ бо пешванди «ба» тарҷима мешавад.

бат диҳад ва бигӯяд: Ту барои хости фалонӣ талоқ, дар тамоми даҳ ибораи мазкур талоқ дарҳол воқеъ мешавад. Зеро он барои баёни иллат (сабаб)-и феъли талоқ аст.¹

в) Агар дар ибораҳои фавқ ҳарфи «дар»-ро ба кор барад² ва дар изофа ба сӯи Худо бигӯяд: Ту дар хости Худо талоқ, дар тамоми даҳ вачҳи боло талоқе воқеъ намешавад. Аммо агар онҳоро бо ҳарфи «дар» ба сӯи банда изофа намояд, дар ҷаҳор калимаи аввал тамлики талоқ аст ва он ба маҷлиси илм маҳдуд мебошад. Дар шаш калима боқимонда талоқ ба сурати таълиқ воқеъ мешавад, яъне талоқ дар онҳо ба маҷлиси илм маҳдуд набуда, ба таҳаққуқи шарташ вобаста аст.³

г) Агар талоқро дар ин лафзҳо бо истифода аз ҳарф (пайвандак)-и «агар»-и шартия⁴ ба Худо изофа намояд ва бигӯяд: Агар Худо хоҳад ва ё агар Худо ҳукм намояд ва монанди ин, дар тамоми даҳ вачҳи мазкур талоқ воқеъ намешавад. Аммо агар талоқро ба банда изофа намояд ва бигӯяд: Агар фалонӣ хоста бошад ва ё агар фалонӣ ҳукм кунад ва монанди ин, дар ҷаҳор вачҳи аввал ба тариқи тамлик ва дар шаш вачҳи боқимонда ба тариқи таълиқ талоқ воқеъ мешавад.⁵

д) Ҳамчунин агар талоқро ба хост ва иродаи мавҷудоте вобаста созад, ки онро аз онҳо дониста намешавад, ба монанди фариштагон, инс ва ҷин, масалан, бигӯяд:

¹ «Барои» ҳарф (пешванд)-и изофа буда, барои баёни иллати..., сабаби..., чиҳати..., аз баҳри... ва мақсади... меояд. Дар забони арабӣ ҳарфи таълил: «ل» ба маънои он ба кор бурда мешавад.

² «Дар» ҳарф (пешванд)-и изофа буда, ба маънои зарфият, қурб ва мусоҳабат (ҳамроҳӣ), пайдарпай ва бисёрӣ ва ғайра меояд. Дар забони арабӣ ҳарфи «في» маънои онро ифода мекунад.

³ Фатҳулқадир. – Ҷ. 4. – С. 121; Раддулмӯхтор. – Ҷ. 4. – С. 627, 628.

⁴ «Агар» ҳарф (пайвандак)-и шартӣ буда, ба маънои: Дар сурате ки, вақте ки, ба шарте ки ва ғайра меояд. Дар забони арабӣ ба ҷои он ҳарфи «ان»-и шартия ба кор бурда мешавад.

⁵ Раддулмӯхтор. – Ҷ. 4. – С. 628.

Агар фариштагон хоста бошанд, ту талоқ ва ё ба хост ва иродаи мавҷудоте вобаста созад, ки аслан ирода надоранд, ба монанди ҷамодот ва ҳайвонот, талоқ воқеъ намешавад.¹

ж) Агар талоқро ба хост ва иродаи одамон: Мӯсо, Исо ва ғайра вобаста созад, он тамлик ҳисоб мешавад – талоқ ба дасти онҳо супорида мешавад ва он ба маҷлиси илмашон маҳдуд мегардад. Агар дар он маҷлис талоқро ирода карданд ва онро ба забон эълон намуданд, талоқ воқеъ мешавад. Пас аз тағйири маҷлис ҳаққи ихтиёрашон ба поён мерасад ва дигар чизе анҷом дода наметавонанд.²

Аммо шартӣ собит шудани истисно он аст, ки онро ба ибораи талоқ, савганд ва ғайра пайваст намояд ва пас аз онҳо бефосила онро бигӯяд.

Дар истисно ва талоқ талаффузи онҳо ба забон шарт нест, балки онҳо бо китобат низ собит мешаванд. Агар талоқро ба забон бигӯяд ва истисноро бефосила китобат намояд ва ё баръакс, талоқро бинависад ва истисноро бефосила бо забон бигӯяд, дар ҳар ду сурат истисно саҳеҳ аст ва талоқе воқеъ намешавад. Ҳатто агар пас аз китобати талоқ ва истисно лафзи истисноро кӯр кунад ҳам, он саҳеҳ аст ва талоқе воқеъ намешавад.³

Истисно ҳамчунин ба ният ва донишмандии маъноӣ ибора бастагӣ надорад, балки агар онро беирода ва ё бе дарки маъноӣ ба забон оварад ҳам, он саҳеҳ мешавад ва талоқе воқеъ намешавад.

Вожаи тамлик, танҷиз ва таълиқ дар корбурди фикҳӣ дар боби талоқ ба маъноӣ зер меоянд:

1. Тамлик дар луғат ба маъноӣ чизе ва ё ҳаққи тасарруф дар қорро ба мулки касе даровардан ва ё қасро мулк ва соҳиби чизе ва ё ҳаққи соҳтан аст. Дар корбурди фикҳӣ дар боби талоқ бошад, он ба маъноӣ талоқро ба их-

¹ Фатҳулқадир. – Ҷ. 4. – С. 121; Радулмуҳтор. – Ҷ. 4. – С. 622, 623.

² Фатҳулқадир. – Ҷ. 4. – С. 121.

³ Радулмуҳтор. – Ҷ. 4. – С. 619, 620.

тиёри шахси дигаре – чи зан бошад, чи дигар кас – вогузоштан, яъне ҳаққи талоқро ба вай супоридан аст. Дар ин ҳолат ҳаққи тасарруф дар талоқ барои он шахс ба маҷлиси илмаш маҳдуд мебошад, вай то замони пеш аз тағйири маҷлисе, ки дар он аз он амр огоҳ гардидааст, ҳаққи тасарруф дар онро дорад ва ҳамин ки маҷлис тағйир ёфт, ҳаққаш ба поён мерасад.

2. Танҷиз дар луғат ба маънои анҷом додан, ба амал баровардан, анҷом бахшидан, такмил кардан, раво доштан, ғавран таҳаққуқ бахшидан ва ғайра меояд. Дар корбурди фикҳӣ дар боби талоқ ба маънои ғавран ва бефосила ба вуқӯъ пайвастании талоқ аст.

3. Таълиқ дар луғат ба маънои овозон кардан, бекор намудан, ба таъхир андохтан, ёддошт намудан, дар ҳошия ва поварақӣ қайд кардан ва ғайра меояд. Он дар корбурди фикҳӣ дар боби талоқ ба маънои ба шарте ва коре ва ё замоне вобаста кардани талоқ, яъне онро ба шарте мутааллиқ ва маршрут сохтан аст. Дар ин сурат талоқ вақте воқеъ мешавад, ки шарт таҳаққуқ ёфта бошад.

Фарқи талоқ аз фасх

Чудой ва аз байн бурдани ақди никоҳ бар асоси муқаррароти шаръ ба ду сурат ба амал бароварда мешавад: а) чудоие, ки онро дар истилоҳи шаръӣ ва дар санадҳои ҳуқуқӣ талоқ меноманд ва б) чудоие, ки онро фасх мегӯянд. Талоқ ва фасх дар аҳком ва пайомадҳои ҳуқуқӣ дар се чиз аз якдигар фарқ мекунанд:

1. Дар моҳияти худ. Фасх дар ҳақиқат он чудоиест, ки ақд дар он ё ба сабаби аз байн рафтани ҳиллияти маҳал ва ё пас аз ба даст овардани ҳаққи тасмимгирӣ аз асос бекор мегардад. Ҳиллияти маҳал ё ба таври абадӣ аз байн меравад ва салоҳияти он барои ақд дигар боқӣ намондад ва ё муваққатан аз байн меравад ва пас аз бартараф гардидани монеа боз ба ҳоли пешини худ бармегардад.

Аммо талоқ бошад, он ҷудоие аст, ки дар он ба қарордод ва ақди никоҳ хотима дода мешавад, вале на ҳиллияти маҳал дар он зоил мегардад ва на пайвандҳои занонашхари (дар ғайрисеталоқа) то поёни муддати идда комилан аз байн меравад. Ҳиллияти маҳал бошад, дар талоқ пас аз се талоқ аз байн меравад.

2. Дар сабабҳо. Фасх бар асари пеш омадани ҳолатҳое сурат мегирад, ки бо моҳияти ақди никоҳ ва ҳадафи издивоҷ дар тазод қарор доранд ва ё бар асари ҳолатҳое, ки ҳамзамон бо фароҳам омадани шартҳои лузуми ақд ба вучуд меоянд ва лузуми онро аз байн мебаранд. Чараён гирифтани алоқаи ҷинсӣ дар байни мард ва модар ва ё духтари зан ва ё дар байни зан ва падар ва ё писари мард дар байни мард ва зан ҳурмати мусоҳаратро ба вучуд меорад ва он зан ба таври абадӣ барояш ҳаром мегардад. Дар ин ҳолат ҳиллияти маҳал ба таври абадӣ аз байн меравад.

Муртад гардидани зан ё аз қабули ислом ибтидо кардани вай низ ҳиллияти маҳалро барои ақди никоҳ аз байн мебарад ва он бар ҳилофи исмати издивоҷ бо марди мусалмон аст. Дар ин сурат ҳиллияти маҳал муваққатан аз байн меравад.

Агар пас аз расидан ба синни балоғат яке аз онҳо ҷудоиро ихтиёр намояд ва ё вай ва сарпарастии зан, ки ба нокуфв ва ё бо камтар аз маҳри мисл ба қасе издивоҷ карда, ҷудоиӣ ӯро талаб кунад, ақд, ки ба иҷозати онҳо мавкуф буд, фасх мегардад. Зеро он ҳолат шартӣ лузумро дар он ақд бекор менамояд.

Талоқ бошад, пас аз ақди саҳеҳ сурат мегирад ва он ҳаққи мард аст ва дар он ҳеҷ ҳолате, ки бар ҳилофи моҳияти ақди никоҳ бошад ва ё фукдони шароити лузуми ақд ҷой надорад.

3. Дар осори бавучудода аз онҳо. Фасх аз нисоби талоқ чизеро кам намесозад, вале дар талоқ бошад, адади он бо ҳар талоқе кам мегардад. Нисобе, ки шариат барои талоқ муайян кардааст, се талоқ аст.

Дар иддаи чудой аз фасх талоқи дигар воқеъ намешавад, яъне талоқ ба фасх пайваст намешавад. Вале талоқ дар муддати идда аз он навъ чудоие, ки талоқ ба шумор меравад, ғайр аз чудой дар лиён, ба талоқи қаблӣ пайваст мешавад.¹ Зеро дар муддати идда аз талоқ ҳанӯз қисмате аз аҳкоми издивоч ва пайвандҳои занонашавҳарӣ боқӣ ҳастанд.

Дар талоқи пеш аз духул нисфи маҳри мусаммо ва дар сурати муайян набудани маҳр мутъа (тӯҳфа)-е барои зан пешбинӣ шудааст, вале агар пеш аз духул фасх сурат гирад, зан чизе ҳақбар намегардад.

Дар ҳар мавриде, ки чудой ба сабаби зан ба амал ояд, он фасх ба шумор меравад ва он суратҳои зеринро шомил аст:

1. Чудоие, ки аз сӯи додгоҳ (қозӣ) дар миёни зану шавҳар ба сабаби напазируфтани зан исломро пас аз ислом овардани шавҳари мушрик ва бединаш сурат мегирад, фасх ба шумор меравад. Зеро зани мушрика ва бедин, вақте пас аз исломи шавҳараш бар куфр исрор биварзад, дигар салоҳияти издивоч бо марди мусалмонро надорад, яъне маҳаллияти ақд ба сабаби куфр аз байн меравад.

Аммо агар зан ислом оварда бошад ва мард аз қабули он ибто варзад, дар он сурат низ додгоҳ онҳоро аз ҳам чудо месозад, вале он чудой дар назди имом Абӯҳанифа (рх) ва имом Муҳаммад (рх) талоқ ба шумор меравад.

2. Чудой ба сабаби муртад гардидани яке аз онҳо.

3. Чудой ба сабаби хиёри булуғи писар ва духтари хурдсол. Вақте писар ва ё духтари хурдсолро пеш аз синни балоғат ғайр аз падар ва чад (бобӣ) яке дигар аз сарпарастонаш ба никоҳ бароварда бошад, онҳо вақте ба балоғат расиданд, ихтиёр доранд, ки он ақдро танфиз намоянд ва ё ба он эътироз кунанд. Агар чудиёро ихтиёр намоянд, бо ҳукми додгоҳ (қозӣ) аз ҳам чудо сохта мешаванд ва чудиёи онҳо дар ин сурат фасх ба шумор меравад.²

¹ Раддулмӯхтор. – Ҷ. 4. – С. 176.

² Фатҳулқадир. – Ҷ. 3. – С. 269.

Аммо агар зан ба сабаби мачбуб, иннин, хасӣ (ахта) ва ё хунсо будани мард ҷудоиро талаб намояд, онҳоро низ қозӣ аз ҳам ҷудо месозад, вале он талоқ ба шумор меравад. Зеро он ба сабаби мард пеш омадааст.¹

4. Ҷудоиё, ки ба сабаби ба ноқуфв ба шавҳар баромадани зан ва ё дар натиҷаи нуқсонӣ маҳр бо талаби падар ва ё яке аз сарпарастони вай сурат мегирад, он низ, ба мисли хиёри булуғ, фасх ба шумор меравад ва бояд ба василаи додгоҳ ба иҷро бароварда шавад.

5. Ҷудой ба сабаби табоюни дорайн ва хиёри итқ низ фасх ба шумор меравад, вале хиёри итқ ба судури ҳукм аз сӯи додгоҳ ниёзе надорад.²

Дигар навъҳои ҷудоиё, ки аз ҷониби мард ва ё ба сабаби вай ба амал меоянд, ҳама талоқ ба ҳисоб мераванд. Хулъ яке аз ин навъ ҷудоиҳо буда, талоқ ба шумор меравад, на фасх.

Ҷудоиҳо дар ин боб умуман ба сздаҳ навъ тақсим мешаванд, ки ҳафт навъи онҳо ба судури ҳукми додгоҳ ниёз доранд ва шаш навъи дигараш ба он ниёз надоранд. Он ҳафт навъе, ки ба судури ҳукми додгоҳ ниёз доранд, иборатанд аз:

1. Ҷудой ба сабаби хиёри булуғ,³ 2. ба сабаби ноқуфв будани мард, 3. ба сабаби нуқсонӣ маҳр,⁴ 4 ба сабаби ибои шавҳар аз қабули ислом, 5. ба сабаби лиён, 6. ба сабаби

¹ Ҳамон сарчашма. – Ҷ. 3. – С. 269.

² Ҳамон сарчашма. – Ҷ. 3. – С. 269, 270.

³ Дар хиёри булуғ писар ва ё духтар вақте ҳаққи эътироз дорад, ки ўро сарпарастӣ дигаре ғайр аз падар ва бобӣ пеш аз синни балоғат ба никоҳ бароварда бошад. Аммо дар сурате, ки онҳоро падар ва ё бобӣ ба никоҳ бароварда бошад, онҳо пас аз булуғ дигар ҳаққи эътирозе надоранд ва ҳамон ақди қаблӣ саҳеҳ аст.

⁴ Дар сурати дуом ва сеюм, вақте зан бе иҷозати валӣ ба ноқуфв ва ё ба маҳри каме ба шавҳар баромада бошад, валӣ ва сарпарастӣ вай ҳаққи эътироз ва ба воситаи додгоҳ ҷудо сохтани ўро дорад. Аммо вақте кор бо ҳамоҳангӣ ва иҷозати валии зан сурат гирифта бошад, дигар ҷое барои эътироз ва фасхи никоҳ боқӣ наместонад.

вучуди доштани айбҳои чаб(б), унна ва хисо дар мард ва 7. чудой ба сабаби ибои зан аз қабули ислом.

Аз ин ҳафт навъ чудой се навъи аввалаш фасх ва се навъи охир – чудой ба сабаби ибои шавҳар аз қабули ислом, ба сабаби лиён ва ба сабаби вучуди айбҳо дар мард – талоқ ба шумор мераванд.¹

Чудой ба сабаби ибои зан аз қабули ислом пас аз ислом овардани мард ба иттифоқи ҳамаи имомон фасх ба шумор меравад.²

Он шаш навъе, ки ба судури ҳукми додгоҳ ниёзе надоранд, иборатанд аз:

1. Чудой ба сабаби хиёри итқ, 2. ба сабаби аз дин баргаштани яке аз завҷайн, 3. ба сабаби табоюни дорайн, 4. ба сабаби молик гардидани яке аз онҳо дигарашро, 5. дар никоҳи фосид ва 6. чудой ба сабаби вуқӯи ийло.³

Аз ин шаш навъ чудой панҷ навъи он фасх ва як навъаш – чудой дар ийло – талоқ ба шумор меравад.

Чудои ба сабаби хуль низ дар назди ҷумҳури мазоҳиби аҳли суннат ғайр аз ханбалиҳо талоқ ба ҳисоб меояд. Чудой ба сабаби хиёри ифоқа аз ҷунун, агар сарпарасти дигаре ғайр аз падар, бобӣ ва писар дар вақти беҳушӣ яке аз онҳоро ба никоҳ бароварда бошад, дар назди бузурғони ҳанафӣ фасх ба шумор меравад.⁴

¹ Фатҳулқадир. – Ҷ. 3. – С. 269; Раддулмӯхтор. – Ҷ. 4. – С. 176.

² Раддулмӯхтор. – Ҷ. 4. – С. 176: Алфиқху-л-исломӣ ва адиллатуху. – Ҷ. 7. – С. 342.

Бояд қайд кард, ки ин ҳукм дар бораи кофири ҳарбӣ аст. Дар бораи кофири зиммӣ бошад, ҳамон гуна ки дар Рад (Ҷ. 4. – С. 176) омадааст, агар зан пас аз исломи мард аз қабули он ибo варзад, никоҳи онҳо ба ҳоли худ боқӣ мемонад.

³ Зайнулдин ибни Иброҳим ибни Муҳаммад маъруф ба Ибни Нуҷайми Ҳанафӣ, Албаҳру-р-роик, шарҳи Канзу-д-дакоик. – Ҷ. 3. – С. 175. – Бейрут.

⁴ Алфиқху-л-исломӣ ва адиллатуху. – Ҷ. 7. – С. 342.

Синни балоғат

Булуг ва ё балоғат дар истилоҳи фикҳӣ ва дар асноди ҳуқуқӣ ба маънои расидан ба поёни синни хурдсолӣ ва оғози марҳалаи соҳибҳуқуқӣ аст. Он дар назди фақеҳон бо панҷ чиз ва ё аломат собит мешавад, ки се чизи он дар миёни духтарону писарон муштарак мебошанд ва ду аломати он танҳо ба занон хосанд: а) эҳтилом шудан, б) рӯидани мӯи зерӣ ноф, в) ҳайз дидан, г) ҳомила шудан ва д) ба синни балоғат расидан.

Ҳайз дидан ва ё ҳомила шудани духтарон аломати ба балоғат расидани онҳо мебошад ва дар ин амр дар байни фақеҳон ихтилофи назар вучуд надорад. Эҳтилом шудан низ яке аз аломатҳои дигари ба балоғат расидани ҷавонони дар синни рушд – духтар ва писар ҳар ду – мебошад ва дар он низ ҳеҷ гуна ихтилофи фикҳие вучуд надорад.

Аммо дар бораи рӯидани мӯи зерӣ ноф, ки оё бо он ба балоғат расидани шахс собит мешавад ё не, дар миёни фуқаҳои уммат ихтилофи назар вучуд дорад. Ба қавли имом Молик (рх), имом Аҳмад (рх) ва дар як қавл аз имом Шофеъӣ (рх) он аломати булуг ба шумор меравад, вале дар назди имом Абӯҳанифа (рх) бо он шаръан чизе собит намешавад, яъне он аломати ба балоғат расидани навҷавон ба шумор намеравад.

Вақте ҳеҷ кадоме аз чаҳор аломати собитсозандаи ҳукми балоғат: а) эҳтилом шудан, б) ҳайз дидан, в) ҳомила гардидан ва г) рӯидани мӯи зерӣ ноф (дар назди ҷумҳури имомон ғайр аз Абӯҳанифа (рх)) дар шахс дида нашавад, он гоҳ ҳукми балоғати ӯ аз назари синну сол муайян сохта мешавад.

Синни балоғат барои духтару писар дар назди имом Молик (рх), имом Абӯҳанифа (рх) ва дигар фақеҳон ҳабадҳасолагӣ мебошад ва дар ривояти машҳур аз Абӯҳанифа (рх) нуздаҳасолагӣ аст. Дар назди имом Авзоъӣ (рх), имом Шофеъӣ (рх) ва имом Аҳмад (рх) бошад, балоғат барои

ҳар ду чинс дар синни понздаҳсолагӣ собит мешавад. Зеро расули Худо (с) Абдуллоҳ ибни Умарро барои иштирок дар ҷиход дар ҷанги Хандақ дар синни понздаҳсолагӣ иҷозат дод, дар ҳоле ки ўро дар ҷанги Уҳуд (як сол пеш), ки ҳанӯз ҷаҳордаҳсола буд, иҷозат надод.¹

Балоғат дар назди Имомайн (имом Абӯюсуф (рх) ва имом Муҳаммад (рх)) ва дар як қавле аз имом Абӯҳанифа (рх) барои духтару писар ҳар ду дар синни понздаҳсолагӣ собит мешавад ва дар мазҳаб фатво ба қавли онҳост.²

Шоёни зикр аст, ки бар асоси назароти машоихи мазҳаб барои зарфи умумии балоғат марҳалаи синнусолие муайян шудааст, ки марзи поёнии он барои писар синни дувоздаҳсолагӣ ва барои духтар нӯҳсолагӣ ва марзи болои он барои писар синни ҳаждаҳсолагӣ ва барои духтар ҳадаҳсолагӣ ба шумор меравад. Ба ин маъно, ки балоғат ба таври умумӣ метавонад дар писарон аз синни дувоздаҳсолагӣ ва дар духтарон аз синни нӯҳсолагӣ шурӯъ гардад ва дар баъзе афрод давраи қабл аз булуғ то синни ҳадаҳ ва ҳаждаҳ идома ёбад.³

Зеро бар асоси минтақаҳои ҷуғрофӣ, шароити иҷтимоӣ ва ҳамчунин хусусиятҳои фардӣ ва физиологии ашхоси гуногун давраи расиш ва синну соли балоғат дар ҳар шахсе аз шахси дигар фарқ мекунад. Бо таваҷҷӯҳ ба ин тафовутҳо фақеҳони киром барои марҳалаи умумии синну соли балоғат зарфи замониеро бо таъйини ҳадди поёнӣ ва болоии он дар назар гирифтаанд.

Аз он ҷо, ки ҷинси зан нисбат ба мард тезтар ба балоғат мерасад, синни умумии балоғат барои духтарон дар ҳадди поёнӣ се сол ва дар ҳадди болоӣ як сол пештар нисбат ба синни умумии балоғат барои писарон пешбинӣ шудааст.

¹ Ваҳба Зухайлӣ, Тафсири Алмунир. – Ҷ. 2. – С. 590.

² Ҳидояи шариф. – Ҷ. 6. – С. 451; Фатҳулқадир. – Ҷ. 9. – С. 276; Раддулмуҳтор. – Ҷ. 9. – С. 260.

³ Ҳидояи шариф. – Ҷ. 6. – С. 452.

Синни тамйиз – рушди фикрӣ пеш аз балоғат

Ноғуфта намонад, ки шинохтани синни тамйиз низ, ки марҳалаи пеш аз балоғатро фаро мегирад, дорои аҳамият аст ва шаръан баъзе аҳком ва масъулиятҳо дар он марҳала ба инсон тааллуқ мегиранд.

Тамйиз дар луғат ба маънои чудо кардан, фарқ гузоштан, ташхис намудан, бозшинохтан ва ғайра аст ва дар истилоҳи фикҳӣ ба маънои рушди нерӯи зехнӣ ва ташаккули қобилияти ақлии наврас дар давраи пеш аз синни балоғат аст. Зеро қобилияти зехнӣ, фаросат, шуур ва нерӯи басират дар баъзе наврасон хеле барвақт рушд мекунад ва қабл аз расидан ба синни балоғат боақлу фаросат мегарданд. Ин синну солро синни тамйиз ва бачаҳо ва ё кӯдакони бофаросатро дар ин синну сол мумаййиз мегӯянд.

Маҷмаи фикҳи исломӣ дар нишасти давраи ҳаждаҳуми худ, ки дар таърихи 24-29 моҳи чимодалохири соли 1428 ҳиҷрӣ мувофиқ ба 9-14 моҳи июли соли 2007 дар шаҳри Бутроҷояи кишвари Малайзия баргузор гардид, пас аз баррасии масъалаи муайян сохтани синни булуғ ва таъсири он дар боби таклиф дар таъйини синни тамйиз ва синни балоғат қарори зеринро ба тасвиб расонд:

1. Синни тамйиз, ки марҳалаи пеш аз булуғро дар бар мегирад, аз ҳафтсолагӣ шурӯъ мешавад ва тасарруфоти касе, ки ба синни тамйиз нарасида бошад, шаръан эътибор надоранд. Аммо тасарруфоти молии кӯдаки мумаййиз ба се қисм чудо мешаванд: а) тасарруфоте, ки ғоидаи соф биоваранд, ин тасарруфоти вай саҳеҳ ва ноғиз ҳастанд, б) тасарруфоте, ки ба нафъу зарар омехта бошанд, ин тасарруфоташ ба иҷозати вай ва сарпарасташ мавқуф мебошанд ва в) сеюм он тасарруфоте ҳастанд, ки зарари маҳз дошта бошанд, ин қисм тасарруфоташ шаръан эътиборе надоранд.

2. Бо таваҷҷӯҳ ба ин ки расиш (булуғ) ба рушди ҷисмонӣ ва расидани шахс ба марҳалаи синну солие иртибот дорад, ки дар он нерӯи зеҳнӣ ва қобилияти идрокаш ба камол мерасад, пас булуғи табиӣ дар масоили таклиф ба ибодатҳо ё бо зуҳури нишонаҳое, ки ба он далолат мекунанд ва ё бо рушди синну солӣ собит мешавад, ки он бо пур шудани понздаҳсолагӣ аст. Аммо дар боби тасарруфоти молӣ ва (субути аҳкоми) ҷиноӣ валии амр синни муносиборо барои булуғ муайян менамояд.

3. Ба иҷро баровардани ҷазои ҳад ва ё қисос бар ноболиғ ҷоиз нест, вале таъдиб ва таъзири ӯ бо ҷазохое, ки ба марҳалаи синну солиаш муносиб бошанд, ҷоиз аст.

4. Аз ноболиғ ҷавобгариҳои молӣ, ба монанди замонати талафдодаҳо ва пардохти диятҳо, ҳамон гуна ки дар шаръ муқаррар гардидааст, ба ҳеҷ вачҳ соқит намешаванд.¹

¹ Қарорҳо ва тавсияҳои Маҷмаи фикҳи исломӣ, қарори рақами 167 (6/18). – Нусхаи электронии он дар мактабаи шомила; Алфиқҳу-л-исломӣ ва адиллатуху. – Ҷ. 8. – С. 794, 795.

Фасли панҷум

ИЙЛО

Ийло дар лугат ба маънои *савганд ёд кардан* аст ва дар истилоҳи шаръ ба маънои савганд ёд кардан барои тарки наздикӣ ва ҳамбистарӣ бо зани худ ба муддати чаҳор моҳ ё бештар аз он мебошад.

Мавзӯи ийло бо ин ояти карима собит шудааст:

لِّلَّذِينَ يُؤْتُونَ مِن نِّسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ ۖ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ
غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٢٦﴾ وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

«Барои онҳое, ки (аз наздикӣ) бо занони худ савганд меҳӯранд, чор моҳ интизор кашидан аст. Агар (дар ин муддат ба ҳамзистӣ бо занони худ) бозгаштанд, пас (бидонанд, ки) Худо омурзандаи меҳрубон аст. Вале агар (бо ин савганди худ) азми талоқ намоянд, пас (бидонанд, ки) Худо шунавову доно аст».¹

Бар асоси иршоди ин ояти карима шахсе аз наздикӣ бо ҳамсари худ савганд хӯрад, бояд сарнавишти ӯро дар муддати чор моҳ муайян намояд: ё бояд аз савгандаш боз гардад ва ҳаққи ҳамбистарӣ бо ҳамсарашро ба чой оварад ва ё ӯро талоқ намояд. Агар дар ин муддат ба ҳаёти якҷоя бо вай бозгардад, никоҳ ва зиндагонии онҳо ба ҳамон ҳолати қаблӣ идома меёбад ва барои шикастани савгандаш каф-форате бар вай воҷиб мегардад.

Вале агар бо ин кораш қасди талоқи ҳамсарашро дошта бошад, Худованд сарнавишти ӯро муайян намудааст. Вай пас аз гузашти чор моҳ худ ба худ талоқ мегардад ва талоқ дар ин маврид талоқи боин мебошад.

¹ Сураи Бақара, 2: 226, 227.

Ҳукми ийло дар маҷмӯаи қонунгузории исломӣ аслан барои ҳимояи занон аз зулму ситам, муносибатҳои зӯрварона ва бадрафтории шавҳаронашон ба вучуд омадааст.

Дар даврони ҷоҳилият дар миёни мардуми араб расму оини золимонаи иҷтимоие нисбат ба қишри занон ривоч дошт. Агар марде ҳамсарашро бад медид, бо мақсади озор додани вай аз наздикӣ бо ӯ савганд мехӯрд ва муддатҳои дарозе – як солу ду сол на бо вай наздикӣ мекард ва на мегузошт ба хонаи падараш баргардад ва сарнавишти навро дар пеш гирад ва на бо вай муносибати нек мекард.

Ислом барои ҳимояи занон ҳукми ийлоро пешбинӣ намуд ва ин ҷаври иҷтимоиро аз сари онҳо дур сохт ва онро ба унвони мучозоте барои чунин мардон ба роҳ монд ва бо ҳамин Худованд нохушнудии худро аз рафтори чунин одамоне эълон намуд.

1. Барои ийло низ ба монанди талоқ лафзҳои сареҳ ва киноя вучуд дорад ва он бо ибораҳои далолаткунанда бар муваққат ва ё ҳамешагӣ ифода мешавад.

– Бинобар ин, вақте шахсе ба ҳамсари худ бигӯяд: *«Ба Худо қасам ҷаҳор моҳ бо ту наздикӣ намекунам»*, инро ийло меноманд. Агар дар муддати ҷаҳор моҳ бо ӯ наздикӣ кунад, ҳонис (савгандшикаста) мешавад ва бояд каффорати (товон) шикастани қасамашро бидиҳад. Агар дар муддати ҷаҳор моҳ бо занаш наздикӣ накунад, бо гузаштани он ҷаҳор моҳ занаш як талоқи боин мешавад. Дар ин сурат агар ба идомаи зиндагии занашавҳарӣ алоқаманд бошанд, он бояд бо ақди нав сурат бигирад.

– Шахсе савганд ёд кунад, ки ҳаргиз бо зани худ наздикӣ намекунад, ийлои ҳамешагӣ собит мешавад ва он то ба поён расидани як давраи комили ҳаққи талоқ идома меёбад. Пас аз талоқи сеюм ва ба шавҳари дигар баромадани зан, агар дар миёни онҳо бозгаште сурат гирад, он ийло дигар дар ҳаққи онҳо ҷорӣ намегардад.

Пас ба шарте пеш аз гузаштани ҷаҳор моҳ бо ҳамсараш наздикӣ кунад, бар вай каффорати шикастани қасам

вочиби мешавад. Агар дар муддати чаҳор моҳ наздикие сурат нагирифт, ийло мегардад, яъне як талоқи боин воқеъ мегардад.

Дар сурате ки ба дубора барқарор намудани ҳаёти занонашварӣ розӣ шуданд ва ақди тоза дар миёни онҳо анҷом гирифт, агар дар ин ҳол низ пеш аз гузаштани чаҳор моҳ бо ҳамсараш наздикӣ (ҳамхобагӣ) намояд, каффорати шикастани қасам бар вай воқиби мегардад ва агар пас аз ақд то чаҳор моҳи дигар бо вай наздикӣ нанамояд, боз ийло воқеъ мешавад. Агар мартабаи сеюм ақд анҷом гирифт, бар ҳамин минвол (равиш) аст.

Дар сурате ки дигар ҳозир нашаванд, пас аз ин чанд навбат бо ҳам ақд банданд ва зан бо марди дигаре ба шавҳар барояд, агар шавҳари баъдӣ вайро талоқ намояд ва бо шавҳари якум ақд барқарор намоянд, ҳамин ки бо вай наздикӣ кард, бояд каффорат бидиҳад, зеро савгандаш ҳамешагӣ буда ва агар то чаҳор моҳ наздикие сурат нагирифт, дигар ийло воқеъ намешавад, зеро ақд таҷдид (нав) шудааст.

2. Ийло вақте собит мешавад, ки шахси савгандхӯранда барои он муддати чор моҳ ва ё бештар аз онро дар назар бигирад, дар камтар аз он ийло собит намешавад.

– Шахсе барои камтар аз чаҳор моҳ савганд ёд кунад, ки бо зани худ наздикӣ намекунад, он ийло ба шумор намеравад. Яъне агар дар муддати муайяннамудааш бо вай ҳамхобагӣ намояд, каффорати шикастани қасам бар вай воқиби мешавад. Вале агар муддате, ки камтар аз чаҳор моҳ аст, гузарад ва мард бо ҳамсараш наздикӣ нанамояд, ийло воқеъ намешавад.

3. Ийло вақте собит мешавад, ки зан дар қайди никоҳи вай бошад ва ё дар иддаи талоқи раҷъӣ ба сар барад.

– Шахсе ҳамсари худро талоқи боин намояд ва баъд аз он ийло кунад, яъне аз наздикӣ бо ӯ савганд ёд намояд, ийло собит намешавад. Бинобар ин, агар пас аз сурат гирифтани никоҳи нав бо вай наздикӣ намояд, каффорати шикастани қасам бар вай лозим мешавад ва ийло собит

намегардад.

– Касе ҳамсари худро талоқи раҷъӣ ва баъд аз он ийло намояд, ийло собит мешавад. Дар сурате аз талоқи худ рӯҷӯ кард ва то гузаштани чаҳор моҳ ба ҳамсараш ҳамхобагӣ анҷом надод, талоқи боин воқеъ мешавад. Агар пас аз рӯҷӯ дар муддати ийло наздикӣ намояд, бояд каффорати шикастани қасамашро бипардозад.

– Шахсе ба ҳамсари худ бигӯяд: *«Агар бо ту наздикӣ намоям, талоқӣ»* бо ин гуфта ийло собит мешавад. Агар бо занаш наздикӣ намояд, талоқи раҷъӣ воқеъ ва каффорати қасам воҷиб мешавад. Агар дар ин муддат наздикӣ нанамояд, ийло собит гашта, талоқи боин воқеъ мешавад.

4. Ийло аслан бо савганд ба яке аз номҳо ва ё сифатҳои Худо собит мешавад, вале агар ба корҳои савганд ёд шавад, ки дар онҳо навъе машаққат барои шахс вучуд дошта бошад, ийло бо онҳо низ собит мешавад.

– Шахсе ба ҳамсари худ бигӯяд: *«Агар бо ту наздикӣ намоям, ҳаҷҷи хонаи Каъба бар ман лозим бод»* ё як моҳ рӯза ё хайр намудани чанд миқдор пул ё қурбонӣ кардан, бо тамоми ин гуфтаҳо ийло собит мешавад.

– Шахсе ба ҳамсари худ гуфт: *«Ту бар ман ҳаромӣ»*, маҳкамаи (додгоҳ) шаръ бояд ӯро аз нияташ бипурсад. Агар гуфт: Қасди дурӯғ гуфтанро доштам, гуфтаи вай дурӯғ ба шумор рафта, ҳеҷ чизе воқеъ намешавад. Аммо агар гуфт: Қасдам талоқ буд, як талоқи боин воқеъ мешавад. Агар нияти се талоқро дошта бошад, се талоқ воқеъ мешавад.

Агар гӯяд иродаи зиҳорро доштам, зиҳор бошад ва агар гӯяд иродаи ҳаром буданро доштам ё ҳеҷ иродае надоштам, ин гуфта қасам (ийло) аст. Дар сурате ки пеш аз гузашти чаҳор моҳ, бо занаш наздикӣ намояд, каффорати қасам бар вай воҷиб мегардад, вале агар наздикӣ нанамояд, бо гузаштани чаҳор моҳ як талоқи боин воқеъ мешавад.

– Дар китоби «Фатовои шомӣ» баён шудааст, ки агар шахсе бе ҳеҷ нияте ба ҳамсари худ бигӯяд: «*Ту бар ман ҳаромӣ*», як талоқи боин воқеъ мешавад, зеро дар урфи мардум ин калима барои талоқ ба қор бурда мешавад.

Ху л ь

Хуль дар истилоҳи фикҳӣ ба маънои поён бахшидан ба ҳукми робитаҳои занонашавҳарӣ дар ивази моле мебошад, ки зан ба шавҳар медиҳад.

Вақте дар миёни зану шавҳар зиндагии мусолимато-мез номумкин гашт, сафову самимияти зиндагӣ дар қано-ри ҳам боқӣ намонд ва ҷои онро бими ба зери по рафтани ҳуқуқҳои шаръӣ фаро гирифт, вале бо вучуди ин ҳама, шавҳар ҳозир (омода) набошад занашро талоқ намо-яд, зан метавонад маблағе ба шавҳараш бипардозад ва ё агар маҳри худро дарёфт (қабз) нақарда бошад, онро ба шавҳараш бибахшад ва шавҳар дар ивази он ӯро талоқ намо-яд. Анҷом гирифтани қор ба ин суратро хуль меноманд, яъне зан ба василаи он маблағ ресмони қайди занонашро аз ғарданааш берун меоварад.

Хуль аслан вақте сурат мегирад, ки носозгорӣ аз ҷо-ниби зан бошад. Ба ин маъно, ки зан бо сабабе шавҳарашро бад бинад ва идомаи зиндагиро бо ӯ нахоҳад ва ё худро аз бадрафторӣ ва ҷавру ситами шавҳараш ҳалос қардан хоҳад, роҳи дастбӣ ба он хуль ва мусолиҳаи молӣ мебошад.

Дини ислом дар маҷмӯаи қонунгузории хонаводагии худ ин ҷанбаи ҳаёти муштараки марду занро низ зери пӯшиши аҳкоми худ қарор додааст ва нагузоштааст, ки зан бо вучуди қарохияте, ки нисбат ба шавҳараш дорад, то поёни умр бисӯзад ва ё як умр ба бадрафторӣ ва муносибати бади шавҳараш тоб оварад, балки пас аз бетаъсир мондани тамоми ҷораҳои ислоҳӣ ба вай ҳақ додааст, ки худро аз тариқи хуль аз он вазъ бираҳонад.

Аз сӯи дигар, он маблағ дар ивази он ранҷо ва заҳамоте мебошад, ки мард дар бинои хонавода мутаҳаммил гаштааст.

Бар ҳамин асос, ислом дар баробари ҳаққи талоқ, ки аз ҷумлаи салоҳиятҳои мард мебошад, асли хульро поягузорӣ намуда ва онро дар ҳавзаи салоҳиятҳои зан қарор додааст. Ба ҳар сурат, қабул шудани пешниҳоди зан аз ҷониби мард барои дуруст гардидани хуль шарт доништа шудааст.

Асли ҳуқуқи хуль бо китоби Худо собит шудааст. Қуръони карим мефармояд:

فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ

«Агар аз он хавф дошта бошед, ки онҳо (зану шавҳар) худуд (ва аҳком)-и Худоро (дар миёни худ) барпо наметоданд, пас дар он ҷи зан (барои ҷудой аз шавҳараш) ба вай пардохт намояд, бар онҳо гуноҳе нест».¹

Ривоят шудааст, ки: «*Ҳамсари Собит ибни Қайс ба расули Худо (с) гуфт: Эй расули Худо (с), ман дар дину ахлоқи шавҳарам ҳеҷ айб ва норасоие надидам, аммо намехоҳам пас аз мусалмон шудан бори дигар ба қуфр баргардам, (яъне ўро дӯст наметдорам ва намехоҳам бо вай зиндагӣ кунам). Расули Худо (с) фармуд: Оё метавонӣ он богеро, ки (ба унвони маҳр) ба ту дода буд, ба ў бозгардонӣ? Гуфт: Оре, (эй расули Худо (с)). Расули Худо (с) (он гоҳ ба Собит ибни Қайс) фармуд: Богатро бигир ва ўро як талоқ кун*».²

Хуль барои зан мубодилаи молие ба шумор мервад, ки дар ивази он ҳалосии худро аз қайди никоҳи шавҳараш ба даст меоварад. Барои дуруст гардидани хуль ҳамон шартҳое, ки барои шахси талоқдиханда зарурат доштанд, ба эътибор гирифта мешаванд. ба ин маъно, ки хулькунанда бояд оқилу болиғ ва бедор бошад. Аз кӯдак, девона

¹ Сураи Бақара, 2: 229.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 5273, 5274, 5275, 5276, 5277; Сунани Насой, 3463.

ва шахси хобида хуль саҳеҳ намешавад.

Ҳамчунин, барои ба расмият даромадани хуль калимаҳои махсусе ба кор бурда мешавад, ки дар назди машоихи ҳанафӣ аз панҷ лафз иборат мебошанд: а) Туро хуль намудам (ҳолаътуки), б) туро аз худ чудо сохтам (боянтуки), в) аз ту безорӣ (ва ҷудой) гузидам (бораътуки), г) аз ту чудо шудам (форақтуки) ва д) туро ба ивази фалон маблағ талок намудам (таллақтуки ғало казо).

Зане ба шавҳари худ бигӯяд: «*Худро дар ивази маҳри худ хуль намудам*» ва мард пас аз тарки он маҷлис ҷавоби мусбат диҳад, хуль дуруст намегардад, зеро хуль вобаста ба маҷлис аст. Ҳамин тавр, агар мард ба зани худ гуфт: «*Туро дар ивази маҳрат хуль намудам*» ва зан пас аз он маҷлис қабул кард, хуль воқеъ намешавад.

Хуль ҳамон гуна ки дар ивази маблағи молӣ дуруст мешавад, дар ивази гузашт аз ҳуқуқҳо ва имтиёзоти зан бар шавҳараш ҷоиш мешавад.¹

Дар сурате ки мард ба зани худ гуфт: «*Туро хуль кардам*» ва зан ҳам дар ҷавоб гуфт: «*Қабул кардам*» ва сухане аз маблағ ба миён наомад, хуль воқеъ мешавад ва тамоми ҳуқуқ ва имтиёзоте, ки зан бар зиммаи шавҳари худ дорад, ба истисноӣ (ғайри) нафақа дар айёми иддаи шаръӣ ва ҷои зист дар он рӯзҳо, дигар ҳама дар ивази хуль қарор мегиранд ва ҳама соқит мегарданд. Агар дар ҷараёни хуль зан аз ин ду чиз ҳам: а) нафақа дар муддати идда ва б) ҷои зист дар он муддат сарфи назар намояд, онҳо низ соқит мегарданд.

Қонуни аҳволи шахсии Сурия дар ин бора ба мазҳаби имом Абӯҳанифа (рх) истинод намуда, дар моддаи 98 ва 99 мефармояд:

Моддаи 98: Вакте хуль дар ивази моле ғайр аз маҳр сурат бигирад, адои он (бар зан) лозим мегардад ва тамоми

¹ Дар ин ҷо манзур аз ҳуқуқҳо он ҳуқуқҳое мебошад, ки ба мавзӯи занонашавҳарии онҳо бармегарданд, на қарзҳо, амонатҳо, молҳои тичоратӣ ва ғайра, ки ба ин мавзӯ тааллуке надоранд.

хуқуқҳо, ба монанди маҳр ва нафақаи заношавҳарӣ аз зиммаи онҳо соқит мешаванд.

Моддаи 99: Вақте хулькунандаҳо дар рафти хуль аз чизе (мол ва ивази хуль) ном набаранд ҳам, (хуль саҳеҳ мешавад ва) хуқуқҳои ҳамдигар, ба монанди маҳр ва нафақаи заношавҳарӣ, аз зиммаи онҳо соқит мешаванд.¹

Дар сурате мард ба зани худ бигӯяд: *«Туро дар ивази масалан, ҳазор сӯм хуль намудам»* ва зан ҳам қабул кард, маблағи муайяншуда бар вай воҷиб мегардад. Агар зан қаблан маҳри худро аз шавҳар дарёфт накарда бошад, маҳраш ҳам дар ивази хуль қарор мегирад ва дигар наметавонад онро аз шавҳар талаб намояд.

Ба шарте носозгорӣ аз тарафи мард бошад, гирифтани пул барояш кароҳият дорад. Агар носозгорӣ аз тарафи зан ба амал ояд, аз микдори маҳраш бештар гирифтани макрӯҳ мебошад, вале чун бештар гирифт, ҷоиз аст.

Талоқ ва ҷудоие, ки дар хуль воқеъ мешавад, талоқи боин аст.

Агар мард ҳамсари худро маҷбуран ба хуль водор созад, дар сурате зан ба он розӣ набошад ҳам, талоқ воқеъ мешавад, вале пардохти пул бар зан воҷиб намегардад. Дар ин вазъ агар мард ҳанӯз маҳри занро надода бошад, зан метавонад маҳри худро дархост ва дарёфт намояд.

Агар зан ба шавҳари худ бигӯяд: *«Дар ивази сесад сӯм маро се талоқ бидеҳ»*, мард як талоқ дод, сад сӯм бар вай лозим мешавад, агар ду талоқ дод, дусад сӯм ва агар се талоқ дод, сесад сӯм бар вай лозим мегардад ва дар тамоми ин суратҳо талоқи боин воқеъ мешавад.

Ҳарчанд ҷудой бо хуль аз назари мазҳаб талоқи боин ба шумор меравад, вале дар назди имом Абӯҳанифа (рх) дар муддати идда талоқи дигар ба талоқи қаблӣ мепайвандад. Аммо ба ҳар ҳол, мард дигар ҳаққи ручӯъро ба вай бе ақди нав надорад.

¹ Алфиқху-л-исломӣ ва адиллатуху. – Ҷ. 7. – С. 485.

Талоқи муборот

Талоқи муборот (безорӣ ва гузашт аз ҳуқуқҳои якдигар) ба монанди хуль аст. Сураташ ин аст, ки зану шавҳар бо ҳам қарор мегузоранд, ки аз ҳуқуқҳои, ки дар натиҷаи никоҳ бар зиммаи якдигар собит шудааст, табарро (безорӣ ва гузашт) ва ҳалосӣ менамоянд ва мард ба ҳамин унвон ўро талоқ медиҳад. Масалан, мард ба зани худ мегӯяд: *«Туро ба шартӣ он ки ҳарчи бар зиммаи якдигар аз бобати никоҳ дорем, соқит гардад, талоқ намудам»*, зан ҳам қабул кард, талоқ воқеъ мешавад.

Фасли шашум

ЗИҲОР

Зиҳор ба маънои ташибеҳ намудани ҳамсари худ ба яке аз маҳрамҳои худ мебошад, ки бо мақсади озор додани зан ва қатъи муносибатҳои занонашавҳарӣ бо ӯ сурат мегирад. Зиҳор яке дигар аз ноадолатиҳои иҷтимоӣ ва муносибати бади шавҳар нисбат ба ҳамсари худ мебошад, ки аз назари шариати ислом ҳаром ва гуноҳ доништа шудааст.

Вақте мард ба ҳамсараш мегӯяд: «Ту ба ҷои ва ё ба мисли модарам ва ё хоҳарам бошӣ», дар ҳақиқат, сухани дурӯғ гуфта ва мақсади бадеро дар назар доштааст. Зеро ҳамсар ҳеҷ гоҳ барои шавҳар модар ва ё хоҳар намегардад. Қуръони карим мефармояд:

وَمَا جَعَلَ أَزْوَاجَكُمْ أَلْفَىٰ تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ أُمَّهَاتِكُمْ

«Ва Худо ҳеҷ гоҳ он ҳамсаронатонро, ки аз онҳо зиҳор менамояд, модарони шумо нагардонидаст».¹

Калимаи «зиҳор» аз решаи захр (пушт) гирифта шуда, дар луғат ба маънои он аст, ки мард ҳамсари худро ба пушти яке аз маҳрамҳои абадиаш ташбеҳ кунад ва бигӯяд: Ту бар ман ба мисли пушти модарам ҳастӣ.

Зиҳор дар истилоҳи шаръӣ низ айнан ба ҳамин маъно ба кор рафтааст ва барои ин муносибати мард нисбат ба ҳамсараш ҳукми муайяне муқаррар гардидааст.

Аз он ҷо, ки ин муносибати шавҳар зарарҳои гуногуни маънавӣ, равонӣ ва иҷтимоӣ ба зан ворид месозад, ди-ни мубини ислом доираи онро маҳдуд сохта, барои вуқӯи

¹ Сураи Аҳзоб, 33: 4. Дар ин бора дар ояти 2-юми сураи Мучодала низ баёноте омадааст.

он шартхоеро муқаррар намудааст. Зиҳор дар назди ҷумҳури аҳли суннат (ғайр аз ҳанафӣҳо) ҷаҳор рукн дорад: а) зиҳоркунанда (шавҳар), б) зиҳоршуда (ҳамсар), в) касе, ки ба вай ташбеҳ сурат мегирад (яке аз маҳрамҳои абадии мард) ва г) сиға ва ё ибораҳое, ки ба онҳо зиҳор воқеъ мешавад. Аммо дар мазҳаби ҳанафӣ рукни зиҳор танҳо аз сиғаи зиҳор ва ё лафзе иборат аст, ки бар зиҳор далолат намояд ва он сеи дигар тарафҳои онро ташкил медиҳанд. Дар фикҳи исломӣ барои рукн ва тарафҳои сегонаи зиҳор шартҳои ихтисос ёфтааст, ки баъзе онҳоро бо ихтисор баён менамоем.

Барои шахси зиҳоркунанда ба таври умумӣ ҳамагон шартҳои пешбинӣ шудаанд, ки вучуди онҳо дар шахси талоқдиҳанда дар боби талоқ шарт буд: **а)** оқил бошад, **б)** болиғ бошад, **в)** бедор ва ҳушёр бошад ва **г)** мусалмон бошад. Бинобар ин, зиҳор аз кӯдак, шахси девона, беҳуш, мадҳуш ва зиммӣ воқеъ намешавад. Аммо аз шахси маст ва муқраҳ воқеъ мешавад.

Шартҳои вуқӯи зиҳор дар шахсе, ки ҳамсарашро ба вай ташбеҳ менамояд (мушаббахун бих), иборатанд:

1. Аз чинси заъон бошад. Бинобар ин, агар ҳамсарашро ба пушти ҳешовандони марди худ ташбеҳ созад, зиҳор воқеъ намешавад ва он сухани бекор мебошад. Масалан, агар ба ҳамсараш бигӯяд: Ту бар ман ба мисли пушти падарам ва ё бародарам бошӣ, дар ин суратҳо зиҳор воқеъ намешавад.

2. Ҳукми зиҳор вақте собит мешавад, ки мард ҳамсари худро ба узве аз аъзои бадани яке аз маҳрамҳои абадиаш ташбеҳ намояд. Маҳрамҳои абадии мард се гурӯҳро дар бар мегиранд: а) модари марди зиҳоркунанда, б) ҳешовандони дорои қаробати насабиаш, ба монанди модаркалон (бӣбӣ), амма, хола, хоҳар ва ғайра, в) маҳрамҳои аз ғайри қаробати насабиаш, ба монанди модари разой, хоҳарҳои разой, модари зан ва ғайра.

Пас агар ҳамсарашро ба узве аз аъзои бадани яке аз маҳрамҳои муваққатиаш, ба монанди хоҳар ва ё аммаи

занаш ташбеҳ намояд, зиҳор дар тамоми ин суратҳо воқеъ намешавад.

3. Ёро ба он узве аз аъзои бадани маҳрамҳои абадиаш ташбеҳ намояд, ки нигаристани ҳудаш ба он шаръан ҳаром аст, ба монанди пушт, шикам, рон ва ғайра. Бинобар ин, агар ҳамсарашро ба сар, рӯй, даст ва ё қадамҳои модараш ташбеҳ созад, дар ин суратҳо зиҳор воқеъ намешавад, зеро нигаристани ӯ ба ин узвҳои модараш дуруст мебошад.

Ин се шарт ба шахси зиҳоршуда тааллуқ доранд. Шартҳои дигари зиҳор дар китобҳои фикҳ ба тафсил баён гардидаанд.

Ҳангоме мард ба ҳамсари худ бигӯяд: *«Ту бар ман мисли пушти модарам ҳастӣ»*, инро зиҳор меноманд ва зан бар шавҳараш ҳаром мегардад. То замоне ки мард каффорати зиҳорро надихад, бо занаш на наздикӣ карда метавонад ва на даст расонида, вале бо зани зиҳоршуда сӯхбат кардани шавҳараш ишколе надорад.

Асли зиҳор низ барои ҳифзи каромати инсонӣ ва шаъну шарафи занон пешбинӣ шудааст, то онҳо бе асос мавриди таарузи забонӣ, бадхулқӣ ва сабукбории мардон қарор нагиранд. Он ба унвони мучозот ва танбеҳе ба рафтори ғайриинсонии баъзе одамон нисбат ба ҳамсарони худ дар назар гирифта шудааст.

Бо зиҳор намудани мард ҳамсараш талоқ намешавад ва баръакси ийло барои он шариат муддатеро низ муайян нафармудааст, балки то каффорате пардохт нанамояд, бозгашт ба сӯи ҳамсараш бар вай ҳаром мебошад.

Каффорати зиҳор шаст рӯз паёпай рӯза гирифтани ӯ шаст мискинро субҳу шом таом додан ва ё бандаро озод намудан аст. Зиҳоркунандаро ҳамчунин мебояд тавбаву истиғфор намояд. Каффорат пеш аз ҳамхобӣ бояд анҷом бигирад. Агар дар аснои таом хӯрдани мискинҳо бо занаш наздикӣ намояд, боке надорад, вале агар дар аснои гирифтани рӯза наздикӣ намояд, бояд он ду мохро аз сар бигирад.

Қуръони карим дар бораи каффорати зиҳор мефармояд:

وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّ^١
ذَلِكُمْ تُوَعِّظُونَ بِهِ^٢ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ^٣ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامَ شَهْرَيْنِ^٤
مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّ^٥ فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَاِطْعَامَ سِتِّينَ مِسْكِينًا^٦ ذَلِكَ لِتُؤْمِنُوا
بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ^٧ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ

«Ва касоне, ки аз занони худ зиҳор менамоянд, он гоҳ ба гуфтаи худ боз мегарданд, пас озод намудани гардан (ғулом)-е пеш аз ҳамбистарӣ ва бо ҳам даст расонидан (бар онҳо вочиб аст). Бо ин (танбеҳи илоҳӣ) панд дода мешавад ва Худо ба он чи анҷом медиҳед, огоҳ аст. Ва касе (он имкони) пайдо накард, пас ду моҳи паёпай пеш аз ҳамбистарӣ (бар вай) рӯза доштан аст ва касе онро низ натавонад, пас шаст мискиноро таом додан аст.

Ин барои он аст, ки ба Худо ва расули Ӯ имон биоваред ва инҳо (ҳама) худуд (ва муқаррарот)-и Худованд мебошанд ва барои кофирон азоби дардноке аст».¹

Шахсе ба ҳамсараш бигӯяд: «*Ту бар ман мисли пушти модарам ҳастӣ*» ва ба ин гуфтаи худ нияти талоқро дошта бошад, талоқ эътибор карда намешавад, балки зиҳор воқеъ мешавад.

Шахсе ба ҳамсараш бигӯяд: «*Ту бар ман мисли шикам ёрон ва ё фарҷи модарам ҳастӣ*», бо тамоми ин гуфтаҳо зиҳор воқеъ мешавад, ҳамчунин агар ин ташбеҳотро ба хоҳар ё амма ё хола ё модари разоии худ бидиҳад, ба ин сурат, ки ба занаш бигӯяд: «*Ту бар ман мисли пушти хоҳарам масалан, ҳастӣ*», зиҳор воқеъ мешавад.

Агар марде ба ҳамсараш бигӯяд: «*Ту бар ман мисли модарам ҳастӣ*», бояд аз нияташ пурсида шавад. Агар

¹ Сураи Мучодала, 58: 3, 4.

гуфт: муҳаббату кароматро дар назар доштам, яъне ҳамон гуна ки модарам ба ман муҳаббату каромат дорад, ту ҳам дорӣ, ҳеч ишколе надорад ва талоқе воқеъ намешавад. Агар гуфт: Иродаи зиҳорро доштам, зиҳор воқеъ мешавад ва агар гуфт, ки қасди талоқро доштам, талоқи боин воқеъ мешавад.

Шахсе ба ҳамсараш бигӯяд: *«Ту бар ман мисли хук ё худмурда ҳастӣ»*, агар бо ин гуфтаи худ нияти талоқро дошта бошад, талоқ ва агар нияти зиҳорро дошта бошад, зиҳор воқеъ мешавад, вале агар ҳеч нияте надошта бошад, чизе воқеъ намешавад.

Марде ба ҳамсари худ бигӯяд: *«Агар туро ниғаҳ дорам, модари худро ниғаҳ дошта бошам»* ва ё бигӯяд: *«Агар бо ту наздикӣ кунам, бо модари худ наздикӣ карда бошам»*, дар ин гуфтаҳо ҳеч чиз воқеъ намешавад.

Агар марде, бе ин ки калимаи «мисл»-ро ба кор барад, ба ҳамсараш бигӯяд: *«Ту модари ман ҳастӣ ва ё хоҳари ман ҳастӣ»*, дар ин сурат чизе воқеъ намешавад, вале зани худро чунин гуфтан барои мард гуноҳ ба бор меоварад.

Шахсе, ки чанд зан дошта бошад, дар сурате ба ҳамаи онҳо зиҳор кунад, бояд барои ҳар яки онҳо ҷудогона каффорат диҳад.

Шахсе калимоти зиҳорро нисбат ба занаш ба такрор гӯяд. Масалан, чанд бор ба ҳамсараш бигӯяд: *«Ту бар ман мисли пушти модарам ҳастӣ»*, ба шарте мақсадаш таъкид бошад, як каффорат лозим мегардад ва агар мақсудаш чанд зиҳор бошад, барои ҳар навбат каффорати ҷудогона лозим мешавад.

Агар шахсе дар зиҳор муддатеро муайян намояд, масалан, ба ҳамсараш бигӯяд, ки муддати ду моҳ ту бар ман мисли пушти модарам ҳастӣ, дар ин сурат зиҳор дар ҳамон муддат эътибор пайдо мекунад. Агар пеш аз гузашти ду моҳ бо занаш ҳамхобагӣ намояд, зиҳор воқеъ мешавад ва бояд каффорати зиҳорро бидиҳад. Вале агар пас аз ду моҳ ҳамхобагӣ намояд, каффорате лозим намешавад.

Шахсе пас аз ба забон овардани калимаи зиҳор лафзи «*Иниоаллоҳ*»-ро ба он зам кунад, зиҳор воқеъ намешавад. Масалан, гӯяд, ки: «*Ту бар ман мисли пушти модарам ҳастӣ, иниоаллоҳ*».

Зиҳоркунанда низ бояд оқилу болиғ бошад, аз кӯдаку девона зиҳор воқеъ намешавад.

Лиъон

Лиъон аз решаи «лаън» гирифта шудааст, ки дар луғат *ба маънои рондан ва дур кардан аз раҳмати Худо* мебошад. Пас лиъон ба маънои якдигарро лаънат гуфтан аст. Дар истилоҳи шариат лиъон иборат аст аз мурофияи махсусе, ки дар чорчӯбаи шаҳодатдихӯи зану шавҳар бар зидди якдигар дар ҳолатҳои махсус ва ҳамроҳ бо лаънат сурат мегирад.

Ин мурофия вақте баргузор мегардад, ки мард ҳамсари худро ба амали зино нисбат диҳад ва дар ин кор шӯҳиде надошта бошад ва ё фарзандеро, ки аз ҳамсараш таваллуд шудааст, аз худ нафӣ намояд ва барои аз дигар кас буданаш шӯҳиде надошта бошад. Зан низ ин даъво ва ё тӯҳмати шавҳарашро нисбат ба худ рад намояд. Дар ҳоле ки дигар на мард меҳаҳад бо он зан зиндагонӣ кунад ва на зан меҳаҳад обрӯи иҷтимоӣ ва қаромати инсонияш дар ҷомеа ҳадшадор гардад.

Он гоҳ дар ҳузури додгоҳ мурофияи лиъон баргузор мегардад. Зеро дар чунин ҳолат агар шӯҳидон бинобар шароити муқаррарнамудаи шариат дар бораи зан ба ин кор шаҳодат медоданд, дигар ҳукми зинокории зан маълум буд. Агар мард бо ин ҳол гуноҳи ҳамсарашро мепӯшонд ва бо ҳаёти якҷояш бо он зан идома медод, имон ва диёнаташ ўро ором намегузошт.

Агар мард пас аз ин даъво, ки барои исботи он натавонистааст шӯҳиде пешниҳод намояд, ақибнишинӣ намояд ва дар мурофияи лиъон ширкат наварзад, тӯҳматгор ба шумор рафта, ба ҳадди шаръии тӯҳмат қашида мешавад.

Агар зан аз ширкат дар он худдорӣ намояд, ин кор ба маънои эътироф ба зино ба шумор меравад ва агар иштирок намояд, ҳайсиати иҷтимоӣ ва қаромати инсонии худро дар пеши ҷомеа ҳифз менамояд. Ин аст ҳулосаи мурофияи лиён.

Ин дар ҳоле мебошад, ки мард пеш аз ин ба тӯҳматгарӣ ва беобрӯгардонӣ ва зан ба зинокорӣ ва тардоманӣ маъруф ва машҳур набошанд.

Вақте шахсе ҳамсари худро ба амали зишти зино нисбат диҳад, дар сурате ки зану шавҳар ҳар ду аҳли шаҳодат бошанд, яъне гулом нестанд ва зан ҳам на аз он заноне аст, ки чунин гуфтугузориҳое дар борааш миёни мардум шоеъ ва ба як чунин тардомание шинохташуда аст, балки мардум ўро ба иффату покизагӣ мешиносанд ва ё фарзанди навзоди занро аз худ нафӣ кунад, яъне ба худ мансуб надонад, чуноне ба зан бигӯяд: *«Ин фарзандат аз зино аст»*, дар ин ҳолат агар зан шавҳарашро ба муҳокимаи додгоҳ кашад, иштирок дар мурофияи лиён бар мард воҷиб аст.

Тариқи баргузор намудани лиён

Аввал мард дар ҳузури додгоҳ ва қозии маҳкама ҷаҳор бор мегӯяд *«Худоро ба ростии худ гувоҳ мегирам бар он ки ин занро ба он нисбат медиҳам»*. Дар навбати панҷум мегӯяд: *«Лаънати Худой бар ман бод, агар дар он ки ин занро ба зино нисбат медиҳам, дурӯғгӯ бошам»*. Баъд аз он зан ҳам ҷаҳор бор мегӯяд *«Худоро гувоҳ мегирам бар ин ки мард дар он чи маро ба он (зино) нисбат медиҳад, дурӯғгӯ аст»* ва дар мартабаи панҷум мегӯяд *«Ҷабаби Худой бар ман бод, агар мард дар он чи маро ба он (зино) нисбат медиҳад, ростгӯ бошад»*. Пас аз хотимаи маъракаи мулоҷана ҳокими шаръ он зану шавҳарро аз якдигар ҷудо месозад.

Дар сурате мард пас аз нисбат додани судури ин амал ба зан аз ширкат дар лиён худдорӣ варзад, ҳокими шаръ ба ҳабси ӯ ҳукм менамояд, то замоне ки ё дар саҳнаи лиён ширкат кунад ва ё даъвои худро такзиб (рад) намояд, яъне бигӯяд, ки дурӯғ гуфтам. Дар ин ҳолат додгоҳи шаръ ба иҷрои ҳадди қазф ва ҷазои тӯҳмат дар ҳаққи мард дастур медиҳад.

Дар сурате ки мард ба лиён ҳозир шавад, вале зан аз ширкат дар он худдорӣ намояд, додгоҳи шаръ ба ҳабси ӯ ҳукм менамояд, то замоне ки ё дар саҳнаи лиёни мард ҳозир гардад ва ё мардро дар он ҷӣ мегӯяд, тасдиқ намояд. Ба шарте аз лиён имтиноъ варзад ва мардро тасдиқ намояд, зан зинокор ҳисоб гардида, ҳадди (ҷазо) зино дар борааш ба иҷро гузошта мешавад.

Пас аз баргузории мурофияи лиён додгоҳи шаръ онҳоро аз ҳам ҷудо месозад, ки он талоқи боин мебошад ва он марду зан дигар наметавонанд то абад бо ҳам бори дигар зиндагонии занашӯӣ барқарор созанд. Паёмбари ислом (с) фармудаанд: **«Суннат дар ҳаққи зану шавҳари лиёнкунанда бар ин аст, ки пас аз лиён аз ҳам ҷудо карда шаванд ва дигар ҳаргиз наметавонанд бо ҳам ҷамъ оянд ва бори дигар зану шавҳар шаванд)»**.¹

Аммо агар мард пас аз баргузории лиён гуфтаҳои худро такзиб кунад, дар он сурат ҳадди қазф барояш ба мавриди иҷро гузошта шуда ва метавонанд аз сари нав бо ҳам издивоҷ намоянд. Ҳадди қазф ва ҷазои тӯҳматгарӣ ҳаштод тозиёна аст.

Пас аз иҷрои лиён ва ҷудо сохтани додгоҳ миёни эшон, ба шарте мард гуфта бошад, ки фарзандат аз ман нест, фарзанд ба модар марбут доништа шуда, нисбаташ аз падар қатъ мегардад.

Аз Ибни Умар (р) ривоят шудааст, ки: **«Марде аз паёмбар (с) пурсид: Эй расули Худо (с), агар яке аз мо зани худро дар ҳоли зино кардан (бо марде) бинад, ҷӣ кор бикун-**

¹ Сунани Абӯдовуд, 2250.

над? Агар (дар он бора) сухан бигӯяд, дар бораи кори бузурге сухан гуфтааст ва агар хомӯш биистад, низ бар кори бузурге хомӯш мондааст.

Расули Худо (с) хомӯш монд ва ўро чизе ҷавоб надод. Пас аз он он мард боз ба назди паёмбар (с) омад ва гуфт: *Аз он чи туро пурсида будам, худам ба он гирифторм гаштам. Ин ҷо буд, ки Худованд ин оятҳои сураи «Нур»-ро дар бораи лиён нозил фармуд:*

«Ва касоне, ки ҳамсарони худро тўхмат менамоянд ва дар бораи он, ба ҷуз худ, шохидони дигаре надоранд, пас шаҳодати яке аз онҳо чор бор ба Худо шаҳодат додан аст, ки вай, дар воқеъ, аз ростгӯён мебошад ва дар навбати панҷум мегӯяд, ки: Лаънати Худо бар вай агар (дар ин кор) аз дурӯггӯён бошад.

Ва аз зан низ азобро дур месозад, ин ки чор бор ба Худо шаҳодат диҳад, ки вай (мард), дар ҳақиқат, аз дурӯггӯён аст ва дар навбати панҷум бигӯяд, ки: **Ғазаби Худо бар вай агар мард (дар ин кор) аз ростгӯён бошад».** (Сураи Нур, 24: 6-9).

Пас аз он паёмбар (с) он мардро фаро хонд ва ин оятҳоро бар вай тиловат намуд. Он гоҳ ўро панд ва тазаккур дод ва хабар кард, ки азоби ин дунё аз азоби охират сабуктар аст. Он мард гуфт: *Не, қасам ба он Худое, ки туро ба ҳақ фиристодааст, бар вай дурӯғ нагуфтаам.*

Сипас занро фаро хонд ва ўро панд ва тазаккур дод ва гуфт: *Азоби ин дунё аз азоби охират сабуктар аст. Зан низ гуфт: Не, қасам ба он Худое, ки туро ба ҳақ фиристодааст, вай рост нагуфтааст.*

Он гоҳ аз мард шурӯъ кард ва вай чор бор Худоро шохид гардонд, ки дар ин кор ростгӯ мебошад ва дар навбати панҷум гуфт: *Лаънати Худо бар вай, агар дурӯггӯ бошад.*

Пас аз он занро ба лиён фаро хонд ва вай (низ) чор бор Худоро шохид гирифт, ки мард, дар ҳақиқат, (дар ин бора) дурӯггӯ аст ва дар навбати панҷум афзуд, ки: **Ғазаби Худо бар вай, агар мард (дар ин даъвои) ростгӯ бошад.**

*Он гоҳ расули Худо (с) онҳоро аз ҳам ҷудо сохт».*¹

Мардони иннин

Ойини ислом ҳамаи нишебу фарозҳои зиндагонии инсонро ҳам дар ҳаёти фардӣ ва ҳам дар ҳаёти хонаводагӣ ва иҷтимоии ӯ зери пӯшиши аҳкоми худ қарор додааст. Бунёди хонаводаро бар асоси оромии, муҳаббат ва раҳмат бино ниҳода ва ҳар чизе, ки ба ҳадафҳои олии бунёди хонавода ба гунае ҳалал ворид намояд, аз он ҷилавгирӣ намудааст.

Яке аз ҳолатҳои қиддӣ, ки ба оромии ҳаёти хонаводагӣ ва дилбастагӣҳои дуҷонибаи зану шавҳар ҳалал мерасонад, вучуд доштани бемориҳо, норасоӣҳои ҷисмӣ ва айб (нақс)-ҳо дар яке аз онҳо мебошад. Албатта, манзури шарият аз ин бемориҳо ва айбҳо он норасоӣҳои мебошанд, ки таҳаммули онҳо дар ҳаёти заношавҳарӣ ва идомаи зиндагӣ дар ҳолати мавҷудияти онҳо имконнопазир аст.

Ин бемориҳо ва айбҳо аз назари коршиносони соҳаи фиқҳи исломӣ ба навъҳо ва сатҳҳои гуногун тақсимбандӣ ва ҷудо шудаанд. Баъзе аз онҳо танҳо ба ҷинси занон хос мебошанд, қисми дигараш ба мардон хос ҳастанд ва қисми сеюми онҳо муштарак ҳастанд, яъне гирифтӣ шудани ҳам мардон ва ҳам занон ба онҳо имкон дорад.

Аз назари ҷумҳури аҳли суннат зану шавҳар ҳар ду ҳаққи ҷудо шудан аз якдигарро дар ҷунин ҳолат доранд, вале аз назари машоих ва бузургони мазҳаби ҳанафӣ дар ин мавридҳо танҳо зан ҳаққи талаби ҷудоиро дорад ва мард бошад, соҳибихтиёр аст, метавонад аз вай ҷудо шавад ва ё бо ӯ зиндагии худро идома бахшад. Зеро ҳаққи талоқ дар ихтиёри ӯст.

1. Бемориҳо, айбҳо ва норасоӣҳои, ки ба мардон хос ҳастанд ва ба ҳаёти солими заношавҳарӣ ҳалал мерасо-

¹ Саҳеҳи Муслим, 3726 (1493)-4; Сунани Тирмизӣ, 1202, 3178; Сунани Насоӣ, 3473. Дар ин боб ривоятҳои зиёде аз роҳҳои гуногун собит шудааст.

нанд:

а) Унна (*ҳезӣ*) ва он дар истилоҳи факҳ иборат аст аз нотавонии муоширати чинсӣ ва ҳамхобагӣ бо занон ки дар натиҷаи беморӣ, пирӣ, заъфи асабҳо, зарба хӯрдан дар камар ва ғайра ба вучуд меояд.

Иннин (*ҳез*) мардонеро мегӯянд, ки аз ҳамбистарӣ ва наздикӣ бо занони худ очизу нотавон бошанд, хоҳ он нотавонию аҷзи эшон бар асари сустии асабҳои эшон ба вучуд омада бошад ё аз рӯи бузургсолию фартутӣ ва ё аз чихати хурдии андоми ниҳон ва ғайра буда бошад.

Мард дар сурате аз ҳамхобагӣ бо занаш очиз ояд ва зан ба додгоҳи шаръ шикоят намояд, аз тарафи додгоҳ як сол ба мард мӯҳлат дода мешавад. Агар дар ин муддат тавонист тағйири мусбате дар вазъи худ эҷод намояд ва бо занаш наздикӣ кунад, хушо бар ҳолаш. Дар ғайри ин сурат додгоҳ онҳоро аз ҳам ҷудо месозад. Агар ҷониби зан хоҳони ин ҷудой бошад, ҳукми додгоҳ ба манзалаи талоқи боин аст. Пас аз ҷудой барои ба шавҳари дигар баромадан, гузаронидани мӯҳлати идда бар зан лозим аст.

Дар сурате зану шавҳар бар сари амали занашӯӣ бо ҳам ихтилоф дошта бошанд, ба гунае ки шавҳар сурат гирифтани амали занашӯиро даъво кунад ва зан бошад, ба анҷом нагирифтани он (яъне очизии мард) таъкид намояд, дар чунин вазъият бояд доништа шавад, агар зан қаблан шавҳардида бошад, мард барои тасдиқи ростии суханаш савганд ёд намояд ва бо ҳамин даъвои аътибори худро пайдо мекунад, вале агар аз ёд намудани савганд худдорӣ намояд, ба вай ба муддати як сол, бо ҳамон тафсили гузашта, мӯҳлат дода мешавад.

Аммо агар зан бокира буда ва ин нахустин шавҳари ӯ бошад, дар ин ҳолат момоҳои мутахассис (ихтисосманд) занро муойинаи тиббӣ менамоянд. Вақте онҳо назар доданд, ки зан ҳанӯз бикр аст, як сол ба тафсили баёнгашта ба мард мӯҳлат дода мешавад.

Вале агар гуфтанд, ки амали занашӯӣ сурат гирифтааст, шавҳар пас аз ёд намудани савганд, тасдиқ карда мешавад ва дар сурати аз савганд худдорӣ намуданаш ба тартиби гузашта ба вай як сол мӯҳлат дода мешавад ва пас аз як сол мувофиқи натиҷаи мусбат ва ё манфии ба дастомада поёнии қор ҳалли худро меёбад.

б) Чабб ва он дар истилоҳи фикҳ ба маънои бурида ва ё канда шудани олатҳои таносулии мард мебошад.

Ҳукми маҷбуб (марде, ки олатҳои таносулиаш бурида ва ё канда шудаанд) аз иннин фарқ дорад. Агар мард маҷбуб, яъне андоми ниҳонаш канда ва ё бурида шуда бошад ва зан идомаи занашӯиро бо вай бо он ҳол нахоҳад, додгоҳи шаръ дарҳол онҳоро аз ҳам ҷудо месозад ва ба мард ҳеч мӯҳлате намедихад. Зеро дар ин сурат дигар имкони беҳбудие барои мард вучуд надорад.

Ҷудой ба сабаби унна (ҳезӣ) ба шарте эътибори шаръӣ пайдо мекунад ва зан ҳаққи талаби ҷудоиро дорад, ки мард пеш аз духул ва ҳамхобагӣ, яъне пеш аз издивоҷ ва ё ҳангоми бастанӣ ақд иннин (ҳез) бошад, вале агар унна пас аз духул ва сурат гирифтани ҳамхобагӣ пайдо шуда бошад, зан ҳаққи талаби ҷудоиро надорад. Зеро ҳаққи талаби ҷудой аз тарафи зан бо ҳамхобагӣ соқит мегардад.

в) Хисо ва он ба маънои гирифтани ва баровардани тухм (хоя)-ҳои мард, яъне ахта шудани ӯ аст, дар ҳоле ки олати таносулиаш боқӣ аст.

Агар ҳусяи (тухмҳои) мард низ қатъ (бурида ва ё канда) шуда бошад, додгоҳи шаръ як сол ба мард мӯҳлат медиҳад. Ба шарте дар ин муддат тавонад дар вазъи худ дигаргунии мусбате ба бор оварад ва ба муоширати занонашавҳарӣ ва ҳамбистарӣ қодир гардад, чи хубе, дар ғайри ин сурат, онҳо аз ҳам ҷудо сохта мешаванд.

Дар сурате ки пас аз баргузори шудани муҳокимаи додгоҳ ва дайн (маҳкум) гардидани мард бар нотаъинии муоширати ҷинсӣ ва амали занашӯӣ, боз зан идомаи ҳамзистӣ бо шавҳари худро баргузид, дигар ҳаққи даъвои шикоят аз дасти ӯ салб мегардад ва минбаъд наметавонад ба муқо-

били шавҳараш даъво барпо намояд.¹

Ба шарте пас аз собит шудани ҳуччат бар нотавонии мард аз анҷоми ҳамхобагӣ ва баромадани ҳукмномаи додгоҳ дар бораи ҷудоии онҳо боз дубора ба зиндагонии занашӯй тамоюл пайдо намуданд, метавонанд бо бастанӣ акди нав ба зиндагии худ идома диҳанд.

Дар айбҳои дигар, ба монанди пешӣ, маҳавӣ, девонагӣ ва ғайра назари бузургони ҳанафӣ, ба ҷуз имом Муҳаммад (рх), он аст, ки на мард ва на зан ҳаққи талаби ҷудоиро ба сабаби онҳо надоранд. Аз назари ҷумҳури мазоҳиб ва ҳамина тавр имом Муҳаммад (рх) аз бузургони ҳанафӣ зан ҳаққи талаби ҷудоиро дар онҳо дорад. Вале фуқаҳо барои субути ҳаққи талаби фасх ба сабаби вучуди айб дар мард ду ҷизро шарт донистаанд:

а) Дар вақти бастанӣ ақд аз айби мард огоҳ набошад. Агар дар вақти бастанӣ ақд аз он хабардор бошад ва бо вучуди он ақди никоҳро баста бошад, дигар ҳаққи талаби фасхро надорад.

б) Агар пас аз бастанӣ ақд аз он огоҳ шавад, ба он эътироз оварад ва пеш аз духул ва анҷоми ҳамхобагӣ ҷудоиро талаб намояд. Аммо агар эътирозе наоварад ва дар миёни онҳо ҳамхобагӣ сурат гирад, зан пас аз он дигар ҳаққи талаби ҷудоиро надорад. Албатта, зан ҳама вақт ҳаққи шикоят ва талаби беҳбудии муоширатро аз рӯи шавҳараш дорад, вале ҳаққи талаби ҷудоиро надорад.

Қонуни аҳволи шахсӣ дар Миср (моддаҳои 9-11) ва Сурия (моддаҳои 105-108) дар ин бора бо истинод ба мазҳаби ҳанафӣ ба тасвиб расидааст. Дар қонуни аҳволи шахсии Сурия омадааст:

Моддаи 105: Зан ҳаққи талаби ҷудоии худро аз шавҳараш дар ду ҳолати зерин дорад:

1. Вақте дар вай (мард) яке аз иллат (беморӣ)-ҳои монанди духул (унна, ҷаб ва хисо) вучуд дошта бошад, ба шар

¹ Фатҳулқадир. – Ҷ. 4. – С. 269.

те зан аз онҳо солим бошад.

2. Вақте мард пас аз бастанӣ ақд девона шавад.¹

Моддаи 106: 1. Ҳаққи зан дар талаби ҷудой бо айб (иллат)-ҳое, ки дар моддаи қаблӣ баён гардидаанд, вақте пеш аз ақди никоҳ онҳоро доништа бошад ё пас аз он ба онҳо розӣ шуда бошад, соқит мегардад.

2. Ҳаққи ҷудой ба сабаби унна (ҳезӣ) ҳеҷ гоҳ соқит намешавад.

Моддаи 107: Вақте айбҳои зикршуда дар моддаи 105 заволашаванд (табобатшаванда) набоянд, қазӣ заволашаванд дар ҳолат аз ҳам ҷудо месозад. Вале агар аз байн бурдани онҳо имкон дошта бошад, даъворо ба муддати муносибе, ки аз як сол таҷовуз накунад, ба таъхир меандозад. Вақте айби мазкур дар ин муддат низ аз байн наравад, онҳоро аз ҳам ҷудо месозад.

Моддаи 108: Ҷудой ба сабаби иллат (беморӣ ва айб) талақи боин ба шумор меравад.²

Дар қонуни аҳволи шахсии Сурия дар моддаҳои қаблӣ бо истинод ба маънаҳои ҳанафӣ се шартӣ дигар низ зикр шудааст:

а) Зан ҷудоиро дар мавридҳое, ки ҳақ дорад, талаб намояд ва илло ҷудое сурат намегирад.

б) Зан аз айб (беморӣ)-ҳои ҷинсӣ ба монанди ратақ ва қаран, солим бошад.

в) Мард дар вақти талаби ҷудой солим бошад. Агар ба беморие гирифта бошад, то шифо ёфтаниш бояд интизор шуд, он гоҳ дар унна ва ҳисо ба муддати як сол мӯҳлат дода мешавад.³

Бинобар ин, агар зан бемаврид талаби ҷудой намояд ё ҳудаш ба айби дигаре, аз қабилӣ ратақ ва қаран, гирифта

¹ Чӣ тавре мушоҳида мешавад, дар қонуни аҳволи шахсии Сурия айби девонагӣ бар айбҳои сегонӣ қаблӣ бинобар назари имом Муҳаммад (рх) илова шудааст.

² Алфиқҳу-л-исломӣ ва адиллаҳу. – Ҷ. 7. – С. 492.

³ Алфиқҳу-л-исломӣ ва адиллаҳу. – Ҷ. 7. – С. 498.

бошад ва ё мард дар ҳолати беморӣ бошад, даъвои ӯ рад карда мешавад.

г) *Хунсо*, ки ба ҳамсараш алоқаи чинсӣ барқарор карда натавонад, дар тамоми аҳком ба мисли иннин аст.¹

2. Бемориҳо ва айбҳое, ки ба чинси занон ҳос мебошанд ва ба муоширати чинсӣ ва раванди ҳаёти занонашварӣ халал мерасонанд:

а) *Ратақ* ва он ба маънои баста, яклухт ва бесӯроҳ будан аст. Ратақ дар занон он аст, ки даҳонаи берунии фарҷ хилқатан ба ҳам часпида ва бо ғадуди гӯштиё ба сурате баста шудааст, ки муоширати чинсиро номумкин месозад.

б) *Қаран* ва он гӯшт ва ё ғадуди гӯштиё аст, ки ба сурати шохе дар фарҷи зан мебарояд ва ба муоширати чинсии зану шавҳар монё мешавад.

в) *Ифзо* ва он ба ҳам расидан ва ё якҷоя шудани ҳар ду роҳ: роҳи олати таносуӣ ва мақъади зан мебошад, ки муоширати чинсиро бенатиҷа мегардонад.

г) *Истиҳоза* ва он хунравии доимии зан мебошад. Истиҳоза он хунравииро мегӯянд, ки ҳама вақт, яъне берун аз вақтҳои узри моҳона низ аз зан берун меояд.

3. Айбҳо ва бемориҳо, ки дар миёни марду зан муштарақ мебошанд:

а) *Чунун ва ё девонагӣ*. Чунун ба маънои аз даст додани фаъолияти ақлӣ ва қобилияти дарку шуур мебошад.

б) *Ќузом* ва он беморие мебошад, ки ба вайроншавии пӯсти бадан меанҷомад. Бемории қузомро ба забони мо маҳав (лепра) мегӯянд.

в) *Барас* ва он беморие мебошад, дар пӯсти бадан ба сурати нуқтаҳои сафед пайдо мешавад ва оҳиста-оҳиста ба

¹ Хунсо шахсе аст, ки ҳам олати таносуии мардона дорад, ҳам занона. Вақте яке аз узвҳои таносуиаш аз назари ҷисмонӣ инкишоф ёбад ва фаъолиятҳои физиологии худро анҷом диҳад, бар асоси он ба мард ва ё зан будани вай ҳукм карда мешавад.

дигар мавзеъҳои бадн сироят мекунад. Онро дар забони мо бемории сафедшавии пӯст ва ё пес (проказа) мегӯянд.

г) *Фалаҷ* ва он беморие мебошад, ки баъзе аъзои баданро шал месозад, яъне аз кор мебарорад. Ин беморӣ гоҳо ними бадан ва гоҳе тамоми баданро шал месозад, яъне аз кор мебарорад.

д) *Бемории дигаре низ* вучуд дорад, ки бар асари он дар аснои муоширати ҷинсӣ пешоб ва ё ғоит намеистад, балки беирода мерезад.

Чӣ тавре гуфта шуд, дар натиҷаи номумкин гардида-ни муоширати ҷинсӣ ва идомаи ҳамзистӣ аз назари ҷум-хури аҳли суннат марду зан ҳар ду ҳаққи талаби ҷудой ва фасхро доранд, вале дар мазҳаби ҳанафӣ танҳо зан ҳаққи талаби фасх ва ҷудоиро дорад ва он ҳам дар се маврид бо иттифоқи пешвоёни мазҳаб ва дар мавриди бемориҳои песӣ, маҳавӣ ва девонагӣ бинобар назари имом Муҳаммад (рх). Мард бошад, ихтиёр дорад, ки ё ҳамзистиро ҳамчунон бо вай идома диҳад ва ё ўро талоқ намод. Зеро фасх (ҷудой аз тарафи додгоҳ) ва талоқ аз якдигар фарқ доранд ва аҳком ва осори минбаъдаи онҳо низ аз ҳам тафовут доранд.

Пас бар асоси мазҳаби ҳанафӣ (ичмоъан), вақте зан беморӣ ва ё айбу норасоие дошта бошад, ба монанди ин ки ба барас (песӣ) ё ҷузом (маҳав) ва ё дигар бемориҳои табобатнопазир мубтало бошад ва ё девона бошад, шавҳар наметавонад якҷониба никоҳро фасх (ҷудо) намояд, ба ин маъно, ки он зани гирифтормо аз маҳр маҳрум созад. Албатта, агар бо вай майлу рағбате надошта бошад, метавонад ўро талоқ намояд, вале мард бояд тамоми маҳрро ба вай бипардозад.

Агар мард яке аз он се ҳолат: барас, ҷузом ва девонагӣ ва ё дигар бемориҳои табобатнопазирро дошта бошад ва зан хоҳони ҷудой бошад, додгоҳи шаръ метавонад бо истинод ба назари имом Муҳаммад (рх) онҳоро аз ҳам ҷудо созад.

Дар ду ҳолати унна ва ҷабб фақеҳон иттифоқи назар доранд, ки дар ҳолати дуҷум ба таври фаврӣ ва дар ҳолати якҷум пас аз мӯҳлат додани мард ба муддати як сол агар дар вазъи саломатиаиш дигаргунӣ ва беҳбудие ҳосил наштад ва зан ба ҷудой аз вай исрор варзад, додгоҳ онҳоро аз ҳам ҷудо месозад.

Ривоят шудааст, ки: *«Зане ба назди Умар (р) омад ва ба ӯ шиқоят кард, ки шавҳараи ба вай наздикӣ намекунад. Умар он мардро ба муддати як сол мӯҳлат дод. Пас аз гузашти як сол вақте он мард натавонист бо ҳамсараи наздикӣ намояд, Умар ихтиёри он занро ба ҳудаи дод ва вай ҷудоиро ихтиёр кард»*.¹

Дар бораи ҳаққи ҷудой дар дигар бемориҳо ва айбҳои фақеҳони киром марду зан ҳар ду ро ба таҳаммулпазирӣ, ниғаҳ доштани бунёди хонавода то ҳадди имкон, дурандешии дучониба ва роҳ надодан ба ҳар гуна шитобкорӣ тавсия менамоянд. Арзиши амалӣ ва дурнамои андешаҳои он бузургон имрӯз, ки илми тиб ба пешрафтҳои васеъ ва дастовардҳои густардае ноил гаштааст, барои ҷомеаи ҷаҳонӣ, ба хусус барои мусалмонон, ба ҳубӣ равшан гаштааст. Зеро бемориҳои зиёде, ки дар асрҳои гузашта табобатнопазир ба назар мерасиданд, имрӯз ба туфайли ин пешрафтҳои роҳи дармони худро ёфтаанд.

Бемориҳои дармоннопазири аср

Ҳамзамон бо пешрафти сареи илми тиб навъҳои гуногуни бемориҳои низ пайдо шудаанд, ки қисме аз онҳо ҳанӯз дармоннопазир боқӣ мондаанд. Ин бемориҳо аслан ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд, ки дар сурати гирифтӣ гардиш мард ва ё зан ба онҳо, раванди ҳаёти муштраки занонашавҳарӣ ҳалалдор мешавад ва идомаи зиндагӣ барояшон нумумкин мегардад.

¹ Доктор Муҳаммад Ақла, Низомул-усрати фи-л-ислом. – С. 239. – Аммон: Мактабату-р-рисолат-л-ҳадиса, 2002.

1. Гурӯҳи аввал он бемориҳое мебошанд, ки вақте ҷисми одам ба онҳо гирифтор гардад, ногузир ўро ба марг мерасонанд. Дар шумори ин бемориҳо дохил мешавад:

а) Бемории саратон. Ин беморӣ дар ибтидо дар як узви бадан пайдо мешавад ва дар марҳалаҳои баъдӣ вақте авҷ мегирад, ҷисмро ба лоғарӣ, беҳаракатӣ ва дар ниҳоят ба ҳалокат мерасонад. Шахси гирифтори бемории саратон дар давраи шиддати он аз ҳар гуна амали ҷисмонӣ, аз ҷумла муоширати ҷинсӣ очиз мегардад.

б) Бемории дил низ яке аз бемориҳои хатарнок мебошад, ки пас аз шиддат ҷисми одамро ниҳоят заъиф месозад ва ўро аз одитарин ҳаракати ҷисмонӣ очиз мегардонад.

в) Бемориҳои воғир ва музмин, ки узвҳои асосии бадан, ба монанди ҷигар, гурда, тирека ва ғайра ба он гирифтор мешаванд ва дар ниҳоят ҷисмро аз анҷоми вазифаҳои амалӣ ва ҳар гуна ҳаракат очиз месозанд.

2. Навъи дуюм бемориҳое ҳастанд, ки бештар дар натиҷаи муоширати номашрӯӣ ҷинсӣ ва фоҳишагӣ ба вучуд меоянд:

а) Бемории норасоии вируси масунияти бадан (ВИЧ) СПИД, ки дар ҳақон бо бемории Эйдз машҳур мебошад. Бадани инсон дар натиҷаи васлатҷӯӣҳои номашрӯӣ ҷинсӣ ва фоҳишагӣ қобилияти дифоӣ ва масунияти худро аз даст медиҳад ва гирифтори бемории вируси норасоии масунияти бадан (СПИД) мегардад ва ҳадди аксар дар зарфи се сол ба марги шахси гирифтори ин бемори меанҷомад.

б) Бемории сӯзук. Ин беморӣ низ дар марҳалаҳои баъдӣ шиддат мегирад ва ба варами рӯдаҳо ва ҷигар, иҷҳоз (партоиш)-и ҳамл, бефарзандӣ ва оқибатҳои бади дигар мерасонад.

в) Бемории зӯҳрӣ (сифилис) низ аз ҷумлаи бемориҳои хатарнок барои ҳаёти инсон мебошад.

Ҳарчанд ин бемориҳо ҳанӯз аз ҷиҳати коркарди аҳком дар зимни сохтори фиқҳӣ марҳалаи мавзӯбандии зарури-

ро аз сар нагузаронидаанд, вале бар асоси ривоятҳое, ки аз имом Муҳаммад (рх) дар ин замина ворид шудаанд, агар мард ба яке аз бемориҳои зерин гирифтور бошад ва зан пас аз ақди никоҳ аз он огоҳ шавад ва идомаи зиндагии муштаракро бо ӯ нахоҳад, метавонад ба додгоҳ муроҷиат намояд ва додгоҳи шаръ пас аз баррасӣ ва таҳқиқи мавзӯ ва бо риояи шартҳое, ки дар боби унна зикр шудаанд, онҳоро аз ҳам чудо созад:

1) айбҳо ва бемориҳое, ба монанди девонагӣ ва бемориҳои воғир, бемориҳои дармоннопазири аср, ба монанди: СПИД (ВИЧ), саратон (рак) ва ҳамчунин фасоди ахлоқӣ ва фикрӣ, эътиёди (наркомании) илочнопазир ва ғайра.

2) фиреб хӯрдан дар вақти никоҳ, ба монанди ин ки айбу норасоииҳои ҷониби дигарро аз вай пӯшида доштанд, ба монанди кӯрӣ, карӣ, гунгӣ, шаллӣ ва монанди инҳо. Тадлис (пӯшонидани айб) ва фиребкорӣ бештар дар никоҳ ба тариқи ваколат ва он ҷое, ки зан шахсан ҳузур надошта бошад, иттифоқ меафтад ва вай дар чунин ҳолат ҳаққи ихтиёр – талаби чудоиро дорад.

Дар Дуррулмухтор ба нақл аз Баҳансӣ овардааст, ки агар зан ба марде ба ин шарт издивоҷ намояд, ки озод бошад ё суннӣ бошад ё ба пардохти маҳр ва нафақа қодир бошад ва ё фалонӣ писари фалонӣ бошад, вале пас аз бас-тани ақди никоҳ маълум шуд, ки бар хилофи гуфтаҳои ӯ будааст, вай ҳаққи хиёр – талаби чудоиро дорад.¹ Зеро мард дар он ҳолат бо вай куфв набудааст.

Агар мард ба чунин ҳолате афтад, яъне ба чунин зане гирифтور шавад, метавонад бе муроҷиат ба додгоҳ аз ҳамсараш чудо шавад – ўро талоқ намояд.

Аз назари имом Абӯҳанифа (рх) ва имом Абӯюсуф (рх) айбҳое, ки зан ба сабаби онҳо ҳаққи талаби чудоӣ аз шавҳарашро дорад, ба унна, ҷабб ва хисо маҳдуд меша

¹ Раддулмухтор бар Дур. – Ҷ. 5. – С. 179.

ванд ва зоҳиран бинобар назари имом Муҳаммад (рх) песӣ, маҳавӣ ва ҷунун низ дар радифи онҳо қарор мегиранд, вале айбҳои дигарро шомил намешаванд.

Аммо бар асоси ривоятҳое, ки аз имом Муҳаммад (рх) дар ин замина ворид шудаанд, зан дар тамоми айбҳое, ки ба ҳаёти занонавҳарӣ ҳалал мерасонанд ва ё муоширати ҷинсиро монеъ мешаванд ва ё ўро дар ҳаёти хонаводагӣ ба нокуфве рӯбарӯ месозанд, ҳаққи талаби ҷудоиро дорад. Он ҳам ба шарте ки зан пеш аз бастанӣ ақд аз он огоҳ набошад ва ё пас аз он вақте хабардор шуд, ба он эътироз оварад.

Дар Табйину-л-ҳақоик овардааст, ки имом Муҳаммад (рх) фармуд: «Агар дар мард айби фоҳиш (аз ҳадгузашта ва ҷиддӣ)-е вучуд дошта бошад, ки зан бо он ҳол тоқати зиндагиро бо вай надошта бошад, ҳаққи талаби ҷудоиро аз вай дорад. Зеро вай дар он ҳол ҳуқуқи муоширати ҳудро ба даст оварда наметавонад ва ин дар боби муошират ба монанди ҷабб ва унна аст.¹

Ибни Ҳумом дар Фатҳ овардааст, ки масъалаи хиёри фасх ба сабаби айбҳо дар байни саҳобаи киром (р) аз масоили ихтилофӣ буда, ва қавли Муҳаммад (рх) зоҳиран дар ин бора роҷеҳтар аст.²

Чӣ тавре мебинем, дар ҳеҷ чое аз каломи онҳо ба издивоҷ бо одамони гирифтори ин бемориҳо тавсия нашудааст, зеро бадоҳатҳои ақлӣ аз шахс талаб менамоянд, ки набояд ҳаёти ҳудро дучори ҷунун бесарнавиштӣ ва мочарои пурмухотара намояд. Балки суҳан дар бораи он аст, ки зане нодониста ба издивоҷи ҷунун бемороне дарояд ва пас аз бастанӣ ақди никоҳ аз он хабардор шавад.

Ахиран баъзе маҳофили илмӣ ва маҷмаъҳои фикҳӣ дар ҷаҳони ислом ба баррасии мавзӯ пардохта, дар ин замина қарорҳо ва тавсияҳои муҳиммеро ба тасвиб расо-

¹ Фаҳруддин Усмон ибни Али Зайлаъӣ, Табйину-л-ҳақоик, шарҳи Канзу-д-дақоик. – Ҷ. 3 – С. 246. – Бейрут.

² Фатҳулқадир. – Ҷ. 3. – С. 242.

нидаанд. Аз чумла, Анҷумани фикҳӣ-тиббӣ дар нишасти давраи шашуми худ, ки дар таърихи 23-25 моҳи чимодал-охири соли 1414 ҳичрӣ мутобиқ ба 6-8 моҳи декабри соли 1993 дар Кувайт баргузор гардид ва Маҷмаи фикҳи исломӣ дар нишасти давраи нӯҳуми худ, ки дар таърихи 1-6 моҳи зулқайдаи соли 1415 ҳичрӣ мувофиқ ба 1-6 моҳи февралӣ соли 1995 дар шаҳри Абӯзабии Имороти Муттаҳидаи Араб баргузор гардид, пас аз баррасии паҳлӯҳои тиббӣ ва фикҳии бемории СПИД (ВИЧ) дар бораи талаби ҳаққи ҷудой карори зеринро ба тасвиб расониданд:

Зан ҳаққи талаби ҷудой аз шавҳарро, ки гирифтори бемори вирусӣ норасоии масунияти бадан гардидааст, дорад. Зеро ин беморӣ (СПИД-ВИЧ) бемории сироятӣ буда, асосан аз тариқи алоқаи ҷинсӣ сироят мекунад.¹

Ҳукуми мафқуд ва ақим

1. Мафқуд дар истилоҳи фикҳӣ касеро мегӯянд, ки аз шаҳри худ ғоиб гашта, зинда ва ё мурдани вай маълум набошад. Дар муддати ғиёби вай аз молу дороие, ки барҷо гузоштааст, бо ҳукуми додгоҳ ба аҳлу аёлаш нафақа мешавад.

Дар сурати мафқуду-л-асар ва бедарак гаштани мард, ки дигар аз ӯ ҳеч гуна маълумот ва нишонае дар даст набошад, яъне мурда ва ё зинда будани вай маълум набошад, додгоҳ пас аз ҷаҳор сол ҳукуми вафоти ӯро содир менамояд. Зан пас аз гузаштани иддаи вафот, ки ҷаҳор моҳу даҳ рӯз аст, метавонад ба шавҳар барояд.

Дар назди мутақаддимини мазҳаб бинобар ривоятҳои гуногун, ки аз имом Абӯҳанифа (рх) дар ин замина ворид гаштаанд, фақеҳон мӯҳлатҳои гуногунро дар бораи муд

¹ Қарорҳо ва тавсияҳои Маҷмаи фикҳи исломӣ, қарори рақами 90 (9/7). – Нусхаи электронии он дар мактабаи шомила; Қарорҳо ва тавсияҳои Анҷумани фикҳӣ-тиббӣ. – Нусхаи электронии он дар мактабаи шомила; Алфиҳу-л-исломӣ ва адиллатуҳу. – Ҷ. 8. – С. 611, 824.

дати интизории зани шахси мафқуд зикр намудаанд. За-мони интизории чунин зан дар ривояти Ҳасан ибни Зиёд аз имом Абӯҳанифа (рх) ба муддати яксаду бист сол аз рӯзи таваллуди шавҳари мафқудаш, дар ривояти Абӯюсуф ба муддати сад сол ва дар ривояте навад сол зикр гардидааст.

Ҳамчунин, назари дигаре дар ин бора вучуд дорад, ки муайян сохтани муддати интизории занро ба раъй ва салоҳиди ҳоким вобаста медонад ва ин назарро бехтарин вачҳҳо дар масъалаи мафқуд донистаанд. Дар «Ҳидоя» гуфта шудааст: Ман муддати ҳафтод солро дар ин масъала аз ҳама муносибтар медонам. Аммо дар ривоятҳои зоҳири мазҳаб омадааст, ки муддати он бо марғи ҳамасронаш муайян сохта мешавад.

Аммо аз он ҷо ки дар чунин ҳолат ҳуқуқи зан комилан зоеъ мегардад ва пас аз гузашти навад, сад ва ё саду бист сол дигар ниёзе барои талаби ҷудой аз сӯи зан боқӣ намемонад, уламои мутааххир назари имом Молик (рх)-ро дар ин масъала мувофиқтар донистаанд.¹

Ҳамчунин, ҳолати саломатӣ ва бемории шахси гумшуда, навъи сафар ва вазъияте, ки дар он гум шудааст, шаръан ба эътибор гирифта мешаванд.

2. Ақим ба мард ва зане гуфта мешавад, ки пас аз издивоҷ ва солҳо зиндагонии муштарақ (якҷоя) фарзанд наёбанд.

Агар пас аз ташҳиси духтур ва муойинаи тиббӣ уқм (бефарзандӣ) дар мард ташҳис дода шавад, он мард дар ҳукми *иннин* дохил намешавад. Зеро иннин аз ҳамхобагӣ ва қудрати ҳамбистар шудан ба ҳамсараш очиз омада буд,

¹ Дар Фатовои Баззозия гуфта шудааст: «Дар замони мо фатво ба қавли имом Молик аст». Зоҳидӣ гуфтааст: Баъзе асҳоби мо дар зарурат ба қавли имом Молик фатво медиҳанд. Аз Қаҳистонӣ ва Ибни Ваҳбон низ чунин ривоят шудааст. (Радду-л-муҳтор. – Ҷ. 6. – С. 357, 358).

Ин ибораҳо дар Ҳидояи шариф низ дар поваракии китоби «Мафқуд» ба таври комил зикр шудаанд ва тазаққуре бар он ба ин сурат илова гардидааст: *Огоҳӣ*: Дар замони мо дар масъалаи зани шахси мафқуд бо ҳукми додгоҳи шаръ ба қавли имом Молик фатво дода мешавад». (Ҳидояи шариф. – Ҷ. 4. – С. 355, 356).

вале ақим ба ҳамхобагӣ бо занаш қодир мебошад ва танҳо ин ки фарзанд намеёбад.

Дар ин сурат, агар зан ба идомаи зиндагӣ бо чунин марде ҳозир набошад, метавонад бо чалби ризояти шавҳар талоқи худро аз вай ба даст оварад, яъне дар ивази моле ва ё бо тариқае худро хуль намояд.

3. Таъқим ба маънои бенасл (ақим) гардонидан аст ва дар истилоҳи роиҷи имрӯз ба маънои аз байн бурдани қобилияти насловариӣ мард ва ё зан ба воситаи амалияи ҷарроҳӣ ё бо тазриқи дору ва ғайра аст. Имрӯзҳо дар ҷаҳони муосир ду сиёсати ба ҳам мутақодди демографӣ ба роҳ монда шудааст.

Дар кишварҳои ғарбӣ тайи чанд даҳаи ахир шумораи аҳоли ва сатҳи зоиш рӯ ба коҳиш ниҳодааст, дар ҳоле ки дар кишварҳои исломӣ ва баъзе кишварҳои дигари шарқӣ шумораи аҳоли бо суръат дар ҳоли афзоиш аст. Кишварҳои ғарбӣ, аз як сӯ, бо таҷдиди назар дар сиёсатҳои қаблии худ дар бораи рушди саршумори аҳоли, ба роҳ мондани барномаҳои нави демографӣ ва эътои имтиёзоти гуногуни молӣ, иҷтимоӣ ва ғайра ба хонаводаҳои серфарзанд меҳаҳанд аз сари нав фарҳанги насловарӣ ва серфарзандиро дар байни мардуми худ эҳё намоянд ва ба ин тартиб пеши роҳи коҳиши бошитоби аҳолиро бигиранд.

Аз сӯи дигар, дар кишварҳои исломӣ ба василаи таблиғоти пурҳаҷм, имконоти васеъи иттилоотӣ ва дигар васоили таъсиргузорӣ, ки дар ихтиёр доранд, барномаи танзими насл, фарҳанги камфарзандӣ ва тарҳҳои пешгирӣ аз афзоиши аҳолиро тарвиҷ менамоянд.

Ин тарҳҳо дар афкори баъзе давлатмардони кишварҳои мазкур то ҷое таъсир гузоштаанд, ки барои пешгирӣ аз рушди сареъи аҳоли барномаи таъқими баъзе оилаҳоро ба василаи анҷоми амалияҳои ҷарроҳӣ ва ё додани доруҳое, ки қобилияти насловариро дар инсон аз байн мебаранд, ба роҳ мондаанд.

Аз он ҷо ки сарвати инсонӣ аз дидгоҳи ислом боарзиштарин сармоя дар миёни занҷираи офариниш ва беҳтарин боигарии уммат ба шумор меравад, ба ҳифзи он тавсия намуда, дар роҳи рушди пайвастаи он таълимоти арзандае бар ҷой гузоштааст.

Албатта, дар миқёси фардӣ, вақте зарурате, ба монанди бемории модар, пеш ояд ва ё барои ниғаҳ доштани фосилаи муносиби байни давраҳои бордорӣ манъи бордорӣ ба тариқи азл ва ё бо корбурди воситаҳои тиббӣ, аз қабилӣ бастанӣ даҳони бачадон ва ғайра, шаръан ҷоиз аст. Вале ба роҳ мондани барномаи танзими насл ва ё баровардани қонуне дар сатҳи кишвар барои пешгирӣ аз наслотарӣ бо мақосиди олии шариат мувофиқат намекунад.

Бар ҳамин асос, Маҷмаи фиқҳи исломӣ дар нишастӣ давраи панҷуми худ, ки дар таърихи 1-6 моҳи ҷимодалулои соли 1409 ҳиҷрӣ мувофиқ ба 10-15 моҳи декабри соли 1988 дар Кувайт баргузор гардид, дар бораи танзими насл ва амалияи таъқим қарорҳои зеринро ба тасвиб расонд:

1. Баровардани қонуни умумие (дар сатҳи кишвар), ки ҳуқуқи завҷайнро дар фарзанддорӣ маҳдуд намояд, ҷоиз нест.

2. Аз байн бурдани қобилияти наслотарӣ дар мард ва ё зан, ки ба номи таъқим шинохта мешавад, агар зарурате онро тақозо нанамояд, ҳаром аст. (Вале агар зарурате онро тақозо кунад), пас дар зимни меъёрҳои шариат ҷоиз мебошад.

3. Ба таври муваққат гирифтани пеши роҳи бордорӣ барои дуртар намудани фосилаи миёни давраҳои бордорӣ ва ё ба муддати муайяне бо ризояти якдигар боздоштани он, вақте зарурати шаръан мӯътабаре онро тақозо кунад, ҷоиз аст ва он ҳам ба шарте ки зараре ба бор наоварад, василаи бакоррафта шаръан дуруст бошад ва бар ҷанини борафтода таҷовузе сурат нагирад.¹

¹ Қарорҳо ва тавсияҳои Маҷмаи фиқҳи исломӣ, қарори рақами (1). – Нусхаи электронии он дар мактабаи шомила: Алфиқҳу-л-исломӣ ва адиллатуху. – Ҷ. 8. – С. 532, 533.

Бордоркунии сунъӣ

Башарият ҳар андозае дар роҳи таъмини рафоҳи модӣ ва иқтишофоти илмӣ пешрафт мекунад, ба ҳамон андоза мушкилоти зиндагӣ, талош дар роҳи дастовардҳои бештари модӣ ва завқи танаввӯъҳои ҳаётро барои вай печидатар месозад. Ба таври табиӣ бо печидатар гаштани сохтори зиндагӣ масоиле низ ба вучуд меоянд, ки дар гузаштаҳо ба он шакл ё умуман, ба амал наомада буданд ва ё бо намои хурдтаре ба чашм мерасиданд. Яке аз чунин масоил дар ҷаҳони имрӯз бордоркунии сунъӣ мебошад, ки аз сӯи маҷлисиҳои қонунбарории баъзе кишварҳо ба тасвиб расидааст.

Ин масъала ба он мӯҳтавое, ки имрӯз аз сӯи маҷлисиҳои қонунгузории ин кишварҳо ба тасвиб расидааст ва ба он шакле, ки дар бемористонҳои махсус ва ё дар лаборатория (озмоишгоҳ)-ҳои тиббӣ ба роҳ монда шудааст, дар гузашта дар миёни мусалмонон ба таври амалӣ вучуд надошт, вале дар маҷмӯаи гаронмоияи фикҳи исломӣ ба шаклҳои одитари он ишора шудааст. Илова бар ин, он чи дар фикҳи исломӣ дар ин хусус омадааст, аз он чи аз сӯи маҷлисиҳои қонунгузории кишварҳои аврупоӣ дар ин бора ба тасвиб расидааст, моҳиятан фарқ дорад, зеро муҳимтарин мақсад ва асле, ки дар зимни қонунгузории исломӣ дар ин замина дар назар гирифта шудааст, ҳифзи аслу насаби фарзандон мебошад, ҳамон чизе, ки аз назари қонунгузориҳои аврупоӣ мавриди ихмол қарор гирифтааст.

Бордоркунии сунъӣ, умуман, бо ду роҳ: бордоркунии дохилӣ ва бордоркунии берунӣ ва ё лабораторӣ сурат мегирад.

1. Бордоркунии дохилӣ он аст, ки нутфаи манавии мард гирифта ва ба василаи дастгоҳҳои махсус ба раҳм (бачадон) ва ё мавзеи муносибе дар маҳбили зан ворид сохта мешавад, то дар дохил ба тухмхӯҷайраи манавии зан пайваста, онро бордор намояд.

2. Бордоркунии берунӣ он аст, ки нутфаи манавии мард ва тухмхучайраи зан гирифта ва дар дастгоҳҳои махсусе, ба монанди зарфҳо ва ё найчаҳое, ки бо муҳити бачадон мувофиқ гардонида шудаанд, ба таври лабораторӣ бо ҳам якҷоя ва бордор сохта мешаванд ва пас аз муддате вақте нутфаи бордоршуда ба афзоиш ва тақсимшавии хучайравӣ медарояд, онро ба бачадони зан интиқол медиҳанд, то марҳалаҳои тақомули баъдии худро дар он ҷо идома диҳад.

Масъала ва ё амалияи бордоркунии сунъии нутфаи мард ва тухмхучайраи зан чанд сураат дорад:

1. Амалияи бордоркунии нутфа (сперма)-и мард бо тухмхучайраи зане анҷом дода мешавад, ки ҳамсари вай нест ва пас аз бордоркунии берунӣ дар озмоишгоҳҳои тиббӣ ба бачадони ҳамсари он мард ворид сохта мешавад, яъне нутфаи мард бо тухмхучайраи зани бегонае ба таври озмоишгоҳӣ бордор карда мешавад ва пас аз он ба бачадони ҳамсари он мард ворид сохта мешавад.

2. Нутфаи марди бегонае бо тухмхучайраи ҳамсари марди дигаре дар берун (ба таври озмоишгоҳӣ) бордор карда шуда, пас аз он ба бачадони ҳамсари он мард ворид сохта мешавад.

3. Нутфа ва тухмхучайраи зану шавҳари шаръӣ дар берун бордор карда шуда, сипас ба бачадони зани довлалаби дигаре ворид сохта мешавад, то барои он зану шавҳари шаръӣ фарзанд ба дунё оварад.

4. Нутфа ва тухмхучайраи марду зани бегонае дар берун бордор карда шуда, он гоҳ ба бачадони ҳамсари шаръии марде гузошта мешавад, то барояшон фарзанде ба дунё ояд.

5. Нутфа ва тухмхучайраи зану шавҳари шаръӣ дар берун бордор карда шуда, он гоҳ ба бачадони ҳамсари дуҷони ҳамон мард ворид сохта мешавад.

6. Нутфа ва тухмхучайраи зану шавҳари шаръӣ дар берун бордор карда шуда, сипас ба бачадони ҳамон зан ворид сохта мешавад.

7. Нутфаи мард гирифта ва дар ҷои муносибе аз маҳбил ва ё бачадони ҳамсараш ворид сохта мешавад.

Маҷлиси «Маҷмаи фикҳи исломӣ» дар нишасти давраи сеюми худ, ки аз 8-ум то 13-уми моҳи сафари соли 1407х. (аз 11-ум то 16-уми октябри соли 1986- уми милодӣ) дар шаҳри Аммон – пойтахти мамлакати Урдун баргузор гардид, натиҷаҳои зеринро дар бораи навъҳои амалияи бордоркунии сунъии ғавқуззикр ба тасвир расонд:

а) Панҷ навъи аввали амалияи бордоркунии сунъӣ шаръан ҳаром ва мамнӯъ ва бар ҳилофи мақсадҳои шаръиати ислом дар ҳифзи аслу насаби фарзандони мусалмон мебошанд.

б) Ду навъи ахири амалияи бордоркунии сунъӣ (шашум ва ҳафтум) дар ҳолати зарурат ва бо бакоргирии тамоми эҳтиётоти лозима боқе надоранд.¹

Насаби фарзанде, ки бо ду навъи ахири амалияи бордоркунии сунъӣ ба дунё меояд, шаръан аз ҳамон падару модар ба шумор меравад.

Чӣ тавре гуфтем, мусалмонон дар гузашта шояд ба таври амалӣ ба ин равиши бордоркунии ҷандон ошноӣ на доштанд, вале дар маҷмаи фикҳи исломӣ дар бахши масоили тақдирӣ ба шаклҳои одитарӣ он ишораҳои шудааст ва ҳамин чиз заминаи таҳқиқоти уламои ҷаҳони исломро дар масоили муосир фароҳам овардааст.²

Дар Радду-л-мухтор омадааст: «Агар зане мании шавҳарашро ба фарҷи худ дохил кунад (ва пас аз он талоқ шавад), ҳатман идда меояд». Дар ҷои дигар мефармояд: «Агар канизе мании мавлояшро дар ҷизе гирифта ба фарҷи худ

¹ Доктор Абдулкарим Зайдон, Ал-муфассал фӣ аҳкоми-л-маръати ва-л-байти-л-муслим. – Ҷ. 9. – Бейрут: Муассисаи рисолат, 1417 х. (1997). – С. 390. Минбаъд: Алмуфассал. Нусхаи электронии китоби «Қарорҳо ва тавсияҳои «Маҷмаи фикҳи исломӣ», қарори 16 (3/4). – С. 12, 13.

² Барои шиносӣ бо фикҳи тақдирӣ ба китоби «Имоми Аъзам бузургмарди таърихи башариат», навиштаи муаллиф мурочиат намоед.

дохил кунад ва бо ҳамин бордор гашта, фарзанд ба дунё оварад, насаби он фарзанд аз мавлояш собит мегардад ва каниз модари фарзанд (умми валад) ба шумор меравад».¹

Албатта, бандаи мусалмон вақте ба тариқаи бордоркунии сунъӣ рӯй меоварад, ки аз роҳи табиӣ муоширати чинсӣ бо ҳамсараш фарзанд наёбад. Тибби муосир бо пешраф்தое, ки дар чанд даҳаи ахир намудааст, метавонад дар мавридҳои зиёде ба вай кӯмак намояд. Дар ин ҷо чанд ҳолатеро зикр менамоем, ки зарурати бордоркунии сунъиро барои шахс пеш меоваранд:

а) Дар ҳолати заъиф гаштани ҳучайраҳои манавии мард нутфаи вай дар лаборатория ғафстар сохта шуда, дар давраи омодагии зан ба бордорӣ ба бачадони вай дохил карда мешавад.

б) Дар ҳолате, ки турши (кислотност)-и маҳбили зан ҳучайраҳои манавии мардро ба таври ғайриодӣ кушта нобуд созад ва онҳо натавонанд зинда ба найчаҳои воридшаванда ба бачадон бирасанд.

в) Дар ҳолате, ки мард бо суръат инзол шавад ва тухмҳучайраҳои зан ҳануз омодаи омезиш ва бордор шудан нагашта бошанд.

г) Дар ҳолате, ки мард иннин (ҳез) ва аз муоширати чинсӣ очиз бошад, нутфаи вай гирифта ва ба бачадони ҳамсараш, агар чудоиро нахоҳад, ворид сохта мешавад.

д) Дар ҳолате, ки аксари ҳучайраҳои манавии мард мурда бошанд, нутфаҳои зиндаи он ба тариқи озмоишгоҳӣ чамъоварӣ ва ба бачадони зан ворид карда мешаванд.

Дар тамоми ин ҳолатҳо вақте зан солим бошад, амалияи бордоркунӣ ба таври дохилӣ сураат мегирад. Аммо агар найчаҳои интиқолдиҳандаи тухмҳучайра ба бачадон (труба) дар зан масдуд бошанд ва ё дуруст кор накунад, дар ин сураат нутфаи мард ва тухмҳучайраи зан дар берун ба таври лабораторӣ бордор карда ва дар давраи муносибе ба бачадони зан интиқол дода мешаванд.

¹ Ал-муфассал. – Ҷ. 9. – С. 382, 383.

Ба ҳар ҳол, масъалаи бордоркунии сунъӣ аз дидгоҳи шаръ бисёр нозук мебошад ва чуз дар ҳолати зарурат ва ба таври маҳдуд ҷоиз нест. Навъҳои гуногуни амалияҳои бордоркунии сунъӣ дар кишварҳои ғарбӣ ба таври васеъ ба роҳ монда шудаанд, ки ба фарҳанги динии мо мувофиқ намебошанд. Бинобар ин, уламои ислом аз оқибатҳои бади он низ барҳазар доштаанд.

Коштан ва ё интиқоли узвҳо

Имрӯзҳо ҳамзамон бо пешрафти илми тиб ва дастгоҳӣ ва ё мошинӣ шудани шароити зиндагӣ дар ҷаҳон масоили гуногун дар арсаи ҳаёти мардум зухур кардааст, ки уммати ислом ба ҳайси муҳимтарин бахши ҷомеаи ҷаҳонӣ аз пайомадҳои он барканор намондааст. Яке аз ин масоил масъалаи коштани¹ узвҳои бадани инсон дар шахси дигар аст, ки ҳам натиҷаҳои мусбатеро ба ҳамаҷо дошта ва ҳам ба зиёнҳои равонӣ ва иҷтимоӣ анҷомидааст. Зеро он дар шароите ҷараён гирифтааст, ки аз ҳар гуна меъёрҳои шаръӣ ба дур буда ва дар он қаромати инсонӣ ва қаролатҳои ҳуқуқии фард ба таври шӯён ба эътибор гирифта нашудаанд.

Маҷмаи фикҳи исломӣ низ ба ин масъала эҳтимом дода, дар нишастҳои давраи ҷаҳоруми худ, ки дар таърихи 18-23 моҳи ҷимодалохири соли 1408 ҳиҷрӣ мувофиқ ба 6-11 моҳи феввали соли 1988 милодӣ дар шаҳри Ҷадда баргузор гардид, пас аз баррасии ҳамаҷонибаи масъала онро ба тартиби зерин мавзӯбандӣ намуд, ки ҳар ҳолат ва ё мавзӯи он ҳукми худро дорад:

1. Манзур аз узв дар ин маврид ҳар ҷузъе аз аҷзои бадани инсон аст, ки бофтаҳо, ҳуҷайраҳо, хун, узвҳои қомил

¹ Коштан ва ё интиқоли узвҳои баданро аз як шахс ба шахси дигар ба забони русӣ трансплантация ва ё пересадка органов ва ба забони англисӣ «Transplantation» меноманд.

ва ғайраро шомил мешавад, ба монанди қарниаи чашм,¹ хоҳ дар ҷои худ бошад, хоҳ аз он берун оварда шуда бошад.

2. Зарурати бақо ва идомаи ҳаёт ва ё ҳифзи вазифаи асосии ҷисм, ба монанди бинӣ, ба ин амр водошта бошад, ба шарте шахси истифодакунанда аз ҳаёти шаръан боэҳтироме баҳрааманд бошад.

3. Истифода аз ин амалия се сурат дорад:

а) интиқоли узв аз шахси зинда;

б) интиқоли узв аз мурда;

в) интиқол аз ҷанин.

Сурати аввал, ки аз интиқоли узв аз шахси зинда иборат аст, ҳолатҳои зеринро дар бар мегирад:

1. Интиқол додани узв аз як ҷои ҷисм ба ҷои дигараш, ба монанди интиқоли пӯст, тағояки бинӣ, устухонҳо, рағҳои варид (вена), хун ва ғайра.

2. Интиқол додани узв аз бадани шахсе ба бадани шахси дигар. Дар ин ҳолат он ё аз узвҳое аст, ки ҳаёти инсон ба он вобаста аст ва ё дар ҳаёти шахс аз аҳмиати поён-таре бархурдор аст.

Он узве, ки ҳаёти инсон ба он вобаста аст, ё дар ҷисм танҳо як адад аз он вучуд дорад, ба монанди дил ва ҷигар ва ё ду адад, ба монанди гурдаҳо ва шуш.

Аммо он узве, ки ҳаёт ба он вобаста нест, ё вазифаи асосиеро дар ҷисм анҷом медиҳад, (ба монанди чашм, гӯш ва ғайра) ва ё вазифаи асосиеро анҷом намедиҳад, (ба монанди ангушт, дандон ва ғайра). Боз ё худ дар бадан коркард ва таҷдид мешавад, ба монанди хун ва ё таҷдид наме-шавад. Баъзе аз онҳо дар насаб, хусусиятҳои ирсӣ ва шахсияти умумии инсон таъсир доранд, ба монанди хуя (тухмҳои мард) ва тухмдон (дар зан) ва баъзе аз онҳо дар ин кор таъсире надоранд.

¹ Қарниа -/тиббӣ: пӯстаи шаффофе дар берунтарин қисмати чашм аст, ки қабати инабия ва гавҳараки чашм дар пушти он ҷойгир шу-даанд.

Сурати дуҷум, ки аз интиқоли узви мурда иборат аст ва марғ ду ҳолат дорад: а) марғи димоғ (мағзи сар), ки тамоми сохтори он ба таври ниҳой ва бебозгашт аз кор мемонад, б) ба таври ниҳой ва бебозгашт аз кор мондани дил ва нафасгирӣ.

Сурати сеюм, ки дар он интиқоли узв (чузъе аз аҷзои бадан) аз ҷанин ба амал меояд. мавридҳои корбурди он се ҳолат доранд:

- а) ҷанине, ки худ ба худ иҷҳоз (партофта) шудааст;
- б) ҷанине, ки ба сабаби омили тиббӣ ва ё ҷиноие партофта шудааст;
- в) нутфаҳое, ки дар беруни раҳм (бачадон) парвариш шудаанд.

Аҳкоми шаръии мавридҳои гуногуни ғавқ:

1. Интиқоли узв (бофтаҳо, рағҳо, пӯст ва ғайра) аз як мавзъ ба мавзъи дигари бадани шахс бо риояи ин асл, ки нафъи мавриди назар дар он аз зарараш бештар бошад, ҷоиз аст. Он ҳам ба шарте ки ин кор барои барқарор сохтани узви аз байн рафта ё барои баргардонидани шакл ё вазифаи муқаррарии узве ё барои ислоҳи норасоӣ ва ё аз байн бурдани зиштиё, ки сабабгори озори равонӣ ва ё физиологии шахс гардидааст, сурат гирад.

2. Интиқоли узв аз ҷисми шахсе ба ҷисми шахси дигар, ба шарте худ аз худ дар бадан коркард ва таҷдид шавад, ҷоиз аст, ба монанди хун ва пӯст ва дар он бояд шахси табаррӯёкунанда (донор) аҳлияти комил дошта бошад ва тамоми шартҳои мавриди назари шаръ риоя шаванд.

3. Истифодаи чузъе аз узви бадани шахс, ки ба сабаби беморие аз он гирифта (ҷарроҳӣ ва бурида) шудааст. ҷоиз аст, ба монанди қарниҳои ҷашми шахсе, ки ба сабаби беморие аз вай бурида шудааст.

4. Интиқоли узве, ки ҳаёти инсон ба он вобаста аст, ба монанди дил ва ҷигар, аз шахси зинда ба шахси дигар ҳаром аст.

5. Интиқоли узве аз шахси зинда, ки аз байн рафтани он вазифаи асосиеро дар ҳаёти инсон муаттал месозад, ҳарчанд асли ҳаёт ба он вобаста набошад ҳам, ба монанди қарниаи ҳар ду чашм, ҳаром аст.

6. Интиқоли узве аз мурда, ки ҳаёти инсон ба он вобаста аст ва ё вазифаи асосиеро дар он анҷом медиҳад, ба ҷисми шахсе, ба шарте ҷоиз аст, ки шахси вафтида пеш аз вафоташ ба он иҷозат дода бошад ва ё ворисонаш пас аз маргаш ба он иҷозат диҳанд. Агар шахс мачхулу-ш-шахсият ва ё беворис бошад, бояд валии амри мусалмонон ба ин амр мувофақа намояд.

7. Ҷавози интиқоли узв дар ҳолатҳое, ки дар боло баён гардид, маршрут бар он аст, ки ба воситаи фуруши узв анҷом нагирад. Зеро фуруши узвҳои одамони ҳаргиз ҷоиз нест.¹

8. Ҳар чизе ба ҷуз ҳолатҳо ва суратҳои зикршуда, ки ба гунае ба ин мавзӯ баастагӣ дорад, ба мутолиа ва баррасӣ дар нишасти оянда мавкул мегардад.²

Маҷлиси Маҷмаи фиқҳи исломӣ ҳамчунин дар бораи интиқоли узвҳои таносулӣ дар нишасти давраи шашуми худ, ки дар таърихи 18-23 моҳи шаъбони соли 1410 ҳиҷрӣ мувофиқ ба 14-20 моҳи марти соли 1990 милодӣ дар шаҳри Ҷадда баргузор гардид, қарорҳои зеринро ба тасвиб расонд:

1. Коштан ва ё интиқоли ғадудҳои таносулӣ:

Аз он ҷо ки хуся (дар мард) ва тухмдон (дар зан) ба (вазифаи) ҳамл ва ифрои хусусиятҳои ирсӣ (коди генетикӣ)-и шахси интиқолёфта аз вай ҳатто пас аз интиқол ба қабулқунандаи нав идома медиҳанд, пас интиқол ва кош-

¹ Ба ин маъно, ки интиқоли узв ба сурати табарруъ аз сӯи шахси диҳанда (донор) ба қабулқунанда дода шавад, на ба тариқи фуруш. Зеро хариду фуруши узвҳои одамони дар ислом ҷоиз нест. Вале агар шахси дуюм ба шакли ҳадя, кӯмаки бегаразона ва бо иқдоми ҷавонмардона ба вай чизе диҳад, ҷоиз аст.

² Қарорҳо ва тавсияҳои Маҷмаи фиқҳи исломӣ, қарори рақами (1). – Нусхаи электронии он дар мактабаи шомила; Алфиқҳу-л-исломӣ ва адиллатуху. – Ҷ. 8. – С. 505-508.

тани онҳо дар шахси дигар шаръан ҳаром аст.¹

2. Коштан ва ё интиқоли узвҳои таносулӣ:

Коштан ва ё интиқоли баъзе узв (чузъ)-ҳои таносулӣ ғайр аз авратҳои ғализа, ки ноқили хусусиятҳои ирсӣ нестанд, дар ҳолати зарурат ва тибқи меъёрҳои шаръие, ки дар қарори рақами (1) давраи ҷаҳоруми Маҷмаъ баён гардидаанд, ҷоиз мебошад.²

3. Ҷарроҳии ороишӣ ва ё тармимӣ (пластикӣ):

Гузариши ҷарроҳӣ барои ислоҳи узв аз узвҳои бадан ва ё барои зебӣ, ки ба он ҷарроҳии пластикӣ ва ё косметикӣ мегӯянд ва имрӯз хеле ривож ёфтааст, ба шарте бар ҳилофи арзишҳои исломӣ ва меъёрҳои шаръӣ қорре содир нашоад, боқе надорад. Вале табиал додани ҷинс³ ва интиқоли ғадулҳо ва узвҳои ғализаи таносулӣ, ҷӣ тавре баён шуд, қатъан ҳаром ва мамнӯъ аст.

Маҷлиси Маҷмаи фикҳи исломӣ дар нишастии давраи ҳаҷдахуми худ, ки дар таърихи 24-29 моҳи ҷимодулоҳири соли 1428 ҳиҷрӣ, мувофиқ ба 9-14 июли соли 2007, дар шаҳри Бутроҷоӣ кишвари Малейзия баргузор гардид, дар бораи ҷарроҳии ороишӣ қарорҳои зеринро ба тасвиб расонд:

¹ Ҷӣ тавре мулоҳиза мешавад, дар қарори Маҷмаъ дар миёни ғадулҳои таносулӣ, ки аз ҳусҳои мард ва туҳмдони зан иборатанд ва узвҳои таносулӣ фарқ гузошта шудааст. Интиқоли ғадулҳои таносулӣ ба ҳеҷ вачҳ ҷоиз нест, дар ҳоле ки интиқоли ҷузе аз узвҳои таносулӣ ғайр аз авратҳои ғализа ҷоиз аст. Зеро ғадулҳои таносулӣ сарғаи пайдоиши нутфаи мард (оби мани) ва зан (туҳмхуҷайра) мебошанд, ки ҳар яке ҳомил ва ноқили хусусиятҳои ирсӣ ва коди виросати (генетикӣ) мавсум ба ДНК ба ҷанин ҳастанд.

² Қарорҳо ва тавсияҳои Маҷмаи фикҳи исломӣ, қарори № (59/8/6). – Нусхаи электронии он дар мактабаи шомила; Алфиқху-л-исломӣ ва адиллатуху. – Ҷ. 8. – С. 553.

³ Манзур зоҳиран тағйир додани ҷинси мардона ба занона ва занона ба мардона аст, ки бо иваз кардани дастҳои таносулӣ ба воситаи ҷарроҳии тармимӣ (пластикӣ) сурат мегирад.

Гузaronидани ҷарроҳии ороишӣ дар зарурат ва барои рафъи ҳоҷиёт ҷоиз аст, вақте:

а) барои барқарор намудани шакли аввалаи узвҳои бадан бошад,

б) барои барқарор сохтани вазифаи маъмулии узви бадан бошад,

в) барои ислоҳи нақсҳои узвӣ бошад, ба монанди лаби ҷок, бинии қач, доғҳои бадан, ангушт ва ё дандони зиёдӣ, ангуштони часпида ва ғайра, ки аз ҷиҳати ҷисмӣ ва ё равонӣ боиси озори соҳибаш мегарданд,

г) барои ислоҳи нақсҳо ва осебҳое бошад, ки бар асари оташсӯзӣ, ҳаводис (-и табиӣ), бемориҳо ва ғайра ба вучуд омадаанд, ба монанди интиқоли пӯст ва ҷарроҳии он,

д) барои бартараф сохтани зиштиё (дар бадан) бошад, ки аз ҷиҳати равонӣ ва ё ҷисмӣ ба шахс осеб ва озор мерасонад.

Ҷарроҳии ороишӣ дар мавридҳои зерин ҷоиз нест:

Вақте барои тағйири хилқати солими инсонӣ бошад, ба монанди тағйири тарҳи рӯй ва қиёфа, то бо ҷеҳраи нав зухур наояд ва ё барои фиребидан ва гурехтан аз адолат ба он рӯй оварад.¹

¹ Қарорҳо ва тавсияҳои Маҷмаи фикҳи исломӣ, қарори № (18/11/-173). – Нусхаи электронии он дар мактабаи шомила; Алфиқху-л-исломӣ ва адиллатуху. – Ҷ. 8. – С. 804, 805.

Гуфтанист, ки дар ин ҷо баъзе бандҳои қарори Маҷмаъ иқтибос шудаанд, на ҳамаи онҳо.

Фасли ҳафтум

И Д Д А

Идда дар луғат ба маънои шумурдан аст ва дар истилоҳи шаръ он таваккуф ва интизориест, ки пас аз завол ва аз байн рафтани никоҳ бар зан воҷиб мегардад, ба шарте ки никоҳ бо анҷоми ҳамхобагӣ ва ё хилвати саҳеҳа тасбит ва устувор шуда ва ё шавҳар даргузашта бошад.

Иддаи занон бинобар ҳолатҳои гуногуни ҳуди онҳо ва бинобар ҳолатҳои ҷудой чор навъ мешавад. **а)** иддаи занони ҳайзбин, **б)** иддаи занони ноҳайзбин, **в)** иддаи занони бордор, **г)** иддаи вафот. Як ҳолати дигар вучуд дорад, ки зан дар он иддае нампояд ва он — талоқ шудани зан пеш аз ҳамхобагӣ ва хилвати саҳеҳа мебошад.

1. Вақте миёни зану шавҳар танҳо акди никоҳ сурат гирифта бошад, вале ҳамбистарӣ ва ё хилвати саҳеҳае анҷом нагирифта бошад, ин зан пас аз талоқ иддае нампояд (надорад). Куръони карим дар ин бора мефармояд:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ
أَنْ تَمْسُوهُنَّ بِمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُونَهَا

«Эй касоне, ки имон овардаед, вақте занони мӯъминро никоҳ намудед, он гоҳ пеш аз ҳамбистарӣ ва даст расонидан онҳоро талоқ кардед, пас бар онҳо ҳеч иддае нест, ки онро барои шумо бипоянд...».¹

2. Аммо агар шавҳараш бимирад, хоҳ ҳамбистарӣ бо вай сурат гирифта бошад ё не, идда мепояд. Дар ин ҳолат зан иддаи вафот мепояд. Куръони карим дар ин бора ме-

¹ Сураи Ахзоб, 33: 49.

фармояд:

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا
يَتَرَكْنَ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

«Ва онҳое, ки аз миёни шумо вафот менамоянд ва пас аз худ заноне бар ҷой мегуздоранд, чор моҳу даҳ рӯз бо худ интизорӣ мекашанд».¹

Ҳамин ки мард ҳамсарашро талоқи боин ё раҷъӣ намуд ва ё на бо талоқ, балки аз тарафи додгоҳи шаръ миёни онҳо ҷудой воқеъ шуд, иддаи зан оғоз мегардад.

3. Дар сурате зан ҳайзбинанда бошад ва бо вай ҳамбистарӣ сурат гирифта бошад ва бо талоқ аз шавҳараш ҷудо гашта бошад, муддати иддааш се ҳайз аст. Қуръони карим дар ин бора мефармояд:

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَكْنَ بَأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ

«Ва занони талоқгашта муддати се қуръ (ҳайз) бо худ интизорӣ мекашанд».²

4. Вале агар аз рӯи хурдсолӣ ё бузургсолӣ ва ё бар асари беморие ҳайз набинад, муддати иддааш дар чунин ҳолат се моҳ мебошад. Қуръони карим дар ин бора мефармояд:

وَالَّتِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنِ ارْتَبْتُمْ
فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَالَّتِي لَمْ يَحِضْنَ

«Ва он занонатон ки аз ҳайз боз мондаанд, агар дар қорӣ онҳо ба шак афтодед, пас иддаи онҳо се моҳ аст ва ҳамин тавр, он заноне, ки ҳанӯз ба синни ҳайз нарасидаанд...».³

¹ Сураи Бақара, 2: 234.

² Сураи Бақара, 2: 228.

³ Сураи Талоқ, 65: 4.

5. Агар зани талокшуда ҳомила (бордор) бошад, иддаи вай вазъи ҳамлаш (таваллуд кардан) мебошад. Ҳамин ки таваллуд намуд, иддааш ба поён мерасад. Қуръони карим дар ин бора мефармояд:

وَأُولَئِكَ الْأَحْمَالُ أَجْلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ

«Ва занони бордор поёни муддати иддаашон ин аст, ки ҳамлашонро вазъ намоянд».¹

Масоили гуногуни ин боб

1. Зане, ки шавҳараш даргузашта бошад, иддаи вай чаҳор моҳу даҳ рӯз мебошад, Вале агар ин зан низ ҳомила бошад, иддааш бо вазъи ҳамлаш ба поён мерасад.

2. Зани талокшудае, ки ҳайз намедид, пас аз гузашти ду моҳ аз вақти талок ба нохост ҳайз бинад, он ду моҳи сипарӣ гашта эътиборе надоранд. Бояд муддати се ҳайзи дигар идда бипояд. Агар зани ҳайзбинандае пас аз ду ҳайз ойиса гардад, яъне ба сабаби пирӣ аз ҳайз боз монад, он ду ҳайзи вай эътиборе надорад, бояд ба муддати се моҳи дигар идда бипояд.

3. Агар шавҳари хурдсоли зани ҳомилае аз дунё даргузарад, иддаи вай вазъи ҳамл (таваллуд кардан) аст, вале насаби фарзанд аз он шавҳари хурдсол собит намешавад.

4. Шахсе ҳамсари худро дар ҳолати ҳайз талок кунад, он ҳайз аз идда ҳисоб намешавад, барои идда се ҳайзи дигар бояд бигзарад.

5. Агар зан бигӯяд, ки иддаам гузаштааст ва мард ӯро тақзиб (рад) намояд, сухани занро бо ёд намудани савганд тасдиқ ва эътибор карда мешавад.

6. Иддаи зане, ки аз никоҳи фосид чудо гардидааст ё зане, ки аз рӯи иштибоҳ бо ӯ ҳамхобагӣ сурат гирифтааст, чи мард зинда бошад ва чи бимирад, дар ҳар ду сурат се

¹ Сураи Талок, 65: 4.

хайз аст.

Эзоҳ: Никоҳи фосид монанди ақдест, ки бе ҳузури ҳеч шоҳиде баста шудааст ё ақд бастан бо зане, ки хоҳараиш ҳанӯз дар ҳолати иддаи талоқ аз ҳамон мард ба сар мебарад. Ҳамхобогӣ аз рӯи иштибоҳ мисли он аст, ки марде бо зани бегонае ба гумони ин ки ҳамсари ҳудаиш мебошад, наздикӣ намояд.

7. Зане дар идда ба сар мебурд, ки аз рӯи иштибоҳ марде бо ӯ ҳамбистар шуд, бояд иддаи дигар бипояд ва ҳар ду идда дар ҳам тадохул (идғом) мешаванд. Масалан, занеро шавҳараш талоқ дод ва вай пас аз талоқ як бор хайз дид ва дар ҳамин асно марде иштибоҳан бо вай ҳамбистар шавад, бояд се хайзи дигар барои комил гардидани иддааш бар вай бигзарад.

8. Марде ҳамсари худро талоқи боин намуд ва дар аснои идда ӯро ба никоҳи худ даровард, вале бори дигар вайро талоқ кард, бояд иддаи дигар бишуморад (бипояд) ва маҳри комил ба вай дода шавад, ҳарчанд дар никоҳи дуҷум ҳамхобогие бо ӯ сураат нагирифта бошад.

9. Огоҳ сохтани зан аз талоқ барои воқеъ шудани талоқ зарурат надорад. Масалан, мард пас аз муддате мегӯяд, ки аз фалон таърих туро талоқ намудаам, агар аз он таърих то лаҳзаи иқрори мард иддаи зан ба поён расида бошад, билофосила, зан метавонад бо марди дигаре ба шавҳар барояд, ба шарте дар муддати номбурдааш занро тарк намуда бошад.

Ҳикматҳои идда

а) Фароҳам омадани фурсати дигаре барои шавҳар, то дар муддати иддаи ҳамсараш тамоми фикру андешаҳои худро ба кор гирад ва вақте ба ин хулоса омад, ки бо ҳамон ҳамсараш зиндагонии худро идома диҳад, агар талоқи раҷъӣ бошад, бе ҳеч гуна хароҷоту саргардонӣ ба ӯ руҷӯ менамояд.

б) Мушаххас гардидани вазъи ҳомила будан ва набудани зан, то аз омехтани наслҳо бо якдигар пешгирӣ шавад.

в) Агар шавҳар ғавт карда бошад, зан ба унвони вафодорӣ ба шавҳари худ ва изҳори ҳамдардӣ бо хонаводаи ӯ, муддати чаҳор моҳу даҳ рӯз аз шавҳар кардан худдорӣ менамояд.

Ислом аслан хоҳони хонаводаи хушбахт ва ба камол расидани фарзандони рашиду саодатманд дар муҳити солими хонавода мебошад. Бинобар ин, аз ҳамон ибтидо, дар мавриди интиҳоби чуфт ва ҳамсари ояндаи ҳаёт ва қувву ҳамсанги муносиб омӯзаҳо ва иршодоти муҳиммеро барои наслҳои ҷавони уммат пешкаш намудааст.

Ҳамин тавр, дар бораи баргузории маросими хостгорӣ, ки беҳтар аст бо ҳузур ва назарҳои шахсиятҳои диндор, рӯзгордида ва аҳли ташхису салоҳ сурат бигирад, маҷмӯаи салоҳдидҳо ва намунаҳои амалиеро бар пешорӯи фарзандони мусалмон қарор додааст ва дар марҳалаҳои ҳассоси ақди никоҳ, ки бояд бо ризоят ва ҳузури сарпараст ва валии он ду ҷавон баргузор гардад ва ҳулоса, дар тамоми марҳалаҳои рушди фикрию ақлонӣ ва дар саросари даврони касби таҷрибаҳои зиндагӣ, тавсияҳо ва роҳнамоиҳои заруриро барои пайравони худ намудааст, то таҳдоби хонавода ҳарчи мустаҳкамтар рехта шавад.

Агар пас аз ин ҳама иноят ва тавачҷӯе, ки ислом ба бунёди хонаводаи солим медиҳад, боз носозгорӣ ва кашмакашҳои хонаводагӣ дар миёни зану шавҳар сурат гирад, роҳҳои ҳалли мусолимотомези он бояд ҷуста шавад. Дар сурати ноком мондани тамоми роҳи ҳалҳо ва ба ҷудой анҷомидани низоъи хонаводагӣ, бо талоқи навъи аҳсан ва маснун аз ҳам ҷудо шаванд ва ғурсате барои андешидан ва роҳе барои ақиб бозгаштани худ боқӣ гузоранд.

Якбора худро аз неъматҳои хонавода ва оғӯши гарми фарзандон маҳрум насозанд. Албатта, қариб аксари мушкilotи хонаводаҳо ва носозгориҳои зану шавҳар дар на-

тиҷаи риоя нагардидани тавсияҳо ва роҳнамоиҳои арзишманди ислом дар марҳалаҳои гуногуни бунёди хонавода ба вучуд меоянд.

Ҳидод

Ҳидод дар луғат ба маънои тарки зинату ороиш аст ва дар истилоҳи шаръ *ба маънои азодорӣ ва мотам гирифтани зан бар марги шавҳараш* мебошад.

– Зане, ки дар иддаи талоқи боин ва ё дар иддаи вафоти шавҳараш ба сар мебарад, дар айёми гузаронидани иддааш набояд худро зинату ороиш диҳад. Риояи ин ҳолатро аз ҷониби зане, ки дар идда ба сар мебарад, ҳидод гуфта мешавад.

Расули Худо (с) мефармояд: *«Барои зане, ки ба Худо ва рӯзи охират имон дошта бошад, ҳалол нест, ки бар мурдае бештар аз се рӯз мотам гирад, магар бар шавҳараш, ки бо-яд барои вай чор моҳу даҳ рӯз азодорӣ намояд»*.¹

– Зане, ки дар айёми иддаи худ ба сар мебарад, набояд аз ҷониби касе бо сароҳат хостгорӣ шавад, вале бо рамзу киноя ба миён овардани ёди никоҳ боке надорад.

– Зане, ки айёми иддаи худро аз талоқи боин ва ё раҷъӣ мегузаронад, то поёни мӯҳлати идда аз хона хориҷ нашавад. Танҳо дар сурате ки зарурате, ҳамчун беморӣ пеш ояд, метавонад аз хона хориҷ шавад.

– Зане, ки дар иддаи вафоти шавҳараш ба сар мебарад, метавонад рӯзона ва ё дар аввалҳои шаб барои таъмини ниёзҳо ва баровардани эҳтиёҷоташ аз хона хориҷ шавад.

– Зани кофира (бедин) ва духтари хурдсоле, ки шавҳараш ўро талоқ додааст, бар онҳо ҳидоде нест, яъне метавонанд худро ороишу зинат диҳанд.

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1280, 1281, 1282, 5334, 5339, 5345; Саҳеҳи Муслим, 3709 (1486)-58, 3710 (1487).

Собит шудани насаб

Насаб яке аз қавитарин пояҳои хонавода буда, дар миёни афроди оила пайванди хуниро ба вучуд меоварад. Ҳифз ва таҳкими ин таҳдоби иҷтимоӣ яке аз мақсадҳои куллии ислом ба шумор меравад. Худованд пайванди насабро яке аз неъматҳои худ барои инсон донистааст, он ҷо ки мефармояд: **«Ва Ёст он Худое, ки башарро аз об офарида ва (пайванди) ўро (ба тариқи) насаб ва сеҳрӣ (домодӣ) гардонидааст».**¹

Аз ин рӯ, дини ислом зану мардро ба ҳифзи покизагии насаби фарзандон тавсия намуда, онҳоро аз дохил сохтани кӯдакони маҷхулуласт ва ё аз тариқи зино бадунёмода ба қавми хеш ва ҳамчунин аз инкори фарзанди худ наҳй кардааст. Расули Худо (с) мефармояд: **«Кадам зане бар қавме касеро дохил созад, ки аз онҳо нест, пас аз сӯи Худо дар ҷизе нест ва ҳаргиз Худованд вайро дохили бихишт нагардонад ва кадам марде фарзанди худро инкор намояд, дар ҳоле, ки ўро мешиносад, Худо аз вай дар ҳиҷоб (ҷудо) гардад ва ўро дар рӯзи қиёмат бар сари аввалин ва охири расво созад».**²

Камтарин муддати ҳамл (бордорӣ) шаш моҳ пас аз ақди никоҳ дар назди имом Абӯҳанифа (рх) ва аз вақти духул дар назди имом Муҳаммад (рх) аст ва аксари муддати ҳамл ду сол аст. Агар фарзанде дар миёни камтарин ва аксари муддати ҳамл, яъне пас аз шаш моҳ то ду сол ба дунё ояд, насаби вай аз мард собит мешавад, ҳоҳ пас аз никоҳи саҳеҳ бо он зан ҳамхобагӣ намуда бошад, ҳоҳ бо никоҳи фосид ва ё ватӣ бо шубҳа.

Ин матлаб аслан ба таваллуди фарзанд пас аз талоқ ва ҷудоии зану шавҳар бастагӣ дорад. Зеро дар ҳолати

¹ Сураи Фурқон, 25: 54.

² Сунани Абӯдовуд, 2263; Сунани Насоӣ, 3481; Сунани Ибни Моча, 2743. Бусайрӣ исноди онро заъиф гуфтааст.

барқарор будани ақди никоҳ насаби фарзандон, агар мард онро инкор накунад, ба таври табиӣ аз вай собит мешавад. Аммо дар сурати инкори мард масъалаи лиён пеш меояд, ки дар мавзӯи лиён баён гардид.

Вақте насаби фарзанд аз мард собит гардид, чи аз никоҳи саҳеҳ бошад, чи аз никоҳи фосид ва ё ватӣи бо шубҳа, тамоми пайвандҳои насабӣ, ба монанди маҳрамият, ҳаққи нафақа ва ғайра ва ҳамин тавр осори ҳуқуқӣ, ба монанди меросбарӣ ва ғайра, дар байни онҳо собит мегарданд.

Баёни масоили ин боб

1. Агар зани талоқи раҷъӣ шудае пас аз ду сол ё бештар аз он тифле ба дунё оварад, насаби тифл, ба шарте зан ба гузаштани иддааш иқрор надошта бошад, аз ҳамон марди талоқдиханда собит мешавад.

Ба шарте дар муддати камтар аз ду сол таваллуд намояд, ба маҳзи гузоштани ҳамли худ (таваллуд кардан) зан аз шавҳараш талоқи боин мешавад ва насаби тифл аз он шавҳараш собит мегардад. Агар тифл пас аз ду сол аз вақти талоқ ба дунё омада бошад, дар сурате талоқ раҷъӣ бошад, ин таваллуд ружъ ҳам ба шумор меравад.

2. Зани талоқи боингаштае агар дар муддати камтар аз ду сол аз вақти талоқ тифле ба дунё оварад, насаби тифл аз талоқдиханда собит мешавад, Вале агар пас аз ду соли комил фарзанде ба дунё оварад, насаби тифл аз талоқдиханда собит намешавад. Аммо дар сурате мард субути насабро аз худааш даъво намояд, насаб аз вай собит мешавад.

3. Зани хурдсоли ба боин талоқгаштае, ки қобили ҳамбистарӣ буда, агар пас аз нӯҳ моҳ аз вақти талоқ фарзанде ба дунё оварад, насаби тифл аз талоқдиханда собит намешавад. Агар дар камтар аз нӯҳ моҳ таваллуд намояд, насаб собит мешавад.

4. Зани шавҳармурда то муддати ду сол аз замони марги шавҳараш ҳар гоҳ фарзанде ба дунё оварад, насабаш аз марди қазокарда собит мешавад.

5. Агар зани талоқгашта ба гузаштани иддааш иқрор намояд, он гоҳ дар муддати камтар аз шаш моҳ фарзанде таваллуд намояд, насаби тифл аз талоқдиханда собит мешавад.

6. Зане, ки айёми иддаи худро аз сар мегузаронад, дар сурате даъво намояд, ки тифли навзод аз ман таваллуд шудааст, бояд ба даврони пеш аз ҷудоии он зан тавачҷӯх шавад, агар осори ҳомилагӣ бар вай ба ҷашм мерасид ё шавҳар ба бордории вай эътироф намояд, дар ҳақиқат, он тифл аз ҳамон зан ба дунё омадааст ва ниёзе ба исботи дигар надорад. Дар ғайри ин сурат бояд ду мард ва ё як марду ду зан ба дурустии қавли зан шаҳодат диҳанд ва агар касе ҳам пайдо нашавад, ки ба ин амр шаҳодат диҳад, сухани зан беасос дониста мешавад.

7. Зане, ки шавҳараш даргузаштааст, агар қабл аз ду сол фарзанде ба дунё оварад ва ворисони шахси даргузашта ба дунё омадани тифлро аз он шахс тасдиқ намоянд, насаби тифл аз шахси мутаваффо (даргузашта) собит мешавад.

8. Марде бо зане ақди занашӯӣ барқарор намояд ва ханӯз аз таърихи бастани ақд шаш моҳ нагузашта, ки зан фарзанде ба дунё оварад, насаби навзод аз он мард собит намешавад. Агар фарзанд пас аз гузаштани шаш моҳи комил ё бештар аз он аз таърихи ақд ба дунё ояд, насаб аз шавҳар собит мешавад, хоҳ мард бо сароҳат онро эътироф намояд ва ё хомӯшӣ гузинад.

Вале агар мард вилодатро инкор намояд, бо шаҳодати як зан вилодат собит мешавад. Аммо агар шавҳар насабро комилан аз худ нафӣ (рад) намояд, яъне бигӯяд, ки ин фарзанд аз ман нест, дар ин сурат бояд лиён баргузор шавад.

9. Вақте зан фарзанде ба дунё овард, дар сурате ки бо шавҳари худ бар сари таъйини таърихи издивоҷи худ ихтилофи назар дошта бошанд, масалан, шавҳар мегӯяд муддати чаҳор моҳ мешавад, ки туро ба никоҳи худ даровардаам ва зан бошад, шаш моҳ шудааст, мегӯяд, дар ин ҷо шаръан гуфтаи зан мавриди тасдиқ қарор мегирад.

Нигаҳдорӣ ва парастории кӯдак

Чун миёни зану шавҳар ҷудой афтод, ба нигаҳдорию парастории фарзанд модар сазовортар аст ва падар бояд нафақа ва харчи парастории фарзандро пардохт намояд. Дар сурате ки модар ин парасториро нахоҳад, ба ин кор бояд маҷбур сохта нашавад.

Вақте модар мавҷуд набошад, модари модар ва агар вай ҳам набошад, модари падар аз хоҳарони тифл ба парастории вай сазовортаранд. Вақте модари падар ҳам набошад, хоҳарони кӯдак аз аммаҳову холаҳо ва агар хоҳаре надошта бошад, хола аз амма сазовортар аст. Вале занҳои номбурда ба мучарради ба шавҳар баромадан барояшон ҳуқуқе дар парастории кӯдак боқӣ наместонад.

Дар сурате аз занҳои номбурда барои парастории кӯдак касе мавҷуд набошад, аз мардон ҳар кӣ аз рӯи қаробат (хешовандӣ) бо вай наздиктар аст, агар рағбате дар парастории ӯ дошта бошад, ба ин кор авлотар мебошад.

Модару бибӣ то замоне ҳаққи парастории писарбачаро доранд, ки хӯрдану ошомидан, либос пӯшидан ва ба қазои ҳоҷат рафтан бе кӯмаки касе аз дасташ биёяд. Духтарро бошад, то синни балоғат расидан парасторӣ намоянд, он гоҳ онҳо бояд ба падар баргардонида шаванд.

Зани талоқгашта наметавонад кӯдакро аз он шахре, ки падари кӯдак дар он ба сар мебарад, берун барорад, ба ҷуз он ҷое, ки ақди никоҳ қаблан дар он баргузор гардида буд.

Нафақа ва таъмини ниёзҳо

1. Нафақаи зан бар шавҳар ба шарте воҷиб аст, ки зан дар хонаи шавҳар ба сар барад ва бечуну чаро тарҳи (барнома) зиндагӣ ва масири ҳаёти худро дар ихтиёри вай биғзорад, фарқе надорад, ки зан мусалмон бошад ё кофир.

2. Нафақа аз ҳӯрок, пӯшок, ҷои зист ва дар сурати хуб будани вазъи маишӣ-иҷтимоии мард аз ба хидмат гирифтани хидматгоре иборат аст.

3. Дар баровардани нафақа вазъи маишӣ –иҷтимоии зану шавҳар дар назар дошта мешавад. Аз боби мисол, вақте зану шавҳар ҳар ду сарватманд бошанд, нафақаи сарватмандона бар мард лозим мегардад ва дар сурати факиру бенаво будани ҳар ду нафақаи факирона ва муносиб ба ҳолашон ва агар зан бенаво ва мард сарватманд бошад, нафақаи миёнаҳолонае воҷиб мебошад.

Куръони карим дар ин бора мефармояд:

لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ ۖ وَمَن قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا

ءَاتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَّا ءَاتَاهَا

«(Одами кушодаҳол ва) доранда бояд бо кушодадастӣ (дар нафақаи ҳамсараш) инфоқ намояд ва касе (дари) ризк бар вай танг гардидааст, пас бояд аз он чи Худо ба ӯ додааст, инфоқ намояд. Худо аз касе, ба ҷуз он чӣ ба ӯ додааст, талаб наменамояд...».¹

Ҳарчанд ин оят нафақаи даврони иддаи занонро баён наменамояд, вале меъёри муайяннамудаи он дар тамоми мавридҳои дигари нафақа мӯътабар мебошад.

4. Дар сурате зан пас аз дарёфти маҳри худ хонаи шавҳарро тарк намояд, агар ин амали вай ба унвони

¹ Сураи Талок, 65: 7.

носозгорӣ бошад, то замоне ба хонаи шавҳар барнагардад, нафақае барояш лозим намебошад, яъне мард аз расонидани нафақааш озод аст, Вале агар рафтани ӯ аз хонаи шавҳар бо ин мақсад набошад, мард бояд нафақаи вайро бирасонад.

5. Вақте зан аз рӯи хурдсолӣ қобили унсу муошират (ҳамбистарӣ) набошад, нафақае барояш вочиб нест. Аммо агар шавҳар бинобар хурдии солаш қудрати бо зан ҳамбистар шуданро надошта бошад ва зан расида (бузург) аст, нафақаи вай бояд аз моли шавҳараш бароварда шавад.

6. Зан агар ба сабаби қарздорияш ба ҳабс гирифта шавад, дар сурате ки бо вучуди қудрати пардохти қарз аз додани он сар печида бошад, нафақаи вай аз зиммаи шавҳараш соқит мешавад. Вале агар аз пардохти он очиз мондааст, дар ин сурат нафақаи вай бар мард дар даврони маҳбусияш низ лозим аст.

7. Агар зан бо маҳрами дигаре ғайр аз шавҳар ба сафари ҳаҷ барояд, нафақааш дар муддати он сафар бар зиммаи шавҳар нест, вале агар дар ин сафар бо шавҳар ҳамроҳ бошад, нафақааш бар шавҳар вочиб аст, аммо кирои роҳ бар зиммаи худ зан мебошад.

8. Дар сурате зан дар хонаи шавҳараш бемор ва бистарӣ бошад, бар мард нафақаи вай лозим аст.

9. Вақте зан бемор бошад ё натавонад хӯрок омода намояд, мард ба ҳар сурате маслиҳат мебинад, хӯрду хӯроки хонаро омода созад. Дар ғайри ин сурат зан бояд дар ҳадди тобу тавони худ пухту паз ва дигар корҳои хонаро анҷом диҳад. Зеро паёмбари акрам (с) корҳои зиндагиро дар миёни ҳазрати Алӣ (р) ва Фотима (р) тақсим намуноданд. Корҳои хориҷи хонаро ба ҳазрати Алӣ (р) вогузошта, корҳои дохилиро аз ҷумлаи масъулиятҳо ва вазифаҳои ҳазрати Фотима (р) донистанд. Ин дар ҳолест, ки ҳазрати

Фотима (р) саййида ва сарвари тамоми занони олам аст.¹

10. Дар сурате шавҳар аз нафакаи занаш сар бипечад, додгоҳи шаръ ба зан иҷозат медиҳад, то барои нафакаи худ қарз бигирад ва ба ҳукми додгоҳ он қарз аз моли шавҳар пардохта мешавад.

11. Дар сурате мард муддате нопадид (ғоиб) гардад, вале сарвате аз худ бар ҷой гузошта бошад, додгоҳи шаръ аз моли барҷой гузоштааш барои зан, фарзандони хурдсол ва падару модараш миқдоре нафақа муайян менамояд. Ин амр дар сурате анҷом мегирад, ки зан ба се чиз: дарёфт накардани нафақааш аз мард, талоқ нағардиданаш ва агар талоқ шуда бошад, сипарӣ нағаштани иддааш савганд ёд намояд ва аз вай васиқаи замонат (забонхат) гирифта шавад.

12. Барои зан ҳамин тавр нафақа ва ҷои зист дар муддати иддааш лозим мебошад, чи иддаи талоқи боинро аз сар гузаронад ва чи иддаи талоқи раҷъиро. Қуръони карим дар ин бора мефармояд:

أَسْكُنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وَجَدِكُمْ وَلَا تُضَارَّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ
وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمَلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ²

«Онҳоро (дар муддати идда) аз он ҷое, ки тавоноии шумо бар сукунат аст, ҷой диҳед ва зарар нарасонед, то (доираи зиндагиро дар канори худ) бар онҳо танг созед ва агар бордор бошанд, то вазъи ҳамлашон бар онҳо инфоқ намоед».²

13. Зане, ки шавҳараш даргузаштааст, дар айёми идда нафақа надорад.

14. Агар миёни марду зан ба сабаби исёне (гуноҳе), ки сабабгори он зан бошад, ҷудой афтод, ба мисли ин ки зан аз дин баргашт (муртад шуд), ё писари шавҳари худ-

¹ Фатовои Шомия, маъруф ба «Ҳошияи Ибни Обидин», китоби талоқ, боби нафақа. – Ҷ. 5. – С. 231.

² Сураи Талоқ, 65: 6.

ро бўсид, зан дигар нафақае надорад, яъне дар айёми гузаронидани муддати идда нафақааш аз зиммаи мард соқит мешавад.

15. Агар марде занашро се талоқ кард ва зан дар айёми иддаи худ аз дини ислом баргашт, дар ин сурат низ нафақае надорад, яъне он аз зиммаи мард соқит мегардад, аммо агар дар идда писари шавҳарашро бо фиреб ба худ ҳамбистар намуд, ба сабаби ин кор нафақааш аз мард соқит намегардад.

16. Нафақаи фарзандони хурдсол бар падар вочиб аст. Дар сурате ки фарзанди ширхора бошад ва миёни падару модар чудоӣ афтод, модар метавонад дар ивази шире, ки ба тифл медиҳад, аз падари тифл музд талаб намояд, ё ўро шир надихад. Дар сурати ахир падарро лозим меояд, ки бо ширдихандае қарордод бандад, то он тифлро дар назди модараш шир диҳад.

Агар зан дар никоҳи мард бошад, яъне талоқ нашуда бошад, наметавонад барои шир додани тифл аз шавҳараш музд талаб намояд, вале ҳақ дорад, ки вайро шир надихад.

17. Зан метавонад барои шир додани фарзанди шавҳараш, ки аз зани дигараш мебошад, музд талаб намояд.

18. Пас аз гузаштани идда, агар падар барои шир додани тифли хурдсолаш бо ширдихандаи дигаре қарордод бандад, ба шарте модар низ моил бошад бо ҳамон маблағ шир диҳад, модар дар ин ҳолат авлотар аст.

19. Нафақа ва нигоҳубини падару модар ва бобою бибӣ, ба шарте тангдаст бошанд, бар писар вочиб аст, ҳарчанд мусалмон ҳам набошанд.

20. Дар сурати гуногунмаслакӣ ва дигардинӣ танҳо барои зан, падару модар, бибиву бобо, фарзанд ва фарзандони фарзанд, агар номбурдаҳо мусалмон ҳам набошанд, нафақа лозим мебошад. Қуръони карим дар ин бора мефармояд:

وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا

«Ва онхоро дар дунё бо некӣ хамроҳӣ (ва хидмат) намӯ».¹

21. Барои соҳибмаҳрамон низ, чун холаву амма, дар сурате тангдаст бошанд, нафақа лозим аст.

22. Нафақаи духтари ба балоғат расида ва писари барҷомонда ба нисбати аз се ду ва аз се як ҳисса бар падару модар лозим аст, яъне аз се сӯм ду сӯм бар падар ва як сӯм бар модар лозим аст.

23. Дар сурате ки писари нопайдо (ғоиб) аз худ молу сарвате ва дар айни ҳол падару модари бенавоу мустаҳикке бар ҷой гузошта бошад, падару модар метавонанд барои нафақа ва баровардани ниёзҳои худ аз молаш харҷ намоянд.

24. Шахси ғоиб агар дар назди дигаре пулу моле гузошта бошад, бояд бо иҷозат ва ҳукми додгоҳи шаръ аз он пулу мол харҷи зиндагонии падару модараш бароварда шавад. Дар сурате он шахс бе иҷозати додгоҳ харҷи онхоро аз он пулу мол дод, он шахс зомин мегардад, яъне ба муурофия ва ҷавобгарӣ кашида мешавад.

25. Агар додгоҳи шаръ барои нафақаи падару модар ва хешовандони шахс маблағе муайян намояд ва пас аз муддате онҳо маблағро дарёфт накарданд, нафақаи айёми гузаштаашон (дарёфт накардаашон) соқит мешавад. Вале агар додгоҳ ба онҳо иҷозати қарз гирифтани ба ҳисоби он шахсро дода бошад, бояд қарз пардохта шавад. Аммо агар барои ҳамсари шахс аз ҷониби додгоҳ нафақае муайян гардид, зан ҳар гоҳ, ки бихоҳад, метавонад онро дарёфт намояд.

¹ Сураи Луқмон, 31: 15.

Фасли ҳаштум

ҶОЙГОҲИ ЗАН ДАР ИСЛОМ

Баробарии марду зан дар асли ваҳдати инсонӣ ва дар каромати башарӣ

Зан ва мард ҳар ду аз назари Куръон дар асли офариниш ба як ваҳдати инсонӣ бармегарданд.

يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ
وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً

«Эй мардум, аз Парвардигоратон ки шуморо аз як нафс офарид ва аз худӣ ҳамон нафс ҷуфти ўро ба вучуд овард ва аз онҳо мардону занони бешуморе (насли инсон)-ро дар рӯи замин паҳн намуд, тарс ва тақво дошта бошед».¹

Инсон дар миёни силсилаи офариниш мавҷуди боарзиш ва дорои каромати ҳосе аст ва дар ин асли инсонӣ марду зан бо ҳам баробар мебошанд.

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ

«Ва дар ҳақиқат, фарзандони одамро каромат бахшидем...».²

Вақте марду зан ҳар ду дар асли ваҳдати офариниш ва дар асли каромати инсонӣ бо ҳам баробар ва муштарак ҳастанд, пас ногузир, дар мавридҳои зерин бо ҳам баробар ва дорои ҳуқуқҳои яксон мебошанд ва ҳатман бояд каромати инсонии онҳо дар он мавридҳо ҳифз гардад.

¹ Сураи Нисо, 4: 1.

² Сураи Исро, 17: 70.

Бар ҳамин асос, ислом тамоми ҳуқуқҳои умумиро, ки барои пешбурди ҳаёти инсон зарурат доранд, ба зан низ ба ҳайси узви комилулҳуқуқи ҷомеаи башарӣ ато намудааст ва баробарии мутлақ бо мардонро дар ин замина барои вай кафолат додааст. Ин ҳуқуқҳоро метавон ба тартиби зерин мавзӯбандӣ ва баён кард: а) Ҳуқуқҳо ва озодиҳои шахсӣ, б) ҳаққи интиҳоби ҷои зист, в) озодаӣ ва ҳаққи иброи раъй ва ақида, г) ҳаққи омӯзиш ва таълиму тарбия, д) ҳаққи интиҳоби озодонаи кор ва ж) ҳаққи баҳрамандӣ аз кафолатҳои иҷтимоӣ.

Ислом барои ҷимояи ҳуқуқи озодиҳои шахсӣ, таъмини ҳамаҷонибаи ҳаққи зиндагӣ, ҳифзи каромати инсонӣ ва обрӯи маънавӣ ва иҷтимоӣ ва ҳамин тавр, фароҳам овардани шароити муносиби парвариши истеъдодҳо ва заминаи пешбурди фаъолиятҳои амалии занон бештар аз мардон қонун ва муқаррарот вазъ намудааст.

Зеро таъмини кафолатҳои ҳуқуқӣ ва каромати инсонии занон пойдевори иззату сарбаландии миллат ва асоси парвариши маҷду азамат дар дили наслҳо мебошад. Ислом аз пайравони худ меҳроҳад, бо рӯҳи наҷобат, шарафмандӣ ва эҳсоси сарбаландӣ парвариш ёбанд ва дар роҳи таъмини ҳуқуқҳо ва ҳифзи каромати инсонии ҳеш талош варзанд ва ҳамин тавр, давлатро низ кафил ва масъули ҷимояи ҳамаҷонибаи ҳуқуқҳои инсонии онҳо гардонидаст. Куръони карим мефармояд: **«Иззату сарфарозӣ аз онӣ Худо, расули Ӯ ва мӯъминон аст»**.¹ Паёмбари ақрам (с) мефармояд: **«Шахси мусалмон набояд худро хор созад»**.²

Ин ҷо буд, ки халифаи одил ва сиёсатмадори тавонои ислом – Умар (р) ба коргузорони худ дар гӯшаву канори мамлакат ҳамеша тавсия мекард: **«Мусалмононро лату қӯб нанамоед, то сабаби зиллатпазирӣ, ноҷавонмардӣ ва хори**

¹ Сураи Мунофиқун, 63: 8.

² Ал-муфассал. – Ҷ. 4. – С. 197.

нафси онҳо гардед».¹

Вай ҳамасола коргузори худро дар мавсими ҳаҷ ҳозир месохт ва дар ҳузури онҳо ба мардум мегуфт: «Эй мардум, ман коргузори худро барои он нафиристодаам, ки шуморо лату кӯб ва молҳоятонро тасоҳуб намоянд, балки онҳоро барои он фиристодаам, ки амният (ва адолат)-ро дар миёни шумо таъмин намоянд ва молҳои закот ва ганиматро дар байнатон тақсим намоянд. Агар гайр аз ин коре анҷом дода бошанд, онро ба ман бирасонед».²

Имом Абӯюсуф (рх) дар рисолаи «Хароч»-и худ ба халифа Ҳорунааррашид менависад: «Коргузори ва волиёни худро амр кун, то ҳамарӯза дар кори маҳбусон назар кунанд. Касе ба адаб додани андаке ниёз дошта бошад, ўро адаб дода раҳо созанд, касе ҳеҷ гуна мушкиле надошта бошад, озод шавад ва дар адаб додани онҳо зиёдаравӣ намоянд ва корро ба ҷое нарасонанд, ки ҳалол ва ҷои нест.

Ба ман хабар расида, ки коргузори одамонро, ки бо тӯҳмате ва (ё) ҷинояте дастгир шудаанд, дусад, сесад ва ё камтару бештар аз ин дурра мезананд. Ин кор (аз назари шаръ) ҳалол ва ҷои нест. Пушти мӯъмин ҷуз дар ҳолатҳое, ки ба сабаби бадкорӣ ё тӯҳмат ё мастӣ ва ё таъзир, ки шаръан бар вай ҳадде воҷиб шудааст, дигар дар ҳар коре, ки анҷом диҳад, ҳимо (мамнӯъ ва ҳимояшуда) аст ва набояд бо ҳар коре зада шавад.

Коргузори ту, ҷуноне ба ман хабар расида, мардумро лату кӯб мекунад, дар ҳоле, ки расули Худо аз лату кӯби одамони намозгузор наҳй намудааст. Маънои ин ҳадис дар назди мо – валлоҳу аълам – он аст, ки расули Худо (с) аз лату кӯби мӯъминон вақте мустаҳқиқи ҳадди мӯҷиби зарб нагашта бошанд, наҳй намудааст».³

¹ Ал-муфассал. – Ҷ. 4. – С. 197.

² Ал-муфассал. – Ҷ. 4. – С. 197, ба нақл аз «Табақоти Ибни Саъд». – Ҷ. 3. – С. 293.

³ Ал-муфассал. – Ҷ. 4. – С. 196. «Алхароч»-и имом Абӯюсуф (рх). – С. 164, 165.

1. Баробарии марду зан дар ҳуқуқҳо ва масъулиятҳо.

Дар бораи иброи фиқру андеша, баҳрамандаи аз озодиҳои динӣ ва истифода аз шоистагӣҳо ва зарфиятҳои башарие, ки Худо дар вучуди инсон ниҳодааст ва ҳамин тарв, дар анҷоми он масъулиятҳое, ки дини ислом бар фарози роҳи башарият қарор додааст, занон ҳеҷ камӣ ва фарке аз мардон надоранд ва дар тамоми ин ҳуқуқҳо бо ҳам баробар мебошанд.

Ҳаққи иброи раъй, талаби ҳуқуқҳо, тасмимгириҳои озодаи шахсӣ ва назарҳои дар масоили гуногун барои кишри занон ҳам аз лиҳози ҳуқуқӣ ва ҳам амалан дар ислом таъмин шудааст. Аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки Хавла духтари Саълаба аз шавҳараш Авс ибни Сомит ба расули Худо (с) шикоят кард ва гуфт: *«Эй расули Худо, мо-лавро хӯрд, ҷавониамро тамои кард ва ҳарчи дар шикам доштам, барояш нисор намудам ва акнун, ки синну солам ба пирӣ расид ва аз фарзанд мондам, аз ман зиҳор намуд. Худоё, (аз ин кори шавҳарам) ба Ту шикоят мекунам.*

Ин ҷо буд, ки Худованд ояти якуми сураи «Мучодала»-ро дар шаъни ӯ нозил кард, он ҷо, ки мефармояд: **«Худо воқеан ҳам, сухани он занеро, ки дар бораи шавҳараш бо ту мучодала менамояд ва (аз вай) ба Худо шикоят дорад, шунид ва Худо гуфтугӯ(-и ҳар ду)-ягонро мешунавад. Худо дар воқеъ, шунавову доно аст».**¹

Ва ҳамин тавр Худованд дар ҳимояи ҳуқуқҳои маданӣ ва изҳори назари занон оятҳои баъдии ин сураро нозил кард ва муқаррароти зиҳорро муайян намуд, ки дар мавзӯи «Зиҳор» ба тафсил баён гардидаанд.

Дар таърихи садри ислом намунаҳои олие аз баҳши амалии қонун дар бораи ҳуқуқу озодиҳои занон ба ҷашм мерасанд, ки ҳама баёнгари мавқеи қотеъ ва равшани ислом дар бораи онҳо мебошанд.

¹ Сураи Мучодала, 57: 1. Мисбоҳи мунир, гузидаи тафсири Ибни Касир. – С. 1372, 1373.

Дар «Саҳеҳи Бухорӣ» аз Хансо бинти Хизоми Ансорӣ ривоят шудааст, ки падараш ўро, ки бева шуда буд, ба шавҳар дод (ва) ў ин корро напосандид. Пас ба назди расули Худо (с) омад ва он Ҳазрат (с) никоҳашро бекор намуд.¹

Эътимоди ба худ ва истиқлоли шахсияти занон ба туфайли таълимоти ислом ба чое расида буд, ки онҳо барои шинохти ҳуқуқҳои хеш ба иқдомоти часурунае даст мезаданд. Аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки зани ҷавоне ба назди ў омад ва гуфт: *«Падарам маро ба писари бародараш додааст, то пастӣ ва ноодамии ўро ба василаи ман бартарам намояд ва ман инро намехоҳам. Оиша фармуд: бинишин то паёмбар (с) боияд. Вақте расули Худо (с) омад ва ўро аз кори вай хабар дод, падарашро фаро хонд ва амрашро ба худаш вогузошт. Он гоҳ зан гуфт: Ҳоло кори падарамро иҷозат додам, танҳо хостам бидонам, ки оё занон дар кори худ ҳаққе доранд?»*²

Бар асоси таълимоти ислом зане, ки дар даврони канизии худ ба шавҳар баромада бошад, пас аз озод шудан метавонад он никоҳи худро мавриди бозбинӣ қарор диҳад. Оиша (р) канизери бо номи Барира харида озод сохт. Вай пеш аз озодии худ бо ғуломе бо номи Муғис ба шавҳар баромада буд. Барира вақте озодии худро ба даст овард, аз шавҳараш Муғис чудо гашт ва дигар бо вай зиндагӣ накард. Муғис дар кӯчаҳои Мадина аз дунболи Барира мегирист ва бо зорӣ аз вай мехост, ки ўро тарк накунад, вале Барира тасмими ниҳии худро гирифта буд ва дигар ба сӯи Муғис барнагашт.

Абдуллоҳ ибни Аббос (р) қиссаи онҳоро чунин нақл мекунад: *«Шавҳари Барира ғуломе буд бо номи Муғис ва ман мидидам, ки ў чигуна аз дунболи Барира мегирист ва ашқи ҷашмонаш бар ришаи мерехт. Паёмбар (с) ба Аббос гуфт:*

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 5138.

² Сунани Насой, 3269.

Оё аз муҳаббати Мугис нисбат ба Барира ва аз нафрати Барира аз Мугис ба шиғифт наомадаӣ? Паёмбар (с) ба Барира гуфт: **Агар ба назди ӯ бозмегашиӣ.** Барира пурсид: Эӣ расули Худо, оё маро ба ин кор амр менамояӣ? Фармуд: **Танҳо шафеъ (хотирандоз)-ӣ мекунам.** Барира гуфт: Ман ниёзе ба вай надорам».¹

Рӯзе Умар ибни Хаттоб (р) ба мардум гуфт: «Дар маҳри занон зиёдаравӣ накунад, зеро агар ин кор дар дунё фазилаи меодӣ ва ё дар назди Худо тақво ба шумор мерафт, расули Худо (с) ба он аз шумо беҳтар буд. Вай (с) барои ҳеҷ ҳамсар ва ё духтараи аз дувоздаҳ уқия беиштар маҳр надода ва нағирифтааст. Дар ин ҳол зане бархост ва гуфт: Эӣ Умар, Худо ба мо ато намуда ва ту моро маҳрум месозӣ? Оё Худои таъоло нафармудааст, ки: «Ва ба яке аз онҳо қинтор (ҷувол)-е (молу чиз) додед, чизе аз онро бозпас нагиред». Умар гуфт: **Ин зан дуруст фармуд ва Умар хато кард**».²

Дар ривояти дигар омадаст, ки: «Он зан гуфт: **Ин кор ба дастӣ ту нест, эӣ Умар, зеро Худо мефармояд: «Ва ба яке аз онҳо қинторе додед, чизе аз онро нагиред».** Умар гуфт: **Зане бо Умар ҳақхоҳӣ кард ва уро мағлуб сохт**».³

Инҳо чанд намунае буданд, ки назари исломро дар бораи мавқеи иҷтимоӣ, ҳаққи ибрази раъй ва тасмимгирии озодаи занон баён мекунанд. Марҳалаи ба шавҳар баромадани занон яке аз хассостарин давраҳои равонӣ дар ҳаёти онҳо ба шумор меравад ва никоҳ яке аз муҳимтарин масоили иҷтимоӣ мебошад, ки сатҳи истиқлоли шахсият ва ҳаҷми эътимод ба нафсро дар назди занон нишон медиҳад. Ислом тамоми ҳолатҳои гуногуни масъаларо дар назар ги-

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 5283.

² Тафсири Қуртубӣ. – Ҷ. 5. – С. 96. Ин ривоятро Байҳақӣ аз Мучолид ибни Саъид оварда ва онро мунқатеъ гуфтааст, вале ривоятҳои дигаре ба ҳамаи маъно аз роҳҳои дигар ворид шудаанд, ки онро таъйид менамоянд.

³ Тафсири Ибни Касир. – Ҷ. 1. – С. 467.

рифта, ба раъй ва тасмими занон дар ин бора арҷ ниҳодааст ва ба онҳо дар ин амри ҳаётан муҳим мустақилияти комил ато намудааст.

2. Баробарии онҳо дар доираи эътиқодот ва аҳком. Ислом ҳамон таваққӯъ ва чашмдоштеро, ки аз мардон дар бораи бархӯрдорӣ аз эътиқодоти дуруст ва анҷоми масъулиятҳои шаръӣ дорад, аз занон низ дорад ва дар шоистагии дастбӣ ба камолоти маънавӣ, арзишҳои олии инсонӣ ва савобу дараҷоти ухравӣ марду зан бо ҳам баробар мебошанд.

Арзиши амалии онҳо дар имони дуруст ва амали солаҳашон мавриди баҳодиҳӣ ва арзбӣ қарор мегирад. Қуръон ва суннат ҳуқуқҳои маънавӣ ва масъулиятҳои динии ҳар ду ро баробар бозгӯ менамоянд ва амалҳои онро низ яксон арзбӣ менамоянд. Қуръони карим мефармояд:

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَنِينَ
وَالْقَنَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ
وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّالِحِينَ وَالصَّالِحَاتِ
وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ
أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا

«Мардони мусалмон ва занони мусалмон, мардони мӯъмин ва занони мӯъмин, мардони фармонбардор ва занони фармонбардор, мардони содиқ ва занони содиқ, мардони сабрпеша ва занони сабрпеша, мардони хошеъ ва занони хошеъ, мардони дастбахайр ва занони дастбахайр, мардони рӯзадор ва занони рӯзадор, мардони ҳештандор ва занони ҳештандор, мардони бисёр ёдкунандаи Худо ва занони ёдкунанда, Худованд барои ҳамаи онҳо мағфират ва подоши бузурге омода намудааст».¹

¹ Сураи Аҳзоб, 33: 35.

Низ мефармояд:

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَتَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ
فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا

«Касе корҳои нек ва шоиста анҷом медиҳад, мард бошад, ё зан, дар сурате ки мӯъмин бошад, (чунин одамоне) ба бихишт мераванд ва ба андозаи хатти (рахи) болои донаи хурмо ба онҳо зулм намешавад».¹

Боз мефармояд:

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أَتَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً
وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

«Ҳар марду зане, ки амали шоиста ва нек анҷом диҳад, дар ҳоле ки мӯъмин бошад, ҳатман, ба ӯ зиндагонии хуш ва покизае мебахшем ва (чунин одамоне) ба беҳтарин сурате ки амал мекарданд, подош медиҳем».²

Ҳамин тавр мефармояд:

وَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ

«Ва барои занон (низ) бо неки ва ба таври шоиста ҳуқуқҳои ҳаст, ба монанди он вазифаҳо ва масъулиятҳои, ки бар ӯҳдаи онҳост».³

3. Баробарии марду зан дар омӯзиш ва таълиму тарбия. Исломи масъалаи омӯзиш ва таълиму тарбияро барои ҳамаи мусалмонон яксон фарз донистааст. Расули Худо (с) мефармояд: «*Талаби илм бар ҳар марду зани мусалмон фарз аст*».⁴

¹ Сураи Нисо, 4: 124.

² Сураи Наҳл, 16: 97.

³ Сураи Бақара, 2: 228.

⁴ Мӯъҷаму-с-сағир, 61. – Ҷ. 1. – С. 42; Мӯъҷаму-л-авсат, 2051. – Ҷ. 2. – С. 352, 4096. – Ҷ. 4. – С. 423; Мӯъҷаму-л-кабир, 10439. – Ҷ. 10. – С. 195; Шуъабу-л-имони Байҳақӣ, 1667. – Ҷ. 2. – С. 253.

Уммулмӯъминин Оиша (р) дар шаъни занони ансор мефармояд: *«Чи занони хубе ҳастанд занони ансор, ки ҳаё онҳоро аз омӯзиши дин боз надоишт»*.¹

Хулоса, вақте марду зан аз дидгоҳи Қуръон дар асли ваҳдати инсонӣ ва каромати башарӣ бо ҳам баробар ва яксон доништа шудаанд, баробарии онҳо дар арсаҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоӣ ва дар тамоми ҳавзаҳои ҳуқуқӣ аз ҷониби он таъмин ва эълон шудааст ва заминаҳои мусоиде барои фаъолиятҳои эшон аз ҷанбаи ҳуқуқӣ фароҳам гардидааст.

4. Баробарии марду зан дар шоистагиҳо (қобилиятҳо) ва дар аҳлият. Илова бар ҳуқуқҳои умумие, ки аз ҷумлаи заруратҳои ҳаёт ба шумор мераванд ва занон аз онҳо ҳамчун узви комилу ҳуқуқи ҷомеаи башарӣ баҳраманд мебошанд, боз ислом ҳуқуқҳои хусусӣ ва ё шахсиеро, ки ба салоҳият ва аҳлияти одамон бастагӣ доранд низ, барои онҳо таъмин намудааст.

Дар силсилаи шоистагиҳои иқтисодӣ, салоҳиятҳои иҷтимоӣ ва дигар тасмимгириҳои мустақилона занон бо мардон баробар мебошанд. Зеро асоси тамоми шоистагиҳо (қобилиятҳо) ва пас аз он масъулиятҳо бархӯрдории инсон аз нерӯи ақл ва дигар зарфиятҳои фикрӣ мебошад ва занон низ дорои ақлу фаросат ва рашодат (пухтагӣ ва салоҳиятноки) мебошанд.

Занон аз дидгоҳи ислом ба монанди мардон ҳаққи издивоч, барпо намудани оила, талаби нафақа аз шавҳар ва дигар ҳуқуқҳои муоширати оилавино дорад ва ҳамин тавр, салоҳияти ба зимма гирифтани ва анҷом додани масъулиятҳои хонаводагӣ ва риояи ҳуқуқҳои шавҳар, фарзандон ва дигар аъзои оиларо дорад.

Дар мавқеи ба шавҳар баромадан назархоҳӣ ва риояи занон шартӣ дуруст гардидани он доништа шудааст. Расули Худо (с) мефармояд: *«Бе огоҳӣ аз тасмими зани бе-*

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, боби «Ҳаё дар илм», муқаддимаи ҳадиси 130.

*ва ва бе ризояти духтар онҳоро ба никоҳи касе надихед».*¹

Занон дар қонуни ислом ҳамчунин дорои ҳуқуқҳои молӣ ва имконоти иқтисодии ҷудогона ва мустақил аз дигар аъзои хонавода, ба монанди падар, шавҳар ва дигарон мебошанд. Онҳо метавонанд ҳар чизеро, ки бихоҳанд, ба моликият ва тасарруфи худ дароваранд ва дар моликияти худ ба таври дилхоҳ фаъолиятҳои иқтисодиро ба роҳ монанд. Қуръони карим мефармояд:

لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ ۚ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا

«Барои мардон аз он чӣ падару модар ва (дигар) хешовандон (-и онҳо) бар ҷой гузоштаанд, саҳме (ва ҳиссае) вучуд дорад ва барои занон (низ) аз он чи падару модар ва (дигар) хешовандон (-и онҳо) бар ҷой гузоштаанд, ҳисса (ва саҳме) вучуд дорад, хоҳ он мол кам бошад, ё зиёд, ба сура-ти ҳиссаи муайянгашта...».²

Дар ин оят Қуръон баробарии марду занро дар асли ҳаққи ирс аз моли ба меросгузоштаи падару модар ва дигар хешовандон баён ва поягузорӣ менамояд. Дар ояти 32-юми ҳамин сура мавқеи шариати ислом дар бораи баробарии марду зан дар асли моликият ва ҳаққи ирс бори дигар таъкид шудааст.

Қуръони карим бо ин оятҳо ва даҳҳо ояти дигар замина ва асоси устувори ҳуқуқие барои кишри занон ба вучуд овардааст ва суннати набавӣ низ бо садҳо сухан ва амалкарди расули Худо (с) ин мавқеияти ҳуқуқӣ ва ҷойгоҳи арзишманди занонро амалан пуштибонӣ ва таъйид намудааст.

5. Ислои ҳамчунин **барои занон** дар зимни меъёрҳои ахлоқӣ ва дар ҷорҷӯбаи муқаррароти шаръӣ **ҳаққи ишти-рок дар умури сиёсӣ**, ба монанди раъйдихӣ дар интиҳобот

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 5136, 6968, 6970; Саҳеҳи Муслим, 3458 (1419-64; Су-нани Тирмизӣ, 1107; Сунани Насой, 1954; Сунани Ибни Моча, 1871.

² Сураи Нисо, 4: 7.

ва роҳбарии баъзе вазифаҳои идориеро, ки ба табиати зан мувофиқ мебошанд, додааст. Бар асоси мазҳаби ҳанафӣ зан метавонад вазифаи қазо (суди)-ро дар ғайри ҳудуд ва қисос ишғол намояд.

Дар таърихи садри ислом занон дар корҳои илмӣ, таълимӣ, дармони беморон ва мачруҳон, сарпарастии маҳфилҳои омӯзишии занон ва ғайра ба таври ғаёл ширкат варзидаанд ва ҳатто дар майдони ҳарб ҳамроҳи мардон ҳузур доштаанд. Онҳо дар байъати умумии паёмбар (с) ва ҳулафои рошидин ба таври чашмгире ширкат намудаанд.

Аз Уммиатия (р) ва дигарон ривоят шудааст: *«Расули Худо (с)-ро байъат намудем. Вай ин банди ояти байъатро: «Ба Худо чизеро шарик наоваранд» бар мо хонд ва моро аз навҳахонӣ (ғиряи бо садо бар мурда) наҳӣ намуд. Зане дас-ташро аз байъат боздошт ва фармуд: зане маро дар навҳахонӣ кӯмак намуда буд, меҳоҳам (аввал) ҳаққи ўро адо намоям (ўро дар чунин коре кӯмак намоям). Паёмбар (с) ба вай чизе нагуфт. Он зан баргашт ва пас аз муддате бозомад ва паёмбар (с) аз вай байъат гирифт»*.¹

Дар ривояти дигар аз Уммиатия (р) омадааст, ки: *«Вақте хостам ба расули Худо (с) байъат намоям, гуфтам: Эй расули Худо, зане дар даврони ҷоҳилият дар навҳахоние ба ман кӯмак намуда буд, меравам, то ўро дар навҳахоние кӯмак намоям, пас аз он баргашта бо ту байъат мекунам. Фармуд: Бирав ва ўро кӯмак кун. (Уммиатия ровии ҳадис) мегӯяд: рафта ба вай кӯмак кардам ва пас аз он омада ба расули Худо (с) байъат намудам»*.²

Ин ривоятҳо агар аз як тараф, ҳузури ғаёли занонро дар умури сиёсӣ дар таърихи садри ислом нишон диҳанд, аз

¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 4892, 7215.

² Сунани Насоӣ, 4190.

Чӣ тавре мебинем, расули акрам (с) барои манъи навҳахонӣ аз занон байъат мегирифт. Навҳахонӣ дар шарият ба таври қатъӣ мамнӯъ ва ҳаром аст ва набояд аз он иҷозате, ки паёмбар (с) барои Уммиатия пеш аз байъат дод, дар мавриди аҳкоми шаръӣ бардошти нодуруст намуд.

тарафи дигар, сатҳи баланди маърифати динӣ, шуури сиёсӣ, андешамандӣ ва диди пухтаи таҳлили онҳоро дар масоили сиёсӣ ва эътиқодӣ нишон медиҳанд.

Дар ин ҷо нуктаи муҳим ва ҷолиби таваҷҷӯҳ он аст, ки ислом на танҳо ба баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқӣ ва шинохтҳои динии занон ва мукаллаф наму-дани онҳо ба мутолиба ва таъмини ҳуқуқҳои шаръиашон иктифо накардааст, балки мардонро ба ҳимоя ва ҳифзи ҳуқуқҳои онҳо шаръан маъмур намудааст. Риоя ва ҳифзи онҳо аз назари ислом вазифаи илоҳӣ ва масъулияти динии мардон доништа шудааст.

Усул ва куллии панҷгона

Хулоса ислом панҷ асл ва ё куллииётеро, ки ба ҳаёт ва инсонияти шахс тааллуқ доранд, ҳам барои мардон ва ҳам барои занон ба таври баробар ҳифз ва таъмин намудааст: 1. ҳифзи нафс (ҷон ва ҳаққи ҳаёт), 2. ҳифзи ақл ва нерӯи зеҳнӣ, 3. ҳифзи дин ва имон, 4. ҳифзи номус ва обрӯ, 5. ҳифзи мол ва дорой.

Қонунҳо ва аҳкome, ки барои ҳифзи усул ва куллииёти панҷгонаи мазкур равона шудаанд, ҳуқуқҳои ҳар ду қишрро ба таври яқсон ҳимоя мекунанд.

1. Ислom ба ҳаёти инсон арҷ ниҳода, қатли нафс ва рехтани хуни мусалмонро аз ҷумлаи гуноҳони кабира до-нистааст ва барои ҳифзи ҷону нафси мардум ва пешгирӣ аз рехтани хуни бегуноҳе ҳадд (ҷазо)-и қисосро пешбинӣ намудааст ва ин тадбири амниятӣ ва ҳамин тавр ҷазои қатли нафс ба ҳарду қишр – марду зан – ба таври баробар тааллуқ дорад.

2. Ислom барои ҳифзи нерӯи зеҳнӣ ва қобилияти ақ-лонии инсон итеъмоли ҳар гуна машруботи алкулӣ ва ма-води мастиоварро ҳаром гардонида, барои истеъмолкунан-даи он ҳадди шурби хамрро пешбинӣ намудааст, ки марду зан ҳар ду дар назди он баробар ҳастанд.

3. Ислом барои ҳифзи дину имони мардум шароит ва чорабиниҳоеро дарназар гирифтааст, ки дар онҳо марду зан ҳар ду баробар мебошанд. Аз ҷумла, дар қабули ислом икроҳ ва маҷбуриятро нафӣ намуда, мардумро дар пазируфтани ва ё напазируфтани он муҳайяр гузоштааст. Ҳамчунин барои шахсе, ки аз ислом рӯй гардонад ва муртад шавад, бо шароити махсусе ҷазои иртидод (баргаштан аз дин)-ро пешбинӣ намудааст, ки марду зан ҳар ду дар пеши он баробар ҳастанд.

4. Ислом барои ҳимояи номус ва обрӯи мардум ҳадди зиноро дар ду дараҷа пешбинӣ намудааст, то иффату покдоманӣ дар ҷомеа ҳифз шавад, ки марду зан ҳар ду дар пеши он баробар ҳастанд. Ҳамчунин барои шахси тӯхматгар, ки ба номус ва обрӯи мардум таарруз менамояд, ҷазои қазф (тӯхматгорӣ)-ро пешбинӣ намудааст.

5. Ислом барои ҳимояи молу дороии мардум чорабиниҳои гуногунеро тадорук дидааст, ки ҳадди дуздӣ яке аз онҳо мебошад ва он барои марду зан яксон аст. Худованд мефармояд: **«Мард ва зани дузд, дастони онҳоро қатъ намоед, ки он ҷазоест ба он чи касб кардаанд ва уқубатест аз сӯи Худо. Ва Худо тавонову ҳаким аст».**¹

Пуштвонаи имонии пойгоҳи ҳуқуқии занон

Мо бояд аз ҳамин пойгоҳи ҳуқуқӣ ба тамоми фаъолиятҳои зан дар заминаҳои гуногуни иқтисодӣ, иҷтимоӣ, омӯзишӣ ва ҳатто дар муҳити оила ва хонавода ба унвони модар, ҳамсар, духтар ва хоҳар бинигарем ва ҷойгоҳи боазамати ўро аз назари дини ислом дар ин арсаҳои фаъолият баҳо диҳем.

Чӣ тавре гуфтем, ислом на танҳо ба баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқӣ ва шинохтҳои динии онҳо ва ё ба тарғиби онҳо ба ҳимояи ҳуқуқҳои худ иктифо на-

¹ Сураи Моида, 3: 38.

кардааст, балки мардони мӯъминро бо дарназардошти ла-тофати отифаҳои неки равонӣ ва заъфи тавоноҳои ҷисмӣ занон шаръан ба риоя ва ҳифзи ҳамаҷонибаи онҳо муваззаф намудааст. Илова бар ин, онҳоро ба дарки баланди масъулиятшиносӣ дар баробари занон фаро хондааст.

Ислом дар бинои пойгоҳи ҳукукии устуворе барои кишри занон дар арсаҳои ҳаёти фардӣ, муҳити хонаводагӣ ва заминаҳои гуногуни иҷтимоӣ ҳаргиз бо навиштани қонунҳое дар рӯи варақҳо ва эҷоди девони қонун қаноат накардааст, балки пеш аз он пойгоҳи имонӣ ва пуштовонаи маънавие дар ботини одамон барои риоя ва татбиқи амалии он қонунҳо дар ҳаёти воқеӣ ба вучуд овардааст. Гузашта аз ин, дар ҳар сари қадам мӯъминонро ба риоя ва мавриди таваҷҷӯҳ қарор додани ин арзишҳои олии инсонӣ тазаккур додааст.

Барои муоширати нек бо зан дар оила ба унвони ҳамсар ва барои ҳифзи ҳайсиати иҷтимоӣ ва қаромати инсонии вай аз ҳар гуна хушунатҳои равонӣ, осебҳои ҷисмонӣ ва ғайра Қуръони қарим ба мардон тавсия менамояд:

وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

«Бо некӣ (ва ба таври шоиста) бо онҳо муошират (ва рафтор) намоед».¹

Расули Худо (с) дар ин замина мефармояд: *«Беҳтарини шумо касоне мебошанд, ки бо зан ва хонаводаи худ ба беҳтарин равиш рафтор намоянд ва ман беҳтарини шумо дар муошират бо аҳли худ мебошам»*.²

Хушунат ва зӯроварӣ аз дидгоҳи ислом

Ислом амалан ва қадам ба қадам хушунат ва ҳар гуна эътиқодоти нодуруст, боварҳои хурофӣ ва андешаи ғайри

¹ Сураи Нисо, 4: 19.

² Сунани Тирмизӣ, 3895.

солими чомеа, ба хусус қишри занонро, аз фазои эътиқодӣ ва муҳити иҷтимоии мардум бартараф намудааст. Мардум пеш аз зуҳури дини ислом то чое вучуди духтарро дар хонаводаи худ боиси нанг ва беобрӯии худ медонистанд, ки ўро зинда ба гӯр мекарданд. Ислом ин рафтори хушунатмез ва андешаи ваҳшиёнаро амалан аз тафаккури инсон зудуд.

Қуръони карим он вазъи асафбор ва фарҳанги хушунатро чунин баён медорад:

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنْثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ
يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَبِهِ أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ
أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ

«Ҳангоме ба яке аз онҳо муждаи таваллуди духтар (дар оилааш) дода мешуд, (аз шиддати норухатӣ чехрааш дигаргун ва) рӯяш сиёҳ мегашт ва (вучудаш) аз хашму андӯх пур мешуд ва ба хотири ин муждаи баде, ки ба вай дода шудааст, худро аз қавму қабилааш (мардум) пинҳон медошт. (Вай дар худ меандешид, ки) оё ин нангро бипазирад (ва духтарро нигах дорад) ва ё ўро зинда ба гӯр созад. Ростӣ, (онҳо) қазоват ва тасмимгирии баде мекарданд».¹

Ислом ҳамин ҳолати равонӣ ва тарзи тафаккури мардумро марҳала ба марҳала тағйир дод ва андешаи чомеаро ба чое расонд, ки мард вақте занашро дӯст надорад ва барояш мақбул набошад ҳам, бо вай муносибати некро ба роҳ мемонд. Қуръон карим чунин бузурграфториеро ба пайравони худ тавсия менамояд, он чо, ки мефармояд:

وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا
شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا

¹ Сураи Наҳл, 16: 58, 59.

«Бо занонатон муошират ва рафтори хуб намоед. Агар онҳоро бад бинед, мумкин аст шумо чизеро бад бинед ва Худованд хайри фаровонеро (барои шумо) дар он ниҳода бошад».¹

Барои манъи намунае аз хушунати иқтисодӣ, ки дар авҷи шиддати эҳсосот ва ба сарҳадди чудоӣ расидани муносибатҳои марду зан мумкин аст онҳоро фаро гирад, Куръони карим мефармояд:

وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَبْدُلَ زَوْجَ مَكَانَ زَوْجٍ وَءَاتَيْتُمْ إِحْدَهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا ۚ أَتَأْخُذُونَهُ بِهَيْئَتِنَا وَإِنَّمَا مِثْنًا ۖ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ وَأَخَذَتْ مِنْكُمْ مِثْنًا غَلِيظًا

«Вақте иваз кардани ҳамсареро ба ҷои ҳамсаре хостед ва (дар рафти зиндагонии муштарак ва ё ба сурати маҳр) моли фаровоне ба касе аз онҳо (ҳамсари қабلياتон) дода бошед, ҳеҷ гоҳ чизе аз онро бозпас нагиред. Оё бо тӯҳмату гуноҳи ошкор меҳохед онро бозпас гиред? Чӣ гуна онро меҳохед бозпас гиред, дар ҳоле ки бо ҳам муошират (ва омезиши) наздик доштед ва (гузашта аз ин), онҳо (ҳангоми ақди издивоҷ) паймони муҳкаме аз шумо гирифта буданд?».²

Барои пешгирӣ аз ҳар гуна хушунати равонӣ, ҷисмонӣ ва ғайра ғажехони киром ва коршиносони соҳаи фикҳи исломӣ бо баррасии арзишҳои олии дини ислом никоҳеро, ки мард ба риояи ҳуқуқҳои зан ва масъулиятҳои хонаводагӣ итминони шахсӣ ва аз худ бовар надошта бошад, ҳаром донистаанд. Зеро бунёди оила вақте идома меёбад, ки мард ба ислоҳоварӣ ва муоширати нек пойбанд ва аз худ боварӣ дошта бошад.

¹ Сураи Нисо, 4: 19.

² Сураи Нисо, 4: 20, 21.

Расули Худо (с) дар ҳаҷҷатулвадоъ дар раванди баёни ҳуқуқҳои марду зан дар баробари якдигар дар бахше аз суҳанони худ фармуд: *«Ва ҳаққи ҳамсаронатон бар шумо ин аст, ки бо беҳтарин шева ба онҳо муошират намоед ва либосу гизои онҳоро фароҳам созед»*.¹

Боз мефармояд: *«Комилтарини мӯъминон аз рӯи имон хушрафтортарини онҳо мебошанд ва беҳтарини шумо онҳое мебошанд, ки беҳтарин рафторро бо ҳамсарони худ дошта бошанд»*.²

Дар замони пеш аз ислом бар асоси одатҳои даврони ҷоҳилият занонро талоқ мекарданд ва ҳамин ки муддати иддаашон ба поёни худ наздик мерасид, боз ба онҳо рӯҷӯ мекарданд. Яъне на бо онҳо ба таври дуруст ва одамгуна зиндагӣ мекарданд ва на мегузоштанд, ки иддаашон ба поён расад ва зиндагии худро бо шахси дигаре барқарор намојанд, балки бо мақсади расонидани зарарҳои маънавӣ, фишорҳои равонӣ ва таҳдидҳои ҷисмӣ онҳоро дар он вазъи номуносиб ниғаҳ медоштанд.

Ин вазъ то муддате дар ибтидои ислом низ идома дошт ва баъзе мусалмонон низ ба чунин хушунатҳое роҳ меоданд. Ин буд, ки Худованд дар бахши аввали ояти 231-уми сураи Бақара он рафтори ғайриинсонӣ ва корбасти хушунатро маҳкум карда, ба мусалмонон тавсия намуд:

وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَلْيُغْنِ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ ۚ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ
وَلَا تُسْكُوهُنَّ ضَرَارًا لِّتَعْتَدُوا ۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ

«Вақте занон(-атон)-ро талоқ намудед ва ба поёни иддаи худ расиданд, ё онҳоро (дар сурати бозгашт) бо неки ниғаҳ доред ва ё ба хубӣ раҳо созед. Вале (ҳаргиз) бо мақсади озор ва зиён додан онҳоро ниғаҳ надоред, то мав-

¹ Сунани Тирмизӣ, 1163, 3087; Сунани Ибни Моча, 1851, 3074.

² Сунани Тирмизӣ, 1162.

риди зулму ситами шумо қарор гиранд ва ҳар касе чунин кунад, хатман, бар худ ситам кардааст».

Аз тарафи дигар, ба падарон ва бародарон тавсия ме-
намояд, ки агар занон пас аз гузашти идда ҳам ба бозгашт
ба сӯи шавҳарони пешинашон изҳори омодагӣ намуданд,
онҳоро барои пешгирӣ аз ин кор зери фишор қарор нади-
ҳанд, балки баръакс, ба авотифи нек ва тасмимгириҳои
озоди онҳо арҷ биниҳанд.

فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَضَوْنَ بَيْنَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

**«Онҳоро аз (бозгашт ва) издивоч бо ҳамсаронашон,
агар бо хайру хушӣ ба тавофуқ расиданд, бо фишор боз на-
доред...».**¹

Шоҳкориҳои дигари ислом дар ин чода

Ислом дар баробари хушунатҳои рафторӣ ва ноадо-
латиҳои иҷтимоӣ ҳеҷ гоҳ аз худ созиш нишон намодааст.
Инак, боз чанд намунаи дигареро аз муборизоти дини ис-
лом бар зидди чунин падидаҳои манфӣ ва роҳу рафтори
номатлуб дар ҷомеа ва рашодатҳо (корнамоиҳо)-и онро
дар ҳифзи арзишҳои башарӣ ва ҳуқуқҳои табиӣи мардум,
ба хусус ҳимояи қаромати инсонии қишри занон, зикр ме-
намоем.

Вале манзур аз он танҳо зикри рӯйдодҳои муҳимми
таърихи ислом дар гузашта нест, балки тақдими намунаҳои
бемонанде аз корномаҳои бошукӯҳи ислом барои занон
дар ҳаёти бӯҳронзадаи имрӯз мебошад. Ҳаёте, ки зан дар
он ба ҳазорон ихонат, хушунат, пастиҳои сатҳи маърифати
ҳуқуқӣ ва шинохтҳои динӣ ва ноадолатиҳои иҷтимоӣ рӯ ба
рӯ гардидааст. Гузашта аз ин, бо номи ҳимояи озодиҳо ва
ҳуқуқи зан имрӯз вай ба сурати бозичае рӯи сахна баровар-
да шуда, аз қаромати инсонии худ ҷудо сохта шудааст.

¹ Сураи Бақара, 2: 232.

Яке аз одатҳои бад ва ноадолатиҳои иҷтимоӣ нисбат ба занон он буд, ки пас аз марги шавҳараш яке аз писарони он мард, ки аз зани дигараш бошад, ё яке аз наздикони вай, ба монанди бародар, амак ва ғайра ҷомаи худро бар вай меафканд ва бо ҳамин соҳиб ва меросбари он зан мешафт. Яъне занонро пас аз марги шавҳаронашон бо зӯрӣ ва ба унвони моли ба меросгузошта аз худ мекарданд.

Худованд ин одати иҷтимоиро қотейона маҳкум ва мусалмононро аз чунин рафторе бо занон боз дошт, он ҷо, ки мефармояд:

يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا
وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا ءَاتَيْتُمُوهُنَّ

«Эй қасоне, ки имон овардаед, барои шумо ҳалол нест, ки занонро бо зӯр мерос баред ва онҳоро мачбуран нигоҳ доред, то қисмате аз он чизеро, ки (қаблан) ба онҳо додаед, ба даст оваред».¹

Бухорӣ дар бораи сабаби нузули ин оят мефармояд: «Чунин буданд, ки вақте марде мемурад, наздикони вай ба занаш (аз дигарон) ҳақдортар буданд. Агар касе аз онҳо мехост (ва он зан ба вай маъқул мешуд), ӯро ба занӣ мегирифт, ва (-ле агар аз вай хушашон намеомад) ё ӯро ба шахси дигаре ба занӣ медоданд ва ё (то фаро расидани маргааш) вайро ба ҳамон ҳол нигоҳ медоштанд. Онҳо ба он зан аз аҳли хонаводааш ҳақдортар буданд».²

Онҳо ба зан ҳамчун мол ва чиз муносибат мекарданд ва нисбати ӯ ҳар гуна фишор, зӯроварӣ ва хушунатҳои равонӣ, ҷисмонӣ, иқтисодӣ ва ҳатто шахвониашонро раво медиданд. Зан ҳаргиз ҳаққи тасмимгирӣ ва ҳатто бозгашт ба хонаводаи худро надошт.

¹ Сураи Нисо, 4: 19.

² Саҳеҳи Бухорӣ, 4579, 6948.

Бахши дуҷуми ҳамин оят дар бораи хушунати иқтисодӣ нисбат ба занон равшанӣ меандозад. Онҳо занро пас аз марги шавҳараш маҷбуран дар он ҳолат нигоҳ медоштанд, то пас аз марги вай ба молу дороияш соҳиб гарданд ва ё он молеро, ки шавҳараш ба вай дода буд, ба онҳо боз гардонад.¹

Масъули ҳифзи ҳукуки занон

Дар оятҳои гузашта тамоми навъҳои хушунат: иқтисодӣ, раванӣ, ҷисмонӣ ва шаҳвонӣ нисбат ба занон ба таври қатъӣ манъ шудааст. Ҳуқуқҳои табиӣ ва қаромати инсонии онҳо дар ҳар мақом ва ҳолате бояд риоя ва ҳифз шаванд.

Пас бадоҳатан мантиқи ақл тақозо менамояд, ки барои ҳифзи ин ҳуқуқҳо ва ҳимояи қаромати инсонии занон бояд шахсе масъул бошад ва онҳоро дар паноҳи худ сарварӣ намояд, шахсе, ки аз ўҳдаи ин масъулияти сангини илоҳӣ ба ҳубӣ барояд. Худованд масъулияти ҳифзи ин ҳуқуқҳоро бар зиммаи мардон ниҳодааст, ба хусус, вақте сарвари оила мешаванд. Қуръони қарим дар ин бора мефармояд:

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ ۚ فَالْصَّالِحَاتُ قَنَاطَتْ ۖ حِافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ

«Мардон бинобар бартарие, ки Худо (дар сохтори ҷисмонӣ ва ғайраи онҳо) ниҳодааст ва бинобар инфоқ (ва харче, ки дар роҳи бунёд, барқарорӣ, нигоҳдошт ва пешбурди оила) менамоянд, бар занон қаввом (ва сарпараст) мебошанд. Пас занони нек (ва беҳтарин барои низоми биноёфтаи оилавӣ) фармонбар мебошанд (ва онҳо) дар паноҳи

¹ Дар «Сунани Абӯдовуд» дар бораи сабаби нузули ин бахши оят ба ин воқеият ишора шудааст. (Сунани Абӯдовуд, 2090).

хифзу ҳимояи Худованд хифзкунандаи ғайби (шавҳаронашон) мебошанд...».¹

Бубинед, чӣ зебо! Бори масъулияти сарпарастӣ, ниғаҳдошт ва пешбурди оила бар ўҳдаи мардон ниҳода шудааст ва аз занони неке, ки қадри ин ҳама заҳамоти мард ва таҳаммули ин ҳама бори сангини масъулиятро медонанд, бо зеботарин ва боарзиштарин сурат ситоиш ба амал омадааст.

Қуръони карим масъулияти сарпарастӣ, нигоҳубин, пешбурд ва ба танзим даровардани умури хонаводаро бар зиммаи мард ниҳода, занони некро ба унвони тарафдорони назму қонуни хонавода дар ин иҷтимоӣ кўчак, вале муҳим ва ба унвони татбиқкунандагони он назму қонун мавриди қадрдонӣ қарор додааст.

Яке аз эъҷозоти бадеӣ ва тавоноии ҳамаи каломи Худо дар он аст, ки намои оддии зиндагиро нахуст тобиши маънавӣ ва пӯшиши инсонӣ бахшида, сипас марду занро ба ҳосил намудани ҳадафҳои асосии ин қонуни бунёдгашта фаро хондааст. Ибораҳо ва калимоти қуръонӣ он чунон дақиқ ва фарогир ҳастанд, ки тамоми ҷанбаҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, равонӣ, ҷисмонӣ ва ғайраро дар ҳар мавриде ифода менамоянд.

Масалан, калимаи қаввом, ки дар ин оят омадааст, бо зеботарин сурат маъноӣ парасторӣ, нигоҳубин, пешбурд, тарбия ва ба қор бурдани тамоми маҳоратҳо, ақлу хирад ва саъю талоши инсониро барои ҳусули оромиш ва саодати тарбиятгирандагон зери қафолати худ ифода менамояд. Аз мард меҳодад, ки ба унвони бунёдгар, ниғаҳбон ва пешбарандаи сохтори оила бо беҳтарин вазҳ ва дар ҳадди имкон ниёзҳои иҷтимоӣ ва равонии муҳити хонаводаро таъмин намояд ва барои ба танзим даровардани қорҳои он ва пешбурди ҳамаҷонибаи он барномаҳои дақиқи идорӣ ва нақшаҳои пурбори иқтисодӣ ва ғайра дар назар би-

¹ Сураи Нисо, 4: 34.

гирад.

Зан бошад, барои бароварда шудани ин ҳама ормонҳои нек ва ҳадафҳои олии инсонӣ ба ҳамкории самарбахш ва ба нигоҳубин ва посдории натоиҷи ба дастмада фаро хонда шудааст. Оила бо ин таъбири қуръонӣ мактаби хонаводагист, ки мард парваришдиханда, парастор ва омӯзгори он ва зан ба ҳайси ёвар татбиқкунандаи барномаҳои омӯзишӣ ва нақшаҳои парваришии хонавода мебошанд.

Дар ин ҷо ҳаргиз ҳокимияти мутлақ ва истибдоди мард ва ҳамчунин маҳкумият ва беҳуқуқии зан мавриди назар нест. Қисмати охири ин оят бо таъбири зебо ва равшане маъноӣ болоро ифода менамояд. Илова бар ин, ин оят дуруст пас аз оятҳои меояд, ки пойгоҳи ҳуқуқии занро аз назари ислом ва ҷойгоҳи бузурги ӯро дар назди Худо баён намудаанд. Гузашта аз ин ҳама, Худо ин сураро бо номи «Занон» (Нисо) номидааст, дар ҳоле ки бо номи мардон дар Қуръони карим сурае вучуд надорад.

Вале мутаассифона, баъзе муғризон ва ё одамоне, ки шинохти дурусте аз арзишҳои олии ислом надоранд, бо таъбирҳои нодурусти худ аз оятҳои Қуръон ба паёмҳои ҷовидонаи он таън ворид менамоянд.

Оила ва хонавода пойгоҳи аввалин ва таҳдоби ҷомеа ва давлат ба шумор меравад ва аз хонаводаи солим ҷомеаи солим ба вучуд меояд. Фарзандони барӯманди миллат ва бузургони ҷомеа аз хонаводаҳои ҳамаҷониба солиму устувор ва фикрану рӯҳан рушдёфта зухур менамоянд. Бинобар ин, ислом ба бунёд, сохтор ва ташаккули дурусти он аҳамияти ҷиддие додааст.

Бурузи ташаннуч дар хонавода ва назароти Қуръон дар ин замина

Имкон дорад, гоҳе дар миёни аъзои оила, аз ҷумла зану шавҳар, суитафохум ва носозгорие бамиён ояд. Ин ҳолат, ҳатман бо шеваи муносиб ва ҳарчи зудтар бояд ҳалли

худро ёбад. Зеро идома ва шиддат гирифтани бӯхронҳои оилавӣ дар муҳити хонавода, ба хусус дар рӯҳияи фарзандон, таассурот ва паёмадҳои номатлуби худро мегузорад.

Ислоҳи ин вазъ, пеш аз ҳама, ба мард ҳамчун сарпараст ва ниғаҳдори назми хонавода вобастагӣ дорад ва пас аз он ба ҳамкорӣ ва хайрхоҳии зан барои ҳифзи мавҷудият ва ниғаҳдории ваҳдати оила ва фазои солими он вобаста мебошад. Хуб маълум аст, ки агар ҳар ду ҷониб барои рафти бӯхрони ба амаломада ва бартараф намудани паёмадҳои он ҳамфикр ва ҳамталош гарданд, он ба зудӣ ҳалли худро меёбад ва кор ба ҳеч ҷо намерасад.

Вале дар ғайри ин сурат, агар зан омили он бӯхрон ва носозгорӣ бошад, ба мард ба унвони сарпараст ва ниғаҳбони оила як миқдор салоҳиятҳо ва ихтиёроте барои ҷустуҷӯи роҳи ҳал ва пешгирӣ аз фурупошӣ ва заволи хонавода дода шудааст. Чӣ тавре дар ҳолатҳои фавқулода қонуни ҳар кишвар барои роҳбари давлат баъзе ихтиёрот ва салоҳиятҳои иловагиро пешбинӣ намудааст.

Роҳи ҳалли пешниҳоднамудаи Қуръон ва доираи салоҳиятҳои мард дар ин маврид он аст, ки нахуст ўро бо некӣ панд диҳад, насиҳат намояд ва аз паёмадҳои бад ва зиёнҳои ҷуброннопазири он носозгорӣ ва ғайра барҳазар дорад. Чӣ басо мушкилоте вобаста ба сатҳи маърифати инсонӣ ва начобати онҳо дар ҳамин зина ҳал мешаванд.

Вале агар панду насиҳат ба вай коргар наафтад, шеваи дигареро барои ислоҳи вазъ ба кор барад. Занро дар бистари хоб тарк намояд ва бо вай ҳамхобагӣ нанамояд. Ин равиш шеваи ислоҳи равонӣ (психологӣ) ба шумор меравад. Зеро баъзе занон аз ниёзи ғаризии мардон ба зан ва ҳамхобагӣ бардошти бад намуда, ба гуруру ҳавобаландӣ қашида мешаванд.

Мард бо тарки ҳамхобагӣ занро аз олами эҳсосот ва авотиф ба қаламрави ақлу андеша бармегардонад ва ба ў мефаҳмонад, ки ниғаҳ доштани қонуни гарми хонавода, фазои беолоиш ва саодату оромиш дар муҳити солими он

аз чунин қачравихои фикрӣ ва безътидолии рафтор беҳтар аст.

Вале муҳим он аст, ки мард ин корҳоро бо некӣ, бо беҳтарин шеваи амалӣ ва бо мақсади ислоҳи вазъ анҷом диҳад, на барои нишон додани зӯроварӣ ва исботи бартариати худ, вагарна вай шаръан ҳеҷ гуна салоҳияте барои ин корҳо надорад. Барои андешаи солим ва аҳли фаҳм ин равиш аз ҳар чизе муассиртар воқеъ мешавад ва шояд бо ҳамин онҳо ба ҳам оянд.

Агар ин равиши амалӣ низ таъсире дар ҳалли мушкили онҳо нагузошт, пас дар марҳалаи сеюм ўро бо шеваи муносибе таъдиб намояд, яъне барои ислоҳ ўро ба таври нарма ва ба сурате ки ба ҷарҳу нақси ҷисмонӣ наанҷомад, бизанад. Барномаи пешниҳоднамудаи Қуръон дар ҳалли бўҳронҳои хонаводагӣ, ҷӣ тавре мебинем, аз се зина иборат аст ва дар сурати зарурат бояд ба тартиб он се зина ва ё марҳаларо бигузарад ва онҳо дар ин муддат набояд ба чора ва роҳи ҳалли дигаре мутаваассил шаванд. Қуръони қарим дар ин замина мефармояд:

وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ ۖ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاصْرَبُوهُنَّ
فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا

«Ва занонро, ки аз носозгории онҳо хавф доред, онҳоро (дар марҳалаи аввал) панд диҳед ва (дар марҳалаи дуюм) онҳоро дар ҷойҳои хоб тарк намоед ва (дар марҳалаи сеюм) онҳоро бизанед. Агар (бо қорбурди яке ва ё ҳамаи ин чораҳо) аз шумо итоат намуданд, пас аз он бар онҳо роҳи дигаре начӯед. Худо, воқеан ҳам, баландмартаба (ва) бузург аст».¹

Ҳамон гуна ки мебинем, задан ва адаб намудан охирин илоҷи ин равиши ислоҳӣ мебошад ва бояд пеш аз он ду зинаи дигарро бигузарад. Задан дар забони арабӣ ба маънои

¹ Сураи Нисо, 4: 34.

ба таври муносиб адаб додан низ мебошад. Хӯи инсонӣ ва табиати ӯро зароба, ба маънои задашуда ва ё ниҳодашуда, мегӯянд. Яъне барои ислоҳ намудани роҳу рафтор ва хӯи бади онҳо эшонро адаб намоед, яъне бизанед.

Суннати расули Худо (с) меъёру худуд ва тарзи ин таъдиро баён намудааст. Аввал, он ки бо мақсади ислоҳ бошад, дуюм, он ки ду-се бор ва ғайри мубарриҳ (пайғузор) бошад.

Дар «Саҳеҳи Муслим» аз Ҷобир (р) ривоят шудааст, ки расули Худо (с) дар ҳаҷҷатулвадоъ дар зимни баёни ҳуқуқҳои зану шавҳар бар якдигар фармуд: *«Дар бораи закон тақвои Худоро дошта бошед. Зеро онҳо амонатҳое (аз ҷониби Худо) дар назди шумо мебошанд. (Шумо ва онҳо ҳуқуқҳое бар якдигар доред). Ҳаққи шумо бар онҳо ин аст, ки касеро, ки (аз наздиконаш) дӯст намедоред, ба хонаи шумо ворид насозанд. Агар чунин карданд, онҳоро ба сурати ғайри мубарриҳ (пайғузор ва сиёҳсозанда) бизанед. Ва ҳаққи онҳо бар шумо он аст, ки ба онҳо бо некӣ (муошират намоед), яъне ниёзҳои зиндагонияшонро, аз қабилҳои хӯроку пӯшоқ таъмин намоед».*

Аз Ибни Аббос (р) ва дигар муфасссирони Қуръон дар тафсири ояти боло задани ғайри мубарриҳ омадааст ва Ҳасани Басрӣ (рх) ғайри мубарриҳро ғайри муассир (бо таъсироти ҷисмӣ) маънидод намудааст.¹

Соҳиби тафсири «Ал-мунир» ва «Ал-васит», доктор Ваҳба Зухайлӣ дар шарҳи задани ғайри мубарриҳ овардааст, ки он ба маънои ғайри азиятовар мебошад ва бояд бо даст ба сурати нарме се бор бар китфи вай ва ё бо ҷӯби мисвок ва ё бо ҷӯбчаи сабуки дигаре анҷом гирад, на бо кафи даст (ва бо мушт бар рӯй ва ё бо калтаку шатта ва ғайра), ки боиси осебҳои ҷисмӣ мегарданд. Зеро ҳадаф аз ин иқдом ислоҳи вазъ мебошад, на чизи дигаре. Пас задан

¹ Мисбоҳи мунир. – С. 291.

як амр (ишора)-и рамзӣ аст.¹

Дар тафсири «Маорифу-л-қуръон» дар ин бора омадааст, ки: «Ду равиши ислоҳоварии якум ва дуум насиҳатҳо ва ислоҳовариҳои шарофатмандона мебошанд. Аз паёмбарони Худо (с) ба кор рафтани он ду равиши ислоҳӣ нисбат ба занон ба субут расидааст. Аммо равиши сеюм (задан), ҳарчанд дар ҳолатҳои истисноӣ ва дар доираи маҳдуде иҷозат бошад ҳам, паёмбари ислом (с) иршод намудаанд, ки: *«Мардони хубу (бонаҷобат) ҳаргиз занони худро намезананд»*.²

Дар ин оят назокати қонуни илоҳиро ба ҳубӣ мушоҳида менамоем. Қуръони карим меҳодад дар ибтидо мардун аз нерӯи фикру андеша ва зарфиятҳои инсонии худ истифода намоянд ва худ чорасози мушкilotи дохили хеш бошанд. Дар айнаи ҳол асрори маҳрамонаи оилавиашон аз ифшо шудан ва ба даҳонҳо афтодан маҳфуз бимонад.

Зеро ифшои асрори маҳрамонаи хонаводагӣ имкон дорад ҳалли бӯҳрони ба вучудомадаро мушкилтар намояд ва аз тарафи дигар, он кор ба ҳайсиати иҷтимоии онҳо латма мезанад. Нигоҳ доштани доманаи носозгорӣ дар доираи огоҳии ҳуди зану шавҳар аз як сӯ, ҳалли онро барояшон осонтар месозад ва аз сӯи дигар, фарзандонро низ аз паёмдахӯи бади равонии он эмин нигоҳ медорад.

Марҳалаи дигари ҳалли бӯҳрон

Вале ҳангоме кор то ин марҳала ба таври дуруст ба поён нарасид ва он се равиши ислоҳӣ натиҷаи дилхоҳ набахшиданд, набояд бори дуум ба истифодаи он Равишҳо баргашт. Мард дигар набояд он шевахоро ба кор гирад. Зеро бо бакоргирии такрории онҳо оҳиста-оҳиста муҳити ороми хонавода барҳам меҳӯрад ва он шевахӯи ислоҳӣ ба

¹ Тафсири «Васит»-и Ваҳба Зухайлӣ. – Ҷ. 1. – С. 317.

² Тафсири «Маорифу-л-қуръон». – Ҷ. 3. – С. 495.

унсури фишору зӯроварӣ, ҷангу кашмакашҳои вайронгар ва лату кӯби доимӣ табдил меёбанд, ки ислом аз чунин коре безор мебошад.

Балки бояд роҳи ҳалли тозаеро дар пеш гиранд ва додгоҳи хонаводагӣ таъсис намоянд. Як довари хайрхоҳ, хирадманд ва ислоҳталаб аз ҷониби аҳли мард ва яке аз ҷониби хонаводаи зан пой дар миён ниҳанд ва барои ислоҳи онҳо аз ҳеч кӯшише фӯрӯгузор нааноянд.

Ҳанӯз ислом то ин марҳала намехоҳад кор ба додгоҳи қонун ва ба назди суду прокурор кашонида шавад, балки бояд боз дар роҳи ислоҳи онҳо ва бартараф намудани бӯҳрони хонаводагӣ қадами дигаре дар дохили хонавода бардошта шавад. Додгоҳи қонун то ин марҳала низ ҳаққи даҳлат дар умури дохили хонаводагӣ онҳоро надорад. Баръакс, ҳамон додгоҳи хонаводагӣ шаръан салоҳияти баррасӣ ва ҳалли мушкили онҳоро доро мебошад.

Ояти 35-уми сураи Нисо ба ин марҳалаи низоъҳои оилавӣ ва таъсиси ҳайати салоҳиятдори доварони ду тараф амр намуда, пойгоҳи ҳуқуқи додгоҳи хонаводагиро ба вучуд овардааст, он ҷо ки мефармояд:

وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِمَا وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا

إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا

«Ва агар аз низоъи байни онҳо хавф дошта бошед, пас доваре аз ҷониби хонаводаи мард ва доваре аз хонаводаи зан (барои ин кор) бифиристед. Агар он доварон (дар ҳақиқат) ислохро (дар байни онҳо) бихоҳанд, Худо дар миёни онҳо вифок (ва дӯстӣ)-ро ба вучуд меоварад. Худо, воқеан ҳам, донову огоҳ аст».

Ба ҳар ҳол, ин вазъият ҳолати истисноӣ дошта, баъзан рӯй медиҳад ва дар ҷорҷӯбаи маҳдуде ба шавҳар салоҳиятҳо ва ихтиёроте барои ислоҳи носозгории ба вучудодада дода мешавад. Ҳадафи асосии он дар барта-

раф намудани ташаннуч ва пешгирӣ аз ба хушунат гарои-
дани мушкилӣ хулоса мешавад.

Агар мард омили носозгорӣ ва ошуфтани вазъи хона-
вода гашта бошад, дар тамоми мавридҳое, ки зан ҳаққи
мурочиат ба додгохро дошт, бояд пеш аз он ҳамин рави-
ши ташкили додгоҳи хонаводагиро ба кор гиранд ва ба-
рои ҳалли мушкили ба амаломеда ҳайати доварони ду та-
рафро ташкил намоянд.

Хушунатҳо дар ҷомеа

Вақте бо падидаи хушунату зӯроварӣ ва дигар ноа-
долатихо ба таври умум ва дар сар то сари ҷомеа мубори-
за бурда нашавад ва дар мардум камарбанди амнияти аз
маърифати динӣ ва имону тақво ба вучуд оварда нашавад,
ҳолатҳои равонии мардум, тарзи тафаккури ҷомеа ва со-
хтори андешаи инсон андак-андак ба сӯи фарҳанги хушу-
нат гароиш пайдо мекунад ва дар онҳо тундмизочӣ ва ду-
руштрафторӣ дар тамоми муносибатҳо реша мегирад.

Бинобар ин, тамоми муқаррароти иҷтимоии ислом ба
сӯи пешгирӣ аз навъҳои гуногуни хушунат дар ҳаёти
хонаводагӣ ва иҷтимоии мардум равона гардидаанд. Ба
таври мисол, баъзе қонунҳои иқтисодӣ, назарияҳои
иҷтимоӣ ва ғайраи исломро зикр менамоем, ки ин маъно
дар онҳо ба ҳуҷи мушоҳида мегардад.

1. Қонуни манъи фасоди молӣ ва ришвахорӣ. Қуръони
карим мефармояд:

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ

لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

«Амвол (ва дороятгон)-ро дар миёни худ ба ботил (ва
беҳуда) нахӯред ва онро (ба унвони ришва) ба пеши

ҳокимон (ва дигар одамони нуфузманди мақомоти давлатӣ) напартоед, то бахше аз молу дорони мардумро ба (ноҳақ ва) гуноҳ бихӯред, дар ҳоле ки худ (ноҳақ ва нодуруст будани ин рафторатон)-ро медонед».¹

2. *Қонун дар бораи ҷинояти куштор*, ки дар ояти 178 ва 179-уми сураи Бақара баён гардидааст.

3. *Қонун дар бораи ҷинояти дуздӣ ва ғоратгарӣ*, ки дар ояти 38-уми сураи Моида баён гардидааст.

Хулоса, тамоми оятҳои аҳком ба ҳолатҳои хушунат ва зӯроварӣ дар ҷомеа саҳт алоқамандӣ доранд. Исломи тамоми ин аҳкоми тарбиявӣ ва қонунҳои пешгирикунандаи ҷиноиро барои ба танзим даровардани ҳаёти мардум, ҷилавирӣ аз ҳар гуна хушунату зӯроварӣ ва таъмини оромишу саодати саросарӣ дар ҷомеа пешбинӣ намудааст.

Иффат ва покдоманӣ дар ҷомеа

Покӣ ва иффат яке аз муҳимтарин арзишҳои имонӣ ва ахлоқии ислом мебошад. Исломи покзагиву иффат ва покдоманиро ҳам дар ҳаёти фардиву хонаводагии шахс ва ҳам дар муҳити ҷомеа дӯст дошта, барои бунёди ҷомеаи солим ва пок аз ҳеҷ кӯшише фурӯгузор накардааст. Аз ба вучуд омадани муҳити носолими ахлоқӣ ва ривоч ёфтани бебандубориҳо кӯшидааст, то ба ҳар василае пешгирӣ намояд.

Худованд дар қанори қонунҳои мучозотии саҳте, ки барои ин падидаи хилофи иффати инсонӣ гузоштааст, паёмадҳои бади равонӣ, бемориҳои ҷисмӣ, олудагиҳои иҷтимоӣ ва дигар зарарҳои онро дар дурнамои генафонди миллат баён доштааст, он ҷо ки мефармояд:

وَلَا تَقْرَبُوا الزَّيْنَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا

«Ба (муҳити олудаи ба) зино наздик нашавед, ки он,

¹ Сураи Бақара, 2: 188.

дар воқеъ, амали зишт (ва бебандуборӣ) буда ва роҳи (ниҳоят) бад (ва зиёнборест)». ¹

Боз мефармояд:

وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

«Худо (шуморо) аз бебандуборӣ, бадӣ ва ситам наҳй менамояд (ва ба ин шева) шуморо панд медиҳад, то тазаккур намоед». ²

Ҳамчунин мефармояд:

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ

«Бигӯ: Парвардигорам ҳама намуди бебандуборихои ошқору ниҳон, гуноҳ ва зулму тачовузи ба ноҳақро қатъан ҳаром гардонидаст...». ³

Боз мефармояд:

إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ ءَامَنُوا
هُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

«Одамоне, ки меҳоханд (ва кӯшиш ба ҳарч медиҳанд, ки) дар миёни мардуми мӯъмин фахшову бебандуборӣ шуюъ (ва ривоч) пайдо намояд, барои онҳо дар дунёву охи-рат азоби дардноке бошад...». ⁴

Ислом аслан фарҳанги (ба истилоҳ) бебандуборӣ, ҳушунат ва дағалгароиро наменпазирад ва дӯст медорад, ки покиву иффат, муносибатҳои олии инсонӣ ва муҳаббату тасомӯҳ дар ҷомеа ва дар андешаи мардум ҳукм-фармо бошад.

Зино ва алоқаҳои номашрӯъи чинсӣ ба ҳар сурате ки бошанд, дар шаръи муқаддаси ислом маҳкум шудаанд ва

¹ Сураи Исро, 17: 32.

² Сураи Наҳл, 16: 90.

³ Сураи Аъроф, 7: 33.

⁴ Сураи Нур, 24: 19.

барои он муҷозоте низ муқаррар гаштааст.

Аз он чи ба таври фишурда дар китоби никоҳ ва талок, ба хусус дар фасли охир, дар бораи ҷойгоҳи зан дар пешгоҳи ислом ва ҳуқуқҳои шаръии вай баён гардид, ме-тавон хулосаи назари дини ислом ва дидгоҳи Қуръони каримро дар бораи ҷойгоҳи рафъ ва арзишҳои ҳуқуқи занон ба даст овард ва ҳамин тавр, ба азамат ва беназирии қонуни ислом дар ин маврид пай бурд.

Ба ҷойгоҳ ва он арзиши волое, ки дини ислом дар маҷмӯаи қонунгузорӣ ва тарҳи муносибатҳои иҷтимоии худ барои зан муайян намудааст, донишмандони мунсиф ва пажӯҳишгарони воқеъбини Ғарб низ эътироф намуданд. Густов Любен дар китоби «Тамаддуни ислом ва араб»-и худ дар ин бора мегӯяд:

«Ислом мақоми занро дар ҷомеа бисёр баланд бардошта, нисбат ба пеширафт ва саодати вай ҳадамоти шоистае анҷом додааст.

... Ислом аз ҳайсият ва арзиши зан чизе нақоста, балки вайро ба мақоми баланд ва арзишманде расонидааст ва мо нахустин касе нестем, ки дар бораи ислом чунин ақида дошта бошем, балки Косен Ду Персвол пеш аз мо ин андешаро изҳор дошта буд ва Бортелмӣ Сент Ҳилар низ ба ин ақида бо мо ҳамраъӣ мебошад.

Ислом аввалин дине мебошад, ки дар ислоҳи ҳоли занон ва пеширафти ҳамаҷонибаи онҳо қадамҳои густардае бардоштааст ва ин матлаб ба таври бадеҳӣ равшан аст, ки вазъ ва ҳоли занон дар динҳои пеш аз ислом бисёр зоеъ ва ошуфта буд».¹

Гузашта аз ин, он ҷойгоҳи боазамате, ки ислом барои зан ба вучуд оварда буд ва он рафтори олие, ки мусалмонон дар даврони шукӯҳ ва азамати ислом дар муошират бо занон барои ҷомеаи ҷаҳонӣ ба намоиш гузошта буданд, дар

¹ Маҳдии Маҳрезӣ, Шахсият ва ҳуқуқи зан дар ислом, муқаддима. – С. 21. – Техрон, 2007. «Таърихи тамаддуни ислом ва араб». – С. 504.

ҳаёт ва зехнияти мардуми Аврупо таъсири худро гузошта буд. Бояд пазируфт, ки зан дар ҷомеаи мутамаддини имрӯз дар бобати ба даст овардани ҳуқуқҳо ва озодиҳои худ маҷбурӣ арзишҳои волои ислом ва ҳадамоти баёдмондани мусалмонон барои ҷомеаи башарӣ мебошад. Густов Любен дар ин бора мегӯяд:

«Ахлоқи ҷавонмардонаи мардуми Аврупо, ки як баҳши умдаи онро рафтор бо занон таъкил медиҳад, аз мусалмонон ба мо расидааст ва дар зерини таъсири онҳо ба вуҷуд омадааст. Дине, ки тавонист занро аз он дараҷаи паст ва ҳориву зиллат начот бахшад ва ба авҷи иззату қаромат бирасонад, дини ислом буд, на дини масеҳӣ, ҷунонки оммаи мардум ҳаёл мекунад. Зеро амирон ва сарварони мо дар асрҳои миёна бо вуҷуди он ки насронӣ буданд, барои зан ҳеҷ гуна эҳтироме қол набуданд ва дар китобҳои таърих омадааст, ки пеш аз он ки мусалмонон ба гузаштагонӣ мо (аврупоӣ) эҳтироми занро биомӯзанд, амирон ва сарварони мо бо камолӣ ваҳшоният ба онҳо рафтор мекарданд».¹

Тафовутҳои марду зан

Аз сӯи дигар, ислом тафовутҳои физиологӣ (ҷисмонӣ) ва равонӣ марду занро дар қонунгузории худ ба эътибор гирифта ва аҳкоми худро бар асоси воқеиятҳои айни ҳаёт намудааст.

Марду зан дар сохтори ҷисмӣ, хусусиятҳои физиологӣ, ҳолатҳои равонӣ ва дигар бахшҳои ҳастии худ аз якдигар фарқ мекунад. Зеро онҳо дар якҷоягӣ камолӣ инсониро ба вуҷуд овардаанд ва ҳар яке ба танҳои нисфи он ба шумор меравад. Пас он вазифаеро, ки ҳар яке онҳо барои ҳифз ва имтидоди ҳаёти инсонӣ анҷом медиҳад, ҳамин тафовутҳо аз эшон талаб мекунад.

Рамзи муваффақияти қонунҳои ислом дар ташаккули

¹ Нақши фарҳанг ва тамаддуни исломӣ дар бедории Ғарб. – С. 269; Таърихи тамаддуни ислом ва араб. – С. 501.

шахсият ва худсозии инсон низ дар он аст, ки онҳо дар таносуб бо тафовутҳои мавҷуд дар ҳар ду қишр поягузорӣ шудаанд, ки бо тобу тавон, тафовутҳо ва маҳдудии имкониятҳои вучудии ҳар қишре ҳамсозии комил доранд ва бе ҳеҷ тардиде, ин таносуб ва ҳамгунӣ яке аз вучӯҳи эъҷозии он ба шумор меравад.

Ин тафовутҳо албатта, ба асли инсонии онҳо дахле надоранд, балки он дар қорҷӯбаи офариниши илоҳӣ ва бар асари иқтизои вазифаи онҳо дар ҳаёт ба вучуд омадааст. Тафовутҳои мазкур аз фарқиятҳои ҷисмӣ (физиологӣ) ва раванӣ (психологӣ)-и марду зан аз якдигар иборатанд, ки дар таносуб бо онҳо баъзе тафовутҳои фикҳӣ барои ҳар қишре пешбинӣ шудааст.

1. Тафовутҳои ҷисмӣ. Зан дар нармӣ ҷисм, латофати бадан, отифаи рақик, узубати суҳан ва ғайра аз мард фарқ мекунад.

Дар таҳқиқотҳои илми зистшиносӣ (биология) ба иҷбот расидааст, ки зан дар тамоми ҷиз: аз сурат ва узвҳои беруна сар карда, то зарраҳои ҷисмӣ ва ҷавҳари протеинии таркиби ҳуҷайраҳо дар бофтаҳояш аз мард фарқ мекунад. Аз ҳамон ибтидои муайян шудани ҷинси ҷанин рушди таркиби ҷисмонии ҳар ду ҷинс ба шакли мутафовит пеш меравад ва ҳайкали ҷисмонии зан дар ниҳоят ба сурате инкишоф меёбад, ки барои анҷоми вазифааш дар ҳаёт омода мегардад ва ҳамин ҷиз роҳи ўро дар оянда муайян месозад.

Пас аз расидан ба синни булуғ, вақте ҷараёни табиӣ ҳайз (хунбинии моҳона) барои зан шурӯъ мегардад, фаъолият ва ҳаракоти тамоми аъзои баданаш дар он асно аз он мутаассир мегарданд. Пажӯҳишҳо ва мушоҳидоти илми зистшиносӣ ва илми анатомия ба он далолат мекунанд, ки дар аснои ҳайз тағйироти зерин дар вучуди зан ба мушоҳида мерасанд:

1. Қувваи ниғаҳдории ҳарорати бадан дар ҷисми зан кам мегардад ва дар натиҷаи берун шудани гармии зиёд аз бадан дараҷаи ҳарорати он паст мешавад;

2. Тапиши набз суст ва фишори хун паст мешавад ва дар натиҷа интиқоли ҳучайраҳои он кам мегардад;

3. Дар гадудҳои тарашишӯхи дохилӣ (эндокринӣ), гадудҳои гулӯ ва гадуди савдой (лимфавӣ) тағйироте ба мушоҳида мерасад;

4. Коркард, фаъолияти метаболистӣ ва мубодилаи моддаҳо дар дохили ҳучайраҳо кам мегардад;

5. Қобилияти ихроҷи таркиботи химиявӣ (намакҳо)-и фосфат ва хлорид аз бадан паст мегардад ва мубодилаи газӣ хеле поин меравад;

6. Раванди ҳазм ҳалалдор мегардад ва часпоиши чарбу ва дигар маводи протеиние, ки дар таркиби хурданиҳо вучуд доранд, бо бофтаҳои бадан кам мешавад;

7. Ҳолати афсурдагӣ бар зан ғолиб мегардад ва қобилияти идрок дар вай суст мешавад;

8. Ҳушёрӣ зехнӣ ва ҷамъияти хотирро аз даст ме диҳад.

Ин ҳама тағйирот дар маҷмӯъ зани ҳоизро ба ҳолате шабеҳи бемор наздик месозад.

Устод Карше Шекфеский дар зимни озмоишҳои равоншиносии худ ба ин натиҷа расидааст, ки маҷмӯаи асабӣ дар вучуди зан дар айёми ҳайз ба ҷӯш меояд ва дучори ихтилол ва заъфи идрок мегардад ва қобилияти ҷисмиаш низ дар он муддат суст мегардад. Он гоҳ меафзояд: Аз ин ҳама дар аснои ҳайз замони бордорӣ боз ҳам сангинтар аст.¹

Зан ба таври табиӣ моҳе як бор ҳайз мебинад ва ба он тағйироти физиологӣ ва равонӣ дучор мегардад, ба ин маъно, ки моҳе як бор ба афсурдагии ҷисмӣ, тирагии хотир ва парешонии равонӣ гирифтор мешавад. Илова бар ин, дар ҳар давраи бордорӣ то вазъи ҳамл тақрибан бештар аз нӯҳ моҳ ба сахтиҳои ҳамлу вилодат рӯ ба рӯ мегардад, ки ҳамаи ин рӯи ҳама рафта дар вазъи ибодат, барномаи рушди зехнӣ ва раванди тақомули шахсияти

¹ Алмаратул муслима. – С. 63, 64.

ичтимоии вай таъсир мегузоранд.

Мағзи сари зан ба таври мутаваассит худудан сад грамм аз мағзи сари мард камтар мебошад, шиканҳо, печу тобҳо ва чавҳари санҷобшакли он, ки маркази нуқтаи идрок аст, нисбат ба ҳамин чизҳо дар мағзи сари мард хеле кам ва дорои тафовут аст. Вале бо ин вучуд маркази эҳсос ва фаъолиятҳои отифӣ дар он нисбат ба мард бештар инкишоф ёфтааст.

Ҳатто дили зан аз дили мард хурдтар буда, набз ва тапиши он дар ҳар дақиқа тақрибан 10-14 бор аз дили мард бештар ва сареътар аст.

Ин тафовутҳо илова бар он фарқиятҳои мутлақи физиологие ҳастанд, ки дар ҳисми зан вучуд доранд, ба монанди сина, бачадон, тухмдон, ғадудҳои коркарди шир ва ғайра, ки дар мард чизе аз онҳо вучуд надорад.

2. Тафовутҳои равонӣ. Ҳолатҳои нафсӣ ва равандҳои равонӣ дар зан ба таври умумӣ аз мард фарқ мекунад. Аз ҷумла, нерӯи отифаи зан аз мард қавитар аст, вале нерӯи ирода дар мард пайдортар аст, зан тез ва бо сабабҳои ноҷизе ба ғазаб меояд ва идораи асабҳо ва эҳсосоти худро аз даст медиҳад.

Ҳамчунин отифаи раҳмдилӣ, дилсӯзӣ ва шафқат дар зан ниҳоят қавӣ аст ва ба андозаи тафовути ҳар ду ҷинс аз якдигар аз ин ҳолатҳо дар мард фарқ дорад. Қобилияти ҳифзи хотираи дарозмуддат ва захираи он дар зан заъифтар ва раванди фаромӯшсозӣ дар вай сареътар аст. Бо таваҷҷӯҳ ба ин падида дар нерӯи ҳофизаи киши занон дини ислом шаҳодат ва гувоҳии ду занро баробари шаҳодати як мард донистааст, то ба ин восита нақси зарфиятҳои зеҳнӣ дар онҳо ҷуброн шавад. Қуръони карим дар ояти «дайн» мефармояд:

«Ва аз миёни мардони худ (бар китобати он) ду шохид баргиред. Агар ду мард набошад, пас як мард ва ду зан аз он шохидоне (баргиред), ки (ба шаҳодати онҳо) розӣ ҳастед, то агар яке аз онҳо (дар чизе худро) гум созад, яке

аз онҳо дигарашро ба ёд оварад».¹

Албатта, инҳо намунаҳое аз тафовутҳои ҷисмонӣ ва равонии зан аз мард буданд, вале фарқияти онҳо ба ин намунаҳо маҳдуд намегардад. Худованди ҳаким ба таври дақиқ ба ин тафовутҳо ишора менамояд, он ҷо ки мефармояд: **«Ва мард мисли зан нест».²**

Ҳамчунин гуфтанист, ки ин тафовутҳо бо меъёри миёна ва дар ҳадди мутаваассит дар назар гирифта шудаанд. Аммо ба таври инфиродӣ имкон дорад, ки зане дар баъзе хусусиятҳо ба мардон наздик бошад ва ё марде дар поре аз тарҳҳои ҷисмонӣ ва ё ҳислатҳои нафсонӣ ба замон монанд ва ё умуман, зансифат бошад.

Вакте зан ба таври кулӣ дар сохтори ҷисмонӣ ва хусусиятҳои равонии худ аз мард фарқ кунад, пас аз ҳикмат нест, ки барои вай ҳамон қонунҳои фикҳӣ ва аҳкоми иҷтимоие пешбинӣ шаванд ва ё шаръан аз вай аъмоле таклиф (талаб карда) шавад, ки барои мардон муайян шудаанд ва аз тобу тавон ва имконоти вучудии ӯ болотаранд. Балки дар ҳавзаи қонунгузории ислом чунин чизе аслан вучуд надорад.

Бинобар ин, тамоми тафовутҳои фикҳӣ ва аҳкоми мутафовити ибодатӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва ғайрае, ки дар қонунгузории ислом дар байни занон ва мардон мушоҳида мешаванд, бо таваҷҷӯҳ ба ҳамин тафовутҳои ҷисмонӣ ва равонии онҳо пешбинӣ шудаанд ва ўҳдадории баъзе масъулиятҳо ва идораи баъзе умур ба мардон ихтисос ёфтааст.

Инқилоби фикрӣ ва иҷтимоӣ

Вакте ба вазъи зан дар ҷаҳони онрӯз аз назари бархӯрди манфии иҷтимоӣ ва дар андешаи ғайривоқеъбинонаи миллатҳои куҳан менигарем, ба ҳубӣ ба ин воқеъият

¹ Сураи Бақара, 2: 282.

² Сураи Оли Имрон, 3: 36.

пай мебарем, ки ислом таҳаввули азиме дар ин замина ба вучуд овардааст. Аз як сӯ, вазъи иҷтимоии занро дар қаламрави ҷаҳони ислом ба эътидол даровард ва барои вай ҷойгоҳи муносиби ҳуқуқие ба вучуд овард ва аз сӯи дигар, андешаи ҷомеаи ҷаҳониро нисбат ба вай дигар намуд ва ин корномаи азим дурнамои ҳаёти занро барои оянда дар саросари ҷаҳон муайян сохт.

Дар назди коршиносони масоили иҷтимоӣ ва ҷомеашиносон ба ҳубӣ равшан аст, ки эҷоди чунин таҳаввуле дар миқёси ҷаҳонӣ ба дигаргунии кулӣ дар андешаи мардум ва инқилоби фикрӣ ниёз дорад ва ин амр бо пешниҳоди як назария, нашри китобу мақола ва ё доир намудани канфронси илмӣ ҳал намешавад.

Корномаи бузурги ислом дар ин замина он аст, ки тавонист барои зан қаромати инсонӣ ва ҷойгоҳи муносиби иҷтимоӣро дар ҷаҳон барқарор намояд ва ҳам назар ва андешаи мардумро нисбат ба вай дигар созад.

Аз назари тамоми динҳои пешин ва аксари мактабҳои фалсафӣ дар он рӯзгор зан унсури бадӣ ва сарчашмаи тамоми мусибатҳо ва гуноҳон ба шумор мерафт. Ин тарзи тафаккур ва нигоҳи манфӣ ба зан боис шуда, ки ҳаёти безанӣ ва рӯйтофтани аз издивоҷ дар байни мардум, ба хусус мардони дин, ба гунае шоеъ шавад ва он роҳи халосӣ аз бадихо ва расидан ба камолоти инсонӣ доништа шавад. Шахсе, ки аз барпо намудани оила худдорӣ меварзид ва дар танҳой ба сар мебурд, беҳтарин инсон ва одами муқаддас ба шумор мерафт.

Дар Доиратул маорифи Бритониё дар ин бора омадааст: «Безанӣ ва танҳо зистан дар ҳаёти динии башарият ба гунае (ба шакле аз шаклҳо) дар имтидоди асрҳо вучуд дошта ва ин падида тақрибан дар тамоми динҳои ҷаҳонӣ

ба зухур расидааст».¹

Дар ҷои дигар мегӯяд: «Ҳадаф аз андешаи безанӣ пӯшидани симои қадосат ба мардони дин буд. Марди дин мебоист дар олами рӯҳии худ ба зоти хеш иктифо кунад, дар ҳоле ки барпо намудани пайванди издивоҷ бо зан дар тақомули шахсияти вай эътимод ба сарчашмаи хориҷӣ ба шумор меравад. Омӯзиши динҳои ибтидоӣ ин нуктаро равшан месозад, ки барпо намудани пайвандҳои занонавҳарӣ барои мардони дин мамнӯъ будааст. ...Одоб ва анъанаҳои диние, ки дар асрҳои баъдӣ ба зухур расиданд, ҳамеша таъкид дошта, ки ҳаёти безанӣ мутаваҷҷуи ахлоқӣ ва рӯҳии инсонро баланд мебардорад. Бинобар ин, касе ба ахлоқ ва рӯҳиёти баланд ҷашм дӯзад, бояд аз издивоҷ ва агар оиладор бошад, аз анҷоми муоширати ҷинсӣ худдорӣ варзад, зеро алоқаи ҷинсӣ душмани воқеии дин ба шумор меравад. Қамолӣ рӯҳӣ барои зан он аст, ки як умр бешавҳар боқӣ бимонад ва аз дунё танҳо биравад.

Бар асоси таълимоти диёнаи Румӣ қадим намунаи олии муаллими рӯҳӣ аз файласуфон ва мардони дин он аст, ки дар ҳаёти танҳо ва безанӣ ба сар барад. Диёнаи Ҷенизм (Jainism)-и ҳиндӣ ҳатто аз назар андохтан ба зан наҳӣ мекунад ва дар кеши Буддой ва дигар динҳо низ зан вазъи мушобеҳе дорад».²

Расули акрам (с) аввалин шахсияте дар таърихи баъшарият аст, ки ин андешаҳоро қавлан ва амалан рад кард ва барои мардум эълон дошт, ки рӯйтофтан аз издивоҷ ҳеҷ гуна шараф ва қадосате ба шумор намеравад ва зан унсури бадӣ ва сарчашмаи мусибатҳо набуда, балки вай сарчашмаи хайру баракат дар зиндагӣ аст. Ҳатто ўро дар

¹ Ваҳидуддинхон, Зан дар шариати ислом ва тамаддуни ғарбӣ (тарҷимаи арабӣ, Саййид Раисаҳмади Надвӣ). – С. 26. Ба нақл аз Доиратулмаориф (Энциклопедия)-и Бритониё. – Ҷ. 3. – С. 1040.

² Ҳамон сарчашма. – С. 26, 27. Ба нақл аз Доиратулмаориф (Энциклопедия)-и Бритониё. – Ҷ. 16. – С. 599.

радифи зеботарин зебоиҳои табиат – гул ва хушбӯӣ қарор дод, он ҷо ки мефармояд: *«Зан ва хушбӯӣ маҳбубтарин ашӣи дунё дар назди ман ҳастанд»*.

Он ҳазрат (с) барои эҷоди чунин таҳаввуле дар андешаи башарият тамоми васоили қавлӣ, амалӣ, фарҳангӣ, иҷтимоӣ ва ғайраро ба қор андохт ва ба гуфтаи ректори донишгоҳи Женева устод Монте [Montet] дар муқаддимаи тарҷимаи Қуръонаш «ҳамин қорнома ба танҳои қофист, ки барои Муҳаммад (с) номи фаромӯшношуданиеро дар байни муслиҳони асраш сабт намояд».¹

¹ Алмадхалу-л-фикҳӣ. – С. 51.

МАНОБЕЪ ВА САРЧАШМАҲО

1. Абдулазим ибни Бадавӣ, Мухтасари фикҳ аз Қуръон ва суннат (тарҷимаи форсӣ, Абдуллоҳи Мухаммадӣ). – Техрон: Нашри Эҳсон, 2004.
2. Абдулваҳҳоб Халлоф, Илми усули фикҳ. – Қоҳира: Дору-л-ҳадис, 2003.
3. Абдуллоҳ ибни Абдурраҳмони Доримии Самарқандӣ, Сунани Доримӣ. – Қоҳира: Дору-л-ҳадис, 2000.
4. Абдулҷалил Бароҳуӣ Зоҳидӣ, Аъмоли хилофи иффат дар ислом. – Турбати Ҷом: Овои ислом, 1388 ш.
5. Абдулҳалими Ҷундӣ, Абӯҳанифа қаҳрамони озодӣ ва тасомӯҳ дар ислом. – Қоҳира: Дору-л-маърифат.
6. Абдулҳамид Маҳмуд Таҳмоз, Алфиқҳу-л-исломӣ фӣ савбиҳи-л-чадид. – Димишқ: Дору-л-қалам, 1430 ҳ. (2009 м.).
7. Абдурраҳмони Ҷузайрӣ, Фикҳ бар асоси мазҳабҳои чархоргона. – Қоҳира: Мактабату-с-сафо, 2003.
8. Абдушарифи Боқизода, Закот ва ҷойгоҳи он дар низоми ислом. – Душанбе: Эр-граф, 2008.
9. Абдушарифи Боқизода, Ҳаҷ: таърих, моҳият, маносик ва аҳкоми он. – Душанбе, 2009.
10. Абдушарифи Боқизода, Рисолаҳои имом Абӯҳанифа (рх) дар бораи арзишҳои эътиқодии ислом. – Душанбе: Паёми ошно, 2009.
11. Абдушарифи Боқизода, Рӯзаи моҳи Рамазон. – Душанбе: Паёми ошно, 2009.
12. Абулҳасан Алоуддин Алиӣ Муттақӣ ибни Ҳусомуддин ибни Қозӣ Абдулмалик ибни Қозихон маъруф ба Муттақии Ҳиндӣ, Канзу-л-ъуммол фӣ сунани-л-ақволи ва-л-афъол. – Бейрут: Байту-л-афкори-д-давлӣ, 2005.
13. Абулҳасан Бурҳонуддин Алӣ ибни Абӯбакр ибни Абдулҷалили Фарғонӣ Марғинонӣ, Ал-ҳидоя фӣ шарҳи Бидояти-л-мубтадаӣ. – Қоҳира: Дору-с-салом, 2006.
14. Абулҳасан Бурҳонуддин Алӣ ибни Абӯбакр ибни Абдулҷалили Фарғонӣ Марғинонӣ, Ал-ҳидоя фӣ шарҳи Бидояти-л-мубтадаӣ. – Карочӣ: Мактабату-л-бушро, 2006.

15. Абулфидо Исмоил ибни Умар ибни Касири Димишқӣ, Мисбоҳи мунир (гузидаи тафсири Ибни Касир). – Риёз: Дору-с-салом, 2002.
16. Абӯабдуллоҳ Аҳмад ибни Ҳанбали Шайбонӣ, Муснади имом Аҳмад. – Риёз: Байту-л-афкор-д-давлия, 1998.
17. Абӯабдуллоҳ имом Муҳаммад ибни Ҳасани Шайбонӣ, Алҷомеъу-л-кабир. – Бейрут: Дору-л-кутуби-л-илмия, 1421 х. (2000 м.).
18. Абӯабдуллоҳ имом Муҳаммад ибни Ҳасани Шайбонӣ, Китоби Ал-асл маъруф ба Мабсут (таҳқиқи Абулвафои Афғонӣ). – Берут: Оламу-л-китоб, 1990.
19. Абӯабдуллоҳ имом Муҳаммад ибни Ҳасани Шайбонӣ, Китобу-л-хуччати ғало аҳли-л-Мадина. – Бейрут: Оламу-л-китоб, 2006.
20. Абӯабдуллоҳ имом Муҳаммад ибни Ҳасани Шайбонӣ, Китобу-л-осор (таҳқиқи Абулвафои Афғонӣ). – Бейрут: Дору-л-кутуби-л-илмия, 1993.
21. Абӯабдуллоҳ Молик ибни Анаси Асбахӣ, Муваттаъ (ба ривояти имом Муҳаммад ибни Ҳасан). – Бейрут: Дору-л-кутуби-л-илмия, 1979.
22. Абӯабдуллоҳ Муҳаммад ибни Абдуллоҳ маъруф ба Ҳатиби Табрезӣ, Мишкоту-л-масобих. – Бейрут: Ширкати дори Арқам ибни Абӯларқам, 1996.
23. Абӯабдуллоҳ Муҳаммад ибни Абдуллоҳ Ҳокими Нишопурӣ, Мустадраки Ҳоким. – Бейрут: Дору-л-маърифат, 2006.
24. Абӯабдуллоҳ Муҳаммад ибни Аҳмади Ансории Куртубӣ, Алҷомеъ лиаҳкоми-л-Қуръон (Тафсири Куртубӣ). – Бейрут: Дору-л-китоби-л-арабӣ, 2004.
25. Абӯабдуллоҳ Муҳаммад ибни Исмоили Бухорӣ, Саҳеҳи Бухорӣ. – Бейрут: Дору-л-маърифат, 2004.
26. Абӯабдуллоҳ Муҳаммад ибни Язид ибни Мочаи Қазвинӣ, Сунани Ибни Моча. – Бейрут: Дору эҳёи-т-туроси-л-арабӣ, 2000.
27. Абӯабдурраҳмон Аҳмад ибни Шуъайби Насой, Амалу-л-явми ва-л-лайла. – Димишқ: Дору-л-калими-т-таййиб, 2001.
28. Абӯабдурраҳмон Аҳмад ибни Шуъайби Насой, Сунани Куброи Насой. – Бейрут: Дору-л-кутуби-л-илмия, 1411 х. (1991).
29. Абӯабдурраҳмон Аҳмад ибни Шуъайби Насой, Сунани Насой. – Бейрут: Дору-л-маърифат, 2007.

30. Абӯбакр Абдуллоҳ ибни Муҳаммад ибни Абӯшшайбаи Куфӣ, Мусаннафи Ибни Абушшайба. – Риёз: Мактабату-р-рушд, 1409 ҳ. (1989).
31. Абӯбакр Абдурраззоқ ибни Хумом, Абӯяълои Санъонӣ, Мусаннафи Абдурраззоқ. – Бейрут: Ал-мактабу-л-исломӣ, 1403 ҳ. (1983).
32. Абӯбакр Аҳмад ибни Амр ибни Абдулхолиқи Аткӣ маъруф ба Баззор, Муснади Баззор (Албаҳру-з-заҳҳор). – Бейрут: Муассисаи улуми Қуръон, Мактабату-л-улуми ва-л-ҳикам, 1409 ҳ. (1989).
33. Абӯбакр Аҳмад ибни Хусайн ибни Алӣ ибни Абдуллоҳ ибни Мӯсои Байҳақӣ, Сунани Куброи Байҳақӣ. – Бейрут: Дору-л-фикр, 2005.
34. Абӯбакр Аҳмад ибни Хусайн ибни Алӣ ибни Абдуллоҳ ибни Мӯсои Байҳақӣ, Шуъабу-л-имони Байҳақӣ. – Бейрут: Дору-л-кутуби-л-илмия, 1410 ҳ. (1990).
35. Абӯбакр Аҳмад ибни Хусайн ибни Алӣ ибни Абдуллоҳ ибни Мӯсои Байҳақӣ, Маърифату-с-сунани ва-л-осор. – Қоҳира: Дору-л-вафо, 1412 ҳ. (1992).
36. Абӯбакр Қобири Чазоирӣ, Куллиёти Ислом (тарчимаи форсӣ. Абдулазизи Салимӣ). – Техрон: Нашри Эҳсон, 2002.
37. Абӯбакр Муҳаммад ибни Исҳоқ ибни Хузаймаи Суламии Нишопури маъруф ба Ибни Хузайма, Саҳеҳи Ибни Хузайма. Бейрут: Ал-мактабу-л-исломӣ, 1970.
38. Абӯдовуд Сулаймон ибни Ашъаси Сичистонӣ, Сунани Абӯдовуд. – Бейрут: Дору-л-фикр, 2005.
39. Абӯзайд Бакр ибни Абдуллоҳ, Фикҳу-н-навозил. - Бейрут: Муассисаи Рисолат, 1422 ҳ. (2001 м.).
40. Абӯисо Муҳаммад ибни Исои Тирмизӣ, Сунани Тирмизӣ. – Бейрут: Дору-л-маърифат, 2002.
41. Абӯлқосим Сулаймон ибни Аҳмад ибни Айюби Табаронӣ, Алмӯъчаму-л-авсат. – Қоҳира: Дору-л-ҳарамайн, 1415 ҳ. (1993).
42. Абӯлқосим Сулаймон ибни Аҳмад ибни Айюби Табаронӣ, Алмӯъчаму-л-кабир. – Мавсил: Мактабату-л-улуми ва-л-ҳикам, 1404 ҳ. (1984).
43. Абӯлқосим Сулаймон ибни Аҳмад ибни Айюби Табаронӣ, Алмӯъчаму-с-сағир. – Бейрут: Ал-мактабу-л-исломӣ, 1405 ҳ. (1985).

44. Абӯллайс Наср ибни Муҳаммад ибни Аҳмад ибни Иброҳими Самарқандӣ, Хазонату-л-фикҳ. – Бейрут: Дору-л-кутуби-л-илмия, 1426 х. (2005 м.).
45. Абӯлҳасан Алӣ ибни Умари Дорақутнӣ, Сунани Дорақутнӣ. – Бейрут: Дору-л-маърифат, 1966.
46. Абӯлхусайн Муслим ибни Ҳаҷҷоч ибни Муслими Кушайрии Нишопурӣ, Саҳеҳи Муслим. – Бейрут: Дору-л-маърифат, 2004.
47. Абӯлфазл Аҳмад ибни Алӣ ибни Аҳмад ибни Муҳаммад ибни Ҳачари Асқалонӣ, Талхису-л-хабир фӣ аҳодиси Аррофиъийи-л-кабир. – Бейрут: Дору-л-кутуби-л-илмия, 1419 х. (1989).
48. Абӯлфазл Аҳмад ибни Алӣ ибни Аҳмад ибни Муҳаммад ибни Ҳачари Асқалонӣ, Фатҳу-л-борӣ шарҳи «Саҳеҳи Бухорӣ». – Бейрут: Дору-л-фикр, 1993.
49. Абӯлфараҷ Абдурраҳмон ибни Аҳмад ибни Раҷаби Ҳанбалӣ, Латоифу-л-маориф.
50. Абӯчаъфар Аҳмад ибни Муҳаммад ибни Саломат ибни Абдулмалики Аздии Таҳовӣ, Шарҳи маони-л-осор. – Бейрут: Дору-л-кутуби-л-илмия, 2001.
51. Абӯхотим Муҳаммад ибни Ҳиббон ибни Аҳмади Тамимии Бустӣ, Саҳеҳи Ибни Ҳиббон. – Бейрут: Муассисаи Рисолат, 1993.
52. Абӯумар Усмон ибни Алӣ ибни Миҳчан ибни Юнус маъруф ба Фахруддини Зайлаъӣ, Табйину-л-хақоик шарҳи Канзу-л-дақоик. – Бейрут: Дору-л-кутуби-л-илмия, 1420 х. (2000 м.).
53. Алӣ Ҳайдар Афандӣ, Дурару-л-ҳукком шарҳи Маҷаллату-л-аҳком (таъриби Фаҳмӣ Хусайнӣ. Бейрут: Дору-л-кутуби-л-илмия.
54. Аллома Абдуллоҳ ибни Маҳмуд ибни Мавдуди Мавсилӣ, Алихтиёр литаълили-л-мухтор. – Бейрут: Дору-н-намузация, 2002.
55. Аллома Абӯлхусайн Аҳмад ибни Муҳаммад ибни Аҳмад ибни Чаъфари Бағдодӣ маъруф ба Қудурӣ, Мухтасару-л-қудурӣ. – Карочӣ: Мактабату-л-бушро, 1429 х. (2008).
56. Аллома Ҷамолуддин Абумуҳаммад Абдуллоҳ ибни Юсуфи Зайлаъии Ҳанафӣ, Насбу-р-рояи Зайлаъӣ. – Бейрут: Дору-л-кутуби-л-илмия, 1996.
57. Аллома Муҳаммадамин ибни Умар ибни Абдулазиз, Радду-л-мухтор, маъруф ба Ҳошияи Ибни Обидин. – Бейрут: Дору

эхѐи-т-туроси-л-арабї, 1998.

58. Аллома Муҳаммадамин ибни Умар ибни Абдулазиз маъруф ба Ибни Обидин, Маҷмӯаи расоили Ибни Обидин. – Кувейт: Мактабаи Усмония.
59. Аллома Муҳаммадтақии Усмонӣ, Дарси Ҷомеъи Тирмизӣ (тарҷимаи форсӣ, Муҳаммадризои Рухшонӣ). – Зоҳидон: Интишороти Сиддиқӣ, 2006.
60. Аллома Муфтӣ Худоназари Қанбарзиҳӣ, Маҳмуду-л-фатово (Фатовои Дору-л-улуми Зоҳидон). – Зоҳидон: Интишороти Сиддиқӣ, 2004.
61. Алмавсӯату-л-арабияту-л-оламия [Global Arabic Encyclopedia] (зери назар ва таҳрири доктор Аҳмад Шувайхот). – Нусхаи электронӣ, 1425 ҳ. (2004 м.)). Минбаъд: Алмавсӯату-л-арабияту-л-оламия.
62. Алмунҷид фӣ аллугати-л-арабияти-л-муъосира. – Бейрут: Дору-л-машрик, 2001.
63. Алоуддин Абӯбакр ибни Масъуди Косонӣ, Бадоеъу-с-саноеъ фӣ тартиби-ш-шароеъ. – Бейрут: Дору эҳѐи-т-туроси-л-арабӣ, Муасасату аттаърихи-л-арабӣ, 1419 ҳ. (1998 м.).
64. Аҳмад ибни Алӣ ибни Ҳачари Аскалонӣ, Ад-дироя фӣ таҳричи аҳодиси-л-Ҳидоя. – Бейрут: Дору-л-маърифат.
65. Аҳмади Донишгар, Фарҳанги луғоти форсии навин. – Техрон: Ҳофизи навин, 1381 ш.
66. Афиф Абдулфаттоҳ Таббора, Рӯҳи дини исломӣ, (тарҷимаи форсӣ, Абӯбакри Ҳасанзода). – Машҳад: Интишороти Сақиз (Муҳаммадӣ), 1375 ш. (1997).
67. Ваҳба Зухайлӣ, Тафсири Васит. – Димишқ: Дору-л-фикр, 2000.
68. Ваҳбӣ Сулаймон Ғовачии Албонӣ, Зани мусалмон. – Ҷадда: Дору-л-исфаҳонӣ, 1412 ҳ. (1991 м.).
69. Ваҳидуддинхон, Зан дар шариати ислом ва тамаддуни ғарбӣ (тарҷимаи арабӣ, Саййид Раисаҳмад Надвӣ). – Қоҳира: Дору-с-саҳва, 1414 ҳ. (1994 м.).
70. Гуломҳусайн Садрии Афшор, Фарҳанги муосири форсӣ. – Техрон: Фарҳанги муосир, 1383 ш.
71. Гуломуддини Панҷшерӣ, Шарҳи Қудурӣ (тарҷимаи форсии китоби «Атгасхилу-з-зарурӣ лимасоили-л-Қудурӣ»). – Мадинаи мунаввара: Мактабату дори-л-имон, 2003.
72. Густов Любен, Таърихи тамаддуни Ислом ва араб [Civilisation des Arabes = The world of Islamic civilization, Le Bon, Gustave]

- (тарчимаи Муҳаммадтақӣ Фахрдоии Гелонӣ). – Техрон: Дунёи китоб, 1386 ш. (2007 м.).
73. Доктор Абдулкарим Зайдон, Ал-муфасссал фӣ аҳкоми-л-маръати ва-л-байти-л-муслим фи-ш-шариати-л-исломия. – Бейрут: Муассисаи Рисолат. 1997.
 74. Доктор Абдулкарими Зайдон, Ал-ваҷиз фӣ усули-л-фикҳ. – Бейрут: Муассисаи Рисолат, 2006.
 75. Доктор Абдулҳалим Авис, Мавсӯату-л-фикҳи-л-исломийи-л-муъосир. – Мансура: Дорул вафо, 1426 ҳ. (2004 м.).
 76. Доктор Абдурраҳим Фирӯзи Ҳиравӣ, Анису-н-нисо. – Риёз: Дору-л-ватан, 2001.
 77. Доктор Ваҳба Зуҳайлӣ, Алфиқҳу-л-исломӣ ва адилла-туҳу. – Димишқ: Дору-л-фикр, 1428 ҳ. (2007).
 78. Доктор Ваҳба Зуҳайлӣ, Фикҳи хонавода дар ҷаҳони муосир (тарҷимаи Абдулазизи Салимӣ). – Техрон: Нашри Эҳсон, 2006.
 79. Доктор Зегрид Хунка, Фарҳанги Ислом дар Аврупо [Islamic culture in Europe, Sigrid Hunke] (тарҷимаи Муртазо Рухбонӣ). – Техрон: Дафтари нашри фарҳанги исломӣ, 1386 ш. (2007 м.).
 80. Доктор Муҳаммад Муъин, Фарҳанги Форсӣ. – Техрон: Интишороти Амир Кабир, 1375 ш. (1996 м.).
 81. Доктор Ҳасан Иброҳим Ҳасан, Таърихи сиёсӣ, динӣ, фарҳангӣ ва иҷтимоии ислом. – Қоҳира: Дору эҳё аттурси-л-арабӣ, 1964, 1965.
 82. Доктор Юсуф Қарзовӣ, Фикҳу-з-закот. – Бейрут: Муассаса-ту-р-рисолат, 1423 ҳ. (2002).
 83. Доктор. Муҳаммад Ақла, Низому-л-усрати фи-л-ислом. – Аммон: Мактабату-р-рисолати-л-ҳадиса, 1423 ҳ. (2002).
 84. Зайнуддин ибни Иброҳим ибни Муҳаммад маъруф ба Ибни Нуҷайми Ҳанафӣ, Баҳру-р-роиқ шарҳи «Канзу-д-дақоиқ». – Бейрут: Дору эҳёи-т-турси-л-арабӣ, 2002.
 85. Зафараҳмад Усмони Таҳонавӣ, Эълоу-с-сунан. – Бейрут: Дору-л-кутуби-л-илмия, 1997.
 86. Зикруллоҳи Муҳаммадӣ, Нақши фарҳанг ва тамаддуни исломӣ дар бедории Ғарб. – Интишороти донишгоҳи байналмилалии Имом Хумайнӣ.
 87. Имом Абӯумар Юсуф ибни Абдулбарри Намирии Қуртубӣ, Ал-интиқо. – Бейрут: Дору-л-кутуби-л-илмия.
 88. Имом Бурҳониддин Абулмаолӣ Маҳмуд ибни Садрушша-

- риат ибни Мозаи Бухорӣ, Муҳити Бурҳонӣ. – Бейрут: Муассисаи Назеҳ Киркӣ, 2004.
89. Камолуддин Муҳаммад ибни Абдулвоҳиди Сивосӣ маъруф ба Ибни Ҳумоми Ҳанафӣ, Фатҳулқадир, шарҳи Ҳидоя. – Бейрут: Дору-л-кутуби-л-илмия, 2009.
90. Карим Начиб Ағарр, Эъҷози Куръон дар бораи ончи дар раҳмҳо нухуфтааст. – Бейрут: Дорулмаърифат, 1425 ҳ. (2005 м.).
91. Қозӣ Абӯюсуф Яъқуб ибни Иброҳим ибни Ҳабиби Ансорӣ, Китоби Алҳароч. – Қоҳира: Алмактабату-л-азҳария литтурос, 1420 ҳ. (1999 м.).
92. Куръони карим.
93. Луғати русӣ - тоҷикӣ (Русско - таджикский словарь. – Москва: Интишороти Русский язык, 1985.
94. Ҷамол Муҳаммадфақии Расул, Зан дар андешаи исломӣ (тарҷимаи Маҳмуд Иброҳимӣ). – Техрон: Нашри Эҳсон, 2004.
95. Мавлоно Муҳаммадтақии Усмонӣ, Масоил ва аҳкоми эътикоф (тарҷимаи форсӣ, Ёрмуҳаммади Амро). – Интишороти Шайхулислов Аҳмади Ҷом, 2001.
96. Мавлоно Шафиқурраҳмони Надвӣ, Фикҳи муяссар бар мазҳаби Имоми Аъзам – Абӯҳанифа Нӯъмон (рх) (тарҷимаи форсӣ, Абдурауфи Мухлис). – Интишороти Шайхулислов Аҳмади Ҷом, 2008.
97. Манучехри Дастгир, Одоби ҳамсарӣ ва ҳамбистарӣ. – Санандаҷ: Интишороти Курдистон, 1387 ш.
98. Маҳдии Маҳрезӣ, Шахсият ва ҳуқуқи зан дар ислом. – Техрон: Ширкати интишороти илмӣ ва фарҳангӣ, 2007.
99. Маҳмуд Маҳдии Истанбулӣ, Тӯҳфату-л-арӯс ё аззавочу-л-исломию-с-саъид. – Бейрут: Дору бисот.
100. Муҳаммад Абдуллоҳ ибни Муслими Баҳлавӣ, Адиллатул ҳанафия. – Димишқ: Дорулқалам, 2007.
101. Муҳаммад ибни Али Нимаӣ, Осору-с-сунан. – Мултон: Мактабаи Имдодия.
102. Муҳаммад ибни Иброҳим ибни Абдуллоҳ, Мухтасару-л-фикҳи-л-исломӣ. – Риёз: Байтул афкор аддавия, 2005.
103. Муҳаммад ибни Иброҳим ибни Абдуллоҳи Тӯйчирӣ, Мухтасару-л-фикҳи-л-исломӣ. – Риёз: Байту-л-афкор аддавия, 1426 ҳ. (2005).
104. Муҳаммад ибни Муҳаммад Абуҳомиди Ғаззоӣ, Ал-васит фи-л-

- мазҳаб. – Қоҳира: Дору-р-рисолат, 1417 х. (1997).
105. Муҳаммад Иқболи Лоҳурӣ, Куллиёти Иқболи Лоҳурӣ. – Техрон: Интишороти Паймон, 2002.
 106. Муҳаммад Мочиди Анз, Алмуфассал фил фикҳи-л-ҳанафӣ. – Димишк: Дорулфикр, 2009.
 107. Муҳаммад Фуод Абдулбоқӣ, Алмӯъчаму-л-муфаҳрас лиалфозил-Қуръони-л-карим. – Қум: Маншуроти Зави-л-қурбо, 2005.
 108. Муҳаммадали Соис, Таърихи фикҳи исломӣ. – Димишк: Дору-л-фикр, 1999.
 109. Муҳаммадошиқи Илоҳии Бурнӣ, Атгасхилу-з-зарурӣ ли масоили-л-Қудурӣ.
 110. Муҳаммадтақии Аттornaжод, Нухаи Аттoр. – Техрон: Интишороти китобфуруши Ифтихорӣ, 1996.
 111. Муҳаммадтақии Усмонӣ, Дарси Тирмизӣ (тарҷимаи форсӣ, Нуруллоҳи Кавсар). – Пешовар: Мактабаи Форуқия, 1387 ш. (2009 м.).
 112. Муҳаммадшафеъи Усмони Девбандӣ, Тафсири Маорифу-л-қуръон (тарҷимаи форсӣ). – Турбати Қом: Интишороти Шайхулислом Аҳмади Қом, 2004.
 113. Муҳйиддини Солехӣ, Шарҳи ҳол ва зиндагии асҳоби сихоҳи ситта. – Санандач: Интишороти Курдистон, 2002.
 114. Мустафо Аҳмад Зарқо, Алмадхалу-л-фикҳию—омм. – Димишк: Дору-л-қалам, 1418 х. (1998 м.).
 115. Муфтӣ Чамилаҳмади Назирӣ (тарҷимаи форсӣ. Муҳаммад-амини Хусайнбур), Равиши намози расули Худо (с). – Турбати Қом: Интишороти Шайхулислом Аҳмади Қом, 2005.
 116. Начмуддин Муҳаммади Дараконӣ, Ихтисору-р-ривоя, шарҳи Мухтасару-л-виқоя. – Бейрут: Дору-л-кутуби-л-илмия, 2005.
 117. Ҳасан ибни Аммор ибни Али Шурнуболоӣ, Мароқи-л-фалоҳ бо хошияи Таҳтовӣ. – Бейрут: Дору-л-кутуби-л-илмия, 1997.
 118. Ҳафизуллоҳ Тоҳирӣ ва Ғуломахмади Муваҳҳидӣ, Хулосату-л-масоили фикҳи ҳанафӣ. – Турбати Қом: Интишороти Шайхулислом Аҳмади Қом, 2003.
 119. Ҳофиз Саноуллоҳи Зоҳидӣ, Тайсиру-л-усул. – Бейрут: Дори Ибни Ҳазм, 1997.
 120. Хусайн ибни Муҳаммадсаъид ибни Абдулғании Ҳанафӣ, Хошияи Иршоду-с-сорӣ ило маносики Мулло Алиқорӣ. – Макка: Мактабаи Имдодия, 1430 х. (2009 м.).
 121. Озартоши Озарнӯш, Фарҳанги муосири арабӣ-форсӣ. – Техрон:

Нашри най, 1386 ш.

122. Убайдуллоҳ ибни Масъуди Точушшариъа, Мухтасару-л-виқоя.
123. Убайдуллоҳ ибни Масъуди Точушшариъа, Шарҳу-л-виқоя.
124. Умар ибни Абдулазиз ибни Мозаи Бухорӣ маъруф ба Садрушшаҳид, Шарҳи «Қомеъу-с-сағир». – Бейрут: Дору-л-кутуби-л-илмия, 2006.
125. Фарҳанги забони тоҷикӣ (зери таҳрири М. Шукуров ва дигарон). – Москва: Интишороти Советская энциклопедия, 1969.
126. Фарҳанги мутаваассити Деҳхудо (зери назари Чаъфари Шаҳидӣ). – Техрон: Интишороти донишгоҳи Техрон, 1385 ш. (2006 м.).
127. Фарҳанги форсӣ-тоҷикӣ (баргардон аз хатти кириллӣ, Мӯҳсини Шучоъӣ). – Техрон: Фарҳанги муосир, 1385 ш. (2006 м.).
128. Хайруддини Зирикӣ, Ал-аъломи Зирикӣ, қомӯси шарҳи ҳоли машхуртарин мардон ва занони араб, арабинос ва шарқшинос». – Бейрут: Дору-л-илм ли-л-малойин, 2005.
129. Харлампий Карпович Баранов, Арабско - русский словарь. – Москва: Интишороти Русский язык, 1985.
130. Холид Сайфуллоҳи Раҳмонӣ (тарҷимаи форсӣ. Ғуломмуҳаммад Яҳёи Ҳалим), Масоили фикҳии муосир. – Пешовар: Мактабаи Форуқия.
131. Шоҳ Файсал, Тасхилу-л-ҳидоя (тарҷимаи форсӣ, Мавлоно Абдулраҳмон Соҳиб). – Пешовар: Файсал кутубхона, 1429 х. (2008 м.).

МУНДАРИЧА

БАРОИ ОГОҲӢ	6
Оғози матолиб.....	8
Дар бораи фикҳ.....	12
Мақтаби фикҳии имом Абӯҳанифа (рх)	20
Роҳнамои китоб	48
Улуми исломӣ.....	54

ҚИСМАТИ ИБОДОТ

Баҳши аввал

КИТОБИ ТАҲОРАТ	63

Ғасли аввал

ВУЗӢ	64
Тарикаи вузӢ гирифтаи.....	66
Вузуи комил гирифтаи.....	68
Ғарзҳои вузӢ	70
Масҳи риш.....	70
Суннатҳои вузӢ.....	72
Муствабботи вузӢ	73
Шиканандаҳои вузӢ	74
Баёни муфассалтари поре аз одоб, мустваббот ва шиканандаҳои вузӢ ва суратҳое аз масоили ин боб.....	74
Навъҳои вузӢ	82

Ғасли дуюм

ҒУСЛ.....	84
Тарикаи ғусл кардан	84
Мӯчиботи ғусл	85
Истифода аз ғилофак.....	86
Ғарзҳои ғусл	86
Суннатҳои ғусл.....	87
Аҳкоми ғусл.....	87
Тазаккури зарурӣ дар бораи мӯчиботи ғусл	88

Баъзе масоили ин боб	89

Фасли сеюм

АҲКОМИ ОБҲО	94
Омехтани чизе бо об	98
Поқӣ ва наҷосати обҳо	100
Пӯсти ҳайвонот	101
Баъзе масоили оби равон ва оби ҳавз	102

Фасли чорум

АҲКОМИ ЧОҲ	106
Баъзе масоили оби чоҳ	107
Оби рокид (қарор)	110
Аҳкоми пасхӯрда	111

Фасли панҷум

ТАЯММУМ	115
Тарикаи таяммум кардан	116
Аҳкоми таяммум	118
Фарзҳои таяммум	119
Суннатҳои таяммум	119
Шартҳои дуруст гардидани таяммум	120
Шиканандаҳои таяммум	122
Тафсили порае аз масоили таяммум	123
Нуктаи латиф	126

Фасли шашум

МАСҲ БАР МӯЗАҲО (МАСҲИҲО), ЗАХМБАНД, ТАХТАИ ШИКАСТАБАНДӢ ВА АҲКОМИ ОН	128
Баъзе масоили масҳ	131
Шиканандаҳои масҳ	133

Фасли ҳафтум

ҲАЙЗ	134
Дар робита бо ҳайз	135
Нифос	136
Корҳое, ки барои зан дар аснои ҳайзу нифос мамнӯъ ва ҳаром аст	137
Корҳое, ки барои занон дар аснои ҳайзу нифос мубоҳ (ҷоиз) мебошанд	139

Фасли ҳаштум

ИСТИҲОЗА	140
Тафсили поре аз масоили ҳайз, нифос ва истиҳоза	141
Аҳкоми маъзур	145
Баъзе масоили маъзур	145

Фасли нӯҳум

НАҶОСАТҲО ВА ПОК КАРДАНИ ОНҲО.....	147
Наҷосати ҳақиқӣ	147
Тарикаи поксозии чизҳои наҷис	149
Тафсили баъзе масоили поксозии наҷосатҳо	152
Наҷосати ҳукмӣ.....	156
Одоби қазои ҳочат	157
Истинҷо	161

Баҳши дуюм

КИТОБИ НАМОЗ	165
НАМОЗ	166

Фасли аввал

НАМОЗҲОИ ПАНҶГОНА	173
Вақтҳои намоз	173
Вақтҳои мустаҳаб барои адои намоз	176
Вақтҳое, ки дар онҳо намоз ҷои нест	176
Вақтҳои макрӯҳ	177

Фасли дуюм

АЗОН ВА ИҚОМАТ	179
Аҳкоми азон ва иқомат	180
Баъзе масоили азон ва иқомат	182

Фасли сеюм

ШАРТҲОИ НАМОЗ.....	185
Баъзе масоили ин боб	186
Миқдори пӯшонидани аврат.....	188
Аҳкоми қибла	188

Фасли чаҳорум

ФАРЗҲОИ НАМОЗ.....	190

Вочиботи намоз	191
Суннатҳои намоз	192
Одобӣ намоз.....	197
Тафовутҳои намози зан аз намози мард.....	198

Ҳасли панҷум

ТАРЗИ ГУЗОРИДАНИ НАМОЗ	199
Тафсили поре аз масоили намоз	210
Масъалаҳои дар мавзӯи қироат	212
Сураҳои, ки паёмбар (с) дар баъзе мавридҳо бештар онҳоро меҳонд	213
Тиловати Қуръон.....	216

Ҳасли шашум

НАМОЗИ ҶАМОАТ	218
Аҳамияти намози ҷамоат	220
Вазифаи имом	222
Аҳкоми намози ҷамоат.....	222
Вазифаи муқтадӣ	224
Аҳкоми иқтидо қардан.....	226

Ҳасли ҳафтум

МАСЪАЛАҲОИ ПАЙВАСТАН БА ҶАМОАТ	229
Ҳолатҳои, ки ҳузури дар ҷамоатро аз намозгузор соқит месозанд	230
Баъзе масоиле, ки баъд аз ғориғ гаштани имом аз намоз муқтадӣ бояд анҷом диҳад ё надихад.....	231
Масъалаҳои берун шудан аз масҷид	232
Зикрҳои маснун ва мустаҳаб дар қавма ва ҷалса.....	232
Зикрҳои маснун ва мустаҳаб баъд аз фарзҳо	233

Ҳасли ҳаштум

БЕТАҲОРАТӢ ДАР НАМОЗ.....	238
Муфсидоти намоз	241
Тафсили поре аз муфсидоти намоз	243
Макрӯҳоти намоз.....	245
Тафсили поре аз макрӯҳоти намоз.....	246
Баёни ҳолатҳои, ки метавон намозро барои онҳо бурид	248

Ҳасли нӯҳум

НАМОЗИ ВИТР.....	250
Суннатҳои ҳаррӯза.....	253

Фасли даҳум

НАМОЗҲОИ НОФИЛА.....	255
Аҳкоми намозҳои нофила	258
Намози таровех	260
Қазои намозҳои ғавтшуда	260
Тафсили ҳолатҳои дар боби қазои намоз	261
Намозу рӯза дар минтақаҳои қутбӣ.....	263

Фасли ёздаҳум

САЧДАИ САҲВ	267
Аҳкоми сачдаи саҳв	268
Тафсили масоили аз сачдаи саҳв	271

Фасли дувоздаҳум

САЧДАИ ТИЛОВАТ	275
Аҳкоми сачдаи тиловат	276
Баъзе масоили сачдаи тиловат	278

Фасли сездаҳум

НАМОЗИ БЕМОР.....	281

Фасли чордаҳум

НИЯТ ВА НАВЪҲОИ САФАР	284
Вақтҳои беҳтарин ва одоби дуоҳои сафар	284
Сафари шаръӣ ё сафаре, ки намоз дар он қаср хонда мешавад.....	292
Микдори масофаи сафар	293
Намози мусофир	295
Баъзе масоили сафар ва мусофир.....	299
Аҳкоми гуногуни намози мусофир	301
Ватан кучост?	301
Тафсили поре аз масоил ва аҳкоми таяммуми мусофир	303
Аҳкоми сафари баҳрӣ	305
Аҳкоми сафари ҳавоӣ	305
Намозҳои суннат дар сафар	306
Ҷамъи байни ду намоз	306

Фасли понздаҳум

НАМОЗИ ЧУМЪА	309
Шароити баргузории намози чумъа	310
Тарзи хондани намози чумъа.....	311
Аҳкоми намози чумъа	312
Порас аз фазоиلى рӯзи чумъа	313
Одоби рӯзи чумъа	314
Фазоиلى намози чумъа.....	314
Хутба хондан	315
Порас аз масоили намози чумъа.....	316

Фасли шонздаҳум

НАМОЗИ ИДАЙН	319
Вақти намози идайн.....	319
Суннатҳо ва мустаҳабҳои идайн.....	319
Тарзи адои намози идайн.....	320
Аҳкоми намози идайн	321
Одобу суннатҳои ид.....	321
Такбироти ташриқ.....	323

Фасли ҳабдаҳум

НАМОЗИ КУСУФ.....	324
Намози истиско	325
Намози хавф.....	327
Намоз дар Каъба	328

Фасли ҳаждаҳум

АҲКОМИ ЧАНОЗА	329
Эҳтизор.....	329
Ғусли маййит	330
Такфин.....	333
Тарзи печидани кафани мард.....	333
Тарзи кафан кардани зан	334

Фасли нуздаҳум

НАМОЗИ ЧАНОЗА	336
Порас аз масоили намози чаноза.....	338
Бардоштан ва дафни мурда.....	341
Баъзе масоили чаноза	343

Аҳкоми шаҳид	346
Шаҳид бар се қисм аст	346
Вочиботи бозмондагони мурда.....	350

Баҳши сеюм

КИТОБИ ЗАКОТ.....	357

Фасли аввал

ЗАКОТ.....	358
Мавридҳои закот	360
Закоат бар кӣ фарз аст.....	361

Фасли дуюм

НАВЪҲОИ АМВОЛЕ, КИ ЗАКОТ ДАР ОНҲО ВОҶИБ	
МЕБОШАД.....	363
Нисоби муайяни ҳар навъи мол ва миқдори	
ҳаққи закоти он	363
Нисоби ҷаҳорпоён	363
1. Шутур	364
2. Гов.....	366
3. Гусфанд.....	366
4. Асп	367
Аҳкоми гуногун.....	368

Фасли сеюм

ЗАКОТИ ТИЛЛО, НУҚРА ВА МОЛҲОИ ТИҶОРАТӢ..	369
Молҳои тиҷоратӣ.....	376
Закоати қарзҳо	377
Ушр	379
Закоати зироат ва мевачот	380
Навъҳои замин	384
Тафовути ушр аз закот	386
Хумс	387
Маъданҳо	388

Фасли чорум

МАСРАФҲОИ ЗАКОТ	390
Додани закот ба одамони зерин ҷои нест	391
Порае аз масоили ин боб.....	392

Фасли панҷум

САДАҚАИ ФИТР	396
Чӣ касе садакаи Фитрро мепардозад?	396
Миқдори садакаи Фитр	398
Вақти пардохти садакаи Фитр	398

Баҳши чорум

КИТОБИ РӯЗА.....	399

Фасли аввал

РӯЗА.....	400
Ҷоидаҳои рӯза	401
Аҳкоми рӯза	402
Рӯзаи фарзӣ	402
Рӯзаи вочиб	402
Рӯзаҳои нафл.....	403
Рӯзаҳои макрӯҳ	403
Рӯзаҳои ҳаром	404
Баъзе масоили ин боб	404
Рӯзаи назр.....	405
Нияти рӯза.....	406
Собит шудани моҳи мубораки Рамазон	407
Тафовути матлаъҳо	409
Порае аз масоили ин боб.....	412
Шартҳои вочиб гардидани рӯза	413

Фасли дуюм

МУФСИДОТИ РӯЗА.....	415
Тазриқи сӯзандору дар моҳи Рамазон	416
Дар мавридҳои зерин рӯза фосид намешавад	417
Макрӯҳоти рӯза	420
Нагирифтани рӯзаи моҳи мубораки Рамазон барои ҷӣ касоне иҷозат аст?.....	422

Фасли сеюм

КАФФОРАТИ РӯЗА	424
Рӯзаи қазо	425
Ҷазои сахари	427
Таъҷили ифтор	428
Баёни ҳолатҳои, ки шикастан ё нагирифтани	

рӯза дар онҳо ҷоиз аст	429
Арзиши эҳсону некӣ дар моҳи Рамазон.....	432
Эътикоф.....	434
Эътикоф бар се қисм аст	436

Ҳасли ҷорум

ҚУРБОНӢ	442
Вақти қурбонӣ кардан	444
Ҳайвоноте, ки қурбонии онҳо ҷоиз аст	445
Ақиқа	448
Таҳники тифл ва азон гуфтан дар гӯшаш.....	449

Баҳши панҷум

КИТОБИ ҲАЧ.....	451

Ҳасли аввал

ҲАЧ	453
Шароити воҷиб шудани ҳаҷ.....	453
Ҳарзҳои ҳаҷ.....	454
Воҷиботи ҳаҷ.....	454
Суннатҳои ҳаҷ	454
Миқотгоҳ.....	455
Эҳром.....	456
Мамнӯоти эҳром	461

Ҳасли дуюм

ТАРЗИ АНҶОМ ДОДАНИ ҲАЧ	463
Дохил шудан ба Макка.....	463
Тавофи қудум ва тарзи анҷом додани он	463
Намози тавоф	464
Саъй миёни Сафо ва Марва	464
Рафтан ба Мино ва Арафот.....	466
Ҳаракат ба сӯи Муздалифа	466
Ҳаракат ба сӯи Мино.....	467
Тавофи зиёрат	469
Тавофи зани ҳоиз	469
Сангзанӣ ба шайтон.....	470
Тавофи видоъ	471
Масоиле аз ҳар боб	471

Фасли сеюм

УМРА	474
Қирон	475
Таматтӯъ	476

Фасли чорум

МОҲҲОИ ҲАҚ.....	478
Ҳаҷчи мардуми Макка ва атрофи он	478
Чиноятҳо	478
Тафсили чиноятҳои дар эҳром ва қазои он.....	479
Баёни чиноятҳо дар аъмол ва маносиқи ҳаҷ ва чазои он	479
Масъалаҳои гуногун.....	480
Ҳуқми маъзур.....	481
Вайрон намудани тартиб	482

Фасли панҷум

ШИКОР ДАР ҲОЛИ ЭҲРОМ.....	484
Ҳуқми қорин дар содир кардани чиноят дар мамнӯоти эҳром	486
Бе эҳром гузаштани микот	486
Чиноятҳои дар Ҳарам	486

Фасли шашум

ЭҲСОР.....	488
Ҳаҷчи ниёбатӣ	489
Баъзе масоили ҳаҷ.....	489

Фасли ҳафтум

ҚУРБОНӢ ДАР ҲАҚ – ҲАДӢ.....	493

Фасли ҳаштум

Зиёрати равзаи мубораки паёмбари ақрам (с).....	495

ҚИСМАТИ АҲВОЛИ ШАХСӢ

Баҳши шашум

ЗАН ВА ХОНАВОДА ДАР ФАРҲАНГИ ИСЛОМ	499
Хусусиятҳои низоми ислом.....	500
Бинои хонавода	501

КИТОБИ НИКОҲ 506

Фасли аввал

ХУЛОСА ВА МОҲИЯТИ НИКОҲ АЗ ДИДГОҲИ ИСЛОМ ...	507
Издивоч дар Қуръони карим.....	511
Издивоч дар суннати набавӣ.....	513
Фоидаҳои никоҳ.....	517
Ҳолатҳои издивоч.....	519

Фасли дуюм

ШАРТҲО ВА РУКНИ НИКОҲ	521
Одоб ва суннатҳои никоҳ	526
Тафсили мавзӯи никоҳ.....	531
Ҳуқуқ ва масъулиятҳои дучонибаи зану шавҳар	534
Масъулиятҳои шавҳар.....	535
Баҳше аз ҳуқуқҳои занон бар шавҳаронашон	535
Масъулиятҳои зан	535
Баҳше аз ҳуқуқҳои мард бар ҳамсараш	535
Калимаҳое, ки ақди никоҳ бо гуфтани онҳо баста мегардад	536

Фасли сеюм

ҲУҚМИ СИҒА Ё НИКОҲИ МУВАҚҚАТ	538
Издивоч бо кофирон.....	539
Баъзе масоили боби никоҳ	544
Никоҳи фузулӣ	544
Ақди никоҳ ба воситаи китобат, ваколат ва рисолат.....	545
Бастани ақди никоҳ аз тариқи воситаҳои алоқа – талелефон , барқия, факс, интернет ва ғайра	548

Фасли чорум

ЗАНҲОЕ, КИ НИКОҲИ ОНҲО ҲАРОМ АСТ	553

Фасли панҷум

АҲКОМ ВА САЛОҲИЯТҲОИ ВАЛӢ ДАР АҚДИ НИКОҲ.....	560

Фасли шашум

ИНТИХОБИ КУФВ БАРОИ ҲАЁТ	564

Интихоби ҳамсари муносиб	570
Хилвати саҳеҳа	574
Пардохти маҳр	578
Маҳри мисл	583
Никоҳи шигор	584
Никоҳ барои ҳалола	585
Навъҳои никоҳ	586
Никоҳи саҳеҳ	587
Никоҳи фосид ва ботил	591
Никоҳи мавқуф	595
Фарҳанги муоширати чинсӣ	596
Истимно бо даст	599
Хутбаи никоҳ	601

Фасли ҳафтум

ШАРТ ГУЗОШТАН ДАР ВАҚТИ АҚДИ НИКОҲ	603
Ҳукми никоҳи кофирон	604
Риояи адолат дар байни занон	605

КИТОБИ РАЗОАТ 607

ШИРХОРАГӢ	608
Баёни масоили ин боб	609

КИТОБИ ТАЛОҚ 617

Фасли аввал

ТАЛОҚ АЗ ДИДГОҲИ ИСЛОМ	618
Роҳҳои ҳалли пешниҳодии Қуръон	619

Фасли дуюм

ШАРОИТИ ТАЛОҚДИҲАНДА	622
Талоқи шахси мукраҳ	623
Талоқи маст	624
Талоқ дар ҳолати ҳашму ғазаб	625
Талоқи шахси лол	626
Талоқ бо ҳазл	626
Талоқ бо мукотиба	627
Талоқ ба василаи вакил	628
Талоқ бо пайғом	628

Талоқ ба тариқи тавфиз.....	628
Навъҳои талоқ.....	629
Навъҳои талоқ ба эътибори калимаҳо	631
Кинояи талоқ	632
Васфиро бар лафзи талоқ афзудан	634
Нисбат додани талоқ ба узвҳои бадани зан	635
Баёни масоили ин боб.....	636
Ҳукми сеталоқа	637

Ҷасли сеюм

АҲКОМИ ТАЛОҚ ПЕШ АЗ ҲАМБИСТАРИ ВА ХИЛВАТИ САҲЕҲА.....	644
Тафвири талоқ – ба ихтиёри зан супоридани талоқ	645
Баёни масоили ин боб.....	649
Талоқи бо шарт	650
Тафсири масоили ин боб	652
Талоқ дар ҳолати беморӣ	653
Баёни масоили ин боб.....	656

Ҷасли чорум

ТАЛОҚИ РАҚЪИ ВА БОИН.....	657
Пайвастанӣ талоқҳо	661
Дар панҷ маврид зан талоқи боин мешавад.....	661
Саркашӣ ва нофармонӣ зан	662
Истисно дар талоқ	663
Фарқи талоқ аз фасх	669
Синни балоғат	673
Синни тамйиз – рушди фикри пеш аз балоғат	675

Ҷасли панҷум

ИЙЛО.....	678
Хуль	682
Талоқи муворот	686

Ҷасли шашум

ЗИҲОР.....	687
Лиён.....	692
Тариқи баргузор намудани лиён	693
Мардонӣ иннин	696

Бемориҳои дармоннопазири аср	703
Хукми мафқуд ва ақим	707
Бордоркунии сунъӣ	710
Коштан ва интиқоли узвҳо	715

Фасли ҳафтум

ИДДА	721
Масоили гуногуни ин боб	723
Ҳикматҳои идда	724
Ҳидод	726
Собит шудани насаб	727
Баёни масоили ин боб	728
Нигаҳдорӣ ва парастории кӯдак	730
Нафақа ва таъмини ниёзҳо	730

Фасли ҳаштум

ЧОЙГОҲИ ЗАН ДАР ИСЛОМ	736
Баробарии марду зан дар асли ваҳдати инсонӣ ва дар каромати башарӣ	736
Усул ва ё куллии панҷгона	747
Пуштвои имонии пойгоҳи ҳукукии занон	748
Хушунат ва зӯроварӣ аз дидгои ислом	749
Шоҳкориҳои дигари ислом дар ин чода	753
Масъули ҳифзи ҳукуки занон	754
Бурузи ташаннуч дар хонавода ва назароти Қуръон дар ин замина	757
Марҳалаи дигари ҳалли бӯҳрон	761
Хушунатҳо дар ҷомеа	762
Иффат ва покдоманӣ дар ҷомеа	763
Тафовутҳои марду зан	766
Инкилоби фикрӣ ва иҷтимоӣ	771
МАНОБЕЪ ВА САРЧАШМАҲО	775

АБДУШАРИФИ БОҚИЗОДА

ФИҚҲИ ИСЛОМӢ

**бар асоси мазҳаби Ҳанафӣ
[қисмати ибодот ва аҳволи шахсӣ]**

Ҳуруфчин
Айюби Сафарзод

Тарроҳ
Муҳаммадсиддиқи Комил

Мусахҳеҳ, саҳҳоф ва орошигари китоб
Нурмуҳаммади Амиршоҳӣ

Ба чопаш 10.05.2011 имзо шуд. Андозаи 60x90^{1/16}. Коғази офсетӣ.
Чопи офсетӣ. Гарнитурани Times New Roman Tj. Чузӣи чопии шартӣ 50.
Теъдоди нашр 1 000 нусха. Супориши № .

Матбааи «Lahoria Book Banding in company».
00024434, Лоҳур, Urdu Bazar Lahore
Тел: (0092) 3334231358

عبد الشریف عبد الباقي

أَلْفِقُهُ الْإِسْلَامِيُّ عَلَى الْمَذْهَبِ الْحَنْفِيِّ

الْعِبَادَاتُ وَ مَا يَتَعَلَّقُ
بِالْأَحْوَالِ الشَّخْصِيَّةِ
[بِاللُّغَةِ الطَّاجِكِيَّةِ - الْحُرُوفِ السِّرِيلِيَّةِ]

الطبعة الرَّابِعة

لاهور - 2011

Барои қайдҳо